

E-ISSN: 2147-1185

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF THE HUMAN AND
SOCIAL SCIENCE RESEARCHES

itobiad

YIL- YEAR: 2023

Cilt-Volume : 12

Sayı- Issue : 2

Nisan – Mayıs – Haziran

April - May- June

İSTANBUL / TÜRKİYE

Since 2012 -12 th Years

insan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi

Journal of the Human and Social Science Researches

itobiad

Cilt/Volume:12 Sayı/ Issue: 2

Nisan–Mayıs–Haziran / April–May–June 2023

e-ISSN: 2147-1185

www.itobiad.com & <https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

Yayıncı / Publisher

Mustafa Süleyman ÖZCAN- publisher@itobiad.com

itobiadmuhasebe@gmail.com

0000-0003-1091-6314

Eyüp-İstanbul

www.itobiad.com

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU itobiad@itobiad.com

mustafayigitoglu@ibu.edu.tr-www.mustafayigitoglu.com

0000-0001-6308-1475

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology,
Bolu-TURKIYE

Baş Editör/ Editor in Chief

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU -

itobiad@itobiad.com , mustafayigitoglu@ibu.edu.tr

0000-0001-6308-1475

Address: Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of
Theology, Bolu-TURKIYE

Address: Bolu Abant İzzet Baysal University, Prof. Dr. Fuat
Sezgin Library, Scientific Publications and Journals

Coordinatorship / **Coordinator**

3rd Floor, Room 220

Golkoy, 4030, Bolu / TURKIYE

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative
Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM - erhantecim@gmail.com

0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology, Konya- TURKIYE

Veri Girişİ/Data Entry

Mehmet ÖZGÜN- mehmet_1296_@hotmail.com

Yazım Desteği Akademik Yayın ve Danışmanlık-TURKIYE

E-Yayın/Electronic Publication

31.03.2023

<https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

Yönetim Yer /Executive Office

Yeşil Pınar Mah. Ruzgarlı Sokak. No:8/10 Eyup
Sultan -İSTANBUL

publisher@itobiad.com ; itobiad@itobiad.com

www.itobiad.com

Dizinlenme Bilgileri / Abstracting And Indexing Services

[itobiad] Tubitak-Ulakbim **TR Dizin**, **EBSCO**, , Index Islamicus, **Modern Language Association (MLA)**, Education Full Text (H. W. Wilson) Database Coverage List, **IPSA**, CNKI: China National Knowledge Infrastructure, **Index Copernicus**, Erih Plus, **The Belt and Road Initiative Reference Source (Ebsco)** For detailed information, please click here: <https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

Digital Platforms

ULRICH'S (Proquest), JGate, Academic Journal Database, Asos, SJournals, Academic Journals Database, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), EuroPub, İlahiyat Atıf Dizi (Davet), Sobiad **For detailed information, please click here:** <https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

Alan Editörleri/Section Editors

İktisadi İdari Bilimler Editörleri / Economic Administrative Sciences Editors

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

 0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saimkayabidi@karabuk.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Karabuk University Faculty of Business Administration, Karabuk- TURKIYE

Dr. Samet YÜCE- syuce@kastamonu.edu.tr

 0000-0002-9975-4739

Kastamonu University School of Foreign Languages, Kastamonu-TURKIYE

Prof. Dr. Norma Md SAAD -norma@iiium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of Economics and Management Sciences

 0000-0002-2455-904X

Islamic Economy

Kuala Lumpur / Malasia

Assoc. Prof. Dr. Dzuljastri Abdul RAZAK-

dzuljastri@iiium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of Economics and Management Sciences

 0000-0002-2455-904X

Islamic Economy

Kuala Lumpur / Malasia

Dr. Khoirul UMAM- khoirulumam@unida.gontor.ac.id

University Darussalam Gontor (unida),

 0000-0002-5530-8884

Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Siti Zubaidah ISMAIL- szubaida@um.edu.my

University of Malaya

 0000-0003-3381-4943

Malaysia

Dr. Oğuz ÖZCAN- oguzozcan@ticaret.edu.tr

İstanbul Ticaret University

 0000-0003-4031-615X

Eğitim Editörleri / Educaciton Editors

Asist Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR –

gologlu.cennet@gmail.com, Bahkesir- TURKIYE

 0000-0002-8770-6107

Bandırma Onyediy Eylül University

Dr. Macario G. GAYETA-doc.aiyo@gmail.com

 0000-0001-8183-5234

University of the East, University of the East Caloocan Campus, PHILIPPINES

Felsefe ve Dini Araştırmalar Editörleri / Philosophy and Religious Studies Editors

Assoc. Prof. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN-

ofhabergetiren@hotmail.com

 0000-0001-9304-6726

Karabuk University, Faculty of Islamic Sciences, Karabuk-TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com

 0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology, Konya- TURKIYE

Asist Prof. Dr. Ali YILDIRIM – oklubali@hotmail.com

 0000-0003-1687-993X

Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Theology, Tokat-TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN –

sukrumaden@karabuk.edu.tr

 0000-0002-7165-6299

Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk- TURKIYE

Asist Prof. Dr. Mehmet HABERLİ –

mehmethaberli@gmail.com

 0000-0001-9942-6527

Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Science, Bilecik- TURKIYE

Nelofar ARA- nelofarara2017@gmail.com

 0000-0003-1366-1505

Lovely Professional University, Pencap-INDIA

Asist Prof. Dr. Ahmad ALI- ahmadali.pak@yandex.com

 0000-0001-6739-9384

Abdul Wali Khan University-Pakistan

Tarih Kültür Sanat Editörleri / History, Culture and Arts Editors

Prof.Dr. Gülçin YAHYA KAÇAR-gulcin.yahya@hbv.edu.tr>

 0000-0001-6056-2564

Ankara Hacı Bayram Veli University State Conservatory of Turkish Music Instrument Education Department

Ankara-TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Aşkın ÇELİK- a_celik36@hotmail.com

 0000-0003-4056-0371

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Education, Manisa-TURKIYE

Assist Prof. Dr. Can DOĞAN- can.dogan@ibu.edu.tr,

 0000-0001-9165-4381

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Fine Arts, Bolu-TURKIYE

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saimkayabidi@karabuk.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Karabuk University Faculty of Business Administration, Karabuk- TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Fatma DEMİRAY AKBULUT- demiray_f@ibu.edu.tr

 0000-0003-0689-8483

Bolu Abant İzzet Baysal University, School of Foreign Languages, Bolu- TURKIYE

Dr. Samet YÜCE- syuce@kastamonu.edu.tr

 0000-0002-9975-4739

Kastamonu University School of Foreign Languages, Kastamonu-TURKIYE

Fransızca Dil Editörü / French Language Editor

Instructor Zeynep BÜYÜKSARAC-

zeynepbuyuksarac@ibu.edu.tr

 0000-0001-7683-0965

Bolu Abant İzzet Baysal University, School of Foreign Languages, Bolu- TURKIYE

Rusça Dil Editörü / Russian Language Editor

Asst. Prof. Dr. Gulzira ZHAXYGULOVA-

gulzirazhaxygulovala@ibu.edu.tr

 0000-0002-3797-6803

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSİTİ- Bolu-TURKIYE

Almanca Dil Editörü / German Language Editor

Dr. Muhammet Ali CAN muhammetalican@gmail.com

 0000-0001-8781-0812

Çanakkale Onsekiz Mart University, Theology Faculty, Çanakkale- TURKIYE

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

 0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saimkayabidi@karabuk.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Karabuk University Faculty of Business Administration, Karabuk- TURKIYE

Doç. Dr. Hanudin AMİN- hanudin@ums.edu.my

 0000-0003-3645-287X

Universiti Malaysia Sabah- Malasia

Dr. Maciej MILCZANOWSKI – macm@poczta.onet.pl

 0000-0002-2322-2074

Rzeszow University-POLAND

Dr. Muhammad Uhaib AS'AD-uhaibm@yahoo.com

 0000-0003-3645-2706

Islamic University of Kalimantan-INDONESIA

Assoc. Prof. Dr. Tetiana KUSHNAREVA –

kushnareva_t@mail.ru

Vernadsky Federal University-RUSSIA

Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN –

sukrumaden@karabuk.edu.tr

 0000-0002-7165-6299

Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk- TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN-

ofhabergetiren@hotmail.com

 0000-0001-9304-6726

Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk- TURKIYE

Prof. Dr. Esmail ABOUNOORİ-

esmaiel.abounoori@semnan.ac.ir

 0000-0003-4168-7163

Semran University-IRAN

Assist Prof. Dr. Ali YILDIRIM – oklubali@hotmail.com

 0000-0003-1687-993X

Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Theology, Tokat-TURKEY

Assist Prof. Dr. Mehmet HABERLİ –

mehmethaberli@gmail.com

 0000-0001-9942-6527

Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Science

Bilecik- TURKIYE

Dr. Maksym DOICHYK- maksvdoc@ukr.net

 0000-0001-5081-1336

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, UKRAINE

Assist Prof. Dr. Ahmad ALI- ahmadali.pak@yandex.com

 0000-0001-6739-9384

Abdul Wali Khan University-Pakistan

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Fine Arts,

Bolu-TURKIYE

Dr. Macario G. GAYETA-doc.aiyo@gmail.com

 0000-0001-8183-5234

University of the East Caloocan, PHILIPPINES

Dr. Nagmi AİMER-najmimuftah@gmail.com

 0000-0003-1739-2509

Higher Institute of Marine Sciences Techniques,
SabrathaLIBYA

Prof. Dr. Ihor HURAK-ihorhurak@gmail.com

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-
Frankivsk- UKRAINE

 0000-0003-1739-2509

Dr. Amina OMRANE -amina.omrane@yahoo.fr

UNİVERSİTY OF SFAX

 :0000-0001-9057-5307

Tunus

Assist Prof. Dr. Can DOĞAN- can.dogan@ibu.edu.tr,

 0000-0001-9165-4381

Asist Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR –
gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir- TURKIYE

 0000-0002-8770-6107

Bandırma Onyedi Eylül University

Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com

 0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology Konya-TURKEY

Prof. Dr. Norma Md SAAD -norma@iium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of
Economics and Management Sciences

 0000-0002-2455-904X

Islamic Economy

Kuala Lumpur / Malasia

İndeks Editörü & Index Editor

Havva ÖZGÜN- info@yazimdestegi.com

 0000-0002-2905-5326

Yazım Desteği Akademik Yayın ve Danışmanlık-TURKIYE

<https://yazimdestegi.com/>

Hakem Kurulu / Referee Board

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / **Bu konuda genel bilgi için** www.itobiad.com **Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad]** uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential. **For detailed information, please click here:** <https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

Telif Hakları/Copyrights

Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakları yazarlara aittir ve çalışmaları [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0) kapsamında lisanslanmıştır.

Authors own the copyright to their work published in the journal and their work is licensed under [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)

İçindekiler/Contents

i/x | Jenerik/Generic

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

541/564 | Yeşim CAN SAĞLAM

The Barriers to the Practice of Reverse Logistics: The Delphi Technique as a Methodological Approach

Tersine Lojistik Uygulamalarının Önündeki Engeller: Metodolojik Bir Yaklaşım Olarak Delfi Tekniği

565/584 | Doretgen Ozan ERCANSUNGUR & Ebru ÇETİN

Popüler Kültür ve Dijitalleşme: Yeni Medya Ekosisteminde Yakınsama ve Kitle Üzerine Sosyolojik Bir Analiz

Popular Culture and Digitalization: A Sociological Analysis on Convergence and Mass in the New Media Ecosystem

585/605 | Muhammed Ferit DUMAN

Processes And Patterns of Online Reaction Against Online Fraud (Ponzi Schemes) Victimization – ‘Çiftlik Bank’ Case in Türkiye

Çevrimiçi Dolandırıcılık (Ponzi Şeması) Mağduriyetine Gösterilen Çevrimiçi Tepkinin Süreci ve Örüntüsü – Türkiye’deki Çiftlik Bank Vakası

606/625 | Melih DUMAN & Şahin ÇAYLI

Turkey-Spain Relations in the Period Between the Two World Wars (1923-1939)

İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Türkiye-İspanya İlişkileri (1923-1939)

626/644 | Muhammed Fatih ERTAŞ

İş Güvenliği Uzmanlarının İş Yüklerinin İyileştirilmesi İçin Yönetimsel Strateji Önerileri

Administrative Strategy Recommendations for Improvement of Workloads of Occupational Safety Experts

645/660 | Orçun AVCI

The Taxational Dimension of NFTs

NFT’lerin Vergisel Boyutu

661/679	İbrahim YIKILMAZ & Burcu KÖR Digital Transformation In Smes: A Focused Review of The Research Literature Kobi'lerde Dijital Dönüşüm: Araştırma Literatürü Odaklı Bir İnceleme
680/705	Mehmet AYHAN & Esmâ TÜRKYILMAZ & Sevde MICİK Çocukların Dernek Kurması ve Barışçıl Bir Şekilde Toplanması Üzerine Öğretmenlerin ve Ebeveynlerin Görüşlerinin incelenmesi Examining the Views of Teachers and Parents on Children's Association Formation and Peaceful Gathering
706/732	Ayhan Yavuz ÖZDEMİR Öğretmen Yetiştiriminde Etkili Olan Çatışma Alanları Kapsamında Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarının İncelenmesi Examination of the German Language Teaching Undergraduate Program Within Competing Agendas That Are Effective in Teacher Training
733/760	Senay OĞUZTİMUR Nüfus ile Kişi Başına Düşen GSYH İlişkisi: Türkiye'nin 2000'li Yıllarının Değerlendirmesi Relationship Between Population and GDP Per Capita: Evaluation of Turkey's 2000s
761/778	Fatma TAŞDEMİR & Tuğba SAĞLAMDEMİR Enflasyon-Büyüme İlişkisinde Enflasyon Düzeyi ve Uygulanan Döviz Kuru Rejimi Önemli Midir? Do Inflation Level and Exchange Rate Regime Important for the Inflation-Growth Relationship?
779/795	Hasan BARDAKÇI & Mehmet Ragıp GÖRGÜN Detection of international Trade Problems in Organized Industrial Zones and Solution Proposals: The Case of Şanlıurfa (OIZ) Organize Sanayi Bölgelerindeki Dış Ticaret Sorunlarının Tespiti ve Çözüm Önerileri: Şanlıurfa (OSB) Örneği
796/818	Gizem ÖZGÜREL & Evren ATIŞ & Sabriye ÇELİK UĞUZ Transition to a Rural Green Economy with Eco-Agro Tourism: The Case of Kızıklı Aromatic Village (Türkiye) ko-Agro Turizm ile Kırsal Yeşil Ekonomiye Geçişi Sağlamak: Kızıklı Aromatik Köy Örneği (Türkiye)

- 819/844 | Kürşat YILDIZ & Volkan BAŞARAN & Mehmet Akif YERLİKAYA
- Lojistikte İtme-Çekme Stratejisinin Önceliklendirilmesinde Bütünleşik Yöntem Önerisi: İzmir Alsancak Limanı ile Kemalpaşa Lojistik Üssü Örneği**
- Integrated Method Proposal for Prioritizing Push-Pull Strategy in Logistics: The Example of İzmir Alsancak Port And Kemalpaşa Logistics Center
- 845/866 | Ahmet KAŞDİBİ
- Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurular Bağlamında Ailede Ortaya Çıkan Sorunların Analizi: İstanbul Örneği**
- Analysis of Family Problems in the Context of Applications to Family and Religious Guidance Offices: The Case of Istanbul
- 867/887 | Emre ŞEN
- Zamanın Ötesinde Geleneksellik ve Çağdaşlık Üzerine**
- On Traditional and Contemporary Beyond Time
- 888/911 | Halit Gökhan YÜKSEL
- Ticaretin Kolaylaştırılmasında Uluslararası Organizasyonlar ve Türkiye'nin Durumu**
- International Organizations in Trade Facilitation and the Situation of Turkey
- 912/937 | Cüneyd İkbâl SARIOĞLU
- Influencer Kaynak Güvenilirliği ve Marka Tutumunun Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi**
- The Effect of Influencer Source Trust and Brand Attitude on Purchasing Intention
- 938/975 | Salih GÜNEY & Gülen ERGİN
- A Kişilik Tipi ve İşyeri Mutluluğu İlişkisinde İçsel Motivasyonun Rolü**
- The Role of Intrinsic Motivation in the Relationship between Personality Type A and Workplace Happiness
- 976/994 | Melahat AVŞAR & Gülnur KARAKAŞ TANDOĞAN
- Çevre Dostu Konaklama İşletmelerine Fazla Ücret Ödeme Eğiliminin Kuşaklara Göre Değişikliğinin İncelenmesi**
- Investigation of the Changes in the Tendency of Willingness to Pay a Price Premium to Environmentally Friendly Accommodation Businesses according to Generations

995/1019	Ekrem Sedat ŞAHİN “PiyaniŖ” Filminin DehŖet Yönetimi Kuramı Perspektifinden İncelenmesi An Analysis of the Movie "The Pianist" from the Perspective of Terror Management Theory
1020/1034	Onur YILDIRIM Bir Anomalinin İfŖası Olarak İbn Tufeyl'in Hayy Öyküsü The Hayy Story of Ibn Tufayl as the Revelation of an Anomaly
1035/1056	Esra ÖZKAHVECİ & Fatih KONAK & Sabiha KILIÇ The Impact of Corporate Governance Capacity on Share Price Kurumsal Yönetim Kapasitesinin Hisse Fiyatı Üzerine Etkisi
1057/1068	Ertugrul GOKCEKUYU James Griffin's Critical Approach Toward Human Rights in Relation to The Ottoman Practice James Griffin'in İnsan Haklarına EleŖtirel YaklaŖımı ve Osmanlı Uygulaması
1064/1094	Zelha ALTINKAYA & Kaveh A. ADLİ & Uğur ŞENER Türkiye's Export Analysis with Specific Reference to OECD Countries: 1982Q1 and 2021Q OECD Ülkeleri Örneğinde Türkiye'nin İhracat Analizi: 1982Q1 ve 2021Q1
1095/1121	Salih YILDIRIM & Müslüm BASILGAN Enflasyon BekleyiŖlerinin OluŖumu: DavranıŖsal İktisat Açısından Bir Analiz Formation of Inflation Expectations: An Analysis in terms of Behavioral Economics
1122/1141	Bekir KAYA Küresel Pandemi Sırasnda Bedelli ve Bedelsiz Sermaye Artırım Duyurularının Pay Getirileri Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul'dan Kanıtlar Impact of Rights and Bonus Issue Announcements on Stock Returns During The Global Pandemic: Evidence from Borsa Istanbul
1142/1160	Bilal ŞİMŞEK Türkçe Öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Yeterlilikleri ile Teknoloji Yeterlilikleri Arasındaki İliŖkinin İncelenmesi Examining the Relationship between Technological Pedagogical Content Knowledge and Technological Competencies of Turkish Language Teachers

1161/1177	Yunus Emre ÇEKİCİ & Elif DEMİR Türk Dili Dersinin Geleceği: Öğretim Elemanı Görüşleri The Future of Turkish Language Course: Teaching Staff Opinions
1178/1195	Merve ERGÜNEY & Nagihan TEPE Metaverse: Bir Metafor Çalışması Metaverse: A Metaphor Study
1196/1211	Yılmaz BACAĞLI Mağcan Cumabayulı'nın Üç Şiirinde Doğu-Batı Sembolü East-West Symbol in Three Poems of Magcan Cumabayulı
1212/1225	Hammet ARSLAN Budizm'de Kıssaların Önemi: Bazı Budist İnanış ve Uygulamaların Anlaşılmasına Dair Örnekler The Importance of Parables in Buddhism: Examples Related to the Understanding of Some Buddhist Beliefs and Practices
1226/1243	Tutku Melis ÖZŞAN & Ayşegül TURAL Examining Geographical Elements Through Documentary: Example of the Anısına Documentary Coğrafi Unsurların Belgesel Yoluyla İncelenmesi: Anısına Belgeseli Örneği

The Barriers to the Practice of Reverse Logistics: The Delphi Technique as a Methodological Approach

Yeşim CAN SAĞLAM¹

Abstract

Reverse logistics (RL) extends the life of the product with a circular economy approach by recycling raw materials or semi-finished products or by performing maintenance and repair. Although RL activities have recently attracted considerable attention from researchers, the practice of RL is relatively scant in real life. In the literature, the barriers to RL practice have been investigated in the context of many countries and different industries. However, in this domain, there is a lack of study to find out which barriers exist in the context of the Turkish manufacturing industry. This paper's purpose of identifying the barriers hindering the practice of RL in the Turkish manufacturing industry based on practical life insight. In order to realize the research purpose, the Delphi process consisting of three stages was carried out. In the first stage, literature reviews were made and expert opinions were taken, and obstacles were listed under 6 main headings: barriers related to management, barriers related to infrastructure and technology, social and cultural barriers, barriers related to law and legislation, financial and economic barriers, and barriers related to knowledge and ability. Then, the 2nd and 3rd stages of the Delphi study were carried out by using the survey method with twenty managers who are competent in their fields. The result of the research indicates that management-related barriers (reluctance of supply chain members to reverse logistics, resistance to innovative methods, etc.) as well as infrastructure and technology-related barriers (deficiency of new information systems, lack of human resources, etc.) are most common barriers in the Turkish manufacturing industry. Based on the literature review, solutions to cope with these critical barriers have been discussed. Issues such as providing the support of the top management, cooperation between the members of the supply chain on RL, training, and motivation of the employees were emphasized.

Keywords: Reverse Logistics, Sustainability, Circular Economy, Delphi Process, Reverse Logistics Barriers

Can Sağlam, Y. (2023). The Barriers to the Practice of Reverse Logistics: The Delphi Technique as a Methodological Approach . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 541-564 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1241076>

Date of Submission	23.01.2023
Date of Acceptance	13.04.2023
Date of Publication	03.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr., Gebze Technical University, Business Administration, The Institute of Social Sciences, Gebze, Türkiye, yesimcan@gtu.edu.tr, ORCID:0000-0003-0528-6135

Tersine Lojistik Uygulamalarının Önündeki Engeller: Metodolojik Bir Yaklaşım Olarak Delfi Tekniği

Yeşim CAN SAĞLAM¹

Öz

Ters lojistik, hammadde veya yarı mamul ürünlerin yeniden üretilmesi veya bakım ve tamirinin yapılması yoluyla geri dönüştürülerek döngüsel ekonomi anlayışıyla ürünün yaşam ömrünü uzatmaktadır. Tersine lojistik faaliyetleri son zamanlarda araştırmacıların büyük ilgisini çekmiş olsa da, gerçek hayatta tersine lojistik uygulamaları oldukça yetersizdir. Literatürde, tersine lojistik uygulamalarının önündeki engeller birçok ülke bağlamında ve farklı sektörlerde araştırılmıştır. Fakat ilgili alanda, Türk imalat sanayi bağlamında hangi engellerin var olduğunu ortaya koyan bir çalışma eksikliği vardır. Bu çalışmanın amacı, pratik yaşama dayanarak Türk imalat sanayinde tersine lojistik uygulamalarının önündeki engelleri belirlemektir. Araştırma amacını gerçekleştirmek için üç aşamadan oluşan Delfi süreci yürütülmüştür. İlk aşamada Literatür incelemeleri yapılarak uzman görüşleri alınmış ve yönetimle ilişkili engeller, altyapı ve teknolojiyle ilgili engeller, sosyal ve kültürel engeller, kanun ve mevzuat ile ilgili engeller, mali ve ekonomik engeller ve bilgi ve yetenekle ilişkili engeller olmak üzere 6 ana başlık halinde engeller sıralanmıştır. Daha sonra alanında yetkin yirmi yönetici ile anket yöntemi kullanılarak Delfi çalışmasının 2. ve 3. aşamaları gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucu, Türk imalat sanayisinde yönetim kaynaklı engeller ile (tedarik zinciri üyelerinin ters lojistiğe karşı isteksizliği, üst yönetimin ters lojistiğe kendisini adamaması, yenilikçi yöntemlere karşı direnç gibi) altyapı ve teknoloji kaynaklı engellerin (ters lojistiği kolaylaştıracak yeni bilgi sistemlerinin ve teknolojinin eksikliği, insan kaynağı eksikliği, sınırlı tahmin ve planlama imkânları gibi) çoğunlukla yaygın bir şekilde görülen engeller olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışmada, literatür taramasına dayanarak bu kritik engellerin üstesinden gelmek için çözümler tartışılmıştır. Üst yönetimin desteğinin sağlanması, tedarik zinciri üyeleri arasında ters lojistik üzerine işbirliği yapılması, çalışanların eğitimi ve motivasyonu gibi konular üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ters Lojistik, Sürdürülebilirlik, Döngüsel Ekonomi, Delfi Süreci, Ters Lojistik Engelleri

Can Sağlam, Y. (2023). Tersine Lojistik Uygulamalarının Önündeki Engeller: Metodolojik Bir Yaklaşım Olarak Delfi Tekniği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 1-20. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1241076>

Geliş Tarihi	23.01.2023
Kabul Tarihi	13.04.2023
Yayın Tarihi	03.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze, Türkiye, yesimcan@gtu.edu.tr, ORCID:0000-0003-0528-6135

Introduction

The accretionary relevancy for sustainability is arousing the manufacturers to insert "green initiatives" into their operations. Reverse logistics (RL) is evaluated as a critical ingredient of the circularity notion that comprises many advantages such as enhancing proper waste disposal alternatives, attracting the public attention to the firm's green preference, and reducing carbon footprints (U-Dominic et al., 2021, p.1). Yet, in practical life, the adoption and implementation of RL strategically, operationally, and regionally still face critical obstacles to overcome (Zhu et al., 2014, p.103) because of the following reasons: lack of top administration involvement, changes in functional priorities among SC partners, cost of RL, and undervalued of the high potential advantages of unifying operations (Abdulrahman et al., 2014, p.460; Zhu et al., 2014, p.103).

Researchers recommended future research to investigate the inhibitors related to implementing RL activities (Mathiyazhagan et al., 2020, p.880). Because the adoption and implementation of RL are still at their early phases in emerging economies (Naseem et al., 2021, p.1), the investigation of the barriers in these countries has been more needed. Although many studies in the literature shed light on this issue in developed economies such as Australia (e.g. Chileshe et al., 2015) and Germany (e.g. Münch et al., 2021), there is scant attention in developing countries to elucidate the obstacles to performing RL (e.g. U-Dominic et al., 2021; Abdulrahman et al., 2014). Especially, Turkiye is an unexplored area for researchers to investigate the inhibitors of RL. Of the few studies in Turkiye, Kazancoglu et al. (2020) investigated policy-related barriers in the circular economy (CE). In another study, Ayçin and Kaya (2021) determined the potential inhibitors which have a significant role in zero waste management implementations. Erol et al. (2022) investigated the true potential of the blockchain to unveil the CE adoption inhibitors. However, these studies related to CE instead of particularly focusing on RL practice. Therefore, from the side of Turkiye, a holistic approach that encapsulates RL barriers is still an exigence.

Barriers to implementing RL practices have been broadly examined in the industrial context such as the automotive industry (González-Torre et al., 2010; Kaviani et al., 2020), the pharmaceutical industry (de Campos et al., 2021; Khan and Ali, 2022), the construction industry (Chileshe et al., 2015; Rameezdeen et al., 2016), electrical and electronics industry (Bouzon et al., 2016; Kiatcharoenpol and Sirisawat, 2020; Prakash and Barua, 2016; Prakash and Barua 2015; Sirisawat and Kiatcharoenpol, 2018), steel industry (Pourmehdi et al., 2022), palm oil industry (Phochanikorn et al., 2020), defense industry (Hall et al., 2013), leather footwear sector (Moktadir et al., 2020), and food sector (Münch et al., 2021). Most of the researchers (e.g. U-Dominic et al., 2021, p.20; Lamba et al., 2020, p.399) acknowledged limitations in the aspect of their studies as well as hearten proper future investigations across various sectors, especially in the manufacturing industry (Chileshe et al., 2015, p.196).

Without any differences in diverse industries, many sectors have witnessed similar barriers in implementing RL. In Kiatcharoenpol and Sirisawat (2020), the authors have identified several criteria like legal barriers, infrastructural barriers, technological barriers, and management barriers in the electronics industry. Phochanikorn et al. (2020) have categorized the barriers similar way to investigate these barriers in the palm oil industry. Similar classifications have been discovered in the leather footwear industry (Moktadir et al., 2020), the authors have defined inhibitors like deficiency of advanced

technology, lack of awareness of environmental regulations, and lack of interest as well as support from top administration to adopt RL. Although studies have identical classifications, the findings of the research have diversity in the context of the country. The reason is that each country faces different barriers in its own circumstances.

It is incontestable fact that Turkiye is the path-breaking economy in the Middle East as well as Southeastern Europe. It has been one of the G20 member countries owing to the critical significance of its economy to the world's financial markets. Furthermore, beyond Turkiye being a developing economy, environmental apprehensions are the top priority of the Turkish government. For instance, Turkiye has presented policies and strategies to lead firms toward more environmentally sustainable implementations (Bouguerra et al., 2021, p.7). Interestingly, despite the importance of location and given importance to implement RL by the government, there are limited practices of RL in real life. Therefore, the investigation of inhibitors to perform RL in the context of Turkiye is needed. This study endeavors to fulfill this gap by expanding scarce research in this area. In line with the approach of Bouzon et al. (2018), Waqas et al. (2018), and Abdulrahman et al. (2014), we select the manufacturing industry in the research context to enable more generalize the result of the study and respond to the future research directions of extant studies.

The purpose of this research is to

- (1) investigate the literature review articles which aim to determine the barriers to reverse logistics
- (2) determine prevalently mentioned barriers in the literature
- (3) unveil the barriers from the context of Turkiye in the manufacturing industry based on the Delphi technique

The contribution of this study is three-fold. Firstly, to date, several studies on RL barriers have been conducted both in developing and developed countries. However, to the best of our knowledge, the inhibitors of RL in the context of Turkiye have not been carried out specifically. To this end, we conduct the Delphi techniques to identify the barriers of RL in Turkiye, which is an unexplored important area. Secondly, although researchers specify the limitation of their study to industries that performed and highlight the need to conduct different industries, especially the manufacturing industry, there is limited attention on manufacturing firms in developing countries. To obtain more generalizable results, this study aims at manufacturing industries. Finally, to capture holistic knowledge, the barriers both in developing and developed countries have been investigated and scrutinized.

Literature Review

Reverse logistics

The linear economy is based on “take, produce, consume, and waste”, without consideration of sustainability. On the other hand, the circular economy is a sustainable economic model that is renovator or restorative of a kind (Kazancoglu et al., 2020, p.591). Reverse logistics has a critical role in implementing circular economy principles (Azadnia et al., 2021, p.2). In the 1990s, the concept of RL was first introduced in the logistics sector by Rogers and Tibben-Lembke (1999, p.2), who defined RL as “the process of planning, implementing and controlling the efficient, cost-effective flow of

raw materials, in-process inventory, finished goods and related information from the point of consumption to the point of origin for the purpose of recapturing or creating value for proper disposal". Advancing RL and supply chain systems has a significant role in performing circular economy principles as well as closing the supply chain loop (Azadnia et al., 2021, p.2).

Various RL practices include such as remanufacturing, managing waste, re-design, recycling, repairs, re-use, and recovery (Saruchera and Asante-Darko, 2021, p.327). RL has been closely associated with many sustainable supply chain elements (Morgan et al., 2018, p.165). Moreover, RL has been certified to be a requirement in capturing the satisfaction of customers, it has been labeled as a "key determinant of consumer loyalty" (Saruchera and Asante-Darko, 2021, p.327). Because customers typically are the beginning point and therefore a crucial link of RL (Mallick et al., 2023, p.10). According to another definition, RL is the process of collecting used products and materials from the first customers in a way that they can be reused, recycled, or converted into other products (Yıldız and Çavdar, 2020, p.2331). For consumers or clients, organizations that recycle with the purpose of being environmentally friendly are more legal and legitimate. Therefore, they are more eager to purchase organizations' product that endeavors to be environmentally friendly (Saruchera and Asante-Darko, 2021, p.330).

Nowadays, RL is seen as basic to achieving the sustainable administration of materials while opening the way for novel advantages and contributing to the competitiveness of firms (Pimentel et al., 2022, p.3). In addition, RL is mainly applied to gain value from the feasible waste as well as it may assure environmental, economic, and social acquisitions to the utilizers. Despite the fact that there have been various prompting determinants like revenue maximization, cost savings, and improved customer satisfaction, the practice of RL may occasionally be a tiresome as well as risky action for the business. It necessitates accurate planning as well as intimate studying with parties, suppliers, and designers to recycle the waste constituted in the manufacturing process (Ambekar et al., 2021, p.2881). Beiler et al. (2020) indicate that recycling proportion, storage costs, employment percentage, and parallel metrics assist to enhance RL functioning. RL can enhance environmental efficiency thanks to the planning as well as application of efficient cost control, providing an effective influx of raw materials, finished outputs, inventory processing, and associated information and knowledge necessitated to recollect value or convenient waste elimination. Moreover, it can facilitate the administration of waste and the utilization of recovered materials, reinforcing accountable and sustainable action (Correia et al., 2021, p.1).

Despite the great advantages of RL, the implementation of it is stay in the background due to some obstacles. There are different economic difficulties while establishing RL network. These comprise primary investments in collection and transportation point setup, impacting the firm's bottom line. Cost limitations are critical perspectives of a decision taken by businesses, especially in emerging economies (Dutta et al., 2021, p.4). Many stakeholders are connected along the RL and appropriate coordination as well as collaboration should be provided for the successful implementation of RL (Lamba et al., 2020, p.384). Nevertheless, because of concerns respecting the safety of the information and knowledge shared, it poses an obstacle to horizontal and vertical unification for assisting coordination as well as collaboration across the supply chain (Dutta et al., 2021, p.4). According to Lamba et al. (2020, p.384), efficient RL implementation requires

financial support from the government. Based on Interpretive Structural Modelling and MICMAC approach, Pimentel et al. (2022) found that a lack of financial incentives to incorporate recycled materials and lack of technical support, and standard codes hinder the implementation of RL. By applying the fuzzy analytical hierarchy process, Naseem et al. (2021) studied 14 barriers in performing effective RL and found that infrastructure and policy-related barriers are the top obstacles to RL practices. In another study, Wu et al. (2022) reveal the three most significant inhibitors negatively influencing RL as follows: (1) lack of trust among stakeholders, (2) lack of certainty in the market environment, (3) and lack of government support. Lastly, Azadnia et al. (2021) revealed that market and social and policy and regulation related barriers are the two most influencing inhibitors to the implementation of RL of electric vehicles' lithium-ion batteries.

Research methodology

Delphi study characteristics

The aim of the Delphi process is to "obtain the most reliable opinion consensus of a group of experts by subjecting them to a series of questionnaires in-depth interspersed with controlled opinion feedback". It is a convenient research tool for decision-making and forecasting and for analyzing sophisticated problems via a round of questions among investigators as well as practitioners, it was improved in the late 1940s (Durugbo et al., 2020, p.552).

In this study, the Delphi method was selected for various reasons. Firstly, the Delphi studies facilitate and structure the transaction exchange of notions as well as information in a group of specialists via a written and multi-phase survey process. Secondly, anonymized group discussions were guaranteed in the Delphi approach. It assists in obstacle group inefficiencies like halo effects and bandwagon. Therefore, it is especially convenient for socially desirable research areas like sustainability, where participants may sense pressured to award favorable ratings when being identifiable (Gebhardt et al., 2022, p.6). Thirdly, this technique provides a highly convenient foreseeing tool in an area in which many uncertainties and a lack of knowledge, are extensive (Münch et al., 2021, p.265). Accordingly, when considering this research aims, which is an unexplored subject in the context of Turkiye, the Delphi method is the most convenient technique to achieve the research purpose. Figure 1 exhibits the flow chart of the research methodology.

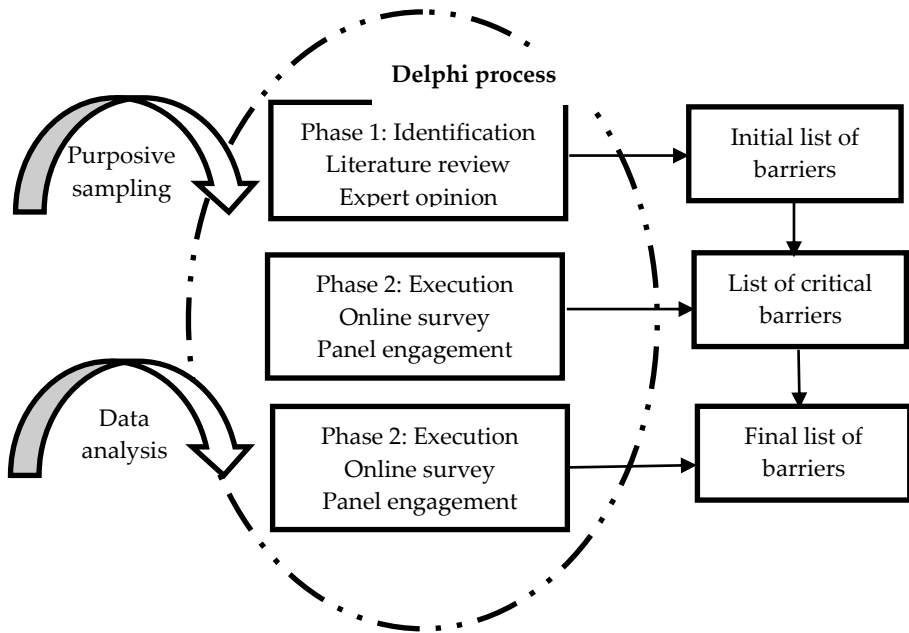

Figure 1. Flow chart of the research methodology

Selection of the participants

The choosing and attendance of Delphi panel specialists is an important characteristic of the process and it is recommended attentive selection of panels along with anonymity (Durugbo et al., 2020, p.552) due to the fact that it directly impacts the quality of findings (Gebhardt et al., 2022, p.7). The choosing of participants followed the three-phase process as recommended by Roubelat (2000, p.110):

- (1) Determination of potential specialists
- (2) Assessment of determined
- (3) Experts and invitation of specialists

Firstly, potential specialist criteria were determined to reach satisfactory information congruent with the research aim. According to Gebhardt et al. (2022, p.7), "the integration of cross-functional and interdisciplinary subject matter experts increases the information processing capability of the panel as a whole". Therefore, as opposed to limiting the expert panel to circular economy professionals, different supply chain management functions like operations, and marketing should be included. By following Gebhardt et al. (2022) recommendation', we determined the expert criteria not only circular economy professionals but also other supply chain managers who are involved in supply chain activities in their daily work routines. To reach the inhibitors of RL in the manufacturing sector, the other criterion was determined as each specialist had to possess at least 5 years of experience in the manufacturing industry (Azadnia et al., 2021, p.6).

We utilized the social media called "LinkedIn", which is a social network including many experts who focus on professional networking and career enhancement (Johnson,

2019). Using purposive sampling (Durugbo et al., 2020), we invited 35 managers who meet the research criteria to participate in the study via LinkedIn in March 2022. Nonetheless, 15 of these declined or could not otherwise participate, making it a total of 20 specialists accepting to attend the research. In the second phase of the Delphi, one manager could not participate the study, whereas 19 managers took part. To achieve reliable results, the previous studies recommend a minimum number of at least 10–15 participants (Zielske and Held, 2021, p.7). Table 1 demonstrates the features of the participants.

Table 1. The features of the participants

Respondent's position	Age	Experience	Industry sector	Education
Export operations manager	35	7	Steel	Master degree
Supply chain manager	32	8	Automotive	Doctoral degree
Integrated planning manager	37	6	Steel	Bachelor's degree
General manager	44	13	Energy	Master degree
Business development and investment manager	44	10	Chemical	Master degree
General manager	44	10	Construction	Doctoral degree
Supply chain manager	35	8	Ship construction	Doctoral degree
Supply chain manager	47	15	Automotive	Master degree
Supply chain manager	33	9	Chemical	Master degree
General manager	44	12	Textile	Master degree
General manager	36	6	Food	Bachelor's degree
Foreign trade and logistics manager	39	9	Steel	Bachelor's degree
Logistics manager	44	9	Glass	Master degree
Logistics manager	54	15	Textile	Bachelor's degree
General manager	50	16	Food	Bachelor's degree
Quality assurance manager	40	15	Electronic	Doctoral degree
General manager	32	6	Chemical	Master degree
General manager	35	7	Food	Master degree
Logistics specialist	42	6	Chemical	Bachelor's degree
Operation manager	61	20	Leather	Bachelor's degree

Phase 1: Identification of the barriers for implementing RL through literature review as well as specialist opinion

In this study, the critical various inhibitors to implementing RL have been determined from an extensive literature review performed not only seen in Turkiye but also in other countries to capture deeper comprehension. Web of Science and Scopus were selected as a database because they are extensively utilized in literature review investigations as well as comprise a wide range of quality articles (Lima et al., 2021). The process barrier determination comprises of the searching article title, abstracts, and keywords applied

to particular search words such as “reverse logistics barriers”, “reverse logistics challenges”, “obstacles”, “Closed-loop supply chain”, and “Turkiye” without any time period. In the initial stage, 38 inhibitors to the practice of RL were determined based on the examination of studies which were performed in both developed and developing countries and then improved a set of questionnaires to identify the academics’ and industry experts’ views. These inhibitors were then analyzed to elucidate how relevant they are in the aspect of Turkiye by four academicians who are experts in supply chain management field. Then 7 previously determined barriers were eliminated because of their similar meanings. Table 2 presents the final 31 barriers, main categories, and sources identified after the initial assessment by experts. Details about definitions and explanations of 31 barriers are described in Table 3.

Table 2. Initial listed barriers to implement RL and sources

Code	Barriers	Sources
Financial & Economic Barriers		
B1	Higher expenditures of implementing RL	Waqas et al., (2018); Naseem et al., (2021); Kaviani et al., (2020)
B2	High ventures and less return-on-ventures	Waqas et al., (2018); Dutta et al. (2021); Kiatcharoenpol and Sirisawat (2020); Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018)
B3	Scarcity of finance from the company	Govindan & Bouzon (2018); Ambekar et al. (2021); Correia et al. (2021)
B4	Cost of cumulating utilized products and storage of used products	Waqas et al., (2018); Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018); Naseem et al., (2021); Kiatcharoenpol and Sirisawat (2020)
Law & Regulation Barriers		
B5	Deficiency of government supportive attitudes for RL	Waqas et al., (2018); Ambekar et al., (2021); Münch et al. (2021); Chileshe et al., (2015); U-Dominic et al. (2021); Lamba et al. (2020)
B6	Deficiency of regulatory restrictions	Waqas et al., (2018); Correia et al. (2021)
Knowledge & Capability Barriers		
B7	Product design difficulties to render remanufacturing & reuse	Dutta et al. (2021)
B8	Difficulty in segregating waste/returns at the source	Dutta et al. (2021)
B9	Deficiency of knowledge, experience, and education in RL	Ambekar et al., (2021); U-Dominic et al. (2021); Kaviani et al., (2020); Lamba et al. (2020); Kiatcharoenpol and Sirisawat (2020)
B10	Deficiency of awareness regarding the potential advantages of reverse logistics	Ambekar et al., (2021); Münch et al. (2021); Chileshe et al., (2015); Kaviani et al., (2020); Waqas et al., (2018); Bouzon et al. (2016)
Management Barriers		
B11	Lack of responsibility and commitment from top administration	Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018); Naseem et al., (2021); Lamba et al. (2020); Phochanikorn et al. (2020)
B12	Deficiency of collaboration with RL professionals and SC partners	Phochanikorn et al. (2020); Waqas et al., (2018)
B13	Deficiency of enthusiasm towards	Ambekar et al., (2021); Bouzon et al. (2016)

	RL by stakeholders	
B14	Resistance to transition from conventional ways	Chileshe et al., (2015); Waqas et al., (2018); Prakash & Barua (2015)
B15	Deficiency of strategic planning for enhancing RL implementations	Prakash & Barua (2015)
B16	The demanding and time-consuming nature of RL	Chileshe et al., (2015)
Social & Cultural barriers		
B17	The attitude of customers about the lower quality of used and salvaged commodities	Chileshe et al., (2015); Govindan & Bouzon (2018); Bouzon et al. (2016)
B18	Uncertainties, risks, and potential liabilities for utilizing the recovered item	Chileshe et al., (2015); U-Dominic et al. (2021); Kiatcharoenpol and Sirisawat (2020)
B19	Poor organizational culture	Naseem et al., (2021); U-Dominic et al. (2021)
B20	Deficiency of public consciousness on RL adaptation	U-Dominic et al. (2021)
Infrastructure & Technology barriers		
B21	Deficiency of new information systems and technology to facilitate RL	Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018); Naseem et al., (2021); U-Dominic et al. (2021); Lamba et al. (2020); Phochanikorn et al. (2020)
B22	Lack of human resources	Kaviani et al., (2020); Prakash and Barua (2016)
B23	Deficiency of flexibility to alter from a conventional system to a new system	Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018); Phochanikorn et al. (2020)
B24	Deficiency of efficient systems to pursue returns	Ambekar et al., (2021); Correia et al. (2021)
B25	Deficiency of technical support (such as constructing guidelines and standards) in favor of utilizing recovered materials	Chileshe et al., (2015); Lamba et al. (2020)
B26	Higher precedence is given to other topics in the supply chain	Dutta et al., (2021); Govindan & Bouzon (2018); Bouzon et al. (2016)
B27	Limited forecasting and planning	Kaviani et al., (2020); Phochanikorn et al. (2020)
Market-related Barriers		
B28	Market uncertainty and fierce competition	U-Dominic et al. (2021); Waqas et al., (2018)
B29	Marketing of remanufactured product	Waqas et al., (2018); Prakash and Barua, (2016); Prakash & Barua (2015)
B30	Uncertain quality and quantity of return	U-Dominic et al. (2021)
B31	Restricted market availability of reuse products	Dutta et al., (2021)

Over the course of time, various barriers to perform RL have been identified in the

literature on developed and developing economies across various sectors such as manufacturing, construction, and textile. In Chileshe et al. (2015), the authors have identified diverse internal barriers like the initial cost of adopting RL and potential liabilities for using recovered items. Lamba et al. (2020) have presented that the deficiency of commitment on the part of top management, and deficiency of education, and training among partners about RL also plays a critical role in hindering the performing RL by businesses. Managers usually opt for focusing on the forward part of the supply chain and disregard the RL, since they consider it to be an extra encumbrance on the firm, and the value addition is less (Dutta et al., 2021). Parallel discussions have been seen in U-Dominic et al. (2021), this research has determined inhibitors like poor organizational culture, absence of public awareness of RL implementation, and uncertainty of consumers' behavior.

Many authors highlighted the role of economic and financial challenges in RL adoption (Dutta et al., 2021; Waqas et al., 2018; Kiatcharoenpol and Sirisawat, 2020; Sirisawat and Kiatcharoenpol, 2018). These comprise expenditures such as the initial cost of collection point setup, collecting used products, and storage of used products (Naseem et al., 2021, p.5). Cost restrictions are critical sides of a decision taken by any business, especially in emerging economies (Dutta et al., 2021, p.4). In their research, Moktadir et al. (2020, p.720) emphasize this issue as the top consideration for RL practices in Bangladesh.

The barriers external to firms comprise deficiency of regulatory restrictions, market uncertainty, fierce competition, and other industry-specific obstacles (Waqas et al., 2018, p.9). Phochanikorn et al. (2020, p.423) have identified various other inhibitors like the absence of information systems and technology, the exiguity of a system to monitor returns. The existence of a quality returns-handling system might be a source of important cost savings and even function as a capital center. There against, a deficiency of RL infrastructure will restrain a firm's capability to efficiently and quickly cope with returns and any attempt at handling returns will be a fiscal encumbrance with the costs going beyond the benefits (Abdulrahman et al., 2014, p.464).

Phase 2: Delphi survey

Based on outputs from Phase 1, barriers were compiled in a structured questionnaire. The specialists were asked to rate each barrier based on its importance in the Turkish manufacturing industry along a five-point Likert scale (very low = 1, ..., very high = 5). At the end of the survey, we asked managers to add if any other barriers exist in practical life. Moreover, the attendants enucleated their assessment of each barrier through qualitative comments. Thereby, this research design provided an understanding to what degree previously determined barriers from literature are related to practical life and facilitated decreased uncertainty concerning the specialists' evaluations (Tapio et al., 2011, p.1626; Gebhardt et al., 2022, p.6).

After the second Delphi phase, we calculated the mean values, standard deviations, and interquartile range (IQR) for each barrier. Because a survey-based investigation with a response rate < 20% poses a non-response bias risk (Gebhardt et al., 2022, p.8), non-response bias was tested. It was presumed that late participants indicate characteristics of non-responders (Can Saglam et al., 2021, p.1232) and contrasted the evaluations of early participants (first 10) to the ones of later participants (final 10) during both phases. A Wilcoxon-Mann-Whitney-Test was performed to contrast both groups and it could be

seen that any important differences ($p < 0.05$) between early and late responders did not exist. So, a non-response bias was rejected.

Furthermore, the participants’ comments and suggestions were evaluated by two academicians. It was seen that several participants pointed out the importance of some barriers in the list. Furthermore, a supply chain manager recommended a different barrier which not included in the list called “uncertainty of return on investment”. In the third phase of the Delphi, a new barrier suggested by participants was added to the survey. As the mean impact of barriers on performing RL activities is expected to be >3 (Roßmann et al., 2018, p.141), the results signify an estimated non-negligible effect of all 31 barriers on RL. Therefore, none of the barriers was eliminated.

Phase 3: Delphi survey

After the second assessment stage, the managers received monitored feedback from the other experts’ evaluations. The information was comprised of boxplots with statistical data as well as a new barrier recommended by the supply chain manager. Based on this supplement information, the participants can re-assess their ratings and offer more remarks in the second phase (Gebhardt et al., 2022, p.8). Table 3 demonstrates the quantitative results from the final Delphi survey.

Table 3. The quantitative results from the final Delphi survey

	Mean	Mod	Median	1. IQR	3.IQR	R1.IQR–3.IQR)
B1.Higher costs of implementing RL	4.31	4	4	4	5	1
B2.High investments and less return-on-investments	4	4	4	4	4.75	0.75
B3.Scarcity of finance from the company	3.93	4	4	3.25	4	0.75
B4.Expenditure on collecting used products and storage of used products	3.68	4	4	3	4	1
B5. Lack of government supportive policies for RL	4.18	4	4	4	5	1
B6.Lack of regulatory restrictions	3.62	3	3.5	3	4	1
B7. Product design difficulties to render remanufacturing & reuse	3.87	5	4	3	5	2
B8. Difficulty in segregating waste/ returns at the source	4.37	5	5	4	5	1
B9. Deficiency of knowledge, experience, and education in RL	4.62	5	5	4	5	1
B10. Deficiency of awareness regarding the potential advantages of reverse logistics	4.68	5	5	4	5	1
B11.Lack of responsibility and commitment from top management	4.18	5	4	3.25	5	1.75
B12.Lack of cooperation with RL professionals and SC partners	4,25	4	4	4	5	1
B13.Lack of enthusiasm towards RL by stakeholders	4,5	4	4,5	4	5	1
B14.Resistance to transition from	4.06	4	4	4	4	0

conventional ways

B15. Deficiency of strategic planning for enhancing RL implementations	4.75	5	5	4.25	5	0.75
B16. The demanding and time-consuming nature of RL	4.37	4	4	4	5	1
B17. The attitude of customers about the lower quality of used and salvaged commodities	3.75	3	4	3	4	1
B18. Uncertainties, risks, and potential liabilities for utilizing the recovered item	3.5	4	3.5	3	4	1
B19. Poor organizational culture	4.5	5	5	4	5	1
B20. Deficiency of public consciousness on RL adaptation	4.62	5	5	4	5	1
B21. Lack of new technology and information systems to facilitate RL	4	4	4	4	5	1
B22. Lack of human resources	4.31	4	4	4	5	1
B23. Deficiency of flexibility to alter from a conventional system to a new system	3.75	4	4	3	4	1
B24. Deficiency of efficient systems to pursue returns	4	4	4	4	4.75	0.75
B25. Deficiency of technical support (such as constructing guidelines and standards) in favor of utilizing recovered materials	3.68	4	4	3	4	1
B26. Higher precedence is given to other topics in the supply chain	4.37	5	4.5	4	5	1
B27. Limited forecasting and planning	4.06	4	4	4	5	1
B28. Market uncertainty and fierce competition	3.5	4	4	3	4	1
B29. Marketing of remanufactured product	3.43	4	4	3	4	1
B30. Uncertain quality and quantity of return	3.5	3	3.5	3	4	1
B31. Restricted market availability of reuse products	3.56	3	3	3	4	1
B32. Uncertainty of return on investment	4.2	4	4	4	5	1

Although some researchers suggest that the mean of the factor is expected to be >3 to be assessed as significant (Roßmann et al., 2018, p.141), this study expected the factor is exceeding to >4 . The reason to determine this criterion is for research purposes which intends to find out the most critical barriers to implementing RL barriers. Also, according to Chileshe et al. (2015, p.188), when discussing the general evaluation of the inhibitors in the various classifications, the approach assumed is that of opting solely for the top-ranked inhibitors. As highlighted in the study by Chileshe et al. (2015, p.188), the logic for this approach of choosing solely the top-ranked barriers is to provide a more detailed discussion of the advocated solutions. Therefore, the barriers scored as “high importance =4 and very high importance =5” by participants were determined as the significant barriers to the practice of RL in the context of the Turkish manufacturing industry. These critical barriers are highlighted in bold in Table 3.

According to the findings of the study, in the aspect of the Turkish manufacturing industry, management-related inhibitors are mostly confirmed as critical barriers, as can be seen in Figure 2. Infrastructure and Technology related barriers are the second groups that are mostly evaluated as critical importance barriers. Then, the barriers with the most points are as follows: Knowledge and capability barriers, financial and economic related barriers, social and cultural barriers, and law and regulation barriers.

Figure 2. Final list of RL implementation barriers from the Delphi study

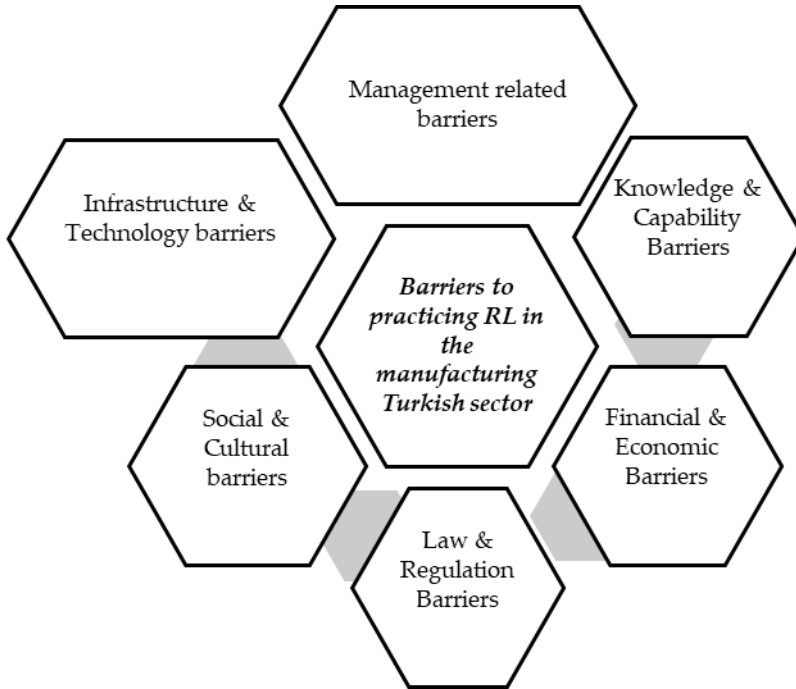

Figure 3. Groups of barriers to RL practice in the manufacturing Turkish sector

Solutions to barriers

After determining the barriers of RL based on Delphi studies, managerial implications for managers to overcome the barriers to the practice of RL are developed in this section as a result of the literature review. Table 4 exhibits solutions to overcome RL implementation barriers and related studies.

Table 4. Solutions to overcome RL implementation and related studies

Codes	Solutions	References
S1	Top administration consciousness and support	Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018); Naseem et al., (2021); Sellitto et al. (2021); de Campos et al. (2021); Phochanikorn et al. (2020); Correia et al. (2021)
S2	Standardized reverse logistics processes	Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018); Naseem et al., (2021); Phochanikorn et al. (2020); Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018)
S3	Strategic collaboration with RL partners	Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018); Sellitto et al. (2021); de Campos et al. (2021); Phochanikorn et al. (2020)
S4	Improve and invest in infrastructure and technology for supporting reverse logistics activities	Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018); Naseem et al., (2021); Phochanikorn et al. (2020); Govindan & Bouzon (2018); (20) Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018)
S5	Strengthen environmental	Münch et al. (2021); Dutta et al., (2021);

	regulations, legislation, and directives	Phochanikorn et al. (2020); (20) Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018); Kazancoglu et al. (2021)
S6	Determine clear policies and processes	Naseem et al., (2021); Govindan & Bouzon (2018); (20) Sirisawat & Kiatcharoenpol (2018)
S7	Improve quality issues with customer coordination	Naseem et al., (2021)
S8	Consumer education	Dutta et al., (2021); Chileshe et al. (2015)
S9	Employees' education and motivation	Sellitto et al. (2021)
S10	Generate public consciousness on environmental topics	Govindan & Bouzon (2018); Prakash and Barua, (2015); Kazancoglu et al. (2021)
S11	Improve outsourcing tactics to collect and recover of end of life products	Prakash and Barua, (2015)

As a result of the analysis of South Australian construction organizations, Chileshe et al. (2015, p.194) recommended to designers be more proactive in training customers concerning the long-run advantages of performing RL for the design and construction industries. According to de Borba et al. (2021, p.137), to cope with difficulties, the supply chains must be flexible, principally to meet the requirements of clients. Also, the return processes should be administrated tactically by comprehending the intentions and behaviors of clients to diminish expenditures, develop predictions, and optimize return operations. Azadnia et al. (2021, p.14) stress the significance of top management support and alignment in RL implementation. Managers must present strategic tactics with regard to the RLs programs and action plans to accomplished perform their strategic tactics.

Discussion and Conclusion

Adopting RL practices emerges as environmental relevancies ascend and green production, green logistics, and waste management accrue (Naseem et al., 2021, p.17). Consequently, it is crucial for the Turkish manufacturing sector to contemplate the significance of RL practices and should move towards adopting them. In line with the highlighted need for and scarcity of study in the aspect of emerging economies, to elucidate from the side of practical life perspective on barriers to RL practice (Mathiyazhagan et al., 2020; Naseem et al., 2021), this study is a pioneer study to empirical apprehension the sector practitioners' perspective on the notion in the context of the Turkish manufacturing industry. Contextually, it is also unique as there is limited knowledge of incorporating the barriers that exist in both developed and developing economies. In particular, based on the Delphi approach, this study contributes to discovering the barriers to practicing RL in the Turkish manufacturing sector which is an unexplored area on this subject.

According to the findings of the research, discussions were improved based on the most significant critical barriers determined by managerial insight. The management issue in the supply chain is gaining a significant role as it becomes more critical for sustainability within business environmental administration. The barriers which included management-related main categories are unveiled as the most significant inhibitor since the majority of the barriers in this category have been selected among

managers as critical. This is in parallel with the findings of Naseem et al. (2021) who recommended a solution as top management support and awareness in the case study of Pakistan's E-commerce sector. Especially, deficiency of collaboration among supply chain partners and lack of enthusiasm towards RL by stakeholders can be the main barriers to perform RL. According to Mallick et al. (2023, p.9), different stakeholders accomplish distinct roles in RL comprising transactions, operations, or coordination. In addition, the forward supply chain members like the distributors, suppliers, and retailers can also be required. Top administration consciousness and support (Sellitto et al., 2021) and strategic collaboration with RL partners (de Campos et al., 2021) can aid in solving management-related barriers which will eliminate resistance to transition from conventional ways, enhance commitment from top administration, and provide collaboration with SC partners.

After the management-related barriers, participants selected mostly the barriers related to infrastructure and technology barriers. While such systems and technologies are not extensively available for the Turkish manufacturing industry, managers are facing many problems already at the start of RL practice and it triggers a discouraging position. In their study, Wollenburg et al. (2018, p.540) emphasized the significance of mastering technology topics, especially information systems, for the accomplished administration of Omni channel retail. The deficiency of new information systems and technology (such as the Internet of Things and Blockchain technology) to facilitate RL can be a critical barrier to perform RL. The Internet of Things provides considerable advances where conventional waste administration strategies for gathering, transporting, and recycling have stayed complicated as well as time-consuming. Blockchain technology can make possible traceability, transparency, and trust in transactions in the RL (Mallick et al., 2023, p.11). Improvement and investment in infrastructure and technology for supporting RL activities will assist arrange as well as track the nodes of the supply chain better, providing delays are minimized, and the supply chain transforms more responsive than before (Dutta et al., 2021, p.14).

In the third category, the same percentage of barriers related to knowledge & capability and financial & economic were selected as critical barriers by respondents. Marked deficiency of education as well as training is an important obstacle in front of the RL implementation. There is no big chance to obtain experts and competent employees in this field because of the lack of training and education. Furthermore, these findings are paralleled with Starostka-Patyk et al. (2013) results. They highlighted that it is the problem to organize the training for all organization stages. Without education about RL processes, the investment into RL implementation may induce lost advantages as a consequence of its incorrect maintenance (Starostka-Patyk et al., 2013, p.508). In addition, the deficiency of knowledge and the uncertainties encompassing the return processes amplify the problem of administering RL (de Borja et al., 2021, p.132). Improvement outsourcing tactics to collect and recover of end of life products (Phochanikorn et al., 2020), education and motivation of employees (Sellitto et al., 2021), standardized reverse logistics processes, and determination of clear policies and processes (Naseem et al., 2021) can be a strategy to cope with knowledge and capability and financial and economic related barriers.

Lastly, Social & Cultural, and Law & Regulation Barriers have been assessed by managers as critical barriers, respectively. According to Münch et al. (2021, p.272), if

governments supplied the infrastructure for RL and rendered support, the supply chain would be heartened to adapt their daily activities as well as strategies, and customer mindsets would probably modify. Identical standpoints can be found in the literature, with taxing strategies, governments can utilize that income to invest in further required consciousness campaigns (Hartley et al., 2020, p.6). With proper regulations, taxation, and legislation, manufacturers can be motivated for performing RL (Azadnia et al., 2021, p.1). Yıldız and Çavdar (2020, p. 2344) highlighted that environmental responsibility has become a necessity due to the constant pressure many companies face to develop environmentally benign products and use less harmful operations. In addition, the deficiency of public consciousness of RL makes it difficult to implementation of RL activities. This finding corroborates the studies of Correia et al. (2021) who demonstrated the need to encourage alterations in attitudes related to the use of recovered materials among the public. Consumer education and the constitution of public consciousness on environmental topics can be utilized to overcome social and cultural barriers, which encourage organizations to perform RL. In addition, strengthening environmental regulations, legislation, and directives facilitates to implementation of RL practice from the side of businesses. Wu et al. (2022, p.9) stressed that more support from the government should be given for setting up administrative regulations.

The integration of quantitative and qualitative approaches in data collection and analysis provides to constitute a deeper understanding of unexplored topics, which may be more illuminating and exciting than those obtained through using solely one type of material. Nonetheless, obtaining such data could be time-consuming from the side of both participants and the researchers. There can be also some pitfalls that may hinder reality (Tapio et al., 2011). Therefore, the generalizability of the research findings could be considered somewhat limited. Our study determined the critical practice barriers for the RL, yet did not examine their relations with each other as well as potential solutions to overcome them. Future research in this field is especially significant for managers by indicating how can managers overcome these obstacles.

Analyzing the degree of the severity of inhibitors to performing RL is evaluated as a type of multi-criteria decision-making (MCDM) problem, as it comprises more than one criterion as well as usually with more than one conflicting purpose to be contemplated concomitantly to arrive at the most rational decision (U-Dominic et al., 2021). In recent studies, various types of MCDM methods and hybrid methods of MCDM have been prevalently utilized to facilitate decision-makers concerning ranking criteria of connected alternatives such as the Fuzzy AHP-TOPSIS Approach, Grey-DEMATEL (Naseem et al., 2021; Dutta et al., 2021; de Campos et al., 2021) in different regions like Pakistan, Nigerian, and India. Future research should perform different MCDM approach on RL implementation barriers in the aspect of Turkiye.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

References / Kaynakça

- Abdulrahman, M. D., Gunasekaran, A., & Subramanian, N. (2014). Critical barriers in implementing reverse logistics in the Chinese manufacturing sectors. *International journal of production economics*, 147, 460-471.
- Ali, S. M., Arafin, A., Moktadir, M., Rahman, T., & Zahan, N. (2018). Barriers to reverse logistics in the computer supply chain using interpretive structural model. *Global journal of flexible systems management*, 19(1), 53-68.
- Ambekar, S., Roy, D., Hiray, A., Prakash, A. and Patyal, V.S. (2021). Barriers to adoption of reverse logistics: a case of construction, real estate, infrastructure and project (CRIP) sectors, *Engineering, Construction and Architectural Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/ECAM-02-2021-0112>
- Azadnia, A. H., Onofrei, G., & Ghadimi, P. (2021). Electric vehicles lithium-ion batteries reverse logistics implementation barriers analysis: A TISM-MICMAC approach. *Resources, Conservation and Recycling*, 174, 105751.
- Ayçin, E., & Kayapinar Kaya, S. (2021). Towards the circular economy: Analysis of barriers to implementation of Turkey's zero waste management using the fuzzy DEMATEL method. *Waste Management & Research*, 39(8), 1078-1089.
- Beiler, B. C., de Arruda Ignácio, P. S., Júnior, A. C. P., Anholon, R., & Rampasso, I. S. (2020). Reverse logistics system analysis of a Brazilian beverage company: An exploratory study. *Journal of Cleaner Production*, 274, 122624.
- Bouguerra, A., Gölgeci, İ., Gligor, D. M., & Tatoglu, E. (2021). How do agile organizations contribute to environmental collaboration? Evidence from MNEs in Turkey. *Journal of International Management*, 27(1), 100711.
- Bouzon, M., Govindan, K., & Rodriguez, C. M. T. (2018). Evaluating barriers for reverse logistics implementation under a multiple stakeholders' perspective analysis using grey decision making approach. *Resources, conservation and recycling*, 128, 315-335.
- Bouzon, M., Govindan, K., Rodriguez, C. M. T., & Campos, L. M. (2016). Identification and analysis of reverse logistics barriers using fuzzy Delphi method and AHP. *Resources, conservation and recycling*, 108, 182-197.
- Can Saglam, Y., Yildiz Çankaya, S. and Sezen, B. (2021). Proactive risk mitigation strategies and supply chain risk management performance: an empirical analysis for manufacturing firms in Turkey, *Journal of Manufacturing Technology Management*, 32(6), 1224-1244.
- Correia, J. M. F., de Oliveira Neto, G. C., Leite, R. R., & da Silva, D. (2021). Plan to overcome barriers to reverse logistics in construction and demolition waste: Survey of the construction industry. *Journal of Construction Engineering and Management*, 147(2), 04020172
- Chileshe, N., Rameezdeen, R., Hosseini, M.R. and Lehmann, S. (2015). Barriers to implementing reverse logistics in South Australian construction organisations, *Supply Chain Management*, 20(2), 179-204.

de Borba, J.L.G., Magalhães, M.R.d., Filgueiras, R.S. and Bouzon, M. (2021). Barriers in omnichannel retailing returns: a conceptual framework, *International Journal of Retail & Distribution Management*, 49(1), 121-143.

de Campos, E. A. R., Tavana, M., Ten Caten, C. S., Bouzon, M., & de Paula, I. C. (2021). A grey-DEMATEL approach for analyzing factors critical to the implementation of reverse logistics in the pharmaceutical care process. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(11), 14156-14176.

Durugbo, C.M., Al-Balushi, Z., Anouze, A. and Amoudi, O. (2020). Critical indices and model of uncertainty perception for regional supply chains: insights from a Delphi-based study, *Supply Chain Management*, 25(5), 549-564.

Dutta, P., Talaulikar, S., Xavier, V., & Kapoor, S. (2021). Fostering reverse logistics in India by prominent barrier identification and strategy implementation to promote circular economy, *Journal of Cleaner Production*, 294, 126241.

Erol, I., Ar, I. M., Peker, I., & Searcy, C. (2022). Alleviating the Impact of the Barriers to Circular Economy Adoption through Blockchain: An Investigation using an Integrated MCDM-based QFD with Hesitant Fuzzy Linguistic Term Sets. *Computers & Industrial Engineering*, 107962.

Gebhardt, M., Spieske, A., & Birkel, H. (2022). The future of the circular economy and its effect on supply chain dependencies: Empirical evidence from a Delphi study. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 157, 102570.

González-Torre, P., Alvarez, M., Sarkis, J., & Adenso-Díaz, B. (2010). Barriers to the implementation of environmentally oriented reverse logistics: Evidence from the automotive industry sector. *British Journal of Management*, 21(4), 889-904.

Govindan, K., & Bouzon, M. (2018). From a literature review to a multi-perspective framework for reverse logistics barriers and drivers. *Journal of cleaner production*, 187, 318-337.

Hall, D. J., Huscroft, J. R., Hazen, B. T., & Hanna, J. B. (2013). Reverse logistics goals, metrics, and challenges: perspectives from industry. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*. 43(9), 768-785.

Hartley, K., van Santen, R. and Kirchherr, J. (2020). Policies for transitioning towards a circular economy: expectations from the European Union (EU), *Resources, Conservation and Recycling*, 155, 104634.

Johnson, D. (2019). What is LinkedIn?: A beginner's guide to the popular professional networking and career development site, retrieved from <https://www.businessinsider.com/what-is-linkedin> (09.03.2022)

Kaviani, M. A., Tavana, M., Kumar, A., Michnik, J., Niknam, R., & de Campos, E. A. R. (2020). An integrated framework for evaluating the barriers to successful implementation of reverse logistics in the automotive industry. *Journal of Cleaner Production*, 272, 122714.

Kazancoglu, I., Sagnak, M., Kumar Mangla, S., & Kazancoglu, Y. (2021). Circular economy and the policy: A framework for improving the corporate environmental management in supply chains. *Business Strategy and the Environment*, 30(1), 590-608.

Khan, F., & Ali, Y. (2022). Implementation of the circular supply chain management in the pharmaceutical industry. *Environment, Development and Sustainability*, 1-27.

Kiatcharoenpol, T., & Sirisawat, P. (2020). A Selection of Barrier Factors Affecting Reverse Logistics Performance of Thai Electronic Industry. *Int. J. Intell. Eng. Syst*, 13, 117-126.

Lamba, D., Yadav, D. K., Barve, A., & Panda, G. (2020). Prioritizing barriers in reverse logistics of E-commerce supply chain using fuzzy-analytic hierarchy process. *Electronic Commerce Research*, 20(2), 381-403.

Lima, P. A. B., Delgado, F. C. M., dos Santos, T. L., & Florentino, A. P. (2021). Medication reverse logistics: A systematic literature review and a new measurement system for the Brazilian case. *Cleaner Logistics and Supply Chain*, 100024.

Mathiyazhagan, K., Rajak, S., Panigrahi, S. S., Agarwal, V., & Manani, D. (2020). Reverse supply chain management in manufacturing industry: a systematic review. *International Journal of Productivity and Performance Management*.

Mallick, P. K., Salling, K. B., Pigosso, D. C., & McAloone, T. C. (2023). Closing the loop: Establishing reverse logistics for a circular economy, a systematic review. *Journal of Environmental Management*, 328, 117017.

Moktadir, M., Rahman, T., Ali, S. M., Nahar, N., & Paul, S. K. (2020). Examining barriers to reverse logistics practices in the leather footwear industry. *Annals of Operations Research*, 293(2), 715-746.

Morgan, T. R., Tokman, M., Richey, R. G., & Defee, C. (2018). Resource commitment and sustainability: a reverse logistics performance process model. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*.

Münch, C., von der Gracht, H.A. and Hartmann, E. (2021). The future role of reverse logistics as a tool for sustainability in food supply chains: a Delphi-based scenario study, *Supply Chain Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/SCM-06-2021-0291>

Naseem, M. H., Yang, J., & Xiang, Z. (2021). Prioritizing the Solutions to Reverse Logistics Barriers for the E-Commerce Industry in Pakistan Based on a Fuzzy AHP-TOPSIS Approach. *Sustainability*, 13(22), 12743.

Phochanikorn, P., Tan, C., & Chen, W. (2020). Barriers analysis for reverse logistics in Thailand's palm oil industry using fuzzy multi-criteria decision-making method for prioritizing the solutions. *Granular Computing*, 5(4), 419-436.

Prakash, C., & Barua, M. K. (2015). Integration of AHP-TOPSIS method for prioritizing the solutions of reverse logistics adoption to overcome its barriers under fuzzy environment. *Journal of Manufacturing Systems*, 37, 599-615.

- Prakash, C., & Barua, M. K. (2016). A multi-criteria decision-making approach for prioritizing reverse logistics adoption barriers under fuzzy environment: Case of Indian electronics industry. *Global Business Review*, 17(5), 1107-1124.
- Pimentel, M., Arantes, A., & Cruz, C. O. (2022). Barriers to the Adoption of Reverse Logistics in the Construction Industry: A Combined ISM and MICMAC Approach. *Sustainability*, 14(23), 15786.
- Rameezdeen, R., Chileshe, N., Hosseini, M. R., & Lehmann, S. (2016). A qualitative examination of major barriers in implementation of reverse logistics within the South Australian construction sector. *International Journal of Construction Management*, 16(3), 185-196.
- Rogers, D.S., Tibben-Lembke R.S. (1999) Going Backwards: Reverse Logistics Trends and Practices, Vol. 2, *Reverse Logistics Executive Council*, Pittsburgh, PA
- Roßmann, B., Canzaniello, A., von der Gracht, H., & Hartmann, E. (2018). The future and social impact of Big Data Analytics in Supply Chain Management: Results from a Delphi study. *Technological Forecasting and Social Change*, 130, 135-149.
- Roubelat, F. (2000). Scenario planning as a networking process, *Technological Forecasting and Social Change*, 65(1), 99-112.
- Saruchera, F., & Asante-Darko, D. (2021). Reverse logistics, organizational culture and firm operational performance: Some empirical evidence. *Business strategy & development*, 4(3), 326-342.
- Sellitto, M. A., Murakami, F. K., Butturi, M. A., Marinelli, S., Kadel Jr, N., & Rimini, B. (2021). Barriers, drivers, and relationships in industrial symbiosis of a network of Brazilian manufacturing companies. *Sustainable Production and Consumption*, 26, 443-454.
- Starostka-Patyk, M., Zawada, M., Pabian, A., & Abed, M. (2013, May). Barriers to reverse logistics implementation in enterprises. In 2013 International Conference on Advanced Logistics and Transport (pp. 506-511). IEEE.
- Sirisawat, P., & Kiatcharoenpol, T. (2018). Fuzzy AHP-TOPSIS approaches to prioritizing solutions for reverse logistics barriers. *Computers & Industrial Engineering*, 117, 303-318.
- Tapio, P., Paloniemi, R., Varho, V., & Vinnari, M. (2011). The unholy marriage? Integrating qualitative and quantitative information in Delphi processes. *Technological Forecasting and Social Change*, 78(9), 1616-1628.
- U-Dominic, C. M., Orji, I. J., & Okwu, M. (2021). Analyzing the Barriers to Reverse Logistics (RL) Implementation: A Hybrid Model Based on IF-DEMATEL-EDAS. *Sustainability*, 13(19), 1-26.
- Waqas, M., Dong, Q. L., Ahmad, N., Zhu, Y., & Nadeem, M. (2018). Critical barriers to implementation of reverse logistics in the manufacturing industry: a case study of a developing country. *Sustainability*, 10(11), 4202.
- Wollenburg, J., Holzapfel, A., Hubner, A. and Kuhn, H. (2018). Configuring retail fulfillment processes for Omni-channel customer steering, *International Journal of Electronic Commerce*, Routledge, 22(4), 540-575.

Wu, Z., Yang, K., Xue, H., Zuo, J., & Li, S. (2022). Major barriers to information sharing in reverse logistics of construction and demolition waste. *Journal of Cleaner Production*, 350, 131331.

Yıldız, B., Çavdar, E. (2020). Yeşil Üretimin Çevresel ve Ekonomik Performans Üzerindeki Etkisinde Ters Lojistiğin Aracı Rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2326-2349.

Zhu, Q., Sarkis, J., & Lai, K. H. (2014). Supply chain-based barriers for truck-engine remanufacturing in China. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 68, 103-117.

Zielske, M., & Held, T. (2021). Application of agile methods in traditional logistics companies and logistics startups: Results from a German Delphi Study. *Journal of Systems and Software*, 177, 110950.

2023, 12 (2), 565-584 | Araştırma Makalesi

Popüler Kültür ve Dijitalleşme: Yeni Medya Ekosisteminde Yakınsama ve Kitle Üzerine Sosyolojik Bir Analiz

Diretgen Ozan ERCANSUNGUR¹

Ebru ÇETİN²

Öz

Popüler kültür geniş kitlelerin içerisinde yaşadıkları toplumu anlamlandırmaları noktasında yer aldığı konumu nedeniyle sosyolojik bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Bu önemli sosyolojik olgu, kitle iletişim araçlarının yükselişi ile birlikte kapsamını ve ağırlığını arttırmış, bu yönüyle iletişim teknolojileri ile zorunlu ilişkisi bağlamında ele alınması gerekmektedir. Bir iletişim teknolojisi devrimi olarak sunulan dijitalleşme bu bağlamda önem kazanmaktadır. Dijitalleşme yaşantımızın gerçekleştiği yeni bir kültürel uzam olması yönüyle de başlı başına toplumsal bir süreçtir. Bu görüşlerden hareketle çalışma, popüler kültür olgusunun dijitalleşme bağlamında dönüşmekte olduğu ön kabulüyle bu dönüşümü teorik bir tartışmaya açmak ve kavramsal analizini gerçekleştirmek amaçındadır. Popüler kültür, birden çok aktörün sürece dahil olduğu karmaşık, ilişkisel bir alan görünümündedir. Gerçekleştirilen kavramsal analizde bu alana ilişkin yapısal özellikler ve alanda gerçekleşen faillik öncelikli odak noktalarını oluşturmaktadır. Yapısal özellikler alanın endüstriyel boyutunun bir uzantısı olarak sunduğu medya ekosistemi ile, gerçekleşen faillik ise bu alan içerisindeki faillikğin iki boyutu olarak kitlenin konumu ve algoritma teknolojilerinin analizi ile temellendirilmiştir. Dijitalleşen medya platformları ile geleneksel medyanın ortadan kaybolduğu yönündeki görüşlerin aksine dijital medya ve geleneksel medya giderek birbirine yakınsanan yeni, hızlı ve devasa boyutta bir medya ekosistemi oluşturmaktadır. Bu yeni ekosistem demokratik bir ortam sunma vaadiyle öne çıkıyormuş gibi görünse de ancak hızla ve sıklıkla üretilebilen ve kitle tarafından paylaşılabilir türde içerikler popüler kültüre mal olmaktadır. Buradan hareketle “popüler olmanın” dijitalleşme diskurunun üst ideolojisi olarak konumlandığı düşünülmektedir. Faillik bağlamında ise bu devasa ekosistemde artık pasif, yalnızca alıcı konumundaki bir kitle kavrayışından söz etmek mümkün görünmemektedir. Katılımcı kültür etrafında gerçekleşen ilişkiler popüler kültürün şekillenmesinde büyük önem taşımakla birlikte, sürece dahil bir diğer aktör olarak algoritmalar kitle davranışının şekillenmesinde en az özgür tercihler kadar rol sahibidir. Günümüz popüler kültürü, tek bir aktörün diğer aktörler üzerinde belirleyici olduğu doğrusal modelde değil, aktörler arası ilişkisel bir sürecin sonucu olarak şekillenmekte, gerçekleştirilecek çalışmalarda bu ilişkiselliğin göz önünde tutulması gerekliliği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Popüler Kültür, Dijitalleşme, Dijital Kültür, Medya Yakınsama, Katılımcı Kültür, Algoritmalar

Ercansungur, D. O. & Çetin, E. (2023). Popüler Kültür ve Dijitalleşme: Yeni Medya Ekosisteminde Yakınsama ve Kitle Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12 (2), 565-584. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1215377>

Geliş Tarihi	06.12.2022
Kabul Tarihi	04.05.2023
Yayın Tarihi	03.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Manisa, Türkiye, ozan.ercansungur@gmail.com, ORCID:0000-0002-4915-9210

² Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye, ebrucetin94@hotmail.com, ORCID:0000-0003-3462-2521

2023, 12 (2), 565-584 | Research Article

Popular Culture and Digitalization: A Sociological Analysis on Convergence and Mass in the New Media Ecosystem

Diretgen Ozan ERCANSUNGUR ¹

Ebru ÇETİN ²

Abstract

Popular culture becomes prominent as a sociological phenomenon due to its position in making sense of the society in which large masses live in. This important sociological phenomenon has increased its extent and importance with the rise of mass media, and from this aspect, it should be discussed in the context of its compulsory relationship with communication technologies. Digitalization, which is presented as a revolution in communication technology, gains importance in this context. Digitalization is a social process in itself, as it is a new cultural space in which our social life takes place. From this point of view and with the hypothesis that the phenomenon of popular culture is transforming in the context of digitalization, the study aims to open this transformation up for a theoretical discussion and to perform a conceptual analysis. Popular culture appears as a complex, relational field in which multiple actors are involved in the process. The structural characteristics of this field and the agency which takes place in the field constitute the primary focus of the conceptual analysis. The structural analysis conducted through the media ecosystem as an extension of the industrial dimension of the field, and the analysis on agency conducted through the two dimensions of agency in the field; the positioning of the mass and algorithm technologies. Traditional media has not disappeared with the rise of digital media platforms. Contrary to these views digital media and traditional media are constitute a new, fast, and massive media ecosystem that is increasingly converging. This new ecosystem may seem as a promise of offering a democratic environment but only the type of content which can be produced at a fast pace and frequently and also the type which is spreadable by the mass cost popular culture. From this point of view, it is thought that "being popular" is positioned as the supra-ideology of the discourse on digitalization. In the context of agency, it is no longer possible to talk about a passive receiver mass in this massive ecosystem. The relations occur within the scope of participatory culture are of great importance in shaping popular culture but also algorithms, as another actor involved in the process, have a role at least as much as free choices in shaping mass behavior. Popular culture today is shaped as a result of a relational process between actors, not in a linear model in which a single actor is decisive on others, and it is suggested that this relationality should be taken into account in future studies.

Keywords: Popular Culture, Digitalization, Digital Culture, Media Convergence, Participatory Culture, Algorithms

Ercansungur, D. O. & Çetin, E. (2023). Popular Culture and Digitalization: A Sociological Analysis on Convergence and Mass in the New Media Ecosystem . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 565-584 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1215377>

Date of Submission	06.12.2022
Date of Acceptance	04.05.2023
Date of Publication	03.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Res. Ass., Manisa Celal Bayar University, Faculty of Science and Letters, Department of Sociology, Manisa, Türkiye, ozan.ercansungur@gmail.com, ORCID:0000-0002-4915-9210

² Assist. Prof. (PhD), Ege University, Faculty of Humanities and Letters, Department of Sociology, Izmir, Türkiye, eburcetin94@hotmail.com, ORCID:0000-0003-3462-2521

Giriş

İçinde yaşanılan dünya ve toplumla ilişki kurulmasında kültür şüphesiz önemli bir boyut anlamına gelmektedir. Bu yönüyle kültür, yaşantımızı anlamlandırmamıza aracılık eden, anlam yaratan pratikler bütünü olarak tanımlanabilir. Sıklıkla eğlence sektörü ile ilişkilendirilen popüler kültürün eğlencenin sınırlarını aşan yapısı da kültürün doğasına özgü bu özellikle yakından ilişkilidir. Popüler kültür toplumsal yaşantımızın tüm alanlarına yayılma özelliği taşıyan bir dizi metafor sunar ve bu metaforlar yaşadığımız dünya ile kurduğumuz ilişkileri şekillendirir. Kavramı sosyolojik açıdan tartışmalı kılan ise popüler kültürün sunduğu bu metaforların kapitalizme özgü kaygılar çerçevesinde üretilen, kitlesel ve tüketim odaklı bir kültürel üretim süreci olmasıdır. Kitle iletişim araçlarının yükselişi ile birlikte literatürde yer bulmaya başlayan kavram, bir diğer iletişim devrimi olarak tanımlanan dijitalleşme süreci ile birlikte önemini kaybetmeden bu sefer farklı bir uzamda varlığını sürdürmektedir. Toplumsal bir süreç olarak ele aldığımız dijitalleşme, geleneksel ve yeni medyanın bir arada bulunduğu ve birbirine yakınsandığı, bütüncül bir medya ekosistemi içerisinde “toplumsallaştığımız” sosyolojik bir uzam görünümündedir. Bununla birlikte dijital uzamın altyapısını oluşturan teknolojiler aracılığıyla kitle yalnızca tüketici olarak değil gerek dolaşım gerekse üretim süreçlerinde hiç olmadığı kadar medya ekosisteminde rol almaktadır. Bu nedenle popüler kültürün dijital uzamda dönüşümünün değerlendirilmesi, dijitalleşmenin sosyolojik sonuçlarına dair önemli ipuçlarını da beraberinde getirecektir.

Makale çalışmasında teorik bir tartışmanın yürütüldüğü, ilgili kavramların birbirleriyle ilişkisine dayanan kavramsal bir analiz amaçlanmaktadır. Buradan hareketle popüler kültür kavramının kapsam ve sınırlılıkları öncelikle tartışmaya açılarak, özellikle popüler-yüksek kültür karşıtlığı, kitlenin nerede ve nasıl konumlandığı ve popüler kültürün medya ekosistemi ile yakın ilişkisi çerçevesinde değerlendirilecektir. Yalnızca iletişim teknolojilerinde gerçekleşen bir gelişmenin ötesinde sosyolojik sonuçları olduğunu düşündüğümüz dijitalleşme ve dijital uzama özgü kültürel dünya ayrı bir başlıkta tartışmaya açılacaktır. Devamında popüler kültür ve dijitalleşmenin iki önemli boyutunu oluşturduğunu düşündüğümüz endüstriyel boyutu olarak yapısal özellikleri ile kitlenin beklenti ve çıkarları olarak sürece dahil olan failliği ayrı başlıklarla ele alınacaktır. Buradan hareketle çalışmanın devamında, popüler kültürün yeni medya ekosistemi içerisinde dönüşen yapısı medya yakınsama ve dijital platformlar çerçevesinde, kitlenin konumuna ilişkin tartışma ise katılımcı kültür ve algoritmalar özelinde olmak üzere değerlendirilerek teorik bir tartışma yürütülecektir.

Ana Hatlarıyla Popüler Kültür: Kapsam ve Sınırlılıklar

Popüler kültür gündelik dilde sıklıkla karşımıza çıkmakla birlikte tanımlanması ve sınırlarının çizilmesinin zor olduğu bir kavrama işaret etmektedir. Büyük halk kitlelerince benimsenen ortak bir anlam dünyasına işaret eden kavram, bir dizi pratik ve düşüncenin, iletişim teknolojileri ve tüketim ilişkileri aracılığıyla kolektif bir paylaşımı olarak açıklanabilir. Popüler kültürün tanımlanmasında öncelikle literatürde kabul gören tanımlamalara yer vererek başlamak yerinde olacaktır. Storey kavramın kapsamının büyüklüğünü vurgulamakta ve popüler kültüre ilişkin altı farklı tanım geliştirmektedir. Popüler kültür; geniş kitlelerce onaylanan/sevilen, yüksek kültürden geriye kalanların oluşturduğu, kitlelerce benimsenip, kitlesel üretilip, ticari yöntemlere

dayanan, kitlenin kendisinden türeyen, ideolojik çatışmanın bir alanı ve postmodern bir değer(sizlik) yasası gereğince yüksek ve aşağı kültürün olmadığı bir kültür alanı olarak sıralanmaktadır. Storey bu altı tanımın da farklı durumlar için geçerlilik kazanabileceğini fakat ortaklaştıkları tek bir boyutun öne çıktığını vurgulamaktadır; popüler kültür her ne olursa olsun sanayileşme ve kentleşmenin bir sonucudur (Storey, 2001, s. 6-13). Mukerji ve Schudson tanımlama getirmenin zor olduğunu belirttikleri popüler kültür kavramını; köklerini yerel geleneklerden alan inanç, pratik ve nesnelere ile politik ve ticari merkezlerce üretilen kitlesel inanç, pratik ve nesnelere kapsayan, toplumun geniş bir bölümünce paylaşılan ve dönüşüme açık bir kavram olarak açıklamaktadırlar (Mukerji ve Schudson, 1991, s. 3-4). Bu iki genel tanımla takiben kavramın işaret ettiği noktaları üç farklı boyutta değerlendirmek açıklayıcı olabilir. Bu üç boyut sırasıyla popüler-yüksek kültür karşıtlığı, popüler kültür ve kitle kültürü arasındaki temel kuramsal fark olarak kitlenin nasıl konumlandığı ve ikinci boyutla ilişkili bir şekilde ele alınacak olan popüler kültürün medya ekosistemi ile yakın ilişkisidir.

Popüler kültürü tanımlamaya yönelik temel yaklaşımlardan biri popüler kültürün yüksek kültür ile karşılıklı ilişkisinden doğmaktadır. Gans öncelikli olarak bu ayrımın analizine odaklandığı *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür* (1974) isimli eserinde “en uzun süren kültürel savaşlardan biri” olarak betimlediği bu sürecin yüksek kültürün eğitilmiş katılımcıları ile kitle iletişim araçları ve tüketim endüstrisinde sağlanan popüler kültürü yeğleyen toplumun geri kalanını karşı karşıya getirdiğini öne sürmektedir (Gans, 2020, s. 21-22). Ray B. Browne ise, kapsayıcı bir kültür olarak gördüğü popüler kültürü gerek entelektüel gerekse yaratıcı bakımdan seçkin olmaması ve zorunlu olmasa da genel olarak kitle iletişim araçlarıyla yayılması yönüyle tanımlar. Yüksek kültürden farklı olarak popüler kültür, yaşamın tüm unsurlarına dair toplum ve kültürün tüm katmanlarını kucaklamaktadır (Browne, 2017, s. 180). Mutlu, popüler kültür ve yüksek kültür arasındaki ayrıma odaklanan yaklaşımların oldukça yaygın olduğunu belirterek bu türden bir ikiliğin kavramı anlamak için yanıltıcı olabileceğini ekler. Mutlu’ya göre popüler kültür; geç kapitalizmin yaygın halk kültürü olarak konumlanır ve gündelik hayata özgü ve diğer alt-kültürlerle ilişkili bir kültür alanı olarak öne çıkar. Kapitalizmle yakından ilişkili olmasının bir sonucu olarak popüler kültür, kültür endüstrilerinden⁵ bağımsız düşünülemez fakat bu süreç tek yönlü değil, bir yeniden üretim sürecine işaret eder ve kitle pasif bir konuma indirgenemez (Mutlu, 2016, s. 317, 319).

Popüler kültürün temellendirilmesi açısından bir diğer önemli husus da kitlenin konumuna ilişkindir. Kavram özellikle kitle kültürü kavramıyla birlikte ele alınmakta, zaman zaman bu kavram ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Ne var ki popüler kültür yaklaşımı, tarihsel olarak da kavramsal sınırlılıkları açısından da farklılaşmaktadır. Popüler kültür, kitle kültürü yaklaşımının ardılı olarak konumlanan, 1970’li yılları takiben özellikle 1980’li yılların ilk yarısı ile birlikte literatürde önem verilmeye başlanan bir yaklaşım olarak öne çıkar. Kitle kültürü ile popüler kültürü birbirinden ayıran en temel fark, kitlenin nerede ve nasıl konumlandığı ile yakından ilişkilidir. Fiske önemli eseri *Popüler Kültürü Anlamak* (1989)’ta bu ayrıma odaklanır ve popüler kültürün kendi özünde bir çelişki barındırdığını öne sürer. Popüler kültür, ekonomik çıkarların peşinde koşan kar güdümlü bir endüstri tarafından üretilip dağıtılırken aynı zamanda

⁵ Burada kültür endüstrisi kavramı, Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer’ın Aydınlanmanın Diyalektiği (2010) isimli eserlerinde vurguladıkları anlamıyla kullanılmaktadır.

endüstrinin çıkarları ile her zaman uyuşmayan halk kitlelerinin çıkarlarına da hizmet etmek durumundadır. Düşünür popüler kültüre dönüştürülen bir metanın kaçınılmaz olarak kitlenin çıkarları özelinde bir temsiliyet görevi yüklenmesi gerektiğini söyler. Buradan hareketle popüler kültürün esas üretene kültür endüstrileri değil, halk kitleleridir. Kültür endüstrileri yalnızca çeşitli halk oluşumlarının kendi popüler kültürlerini yaratması sürecinde kullanabilecekleri veya reddedebilecekleri kültürel metaları üretmektedir (Fiske, 2021, s. 109-110). Bu yaklaşım, ekonomik ve ideolojik bir merkez tarafından üretilen kültürel ürünlerin kitlelerin sorgusuzca kabul etmek durumunda olduğu kitle kültürü yaklaşımı ile bu noktada ayrılmaktadır. Fiske eserinde bu durumu şu ifadelerle özetler;

“Kültür yaşayan, canlı bir süreçtir: Yalnızca kendi içinden gelişip boy atabilir, dışarıdan ya da yukarıdan dayatılmaz. Kitle kültürü kuramcılarının korkuları pratikten doğmamıştır, çünkü kitle kültürü varolamayacak denli çelişkiler yumağıdır. Tektip, dışarıdan ithal edilme bir kültür kitlelere hazır giysi gibi satılmaz: Kültür asla böyle işlemez” (Fiske, 2021, s. 109).

Popüler kültür kavramı doğuşundan itibaren medya ekosistemi ile paralel bir gelişim göstermiştir. Özellikle kavramın ağırlık kazanmaya başladığı 1980’li yılları takiben kitle iletişim araçları ve popüler kültür birbiriyle yakından ilişkili bir görünüm sergiler. Kültürel ürün veya göstergeleri demografik olarak çeşitli ve coğrafi olarak dağınık-geniş bir alana ulaştırabilecek teknolojik kapasiteye sahip gazete, radyo ve özellikle televizyon teknolojileri, popüler kültürün üretilmesi ve dolaşıma sokulması alanında istisnasız bir önem taşımıştır (Altınbaş Sarıgül, 2019, s. 39).

Bugün geleneksel medya olarak tanımladığımız bu kitle iletişim araçları, dayandıkları tek yönlü iletişim modeline rağmen popüler kültürün oluşması sürecinde kitlenin çıkarlarını gözetmek durumunda kalmıştır. Akademik literatürde bu durumun ilk kapsamlı analizi Hall’un 1980 tarihli *Encoding/Decoding* isimli çalışmasıdır. Hall, kitle iletişime özgü geliştirilen “kaynak-mesaj-alıcı” şeklindeki tek yönlü doğrusal modelin süreci açıklamaya yeterli bir model olmadığını vurgular. Hall’un eleştirisinde yatan temel nokta, mesajın alıcısı konumundaki kitlenin mesaj ile kurduğu ilişkinin her zaman aynı olmayacağı yönündedir. Üretilen mesaj ve algılanan mesaj, özellikle televizyon gibi görsel-işitsel medya araçları söz konusu olduğunda, özdeş değil ilişkiseldir; dolayısıyla burada kodlanan, üretilen (*coding*) mesaj ile bu mesajın kitle tarafından deşifre edilmesi (*decoding*) simetrik özellikler taşımaz (Hall, 1980, s. 51-54). Hall’un görüşlerinden hareketle kitleler, kitle iletişim araçları gibi tek yönlü bir iletişimin mümkün olduğu medya ortamlarında bile sorgusuz sualsiz verilen mesajı tek tip yorumlayarak yaratılan kültür dünyasına tabi pasif alıcılar değildirlir; kitlelerin çıkarları, anlam dünyaları ve beklentileri de sürece dahildir. Baudrillard’ın ifade ettiği gibi, kitle kültürü kuramlarında öne sürüldüğü üzere aldatılan ya da kandırılan bir kitle söz konusu değildir;

“Kitle iletişim araçlarının her zaman kitleleri sarıp sarmaladıkları söylenmiştir-bu zaten kitle iletişim araçlarının ideolojisi-dir- güdümlenenin sınırları gece gündüz aralıksız sürdürülen bir kitle iletişim araçları semiyolojisinde aranmıştır. Ancak iletişimin bu saftoron mantığı içinde kitlelerin bütün kitle iletişim araçlarından çok daha güçlü bir iletişim aracı oldukları unutulmuştur- ya da en azından hiçbirinin bir

önceliğe sahip olmadığı unutulmuştur. Gerek kitle gerekse kitle iletişim araçları aynı sürecin içindedirler. Mass (age) is message” (Baudrillard, 2017, s. 42).

Baudrillard’ın “kitle çağı mesajdır” şeklinde vurguladığı nokta, popüler kültür yaklaşımında öne çıkarılan kitlenin konumu ile paralellik göstermektedir. Kitle, iletişim araçlarının mesajlarını karşılarken edilgen bir yapıya sahip değildir; ister politik, ister kültürel, isterse reklama özgü olsun kitle mesajları durdurmakta, yerlerini değiştirmekte, egemen olan koda karşı özel alt-kodlar üretmektedir (Baudrillard, 2017, s. 41). Ne var ki düşünürün de vurguladığı gibi, kitle -popüler kültürün şekillenmesi noktasında da- tam anlamıyla özgürce de olsa yalnızca “gösteri” talep etmektedir. Popüler kültür dünyasının sıklıkla “eğlence kültürü” ve “gösteri kültürü” ile eş kullanımının da buradan kaynaklandığı düşünülebilir.

Dijitalleşme ve Toplum: Yeni Bir Kültürel Uzam

2000’li yılların ilk yılları ile birlikte küresel anlamda yaygın bir kullanım alanına yayılan web 2.0 teknolojisi⁶, bugün sıklıkla dijitalleşme olarak adlandırılan sürecin teknolojik alt yapısını oluşturmaktadır. Tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi sosyoloji literatüründe de önemle tartışmaya açılan bu kavram, kullanıcıların tek yönlü iletişim modelinin ötesine geçerek mesajın aynı anda hem alıcısı hem de kaynağın kendisi konumuna yerleşebildiği bir teknolojiyle iç içe ilerler. Buradan hareketle dijital uzama özgü tartışmalarda “etkileşim” kavramının merkeze alındığını gözlemek mümkündür. Ne var ki süreç tek başına etkileşim özelliği ile açıklamanın ötesinde gelişim göstermektedir. En basit tabiriyle dijitalleşme kendine has bir iletişim formuna işaret etmekte, dolayısıyla kültürel dünyamızın yeni yorumlarıyla şekillenen ilişki bir kültürel uzam anlamına gelmektedir.

Kitle iletişim araçları ve özellikle televizyon teknolojisinin yükselişi ile birlikte iletişim dünyamızın dönüştüğü açıktır. Benzer bir süreç bugün dijitalleşme olarak adlandırılan dönemle birlikte her zamankinden daha kapsamlı ve hızlı bir şekilde yaşanmaktadır. Şüphesiz dijitalleşme dayandığı teknoloji bakımından bir iletişim devrimi olarak görülebilir fakat unutulmaması gereken iletişim ve iletişim kültürünün farklı sosyolojik boyutları ve sonuçları olduğu gerçeğidir. Postman, olaylara bir kültür aracılığıyla bakmanın en açık yolunun o kültürün konuşma araçlarını gözlemek olduğu öğretisine bağlılığını vurgular ve ekler; medya, somut mesajlar iletmeyen ötesinde özel gerçeklik tanımlarını yerleştirmeye müsait etkili metaforlar üretir. Bu görüş, popüler kültür kuramcılarının vurguladığı kitlenin pasif ve tek-tip yorumlardan ötesi anlamına geldiği yönündeki yaklaşımla da paralellik gösterir. Düşünür göre; “Medyamız metaforlarımızdır. Kültürümüzün içeriğini de metaforlarımız yaratır” (Postman, 2014, s. 19, 24).

Dijital uzamın da okumasını Postman’ın vurguladığı bağlamda gerçekleştirmek gerekir. Castells enformasyonu temel alan bir toplum modeli olarak öne sürdüğü Ağ Toplumu çalışmasında internet teknolojisini analiz ederken benzer bir şekilde iletişimi kültürü şekillendiren bir olgu olarak ele alır. Düşünür için kültür, iletişimle başlatılır ve aktarılır. Bu nedenle kültür, kaçınılmaz olarak yeni teknolojik sistemle dönüşmekte ve zaman içerisinde bu dönüşümün hızı da artma eğilimindedir. Dijitalleşme ile öne çıkan

⁶ Web 2.0 teknolojisi bir portal görevi gören yapısı ve “ağ üreticisinden ağ üreticisine” şeklinde tanımlanan bir ağ modeli göstermesi bakımından Web 1.0’ın tek yönlü iletişim modelini aşması yönüyle farklılaşmaktadır (Karayemiş, 2019: 49,51)

dönüşümün en temel farkı kitlenin teknolojik olarak eş zamanlı geri bildirimini mümkün kılmayan kitle iletişim araçlarının aksine coğrafi, tarihsel ve kültürel uzamın fiziksel mekanlarından koparak, işlevsel ağlar ya da imaj kolajları olarak yeniden birleştiği, merkezless bir akışlar uzamına özgü yeni bir deneyime imkân tanınmasındadır (Castells, 2005, s. 440-441, 458, 501). Rheingold, -Castells'in deyimini takip edersek- bu akışlar uzamına özgü yeni bir cemaatin (*community*) doğuşuna işaret etmektedir. Rheingold, "sanal cemaatler"de insanların ekran aracılığıyla duygularını paylaştıklarını, entelektüel tartışmalar yürüttüklerini, ticari aktiviteler gerçekleştirip planlar yaptıklarını, arkadaşlar kazanıp kaybettiklerini veya yüksek sanata özgü üretken faaliyetler gerçekleştirdiklerini öne sürmektedir. Düşünür tüm bu aktiviteleri şu ifadeleriyle özetlemektedir; "Sanal topluluklardaki insanlar, bir insanın gerçek hayatta yaptığı hemen hemen her şeyi yapar, ancak bedenlerimizi geride bırakırız" (Rheingold, 1993, s. 5).

Dijitalleşme gerek beraberinde getirdiği yeni iletişim formları gerekse Rheingold'un öne sürdüğü şekliyle bedenimizi geride bıraktığımız bütüncül bir aktiviteler dünyası sunması nedeniyle kültür dünyamızla yakından ilişkili bir uzam olarak konumlanır. Literatürde bu uzama özgü yeni bir kültürel form olarak öne sürülen "dijital kültür" kavramsallaştırılmasının da yer bulduğu görülmektedir. Deuze bu kavramsallaştırmanın öncülerinden kabul edilmektedir. Deuze dijital kültürü; çevrimiçi kullanıcılar ile haber ve enformasyon medya üreticilerinin etkinliklerinde ortaya çıkan değerler sistemi ve beklentiler dizisi olarak tanımlar. Düşünür, dijital kültürün bireyselleşmenin, ulus-ötesi bir küreselleşmenin ifadesi olarak somutlaştığını vurgular (Deuze, 2006, s. 63-64). Dijital teknolojinin imkanları aracılığıyla dijital kültür, kültürel nesne, değer ve tutumların yayılmasını ve popülerleşmesini hızlandıran, kullanıcıları iletişim sürecine dahil ederek kişiler-arası iletişime yönelik sınırları dönüştüren, etkileşimin basitleştirilerek temele alındığı bir kültürel dünya sunar (Skivko vd., 2020, s. 62).

Dijital kültür kavramına özgü temel tartışmalardan biri, bu kavramın geleneksel kültür ile ilişkisinde gerçekleşmektedir. Poepsel bu tartışma bağlamında iki düşünce okulunun söz konusunu olduğunu belirtmektedir. Birinci okul dijital kültürün çevrimdışı mevcut kültürlerin dijital uzama yansiyarak dijital formda yeniden üretilmesi ile oluştuğunu savunurken, ikinci okul ortaya çıkan baskın dijital kültürün artık başlı başına farklı bir kültür olduğunu öne sürmektedir. Poepsel dijital kültür tanımını şu ifadelerle öne sürmektedir; "Dijital kültür, somut dünya kültürlerini yeniden yaratabilen ya da dijital ağlara özgü yeni kültürel düşünce ve uygulama türlerini oluşturabilen, dijital ağlar üzerinde etkileşimde bulunan insanların bilgi, inanç ve uygulamalarını ifade eder" (Poepsel, 2018, s. 14-15). Dijital kültür geçmişin yaratıcılığında beslenmekle birlikte aynı zamanda geleceğe yönelik yaratıcılığın gelişmesi ve arttırılmasında rol oynamaktadır. Bu yönüyle dijital kültür hem mevcut olanı yeniden üreten/kopyalayan hem de yeni olanı baştan yaratan, üretken bir kültürel alan olarak tanımlanabilir (Pawluczuk, 2019, s. 36). Dijital kültüre özgü unsurlar kopyalanması, değiştirilmesi ve manipüle edilmesinin kolay olması ile birlikte internet teknolojisi aracılığıyla hızla paylaşılabilmesi açısından geleneksel kültüre özgü unsurlardan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Ne var ki dijital kültürün geleneksel kültür olmadan var olması ve anlaşılabilmesi de mümkün görünmemektedir. Dijital kültürün iki temel kaynağı bulunur, dijitalleştirilmiş kültürel nesnelere ve bizatihi dijital platformlarda yaratılmış kültürel öğeler. Bu iki temel kaynak göz önüne alındığında dijitallik "geleneksel"

kültüre entegre olmakla birlikte her geçen gün onun daha büyük bir bölümünü temsil etmektedir (Rab, 2007, s. 19-20).

Dijitalleşme her şeyden önce içerisinde bulunduğumuz bir süreç olarak ele alınmalıdır. Bu sürecin gidişatı çevrimdışı toplumsal ve kültürel gelişmelerden bağımsız ilerlemez. Örneğin Covid-19 pandemisinin yarattığı atmosfer, hali hazırda gelişmekte olan bu sürecin bağlamı ve kapsamını önemli boyutlarda etkilemiştir. Dolayısıyla süreç ilişkiseldir; dijitalleşmeden bağımsız tarihsel, toplumsal veya kültürel olgular kültürel bir uzam olarak dijitalleşmeyi şekillendirmekte, aynı zamanda dijitalleşme de bu olguları -Postman'ın deyimiyile- ürettiği metaforlarla yeniden üretmemize aracılık etmektedir.

Popüler Kültür ve Dijitalleşme: İki Kilit Kavram Olarak Medya Yakınsama ve Katılımcı Kültürü

Dijitalleşme birçok toplumsal alanda önemli dönüşümlere sebebiyet vermektedir. Söz konusu dönüşümler yalnızca dijital uzamla da sınırlı kalmaz. Dijitalleşen toplumsal deneyimlerin giderek normalleşiyor olması kaçınılmaz olarak dijitalleşme öncesi eski alışkanlıkların yeniden yorumlanması ile sonuçlanmaktadır. Popüler kültür de bu türden bir dönüşümle karşı karşıyadır. Gerek konunun endüstriyel boyutu olarak yapısal özellikleri, gerekse kitlenin beklenti ve çıkarları olarak sürece dahil olan failliği, dijitalleşmeye özgü teknolojik ve kültürel boyutlarda bu dönüşüme eşlik etmektedir. Buradan hareketle çalışmanın devamında, popüler kültürün yeni medya ekosistemi içerisinde dönüşen yapısı medya yakınsama ve dijital platformlar çerçevesinde, kitlenin konumuna ilişkin tartışma ise katılımcı kültür ve algoritmalar özelinde olmak üzere ayrı ayrı başlıklarda tartışılacaktır. Bu iki alt başlık sürecin iki ayrı boyutuna odaklanmakla birlikte, iki boyutun da birbirleriyle yakından ilişkili, iç içe geçen bir yapıda ilerlediğini unutmamak gerekmektedir.

Yeni Medya Ekosistemi Üzerine: Medya Yakınsama ve Dijital Platformlar

Popüler kültür araştırmaları söz konusu olduğunda ilgili literatürde ve bu çalışmada gerçekleştirdiğimiz analizimiz özelinde medya ilişkileri öncelikli olarak önem taşımaktadır. Kitle iletişim araçlarının yükselişi ile paralel bir şekilde tartışmaya açılan popüler kültür kavramı, günümüz dijital dünyası ile birlikte şekil değiştirmektedir. Şüphesiz internet ve yeni medya ekosisteminin tüm toplumsal hayatımıza sirayet eden yapısı en az kitle iletişim araçları kadar önemli dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus dijitalleşme ile birlikte "geleneksel medya" ve bu medyaya özgü kullanım alışkanlıklarının ortadan kaybolmadığı gerçeğidir. İnternet ve yeni medya teknolojileri her geçen gün geleneksel alışkanlıkların yerini almakta ve onları dönüştürmektedir fakat geleneksel medya birçok farklı ve çeşitli medya ortamları ile kesişmekte, bu sürece dahil bir aktörler dünyası olarak varlığını sürdürmektedir. Bu dönüşüm hem endüstri uzmanları hem de akademisyenler tarafından 1990'lı yılları takiben ortaya çıkan yakınsama⁷ (*convergence*) kavramıyla tanımlanmaktadır (Ünal vd., 2018, s. 123).

Yakınsama kavramı literatürde sıklıkla Henry Jenkins ile ilişkilendirilmektedir. Jenkins *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide* (2006) isimli eserinde yakınsama

⁷ Convergence kavramı Türkçe'ye "yakınsama", "yakınlaşma" veya "yakınsak" şeklinde farklı çeviri tercihleriyle aktarılmaktadır. Bu çalışmada convergence, Mutlu Binark'ın kullanım tercihlerini takiben cümle içerisindeki anlam gözetilerek "yakınsama" ve "yakınsak" şeklinde kullanılmıştır.

kavramını; “(...) içeriğin medya platformları üzerinden akışını, çeşitli medya endüstrilerinin işbirliği ve istedikleri türlü eğlence deneyimi arayışıyla neredeyse her yere gidebilecek medya izleyicilerinin göçebe davranışını (...)” tanımlamak için kullandığını belirtmektedir (Jenkins, 2019, s. 19). Düşünür kavramın ne amaçla kullanıldığına bağlı olarak teknolojik, endüstriyel, kültürel ve sosyal değişiklikleri tanımlayabileceğini vurgular. Yakınsama ile her hikâyenin anlatılması, her markanın satılması ve her tüketiciye çeşitli medya platformları üzerinden kur yapılması söz konusudur. Yakınsama teknolojik bir süreç anlamına da gelmekte birlikte bunun çok ötesindedir. Yakınsama; “(...) tüketicilerin yeni bilgiler aramaya ve günlük medya içerikleri arasında bağlantılar kurmaya teşvik edilmesiyle kültürel bir değişimi temsil eder” (Jenkins, 2019, s. 20). Kavramsallaştırmaya yönelik çalışmalarda öne çıkan bir diğeri Hay ve Couldry’nin *Rethinking Convergence/Culture: An Introduction* (2011) isimli makale çalışmasıdır. Hay ve Couldry 20. yüzyılın başlangıcı ile birlikte bir medya yakınsama çağı içerisinde yaşadığımıza yönelik algıların yükselişte olduğunu vurgulamaktadır. Düşünürler yakınsamaya yönelik en az dört tanım geliştirebileceğini öne sürmektedirler. Yakınsamaya yönelik bu dört tanım; medya şirketleri ve endüstrileri arasında yeni bir işbirliğinin betimlemesi, bir televizyon yayınının akıllı telefonlardan izlenmesi örneğinde olduğu gibi teknolojik bir melezleşme olarak farklılaşan medya kullanımlarının birbiri içine dahil edilmesi, belgeye dayalı olan ve olmayan medya formlarının birbirine karıştığı bir yeni medya estetiği ve son olarak enformasyon ve haberler için platformların çoğaltılması şeklinde özetlenmektedir (Hay ve Couldry, 2011, s. 473).

Bugün popüler kültüre mal olmuş birçok marka yakınsamaya özgü özellikleri bünyesinde barındırmakta, kitleye ulaşılması noktasında kavramın işaret ettiği pratikleri uygulamaya koymaktadır. Bunun en kapsamlı örneklerinden biri şüphesiz Youtube dijital platformu aracılığıyla küresel bir fenomene dönüşen ve K-Pop olarak ifade bulan Kore pop müziği ve endüstrisinin popüler kültüre mal olma sürecidir. Binark, K-Pop yıldızları ve şarkıcılarının bu “yakınsak” medya ekosisteminin “değeri katlanmış meta üretimleri” olduğunu vurgulamaktadır. Yıldızlar, şarkı ve sahne performanslarının yanı sıra filmlerde, televizyon dizilerinde, reklamlarda, yarışmalarda veya talk şovlarda rol almakta, şarkıları ise ayrıca televizyon ürünlerinde yer bulmaktadır. Ünlü K-Pop grubu BTS, Güney Kore’nin önde gelen akıllı telefon markası LG başta olmak üzere, tüm akıllı teknolojilerin reklam yüzü olarak öne çıkmakta, yine aynı grubun üyelerinin çizdiği emoji, Kore kökenli ama daha çok Japonya’da kullanılan sosyal medya platformu Line üzerinden pazarlanmaktadır (Binark, 2019, s. 140). Bir diğeri Zengin’in çalışmasında takip edilebilir. Yayınlandığı dönem popüler kültüre mal olan Leyla ile Mecnun dizisinin analiz edildiği çalışmada bu süreç bulgulanılmaktadır. Leyla ile Mecnun dizisi hem televizyon ekranında hem de dijital bir platform olan Netflix ekranında kitleyle buluşmuştur -ki bu çalışmanın hazırlandığı dönemde dizi başka bir dijital platform olan Exxen üzerinde yeni bölümleriyle izleyicileriyle buluşmaktadır-. Dizi aynı zamanda kitap, müzik, dijital uygulama, oyunlar, web sayfaları, ticari ürünler gibi farklı mecralarda ve farklı alternatiflerle yeniden dolaşıma sokulmuş, dizinin bölümlerinde yer alan müzikler veya bu bölümlerden alınan kesitler farklı platformlarda -Youtube, Instagram vb.- medyalar arası dağılım göstermiş, dizinin oyuncularının oluşturduğu Leyla The Band isimli müzik grubunun konserleri ve dijital müzik platformlarında yayınlanan şarkıları aracılığıyla kitle farklı bir medya formatında popüler kültüre dahil olma imkanı

bulmuştur (Zengin, 2021, s. 185-186). Yakınsamaya özgü özellikler günümüz popüler kültür dünyasında küresel bir başarı elde eden Marvel örneğinde de takip edilebilir. Popüler bir çizgi roman serisi olan Marvel markasının farklı bir medya formatında sinema salonlarında gösterime giren sinema uyarlaması olan *The Avengers* (2012) 1.5 milyar dolar, *Avengers: Infinity War* (2018) 2 milyar dolar, serinin bir diğer sinema uyarlaması *Avengers: Endgame* (2019) ise 2.7 milyar dolar gişe hasılatıyla birlikte zamanının en yüksek kar eden sinema filmi olmuştur. Hali hazırda popüler kültüre mal olan bu marka bir başka medya formatında yeniden şekillenmiştir. 4 Eylül 2020'de çıkış yapan *Marvel's Avengers* dijital oyunu, piyasaya sürüldüğü ilk hafta içerisinde kutulu satışlarda Birleşik Krallık'da ilk sırada yer almıştır (Ercansungur ve Talimciler, 2020, s. 351). Bu süreç dünyanın önemli dijital yayın platformlarından olan Disney+ dahilinde devam etmektedir. Marvel markası, onlarca farklı film, dizi ve özel içerikli ürünler ile bu dijital platformda kitle ile buluşmaktadır (Disney+ Resmi Sitesi).

Yakınsamaya yönelik bir diğer örnek, popüler kültürün küreselleşmesi ile doğrudan ilişkilidir. Dal Yong Jin (2017), Koreli gençlerin gündelik hayatın hızlı dünyası ve Kore'nin kent yaşamının sunduğu ortam içerisinde sıklıkla toplu taşıma araçlarında vakit geçirdiklerini ve sadece bu sürenin bile mobil cihazları aracılığıyla yabancı popüler kültüre ilişkin deneyimde bulunma imkânı sağladığını aktarmaktadır. Her ne kadar *Game of Thrones*, *Lost* gibi popüler dizi veya *American Idol* gibi popüler reality programları televizyon ekosisteminde yayınlanmış olsalar da birçok insan dijital platformlar aracılığıyla bu ürünleri tüketmektedirler. Buradan hareketle dijital platformlar "yakınsak" bir medya ekosistemi olarak kültürel ürünlerin dışarıya açılan yeni bir pazarı olarak yükselmektedir ve bu pazar artık yalnızca Batılılar için değil, diğer kültürler için de bir nüfuz alanı oluşturması bakımından çok yönlü bir küreselleşmeyi temsil etmektedir (Jin, 2017, s. 3888).

Büyük medya şirketleri ile dijital platformlar günümüzde sıklıkla farklı ülkelerde üretilen içerikleri platformlarına ve Batılı ülke pazarlarına taşımaya eğilimlidirler. Özellikle Amerikan televizyonunda gösterilen birçok çizgi film Asya'da üretilen içeriklerden oluşmaktadır. Japon çizgi film markası *Pokemon*'un başarısı bu açıdan anlamlıdır. İnternet teknolojisi ve dijital platformların artan etki alanının bir sonucu olarak farklı ülkelerde üretilen içeriklerin Amerikan denetleyicileri veya çok uluslu dağıtım şirketlerine bel bağlamadan doğrudan Amerikalı tüketicilere ulaşabileceği düşünülmektedir (Jenkins, 2019, s. 162). Küreselleşmenin bu çok yönlülüğüne dair izleri Türkiye dizi sektörünün gelişiminde de izlemek mümkündür. Dünyaca ünlü dijital yayın platformu Netflix Türkiye İçerik Direktörü Pelin Diştaş'ın platformda yayınlanan Türk dizisi *Hakan: Muhafız*'a yönelik ifadeleri bu bağlamda anlamlıdır; "Dizi, aynı anda 190 ülkede, 20'nin üzerinde dilde altyazı ve dublaj seçenekleriyle sunuldu ve daha ilk ayında 10 milyonun üzerinde izleyiciye ulaştı. Bu sınırları aşan büyük bir başarı" (NTV, 2019). Dijital platformlar aracılığıyla farklı kültürel coğrafyalardan çıkan ürünler küresel popüler kültüre mal olmakta, tek bir küresel pazarda geniş bir izleyici kitlesi ile buluşma imkânı yakalamaktadır.

Yakınsamaya yönelik örnekler çoğaltılabilir fakat popüler kültür özelinde ortak nokta dijital platformların yükselen etki alanına ilişkindir. Schmidt ve çalışma arkadaşları dijital platformu; müşteri ve üreticiler gibi çeşitli şirket içi veya dışı aktörleri birbirine bağlayan, dijital teknoloji tabanlı bir altyapı, iş modeli ve aracı bir pazar alanı olarak tanımlamaktadır. Bir platform, tüm bağlantılı aktörler arasında iletişim, etkileşim ve işlem süreçlerine yönelik bir dizi avantaj sağlamaktadır. Dijital platformlar, geniş bir

kullanıcı tabanına ulaşma ve teknolojik altyapının bir imkânı olarak yüksek ölçeklenebilirlikten yararlanma gibi düşük işlem maliyetleri ile optimum ağ etkisi elde etme yeteneği gibi çeşitli imkanları mümkün kılmaktadır (Schmidt vd., 2019, s. 6). Tarleton Gillespie şirketlerin “platform” terimini tercih ediyor olmalarının tesadüfi olmadığını vurgulamaktadır. Youtube’un 2006 yılında kuruluş aşamasında yayınladığı basın bülteninde sundukları hizmeti platform olarak vurgulamasını Gillespie şu ifadelerle yorumlar; “Bu ‘web sitesi’, ‘şirket’, ‘hizmet’, ‘forum’ ve ‘topluluk’ artık aynı zamanda ‘büyük ve küçük orijinal içerik üreticileri ve reklam verenler için dağıtım platformudur’” (Gillespie, 2010, s. 348).

2019 yılı itibarıyla dünya çapında 101 milyar dolar büyüklüğe ulaşan sinema endüstrisinin %58’ini dijital platformların önemli faaliyet alanlarından olan ev ve mobil eğlence alanı oluşturmaktadır (Escandon, 2020). Dijital platformların gelişimi, kültürel ürün ve hizmetlerin üretim, dağıtım, yayıncılık ve tüketim aşamalarında benzersiz bir dönüşüme sebebiyet vermektedir. Birçok şirket dijitalleşmenin sağladığı imkanları göz önünde bulundurarak “platformlaşma” yoluna gitmiş, kendi dijital platformlarını yaratmak üzerine girişimlerde bulunmuşlardır (Ranaivoson, 2019, s. 1). Bununla birlikte dijital uzama yönelik kullanım alışkanlıkları kaçınılmaz olarak toplumsal olaylarla da iç içe bir görünüm sergilemektedir. Covid-19 pandemisi ile birlikte uygulamaya geçirilen pratikler, hali hazırda pandemi öncesi önemli bir süreç olarak yükselen dijitalleşme sürecinin birçok alanda hızlanmasına sebebiyet vermiştir. Dijital platformlar da bu dönüşümden nasibini almaktadır; Youtube, Netflix, Amazon Prime Video, Disney+ gibi dijital yayın platformlarının sayısında ve bu platformlarda yayınlanan içeriklerin sayı ve çeşitliliğinde yaşanan artış bu dönüşüme paralel bir gelişme olarak düşünülebilir. Bu süreçle birlikte, özellikle pandemi koşullarının etkisinin önemli boyutlara ulaştığı 2021 yılı içerisinde dijital platformlar rekor bir yükseliş sergilemekte, görsel-işitsel veya işitsel medya tüketim alışkanlıklarının 2022 yılında yükselişini sürdüreceği beklentisi önemle vurgulanmaktadır (YouGov, 2022, 57-58). Dünyanın en büyük dijital yayın platformu olan Youtube pandemi sürecinde büyüme gösteren Facebook, Instagram ve Reddit gibi popüler platformları geride bırakarak pandemi öncesine göre %8’lik bir büyüme göstermiştir. 1502 Amerikan yetişkin ile gerçekleştirilen çalışmaya göre kullanıcıların %81’i Youtube kullanmaktadır (Rodriguez, 2021).

Günümüzde kültürel üretim süreçlerine yönelik gerçekleştirilecek herhangi türden bir analizin dijital platformlardan bağımsız düşünülemeyeceğini vurgulanmaktadır; toplumsal ve ekonomik hareketlilik giderek artan bir biçimde bu yeni küresel çevrimiçi medya ekosistemi içerisinde şekillenmektedir. Bu ekosistemin önemli alanlarından biri olan dijital oyunlar, temel aldıkları teknolojileri ve dijital oyun sektörünün gelişimi açısından da platform çalışmalarının temelini oluşturmaktadırlar. Dijital oyunların yaratıcı içerik olarak çeşitli platformlarda nasıl geliştirildiği, dağıtıldığı ve tüketildiği, takip eden dönemde dijital yayın platformları gibi sistemlere hem estetik hem de teknolojik açıdan bir model oluşturmuşlardır (Magaudda ve Solaroli, 2020, s. 268-269). Gerçekten de dijital oyunlar, her geçen gün dijitalleşmekte olan birçok alana kıyasla dijitalleşme ile daha organik, canlı bir bağlantıya sahiptir. Dijital teknolojilerin gelişmeye başladığı ilk günlerden günümüze kadar dijital oyunlar dijitalleşmenin yolculuğuna eşlik etmiş, kimi örneklerde ise gerek kullanım alışkanlıkları gerekse teknolojik anlamda bu sürece öncülük etmişlerdir⁸ (Ercansungur ve Talimciler, 2020, s.

⁸ Dijital oyun sektörünün sosyolojik bir süreç olarak ele aldığımız dijitalleşme ile paralel yükselişi bu açıdan

342).

Dijitalleşme ile birlikte kültürel dünyamız önemli dönüşümlere sahne olmaktadır. Popüler kültür özelinde de süreç ayındır; sınırlı sayıda kurum, şirket veya insan grubuna bağlı kalmaksızın büyük teknoloji şirketleri tarafından geliştirilen dijital platformlar ve otomasyon sistemleri aracılığıyla ticari ilgi ekonomileri ve popüler kültüre yönelik üretim süreçleri şekillenmektedir (Helles ve Flyveborn, 2019, s. 34). Bu sürece dahil önemli aktörlerin yalnızca teknoloji şirketleri olarak düşünülmesi kapsayıcı bir yaklaşım sunmaktan uzaktır; dijital platformlar kadar, platformların kullanıcıları olarak kitlenin konumu ve bu platformların çalışma prensibinin dayandığı algoritma teknolojileri popüler kültürün takibinde önemli bir diğer boyuta işaret etmektedir.

Dijital Uzamda Kitlenin Konumu: Failliğin İki Yüzü Olarak Katılımcı Kültür ve Algoritma Teknolojileri

Popüler kültürün kavramsal olarak kitlenin sürece dahil edildiği bir yaklaşım sunduğu açıktır. Söz konusu süreç dijitalleşme bağlamında ele alındığında -dijital verilerin doğasına paralel bir şekilde- kitlenin aktivitelerinin görünürlüğü önemli ölçüde artmakta, dolayısıyla bu aktivitelerin sürece etkisi de aynı oranda önem kazanmaktadır. Her geçen gün daha çok sayıda insan dijital uzamda varlık göstermekte ve bu varlığın yoğunluğu da benzer şekilde artış gösterme eğilimindedir. Kısa da olsa kitlenin büyüklüğüne değinmenin fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bilgisayar teknolojilerine erişimin kolaylaşması, ülkelerin altyapı çalışmalarına verdiği önem ve akıllı telefon kullanımının hızlı yükselişi ile birlikte dünya çapında internet kullanıcı sayısı 2019 yılında 4 milyar 119 milyon, 2020 yılında 4 milyar 585 milyon, 2021 yılında 4 milyar 901 milyon olarak raporlanmaktadır (Statista Research Department, 2022a). Bu rakam, Nisan 2022 yılına gelindiğinde 5 milyara ulaşmıştır ki bu da dünya nüfusunun %63'ünün internet kullanıcısı olduğu anlamına gelmektedir. Bir diğer önemli veri ise 5 milyar kullanıcının 4 milyar 650 milyonu, yani %93'ünden fazlasının, sosyal medya platform kullanıcısı olduğudur (Statista Research Deptment, 2022b). Bu rakamlar çalışmamız açısından iki boyutta anlamlıdır; birinci boyut, dijitalleşmenin, kullanıcı sayısının artış hızı ve devasa büyüklüğü göz önüne alındığında önemli bir sosyolojik ağırlığa karşılık geldiği gerçeğidir. İkinci boyut ise kitlenin dijitalleşmeden ne anladığı ile yakından ilişkilidir; internet kullanıcı sayısının %93'ü gibi büyük bir bölümünün kullanıcı olduğu sosyal medya platformları, kullanıcının içerik üretmek veya ilgili platforma özgü yöntemler veya platformlar arası etkileşime girerek aktif katılımının öne çıktığı bir kullanıcı deneyimi vaat etmektedir. İnternet, önemli ölçüde sosyal bağlamda katılımın gözlemlendiği bir alandır. Buradan hareketle popüler kültürün bir diğer ayağı bu katılımın doğasına yönelik tartışmalar çerçevesinde analiz edilmelidir.

Geleneksel ve yeni medya arasında yakınsamanın söz konusu olduğu bir döneme girilmesinin temel motivasyonu sosyal medya platformlarının kullanıcı kitlesinin büyüklüğü ve dijital uzamda geçirilen sürenin her geçen gün artıyor olması olarak görülebilir. Bu yakınsak ekosisteme özgü önemli aktörlerden biri de kullanıcı kitledir. Ünal ve çalışma arkadaşları bu süreci "ikinci ekran" (*second screen*) kavramı üzerinden analiz etmektedirler. Televizyon endüstrisi, sosyal medya platformları üzerinden ürettikleri içerikler aracılığıyla aktif kitle katılımının önemli bir gereklilik olduğu günümüz medya ekosisteminde popülerlik arayışındadırlar. Araştırmacılar,

anlam kazanmaktadır. 2017 yılında yaklaşık 91 milyar dolar küresel büyüklüğe sahip dijital oyun sektörü, 2020 yılında 155 milyar dolar, 2021 yılında ise 185 milyar dolar büyüklüğe ulaşmıştır (Statista, 2022).

yayınlandığı dönem popüler kültüre mal olmuş televizyon dizisi *İçeride* isimli yapımı bu ikinci ekranda analiz ettikleri çalışmada katılımcı kitlenin artan önemini vurgulamaktadırlar. Kitle, içeriğin tüketimi noktasında olduğu kadar dağıtımını ve yeniden üretimi noktasında da önemli bir rol oynamaktadır (Ünal vd., 2018, s. 122, 141). Benzer bir şekilde Amerikan televizyon sektörünün de dijitalleşme ile birlikte dönüşmekte olduğu gözlemlenmiştir. Kitle iletişim araçlarına özgü randevuya dayalı modelden katılıma dayalı paradigmaya geçiş, bu dönüşümün önemli bir örneğidir. Kitle, dijital teknolojilerin sunduğu imkanların bir sonucu olarak sevdikleri programları izlemek üzere belirli bir saatte evde olacak şekilde hayatlarını düzenlemek zorunda kalmaksızın, içeriğe kendi zamanlamalarına göre erişim sağlama olanağına sahiptir. Kitlenin içeriğe ulaşma noktasında sahip olduğu bu özgürlük beraberinde izleyici katılımını sağlamanın yeni yollarının aranmasına sebebiyet vermiş, bu arayış dijital ortamlarda karşılık bulmuştur. Dijital platformlarda yayınlanan kısa dizi bölümleri, alternatif dijital oyun ürünleri, internet yayınları veya sosyal medya hesapları ile kitle sürece dahil etmiştir. Popüler kültüre mal olmuş *The Office*, *Lost*, *Battlestar Galactica* gibi önemli markaların başarılarının buradan kaynakladığı düşünülmektedir (Jenkins, 2019, s. 179-180).

Katılımcı kültür (*participatory culture*) kavramı bu noktada devreye girmektedir; kavram dijitalleşmeye özgü toplumsal ilişkilerde yalnızca verili bir içerik ile etkileşimin gerçekleşmediği, bununla birlikte içeriğin kendisinin üretimi noktasında da kitlenin katılım sağladığı bir boyuta işaret etmektedir denebilir. Henry Jenkins katılımcı kültürü, birbirimizle etkileşimlerimizin bütün boyutlarında yer alan çeşitlilik ve demokrasiye özgü değerleri kapsayan bir kavram olarak öne çıkarır. Düşünüreye göre katılımcı kültür, kitlenin kendi kendine kararlar alabildiği, kolektif veya bireysel olarak kendisini farklı form ve pratikler aracılığıyla ifade edebildiği varsayımından doğmaktadır. Burada önemli olan katılımın yalnızca etkileşime indirgenmemesi gerekliliğidir; bir şeyle etkileşime girmek ve bir şeye katılım sağlamak arasında kültürel açıdan farklılıklar bulunur (Jenkins vd. 2016, s. 2, 12). Tüketiciler dijital uzama özgü deneyimlerinde medya üreticilerinin ürettikleri içeriğin pasif tüketicileri değildir. Bununla birlikte tüketiciler yalnızca bu içeriğe tepki veren kullanıcılar olarak da öne çıkmaz. Burada söz konusu olan, içeriğin yeniden üretiminde ve bu yolla oluşan popüler kültürün şekillenmesinde kendi beklentileri ve istekleri doğrultusunda aktif katılımcısı olarak konumlanan tüketicilerdir. Popüler kültüre mal olmuş iki önemli marka olarak *Yıldız Savaşları* (*Star Wars*) ve *Harry Potter* örneğinde de yaşanan budur, üretici şirketler kapitalist kaygılarını giderken katılımcı kültüre özgü özellikleri gözetmek durumundadır ve söz konusu popüler kültürün oluşmasında kitlenin üretici etkinliği önemli bir ağırlığa sahiptir (Jenkins, 2019, s. 43-44).

Katılımcı kültürde kitlenin üretici etkinliğine verilen bu önem, bizi ilişkili bir başka kavram olan üretüketici (*prosumer*) kavramına götürmektedir. Üretüketici; içeriğin hem üreticisi hem de tüketicisi olarak konumlanan kitle anlayışına vurgu yapar. 1980 yılında Alvin Toffler tarafından öne sürülen kavram, bugün özellikle internet teknolojilerinin yükselişi ile birlikte yaşanan dönüşümü anlamlandırmak amacıyla kullanılmaktadır. Facebook, Twitter, Wikipedia, Instagram veya Youtube gibi günümüzün önemli dijital platformlarında kullanıcı kitle yalnızca tüketici olarak değil, aynı zamanda platformun temel ürünlerini oluşturan içeriğin üreticisi olarak konumlanır. Ritzer ve çalışma arkadaşları, hepsi değilse de çoğu Web 2.0 sitesinin temel mantığının üretüketici modeline dayandığını öne sürmektedirler. Kullanıcı türevli içerik (*user-oriented content*),

bir diğer deyişle kitle kaynaklı üretim (*crowdsurfing*), dijital uzamda başarı sağlamak isteyen herhangi bir platformun temel bileşeni olmak durumundadır (Ritzer vd., 2012, s. 380, 386). Tam olarak bu nedenle dijital uzamda üretilen içeriğin “yayılabılır” olması önemlidir. Bir içeriğin popüler kültürde anlamlı hale gelmesinin yolu hem teknik hem kültürel olarak kitlenin beklentileri ve motivasyonları açısından yayılabılır özellikler göstermesi gerekir. Kitle, söz konusu içerikle kendi deneyimleri doğrultusunda ilişkiye girmekte, ortak beklentiler, ortak mizah anlayışı veya ortak bir hafızaya referans verdiği sürece içeriği dolaşıma sokmakta veya içeriğe ilişkin kendi içeriklerini üretmektedir (Jenkins vd., 2013). Bu yönüyle söz konusu saf üretim ve tüketim faaliyetleri arasındaki farkın bulanıklaştığı dijital uzam olduğunda, kullanıcı türevli içerikler hem popüler kültürün oluşumunda hem de katılımcı kültürün şekillenmesi noktasında büyük önem taşır (Koç, 2020, s. 910-911). Bir kitap uyarlaması olan Yüzüklerin Efendisi (Lord of the Rings) örneğinde de paralel bir süreç gözlemlenebilir. Örneğin Youtube gibi çeşitli dijital platformlarda, yapım ve yayıncı şirketten bağımsız kullanıcılar tarafından kurulmuş birçok kanal, hesap veya sayfa popüler kültüre mal olmuş bu büyük markaya yönelik kendi içeriklerini üretmektedir. Markanın kitap, film, dizi gibi büyük bütçeli yapımlarının kullanıcı kitle tarafından yeniden dolaşıma sokulması ile kitle, üretketici olarak popüler kültürün oluşumunda aktör görevi üstlenmektedir.

Katılımcı kültür, üretketici veya kullanıcı türevli içerik kavramları, popüler kültürün dijital uzamda görünümünü anlamamız açısından önemli bir yaklaşım sunmaktadır. Dijitalleşme ile birlikte kitle, medya ürünleri ile kurduğu ilişkide -ve popüler kültürün şekillenmesinde- hiç olmadığı kadar aktif bir deneyim içerisinde bulunmakta, en azından öyle olduğuna inanmaktadır. Ne var ki bu ilişkisel süreç dijital uzama özgü teknolojik mantık ve ekonomik arka planı hesaba katmadan tartışılmamalıdır. Castells’in “enformasyonel kapitalizm” şeklinde tanımladığı ekonomik yapı, dijital platformların ekonomik iş modeline dair önemli kriterler sunmaktadır. Enformasyonel kapitalizm üç temelde özetlenir; bilgiye dayalı, küresel ve her şeyden önemlisi ağ tabanlıdır (Castells, 2000, s. 10). Dijital uzama özgü iş modeli de bu üç kavramla örtüşmekte, en temelinde kullanıcı etkileşiminin izlerini içeren, katılımın metalaştığı bir süreç olarak, bir veri ekonomisi olarak şekillenir. Bu ekonomik temelde gerçekleşen söz konusu faillik kitle ile sınırlandırılmamalıdır; internet üzerinde gerçekleşen milyonlarca işlem trafiğinin düzenlenmesi ve ekonomisinin şekillenmesi temelinde işlem gören teknolojik altyapı olarak algoritmalar sürecin bir diğer önemli faili olarak ele alınabilir.

Algoritmalar, dijital uzamda bıraktığımız büyük-küçük ayak izlerinin, yani verilerimizin, anlamlı bir işlem sürecine dahil edildiği ve kullanıcının deneyimine yönelik bir geri bildirim sunulduğu bir dizi teknolojik süreci içerir. Algoritmaların tanımını iki boyutta özetlemek mümkündür. Algoritmalar, yazılım mühendisleri, veri mühendisleri ve matematikçiler tarafından oluşturulan teknolojik ‘reçeteler’ ve mantıksal talimatlar olarak tanımlanabilir. Bir diğer yandan algoritmalar, bilinçli ya da bilinçsizce bu talimatları takiben deneyimine yön veren kitle için görünmez bir alt yapı oluşturmaktadır. İster arama motorları, isterse sosyal medya ve diğer dijital platformlar olsun algoritmalar günümüz internet hizmetleri için hem ekonomik hem de teknolojik olarak zorunlu hale gelmişlerdir (Gran vd., 2021, s. 1779).

Dijital platformlar, -biri ticari platform oldukları gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır- veri toplama, kullanıcı profili oluşturma ve pazar hedeflemesi gibi kişiselleştirilmiş reklam hizmetleri çevresinde şekillenen iş modellerine uygun olarak arayüz ve algoritmik sistemleri geliştirmektedir. Fakat burada da popüler kültüre özgü

endüstri ve kitlenin beklentileri arasındaki diyalektiğin geçerli olduğu unutulmamalıdır. Christian ve Griffiths algoritmaların doğasını şu ifadelerle özetler; “(...) zorlu durumlar karşısında etkili algoritmalar varsayımlarda bulunur, daha basit çözümlere yönelik bir ön yargı taşınır, gecikme ile hata arasındaki karşılıklı dengeyi sorgular ve şansını dener” (Christian ve Griffiths, 2018, s. 382). Castells’in ağlar üzerinde geliştirdiği yaklaşım, bir tür ağ teknolojisi olan algoritmalar özelinde de geçerlilik taşır. Algoritmalar değerden bağımsız ve nötr “otomasyonlar” olarak aynı ölçüde hem öldürücü hem de barışçı olabilirler, programlandıkları hedeflere göre işlerler (Castells, 2000, s. 16). Birer otomasyon olarak algoritmalar toplumsal etkileşim içerisinde “popüler” olanın algoritmik olarak ayrıcalık tanıyarak etkinliğin üst düzeye çıkarılmasını hedefler. Dolayısıyla algoritmaların temel mantığı popüler olana uyum şeklinde somutlaşır; platformlar çeşitli kültürel içerik ve ifade biçimlerinin dolaşımını mümkün kılsa da teorik olarak algoritmalar kamusal alana veya demokrasiye özgü ideallerle uyuşmak zorunluluğu taşımaz (Poell, 2020, s. 654).

Sonuç ve Değerlendirme

Yeni bir medya ekosistemi çevresinde şekillenen dijitalleşme bugün toplumsal hayatın birçok alanında dönüşümlere sebebiyet vermektedir. Popüler kültür de bu dönüşümün gözlemlendiği alanlardan biridir. Ne var ki söz konusu süreçte geleneksel medya ve daha önemlisi geleneksel medya kullanım alışkanlıklarının ortadan kalkmadığını belirtmek gerekir. Bu yeni uzam ve ekosistemde sosyolojik olarak eskiye dair izler bulmak mümkündür. Bourdieu 90’lı yılların televizyonuna damga vuran önemli bir zihniyet değişiminden bahseder. Kitlenin pasif bir alıcıdan ibaret olmadığını gözler önüne çıkmaya başladığı bu dönemle birlikte kitlenin neleri sevip neleri sevmeyeceğinin bir ölçüsü olarak yükselen “reyting zihniyeti”, hızla ve sadece televizyon örneğinde de değil, her türden medya formatında hakimiyetini ilan etmektedir (Bourdieu, 2021). Günümüz dünyası için de bu durum geçerliliğini sürdürmektedir; reyting zihniyeti popülerlik ile yakından ilişkilidir ve dijitalleşme bu hakimiyetin son noktasıdır. Öyle ki bu “popüler olmak üzerine inşa edilen zihniyet” yalnızca medya veya teknoloji şirketleri gibi büyük ticari yapılara özgü değildir, dijital uzamda tepeden-tabana büyük-küçük tüm aktörlerin temel motivasyonu popüler olmak üzerine kuruludur. İster milyar dolarlık bir sinema ürününün arkasındaki şirket, isterse tükettiği yemeği paylaşan herhangi bir kullanıcı olsun, üretilen içeriğin niteliği veya hedefledikleri kitlenin büyüklüğü açısından farklar taşıyor olsa da amaç genellikle ortaktır. Buradan hareketle popüler olmak (Postman’ın televizyonun üst ideolojisi olarak eğlenceyi vurgulamış olduğu gibi) dijital uzamın üst ideolojisi/anlatısı olarak konumlanmaktadır.

Dijital uzamın popüler kültür bağlamında özgürleştirici bir özelliği olduğunu da düşünmek mümkün olabilir. Metinde vurguladığımız gibi, sadece “büyük yapımlara özgü kendi içeriğini üreten bir üretketici” olarak değil, tam anlamıyla kendi özgün içeriğini üretme imkanına sahip olan üretici bir kitle de teknik olarak mümkündür. Dijital platformlar bu noktada birçok süreçte önemli imkanlar sunar; artık herhangi bir kullanıcı sadece bir akıllı telefon aracılığıyla bile kendi sinema filmini üretip, dağıtımını ve gösterimini yapıp, aynı zamanda pazarlama ve reklam süreçlerini aynı platform üzerinden gerçekleştirebilir. Bu ürün, kitlenin beklentilerini ve algoritmanın mantığını yakaladığı noktada popüler bir ürüne dönüşüp, örneğin Youtube trendlerde ilk sıralara da yükselir. Fakat burada popüler olmak ile popüler kültüre mal olmak arasındaki

önemli farkı vurgulamak gerekir; popüler kültür herhangi bir platformun trend sıralamasına girmek veya yüksek etkileşim alan içerik üretmek veya viral olmaktan fazlasıdır. Giderek yakınsanan bir medya ekosistemi içerisinde iletişimin ve içerik tüketiminin baş döndürücü bir hızla ulaşması, kitlenin ürün ile anlamlı bir ilişki kurmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla sürecin artan hızı, ürüne yönelik tatmin ve ürün ile bağ kurmanın aynı oranda kırılan bir hal alması ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle günümüz popüler kültürüne mal olmuş markalar bu hızla -ve bu yakınsamaya ayak uydurabilen markalardır. Yeni sinema filmleri, yeni dijital oyunlar, ana hikâyeyi besleyecek yan hikayeleri temel alan dizi projeleri, yüksek maliyetli sosyal medya program ve kampanyaları gibi birçok farklı alan ve formatla kitle bir medya bombardımanına maruz bırakılır. Dolayısıyla popüler kültüre mal olmak beraberinde küresel boyutlarda ekonomik bir sermayeyi ve ağ ilişkilerini de zorunlu kılmaktadır. Trendlere girmek ile popüler kültüre mal olmak arasındaki fark budur.

Kitlenin tek tip, pasif bir alıcı olduğu yönündeki fikir hali hazırda tartışmalıyken, söz konusu dijital uzam olduğunda bu tür bir kitle yaklaşımı artık geçerliliğini tamamen yitirmektedir, bu doğrudur. Fakat bu, kitlenin yönlendirdiği popüler kültürün bir "halk kültürü" veya "demokratik" bir kültür olduğunu söylemek değildir. Popüler olmak üzerine kurulu bu gösteriler uzamında "reyting zihniyeti" kitle nezdinde de meşruiyetini kazanmıştır; söz konusu olan kolektif fikirlerin demokratik ifadesi veya halkın akılcılığı olduğunda bile bir üst ideoloji olan "popüler olma"nın filtresinden geçerek yalnızca paylaşılabılır içerikler dijital uzamda şekillenmekte, yalnızca bu tür içerikler değer görmektedir. Teknolojik altyapı da bunu destekler niteliktedir; algoritmaların temel mantığının popüler içeriğin yayılımı üzerine kurulduğu unutulmamalıdır.

Dijitalleşme bir medya ve iletişim teknolojileri dönüşümü olmakla birlikte günümüz dünyası için bundan fazlası anlamına gelir; söz konusu olan bu yeni teknolojinin imkân ve sınırları dahilinde şekillenmekte olan toplumsal bir süreçtir. Dijitalleşmeyi toplumsal bir süreç yapan şey ise özünde bu uzamda gerçekleşen iletişimin bizatihi "toplumsallaşmış" olmasıdır. Dolayısıyla popüler kültüre mal olmuş herhangi bir ürün dijital uzamda basitçe ürünün kendisinin yayılımı veya daha geniş kitlelerce tüketilmesi anlamında popülerleşmesi ile ilişkili değildir, ürünün bu uzama özgü toplumsallaşmış iletişim ağına dahil edilmesi gerekir. Bu nedenle yalnızca ürünün üreticisi olan endüstri tarafından ürünün geniş kitlelerle buluşturulması yeterli olmaz. Dijital uzamda popüler kültürün işleyişi, üretici-dağıtımçı-tüketici arasındaki farkın bulanıklaştığı, karmaşık, çok merkezli ve kimi örneklerde merkezsiz bir ilişkiler ağı içerisinde endüstrinin, kitlenin, platformların ve algoritmik sistemler gibi teknolojik altyapıların da dahil edildiği bir sürece dönüşmektedir. Makale çalışmasında gerçekleştirilen teorik tartışmadan hareketle, bu ilişkisel sürecin göz önünde bulundurularak tüm aktörlerin analize dahil edilmesinin alana yönelik gerçekleştirilecek çalışmalar açısından büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça / References

- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar*, (Çev. Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Altınbaş Sarıgül, F. (2019). *Popüler Kültür; Nedir? Ne Değildir?*, İstanbul: Altınbaş Üniversitesi Yayınları.
- Baudrillard, J. (2017). *Sessiz Yığımların Gölgesinde: Toplumsalın Sonu*, (Çev. Oğuz Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bınark, M. (2019), *Kültürel Diplomasi ve Kore Dalgası "Hallyu": Güney Kore'de Sinema Endüstrisi, K-Dramalar ve K-Pop*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Browne, R. B. (2017). Popüler Kültür: Bir Tanım Girişimi Üzerine Notlar, (Çev. Mehmet Serdal Engen), *Hikmet Yurdu Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10 (19), 173-180.
- Castells, M. (2000). Materials for an exploratory theory of the network society. *The British journal of sociology*, 51(1), 5-24.
- Castells, M., (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*, (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Christian, B. ve Griffiths, T. (2018). *Hayatımızdaki Algoritmalar: Günlük Kararların Bilgisayar Bilimi*, Ankara: Buzdağı Yayınevi.
- Deuze M. (2006). Participation, Remediation, Bricolage: Considering Principal Components of a Digital Culture, *The Information Society*, 22(2), 63-75.
- Disney+ Web Sitesi, <https://www.disneyplus.com/tr-tr> (Erişim tarihi: 24.09.2022)
- Ercansungur, O. ve Talimciler A. (2020). *Dijitalleşme ve Tüketim: Metadan Mecraya Dijital Oyunlar*, içinde Dijital Çağda Kitle Kültürü, Eğlence ve Sanat (Ed. Bahar Kayıhan), 337-368, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Escandon, R. (2020). The Film Industry Made A Record-Breaking \$100 Billion Last Year, Forbes, , <https://www.forbes.com/sites/rosaescondon/2020/03/12/the-film-industry-made-a-record-breaking-100-billion-last-year/> (Erişim tarihi: 28.09.2022).
- Fiske, J. (2021). *Popüler Kültürü Anlamak*, (Çev. Süleyman İrvan), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Gans, H. J. (2020). *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*, (Çev. Emine Onaran İncirlioğlu), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gillespie, T. (2010). The politics of 'platforms'. *New media & society*, 12(3), 347-364.
- Gran, A. B., Booth, P. ve Bucher, T. (2021). To be or not to be algorithm aware: a question of a new digital divide?. *Information, Communication & Society*, 24(12), 1779-1796.
- Hall, S., (1980), *Encoding/Decoding*, içinde Culture, Media, Language (Eds. Hall, S., Hobson, D., Lowe, A., ve Willis, P.), 51-61, London: Hutchinson.
- Hay, J. ve Couldry, N. (2011). Rethinking Convergence/Culture: An Introduction, *Cultural Studies*, 25(4-5), 473-486.

Helles, R., ve Flyverbom, M. (2019). Meshes of surveillance, prediction, and infrastructure: On the cultural and commercial consequences of digital platforms. *Surveillance & Society*, 17(1/2), 34-39.

Jenkins, H., Ford, S. ve Green, J. (2013). *Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture*. New York: New York University Press.

Jenkins, H., Ito, M. ve Boyd, D. (2016). *Participatory Culture in a Networked Era. A Conversation on Youth, Learning, Commerce and Politics*, Cambridge: Polity Press

Jenkins, H. (2019). "Cesur Yeni Medya": Teknolojiler ve Hayran Kültürü, (Çev. Nihan Yeğengil), İstanbul: İletişim Yayınları.

Jin, D. Y. (2017). Digital platform as a double-edged sword: How to interpret cultural flows in the platform era. *International Journal of Communication*, 11, 3880-3898.

Karayemiş, O. (2019). Dijitalleşme ve Öznelliğin Üretimi: Aşırı İletişim Çağının Bir Ön Panoraması. içinde Dijital Çağ, (Ed. Özgür Taburoğlu), 39-61. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Koç, N. E. (2020). Sosyal medya, katılımcı kültür ve kitle çevirisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), 905-927.

Magaudda, P. ve Solaroli, M. (2020). Platform studies and digital cultural industries. *Sociologica*, 14(3), 267-293.

Mukerji, C. ve Schudson, M. (1991). *Rethinking Popular Culture: Contemporary Perspectives in Cultural Studies*, California: University of California Press

Mutlu, E. (2016). *Globalesme, Popüler Kültür ve Medya*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

NTV, (2019). Atiye dizisinin hedefi Göbeklitepe'ye ilgiyi artırmak, ntv.com.tr/galeri/sanat/atiye-dizisinin-hedefi-gobeklitepeye-ilgiyi-artirmak,UPHr39eY8E2Ew81ab_VjPw (Erişim tarihi: 25.09.2022).

Pawluczuk, A. (2019). Youth digital culture co-creation: measuring social impact in Scotland (Doktora tezi), Edinburgh Napier University. Erişim adresi: <https://www.napier.ac.uk/~media/worktribe/output-2404195/youth-digital-culture-co-creation-measuring-social-impact-in-scotland.pdf>

Poell, T. (2020). Three challenges for media studies in the age of platforms. *Television & New Media*, 21(6), 650-657.

Poepsel, M. (2018). *Media, Society, Culture And You An Introductory Mass Communication Text*, Canada: Rebus Community.

Postman, N. (2014). *Televizyon: Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, (Çev. Osman Akinhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rab, Á. (2007). *Digital culture–Digitalised culture and culture created on a digital platform*. içinde Information Society From Theory to Political Practice (Ed. Robert Pinter), Erişim adresi: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=f5f866fb13a283617998ccac0b128162568c1a31>

Ranaivoson, H. (2019). *Online platforms and cultural diversity in the audiovisual sectors: A combined look at concentration and algorithms*. içinde *Audiovisual Industries and Diversity*, (Ed. Luis A. Albornoz., Trinidad García Leiva.), 100-118, London: Routledge

Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*, Boston, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company

Ritzer, G., Dean, P. ve Jurgenson, N. (2012). The coming of age of the prosumer. *American Behavioral Scientist*, 56(4), 379-398.

Rodriguez, S. (2021). YouTube is social media's big winner during the pandemic. <https://www.cnbc.com/2021/04/07/youtube-is-social-medias-big-winner-during-the-pandemic.html> (Erişim tarihi: 14.09.2022)

Schmidt, M. C., Veile, J. W., Müller, J. M. ve Voigt, K. I. (2019). Kick-Start for Connectivity: How to Implement Digital Platforms Successfully in Industry 4.0, *Technology Innovation Management Review*, 9(10), 5-15.

Skivko, M., Korneeva, E. ve Kolmykova, M. (2020). *Digital minimalism as a leading limitation of media communications in the Heyday of digital culture*. içinde 6th International Conference on Social, economic, and academic leadership (ICSEAL-6-2019), 61-67. Paris: Atlantis Press.

Statista (2022), Digital Video Games – Worldwide, <https://www.statista.com/outlook/amo/media/games/digital-video-games/worldwide> (Erişim tarihi: 25.09.2022)

Statista Research Department, (2022a), Number of internet users worldwide from 2005 to 2021, <https://www.statista.com/statistics/273018/number-of-internet-users-worldwide/#:~:text=In%202021%2C%20the%20number%20of,billion%20in%20the%20previous%20year>. (Erişim tarihi: 14.09.2022)

Statista Research Department, (2022b), Global digital population as of April 2022, <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/#:~:text=How%20many%20people%20use%20the,the%20internet%20via%20mobile%20devices> (Erişim tarihi: 14.09.2022)

Storey, J. (2001). *Cultural Theory and Popular Culture: An Introduction*, London: Pearson/Prentice Hall

Ünal, S., Binark, M. ve Çetindağ, S. (2018). New Broadcasting Ecosystem and the Second Screen Phenomenon in Turkey: Case Study on the Serial Insider, *Observatorio (OBS*) Journal*, 122-144.

YouGov, (2022), Global Media Outlook Report, <https://business.yougov.com/sectors/media-content/global-media-outlook-report-2022> (Erişim tarihi: 25.09.2022)

Zengin, F., (2021), Yakınsama Çağında Hikâye Anlatmak: Transmedya Hikâyeciliği Kavramı Üzerinden “Leyla ile Mecnun” Dizisinin İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 169-190.

2023, 12 (2), 585-605 | Research Article
Processes And Patterns of Online Reaction Against Online Fraud (Ponzi
Schemes) Victimization – ‘Çiftlik Bank’ Case in Türkiye

Muhammed Ferit DUMAN¹

Abstract

Social media interactions, in which crime is at the center, offer researchers an opportunity that is difficult to encounter in real life. This opportunity is the recording of the data of the social reactions made in the heat of the event on the social media channels. Thus, data that can be recorded in real life only to be collected and analyzed by the researcher at the time of the event awaits the attention of researchers in the internet big data. The research is a qualitative case study. The aim of the research is to analyze the course and pattern of the social reaction toward the victims of fraud crime in Türkiye, with reference to the Çiftlik Bank incident, which occupied the agenda of Türkiye for a long time by using this opportunity offered by social media. In this respect, the research universe is social media channels, the research area is "Ekşi Sözlük," a social media platform, and the research sample is the reactions given to the event under the title of "Çiftlik Bank." 2726 social reaction content obtained from the sample with document analysis was collected as data. The data were divided into themes and sub-themes through the MAXQDA program in accordance with the code book and analyzed in a sequential and comparative manner. In this analysis, three ways were followed in the most appropriate way for the purpose of the research. In the first way, it has been analyzed what kind of social reaction toward the victims at which stage in the process following the occurrence of the event. In the second way, all stages were analyzed comparatively and the pattern of social reaction toward the victims was reached. In the last way, a more holistic view of the pattern of social reaction toward victims is presented. In addition to the process pattern reached, the important results of the study are as follows: i) The cornerstone of the social reaction against the victims of the fraud process is the clarification of the victimization. Before the victimization becomes clear, the social reaction is to share the "rumors for and against" about the case with each other as information. However, as the victimization begins to become clear, it is seen that ridicule, insults, and curses toward the victims increase. ii) Another result of the research is that the social reaction piercing tip is aimed at the victim, not the perpetrator. iii) Another prominent result in this context is that no response from the victims expressing the victims themselves and their grievances was encountered. From this point of view, it is evaluated that the victims give a withdrawal reaction against the social reactions instead of defending themselves.

Keywords: Social Change, Social Networks, Social Media, Crime, Social Reaction, Victimization.

Duman, M. F. (2023). Processes And Patterns of Online Reaction Against Online Fraud (Ponzi Schemes) Victimization – ‘Çiftlik Bank’ Case in Türkiye . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 585-605 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1226305>

Date of Submission	29.12.2022
Date of Acceptance	25.05.2023
Date of Publication	01.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assistant professor, Bandırma Onyedü Eylül University, Vocational School Of Health Services, Departments of Social Work and Consultancy, Balıkesir, Türkiye, mduman@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7644-9486

2023, 12 (2), 585-605 | Araştırma Makalesi
Çevrimiçi Dolandırıcılık (Ponzi Şeması) Mağduriyetine Gösterilen
Çevrimiçi Tepkinin Süreci ve Örüntüsü – Türkiye’deki Çiftlik Bank Vakası

Muhammed Ferit DUMAN¹

Öz

Suçun merkezde olduğu sosyal medya etkileşimleri, araştırmacılara gerçek hayatta karşılaşması zor bir fırsat sunmaktadır. Bu fırsat, olayın harareti sırasında verilen toplumsal tepkilere ilişkin verilerinin sosyal medya kanallarında kayıt altına alınmasıdır. Böylece gerçek hayatta ancak olay sırasında toplanıp analiz edilebilecek veriler internet büyük verisi içinde araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Araştırma nitel bir durum çalışmasıdır. Araştırmanın amacı, sosyal medyanın sunduğu bu fırsatı kullanarak Türkiye gündemini uzun süre meşgul eden Çiftlik Bank olayı üzerinden Türkiye’de dolandırıcılık suçu mağdurlarına yönelik toplumsal tepkinin seyrini ve örüntüsünü incelemektir. Bu doğrultuda araştırma evrenini sosyal medya kanalları, araştırma alanını bir sosyal medya platformu olan "Ekşi Sözlük", araştırma örneklemini ise "Çiftlik Bank" başlığı altında olaya verilen tepkiler oluşturmaktadır. Örneklemden doküman analizi ile elde edilen 2726 sosyal tepki içeriği veri olarak toplanmıştır. Doküman incelemesi yoluyla örneklemden elde edilen veriler Excel programında kronolojik olarak düzenlenmiştir. Veriler, kod kitabına uygun olarak MAXQDA programı aracılığıyla temalara ve alt temalara ayrılarak sıralı ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu incelemede araştırmanın amacına en uygun şekilde üç yol izlenmiştir. İlk olarak olayın meydana gelmesinden sonraki süreçte hangi aşamada mağdurlara yönelik toplumsal tepkinin ne olduğu analiz edilmiştir. İkinci yolda tüm aşamalar karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve mağdurlara yönelik toplumsal tepki örüntüsüne ulaşılmıştır. Son olarak, kurbanlara yönelik toplumsal tepki modeline ilişkin daha bütüncül bir görüşe ulaşılmıştır. Ulaşılan süreç örüntüsüne ek olarak çalışmanın öne çıkan sonuçları şunlardır: i) Dolandırıcılık sürecinin mağdurlarına yönelik toplumsal tepkinin mihenk taşı mağduriyetin netleşmedir. Mağduriyet netleşmeden önce toplumsal tepki, olayla ilgili "lehte ve aleyhte söylentileri" bilgi olarak birbirleriyle paylaşmak şeklindedir. Ancak mağduriyet netleşmeye başladıkça mağdurlara yönelik alay, hakaret ve küfürlerin arttığı görülmektedir. ii) Araştırmanın bir diğer sonucu da sosyal tepki delici ucun faile değil, mağdura yönelik olmasıdır. iii) Bu bağlamda öne çıkan bir diğer sonuç da mağdurların kendilerini ve mağduriyetlerini dile getiren herhangi bir yanıtı rastlanmamasıdır. Buradan hareketle mağdurların toplumsal tepkilere karşı kendilerini savunmak yerine geri çekilme tepkisi verdikleri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Değişim, Sosyal Ağlar, Sosyal Medya, Suç, Sosyal Tepki, Mağduriyet.

Duman, M. F. (2023). Çevrimiçi Dolandırıcılık (Ponzi Şeması) Mağduriyetine Gösterilen Çevrimiçi Tepkinin Süreci ve Örüntüsü – Türkiye’deki Çiftlik Bank Vakası . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 585-605 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1226305>

Geliş Tarihi	29.12.2022
Kabul Tarihi	25.05.2023
Yayın Tarihi	01.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, Balıkesir, Türkiye, mduman@bandirma.edu.tr, ORCID:0000-0001-7644-9486

Introduction

Internet usage has been increasing almost geometrically. Based on the given data, while 0.6% (approximately 342,42 million people) of the world's population is internet users in 1995, when we look at the data for 2019, it is seen that this rate is 56,7% (approximately 4,356 billion people) in 2019 (The World Bank, n.d.a; The World Bank, n.d.). Examining internet usage habits and frequency worldwide reveals that the internet is no longer just a "virtual interaction network"; instead, it is a phenomenon that has begun to encompass all contexts (political, economic, social, cultural, etc.) of the real world. According to the current data about internet usage in 2021, 59.5% (4.66 billion people) of the world's population are connected to the internet, 53.6% (4.2 billion people) are active users, and the daily internet usage time is 6 hours and 54 minutes. Furthermore, it is seen that 2 hours and 25 minutes of this period is spent directly interacting on social networks. Looking at the data of the separate report, Türkiye is above the world average in many respects. In this period, 77.7% (65.8 million) of Türkiye's population (84.69 million) is connected to the internet, 70.8% (60 million) has active users, and the duration of internet usage is 7 hours 57 minutes. Furthermore, it is reported that 2 hours and 57 minutes of the day are spent interacting directly on social media (Wearesocial, 2021).

In Türkiye, virtual interactions in areas such as economy, art, culture, production, communication, advertisement etc., increase so much that this causes real life to be surrounded by digital life. It encourages numerous studies in many fields (Ministry of Development, 2018; İPSOS & Boğaziçi University Faculty of Economics and Administrative, 2017; TÜBİSAD, TBV & BTS, 2017; TÜSİAD, 2017). However, the fact that internet interactions permeate the real world more and more powerfully does not only occur at the macro level, as in the reports cited. It is possible to see many contexts of the mundaneness of daily life in the virtual world, just as in the real world. One of the most striking of these contexts is the phenomenon of crime. In addition to hacking and the spread of computer viruses, it is now seen that many types of crimes, such as misuse of credit cards, information theft/misuse, defamation, blackmail, hate sites, and money laundering can easily be committed in the cyber world. (Burden & Palmer, 2003, p.224,225)

According to the 'Türkiye Cyber Crimes Report 1990-2011' report prepared by Çığır and Köksal (2011) on data processing crimes in 2000-2008, only 27 information technology crimes were recorded in 2000. Looking at the 'Judicial Statistics Report' for 2020 (Directorate General For Criminal Records and Statistics, 2020), the number of criminal cases filed in Criminal Courts pursuant to the Turkish Penal Code, by writing an indictment by the Office of the Chief Public Prosecutor, is 18,792 in 2020.

These figures include only the acts of the Turkish Penal Code Article 243: Accessing a Data Processing System, Article 244: Preventing the Functioning of a System and Deletion, Alteration or Corrupting of Data, Article 245: Misuse of Bank or Credit cards (European Commission for Democracy Through Law, 2016). These figures do not include offenses of defamation, blackmail, and fraud committed by using the internet. During this research, it was asked whether the statistics of crimes committed by using the internet were kept by communicating with the Turkish Statistical Institute, Courthouse, and Law Enforcement units in writing or by telephone. In this context, all

the mentioned institutions stated that they only keep the statistics of articles 243, 244, and 245 of the penal code, and they do not keep any statistics for crimes committed by using the internet. According to these figures, it is evident that there is a growing trend of cyber crimes or crimes committed with the help of the internet.

The argument mentioned above, supported by figures, shows that the average daily time spent on social media is 2 hours and 25 minutes worldwide, while this rate is about 3 hours in Türkiye. The argument put forward in the middle of this section and supported by numbers demonstrates that crimes committed over the internet have increased geometrically in Türkiye. The synthesis of these two arguments is the subject of the research. The subject of the present research is "processes and pattern of societal reaction to the victim of fraud crime". In Türkiye, all parties to the crime interact in the crime center. Although the perpetrator and victim/complainant are at the center of a crime, the whole society is a party to the crime. In the final analysis, the Courts announce their decisions with writs titled "In the Name of the Turkish Nation" (Law Forum, 2013). Therefore, the social reaction to the offender or the victim/complainant is critical.

The research aims to understand societal reaction processes and patterns to the fraud crime victim. In this context, the research questions are as follows:

1. Is there a process of social reaction toward the victim of fraud crime?
2. Which social reaction tendencies are predominant in this process?
3. Is there a social reaction pattern toward the victim of fraud crime?
4. Which trends dominate the content of the towardsocial reaction pattern toward the fraud crime victim?

In this context, there are many technical problems in front of acquiring society's reaction toward crime and the victim by academic research. At the forefront of these problems is the necessity of gathering the social reaction regarding the judicial incident at the time of the incident. Because judicial events are short-lived and developments can change the social reaction. However, in the current situation, especially in forensic cases that are processed over the internet for the research subject and almost all interactions have taken place on the internet, and technological devices are used to record the social reaction at the time of the judicial event. This situation creates an opportunity that is difficult to catch in real life regarding the research subject on the social network. The current research tries to understand the process and pattern of the social reaction toward the victims of fraud in the Çiftlik Bank case, which is a current and socially interactive forensic case to utilize this opportunity.

No study in Türkiye specifically analyzes the social response to victims of Ponzi schemes. Instead, the research aims to describe the course of the social reaction toward the victims of fraud and the pattern of this course. For this reason, the Çiftlik Bank event is explained as a Ponzi scheme in the study. First of all, the critical periods related to the Çiftlik Bank event, the beginning period, the investigation period, the public debate period, (Mehmet Aydın's) escape period, and the confiscation of assets period are determined. Afterward, 2726 reaction comments that were entered between 08.03.2017 at 5.19 p.m. and 01.01.2022 at 12:47 under the topic opened with the title

"Çiftlik Bank" on the Ekşi Sözlük platform were archived. Finally, the archived comments were classified according to the determined periods and the detected reactions.

Çiftlik (Farm) Bank Case (Ponzi Schemes)

The concept of crime is not a concept with clear and central definitions. It is possible to find different definitions in different constitutions and meanings in societies with different historical backgrounds. Therefore, it has always been a controversial concept. Even if it is possible to define crime as a controversial concept, in the final analysis, crime is behavior defined and punished by criminal law (McLaughlin & Muncie, 2001, p. 59). Article 157 of the Turkish Penal Code defines the crime of fraud/deception as "deceiving a person with fraudulent behavior and providing a benefit to himself or someone else, to the detriment of him or someone else." If this crime is committed "by using as an instrument electronic data processing systems, a bank or lending institution," qualified deception crime occurs (Penal Code of Türkiye, 2015). As stated in the previous section, online forms of crimes are becoming more and more common worldwide, especially in Türkiye, which has a higher internet usage than the world average.

Online fraud has become a significant problem in many countries with millions of victims from a wide diversity of scams committed in whole or part online (Button et al., 2022). Fraud occurs when an opportunity exists for fraudulent activity and the perceived probability of detection is low (Drew & Drew, 2010, as cited in Coleman, 2002). Social networks offer many opportunities for well-intentioned users, but especially for fraudsters in countries where the internet is newly widespread and intensively used. Considering the data in the introduction, internet usage is quite common in Türkiye, but it is difficult to say that the legal legislation is sufficient (Information Technologies and Communication Authority, 2019). Such a de facto situation offers opportunities for crimes committed over the internet such as 'Çiftlik Bank'.

It is a virtual farm game that can be seen frequently on the internet, which started broadcasting on "www.çiftlikbank.com.tr" on July 31, 2016. The most crucial element distinguishing Çiftlik Bank game from others is combining "virtual livestock game and Ponzi scheme." Çiftlik Bank schemes operated through four companies and five servers until March 16, 2018, when its assets were confiscated. During these activities, it was determined that the game had 520,321 users, and the participants deposited 1,139,927,622 TL in 132,222 times. When Çiftlik Bank fraud ended, it was determined that there were 48 defendants and 3,762 victims in total (Saymaz, 2020). Therefore, 3,762 out of 520,321 users filed a complaint and proved they made a deposit. The number may seem small compared to all users. However, as in different parts of the world, the money lost through cyber crimes is usually small and the rate of victims reporting criminals to the police is lower than for other crimes (Button et al., 2022; Cross, 2018; van de Weijer et al., 2019). As of 02 09 2022, the lawsuits regarding the event/case are still ongoing (Aktürk, 2022) and will probably continue to be discussed in the future.

The founding father and manager of Çiftlik Bank is Mehmet Aydın. Aydın describes himself in a video he published: "I was born in 1991. ... I come from an animal husbandry family. ... I dropped out of high school and then continued high school via

distance learning. ... I had short-term work experiences as a waitress, dishwasher, and cookery. ... I made rap music as a hobby for a while" (Eskişehir Anadolu Gazetesi, 2018). How could someone with this background be able to commit such a fraud that will go down in the history of Türkiye? The answer is hidden in the methods of persuasion. Fraud victimization scholars state that trust is a key component and the first casualty of fraud victimization (Nash, et al., 2017, p.50). The sense of trust forms the basis of social and economic transactions. The fact that trust is so important, especially in financial relations, also makes it the most critical point of fraudulent transactions (Nash, et al., 2018, p.68).

Discovery of a major fraud rarely comes from a lightning bolt. There are usually many indicators that, if heeded, could have either prevented or at least minimized the impact. A recap of some of the red flags that were missed, ignored, or purposely tolerated provides insight into the lost opportunities to uncover the Ponzi scheme (Burdiss, 2007, p.515). Studies carried out in Ponzi schemes show "red flags" such as exorbitant profits, void investment agreements, multifaceted, complex, and unregistered operations, exponential and participative rate of agents' commission, and deferred periodic profits (Ullah, et al., 2021, p.298). There is a "due diligence paradox," especially in Ponzi schemes. Because Ponzi schemes are usually the result of individuals' trust-based financial transactions, the responsibility to protect their investments often rests solely with individual investors (Nash, et al., 2017, p.71).

Looking closely at the characteristics of the victims of the Ponzi scheme, it is stated that demographic variables such as education, income, age, race, or urban versus rural location do not significantly influence an individual's likelihood of succumbing to a fraud attempt (Fei, et al., 2021, p.1598, Frankel, 2012, p.133). The fact that the state does not fully fulfill its regulatory and supervisory functions in the area of fraud may cause some careless people not to see the "red flags." The carelessness of the state and people makes the Ponzi scheme useful.

Jacobs and Schain (2011) questioned why the Ponzi scheme is so useful. In order to understand the success of Ponzi schemer and why individuals are becoming victims of Ponzi schemes, many theoretical approaches were referred to, which also to the Çiftlik Bank case. First, the individual is challenged to consider a scam (Situation). While doing so, irrational thinking and decisions driven by impulse and intuition may occur (Cognition). Due to the fact that trust has great importance in human relationships, the individual may be reluctant to contradict or question the trustworthiness of a colleague; so the Ponzi schemer takes advantage of this (Personality). An excessive desire to increase wealth prevent the Ponzi scheme investor from thinking logically; therefore, he shows gullible behavior (Emotion). Based on the principles of influence, other factors that may contribute to the success of Ponzi scheme are people's tendency to pursue the ones they trust (Social Proof), to obey authority figures even though they get involved in unfavorable acts (Authority), and to follow the ones they like (Liking). The last possible explanation for falling victim to Ponzi schemes is affinity fraud, in which the victim and the schemer have some kind of a bond (e.g., religious or ethnic) which ensures the investor to believe that someone from your background would never deceive you and you can trust him. In a scam, the individual is presented with a challenge to consider (Situation). Impulse and intuition driven by emotion often lead to irrational decisions, even among the most intelligent (Cognition). An unwillingness to

contradict or question a trusted colleague helps the Ponzi schemer (Personality). The Ponzi scheme investor has an overwhelmingly strong desire to increase his wealth. This desire is so strong that it interferes with logical reasoning and causes the individual to exhibit gullible behavior (Emotion). People tend to follow the lead of others they trust (Social Proof). People tend to obey authority figures even if these figures engage in objectionable acts (Authority). People can be persuaded by individuals they like (Liking) called affinity fraud. Affinity crime is defined as those whose victims share some sort of bond. It can be ethnic or religious or people who travel in the same social circles. This common bond gives the victim a reason to trust the schemer. The common belief is that someone from your background would never cheat you (Jacobs & Schain, 2011).

First of the methods of persuasion is (Situation) the opening of livestock facilities, which are understood to be fake later on with the revenues obtained from the system. During the opening ceremony, Aydın stated that they did not do a virtual business; on the contrary, they brought a groundbreaking idea to real life and would make much profit (Çiftlik Bank, 2017). Remarkably, representatives of administrative, civil and religious authorities, such as the district governor, mayor and mufti attended the opening ceremonies of these facilities (Medya14.net, 2018; Malum Kişi, 2018a). Many dealerships were opened in luxury districts under the name of Çiftlik Bank, showing the products made by contract manufacturers as its own (Saymaz, 2020). The dealers that opened one after the other increased the ambition of partnering with a rising company (Emotion and Cognition).

The second method of persuasion is to invite artists who are known as good and honest in the society and who are respected to the opening ceremonies and commercials (Personality and Liking). Mehmet Aydın had hired Mehmet Çevik as the public relations consultant of Çiftlik Bank. Mehmet Çevik portrays the character of "blacksmith," who tells legendary stories to the main character "Ertuğrul" and the children of the oba, in the period series called "Diriliş Ertuğrul, which won a widespread audience in Türkiye and the World (Cnn Turkish, 2018).

The third way to persuade the masses is to exploit religious and national values (Affinity Fraud). At first glance, the relationship between religious and national values and a virtual game may not make any sense. However, there is a striking example of it below from the speech of Mehmet Çevik, who plays the blacksmith character in the TV series Diriliş Ertuğrul and is also the press and communication consultant of Çiftlik Bank, at the opening ceremony of the Inegol Dairy and Beef Cattle Farm, which takes place outside, under light rain, with a large crowd (Social Proof) and the participation of the mayor, is as follows.

I begin in the name of Allah, the merciful and merciful. I begin with the ninety-nine names of the Most Merciful and Forgiving God. You want to take a picture with me. However, you are outside. I cannot stand by you like an artist while you wait under mercy (refers to rain) for this country, for this homeland, for this nation, without something protecting you. ... Just now, my friend tried to explain where the investments made for this country, for this nation, are based (seems to be out of context but speaker

jumps straight to following sentence). We said that Jerusalem is our red line. Jerusalem is not the only plan. Syria, Iraq, Lebanon, Palestine, and everyone should know that Türkiye is the main target. They want to stir up turmoil in Türkiye, not allow it to stand up, breathe and remember itself. Nevertheless, we are one nation. Now, what is the point of this conversation? A much-needed conversation. In this world, Çiftlik Bank is overthrowing a scheme set up by the five capitalists (refers to permanent members of the united nations) who say we are bigger than the world. ... As always in Anatolia, a young man comes out (refers to Mehmet Aydın), makes a game, and delivers it to hundreds of thousands. From there, not just in the virtual environment. He will say, 'Let's prevent this country's import together'. He will say 'Let's make this country an exporter'. It will bring Çiftlik Bank from game to life. This person is 27 years old. Moreover, the beautiful people of this beautiful country also give their back to this person. (Malum Kişi, 2018b)

Methods

The goal of this research is to understand the reaction of the society toward the victims of crime. The problem with this research was discovering clear patterns of social reactions. The subject of crime and therefore, who is the victim of crime can be interpreted quite broadly. Therefore, the research subject is limited to the victims of fraud crimes. Hereby, the research aims to understand the social reaction toward the victims of fraud crime and to determine the pattern of the social reaction.

The present study is a qualitative research which utilizes a case study as a research design. For a qualitative case study, the most appropriate case should have features that i) be current, ii) be spatially-temporal limited, iii) use multiple information sources, iv) collect detailed and in-depth data can be collected from information sources, v) allow the formation of themes related to the situation and vi) describe the situation (Creswell & Creswell, 2018; Creswell, 2013). The fraud event called "Çiftlik Bank" and "Tosuncuk" (Tosun means bull and the suffix -cuk adds the meaning of lad), which is a current case and has been a discussion of the public for a long time, is determined as the status of the qualitative research. Since the desired aim of this research is to access the process and pattern of the social reaction in the case, the case study design was chosen in this research.

The Çiftlik Bank case provides quite a wealth of data on social networks, especially in the context of the fraud case. For this reason, it is essential to determine the situation to be researched and the limits of the sample regarding the "Çiftlik Bank" case. It would not be a wrong assumption to say that the victims of Çiftlik Bank and, therefore, the social segment that reacts to the victims mostly interact via social networks since the case of Çiftlik Bank is also a digital-based fraud. Therefore, the spatial limitations of the situation should be done through social networks. For this reason, social media in social networks is chosen as the research population.

As stated at the beginning, the research aims to describe the course of the social reaction toward victims of fraud and, if possible, the pattern of this process. Usually, for such a study to produce a meaningful result, data should be collected in sync with the case only when the fraud occurred. Thus, it is possible to detect the reactions of the victims

and the people who react to the victims. However, thanks to the possibilities that digital technologies have brought to interpersonal interaction, it is possible to reach the interactions during the fraud event as year, month, day, hour, or even minute. For this reason, the research area should have the contents of the victims and the people who reacted to the victims from the beginning to the end of the Çiftlik Bank case, which was determined as the research situation and continued for a long time. In this context, "Ekşi Sözlük" social media platform is chosen as a research area because it meets the required conditions (e.g., intensive participation, includes data on all stages of the case).

"Ekşi Sözlük" is a website that includes comments by registered authors about all kinds of words and concepts and features a participatory dictionary -a collaborative hypertext dictionary-. It was created on February 15, 1999, by Sedat Kapanoğlu, a computer programmer known by the nickname 'ssg.' Initially, although it is a personal diary -blog- and has an amateur quality, this virtual formation, which gained popularity in a short time, became one of the most followed websites in Türkiye and created its own subculture. Ekşi Sözlük has created a unique culture by mediating the questioning of many taboos and values that are effective on a social basis, as well as truth and knowledge. Although it started as an amateur venture, Ekşi Sözlük has made significant progress since 1999 and has become a popular website. Together with the culture it created, it mediated the change of the usual dictionary concept on the internet, inspired similar formations, and became a phenomenon. In this context, it is possible to argue that Ekşi Sözlük has mediated the emergence of a new cyberspace by melting global and local values in a pot with the electronic culture it pioneered (Gürel & Yakın, 2013).

The research sample, on the other hand, is the reactions of 'people who participated as outsiders and commented in a synchronized manner in the fraud event that continued from the beginning to the end' under the title of "Çiftlik Bank" (Ekşi Sözlük, n.d.). As a result, the research sample consists of 2726 comments that were entered between March 8, 2017, at 17:19 and January 1, 2022, at 12:47 under the topic opened with the title "Çiftlik Bank" on the Ekşi Sözlük platform. Due to the possibility of deletion by users during this long research period, data were collected by recording all 2726 comments one by one in the computer environment. Subsequent analyzes were carried out within this recorded data set. In addition, documents such as newspaper reports and books were used. Due to the very recent occurrence of the case, academic references about the case are almost non-existent. Many data regarding the Çiftlik Bank case is already available on social media channels such as YouTube (e.g., facility openings, speeches, press statements). Therefore, some of the data regarding the case were compiled from similar media.

The collected data is tried to be interpreted using the MAXQDA program. In order to realize the purpose of the research, the researcher should use the most appropriate strategies (Creswell& Creswell, 2018). In this context, the chronology of the Çiftlik Bank case was determined by document analysis. Considering Saymaz's (2020) research, it is evaluated that the case under research has five main periods. It is possible to sort these periods by date ranges as follows: from July 31, 2016, to August 24, 2017, is the beginning period; from May 25, 2017, to November 23, 2017, is the investigation period; from November 24, 2017, to January 23, 2018, is the public debate period, from January 24, 2018, to March 15, 2018, Mehmet Aydın's escape (to Uruguay) period, after March 16, 2018, the confiscation of assets period. When this chronological order is followed,

the data collected together with the comment entry dates are divided into the five periods mentioned above, and five different document types are obtained. In addition, recording all 2726 comments individually in the computer environment allowed the researcher to read all the comments. This way, which codes would be used regarding social comments was understood. Social reactions (hence the research codes) have been observed to contain information, warnings, sarcasm, insults, swearing, and empathic content, but some contents cannot be comprehended in context. Therefore, a total of seven codes were used during the research.

In the process of interpreting data, three ways were followed. In the first way, the findings are descriptive and in the second and third ways, the findings are discussed comparatively (Creswell & Creswell, 2018). These ways of research are explained and analyzed by collecting the code book, in line with the purpose of the case study; Therefore, the research findings go from detail to general.

First, the findings for the periods were presented separately. Thus, it was aimed to analyze the periods according to the social reaction types. At this stage, the analysis of the data collected in five documents corresponding to 5 periods was carried out using five-period themes and 35 sub-themes. In other words, in the first analysis, the names of the working documents (e.g., beginning period, investigation period, public debate period, escape period, confiscation of assets period) and themes (e.g., investigation, debate, escape, confiscation of assets) were named in the same order. In addition, sub-themes (e.g., information, warning, sarcasm, insult, swearing, empathic and incomprehensible content) under each theme are listed with the same name. With this strategy, the social reactions related to the periods were analyzed in depth.

In the second way, the chronologically separated periods and reactions were interpreted together and comparatively. At this stage, as in the previous analysis strategy, the data for the periods were classified into five documents, each period in its own document. However, this time, apart from the previous analysis, all reactions were collected under seven themes (information, warning, sarcasm, insult, swearing, empathic, incomprehensible content) and the analysis was carried out. Thus, the aim is to analyze the pattern of the social reaction to the victims of fraud crimes.

In the third way, the social reaction themes found in the second way of the analysis were narrowed down from seven themes to three themes. The narrowing of the themes is done using a particular principle. At this stage of the analysis, the comments/themes whose context was not comprehended were removed. Among the remaining themes, the content of ridicule, profanity, and insults was collected under the themes of "negative social reaction," the content of empathy and warning was collected under the themes of "positive social reaction," and the information contents were collected under the themes of "neutral social reaction." Consequently, the final analysis aims to "zoom" on one more step to the social reaction pattern, thus making the social reaction more understandable.

Results and Discussion

Findings Centered on Periods and Interpretation of Findings

Beginning Period

Çiftlik Bank application was launched on July 31, 2016, at the website address “www.çiftlikbank.com.tr” (Saymaz, 2020). Although this is the date when Çiftlik Bank started its activities, the first reaction in Ekşi Sözlük was written on March 8, 2017. It is seen that seven reactions were recorded in total between the first comment under the heading "Çiftlik Bank" and the opening of an investigation against Çiftlik Bank, which is the second term. When we look closely at the reactions given in the beginning period, it is seen that there were seven reactions in total, of which four were informational and three were warning.

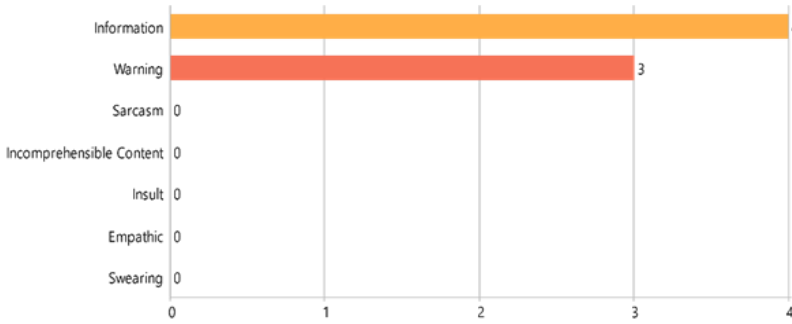

Figure 1. Social Reactions of the Beginning Period

Therefore, the fact that the first response comment came about eight months after Çiftlik Bank started operating and that only seven reactions were given in the three months that passed until Çiftlik Bank was brought to court means that Çiftlik Bank did not attract much social attention. Considering the social reactions in the beginning period; it is seen that there is not an intense reaction; the existing reactions are about people's experiences of Çiftlik Bank, introductory information about how the system works, and warnings that Çiftlik Bank may be a 'trickery.' At this stage, it is obvious that the social reaction is less, but curious and careful.

Investigation Period

The first complaint petition regarding Çiftlik Bank was submitted to Bursa Chief Public Prosecutor's Office on May 25, 2017 (Saymaz, 2020). It is observed that 119 reactions were recorded during the approximately seven months between Çiftlik Bank's investigation period and the public debate period. A detailed examination of the social reactions given in the investigation period shows that of the social reactions, 54.62% contain a warning, 15.13% contain information, 14.29% contain sarcasm, 9.24% contains insults, 4.2% contains swearing, while the context of the 2.52% of the reactions is not clear.

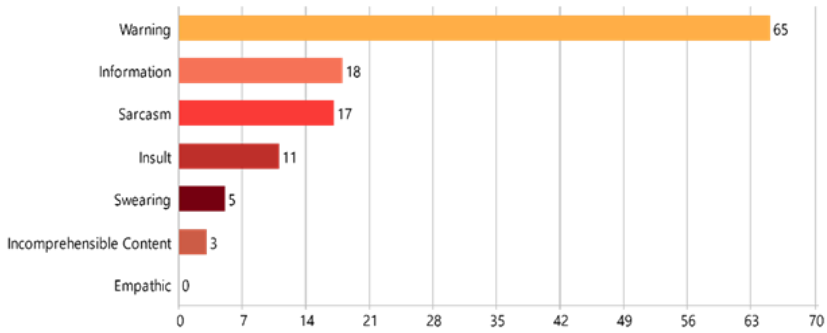

Figure 2. Social Reactions of Investigation Period

It is seen that the social interest in the Çiftlik Bank case has increased exponentially with the period of its appeal to the judiciary. It seems that the social reaction aimed to warn the victims to a great extent, and the sharing of information on the subject has increased. In addition, the sarcastic reactions to the 'prospective victims' go hand in hand with the information-based reactions, and the insult and profanity-based reactions have started. At this stage, besides the social reactions that try to warn and inform the potential victims, there is also a reactivity of sarcasm, insults, and swearing to some extent.

Public Debate Period

With Metin Can's news of "Here is the farm bank truth" in Sabah Newspaper, Çiftlik Bank comes to the public agenda. According to Can's report, there are very clear statements about Çiftlik Bank. Çiftlik Bank can be a pyramid scheme with participation via the internet; it has many participants, including police, doctors, and even businessmen. 40% of its members have savings in the system, the system has TRNC-based (Turkish Republic of Northern Cyprus) accounts, and the issue is now on the state's agenda. It clearly states that Çiftlik Bank accounts will be reviewed (Can, 2017). It is seen that a total of 629 reactions were recorded in an approximately 2,5 month period between Çiftlik Bank's public debate period and Mehmet Aydın's escape to Uruguay. When we look closely at the social reactions given during the public debate period, of the reactions, 30.21% is a warning, 29.25% sarcastic, 20.03% insulting, 15.10% informational, 4.61% profanity, 0.32% empathetic, and 0.48% reaction appears to be incomprehensible content.

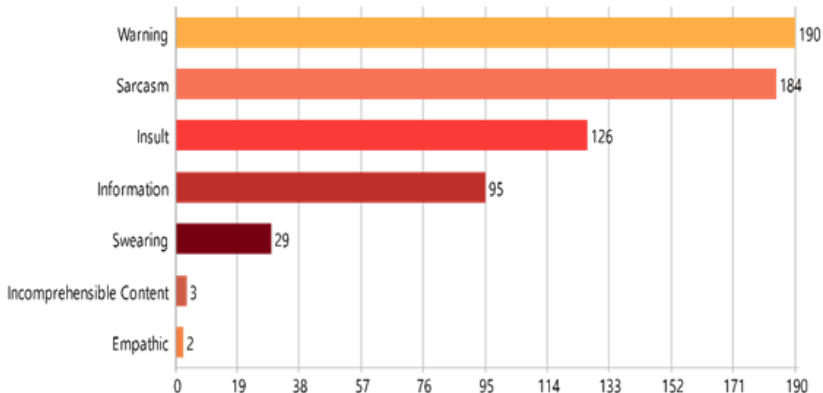

Figure 3. Social Reactions of Public Debate Period

It is observed that social knowledge has increased exponentially during the period of public debate period. While 119 reactions were received in 7 months in the previous period, this number escalated to 629 in 2,5 months with the release of the information to the public. In addition, while giving information decreases, the reaction of warning the victims intensely increases. With the start of the public debate period, sarcastic comments are almost twice as often as informational comments. With this period, the content of insulting and swearing at the victims has increased remarkably. At this stage, it is seen that approximately one-third of the social reaction tries to warn the victims; apart from that, approximately two-thirds of the mass are sarcastic and insult the victims. Empathic comments prioritizing victims are only 2 out of 629 responses.

(Mehmet Aydın's) Escape Period

Mehmet Aydın left Türkiye on January 24, 2018, on a plane he boarded from Istanbul Sabiha Gökçen Airport, never to return. There are still two months to consolidate the investigations opened in different provinces regarding Çiftlik Bank and to confiscate the company's assets (Saymaz, 2020). In total, 1430 comments were registered during this two-month period. When we look closely at the social reactions given during the escape period, of the social reaction, 44.34% is sarcastic, 24.62% insulting, 18.74% informative, 5.73% swearing, 3.99% warning, 1.75% empathetic, and 0.84% reaction appear to be incomprehensible content.

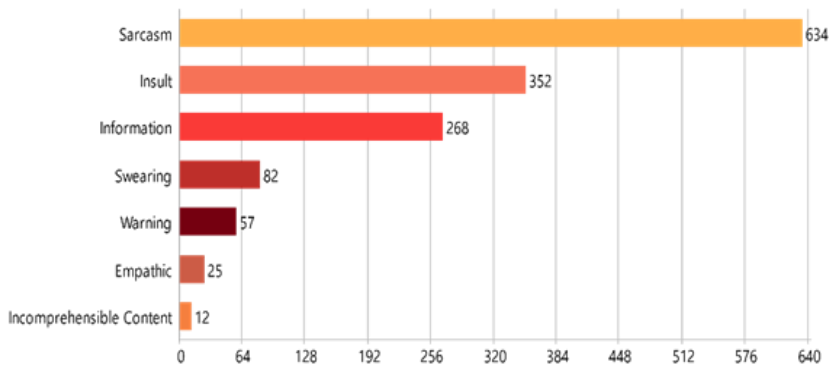

Figure 4. Social Reactions of Escape Period

With the escape period, social interest in Çiftlik Bank exploded and reached its peak. While 629 reactions were received in 2,5 months in the previous period, the number of reactions recorded throughout two months with Mehmet Aydın's escape is 1430. The social reactions given in this period show the clearest form of the social reaction regarding the victims of fraud. With Mehmet Aydın's escape, the society believed that Çiftlik Bank was a fraud and that those who invested money in this system would also become victims. After the 'disclosure' of the Çiftlik Bank case, the reactions of sarcasm and insults became dominant in the social reaction. Informative reactions in this period refer to official authorities' explanations about the case, newspaper articles, the opening and advertisements of Çiftlik Bank in the beginning period, etc. In addition, the warning as a social reaction pales in the face of sarcasm, insult, and swearing. Although the empathic content increased from 0.32% to 1.75% compared to the previous period, it was still the least visible context of the social reaction, constituting only 25 out of 1430 comments.

Confiscation of Assets Period

The investigation of Çiftlik Bank issue, which was opened for the first time on May 25, 2017, upon a complaint by a victim, reached a great point, at least in the context of the investigation phase for the last two years. On March 16, 2018, an arrest warrant was issued for the suspects, whose number has now reached 25, including Mehmet Aydın. All investigation files regarding the accusations were collected at the Istanbul Anatolian Chief Public Prosecutor's Office. The decision to confiscate the properties of all suspects and the companies they own was initiated. In the case opened at the Istanbul Anatolian 6th High Criminal Court for four different crimes: the number of defendants was 48, and the number of victims, who are determined to be creditors, was 3,762 (Saymaz, 2020). It is seen that 541 comments were registered in the three years and ten months period between March 16, 2018, and January 1, 2022, which is the last date for collecting the study data. When we look closely at the social reactions during the confiscation of asset period, of the social reaction, 42.14% is sarcastic, 30.87% informational, 18.85% insulting, 3.51% swearing, 2.59% warning, 0.55% empathetic, and 1.48% of reactions appear to be incomprehensible content.

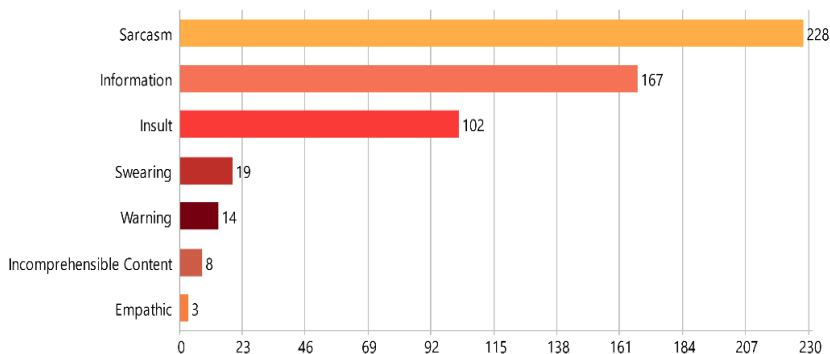

Figure 5. Social Reactions of Confiscation of Assets Period

After the period of confiscation of the assets started, the social interest rapidly decreased. While 1430 reactions were recorded in 2 months in the previous period, only 541 reactions were recorded in 46 months in this period. Besides, sarcasm, insult, and swearing became the most dominant contexts in the social reaction. In addition, it is seen that information regarding the developments continues to be shared. Because there was no longer a situation that needed to be warned, it is reasonable that social reactions with warning content have decreased considerably. However, this period is a period in which an empathic approach is expected to be seen in social reactions. Because, as in newspaper news (Hürriyet Gazetesi, 2022; Haber Türk, 2019), it is a period when the focus of social reaction should be directed to the victim rather than the crime. At this point, even though the expected social response is an increase in empathetic content, it is seen that the empathetic content decreased from 1.75% to 0.55% in this period compared to the previous one.

Findings Comparing the Periods and Interpretation of Comparative Findings

As stated in the Method section, sub-themes are considered as the main theme to be able to describe a more understandable and consistent situation under this heading. Thus, a panoramic view of the course of social reactions in all periods is obtained. Since numerical data were included in the previous section, the analyses in this section are based on the predominance of the themes.

Looking at Graph 6, drawn up according to the chronology of the Çiftlik Bank case, it is possible to see the process of the social reaction regarding the victims of fraud crime. As stated in the title of Figure 6, symbol weights are output according to the column. In this way, each column, that is, at each stage of the chronology of the event, it is visualized which theme, that is, the weight of the social reaction. Thus, the process and pattern of the social reaction toward victims of fraud crime, which is the aim of the study, is revealed.

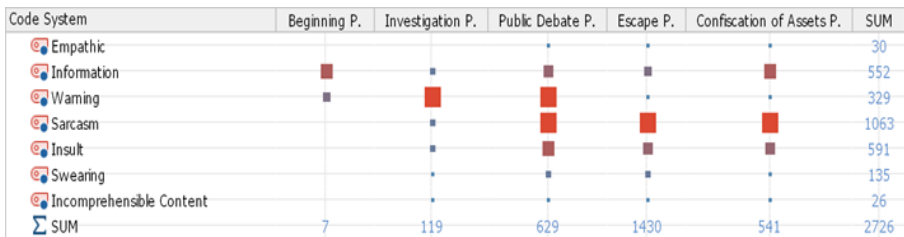

Figure 6. The Pattern of Societal Reaction Against Victims of Fraud

Note. Social Reaction that calculation of symbol size refers to the columns/periods

Considering the process of the social reaction toward the victims of fraud crimes, in the beginning, the rate of informing and warning was similar, but during the investigation period, it was seen that the society warned the victims more instead of informing them. The rate of swearing was relatively low, while sarcasm and insults started in this period. In the first two phases of the incident, there is no empathic content in the social reaction.

It is observed that the social reaction has tripled since the case was newsworthy to the public with the "warning that it would cause victimization," as explained in detail in the relevant section. At this stage, it is seen that the content of sarcasm, insults, and swearing has gained a remarkable predominance in the social reaction toward the victims of fraud crimes, which is concentrated in the form of warning and information, but not less than this intensity. At this stage, a little empathy shows itself in the social reaction.

The fourth stage requires special attention because this is the period in which the public thinks/knows that Mehmet Aydın has escaped. Therefore, the weight of the social reaction toward the victim of fraud crime at this stage clarifies the "most crucial frame of the pattern."

Although, Mehmet Aydın, in the video he shot on March 16, 2018, the date when his property was seized, stated that: "I did not flee, I was wronged, I was the target of the pens for sale in the press, I did not victimize anyone, my employees also victimized me, I cheated, I went abroad to pay everyone's rights, etc." Even if he denied the accusations,

the social reaction perceived this situation as "the scammer's escape" (Eskişehir Anadolu Gazetesi, 2018).

Therefore, at this point, which is the fourth stage, it would not be wrong to say that the social reaction toward the victims of a fraud crime is the clearest. When we look at the social reaction in the fourth stage, it is seen that the contents of the warning and information have become blurred, and the social reaction is predominantly swearing, with sarcasm and insult.

At this stage, it is seen that the empathy of the society toward the victims, which has the opinion that those included in the Çiftlik Bank system, will be victims, has become quite light, low-voiced, and weak. However, considering the weight pattern at this stage, it does not seem possible to say that empathetic content has a significant weight. This situation shows that in society, if the victimization of the victim of a fraud crime is clarified, sarcasm, insult, and swearing are directed to the victim, but empathy is rarely established.

Interestingly, in the fourth stage, the social reaction tends to deepen the victimization of the already victimized mass. Reactions containing ridicule, insults, and swearing, which can also be expressed as destructive, are directed at the victim of the crime rather than the perpetrator of the fraud crime. The society's inability to empathize with the victim of a fraud crime is very thought-provoking. However, it is also seen as a field of study that needs to be investigated. The total number of reactions, including empathy in all stages, is 30. When we look at these empathetic contents, only two comments criticize the social reaction toward the victim rather than the perpetrator. Both of these comments, quoted below, belong to the fourth period when Mehmet Aydın fled and the aggravated social reaction was directed against the victims.

It is quite thought-provoking that only 30 of the 2726 comments were empathetic, and only two of the empathetic content were between the victims and the heavy social humiliation that fell on them. With its opportunities, social media makes it easier for individuals to take action, even against prominent authorities such as the state (Fuchs, 2012). Therefore, it is not wrong to say that such low rates in the virtual environment will show a lesser trend in real life.

With the end of the fourth stage, it is seen that the social interest in the case gradually decreases. When we look at the weight Graph 6 for this period, important results regarding the course of the social reaction toward the victim of fraud crime are seen. First of all, it is seen that approximately 46 months have passed between the confiscation of assets period and the last date of data collection. Therefore, the weight of social reactions in the fifth period, which can also be seen as the end and cooling period of the event, is essential in this context.

Considering the weight of the reactions in the fifth period, which lasted for approximately 46 months and slowed down social interest, it is seen that sarcasm and insult predominate in the society's orientation toward victims of fraud crimes. In addition, the social orientation that includes sharing information about developments over time and warning about being careful about similar events in the future draws attention. However, even at this last stage, social empathy for crime victims is almost non-existent. Only 3 of the 541 responses at this stage are empathetic. A closer look at these three reactions reveals that only one (quoted below) is strongly empathetic, while

the other two convey sadness about a past event.

As stated in the method section, looking at the social reaction toward the victims of fraud crimes from a broader perspective makes the "pattern," which is the aim of the research, more precise. Therefore, the view of the pattern becomes more understandable when the social reactions whose context cannot be comprehensible (26) are removed, and the remaining reactions (2700) are grouped under the three main themes as positive, negative, and neutral. It is possible to evaluate reactions with sarcasm, insults, and swearing as negative, empathy and warning reactions as positive and informational reactions as neutral.

Figure 7. The Pattern of Societal Reaction Against Victims of Fraud 2

Note. Social Reaction that calculation of Symbol Size Refers to the Columns/Period

As shown in Graph 7, social reactions toward fraud crime victims were initially neutral, and a short positive trend was shown "before the event disclosure," where the social interest was focused. However, in the context of social perception, it is seen that the social reaction toward victims of a fraud crime is predominantly negative at the point of formation of the possibility of victimization (3rd stage), clarification of this possibility (4th stage), and finalization (5th stages). When we take a closer look at Graph 7, society's reaction toward the crime victim becomes negative with the emergence of the possibility of victimization. In other words, victims of fraud crimes are victimized by the society repeatedly, with ridicule, insults, and swearing, without empathy. Even after the incident is over, it is seen that the society has a negative attitude toward the victims.

Conclusion

At the end of the research, it was found that there is a process and pattern of the social reaction against the victims of fraud. It is possible to list this process as the beginning of the case, investigation, disclosure of the case, escape of the perpetrators, and confiscation of the perpetrators' assets. If we describe the process of social reaction toward victims of fraud in a more meaningful way, the cornerstone of the process is the "manifestation of victimization."

Before the victimization becomes clear, the society shares the "rumors for and against" the case with each other as information. However, as the victimization becomes clear, "a kind of monster" emerges from within the society. The society "attacks/lynches the people who are already victims" after the perpetrators escape, that is, after the victimization becomes apparent in the eyes of society. Although these attacks are generally sarcasm and insult, there are also a lot of swearing reactions.

One of the striking results of the research is that sarcasm, insult, and swearing directed to the victims in some way were not directed to the perpetrators in any way. Parallel to this, another striking result is that the society has almost no empathy toward the victims of fraud crimes. Some comments included sarcasm, insults, and profanity against those who made empathetic comments. Another prominent result in this context is that no response from the victims expressing their grievances was encountered. It is seen that the victims did not give any response in the face of such attacks. In this context, not even a comment was encountered. From this situation, it is possible to conclude that the victims accept the social reaction against them. At least they do not see a social legitimacy that can object to the injustice they have suffered. These preferences of the victims become even more understandable when evaluated with the fact that there are very few empathetic comments and even these comments are faced with an aggressive social reaction. In a way, the victim is aware that he is tacitly left alone by the society. Moreover, he seems to have accepted that he can do nothing about it.

The examination of the pattern of the social reaction toward the victim of fraud reveals that there is a neutral (informational) social reaction before the event is disclosed, while a negative (teasing, insulting, swearing) reaction begins with the investigation and disclosure of the case. Furthermore, in the continuation of the case, this negative reaction certainly does not show a neutral or positive (with empathy, warning) tendency. In the context of fraud crime, it is evident that the society has a more negative orientation toward the victim than the perpetrator; society never has a positive reaction to the victim and always has a negative orientation.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

- Aktürk, A.C. (2022 September 2). "Çiftlik Bank" davası sanıklarının yargılanmasına devam edildi. Anadolu Agency. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ciftlik-bank-davasi-saniklarinin-yargilanmasına-devam-edildi/2675216>
- Burden, K., & Palmer, C. (2003). Internet crime: Cyber Crime — A new breed of criminal? *Computer Law & Security Review*, 19(3), 222–227. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0267-3649\(03\)00306-6](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0267-3649(03)00306-6)
- Burdiss, J.W. (2007). Bury me not in guyandotte, In J. T. Wells (Ed.). *Fraud casebook lessons from the bad side of business*. (pp. 510-519). AXFE.
- Button, M., Nicholls, C. M., Kerr, J., & Owen, R. (2014). Online frauds: Learning from victims why they fall for these scams. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 47(3), 391–408. <https://doi.org/10.1177/0004865814521224>
- Can, M. (2017, December 24). İşte çiftlik bank gerçeği. Sabah Gazetesi. <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/11/24/iste-ciftlik-bank-gercegi>
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design* (5th ed.). SAGE Publications
- Creswell, J.W. (2013). *Qualitative inquiry and research design choosing among five approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Cross, C. (2018). Victims' motivations for reporting to the 'fraud justice network.' *Police Practice and Research*, 19(6), 550–564. <https://doi.org/10.1080/15614263.2018.1507891>
- Çığır, İ. & Köksal M.A. (2011, November 17-19). *Türkiye bilişim suçları raporu 1990-2011*. [Conference Presentation]. Second International Information Technology Law Congress, İzmir, Türkiye. https://www.ubhk.org.tr/2011/Upload_Files/FckFiles/file/bildiriler_kitabi.pdf
- Çiftlik Bank. (2017, October 1). *Çiftlikbank luleburgaz açılışı*. [Video]. YouTube. <https://youtu.be/8weKHZhd2tU>
- Cnn Turkish. (2018, March 13). *Diriliş Ertuğrul oyuncusu çiftlik bank'ın basın danışmanı çıktı*. <https://www.cnnurk.com/ekonomi/turkiye/dirilis-ertugrul-oyuncusu-ciftlik-bankin-basin-danismani-cikti>
- Directorate General For Criminal Records and Statistics. (2020). *Judicial statistics*. Republic of Türkiye Ministry of Justice. https://adliscil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1692021162011adalet_ist-2020.pdf
- Drew, J. M., & Drew, M. E. (2010). The Identification of Ponzi Schemes. *Griffith Law Review*, 19(1), 51–70. <https://doi.org/10.1080/10854668.2010.10854668>
- Ekşi Sözlük. (n.d.). Çiftlik Bank. Retrieved January 1, 2022 from <https://eksisozluk.com/ciftlik-bank--5241300?nr=true&rf=%c3%a7iflik%20bank>
- Eskişehir Anadolu Gazetesi. (2018, March 17). *Tosun'dan sesli mesaj: geçmiş olsun* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/ldLCZUG8eM0>
- European Commission for Democracy Through Law (2016, February 15). *Penal code of Türkiye*.

https://www.legislationline.org/download/id/6453/file/Türkiye_CC_2004_am2016_en.pdf

Fei, L., Shi, H., Sun, X., Liu, J., Shi, H., & Zhu, Y. (2021). The profile of Ponzi scheme victims in China and the characteristics of their decision-making process. *Deviant Behavior*, 42(12), 1596-1609.

Frankel, T. (2012). *The ponzi scheme puzzle, a history and analysis of con artists and victims*. Oxford University Press.

Fuchs, C. (2012). Social media, riots, and revolutions. *Capital & Class*, 36(3), 383–391. <https://doi.org/10.1177/0309816812453613>

Gürel, E. & Yakın, M. (2013). *Ekşi sözlük: postmodern elektronik kültür*. Selçuk İletişim, 4 (4), 203-219. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19014/200751>

Haber Türk Gazetesi. (2019, May 13). *Çiftlik bank mağdurları konuştu*. <https://www.haberturk.com/ciftlik-bank-magdurlari-konustu-2462227>

Hürriyet Gazetesi. (2022, January 20). *Sucuklu, peynirli savunma mağdurları çıldırttı*. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/sucuklu-peynirli-savunma-magdurlari-cildirtti-41985890>

Information Technologies and Communication Authority. (2019 June 11). *Bilişim hukuku ve bilişim suçu*. <https://internet.btk.gov.tr/bilisim-hukuku-ve-bilisim-sucu>

İPSOS & Boğaziçi University Faculty of Economics and Administrative. (2017, May). *Dijital reklamın ekonomiye katkısı*. https://iabtr.org/UploadFiles/Reports/IAB%20Turkiye_DREK05072017164528.pdf

Jacobs, P., & Schain, L. (2011). The never ending attraction of the Ponzi scheme. In *Journal of Comprehensive Research* (Vol. 9). https://digitalcommons.sacredheart.edu/cj_fac

Law Forum. (2013, October 23). *Fifth chamber of the council of state decision no. 2013/76*. <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?t=16564>

Malum Kişi. (2018a, January 3). *Konya tuzlukcu belediye baskani nurettin akbuga konusmasi ciftlik bank inegol sut ve besi sigircil*. [Video]. YouTube. https://youtu.be/uGmUQmgfW_8

Malum Kişi. (2018b, January 3). *Mehmet cevik basin danismani konusmasi ciftlik bank inegol sut ve besi sigirciligi ciftligi acilis*. [Video]. YouTube. <https://youtu.be/HPsYHLYHqRk>

Medya14.net. (2018, March 14). *Göynük müftüsü çiftlik bank açılışında*. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=XbiTVpe5IEc>

McLaughlin E. & Muncie J. (edi.). (2001). *The Sage Dictionary Of Criminology*. London. SAGE Publications.

Ministry of Development. (2018). *Eleventh development plan (2019-2023)- digitalization in industry-*. <https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/SanayideDijitallesmeCalismaGrubuRaporu.pdf>

Nash, R., Bouchard, M., & Malm, A. (2018). Twisting trust: social networks, due diligence, and loss of capital in a Ponzi scheme. *Crime, Law and Social Change*, 69, 67-89.

Nash, R., Bouchard, M., & Malm, A. (2017). Social networks as predictors of the harm

suffered by victims of a large-scale Ponzi scheme. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 59(1), 26-62.

Penal Code of Türkiye. (2015). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>

Saymaz, İ. (2020). *Tosun bank*. İletişim Yayınları

The World Bank. (n.d.a). *Population, total*. The World Bank Group. Retrieved November 1, 2022 from <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>

The World Bank. (n.d.). *Individuals using the internet (% of population)*. The World Bank Group. Retrieved November 1, 2022 from <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS>

TÜBİSAD, TBV & BTS. (2017 December 8). *Türkiye'nin dijital atılım stratejisi*. <http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/turkiyenin-dijital-atilim-stratejisi.pdf>

TÜSİAD. (2017 April). *Dijitalleşen dünyada ekonominin itici gücü: e-ticaret*. http://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2017/04/TUSIAD_E-Ticaret_Raporu_2017.pdf

Ullah, I., Ahmad, W., Ali, A., & Ullah, S. (2021). Red flags of the Modaraba scam-a ponzi scheme in Pakistan: using victim accounts for better prevention. *Crime Prevention and Community Safety*, 23, 278-301.

van de Weijer, S. G. A., Leukfeldt, R., & Bernasco, W. (2019). Determinants of reporting cybercrime: A comparison between identity theft, consumer fraud, and hacking. *European Journal of Criminology*, 16(4), 486-508. <https://doi.org/10.1177/1477370818773610>

Wearesocial. (2021). *Dijital 2021*. <https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-u>

Türkiye-Spain Relations in the Period Between the Two World Wars (1923-1939)

Melih DUMAN ¹

Şahin ÇAYLI ²

Abstract

The period of World War I and World War II is a very important period of time for Turkey and Spain, where the struggle for existence and survival is experienced. The relationship between the states of Türkiye and Spain, which are located at two different ends of the Mediterranean, goes back a long way in terms of historical process. The study dealt with the relations between the Republic of Türkiye and Spain from a political and economic point of view between the years 1923-1939 and tried to analyze how cyclical developments affect bilateral relations. The main question sought to be answered in the study was how the relations of Türkiye and Spain, which lived through the periods of the Kingdom, the Republic and the Civil War from 1923 to 1939, developed politically and economically in all three phases. The study evaluates Türkiye-Spain relations from the perspective of Türkiye with the method of document analysis between the years 1923-1939 and evaluates them from the perspective of Turkish foreign policy. In the study, which was handled in terms of archival sources, official and periodicals and secondary sources of the Republic of Türkiye, the phases of Türkiye-Spain relations between the years 1923-1939, which can be considered as early, were analyzed in terms of Türkiye and evaluated in terms of historical perspective. Due to the originality provided by the first-hand sources used, it is expected that the study will be a source for studies on Turkey-Spain relations and contribute to the literature. Considering the Türkiye-Spain relations between 1923-1939, it was concluded that the will of the two countries to realize bilateral relations was not at the desired level due to the unstable political developments in Spain.

Keywords: Türkiye, Spain, Turkish Foreign Policy, History, Diplomacy

Duman, M. & Çaylı, Ş. (2023). Turkey-Spain Relations in the Period Between the Two World Wars (1923-1939). *Journal of the Human and Social Science Researches*, 12 (2), 606-625. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1230557>

Date of Submission	06.01.2023
Date of Acceptance	30.05.2023
Date of Publication	03.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Prof., Aksaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Türkiye
melihduman@aksaray.edu.tr / ORCID: 0000-0001-6861-615X

² Asst. Prof., Düzce University, Akçakoca Bey Faculty of Political Sciences, Türkiye
sahincayli@duzce.edu.tr / ORCID ID: 0000-0001-7855-524X

İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Türkiye-İspanya İlişkileri (1923-1939)

Melih DUMAN¹

Şahin ÇAYLI²

Öz

I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı periyod Türkiye ve İspanya için var olma ve ayakta kalabilme mücadelesinin yaşandığı çok önemli bir zaman dilimidir. Akdeniz'in iki ayrı ucunda yer alan Türkiye ve İspanya devletleri arasındaki ilişki, tarihsel süreç açısından oldukça eskiye gitmektedir. Çalışma Türkiye Cumhuriyeti ve İspanya devleti arasındaki ilişkileri, 1923-1939 yılları arasında siyasi ve ekonomik açıdan ele almakta, konjonktürel gelişmelerin ikili ilişkileri nasıl etkilediğini analiz etmeye çalışmaktadır. 1923 yılından 1939 yılına kadar Krallık, Cumhuriyet ve İç Savaş dönemlerini yaşayan İspanya'nın Türkiye ile ilişkilerinin siyasi ve ekonomik olarak her üç evrede nasıl bir gelişme gösterdiği çalışmada cevap aranan temel soru olmuştur. Çalışma doküman analizi yöntemiyle Türkiye'nin bakış açısıyla Türkiye-İspanya ilişkilerini 1923-1939 yılları arasında ele alınarak, Türk dış politikası perspektifiyle değerlendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti arşiv kaynakları, resmi ve süreli yayınlar ile ikincil kaynaklar açısından ele alınan çalışmada Türkiye - İspanya ilişkilerinin erken sayılabilecek olan 1923-1939 yılları arasındaki safhaları Türkiye açısından ele alınarak tarihsel bir perspektif açısından analiz edilmiştir. Kullanılan birinci elden kaynakların sağladığı özgünlük sebebiyle çalışmanın Türkiye-İspanya ilişkileri hakkında yapılacak çalışmalara kaynaklık etmesi ve literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. 1923-1939 yılları arasında Türkiye-İspanya ilişkileri ele alındığında iki ülkenin karşılıklı olarak ikili ilişkileri gerçekleştirmek üzere ortaya koydukları iradenin İspanya'da yaşanan istikrarsız siyasi gelişmeler nedeniyle istenilen seviyede olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İspanya, Türk Dış Politikası, Tarih, Diplomasi

Duman, M. & Çaylı, Ş. (2023). İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Türkiye-İspanya İlişkileri (1923-1939) . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 606-625 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1230557>

Geliş Tarihi	06.01.2023
Kabul Tarihi	30.05.2023
Yayın Tarihi	03.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Assoc. Prof., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye
melihduman@aksaray.edu.tr / ORCID: 0000-0001-6861-615X

² Asst. Prof., Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Türkiye
sahincayli@duzce.edu.tr / ORCID ID: 0000-0001-7855-524X

Introduction

The study dealt with the relations between the Republic of Türkiye and the Kingdom of Spain/Republic of Spain between the years 1923-1939. The study aimed to reveal how the political and economic factors that affected the relations between the two countries contributed to the current relations. While Türkiye-Spain relations were described as "ambiguous" in the literature before the World War II, especially between 1929 and 1936, it was seen that the relations were mainly started after the Cold War. With the 2000s, the relations between the two countries were discussed in a new process on the European Union, the Alliance of Civilizations and the economy. On the other hand, the internal dynamics and problems of both countries hindered the development of relations between the two countries until the 2000s. This situation also affected the studies on Türkiye-Spain relations and caused the studies on the Spanish side to focus more on the developments after the 2000s, apart from the Mediterranean struggle⁵ in the 16th century. The fact that the first translation book from Turkish to Spanish (Carpintero, 2012: 121-144) belongs to 1954 shows that the subject was not adequately addressed in this period. As a matter of fact, the opening of the Türkiye office of the Cervantes Institute, Spain's public diplomacy institution, in 2001 was another indicator (Cajal, 2009: 45-55; Mestres and Lecha, 2006: 117-126; Chislett, 2009: 1-7; Istanbul Cervantes Institute) that revealed the extent of the relations between the two countries. On the other hand, it was seen that more studies were done on the relations between the two countries in Türkiye, however, it was observed that the studies were directed to the Civil War period (1936-1939), apart from the historical Ottoman-Spain struggle (Aladağ, 2011; Sertel, 2015: 271-290; Birlik, 2016: 122-155; Dokuyan ve Sıtkı, 2019: 1186-1915). Apart from these studies, the study written by Eyüp Uyanık (Uyanık, 2006), although dealing with the period between the two world wars, differs from our study because it does not include archival sources.

In this axis, how the political instability in Spain affected Türkiye-Spain relations during the Primo De Rivera lasted between 1923-1931, 1931-1936 Republic, 1936-1939 Civil War periods, and how the relations between the two countries continued in the aforementioned periods were the main issues that were wanted to be raised in the study.

Political developments in Spain between the first world war and the second world war

Spain's economic progress during World War I created some problems for Spain in the long run. Firstly, the increased workforce enabled the rapid strengthening of the labor movement, which was an important element in Spain's political life. The workers' movement, which prioritized the ideas of revolution, launched initiatives targeting the parties representing the 'bourgeois' power, which made a disproportionate development. This strategy, initiated by the workers' movement, also transformed in a short time in the Catalan and Basque regions, where the industry and therefore the working class were concentrated, and led to the strengthening of separatist thoughts.

⁵ Victor Morales Lezcano evaluated that between 1924-1936, historical rivalries such as the example of Lepanto in Spain were left behind and conferences were given and articles were written on issues that concern the two countries. On the other hand, Lezcano still noted that the two countries were dealing with the problems of Spain and Türkiye for this period (1924-1936); Lezcano, "İspanya ve Türkiye", 1991.

Secondly, the industrialists' failure to invest in the modernization of the industry with the urge to maximize their profits during the war prevented Spain from competing with the industrial countries that started production after the war, and the foreign trade deficit, which increased in a short time, added the economic aspect to the political instability (Paz, 1996: 23).

After 1918, the economy was the basis of the events that shaped the political life of Spain (Esenwein, 2007: 68-70). Economic and political problems, which turned Spain into a boiling cauldron, transformed the political life in Spain together with the Moroccan problem. After the Spanish forces, who could not control the region of Morocco left to Spain, were defeated by the Moroccan resistance in 1921 (Hamoun, 1996: 152), the King and the army were held responsible for the defeat, and the Catalonia Army commander Primo De Rivera carried out a coup in 1923 on the pretext of ensuring peace in the country. After the coup, the King of Spain, Alfonso VIII, supported Rivera and demanded the resignation of the government, and the Spanish administration passed under the control of a committee of soldiers (Aladağ: 2011: 24-25).

From 1923 to 1930, Spain remained under the military dictatorship of General Rivera. Taking the example of the Italian leader Mussolini, with whom he had close relations, Rivera wanted to establish a "fascist" order in Spain with the consent of King Alfonso XIII. The attempts of Rivera, who wanted to close the parliament and establish a corporate state system like Italy, could not achieve the desired results (Sandoval and Azcarate, 1969: 11-12). The work of the king to save the monarchy by abolishing the dictatorship was insufficient. The last government appointed by the king after Rivera held municipal elections to save the political situation, but Leftists defended Republicanism and turned the elections into a referendum against the monarchy. The result of the election against the King made the Republicans take to the streets. While the Republic was proclaimed on April 14, 1931 upon the developments, King Alfonso XIII went abroad with his family without abdicating the throne (Sandoval, ve Azcarate: 12; Armaoğlu: 264).

The Popular Front Government granted autonomy to Catalonia and the Basque regions in 1936, which led the rightists to think that this decision would lead to fragmentation of the nation. Both this idea and the activities of the Republicans such as anti-clericalism and social reforms became the target of right-wing movements in a short time. The right movement was called "Nationalists" during the Civil War. Those who had socialist, communist and anarchist views against the nationalists were called Republicans (Lacoste, 2008: 126). With the onset of the Civil War, the Republicans formed a government in Valencia under the leadership of Largo Caballero, while the Nationalists formed a government in Burgos under the leadership of Franco. The civil war soon became a rehearsal war in which the great states were involved in the process before the World War II. While Soviet Russia supported the Republicans, Italy and Germany supported the Nationalist forces. Apart from the Soviet, German and Italian states, England and France were involved in the process, and in Spain during the civil war, they tried to maintain the calm rather than taking sides (Armaoğlu: 265-267). But the aid provided by Germany and Soviet Russia determined the outcome of the civil war (Bookchin, 2014: 252).

The struggle of the Republicans, which started after a while, weakened the Republican front, and facilitated the progress of the Nationalists led by Franco. With the capture of Madrid by the Nationalist forces in the Spring of 1939, the bloody Civil War that lasted from 1936 to 1939 came to an end (Lacoste: 126; Sandoval ve Azcarate: 154). The balance sheet that emerged when the war ended revealed the tragedy of the Spanish Civil War. As a result of the war that lasted for about three years, five hundred thousand houses were destroyed, one hundred eighty-three cities were destroyed, and five hundred thousand people were exiled. In addition to these figures, two million people were sentenced and one million people lost their lives. In the words of Pietro Nenni, only one party, one religion, one chief remained (Nenni, 1973: 226). As a result of his victory, Franco ruled the country until his death (1975), and after Franco's death, the Kingdom dynasty returned and came to power again (Phillips ve Phillips, 2018: 294).

Relations between the two countries from the foundation of the Turkish Republic to the Spanish Civil War

The year 1923 was a year of historical events for Türkiye and Spain, which are at the two ends of the Mediterranean. The National Struggle, which started after the World War I, declared the Republic of Türkiye in 1923 by winning the most important war, the War of Independence. At the same time, there was a political change in Spain and the administration changed with the coup led by General Primo de Rivera in 1923. Relations between Spain and Türkiye started before the proclamation of the Republic. Spain was among the states participating in the Lausanne Conference and made the first contact with the Ankara Government (Şimşir, 1990: 108). In Lausanne, the Spanish delegates took part in the "subcommittee to determine the legal situation that foreign persons will have" established on capitulation, together with Sweden, Norway and Denmark (Şimşir, 1990: 182). Another issue that Spain was involved in during the Lausanne negotiations was the Mediterranean issue (Şimşir, 1994: 614). The fact that Spain was excluded from World War I and the number of common points in bilateral relations was not high quantitatively prevented the Spanish from being more involved in the process during the Lausanne Conference.

The representation of Turkey in Spain started with the appointment of Vasif Ahmed Efendi in Madrid in 1787 with the rank of Ambassador. The first Ambassador of Spain to Turkey was Bouigny Juan, who took office in 1779. The Madrid Embassy, which started with Vasif Ahmed Efendi, lasted until the closure of the Embassy (October 31, 1922) - upon the abolition of the Ministry of Foreign Affairs - during the duty of Ragıp Raif [Köseraif] Bey. However, this closure was short-lived and the Embassy was reactivated after Charge d'affaires Mekin Mukbil Bey took office on April 28, 1923. Metin Mukbil, the first Spanish representative of Turkey, remained in office until February 11, 1925. The first ambassador appointed by Turkey in Spain started to work in 1929. In the process after Yahya Kemal [Beyatlı]⁶ (Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 1-14-39 / 107-47 6 Şubat 1929; BCA, Department of Decisions, 3-30-13 / 423-2, May 15, 1929), who was appointed as the Ambassador to Madrid in 1929, it was seen that charge d'affaires were appointed in some periods and ambassadors in other periods. The first ambassador of Spain to the Republic of Turkey

⁶ Yahya Kemal [Beyatlı] Bey was given the duty of the Portuguese Ambassador in addition to his duty as the Spanish Ambassador

was Don Juan Servert. The Spanish Ambassador, who presented his credentials on July 3, 1925, continued his duty until 1939. The Governments of Turkey and Spain raised their Embassies to the level of embassy only in 1951 (Aral, 1968: 878-882; Ministry of Foreign Affairs: 469-471).

When we look at the relations after Lausanne, it is seen that the first contact between Türkiye and Spain started with the congratulations of General Primo de Rivera. In the letter sent by Madrid Charge d'affaires Mukbil Bey on October 5, 1923, Rivera congratulated the Speaker of the Parliament and the Commander of the Turkish Arms, Gazi Mustafa Kemal [Atatürk], for the unprecedented heroic success of a weak and endangered Türkiye, and offered his condolences. Mustafa Kemal [Atatürk], on the other hand, thanked General Rivera through the Madrid Charge d'affaires on October 28 (Şimşir, 2001:3).

After the indirect communication between Mustafa Kemal [Atatürk] and General Rivera, the Friendship Treaty was signed between the two countries on September 28, 1924. The treaty signed in Ankara entered into force on April 23, 1925, after being ratified by the Grand National Assembly of Türkiye. The treaty, signed to cooperate on the basis of friendship, aimed to contribute to the happiness and welfare of the states (Resmi Ceride, 23 Nisan 1925: 111; BCA, Department of Decisions, 13-21-17). The Treaty of Friendship, signed in 1924, remained in force between the states of Türkiye and Spain until 1959. Despite the political changes between the two countries from 1924 to 1959, the current treaty maintained its existence (Uyanık, 2006: 21-22).

The first correspondence between the heads of states, King of Spain Alfonso XIII and Mustafa Kemal [Atatürk], was again through Mekin Mukbil. Mukbil Bey, who was invited by the King of Spain before leaving Madrid, met with King Alfonso XIII during his visit. Praising the Turkish army during the meeting, the King sent his greetings to Gazi Mustafa Kemal (BCA, General Directorate of Transactions, 236-593-2 / 423). After Mukbil Bey's meeting, Ankara was informed of the situation, and upon the request of President Mustafa Kemal, in March 1925, through the Madrid Charge d'affaires, Alfonso XIII, the King of Spain, was thanked for his wishes along with the greetings of Gazi Mustafa Kemal (Şimşir, 2001: 5). The next message between the King of Spain and Mustafa Kemal [Atatürk] was provided by a message sent by King Alfonso XIII on 8 May 1925. Mentioning Türkiye as a friend in his message, King of Spain Alfonso XIII stated that Don Juan Servert y Vest, whose personal qualities he praised, was deemed suitable to be Spain's ambassador to Türkiye and mentioned Servert's contribution to Türkiye-Spain relations. After the message from Alfonso XIII, it was seen that Servert took office as the Spanish Ambassador (Şimşir, 2001: 5-7).

After the crisis in June 1926 due to the customs issue, it was decided to make a temporary agreement until a trade agreement with Spain was made in August. After the temporary trade agreement was signed in 1927, the agreement was extended continuously. For the first time in 1927, it was decided to extend the provisions of the agreement for another six months (Cumhuriyet Arşivi, Department of Decisions, 20-54-10; BCA, Department of Decisions, 25-40-7). In the period following 1927, while the agreement was extended again in 1928 (BCA, Department of Decisions, 29-41-13; BCA, Department of Decisions, 1-10-17), instead of renewing the commercial agreement, which was temporary in 1929, studies were started to conclude a modus operandi by

negotiating with Spain (BCA, Department of Decisions, 4-31-4; Resmi Gazete, 17 Temmuz 1929, Issue: 1244: 7948). When we came to 1930, the two countries, which were not geographically bordered, took a new step to develop relations and signed and put into effect the "Reconciliation, Judicial Leveling and Arbitration Agreement" on April 28, 1930 (Resmi Gazete, 5 Temmuz 1930, Issue: 1537: 9193-9195; BCA, Department of Decisions, 10-21-13).

When we came to 1931, the newly established Republic administration in Spain came into action in Ankara to be recognized, and as a result of this initiative, it was reported that Türkiye recognized the new administration with the note sent to the Madrid Embassy. In the information note sent by the Ministry of Foreign Affairs, after mentioning the friendship between the Turkish and Spanish nations and the agreements made, the information was shared that "republican and nationalist Türkiye allowed to recognize the republican regime and government that was accepted and approved by the Spanish nation" (BCA, General Directorate of Transactions, 236-593-8 / 423). It is understood that Türkiye was clearly pleased with the establishment of a republican administration in Spain, as can be seen in the affidavit. It was found positive that Spain, which took the Italian dictatorship regime, which took steps that could be considered negative for Türkiye, as an example, switched to a system similar to the regime preferred by Türkiye after the recent developments.

It was observed that the internal tensions experienced after the establishment of the republican administration in Spain did not cover an intense area in Türkiye-Spain relations. Considering the Mediterranean and Balkan developments, mostly Italy-centered, as a priority foreign policy issue between 1932-1936, Türkiye's domestic issues were evaluated as a secondary issue. Despite these, attention was paid to the reports of the Madrid Embassy regarding the events that took place in Spain. In this direction, the rebellions against the republic in the cities of Madrid and Sevilla in 1932 were quite remarkable. In the Embassy report evaluating the rebellion, it was stated that General Sanjurjo (Madrid) and General Fernandez Perez (Sevilla) were at the head of the rebellion movement carried out by high-ranking officers in the army and that both soldiers rebelled with the claims that the current government gave rise to all kinds of abuses and that socialist principles drove Spain into bankruptcy. The report also included the claim that the rebels were not enemies of the republic, but were against socialism. Evaluating the revolt, which ended in a short time, the Embassy officials determined that although the public was not satisfied with the internal policy of the current government and especially its attitude towards the Catalonia issue, they did not support the revolt in order to preserve the republic they saw in danger. Furthermore, the fact that the public was not on the side of the rebels was accepted as evidence that the republican regime had settled (BCA, General Directorate of Transactions, 236-593-10 / 423).

Although the internal tension in Spain was not an area that Türkiye gave priority to, Türkiye-Spain relations gained an important position in the diplomatic field in 1932, freed from these developments. Türkiye's becoming a member of the League of Nations (LN) on July 18, 1932 was realized with the invitation of the Spanish representative M. Madariagaya and the support of the relevant countries (Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1974: 291-292). Although Türkiye's membership in the League of Nations was realized as a result of the desire to preserve the status quo in

the face of rising anti-revisionism in Europe and to act together with the world states in the face of international issues, ensuring Türkiye's membership with a Spanish offer was a very important initiative for Türkiye-Spain relations (Alantar, 1994: 62).

Until the Civil War, the main issues in Türkiye's relations with Spain generally tended in two directions. First of all, Türkiye, which gave importance to commercial relations, took action to make a new trade agreement with Spain in accordance with the economic conditions in this period and assigned the Madrid Embassy to this task (BCA, Department of Decisions, 53-21-20). The second point that Türkiye attached importance to was whether Spain, after Italy, will pose a threat in the Mediterranean. After Adolf Hitler became prime minister in Germany, what kind of effect he had in Europe would gain in Spain was an important issue for Türkiye. Accordingly, in the report prepared by Türkiye's Spanish Ambassador Tevfik Kamil Koperler on February 12, 1935, it was emphasized that the Spanish government had allocated "extraordinary allocations" for land and naval forces. Explaining in detail in his report how much money was allocated for land and naval armament and the types of weapons to be purchased with this money, Tevfik Kamil Bey also mentioned Spain's fortifications in the Mediterranean. Tevfik Kamil Bey stated that he could not see a fundamental reason for the financial burden he had incurred in the face of Spain's expenses exceeding its budget. Tevfik Kamil Bey, who stated that in the statements made by the official authorities, the allegations that the expense was made due to France in the Moroccan issue and the British in the case of Gibraltar, stated that the "extraordinary allocation", which was already or imagined, was too much for a danger. For this reason, Tevfik Kamil Bey stated that Spain's financial sacrifice could be explained "at best" by the arms race and the Mediterranean policies arising from the Franco-Italian agreement (BCA, General Directorate of Transactions, 236-593-12 / 423).

A second report was prepared by Tevfik Kamil Koperler on the developments that took place shortly after the report on the armament of Spain. In the second report, it was stated that the attempts to reinforce Spain's armed force were not sufficient, and thereupon, Spain took action to increase its naval forces around the national defense program. It was seen that Koperler made a detailed inventory of the weapons to be reinforced. According to Koperler, -with the realization of the planned constructions- apart from the new weapons investments to be made, the decision to build secondary naval bases in Santander, Vigo, Ceuta, Huelva and the Canary Islands in addition to the Ferrol, Cadix, Carthagane and Mahen naval bases in the Atlantic Ocean and the Mediterranean will cause the Spanish navy to become a secondary force in the Mediterranean. This shows that this situation became a source of concern in terms of Mediterranean security for Türkiye (BCA, General Directorate of Transactions, 221-491-23 / 400-3).

Another importance of Spain for Türkiye stemmed from its commercial relations. Türkiye-Spain trade balance, which did not show regular progress, remained in a negative position for a long time, to the detriment of Türkiye. The economic crisis that spread around the world was effective in the occurrence of this situation. After the Great Depression in 1929, the world export-import ratio decreased continuously from 1929 to 1934, and although it increased after 1932-1933, it decreased again in 1937. Türkiye, on the other hand, experienced serious decreases in foreign trade in the period of 1929-1938 (Kaya, 1940: 5-9). The economic change Türkiye experienced inevitably

made itself felt in Türkiye-Spain trade relations. In this direction, a clearing agreement was signed in 1935 in order to restrain the economic impact of the Great Depression on the relations between the two countries (Resmi Gazete, 7 Mayıs 1936, Issue: 3297: 6416; Resmi Gazete, May 25, 1936, Issue: 3312: 6485-6494.).

When the export and import figures in 1923 are analyzed -with the effect of the conditions- it is seen that Türkiye exported 2 tons against 25 tons of imports from Spain. While Türkiye paid 13,489 liras for the goods it imported, it provided 1,428 liras for exports. Foreign trade, which gave a current account deficit of 12,361 lira in 1923, had a deficit in 1924 despite the increase in exports in terms of tonnage and the trade balance was realized as -64.937 liras. While the foreign trade balance decreased to -33,478 liras for Türkiye in 1925, Türkiye's trade with Spain turned in favor for the first time in 1926. The foreign trade figure, which was recorded as 41,317 liras in 1926, turned negative again in 1927 and 1929. It was observed that Türkiye's trade with Spain moved to a positive position since 1930. The foreign trade balance, which lost value -2.798 991 liras- in 1934 compared to the previous year, still yielded a surplus of 598,569 liras. However, in 1935, Türkiye-Spain foreign trade turned in favor of Spain and was recorded as -116.623 liras for Türkiye (Aykut, 1944: 211). In the last days of 1935, the Trade and Clearing Agreement between the two countries was signed in Madrid and entered into force (Resmi Gazete, 7 Mayıs 1936, Issue: 3297: 6416; Resmi Gazete, May 25, 1936, Issue: 3312: 6485-6494.). Thanks to the Trade and Clearing Agreement, it was aimed to further develop the trade between the two countries by accepting that the countries would use their own currencies instead of the foreign currency used in the trade between the states of Türkiye and Spain.

Turkish foreign policy in the Spanish Civil War

The Spanish Civil War, one of the most striking civil wars in modern world history, turned into a rehearsal war in which the world states were involved before the World War II. Italy, Germany and the USSR were among the leading states involved during the Civil War. The clashes between the two groups called the Nationalists and the Republicans/Popular Front in the Spanish Civil War, which lasted between 17 July 1936 and 1 April 1939, resulted in the death of hundreds of thousands of civilians and the disappearance or exile of hundreds of thousands (Gökşenli, 2013: 146). The Civil War, which had disastrous results for the Spanish people, turned Spain into a battlefield before the start of the World War II, causing the Spanish to experience the war beforehand. The fact that the war was a humanitarian situation caused the world public opinion to turn to Spain. In this direction, the world's leading writers and artists came to Spain during the Civil War and took sides. Among these names, names such as George Orwell, Arthur Koestler, André Malraux personally participated in the war. Names such as Ernest Hemingway and Antoine de Saint-Exupéry were in Spain on the same dates as journalists or observers (Şenyıldız, 2017: 152).

The participation of many writers, journalists and artists, especially the aforementioned names, in the Spanish Civil War prevented the world public from being indifferent to the process. Türkiye was also closely interested in the developments during the Civil War. In this direction, the reflections of the Spanish Civil War in Türkiye showed themselves mostly in the press (Dokuyan ve Karabulut, 2019: 1889). While the press was

closely involved with the issue at the public level⁷, Türkiye discussed the developments in Spain at a time when the world was dragged into war in terms of Türkiye's Mediterranean policy. Because before the start of the Civil War, Spain's attempts to gain a fortified position in the Mediterranean had attracted the attention of Türkiye. After the start of the Civil War, Türkiye acted in accordance with international resolutions. With the decision taken on September 1, 1936, with the proposal of France, it was accepted not to send war materials directly or in transit to Spain. In line with the decision taken in Türkiye, it was decided not to send weapons, ammunition, war equipment and ready or demounted warships to the region in Spain and the Spanish colony in Morocco. The main reason for Türkiye to accept this offer made by France was that the "revolution" in Spain was of a nature to threaten the peace in Europe and the law was accepted by many countries (BCA, Department of Decisions, 68-73-2 1: 1936; BCA, Department of Decisions, 236-593-13: 1936).

It was seen that the decision taken against Spain caused problems in terms of Türkiye-USSR relations due to the Straits. In a telegram sent from Istanbul to the Daily Telegraph, it was reported that there were open cannons on the ship's deck among the grain carried to Spain by a Soviet ship passing through the Straits. At a time when the European press focused on the Civil War, this situation became a serious problem for Türkiye. Zeki Apaydın, Türkiye's Ambassador to Moscow, talked about the news in the newspaper in his speech with Maksim Litvinov and talked about the possibility of a conflict between Italy-Germany and the USSR in the Spanish issue. Litvinov said, *"Will they fight, it's not easy, should we value their bluffs and leave the party to them ... They are freely helping the Franco Government. As for us, no, how does something like that happen"* and declared that they would not hesitate to support their allies in Spain (Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü: 145). Although Apaydın made this meeting after the signing of the Montreux Convention, Türkiye took strict measures regarding the passage of USSR ships in order to prevent Soviet Russia from bringing aid to Spain before Montreux. According to Lecze, Türkiye's stance, which was on the alert in those confused situations, enabled him to gain support in Montreux (Lezcano, 1991: 219).

It was seen that the Civil War damaged the relations between Türkiye and Spain since the beginning. The first loss recorded in this direction was experienced in bilateral trade. Those who exported eggs from Türkiye to Spain could not collect their receivables and could not receive their payments due to the turmoil in Spain. Upon the developments in trade, Türkiye stepped in to provide the payments in accordance with the clearing agreement in order to compensate the losses of the exporters (BCA, Department of Decisions, 68-77-16 / 432-6: 1936).

As the Civil War gained momentum, there was an increase in the number of reports sent to Ankara. In this respect, the report from the Consulate General of Barcelona, which analyzes the developments in Catalonia, draws attention. In the report, an answer was sought to the question of why the Spanish government could not achieve

⁷ While the start of the civil war in Spain was featured in the newspapers as a more striking development, the end of the war did not receive enough response due to international tension; Cumhuriyet, July 19, 1936, p. 1; Tan, July 19, 1936, p. 1; Ulus, July 20, 1936, p. 1; Cumhuriyet, April 3, 1939, p. 3; Tan, April 3, 1939, p. 3; Ulus, April 3, 1939, p. 1.

success over the Nationalists, and information was given about the government that resigned after failure. The report, which determined that there was no unity within the Popular Front, stated that their fate seemed doubtful only if they continued to stay on the axis of "antifascism". While talking about the situation in Barcelona, Barcelona Consul General Fuad Carim could not help himself from comparing Barcelona with the Anatolian War of Independence, in the face of his economic, technical and vehicle breadth (BCA, General Directorate of Transactions, 236-593-13 / 423: 1936). The second noteworthy report on the Civil War came from Madrid Ambassador Tevfik Kamil Koperler. The Koperlers reported the establishment of an autonomous administration in the Basque region of Spain. According to Koperler, despite the declaration of autonomy in Basque, the new administration would be ended by the soldiers "before the administration has time to settle down" and it would be Catalonia's turn (BCA, General Directorate of Transactions, 236-593-16 / 423: 1936).

For Türkiye, the Spanish Civil War was a year recorded in 1937 in terms of all developments. Madrid Embassy, Barcelona Consulate General examined the events in terms of internal and external developments in Spain and quickly shared every development with Ankara (BCA, General Directorate of Transactions, 236-593-34 / 423: 1937). Throughout this whole process, Türkiye continued to stay out of the process by participating in the prohibitions related to the Civil War. After Türkiye agreed with other countries not to send weapons, a decision was taken in 1937 to prevent those who would go to Spain as volunteer soldiers. The decision was implemented in line with the decisions of the Control Committee for Non-Intervention in Spanish Affairs. The fact that the laws of the Republic of Türkiye also contained sanctions for foreign states to enter military service unless the government's permission was obtained, facilitated the decision. Accordingly, it was declared that enlisting in the military for this purpose, regardless of local or foreign, was prohibited, since it was not permissible for the citizens of the Republic of Türkiye to participate in the war in Spain in order not to help any side. It was also stated that if the law was violated, penal sanctions would be applied. At the same time, it was decreed that the decision taken by the Council of Ministers be notified to the Control Committee for Non-Intervention in Spanish Affairs (BCA, Department of Decisions, 72-14-10: 1937). In June, in line with the decision taken in March by the Decentralized Intervention Control Committee in Spanish Affairs, it was decided that Turkish ships going to Spain should be subject to inspection procedures like the ships of other states (BCA, Department of Decisions, 75-49-5 / 432: 1937; Resmi Gazete, June 10, 1937, Issue:3627 : 8260-8262.).

After the start of the Spanish Civil War, Türkiye tried to prevent the problem from getting worse by handling the process in terms of human rights. Decisions taken, such as preventing the sending of weapons and volunteers, showed that Türkiye wanted to support the anti-war movement. While the ban decisions served this purpose, Türkiye also took action to help the victims of the war despite the economic difficulties. The Red Cross requested assistance from Türkiye in order to assist the victims of the war, and the Government referred the matter to the Red Crescent. Upon the Red Crescent's statement that it could not help due to financial reasons, the Ministry of Foreign Affairs stepped in before the Prime Ministry and warned that even a little help should be given to Spain, taking into account the interest shown by the Government of the Republic in the humanitarian aspects of Spanish affairs since the beginning of this scourge [Civil

War] (BCA, General Directorate of Transactions, 236-593-38 / 423: 1937). The request of the Ministry of Foreign Affairs to provide aid "even if it is little" was an important piece of evidence showing Türkiye's attitude towards Spain, but it was not the first time. Because, in the last days of 1936, Türkiye's Spanish Ambassador Tevfik Kamil Koperler thanked Prime Minister İsmet İnönü for providing the "opportunity to continue with the subsistence of refugees" in the report sent to Prime Minister İsmet İnönü. Koperler took care of the Spanish who took refuge in the Turkish Embassy in 1936 and provided their needs. In the face of financial difficulties, they contacted Prime Minister İnönü directly and asked for and received support. It was seen that Koperler left the hierarchical structure behind in order not to cut the food of the refugees for a humanitarian purpose (BCA, General Directorate of Transactions, 129-926-14 / 107: 1936).

In Spain, where serious human rights violations were experienced during the Civil War, action was taken to transfer them to Türkiye for better living conditions, apart from providing shelter and subsistence only to the refugees who took refuge in it. At the end of April 1937, it was seen that Karadeniz ship was prepared to be in Valencia. From the preparations made, the journey was planned to take about 15 days (BCA, Department of Decisions, 74-34-17: 1937; BCA, Department of Decisions, 79-86-20 / 109-110: 1937). As soon as the refugees came to Türkiye, it was decided that they should stay in Istanbul and that their food be provided by the Red Crescent (BCA, Department of Decisions, 75-41-12: 1937). On 23 May, 192 refugees, who took Karadeniz ship and took refuge in the Turkish Embassy in Madrid, set out for Istanbul. But when the refugees arrived in Syracuse Port [Sicily], they 'escaped the ship and went ashore'. Refugees, who wrote a letter shortly after they landed, signed the letter and sent it to the Turkish authorities. Spanish refugees, who spoke highly of Tevfik Kamil Koperler, expressed their gratitude to Türkiye, which did not leave them alone in difficult times. Stating that they landed despite all the efforts of the ship's personnel, the Spanish refugees expressed that they signed the text to show their unwavering gratitude and their deep feelings of loyalty to the Turkish nation (BCA, General Directorate of Transactions, 236-593-40 / 423: 1937).

Türkiye, which took part in all kinds of legal processes to end the war in Spain and did not hesitate for a moment to fulfill its humanitarian requirements, especially avoided taking sides during the Civil War. The distribution of the propaganda instruments related to the Civil War that reached Türkiye within the country was prevented. In this direction, in 1937, the content of the brochure, "Lettre Collectives des Evêques Espagnols", prepared by the Spanish clergy, was banned by the decision of the Council of Ministers. The brochure, which contained the collective opinion of the Spanish clergy, was among the initiatives that showed how sensitive Türkiye was to the developments (BCA, Department of Decisions, 79-83-14 / 86-287: 1937).

The developments in Spain also affected Türkiye's relations with England. The possibility of an undesirable intervention, such as the inspection by General Franco forces of the ships that will transport the planes that Türkiye bought from England during this period, while passing through the territorial waters of Spain, disturbed Türkiye. Seeing the issue within the framework of sovereign rights, Türkiye made an attempt at the British Ministry of Foreign Affairs through the London Embassy. As a result of the initiatives, the UK was asked to provide protection while the ships carrying the planes were passing through Spain, and the UK made the necessary arrangements

for the ships to pass through Spain without any problems, in line with the request (BCA, General Directorate of Transactions, 59-399-6 / 61: 1937).

Despite all Türkiye's attempts against Spain, it was seen that the Civil War damaged Türkiye-Spain relations. Especially since the first day of the conflict, the trade relations between the two countries were at the top of the issues that were most affected by the developments. The agreement was annulled by Türkiye due to the fact that the "complex situation in Spain" harmed Türkiye-Spain trade and therefore the Trade and Clearing Agreement between the two countries, which entered into force in 1936, was not respected (BCA, Department of Decisions, 79-83-2 / 432-7: 1937). After the announcement of the decision not to implement the Trade and Clearing Agreement after 31 December 1937, it was decided to pay the unrealized payments that had to be made in return for the trade made by Turkish exporters from the Türkiye-Spain Clearing Account of the Central Bank of the Republic of Türkiye (BCA, Department of Decisions, 83-34-19 / 423-8: 1938; Resmi Gazete, May 9, 1938, Issue: 3902: 9809). The chaotic situation in the economic relations between Türkiye and Spain in the shadow of the Civil War necessitated the issue to be handled by Türkiye in July 1938. Nebil Batu was authorized to sign trade and clearing agreements with *modus vivendi*, which was determined to shape the current situation until the commercial relations between Türkiye and the Spanish Republic were finalized. Shortly after Batu's authorization, the treaty was ratified by the Council of Ministers (BCA, Department of Decisions, 84-62-3 / 423-9: 1938; BCA, Department of Decisions, 84-66-3 / 433-10: 1938).

In the report written by Madrid Ambassador Koperler on October 20, 1938, he noted that the public was tired because of the war, and stated that the economic and financial situation was very dire. Noting that despite agricultural activities, the people were experiencing food shortages, Koperler underlined that the people who were not suitable for fighting or who did not work for war equipment did not receive any help as per the government's policy, and therefore they were "fractured by hunger, misery and disease". Sharing his conviction that the war would last until the last man, the Ambassador stated that the end of the war was not easy (BCA, 30-10-0-0 / 236-593-45 File Appendix: 423 (General Directorate of Transactions, 20.10.1938). It soon became clear that the Koperlers were right, and the Popular Front/Republicans decided to continue the struggle despite all the internal and external support they lost as 1938 ended. Even when the USSR officially cut its support in September, it could not prevent the conflicts from continuing until the spring of 1939. While the Nationalist forces under the leadership of Franco entered Madrid in March 1939, the process did not end, the trial period started in the Civil War and the trials continued until 1943 (Phillips ve Phillips, 2018: 274-275).

After the Franco forces dominated the country, it was seen that Türkiye-Spain relations gave signs of coming out of the interregnum period. On April 5, 1939, Foreign Minister Şükrü Saracoğlu stated that in the affidavit he sent to the Prime Ministry, it was officially announced that the "National Spanish Government" had decided to appoint first-class ambassador Carlos Lopez Doriga to Ankara, and an aggregate was requested. Doriga, who started to work shortly after, continued his duty until 1940 when he was appointed (BCA, General Directorate of Transactions, 131-939-5 / 114: 1939; BCA, General Directorate of Transactions, 131-939-20 / 114: 1940). Sending an ambassador to Türkiye right after the end of the war in Spain was an important detail that showed the

importance Spain gave to Türkiye. Türkiye, on the other hand, sent the Tirana Ambassador Fuat Tugay to Madrid on August 1, 1939, and implemented diplomatic reciprocity in order to contribute to the relations between Spain and Türkiye (BCA, Department of Decisions, 88-76-11/ 71-439: 1939).

Conclusion

Although Türkiye-Spain relations go back a long way in the historical process, the fact that the two countries does not share a common past and a common geography outside the Mediterranean affected the relations of the states established at the two ends of the Mediterranean with each other. The relations that developed on the basis of the Mediterranean became official during the Ottoman Empire and political relations began between the two states. The growth of the two states in their geography inevitably led them to come face to face with the claim of sovereignty in the Mediterranean at a middle point. However, the fact that states such as England and France began to lag behind in the 17th century brought about a decrease in Turkish-Spanish relations. Although it was aimed to develop relations with Spain, centered on the Mediterranean and North Africa, during the reign of Abdulhamid II, it was seen that this project could not be put into practice. After the World War I, it was observed that the relations between Spain and Türkiye were handled and developed with a different approach.

Spain showed closeness to Ankara during the National Struggle, and during the Lausanne negotiations, it participated in the Conference and made the first contact with the Ankara Government. After Lausanne, General Primo de Rivera, who seized power in Spain, congratulated Gazi Mustafa Kemal, and a positive opinion was formed about the two relations. As a matter of fact, the year 1923, which marked an important breaking moment in the history of the two states, was a milestone for the development of relations between Spain and Türkiye. Shortly after the first contact, diplomatic representatives were appointed mutually, and the Treaty of Friendship was signed on September 28, 1924. Türkiye-Spain relations, which can be evaluated in two parts, were a period in which institutionalization was tried to be ensured from 1923 to 1931. The second period was also the period of 1931-1939, when the initiatives made in the first period were damaged due to the civil war and conflicts in Spain.

Karadeniz Ferry, which went on a trip to Europe in 1926, stopped by Barcelona, which was the first and important step Türkiye took to improve relations with Spain. The commercial problems experienced during Karadeniz Ferry's visit resulted in the conclusion of a trade agreement between Türkiye and Spain, the lack of which was felt seriously. Between 1923 and 1931, Türkiye signed many agreements with Spain, such as Modus, Trade, and Tediye, in order to institutionalize bilateral relations. Despite the mutual steps taken by Türkiye and Spain, the chaos caused by the political turmoil in Spain since the beginning of the 20th century and the 1929 Economic Depression prevented Türkiye from developing the relations it wanted. In 1931, while the republic administration was established in Spain instead of the kingdom, the increasing political tension during the republic period brought Spain to the Civil War, where inevitable developments took place. Türkiye positively welcomed the proclamation of the republic in Spain during the turmoil before the Civil War. The proclamation of the republic in Spain was a very positive development for Türkiye, which was ruled by a republic, at a time when totalitarianism gained momentum in Europe. In addition to this, Türkiye

also found it positive in terms of Mediterranean developments to abandon the "fascist Spain" system, where Italy, where it had problems in its foreign policy, was taken as an example in terms of administration and politics.

The change experienced by Spain did not bring about a significant change in Türkiye-Spain relations. The main factor in this situation was that Türkiye-Spain relations were not a priority foreign policy issue for both countries. On the other hand, foreign trade was brought to the fore in order to improve bilateral relations. Foreign trade, which developed against Türkiye, turned in favor of Türkiye for a short time as of the 1930s. During this period, the Mediterranean was another issue that affected Türkiye-Spain relations apart from trade. Turkish officials, who evaluated the developments after Rivera in Spain as positive, found Spain's attempt to make a breakthrough in the military field, especially in the sea, by being under serious financial burden, at a time when the world was dragged into a new war. The emergence of Spain as a threat in the Mediterranean after Italy was alarming in terms of Türkiye's security policies.

In 1935, a very important step in terms of Spanish-Turkish relations was taken and the Trade and Clearing Agreement was signed. However, the Civil War, which started shortly after, affected Türkiye-Spain trade and caused the treaty to be terminated. During the Civil War, Türkiye took part in international initiatives to limit the impact of the war and stood against attempts such as sending weapons, ammunition and volunteer soldiers to Spain. Türkiye did not remain indifferent to the humanitarian situation in Spain. Türkiye, which sheltered and cared for those who took refuge in the Madrid Embassy during the Civil War, mobilized all kinds of financial means for the refugees to live in Istanbul.

At a time when the footsteps of the war were heard in Europe, Türkiye evaluated all kinds of developments in order to analyze the nature of its relations, which fell apart during the Civil War. It was seen that Türkiye-Spain relations, which were damaged after the Franco forces won and ended the Civil War, started to recover. The fact that the Franco administration appointed a person who was important to Türkiye as an ambassador in a short time and Türkiye's response to this diplomatic initiative showed that relations started to normalize again after the Civil War. While Türkiye-Spain relations, which can be analyzed in two periods, took the first steps towards institutionalization in the first period, the political developments after 1931 and the resulting Civil War negatively affected the relations between Türkiye and Spain, and the bilateral relations that gained momentum almost reversed and regressed. Considering the Türkiye-Spain relations between 1923-1939, it was seen that the will of the two countries to realize bilateral relations was not at the desired level due to the unstable political developments in Spain.

The relations between the two countries, which were good between the two world wars, continued to improve during and after the Cold War. Spain's accession to NATO and the EU in the 1980s further improved Turkey-Spain relations. Projects such as the Alliance of Civilizations initiated by the joint initiative of the two countries, and the Turkey-Spain Intergovernmental Summit meetings have taken Turkey-Spain relations to the next level. Spain, which can be considered an important partner of Turkey in the political and economic field in Europe, is a country that Turkey attaches importance to in political, economic and military matters. In this context, Turkey-Spain relations will

continue to maintain their importance in the near future with the steps to be taken in the cultural, political and economic fields.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

References / Kaynakça

I. Archival Resources

TÜRKİYE Presidential Republic Archive, (BCA)

State Archives, Department of Decisions, 20-54-10, August 25, 1926

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 236-593-2 / 423
March 7, 1925.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 13-21-17, April 8, 1925.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 25-40-7, June 29, 1927.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 29-41-13, June 27, 1928.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 1-10-17, December 19, 1928.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 1-14-39 / 107-47 6 Şubat 1929;

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 3-30-13 / 423-2, May 15, 1929.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 4-31-4, May 15, 1929.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 10-21-13, April 26, 1930.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 236-593-8 / 423, May
26, 1931.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 236-593-10 / 423,
August 29, 1932.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 53-21-20, March 28, 1935.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 236-593-12 / 423,
March 10, 1935.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 221-491-23 / 400-3,
March 10, 1935.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 68-73-2 September 1, 1936.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 236-593-13 File
Appendix: 423, May 28, 1936.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 68-77-16 / 432-6, September 16,
1936.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 236-593-13 / 423,
May 28, 1936.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 236-593-16 / 423,
October 22, 1936.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 236-593-34 / 423,
February 4, 1937.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 72-14-10, February 20, 1937.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 75-49-5 / 432, June 4, 1937.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 236-593-38 / 423,
June 25, 1937.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 129-926-14 / 107, September 16, 1936.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 74-34-17, April 29, 1937.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 79-86-20 / 109-110, October 15, 1937.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 75-41-12, May 20, 1937.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 236-593-40 / 423, October 2, 1937.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 79-83-14 / 86-287, October 5, 1937.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 59-399-6 / 61, November 11, 1937.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 79-83-2 / 432-7, September 30, 1937.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 83-34-19 / 423-8, April 21, 1938.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 84-62-3 / 423-9, July 7, 1938.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 84-66-3 / 433-10, July 14, 1938.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 131-939-5 / 114, April 5, 1939.

Presidential Republic Archive, Department of Decisions, 88-76-11/ 71-439, August 1, 1939.

Presidential Republic Archive, General Directorate of Transactions, 131-939-20 / 114, March 20, 1940.

II. Official Publications

Aral, Hamid (1968). *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı*, Ankara, Ankara Basım ve Ciltevi, p. 878-882

Aykut, Selim Sabit (1944). *İktisadî ve İctimaî Türkiye Rakkamlarla Türkiyede Harici Ticaret Volume: 1*. Ankara.

Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, (1974). *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)*. Ankara.

Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)*.

Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965. , p. 469-471.

Kaya, Şevket (1940). *Türkiye Haricî Ticaret Tahlil ve Mukayese Raporu 1930-1938*. İstanbul, Güneş Yayıncılık.

III. Source Works and Reviews

Aladağ, Seçil (2011). *İspanya İç Savaşı ve Türkiye*, Unpublished Master Thesis. İzmir, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Alantar, Özden Zeynep (1994). "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", Faruk Sönmezoğlu (Ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul, Der Yayınları, p. 49-78.

Armaoğlu, Fahir. 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. Alkım Yayınevi.

Birlik, Gültekin K. (2016), "İspanya İç Savaşında (1936-1939) Türkiye'nin Dış Politikası", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12/24, p. 122-155.

Bookchin, Murray (2014). *Devrimci Halk Hareketleri Tarihi Spartakistlerden İspanya İç Savaşına* (Üçüncü Devrim), Translator., Akın Sarı, Ankara, Dipnot Yayınları, p. 252.

Cajal, Máximo (2009). "The Alliance of Civilizations: A Spanish View", *Insight Türkiye*, Volume 11, Issue 3, p. 45-55.

Carpintero, Rafael (2012). "Turkish Literature Published in Spain (1954-2010)", I.U. *Journal of Translation Studies*, Issue 5, p. 121-144.

Chislett, William (2009). "Spain and Türkiye: A Budding Relation", *ARI Real Instituto Elcano*, 63, p. 1-7.

Dokuyan, Sabit ve Murat Sıtkı Karabulut (2019). "İspanya İç Savaşı'nın Başlaması ve Savaşın Türk Basınındaki Yansımaları (1936)", *Journal of Academic History and Thought*, 6/4, p. 1186-1915.

Esenwein, George (2007). "Spanish Civil War: Franco's Nationalist Army", A Military History Of Modern Spain From the Napoleonic Era to the International War on Terror, Ed., Wayne H. Bowen and Jose' E. Alvarez, Praeger London, Security International, p. 68-70.

Gökşenli, Ebru Yener (2013). "İç Savaş ve Savaş Sonrası İspanyası'nın İlk Döneminde Toplumsal Değişim", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Volume 3, Issue 26, p.145-170.

Hamoun, Caid Haddou ben (1996). One of the Rif chiefs who fought against the Spanish in the Rif Mountains of Morocco, sent a congratulatory message to the Paris Office, the most important representative of the Ankara Government, after the Turkish armies defeated the Greek forces on September 9, 1922; Bilâl N. Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, Bilgi Yayınevi.

İstanbul Cervantes Institute, <https://estambul.cervantes.es/tr/hakkimizda.htm>, (Date Accessed September 10, 2021)

Kamen, Henry. *Golden Age Spain*. Palgrave Macmillan.

Lacoste, Yves (2008). *Büyük Oyunu Anlamak Jeopolitik Bugünün Uzun Tarihi*, Translator. İsmet Akça, İstanbul, NTV Yayınları.

Lecha, Eduard Soler i (2011). "Spanish-Turkish Relations: In Tune Despite the European Stalemate", *CIDOB International Yearbook 2011*, p. 201-207.

Lezcano, Victor Morales (1991). "İspanya ve Türkiye: Birbirlerini Tanımamazlıktan Yakınlaşmaya Doğru", *OTAM (Journal of Ankara University Ottoman History Research and Application Center)*, Issue 2, p. 217-229.

Mestres Laia, Eduard Soler i Lecha (2006). "Spain and Türkiye: A Long-Lasting Alliance in a Turbulent Context?", *Insight Türkiye*, Vol 8, No 2, p. 117-126.

Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965, p. 469-471.

Paz, Abel (1996). Halk Silahlanınca Durruti ve İspanya Anarşist Devrimi, Translator, Gün Zileli, İstanbul, Kaos Yayınları.

Phillips Jr, William D., Carla Rahn Phillips (2018). *İspanya'nın Kısa Tarihi*. Translator Tuna Erkmen. İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Pietro, Nenni (1973). *İspanya'da İçsavaş ve Faşizm*. Translator Orhan Suda. İstanbul, Suda Yayınları.

Sandoval, José and Manuel Azcarate (1969). İspanya İç Savaşı 1936-1939, translator, Mehmet Harmancı, İstanbul, Köprü Yayınları, p. 11-12.

Sertel, Savaş (2015). "Türk Hariciye Raporlarına Göre İspanya İç Savaşı (1936-1939)", *Journal of Historical Studies*, Volume 34, Issue 57, p. 271-290.

Şenyıldız, Özlem (2017). "Savaşa Katılan Yabancı Yazarların Gözünden İspanyol İç Savaşı", *Folklore/Literature*, Volume 23, Issue 92, p. 141-154.

Şimşir, Bilâl N. (2001). *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları Volume III İspanya-Polonya*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Şimşir, Bilâl N. (1990). *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Şimşir, Bilâl N. (1994). *Lozan Telgrafları II (February- August 1923)*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tabakoğlu, Hüseyin Serdar (2007). "The Re-Establishment of Ottoman-Spanish Relations in 1782", *Türkoloji Araştırmaları*, p. 496-524.

Uyanık, Eyüp (2006). *Türkiye-İspanya İlişkileri (1923-1939)*. Unpublished Master Thesis. İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

IV. Periodicals

Cumhuriyet

Resmi Ceride

Resmi Gazete

Tan

Ulus

2023, 12 (2), 626-644 | Araştırma Makalesi İş Güvenliği Uzmanlarının İş Yüklerinin İyileştirilmesi İçin Yönetimsel Strateji Önerileri

M. Fatih ERTAŞ¹

Öz

Multidisipliner yapıda hizmet veren İş Sağlığı ve Güvenliği alanında farklı uygulamalar sonucu uzman unvanını kazanan iş güvenliği profesyonelleri günümüzde iş yükü açısından değerlendirildiğinde sayıca oldukça fazla başlıklarda ve farklı hassasiyetlere sahip alanlarda çalışmalarından kaynaklı iş yükleri ile muhatap olmaktadır. Söz konusu durum iş güvenliği uzmanlarının çalışma şartlarını ağırlaştırmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı iş görenlerin refah seviyesini artırma ve çalışma şartlarını iyileştirme için geniş bir yelpazede hizmet veren İş Sağlığı ve Güvenliği uzmanlarının iş yüklerinin en ideal şekilde dağılması için alternatif stratejiler tespit etmek ve önermektir. Çalışmada ülkemizdeki 6 farklı ilin büyükşehir belediyelerinde çalışan İş Sağlığı ve Güvenliği uzmanlarının iş yükleri karşılaştırılmıştır. Mevcut yükü hafifletmek için alternatif stratejiler belirlenmiş, iş görme alternatifleri için kriterler ve kriter ağırlıkları belirlenerek alternatifler arasında çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS kullanılarak sıralama yapılmıştır. Yapılan karşılaştırmalarda oluşan bu iş yüklerine göre değerlendirme yapıldığında A sınıfı iş güvenliği uzmanlarının iş yüklerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Bulgulardan elde edilen verilere göre çeşitli iyileştirme stratejileri geliştirilmesi çalışmanın sonuç kısmını oluşturmaktadır. Kurumda görev yapan tam zamanlı A sınıfı uzman sayısını artırma, A sınıfı uzman kontrolündeki alt tehlike sınıflarından uzman sayısını artırma, yarı zamanlı A sınıfı uzman görevlendirme ve Ortak Sağlık Güvenlik Birimi'nden (OSGB) hizmet alma alternatifleri üzerinde durulmuştur. Elde edilen bulgulara göre bu alternatifler arasından tam zamanlı uzman sayısını artırma en iyi strateji olarak önerilmiştir. Bu stratejiyi sırasıyla ortak sağlık güvenlik biriminden hizmet alma, alt tehlike sınıfında çalışan iş güvenliği uzman sayısını artırma ve çalışan yarı zamanlı A sınıfı iş güvenliği uzman sayısını artırma izlemiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı, İş Güvenliği, Belediye, Verimlilik, Yönetim

Ertas, M. F. (2023). İş Güvenliği Uzmanlarının İş Yüklerinin İyileştirilmesi İçin Yönetimsel Strateji Önerileri . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12 (2) , 626-644. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1247291>

Date of Submission	03.02.2023
Date of Acceptance	11.05.2023
Date of Publication	06.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, fatih. ertas@sbu.edu.tr, ORCID:0000-0002-5271-6719

2023, 12 (2), 626-644 | Research Article

Administrative Strategy Recommendations for Improvement of Workloads of Occupational Safety Experts

M. Fatih ERTAŞ¹

Abstract

Occupational safety professionals, who have earned the title of experts as a result of different practices in the field of Occupational Health and Safety, serving in a multidisciplinary structure, are faced with workloads arising from their work in a large number of topics and areas with different sensitivities when evaluated in terms of workload today. This situation aggravates the working conditions of occupational safety experts. The main purpose of this paper is to identify and propose alternative strategies for the most ideal distribution of the workload of Occupational Health and Safety specialists, who provide a wide range of services to increase the welfare level of employees and improve working conditions. In the paper the workloads of Occupational Health and Safety experts working in metropolitan municipalities of 6 different provinces in our country were compared. Alternative strategies were determined to alleviate the current burden, criteria and criterion weights were determined for business alternatives, and a ranking was made among the alternatives using TOPSIS, one of the multi-criteria decision-making techniques. When evaluated according to these workloads in the comparisons, it was determined that the workloads of Class A occupational safety experts were high. Developing various improvement strategies according to the data obtained from the findings constitutes the conclusion part of the paper. The alternatives of increasing the number of full-time Class A experts working in the institution, increasing the number of experts from sub-hazard classes under the control of A class experts, assigning part-time Class A experts and receiving services from the Joint Health and Safety Unit (OSGB) were emphasized. According to the findings, increasing the number of full-time experts among these alternatives was suggested as the best strategy. This strategy was followed by receiving service from the common health and safety unit, increasing the number of occupational safety experts working in the lower hazard class, and increasing the number of part-time class A occupational safety experts working.

Keywords: Occupational Health, Occupational Safety, Municipality, Efficiency, Management

Ertas, M. F. (2023). Administrative Strategy Recommendations for Improvement of Workloads of Occupational Safety Experts . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 626-644 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1247291>

Geliş Tarihi	03.02.2023
Kabul Tarihi	11.05.2023
Yayın Tarihi	06.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., University of Health Sciences, Istanbul, Turkey, fatih.ertas@sbu.edu.tr, ORCID:0000-0002-5271-6719

Giriş

İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG), çalışanları iş kazalarına ve meslek hastalıklarına karşı koruma adına önlemler almayı amaçlayan ve bu hususta proaktif çalışmalar yapan çok yönlü bir bilim alanıdır (Eraslan & Cansaran, 2020, s.2). İSG alanı gerek mühendislik gerek fen bilimleri gerekse sosyal politika, hukuk, psikoloji gibi alanları kapsadığı için paydaşlarına hitap ederken çok yönlü bir dil kullanma durumundadır. İş hayatında var olan ortamlar birçok risklerle çevrilidir. Fiziksel, kimyasal, biyolojik, ergonomik ve psikososyal risk faktörleri gibi başlıklar altında ifade edilebilecek bu risklerin tespiti, gerekli önlemlerin alınması, periyodik kontrollerin yapılması ile ilgili süreçler mühendislik bilgisi ve yorumu gerektiren süreçlerdir. Ancak durumun bu süreçlerden ibaret olmadığı çalışanların hakları, işverenlerin sorumlulukları ile ilgili hukuksal süreçlerin de İSG çatısı altında incelendiği bilinmektedir. Tüm bunların yanı sıra gerçekleştirilen faaliyetlerin aktarılması ve farkındalık oluşturulması eğitim ile ilgilidir, böylece faaliyetler eğitim sayesinde anlam kazanır. Faaliyetlerdeki bu çeşitlilik muhatap olunan aktörlerin çeşitliliğinde de gözlenmektedir.

İSG ile ilgili kanunlar ve yönetmelikler kamu kurumları ve özel sektöre ait tüm işyerlerindeki çırak ve stajyerler de dâhil olmak üzere tüm çalışanları kapsamaktadır. Bu da çok geniş tabanlı bir katılımcı ağın işaret eder ki; asıl zorluk bu ağdaki tüm aktörlere en güncel, en doğru bilgiyi aktarabilme, farkındalık oluşturabilme ve işleyişin hasarsız devam etmesi için önlemler alma noktasında başlamaktadır. 4857 sayılı İş Güvenliği Kanunu ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kamu kurum ve kuruluşları için hazırlık süresi tanınan maddeleri dışındaki tüm maddeleri ile yürürlükte olup hem kamu kurum ve kuruluşlarında hem de özel sektörde uygulanmaktadır (Resmî Gazete,2012). Bu kanunlar iş güvenliği uzmanlarına çeşitli sorumluluklar yüklemektedir. Risk analizi yapmak, çalışanlara eğitimler vermek, iş güvenliği ile ilgili tedbirler almak ve alınan bu tedbirleri yazılı olarak işverene bildirmek, işyerinde meydana gelen iş kazası ve meslek hastalıklarının kök nedenlerini araştırmak, raporlarını tutmak, ramak kala raporları tutmak, çalışma ortamı gözetimi yapmak, mevzuat gereği olan tüm koordinasyonları yürütmek ve eğitimleri düzenlemek iş güvenliği uzmanlarının görevleri arasında yer almaktadır. Bu görevler beraberinde yoğun iş yükünü, ağır çalışma koşullarını ve çoğu zaman da performans düşüklüğünü beraberinde getirmektedir.

Araştırmanın amacı iş güvenliği uzmanlarının iş yüklerinin iyileştirilmesi için yönetimsel stratejiler önermektir. Yoğun iş yükü, ağır çalışma koşulları ve performans düşüklüğü akıllara mevcut düzenin iyileştirilmesi adına proaktif önlemler alınıp alınamayacağı hususunda sorular getirmektedir. Bu nedenle araştırma sorusu iş güvenliği uzmanlarının iş yüklerinin iyileştirilmesi adına yönetimsel bazda neler yapılabileceğidir. Bu soruyu cevaplayabilme adına araştırmada ülkemizde 6 farklı ilde hizmet veren büyükşehir belediyelerinden alınan veriler ışığında İSG uzmanlarının hizmetleri ve iş yükleri açısından karşılaştırmalar yapılmış, öncelikle uzmanlar için iş yükleri hesaplanmış ve sonrasında oluşan bu iş yüklerine göre A sınıfı İSG uzmanlarının iş yüklerinin fazla olduğu belirlenmiştir. Bu yükü hafifletmek için alternatif stratejiler belirlenmiş, iş görme alternatifleri için kriterler belirlenerek alternatifler arasında çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS kullanılarak sıralama yapılmıştır. Belirlenen kriterler; maliyet, personel sayısı, çalışma alanına hakimiyet ve mesleki tecrübe olarak belirlenmiştir. Önerilen alternatif stratejiler ise; görevli A sınıfı iş güvenliği uzman sayısını artırma, B sınıfı veya C sınıfı gibi alt tehlike sınıflarında çalışan iş güvenliği uzman sayısını artırma,

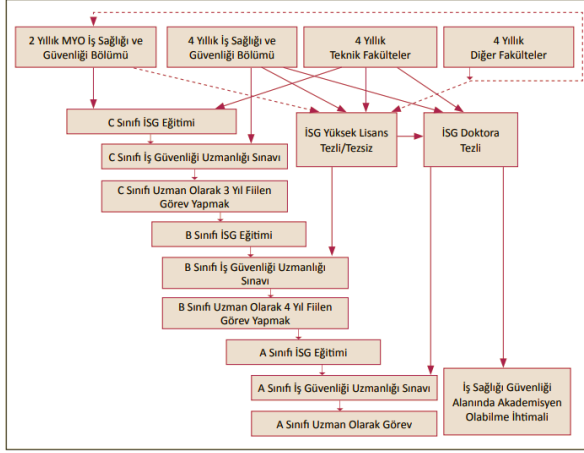
yarı zamanlı çalışan A sınıfı iş güvenliği uzman sayısını artırma ve ortak sağlık güvenlik biriminden hizmet alma şeklinde tespit edilmiştir. Sonrasında stratejiler arasında sıralama yapılmıştır. İSG uzmanı için çalıştığı alana hakimiyeti sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Bu durum da tecrübe ile gerçekleşir. Çalıştığı kurumda tam zamanlı görev yapan bir İSG uzmanı kurum işleyişine zaman içerisinde hâkim olur, kazanacağı tecrübelerle çalışanlara daha kaliteli hizmet verir, iş kazasından doğacak maliyetleri önleme adına proaktif çalışmalar yapar. Bu süreçte İSG uzmanının verimini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Örneğin kurumlarda içeriden görevlendirme yapma yöntemi ile asıl işinin yanı sıra iş güvenliği uzmanlığı yapması beklenen bir personel veya dışarıdan yarı zamanlı gerçekleştirilen bir hizmet alımı farklı sonuçlara neden olabilmektedir. Görev aldığı kurumda asıl işin yanı sıra iş güvenliği uzmanlığı yapmak çalışan için hem stres kaynağı hem de motivasyon düşüklüğüne sebep olabilmektedir. Dışarıdan yazı zamanlı olarak iş güvenliği uzmanlığı yapmak ise daha farklı sonuçlara neden olmaktadır. Kurumun tüm risk faktörlerini tam tespit edemeyen, ramak akala olayları gözleme ve raporlama şansı bulamayan, çalışanlarla zaman kısıtından dolayı rahat iletişim kuramayan yarı zamanlı iş güvenliği uzmanı hem iş yükü dağılımında hem de performans değerlendirmesinde istenilen tabloda yer alamayacaktır. Çalışmada belediyelerden el edilen veriler ışığında iyileştirme için stratejiler belirlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında araştırma sonuçlarının literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir. Çünkü İSG uzmanına düşen iş yükü hesaplanması ve söz konusu iş yükünü hafifletmek için yönetsel ekseni iyileştirme stratejileri önerilmesi alanda ilk olma özelliğini taşımaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde araştırma konusunu ve motivasyonunu detaylandıran teorik çerçeve sunulmuştur. Sonrasında araştırmada tercih edilen yöntem anlatılmış, bulgular paylaşılmış ve sonuçlar ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Teorik Çerçeve

İSG faaliyetlerinin kamu kurumlarında karşılık bulması ve çalışanlarca fark edilmesi için işverenlerin İSG faaliyetleri hakkındaki hassasiyetlerini kurum politikası haline getirmeleri oldukça önemlidir. İSG faaliyetlerini kurum politikası haline getirebilmek için, işletmelerin çalışanlarının güvenliğini ve sağlığını korumak adına stratejiler belirlemesi gerekmektedir. İşletmeler, iş güvenliği politikaları oluşturarak, çalışanları için farkındalık yaratır ve bu sayede iş kazalarını önleme hedeflerine ulaşır. İşletmelerin İSG politikaları, yasal gerekliliklere uygun olarak ayrıca işletmenin büyüklüğü, faaliyetleri, riskleri ve yasal gereklilikleri dikkate alınarak oluşturulmalıdır. Politikalar, işletmenin amaçları, hedefleri, yönetim sistemi ve İSG sorumlulukları hakkında bilgi içermelidir. İşletmeler, çalışanlarına İSG eğitimleri düzenlemelidir. Eğitimler, işletmenin faaliyetleri ve riskleri dikkate alınarak hazırlanmalıdır. İşletmeler, faaliyetleri sırasında oluşabilecek riskleri belirlemeli ve bu riskleri minimize etmek için önlemler almalıdır. Risk değerlendirmesi, işletmenin faaliyetlerini, çalışma koşullarını, çalışanlarının sağlık ve güvenliğini dikkate alarak yapılmalıdır. İşletmeler, İSG politikalarını uygulamak için gerekli kaynakları sağlamalıdır. Politikaların uygulanması için işletmenin tüm çalışanlarına sorumluluklarını hatırlatan düzenli bilgilendirme ve yönlendirme yapılmalıdır. İşletmeler, İSG politikalarını düzenli olarak gözden geçirmeli ve gerektiği şekilde güncellemelidir. Ayrıca, işletmedeki İSG faaliyetleri düzenli olarak değerlendirilmeli ve iyileştirme alanları belirlenmelidir. Bu çalışmalar, bir işletmenin İSG faaliyetlerini kurum politikası haline getirmesi ve çalışanlarında farkındalık oluşturması açısından önem arz etmektedir.

Bu nedenle işleyiş açısından öncelikle işveren veya iş veren vekili belirlenir. İSG politikası ve İSG yönetim birimi oluşturulur. İlgili alt kurullar kurulur ve belirlenen politikaların hayata geçirilmesi için uygulamalar başlar (Resmî Gazete, 2012). Bu adımların gerçekleştirilmesi kurumun İSG faaliyetlerine verdiği değeri ortaya çıkarmaktadır. Faaliyetlere başlamadan önce kurumdaki çalışan sayısı ve tehlike sınıfı tespiti yapılmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarında; 4857 Sayılı İş Kanunu kapsamında çalışan sayıları, 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu kapsamında çalışan sayıları, diğer mevzuat uyarınca görev yapan çalışan sayıları ve kurum içerisinde faaliyet gösteren kurum çalışan sayıları (alt işverenler ve kendi namına çalışanlar hariç) belirlenmelidir. Bu adımdan sonra iş yeri tehlike sınıfı tespiti yapılmalıdır. Mevzuatta işyerleri az tehlikeli (C sınıfı), tehlikeli (B Sınıfı) ve çok tehlikeli (A Sınıfı) olmak üzere üç sınıfta belirtilmiştir (Resmî Gazete, 2013). Uygun sınıfı belirlemek adına öncelikle kamu kurum ve kuruluşunda yapılan asıl işin tanımının yapılması önemlidir. Daha sonra yapılan işin İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği'nde karşılığı olan tehlike sınıfı bulunmalı ve ilgili tebliğde yer alan iş kolları incelenerek asıl işe uygun faaliyet ve ilgili faaliyetin tehlike sınıfı belirlenmelidir. Bu adım tamamlandıktan sonra İSG uzmanlarının görevlendirilmesi adımı gerçekleştirilir. Kamu kurum ve kuruluşlarının çalışanları arasında iş güvenliği uzmanlığı için belirlenen niteliklere sahip personel bulunmaması hâlinde, iş sağlığı ve güvenliği hizmetinin tamamı veya bir kısmı yetkilendirilmiş ortak sağlık ve güvenlik birimlerinden (OSGB) hizmet alımı ile sağlanabilir. İş yeri çalışan sayısı ve tehlike sınıfına göre belirlenen İSG uzmanlarının İSG çalışma planları ve eğitim planları düzenlemek, risk değerlendirme çalışmalarını planlamak, acil durum ve afet yönetimi için planlar, tatbikatlar organize etmek, iş kazası ve meslek hastalıklarına yönelik önleyici çalışmalar yapmak, bu durumlar adına risk analizleri yaparak mevcut riskleri kabul edilebilir seviyeye çekme adına çalışmalar yapmak, birimler arasında İSG faaliyetlerinde ana koordinasyonu sağlamak, çalışanların işbaşı eğitimleri ve temel İSG eğitimlerini vermek ve sivil savunma, ilk yardım ve acil durum ekiplerini oluşturmak, ilgili eğitim faaliyetlerini yürütmek gibi sorumlulukları vardır (Kalkış & Alper, 2015, s.34). Böylesi geniş yelpazede yer alan sorumlulukların yerine getirilebilmesi için İSG uzmanlarının iş yükü hesabının en efektif şekilde planlanması, doğru konumlandırmanın gerçekleştirilmesi, maliyet, alan hakimiyeti, tecrübe ve personel sayısı gibi kriterler ışığında çalışma gereklilikleri değerlendirilmelidir.

İş güvenliği uzmanları, sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sağlamak için görev alan, iş görenlerin güvenlik ve refahının sağlanması için rehberlik vazifesini yerine getirmeye gayret gösteren çalışanlardır (Sivrikaya, 2016, s.152). Bu rehberler, uzmanlık ünvanını ülkemizde farklı yollardan geçerek alabilmektedirler. Söz konusu farklı yolların özeti Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. İş Güvenliği Uzmanlarının Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkındaki Yönetmelik'e Göre İSG Uzmanı Olabilmek İçin Alternatif Yollar (Sivrikaya, 2016, s.153)

Farklı uygulamalarla mesleklerini icra edebilme ruhsatlarına sahip olan İSG uzmanları birbirinden çok farklı sektörlerde hizmet vermektedirler. Belediyeler de bu sektörlerden biridir. Belediyeler, nüfusu belirli bir sayının üzerinde olan yerlerde kurulan ve hizmet veren yerel yönetimlerdir. Belediye, kurumsal bir yapı ve kanunların verdiği haklarla bir şehir veya ilçenin temel ihtiyaçlarını gören, yöneticilerinin seçim yolu ile belirlendiği, tüzel kişiliği olan örgütsel birimdir (İSGGM, 2020). Kamu kurum ve kuruluşları kapsamında değerlendirilen belediyelerde İSG faaliyetlerine bakıldığında; uzmanların kurul işlemleri, personel temel eğitimleri, işe başlama eğitimleri, periyodik sağlık kontrolleri ve işe dönüş sağlık kontrollerini içeren özlük dosyalarının takibi, ilk yardım ve acil durum & tahliye eğitimleri, dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalar ve ramak kala raporları ile iş kazası bildirimleri gibi her biri özen isteyen farklı alanlarda çalışma yaptıkları görülmektedir. Bu çalışmalar uzmanların iş yükünü oluşturmaktadır (İSGGM, 2021). İş yükü, çalışanın belirli bir çalışma zamanı dâhilinde bir kazanım elde etmek için yerine getirdiği vazifelerdir. İş yükü, çalışanın etkinliği ve performansı hakkında bilgi vermektedir. İş yükü, bir organizasyonun veya bireyin belirli bir süre içinde gerçekleştirmesi gereken faaliyetlerin toplamıdır. Bu faaliyetler, işletmenin hedefleri, amaçları ve stratejileri doğrultusunda belirlenmektedir ve çalışanların belirli bir zamanda yapması gereken işlerin tümü olarak ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2010). İş yükü, işletmelerin performansını ölçmek için kullanılan önemli bir göstergedir. İş yükü, işletmelerde yönetim ve planlama açısından büyük önem taşımaktadır. İş yükü, bir işletmenin işgücü ihtiyacını belirlemeye yardımcı olmaktadır (Çalışkan, 2014). Aynı zamanda iş yükü, işletmenin mevcut kaynaklarını doğru bir şekilde kullanmasında da etkilidir. İşletmeler, iş yükünü takip ederek, işgücü ihtiyacını belirleyebilmekte ve işgücü planlamasını doğru bir şekilde yapabilmektedir (Demir, 2012). Bu nedenle iş yükü, bir işletmenin başarısı için kritik bir faktördür. İşletmeler, iş yükünü doğru bir şekilde ölçerek, işgücü planlamasını yapabilirler. Doğru işgücü planlaması, işletmenin üretkenliğini artırırken, aynı zamanda maliyetleri düşürür (Güney, 2013). İş yükünü etkileyen faktörler arasında iş hacmi, müşteri sayısı, işin karmaşıklığı, süreçlerin

verimliliği ve çalışanların yetenekleri gibi unsurlar bulunmaktadır. İş yükü, bu faktörlerin bir kombinasyonu olarak belirlenir ve her bir çalışanın iş yükü farklı olabilir (Karasar, 2011).

İSG uzmanının yukarıda özetle ifade edilen iş yükü onun çalışma alanındaki performansı üzerinde oldukça etkilidir. Çalışanlara verilen eğitimler ister yüz yüze ister çevrim içi olsun İSG uzmanı için önemli iş yüklerinden biridir, çünkü eğitimle çalışan personeli bilgilendirme, farkındalık yaratma, dezavantajlı olan çalışanlar için ek çözümler üretme, kronik rahatsızlığı olan çalışanları tespit etme işlemleri gerçekleştirilir. Eğitimler iş güvenliği uzmanının çalışanlarla birlikte olduğu kıymetli zaman dilimleridir. Yine raporlama işlerinden olan ramak kala ve iş kazaları ile ilgili iş yükleri uzman için yüksek dikkat isteyen ve zaman alan iş yükleri arasında sayılmaktadır. Tüm bu iş yükleri alt alta sıralandığında iş güvenliği uzmanlarının iş yüklerinin hem birbirlerinden ne kadar farklı alanlarda olduğu hem de emek yoğun hizmet gerektiren faaliyetler arasında sayılabileceği rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. İş güvenliği uzmanları, çalışanların güvenliğini ve sağlığını korumak için işyerinde çeşitli görevler üstlenirler. Bu görevler arasında risk analizi yapmak, işyeri denetimleri gerçekleştirmek, eğitimler vermek, kazaları incelemek ve önleme stratejileri geliştirmek gibi faaliyetler yer alır. İş güvenliği uzmanları ayrıca işyeri yönetimi ve çalışanlar arasında aracı rolü de üstlenirler. İş yükü, iş güvenliği uzmanlarının yoğun bir şekilde karşılaştığı bir faktördür. İSG uzmanlarının iş yükü, nitel (kalitatif) veya nicel (kantitatif) olabilir. Nitel iş yükü, işin niteliğine, karmaşıklığına ve çeşitliliğine bağlıdır. Nicel iş yükü ise işin miktarı ve süresi ile ilgilidir. İş yükünün fazla olması, iş güvenliği uzmanlarının işlerini tam olarak yerine getirememelerine, işyerindeki risklerin tespit edilmesinde eksikliklere neden olabilir. Ayrıca, iş yükünün fazla olması iş güvenliği uzmanlarının stres seviyelerini arttırabilir ve iş memnuniyetlerini azaltabilir. Bu durumla ilgili Türkiye'deki iş güvenliği uzmanlarının iş yükü ve iş memnuniyeti üzerindeki etkilerini konu alan bir çalışmada iş yükünün fazla olması ile iş memnuniyeti arasında negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur (Çakmak vd, 2018). Çalışma, iş güvenliği uzmanlarının iş yükünün azaltılması için işverenlerin ve hükümetlerin çeşitli önlemler alması gerektiğini vurgulamaktadır.

İşte tam da bu nedenle iş güvenliği uzmanlarının baş etmek zorunda kaldıkları bu iş yüklerinin iyileştirilmesi ve optimize edilmesi gerekmektedir. Sahip oldukları iş yüklerinin her biri ile alakalı olası olumsuz durumlarda kanunlar karşısında çok büyük sorumluluk payları olan iş güvenliği uzmanları bu durumun getirdiği stresle de baş etmek zorundadır. İş güvenliği uzmanlarının iş yüklerinde gerçekleştirilecek iyileştirmenin bu sorunun çözümüne de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Çalışmada ülkemizde yerel yönetimler kapsamında hizmet veren altı büyükşehir belediyesinden elde edilen veriler kullanılmıştır. Söz konusu verileri toplamak için otuz büyükşehir belediyesi ile resmi yazışmalar yapılmış akabinde olumlu dönüş yapan altı büyükşehir belediyesinin paylaşmış olduğu veriler değerlendirilmiştir.

Karar verme yöntemlerinden biri olan Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS) yöntemi temelde karar verme problemi için ideal çözüm ve ideal olmayan çözüm belirleyerek alternatiflerin bu çözümlere olan uzaklıklarını tespit etme ve buna göre alternatifleri sıralama mantığına dayanmaktadır (Tepe, 2021). Yöntem, bir alternatifin ideal çözüme ne kadar yakınsa ideal olmayan çözümden o kadar uzak

olduğunu savunmaktadır (Karaatlı vd., 2014). TOPSIS yönteminin işlem adımları şu şekilde özetlenebilir:

Adım 1. Problem tanımlanır.

Adım 2. Alternatifler ve kriterler belirlenir.

Adım 3. Karar matrisi oluşturulur. Dij karar matrisi Eşitlik 1’de verildiği gibi oluşturulur.

$$D_{ij} = \begin{bmatrix} d_{11} & d_{12} & \dots & d_{1n} \\ d_{21} & d_{22} & \dots & d_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ d_{m1} & d_{m2} & \dots & d_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 4. Eşitlik 2 kullanılarak Eşitlik 3’deki normalize karar matrisi oluşturulur. Karar matrisini normalize etmek için her bir sütundaki eleman o sütun elemanlarının kareler toplamının kareköküne bölünür.

$$r_{ij} = \frac{d_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m d_{ij}^2}} \quad (2)$$

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

Adım 5. Ağırlıklı normalize karar matrisi oluşturulur. Normalize karar matrisinin her bir sütunundaki değerler ilgili kriterin w_i ağırlık değeri ile çarpılarak ağırlıklı normalize matris V_{ij} Eşitlik 4’de verildiği gibi elde edilir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11}w_1 & r_{12}w_2 & \dots & r_{1n}w_n \\ r_{21}w_1 & r_{22}w_2 & \dots & r_{2n}w_n \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ r_{m1}w_1 & r_{m2}w_2 & \dots & r_{mn}w_n \end{bmatrix} \quad (4)$$

Adım 6. Eşitlik 5 ve Eşitlik 6 kullanılarak ideal ve negatif ideal (ideal olmayan) çözüm değerleri elde edilir. Ağırlıklı normalize matrisin her sütunu için en büyük ve en küçük değerler sırasıyla ideal ve ideal olmayan değerler olarak belirlenir. Eşitlik 5’te verilen A^* , ideal çözüm, Eşitlik 6’da verilen A^- ise ideal olmayan çözümü sembolize eder.

$$A^* = \{ \max_i v_{ij} \} \quad (5)$$

$$A^- = \{ \min_i v_{ij} \} \quad (6)$$

Bu adımda dikkat edilmesi gereken husus kriterlerin performans özelliğidir. TOPSIS tekniğinde kriterler olumlu ya da olumsuz performans özelliği gösterebilmektedir. Kriterlerin bu eğilimine göre ideal ve ideal olmayan çözüm değerleri elde edilmektedir. Kriterlerin hepsi olumlu performans yönündeyse ideal ve ideal olmayan çözümleri belirlemek için Eşitlik 5 ve Eşitlik 6 kullanılır; ancak kriterlerin içinde olumsuz performans yönünde olan varsa o takdirde yukarıda verilen eşitlikler tam ters şekilde

belirtilir. Yani olumlu bir kriterin ideal çözümü maksimum değer olurken; olumsuz bir kriterin ideal çözümü minimum değerdir.

Adım 7. Eşitlik 7 ve Eşitlik 8 kullanılarak her bir alternatifin ideal ve ideal olmayan çözümlere uzaklıkları hesaplanır.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (7)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (8)$$

Adım 8. İdeal çözüme göre yakınlık hesaplanır. Eşitlik 9'da C_i^* , karar noktasının ideal çözüme mutlak yakınlığıdır. Bunun için Eşitlik 9 kullanılır. Bu adımdan sonra sıralama yapılır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^+ + S_i^*} \quad (9)$$

Literatürde TOPSIS ile farklı alanlarda yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. TOPSIS yönteminin mantığı karar noktalarının ideal çözüme olan yakınlığının tespit edilmesidir. TOPSIS basit ve hızlı bir tekniktir. Sonlu alternatifler kümesinden çözümleri belirlemede kullanılan TOPSIS'in çıkış noktası, ideale en yakın ve ideal olmayandan en uzak olana karar verilmesi anlayışıdır. Bu pozitif ideal ve negatif ideal çözümler diğer tüm alternatifler dikkate alınarak hesaplanır. Pozitif ideal çözüm, fayda kriterlerini en üst düzeye çıkaran ve maliyet kriterlerini en aza indiren bir çözümdür, negatif ideal çözüm ise maliyet kriterlerini en üst düzeye çıkarır ve fayda kriterlerini en aza indirir (Wang ve Elhag 2006, Wang ve Chang, 2007). TOPSIS'te ikili karşılaştırmalar gerekli değildir (Shyur ve Shih, 2006). TOPSIS, alternatifler arasındaki farklılıkların ve benzerliklerin daha iyi anlaşılmasını sağlar (Roy 1991). TOPSIS tekniğinin kullanıldığı alanlar literatürde oldukça çeşitlidir. Bu yöntem Deng ve arkadaşları tarafından malzeme seçimi ve rekabetçi şirketlerin performanslarının değerlendirilmesinde kullanılmıştır (Deng ve ark. 2000). TOPSIS ayrıca havayolu endüstrisinde hizmet kalitesinin değerlendirilmesi (Tsaur ve ark. 2002), bilgi projesi seçimi (Wang ve ark. 2003), malzeme seçimi (Shanian ve Savadogo 2006), yönetim karar problemlerinin diğer birçok alanı (Chen ve Tzeng 2004) ve strateji seçim problemleri (Ding ve Liang 2005) kullanılmış bir tekniktir. Ayrıca Chu (2002) tesis yeri ve tesis yeri seçimi probleminde, Chu ve Lin (2003) ise robot seçim probleminde TOPSIS yönteminden faydalanmışlardır. Chen ve arkadaşları (1999), tedarik zinciri yönetiminde tedarikçi değerlendirmesi ve seçimi için Yang ve Hung (2007), tesis yerleşimi tasarım probleminde ve Wang ve Chang (2007) ise, ilk eğitim uçağını bulanık bir ortamda değerlendirmek için bu yöntemi çalışmalarında uygulamışlardır.

Bulgular

Tablo 1'de ülkemizde bulunan 6 farklı ilin büyükşehir belediyelerine ait iş güvenliği uzmanları için çalışma ortamlarındaki işler ve bu işlere ait ortalama değerler verilmiştir. Bu ortalama değer hesabında iş güvenliği uzmanlarına düşen ortalama hizmet ve personel sayıları dikkate alınmıştır.

Tablo 1. Belediyelerde Verilen İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetlerinin Uzmanlara Göre Ortalama Dağılımı

	A Sınıfı Uzman	B Sınıfı Uzman	C Sınıfı Uzman
Toplam Personel Sayısı	324,24±186,72	352,55±136,5	395±125,73
Kadın Personel Sayısı	80,47±39,11	97±29,52	112,5±13,07
50 Yaş Üstü Personel Sayısı	30,49±24,77	30,67±13,64	30,75±14,83
İş Yeri Genel Kurul Sayısı	8,58±1,11	7,75±5,53	5,3±17,77
Uzaktan İşg Eğitimi Verilen Personel Sayısı	9,25±1,79	9,75±1,25	12,5±1,86
Yüz Yüze İSG Eğitimi Verilen Personel Sayısı	284,65±16,08	361,75±21,76	324,5±34,82
İşe Başlama Eğitimi Verilen Personel Sayısı	46,82±8,65	31,3±9,45	32,17±14,03
Periyodik Sağlık Kontrolü Yapılan Personel Sayısı	287,61±45,99	253,25±40,63	314,88±60,58
İşe Dönüş İçin Sağlık Gözetimi Yapılan Personel Sayısı	8,09±2,25	11,33±2,41	10,25±3,24
Kronik Hastalığa Sahip Personel Sayısı	5,18±3,58	7±3,25	7±4,26
İşyeri Genel Çalışan Temsilcisi Sayısı	5,73±4,14	7,07±3,82	9,25±5,81
İşyeri Genel Yetkili Sendika Temsilcisi Sayısı	30,49±12,32	6±1,73	7,83±10,97
İşyeri Genel Sertifikalı İlgüyardımcı Sayısı	38,59±6,9	26,83±10,38	25,75±11,83
Ramak Kala Olay Bildirim Sayısı	1,65±0,89	2,5±0,98	2,5±2,24
İşyeri Kaza Sayısı	7,22±3,94	6,88±3,05	3,17±3,03

Tabloda ifade edilen sınıflamalarda toplam personel sayısının yanı sıra İSG açısından özel risk gruplarında sayılan kadın personel sayısı, 50 yaş üstü personel sayısı, kronik hastalığa sahip olan personel sayısı gibi durumlar ayrıca belirtilmiştir. Çünkü İSG hizmetlerinde özel risk gruplarında bulunan çalışanların diğer çalışanlardan farklı şekilde takibi gerekmektedir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, ayrıca Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarına Dair Yönetmelik kapsamında bilgilendirme, izleme, çalışma koşulları, periyodik muayeneler, izinler ve tedbirler açısından kadın çalışan için özel durumlar bulunmaktadır ve bu durumların takibi iş güvenliği uzmanı için iş yükünde fark oluşturmaktadır. İş yükünü oluşturan faktörler değerlendirilirken söz konusu durumlar göz önünde bulundurulmalıdır.

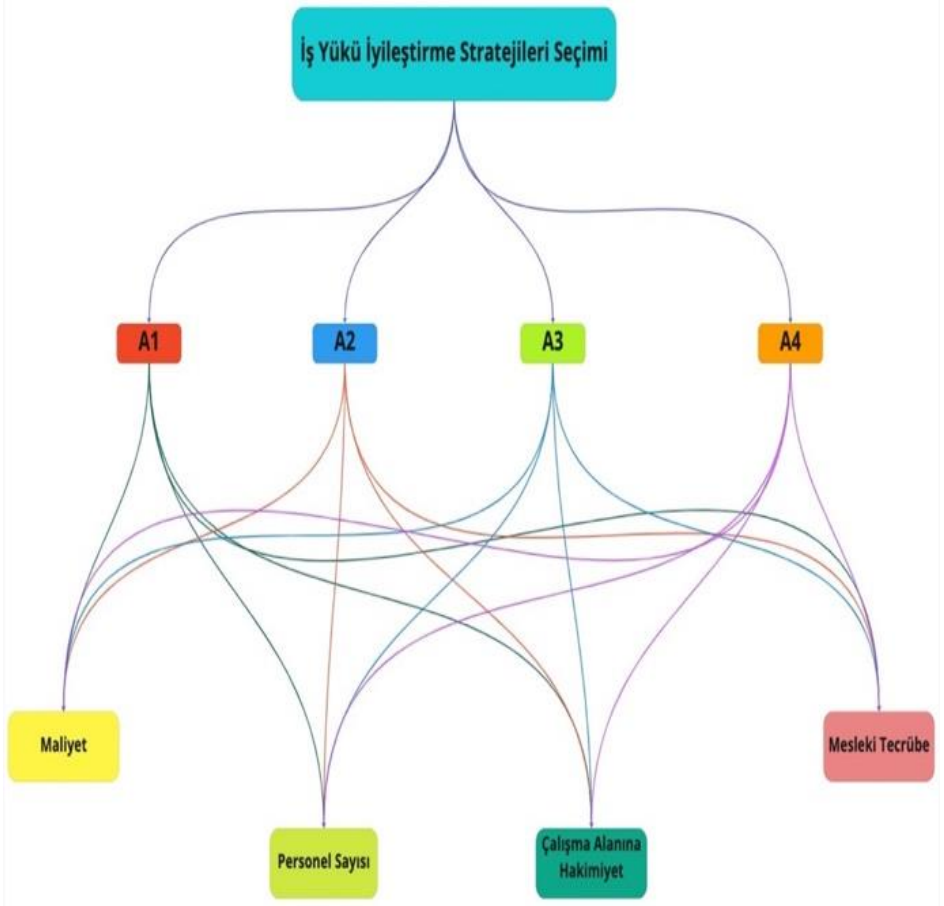
Belediyelerde verilen İş Sağlığı ve Güvenliği hizmetlerinin uzmanlara göre ortalama dağılımı sonucu oluşturulan oranlar ise Tablo 2’de ifade edilmiştir.

Tablo 2. Belediyelerde Verilen İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetlerinin Uzmanlara Göre Ortalama Dağılımı Sonucu Oluşan Oranlar

Toplam Personel Sayısı	1	Periyodik Sağlık Kontrolü Yapılan Personel Sayısı	0,4
Kadın Personel Sayısı	0,2	İşe Dönüş İçin Sağlık Gözetimi Yapılan Personel Sayısı	0,1
50 Yaş Üstü Personel Sayısı	0,2	Kronik Hasta Personel Sayısı	0,8
Kurul Sayısı	0,5	Çalışan Temsilcisi Sayısı	0
Uzaktan İş Eğitimi Verilen Personel Sayısı	0,1	Yetkili Sendika Temsilci Sayısı	0
Yüz Yüze İSG Eğitimi Verilen Personel Sayısı	1	Sertifikalı İlk yardımcı Sayısı	0
İşe Başlama Eğitimi Verilen Personel Sayısı	0,2	Ramak Kala Olay Bildirim Sayısı	1,5
		İş Yeri Kaza Sayısı	1,7

Tablo 1’deki ortalama değerlerle oranlar çarpılarak toplanmış ve İSG uzmanları için iş yükleri elde edilmiştir. Bu durumda A sınıfı bir uzman için iş yükü 26, B sınıfı bir uzman için 29 ve C sınıfı bir uzman için 30 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre A sınıfı bir uzmanın iş yükünün daha fazla olduğu belirlendiğinden bu iş yükünü iyileştirme adına stratejiler geliştirmek için TOPSIS yönteminden yararlanılmıştır. İyileştirme adına stratejiler geliştirilirken kurumda görev yapan tam zamanlı A sınıfı uzman sayısını artırma (Alternatif 1), A sınıfı uzman kontrolündeki alt tehlike sınıflarından uzman sayısını artırma (Alternatif 2), yarı zamanlı A sınıfı uzman görevlendirme (Alternatif 3) ve OSGB’den hizmet alma (Alternatif 4) alternatifleri üzerinde durulmuştur. Söz konusu alternatif stratejiler için karşılaştırma kriterleri

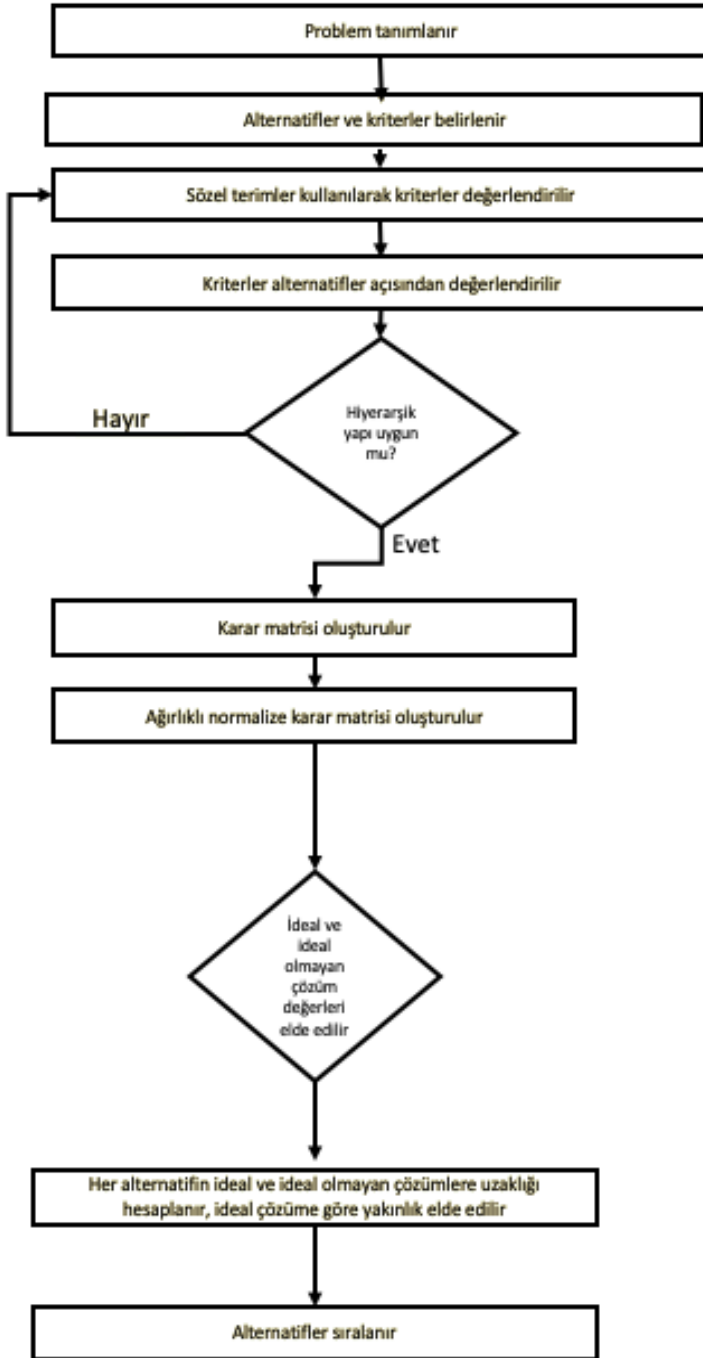
maliyet, personel sayısı, çalışma alanına hakimiyet ve mesleki tecrübe olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan ana kriterler ve alternatiflerin olduğu hiyerarşik yapı Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Çalışmanın Hiyerarşik Yapısı

Çalışmada alternatif stratejiler geliştirmede kullanılan çok kriterli karar verme tekniği TOPSIS’e ait işlem basamakları Şekil 3’te ifade edilmiştir.

Şekil 3. TOPSIS Yöntemi Hiyerarşik Yapısı

Önerilen çalışmada Şekil 3'te verilen adımların izlenmesi ile belirlenen alternatifler sıralanmıştır. Yapılan sıralamaya göre mevcut iş yükünü azaltmaya ve dengelemeye dair önerilen stratejiler arasında en ideal çözümün kurumda görev yapan tam zamanlı A sınıfı uzman sayısında artış sağlama olduğu tespit edilmiştir. İkinci ideal çözüm olarak

OSGB'den hizmet alımı tespit edilirken, üçüncü ve dördüncü ideal çözümler olarak sırasıyla A sınıfı iş güvenliği uzmanının kontrolündeki alt tehlike sınıflarından uzman sayısını artırma ve yarı zamanlı A sınıfı iş güvenliği uzman görevlendirme çözümlerine ulaşılmıştır. TOPSIS yöntemi için yukarıda verilen eşitlikler sırası ile kullanılıp işlem sırası gözetilerek Eşitlik 5,6,7,8 ve 9'dan yararlanılmıştır ve elde edilen sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Önerilen Stratejilerin Sıralanması

Alternatifler	Sıralama
Alternatif 1	0,655
Alternatif 2	0,494
Alternatif 3	0,256
Alternatif 4	0,508

Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı iş görenlerin refah seviyesini artırma ve çalışma şartlarını iyileştirme için geniş bir yelpazede hizmet veren iş güvenliği uzmanlarının iş yüklerinin en ideal şekilde dağılması için alternatif stratejiler önermektir. İş yükü dağılımı çalışma performansını, verimliliği hatta dolaylı olarak aidiyet duygusunu etkilediğinden önemli bir parametredir. Günümüzde çalışma hayatında iş yüküne olan farkındalık artmasına rağmen bu kavramın literatürde net bir tanımı bulunmamaktadır. İş yükü, bir çalışanın bir örgütte gerçekleştirmesi gereken görevlerin tamamı olarak değerlendirilmektedir. Aşırı iş yükü, iş performansını ve çalışan algısını etkileyen bir baskı türü olarak tanımlanabilmektedir (Baltacı, 2017). İş yükü, çalışana ve işin durumuna göre farklılık gösterebilmektedir. Çalışanların, işin özelliklerine hâkim olması ve yeterli donanımına sahip olması gerekmektedir. İş için işin tanımına uymayan biri görevlendirilirse veya çalışana kapasitesinin üstünde yükümlülükler verilirse, aşırı iş yükü oluşmaktadır. Aşırı iş yükü sorununun önüne geçmek, adaletli dağılım sağlamak bunu yaparken de yetenek yönetimini ve iş performansını en efektif şekilde değerlendirebilmek için çalışmada iş güvenliği uzmanlarının iş yükü dağılımı incelenmiş ve söz konusu durumla ilgili alternatif stratejiler önerilmiştir.

Sunulan çalışmada ülkemizde 6 farklı ilde hizmet veren büyükşehir belediyelerinden elde edilen verilerle iş güvenliği uzmanlarının hizmetleri ve iş yükleri açısından karşılaştırmalar yapılmış, uzmanlar için iş yükleri hesaplanmış, elde edilen bu iş yüklerine göre mevcut durumu iyileştirme için alternatif stratejiler önerilmiş, iş görme alternatifleri için kriterler belirlenerek alternatifler arasında çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS kullanılarak sıralama yapılmıştır.

Ülkemiz mevzuatlarına göre iş güvenliği uzmanı olmak için farklı yollar seçilebilmektedir. Ön lisans iş sağlığı ve güvenliği programını ve sonrasında 180 saatlik bir iş güvenliği eğitim programını tamamlayarak T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın organize ettiği uzmanlık sınavlarında başarılı olma sonucu uzman olma

hakkı elde edilebilmektedir. Ayrıca iş sağlığı ve güvenliği lisans programlarından mezun olup yine T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın organize ettiği uzmanlık sınavlarında başarılı olma sonucu ile de uzman olma hakkı elde edilebilmektedir. Bunlardan başka, teknik fakülte mezunu olup 180 saatlik eğitim programını tamamlayarak ya da tezsiz/tezli yüksek lisans yoluyla yine T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın organize ettiği uzmanlık sınavlarında başarılı olma sonucu ile de uzman olunabilmektedir. Bir başka seçenek de iş sağlığı ve güvenliği alanında doktora yaparak mezuniyet sonrası A sınıfı iş güvenliği uzmanı unvanı almaktır. Şüphesiz ki; bu farklı yollar ile iş güvenliği uzmanı olma hakkını elde eden kişilerin hazırbulunmuşlukları ve deneyimleri birbirinden farklıdır. İş güvenliği teorik bilginin yanı sıra tecrübe de gerektiren çok yönlü bir alandır. Zaman zaman sahadaki uygulamalar teorik bilgilerden farklı ilerlediğinden iş güvenliği uzmanının hem teorik donanımına sahip olması hem de uygulama tecrübesinin bulunması beklenmektedir.

Çalışmada önerilen stratejiler, A sınıfı iş güvenliği uzman sayısını artırma, alt tehlike sınıfı iş güvenliği uzman sayısını artırma, yarı zamanlı iş güvenliği uzman sayısını artırma ve ortak sağlık güvenlik birimlerinden hizmet alma olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu stratejiler arasında yapılan karşılaştırmalar sonucu sıralamalar yapıldığında elde edilen sonuçlara göre işyerinde A sınıfı iş güvenliği uzman istihdam sayısını artırmanın en iyi strateji olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer stratejiler sırasıyla; ortak sağlık güvenlik biriminden hizmet alma, alt tehlike iş güvenliği uzman istihdam sayısını artırma ve yarı zamanlı çalışan A sınıfı iş güvenliği istihdam sayısını artırma olarak elde edilmiştir. Bu durum göstermektedir ki; yarı zamanlı çalışma aslında iş güvenliğinin doğasına aykırılık teşkil etmektedir. İş güvenliği uzmanının çalıştığı kurumun tüm durumlarına hâkim olabilmesi, kurumdaki risk faktörlerini doğru tespit edebilmesi, personel takibini objektif yapabilmesi ve koordinasyonu sağlayabilmesi için orada tam zamanlı bulunması istenen bir durumdur. Bu alanda tecrübe ve teorik bilginin pratiğe evrilmesi çok önemli bir husus olduğundan alt tehlike sınıflarındaki uzman istihdamının artışından ziyade A sınıfı iş güvenliği uzman sayısının artırılmasının tercih edildiği gözlenmektedir. Ortak sağlık güvenlik birimlerinden hizmet alımı iş yükünü doğru yönetme adına tercih edilebilecek bir stratejidir ancak maliyet kriterini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Maliyet, kurumda çalışan personel sayısı, alana hakimiyet ve iş tecrübesi gibi çalışmanın ana motivasyonunu oluşturan kriterler açısından bakıldığında her bir kriterin önem arz ettiği ve birbirleriyle sıkı ilişki içerisinde oldukları gözlenmektedir. Maliyet gerek kamu sektöründe gerekse özel sektörde dikkat edilmesi gereken önemli bir kriterdir. Kurumda çalışan personel sayısı ilgili iş güvenliği uzman sayısını doğrudan etkileyeceğinden bu kriter de önem arz etmektedir. Alana hakimiyet şüphesiz ki beklenen ve istenen bir durumdur. İş güvenliği uzmanının çalıştığı alana hâkim olması, yasal sorumlulukları bilmesi, iş veren ve iş gören arasındaki koordinasyonu sorunsuz yönetmesi veya sorunla karşılaşma ihtimalinde proaktif önlemler alabilmesi büyük önem arz etmektedir. Alana hakimiyet beraberinde tecrübe kriterini de getirmektedir. Yıllar içerisinde değişen mevzuatlara göre hareket edebilme, çözüm üretebilme, iş dengesini sağlayabilme gibi yeterliliklerin tecrübe ile doğru bir korelasyonda olduğu düşünülmektedir. Bu nedenlerle çalışmada belirtilen kriterler iş güvenliği uzmanları için iş yükü hesaplamada belirleyici faktörler olarak yer almaktadır.

Bu kriterlere göre önerilen stratejiler; yoğun tempoda çalışan, yasal boşluklar nedeniyle karar verme süreçlerinde çeşitli zorluklar yaşayan ve birbirinden farklı çok alt uygulama dallarına sahip alanlarda hizmet veren iş güvenliği uzmanlarının iş yükü dağılımlarını

optimize etme amacıyla önerilmiştir. Bu iş yükü dağılımına dikkat çekerken bir yandan da iş güvenliği alanındaki güncel değişimlerin uzmanlara etkisi de unutulmamalıdır. Bu değişimlerden biri olan dijitalleşme iş güvenliği alanında kendine yeni yeni yer bulabilmektedir. Hemen hemen her alanda büyük değişimlerin olduğu günümüz dünyasında iş sağlığı ve güvenliği eğitim ve uygulamalarının da dönüşüme uğraması kaçınılmazdır. Endüstri 4.0 teknolojileri sonucu oluşan dijital dönüşüm içerisindeki yeniliklerin iş sağlığı ve güvenliği alanına entegre edilmesiyle çalışanlara iş sağlığı ve güvenliği eğitimi vermeye yönelik yeni uygulamalar ortaya çıkmaktadır (İşman, 2011). Ana hedefi sürdürülebilirlik olan işletmeler, işyerindeki riskleri ve bunların sonucunda oluşabilecek iş kazalarını en aza indirmek veya önlemek için dijital çalışmalara gün geçtikçe daha da önem vermektedir (Yamamoto vd., 2018). Bu gelişimlerin iş güvenliği uzmanlarının iş yükü dağılımında pozitif etki yapması beklenmektedir.

İş güvenliği alanı için önemi gittikçe artan bir diğer parametre iletişimdir. Çünkü iş güvenliği uzmanları çalışma hayatları boyunca iş görenlerle ve iş verenlerle muhatap olmaktadır. Bu nedenle etkili iletişim yöntemleri bilmenin ve uygulamanın uzmanlar adına çalışma ortamlarında fark yaratacağı düşünülmektedir. İş güvenliği uzmanlarının iletişim becerileri ve çok yönlülükleri arttığında bu durumun iş görenleri de olumlu anlamda etkileyeceği ön görülebilir bir durumdur. İletişim parametresinin bazı işverenlerce iş güvenliği uygulamalarına dahil edildiği örnek uygulamalar mevcuttur ve bu konudaki gelişimin de iş güvenliği uzmanlarının iş yükü dağılımında pozitif etki yapması beklenmektedir.

Tüm bu bahsedilen parametreler bir zincirin halkalarıdır ve zincirin sağlamlığı için halkaların sağlamlığı esastır. Takdir edilmelidir ki, bir uzmanın böylesine donanımlı olması, bireysel gayretin ve tecrübenin yanı sıra iş yükünün doğru konumlandırılması ile mümkün olacaktır. Ülkemizde hizmet veren iş güvenliği uzmanlarının iş yüklerinin iyileştirilmesi adına stratejiler öneren bu çalışmada yoğun tempoda ve yüksek sorumlulukla çalışan uzmanların sorunlarına dikkat çekmek amaçlanmıştır. Çalışmanın ana motivasyonu olan durumların gerçekleşmesinde iş güvenliği uzmanlarının iş yüklerinin değerlendirilmesi, uygun yapılanmaların tasarlanması ve alternatif stratejilerle iyileştirmelerin gerçekleştirilmesi etkili olacaktır. Gelecek çalışmalarda yöntemsel olarak önerilen çok kriterli karar verme tekniği bulanık mantık altında çalışabilir, böylece duyarlılığın artışı hususunda olumlu adımlar atılmış olacaktır. Ayrıca gelecek çalışmalarda çalışan iş yükü iyileştirmelerinde atılabilecek farklı yönetsel adımlar üzerine yoğunlaşıp davranış odaklı kültür oluşturma hususunda katkıda bulunulmasının literatüre pozitif katkı yapacağı öngörülmektedir.

Tartışma

Araştırmanın ana konusunu oluşturan iş güvenliği uzmanlarının iş yüklerinin iyileştirilmesi öncelikle iş yükleri nelerdir sorusunu cevaplamakla başlamış, tespit edilen bu iş yüklerinin dağılımlarının ve ağırlıklarının tespiti ile uzman başına düşen iş yükünün nasıl optimize edileceği sorusuna alternatif yönetsel stratejiler önermek araştırmanın temel sorusunu oluşturmuştur. Çıkış noktası ve kullanılan yöntem itibariyle literatürdeki diğer çalışmalardan ayrılan çalışmada yapılan sıralamaya göre mevcut iş yükünü azaltmaya ve dengelemeye dair önerilen stratejiler arasında en ideal çözümün kurumda görev yapan tam zamanlı A sınıfı uzman sayısında artış sağlama olduğu tespit edilmiştir. İkinci ideal çözüm olarak OSGB'den hizmet alımı tespit edilirken, üçüncü ve

dördüncü ideal çözümler olarak sırasıyla A sınıfı iş güvenliği uzmanının kontrolündeki alt tehlike sınıflarından uzman sayısını artırma ve yarı zamanlı A sınıfı iş güvenliği uzman görevlendirme çözümlerine ulaşılmıştır. Araştırmada önerilen iş yükü hesabı ve sıralama tekniği yalnızca iş güvenliği alanında değil; diğer birçok alanda rahatlıkla uygulanabilecek yöntemlerdir. Böylece her çalışma alanındaki ilgili çalışana ait iş yükleri hesaplanarak bu iş yüklerinin optimize edilmesi sağlanabilir. Bu durumun performans artışına katkıda bulunacağı öngörülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

Baltacı, A. (2017). İş Yükü ve Performans Arasındaki İlişkiler: Ampirik Bir Araştırma. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 101-121.

Büyükköztürk, Ş. (2010). Veri Analizi El Kitabı. *Pegem Akademi*.

Chen, M. F., Tzeng, G. H. (2004). Combining Grey Relation and TOPSIS Concepts for Selecting an Expatriate Host Country. *Mathematical and Computer Modelling*, 40(13), 1473-1490.

Cheng, C. H., Yang, K. L., Hwang, C. L. (1999). Evaluating Attack Helicopters by AHP Based on Linguistic Variable Weight. *European Journal of Operational Research*, 116(2), 423-435.

Çakmak, B., Etiler, N., & Doğan, N. (2018). An Analysis of Occupational Safety and Health Practitioners' Workload in Turkey. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(9). <https://doi.org/10.3390/ijerph15091919>

Çalışkan, O. (2014). İşletme Yönetimi. *Nobel Akademik Yayıncılık*.

Demir, N. (2012). İşletme Yönetimi. *Beta Basım Yayım Dağıtım*.

Deng, H., Yeh, C. H., Willis, R. J. (2000). Inter-Company Comparison Using Modified TOPSIS With Objective Weights. *Computers Operations Research*, 27(10), 963-973.

Ding, J. F., Liang, G. S. (2005). Using Fuzzy MCDM to Select Partners of Strategic Alliances for Liner Shipping. *Information Sciences*, 173(1-3), 197-225.

Eraslan E., Cansaran C. (2020). İş Sağlığı ve Güvenliği Algısının Değerlendirilmesi. *Journal of Turkish Operations Management*. 4(1): 357-368. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1201042>

Güney, H. (2013). İşletme Yönetimi. *Detay Yayıncılık*.

İş Güvenliği Uzmanlarının Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik. 20.06.2012

<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=16923&mevzuatTur=Kuru mVeKurulusYonetmeliği&mevzuatTertip=5>

İSGGM Belediyelerde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama Rehberi (2020). *İSGMM Kamu İş Sağlığı ve Güvenliği Birimi*.

İşman, A. (2011). Uzaktan Eğitim, *Pegem Akademi*.

Kamuda İş Sağlığı ve Güvenliği (2021). *İSGGM*

Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemi. *Nobel Akademik Yayıncılık*.

Karaatlı, M., Ömürbek, N. ve Köse, G. (2014). Analitik Hiyerarşi Süreci Temelli VIKOR ve TOPSIS Yöntemleri ile Futbolcu Performanslarının Değerlendirilmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(1), 25-61. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/210882>

Kılıç, İ. & Alper, Y. (2015). 6331 Sayılı Kanun'da İş Güvenliği Uzmanlığı: Nitelikleri, Görevlendirilmeleri ve Yetkilendirilmeleri. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5 (1), 32-67.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sgd/issue/28889/308809>

Roy, B. (1991). The Outranking Approach and the Foundations Of ELECTRE Methods. *Theory and Decisions* 31 (1): 49–73.

Shanian, A., Savadogo, O. (2006). TOPSIS Multiple-Criteria Decision Support Analysis for Material Selection of Metallic Bipolar Plates for Polymer Electrolyte Fuel Cell. *Journal of Power Sources*, 159(2), 1095-1104.

Shyur, H. J., Shih, H. S. (2006). A Hybrid MCDM Model for Strategic Vendor Selection. *Mathematical and Computer Modelling*, 44(7-8), 749-761.

Sivrikaya, O. (2016). Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitiminde Güncel Durum. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6 (2), 151-162. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1711574>

T.C. Resmî Gazete Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. 15/05/2013; 28648. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130515-1.htm>

T.C. Resmî Gazete İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630-1.htm> 20/6/2012;28339.

Tepe, S. (2021). Örnek Uygulamalarla Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri. *Akademisyen Yayınevi*.

Tsaur, S. H., Chang, T. Y., Yen, C. H. (2002). The Evaluation of Airline Service Quality by Fuzzy MCDM. *Tourism Management*, 23(2), 107-115.

Wang, T. C., Chang, T. H. (2007). Application of TOPSIS in Evaluating Initial Training Aircraft Under a Fuzzy Environment. *Expert Systems with Applications*, 33(4), 870-880.

Wang, Y. J., Lee, H. S., Lin, K. (2003). Fuzzy TOPSIS for Multi-Criteria Decision Making. *Computers & Mathematics with Applications*, 53(11), 1762-1772

Wang, Y. M., Elhag, T. M. (2006). Fuzzy TOPSIS Method Based on Alpha Level Sets with an Application to Bridge Risk Assessment. *Expert Systems with Applications*, 31(2), 309-319.

Yamamoto, G. T., Zümrüt, N., & Altun, D. (2018). İş Kazalarının Önlenmesinde Sanal Gerçeklik Teknolojisi İle Deneyimsel Öğrenme. *International Congress on Business and Marketing, Istanbul*.

2023, 12 (2), 645-660 | Research Article

The Taxational Dimension of NFTs

Orçun AVCI¹

Abstract

Today, the dynamic progress of technology has revealed many effects both individually and socially. Advances in technology and widespread use of the internet have pushed individuals, companies, and countries along with them to keep up with innovations and digital transformation. Blockchain technology has also been one of these areas. The technology in question is used in many industries, including the arts and banking. Blockchain technology has begun to generate value in games, including Non-Fungible Tokens (NFTs). However, a new digital token has recently emerged and has taken its place in the modern financial world. With the growth of the digital economy day by day, the interest in NFTs is also increasing. NFTs - as cryptographic assets - are immutable digital certificates in which ownership or other rights are stored on a blockchain. An NFT is a cryptographic asset that has been authenticated and exchanged using blockchain technology. Due to the anonymous nature of the blockchain, everyone can see and follow all trading processes, including the birth (issuance) of each NFT, by account numbers. However, there are some problems with the taxation of NFTs. The aim of this study is to offer various solutions for the problems that arise in the taxation of NFT earnings. There is a gap in the literature in this regard. Accordingly, the existing legal gap is tried to be filled by evaluating the application examples both in terms of developed countries and Türkiye. As a result of the study, it would be appropriate to say that comprehensive tax legislation on the subject can be created in many countries led by developed countries in the coming years. When the legislative preparations and taxation studies on NFTs, which will be one of the important actors of the metaverse, are completed, the virtual world door for humanity will be fully opened. However, considering the possibility that taxpayers can easily move to countries that are tax havens, it is necessary to be very sensitive about the taxation of this area. First of all, in order for taxation to be done correctly, the base must be determined correctly. Therefore, while doing all this, it is of great importance that tax liabilities are compatible with other countries. Thus, taxpayers' voluntary compliance will be ensured, and the gains to be obtained from NFTs will be taxed.

Keywords: Digital Asset Earnings, Blockchain, Cryptocurrency, NFT, Taxation

Avcı, O. (2023). The Taxational Dimension of NFTs . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 645-660 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1264234>

Date of Submission	13.03.2023
Date of Acceptance	09.06.2023
Date of Publication	10.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assist. Prof. Dr., Aksaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, Aksaray, Türkiye, orcun.avci@outlook.com, ORCID: 0000-0002-7917-9802

2023, 12 (2), 645-660 | Araştırma Makalesi

NFT'lerin Vergisel Boyutu

Orçun AVCI¹

Öz

Günümüzde teknolojinin dinamik şekilde ilerleyişi hem bireysel hem de toplumsal alanda birçok etki ortaya çıkarmıştır. Teknolojideki ilerlemeler ve internet kullanımının yaygınlaşması bireyleri, şirketleri ve bunlarla beraber ülkeleri, yeniliklere ayak uydurmaya ve dijital dönüşüme itmiştir. Blok zincir teknolojisi de bu alanlardan birisi olmuştur. Söz konusu teknoloji sanat ve bankacılık da dâhil olmak üzere birçok sektörde kullanılmaktadır. Blok zincir teknolojisi, değiştirilemez jetonlar (NFT'ler) dâhil olmak üzere oyunlarda değer üretmeye başlamıştır. Bununla birlikte son zamanlarda yeni bir dijital jeton ortaya çıkmış ve modern finans dünyasında yerini almıştır. Dijital ekonominin her geçen gün büyümesiyle birlikte NFT'lere olan ilgi de artmaktadır. NFT - kriptografik varlıklar olarak- sahiplik veya diğer hakların bir blok zincirinde depolandığı değişmez dijital sertifikalardır. Bir NFT, blok zincir teknolojisi kullanılarak kimliği doğrulanmış ve değiştirilen bir kriptografik varlıktır. Blok zincirin anonim yapısı gereği her NFT'nin doğumu (ihracı) dâhil tüm alım satım süreçlerini hesap numaraları itibariyle herkes görebilir ve takip edebilir. Ancak NFT'lerin vergilendirilmesi konusunda birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı NFT kazançlarının vergilendirilmesinde ortaya çıkan sorunlara ilişkin çeşitli çözüm önerileri sunmaktır. Literatürde bu hususta bir boşluk olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre gerek gelişmiş ülkeler gerekse de Türkiye açısından uygulama örnekleri değerlendirilerek mevcut hukuki boşluk doldurulmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın sonucunda önümüzdeki yıllar içerisinde gelişmiş ülkelerin başını çektiği birçok ülkede konuya ilişkin kapsamlı vergi mevzuatının oluşturulabileceğini söylemek yerinde olacaktır. Metaverse'ün önemli aktörlerinden biri olacak NFT'ler hakkında yapılan mevzuat hazırlıkları ve vergilendirme çalışmaları tamamlandığında insanlık için sanal dünya kapısı tam manasıyla aralanmış olacaktır. Ancak mükelleflerin kolay bir şekilde vergi cenneti olan ülkelere kayabilme olasılığı da düşünülerek bu alanın vergilendirilmesi konusunda oldukça hassas davranılmalıdır. Zira öncelikle vergilendirmenin doğru yapılabilmesi adına, matrahın doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla tüm bunlar yapılırken vergisel yükümlülüklerin diğer ülkelerle uyumlu olması da büyük önem arz etmektedir. Böylelikle mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu sağlanarak NFT'ler üzerinden elde edilecek kazançlar vergilendirilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Varlık Kazançları, Blok Zincir, Kripto Para, NFT, Vergileme

Avcı, O. (2023). NFT'lerin Vergisel Boyutu . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 645-660 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1264234>

Geliş Tarihi	13.03.2023
Kabul Tarihi	09.06.2023
Yayın Tarihi	10.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Aksaray, Türkiye, orcun.avci@outlook.com, ORCID: 0000-0002-7917-9802

Introduction

NFTs are the next evolution of cryptocurrencies. The difference between NFTs and other cryptocurrencies is that they are unique digital assets. However, NFT, a private digital asset, cannot be exchanged for any other token as it has no analogues. Its intrinsic value is determined by its producer or investor. NFT is a technology that is still developing and where it will lead and what kind of innovations it will bring is not exactly clear. However, despite all this, there are some advantages that it provides in the light of available information. Among these advantages are that it functions as a digital title deed, is also considered as an investment tool, bears the artist's signature, and gives the artist the opportunity to copyright. It would be more accurate to consider NFTs as a digital art product. In addition, in the transfer of NFTs, the transfer of the product and the payment of the price to the product owner are carried out automatically with the smart contract system. NFTs also contain proof of many file formats such as images, audio, short video, and documents. The digital nature of the works allows all types of users to purchase them from all over the world. Therefore, as the demand for NFTs increases day by day, the supply also increases. This increases accessibility for investors and art lovers. Selling more works expands the ecosystem. This is what is called the new order. All the issues mentioned in this context clearly reveal the importance of NFTs.

Although the future of NFTs is uncertain, it is certain that they will be in our lives for a while. However, it is not possible to say that NFTs, which are one of the achievements of the digital age, have yet to be adequately understood by the states. On the other hand, if an earnings is made from an activity wherever it is, a reasonable justification for the state authority to show its legitimate sovereign power in this area. Therefore, states want to tax NFT. However, while taxing, there are deficiencies in which income elements that can be obtained from NFTs can be included in accordance with the current tax understanding and how tax can be collected. This study especially aims to shed light on this issue. The limited number of studies on NFT increases the importance of the subject. At this point, it is thought that the study will contribute to the literature in terms of showing what countries can do about the taxation of NFTs and how this delicate balance can be achieved in terms of both taxpayers and tax administration. In this context, first of all, the conceptual framework is explained in the study. Then, the emergence process of NFTs, legal structure and regulations, taxation of NFTs in the world and in Türkiye took place. Finally, current problems related to the taxation of NFT are evaluated.

Looking at similar studies done before, Gazioğlu and Özen (2022) mentioned the necessary legal regulations for taxation and control of this technology in the light of statistical information on NFTs in their studies. In addition, some predictions were made about the future of NFT in the study. Gediz Oral (2022), in her study, classified NFTs and evaluated their taxation dimension by associating them with cryptocurrencies in a general perspective. Houser and Holden (2022), considering the opportunities offered by NFTs, discussed how laws and policies regarding NFTs should progress. İçten (2022) discussed NFTs in particular with the value-added tax and income tax dimension. Kurt (2022) evaluated NFTs in terms of Turkish tax laws in his study. Nguyen (2022), discussed NFTs as a tool for tax evasion within the scope of crypto assets and possible solutions for the American government to solve the problem.

In this study, unlike previous studies, NFTs have been evaluated in terms of both their legal structures, regulations, and taxation in the world and in Türkiye. At the same time, current tax problems are discussed under a separate heading in the study. In this context, in this study, it is aimed to present the current deficiencies by considering various legal regulations in countries that can set an example for the world in NFT, and to propose solutions in order to make the failing aspects more effective and functional.

Conceptual Framework

The rapid development of technology in the field of digital trade has created convenience impact on people's mobility and fertile life. One of the latest technologies is the existence of blockchain, which is a database of transaction records distributed, verified, and managed by the worldwide network of computers. Blockchain is a system underlying the development of cryptocurrency using a method of creating virtual currencies that provide secure ownership and transaction using a cryptographic system (Dwitanti and Simatupang, 2022, p. 255). Thus, the modern financial world has begun to shift from traditional wallets using cryptocurrencies, a globally accepted virtual currency, to digital wallets (Houser and Holden, 2022, p. 896). Cryptocurrencies are virtual, coded, and decentralized exchanges that operate without a central authority to manage and maintain their value. They are highly resistant to imitation. Cryptocurrencies find a wide range of uses such as stocks, valuables, daily common goods and services. No central authority issues cryptocurrencies. As a result, government manipulation and regulation does not occur. At the same time, thanks to blockchain technology, cryptocurrencies are also decentralized (Nguyen, 2022, p. 323-324).

The concept of NFT has started to appear frequently today. NFT represents a value in blockchain infrastructure (Kükrer, 2023, p. 151; Öncel, 2022, p. 100). It is the protection of the property of digital assets such as pictures, videos, photos, music, and virtual creations with smart contracts by recording them in the blockchain infrastructure. NFTs, which protect the property of the work, put an end to injustice by giving the copyright to the owner of the work. With NFT, which is an alternative to the traditional order, a democratic and accessible platform is created, while the ownership and sale of the work is guaranteed. NFTs can be any type of digital asset. The most common types are collectibles and artworks, virtual world objects, digitized characters from sports, and other games. With NFT, ownership of a digital asset is usually recorded on the blockchain on the Ethereum infrastructure (Bonolis et al., 2022, p. 8; Dowling, 2022; Mazur, 2021, p. 6; Nguyen, 2022, p. 325; Ustaoglu et al., 2022, p. 1803). NFT is a part of the digital asset that has a strong relationship with the blockchain, which underpins cryptocurrency such as Ethereum or Bitcoin. Basically, NFT can be understood as a digital entity that represents various types of tangible or intangible objects that are unique. NFT is a certificate of authenticity on the blockchain issued by the creator of the digital asset (Arıkan, 2022, p. 331; Dwitanti and Simatupang, 2022, p. 255-256). So, an NFT is a unique code stored on the blockchain that allows to verify the origin, custody, and transfer history for a particular piece of digital art. It gives uniqueness to a digital object and creates a layer of ownership and authenticity for transactions involving digital art (Dong et al., 2015, p. 1621). Because each NFT is unique, one NFT cannot be equal to another. However, NFTs can be combined to produce another unique NFT (Nguyen, 2022, p. 324; Scamacci, 2021, p. 83).

If we consider in more detail what a fungible token is, it will also be easier to understand the non-fungible token. According to this (Akbulak, 2022):

- Fungibility: “Fungible” assets are those that are interchangeable, that is, substitutable. For example, \$10 bill can be exchanged for another \$10 bill. These assets are also called as fungible goods. The same logic applies to all cryptocurrencies: 1 BTC is the same as 1 other BTC; 1 ETH is equal to another 1 ETH.
- Non-Fungibility: “Non-Fungible” items cannot be exchanged for something else of equal value, such as a fingerprint, as they are completely unique in their identity. NFT is a drawing, image, GIF, song, video game avatar, digital accessory and the like that is uploaded to the blockchain. Blockchain is a decentralized, distributed ledger that makes peer-to-peer transactions transparent and irrefutable. It is the same network that secures cryptocurrencies and maintains the integrity of the digital certificate of NFT ownership. An NFT printed once becomes one of a kind.
- Property nature of NFTs: Digital ownership of cryptocurrencies and NFTs (purchased with cryptocurrencies) is also considered “property” and income from its sale is taxed as capital gains.
- Buying NFT with cryptocurrency/buying artworks with cash: NFTs purchased with cryptocurrency are not the digital equivalent of purchasing artwork with cash. Instead, the Internal Revenue Service (IRS) uses a two-part process:
 - Liquidation of cryptocurrency: When an NFT is purchased, the cryptocurrency becomes “dispose”. Income from this crypto sale is also taxed as capital gains.
 - Purchase of the NFT: If NFT is purchased with cryptocurrency, the fair market value of the cryptocurrency at the time of purchase becomes the basis for NFT.

NFTs can be digital or physical in nature. Exchangeable goods such as money or trade goods can be exchanged for goods of the same type, while unpaid goods cannot be exchanged for a similar good (Orkunoğlu Şahin and Çiftçi, 2022, p. 687). The main reason for this is that its value is more than its actual material value. Examples from the analog world include items of artistic or historical significance and rare trade items that have a long history of trading at auctions and other markets. In the digital world, trading and auctioning non-tradable goods has not been easy until now, as their authenticity is difficult to verify. NFTs have now started a new era by paving the way for commerce with the digitization of unique values on the internet (Ante, 2021, p. 1). NFTs have been sold for substantial sums (Das et al., 2022, p. 1). The NFT of the animated flying Pop-Tart cat, which sold for \$600,000 took the world by surprise (Giesselman et al., 2021, p. 18). As you can see, there is a serious demand. Many tax administrations in the world realize that it is an important source of income and put the issue of taxation on their agenda.

The Emergence of NFTs

NFTs came into our lives with the example called “The CryptoPunks”, which was released in June 2017 by the technology company called LarvaLabs. The development of CryptoPunks holds an iconic place in the evolution of NFTs. As a matter of fact, CryptoPunks refers to crypto pictures, each of which is unique, consisting of 10,000

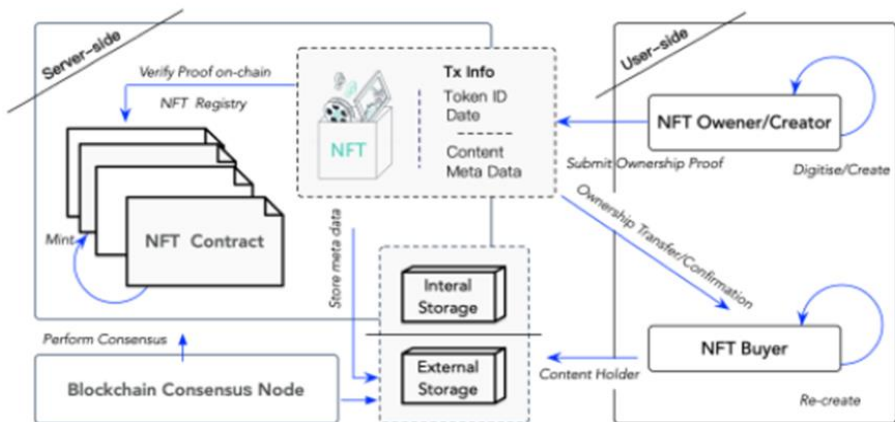
tokens with proof of ownership on the Ethereum blockchain. While most CryptoPunks tokens are made up of male or female faces, tokens with zombie and alien figures are also among the popular NFTs. Digital assets in the form of NFTs have been sold for millions of dollars each. The most expensive ever sold for \$69.3 million (Kong and Lin, 2021, p. 2).

Although NFT technology is a new technology, it has a very fast developing and growing economic market. Some of the works sold in this economic market include (Kahraman, 2022, p. 159):

- Mike Winkelmann's digital artwork "Everydays-The first 5000 Days" has sold for \$69 million.
- CryptoPunks' Punk #6965 sold for a total of \$1.5 million, #7804 for \$7,566,173.88 and #3100 for \$7.58 million.
- "Ocean Front", one of the masterpieces in Beeple's "Everydays" series, which describes the dangers of climate change, sold for \$6 million and "Crossroad" for \$6.6 million.
- Jack Dorsey, CEO and founder of Twitter and Square, sold his first tweet for \$2.9 million by converting his first tweet to work on Valuables, operated by Cent.
- Replicator, a digital artwork by Canadian artist Michah Dowbak, known under the pseudonym Mad Dog Jones, was sold for \$4.1 million.
- Edward Snowden's "Stay Free" sold for \$5.4 million.
- World Wide Web developer Tim Berners Lee has auctioned an NFT of WWW's source code and sold it for \$5.4 million.

NFTs are expected to become widespread in many areas in the future, as they provide a bridge to the digital world. NFT applications that catalyze the digital circular economy are actually endless and unexplored. Figure 1 is an important guide for us to understand the workflow of NFT systems.

Figure 1. Workflow of NFT Systems

Source: (Wang et al., 2021, p. 6).

“Essentially, this process consists of two roles: NFT owner/creator and NFT buyer. An NFT owner digitizes the raw data from the transaction in the appropriate format, then stores it in a database outside the blockchain (or on a blockchain, but this is more costly). The owner then signs the transaction with a hash (or cryptographic signature consisting of a series of numbers) and sends the data to a smart contract. The smart contract processes the data, then prints or exchanges it on the blockchain as a transaction. Once confirmed through mathematical consensus, the NFT is permanently linked to the unique hash identifier and distributed blockchain record that it cannot be changed” (Cornelius, 2021, p. 5-6). In addition to these, it has the potential to be one of the basic building blocks of metaverse technology, which is generally produced with a series of techniques such as augmented reality and internet technology and allows digital activities to be carried out in a virtual world (Thenjono et al., 2022). This technology, which has been in demand for the last ten years, has made significant progress with the blockchain technology and has gained a very common usage area today. The impact of NFTs of course, on this widespread use is undeniable. Metaverse, where digital versions of many real-world objects and activities such as virtual land and stores are offered to people with their ownership and uniqueness features, while showing much greater developments in the coming years, NFT technology will of course provide the greatest support (Wang et al., 2021, p. 12).

It has become one of the most popular investment tools in financial markets in 2021, approximately 4 years after the first production of NFTs, and it has been seen that the art community has also attracted great interest with the features such as identity, ownership, and property rights that it brings to digital assets. NFTs have begun to attract the attention of not only investors, collectors, artists, and users, but also public authorities and academics. The decentralized finance world, which people were very interested in in the Covid-19 crisis, also attracted the attention of central banks and governments and caused them to make statements on the subject. Although it is not accepted as an official currency outside of El Salvador and a few regional governments, the number of governments, regional governments, and central bank officials who are positive towards cryptocurrencies has increased significantly (Gazioglu and Özen, 2022, p. 29). The growing popularity of NFTs means that a better understanding of NFTs will be necessary and regulators must deal with this new asset class to protect the interests of both buyers and sellers of NFTs.

Legal Structure and Regulations of NFTs

The interest in NFTs, one of today's popular investment tools and digital artworks, continued in 2022 and has been accepted as one of the important figures of the digital finance world consisting of digital money, crypto money, and electronic money. As NFTs have significant potential in some sectors due to their structure, they also have the potential to develop in many areas with their characteristic features such as being unique. For example, although it has already reached a significant volume in the game industry with CryptoKitties, CryptoPunks, Cryptocats, Axeie, and Infinity, it has a much greater potential in this industry. The features that make these games fascinating can be described as feeding the mechanism. Users can raise pets and spend a lot of time feeding newborn puppies in these games (Wang et al., 2021, p. 11). In addition to this potential, NFTs also have some important challenges to be solved. In this context, it is important to determine the legal structure of NFTs. To determine the legal nature of NFTs, the Howey test (created in the United States of America -USA- in 1946 as a result

of a controversy over the use of orange trees, used to tell whether an asset is a security) can be used. According to this test, in order to understand whether an asset is a security, it is checked whether it has four basic characteristics (Mukhopadhyay and Ghosh, 2021, p. 7-8):

- Was it obtained for money?
 - Those who buy NFT invest money or cryptocurrencies (something of value).
- Was the investment made in a company/enterprise?
 - There seems to be no joint ventures generally associated with NFTs. Instead, most NFTs are one-off or limited editions of digital art, collectibles, or have some utility like an in-game item.
- Hoping to profit from the investment?
 - Some people buy NFTs as an investment in anticipation of profit, while others may buy NFTs to build a collection.
- Is the profit derived from the efforts of the third party or entrepreneur?
 - Generally, there is no third party backing the value of NFTs sold.

According to Mukhopadhyay and Ghosh (2021), because NFTs are immutable, they are more like non-securities art or collectibles than exchangeable cryptocurrencies. If an NFT has a large supply or a large number of prints, a more tradable token will tend. Mutual funds work the same way. Investors collect the money in a fund and this money is used to buy assets. Each investor owns a portion of the entire fund (Mukhopadhyay and Ghosh, 2021, p. 8). However, despite all this, the issue of whether NFTs are legal securities causes significant debates in the literature. Regarding this issue, the judicial process continues in the American courts. In addition, issues such as the fractional production of NFTs with technological developments and their separation into shares make it difficult to qualify NFT as legal (Şağban, 2021, p. 474).

Although crypto assets and NFTs do not yet have a definition in Turkish tax legislation, crypto assets are defined as “intangible assets” according to the Regulation on the Non-Use of Crypto Assets in Payments, which came into force on April 30, 2021 and prepared by the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT). The definition of crypto assets as “intangible assets” in our tax laws with a definition similar to the definition in the CBRT Regulation will not fully grasp NFTs, a type of crypto asset. Namely, while some NFTs represent digital artworks, some represent digital states of non-artistic goods and physical assets (for example, Gucci’s digital bag, Victoria’s Secret’s digital dress or Nike’s digital shoes). These digital products are used by the avatars of their owners or game characters in the virtual environment. For this reason, it would be more appropriate to make an evaluation about NFTs by taking into account the rights and benefits they provide to their owners (İçten, 2022, p. 143-144). Therefore, the lack of legal regulations regarding NFTs is the most important risk of NFTs for both NFT owners and NFT buyers (Gediz Oral, 2022, p. 9).

Taxation of NFTs in the World and Türkiye

Tax evasion creates serious problems around the world. In the USA, a significant difference emerges between the amount of money taxpayers earn from crypto assets

and the amount of tax paid to the tax administration. The main reason for this difference is that taxpayers are using cryptocurrencies and NFTs as tools as new tax havens and tax evasion methods. Increasing investors and companies are shifting to countries where cryptocurrencies and NFTs are tax-exempt or have crypto-friendly tax policies. For example, Singapore has recently introduced many exemptions, including tax exemptions on capital gains, into its tax legislation. In addition to the exemptions, the country announced that the revenues from NFT transactions are covered. This means that any profits from NFT transactions are not taxable. This situation will reveal that many countries will not be able to compete with each other (Nguyen, 2022, p. 326). However, some crypto experts think that countries are not experiencing serious tax erosion because NFTs are so new and unknown to many.

NFTs constitute multiple taxable events for both creators and traders. But the taxation of NFTs is primarily based on the tax treatment of cryptocurrencies. Therefore, to understand the taxation of NFTs, it is necessary to understand the tax treatment of cryptocurrencies. The taxation of cryptocurrencies is very important for understanding the taxation of NFTs. However many problems arise from the emergence of NFTs to the very last moment when they become worthless (Nguyen, 2022, p. 325). NFTs have a life cycle that includes various events, from creation, use in transactions, to depreciation. This situation causes various tax effects. To understand the tax scope of NFTs, it is necessary to master several factors. These factors vary depending on whether the person selling the NFT is the creator of the NFT, whether the seller is an investor, dealer, trader, collector or personal user (Nguyen, 2022, p. 333; Wilson et al., 2022, p. 662).

There is much more to discover about NFTs. Despite its growing popularity and some innovations, many aspects emerged as society grew and began to adapt to the system. How NFTs will be taxed and how participation in the NFT market will be for taxpayers is the most important issue. Despite the growing prevalence of NFTs, the IRS has yet to issue guidance on how they should be taxed. The IRS has only issued Notice 2014-21 and Rev. Rul. 2019-24. This provides guidance on the tax implications of “virtual currency” or “cryptocurrency”. As an intangible asset, NFTs raise a number of tax issues. It becomes very difficult to define it due to the absence of NFT before. The Internal Revenue Code has not taken into account the different transactions that may arise at various points in an NFT's lifecycle. Therefore, the taxation of NFTs is largely based on cryptocurrency tax principles (Blum and Foster, 2021, p. 10; Nguyen, 2022, p. 333).

Although no study has been carried out in this direction in Türkiye, legal regulations have been initiated in the USA, South Korea, and Germany on the taxation of NFTs. The USA was the first country to initiate work on the taxation of the sale of NFTs. Since NFTs are a new concept in terms of tax law, it is not clear which tax they will be classified under. So much so that many experts treat NFTs as jewellery, antiques or works of art and argue that they should be taxed as collectibles. If NFTs are considered collectibles, this means they will be taxed at a flat tax rate, which in practice in the USA corresponds to a higher tax than cryptocurrencies treated as stocks (Valbrun, 2022). Work continues on a legal regulation that will subject NFT to an income tax ranging from 10% to 37% on the income to be generated as a result of the disposal of NFT as crypto in a virtual market. In addition, 15.3% of the income of the digital author will be

subject to self-employment taxes (Fennimore, 2021). In the event that the said regulation is implemented, a separate tax is foreseen to be applied to the person who creates this work in the sale of NFT sales in the USA through a virtual market. However, this situation has not yet passed into legal regulation. The USA established a National Cryptocurrency Enforcement Team (NCET) in October 2021 of special prosecutors focusing on a wide range of crimes, including cryptocurrency-related crimes, NFT fraud. That same year, the Financial Action Task Force (FATF) introduced the first global standards to address the money laundering and terrorist financing risks of non-tradable currencies (FATF, 2022).

Following the USA, the South Korean Tax Administration (Financial Services Commission- FSC) announced that NFTs will be taxed from 2023. This tax law amendment states that as of January 1, 2022, 20% tax will be applied to income from virtual assets exceeding Won 2.5 million (approximately \$2,102). Doh Kyu-sang, vice president of the FSC, stated that only some NFTs will be classified as virtual assets and therefore will be subject to the so-called “other income” tax class, referring to users who choose to invest or pay on a large scale. The FSC now equates NFTs, which they previously did not consider as virtual assets, to cryptocurrencies (İçten, 2022, p. 147). Another country that has been working on the taxation of NFTs is Germany. Although there is no legal regulation regarding NFT in German Tax Laws, the following opinion comes to the fore regarding the taxation of NFTs. In Germany, the profit to be obtained from the disposal of private works of art within one year must be declared and taxed. If the profit is less than 600 Euros, this income is exempt from tax. NFTs should also be evaluated in this context and should be taxed as a special work of art. This situation has not yet been implemented as a legal regulation. The most important reason for this situation is the ongoing discussions on whether the digitization date of the work or the date when the original work was first revealed should be taken into account as the date of obtaining the special artwork (Kurt, 2022, p. 32).

The issue of taxation of NFTs is not only on the agenda of the USA, South Korea, and Germany. Although a clear document or text has not been published in detail, the taxation of NFTs in the United Kingdom as well as the USA is considered as capital gains tax. However, although there is no clear provision covering NFTs in the tax legislation of many countries and none of the definitions in this tax fully meet NFTs, country practices are carried out according to income tax. In addition, as in Singapore, if NFT buying and selling transactions are carried out by a company, they are subject to corporate tax (Cheong, 2022). Also in Indonesia, digital assets do not have specific tax legislation (Dwitanti and Simatupang, 2022, p. 261).

In Türkiye, the tax situation of crypto assets and NFTs is that these assets are not within the scope of tax due to the fact that there is no legal regulation in tax laws yet. In Article 73 of the Turkish Constitution, the provision that taxes will be imposed, abolished or changed by law is in force. Taxation of works of art in the digital environment, which is currently an important application area of NFTs, to physical works of art “by convergence” is also not applicable as it would be contrary to this provision of the Turkish Constitution. Likewise, the fact that crypto assets are defined as “intangible assets” in the CBRT Regulation does not mean that these assets can be taxed. Looking at the current tax laws in terms of NFTs (İçten, 2022, p. 161):

- First of all, NFT trading in terms of institutions or real persons transacting within a

commercial organization will not change the general approach in this regard. The earnings will be in the position of corporate income and commercial income. However, in order to clarify the issue in terms of income and corporate tax laws, it would be appropriate to add a separate clause to the second paragraph of Article 37 of the Income Tax Law. This clause may take the form of “*continuous dealing with the trading and issuance of crypto-assets within a commercial organization*”.

- In the event that artists who own artworks and their legal heirs sell or lease their NFTs, some arrangements should be made in order to apply the exception set out in Article 18 of the Income Tax Law. Accordingly, it would be appropriate to add provisions that include both NFTs and the way they are removed to the wording of the article, and to exclude NFTs from the withholding tax application within the scope of this article.
- A regulation to comprehend NFTs should be made within the “gains from appreciation” regulation of the Income Tax Law.

Although the tax and legal regulation studies on NFTs are quite new, it is seen that it is a very foreign concept to the tax legislation of the states. For this reason, there is no exemplary legal regulation with NFTs defined in detail yet. It can be said that the legal regulation and taxation studies for NFTs are at the initial stage. On the other hand, it would be appropriate to say that in the next few years, in many countries led by developed countries, especially the USA, comprehensive tax legislation on this issue can be created.

Current Problems with Taxation of NFTs

Tax guidance on NFTs is rather vague. Treating the taxation of NFTs as analogous to the taxation of cryptocurrencies and other intangibles is an indicator of progress. But the challenge arises as NFTs are unique assets, unlike cryptocurrencies and other intangibles. For NFTs to be properly taxed, it is important that the IRS publishes tax guidance on NFTs. Thus, various difficulties related to taxation of NFTs can be solved (Nguyen, 2022, p. 339).

Valuation of NFTs is a problem for both tax administration and taxpayers. The volatility of NFTs poses a challenge to valuation. Taxpayers need to know the fair market value to determine whether there is a gain or loss as a result of the sale or exchange of NFTs (Sitompul, 2022, p. 48). The valuation of NFTs, like the valuation of traditional art in an auction house, varies greatly according to its market value. It matters how much people are willing to pay for a work of art, which is influenced by various factors. For example, it affects the value of the old NFT, as older NFTs can be considered a “digital artifact” with a greater value. In addition, NFT’s marketability and its creator’s reputation also affect its value. As a result, if the marketability of NFT is high and a famous artist made NFT, the value of NFT increases. One of the latest trends to increase the value of NFTs is to destroy original artworks. When this happens, leaving NFT as the “only remaining form”, NFT becomes a more valuable and rare digital asset. The most convenient method of increasing the value of an NFT is to use contractual restrictions to limit viewing of the original work. Thus, the creator cannot use the original work, display it publicly, or even license the work to anyone else (Nguyen, 2022, p. 340).

In Türkiye, it is clear that the definition of crypto assets as “intangible assets” in the Tax

Laws as in the CBRT Regulation, among other problems, does not cover NFTs, which are a type of crypto assets. It is not expected to include other types of crypto assets, which are likely to emerge in the near future (products in this field can occupy the agenda very quickly), or products of other digital technologies that will emerge in the blockchain environment or outside of blockchain technology. Moreover, the legal status of these newly emerging assets cannot be revealed only by tax laws, it may also necessitate changes in other laws. The speed in this matter is certainly not at the speed of these beings. This situation will cause similar time losses in the taxation of other digital products as in crypto assets. The economic magnitudes created by these assets also make it difficult for countries to act jointly in their efforts to get more of this pie (İçten, 2022, p. 162).

Investors holding assets that are sensitive to large value fluctuations like NFTs need more tax planning. But given the diversity of each, it may not be appropriate to tax all NFTs the same. NFTs are unique, indivisible, and not interchangeable (Çokmutlu and Kılıç, 2022, p. 25). This is the main difference with cryptocurrencies. In taxing NFTs, it is necessary to consider cases where there is an NFT-independent value and the value is created or significantly increased by the NFT (Gediz Oral, 2022, p. 11). Another problem is the difficulty of calculating NFT gains and losses. NFT marketplaces are relatively new. It does not provide any tax documents or transaction history reports that can assist taxpayers in calculating NFT capital gains and losses. However, many tax software can help taxpayers automatically calculate capital gains and losses when dealing with cryptocurrency. But the software for NFTs is still relatively new and unreliable (Nguyen, 2022, p. 340-341).

Studies have been initiated in many countries on the taxation of NFTs. However, there is no country where it has been enacted yet. The growing trend of the digital economy makes it compulsory to tax this area. Tax liabilities should be compatible with other countries, as the virtual incomes can quickly shift to tax haven countries with the arrangements to be made. In fact, the regulation on the taxation of social media phenomena with the Law No. 7338 in Türkiye has been a proper and efficient regulation. Namely, the said law ensures that the revenues of social media phenomena operating in the digital environment are transferred to the Treasury by deducting the tax at the source with the withholding method. Thus, while social media phenomena, who are the taxpayers, fulfill their tax duties without feeling (in financial anesthesia), they earn income by minimizing possible tax losses and evasion by deducting the tax at the source in the state. In addition, with the withholding method, the tax cost of the state decreases (Kurt, 2022, p. 33). Therefore, it is necessary to make a legal regulation on NFT. While making the said regulation, only one dimension should be avoided, it should be regulated by consulting the opinions of experts who have knowledge in the digital field, and a special tax legislation should be created for the digital economy.

Conclusion and Recommendations

One of the rare technologies within the crypto-asset ecosystem that encourages users to produce an artifact is NFT. NFT is a type of digital certificate that comes with certain rights attached to an asset. NFTs are often traded with cryptocurrencies like other crypto assets. All kinds of digital assets can be marketed through NFTs, as well as the right to use certain real-world movable or real estate or services and/or the right to use goods and services. Thus, owning an NFT means having the rights contained in the

NFT.

NFTs are expected to become widespread in many areas in the future, as they provide a bridge to the digital world. But there are some complex legal issues and risks posed by NFTs. Trading in NFTs can also pose additional investor risks to their abuse to facilitate fiscal crimes such as fraud and money laundering. These risks are related to the volatility and anonymity in NFT trading. In particular, NFT buyers may be advised to take advantage of an institutional crypto custody service to protect their NFT. However, this is not enough. The main problem with NFTs is that their legal status has not yet been clarified. In this process, the developments that emerged with the existing public legislation were tried to be controlled and partial regulations were started in case of inadequacies. However, it would not be appropriate to say that decision makers dominate the developments in the digital age with the eye of an expert. In fact, it is not possible to say that NFTs, which are one of the achievements of the digital age, have yet to be adequately comprehended by the states. For this reason, there is no exemplary legal regulation that has defined NFTs in detail yet. It can be said that the legal regulation and taxation studies for NFTs are at the initial stage. On the other hand, it would be appropriate to say that in the next few years, in many countries led by developed countries, especially the USA, comprehensive tax legislation on this issue can be created.

In the USA, it is possible to report to the IRS if the income from the purchase and sale of NFTs is above a certain limit and these incomes can be taxed as gains from appreciation or self-employment earnings. However, in practice, the main issue to be resolved is whether it is sufficiently understandable how much income they actually earn and what kind of income NFTs can be subject to. It is certain that the framework of cryptocurrencies cannot be applied to NFTs. The main reason for this is its unique features. Therefore, when taxing NFTs, it is necessary to consider situations where there is an NFT-independent value and the value is created or significantly increased by the NFT. While doing all this, it is very important to pay attention to data privacy, tax privacy, and tax compliance. Legislation preparations and taxation studies for NFTs, which will be one of the important actors of the metaverse ecosystem, will be one of the preliminary steps to prepare for the metaverse ecosystem that will bring humanity to the virtual world. It is necessary to make adjustments taking into account the metaverse.

In Germany, there is a prevailing view that NFTs should be taxed as private works of art. However, this situation has not yet been implemented as a legal regulation. The main reason for this is the ongoing debate as to whether the date of digitization of the work or the date when the original work was first revealed should be taken into account as the date of acquisition of private works of art. As can be seen, there is no clear consensus on the subject in the world. Therefore, it will not be possible to tax anything that cannot be determined. It is obvious that the discussions, which are thought to continue for a while, should be concluded in the near future. Taking steps in this regard, FSC announced that NFTs will be taxed from 2023 and accelerated the work.

This study reached similar results with previous studies. Although the studies on taxation of NFTs are quite new, it is also a very foreign concept to the tax legislation of the states. Therefore, the legal framework defining NFTs in detail should be implemented immediately. It is seen that the legal regulation and taxation studies for NFTs in the examined countries are at the initial stage. On the other hand, it would be

appropriate to say that in the next few years, especially developed countries can create comprehensive tax legislation on the subject.

It is obvious that the tax aspect of the issue should be prioritized, when possible lost tax revenues are taken into account. Of course, with the taxation of these transactions, the NFT sector will now be legally recognized and regulated. Thus, residents of regulatory states will also have certain legal rights as a result of these regulations. When regulating NFTs, their legal status and the different regulatory frameworks they may be subject to in different countries must be strictly taken into account, as they can be traded globally. However, tax liabilities should be compatible with other countries in order to prevent the virtual incomes from rapidly shifting to tax haven countries with the arrangements to be made.

Although the tax system of each country is based on different dynamics, taking the steps taken by the countries working on the subject as an example will contribute to the development. It is important for future researchers to analyze the possible effects of tax with various empirical studies after the legal framework is formed by eliminating the deficiencies mentioned on the subject.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

- Akbulak, Y. (2022). Nitelikli fikri tapuların (NFT) vergilendirilmesi: “Amerika Birleşik Devletleri” uygulaması. *Leges Akademi*. Erişim adresi: <https://legesegitim.com/nitelikli-fikri-tapularin-nft-vergilendirilmesi-amerika-birlesik-devletleri-uygulamasi-yavuz-akbulak-spk-basuzmani/>
- Ante, L. (2021). *The non-fungible token (NFT) market and its relationship with Bitcoin and Ethereum*. BRL Working Paper Series No. 20.
- Arkan, Ö. (2022). Telif hakları hukuku boyutuyla NFT’ler. *TFM*, 8(2), 323-336.
- Blum, L. M. and Foster, B. P. (2021). The taxation of nonfungible token transactions. *The CPA Journal*, 10-13.
- Bonolis, P., Legrottaglie, F. and Simone, P. D. (2022). *NFT: Birth, applications, and new business model*. Luiss: Cattedra in Digital Finance.
- Cheong, C. (2022). Application of blockchain-enabled technology: Regulating non-fungible tokens (NFTs) in Singapore. *Law Gazette*, Access address: <https://lawgazette.com.sg/feature/application-of-blockchain-enabled-technology-nfts/>
- Cornelius, K. (2021). Betraying blockchain: accountability, transparency and document standards for Non-fungible tokens (NFTs). *Information*, 12(9), 1-17.
- Çokmutlu, M. E. and Kılıç, M. (2022). Kripto varlıklar olarak tokenların muhasebeleştirilmesi. *International Journal of Applied Economic and Finance Studies*, 7(1), 19-36.
- Das, D., Bose, P., Ruaro, N., Kruegel, C. and Vigna, G. (2022). Understanding security issues in the NFT ecosystem. *Arxiv*, 1-17.
- Dong, Z., Hari, S., Gui, T., Zhong, K., Yousefi, M. I., Lu, C., Wai, P-K. A., Kschischang, F. R. and Lau, A. P. T. (2015). Nonlinear frequency division multiplexed transmissions based on NFT. *IEEE Photonics Technology Letters*, 27(15), 1621-1623.
- Dowling, M. (2022). Is non-fungible token pricing driven by cryptocurrencies?. *Finance Research Letters*, 44.
- Dwitanti, A. I. and Simatupang, D. P. (2022). Tax imposition ang legal enforcement on the digital asset of non-fungible token (NFT). *Unram Law Review*, 6(2), 255-262.
- FATF (2022). Money laundering risks from “stablecoins” and other emerging assets. Access address: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/fatfgeneral/documents/statement-virtual-assets-global-stablecoins.html>
- Fennimore, E. (2021). NFT tax guide: What creators and investors need to know about NFT taxes. *Taxbit*. Access address: <https://taxbit.com/blog/nft-tax-guide-what-creators-and-investors-need-to-know-about-nft-taxes>
- Gazioğlu, A. and Özen, A. (2022). NFT’nin gelişimi ve vergilendirilmesi üzerine genel değerlendirme. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 23-33.
- Gezici Oral, B. (2022). Değiştirilemez jetonların (NFT) vergilendirilmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 1-14.
- Giesselman, N. W., Erdmann, C. R., Berke, D. and Jong, M. D. (2021). Proliferation of NFT transactions raises numerous U.S. tax questions. *The Contemporary Tax Journal*, 10(2), 18-23.

Houser, K. A. and Holden, J. T. (2022). Navigating the non-fungible token. *Utah Law Review*, 5, 891-939.

İçten, T. (2022). NFT uygulamaları ve vergilendirilmesi mevcut durum ve öneriler. *Vergi Dünyası Dergisi*, (494), 138-164.

Kahraman, M. E. (2022). Blok zincir, deepfake, avatar, kripto para, değiştirilemez belirteç (NFT) ve sanal evren (metaverse) ile yaygınlaşan sanal yaşam. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 149-162.

Kong, D-R. and Lin, T-C. (2021). Alternative investments in the fintech era: The risk and return of non-fungible token (NFT). *Arxiv*, 1-57.

Kurt, S. (2022). NFT (Non Fungible Tokens) nedir? Vergi kanunları açısından değerlendirilmesi. *Vergi Raporu Dergisi*, (270), 25-35.

Kükreker, C. (2023). Hukuksal ve vergisel boyutlarıyla metaverse. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, (69), 147-162.

Mazur, M. (2021). Non-Fungible Tokens (NFT): The analysis of risk and return. *IESEG*, 1-34.

Mukhopadhyay, M. and Ghosh, K. (2021). Market microstructure of non fungible tokens. *Arxiv*, 1-10.

Nguyen, A. Q. (2022). The mysteries of NFT taxation and the problem of crypto asset tax evasion. *SMU Science and Technology Law Review*, 25(2), 323-351.

Orkunoğlu Şahin, I. F. and Çiftçi, T. E. (2022). Metaverse’de gerçekleştirilen işlemlerin vergilendirilmesi. *Fiscaoeconomia*, 6(2), 677-698.

Öncel, M. (2022). Metaverse muhasebesi. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 97-105.

Scamacci, A. (2021). The matter of double taxation and fintech. *Curentul Juridic*, 72-87.

Sitompul, A. D. (2022). Imposition of tax law on cryptocurrencies and NFT in Indonesia. *Pancasila and Law Review*, 3(1), 43-54.

Şağban, E. E. (2021). NFT’ler özelinde siber sigortaya bir bakış. *Bilişim Hukuku Dergisi*, (2), 430-493.

Thenjono, K., Ratana, F. and Hendratno, S. P. (2022). The business prospect in metaverse and NFT era (user, accountant, and gaming community perspectives). *4th International Conference on Cybernetics and Intelligent System (ICORIS)*. IEEE Xplore.

Ustaoğlu, E., Kiran, S., Bağcı, M. and Emre, İ. E. (2022). NFT (Non-fungible token) ve uygulama alanları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4), 1801-1821.

Valbrun, M. (2022). Understanding the art of NFT taxes. *Entrepreneur*. Access address: <https://www.entrepreneur.com/money-finance/understanding-the-art-of-nft-taxes/401878>

Wang, Q., Li, R., Wang, Q., and Chen, S. (2021). Non-fungible token (NFT): Overview, evaluation, opportunities and challenges. *Arxiv*, 1-22.

Wilson, K. B., Karg, A. and Ghaderi, H. (2022). Prospecting non-fungible tokens in the digital economy: Stakeholders and ecosystem, risk and opportunity. *Business Horizons*, 65(5), 657-670.

Digital Transformation In Smes: A Focused Review of The Research Literature

İbrahim YIKILMAZ¹

Burcu KÖR²

Abstract

Businesses that can develop an appropriate response to the turbulence created by change and diversified customer expectations retain their sustainable competitive advantage. Especially with Covid19, Digital Transformation has emerged as an important element of pressure and necessity on the competitive advantage of businesses. Digital transformation refers to a radical change process from the way of doing business in the industry and the market to the nature of the interaction with internal and external customers. Digital transformation allows for meeting new expectations with new business processes and customer experiences with the opportunities offered by digital technologies. Although Digital transformation offers important competencies for businesses, it seems that SMEs, especially as important actors in the economy, lag behind large enterprises in the digital transformation process. This situation necessitates a detailed consideration of SMEs in the digital transformation process. This study aims to examine Digital Transformation in SMEs in detail. To achieve this, studies investigating digital transformation in SMEs and presenting empirical results were identified from various indexes (Ulakbim, Scopus, Web of Science, and Proquest). The studies were classified according to "author," "date of publication," "type of research," "sample," and "variables." The empirical evidence regarding the digital transformation process of SMEs is presented. The findings of the study are expected to contribute to the literature by presenting empirical studies on Digital Transformation in SMEs comprehensively. Additionally, it will increase awareness of the findings regarding the digital transformation process of SMEs, which are important actors in the economy.

Keywords: Digital Transformation, Digital, SMEs, Barriers, Literature Review

Yıkılmaz, İ. & Kör, B. (2023). Digital Transformation In Smes: A Focused Review of The Research Literature . Journal of the Human and Social Science Researches, 12 (2), 661-679 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1267517>

Date of Submission	19.03.2023
Date of Acceptance	26.05.2023
Date of Publication	11.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr, Kocaeli University, Business Management, Kocaeli, Turkey, ibrahim.yikilmaz@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1051-0886.

² Assoc. Prof., Amsterdam University of Applied Sciences, Amsterdam School of International Business, Amsterdam, Netherlands, b.kor@hva.nl, ORCID: 0000-0002-5786-6476.

Kobi'lerde Dijital Dönüşüm: Araştırma Literatürü Odaklı Bir İnceleme

İbrahim YIKILMAZ¹

Burcu KÖR²

Öz

Değişimin yarattığı türbülans ve çeşitlenen müşteri beklentilerinin gereklerine uygun cevabı geliştirebilen işletmeler, sürdürülebilir rekabet avantajını elinde tutmaktadır. Özellikle Covid19'la beraber işletmelerin rekabet avantajı üzerinde dijital dönüşüm önemli bir baskı ve gereklilik unsuru olarak belirmiştir. Dijital dönüşüm endüstri ve pazar ortamında iş yapış biçiminden, iç ve dış müşteri ile kurulan etkileşimin doğasına kadar köklü bir değişim sürecini ifade etmektedir. Dijital dönüşüm dijital teknolojilerin sunduğu imkanlar ile yeni beklentilerin yeni iş süreçleri ve müşteri deneyimleri ile karşılanmasına imkan sağlar. Her ne kadar Dijital Dönüşüm işletmeler için önemli yetkinlikler sunsa da, özellikle ekonominin önemli bir aktörü olan KOBİ'lerin dijital dönüşüm sürecinde büyük işletmelere nazaran geride kaldıkları görülmektedir. Bu durum dijital dönüşüm sürecinde KOBİ'lerin ayrıntılı bir şekilde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, KOBİ'lerde Dijital Dönüşümü detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Bunun için çeşitli endekslerden (Ulakbim, Scopus, Web of Science ve Proquest) KOBİ'lerde dijital dönüşümü araştıran ve ampirik sonuçlar sunan çalışmalar belirlenmiştir. Çalışmalar "yazar", "yayın tarihi", "araştırma türü", "örneklem" ve "değişkenler"e göre sınıflandırılmıştır. KOBİ'lerin dijital dönüşüm sürecine ilişkin ampirik sonuçlar paylaşılmıştır. Çalışmanın bulgularının KOBİ'lerde Dijital Dönüşüm ile ilgili ampirik çalışmaları kapsamlı bir şekilde sunarak literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca çalışma ekonominin önemli aktörleri olan KOBİ'lerin dijital dönüşüm sürecine ilişkin bulgular konusunda farkındalığı artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Dönüşüm, Dijital, KOBİ, Engeller, Literatür İncelemesi

Yıkılmaz, İ. & Kör, B. (2023). Kobi'lerde Dijital Dönüşüm: Araştırma Literatürü Odaklı Bir İnceleme . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12 (2), 661-679 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1267517>

Geliş Tarihi	19.03.2023
Kabul Tarihi	26.05.2023
Yayın Tarihi	11.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., Kocaeli Üniversitesi, İşletme Bölümü, Kocaeli, Türkiye, ibrahim.yikilmaz@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1051-0886.

² Doç.Dr., Amsterdam Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Amsterdam Uluslararası İşletme Okulu, Amsterdam, Hollanda, b.kor@hva.nl, ORCID: 0000-0002-5786-6476

Introduction

Today, businesses operate in environments where competition and uncertainty are intense. In this environment, technological developments have become vital for businesses to continue their operations (Albinson et al., 2016). In fact, “digital transformation” is the most emphasized subject in most business-themed meetings and scientific studies conducted recently (El Hilali, El Manouar & Idrissi, 2020; Redhat, 2018). Digital transformation (DX) can be defined as the integration of technology and the opportunities it offers into business processes and the way of doing business at the stage of responding to the expectations of all stakeholders. DX represents a radical change and a long-term transformation process in informal and formal elements of the business. When it comes to businesses, especially SMEs play a significant role in the economy and social life. According to The World Bank (2022), Small and Medium-sized enterprises (SMEs) are the most common type of enterprise worldwide, accounting for around 90% of all enterprises, especially in emerging economies, and have more than 50% of the labor market. In addition, it has been stated that SMEs will provide opportunities for every 7 out of 10 jobs, especially in emerging markets, among the potential workforce of approximately 600 million new graduates and job demands increasing day by day. Considering the situation in Turkey, which is among the developing countries, SMEs constitute 99.8% of all enterprises (TOBB, 2021). In this context, it is clear that the present, future and sustainable competitive capacity of SMEs will serve the welfare of all stakeholders, both locally and globally. These important roles of SMEs raise the sustainability of their digital transformation performance as a critical issue. Digital transformation makes it possible for SMEs to perform, offer innovative products and services, and gain strategic competitive advantage in an environment of uncertainty and intense competition (Mutluturk, Kor, & Metin, 2021; Abudaqa, Alzahmi, Almujaeni & Ahmed, 2022; Chatterjee, Chaudhuri, Vrontis & Basile, 2021; Troise, Corvello, Ghobadian, & O'Regan, 2022).

Digital transformation in SMEs is progressing significantly slowly, despite its significant contributions to both the economy and social life. In the DX process, it is shared that SMEs are left behind despite their high motivation and there are significant resource, expert and budget barriers (OECD, 2021). In addition, a limited number of studies address the current situation, and there are open calls for the need to carry out in-depth studies on how SMEs should adopt digital transformation (Mikalef et al., 2017; Garzoni, De Turi, Secundo & Del Vecchio, 2020). The main purpose of this study is to examine research on the digital transformation process in small and medium-sized enterprises (SMEs). To achieve this, studies examining digital transformation in SMEs and presenting empirical results were identified from various indexes (Ulakbim, Scopus, Web of Science, and Proquest). The identified studies were classified according to the author, publication date, type of research, sample, and variables. Important results and suggestions are shared in the study. The study extends the emerging digital transformation literature to systematically review DX studies in SMEs. In addition, this study will make a significant contribution to the effective management of DX by raising awareness among policymakers and top managers about barriers and suggestions.

Conceptual Framework

Digital Transformation and SMEs

Digital transformation (DX) is a process that allows businesses to adopt novel methods and models of operation that serve the development of both enterprises and the welfare of society in today's uncertainty-intensive industrial environment, where concerns for efficiency and productivity are increasing (Yıkılmaz, 2021; Yıkılmaz & Sürücü, 2021). DX also allows effective solutions to be presented within the managerial process (Özdemir, Mutluturk, Kör & Metin, 2019). DX is “an investment in human resources and technology to navigate a business that is ready to adapt to growth and change towards the foreseeable future” (Rowe, 2017). DX is a fundamental change process enabled by digital technologies for innovation and radical improvement for a business to create value (Gong & Ribiere, 2021). With these aspects, it is a philosophical transformation that includes change and transformation processes for businesses and aims for innovation, development, and harmony in the social and economic field.

The digital transformation process includes the comprehensive development and transformation of business processes, human resources, organizational culture, organizational structure, and information and communication systems within the framework of technological facilities (Tangi, Janssen, Benedetti & Noci, 2020). An effective transformation in each highlighted element is important for the sustainability of DX.

Although the concepts of digitization, digitalization, and digital transformation are often used interchangeably, there are important differences between them (Renitz, 2020). Figure 1 below presents the differences between these and their relationship in detail.

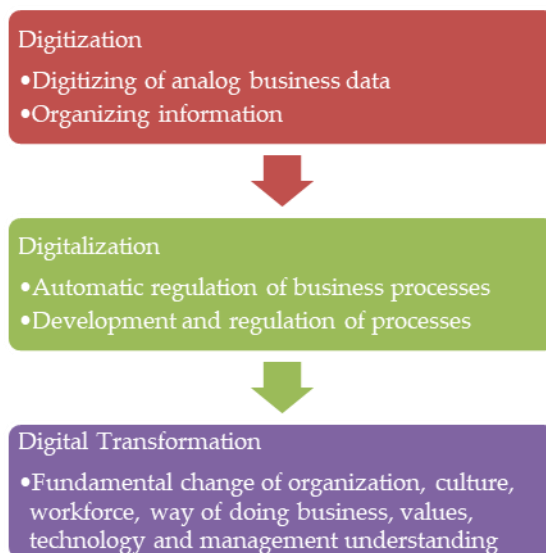

Figure 1: Stages of Digital Transformation

As presented in detail in Figure 1, digital transformation actually represents a radical transformation rather than the digitization of certain technological opportunities in certain departments or ways of doing business. In addition, “Digitization and

Digitalization” are the stages that the business goes through until it reaches the DX process, and describe the stages of preparing the business for digital transformation.

The digital transformation process has recently become an important issue for all large and small businesses. Especially in SMEs, it is seen that digital transformation is handled separately both in academia and top management (Cha et al., 2015; Li et al., 2018). SMEs play important roles in economic and social life. In order to sustain their competitive advantage, they must significantly integrate developing technological facilities into their organization. It is stated that in the DX process, SMEs are more motivated for transformation compared to large enterprises (OECD, 2021). Behind these motivations are the important competencies offered by digital transformation. According to several studies (Mutluturk, Kor, & Metin, 2021; Abudaqa, Alzahmi, Almujaani & Ahmed, 2022; Chatterjee, Chaudhuri, Vrontis & Basile, 2021; Scuotto, et al., 2021; Scuotto, Arrigo, Candelo & Nicotra, 2019; Troise, Corvello, Ghobadian & O'Regan, 2022), digital transformation is essential for small and medium-sized enterprises (SMEs) to increase their innovation capacity, meet the expectations of diverse stakeholders, and differentiate their products and services (Min & Kim, 2021). DX also increases brand awareness and the firm reputation (Matarazzo, Penco, Profumo, & Quaglia, 2021), which is an important selection criterion for customers. Again, empirical studies have determined that DX increases the internationalization ability (Yu, Fletcher & Buck, 2022), organizational resilience (Khurana, Dutta & Ghura, 2022), and organizational performance and revenue (Rupeika-Apoga, Petrovska, & Bule, 2022; Savastano, Zentner, Spremić, & Cucari, 2022; Jeza, & Lekhanya, 2022; Chen, Jaw, & Wu, 2016), which are important parameters in achieving sustainable competitiveness of the organization.

The OECD (2021) report reveals that despite the significant contributions of digital transformation, SMEs are lagging behind. The report shares that SMEs prioritize marketing and administrative processes in digital adoption, and that their efforts decrease with the complexity of technological applications. Additionally, it emphasizes that interest and development differ significantly on a sectoral basis. Although micro-enterprises were excluded from the analysis, SMEs still lagged in the DX process. Furthermore, the report states that digital security risks increase due to the low competency of SMEs with the DX process. It is a costly process, and they have problems with operative processes, especially on digital platforms. As can be seen, the situation of SMEs in the DX process is far behind compared to large enterprises and includes important issues that need solutions. The subject needs to be dealt with in detail. In this context, the studies that deal with digital transformation, which are carried out empirically, are examined and shared in detail in the next sections.

Methodology

The main goal of this study is to discover research that focuses on the process of digital transformation in SMEs and provide recommendations by sharing the findings of these studies. To identify relevant literature, the systematic review method was employed, which entails following specific procedures to choose and present research results in line with the study's objectives (Littell, Corcoran & Pillai, 2008). In determining the studies for systematic review, the inclusion criteria were empirical research (qualitative or quantitative) published at any time that examined the issues of digital transformation in SMEs. Studies were targeted to be examined comprehensively, and an exploration

was carried out using the digital libraries of Ulakbim, Scopus, Web of Science, and Proquest. “Digital transformation”, “SMEs”, “Dijital Dönüşüm” ve “KOBİ” were used as keywords in the identification of related studies. A total of 99 studies were identified in the initial search. Studies that did not meet the inclusion criteria or were duplicates were excluded. After this screening, a total of 37 studies were selected for inclusion in the review. These 37 studies include all available studies that provide empirical results. The publications were classified based on their author, date of publication, sample size, and variables. After classification, the findings and results of the studies were presented in detail.

Findings

Table 1 presents the descriptive information of 37 studies that were selected based on the inclusion criteria and the main purpose of the study.

Table 1: Information about Empirical Studies on Digital Transformation in SMEs

No	Author/s	Title	Sample	Variables
1	Abudaqa, Alzahmi, Almujaini & Ahmed (2022)	Does innovation moderate the relationship between digital facilitators, digital transformation strategies and overall performance of SMEs of UAE?	Manufacturing SMEs in UAE	Innovation digital facilitators, digital transformation strategies performance
2	Ates & Acur (2022)	Making obsolescence obsolete: Execution of digital transformation in a high-tech manufacturing SME	22 in-depth interviews with high-tech SMEs	Digital transformation
3	Birkel & Wehrle (2022)	Small- and Medium-Sized Companies Tackling the Digital Transformation of Supply Chain Processes: Insights From a Multiple Case Study in the German Manufacturing Industry	Multiple case study with 15 highly knowledgeable stakeholders from seven companies within the German manufacturing industry	Digital Transformation Supply Chain Processes
4	Brodeur, Pellerin, & Deschamps, (2021)	Collaborative approach to digital transformation (CADT) model for manufacturing SMEs	2 aerospace SMEs in North America	Digital transformation (CADT) model
5	Candelo, Casalegno & Civera, (2021)	Digital transformation or analogic relationships? A dilemma for small retailer entrepreneurs and its resolution	100 small retailer entrepreneurs (Italy)	Digital transformation
6	Cannas, (2021)	Exploring digital transformation and dynamic capabilities in agrifood SMEs	In-depth interviews of 21 key respondents in Sardinia (Italy).	Digital transformation Dynamic capabilities

7	Chatterjee, Chaudhuri, Vrontis, & Basile, (2021)	Digital transformation and entrepreneurship process in SMEs of India: a moderating role of adoption of AI-CRM capability and strategic planning	315 respondents from Indian SMEs	Digital transformation Entrepreneurship process Adoption of AI-CRM capability Strategic planning
8	Chen, Jaw, & Wu (2016)	Effect of digital transformation on organisational performance of SMEs Evidence from the Taiwanese textile industry's web portal	8 senior executives of small- and medium-sized enterprises (SMEs) in the Taiwanese textile industry.	Digital transformation Organisational performance
9	Coronado-Medina, Arias-Pérez, & Perdomo-Charry, (2020)	Fostering product innovation through digital transformation and absorptive capacity	102 Colombian manufacturing and service companies (77 SMEs+25 large companies)	Product innovation Digital transformation Absorptive capacity
10	Crupi, et al. (2020)	The digital transformation of SMEs– a new knowledge broker called the digital innovation hub	11 DIHs represented by 1 university consortium, 2 regional clusters and 8 industrial and artisan associations	Digital transformation Digital innovation hub
11	El Hilali, El Manouar, & Idrissi (2020).	Reaching sustainability during a digital transformation: a PLS approach	41 SMEs in Morocco	Sustainability Digital transformation
12	Erbay, & Yıldırım (2022)	Combined Technology Selection Model for Digital Transformation in Manufacturing: A Case Study From the Automotive Supplier Industry	11 experts	Digital Transformation Technology Selection Model
13	Garzoni, De Turi, Secundo, & Del Vecchio, (2020)	Fostering digital transformation of SMEs: a four levels approach	Interviews with seven key informants (top management and project managers)	Digital transformation
14	Kääriäinen, Pussinen, Saari, Kuusisto, Saarela, &	Applying the positioning phase of the digital transformation model in practice for SMEs: toward systematic development of digitalization	19 SMEs in Northern Ostrobothnia, Finland	The Phase of the digital transformation model
15	Khurana, IDutta, & Ghura, (2022)	SMEs and digital transformation during a crisis: The emergence of resilience as a second-order dynamic capability in an entrepreneurial ecosystem	8 entrepreneurs in India	digital transformation resilience dynamic capability

16	Kraft, Lindeque, & Peter, (2022).	The digital transformation of Swiss small and medium-sized enterprises: insights from digital tool adoption	1,593 respondents to a survey of Swiss SMEs	Digital transformation Digital tool adoption
17	Martinelli, Farioli, & Tunisini, (2021).	New companies' DNA: the heritage of the past industrial revolutions in digital transformation	3 Italian manufacturing companies: Biesse Group, Bianchi SpA, and Irca SpA of Zoppas Industries SpA.	Digital transformation
18	Matarazzo, Penco, Profumo, & Quaglia, (2021)	Digital transformation and customer value creation in Made in Italy SMEs: A dynamic capabilities perspective	multi-case study research on six Italian SMEs (the food, fashion, and furniture design industries)	Digital transformation Customer value creation
19	Min, & Kim, (2021)	SMEs' Digital Transformation Competencies on Platform Empowerment: A Case Study in South Korea	361 SME executives and employees in South Korea.	Digital Transformation Competencies Platform Empowerment
20	Bui (2021)	A Journey of Digital Transformation of Small and Medium-Sized Enterprises in Vietnam: Insights from Multiple Cases	6 SMEs in Vietnam	Digital Transformation
21	Hoa & Tuyen, (2021)	A Model For Assessing The Digital Transformation Readiness For Vietnamese SMEs	510 companies from different sectors	Digital Transformation Readiness
22	Pelletier, & Cloutier (2019)	Conceptualising digital transformation in SMEs: an ecosystemic perspective	39 participants (SMEs manager)	Digital transformation
23	Peter, Kraft & Lindeque, (2020)	Strategic action fields of digital transformation An exploration of the strategic action fields of Swiss SMEs and large enterprises	2,590 participants from 1,854 organisations	Digital transformation
24	Rupeika-Apoga, Petrovska, & Bule, (2022)	The Effect of Digital Orientation and Digital Capability on Digital Transformation of SMEs during the COVID-19 Pandemic	246 SMEs in Latvia	Digital Orientation Digital Capability Digital Transformation
25	Savastano, Zentner, Spremić, & Cucari, (2022)	Assessing the relationship between digital transformation and sustainable business excellence in a turbulent scenario	Executives of 162 SMEs in the tourism sector	Digital transformation Sustainable business excellence
26	Scuotto, Nicotra, Del Giudice, Krueger, & Gregori,	A microfoundational perspective on SMEs' growth in the digital transformation era	2017 Eurostat's dataset (2,156,360 SMEs)	digital transformation microfoundational perspective

27	Scuotto, Arrigo, Candelo, & Nicotra, (2019)	Ambidextrous innovation orientation effected by the digital transformation: A quantitative research on fashion SMEs	853 (SMEs) in the Italian fashion industry	Ambidextrous innovation orientation Digital transformation
28	Soluk, & Kammerlander, (2021).	Digital transformation in family-owned Mittelstand firms: A dynamic capabilities perspective	127 interviews in a multiple case study of 15 SMEs	Digital transformation dynamic capabilities
29	Trischler, & Li-Ying, (2022)	Exploring The Relationship Between Multi-Dimensional Digital Readiness and Digital Transformation Outcomes	207 Danish SMEs	Digital Readiness Digital Transformation Outcomes
30	Troise, Corvello, Ghobadian, & O'Regan, (2022)	How can SMEs successfully navigate VUCA environment: The role of agility in the digital transformation era	204 innovative SMEs in Italy	Agility Digital transformation
31	Ngo, Pham, & Nguyen. (2022)	Drivers of digital supply chain transformation in SMEs and large enterprises– a case of COVID-19 disruption risk	923 firms in Vietnam (SMEs and large enterprises)	Drivers of digital supply chain transformation
32	Yu, Fletcher, & Buck, (2022).	Managing digital transformation during re-internationalization: Trajectories and implications for performance	11 Chinese international SMEs	Digital transformation Re-internationalization
33	Anim-Yeboah, Boateng, Odoom, & Kolog., (2020)	Digital transformation process and the capability and capacity implications for small and medium enterprises	8 SMEs on an e-commerce platform in Ghana	Digital transformation process
34	Fachrumnisa, Adhiatma, Lukman, & Ab Mâjid, (2020)	Towards SMEs' digital transformation: The role of agile leadership and strategic flexibility	539 SMEs in Indonesia and Malaysia	agile leadership strategic flexibility digital transformation
35	Jeza, & Lekhanya, (2022)	The influence of digital transformation on the growth of Small and medium enterprises in South Africa	8 interviews with SME managers in the Durban area.	Digital transformation
36	Rupeika-Apoga, Bule, & Petrovska, (2022)	Digital Transformation of Small and Medium Enterprises: Aspects of Public Support	425 Latvian SMEs	Digital Transformation
37	Ano & Bent, (2021)	Human determinants influencing the digital transformation strategy of multigenerational family businesses: a multiple-case study of five French growth-oriented family firms	5 French family firms	Digital transformation strategy

When the 37 studies identified are examined, there has been a noticeable increase in the number of studies focusing on digital transformation in small and medium-sized enterprises (SMEs) in recent years (Figure 2).

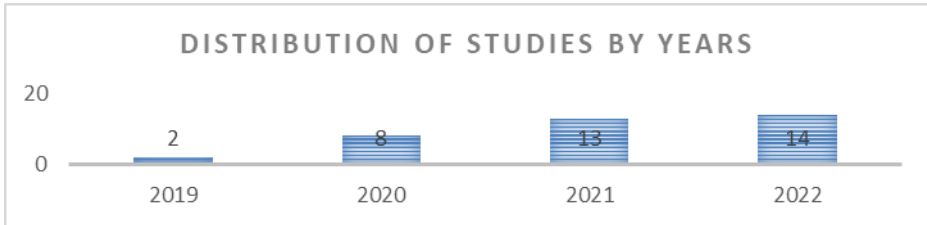

Figure 2: Distribution of studies by years

In addition, analysis was carried out on keywords in the studies. The co-occurrence map of keywords used two or more times is presented in Figure 3.

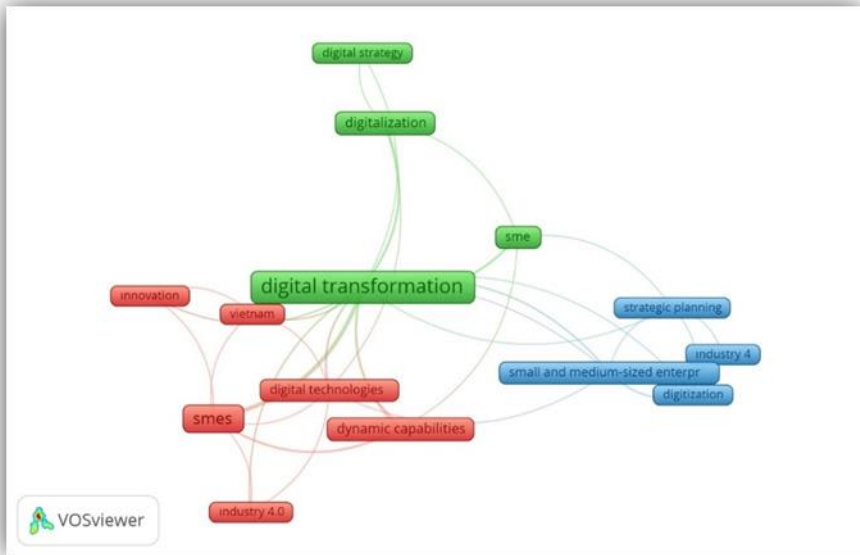

Figure 3: Keyword Co-occurrence Map

As a result of the examination, the findings will be summarized under two headings.

Recommendations Highlighted in Studies For Effective Adoption Of The DX

Digital transformation encompasses the integration of information and communication technologies to transform all processes of the business. In this process, it is not appropriate to transfer only technology to the enterprise. For an effective DX process, it is necessary to focus on the non-cognitive dynamic capacity of the enterprise, including both the informal and formal parts (Pelletier & Cloutier, 2019; Ates & Acur, 2022). Therefore, it is clear that SMEs need to develop their noncognitic capabilities by considering their social organizational dynamics. DX is a fundamental transformational

move for the business and should be reflected in its culture, collective behavior, and internal response dynamics. In this positive cultural environment, it is important for employees to consider their work in the change process as a family environment, in overcoming the uncertainties that DX will create (Cannas, 2021).

The DX should be carried out in a transformation process that is suitable for the needs, expectations, product, and service offerings of the enterprises. Upon reviewing the studies conducted in this context, it is important for a successful DX to realize “*a tailored digital transformation process*” to the business, that is, in accordance with the specific expectations and needs of SMEs (Brodeur, Pellerin, & Deschamps, 2021). In addition, it was shared that a balanced approach and management practice between local-global and tradition-innovation within the digital transformation process is important for the sustainability and effectiveness of DX (Martinelli, Farioli, & Tunisini, 2021).

It is important for an effective DX to consider the expectations and suggestions of all internal and external stakeholders. By creating synergy in the transformation process with the trust and participation of all stakeholders, an important strategic advantage can be established both in creating new products and ideas and in overcoming the problems that may arise (Chatterjee, Chaudhuri, Vrontis, & Basile, 2021; Candelo, Casalegno & Civera, 2021). In addition, this synergy will increase knowledge sharing and solidarity within the enterprise (Cannas, 2021). Also, understanding a customer experience-oriented business model is an important factor in the sustainability of the DX process (Crupi, et al., 2020).

It is considered that the development of a platform or web portal for SMEs in the digital transformation process is important in terms of using resources effectively and accelerating change management process. In fact, some studies have found that such interactions increase the transformation process and performance of businesses (Chen, Jaw, & Wu, 2016; Min, & Kim, 2021; Kääriäinen et al., 2021). Additionally, it is stated that while the awareness of the enterprises in the value chain increases with platform-based interaction, their integration will also be easier due to the use of similar infrastructures. For example, a study found that a web portal offering digital transformation tools has significant benefits in analyzing the current situation for the company's DX and correctly determining its needs (Matarazzo, Penco, Profumo, & Quaglia, 2021; Kääriäinen et al., 2021; Scuotto, Arrigo, Candelo, & Nicotra, 2019). In addition to the platform and web portal, it has been shared that the knowledge and technology transfers and knowledge brokerage activities offered by the Digital Innovation Hubs have made significant contributions to the adoption and integration of technological developments in the DX process of enterprises (Crupi, et al., 2020). It has also been empirically demonstrated that each digital capability and tool owned by businesses in the transformation positively affects the DX process (Scuotto, Nicotra, Del Giudice, Krueger, & Gregori, (2021).

For SMEs to successfully progress in DX, it is important to direct their focus to the non-business area rather than traditional management and business approaches, to properly analyze opportunities and threats. In fact, a study found that digital transformation has an important impact on the resilience of businesses during crises, and that focusing on environmental factors rather than core operations can offer them resilience (Khurana, Dutta & Ghura, 2022).

In the DX process, it is an important issue for businesses to determine an appropriate strategy and a suitable digital transformation roadmap in order to achieve effective results (Trischler & Li-Ying, 2022). Adopting an appropriate strategy and having sufficient digital readiness in accordance with the requirements of this strategy positively affect the progress of DX. It has also been shared that adopting a long-term strategy is an important strategic start for SMEs that have the goal of internationalization (Yu, Fletcher, & Buck, 2022).

The DX process is long-term endeavor, and it is important to determine the environmental changes and their impact on the business. Empirical evidence has demonstrated that adopting an agile leadership approach, which can be defined as a leadership style that closely follows environmental changes in businesses and can properly read expectations, is a key element for the proper implementation and effectiveness of DX strategies (Fachrunnisa, Adhiatma, Lukman, & Ab Majid, 2020).

Barriers Encountered in the DX Process

The DX process is an approach that integrates all formal and informal structural processes of the organization. In this transformation process, the support of top management and their attitude towards the seriousness of the issue significantly affect the effectiveness of the DX process. In a study conducted in this context, a decrease in the support of top management negatively affected the performance of the digital transformation process (Birkel & Wehrle, 2022). The study showed that following the start of the DX process with great interest, the decrease in attention and commitment of senior management to the DX process overshadowed the effectiveness of the process. Additionally, top management's failure to determine a clear roadmap for the DX process, that is, adopting a haphazard approach, caused uncertainty and emerged as an important barrier to the DX process.

Another important issue in the disruption of the DX process is the lack of competent and expert human resources as well as insufficient budget within the enterprise (Erbay, & Yıldırım, 2022; Kraft, Lindeque, & Peter, 2022; Anim-Yeboah, Boateng, Odoom, & Kolog, 2020; Garzoni, De Turi, Secundo, & Del Vecchio, 2020). Studies on this subject have shown that businesses face significant problems in terms of technical personnel and information, which is a serious barrier to DX progress. It has been suggested that this issue can be overcome with the help of technology transfer offices and entrepreneur support programs.

The effectiveness of change management in DX, which represents a radical change process, significantly affects the sustainability of the process. In some studies conducted in this context, significant resistance to change is observed within the organization (Bui, 2021; Soluk, & Kammerlander, 2021). Among the sources that feed this resistance are the low level of stakeholder awareness and the possibility of customers being neglected for a certain period during the transformation process. In addition, it has been noted that the products offered by SMEs are generally innovative and of sufficient quality, and that the expectations of external stakeholders from SMEs are relatively stable, which fosters resistance to change. The low stakeholder awareness, which is one of the main problems that feed the resistance to change, and especially the low DX readiness of the business significantly affects the effectiveness of DX in the medium and long term. In a study conducted, the DX readiness levels of enterprises were classified into three levels

(newcomers, learners, and leaders), and 510 companies covering various sectors were examined (Hoa & Tuyen, 2021). The study determined that while DX caused an increase in productivity and performance for a while in companies in the first two stages (newcomers, learners), DX sustainability decreased after a certain period. The reason for this decline is explained by the transfer of jobs to automation and the neglect of psychosocial processes in this transfer process. However, it was noted that this situation was not observed in businesses defined as leaders with high DX readiness levels. Therefore, the DX readiness of the employees, that is, the perception and competence of the workforce at the level of transition to the digital workflow and environment, is an important factor in the sustainability of digital transformation, and it is a major barrier when not managed properly.

Another important barrier that SMEs face in the digital transformation process is the need for significant support. In a conducted study, 425 Latvian SMEs were examined and important results were obtained in this regard. The study emphasized that SMEs could not carry out the DX process without EU support and government incentives and that a significantly inclusive policy should be developed, from competent human resources to tax reductions (Rupeika-Apoga, Bule, & Petrovska, 2022).

Conclusion

Technological advances and diversifying customer expectations keep the issue of digital transformation, which represents an important radical change process from the way businesses do business to their management philosophies, as a hot topic on the agenda of top management. Especially with the recent pandemic and economic crises experienced on a global scale, the need and the pressure for DX have increased even more. In this portrait, a heavy responsibility has been added to the responsibilities of SMEs, who are one of the main elements of the economy. DX responsibility has also become a strategic competitive advantage and even an element that determines the organizational lifecycle. The innovation capacity, agility, resilience, and increase in organizational performance and revenue offered to the business by digital transformation enable it to gain strategic advantage by managing diversified expectations properly. However, in the empirical studies conducted and shared above, SMEs cannot carry out a sustainable DX process compared to large enterprises, despite their share in the economy, the necessity of digital transformation and their high DX motivations. This situation appears as some structural issues as well as issues related to an ecosystem for transformation. In this context, it is considered appropriate to present inclusive solutions on the following issues to effectively manage the DX process:

- In the digital transformation process, an inclusive understanding should be considered. This means an approach that takes into account both informal and formal dynamics. The DX process perspective should go beyond technology transfer alone.
- Instead of using standard approaches in the DX process, a business-specific digital transformation approach should be created. This can be achieved by properly evaluating the industry and stakeholder expectations of the business. The glocal (global and local) balance should be established by considering the main capability of the business and preventing alienation. The sustainability of the DX process of SMEs is hindered by the lack of expert human and budget

resources. Necessary measures must be taken within the framework of effective governance to prevent this obstacle. A platform that includes digital transformation tools should be provided to SMEs to offer interaction with other businesses or experts in the value chain, thereby providing the trust, participation, awareness, and self-efficacy needed. Considering the added value of the DX of SMEs to the national and world economy, comprehensive government policies including tax and investment supports should be developed.

- The number and qualifications of the Digital Innovation Hubs and entrepreneur support programs should be increased, and expert and knowledge gaps should be closed through knowledge and technology transfers.
- It has been determined within the scope of the current study that the number of academic studies should be increased. In this context, it is important to increase the number of quantitative studies in addition to qualitative studies to include various sectors (agriculture, tourism, food, textile, etc., apart from the IT sector). More inclusive and guiding empirical results in the DX journey will make significant contributions to the effectiveness of DX strategies and overcoming resistance to change.
- For businesses to evaluate themselves, a standard (regulation) that measures and classifies their digital readiness on a sectoral basis should be developed, and an appropriate investment and support requirement should be introduced for these levels of businesses. This should enable businesses to adopt longer and more inclusive DX strategies and set a clear roadmap. These regulations can prevent the uncertainty and related inefficiency that internal and external stakeholders may experience.
- Top management is an important actor in digital transformation. Organizing awareness training for the development of managerial skills and the vision of top management will be beneficial in creating a more agile, aware, and innovative organizational climate. Additionally, transformation expert support should be provided to manage change in the business, which can intervene in the noncognitive elements of the business.

Digital transformation is becoming a necessity rather than a choice, due to the strategic advantages it offers businesses and its contributions to social welfare and the future. In this process, it should be taken into account that the effectiveness and sustainability of the DX process serve collective welfare by taking responsibility for all stakeholders. In this context, it is important to consider the steps needed to address the aforementioned issues and quickly seize the opportunities that digital transformation offers. Both top management and policymakers should approach it with awareness that digital transformation is a vital, deep-rooted, and inclusive transformative element, rather than just a popular managerial activity involving the use of digital technology. All parties must accurately identify barriers and ensure the efficient use of resources by both the enterprise and the public. In this context, it would be appropriate to address the issues shared in the study by the business and policymakers and to increase awareness and participation of all stakeholders on these issues.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "Digital Transformation In Smes: A Focused Review of The Research Literature", orally delivered at the International Social Sciences Congress In The Age Of Digital Transformation Symposium.</p> <p>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</p>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	<p>Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40)</p> <p>Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40)</p> <p>Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40)</p> <p>Writing up: 1. Author (%60), 2. Author (%40)</p> <p>Submission and Revision: 1. Author (%60), 2. Author (%40)</p>

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Etik Beyan	<p>* Bu makale, The International Social Sciences Congress in the Age of Digital Transformation Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Digital Transformation In Smes: A Focused Review of The Research Literature" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.</p> <p>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	<p>Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)</p> <p>Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)</p> <p>Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)</p> <p>Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)</p> <p>Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)</p>

References / Kaynakça

- Abudaqa, A., Alzahmi, R. A., Almujaani, H., & Ahmed, G. (2022). Does innovation moderate the relationship between digital facilitators, digital transformation strategies and overall performance of SMEs of UAE?. *International Journal of Entrepreneurial Venturing*, 14(3), 330-350.
- Albinson, N., Blau, A. & Chu, Y. (2016). *The Future of Risk, New Game New Rules*, Deloitte, New York, NY.
- Anim-Yeboah, S., Boateng, R., Odoom, R., & Kolog, E. A. (2020). Digital transformation process and the capability and capacity implications for small and medium enterprises. *International Journal of E-Entrepreneurship and Innovation (IJEI)*, 10(2), 26-44.
- Ano, B., & Bent, R. (2021). Human determinants influencing the digital transformation strategy of multigenerational family businesses: a multiple-case study of five French growth-oriented family firms. *Journal of Family Business Management*, (ahead-of-print).
- Ates, A., & Acur, N. (2022). Making obsolescence obsolete: Execution of digital transformation in a high-tech manufacturing SME. *Journal of Business Research*, 152, 336-348.
- Birkel, H., & Wehrle, M. (2022). Small-and Medium-Sized Companies Tackling the Digital Transformation of Supply Chain Processes: Insights From a Multiple Case Study in the German Manufacturing Industry. *IEEE Transactions on Engineering Management*. doi: 10.1109/TEM.2022.3209131.
- Brodeur, J., Pellerin, R., & Deschamps, I. (2021). Collaborative approach to digital transformation (CADT) model for manufacturing SMEs. *Journal of Manufacturing Technology Management*. 33(1), 61-83
- Bui, M. L. (2021). A journey of digital transformation of small and medium-sized enterprises in Vietnam: Insights from multiple cases. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(10), 77-85.
- Candelo, E., Casalegno, C. G., & Civera, C. (2021). Digital transformation or analogic relationships? A dilemma for small retailer entrepreneurs and its resolution. *Journal of Strategy and Management*. 15 (3), 397-415
- Cannas, R. (2021). Exploring digital transformation and dynamic capabilities in agrifood SMEs. *Journal of Small Business Management*, 1-27.
- Cha, K.J., Hwang, T. & Gregor, S. (2015). An integrative model of IT-enabled organizational transformation: a multiple case study. *Management Decision*, 53(8), 1755-1770.
- Chatterjee, S., Chaudhuri, R., Vrontis, D., & Basile, G. (2021). Digital transformation and entrepreneurship process in SMEs of India: a moderating role of adoption of AI-CRM capability and strategic planning. *Journal of Strategy and Management*. 15(3), 416-433
- Chen, Y. Y. K., Jaw, Y. L., & Wu, B. L. (2016). Effect of digital transformation on organisational performance of SMEs: Evidence from the Taiwanese textile industry's web portal. *Internet Research*. 26 (1), 186-212

Coronado-Medina, A., Arias-Pérez, J., & Perdomo-Charry, G. (2020). Fostering product innovation through digital transformation and absorptive capacity. *International Journal of Innovation and Technology Management*, 17(06), 2050040.

Crupi, A., Del Sarto, N., Di Minin, A., Gregori, G. L., Lepore, D., Marinelli, L., & Spigarelli, F. (2020). The digital transformation of SMEs-a new knowledge broker called the digital innovation hub. *Journal of Knowledge Management*. 24 (6), 1263-1288.

El Hilali, W., El Manouar, A., & Idrissi, M. A. J. (2020). Reaching sustainability during a digital transformation: a PLS approach. *International Journal of Innovation Science*. 12 (1), 52-79.

Erbay, H., & Yıldırım, N. (2022). Combined Technology Selection Model for Digital Transformation in Manufacturing: A Case Study From the Automotive Supplier Industry. *International Journal of Innovation and Technology Management*, 2250023.

Fachrunnisa, O., Adhiatma, A., Lukman, N., & Ab Majid, M. N. (2020). Towards SMEs' digital transformation: The role of agile leadership and strategic flexibility. *Journal of Small Business Strategy*, 30(3), 65-85.

Garzoni, A., De Turi, I., Secundo, G., & Del Vecchio, P. (2020). Fostering digital transformation of SMEs: a four levels approach. *Management Decision*. 58 (8), 1543-1562

Gong, C., & Ribiere, V. (2021). Developing a unified definition of digital transformation. *Technovation*, 102, 102217.

Hoa, N. T. X., & Tuyen, N. T. (2021). A model for assessing the digital transformation readiness for Vietnamese SMEs. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 8(4), 541-555.

Jeza, S. & Lekhanya, L.M. (2022). The influence of digital transformation on the growth of small and medium enterprises in South Africa. *Problems and Perspectives in Management*, 20(3), 297-309.

Kääriäinen, J., Pussinen, P., Saari, L., Kuusisto, O., Saarela, M., & Hänninen, K. (2021). Applying the positioning phase of the digital transformation model in practice for SMEs: toward systematic development of digitalization. *International journal of information systems and project management*, 8(4), 24-43.

Khurana, I., Dutta, D. K., & Ghura, A. S. (2022). SMEs and digital transformation during a crisis: The emergence of resilience as a second-order dynamic capability in an entrepreneurial ecosystem. *Journal of Business Research*, 150, 623-641.

Kraft, C., Lindeque, J. P., & Peter, M. K. (2022). The digital transformation of Swiss small and medium-sized enterprises: insights from digital tool adoption. *Journal of Strategy and Management*. 15 (3), 468-494.

Li, L., Su, F., Zhang, W. & Mao, J.Y. (2018). Digital transformation by SME entrepreneurs: a capability perspective. *Information Systems Journal*, 28(6), 1129-1157.

Littell, J. H., Corcoran, J. & Pillai, V. (2008). *Systematic Reviews and Meta-Analysis*. UK: Oxford University Press.

Martinelli, E. M., Farioli, M. C., & Tunisini, A. (2021). New companies' DNA: the heritage of the past industrial revolutions in digital transformation. *Journal of Management and Governance*, 25(4), 1079-1106.

Matarazzo, M., Penco, L., Profumo, G., & Quaglia, R. (2021). Digital transformation and customer value creation in Made in Italy SMEs: A dynamic capabilities perspective. *Journal of Business Research*, 123, 642-656.

Min, S. A., & Kim, B. Y. (2021). SMEs' digital transformation competencies on platform empowerment: A case study in South Korea. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(6), 897-907.

Mikalef, P., Pappas, I. O., Krogstie, J., & Giannakos, M. (2018). Big data analytics capabilities: a systematic literature review and research agenda. *Information Systems and e-Business Management*, 16(3), 547-578.

Mutluturk, M., Kor, B., & Metin, B. (2021). *The role of Edge/Fog computing security in IoT and Industry 4.0 infrastructures: Edge/Fog-based security in Internet of Things*. In Handbook of research on information and records management in the fourth industrial revolution (pp. 211-222). IGI Global.

Ngo, V.M., Pham, H.C. & Nguyen, H.H. (2022). Drivers of digital supply chain transformation in SMEs and large enterprises - a case of COVID-19 disruption risk, *International Journal of Emerging Markets*, Vol. ahead-of-print . <https://doi.org/10.1108/IJOEM-10-2021-1561>

OECD (2021). *The Digital Transformation of SMEs, OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/bdb9256a-en>.

Özdemir, S., Mutlutürk, M., Kör, B., & Metin, B. (2019, October). Country of Origin Criteria for Digitalization with National IT Products. In *6th International Management Information Systems Conference 2019*

Pelletier, C., & Cloutier, L. M. (2019). Conceptualising digital transformation in SMEs: an ecosystemic perspective. *Journal of Small Business and Enterprise Development*. 26 (6/7),. 855-876.

Peter, M. K., Kraft, C., & Lindeque, J. (2020). Strategic action fields of digital transformation: An exploration of the strategic action fields of Swiss SMEs and large enterprises. *Journal of Strategy and Management*. 3 (1), 160-180

Redhat (2018). *What is digital transformation? The enterprisers project: a community of CIOs discussing the future of business and IT*, available at: <https://enterprisersproject.com/what-isdigital-transformation> (accessed 12.10.2022)

Renitz, G. (2020). *Consider the Three Ds When Talking about Digital Transformation*. Available at: <https://er.educause.edu/blogs/2020/6/consider-the-three-ds-when-talking-about-digitaltransformation>. Date of access: 06.10.2022

Rowe, S.D. (2017). Digital transformation needs to happen: the clock is ticking for companies that have been unwilling to embrace change. *Customer Relationship Management*. 30-33

Rupeika-Apoga, R., Bule, L., & Petrovska, K. (2022). Digital transformation of small and medium enterprises: Aspects of public support. *Journal of Risk and Financial Management*, 15(2), 45.

Rupeika-Apoga, R., Petrovska, K., & Bule, L. (2022). The Effect of Digital Orientation and Digital Capability on Digital Transformation of SMEs during the COVID-19 Pandemic. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 17(2), 669-685.

Savastano, M., Zentner, H., Spremi, M., & Cucari, N. (2022). Assessing the relationship between digital transformation and sustainable business excellence in a turbulent scenario. *Total Quality Management & Business Excellence*, 1-22.

Scuotto, V., Arrigo, E., Candelo, E., & Nicotra, M. (2019). Ambidextrous innovation orientation effected by the digital transformation: A quantitative research on fashion SMEs. *Business Process Management Journal*, 26(5), 1121-1140.

Scuotto, V., Nicotra, M., Del Giudice, M., Krueger, N., & Gregori, G. L. (2021). A microfoundational perspective on SMEs' growth in the digital transformation era. *Journal of Business Research*, 129, 382-392.

Soluk, J., & Kammerlander, N. (2021). Digital transformation in family-owned Mittelstand firms: A dynamic capabilities perspective. *European Journal of Information Systems*, 30(6), 676-711.

Tangi, L., Janssen, M., Benedetti, M., & Noci, G. (2020, August). *Barriers and Drivers of Digital Transformation in Public Organizations: Results from a Survey in the Netherlands*. International Conference on Electronic Government (pp. 42-56). Springer, Cham.

The World Bank (2022). *Small and Medium Enterprises (SMEs) Finance* Available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/smefinance>, date of access:12.10.2022

TOBB (2021). *Türkiye'nin KOBİleri Bülteni*. Available at: <https://www.tobb.org.tr/KobiArastirma/Sayfalar/TRninkOBİleriBulteni.php>, date of access:12.10.2022

Trischler, M. F. G., & Li-Ying, J. (2022). Exploring The Relationship Between Multi-Dimensional Digital Readiness And Digital Transformation Outcomes. *International Journal of Innovation Management*, 26(03), 2240014.

Troise, C., Corvello, V., Ghobadian, A., & O'Regan, N. (2022). How can SMEs successfully navigate VUCA environment: The role of agility in the digital transformation era. *Technological Forecasting and Social Change*, 174, 121227.

Yıkılmaz, İ. & Sürücü, L. (2021). *Dijital Çağda Liderliğin Yeni Yüzü: Dijital Liderlik.*, İ. Erdoğan Tarakçı ve B. Göktaş (Ed.).Dijital Gelecek Dijital Dönüşüm 2,içinde (301- 315 ss.) İstanbul: EFE Akademi

Yıkılmaz, İ. (2021). *Covid-19 Pandemic As A Digital Transformation Catalyst*. M. Meciar and H.Şimşek (Ed.) The Social and Economic Impact of Covid-19: Rapid Transformation of the 21st Century Society, içinde (119-138 ss.). London: IJOPEC Publications

Yu, H., Fletcher, M., & Buck, T. (2022). Managing digital transformation during re-internationalization: Trajectories and implications for performance. *Journal of International Management*, 28(4), 100947.

2023, 12 (2), 680-705 | Araştırma Makalesi

Çocukların Dernek Kurması ve Barışçıl Bir Şekilde Toplanması Üzerine Öğretmenlerin ve Ebeveynlerin Görüşlerinin İncelenmesi

Mehmet AYHAN¹

Esmâ TÜRKYILMAZ²

Sevde MICİK³

Öz

Çocuk toplum içine ne kadar katılmış, çocuğun görüşü ne ölçüde alınmış ve çocuk toplum ile ne düzeyde kaynaştırılmış ise var olan haklarını da bu ölçüler ile orantılı bir şekilde kullanabilir. Yetişkinler çocuk haklarını iyi bir biçimde öğrenmeden, çocuklara bu haklarını kullanabilecekleri ortamları sunmadan, çocuk hakları bir belgeden öteye gidemeyecektir. Bu araştırma, çocukların katılım hakkı kapsamında çocukların dernek kurma hakkı ve barışçıl bir şekilde toplanma hakkı üzerine öğretmenlerin ve ebeveynlerin görüşlerini incelemek ve bu doğrultuda katılımcıların verdikleri cevapları demografik değişkenlere göre temalara ayırıp, analiz etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma konuyla doğrudan ilgili bireylerle görüşmeler yaparak ayrıntılı bilgilere ulaşabilmek adına nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji (olgubilim) deseni ile tasarlanmıştır. Çalışmaya katılan öğretmenler Şırnak ilinin Silopi ilçesinin merkezine bağlı Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde 2021-2022 yılı bahar döneminde görev yapan 17 kişiden oluşmaktadır. Çalışmadaki öğretmenlerin belirlenmesinde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme yönteminin bir çeşidi olan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya katılan ebeveynler Şırnak ilinin Silopi ilçesinin merkezine bağlı Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde 2021-2022 yılı bahar döneminde çocuğu okula giden bireylerden oluşmaktadır. Ebeveynler belirlenirken amaçlı örnekleme yönteminin bir çeşidi olan uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Toplanan veriler içerik analizine uygun olarak kodlanmış ve temalara ayrılarak analiz edilmiştir. Yapılan çalışmada nitel araştırmalara uygun olarak geçerlik ve güvenilirlik durumları sınanmış ve raporlaştırılmıştır. Çalışmanın bulgularına bakıldığında, genel olarak ebeveynlerin ve öğretmenlerin, ortak temalara vurgu yaptıkları görülmüştür. Bu bulgular neticesinde öğretmenlerin ve ebeveynlerin, çocukların katılım hakkı üzerine yeterli düzeyde bilgiye sahip olduğu fakat çocukların dernek kurma ve barışçıl bir şekilde toplanma hakları üzerine yeterli bir bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonunda ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocuk hakları konusunda bilinçlendirilmeleri gerektiği yönünde (hizmet içi eğitim, seminer) bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, Katılım hakkı, Dernek kurma hakkı, Öğretmen, Ebeveyn, Eğitim

Ayhan, M. , Türkyılmaz, E. & Mıcık, S. (2023). Çocukların Dernek Kurması ve Barışçıl Bir Şekilde Toplanması Üzerine Öğretmenlerin ve Ebeveynlerin Görüşlerinin İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 680-705 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1168244>

Geliş Tarihi	30.08.2022
Kabul Tarihi	01.06.2023
Yayın Tarihi	11.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Öğr.Gör., Şırnak Üniv. Silopi MYO/Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü
mehmetayhan@sirnak.edu.tr , ORCID: 0000-0002-0835-1820

² Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi/Silopi MYO/Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü
esmaturkyilmaz@sirnak.edu.tr , ORCID: 0000-0001-6189-320X

³ Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi/Silopi MYO/Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü
sevdemıcık@sirnak.edu.tr , ORCID: 0000-0001-5123-9343

2023, 12 (2), 680-705 | Research Article

Examining the Views of Teachers and Parents on Children's Association Formation and Peaceful Gathering

Mehmet AYHAN¹

Esmâ TÜRKYILMAZ²

Sevde MİCİK³

Abstract

The extent to which the child is involved in the society, the extent to which the child's opinion is taken into consideration and the extent to which the child is integrated into the society, the child can use his/her existing rights in proportion to these measures. Without adults learning children's rights in a good way and providing children with environments where they can use these rights, children's rights will not go beyond a document. This study was conducted to examine the views of teachers and parents on children's right to form associations and the right to peaceful assembly within the scope of children's right to participation, and to analyse the answers given by the participants in this direction by dividing them into themes according to demographic variables. The study was designed with phenomenology design, which is one of the qualitative research methods, in order to reach detailed information by interviewing individuals directly related to the subject. The teachers participating in the study consisted of 17 people working in the spring semester of 2021-2022 within the Ministry of National Education in the centre of Silopi district of Şırnak province. Maximum variation sampling method, which is a type of purposive sampling method, was used to determine the teachers in the study. The parents participating in the study consisted of individuals whose children attended school in the spring term of 2021-2022 within the Ministry of National Education in the centre of Silopi district of Şırnak province. While determining the parents, convenient sampling method, which is a type of purposeful sampling method, was used. The collected data were coded in accordance with content analysis and analysed by dividing them into themes. In the study, validity and reliability were tested and reported in accordance with qualitative research. When the findings of the study were analysed, it was seen that parents and teachers generally emphasised common themes. As a result of these findings, it was concluded that teachers and parents have sufficient knowledge about children's right to participation, but they do not have sufficient knowledge about children's right to association and peaceful assembly. At the end of the research, it was concluded that parents and teachers should be made aware of children's rights (in-service training, seminars).

Keywords: Children's rights, Right of participation, Right to establish association, Teacher, Parent, Education

Ayhan, M. , Türkyılmaz, E. & Mıcık, S. (2023). Examining the Views of Teachers and Parents on Children's Association Formation and Peaceful Gathering . Journal of the Human and Social Science Researches Dergisi , 12 (2) , 680-705 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1168244>

Date of Submission	30.08.2022
Date of Acceptance	01.06.2023
Date of Publication	11.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Lecturer, Şırnak University Şırnak University Silopi Vocational School Department of Child Care and Youth Services, Türkiye , mehmetayhan@sirnak.edu.tr , ORCID: 0000-0002-0835-1820

² Lecturer, Şırnak University Şırnak University Silopi Vocational School Department of Child Care and Youth Services, Türkiye , esmaturkyilmaz@sirnak.edu.tr , ORCID: 0000-0001-6189-320X

³ Lecturer, Şırnak University Şırnak University Silopi Vocational School Department of Child Care and Youth Services, Türkiye , sevdemicik@sirnak.edu.tr , ORCID: 0000-0001-5123-9343

Giriş

Çocukluk tarihi süreç içerisinde sürekli olarak bir değişime uğramış, bazen inişli bazen çıkışlı bir gelişim göstererek ilerlemeye çalışan bir olgu olmuştur (Aries, 1962; Heywood, 2003; Stearns, 2018). Çocuk kavramının varlığını, çocukluk olgusunun varlığı ile ilişkilendirmenin yanında, çocukluk olgusunun varlığını ise çocuk haklarının varlığı ile ilişkilendirmek gerekir. Aries (1962) ve Postman (1995), çocukluğun varlığını çocuklar ile yetişkinler arasında bir farklılığın oluşmasıyla açıklamaya çalışmışlardır. Özellikle çocukların yetişkinlerden farklı giydirilmesi, farklı ortamlarda bulunulması durumunun çocukları yetişkinlerden ayırttığı savını ortaya atmışlardır. Fakat çocuklara tanınan her ayrıcalığın bir hak niteliği taşımadığı da ayrı bir gerçektir. Bir durumun çocuklar açısından hak ehliyeti taşıyabilmesi yani hukuksal manada varolabilmesi, çocuğun sağ ve tam doğumunun gerçekleşmesinin yanı sıra verilen hakkın çocukları yaşatması, geliştirmesi ve koruyucu nitelikte olmasıyla da ilişkilidir. Çünkü tarih boyunca ilkel kabilelerde bile çocuklara bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Fakat çocuklar üzerinde yaşatma, geliştirme ya da koruma gibi unsurlardan biri hep eksik olmuş ve sözde oluşmuş ayrıcalıklar bir hak niteliği taşımamıştır (Stearns, 2018). Çocuklara tanınan ayrıcalıkların yasal zeminde bir hak olarak var olmasının miladı 1924 “Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi” ile başlamıştır. Ardından 1959 yılında imzalanan “Çocuk Hakları Bildirgesi” ve 1989 da imzalanan “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” temel anlamda çocuk haklarına son şeklini vermiştir (Woodhead, 2010). Bu üç metinden yola çıkarak çocuk haklarının geniş bir tanımını yapmak yerinde olacaktır. Çocuk hakları; 0-18 yaş arasında bulunan dünyanın neresinde olursa olsun tüm çocukları fiziksel, bilişsel ve sosyo-kültürel alanda yaşatmayı, geliştirmeyi ve korumayı amaçlayan; maddi ve manevi anlamda onlara eşit ve güvenilir bir ortam sunmayı amaçlayan haklardır (UN, Convention on the Rights of the Child, 1989; UN, Declaration of the Rights of the Child, 1959). Bu tanımın yanında 1989 yılında imzalanan toplamda 54 maddeden oluşan ve hala geçerliliğini koruyan çocuk hakları sözleşmesindeki hakların bazı temel ilkeler üzerine inşa edildiğini görmekteyiz. Bu ilkeler; ayrımcılık yasağı, çocuğun yaşama ve gelişmesi, çocuğun yüksek yararı ve çocuğun görüşlerini ifade edebileceğini gösteren katılım hakkıdır (Akyüz, 2018; Meray, 2018). Bu ilkeler, sözleşmedeki maddelerin çekirdeğini oluşturmuş ve diğer tüm maddelerin içerisinde sirayet etmiştir. Çocuğun katılımı çocuklara yönelik hakların varlığını ve fiiliyatını gösteren, toplumsal ve evrensel manada çocuğa değer verilir verilmediğini belirleyen temel haklardan biridir (Erbay, 2013).

Çocuk hakları sözleşmesine göre katılım hakkı, çocuğu ilgilendiren herhangi bir konu hakkında çocuğun sözel veya sözel olmayan bir şekilde görüşlerini ifade etmesi ve ayrıca bu görüşlerin çocuğu doğrudan ilgilendirecek bir konu ile ilişkili ise çocuğun üstün yararı gözetilerek dikkate alınmasıdır (Akyüz, 2018; UNİCEF UK, 2021). Çocuk toplum içine ne kadar katılmış, çocuğun görüşü ne ölçüde alınmış ve çocuk toplum ile ne düzeyde kaynaştırılmış ise var olan haklarını da bu ölçülere orantılı bir şekilde kullanabilir (Akyüz, 2018; Canbulut, 2015). Katılım hakkını diğer haklardan ayıran önemli bir diğer özelliği ise ilk kez 1989 çocuk hakları sözleşmesinde ele alınmış olmasıdır. Bu tarihin günümüzden çokta uzak olmaması bu durumun günümüzde bile hala sıcaklığını koruduğunu, tartışıldığını gösterir olmasının bir kanıtıdır (Erbay, 2018). Bu tartışmalardan biri çocuğun katılım hakkından tam olarak kastedilenin ne olduğudur. Akyüz (2018) katılım hakkını; çocukların görüşlerini özgür bir şekilde

ortaya koyma olarak tanımlarken, Correia vd. (2019) çocuğu etkileyen her konuda çocuğun fikirlerinin alınması olarak tanımlamışlardır. Katılım hakkı çerçevesinden baktığımızda çocuğun yüksek yararını neye göre belirleneceğinin net bir cevabının olmayışı da ayrı bir tartışma konusunu oluşturmuştur (Erbay, 2019; Matthews, 2000). Aynı zamanda çocuğun katılım hakkını demokrasi ile de ilişkilendirmek gerekir. Demokrasinin gelişmesiyle katılım hakkının uygulama düzeyi birbirleriyle paralellik gösterir (İnal, 2018). 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesini incelediğimizde katılım hakkının çocuğun yüksek yararı çerçevesinde aile ve toplum işbirliği içerisinde ele alınıp uygulamaya dönüştürülmesini önermektedir. Sözleşme metninin 12. Maddesi sözleşmenin çekirdeğini oluşturur. Yetişkin ve çocuk ayrımı yapılmaksızın bu hakkın etkin kullanımı demokrasinin yapısını güçlendirecektir. Yine bu maddeye göre çocuklar yaşının ve olgunluğunun düzeyinde kendilerini ilgilendiren herhangi bir konuda dinlenmeli, yazılı, sözlü, jest ve mimiklere dayalı, resim veya herhangi başka bir araç ile fikirlerini özgür bir şekilde ifade edebilmelidirler. Bireyin toplum içerisinde kendisini var edebilmesinin, kendini kabul ettirebilmesinin yolu, kendisi gibi düşünen bireylerle bir araya gelip seslerini daha gür çıkarmalarını sağlayacak gruplar içerisinde bulunmalarından geçmektedir. Bu amaçla anayasamız, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, bireylerin dernekler kurarak bu olanağı gerçekleştirmelerine imkan tanımıştır (Sönmez, 2008). Bunun yanında Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinin 15. maddesi, çocukların dernek kurma ve barışçıl bir biçimde toplanma hakkının var olduğu üzerinde durur. Bu hak çocukların katılım hakkı ile doğrudan ilişkilidir.

Bireylerin bir araya gelerek herhangi bir konuda seslerini duyurmaları, isteklerini bildirmeleri ya da toplumsal bir yardımlaşma adına bazı adımların atılması noktasında derneklerin aktif varlığı etkin rol oynamaktadır. Dernek kurma hakkı düşünce özgürlüğünün ve katılım hakkının bir bağdaştırıcısı ve tamamlayıcısıdır. Ayrıca derneklerin kurulması ve varlığını sürdürmesi sürekli oluşacak bir denetleme mekanizmasını tetikleyeceğinden, hükümetler üzerinde kalıcı ve etkili bir baskı unsuru oluşturabilir. Derneklerin bu denetleyici mekanizmasının varlığı tarih boyunca hükümetlere keyfi veya haksız muamele yapmalarına hususunda bir baskı unsuru oluşturmuş ve bu baskı unsuru, derneklerin 19. ve 20. Yüzyıllara kadar hükümetler tarafından çok da desteklenmemesine ve kitleler tarafından yaygınlaşmamasına sebebiyet vermiştir. Türkiye tarihine baktığımızda İkinci Meşrutiyete kadar dernek kurma hakkına yönelik hiçbir yasa görülmemektedir. Fakat daha sonra hazırlanan her anayasanın metnine dernek kurma hakkı kanun şeklinde yerleştirilmiştir (Akın, 1966). Günümüzde herkes, devletin varlığını ve bütünlüğünü bozmadan, toplumun örf ve adetlerini sarsmadan, toplumsal olarak faydalı olacağını düşündüğü bir konuda hiçbir yerden izin almaksızın dernek kurabilir ve istediği derneğe üye olabilir. Fakat bu durum çocuklar açısından bakıldığında sınırlı bir nitelik taşımaktadır. Çocuk derneklerinin kuruluşu ve üyeliği hakkındaki bilgiler Dernekler Kanununun 3. maddesinde açıkça belirtilmiştir (TBMM, Dernekler Kanunu, 2004):

On beş yaşını bitiren ayırt etme gücüne sahip küçükler; toplumsal, ruhsal, ahlaki, bedensel ve zihinsel yetenekleri ile spor, eğitim ve öğretim haklarını, sosyal ve kültürel varlıklarını, aile yapısını ve özel yaşantılarını korumak ve geliştirmek amacıyla yasal temsilcilerinin yazılı izni ile çocuk dernekleri kurabilir veya kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilirler. On iki yaşını bitiren küçükler yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilirler ancak yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar. Çocuk derneklerine on sekiz yaşından büyükler kurucu

veya üye olamazlar.

Türkiye’de çocuk haklarına ve anayasaya uygun bir biçimde kurulan ve günümüzde hala aktif olarak faaliyet gösteren altı (6) çocuk derneğine ulaşılmıştır (Özkan-Kunduracı ve Tozduman-Yaralı, 2019). Bunlar:

İDEA Çocuk Derneği- İzmir

HEMPA Çocuk Derneği- Ankara

Acıpayam Çocuk Derneği- Denizli

Gül Çocukları Derneği- Isparta

İstanbul Liseleri Münazara Derneği

İzmir Liseleri Münazara Derneği

Bu dernekler kuruluş amacı yönünden daha çok sosyoekonomik durumu kötü olan çocuklar için projeler hazırlarken bazı dernekler ise münazara gibi sosyo-kültürel bir etkinliğin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesini amaç edinmiştir. Bunun dışında Türkiye’de ilk çocuk derneği 2005 yılında İstanbul’da 15-17 yaş arası liseli çocuklar tarafından “Kutup Yıldızı” ismiyle kurulmuştur (Sezen, 2005). 2005 yılı sonrasında birçok çocuk derneği kurulmasına rağmen aktifliğini sürdürememiştir (Taşkın ve Karaman-Kepenekçi, 2009).

Dernek kurma ve istikrarlı bir biçimde yürütme işlemi, çocuklar açısından zorlayıcı olabilir. Bu zorlanmalara rağmen çocukların toplumsal olarak kendilerini ilgilendiren konular hakkında veya kendilerini sorumlu hissettiği durumlara yönelik seslerini duyurmaları ve kararlar almaları dernek kurma hakkının negatif statüde bir hak olduğunu gösterir. Ayrıca dernek kurma hakkı özgürlük ile doğrudan ilişkili bir hak olmasının yanında çocuğun yurttaşlık bilincinin geliştirebilmesi bakımından da önemlidir. Çocuğun yurttaşlık bilincinin oluşmasında tartışılan temel konulardan biri dernek kurma hakkıdır. Bu hak yasalarca çocuğun yaşı ile sınırlandırılmıştır (Erbay, 2019; Matthews, 2000). Çünkü 15 yaşını doldurmamış bir çocuk hiçbir şekilde çocuk derneği kuramamaktadır. Bunun yanında çocukların dernek kurma noktasında bir diğer sorun ise ebeveynlerin, toplumun ve öğretmenlerin çocuk hakları konusunda bilgide ve uygulamada senkronize olamamalarıdır (Ayhan, 2021; Koziklioğlu, 2018). Bu uyumsuzluğun sebebi bireylerin çocuk hakları konusunda üstünkörü bir bilgiye sahip olmaları ve konunun asıl temeline oluşturan durumlara odaklanamamalarından kaynaklanmaktadır (Arslan, 2019; Dinç, 2015; Washington, 2010). Örneğin; Ayhan (2021) çocuk haklarına yönelik yaptığı çalışmada, ebeveynlerin pratikte çocuk haklarını kullanırken bazı noktalarda bilgi eksikliği yaşadığını belirtmiştir. Çocukların haklarını etkili bir biçimde öğrenmelerinin yolu çocuklardan önce yetişkinlerin bu hakları etkili bir biçimde öğrenmelerinden geçmektedir. Yetişkinler çocuk haklarını iyi bir biçimde öğrenmeden, çocuklara bu haklarını kullanabilecekleri ortamları sunmadan, çocuk hakları bir belgeden öteye gidemeyecektir.

Çocukların katılım hakkı üzerine; katılım hakkının Türkiye açısından incelenmesi (Erbay, 2013); çocuk katılım hakkının ülkeler bazında karşılaştırılması (Şahin ve Polat , 2012), göçmen çocuklarının katılım haklarının incelenmesi (Topçuoğlu, 2019); ebeveynlerin katılım hakkına yönelik görüşleri (Akyol, 2020); öğretmen adaylarının

katılım hakkı üzerine farkındalıklarının incelenmesi (Yüksel ve Yazıcı, 2019); çocukların eğitim ortamlarına katılım hakları (Correia ve diğ., 2019); günlük yaşamda

çocukların katılım hakkına yönelik zorluklar (Bae, 2009) ve öğretmenlerin çocukların katılım hakkını geliştirebilmesi (Church ve Bateman, 2019) gibi bazı çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Çocukların katılım hakkına yönelik birçok çalışma mevcutken, doğrudan çocukların dernek kurma hakkına yönelik çok az çalışmaya rastlanmıştır. Örneğin; Taşkın ve Karaman-Kepenekçi (2009) çocukların dernek kurma hakkı üzerine yaptıkları çalışmada doküman analizi metoduyla konuyu alanyazında tartışmışlardır. Buna rağmen çocukların yaşamını doğrudan etkileyen öğretmenlerin ve ebeveynlerin dernek kurma ve barışçıl bir şekilde toplanma hakkında ne derecede bilgi sahibi olduklarıyla ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda yapılacak çalışma doğrudan çocuklarla ilişki içerisinde olan yetişkinlerin; çocukların katılım, dernek kurma ve barışçıl bir biçimde toplanma hakkı üzerine ne derecede bilgi sahibi olduğu derinlemesine incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, çocukların katılım hakkı kapsamında çocukların dernek kurma hakkı ve barışçıl bir şekilde toplanma hakkı üzerine öğretmenlerin ve ebeveynlerin görüşlerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Çocukların görüşlerini ifade edebilme hakkı üzerine öğretmenlerin ve ebeveynlerin görüşleri nelerdir?
2. Çocuğun katılım hakkı kavramından öğretmenler ve ebeveynler ne anlamaktadır bu konuda görüşleri nelerdir?
3. Çocukların barışçıl bir şekilde toplanması öğretmenler ve ebeveynler için ne anlam ifade etmektedir?
4. Çocuk derneklerinin kurulması ve bu derneklere üye olunması noktasında öğretmenlerin ve ebeveynlerin bilgi düzeyleri nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bir araştırmanın deseni belirlenirken, kullanılacak desenin araştırmayı temsil edebilecek nitelikte olması ve neden tercih edildiğinin belirtilmesi gerekir (Creswell, 2017). Yürütülen mevcut çalışmanın amacı, öğretmenlerin ve ebeveynlerin çocukların barışçıl bir şekilde toplanma ve dernek kurma hakları üzerine görüşlerini incelemek olduğu için çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji (olgu bilim) deseni kullanılmıştır. Fenomenolojik desen, farkında olduğumuz fakat derinlemesine incelemek istediğimiz bazı durumları doğrudan konunun öznesi ile etkileşime girilerek yürütülen çalışmalardır. Araştırmacılar, konuyla doğrudan ilişki içinde olan bireylerle görüşmeler yaparak ayrıntılı bilgilere ulaşabilirler (Büyüköztürk vd., 2018). Ayrıca fenomenolojik çalışmalarla bireylerin bilinç ve bilinçaltı düşüncelerine bakılarak geçmiş yaşam deneyimlerindeki duygusal olan ya da olmayan durumları ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır (Smith vd., 2009: Akt. Seggie ve Bayyurt, 2017, s.71). Bu çalışmada açıklanmaya çalışılan fenomen öğretmen ve ebeveynlerin, çocukların barışçıl bir şekilde toplanma ve dernek kurma hakları üzerine görüşleridir.

Araştırmada, öğretmenler ve ebeveynler olmak üzere iki grup mevcuttur.

Çalışmaya katılan öğretmenler Şırnak ilinin Silopi ilçesinin merkezine bağlı Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde 2021-2022 yılı bahar döneminde görev yapan toplam 17 öğretmenlerden oluşmaktadır. Çalışmadaki öğretmenlerin belirlenmesinde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme yönteminin bir çeşidi olan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme, incelenen problem ile ilişkili evrende, mevcut durumu incelenen örneklerden kendi içerisinde farklılıklara sahip olan ve yapılacak çalışmaya farklı bakış açıları kazandırmayı amaçlayan örnekleme çeşididir (Büyükoztürk vd., 2018). Bu çalışmanın amacına uygun olarak okul öncesi, ilköğretim ve lise kademelerinde görev yapan öğretmenlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmaya katılan toplam 16 ebeveyn Şırnak ilinin Silopi ilçesinin merkezine bağlı Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde 2021-2022 yılı bahar döneminde çocuğu okula giden bireylerden oluşmaktadır. Ebeveynler belirlenirken amaçlı örnekleme yönteminin bir çeşidi olan uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme, çalışmanın amacına uygun olan evrende ulaşılması ekonomik olan bireylere ulaşılarak yapılan çalışmalardır. Araştırmada ebeveynlerin ve öğretmenlerin sayısının belirlenmesi bulguların doygunluğa ulaşmasıyla belirlenmiştir.

Tablo 1 Çalışmaya Katılan Öğretmenlere İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Eğitim Kademesi	Eğitim Durumu
Ö1	Kadın	Lise	Y. Lisans
Ö2	Kadın	Lise	Lisans
Ö3	Erkek	Lise	Lisans
Ö4	Erkek	İlkokul	Lisans
Ö5	Erkek	İlkokul	Lisans
Ö6	Kadın	Okul Öncesi	Lisans
Ö7	Kadın	Okul Öncesi	Lisans
Ö8	Kadın	Okul Öncesi	Lisans
Ö9	Kadın	İlkokul	Lisans
Ö10	Kadın	Lise	Lisans
Ö11	Kadın	Lise	Lisans
Ö12	Erkek	İlkokul	Lisans
Ö13	Kadın	Okul Öncesi	Lisans
Ö14	Kadın	Okul Öncesi	Lisans
Ö15	Kadın	Okul Öncesi	Lisans
Ö16	Erkek	İlkokul	Lisans
Ö17	Erkek	İlkokul	Lisans

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetine bakıldığında;

%70,6'sı (12 Kişi) kadın, %29,4'ü (5 Kişi) erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin çalıştığı eğitim kademesine bakıldığında; %35,3'ü (6 Kişi) okul öncesi eğitim kademesinde, %35,3'ü (6 Kişi) ilköğretim eğitim kademesinde ve %29,4'ü (5 Kişi) lise kademesinde görev yapmaktadır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin eğitim durumları incelendiğinde; %94,1'i (16 Kişi) lisans mezunu iken, %5,9'u (1 Kişi) yüksek lisans mezunudur.

Tablo 2. Çalışmaya Katılan Ebeveynlere İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu
E1	Kadın	39	Lisans
E2	Kadın	22	İlköğretim
E3	Kadın	39	Lisans
E4	Erkek	31	Lise
E5	Erkek	32	Ön Lisans
E6	Erkek	36	Doktora
E7	Kadın	35	İlköğretim
E8	Kadın	29	İlköğretim
E9	Kadın	31	Lise
E10	Kadın	23	Lise
E11	Kadın	29	Lise
E12	Kadın	28	Lise
E13	Kadın	32	Lisans
E14	Kadın	31	Lisans
E15	Kadın	33	Lise
E16	Kadın	35	Lise

Tablo 2'de çalışmaya katılan ebeveynlerin cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında; % 81.4'ünün (13 Kişi) kadın ve % 18.6'sının (3 Kişi) erkek olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan ebeveynlerin; % 12.5'i (2 Kişi) 20-24 yaş aralığında, % 18.5'i (3 Kişi) 25-29 yaş aralığında, % 37.5'i (6 Kişi) 30-34 yaş aralığında ve % 31.5'i (5 Kişi) 36-40 yaş aralığında bulunmaktadır. Ebeveynlerin eğitim durumları incelendiğinde; % 18.5'i (3 Kişi) ilköğretim, % 37.5'i (6 Kişi) lise, % 12.5'i (2 Kişi) ön lisans, % 31.5'i (5 Kişi) lisans ve üzeri eğitim mezunudur.

Veri Toplama Süreci

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak yapılandırılmamış görüşme formu kullanılmıştır. Fenomenolojik çalışmalarda derinlemesine bir bilgiye ulaşmak hedeflendiğinden dolayı veri toplama aracı olarak sıklıkla görüşme yöntemi kullanılır

(Creswell, 2017). Görüşme yönteminde katılımcılara sorulacak soruların belirlenmesi noktasında bazı gereklilikler vardır. Araştırmacılar literatürü iyi taradıktan sonra çalışmanın asıl amacına yanıt verebilecek 2 ana tema etrafında 10 soru hazırlamıştır. Bu soruların ölçme ve değerlendirme yöntemine uygun olabilmesi için hazırlanan sorular çocuk gelişimi ve ölçme, değerlendirme alanda uzman iki farklı kişiye gönderilmiştir. Uzmanlardan alınan dönüşler neticesinde araştırmanın amacına ulaşabilmek adına 2 ana tema etrafında 4 soru belirlenmiştir. Belirlenen soruların doğru bir çağrışım uyandırıp uyandırmadığını test etmek adına çalışma içinde bulunmayan 3 öğretim görevlisine bu sorular yöneltilip ne anlaşıldığı sorulmuştur. Soruların anlam ve çağrışım yönünden yeterli oldu görüldükten sonra görüşme formunun son hali oluşmuştur.

Veriler toplanmadan önce gerekli izinler (etik kurul raporu, okul yönetimi izni, katılımcı gönüllü onam formu) alınmıştır. Araştırmacılar ayrıca katılımcılara araştırmanın gizliliği ve güvenliği hususunda bilgi vermiş, katılımcıların bilgilerinin çalışma amacı dışında kullanılmayacağı ve korunacağı noktası da ayrıca vurgulanmıştır. Araştırmacılar okulda sessiz ve rahat bir alan (müdür odası, okul bahçesi, sınıf) belirlemiştir. Araştırmacılar ve katılımcılar birbirleriyle tanışmış ve araştırmacılar çalışmanın amacı ve önemli noktaları (ses kaydının alınması vb.) hakkında katılımcıları bilgilendirmiştir. Katılımcı onam formunu okuyup imzaladıktan sonra araştırmacı görüşme sorularını katılımcılara tek tek yönelmiştir. Veriler toplanırken cep telefonundan ses kaydı alınmıştır. Katılımcının soruyu anlamadığı noktalarda araştırmacı soruyu daha uygun ve anlaşılır bir biçimde sormaya çalışmıştır. Sorular ve sorulara verilen yanıtlar ortalama 5-10 dakika arasında sürmüştür. Görüşme soruları aşağıdaki gibidir:

1. Çocukların görüşlerini ifade edebilme hakkı üzerine ne düşünüyorsunuz?
2. “Çocuğun katılım hakkı vardır” ifadesiyle vurgulanmak istenen ne olabilir?
3. Çocukların barışçıl bir şekilde toplanması sizin için ne ifade ediyor?
4. Çocuk derneklerini kimler kurabilir, kimler üye olabilirler bu konudaki fikriniz nedir?

Katılımcılara yöneltilen 1. ve 2. Soru alan literatüründe ayrı konu (katılım hakkı) içerisinde yer alsa da birinci soru ile özellikle çocuklara, ailesi ve öğretmenleri tarafından söz verilip verilmediği, çocukların kendini ifade etmede özgür olup olmadıkları ayrıntılı olarak incelenmek istenmiştir. Bu sebepten dolayı 2 ayrı soru oluşturulmuştur.

Verilerin analizi

Veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi bir konunun bir paragrafın ya da bir cümlemin içerisinde geçen kelimelerin veya düşüncenin anlamına yoğunlaşarak kodlamaların ve temaların yardımıyla benzerlik veya farklılık yönünden içeriğin belirlenmesi sürecidir. İçerik analizinde temaları oluştururken değinilmesi gereken önemli konulardan biri açık veya gizli içerik kodlamalarıdır. Bu çalışma açık içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Açık içerik analizinde araştırmacı kelimelerin ve anlamın tamamen görünen kısmıyla ilgilenirken, gizli içerik analizinde ise anlamın yorumlanması söz konusudur (Seggie ve Bayyurt, 2017). Araştırmacılar ses

kaydına aldığı verileri dinleyerek Microsoft Office Word programı üzerinden deşifre etmişlerdir. Deşifre sonucunda toplam 33 sayfa konuşma verisine ulaşılmıştır. Her katılımcının verisini doğrulamak adına katılımcılarla ayrı ayrı iletişime geçilmiş ve veriler teyit edilmiştir. Araştırmayı yürüten üç araştırmacı verileri inceleyip kodlayarak temalar oluşturmuşlardır. Daha sonra üç araştırmacı bir araya gelerek temalar adına ortak bir karar vermişlerdir. Bunun yanında çalışmaya katılmayan başka bir uzmandan görüşmeleri analiz etmesi istenmiştir. Bunun neticesinde %98.1 oranında bir görüş birliği sağlandığı saptanmıştır. Araştırmacılar, araştırmanın amacına ve alt amaçlarına uygun olarak temaları bazı demografik bilgilere göre tablolaştırılmıştır.

Nitel araştırmalar, nicel araştırmalardaki gibi geçerlik ve güvenilirlik kavramları yerine inandırıcılık kavramı kullanılmaktadır (Krefting, 1991: akt. Başkale, 2016, s. 24). Nitel bir araştırmayı inandırıcı kılmamanın bazı yolları bulunmaktadır (Creswell, 2017):

Katılımcı teyidi: Görüşmelerin yazıya aktarıldıktan sonra yazılanların katılımcıların sözleri olduğunu belirlemek için katılımcılara verdikleri cevapların gösterilmesi ve onaylarının alınması durumudur.

Yapılan çalışmada ses kayıtları deşifre edildikten sonra katılımcılarla bire bir iletişime geçilip yazıya aktarılan kayıtlar bire bir teyit edilmiş ve katılımcılardan onay alınmıştır.

Uzman incelemesi: araştırmacılar görüşme sorularını belirlemede ve verilerin analizini yapmada uzman görüşüne başvurmuşlardır. Görüşme soruları için araştırmacılar, literatürü iyi taradıktan sonra çalışmanın asıl amacına yanıt verebilecek 2 ana tema etrafında 10 soru hazırlamıştır. Bu soruların ölçme ve değerlendirme yöntemine uygun olabilmesi için hazırlanan sorular çocuk gelişimi ve ölçme, değerlendirme alanda uzman iki farklı kişiye gönderilmiştir. Uzmanlardan alınan dönüşler neticesinde araştırmanın amacına ulaşabilmek adına 2 ana tema etrafında 4 soru belirlenmiştir. Belirlenen soruların doğru bir çağrışım uyandırıp uyandırmadığını test etmek adına çalışma içinde bulunmayan 3 öğretim görevlisine bu sorular yöneltilip ne anlaşıldığı sorulmuştur. Soruların anlam ve çağrışım yönünden yeterli oldu görüldükten sonra görüşme formunun son hali oluşmuştur. Verilerin analiz kısmında veriler önce tüm araştırmacılar tarafından ayrı ayrı analiz edilmiş ve sonrasında ortak kodlamalar yapılmıştır. Çalışmanın verileri araştırmacılar dışında alanında uzman bir öğretim üyesine kodlaması için gönderilmiştir. Araştırmacılar ve uzman arasındaki görüş birliğini belirlemek adına Miles-Huberman tarafından geliştirilen formül kullanılmıştır. Bu formül çerçevesinde öğretmenler ve ebeveynlere yönelik ortaya çıkan toplam kod sayılarının uyumluluğu hesaplanmıştır. Bunun sonucunda 98.1 gibi yüksek bir oranda görüş birliği sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

$$R = C \div (C +) \times 100$$

$$\text{Görüş birliği} / (\text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı}) \times 100 = \text{güvenirlilik}$$

$$260 / (260 + 5) \times 100 = 98.1$$

Ayrıca araştırmada güvenilirlik çeşitlerinden biri olan araştırmacı üçgenlemesi tüm verilerin (Öğretmen ve ebeveyn) analizinde kullanılmıştır. Buna göre üç araştırmacı içerikleri ayrı ayrı kodladıktan sonra bir araya getirip kodlamalar adına ortak bir sonuca ulaşmışlardır.

Araştırmacılar çalışmaya başlamadan önce Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığına Etik Kurul Raporu almak için başvurmuş ve bu başvuru 2022/86 sayı ile 26.05.2022 tarihinde onaylanmıştır. Bunun yanında araştırmacılar katılımcılara aydınlatılmış onam formunu okuyup imzalatmıştır. Bu süreç içerisinde hiçbir katılımcıdan kişisel bir bilgi alınmamıştır. Araştırmacılar kurumlarda görüşme yapacakları zaman görüşmeden önce kurum müdür ile görüşmüş, gerekli bilgileri vermiş ve bu konuda sözlü izin almışlardır. Bulgular kısmında katılımcılar Ö (öğretmen) ve E (ebeveyn) harfleri ile kodlanmıştır.

Bulgular

Yapılan araştırmanın amacına uygun olarak öğretmenlerin ve ebeveynlerin görüşme sorularına verdikleri yanıtlar içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve ortaya çıkan temalar kodlarıyla birlikte genel olarak tablolaştırılmıştır. Tablolarda yer alan temaların kaç defa vurgulandığını belirtmek için frekans değerleri (f) ve yüzdelik dilimleri (%) ayrıca yazılmıştır. Böylece çalışmanın amacına hizmet etmesinin yanı sıra başka araştırmacılar tarafından yapılmış çalışmalarda da karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Tablo 3. Görüşleri İfade Edebilme Teması Üzerine Öğretmenlerden Alınan Kodlar (1.soru)

Kodlar	f(Frekans)	% Yüzde	Katılımcılar (Ö)
Görüşlerini ifade edebilmeli	14	37.8	Ö(1,2,3,4,5,8,9,10,11,12,14,15,16,17)
Eğitim ortamında desteklenmeli	6	16.3	Ö(4,5,7,8,13,14)
Özgüveni desteklenmeli	4	10.8	Ö(9,13,16,17)
Fikirlerine değer verilmeli	3	8.1	Ö(1,3,15)
Demokratik ortamlar oluşturulmalı	3	8.1	Ö(12,16,17)
Özel olduğu hissettirilmeli	2	5.4	Ö(1,2)
Aile ortamında desteklenmeli	2	5.4	Ö(12,17)
Etkin bir şekilde dinlenilmeli	1	2.7	Ö5
Toplum tarafından baskılanmaktadır	1	2.7	Ö10
E-iletişim alanında desteklenmeli	1	2.7	Ö11
Toplam	37	100	

Tablo 3'te öğretmenlerin (17 Kişi) "Çocukların görüşlerini ifade edebilme hakkı, üzerine ne düşünüyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda; görüşlerini ifade edebilmeli % 37.8 (14 kişi Ö(1,2,3,4,5,8,9,10,11,12,14,15,16,17)), eğitim ortamında desteklenmeli % 16.3 (6 kişi Ö(4,5,7,8,13,14)), özgüveni desteklenmeli % 8.1 (4 kişi Ö(9,13,16,17)), Fikirlerine değer verilmeli % 8.1 (3 kişi Ö(1,3,15)), demokratik ortamlar oluşturulmalı % 8.1 (3 kişi Ö(12,16,17)), özel olduğu hissettirilmeli % 5.4 (2 kişi Ö(1,2)), aile ortamında desteklenmeli % 5.4 (2 kişi Ö(12,17)), etkin bir şekilde dinlenilmeli %2.7 (1 kişi, Ö5), toplum tarafından baskılanmaktadır %2.7 (1 kişi, Ö10) ve e-iletişim alanında

desteklenmeli %2.7 (1 kişi, Ö11) kodları, görüşlerini ifade edebilme temasına bağlı olarak oluşmuştur.

Ö1: “Çocuk ilk doğduğu andan itibaren özel bir bireydir. Bu bireye de her konuda hak verilmelidir. Kendini ifade edebilme noktasında ve oyun oynarken onun görüşü alınmalıdır. Veya herhangi bir şey yapılacaksa yine onun görüşü alınmalıdır. Hani illa onun görüşü söyleyeceği şey yapılacak değil de ne düşündüğü neye önem verdiği onun görüşü alındığı zaman ortaya çıkıyor. Bu nedenle de her konuda da görüşünün alınması ve değerli olduğunun hissedilmesi gerekir.” (Görüşlerini ifade edebilme)

Ö8: “Çocukların kesinlikle kendi görüşlerini ifade edebilmesi gerektiğini düşünüyorum ya bunun için öğretmenlerinin desteklemesi gerektiğini düşünüyorum önemli bir konu olduğunu düşünüyorum.” (Eğitim ortamında desteklenmeli)

Ö3: “Her Çocuk bir bireydir aslında birey olduğu için onların yaşına bakmaksızın fikirlerine değer vermek gerekiyor Önce onları dinleyip sonra kendi düşüncelerinizi onunla normal Yetişkin bir insan gibi paylaşmak gerekiyor bir baba olarak da bunu dikkate alıyorum.” (Fikirlerine değer verilmeli)

Tablo 4. Katılım Hakkı Teması Üzerine Öğretmenlerden Alınan Kodlar (2. soru)

Kodlar	f(Frekans)	% Yüzde	Katılımcılar (Ö)
Fikirleri alınması	15	41.8	Ö(1,2,3,4,5,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17)
Oyuna katılım hakkı	4	11.1	Ö(1,6,13,15)
Kendi tercihlerini	4	11.1	Ö(10,12,15,17)
Her şeye katılabilmesi	4	11.1	Ö(1,7,14,15)
Çocuğun üstün yararının	2	5.5	Ö(12,16)
Yaşama hakkı	2	5.5	Ö(4,13)
Eğitim hakkı	2	5.5	Ö(6,15)
Kendini değerli hissetmesi	1	2.8	Ö16
Görüşlerine saygı	1	2.8	Ö3
Toplum baskısı altındadır	1	2.8	Ö10
Toplam	36	100	

Tablo 4'te öğretmenlerin (Kişi 17) “Çocuğun katılım hakkı vardır” ifadesiyle vurgulanmak istenen ne olabilir?” sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda; fikirlerinin alınması % 41.8 (15 kişi Ö(1,2,3,4,5,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17)), oyuna katılım hakkı % 11.1 (4 kişi Ö(1,6,13,15)), kendi tercihlerini yapabilmesi % 11.1 (4 kişi Ö(10,12,15,17)), her şeye katılabilmesi % 11.1 (4 kişi Ö(1,7,14,15)), çocuğun üstün yararının sağlanması %5.5 (2 kişi Ö(12,16)), yaşama hakkı %5.5 (2 kişi Ö(4,13)), eğitim hakkı %5.5 (2 kişi Ö(6,15)), kendini değerli hissetmesi % 2.8 (1 kişi, Ö16), görüşlerine saygı duyulması % 2.8 (1 kişi, Ö3) ve toplum baskısı altındadır % 2.8 (1 kişi, Ö10) kodları (Kişi 36) oluşmuştur.

Tablo 4'te öğretmenlerin (Kişi 17) "Çocuğun katılım hakkı vardır" ifadesiyle vurgulanmak istenen ne olabilir?" sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda; fikirlerinin alınması % 41.8 (15 kişi Ö(1,2,3,4,5,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17)), oyuna katılım hakkı % 11.1 (4 kişi Ö(1,6,13,15)), kendi tercihlerini yapabilmesi % 11.1 (4 kişi Ö(10,12,15,17)), her şeye katılabilmesi % 11.1 (4 kişi Ö(1,7,14,15)), çocuğun üstün yararının sağlanması %5.5 (2 kişi Ö(12,16)), yaşama hakkı %5.5 (2 kişi Ö(4,13)), eğitim hakkı %5.5 (2 kişi Ö(6,15)), kendini değerli hissetmesi % 2.8 (1 kişi, Ö16), görüşlerine saygı duyulması % 2.8 (1 kişi, Ö3) ve toplum baskısı altındadır % 2.8 (1 kişi, Ö10) kodları (Kişi 36) oluşmuştur.

Ö2: "Çocuğun katılım hakkı vardır derken mesela lisede çalışıyorum. Bizimkiler de Liseli çocuklar Aslında biraz geç ama yine de sınıf kuralları oluştururken biz çocukların fikirlerini alıyoruz. (Fikirlerinin alınması)

Ö3: "Çocukların düşüncelerine saygı duymak gerekir benim algıladığım. Bir evde paylaşım sırasında Onun da fikrini alması gerekiyor Odaların yerleşiminden yapacağımız tasarruflara kadar. Aynı şeyler öğrenciler için de geçerli o sınıfta bir karar alacaksanız çocukların fikirlerini almak zorundasınız onu düşüncelerine saygı duymak zorundasınız. Onun dediklerini yapmak zorunda değilsiniz ama onun fikirlerini önemsememiz gerekiyor. Bu benim için önemli açıkçası." (Görüşlerine saygı duyulması)

Ö16: "...çocuk eğer bazı şeylere katıldığı zaman görüşünün önemsendiğini gördüğü zaman çocuk daha da mutlu olur ve o sorumluluğu üstlenmeye çalışır." (Kendini değerli hisseder)

Tablo 5. Barışçıl Toplanma Teması Üzerine Öğretmenlerden Alınan Kodlar (3. soru)

Kodlar	f(Frekans)	% Yüzde	Katılımcılar
Hoşgörü ortamının oluşturulması	11	55.0	Ö(1,2,3,6,7,8,11,13,15,16,17)
Demokratik ortamın oluşturulması	2	10.0	Ö(4,15)
Sosyal ortamının desteklenmesi	2	10.0	Ö(11,12)
Çocuklar temelde barışçıldır	2	10.0	Ö(10,14)
Fikrim yok	2	10.0	Ö(5,9)
Akranlarıyla bir arada bulunması	1	5.0	Ö7
Toplam	20	100	

Tablo 5'te öğretmenlerin (17 kişi) "Çocukların barışçıl bir şekilde toplanması, sizin için ne ifade ediyor?" sorusuna verdikleri yanıtlar doğrultusunda; hoşgörü ortamının oluşturulması % 55.0 (11 kişi Ö(1,2,3,6,7,8,11,13,15,16,17)), demokratik ortamın oluşturulması % 10.0 (2 kişi Ö(4,15)), sosyal ortamının desteklenmesi % 10.0 (2 kişi Ö(11,12)), çocuklar temelde barışçıldır % 10.0 (2 kişi Ö(10,14)), fikrim yok % 10.0 (2 kişi Ö(5,9)) ve akranlarıyla bir arada bulunması % 5.0 (1 kişi Ö7) barışçıl toplanma temasına ait kodlamalar oluşmuştur.

Ö7: "Yani çocukların arasındaki kim nefret olmaması hepsinin birbirinin arkadaşı olduğunu birbirlerini sevmesi, saygı duyması, yani hoşgörü olması diye düşünüyorum." (Hoşgörü ortamının oluşması)

Ö5: “Bu soruya çok bir şey diyemeyeceğim, diğer soruya geçmek istiyorum.” (Fikrim yok)

Ö11: “Çocukların farklı fikirleri olsa da birbirleriyle konuşarak ortak bir amaca yönelebilirler. Böyle ortamlarda çocuklar daha demokratik daha özgür bir şekilde toplanırlar.” (Demokratik ortamın oluşturulması)

Tablo 6. Dernek Kurabilme Teması Üzerine Öğretmenlerden Alınan Kodlar (Soru 4)

Kodlar	f(Frekans)	% Yüzde	Katılımcılar (Ö)
Eğitimciler kurabilir	6	14.6	Ö(1,4,6,8,12,13)
Çocuğa değer verenler kurabilir	5	12.2	Ö(1,2,3,10,17)
Çocuklar üye olabilir	5	12.2	Ö(6,9,11,14,17)
Çocuklar kurabilir	4	9.8	Ö(6,11,14,15)
Emin değilim	4	9.8	Ö(1,2,3,5)
Çocuk haklarını bilenler kurabilir	3	7.3	Ö(1,6,8)
Ebeveynler kurabilir	3	7.3	Ö(5,9,15)
Ebeveynler üye olabilir	2	4.9	Ö(5,9)
Psikologlar kurabilir	2	4.9	Ö(1,2)
Avukatlar kurabilir	2	4.9	Ö(1,2)
Fikrim yok	2	4.9	Ö(6,7)
UNİCEF kurabilir	1	2.4	Ö6
Gönüllü herkes üye olabilir	1	2.4	Ö7
Herkes kurabilir	1	2.4	Ö13
Toplam	41	100	

Tablo 6’da öğretmenlerin (Kişi17) “Çocuk derneklerini kimler kurabilir, kimler üye olabilirler, bu konudaki fikriniz nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar doğrultusunda; eğitimciler kurabilir % 14.6 (6 kişi Ö(1,4,6,8,12,13)), çocuğa değer verenler kurabilir % 12.2 (5 kişi Ö(1,2,3,10,17)), çocuklar üye olabilir % 12.2 (5 kişi Ö(6,9,11,14,17)), çocuklar kurabilir %9.8 (4 kişi (6,11,14,15)), emin değilim %9.8 (4 kişi Ö(1,2,3,5)), çocuk haklarını bilenler kurabilir % 7.3 (3 kişi Ö(1,,6,8)), ebeveynler kurabilir % 7.3 (3 kişi Ö(5,9,15)), ebeveynler üye olabilir %4.9 (2 kişi Ö(5,9)), psikologlar kurabilir %4.9 (2 kişi Ö(1,2)), avukatlar kurabilir %4.9 (2 kişi Ö(1,2)), fikrim yok %4.9 (2 kişi Ö(6,7)), UNİCEF kurabilir % 2.4 (1 kişi Ö6), gönüllü herkes üye olabilir % 2.4 (1 kişi Ö17) ve herkes kurabilir % 2.4 (1 kişi Ö13) dernek kurabilme temasına bağlı olarak kodları oluşmuştur.

Ö3: “Böyle bir çalışmanın içerisinde hiç bulunmadım mutlaka çocuklara değer veren insanların resmî kurumların var olduğunu biliyorum ama ayrıntılı bilgiye sahip olmadığım için bir şey söyleyemiyorum söyleyecekler hem de yanlış anlaşılabilir.” (Emin değilim).

Ö14: “Yani şöyle okul öncesi dönemin yapamayacağını düşünüyorum ama daha üst kademelerde işte belki 4. sınıftan itibaren artık ortaokuldan itibaren kendileri hem kurabilirler hem kendi istekleriyle üye de olabilirler. Dediğim gibi bizim yaş grubumuzda biraz zor oluyor ama diğer yaş gruplarında hem yönetebilirler hem kurabilirler hem de üye olabilirler diye düşünüyorum.” (Çocuklar üye olabilir-çocuklar

kurabilir).

Tablo 7. Görüşleri İfade Edebilme Teması Üzerine Ebeveynlerden Alınan Kodlar (Soru 1)

Kodlar	f(Frekans)	% Yüzde	Katılımcılar (E)
Görüşlerini ifade edebilmeli	12	40.0	E(1,2,3,4,6,9,12,13,14,15,16)
Aile ortamında desteklenmeli	5	16.6	E(5,8,9,14,15)
Eğitim ortamında desteklenmeli	4	13.4	E(1,5,8,14)
Demokratik ortamlar oluşturulmalı	2	6.6	E(13,15)
Kendini uygun biçimde açabilmeli	2	6.6	E(2,5)
Toplum tarafından baskılanmaktadır	2	6.6	E(6,15)
E-iletişim alanında desteklenmeli	1	3.4	E7
Çocuğa hakkı olduğu anlatılmalı	1	3.4	E12
Özgüveni desteklenmeli	1	3.4	E12
Fikrim yok	1	3.4	E11
Toplam	31	100	

Ebeveynlerin “Çocukların görüşlerini ifade edebilme hakkı, üzerine ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda; görüşlerini ifade edebilmeli % 40.0 (12 kişi E(1,2,3,4,6,9,12,13,14,15,16)), aile ortamında desteklenmeli % 16.6 (5 Kişi E(5,8,9,14,15)), eğitim ortamında desteklenmeli %13.4 (4 Kişi E(1,5,8,14)), demokratik ortamlar oluşturulmalı % 6.6 (2 Kişi E(13,15)), kendini uygun bir biçimde açabilmeli % 6.6 (2 Kişi E(2,5)), toplum tarafından baskılanmaktadır % 6.6 (2 Kişi E(6,15)), e iletişim alanında desteklenmeli % 3.4 (1kişi E7), çocuğa hakkı olduğu anlatılmalı % 3.4 (1kişi E12), özgüveni desteklenmeli % 3.4 (1kişi E12)ve fikrim yok %3.4 ((1kişi E11)) kodları oluşmuştur.

E2: “Çocuklar her ortamda görüşlerini ifade etmemelidir.” (Görüşlerini ifade etme)

E14: “Yani aileyle başlayan bir şey çocukların kendilerini ifade edebilmeleri. Ona hak tanınması çocuklar kendini ifade ederken rahat davranırlar ama bunu en çok görüşlerini ifade etmeyi okulda öğreniyorlar.” (Aile tarafından desteklenmeli)

E7: “... çocuklar günümüzde artık sosyal medya üzerinden iletişim kuruyor. Onları çok sınırlamamız onlara haksızlık olacaktır. Kendilerini ifade edebilmeleri bu özgürlüğü onlara tanımalıyız bence. Olumlu bakıyorum yani kısıtlayıcı bir ortamımız yok.”

Tablo 8. Katılım Hakkı Teması Üzerine Ebeveynlerden Alınan Kodlar (Soru 2)

Kodlar	f(Frekans)	% Yüzde	Katılımcılar (E)
Fikirleri alınması	10	29.4	E(1,2,3,5,6,8,9,10,12,13)
Çocuğun üstün yararının sağlanması	7	20.5	E(2,3,4,6,12,13,14)
Her şeye katılabilmesi	5	14.7	E(8,9,10,11,16)
Eğitim hakkı	4	11.8	E(8,9,10,11)
Kendi tercihlerini yapabilmesi	3	8.9	E(1,5,8)

Ailenin çocuğu desteklemesi	2	5.9	E(6,7)
Oyuna katılım hakkı	2	5.9	E(2,11)
Kültürel haklarını kullanabilmesi	1	2.9	E6
Toplam	34	100	

Ebeveynlerin “Çocuğun katılım hakkı vardır” ifadesiyle vurgulanmak istenen ne olabilir?” sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda; fikirlerinin alınması % 29.4 (10 kişi E(1,2,3,5,6,8,9,10,12,13)), çocuğun üstün yararının sağlanması % 20.5 (7 kişi E(2,3,4,6,12,13,14)), her şeye katılabilmesi % 14.7 (5 kişi E(8,9,10,11,16)), eğitim hakkı % 11.8 (4 kişi E(8,9,10,11)), kendi tercihlerini yapabilmesi % 8.9 (3 kişi E(1,5,8)), ailenin çocuğu desteklemesi % 5.9 (2 kişi E(6,7)), oyuna katılım hakkı % 5.9 (2 kişi E(2,11)) ve kültürel haklarını kullanabilmesi % 2.9 (1 kişi E6) kodları katılım hakkı temasına bağlı olarak oluşmuştur.

E5: “Tabii ki çocuğun katılım hakkı vardır. Her şeyi çocuklar için yapıyoruz çocukların mesela kıyafet olsun etkinlikler olsun falan katılmaya hakkı olması lazım.” Kendi tercihlerini yapabilmesi

E7: “Mutlaka vardır da kendini ifade edebilen çocuklar zaten daha çok ilerleyebiliyorlar. Eğer kendini ifade edemiyorsa kendilerini ifade etmeleri için bizzat kendim bile onlara şey veriyorum yani yardımcı oluyoruz yani kendilerini ifade etmek için.” Aile çocuğu desteklemeli

E11: “Tabii çocuğun her şeyde katılım hakkı vardır. Okul olabilir, oyun ve ev olabilir, sosyal hayatı olabilir. Bu şekilde her şey yani.” Her şeye katılabilmesi

Tablo 9. Barışçıl Toplanma Teması Üzerine Ebeveynlerden Alınan Kodlar (Soru 3)

Kodlar	f(Frekans)	% Yüzde	Katılımcılar (E)
Hoşgörü ortamının oluşturulması	8	38.0	E(1,7,8,10,12,13,14,15)
Çocuklar için yararlı	6	28.5	E(1,3,5,6,9,10)
Aileler çocukları desteklemeli	2	9.5	E(2,6)
Akranlarıyla bir arada bulunması	1	4.8	E3
Demokratik ortamın oluşturulması	1	4.8	E4
Çocuklar temelde barışçıldır	1	4.8	E13
Erken yaşta kazandırılmalı	1	4.8	E5
Fikrim yok	1	4.8	E16
Toplam	21	100	

Ebeveynlerin “Çocukların barışçıl bir şekilde toplanması, sizin için ne ifade ediyor?” sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda; Hoşgörü ortamının oluşturulması % 38.0 (8 kişi E(1,7,8,10,12,13,14,15)), çocuklar için yararlı % 28.5 (6 kişi E(1,3,5,6,9,10)), aileler çocukları desteklemeli %9.5 (2 kişi E(2,6)), akranlarıyla bir arada bulunması % 4.8 (1 kişi E3), demokratik ortamın oluşturulması % 4.8 (1 kişi E4), çocuklar temelde barışçıldır % 4.8 (1 kişi E13), erken yaşta kazandırılmalı % 4.8 (1 kişi E5) ve fikrim yok % 4.8 (1 kişi E16) barışçıl toplanma temasına bağlı kodları oluşmuştur.

E10: “Çok güzel bir şey ifade ediyor ortamda daha çok sıcak temas, barışçıl toplanmanın nasıl hoşgörülü bir şey olduğunu öğrenmesi bizim içinde çok iyi bir şey.” (Hoşgörü ortamının oluşması)

E5: “Barışı öğrenmeleri çok iyi bir şey. Oğlum arkadaşları ile oynarken diğerleri kavga ettiği zaman onları ayırmaya çalışıyor ve bu şekilde barışı sağlayarak bir araya gelmeleri daha sağlıklı oluyor. Bunları küçük yaşlarda öğretmemiz daha iyi oluyor.” (Erken yaşta kazandırılmalı)

Tablo 10. Dernek Kurabilme Teması Üzerine Ebeveynlerden Alınan Kodlar (Soru 4)

Kodlar	f(Frekans)	% Yüzde	Katılımcılar
Ebeveynler kurabilir	8	18.7	E(2,5,6,8,12,13,16)
Eğitimciler kurabilir	6	14.0	E(1,8,12,13,15,16)
Çocuğa değer verenler kurabilir	4	9.3	E(7,11,12,15)
Eğitimciler üye olabilir	4	9.3	E(8,12,13,14)
Ebeveynler üye olabilir	4	9.3	E(8,12,13,14)
Fikrim yok	4	9.3	E(3,4,9,10)
Çocuklar kuramaz	3	7.1	E(1,2,6)
Herkes kurabilir	2	4.6	E(14,15)
Herkes üye olabilir	2	4.6	E(14,15)
Emin değilim	2	4.6	E(5,12)
Çocuklar üye olabilir	1	2.3	E16
Çocuklar üye olamaz	1	2.3	E2
Yetişkinler kurabilir	1	2.3	E2
Yetişkinler üye olamaz	1	2.3	E16
Toplam	43	100	

Ebeveynlerin “Çocuk derneklerini kimler kurabilir, kimler üye olabilirler, bu konudaki fikriniz nedir?” sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda; ebeveynler kurabilir % 18.7 (8 kişi E(2,5,6,8,12,13,16)), eğitimciler kurabilir % 14.0 (6 kişi E(1,8,12,13,15,16)), çocuğa değer verenler kurabilir %9.3 (4 kişi E(7,11,12,15)), eğitimciler üye olabilir %9.3 (4 kişi E(8,12,13,14)), ebeveynler üye olabilir %9.3 (4 kişi E(8,12,13,14)), fikrim yok %9.3 (4 kişi E(3,4,9,10)), çocuklar kuramaz % 7.1 (3 kişi E(1,2,6)), herkes kurabilir %4.6 (2 kişi E(14,15)), herkes üye olabilir %4.6 (2 kişi E(14,15)), emin değilim %4.6 (2 kişi E(5,12)), çocuklar üye olabilir % 2.3 (1 kişi E16), çocuklar üye olamaz % 2.3 (1 kişi E2), yetişkinler kurabilir % 2.3 (1 kişi E2) ve yetişkinler üye olamaz % 2.3 (1 kişi E16), dernek kurma temasına bağlı olarak kodlar oluşmuştur.

E13: “Bu konuda uzman kişiler olabilir, anneler olabilir, çocuğunu annesiz büyüten babalar olabilir, tecrübeli insanların bu konuda aksiyon alabilmesi gerekir diye düşünüyorum. Üye olanlarda yine kuran ailelerin dışında yine kendileri de olabilir ailelerdir yine.” (Ebeveynler kurabilir)

E14: “Yani mesela şöyle bir şey olabilir çocuk derneklerini kuranlar, dernek kurucu olmak için

herhâlde çok da böyle nasıl siyasi ya da branşı olmasın gerek yok. Dernek kurmak için sadece şu görev için toplanmak istiyoruz deyip yasal şeylerini de karşıladıktan sonra çok da birinin şey yapmasına gerek olmadığını düşünüyorum. Herkesin kurup üye olabileceği kanısındayım.” (Herkes kurabilir)

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin ve ebeveynlerin çocukların dernek kurma hakkı ve barışçıl bir şekilde toplanma hakkı üzerine bilinç düzeylerini incelemektir. Bu doğrultta öğretmenlerle ve ebeveynlerle görüşmeler yapılmış bunun sonucunda bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Görüşmede, “Çocukların görüşlerini ifade edebilme hakkı üzerine ne düşünüyorsunuz?” sorusuna yönelik verilen cevaplar incelendiğinde, öğretmenlerin de ebeveynlerin de “görüşlerini ifade edebilmelidir” kodu daha sık vurguları görülürken; öğretmenler bu temanın ardından sırasıyla “eğitim ortamında desteklenmeli” ve “özgüveni desteklenmeli” temalarını, ebeveynler ise sırasıyla “aile ortamında desteklenmeli” ve “eğitim ortamında desteklenmeli” kodları vurgulamışlardır. Bu bulgudan hareketle katılımcıların çoğunluğunun çocukların görüşlerini ifade edebilmesi noktasında Çocuk Hakları Sözleşmesine uygun bir düşüncede oldukları söylenebilir. Benzer şekilde Kozikoğlu (2019) okul öncesi öğretmenlerinin, çocukların sahip oldukları haklara ve bu haklardan biri olan katılım hakkına ilişkin görüşlerini incelemeye yönelik olarak yaptığı çalışmasında okul öncesi öğretmenlerinin çocukların görüşlerini serbestçe ifade etmeleri üzerinde durduğu sonucuna ulaşmıştır. Dinç (2015) de 5-6 yaşlarındaki çocuklara sahip olan ebeveynlerin çocuk hakları ile ilgili sahip oldukları görüşleri ve çocuk haklarıyla ilgili eğitimde ve uygulamalarda karşılaştıkları sorunları ortaya çıkarmak için yürüttüğü çalışmasında ebeveynlerin birçoğunun genellikle çocukların görüşlerini ifade etme hakkını vurguladıklarını ifade etmektedir. Deb ve Mathews (2012) Hintli ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarını, çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerini ve çocuk hakların uygulanma durumlarını inceledikleri araştırmalarında ise bu çalışmanın sonuçlarından farklı olarak ebeveynlerin genellikle çocukların ifade özgürlüğüne sahip olmaması gerektiğini ifade ettiği sonucuna ulaşmıştır. Yapılan bu çalışmada öğretmenlerin ve ebeveynlerin çocuklar için “eğitim ortamında desteklenmeli” teması üzerinde de sıkça durdukları görülmektedir. Yapılan çalışmalarda (Dinç, 2015; Kozikoğlu, 2019; Uçuş ve Şahin, 2012) çocukların çocuk hakları üzerine eğitim almaları gerektiği yönündedir. Aynı şekilde Işıkçı (2015)’in çocuk haklarına yönelik çocuklarla yaptığı çalışmaya katılan çocuklar, görüşlerini rahatça ifade edebilecekleri ortamlara ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

“Çocuğun katılım hakkı vardır” ifadesiyle vurgulanmak istenen ne olabilir? sorusuna yönelik cevaplar incelendiğinde öğretmenlerin ve ebeveynlerin çocukların katılım hakkıyla ilgili genellikle olumlu görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin çocuğun katılım hakkı vardır ifadesi üzerine görüşlerin en çok “fikirlerinin alınması, oyuna katılım hakkı, kendi tercihlerini yapabilmesi, her şeye katılabilmesi” kodları üzerine olduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkenine göre öğretmenler incelendiğinde “oyuna katılma hakkı ve her şeye katılabilmesi” kodlarının sadece kadın öğretmenler, ebeveynler incelendiğinde ise “oyuna katılma hakkının” sadece kadın ebeveynler tarafından vurgulandığına ulaşılmaktadır. Kadın öğretmenlerin ve kadın ebeveynlerin erkek öğretmenlere ve erkek ebeveynlere bakarak daha fazla kod üzerinde

durmalarından yola çıkılarak çocuklara sağlayacakları katılım hakkının da fazla olacağı düşünülmektedir. Ebeveynlerin bu soruya yönelik verdikleri cevaplarda ise “fikirlerinin alınması, çocuğun üstün yararının sağlanması, her şeye katılabilmesi” kodlarına yoğunlaştıkları görülmektedir. Alanyazında öğretmenlerle, ebeveynlerle ve öğretmen adaylarıyla yürütülmüş birçok çalışmada (Bae, 2009; Dinç, 2015; Erbay, 2013; Faiz ve Kamer, 2017; Hareket ve Gülhan, 2017; Gür, 2019; Kor, 2013; MEB, 2013; Sheridan ve Samuelsson, 2001; Şahin ve Polat, 2012; Yüksel ve Yazıcı, 2019) da çocukların katılım hakkı üzerinde durulduğu görülmektedir. Fidan ve Özaydın, (2019) ilköğretim öğrencilerinin ebeveynlerinin çocuk haklarına ilişkin algılarını incelediği çalışmada ebeveynlerin katılım hakkı ile ilgili en fazla düşünce ve fikirlerini ifade edebilme hakkı üzerinde görüş bildirdikleri ve katılım hakkını düşünce özgürlüğüyle bağdaştırarak ifade ettiklerine ulaşılmıştır. Kozikoğlu (2019) da öğretmenlerin katılım hakkına ilişkin çocukların fikirlerini ifade etmeleri ve kendileri ile ilgili karar verebilme temalarına yoğunlaştığı sonucuna ulaşmıştır. Ebeveynlerin en çok vurguladığı “çocuğun üstün yararının sağlanması kodunun ise öğretmenler tarafından en çok vurgulanan kodlar arasında olmaması dikkat çekicidir. Çocuk Hakları Sözleşmesinin en önemli maddelerinden biri de çocuğun yüksek yararının sağlanmasına öncelik verilmesidir. Çocukla ilgili her konuda çocuğun yararına uygun işlemlerin yürütülmesi her durumda güvenliğinin sağlanmasını ve hukuksal olarak korunmasını içermektedir (BMÇHK, 2009; Washington, 2010). Gür (2019) ebeveynlerin, öğretmenlerin ve yöneticilerin çocuk haklarıyla ilgili görüşlerini ve uygulamalarını incelediği çalışmada öğretmenler ve yöneticilerin çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, ayrımcılığın önlenmesi, bireysel farklılıklar, istismar ve şiddetten hiç söz etmediklerini vurgulamaktadır. Dinç (2015) de araştırmasında benzer şekilde ebeveynlerin çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ayrımcılığın önlenmesi şiddet ve ihmal konularına değinmediği sonucuna ulaşmıştır. Ebeveynlerin en çok vurguladığı temalardan biri olan “her şeye katılabilmesi” kodunun öğretmenler tarafından daha az vurgulanan kodlamalar arasında olduğu görülmektedir. Topcuoğlu (2019) göçmen çocukların katılım haklarına yönelik yaptığı çalışmada çocukların her şeye katılım sağlamalarının çocuk haklarının hayata geçirilerek toplumsal olarak benimsenmesinde rol oynadığını belirtmektedir. Öğretmenlerin çocuğun katılım hakkı vardır ifadesi üzerine görüşlerin en az “kendini değerli hissetmesi, görüşlerine saygı duyması, toplum baskısı altında olması” ile ilgili kodlamalardan söz ettiği görülmektedir. Lake (2011) ilköğretim öğrencilerinin çocuk haklarını nasıl algıladıklarından yola çıkarak çocuk haklarına verdikleri önemi incelemeye yönelik yaptığı çalışmada çocukların toplum baskısı altında kalarak görüşlerini ifade etme haklarının sınırlandırıldığını ve yetişkinlerin yaptıkları bu sınırlandırmanın farkına varmaları gerektiğini ifade ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Ebeveynlerin görüşlerinin ise en az “ailenin çocuğu desteklemesi, oyuna katılım hakkı, kültürel haklarını kullanabilmesi” kodlarına yoğunlaştıkları görülmektedir. Akyol (2020) ve Canbulut (2014) yapmış oldukları çalışmalarda bu çalışmanın aksine ebeveynlerin çocukların katılım hakkı ile ilgili aile içinde desteklenmeleri ve cesaretlendirilmeleri gerektiği konusunu sıklıkla vurguladıkları görülmektedir. “Oyuna katılım hakkı” öğretmenler tarafından en çok vurgulanan kodlar arasında iken ebeveynler tarafından en az vurgulanan temalar arasında olması dikkat çekicidir. Ebeveynlerin oyuna katılım hakkını yeterince vurgulamamalarının sebebinin oyunun çocuğa sağlayacağı yararların bilinmemelerinden ve oyunun sadece eğlenme aracı olarak görülmesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir (Erbay ve Durmuşoğlu

Saltalı, 2012; Serbest, 2015). Alanyazındaki birçok çalışmada (Aksoy ve Çiftçi Dere, 2014; Akyüz, 2018; Avcı ve Akar-Gencer, 2017; Uçuş ve Şahin 2012) da çocukların oyuna katılım hakkının araştırmaya katılanlar tarafından yüksek oranda kabul edildiği ve çocukların en fazla katılım sağlayabilecekleri hak olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Çünkü oyun çocuğun gelişiminin vazgeçilmez bir parçasıdır ve çocuğun temel hakları arasında tanımlanmaktadır (BMÇHK, 2009). Araştırmaya katılan öğretmenler ve ebeveynler tarafından çocukların katılım hakkına ilişkin çocukların barışçıl bir şekilde toplanması ve çocuk dernekleri kurarak derneklere üye olmalarıyla ilgili herhangi bir görüş bildirmedikleri görülmektedir. Benzer şekilde Uçuş (2009) ve Fidan ve Özyayın (2019) yapmış oldukları çalışmalarda katılım hakkı içerisinde çocukların barışçıl bir şekilde toplanmalarından ve dernek kurmalarından söz edilmediği sonucuna ulaşmışlardır. Bunun sebebi ise çocukların barışçıl bir şekilde toplanması ve çocuk dernekleri kurarak üye olabilecekleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları düşünülmektedir.

Çocukların barışçıl bir şekilde toplanması, sizin için ne ifade ediyor? sorusuna yönelik cevaplar incelendiğinde öğrenmelerin ve ebeveynlerin öğretmenlerin ve ebeveynlerin “hoşgörü ortamının oluşturulması” koduna yoğunlaşmaları, öğretmenlerin ve ebeveynlerin bireysel farklılıklara saygı duyarak ayrımcılığa karşı olduklarını göstermektedir. Uçuş ve Şahin (2012) ve Fidan ve Özyayın (2019) çalışmalarında dil, din, ırk gibi ayrımcılığa neden olacak unsurlardan sıyrılarak hiçbir ayrıcalıkta bulunmadan, saygı ve eşitliğin hâkim olduğu hoşgörülü bir ortamın oluşturulmasının gerekliliği üzerinde durmaktadırlar. Öğretmenler ve ebeveynlerle yapılan bazı çalışmalarda ise bireysel farklılıklar, saygı, sevgi, hoşgörü, gibi değerlere hiç yer verilmediğine rastlanmaktadır (Dinç, 2015; Gür, 2019). Öğretmenlerin çocukların barışçıl bir şekilde toplanması ifadesi üzerine sahip oldukları görüşlerin en az “akranlarıyla bir arada bulunması” temasından söz ettiği görülmektedir. Ebeveynlerin görüşlerinin ise en az “akranlarıyla bir arada bulunması, demokratik ortamın oluşturulması, çocuklar temelde barışçıldır, erken yaşta kazandırılmalı ve fikrim yok” kodlarından söz ettikleri sonucuna ulaşmaktadır. Öğretmenlerin ebeveynlere göre demokratik ortamın oluşturulması kodunu daha çok vurguladıkları görülmektedir. Çocuklara demokratik bir ortam oluşturulması demokrasi kültürünün benimsenmesine katkı sağlamaktadır (Kozikoğlu, 2019). Demokrasi bilincinin gelişmesi çocukların katılım hakkının uygulanmasında artışa neden olacaktır. Böylece çocukların barışçıl bir şekilde toplanarak haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla dernekler kurup, üye olacakları demokratik bir ortam sağlanacaktır.

Çocuk derneklerini kimler kurabilir, kimler üye olabilirler, bu konudaki fikriniz nedir? sorusuna öğretmenlerin ve ebeveynlerin en çok üzerinde ortak görüş bildirerek yoğunlaştıkları temaların “eğitimciler kurabilir ve çocuğa değer verenler kurabilir” temaları olduğu görülmektedir. “Çocuğa değer verenler kurabilir” kodu sadece kadın öğretmenler tarafından vurgulanmaktadır. “Çocuğa değer verenler” kodu altında ebeveynlerin cevapları incelendiğinde öğretmenlerle benzer bir şekilde sadece kadın ebeveynlerin bu temaya yönelik görüş bildirdiğine ulaşılmaktadır. “Ebeveynler kurabilir” teması ebeveynlerin üzerinde en çok durduğu kod iken öğretmenler tarafından çok fazla vurgulanmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öğretmenlerin çocuk derneklerini kimler kurabilir, kimler üye olabilir konusundaki görüşleri en az “UNICEF kurabilir, gönüllü herkes üye olabilir, herkes kurabilir” kodları üzerinde durduğu

görülmektedir. Ebeveynlerin görüşlerinin ise “çocuklar üye olabilir, çocuklar üye olamaz, yetişkinler kurabilir, yetişkinler üye olamaz” kodları olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Öğretmenler çocukların çocuk derneklerini kurabileceklerini ve üye olabileceklerini sıklıkla belirtirken az sayıda ebeveyn çocukların çocuk derneklerini kurabilecekleri ve üye olabileceklerini belirtmektedir. Ayrıca bazı ebeveynlerin çocukların çocuk derneklerini kuramayacaklarını ve bu derneklere üye olamayacaklarını ifade ettikleri görülmektedir. Ancak dernekler kanunu madde 3 uyarınca çocuk derneklerinin kuruluşu ve üyeliği incelendiğinde çocuk derneklerini on sekiz yaşından büyük kişilerin kuramayacağı ve üye olamayacağı bilgisine ulaşılmaktadır (TBM, 2004). Ebeveynler tarafından sadece bir kişinin “yetişkinler üye olamaz” temasını belirtmesi bulgular arasında dikkat çekmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda çocukların dernek kurma hakkı üzerine öğretmenlerin ve ebeveynlerin yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 15. maddede çocukların barışçıl bir şekilde toplanması ve dernek kurma hakkı düzenlenmiştir. Bu hakların sözleşme hükümlerince yetişkinlere ve çocuklara öğretilmesi gerektiği taahhüt edilmektedir (BMÇH, 2009).

Ebeveynlerin çocuk hakları konusunda bilgilendirilmesi, çocuk hakları eğitiminin ailede başlanmasından dolayı büyük önem taşımaktadır (Erbay, 2013). Aileden elde ettiği birikimle bu hakları içselleştirerek okula başlayacak olan çocuk daha sonra çocuk hakları eğitimine ve uygulamalarına okulda devam edecektir. Bundan dolayı çocuk hakları konusunda aile kadar önemli rol oynayan diğer bir etken olan öğretmenlerinde çocuk hakları öğretiminde ve uygulamalarında etkili olabilmeleri çocuk hakları konusundaki bilgi düzeyleri ve öğretim becerileri ile bağlantılıdır (Kozikoğlu, 2019; Uçuş ve Şahin, 2012). Bundan dolayı öğretmenlere ve ebeveynlere çocuk hakları konusunda gerekli eğitimin verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Alanyazında da öğretmenlerin ve ebeveynlerin çocuk hakları konusunda bilinçlendirilmeleri gerektiğini vurgulayan çalışmalar (Akyol, 2020; Dinç, 2015; Kozikoğlu, 2019; Uçuş ve Şahin, 2012; Washington, 2010) bulunmaktadır. Washington (2010) çalışmasında ebeveynlere çocuk haklarıyla ilgili bir eğitim programı uygulamıştır ve uygulanan program sonucunda ailelerin çocuk hakları konusunda farkındalıklarda artış sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Covell ve Howe (1999)'da yapmış olduğu çalışmada okulda çocuk hakları eğitimi alan çocukların almayan çocuklara göre çocuk haklarını daha çok içselleştirdikleri ve başkalarının haklarına daha fazla saygı gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Okullarda uygulanan eğitim programları incelendiğinde çocuk hakları içerisinde yer alan korunma hakkı, dernek kurma ve barışçıl bir şekilde toplanma özgürlükleri, sömürü ve istismarla ilgili yeterli içerik olmadığına ulaşılmaktadır (Uçuş, 2009). Uçuş ve Şahin (2012) çocuk hakları sözleşmesinin okullarda uygulanma derecesini belirlemek amacıyla öğretmenlerle ve okul yöneticileriyle yapmış olduğu çalışma sonucunda öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin çocuk haklarına, programda yer aldığı kadar değindiklerinin sonucuna ulaşılmıştır. Bu yönüyle yapılan bu çalışmada da öğretmenler ve ebeveynlerin çocukların dernek kurma ve barışçıl bir şekilde toplanma hakkı üzerinde yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmış ve bu sonuç yapılan diğer çalışmalarla (Uçuş, 2009; Uçuş ve Şahin, 2012) benzerlik göstermiştir.

Sonuç olarak çalışmaya katılan öğretmenlerin ve ebeveynlerin; (1) çocukların görüşlerini ifade edebilmeleri konusunda yeterli oldukları, (2) çocukların katılım

hakları konusunda yeterli oldukları, (3) çocukların barışçıl bir şekilde toplanması noktasında destek verdiklerini fakat bu destek konusunda pratikte aktif olmadıkları, (4), çocukların dernek kurma ve derneklere üye olması noktasında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür.

Bu sonuçlardan hareketle; öğretmenlere ve ebeveynlere çocuk hakları ile ilgili eğitim verilmesinin öğretmenlerin ve ebeveynlerin çocuk hakları konusunda bilgilenmesini sağlayacağı ve çocuk haklarıyla ilgili uygulamaları arttıracığı düşünülmektedir. Öğretmenlerin ve ebeveynlerin çocuk hakları konusunda bilinçlenmeleri çocukların da kendi hakları üzerinde bilinçlerini arttıracaktır. Çocuk hakları hususunda yapılan teorik çalışmaların yanında pratiğe yönelik (projeler, atölyeler) çalışmaların da yapılmasının çocuk haklarını toplum tarafından daha sağlıklı bir biçimde algılanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim kurumlarında görevli personellere çocukların dernek kurması konusunda eğitim verilir, teşvik edici politikalar belirlemesinin çocuklar açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Öğretmenlerin kendilerini çocuk hakları konusunda bilinçlendirip aile katılımlı etkinlikler düzenlemeleri ebeveyn-çocuk ilişkileri açısından yararlı olacağı öngörülmektedir. Konuyla ilgili araştırmacılar, dernek kurmuş çocukların ebeveynlerinin veya öğretmenlerinin katılım hakkı üzerine görüşlerinin neler olduğu incelenebilirler.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının 26.05.2022 Tarih , 2022/86 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%30), 2. Yazar (%35), 3. Yazar (%35) Veri Toplanması: 1. Yazar (%30), 2. Yazar (%35), 3. Yazar (%35) Veri Analizi: 1. Yazar (%30), 2. Yazar (%35), 3. Yazar (%35) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%30), 2. Yazar (%35), 3. Yazar (%35) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30)

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. *(Ethics Committee Decision was taken with the decision of Şırnak University Ethics Committee dated 26.05.2022 and numbered 2022/86.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%33), 2. Author (%35), 3. Author (%35) Data Acquisition: 1. Author (%33), 2. Author (%35), 3. Author (%35) Data Analysis: 1. Author (%33), 2. Author (%35), 3. Author (%35) Writing up: 1. Author (%33), 2. Author (%35), 3. Author (%35) Submission and Revision: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30)

Kaynakça / References

- Akın, İ. (1966). Dernek kurma özgürlüğü. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 32(2-4), 474-486. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/96334>
- Akyol, T. (2020). Anne babaların çocukların katılım hakkına yönelik görüşleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(Ek), 331-346. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gumus/issue/59344/838418>
- Aksoy, A., ve Çifçi Dere, H. (2014). *Erken çocukluk döneminde oyun*. Ankara: Pegem.
- Akyüz, E. (2018). *Çocuk hukuku-çocukların hakları ve korunması* (6. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Aries, P. (1962). *Centuries of childhood-A social history of family life*. (R. Baldick, Çev.) New York, U.S.D: Alfred A.
- Arslan, Ç. (2019). *Çocuğu ortaokula devam eden ebeveynlerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Van Yüçüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Avcı, N., & Akar-Gençer, A. (2017). Ebeveynlerin gözünden çocuğun kendi yaşamına katılma hakkı. *Journal of International Social Research*, 10(53), 546-546 <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=PpRpmHQBu-adCBSEUGli>
- Ayhan, M ve Tuğluk, M.N. (2021). *Çocuk hakları programının ebeveynlerin çocuk hakları tutumuna olan etkisi*. The Journal of Academic Social Sciences, 9(115), 365-384. doi: [10.29228/ASOS.49676](https://doi.org/10.29228/ASOS.49676)
- Bae, B. (2009). Children's right to participate – challenges in everyday interactions. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(3), 391-406. <https://doi.org/10.1080/13502930903101594>
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/753041>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (25. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Canbulut, T. (2015). Türkiye'de çocukların katılım hakkı üzerine bir derleme. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 1(2), 85-94. doi:10.17681/hsp.73252
- Church, A., ve Bateman, A. (2019). Children's right to participate: How can teachers extend child-initiated learning sequences? *International Journal of Early Childhood*. 51, 265-281. <https://doi.org/10.1007/s13158-019-00250-7>
- Correia, N., Camilo, C., Aguiar, C., ve Amarob, F. (2019). Children's right to participate in early childhood education settings: A systematic review. *Children and Youth Services Review*. 100, 76-88. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.02.031>
- Covel, K., ve Howe, R. B. (1999). The impact of children's rights education: A Canadian study. *International Journal of Children's Rights*, 7(2), 171-183. <https://doi.org/10.1163/15718189920494327>

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (G. Hacıömeroğlu, Çev., s. 215-240). Ankara: Eğiten Kitap.

Deb, S., ve Mathews, B. (2012). Children's rights in india:Parents' and teachers' attitudes, knowledge and perceptions. *International Journal of Children's Rights*, 241-264. <https://doi.org/10.1163/157181811X616022>

Dinç, B. (2015). Okulöncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların ebeveynlerinin çocuk hakları eğitimi konusundaki görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 7-25. doi:10.14689/issn.2148-2624.1.3c1s1m

Erbay, F., ve Durmuşoğlu Saltalı, N. (2012). Altı yaş çocuklarının günlük yaşantılarında oyunun yeri ve annelerin oyun algısı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 249-264. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1491847>

Erbay, E. (2013). Çocukların katılım hakkı üzerine bir Türkiye değerlendirmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 38-54. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/92695>

Erbay, E. (2019). *Çocuk hakları* (2. baskı). İstanbul: Yeniinsan Yayınevi.

Faiz, M., ve Kamer, S. T. (2017). Prospective teachers' opinions concerning children's rights. *Journal of Education and Learning*, 6(3), 118-128. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1139191.pdf>

Hareket, E., ve Gülhan, M. (2017). Perceptions of students in primary education department related to children's rights: A comparative investigation. *Journal of Education and Learning*, 6(2), 41-52. <https://doi.org/10.5539/jel.v6n2p41>

Heywood, C. (2003). *Baba bana top at! : Batıda çocukluğun tarihi*. (E. Hoşsucu, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.

Işıkcı, Y. M. (2015). *Çocuk gözüyle Türkiyede çocuk hakları sorunu*. Ankara: Hegem Yayınları.

Kor, K. (2013). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları konusundaki görüşlerini belirlemesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Koziklioğlu, İ. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları ve çocuk katılım hakkına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 7(4), 408-427. <http://dx.doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967201932166>

Kozikoğlu, İ. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları ve çocuk katılım hakkına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 380-405. <https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967201932166>

Lake, K. (2011). Character education from a children's right perspective an examination of elementary students' perspectives and experiences. *International Journal of Children's Rights*, 19, 679-690. <http://dx.doi.org/10.1163/157181811X547281>

Matthews, G. B. (2000). *Çocukluk felsefesi*. (E. Çakmak, Çev.) İstanbul: Gendaş Yayınları.

Merey, Z. (2018). Çocuk hakları. Çocuk haklarının tarihsel gelişimi. Z. Merey (Edt.). (s. 72-86). Ankara: Pegem Akademi.

MEB. (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=652>

Özkan-Kunduracı, H.K., ve Tozduman-Yaralı, K. (2021). Türkiye’de Çocuklara Yönelik Sivil Toplum Kuruluşları: Dernekler. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 75-87 [10.51725/etad.853822](https://doi.org/10.51725/etad.853822)

Postman, N. (1995). *Çocukluğun yok oluşu*. İstanbul: İmge Kitapevi.

Taşkın, P., & Karaman-Kepenekci, Y. (2009, May). Demokratik Katılıma Bir Örnek: Çocukların Dernek Kurma Özgürlüğü. 1st International European Union, Democracy, Citizenship and Citizenship Education Symposium.

TBMM. (2004). *Dernekler kanunu*. Ankara: TBMM. 04 12, 2022 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5253.pdf>

Topçuoğlu, R. A. (2019). Türkiye’de Göçmen Çocukların Katılım Hakkı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 408-430. <http://dx.doi.org/10.15869/itobiad.468025>

Serbest, S. (2015). 9-13 Yaş çocuklarının dinlenme, serbest zaman geçirme, oyun ve eğlence faaliyetlerine katılma haklarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sheridan, S., ve Samuelsson, I. P. (2001). Children’s conceptions of participation and influence in pre-school: A perspective on pedagogical quality. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 2(2), 169-194. <http://dx.doi.org/10.2304/ciec.2001.2.2.4>

Seggie, F. N., ve Bayyurt, Y. (2017). *Nitel Araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Sezen, İ. (2005). *Çocuklar dernek kurdu*. İstanbul. Mayıs 10, 2022 tarihinde <https://m.bianet.org/bianet/cocuk/57384-cocuklar-dernek-kurdu>

Sönmez, T. D. (2008). Dernek kurma özgürlüğünün içeriği ve gelişim süreci üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 1-58. <http://hdl.handle.net/20.500.12397/5346>

Stearns, P. N. (2018). *Çocukluğun tarihi* (1. b.). (M. Demir, Dü., H. Dikmen, ve B. Uçar, Çev.) İstanbul: Dedalus Kitap.

Şahin, S., ve Polat, O. (2012). Türkiye’de ve dünyadaki gelişmiş ülkelerde çocuk katılım hakkı algısının ve uygulamalarının karşılaştırılması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 275-282. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/85277>

Uçuş, Ş. (2009). *Çocuk hakları sözleşmesi’nin ilköğretim programlarındaki yeri ve sözleşme’ye yönelik öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Uçuş, Ş., ve Şahin, A. E. (2012). Çocuk hakları sözleşmesi’ne yönelik öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 25-41. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/399486>

Uçuş, Ş. (2013). *Çocuk hakları eğitimi programının hazırlanması ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

UN. (1959). *Declaration of the rights of the child*. New York: The Circumcision Reference Library. <http://www.cirp.org/library/ethics/UN-declaration/>

UN. (1989, Kasım 20). *Convention on the rights of the child*. Aralık 2020 tarihinde UN Documents: Gathering a Body of Global Agreements.

UNİCEF UK. (2021). *The Right to Participation*. NİSAN 08, 2022 tarihinde UNICEF UNITED KINGDOM: <https://www.unicef.org.uk/rights-respecting-schools/the-right-to>

Washington, F. (2010). *5-6 yaş grubu çocuklarına uygulanan aile katılımlı çocuk hakları eğitimini programının etkililiğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Woodhead, M. (2010). *A Handbook of children and young peoples participation*. (B. P. Smith, ve N. Thomas, Dü) New York: Roudledge.

Yüksel, B., ve Yazıcı, Z. (2019). Öğretmen adaylarının çocuk katılım hakkına ilişkin farkındalıklarının değerlendirilmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 457-477. <https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967201932169>

2023, 12 (2), 706-732 | Araştırma Makalesi

Öğretmen Yetiştiriminde Etkili Olan Çatışma Alanları Kapsamında Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarının İncelenmesi

Ayhan Yavuz ÖZDEMİR¹

Öz

Bu çalışmada 1998, 2006 ve 2018 yıllarında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programları ve YÖK'ün 2020 yılında eğitim fakültelerine program oluşturma konusunda yapmış olduğu yetki devri öğretmen yetiştiriminde etkili olan çatışma alanları kapsamında incelenmiştir. Bu sayede söz konusu programlarda yaşanan değişimlerin çatışma alanları kapsamında ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda bahsedilen programlar ve yetki devri kararı ile ilgili ulaşılan kaynaklar doküman incelenmesi yöntemi kullanılarak araştırma konusu yapılmıştır. Ulaşılan veriler her bir çatışma alanı çerçevesinde kategorize edilerek ele alınmıştır. Araştırma sonucu elde edilen bulgular özetle şunlardır: (1) Almanca öğretmenliği lisans programlarının oluşturulması ile ilgili yapılan düzenlemeler giderek filolojik alan bilgisine daha az ağırlık verilmesi, pedagojik alan bilgisine ve pedagoji bilgisine daha fazla önem verilmesi yönündedir. (2) 1998 ve 2006 yıllarındaki programlarda kuramsal derslerin bazılarında uygulama saati eklenmiştir. 2018 yılında bir ders dışında uygulama saatleri kaldırılmış, bu durum derslerin hem kuramsal hem de uygulama odaklı gerçekleştirilmesi gereksinimini ortaya çıkarmıştır. (3) Ulaşılan bir diğer sonuca göre yapılan program değişikliklerinde teknisyen öğretmen anlayışı giderek önemini yitirmiş ve uzman öğretmen yetiştirme anlayışı ön plana konulmuştur. Ancak bazı düzenlemeler Almanca öğretmeni adaylarını ve öğretmenlerini teknisyen öğretmen anlayışını benimsemeye yöneltmektedir. Bu konuyla ilgili olarak farklı kademeler arası geçiş, öğretmenlerin yetiştirilmesi ve atanması gibi süreçlerin birbirine daha iyi şekilde entegre edilmesinin nitelikli Almanca öğretmeni yetiştirimini etkileyen önemli bir nokta olduğu sonucuna varılmıştır. (4) Son yapılan program düzenlemeleri ile standardizasyon ağırlıklı programlar yerine ortak amaçlara yönelik ve çeşitlilik anlayışına ağırlık veren programların oluşturulması yolunun tercih edildiği belirlenmiştir. Almanca öğretmeni adaylarının mesleki becerilerinin belirli standartlara erişmesi ve öğretim sürecini çeşitlendirebilen ve koşullara göre bu süreci öğrenciler için verimli hale getirebilen öğreticiler olarak yetiştirilmesi söz konusu program düzenlemelerinin hedefleri arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Eğitim Programı, Lisans Eğitimi, Almanca Öğretmenliği, Program Geliştirme

Özdemir, A. Y. (2023). Öğretmen Yetiştiriminde Etkili Olan Çatışma Alanları Kapsamında Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarının İncelenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12 (2), 706-732. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1138015>

Geliş Tarihi	30.06.2022
Kabul Tarihi	01.06.2023
Yayın Tarihi	13.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Türkiye, ayhanyavuzozdemir@hakkari.edu.tr / ORCID: 0000-0002-2601-2486

2023, 12 (2), 706-732 | Research Article

Examination of the German Language Teaching Undergraduate Program Within Competing Agendas That Are Effective in Teacher Training

Ayhan Yavuz ÖZDEMİR¹

Abstract

In this study, the German language teaching undergraduate programs, which were put into practice in 1998, 2006 and 2018, and the transfer of authority made by the CoHE (Council of Higher Education) to create programs for education faculties in 2020 are discussed within the scope of competing agendas that are effective in teacher training. In this way, it is intended to reveal the changes experienced within the scope of competing agendas in these programs. In this direction, the sources reached regarding these programs and the decision of delegation of authority were made the subject of research by using the document review method. The findings were categorized and discussed within the framework of each competing agenda. In summary, the findings of the research are as follows: (1) With the arrangements, it is seen that less weight is given to philological content knowledge and more importance is given to pedagogical content knowledge and pedagogical knowledge in the creation of German language teaching undergraduate programs. (2) In the programs in 1998 and 2006, practice hours were added to some of the theoretical courses. In 2018, the practice hours were abolished, except for one lesson, and this situation revealed the need for the lessons to be carried out both theoretically and practically. (3) According to another conclusion reached, the understanding of technician teachers gradually lost its importance in the program changes and the understanding of professional teacher training has been put in the foreground. However, some regulations lead prospective German teachers and teachers to adopt the technician teacher approach. (4) With the recent program regulations, it was determined that it has been preferred to create programs aimed at common goals and focusing on the understanding of diversity instead of programs focused on standardization. In addition, it is among the objectives of these program regulations that the professional skills of prospective German teacher reach certain standards and that they are trained as instructors who can diversify the teaching process and make this process productive for students according to the conditions.

Keywords: Teacher, Educational Program, Undergraduate Education, German Language Teaching, Program Creation

Özdemir, A. Y. (2023). Öğretmen Yetiştiriminde Etkili Olan Çatışma Alanları Kapsamında Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarının İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 706-732 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1138015>

Date of Submission	30.06.2022
Date of Acceptance	01.06.2023
Date of Publication	13.06.2023

*This is an open access article under the CC BY-NC license.

¹ Assist. Prof., Hakkari University, Department of German Language Education , Türkiye ,
ayhanyavuzozdemir@hakkari.edu.tr / ORCID: 0000-0002-2601-2486

Giriş / Introduction

Dünyada ve ülkemizde eğitim kademelerine ve alanlarına yönelik yapılandırma çalışmaları ile eğitim-öğretim süreçlerinden daha fazla verim elde etmenin amaçlandığı görülmektedir. Yabancı dil eğitimi açısından konuyu ele alan Polat'ın (2006) savunduğu görüşe göre eğitimin diğer alanlarında olduğu gibi yabancı dil eğitiminde de yenileşme girişimlerinin amacı, öğrenim-öğretim etkinliklerini daha etkili hale getirebilmektir. Sorunları çözmek amacıyla yapılan yeniliklerin etkili olabilmesi ise neyin, neden ve ne yönde değişime ihtiyacı olduğunun doğru analiz edilmesine bağlıdır. Bu gerçek, yabancı dil eğitimi sürecini her açıdan ele almayı, bu sürecin yapısını ve işleyişini irdelemeyi gerektirmektedir (s.448). Söz konusu gereklilik kapsamında yabancı dil eğitimine ilişkin ele alınması önemli unsurlardan birisi yabancı dil öğretmenlerinin yetiştirim sürecidir. Büyükgöze Kavas ve Bugay (2009) eğitim sisteminin temel öğeleri arasında yer alan öğretmenlerin öğrencileri etkileme gücünün diğer öğelerden daha fazla olduğunu ve onların nitelikli yetiştirilmesi sayesinde eğitimin kalitesinin artırılabilceğini savunmaktadırlar (s.19). Ülkemizde ihtiyaç duyulan nitelikli öğretmen yetiştirme görevini eğitim fakülteleri üstlenmektedir. Bu fakültelerin amacı Özcan'nın (2011) düşüncelerine göre, bireysel yeteneklerini geliştirmiş, gereken alan ve meslek bilgisine, genel kültüre sahip, dünyayı ve ülkesini tanıyan, demokrasi bilinci olan, doğayı koruyan, milli ideallere bağlı, kendini mesleğine adanmış, öğrenciler için model olabilecek ve onları Türkiye'yi çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine taşıyabilecek niteliklerle donatacak öğretmenler yetiştirmektir. Bunun için öğretmen adaylarının bu amacı gerçekleştirmelerini sağlayacak bilgi, beceri ve değerleri kazandıran bir öğretmen yetiştirme lisans programının, yani Türkiye'ye özgü, ama aynı zamanda uluslararası standartlarda bir öğretmen yetiştirme lisans programının uygulanması gereklidir (s.59). Öğretmen adaylarına uygulayacakları mesleklerine yönelik bilgi ve deneyimi kazandıran öğretmen yetiştiren kurumların önemine dikkat çeken Tapan (2001) söz konusu kurumlarda uygulamaya konulan programların bilimsel veriler çerçevesinde çağın değişen koşulları ve ülke gereksinimlerine göre sürekli yenilenmesinin nitelikli öğretmen yetiştirimi için ön koşul olduğunu ifade etmekte ve Almanca öğretmenlerinin yetiştirim sürecinin verimli hale getirilmesinin Almanca öğretiminde daha verimli uygulamaları beraberinde getireceğini vurgulamaktadır (s.42-43). Bu kapsamda bu programların oluşturulmasına yönelik yapılan çalışma ve düzenlemelerde öğretmen yetiştiriminde etkili olan kimi alanlarla ilgili çatışmaların yaşandığı gerçekliği belirginleşmektedir. Çalışmada öncelikle aşağıdaki bölümde öğretmen yetiştirim sürecine etki eden söz konusu çatışma alanları üzerinde durulmuştur.

Kuramsal Çerçeve: Öğretmen Yetiştiriminde Etkili Olan Çatışma Alanları

Ülkemizdeki öğretmen yetiştirme sisteminde gerçekleştirilen yeniden yapılanma çalışmaları, bazı çatışma alanları kapsamında öğretmen yetiştirimine yön veren paradigmalardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Söz konusu çatışma alanlarında ileri sürülen görüşlerin yeniden yapılanma çabalarına etkileri, belirli oranda içinde yaşanan zamanın sosyo-politik ortamına göre biçimlenmiştir (Yıldırım, 2011, s.8). Almanca öğretmeni yetiştirimi açısından bakıldığında bu durum Polat ve Tapan'ın (2013) "Her eğitim süreci gibi Almanca öğretmeni yetiştirme süreci de ucu açık, değişen koşullar ve yaşanan sorunlar ışığında yeniden gözden geçirilerek değiştirilmesi ve gereksinimler doğrultusunda yeniden yapılandırılması gereken bir süreçtir" (s.257) ifadeleri ile açıklanabilir. Yıllardan beri nitelikli öğretmen yetiştirme beklentilerinin, ülke koşulları

ve uluslararası standartların dikkate alınması sonucunda Almanca öğretmeni adaylarının yetiştirim sürecinin şekillendirilmesinde bu çatışma alanlarının etkili gözlemlenmiştir. Yıldırım (2011) öğretmen eğitimi kapsamında etkili olan dört çatışma alanından söz etmektedir: (1) konu alan-öğretmenlik meslek bilgisi çatışması, (2) kuram-uygulama çatışması, (3) standardizasyon-çeşitlilik çatışması, (4) teknisyen-uzman öğretmen çatışması. Bunlardan ilk olarak konu alanı-öğretmenlik meslek bilgisi çatışma alanı üzerinde durulmuştur.

Konu Alanı-Öğretmenlik Meslek Bilgisi Çatışması

Öğretmen yetiştirimini ve öğretmen yetiştirme lisans programlarının şekillendirilmesini etkileyen konu alanı-öğretmenlik meslek bilgisi çatışma alanıyla örtüşecek şekilde Tapan (2001) Almanca öğretmeni yetiştiriminde iki farklı bakış açısının izlendiğini belirtmektedir. Bu bakış açılarından birisine göre Almanca öğretmeni yetiştiriminin Alman dili ve edebiyatı bölümlerindeki kuramsal dersler ve bu bölümlerin yöntemleri ile gerçekleştirilmesi savunulmaktadır. Bu bölümlerin programlarında yer alan kuram ağırlıklı edebiyatbilimi, edebiyat tarihi, edebiyat yöntemleri, dilbilim, kültür tarihi, dil tarihi gibi derslere katılan öğrenciler Alman dili ve edebiyatı konusunda yoğun bilgi edinmektedirler. Bu öğrenciler Almanca öğretmenliğini meslek olarak seçtiklerinde güçlü filolojik bilgilerinden yararlanarak başarılı Almanca öğretmenliği yapabileceklerdir (s.45). Bu bakış açısında yer verilen filolojik alan bilgisi dersleri konu alanı kapsamına girmektedir. Tapan'a (2001) göre bilen öğretir düşüncesine dayanan bu bakış açısının karşısında yer alan görüş ise Almanca öğretmenliği bir meslektir ve mesleki eğitim ön plana alınmalıdır anlayışıdır. Bu görüşte kuramsal bilgi yerine mesleğe dönük uygulamaların ders programlarının oluşturulmasında öncelikli olduğu, kuramsal filolojik alan bilgisi derslerinin Almanca'yı öğretme eylemine katkı sağlaması koşuluyla yarar sağladığı ve bu koşulla programda yer almasının anlamlı olduğu savunulmaktadır. Uygulama ağırlıklı bir yaklaşımın söz konusu olduğu bu bakış açısında öğretmen adaylarının Almanca bilgi ve dil becerilerinin mesleki ihtiyaçlara göre geliştirilmesi, onlara Almanca öğretiminin uygulamalı derslerle gösterilmesi, gerekli yöntem ve tekniklerin tanıtılması ve uygulamalara olanak sağlanması önemlidir (s.46). Öğretmenlik meslek bilgisi kapsamına giren bu görüşlere göre öğretmen adayları alan bilgisinin yanı sıra ders kitapları, okul ve ders programı, öğrenci özellikleri, öğrenci merkezli öğrenme, okulun ve sınıfın sosyal ve kültürel özellikleri, sınıf yönetimi gibi alanlarda yetiştirilmeli ve eğitim sürecinde yaşayabilecekleri sorunlarla ilgili bakış açıları geliştirilmelidir. Ayrıca geleneksel yöntemlerin yanında konuya özgü yöntemler öğretmenlik meslek bilgisi açısından önemlidir. Öğretmenlik meslek bilgisi anlayışını benimseyen eğitimciler, konu alanı bilgisinin pedagojik bilgi ve becerilerle öğretilmesi gerektiği düşüncesini savunurlar (Yıldırım, 2011, s.9). Almanca öğretmenliği lisans programları bu düşünceler çerçevesinde şekillendirildiğinden doğrudan öğretmenlik meslek bilgisi kapsamına girmektedir. Söz konusu programlar oluşturulurken konu alanına öğretmenlik meslek bilgisi anlayışının bir ögesi olarak yer verilmektedir. Çalışmada incelenen Almanca öğretmenliği lisans programlarında konu alanı dersleri ve öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer dersler ayrıntı yapılarak değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Kuram-Uygulama Çatışması

Nitelikli öğretmen yetiştirimi noktasında etkisi görülen bir diğer çatışma alanı kuram-uygulama çatışmasıdır. Almanca öğretmenliği lisans programlarının Almanca öğretmeni adaylarının yetkin bir şekilde yetişmesini sağlayabilmesi için kurama ve uygulamaya yönelik içeriklerin bir bütün oluşturması gerekmektedir. Bu bütünlüğün sağlanabilmesinde oluşturulan programlarda kuramsal derslerin uygulama ile özdeşleştirilmesinin ve öğretmenlik stajının önemi büyüktür. Kuramsal derslerin uygulamaya dönük işlenmesi ve Almanca öğretmeni adaylarının mesleğini kendi öğrenme süreçlerinde deneyimlemesi meslekle ilgili kazanımlar edinmelerini ve mesleği tanımalarını mümkün kılmaktadır. Öğretmenlik mesleğiyle gerçek anlamda tanışma fırsatını ancak uygulama okullarında yürütülen okul stajı sayesinde yakalamaktadırlar. Okul stajına yönelik öğretmen yetiştirme lisans programlarına konulan “Öğretmenlik Uygulaması” dersi ile ilgili olarak Yücel-Toy (2015) öğretmenlik eğitimi sürecinde her öğretmen adayının deneyimlemesi gerektiğini, uygulama süreci, süresi, yaklaşımında farklılar söz konusu olsa da, her öğretmen yetiştirme lisans programında yer aldığını belirtmektedir. Bu nedenle, tüm dünyada yıllardan beri araştırma konusu olduğunu ifade etmektedir (s.38). “Öğretmenlik Uygulaması” dersi için Orhan (2020) öğretim sürecine odaklanma imkânı sunulduğunda öğretmen adaylarını olumlu etkileyebileceğini, bu derste onların hem ders içeriğini aktarmaya yönelik metodolojik adımları inceleme ve uygulamalarının hem de öğretmenlerin öğrencilerle sınıfta iletişimlerini gözlemlemelerinin önemli bir husus olduğunu dile getirmektedir. Bu dersin, öğretmen adaylarının öğretmen gözlüğü ile ders sürecine bakmasını sağladığına dikkat çekmektedir (s.2797). Konuyla ilgili Yücel’in (2018) görüşlerine göre öğretmen adayları eğitimleri sürecinde farklı okullarda becerilerini uygulama ve bilgilerini aktarabilme imkânı yakalamaktadır. Okul stajı sayesinde öğretmen adayları öğretmenlik mesleğini yoğun biçimde deneyimlemekte, dersin aşamalarını planlamakta, uygulamakta, bilgilerini yansıtmakta ve değerlendirmektedirler. Bu anlamda okul stajı yabancı dil olarak Almanca öğretmeni adayları için gerçek öğretmenlik mesleğine giriş ve deneyim toplamaya yönelik bir temel oluşturmaktadır (s.171). Uygulama sürecinde öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğiyle, okulla, öğrencilerle ve öğretmenlerle tanıştığını söyleyen Çetintaş ve Genç (2005) onları uygulama okuluyla tanıştıranın fakültedeki öğretim elemanı olduğunu, tanışmada görev ve sorumluluklar, karşılıklı beklentiler ile ilgili konuşulmasının fakülte-okul işbirliğinin sağlıklı yürütülmesini sağlayacağını dile getirmektedirler. Onlara göre öğretmen adaylarına öğretmenlik davranışı edinebilecekleri elverişli ortamın sağlanması uygulama okulunun en önemli görevi iken adayın sorumluluğu okul yönetimi ve meslektaşları ile yakın işbirliği içinde olmalarıdır. Bunların yanında mesleki yeterlik kazanmaları için öğretmen adaylarının hizmet içi eğitim, toplantı ve okulu ilgilendiren diğer etkinliklere katılması gerektiğinden bahsetmektedirler (s.78). Bu tür etkinliklere katılmaların sağlanması ile Almanca öğretmeni adaylarının hedeflenen mesleki yeterliklere uygun nitelikte yetiştirilebilmesi adına önemli adımlar atılmış olacaktır. Bu noktada Almanca öğretmenliği lisans programlarında kuram-uygulama bütünlüğünün sağlanabilmesi için okul stajına yönelik derslere yeterli oranda yer verilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca uygulama okullarında yürütülen okul stajı ile kuramsal dersler arasında geçişin sağlanması amacıyla derslerin uygulama odaklı yürütülmesi önemli bir noktadır. Dolayısıyla kuram-uygulama bütünlüğünün sağlanmasında kilit rol üstlenecek kişiler arasında programda yer alan

derslerin yürütücülerinin bulunduğu gerçekliğinin altı çizilmelidir. Bu saptamalardan hareketle uygulamaya konulacak programlarda kuram-uygulama bütünlüğünün sağlanabilmesi çabasının başarıya ulaşmasının, programı oluşturanlara, ders yürütücülerine, uygulama okulunda yapılan okul stajına ve bu stajın gerçekleştirilmesinde paydaşlar arasında koordinasyonun sağlanmasına bağlı olduğu düşüncesine varılabilir.

Standardizasyon-Çeşitlilik Çatışması

Öğretmen yetiştiriminde etkili olan bir diğer çatışma standardizasyon temelli anlayış ve farklılaşmayı savunan çeşitlilik anlayışları arasında yaşanmaktadır (Yıldırım, 2011). Standardizasyon temelli anlayışa göre “Standartlar bir sistemin gereklerini ortaya koyar ve öğretmen eğitimi programlarının nitelikli öğretmen yetiştirilmesi için asgari taşıması gereken özellikleri belirtir” (Kaya, 2016, s.19). Almanca öğretmeni adaylarının üniversiteye kabulü, onların yetiştirimine yönelik ortak programların uygulanması, ders içerikleri, kazandırılmak istenilen beceriler, programdaki derslerin yürütücüleri, fakülte-okul işbirliği gibi Almanca öğretmeni yetiştirim sürecinin öğeleri arasında bütünlük oluşturmaya yönelik düzenlemeler standardizasyon anlayışına örnek olarak verilebilir. Bu yaklaşımla yetiştirilen Almanca öğretmenlerinin niteliklerinin artırılması ve eğitimin kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir. Bu anlamda öğretmen yetiştiriminde ortaya konulan standartlar ortak hedeflere ulaşmada yol gösterici özellikleri ile öne çıkmaktadır. Standartlara dayalı eğitim konusunda Özcan (2011) “Öğretmen eğitimi programlarının her türlü eğitim faaliyetleri ilgili devlet kurumları, uzman meslek kuruluşları ve öğretmen eğitimi uzmanları tarafından belirlenen standartlara göre yapılacaktır” (s.48) ifadelerini kullanmaktadır. Bu tür yaklaşımlar çerçevesinde belirlenen standartların katı bir şekilde uygulanması öğretmen yetiştirimine tek boyutlu yaklaşılmasına neden olabilmektedir. Yıldırım’ın (2011) düşüncelerine göre nitelikli öğretmenin tanımının tek olduğu standardizasyon yaklaşımına göre söz konusu tanım kapsamında oluşturulacak öğretmen yetiştirme lisans programları standartlaştırılabilir. Buna karşın nitelikli öğretmenin tek bir tanımı olmayacağını savunan çeşitlilik yaklaşımı farklı özellikleri olan kişilerin aynı düzeyde nitelikli olabileceğinin altını çizer. Programlarda standardizasyona gerek olmadığı görüşünü benimseyen bu anlayışa göre çeşitlilik öğretmen eğitimi programlarının karşılaştırılması bakımından büyük imkânlar sağlar. Eğitimin doğasında var olan çeşitliliğin öğretmen eğitiminde de olması doğal olduğundan standart bir programı uygulama çabası yerine ortamın sunduğu koşulları dikkate alan ve yürütücülerin güçlü taraflarını programa yansıtmasını sağlayan çeşitlilik anlayışı bu yaklaşımda savunulmaktadır (s.14). Konu alanı-öğretmenlik meslek bilgisi çatışması, kuram-uygulama çatışması ve standardizasyon-çeşitlilik çatışmasının yanında öğretmen yetiştiriminde etkili olan bir diğer çatışma, öğretmenlik mesleği nasıl uygulanmalı? sorusuyla ilişkilendirilerek ele alınması gereken teknisyen-uzman öğretmen çatışmasıdır.

Teknisyen-Uzman Öğretmen Çatışması

Öğretmen adayları, mesleği uygulamaları açısından teknisyen öğretmen ve uzman öğretmen olmak üzere iki farklı anlayış doğrultusunda yetiştirilebilmektedir. Tezgiden Cakcak (2016) öğretmenlerin karar vermeye yetkili bireyler olmadığı, denetlenmesi gerektiği görüşünün benimsendiği teknisyen öğretmen anlayışında öğretmen

adaylarının sınırlı ölçüde öğretmenliği deneyimleme ve yaratıcılıklarından faydalanarak kendi yöntemlerini geliştirme şansları olduğunu belirtmektedir. Teknisyen öğretmen anlayışı ile ilgili Yıldırım (2011) öğretmenden temel yeterliklere hâkim, programı standart olarak uygulamaya koyan, belirli yeterliklere göre denetlenebilir, rehberliğe ihtiyacı olan, eksikliğinin eğitim yoluyla tamamlanabilir ve uyumlu olmasının beklenir olduğunu ifade etmektedir. Uzman öğretmen anlayışına göre ise öğretmenlik mesleğinde araştırmacılığın, sorun çözümlenmenin, eleştirel düşünmenin, kendini değerlendirmenin ve uygulamada çeşitliliğin ön plana çıkarıldığını söylemektedir. Ona göre uzman öğretmenin var olan eğitim koşullarını değerlendirmesi, doğru yöntem ve stratejileri belirleyebilmesi gerekir. Çözüm daima programda veya üst yönetim kademelerinde bulunmaz, bizzat uygulamanın içindedir. Buna en iyi karar verebilecek kişi öğretmendir. Buna karşın teknisyen öğretmen anlayışında, öğretmene esneklik sunulmaz, o daha üst karar mekanizmalarına ve standart programlara bağımlıdır (s.12). Günümüz Almanca öğretmeni yetiştirme anlayışında ve bunun yansımaları bulunduğu Almanca öğretmenliği lisans programlarında hedeflenen Almanca öğretmeni adaylarının uzman öğretmenler olarak yetiştirilmesidir.

Alanyazında Yer Alan İlgili Çalışmalar

Ülkemizde öğretmen yetiştiriminde etkili olan çatışma alanlarına yönelik en kapsamlı çalışmalardan birisi Yıldırım (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. Kuramsal boyutta yürütülen bu çalışmada yer verilen çatışma alanları yukarıda ele alınmıştır. Alanyazında ilgili konu kapsamında ele alınabilecek bir diğer çalışma Tapan'a (2001) aittir. Bu çalışmasında Tapan, yetiştirilmek istenen Almanca öğretmeni profilini, geçerli öğretmen yetiştirme model ve yaklaşımları çerçevesinde irdelemiş ve 1998-1999 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu doğrultuda öğretmen yetiştiriminde etkili olan kimi model, yaklaşım ve eğilimleri birbiriyle karşılaştırarak tartışmaya açmıştır.

Ayrıca alanyazında öğretmen eğitimi sürecinin uygulama boyutuna yönelik öğretmen adaylarının, öğretmenlerin ve öğretmen yetiştiricilerinin görüşlerinin, uzman-teknişyen öğretmen çatışmasının ve öğretmen yetiştirme standartlarının incelendiği çalışmalar bulunmaktadır (Bardak, 2015; Çetintaş ve Genç, 2005; Kaya, 2016; Orhan, 2020; Tezgiden Cakcak, 2016; Yücel, 2018). Bu çalışmalarda çatışma alanlarından birine tamamen, kısmen ya da tek boyutlu olarak değinildiği belirlenmiştir. Öğretmen eğitime yönelik çalışmalarda benimsenen bakış açılarından birisi olan program odaklı araştırmalar için de aynı tespitlerin geçerli olduğu anlaşılmıştır. Bu yönde gerçekleştirilen çalışmaların genelde oluşturulan güncel bir programı tanıtmaya, programların içeriğini ve yapısını incelemeye, programları birbirleriyle karşılaştırmaya, öğrenci, öğretmen ya da öğretmen yetiştiricilerinin bu programlar hakkındaki görüşlerini belirlemeye yönelik olduğu ve öğretmen yetiştiriminde etkili olan çatışma alanlarını öğretmen yetiştirme lisans programlarıyla ilişkilendiren güncel bir çalışmanın bulunmadığı görülmüştür (Akdoğan, 2004; Özdemir, 2021a, 2021b; Sayınsoy Özunal, 2009; Serindağ, Aksöz ve Balcı, 2006; Tapan, Polat ve Schmidt, 2000; Uslu, 2008; Yalçın, 2020; Yücel, 2018).

Öğretmen yetiştiriminde etkili olan çatışma alanları üzerine gerçekleştirilen çalışmaların sayısının sınırlı olduğu ve diğer çalışmaların kapsamı gereği bu konuya

kısıtlı ölçüde değinerek ya da bir çatışma alanının tek boyutu üzerine eğilerek gerçekleştirildiği fark edilmiştir. Almanca öğretmenliği lisans programlarına yönelik değişikliklerin çeşitli çatışma alanları kapsamında bir bütünlük içerisinde incelenmesi yaşanan gelişmelerin ve öne çıkan yaklaşımların daha net ve anlaşılır bir şekilde sunulmasını mümkün kılacaktır. Bu gerekçeyle çalışmada öğretmen yetiştiriminde etkili olan çatışma alanları, yıllar içerisinde Almanca öğretmenliği lisans programlarına yönelik gerçekleştirilen değişikliklere nasıl yansımıştır? araştırma sorusu üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Yıldırım'ın (2001) dile getirdiği çatışma alanları dikkate alınarak bu konun alt boyutlarına ilişkin şu sorulara cevap aranmıştır:

- 1.Konu alanı dersleri ve öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer dersler çatışması Almanca öğretmenliği lisans programlarında yapılan değişikliklerine nasıl yansımıştır?
- 2.Kuram-uygulama çatışması Almanca öğretmenliği lisans programlarında yapılan değişikliklerine nasıl yansımıştır?
- 3.Standardizasyon-çeşitlilik çatışması Almanca öğretmenliği lisans programlarında yapılan değişikliklerine nasıl yansımıştır?
- 4.Teknisyen-uzman öğretmen çatışması Almanca öğretmenliği lisans programlarında yapılan değişikliklerine nasıl yansımıştır?

Bu sorular üzerinde durularak Almanca öğretmenliği lisans programlarının nasıl bir değişime tabi tutulduğu konusunda değerlendirmelerde bulunulması amaçlanmıştır. Tapan'ın (2001) da belirttiği gibi istenilen donanımına sahip Almanca öğretmenleri, bu donanımların kazandırılmasını amaçlayan eğitim programları ile yetiştirilebilmektedir. Öğretmen yetiştirim sürecinde uygulamaya konulan programların hangi yaklaşım ve modellere göre oluşturulduğunun araştırma konusu yapılması "nasıl bir Almanca öğretmeni" yetiştirilmesi amaçlanıyor sorusuna da cevap olacaktır (s.45). Bu bağlamda çatışma alanları kapsamında Almanca öğretmenliği lisans programlarının ele alınması yetiştirilmek istenilen Almanca öğretmeni profilinde değişen ağırlık noktaları konusunda verilere ulaşılmasını sağlamıştır.

Yöntem

Araştırmacıların başvurmak zorunda oldukları birçok veri kaynağı bulunmaktadır. Bunlar insanlar, dokümanlar, canlı ve cansız varlıklar ile kalıntılar olabilmektedir (Karasar, 2012, s.134). Bu çalışmada dokümanlar veri kaynağı olarak belirlendiğinden araştırma hedefleri doğrultusunda doküman incelemesine başvurulmuştur. Doküman incelemesi araştırma konusuna ilişkin yazılı, işitsel veya görsel materyallerin analiz edilmesidir. Bu tür araştırmalarda araştırma sorusu ve amacına göre hangi dokümanlara veri kaynağı olarak başvurulacağı belirlenmektedir. Dokümanlara elektronik şekilde de erişilebilmesi önemli bir avantaj sağlamaktadır (Balaban Salı, 2018, s.151-152).

Araştırmanın Modeli

Almanca öğretmenliği lisans programlarının öğretmen yetiştiriminde etkili olan çatışma alanları kapsamında nitel araştırma perspektifiyle ele alındığı bu çalışma betimsel araştırma modeline sahiptir. Bu yönde bir bakış açısıyla gerçekleştirilen çalışmada doküman incelemesine başvurulması çeşitli avantajlar sağlamıştır. Doğrudan gözlem ve

görüşmenin olanaklı olmadığı nitel araştırmalarda ya da araştırmanın geçerliğini artırmak için görüşme ve gözlem gibi yöntemlerin yanında çalışılan araştırma sorusuna ilişkin dokümanlar da araştırma kapsamına alınabilmektedir. Diğer bir ifadeyle doküman incelemesi tek başına bir araştırma yöntemi olabilir ya da ondan diğer nitel araştırma yöntemlerine ilave bilgi kaynağı olarak faydalanılabilir. Nitel çalışmalarda etkili şekilde kullanılması gereken bilgi kaynakları olan dokümanlar yoluyla gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan ihtiyaç duyulan veriye ulaşılabilir. Bu sayede doküman incelemesi zaman ve para tasarrufu sağlayabilmektedir. Bunun yanında kolay ulaşılamayacak özneler söz konusu olduğunda önemli bir bilgi toplama yöntemidir. Tepkisellik söz konusu olmaz, uzun süreli analizler yapılabilir, geniş bir örneklem oluşturulmasına imkân sağlar ve nitelikli veri kaynağı olarak araştırmalarda incelenebilirler. Ayrıca araştırmacı araştırma problemine ilişkin düşüncelerini kendi seçtiği ortamda yazıya dökülebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.189-190).

Veri Toplama Süreci

Çalışmada incelenecek dokümanlara erişim sağlamak için internetten faydalanılmıştır. Bilgiye ulaşmak için birçok fırsat sunan internet daha önceki yazılı bilgileri bir araya getiren ve araştırmacıların kullanımına sunan günümüz iletişim teknolojilerinin sağladığı bir olanaktır. İnternet yoluyla bilgiye ulaşmanın bilinen web adreslerinin doğrudan aranması ya da arama motorları ile web adresine ve bilgiye erişilmesi olmak üzere toplam iki farklı yolu bulunmaktadır (Aziz, 2013). Bu çalışmada arama yapılacak dokümanlarla ilgili anahtar kelimeler Google arama motorunda taranmış, ulaşılan seçenekler arasında yer alan YÖK'ün internet sitesinden 1998³, 2006⁴, 2018⁵ yıllarında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarına ve program oluşturma konusunda 2020 yılında Eğitim Fakültelerine yapılan yetki devri kararına⁶ yönelik dokümanlara erişilmiştir. İlgili dokümanlar araştırmacı tarafından detaylı şekilde okunarak veri toplama süreci tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan verilerin araştırma problemine, kuramsal veya pratik açıdan çözüm önerilerinin üretilmesini sağlayacak şekilde işlenip çözümlenmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Araştırmanın özgünlüğü bu noktada ortaya çıkar ve bir bütünlüğe kavuşur (Karasar, 2012, s.197). Ulaşılan verilerin çözümlenmesi için betimsel analize başvurulmuştur. Betimsel analizde veriler daha önceden belirlenen tema veya

³ Bkz. YÖK (1998). Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları. <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari-mart-1998.pdf>.

⁴ Bkz. YÖK (2007). Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları. <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf>.

⁵ Bkz. YÖK (2018a). Almanca Öğretmenliği Lisans Programı. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Almanca_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf ve YÖK (2018b). Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf.

⁶Bkz. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/egitim-fak%C3%BCltelerine-yetki-devri.aspx>.

boyutlar dikkate alınarak özetlenir ve yorumlanır. Ulaşılan bulguları yorumlamak için atıflara başvurulur, neden-sonuç ilişkileri kurulur. Betimsel analizin gerçekleştirilmesi süreci dört aşamadan oluşur. Çalışmada bu aşamalar takip edilerek gerçekleştirilen veri analiz süreci şu şekilde işlemiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2021):

a)Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma: Almanca öğretmenliği lisans programlarının çatışma alanları kapsamında sistemli bir şekilde analiz edilebilmesi için ulaşılan verilerin Yıldırım (2011) tarafından dile getirilen öğretmen yetiştirme süreçleri üzerinde etkili olan çatışma alanlarına göre sınıflandırılmasına karar verilmiştir. Yapılan bu tercihte bahsedilen çatışma alanları kapsamında genel olarak program içeriklerinin tamamının sınıflandırılabilmesi ve bu haliyle programların farklı yönleri ile incelenmesine olanak tanıyacak bir yapıya sahip olması belirleyici olmuştur.

b)Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi: Almanca öğretmenliği lisans programlarına ilişkin her bir çatışma alanı kapsamında hangi verilerin ele alındığı aşağıda açıklanmıştır.

Konu alanı dersleri ve öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer dersler çatışması: Konu alanı dersleri ve öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer dersler ayrımını dikkate alarak Almanca öğretmenliği lisans programlarını değerlendirmek amacıyla öncelikle programlardaki derslerin nasıl kategorize edileceği belirlenmiştir. Alan bilgisi, pedagojik alan bilgisi ve pedagoji bilgisi olmak üzere öğretmenlikle ilgili üç temel bilgi ve yeterlik alanının olduğunu belirten Saraç (2018) alan bilgisinin, öğretmenin öğreteceği konularda sahip olduğu bilgisini ifade ettiğini, pedagoji bilgisinin öğretmenin eğitim ve öğretime yönelik genel ilke ve yöntemlere hâkim olmasını içerdiğini belirtmektedir. Pedagojik alan bilgisinin ise alan bilgisi ve pedagoji bilgisi arasında köprü görevi üstlendiğini dile getiren Saraç'a göre "Pedagojik alan bilgisi, konu alanının nasıl öğretileceğine ilişkin bilgi türünü kapsamakta olup bir konuyu başkaları için daha anlaşılır şekilde sunma ve formüle etme becerisidir" (s.6). Ele alınan Almanca öğretmenliği lisans programlarında bu üç temel bilgi ve yeterlik alanına yer verildiği anlaşılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde bu programlarda pedagojik alan bilgisi ve pedagoji bilgisinin yanında filolojik alan bilgisine ne kadar yer verildiği tartışmaya açılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada söz konusu programlardaki konu alanı dışında kalan, mesleki becerileri hem kuramsal hem de uygulama anlamında geliştirmeye yönelik pedagojik alan bilgisi ve pedagoji bilgisi dersleri, öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer dersler olarak adlandırılmıştır.

Kuram-uygulama çatışması: Bu çatışma alanı çerçevesinde Almanca öğretmenliği lisans programlarındaki kuramsal ve uygulama ders saati sayısına, ayrıca okul stajı ders saati sayısına ilişkin verilere yer verilmiş, bunlarla ilgili çözümler yapılmıştır.

Standardizasyon-çeşitlilik çatışması: Almanca öğretmenliği lisans programlarındaki seçmeli dersler ve diğer derslerin sayısının zaman içindeki durumu karşılaştırmalı olarak sunulmuş, programın uygulanmasına yönelik ilkeler, öğretmen yeterlikleri ve Bologna sürecinin beraberinde getirdiği yenilikler gibi söz konusu çatışma alanıyla ilgili öne çıkan konulara değinilmiştir.

Teknisyen-uzman öğretmen çatışması: Yetiştirilmek istenen Almanca öğretmeni profilindeki değişim, uygulamaya konulan programın bu yöndeki hedefleri ve bu hedefleri amacından saptıran sorunlar bu çatışma alanına yönelik olarak ele alınmıştır.

c)Bulguların tanımlanması: Bu aşamada ulaşılan veriler raporlaştırılmıştır. Söz konusu verilerin anlamlı kılınması için her bir çatışma alanına ilişkin alanyazında yer alan çalışmalara atıflar yapılmıştır.

d)Bulguların yorumlanması: Son aşamada raporlaştırılan bulgular her bir çatışma alanına yönelik başlıklar altında sunulmuştur. Burada bazı çatışma alanlarıyla ilgili tablolara yer verilmiştir. Söz konusu tablolar ve ulaşılan diğer bulgular ilişkilendirmeler yapılarak yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Çalışmada geçerliğin ve güvenirlüğün artırılması için ulaşılan veriler yorumlanırken alanyazından atıflara başvurulmuştur. Bunun yanında doküman incelemesi tekniğinin uygulandığı çalışmalarda kaynak olarak kullanılan belgelerde bir değişiklik olmadığından veri toplama aşamasında güvenirlilik en üst düzeyde olabilmektedir (Karasar, 2012). Bu gerçeklik doküman incelemesine başvuru bu çalışmanın güvenirlüğünün yüksek olmasını sağlamıştır. Ayrıca yukarıdaki bölümde veri toplama sürecinin ve ulaşılan verilerin analizinde hangi aşamaların takip edildiğinin açıklanması da çalışmanın güvenirlüğünü artırmıştır.

Bulgular

Konu Alanı Dersleri ve Öğretmenlik Meslek Bilgisi Kapsamındaki Diğer Dersler İle İlgili Bulgular

Konu alanı derslerine ve öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer derslere yönelik bir değerlendirmede bulunmak amacıyla filolojik alan bilgisi, pedagojik alan bilgisi ve pedagoji bilgisinin kapsamı gözetilerek inceleme konusu yapılan Almanca öğretmenliği lisans programlarının içerikleri aşağıdaki gibi gruplandırılmıştır:

Tablo.1. Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarının Konu Alanı Dersleri ve Öğretmenlik Meslek Bilgisi Kapsamındaki Diğer Dersler Ayrımına Göre Sınıflandırılması

	Filolojik Alan Bilgisi	Pedagojik Alan Bilgisi	Pedagoji Bilgisi	Diğer
Konu Alanı Dersleri	+	-	-	-
Öğretmenlik Meslek Bilgisi Kapsamındaki Diğer Dersler	-	+	+	-
Her İki Alan Kapsamındaki Dersler	+	+	-	-
1998 Yılındaki Programda Seçmeli Dersler	+	+	+	+
2006 ve 2018 Yıllarındaki Programlarda Alan Eğitimi Seçmeli Dersleri	+	+	-	-
Genel Kültür Dersleri	-	-	-	+

İncelenen Almanca öğretmenliği lisans programlarında alan eğitimi kategorisindeki derslerin kimisi filolojik alan bilgisi kimisi de pedagojik alan bilgisi kapsamına girdiğinden, konu alanı dersleri ve öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer dersler gruplarına göre ayrıştırılması yoluna gidilmiştir. Tablo 1’de görüldüğü gibi bu programlardaki filolojik alan bilgisi dersleri konu alanı dersleri grubunda, pedagojik alan bilgisi dersleri, öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer dersler grubunda değerlendirmeye alınmıştır. Pedagoji bilgisi dersleri ve bu kapsamdaki seçmeli dersler de öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer dersler grubuna dâhil edilmiştir. 1998 yılındaki programda yer alan “Kısa Öykü İncelemesi ve Öğretimi”, 2006 yılındaki programda yer alan “Edebi Metin İnceleme ve Öğretimi I” gibi dersler ise hem filolojik alan bilgisi hem de pedagojik alan bilgisi kapsamına girmektedir. Bu nedenle bu tür dersler, her iki alan kapsamındaki dersler olarak ele alınmıştır. Ayrıca 1998 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programında seçmeli derslere hangi ders kategorisinde yer verildiği kesin olarak belirtilmemiştir. Buna karşın YÖK (1998) tarafından 1998 yılında uygulamaya konulan lisans programlarında mümkün olduğu kadar seçmeli derslere yer verildiği, öğrencilerin alanı dışındaki ilgi, istek ve ihtiyaçlarına göre seçmeli dersleri diğer bölümlerden alabileceği, ancak zorunlu durumlarda seçmeli derslerden en çok ikisinin bölüm içinde verilebileceği belirtilmiştir (s.11). Bu ifadelerle göre farklı kategoriler kapsamındaki seçmeli derslerin 1998 yılındaki programa eklenmesi olasılığı söz konusu olmuştur, bundan dolayı bu programda yer alan seçmeli dersler ayrı bir grup olarak ele alınmıştır. Bunun yanında 2006 ve 2018 yıllarındaki programlarda alan eğitimi seçmeli dersleri, hem filolojik alan bilgisi hem de pedagojik alan bilgisi kapsamındaki derslerden oluşmaları dolayısıyla ayrı bir grup olarak değerlendirilmiştir. Genel kültür kategorisi kapsamındaki dersler söz konusu alanların dışında kalmasına rağmen incelemeye dâhil edilerek programların durumunun bir bütünlük içinde ortaya konulması amaçlanmış, bu nedenle genel kültür dersleri, bu kategorideki seçmeli dersler gözetilerek ayrı bir grup olarak ele alınmıştır. Bu ders gruplarının incelenen programlar içindeki ders saati sayılarına ilişkin frekans değeri ve yüzdelik oranları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2. Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarında Konu Alanı Dersleri ve Öğretmenlik Meslek Bilgisi Kapsamındaki Diğer Dersler İle İlgili Bulgular

	1998		2006		2018	
	f	%	f	%	f	%
Konu Alanı Ders Saati Sayısı	48	29,8	51	30	28	18,4
Öğretmenlik Meslek Bilgisi Kapsamındaki Diğer Derslerin Saat Sayısı	70	43,5	73	42,9	84	55,3
Her İki Alan Kapsamındaki Ders Saati Sayısı	12	7,5	6	3,5	-	-
1998 Yılındaki Programda Seçmeli Ders Saati Sayısı	13	8,1	-	-	-	-
2006 ve 2018 Yıllarındaki Programlarda Alan Eğitimi	-	-	8	4,7	12	7,9

Seçmeli Ders Saati Sayısı

Genel Kültür Ders Saati Sayısı

Toplam	18	11,2	32	18,8	28	18,4
	161	100	170	100	152	100

Yukarıdaki tabloda yer alan bulgulara göre 1998 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programında %29,8 (f=48) ve 2006 yılındaki programda %30 (f=51) olan konu alanı kapsamındaki derslerin ağırlığı 2018 yılındaki programda %18,4'e (f=28) düşürülmüştür. Öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer derslerin oranı 1998 yılında uygulamaya konulan programda %43,5 (f=70), 2006 yılındaki programda %42,9'dur (f=73). 2018 yılındaki programda söz konusu derslerin oranı %55,3'e (f=84) yükseltilmiştir. Bu oranlar, 1998 ve 2006 yıllarındaki programlarla kıyaslandığında 2018 yılındaki programda konu alanı kapsamındaki derslerin ağırlığının azaltıldığını, öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer derslere daha fazla ağırlık verildiğini kanıtlamaktadır. Konu alanı kapsamındaki derslerin azalan ağırlığına karşın programın vazgeçilmez unsuru olarak yeteri kadar yer verilmesi gerektiği anlayışına göre bu düzenlemeye gidildiği görülmektedir. Uygulamaya konulan her üç programda konu alanı derslerine ve bunlardan daha fazla olacak şekilde öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer derslere ağırlık verilmesi Almanca öğretmeni adaylarının mesleki becerilerinin geliştirilmesine önem verildiğine işaret etmektedir. Ayrıca tablo 2'deki bulgulara göre her iki alan kapsamındaki dersler 1998 yılındaki programda %7,5 (f=12) ve 2006 yılındaki programda %3,5 (f=6) oranında bulunmaktadır. Hem edebiyatbilimine hem de yabancı dil olarak Almanca öğretiminde edebiyatın kullanımına yönelik bu dersler 2018 yılındaki programa konulmamış, bunun yerine sadece yabancı dil olarak Almanca öğretiminde edebiyatın kullanımına yönelik pedagojik alan bilgisi kapsamındaki dersler bu programa eklenmiştir. Bunun dışında 1998 yılında uygulamaya konulan programda seçmeli derslerin oranının %8,1 (f=13), alan eğitimi seçmeli derslerinin 2006 yılında uygulamaya konulan programdaki oranının %4,7 (f=8) olduğu belirlenmiştir. Hangi çatışma alanındaki seçmeli derslerin programa ekleneceği kararının anabilim dallarının tercihine bırakıldığı 2006 yılındaki program, öğrencilerin ihtiyaçlarına ve akademisyenlerin isteklerine göre derslerin belirlenebilmesine olanak tanımıştır. 2018 yılındaki programa bakıldığında alan eğitimi seçmeli derslerinin oranı %7,9'a (f=12) çıkarılmıştır. Bu programda alan eğitimi seçmeli dersleri, seçmeli ders havuzundan ve bu havuza anabilim dallarının isteği ile eklenen ve dönem içinde açılan derslerden öğrencilerin seçim yapabileceği şekilde oluşturulmuştur. 1998 yılındaki seçmeli derslerle karşılaştırıldığında alan eğitimi kategorisindeki seçmeli derslere 2018 yılındaki programda %7,9 oranında yer verilmesi, filolojik alan bilgisi ve pedagojik alan bilgisinden hangisine ihtiyaç duyuluyorsa ona göre programın içeriğinin şekillendirilebilmesini daha çok olanaklı kılmıştır.

Tablo 2'deki genel kültür derslerinin oranı ile ilgili bulgulara bakıldığında, 1998 yılında uygulamaya konulan programda %11,2 (f=18), 2006 yılındaki programda %18,8 (f=32) ve 2018 yılındaki programda %18,4 (f=28) oranlarında bu derslere yer verildiği görülmektedir. Bu oranlar, 1998 yılındaki programla kıyaslandığında 2006 ve 2018 yıllarındaki programlarda genel kültür derslerine daha fazla ağırlık verildiğine işaret etmektedir. Bu alana ağırlık verilirken 2006 yılındaki programda her iki alan kapsamındaki derslerin oranı azaltılmış, 2018 yılında bu dersler tamamen programdan

kaldırılmış ve aynı zamanda konu alanı kapsamındaki derslerin oranı düşürülmüştür. Genel anlamda bu değişikliklerle oluşan boşluğun 2006 yılındaki programda genel kültür ve 2018 yılındaki programda öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer derslerin oranının yükseltilmesi yönünde kullanıldığı saptanmıştır. Bu durum uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarında konu alanının ağırlığının giderek azaltıldığı, genel kültür derslerine ve öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer derslere daha fazla ağırlık verildiği anlamına gelmektedir.

Özetle belirtmek gerekirse Almanca öğretmenliği lisans programlarındaki derslerin çoğunun konu alanı derslerinden ve öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer derslerden oluştuğu, öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer dersleri içeren pedagojik alan bilgisi ve pedagoji bilgisi derslerinin oranının konu alanına yönelik filolojik alan bilgisi derslerinden özellikle 2018 yılındaki programda önemli ölçüde yüksek olduğu ve hangi alana daha fazla ağırlık verileceğini belirleyen unsurlar arasında 1998 yılındaki programda seçmeli derslerin, 2006 ve 2018 yıllarındaki programlarda alan bilgisine yönelik seçmeli derslerin de olduğu saptanmıştır. 1998 yılındaki programın seçmeli dersleri, 2006 ve 2018 yıllarındaki programların alan eğitimi seçmeli dersleri arasından konu alanı derslerinin mi yoksa öğretmenlik meslek bilgisi kapsamındaki diğer derslerin mi seçileceğini belirleyen faktörler YÖK'ün veya anabilim dallarının öngördüğü çerçevede programa eklenen seçmeli derslerin içeriği, yeteri kadar seçmeli dersin açılması ve bunları seçen Almanca öğretmeni adaylarıdır.

Kuram-Uygulama Çatışması ile İlgili Bulgular

Uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarının oluşturulmasına etki eden bir diğer çatışma alanı kuram-uygulama çatışmasıdır. Söz konusu programlarla ilgili dokümanların incelenmesi sonucunda bu çatışma alanı kapsamında program içerikleri kuramsal dersler, uygulama dersleri ve okul stajı olarak üç grupta sınıflandırılmıştır. Bu bakış açısıyla ulaşılan bulgular aşağıda sunulmuştur:

Tablo 3. Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarında Kuram-Uygulama Çatışması İle İlgili Bulgular

			1998		2006		2018	
			f	%	f	%	f	%
Kuramsal	Ders	Saati	133	82,6	142	83,5	138	90,8
Sayısı								
Uygulama	Ders	Saati	14	8,7	18	10,6	2	1,3
Sayısı								
Okul Stajı	Ders	Saati	14	8,7	10	5,9	12	7,9
Sayısı								
Toplam			161	100	170	100	152	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde her üç programda yer alan derslerin büyük oranda kuramsal olduğu görülmektedir. Bu derslerin oranı 1998 yılındaki programda %82,6 (f=133), 2006 yılındaki programda %83,5 (f=142) ve 2018 yılındaki programda %90,8'dir

(f=138). Bu durum öğrencilerin yeterli düzeyde kuramsal bilgi edinmelerinin önünü açmıştır. 1998 yılında uygulamaya konulan programla birlikte bazı kuramsal derslere uygulama saatleri eklenmiştir. Bu derslerin oranının 1998 yılında uygulamaya konulan programda %8,7 (f=14), 2006 yılındaki programda %10,6 (f=18) olduğu ve 2018 yılındaki programda %1,3 (f=2) ile sınırlı tutulduğu belirlenmiştir. Derslerin uygulamaya dönük olarak şekillendirilmesinin mesleki gelişimleri için öğrencilere katkı sağladığı düşünülmektedir. Ancak 1998 ve 2006 yıllarındaki programlarda hem kuramsal derslerin hem de bu derslerin uygulama saatlerinin ders yürütücülerinin insiyatifi doğrultusunda şekillendirilmesi durumu söz konusu olmuştur. Yani ders saatlerinin kuramsal ya da uygulamalı olarak sınıflandırılmasından ziyade genel olarak ders yürütücüleri derslerin şekillendirilmesi konusunda belirleyici olmuştur. Dolayısıyla 2018 yılındaki programda uygulamalı ders saati oranının %1,3 (f=2) ile sınırlı tutulmasının gerekçesi dersin adı ve içeriği arasındaki tutarsızlığın önüne geçilmesi yönünde bir adım olarak değerlendirilebilir.

İncelenen Almanca öğretmenliği lisans programlarında kuram-uygulama bütünlüğünü sağlamak amacıyla başvuru yollarından bir diğeri okul stajı derslerine yer verilmesidir. Özcan (2011) konuların ezberlenmesi yerine anlayarak öğrenilmesi gerektiğini, öğrencilerin öğrendikleri bilgiyi sınıf dışı ortamlarda kullanabilmesinin ve uygulamaya dökebilmesinin öğrendiklerini kavramsal olarak anlamalarına ve organize etmelerine bağlı olduğunu savunur. Ona göre öğrenip gelişmek ve bir konuda yeterli olabilmek için gereken, olguların ve düşüncelerin kavramsal bir uyumla nasıl bir araya geldiğini anlamak, onları uygulayabilmektir (s.122). Bu tür amaçları hedefleyen “Hizmet öncesi eğitim programları öğretmen adaylarını öğretmenlik mesleğine hazırlamaktadır. Mesleğe hazırlık öğretmenlik için gerekli olan konu alanı ve mesleki bilgilerini kazanmanın ötesinde edinilen teorik bilgilerin gerçek okul yaşantısına aktarabilmeyi yani uygulamaya dönüştürebilmeyi de kapsamalıdır” (s.3) düşünceleri Bardak (2015) tarafından dile getirilmektedir. Bu anlamda fakültelerde gerçekleştirilecek kuramsal derslerin uygulama ile harmanlanması ve mesleği uygulamaya yönelik ders aktivitelerine başvurulması, Almanca öğretmeni adaylarının gerçek anlamda mesleği uygulamaya başlayacağı okul stajına bir hazırlık olarak görülebilir. Söz konusu hazırlık ne kadar iyi olursa okul stajından Almanca öğretmeni adaylarının faydalanması da o ölçüde etkili olabilecektir. Bu açıdan bakıldığında kuram-uygulama bütünlüğünün sağlanması programın ilk yılında yer alan derslerin yürütülmesi sürecinde birbiri ile iç içe geçmiş kuram-uygulama birlikteliği temelinde başlayıp programın son yarıyılına kadar aynı şekilde devam eden bir bakış açısının benimsenmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu bakış açısının son adımlarından birisi olarak değerlendirilebilecek uygulama okullarında yürütülen okul stajına en fazla ağırlık verilen program tablo 3’te görüldüğü gibi %8,7’lik (f=14 saat) oranla 1998 yılında uygulamaya konulan iken en az ağırlık verilen program %5,9’luk (f=10) oranla 2006 yılında uygulamaya konulandır. 2018 yılındaki programda bu oranın %7,9’da (f=12) tutulması, 1998 ve 2006 yıllarında uygulamaya konulan programlardaki okul stajı oranları arasında denge sağlanmaya çalışıldığı izlenimi uyandırmaktadır. Almanca öğretmenliği lisans programlarında okul stajına bu oranlarda yer verilmesinin Almanca öğretmeni adaylarının gerekli becerileri edinebilmesi için yeterli olup olmadığı konusu tartışmaya açıktır. Ancak bu noktada gelecekte oluşturulacak Almanca öğretmenliği lisans programlarında okul stajına daha fazla ağırlık verilmesinin Almanca öğretmeni adaylarının mesleki gelişimlerini olumlu etkileyeceğini söylemek yanlış bir bakış açısı

olmayacaktır.

Genel anlamda ele alındığında 1998 ve 2006 yıllarında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarında kuram-uygulama bütünlüğünün sağlanabilmesi için kuramsal bilgi ve beceri kazandırmaya yönelik derslere yer verildiği, bu bilgi ve becerilerin uygulamaya dökülmesini sağlamak amacıyla uygulama saati olan derslerin ve okul stajının programa eklenmesi yoluna başvurulduğu görülmektedir. Bunun yanında 2018 yılındaki programa, önceki programlarda olduğu gibi okul stajına yönelik dersler konulmuş, ancak derslerin kuramsal ya da uygulamalı olması ayrımı bir ders dışında kaldırılmış, bunun yerine derslerin uygulamaya ve mesleki becerilerin geliştirilmesine yönelik yürütülmesi yaklaşımının benimsenmesi gerekli hale gelmiştir. Her üç program kuram-uygulama çatışması kapsamında ele alındığında yapılan bu tür düzenlemelerin programın oluşturulması ile ilgili birtakım standartları beraberinde getirdiği açıkça görülmektedir. Bu kapsamda öğretmen yetiştiriminde etkili olan çatışma alanlarından standardizasyon-çeşitlilik çatışmasına değinmek uygun olacaktır.

Standardizasyon-Çeşitlilik Çatışması İle İlgili Bulgular

1998 yılından önce eğitim fakültelerinde görev yapan öğretim üyelerinin araştırma alanlarının şekillendirdiği program yapısı fakülteden fakülteye önemli ölçüde farklılaşırken, bu programların standart olan yönü Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği pedagoji bilgisi⁷ dersleridir. Bu programlar alan dersleri ve genel kültür dersleri açısından ele alındığında ise bir standartlaşma sağlanmamıştır. 1998 yılındaki yeniden yapılanma ile program çeşitliliği azaltılarak aynı alana öğretmen yetiştiren programların derslerinde benzer şekillendirmelere gidilmiş ve derslerin ayrıntılı tanımlamaları yapılmış, derslerin kapsadığı konuların bile standartlaştırılması amaçlanmıştır. Böylece 1998 yılından önce üniversiteler arasında farklılık gösteren ders tanımları konusunda standart içeriğe yer verilmiştir (Yıldırım, 2011, s.11-12). Ayrıca 2003 yılından beri ülkemizin Avrupa Yükseköğretim Alanı içinde yer alması dolayısıyla lisans programlarının öğrenme çıktılarının tanımlanması, bu çıktılara ulaşmak için öğretilecek konular, bu konuların işlenmesi için ne kadar süreye ihtiyaç olduğunun ve kullanılacak yöntemlerin belirlenmesi ve öğrenme çıktılarının aynı yöntemlerle ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda eğitim fakültelerinin birtakım ortak standartlara sahip olması gerekmektedir (YÖK, 2007, s.7). Bologna sürecinin beraberinde getirdiği eğitim fakülteleri bünyesindeki anabilim dallarının ders kataloğu/AKTS bilgi paketlerinde eğitim türü, hedefleri, alınacak derece, program yeterlikleri, kabul ve mezuniyet koşulları gibi bilgilere yer verilmesi yaklaşımı, şeffaf biçimde öğretmen yetiştiriminde çeşitli standartlar oluşturulmasının göstergesi olarak kabul edilmektedir. Uygulamaya konulan programlarda yer alan derslerin içeriği ve kazanımları ile ilgili bilgilerin açık bir şekilde paylaşılması ve bu sayede öngörülen

⁷ Almanca öğretmenliği lisans programlarında bulunan dersler alan eğitimi, öğretmenlik meslek bilgisi ve genel kültür dersleri olarak kategorize edilmektedir. Bunlardan alan eğitimi ve öğretmenlik meslek bilgisi kategorileri, öğretmen yetiştirimine etki eden çatışma alanlarından birisinin tarafları olan konu alanı ve öğretmenlik meslek bilgisi ile örtüşmemektedir. Bu durum konuyla ilgili kavram karmaşası yaşanmasına neden olabileceğinden programlardaki dersleri sınıflandırmak için kullanılan üç kategoriden birisi olan öğretmenlik meslek bilgisi kavramı yerine çalışmada pedagoji bilgisi kavramı kullanılmıştır.

yönerge ile uygulama arasında uyuşmanın sağlanması amaçlanmıştır.

2018 yılında uygulamaya konulan öğretmen yetiştirme lisans programlarında alan eğitimi derslerine %45-50, pedagoji bilgisi derslerine %30-35 ve genel kültür derslerine %15-20 oranında yer verilerek öğretmen yetiştirme lisans programları arasında çekirdek müfredat oluşturulmuştur. Eşdeğerlik, yatay geçiş, çift ana dal eğitimi gibi durumlarda yaşanabilecek kredi ve AKTS uyumsuzluklarını gidermek amacıyla pedagoji bilgisi ve genel kültür derslerinin ulusal kredileri ve AKTSleri bütün programlarda eşitlenmiştir. Öğretim elemanlarına ders bilgi paketlerinin hazırlanması sürecinde yardımcı olması ve içerikler açısından yükseköğretim kurumlarında asgari bir standartlaşma sağlanması amacıyla lisans programlarına derslerin kısa içerikleri eklenmiştir (YÖK, 2018b). Ayrıca 1998, 2006 ve 2018 yıllarında uygulamaya konulan öğretmen yetiştirme lisans programlarının nasıl uygulanacağı ile ilgili bir standart oluşturmak amacıyla başvuru bir diğer yol, söz konusu programların uygulamaya konulmasına ilişkin YÖK tarafından temel ilkeler ve uygulama esaslarının belirlenmesidir. Bahsedilen bu tür düzenlemeler tüm öğretmen yetiştirme lisans programları, dolayısıyla Almanca öğretmenliği lisans programları arasında uygulama bütünlüğü oluşturmak, Almanca öğretmeni adaylarının yetiştirme sürecine bir takım standartlar getirerek kaliteyi artırmak ve karmaşa yaşanmasının önüne geçmek amacıyla yapılan çalışmalara örneklerdir.

Standartlaşmaya yönelik bu örneklerin yanında Almanca öğretmeni adaylarını yetiştirmek için uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarında çeşitlilik anlayışı doğrultusunda önemli düzenlemelere gidilmiştir. Kısmi farklılaştırmalara olanak sağlanması amacıyla seçmeli derslerin 1998 yılındaki programa eklenmesi ve sonraki programlarda bu derslerle ilgili değişikliklere gidilmesi bu kapsamda değerlendirilebilecek düzenlemelerdendir. Bu çatışma alanı kapsamında ele alınan üç programdaki seçmeli derslerle ilgili bulgular aşağıda yer alan tabloda bulunmaktadır:

Tablo 4. Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarındaki Seçmeli Dersler İle İlgili Bulgular

	1998		2006		2018	
	f	%	f	%	f	%
Seçmeli Derslerin Sayısı	5	10	6	10,3	16	24,6
Diğer Derslerin Sayısı	45	90	52	89,7	49	75,4
Toplam	50	100	58	100	65	100

Tablo 4'te yer alan bulgulara göre 1998 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programında seçmeli derslerin toplam ders sayısı içindeki oranı %10'dur (f=5). Bu programda hangi kategoride seçmeli derslerin olabileceği belirtilmemiştir. 2006 yılındaki programda alan eğitimi ve genel kültür kategorilerinde

yer verilen seçmeli derslerin toplam ders sayısı içindeki oranı %10,3 (f=6) iken 2018 yılındaki programda alan eğitimi, pedagoji bilgisi ve genel kültür kategorilerinde bulunan seçmeli derslerin toplam ders sayısı içindeki oranı %24,6'ya (f=16) çıkarılmıştır. 1998 ve 2006 yıllarındaki programlara esnek bir yapı kazandırarak çeşitliliği sağlamak amacıyla yer verilen seçmeli derslerin sayısı ve oranı birbirine yakın olmasına rağmen 2018 yılındaki programda bu derslerin sayısı ve oranı önemli ölçüde artırılmıştır. Söz konusu programda seçmeli derslerin sayısı ve oranında artışa gidilmesi ile çeşitlilik anlayışı daha çok vurgulanmıştır. Bunun yanında seçmeli derslerin belirli esaslara göre uygulanması ve seçmeli dersler dışında kalan ve programda daha fazla yer bulan dersler ile ülke genelindeki anabilim dalları arasında uyum oluşturma anlayışının benimsenmesi sürdürülmüştür. Yapılan düzenlemeler ele alınan üç programın genel olarak standardizasyon ağırlıklı şekillendirildiğine işaret etmektedir. Yıldırım (2013) ülkemizde öğretmen yetiştirme lisans programlarının YÖK tarafından belirlenmesi nedeniyle programlarda oluşan standardizasyonun farklı eğitim fakültelerinin, farklı yaklaşımlar geliştirmesini ve bu yaklaşımların karşılaştırılmasını engellediğini söylemektedir (s.183). İlerleyen süreçte bu tür eleştirileri gidermek amacıyla çeşitlilik anlayışına ilişkin daha farklı adımların atıldığı görülmektedir.

Bu anlamda çeşitlilik anlayışı doğrultusunda ele alınması gereken konulardan birisi 2020 yılında YÖK tarafından eğitim fakültelerine program oluşturma konusunda yetki devri kararının verilmesidir (<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/egitim-fak%C3%BCIctelerine-yetki-devri.aspx>). Bu karar sayesinde Almanca öğretmeni adaylarını yetiştiren Alman dili eğitimi anabilim dalları alan eğitimi, pedagoji bilgisi ve genel kültür kategorilerinde belirlenen sınırlılıklar kapsamında kendi özgün programlarını oluşturabilme yetkisi elde etmişlerdir. Tüm Alman dili eğitimi anabilim dallarına kendi programlarını oluşturabilme fırsatı verilmesi, oluşturulacak programlarda yer alacak dersler konusunda katı standartlaşmanın önüne geçilmesine ve program zenginliği sağlanmasına yönelik bir adımdır. Almanca öğretmeni adaylarının yetiştirilmesi amacıyla farklı Almanca öğretmenliği lisans programlarının oluşturularak uygulamaya konulması uzman öğretmenler yetiştirebilmek için farklı bakış açılarının hayata geçirilebileceği anlamına gelmektedir. Değişen mesleki beklentiler doğrultusunda nitelikli Almanca öğretmeni yetiştirimi için uygulamaya konulacak programların oluşturulmasında çeşitliliğin artırılmasını sağlayabilecek bu düzenleme, geliştirilecek farklı programların karşılaştırılması olarak araştırma konusu yapılmasını ve ulaşılan sonuçların yetkin programların oluşturulması sürecinde gözetilmesi fırsatının ortaya çıkmasını mümkün hale getirmiştir.

Buna karşın günümüzde öğretmen adaylarına yetiştirme süreçlerinde belirli temel mesleki yeterliklerin kazandırılması önemli bir konu olarak dikkate alınmaktadır. Söz konusu yeterlikler yetiştirilen öğretmen adaylarının ulusal ve uluslararası standartlarda mesleği uygulayabilmelerini sağlayacak ana unsurlardan birisidir. Bu bakış açısına göre uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programları yoluyla yetiştirilen Almanca öğretmeni adaylarına belirli mesleki yeterliklerin kazandırılması amaçlanmaktadır. Bahsedilen öğretmen yeterlikleri ve önemi şu şekilde ifade edilmektedir:

Öğretmen yeterlikleri, öğretmenlerin “öğretmenlik mesleğini etkili ve verimli bir biçimde yerine getirebilmek için sahip olmaları gereken bilgi, beceri ve tutumlar” olarak tanımlanmaktadır. Eğitim alanında tasarlanan hedeflere ulaşabilmek, bu sürece yön

veren öğretmenlerin nitelik ve yeterlikleriyle yakından ilişkilidir. Eğitim alanında hayata geçirilen bir yenilik öğretmenler tarafından öğrenme ortamlarına yansıtılmaz ise tasarlanan hedefe ulaşılamayacağı açıktır. Öğretmenlerin temel yeterliklere sahip olması, öğrencilerin başarılarını artırmanın ve kişisel gelişimlerini sağlamalarının anahtarlarından biridir. Bu yüzden hızla değişen dünyada, öğretmenlerin gelişimini teşvik etmek, yeterliklerini ve yeteneklerini artırmak hayati öneme sahiptir (MEB, 2017, s.4).

Bu görüşlerin Almanca öğretmenliği lisans programının uygulamaya konulması sürecinde dikkate alınması, yetiştirilen Almanca öğretmeni adaylarına mesleklerini icra ederken ihtiyaç duyacakları temel donanımların kazandırılması bakımından oldukça önemlidir. Genel anlamda bakıldığında kazandırılması hedeflenen mesleki yeterlikler ile Alman dili eğitimi anabilim dallarında yetiştirilen Almanca öğretmeni adaylarının belirli mesleki standartlara ulaştırılması, ancak kendi özellikleri ve öğrenme deneyimlerine göre mesleğin uygulayıcıları olarak yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu konuda Yıldırım'ın (2011) dile getirdiği "Çeşitlilik yaklaşımına göre tek bir ideal öğretmen tanımı yapılamaz. Farklı özelliklere sahip kişiler aynı düzeyde nitelikli öğretmen olarak tanımlanabilir" (s.14) düşüncesi uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarına yansıyan standardizasyon-çeşitlilik çatışmasının hangi hedeflere yönelik şekillendirilmesi gerektiğini göstermektedir. 1998 yılından 2018 yılına kadar geçen sürede yapılan düzenlemelerle Almanca öğretmenliği lisans programına ilişkin bir taraftan standartlar oluşturulduğu, diğer taraftan seçmeli dersler yoluyla esnekliği mümkünleştirerek çeşitlilik anlayışına olanak sağlamanın hedeflendiği görülmüştür. Kısaca belirtmek gerekirse programlar ile ilgili yapılan düzenlemeler aracılığıyla, hem program oluşturulması, uygulanması, hedeflenen kazanımlar ve yetiştirilen Almanca öğretmeni adaylarına temel yeterliklerin kazandırılması konularında belirli standartlar ortaya konulmuş, hem de programlarda yer alan seçmeli dersler ile belirli bir ölçüde onların kendi özelliklerine göre mesleği uygulayabilecek biçimde yetiştirilmesi amaçlanmıştır. 2020 yılında program oluşturma konusunda yapılan yetki devrinin ise Almanca öğretmenliği lisans programlarının oluşturulmasında standardizasyon temelli anlayışın etkisini azaltmaya, ancak gerektiği ölçüde de bu anlayışa başvurulmasını ve çeşitlilik anlayışının ağırlık kazanmasını sağlamaya yönelik bir karar olduğu anlaşılmaktadır. Bu karar ile Almanca öğretmeni adaylarının kişisel özelliklerini mesleki yönde geliştirmelerinin ve mesleğe bireysel farklılıkları ile zenginlik katabilmelerinin daha fazla olanaklı hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

Teknisyen-Uzman Öğretmen Çatışması ile İlgili Bulgular

Şimdiye kadar ele alınan öğretmen yetiştiriminde etkili olan çatışma alanlarına bakıldığında günümüzde filolojik alan bilgisi karşısında pedagojik alan bilgisi ve pedagoji bilgisinin, standardizasyon karşısında çeşitlilik anlayışının ve kuramın yanında uygulamanın Almanca öğretmenliği lisans programlarında önem kazandığı görülmektedir. Ancak bu bakış açısının programa yansıtılmasında nitelikli Almanca öğretmeni yetiştirimi hedefi doğrultusunda her bir alana yeteri kadar ağırlık verilmesi gerektiği yaklaşımı yapılan düzenlemelerde öne çıkmaktadır. Söz konusu düzenlemelerin temel amaçlarından birisi Almanca öğretmeni adaylarının uzman öğretmen anlayışı doğrultusunda yetiştirilmesidir. "Yenilenen programlar, kendisine söyleneni yapan teknisyen öğretmen yerine, problem çözen ve öğrenmeyi öğreten

öğretmenleri yetiştirmeyi hedeflemektedir” (YÖK, 2007, s.10). Uygulamaya konulan programlarla uzman öğretmenlerin yetiştirilmesi amaçlanmasına rağmen öğretmen adaylarını teknisyen öğretmen olmaya yönelten birtakım koşullara dikkat çeken Yıldırım (2011) öğretmenlik mesleğinin teknisyenlik boyutunu ön plana çıkaran bir unsur olarak öğretmenliğe giriş sınavlarından (KPSS) söz etmektedir. Bu sınavlarda yer alan çoktan seçmeli sorular öğretmen yetiştirme lisans programlarındaki belirli derslere yönelik olduğundan, bu tür soruların öğretmen adaylarının neye odaklanacağını belirlediğine ve derslerin içeriğini bu yönde şekillendiren eğitim fakültelerinin bulunduğuna dikkat çekmektedir. Öğretmen alımında mesleğin teknisyenlik boyutuna yönelen bu tür standart testlerin yetersiz olması nedeniyle öğretmenlik mesleğinde uzmanlığı yordayabilecek alternatif değerlendirme yaklaşımına yönelen ülkeler de söz konusudur. Ayrıca 2004-2005 yıllarında Milli Eğitim programlarının yapılandırıcı felsefeye göre yeniden şekillendirilmesi uzman öğretmen ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Buna karşın KPSS sınavları ile ölçülen ve öğretmenlik meslek bilgisini standart bilgilerle sınırlayan anlayış ve yeni programların beraberinde getirdiği uzman öğretmen ihtiyacı birbiri ile örtüşmemektedir. Bunun yanında üst öğrenim kademesine geçiş için başvuru SBS ve YGS gibi sınavlar teknisyen öğretmen anlayışına yönelişe sebep olmaktadır. Öğretmenlerden beklentiler sınavlar yoluyla biçimlenmekte ve öğretmen eğitimi bundan olumsuz etkilenmektedir (s.13).

Çalışmanın kapsamı gereği bu düşünceler Almanca öğretmeni adaylarının yetiştirimi açısından ele alındığında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarının yapılandırıcı felsefeye dayandığı ve Almanca öğretmeni adaylarının uzman öğretmen anlayışına yönelik yetiştirilmesinin hedeflendiği görülmektedir. Buna rağmen Almanca öğretmeni adaylarının ve öğretmenlerinin teknisyen öğretmen anlayışını benimsemelerine neden olan bazı faktörlerin varlığı söz konusudur. Öğretmen adaylarının üniversiteye kabulünde genel olarak alternatif değerlendirme yaklaşımları yerine standart test sonuçlarının dikkate alınması bu tür faktörlerdendir. Öğretmen yetiştiren bazı alanlara öğrenci kabulünde standart testlerin yanında özel yetenek sınavlarının da dikkate alınması bu sorunlara yönelik çözümler üretilebileceğini göstermektedir. Bunun yanında Almanca öğretmeni adaylarının mezuniyetleri sonrasında mesleğe atanmalarında standart test sonuçlarının dikkate alınması da teknisyen öğretmen anlayışına yönelişe sebep olmaktadır. Bu tür test sonuçlarının yanında sözlü sınav uygulamalarına öğretmen atama süreçlerinde başvurulmaktadır. Ancak bu sınav uygulamalarında öngörülemeyen güçlükler ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda yaptıkları çalışmada Koşar vd. (2018) Türkiye’de öğretmen atamalarında sözlü sınav başvurulmasının ilkesel olarak yerinde bir karar olmasına karşın uygulamada yaşanan güçlüklerden bahsedilebileceğini ifade etmişler ve söz konusu güçlüklerin giderilmesine yönelik çözüm önerilerinde bulunmuşlardır.

Kısacası, uzman öğretmen yetiştirimini amaç edinen Almanca öğretmenliği lisans programları uygulamaya konulmasına karşın yetiştirim, atanma ve mesleği icra etme süreçlerinde benimsenen bazı bakış açıları, Almanca öğretmeni adaylarının ve Almanca öğretmenlerinin teknisyen öğretmen anlayışına yönelmeleri riskini beraberinde getirmektedir. Bu durum Almanca öğretmeni yetiştirimine yönelik programların oluşturulması, uygulanması, hedeflenen öğretmen profili ve öğretmen alımı süreci gibi unsurların kendi arasında uyumsuzluk içinde bulunan taraflarının olduğuna işaret etmektedir. Büyükgöze Kavas ve Bugay’ın (2009) da ifade ettiği gibi öğretmen

adaylarının gelişimini olumsuz yönde etkileyen faktörler söz konusuysa bunlara çözüm üretilmesi nitelikli öğretmen yetiştirilmesi için gerekli olduğundan (s.19) Almanca öğretmeni adaylarının yetiştirilmesinde ve Almanca eğitiminde kalitenin artırılması için de yukarıda bahsedilen unsurlar arasındaki uyumsuzlukların giderilmesinin önemi büyüktür. Buna karşın bu yönde amaçlarla yapılan uygulamalarda çeşitli güçlükler yaşanabilmektedir. Bu noktada Almanca öğretmeni adaylarının üniversiteye kabulü, yetiştirilmesi, mesleğe atanması ve mesleklerini uygulamaya dökmesi süreçlerinin her birinin birçok faktörden etkilenmekte olduğu, sorunlara çözüm getirmek amacıyla yapılan uygulamalarda beklenmeyen olumsuzlukların yaşanabildiği, bu nedenle bu süreçlerin kendi aralarında her açıdan uyumlu hale getirilmesinin kolay olmadığı gerçeklikleri unutulmamalıdır. Bu süreçler ile ilgili yapılan araştırmalarda yukarıda bahsedilen uyumsuzluklara benzer sorunların ortaya konulması ve bu uyumsuzlukların giderilmesi amacıyla yapılan uygulamalarda yaşanan güçlüklerle yönelik öneriler sunulması gerekli durum ve konularda çözümlerin üretilmesine fayda sağlayacaktır.

Sonuç

Ülkemiz eğitim sisteminde öğrenim gören öğrencilerin donanımlı ve nitelikli bireyler olarak mezun olması amaçlanmakta, bu amaca ulaşmak adına mesleğini en iyi şekilde uygulayabilen nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesine yönelik düzenlemelere gidilmektedir. Tüm öğretmen yetiştirme alanlarında olduğu gibi Almanca öğretmeni yetiştirilmesinde de uygulamaya konulan programlarla ilgili ihtiyaçlar doğrultusunda zaman zaman düzenlemeler yapılmaktadır. Bu süreçte öğretmen yetiştirilmesinde etkili olan çeşitli çatışma alanlarının oluşturulan programlarda yansımaları bulunduğu görülmektedir. Bu çatışma alanlarının uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarına nasıl yansıtılacağını belirleyen temel ölçütlerden birisi ülkemizin öğretmen yetiştirme politikalarıdır. Polat (1995) aday öğretmenlerin yetiştirilmesine yönelik uygulamaya konulan programlar nasıl bir temele dayandırılmalı, nasıl bir çerçeve üzerine kurulmalıdır? sorularının nasıl bir öğretmen yetiştirme istiyoruz? sorusuyla birlikte ele alınması gerektiğini ifade etmektedir (s.203). Bu anlamda incelenen programlardaki dersler öğretmen yetiştirme politikalarına göre değerlendirilecek olunursa yapılan düzenlemelerle gittikçe artan ölçüde pedagojik alan bilgisine ve pedagoji bilgisine önem verildiği, filolojik alan bilgisine daha az ağırlık verilmesi yoluna gidildiği anlaşılmaktadır. Bu bakış açısının temelinde Tapan (2001) tarafından ifade edilen “filolojik alan bilgisi Almanca öğretmen adaylarının eğitim sürecinde öğretmenlik mesleği üst-amacını desteklediği ölçüde gereklidir, hatta kaçınılmazdır; ancak Almanca öğretmeni yetiştirilmesinde tek alan olarak yeterli değildir” (s.47) düşüncesine yönelik bakış açıları yer almaktadır. Başka bir anlatımla hedef dil ile ilgili bilgilerle donatılmış ve bu bilgileri öğrencilere aktaran öğretmen profilinden bu bilgileri yeteri kadar kazanmış, dersleri öğrenciler için daha verimli şekillendirebilmeye yönelik mesleki becerilere sahip Almanca öğretmenleri yetiştirmeye doğru uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarının yenilendiği görülmektedir.

İncelenen programlarda kuram-uygulama bütünlüğünün sağlanabilmesi için bazı kuramsal derslere uygulama saatinin eklenmesi ve uygulama okullarında yürütülen okul stajına yer verilmesi gibi farklı yollara başvurulduğu, ancak 2018 yılından sonra “Topluma Hizmet Uygulamaları” dersi dışında kuramsal derslere uygulama saatinin eklenmesi yoluna gidilmediği görülmüştür. Bunun sonucunda programda bulunan

derslerin yürütülmesi sürecinde Almanca öğretmeni adaylarına kuramsal donanım kazandırılmasının yanında mesleği tanımaya, benimsemeye ve icra etmeye yönelik uygulamalara başvurulması önemli bir husus haline gelmiştir. Dolayısıyla kuram-uygulama bütünlüğünü sağlamak için 2018 yılındaki programa “Öğretmenlik Uygulaması I” ve “Öğretmenlik Uygulaması II” dersleri konulmasına ek olarak programdaki diğer derslerin uygulamaya dönük şekillendirilmesi beklentisi ortaya çıkmıştır. Oluşturulan programlarda kuram-uygulama bütünlüğünün sağlanmasına ilişkin bu tür beklentilerin ortaya çıkmasının sebebi Almanca öğretmeni adaylarının uzman öğretmen anlayışına göre yetiştirilmesinin amaçlanmasıdır. Ayrıca Almanca öğretmenliği lisans programları oluşturulurken ve uygulanırken uluslararası koşullara ve ülke gereksinimlerine uygun mesleki yeterliklerin Almanca öğretmeni adaylarına kazandırılması hedefinin gözetilmesi gerekmektedir. Uzman öğretmen anlayışına göre yetiştirilmesi amaçlanan Almanca öğretmeni adaylarına söz konusu anlayışa yönelik mesleki uygulamalar ve kuram-uygulama bütünlüğünün sağlandığı programlar yoluyla hedeflenen becerilerin kazandırılacağı öngörülebilir. Bu bağlamda çalışmada, son yıllarda yapılan program düzenlemeleri sonucunda oluşturulacak Almanca öğretmenliği lisans programlarının uygulamaya konulması ile yetiştirilen Almanca öğretmeni adaylarının bir taraftan mesleki beceri anlamında belirli standartlara erişmesinin, diğer taraftan uzman öğretmen olmanın göstergesi olarak öğretim sürecini çeşitlendirebilen, sorunlara özgün çözümler üretebilen ve koşullara göre bu süreci öğrenciler için verimli hale getirebilen öğretici olabilmesinin hedeflendiği belirlenmiştir. Buradan hareketle Almanca öğretmeni yetiştirimi için oluşturulacak programlarda öğretmen yetiştiriminde etkili olan farklı çatışma alanlarının birbiri ile etkileşimlerinin göz önünde bulundurulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak burada vurgulanması gereken bir nokta Almanca eğitimi açısından orta ve yükseköğretim kademeleri arasındaki etkileşimin ve Almanca öğretmeni atama sürecinin Almanca öğretmenliği lisans programlarının hedeflerinin dikkate alınarak şekillendirilmesinin oldukça önemli olduğudur.

Almanca öğretmenliği lisans programlarının amacı uzman öğretmen yetiştirmek olmasına karşın öğretmen alımında uygulanan sistemde olduğu gibi birtakım düzenlemeler Almanca öğretmeni adaylarının ve öğretmenlerinin teknisyen öğretmen anlayışını benimsemesine sebep olabilmektedir. Bu saptamalardan anlaşılacağı gibi öğretmen yetiştiriminde etkili olan çatışma alanlarına ilişkin düzenlemelerin sadece yükseköğretimin gereksinimlerinin gözetilerek yapılması bu konuda istenilen başarıya ulaşılamaması riskini yaratacaktır. Bu düşüncelerden her bir çatışma alanı kapsamında yaşanan etkileşimlerin yanında farklı nedenlerin bu çatışma alanlarına ve dolayısıyla hedeflenen Almanca öğretmeni yetiştirimine etkide bulunduğu anlaşılmaktadır. Eğitim kavramı ile akıllara eğitilecek kişiler ve bu kişileri eğiten kurumların geldiğini belirten Sayın’a (1990) göre ilk çocukluk yıllarında kişileri eğiten aile göz önünde tutulmazsa örgütlenmiş eğitimin, ilk, orta ve yükseköğretim kurumlarındaki öğretim kadrosunun hedeflenen amaçlara ulaşmak için izlediği yol ve uygulamaya konulan yöntem sonunda gerçekleştiği bilinmektedir. Eğitimin bu öğelerin toplamı olmadığını, birbirleriyle kaynaşarak oluşturdukları bir bütün olduğunu savunan Sayın, eğitim olgusunu oluşturan bu öğelerin birbirinden ayrı ayrı ele alınmasının olanaksız olduğunu söylemektedir (s.25). Bu düşünceler temelinde nitelikli Almanca öğretmeni yetiştiriminde gözetilmesi gereken bakış açıları arasında farklı kademelerdeki eğitim-öğretim, bu kademeler arası geçişte uygulanacak yöntem, öğretmen adaylarının

seçilmesi, yetiştirilmesi ve atanması gibi süreçlerin birbirine daha iyi şekilde entegre edilmesi ve bu süreçlerde ortaya çıkan sorunların etraflıca ele alınarak çözümlerin üretilmesi anlayışının bulunduğu sonucuna varılmıştır. Böyle bir bakış açısı sayesinde Almanca öğretmen adaylarının yetiştirme sürecinde uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarının daha uygun şekillendirilmesi amacıyla yapılan düzenlemeler anlamlı olacaktır. Bu açıdan bakıldığında nitelikli Almanca öğretmeni yetiştirebilmek için uygulamaya konulan programlara çatışma alanlarının nasıl yansıtılacağını belirlerken kapsayıcı bir şekilde konuyu ele almanın tüm eğitim kademelerinde yürütülen Almanca dersleri için faydalı olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu konuya yönelik yapılacak bilimsel çalışmalarda öğretmen yetiştirime ilişkin yeni yaklaşım ve modellerin ortaya konulması, yetkin düzeyde Almanca öğretmenliği lisans programlarının oluşturulması ve uygulanması için yarar sağlayabilecektir. Örnek olarak Yıldırım'ın (2011) öğretmen yetiştirme paradigmalarına yönelik sınıflandırmalarına dayanarak Şendağ ve Gedik (2015) tarafından oluşturulan "Öğretmen Yetiştirme Üniversite Destek Modeli (ÖYÜD)" gösterilebilir. Bu model iş başında öğrenme, çeşitlilik ve uzman öğretmen anlayışlarını bir araya getiren bir yapıya sahiptir. Kuram temelli anlayış yerine okullarda yaparak-yaşayarak öğrenme stratejisini benimseyen bu modelde, ön planda deneyimi değerlendirmenin olduğu, kuram ve uygulamanın eş zamanlı öğrenildiği bir öğretmen yetiştirme anlayışı önerilmektedir. Eğitim fakültelerinde standart programlar yerine, farklı öğrenme koşullarını göz önünde bulunduran esnek ve çeşitlilik esasını temel alan bir sisteme göre yürütülecek modelde uzman öğretmen yetiştirme anlayışı usta-çırak ilişkisi doğrultusunda gerçekleştirilebilecektir (s.85). Bu modeli de dikkate alarak çalışma sonucunda yapılacak önerilerden birisi donanımlı Almanca öğretmeni yetiştirebilmek adına filolojik alan bilgisine yeterli ölçüde yer veren, pedagojik alan bilgisine ve pedagoji bilgisine vurgu yapan, uygulama odaklı, temel mesleki yeterlikleri kazandırmayı hedefleyen ve kendi özgünlükleri ile uygulayabildikleri öğretmenlik mesleğine çeşitlilik katabilen uzman öğretmen yetiştirime yönelik kapsayıcı programların oluşturulmasıdır. Bunun yanında Almanca öğretmeni adaylarının uygulama odaklı yetiştirilmesi adına kuramsal derslerin mesleki beceri kazandırmayı hedefleyen pratiklerle gerçekleştirilmesinin ve okul stajının öneminin programın oluşturulması ve yürütülmesi sürecinde göz önünde tutulmasının bir gereklilik olduğunu vurgulamak yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Öğretmen yetiştirme lisans programlarının oluşturulmasına ilişkin 2020 yılındaki yetki devri kararı ile diğer öğretmen yetiştirme alanlarında olduğu gibi Almanca öğretmeni yetiştirme alanında da programların oluşturulması konusunda anabilim dallarının daha fazla yetkilendirilmesi yoluna gidilmiş ve çeşitlilik anlayışına ağırlık verilmiştir. Almanca öğretmenliği lisans programlarının yapısını belirleyen bu düzenlemeyle standardizasyon anlayışının etkisinin azaltıldığı, buna karşın Almanca öğretmenliği mesleğiyle ilgili uluslararası ve ulusal standartların gözetilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Görülüyor ki YÖK'ün 2020 yılındaki yetki devri kararı ile nitelikli Almanca öğretmeni yetiştirilmesi amacıyla standardizasyon ağırlıklı programlar yerine ortak amaçlara yönelik, ancak çeşitlilik anlayışına ağırlık veren birbirinden farklı programların oluşturulması yolu tercih edilmiştir.

Çalışmada öğretmen yetiştiriminde etkili olan çatışma alanları kapsamında Almanca öğretmenliği lisans programlarında yapılan değişiklikler incelenmiştir. 1998, 2006 ve 2018 Almanca öğretmenliği lisans programlarının ve program oluşturma konusunda

eğitim fakültelerine yapılan yetki devri kararının araştırma konusu yapılması çalışmanın kapsamlı bir boyuta taşınmasına kapı aralamış, bu durum aynı zamanda çalışmada kullanılan yöntemin doküman incelemesi ile sınırlı tutulmasının gerekçesini oluşturmuştur. Bu konuda gelecekte yapılacak çalışmalarda okul yöneticilerinin, Almanca öğretmenlerinin, Almanca öğretmeni yetiştiricilerinin, Almanca öğretmeni adaylarının ve Almanca öğrenen öğrencilerin ihtiyaç, beklenti ve görüşlerinin ele alınması programla ilgili değişikliklerin alanda nasıl yansımaları bulduğunun daha iyi analiz edilmesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda güncel düzenlemelere göre oluşturulan programların değerlendirilmesi, kuram-uygulama bütünlüğünün sağlanmasına ilişkin gereksinimlerin ya da uzman öğretmen anlayışına yönelik öğretmen yetiştirimini engelleyen sorunların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amacıyla paydaş görüşlerinin araştırma konusu yapılması önerilebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Akdoğan, F. (2004). Das neue Ausbildungsprogramm für Deutschlehrer an türkischen Universitäten-kompatibel und zukunftsträchtig?. *Info DaF*, 31 (4), 475-482. DOI: 10.1515/infodaf-2004-0409.

Aziz, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (7. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Balaban Salı, J. (2018). Verilerin Toplanması. A. Şimşek (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (s.134-161). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Bardak, Ç. (2015). *Öğretmen Eğitim Programının Uygulama Boyutuna Yönelik Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Doğu Akdeniz Üniversitesi.

Büyükgöze Kavas, A. ve Bugay, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Hizmet Öncesi Eğitimlerinde Gördükleri Eksiklikler ve Çözüm Önerileri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 13-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pauefd/issue/11118/132968> (Erişim Tarihi: 25.01.2022).

Çetintaş, B. ve Genç, A. (2005). Almanca Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Derslerine İlişkin Görüş ve Deneyimleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 75-84. http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/shw_artcl-767.html (Erişim Tarihi: 21.01.2022).

<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/egitim-fak%C3%BCltelerine-yetki-devri.aspx>. (Erişim Tarihi: 28.01.2022).

Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (23. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kaya, M. (2016). *Öğretmen Yetiştirme Standartları Konusunda Bir Sistemik Literatür İnceleme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Koşar, D., Er, E., Koşar, S. ve Kılınc, A., Ç. (2018). Öğretmen Atamalarında Sözlü Sınav Uygulamasının Değerlendirilmesi: Atanan ve Atanamayan Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Analiz. *Milli Eğitim Dergisi*, 47 (218), 135-161. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/39856/471544> (Erişim Tarihi: 28.01.2022).

MEB (2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. https://oygm.meb.gov.tr/dosyalar/StPrg/Ogretmenlik_Meslegi_Genel_Yeterlikleri.pdf (Erişim Tarihi: 03.02.2022).

Orhan, A. (2020). Anadolu Lisesi ve Fen Lisesi'nde Öğretmenlik Uygulaması Dersine İlişkin Almanca Öğretmen Adaylarının ve Lise Öğrencilerinin Deneyimleri. *Turkish Studies - Education*, 15(4), 2785-2800. DOI:10.47423/TurkishStudies.44870.

Özcan, M. (2011). *Bilgi Çağında Öğretmen Eğitimi, Nitelikleri ve Gücü-Bir Reform Önerisi*. Ankara: TED İktisadi İşletmesi.

Özdemir, A. Y. (2021a). Almanca Öğretmenliği Lisans Programı İle İlgili Güncel Gelişmeler. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 9 (3), 21-42. DOI: 10.29228/ijlet.52202.

Özdemir, A. Y. (2021b). 2018 Yılında Uygulamaya Konulan Almanca Öğretmenliği Lisans Programının Değerlendirilmesi. G. Gürçay (Ed.), *Karadeniz 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı İçinde* (s.98-112). UBAK.

Polat, T. (1995). Günümüz Koşullarında Almanca Öğretiminin İşlevi ve Aday Öğreticilerin Yetiştirimi. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 9, 199-206. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuaded/issue/1039/11711> (Erişim Tarihi: 21.01.2022).

Polat, T. (2006). Değişimler ve Yenileşmeler Bağlamında Çok Öğeli Bir Süreç Olarak Yabancı Dil Eğitimi. M. Karakuş ve M. Oralış (Ed.), *Bellek, Mekan, İmge Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı'ya Armağan İçinde* (s.446-455). İstanbul: Multilingual.

Polat, T. ve Tapan, N. (2013). Almanca Öğretmeni Yetiştirme Süreci Üzerine Düşünceler. In: S. Uysal Ünalın, N. Tanış Polat & M. T. Öncü (Hrsg.), *Von Generation zu Generation: Germanistik-Festschrift für Kasım Eğit zum 65. Geburtstag* (S.255-260). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Saraç, Y. (2018). Sunuş. *Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları İçinde*. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf (Erişim Tarih: 28.01.2022).

Sayın, Ş. (1990). Çağdaş Eğitimde Amaç ve Yöntem. J. Baysal, N. İpşiroğlu, Z. İpşiroğlu ve Ş. Özil (Yazı Kurulu). *Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim İçinde* (s.25-36). İstanbul: Cem Yayınevi.

Sayınsoy Özünel, B. (2009). Länderbericht Türkei. In: M. Çakır, C. Merten, B. Sayınsoy Özünel, T. Polat & N. Tapan (Hrsg.), *Tagungsdokumentation zum Symposium Perspektiven zur Neustrukturierung der Studiengänge Deutsch als Fremdsprache in Südosteuropa* (S.125-136). İstanbul: Eşit Ofset.

Serindağ, E., Aksöz, A. S. ve Balcı, T. (2006). 1998-1999 Eğitim Öğretim Yılında Uygulamaya Konulan Öğretmen Yetiştirme Lisans Programlarının Değerlendirilmesi: Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Almanca Öğretmenliği Örneği. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 1-13.

Şendağ, S. ve Gedik, N. (2015). Yükseköğretim Dönüşümünün Eşiğinde Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Sorunları: Bir Model Önerisi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5(1), 72-91. DOI: 10.17943/etku.35232.

Tapan, N. (2001). Eğitimde Yeniden Yapılanma Çerçevesinde Almanca Öğretmenlerinin Yetiştirme Sürecine Eleştirel Bir Bakış. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 13, 41-56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuaded/issue/1045/11811> (Erişim Tarihi: 21.01.2022).

Tapan, N., Polat, T. & Schmidt, H. W. (Hrsg.) (2000). *Berufsbezogene Deutschlehrerausbildung-Dokumentation zum Workshop am 26./27. Mai 2000 in Istanbul*. İstanbul: Publikationen des Türkischen Deutschlehrerverbandes.

Tezgiden Cakcak, Y. (2016). Öğretmen Eğitiminin Temel Sorunsalı: Nasıl Bir Öğretmen Yetiştirmeyi hedefliyoruz? *Eleştirel Pedagoji*, 8(43), 60-68. http://www.elestirelpedagoji.com/FileUpload/ks7397/File/elestirel_pedagoji_sayi_43.pdf (Erişim Tarihi: 25.01.2022).

Uslu, Z. (2008). Deutschlehrausbildung in der Türkei: Neustrukturierung und Curriculumrevision. *Info Daf*, 35 (4), 401-411. DOI:10.1515/infodaf-2008-0404

Yalçın, C. (2020). Almanca Öğretmen Adaylarının 2018-2019 Öğretim Yılı Lisans Programına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Örneği. *Turkish Studies - Education*, 15(1), 375-384. DOI:10.29228/TurkishStudies.41423.

Yıldırım, A. (2011). Öğretmen Eğitiminde Çatışma Alanları ve Yeniden Yapılanma. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 1-17. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423936084.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).

Yıldırım, A. (2013). Türkiye’de Öğretmen Eğitimi Araştırmaları: Yönelimler, Sorunlar ve Öncelikli Alanlar. *Eğitim ve Bilim*, 38 (169), 175-191. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/1935/506> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YÖK (1998). *Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları*. <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari-mart-1998.pdf> (Erişim Tarih: 28.01.2022).

YÖK (2007). *Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları*. <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf> (Erişim Tarih: 28.01.2022).

YÖK (2018a). *Almanca Öğretmenliği Lisans Programı*. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Almanca_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf (Erişim Tarih: 28.01.2022).

YÖK (2018b). *Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları*. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf (Erişim Tarih: 28.01.2022).

Yücel, M. S. (2018). Ansichten von Lehramtskandidaten und Lehrkräften der Deutschlehrausbildung im Hinblick auf das Schulpraktikum am Beispiel der Universität Trakya. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 6 (2), 169-182. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diyalog/issue/42128/507236> (Erişim Tarihi: 25.01.2022).

Yücel-Toy, B. (2015). Türkiye’deki Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Araştırmalarının Tematik Analizi ve Öğretmen Eğitimi Politikalarının Yansımaları. *Eğitim ve Bilim*, 40(178), 23-60. DOI: 10.15390/EB.2015.4012.

Nüfus ile Kişi Başına Düşen GSYH İlişkisi: Türkiye'nin 2000'li Yıllarının Değerlendirmesi

Senay OĞUZTİMUR¹

Öz

Yüzyılı aşkın zamandır nüfusun ekonomi üzerindeki etkilerini konu alan araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalar sonucunda, nüfus ile ekonomik büyüme etkileşiminin iki yönlü mü tek yönlü mü olduğu, hatta olup olmadığı konusunda bir uzlaşmaya varılamamıştır. Özetle, ekonomik büyüme ve nüfusun birbirlerini nasıl etkilediğine dair literatürde görüş birliği yoktur. Ancak bilimsel çalışmalarda üç ana görüş üzerinde uzlaşıldığı görülmüştür: (I) Nüfus artışı, ekonomik gelişmeyi olumsuz etkiler, (II) Nüfus artışı, ekonomik gelişmeyi olumlu etkiler, (III) Nüfus artışı ekonomik gelişmeyi ne olumlu ne de olumsuz etkiler. Bu makalenin amacı, literatürde rastlanan bu olgunun ülkemizde nasıl karşılık bulunduğunu ortaya koymaktır. Bu amaçla araştırmamızın hipotezi: "Türkiye'de illerin nüfusunun büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYH arasında ilişki yoktur" olarak saptanmıştır. İki aşamalı olarak tasarlanan çalışmamızın ilk aşamasında, nüfus ve gelir verilerini mekansallaştırmak için basit indeks yönteminden yararlanılmıştır. İkinci aşamasında ise, 2004 yılından 2020 yılına kadar dörder yıllık periyotla 2004, 2008, 2012, 2016 ve 2020 yılları için karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır. Ülkemizde il nüfusları ile kişi başına düşen GSYH arasında bir ilişki, ki-kare bağımsızlık testi yöntemiyle test edilmiştir. Test sonuçlarına göre, Türkiye'deki durum tam olarak literatürü doğrular niteliktedir. 2004 ve 2008 yıllarında, nüfusun büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYH değeri arasında ilişki vardır. 2012 yılı verileri tam olarak sınır değer ile ilişkiye işaret etmektedir. Aslında bir anlamda "ilişki ne var ne de yok denilebilir" görüşünün karşılığıdır. 2016 ve 2020 yılları verileri ise; nüfusun büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYH değeri arasında ilişki olmadığını söylemektedir. Bu sonuçlar; konunun çok yönlü, yerelin bağlamsallığı ile açıklanabilir olduğuna işaret etmektedir. Ülkemiz şehirlerinin denizesiz nüfus dağılımı, ekonomilerine de yansımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, Kişi Başına GSYH, Basit İndeks, Ki-Kare Bağımsızlık Testi, Türkiye

Oğuztimur, S. (2023). Nüfus ile Kişi Başına Düşen GSYH İlişkisi: Türkiye'nin 2000'li Yıllarının Değerlendirmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 733-760 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1193768>

Geliş Tarihi	24.10.2022
Kabul Tarihi	17.04.2023
Yayın Tarihi	13.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, Türkiye, soguz@yildiz.edu.tr, orcid: 0000-0002-8091-9214

Relationship Between Population and GDP Per Capita: Evaluation of Turkey's 2000s

Senay OĞUZTİMUR¹

Abstract

There is no consensus in literature on how economic growth and population affect each other. However, in literature, three main views are: (I) Population growth has negative impact on economic development, (II) Population growth has positive impact on economic development, (III) Population growth affects economic development neither positively nor negatively. The aim of this article is to examine how this phenomenon has been met in Turkey. With this aim the hypothesis of the research has been determined as "There is no relationship between the population and GDP per capita in provinces of Turkey. In the first step, simple index method was used to spatialize the trends of population and income data. And in the second step, relationship between population and GDP per capita in Turkey has been tested from 2004 to 2020 with the chi square independency test. As a result, the situation in Turkey is exactly as the situation we come across with in the literature. For 2004 and 2008, there is a relationship between the size of the population and the GDP per capita. The data for 2012 indicates the exact relationship with the limit value. In a sense, this is the equivalent of the view that "the relationship can neither be said to exist nor not exist". The data of 2016 and 2020 state that there is no relation between the GDP per capita and the size of the population. These results indicate that the subject matter is multifaceted and can be explained by the contextually of the local.

Keywords: Population, GDP Per Capita, Simple Index, Chi-Square Independency Test, Turkey

Oğuztimur, S. (2023). Relationship Between Population and GDP Per Capita: Evaluation of Turkey's 2000s . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 733-760 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1193768>

Date of Submission	24.10.2022
Date of Acceptance	17.04.2023
Date of Publication	13.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Prof., Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, İstanbul, Türkiye, soguz@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8091-9214.

Giriş / Introduction

Nüfusun gelir üzerindeki etkisi konusunda yüzyılı aşkın bir süredir çalışmalar yapılmaktadır. Bu konuya dair tartışmalar devam etmekte, üzerinde uzlaşılacak bir kuramsal yaklaşımdan söz edilememektedir. Konunun çok yönlülüğü ve bağlamsallığı nedeniyle, ortak bir noktada uzlaşılacaktır. Malthus'un 1798 yılında "nüfusun ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilediği" düşüncesi, klasik iktisat alanında kabul görmüştür. Ancak Neo-klasik ve Keynesyen iktisat alanında tersi yönde düşünce hakimdir. Karşı yöndeki akımın öncülerinden Condorcet ise, "nüfus arttıkça gıda arzını arttıracak insan sayısı da artacaktır" kabulüyle, nüfus artışının geliri olumlu etkileyeceği düşüncesindeydi. Devamında gelişen beşeri ve sosyal sermaye teorileri de insan unsurunu bir kaynak olarak kabul ederek tartışmaya farklı bir boyut katmıştır.

Ülkelerin coğrafi olanakları, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, geçmişten gelen birikimleri, teknoloji üretme kapasiteleri doğal olarak birbirinden farklıdır. Benzer şekilde; nüfusun demografik özellikleri, beşeri ve sosyal sermayesi de farklılaşmaktadır. Üstelik nüfus/gelir karşılaştırmasının hangi yıl aralığını ve ne kadar uzun vadeli bir analizi konu aldığına göre de sonuç değişebilmektedir. Dolayısıyla örnek ülke incelemeleri, özgün sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle bilgiyi çoğaltabilmek için ülke örneklerine yönelik ampirik çalışmaların artırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Uluslararası literatürde nüfus ile gelir ilişkisini konu alan çok sayıda yayın olmasına karşın, ülkemizi konu alan kısıtlı miktarda araştırma olduğu gözlenmiştir. Bu makale; literatürde tespit edilen bu eksikliğe binaen; Türkiye'nin durumunu incelemeye odaklanmıştır. GSYİH ve nüfus ilişkisi; 20 yıllık bir kesitle ülkemiz için değerlendirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda; 2004 yılından başlayarak, 2008, 2012, 2016 ve 2020 yılı nüfus ve gelir verileri il ölçeğinde, TÜİK veri tabanlarından derlenmiştir. Bu yılların verileri, iki ayrı kantitatif yöntem kullanarak yorumlanmıştır. Analizlerin ilk aşamasında, nüfus ve gelir verilerini mekansallaştırmak için basit indeks yöntemiyle arcGIS ortamında haritalar üretilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında ise nüfus bağımsız değişken, gelir verileri ise bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Bu değişkenler beş ayrı yıl serisi için ki-kare bağımsızlık testine tabi tutularak aralarında ilişki olup olmadığı test edilmiştir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra, ekonomik büyüme ve nüfus ilişkisinin teorik arka planı ve ilgili tartışmalar sistematik olarak sunulmuştur. Üçüncü bölüm; sabit esaslı basit nüfus ve gelir indeksleri ile 20 yıllık süreci analiz edip illere dağılımını konu almaktadır. Dördüncü bölümde ise 2004'den 2020'ye kadar olan süreçte ki-kare yöntemiyle nüfus ve kişi başına düşen GSYH arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Araştırmanın değişkenleri, hipotezleri ve ki-kare bağımsızlık testi bulguları bu bölümde sunulmuştur. Son bölümde ise; araştırmanın sonuçları ve politika önerileri yer almaktadır.

Ekonomik Büyüme ile Nüfus İlişkisinin Teorik Arka Planı / Theoretical Background of the Relationship between Economic Growth and Population

Ekonomik büyüme ile nüfusun ilişkisi üzerine, yüzyılı aşkın zamandır sayısız çalışma yapılmıştır. Fakat iki değişkenin etkileşiminin tek yönlü mü, çift yönlü mü olduğuna dair görüş birliği yoktur. Hatta birbirlerinden olumlu mu, olumsuz mu etkiledikleri konusu da netlik kazanamamıştır. Headey ve Hodge (2009, s.223) de bu görüşü paylaşmaktadır. Özellikle son dönemde içsel büyüme teorileri kapsamında beşeri

sermayenin ön plana çıkmasının ardından, nüfus konusu literatürde bir de bu yönüyle de ele alınmaya başlamıştır. Schultz (1961, s. 5) bu alanda öncü çalışmalardan birisini hazırlamış ve az gelişmiş ülkelerdeki kalkınma sorununun temelinde fiziksel kaynakların değil de, beşeri sermayenin kapasitesinin yetersizliğine işaret etmiştir.

Nüfusun ekonomi üzerindeki etkisi; hangi pencereden bakıldığına göre yorumlanabilir. Her ülkenin ekonomisinin yapısal özellikleri, gelişme öyküsü, nüfusunun yapısal özellikleri, dinamiklerin bağlamsallığı diğerlerinden farklıdır. Ayrıca, uluslararası göçler, ekonomik eşitsizlikler, işgücünün büyüklüğü, girişimcilik kapasitesi ve teknoloji kullanım/üretim becerisi gibi etkenler de dikkate değerdir (Peterson, 2017, Piketty, 2014 s.737). Tüm bu görüşleri dikkate alarak, literatür taraması şu sistematik ile sunulacaktır: (I) Nüfusun ekonomi üzerindeki etkisi olumsuz (II) Nüfusun ekonomi üzerindeki etkisi olumlu (III) Nüfusun ekonomi üzerindeki etkisi ne olumlu ne olumsuz. Bu yaklaşımlar özetle şu şekildedir:

1.Yaklaşım: Nüfus artışının ekonomik büyümeye etkisi olumsuz: Nüfus artışının yoksulluğa yol açtığını yazan literatürün öncüsü Malthus'tur (Abramitzky ve Braggion, 2003, s.2; Güneş, 2005 s. 125). 1798'de yayınlanan eserinde, "aşırı nüfus artışı kaynaklar üzerinde baskı yaratır ve ülkedeki nüfus arttıkça zincirleme sorunlar ortaya çıkarır" görüşünü savunmaktadır. Literatüre "Malthus tuzağı" olarak geçen, iki aşamalı düşüncesinde göre (I) Nüfus geometrik olarak artacak ve bir sürenin sonunda dünya nüfusu ikiye katlanacaktır. (II) Gıda ve diğer sınırlı kaynakların üretimi nüfusa göre aritmetik artacak, arz ve talep arasındaki fark açılacaktır (Jensen, 1999, s.453). Malthus'un düşüncesi, klasik iktisat alanında kabul görmüştür. Çünkü klasik iktisatta, sanayide istihdamın sabit getiri, tarımda istihdamın ise azalan getiri sağlayacağı kabulü vardır. Bu durumda sanayileşen ülkelerin nüfusları arttıkça fakirleşmenin artması beklenir (Abramitzky vd., 2003, s.3; Baker, De Long ve Krugman, 2005, s.295). Marks ise Malthus'a karşı çıkmakla birlikte, aşırı nüfusun kapitalist üretim tarzındaki işgücü fazlası nedeniyle düşük ücret alabileceğini iddia eder. Marks'a göre sorunun özü kaynakların adil olmayan dağılımıdır. Sonuç olarak Marks da, hızlı nüfus artışı sonucunda, üretimde azalan verimler yasaının yürürlüğe gireceğini ve kişi başına gelirin düşeceğini söyler.

Ehrlich'in (1968) Nüfus Patlaması (Population Bomb) kitabı ve Hardin'in (1968) ortak varlıkların trajedisini (Tragedy of Commons) konu alan makalesi, bu konudaki önemli yayınlar arasındadır. Ehrlich ve Hardin da nüfusun artmasının geliri doğrudan azaltıcı yönde etkilediğini işaret etmektedir. 1950'lerde ilk baskısını yapan Coale ve Hoover (2015, s. 13) de çalışmalarında nüfus artışının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği dile getirilmektedir. Bu yayınların ortak yanlarından birisi, savaş sonrası dönemin karamsarlığını içeren bir dile sahip olmasıdır. Bu görüşü destekleyen Birdsall, Kelley ve Sinding (2001, s.22) ile Kelley (1988, s.1692); hızlı nüfus artışının neden olacağı sorunlara işaret etmektedir. Bunlardan bazıları; doğal kaynakların tükenmesi; sağlık, eğitim ve beslenme harcamalarının kısılması; tasarruf ve yatırımların azalması nedeniyle oluşan ekonomik küçülmedir. Linden (2017, sf.2) de benzer şekilde kaynakların sınırlı olmasının, uzun erimli ekonomik büyümeye etkilerini konu almıştır. Brahma (2021, s.89), 1960-2020 yılları arasında Hindistan'daki nüfusun gelişim eğilimlerini değerlendirdiği çalışmasında, regresyon analizi ile GSYH ile nüfus arasında belirgin bir ters yönlü etki olduğunu belirtmektedir. Sosyolojik bir kavram olan bağımlılık oranının gelir üzerindeki etkisini basit doğrusal regresyon modelinden yararlanarak açıklamıştır.

2.Yaklaşım: Nüfus artışının ekonomik gelişmeye etkisi olumlu: Bu yaklaşımın öncüsü olan Condorcet'e göre, artan nüfusun gıda arzının arttırılmasında çalışacağı için, nüfusun artışı ekonomiyi olumlu etkileyecektir (Rehorick, 1979, s.10). Neo-klasik, Keynesyen ve Post Keynesyen ekonomik modellerde nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu savunulmaktadır. Bu modeller; nüfus artışının beraberinde mal ve hizmetlere olan talebi arttırmasına odaklanmaktadır. Neo-klasik anlayışa göre, sanayileşmiş ülkelerde refah seviyesi, doğum oranının azalmasına neden olmaktadır. Doğum sayısı azaldıkça, hanedeki fert başına gelir artışı yaşanır. Artan işgücü arzının, emeğin değerini ucuzlatsa da, bu sayede yeni istihdam olanakları yaratılabileceğini iddia edilmektedir. Ayrıca nüfus artışı halihazırdaki sanayiye olan talebi arttıracağı için yeni sanayi alanlarının kurulmasına ve piyasaların da sürekli genişlemesine yol açacaktır (Becker, Murphy, Tamura, 1990, s.14; Telatar, Terzi, 2010, s.199). Neo-klasik düşüncede, Malthus teknolojinin etkisini göz ardı etmekle eleştirilmektedir.

Solow (1956) da ana hatlarıyla neo-klasik büyüme modelinin temel ilkelerine katılmaktadır. Ek olarak, yoksul ve zengin ülkelerin ekonomik büyüme oranlarındaki farkın kapanacağını varsayan yakınsama teorisini savunmaktadır. Solow'a göre; daha dar gelirli yoksul ülkeler, varıl ülkelerden daha hızlı büyüyeceği için kişi başına GSYİH arasındaki fark zamanla kapanacaktır. Uluslararası sermaye, yüksek kar oranlı, daha az sermaye birikiminin olduğu az gelişmiş ülkelere yönelerek düşük faktör maliyetli üretim arayışına girecektir. Böylelikle sermaye/işgücü oranı dengelenecek, sermaye, zengin ülkelerden yoksul ülkelere yönelecektir. Bunun, nüfusu artırıcı yönde etkisi olacağı varsayılmaktadır (Jones, 2002, s.19; Paas, Kuusk, Schlitte ve Vörk, 2007).

Boserup (1976) da Malthus'a katılmamakta, nüfus artışının tarımsal gelişmeleri etkileyen bir unsur olduğunu; nüfus artışının tarımsal yeniliği ve değişimi motive ettiğini ileri sürmektedir. Ayrıca nüfus artışının teknolojik ilerlemeyi teşvik ettiğini savunmaktadır. Nüfusun artmasıyla, belirli mal ve hizmetlere talep artacak, artan talebi karşılamak için teknoloji geliştirilecektir. Böylelikle artan nüfus, ekonomik gelişmeyi olumlu etkileyecektir. Potter (1986, s.16) da Boserup gibi gelişmekte olan ülkelere nüfus artışının kişi başına geliri yükselttiğini düşünmektedir. Galor ve Weil (1999, s.151) ise, nüfusun, teknolojik değişiklikler, beşeri sermaye ve yaşam standartları üzerindeki etkilerine değinerek, gelir ile nüfusun birbirini desteklediğini vurgulamışlardır. Nitel bir araştırma olarak tasarlanan değerlendirmelerinin sonunda, Galor ve Weil'e göre, yaşam standardı yükseldikçe daha nitelikli hizmet alan insanların beklenen ömürleri uzar, üretkenliği artar ve bunlara bağlı olarak gelirleri de artar. Furuoka (2009, s.11) Tayland örneğinden hareketle, nüfusun ekonomik gelişmeyi olumlu etkilediğini regresyon yönteminden yararlanarak saptamıştır. Coale ve Hoover (2015) da, benzer şekilde nüfus artışının beşeri sermaye birikimini arttırarak ekonomiye olumlu katkı sağlayacağını savunmaktadır. Kitapta, dünyanın çok farklı coğrafyalarındaki ülkelerin nüfusları ile gelirleri arasındaki ilişki karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Chaurasia (2019, s.13), 2001-2011 verileriyle Hindistan'ı bölgeler bazında incelemiştir. Genel olarak olumlu bir etkileşimden söz etmiş ancak nüfusun yaş ve verimlilik durumuna göre sonuçların farklılaşabileceğini ifade etmiştir. Bu farklılaşmada çalışma çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payının önemine işaret edilmiştir. Adeleye vd. (2022, s.19) Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerini konu alan araştırmalarında 1980-2020 yılları aralığında nüfus artışının beşeri sermaye göstergeleri ile desteklenmesi durumunda ekonomik gelişmeyi olumlu etkilediği vurgulamıştır. Bu

çalışmada en küçük kareler ve standart düzeltilmiş hata yönteminden yararlanılmışlardır. Bawazir vd (2021, s.436) ve Adeleye vd. (2022) Orta Doğu'yu konu alan bir ampirik çalışma ile nüfusun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ele almışlardır. Bulguları, daha önce yapılmamış bir ayrıntıya işaret etmektedir. Bawazir ve arkadaşlarına göre, nüfusun geliri artıcı bir etkisi olduğu söylenebilir, ancak bu durum, nüfusun yaş, artış hızı, bağımlılık oranına bağlı olarak değişmektedir. Örneğin çalışma çağı erkek nüfusunun artışının ekonomiye kadınlardan daha fazla katkısı olduğunu iddia etmektedirler. Ribeiro vd (2021) ise, Murakami ve Yamagata'nın ifade ettiği gibi, konuya kentleşme boyutuyla yaklaşmıştır (2019, s.2106). Bu çalışmada, konuya Zipf'in kentsel nüfus ölçeği perspektifinden yaklaşmıştır. Ülkeden ülkeye küçük farklılıklar oluşsa da, iki değişken arasında olumlu bir etkileşim olduğuna işaret etmektedirler. Mohamed vd (2021, s.1453) güçlü bir teori ve ampirik araştırma yaptıkları yayınlarını neo-klasik bakış açısını benimseyerek yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Beşeri sermaye ve içsel büyüme teorileri ile açıkladıkları ekonomik büyümeyi aslında doğrudan beşeri sermaye ile kurmakta ve olumlu etkisine işaret etmektedir. Beşeri sermayenin güçlenmesi için: genç, iyi eğitilmiş nüfusa işaret edilmektedir. Sonuç olarak Mısır'ı konu alan araştırma sonucunda nüfus ile ekonomik büyümenin birbirini olumlu etkilediği görülmüştür. Ampirik bir diğer çalışmada, Ogundari ve Awokuse (2018, s.131); sahra altı Afrikasında; beşeri sermaye üzerinde etkili iki unsuru değerlendirmiştir. Eğitim ve sağlık göstergelerinin iyi olması durumunda nüfus artışının olumlu etkilendiğini konu almışlardır. Bu çalışmada, 1980-2008 yılları için 35 ülkenin verisi değerlendirilmiştir. Panel veri analizi ve genelleştirilmiş momentler yönteminin karşılaştırmalı olarak kullanılmasıyla gerçekleştirilen analizde, beşeri sermayenin sağlık ve eğitimin de üstünde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zhao, He ve Yang (2018) araştırmalarında Çin'in 31 kentini ele almışlardır. Ekonomik büyümeye ilişkin yorum yapabilmek için, dinamik panel veri analizi yönteminden yararlanılmıştır. Nüfusun yaşlanması durumunu ve finansal derinlik kazanma mevzusunu birlikte alan çalışmalarında, güçlü, olumlu bir bağ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Khan ve Campus (2021, s.5730), uzun vadeli bir dönem için Pakistan'daki sermaye stoğu değişimi, ticaretin serbestliği göstergelerini nüfus artışı ile ilişkilendirmişlerdir. Araştırmalarında bağımlılık oranındaki %1 birimlik azalmanın, GDP üzerinde %14 seviyesinde artışa yol açtığını belirtmektedir.

3.Yaklaşım: Nüfus artışının ekonomik gelişmeye etkisi ne olumlu ne olumsuz: Nüfus ile ekonomik büyüme ilişkisine dair sonuncu yaklaşımda ise konunun tartışmaya açık olduğu, kesin bir sonuca ulaşmanın mümkün olmadığı ileri sürülmektedir. Örneğin, Simon [(1995, s.12) nüfus artışı ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin her zaman olumlu veya olumsuz olduğunun iddia edilemeyeceğini ifade etmektedir. Simon'a göre, nüfus ve büyüme arasındaki ilişkiyi değerlendirirken uzun-kısa dönem etkileri açık bir şekilde birbirinden ayırmaktadır ve kesin bir yargıya varmak zordur. Portner (1996, s.45) da, nüfus ile ekonomik büyüme arasında doğrudan bir ilişki olmadığını iddia eder. Portner, piyasaları genişlettiği ve ölçek ekonomisine yol açtığı için olumlu etki yaparken, çalışan başına düşen çocuk sayısının artmasının ve doğal kaynakları paylaşımlarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Birsdall (1982, s.459) da Portner gibi nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün ve gücünün değişebildiğini savunmaktadır. McCombie ve Thirlwall (2016)'e göre nüfus ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkide, tarihsel kanıtlar belirsizlik arz etmektedir: Bir yandan nüfus artışının ekonomik kalkınmayı canlandırıp yaşam standartlarını yükselttiği, diğer taraftan nüfus artışının ülkelerin ekonomik gelişimini engellediği

görülmür. Bu gerekçeyle McCombie ve Thirlwall'a göre de bu konuda kesin bir yargıya ulaşamaz (2016, s.22). McMombie ve Kelley'e göre bu belirsizlikte etkili olan unsurlar, ülkenin ekonomik ve sosyal koşullarına bağlı olarak değişmektedir. Kelley'in aktardığına göre; Kuznets, nüfus artışının ekonomik büyümenin önde gelen belirleyicilerinden biri olmayabileceğini savunmakta, nüfus artışının yaşam standardında iyileşmeyi geciktirebileceğini kabul etmiştir (Kelly, 2001, s.32). Kelley, BM 1953 ve 1973 yıllarında hazırladığı ülke örneklerinden hareketle, nüfus ile gelirin ilişkisinin durumsal olduğunu; yani ülke koşullarına göre farklılaştığını savunur.

Boserup (1981) ve Birdsall (1982, s.460) ise, ekonomik kapasite artışı ile nüfus arasında anlamlı bir ilişki olmadığını, özellikle 1950'lerle birlikte nüfus artış hızında yaşanan ivmelenmeye rağmen, gelirin değişmediğini belirtmektedir. Barlow (1994, s.157) ise, konunun çelişkili yönüne işaret ederek, nüfus artışının büyüme üzerinde kısa dönemde negatif, uzun dönemde ise pozitif etkisine değinmiştir. Dolayısıyla yine bağlama ve ele alınan zaman dilimine işaret edilmiştir. Benzer şekilde Dawson ve Tiffin (1998), Hindistan'ı konu alan çalışmalarında, 1950-1993 yıllındaki milli gelir ile nüfus artışı arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu ampirik sonuca, birim kök testini uygulayarak varmışlardır. Thornton (2001, s.470) Latin Amerika örneğinde, nüfus ve mili gelir arasındaki ilişkiyi inceleyerek bu iki değişken arasında nedensellik ilişkisini de tespit edememiştir. Thornton birden fazla nitel yöntemi karşılaştırmalı olarak kullanarak bu sonuca ulaşmıştır. Kullandığı yöntemler: birim kök testi, Johansen maksimum olasılık yöntemi ve Granger nedensellik testleridir. Murakami ve Yamagata (2019) ise, nüfus artışının ekonomi üzerindeki tartışmalı etkisinin; nüfusun kentsel alanda olup olması ile ilişkisini kurarak değerlendirmektedir. Ulaşım bağlantıları, arazi kullanımı kentsel alanların genişlemesi ve nüfusu çekmesi ile ilişkilidir, ancak bu avantajların olmadığı kırsal alanlar için daha farklı bir durum söz konudur, dolayısıyla nüfus artışının kesin bir ekonomik büyüme yarattığını söylemek mümkün değildir. Abdelbary ve Banhin (2019, s.188) ise neo-klasik yaklaşımı benimsediklerini, Neo-klasik düşüncenin nüfusun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu olmasını beklediklerini ancak 97 Arap ülkesini konu alan ampirik çalışmalarında, ülkelere göre farklılaşan sonuçlara ulaştıklarını belirtmektedirler. Nüfusun çok güçlü etkisinin tespit edildiği Arap ülkeleri olduğu gibi, düzenleyici politikaların bazı Arap ülkelerinde tam tersi yönünde etkisi olduğuna işaret etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde ampirik çalışmalardan birisini yapan Ahmad ve Rana (2018, 248), konuya ilişkin olumlu veya olumsuz bir yargıya varmanın güçlüğü, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile ilişkilendirerek açıklamaktadır. Yaşın yapısının ve beşeri kabiliyetlerin arttığı nüfus dağılımının görece olarak daha gelişmiş ve yüksek gelir düzeyindeki coğrafyalardaki etkisinin olumlu olduğunu belirtmektedirler. Bu yargıya tüm dünyadaki gelişmekte olan bölgeleri değerlendirerek varmışlardır. Dolayısıyla ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre nüfusun etkisinin gücü ve hızı değişmektedir. Polyzos, Kuck ve Abdulrahman (2022, s.4), demografik değişimin ekonomik gelişme üzerindeki etkisini Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan 19 ülkeyi ele alarak yorumlamışlardır. Kadın işgücünün ürettiği ekonomik değer, erkek işgücünün hakim olduğu ülkelere göre farklılaşan katkısını dikkate değer bulmuşlardır. Ayrıca güçlü kamu hakimiyeti, düşük özel girişimler ve işgücü pazarı politikalarındaki sorunlar nedeniyle, etkinin stabil olamadığına işaret edilmektedir. Bu çalışmada sabit etkiler modeli kullanılmıştır. Amornkitvikai vd (2022) çalışmalarında konunun farklı boyutuna işaret etmekte, 1960'dan 2020'ye kadar çok sayıda Asya ülkesinde, nüfusun

hangi yaş ve çalışma düzeyinde/koşullarında olduğunu bilmeden ekonomiye etkisini değerlendirmenin doğru olmayacağı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuca, endojen ortak değişkenlere sahip sabit etkiler modeli kullanılarak ulaşılmıştır. Araştırmalarına göre, bir yönüyle istihdam edilen nüfusun artmasının ekonomi üzerinde olumlu, nüfus artışı ve nüfusun gençleşmesinin ekonomi üzerinde olumsuz etkisi bulunmaktadır.

Ülkemizi konu eden araştırmalara gelindiğinde, ilk olarak nüfus ve gelir ilişkisini konu alan sınırlı sayıda makale olduğu anlaşılmıştır. Az sayıdaki akademik çalışmanın da 2000li yıllarda hazırlanmış olduğu, yakın zamana ışık tutan bir analizin olmadığı görülmüştür. Pür nüfus-gelir ilişkisinden ziyade, ulaşım, eğitim politikaları, siyaset vb. nedenlerin etkisiyle nüfusun gelir üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Örneğin Pazarlıoğlu, iç göçün nedenleri ve etkilerini İzmir örneği için incelemiştir (2007, s.124) Pazarlıoğlu, bivariate probit modeli kullanarak analiz yapmış, göçte etkili unsurları değerlendirmiştir. Kırdar ve Saraçoğlu (2006, s.3), 1975-2000 yılları arasındaki göç bulgularının neo-klasik teorinin aksine sonuçlar verdiğini, göçün gelişme üzerinde olumsuz etkisi olduğuna işaret etmiştir. Kılıçaslan ve Özatağan (2007, s.219), 1987-2000 yılı verilerinden yararlanarak nüfusun bölgesel ekonomik gelişme üzerindeki etkisini inceleyerek; bölgeler arası ekonomik yakınsamada nüfusun olumlu etkisine işaret etmişlerdir. Telatar ve Terzi (2010, s.201) ise, nüfusun eğitim yapısı üzerinden ekonomik büyümeyi incelemiştir. 1968-2006 dönemi ekonometrik analizleri sonucunda, ekonomik büyümenin nüfusu olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Kargı ise (2014, s.51), genel olarak nüfusun olumlu etkisi olduğu kabulü hakim olsa da, Türkiye için durumun paradoksa dönüştüğünü, işsiz ve beceriden yoksun kesimin gelir üzerinde olumlu etkisinden söz edilemeyeceğini belirtir. Güneş (2005, s.125) de, Türkiye genelini konu alan çalışmaların sayısının az olduğunu belirterek Türkiye'ye yönelik ampirik çalışmaların artmasının gerekliliğini belirtmektedir. Güneş, uzun ve kısa dönemli bir uyum olup olmadığını test ettiği çalışmasının sonucunda nüfusun ekonomik büyüme üzerinde kısa dönemli etkisi olduğunu, uzun dönemli denge için politikaların düzenlenmesi gerektiğine değinmiştir. Koentegrasyon modelinden yararlanarak, ülkemizin genel eğilimini ortaya koymuştur. Boztosun, Aysoylu ve Ulucak (2016, s.104), 1961-2011 yılları verilerinden yararlanarak; ülkemizde beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki olduğuna değinmektedir. Beşeri sermaye ve ekonomik gelir arasındaki ilişkinin konu alındığı daha farklı ulusal yayınlar da vardır. Ancak, beşeri sermaye mevzusu, literatürü ve ampirik çalışmalarda parametreleriyle bu makalenin konusunun dışında olduğu için, bu araştırmada sadece Boztosun ve arkadaşlarının çalışmasına yer verilmiştir. Polat (2018, s.210), 1985-2015 yılları verilerini sınırsız vektör oto regresyon yöntemiyle analiz ederek nüfusun büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bu makale, ulusal literatürde yapılmış çalışmalardan birkaç bakımdan farklılaşmaktadır. İlk olarak, bu makale, salt nüfus ile gelir arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bu makaleyi mevcut yayınlardan farklılaştıran ikinci yönü ise, nüfus ile gelir ilişkisinin il bazındaki verilerle hazırlanmasıdır. 81 ilimizin gelir ve nüfus verilerinin analizleri mekânsallaştırılarak ve coğrafi bilgi sistemlerinden yararlanılarak hazırlanan haritalarla görselleştirilmiştir. Bu görseller, ülkemizdeki nüfusun hareket yönü ve gelirin dağılımına ilişkin kümelenmeleri ve bölgesel gelişme eğilimlerini de ortaya koymaya yardımcı olmaktadır. Kırdar ve Saraçoğlu 2006 yılında yaptıkları çalışmada analizlerini mekânsal referanslarla yapmış ve coğrafi bölgelerimiz bazlı bir değerlendirme sunmuşlardır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi; ülkelerin nüfus ve gelir dağılımı ilişkisi; ele alındığı zaman dilimi ve bağlamına göre farklı sonuçlar doğurmaktadır. Tartışmalı bir kavramsal çerçevesi olan gelir ve nüfus ilişkisi, literatürde çoğunlukla ampirik çalışmaları konu almakta, bunların çıkarımlarını genellemeye yönelik bir eğilim hakim olmaktadır. Literatür taramasının sonuçlarından birisi de; nüfusun gelir üzerindeki etkisinin, gelişmekte olan ülkelere ele alınan bir mevzu olmasıdır. Literatürde, ekonomik gelişme süreçlerini tamamlamış ülkelere yönelik ampirik araştırma olmaması; buna karşılık Asya, Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin incelenmesi bu görüşü desteklemektedir.

Bu kapsamda, ülkemizde idari mevzuatın zaman içinde değişiminin yani nüfusu 750.000'i aşan kentlerde 2012 yılı itibariyle gerçekleşen idari yapılanmanın, bu şehirlerdeki gelir üzerindeki etkisini inceleyen bir araştırma da yoktur. Şehir verilerinden ülke verisine tümevarım yöntemiyle çıkarım yapılması, yıllar içindeki eğilimi ortaya koyması bakımından genellenebilir bilgi sunması, makalenin amaçlarından birisidir.

Yöntem

Bu makale; GSYİH ve nüfus ilişkisinin nasıl olduğunu, 20 yıllık bir kesitle ülkemiz için değerlendirmeyi konu almıştır. Bu amaç doğrultusunda; 2004 yılından başlayarak, 2008, 2012, 2016 ve 2020 yılı nüfus ve gelir verileri il ölçeğinde, TÜİK veri tabanlarından derlenmiştir. Makalede göstergeler iki ayrı yöntem kullanarak yorumlanmıştır. Kantitatif analizin ilk aşamasında, nüfus ve gelir verilerini mekansallaştırmak için basit indeks yöntemiyle arcGIS ortamında haritalar üretilmiştir. Böylece hem oransal hem de mekânsal olarak sürecin zamanla değişimi tespit edilmiştir. Belirli bir konuya ilişkin bir ya da daha fazla değişkenin zaman içinde gösterdiği oransal değişimlerin indekslenerek yorumlanması, sosyal bilimler alanında, özellikle ekonomik yorumları sağlıklı yapabilmek için sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir.

Çalışmanın ikinci aşamasında ise nüfus bağımsız değişken, gelir verileri ise bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Bu değişkenler beş ayrı yıl serisi için ki-kare bağımsızlık testine tabi tutularak aralarında ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Çalışmanın hipotezi: **H₀: Türkiye’de illerin nüfusunun büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYH arasında ilişki yoktur.** Ki-kare testinde değişkenlerin kategorik olması gerektiği için nüfus kategorisinde eşik değer 750.000 kişi, gelir kategorisindeki eşik değer ise ülke GSYİH ortalaması olarak kabul edilmiştir.

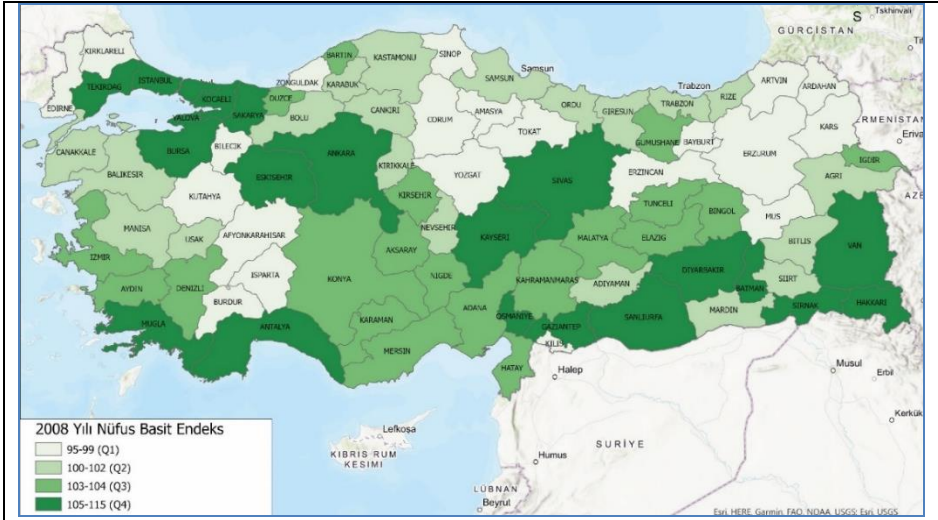
Makalenin hipotezini test etmek amacıyla yapılan kantitatif analizler, literatürde bu alandan daha önce denenmemiş bir çalışmayı sunmaktadır. İki ayağı olan kantitatif analiz süreci; birbirini tamamlayacak şekilde planlanmıştır. İlk aşamasında ülkemizde il bazında mevcut durum ortaya konulmuştur. Mevcut durumunda saptanması ve görselleştirilerek sunulması, Türkiye’deki genel resmi anlamaya yardımcı olması amacıyla yapılmıştır. Ardından yapılan ki kare analiziyle; şehirlerin nüfus büyüklüğü ile gelir dağılımı karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Şehirleşmenin artması olgusunun geliri nasıl etkilediğini anlamak amacıyla kategorik analiz tekniği olan ki kare yöntemi tercih edilmiştir. Bu sayede, şehirler büyüdükçe gelir düzeyindeki artış net bir biçimde saptama ve hipotezin doğruluğunu anlamak mümkün olabilmektedir. Bu şekilde, öncelikle mevcut durumu saptamış, ardından hipotez doğrultusunda yapılan test sonuçlandırılmıştır.

Sabit Esaslı Basit İndeks Yöntemiyle Nüfus ve Kişi Başına GSYH'nın İllere Dağılımı/ Distribution of Population and GDP Per Capita by Provinces by Fixed-Based Simple Index Method

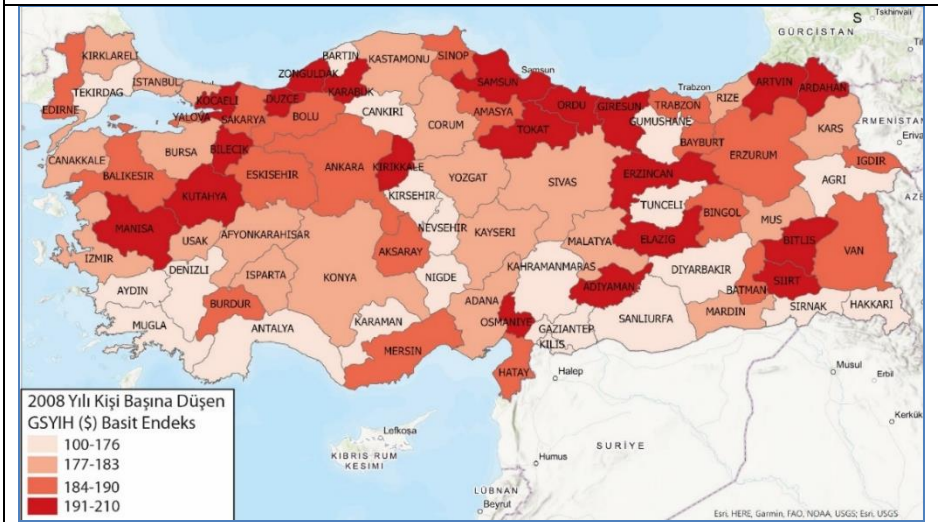
Belirli bir istatistik olaya ilişkin değişkenlerin ait sayısal verilerinin oransal değişimlerin istatistik ölçüsüne indeks denir. İndeksler, ekonomik değerlendirmelerde güvenle kullanılan istatistik ölçülerdendir. İndeksin hesaplanmasında zaman serilerinde fiyat ve miktar değişiminin araştırılması uygulamalarda öne çıkmaktadır. İndeksler, genellikle yıllık olarak hesaplanır: Üretici/tüketici fiyatları indeksleri, ihracat/ithalat indeksleri, gelir/gider indeksleri örnek verilebilir (Polat, 2018, s.210; Çömlekçi, 1989, s. 136).

İndeksler; verinin türüne göre sabit ve değişken (zincirleme) esaslı indeksler, analize göre ise basit ve bileşik indeksler olarak çeşitlenmektedir. İndeks şu şekilde hesaplanır: Bir serideki değerler yani cari değerler, baz alınan temel değere oranlanır ve değerlendirmeleri kolaylaştırmak amacıyla 100 ile çarpılır. Baz değer indeks 100 kabul edilir, diğer yıllar için hesaplanmış olan indeks değerleri 100 ile karşılaştırılır. İndeks değerlerinin 100'ün altında kalması durumunda baz değere göre düşüş, 100'ün üstüne çıkması durumunda ise artış ifade etmektedir. Sabit esaslı indekslerde amaç baz yılı göre artış-azalış oranlarını belirlemek, değerlerin hangi oranlarda değiştiğini incelemektir. Bu çalışmada, sabit esaslı basit indeks yöntem kullanılarak, yıllara göre nüfus ve gelir değişkenlerinin ülke mekanındaki dağılımı gösterilerek eğilimlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Nüfus ve gelir değişkenleri; 2004 baz yılına göre indekslenmiş, takip eden yıllardaki artış ve azalış eğilimleri, ArcGIS yardımıyla haritalara aktarılmıştır. 2004 yılı verileri 100'e indekslendiği yani tüm illerin değerleri 100 kabul edildiği için haritası yapılmamıştır.

2008 yılı dağılımı: 2004 yılından 2008 yılına gelindiğinde il genelinde gelir verilerinin büyüme eğilimi öne çıkmaktadır. İl bazında en yüksek dilimde ekonomik büyüme oranına sahip olan illerin ülke geneline dağıldığı gözlenir. Ülkenin hemen her bölgesinden farklı büyüklükteki illerde en yüksek büyüme oranına (%191-210 aralığına) ulaşılmıştır. Bu illerin bir kısmı, Marmara Bölgesi'ne komşu illerdir. Ekonomik doygunluğa ulaşan Marmara Bölgesi'ndeki ekonomik aktivitelerin pozitif dışsallığının komşu illere sıçradığı anlaşılmaktadır. Kısmen Karadeniz Bölgesi'nde de yüksek oranlı büyüme gözlenirken, Orta ve Doğu Anadolu bölgeleri ana hatlarıyla ülke gelir ortalaması seviyelerindedir.

Şekil 1. 2008 yılı nüfusun illere dağılımı (2004=100 basit indeksli)

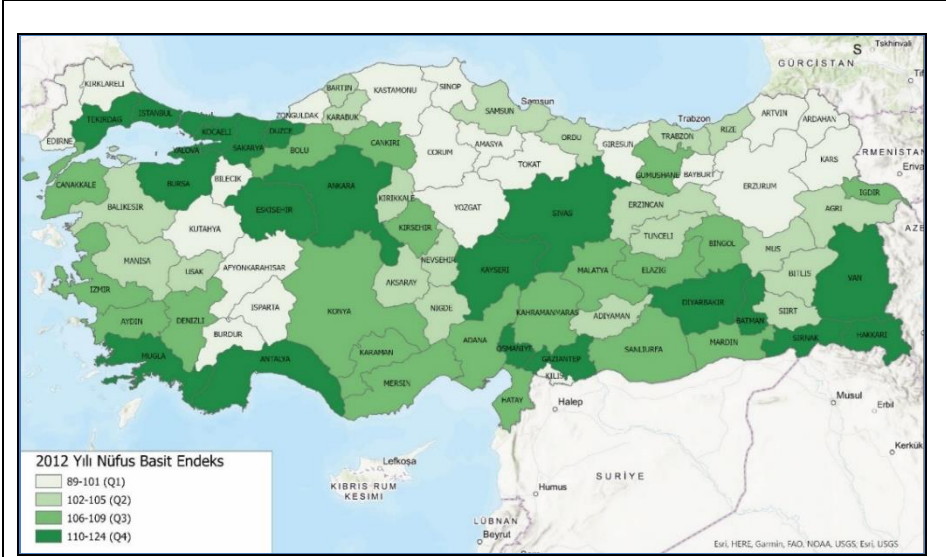

Şekil 2. 2008 verileriyle kişi başına GSYH'nun illere dağılımı (2004=100 basit indeksli)

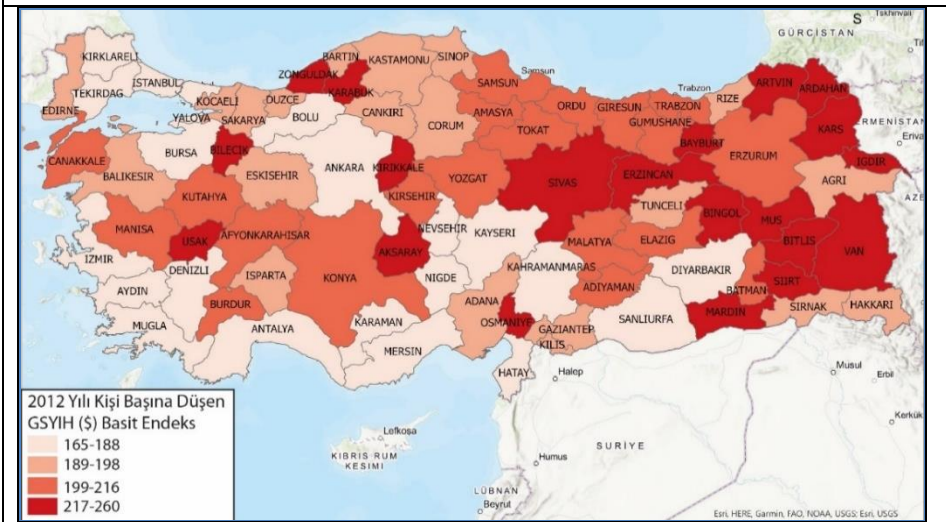
Türkiye'de nüfusun hareketliliği değerlendirildiğinde, birkaç karakteristik gözlenebilir: (I) Bir metropol olarak İstanbul tek başına öne çıkmaktadır. (II) İstanbul'un da içinde olduğu Marmara Bölgesi nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. (III) Batı ve güney kıyı şehirlerinde nüfus artışı stabildir. (IV) Orta, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'daki büyükşehirler, diğer şehirlere göre nüfus artışında öne çıkmaktadır. Nüfus verileri ile kişi başına düşen GSYH verilerinin indeks haritaları tümüyle farklıdır (bkz. Şekil 1-2). Nüfusu artan illerde gelirin daha stabil kaldığı, buna karşılık nüfusu ülke ortalama artışının gerisinde kalan illerin gelirinde sanki ekonomik olarak büyüme varmış gibi bir harta ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Anadolu Kaplanları olarak anılan sanayi kentlerinin nüfus artışı da ekonomik büyümesi de dengeli olduğu için daha

ortalama aralıkta büyüme oranları görülmektedir. Nüfusu büyümeyen kentler, gelir artışında daha avantajlı görünmektedir.

2012 yılı dağılımı: 2008 yılındaki nüfus eğilimleri, 2012 yılına da aynı şekilde yansımıştır. Nüfus kaybı, İç Orta Karadeniz'den kıyı bölgelerine doğru yayılmıştır. Kuzeydoğu Anadolu, İç Ege, Batı ve İç Orta Karadeniz Bölgeleri'ndeki illerin nüfuslarını korumakta zorlandığı görülmektedir.

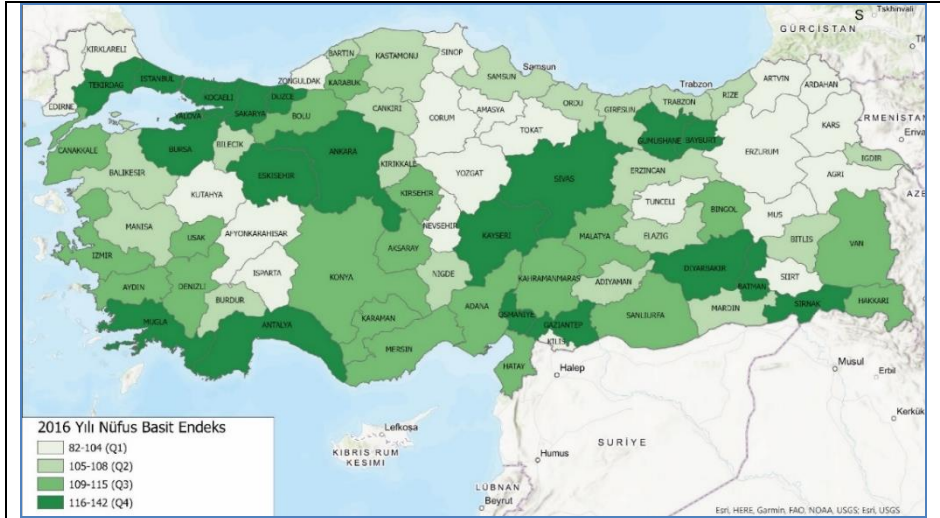
Şekil 3. 2012 yılı nüfus illere dağılımı (2004=100 basit indeksli)

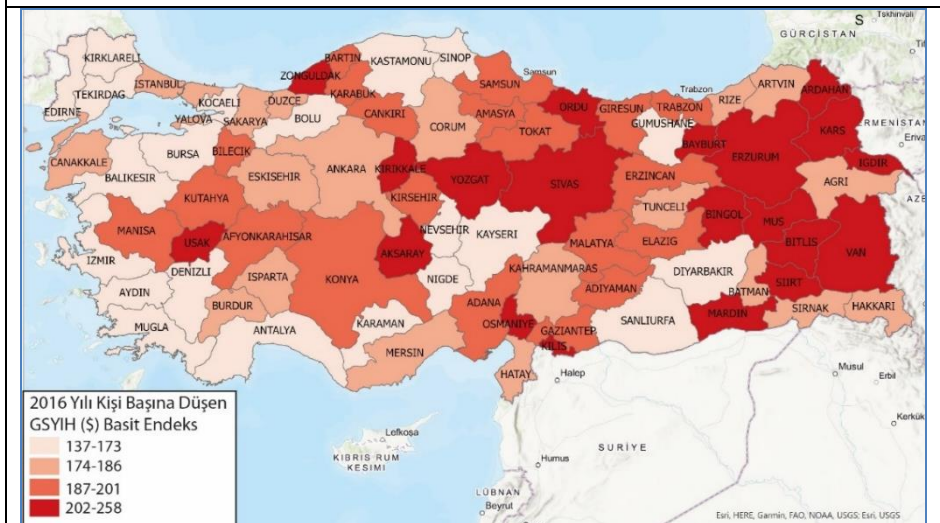
Şekil 4. 2012 verileriyle kişi başına GSYH'nun illere dağılımı (2004=100 basit indeksli)

2012 yılı ekonomik göstergelerine göre, ülkenin olumlu ekonomik konjonktürü, tüm illere yansımıştır. 2008 yılından 2012 yılına gelindiğinde, ekonomik göstergeler 2004-2020 yılı aralığındaki en parlak seviyededir. Bu dönemde ülkemizin başat kentlerinin ekonomik büyümesi diğerlerine göre sınırlı kalmıştır. Ortalamayı yükselten illerin 2008 yılına göre daha orta ve doğuya kaydığı, orta büyüklükteki Anadolu kentlerinin bu gelişmede pay sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle büyükşehir özelinde büyümenin daha yavaş olduğu görülmektedir (bkz. Şekil 3-4).

2016 yılı dağılımı: 2016 yılı makro ekonomik göstergeleri 2012 yılı kadar ivmeli büyüme gösteremese de, genel eğilimler benzerlik göstermektedir. Ancak gelir artışı seviyesindeki düşme bu dönemle birlikte göze çarpmaktadır. Kişi başına düşen gelirin gerilemesi 2020 yılında da devam edecektir. Kişi başına gelir miktarı ülkenin orta ve doğu kesiminde daha fazla artmaktadır. Güçlü ekonomik altyapısı olan, sanayileşmiş hızlı büyüme performansı gösteren kentler ise, ekonomik gelir dağılımından daha düşük oranda büyüme sağlayabilmektedir. Bu kentler belirli bir doygunluk seviyesine ulaştıkları için büyümelerinin daha yavaş olduğu dikkati çekmektedir.

Şekil 5. 2016 yılı nüfusun illere dağılımı (2004=100 basit indeksli)

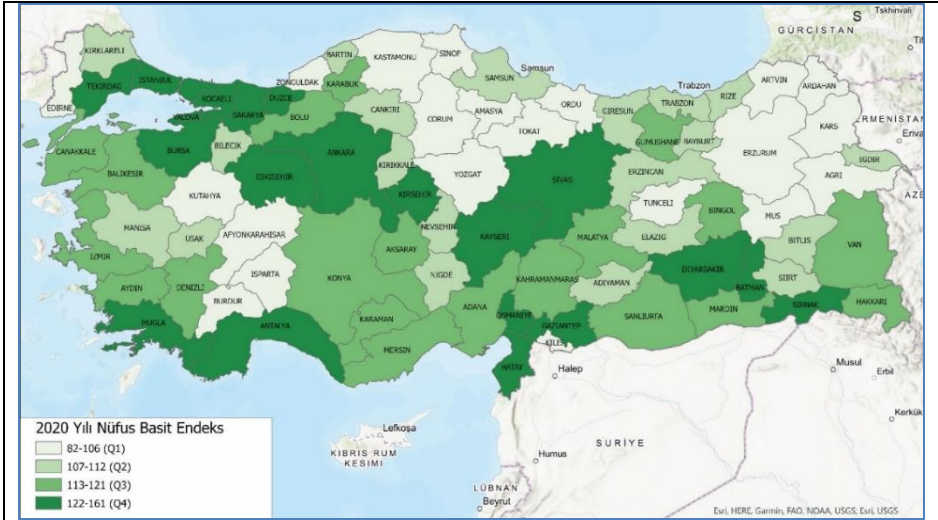

Şekil 6. 2016 verileriyle kişi başına GSYH'nun illere dağılımı (2004=100 basit indeksli)

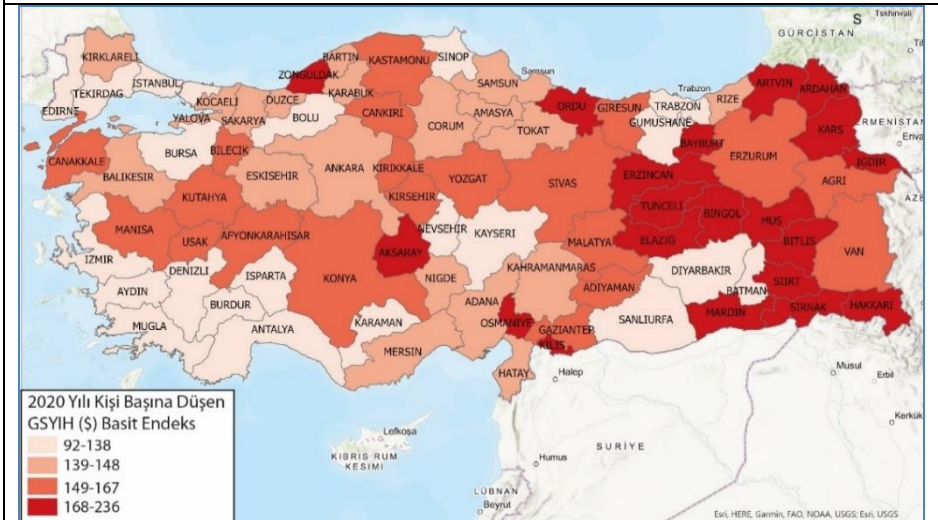
2016 yılı nüfus verilerindeki eğilimler, 2012 yılına benzemektedir. Ülkemizin az gelişmiş illerinin nüfusu azalmaya, zaten büyük olan kentlerin de nüfusu artmaya devam etmektedir. Ülke ortalamasında nüfus artış değerleri hakim görünümündedir. Nüfusun ülke ortalamasının üstünde artış gösterdiği yerlerin büyükşehir statüsünde olması dikkat çekicidir.

2020 yılı dağılımı: Ekonomik göstergelere göre 2020 yılı verileri, 2004 yılından beri gözlenen en yüksek gerilemeye şahit olmuştur. 2016 yılında 10.964 \$ olan kişi başına GSYH değeri, 2020 yılında 8.598 \$ olmuştur. Nitekim ülkenin ekonomik yapısına katkısı yüksek olan, genellikle büyükşehir statüsündeki kentlerde de büyümenin sınırlı olduğu gözlenmiştir. En yüksek kişi başına ekonomik gelir artışı, ülkenin doğusunda

kümelendi. Bunun nedeni, yukarıda da ifade edildiği gibi doğu ve orta Anadolu şehirlerinin nüfus kaybı nedeniyle, kişi başına gelirden oluşan büyüme görüntüsüdür.

Şekil 7. 2020 yılı nüfusun illere dağılımı (2004=100 basit indeksi)

Şekil 8. 2020 verileriyle kişi başına GSYİH'nün illere dağılımı (2004=100 basit indeksi)

Nüfus göstergelerinde ise; 2004 yılından beri gözlenen eğilimlerin, 2020 yılında da izleri sürülmektedir. Üç büyük şehir, Marmara Bölgesi, Batı ve Güney kıyı şehirlerinin nüfus artışı ülke ortalamasının üstündedir. Buna karşılık kuzey kıyılarındaki nüfus kaybı belirginleşmiş, Doğu Anadolu, İç Ege, Orta Karadeniz'in iç kesimlerinde yine nüfus azalmıştır.

Ki-Kare Bağımsızlık Testi Yöntemiyle Nüfus ve Gelir İlişkisinin Değerlendirilmesi/ Evaluation of Population and Income Relationship with Chi-Square Independence Test Method

Araştırmanın Değişkenleri, Hipotezi ve Ki-Kare Yöntemi

Yapılan literatür taramasında, nüfus ile gelir arasındaki ilişkinin yüzyılı aşkın zamandır araştırma konusu olduğunu ancak konuya ilişkin bir uzlaşmaya varılmadığı tespit edilmişti. Literatürde tartışılan bu konu, Türkiye’de nasıl karşılık bulmaktadır? Makalede bu soruya cevap aranmakta, nüfusun büyüklüğünün GSYİH değişimi üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu araştırmanın değişkenleri, il bazında kişi başına düşen GSYİH (\$ cinsinden) ve il nüfuslarıdır. Nüfus bağımsız, GSYİH bağımlı değişkendir. Bu değişkenler, TÜİK veri tabanlarından alınmıştır. Bu çerçevede geliştirilen araştırmanın ana hipotezleri ve yıl bazlı alt hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H₀: *Türkiye’de illerin nüfusunun büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki yoktur.*

H_a: *Türkiye’de illerin nüfusunun büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki vardır.*

H_{a1}: *Türkiye’de 2004 yılında illerin nüfusunun büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki vardır.*

H_{a2}: *Türkiye’de 2008 yılında illerin nüfusunun büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki vardır.*

H_{a3}: *Türkiye’de 2012 yılında illerin nüfusunun büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki vardır.*

H_{a4}: *Türkiye’de 2016 yılında illerin nüfusunun büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki vardır.*

H_{a5}: *Türkiye’de 2020 yılında illerin nüfusunun büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki vardır.*

Hipotezleri test etmek için ki-kare testi yöntemi kullanılmıştır. Ki kare kategorik veriyi işlemselleştirerek çok gerçekçi sonuçlar veren bir yöntemidir. Ki-karenin bağımsızlık, homojenlik ve uygunluk olmak üzere üç test türü vardır. Bu çalışmada ki-kare bağımsızlık testi kullanılmıştır. Ki-kare bağımsızlık testi, herhangi iki olay arasında ilişki olup olmadığını inceler. Bağımsızlık; teorik frekanslar ile gözlemlenen frekanslar arasındaki farklara göre belirlenir. Frekans değerlerinin birbirine yakın olması halinde değişkenler arasındaki ilişki red edilir yani H₀ hipotezi kabul edilir. Ters durumda, bağımsızlık olmadığı yani ilişki olduğu sonucuna varılır ve H_a hipotezi kabul edilir.

Araştırmamızda bulunan iki değişkenlerin kategorileri şu şekilde oluşturulmuştur: Bağımsız değişken olan nüfusa ilişkin kategorinin kaynağı yasal dayanaktır. Ülkemizde idari yapılanmada temel ayırım, illerin büyükşehir statüsünde olup olmamalarına göre oluşturulmuştur. 750.000 nüfus kritik değer olarak kabul edilmiş, 750.000’in üstündeki büyükşehirler (Ki-kare testinde “Büyükşehir” olarak ifade edilmiştir) ve orta ve küçük nüfusu olan şehirler (Ki-kare testinde “Şehir” olarak ifade edilmiştir) olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Bu kategorik ayırımın nedeni, büyükşehir olması durumunda şehirlerin yönetsel bir takım farklı prosedürlere tabi tutulmalarıdır. Ülkemizde büyükşehir ilanı, 1984 yılında üç şehir ile başlamıştır. Büyükşehir sayısı yıllar içinde artış göstermiş; 2012 yılında yapılan yasal düzenleme ile

büyükşehir sayısı 30'a ulaşmıştır.

Araştırmadaki bağımlı değişken, kişi başına düşen GSYİH'dır. Kişi başına düşen GSYİH, ülkedeki ortalama gelir düzeyini ifade eder. Enflasyon etkisinin de nötrlenmesini sağlamak amacıyla, TÜİK'in \$ cinsinden GSYİH verileri değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Gelire ilişkin kategori oluşturulurken, ülke ortalamasının altında ve üstünde olmak iki kategori olarak kabul edilmiştir. Böylece ki-kare testi oluşturmak için gerekli olan kategorik ayırım hem bağımlı hem de bağımsız değişkenler için sağlanmıştır. Ki-kare test istatistiğinde kullanılan veri setleri eklerde sunulmuştur.

Ki-Kare Bağımsızlık Testi Analizleri

Ki-kare test istatistiğinde bağımlı ve bağımsız değişken kategorileri, ele alınan her yıl için, o yılın verileriyle değerlendirilmiştir. Kategoriler 5 seri yıl için ayrı ayrı ki-kare bağımsızlık testine tabi tutulmuştur. Ki-kare testinde p değeri, olası hata miktarını göstermekte ve farkın istatistiksel olarak anlamlı olması durumunu ifade etmektedir. Fisher tarafından bu hatanın maksimum kabul edilebilir p değeri 0,05 olarak kabul edilmektedir. SPSS paket programında p değeri Sig. kısaltması ile verilmektedir. Sig. "significance" (anlamlılık) kelimesinin kısaltmasıdır. Bu analizde p kritik değerinin büyüklüğüne göre hipotezin red mi kabul mü edileceğine karar verilmiştir.

2004 yılı verileri: 2004 yılı verilerine göre çapraz tablonun hücrelerinden birisinde beklenen değer 5'in altında olduğu için Fisher's Exact Test yapılması gerekmektedir. Hücre sayısı 2x2 olduğu için Fisher's Exact testine uygundur. Fisher's Exact Test'inin $p \leq 0,05$ olmalıdır. 2004 yılı verilerinde $p=0,035$ 'dir. Bu durumda $p=0,035 < 0,05$ olduğu için H_0 hipotezi red edilir. H_{a1} hipotezi kabul edilir.

H_0 : Türkiye'de illerin nüfusunun büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYH arasında ilişki yoktur.

H_{a1} : Türkiye'de 2004 yılında illerin nüfusunun büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYH arasında ilişki vardır.

Tablo 1. 2004 yılı Ki-kare bağımsızlık testi

NUFUS2004 * GSYH2004 Çapraz Tablosu

			GSYH2004		Toplam
			Ort altında	Ort üstünde	
NUFUS2004	Şehir	Gözlenen Değer	54	7	61
		Beklenen Değer	50,5	10,5	61,0
	Büyükşehir	Gözlenen Değer	13	7	20
		Beklenen Değer	16,5	3,5	20,0
Toplam		Gözlenen Değer	67	14	81
		Beklenen Değer	67,0	14,0	81,0

Ki-Kare Testi

	Değer	Df	Asymp. Sig. (2-tarflı)	Exact Sig. (2-tarflı)	Exact Sig. (1-tarflı)
Pearson Ki-Kare	5,830 ^a	1	,016		
Süreklilik Düzeltmesi ^b	4,301	1	,038		
Olasılık Oranı	5,207	1	,022		
Fisher'in Exact Testi				,035	,023
Geçerli Durum Sayısı	81				

a. 1 hücrenin (25,0%) beklenen değeri 5'in altında. Minimum beklenen değer: 3,5.

b. Yalnızca 2x2 tablo için hesaplanmıştır.

Sonuç olarak: 2004 yılındaki illerin nüfus büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki vardır. Bir başka ifadeyle, 2004 yılında nüfus; kişi başına düşen gelir üzerinde etkilidir.

2008 yılı verileri: 2008 yılı verilerine göre çapraz tablonun hücrelerinden birisinde beklenen değer 5'in altında olduğu için Fisher'in Exact Testi yapılması gerekmektedir. Hücre sayısı 2x2 olduğu için Fisher'in Exact testine uygundur. Fisher'in Exact Test'inin $p \leq 0,05$ olmalıdır. 2004 yılı verilerinde $p=0,036$ 'dır. Bu durumda $p=0,036 < 0,05$ olduğu için H_0 hipotezi red edilir. H_{a2} hipotezi kabul edilir.

H₀: Türkiye'de illerin nüfusunun büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki yoktur.

H_{a2}: Türkiye'de 2008 yılında illerin nüfusunun büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki vardır.

Tablo 2. 2008 yılı Ki-kare bağımsızlık testi

NUFUS2008 * GSYH2008 Çapraz Tablosu

			GSYH2008		Toplam
			Ort altında	Ort üstünde	
NUFUS2008	Şehir	Gözlenen Değer	53	6	59
		Beklenen Değer	49,5	9,5	59,0
	Büyükşehir	Gözlenen Değer	15	7	22
		Beklenen Değer	18,5	3,5	22,0
Toplam		Gözlenen Değer	68	13	81
		Beklenen Değer	68,0	13,0	81,0

Ki-Kare Testi

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-terafli)	Exact Sig. (2-terafli)	Exact Sig. (1-terafli)
Pearson Ki-Kare	5,574 ^a	1	,018		
Süreklilik Düzeltmesi ^b	4,083	1	,043		
Olasılık Oranı	5,040	1	,025		
Fisher'in Exact Testi				,036	,025
Geçerli Durum Sayısı	81				

a. 1 hücrenin (25,0%) beklenen değeri 5'in altında. Minimum beklenen değer: 3,5.

b. Yalnızca 2x2 tablo için hesaplanmıştır.

Sonuç olarak: 2008 yılındaki illerin büyükşehir olup olmaması ile aynı yıl kişi başına düşen GSYH arasında ilişki vardır. Bir başka ifadeyle, 2008 yılı göstergeleri, nüfus büyüklüğünün kişi başına gelir miktarı üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.

2012 yılı verileri: 2012 yılı verilerine göre çapraz tablonun hücrelerinden birisinde beklenen değer 5'in altında olduğu için Fisher'in Exact Testi yapılması gerekmektedir. Hücre sayısı 2x2 olduğu için Fisher'in Exact testine uygundur. Fisher'in Exact Test'inde çok nadiren $P=0,05$ değeriyle karşılaşılır. Bu durumda; kabul edilebilir maksimum değeri 0,05 olması gerektiğinden; 2004 yılı verilerinde $p=0,05$ anlamlı kabul edilir. Bu durumda $p=0,05$ olduğu için H_0 red edilir. H_{a3} kabul edilir.

H₀: Türkiye'de illerin nüfusunun büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki yoktur.

H_{a3}: Türkiye'de 2012 yılında illerin nüfusunun büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki vardır.

Tablo 3. 2012 yılı Ki-kare bağımsızlık testi

NUFUS2012 * GSYH2012 Çapraz Tablosu

			GSYH2012		Toplam
			Ort altında	Ort üstünde	
NUFUS2012	Şehir	Gözlenen Değer	51	6	57
		Beklenen Değer	47,9	9,1	57,0
	Büyükşehir	Gözlenen Değer	17	7	24
		Beklenen Değer	20,1	3,9	24,0
Toplam		Gözlenen Değer	68	13	81
		Beklenen Değer	68,0	13,0	81,0

Ki-Kare Testi

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-tarflı)	Exact Sig. (2-tarflı)	Exact Sig. (1-tarflı)
Pearson Ki-Kare	4,355 ^a	1	,037		
Süreklilik Düzeltmesi ^b	3,082	1	,079		
Olasılık Oranı	4,024	1	,045		
Fisher'in Exact Testi				,050	,043
Geçerli Durum Sayısı	81				

a. 1 hücrenin (25,0%) beklenen değeri 5'in altında. Minimum beklenen değer: 3,9.

b. Yalnızca 2x2 tablo için hesaplanmıştır.

Sonuç olarak: 2012 yılında illerin nüfus miktarları ile aynı yıl kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki vardır. Ancak anlamlılık düzeyinin tam sınırda olması, istatistiksel olarak ilişki olsa da, verinin güvenilirliğinden şüphe duymayı gerektirmektedir. Bu durumda 2012 yılı için bu iki kategorik değişken incelendiğinde, ilişki olup olmadığı net bir şekilde anlaşılamamaktadır.

2016 yılı verileri: 2016 yılı verilerine göre çapraz tablonun hücrelerinden birisinde beklenen değer 5'in altında olduğu için Fisher'in Exact Testinin yapılması gerekmektedir. Hücre sayısı 2x2 olduğu için Fisher'in Exact testine uygundur. Fisher'in Exact Test'inin p değeri $\leq 0,05$ olmalıdır. 2004 yılı verilerinde $p=0,089 > 0,05$ olduğu için, anlamlılık düzeyi sınırının üstündedir. Bu durumda H_0 kabul edilir, H_{a4} red edilir.

H_0 : Türkiye'de illerin nüfusunun büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYH arasında ilişki yoktur.

H_{a4} : Türkiye'de 2016 yılında illerin nüfusunun büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYH arasında ilişki vardır.

Tablo 4. 2016 yılı Ki-kare bağımsızlık testi

NUFUS2016 * GSYH2016 Çapraz Tablosu

			GSYH2016		Toplam
			Ort altında	Ort üstünde	
NUFUS2016	Şehir	Gözlenen Değer	47	4	51
		Beklenen Değer	44,1	6,9	51,0
	Büyükşehir	Gözlenen Değer	23	7	30
		Beklenen Değer	25,9	4,1	30,0
Total		Gözlenen Değer	70	11	81
		Beklenen Değer	70,0	11,0	81,0

Ki-Kare Testi

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-tarafli)	Exact Sig. (2-tarafli)	Exact Sig. (1-tarafli)
Pearson Ki-Kare	3,862a	1	,049		
Süreklilik Düzeltmesi ^b	2,655	1	,103		
Olasılık Oranı	3,719	1	,054		
Fisher'in Exact Testi				,089	,054
Geçerli Durum Sayısı	81				

a. 1 hücrenin (25,0%) beklenen değeri 5'in altında. Minimum beklenen değer: 4,1.

b. Yalnızca 2x2 tablo için hesaplanmıştır.

2016 yılındaki illerin nüfus büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYH arasında ilişki yoktur. Bir başka ifadeyle, 2016 yılı göstergeleri, nüfus büyüklüğünün kişi başına düşen gelir miktarı üzerinde artıran veya azaltan yönde etkisi olduğunu göstermemektedir. Büyükşehir kategorisindeki il sayısındaki ciddi artış, bu etkiyi gözlemeye engel teşkil eden unsurlardan birisidir.

2020 yılı verileri: 2020 yılı verilerine göre çapraz tablonun hücrelerinden birisinde beklenen değer 5'in altında olduğu için Fisher'in Exact Testi yapılması gerekmektedir. Hücre sayısı 2x2 olduğu için Fisher'in Exact testine uygundur. Fisher'in Exact Test'inin $p \leq 0,05$ olmalıdır. 2004 yılı verilerinde $p=0,089 > 0,05$ olduğu için anlamlılık düzeyi sınırının üstündedir. Bu durumda; H_0 kabul edilir, H_{a5} red edilir.

H₀: Türkiye'de illerin nüfusunun büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYH arasında ilişki yoktur.

H_{a5}: Türkiye'de 2020 yılında illerin nüfusunun büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYH arasında ilişki vardır.

Tablo 5. 2020 yılı Ki-kare bağımsızlık testi

NUFUS2020 * GSYH2020 Çapraz Tablosu

			GSYH2020		Toplam
			Ort altında	Ort üstünde	
NUFUS2020	Şehir	Gözlenen Değer	47	4	51
		Beklenen Değer	44,1	6,9	51,0
	Büyükşehir	Gözlenen Değer	23	7	30
		Beklenen Değer	25,9	4,1	30,0
Total		Gözlenen Değer	70	11	81
		Beklenen Değer	70,0	11,0	81,0

Ki-Kare Testi

	Değer	df	Asymp. Sig. (2-tarafli)	Exact Sig. (2- tarafli)	Exact Sig. (1- tarafli)
Pearson Ki-Kare	3,862 ^a	1	,049		
Süreklilik Düzeltmesi ^b	2,655	1	,103		
Olasılık Oranı	3,719	1	,054		
Fisher'in Exact Testi				,089	,054
Geçerli durum sayısı	81				

a. 1 hücrenin (25,0%) beklenen değeri 5'in altında. Minimum beklenen değer: 4,1

b. Yalnızca 2x2 tablo için hesaplanmıştır

2020 yılındaki illerin nüfus büyüklüğü ile aynı yıl kişi başına düşen GSYİH arasında ilişki yoktur. Bir başka ifadeyle, 2020 yılı göstergeleri, nüfusun miktarının kişi başına

düşen gelir üzerinde etkisi olduğunu göstermemektedir. 2016 yılında olduğu gibi, 30'a ulaşan büyükşehir sayısı spesifik olarak etkiyi değerlendirmeyi güçleştirmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme/ Conclusion and Evaluation

Yüzyılı aşkın zamandır nüfusun ekonomi üzerindeki etkilerini konu alan araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalar sonucunda, nüfus ile ekonomik büyüme etkileşiminin nasıl olduğu konusunda bir uzlaşıya varılamamıştır. Nüfusun artması ekonomik gelişmeye katkı mı sağlar yoksa ekonomik gelişmeyi olumsuz mu etkiler? Bu sorulara da cevap veren net bir kuramsal yaklaşımdan söz edilememektedir. Bu konuda literatürde ana hatlarıyla üç yaklaşım bulunmaktadır: (I) Nüfusun ekonomik geliri artıran yönde etkilediği, (II) Nüfusun ekonomik geliri azaltan yönde etkilediği ve (III) Nüfus ile ekonomik gelir arasındaki ilişkinin olumlu veya olumsuz etkisi olduğuna dair kesin bir yargıya ulaşılamayacağı yaklaşımı. Farklılaşan görüşler oluşmasının nedenlerinden birisi; konunun yere özgü bağlamlar içermesidir. Bu çalışmanın genelde ülke deneyimlerini çoğaltmak, özelde ise Türkiye'ye ilişkin spesifik bir analiz yaparak literatüre katkı sağlamak gibi bir gayesi bulunmaktadır. Üstelik literatürde ülkemizdeki 2000'li yılların gelişmelerini konu alan sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu bağlamda, araştırmanın amacı; bu tartışmaları Türkiye örneğinde ele alarak, GSYH ve nüfus arasındaki ilişkiyi, 20 yıllık bir kesit için değerlendirilmiştir.

Araştırmada nüfus ve GSYH verilerinin 2004, 2008, 2012, 2016 ve 2020 yılları için karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır. Bu analizlere göre, ülkemizdeki nüfusun coğrafi dağılımında yıllardır gözlenen dengesizlik, 2004 yılından itibaren daha da belirginleşmeye başlamıştır. Bu dengesizlikte ilk aşamada, kırsaldan kentsele yönelen hareketlilik 2000li yıllar boyunca artarak sürmüştür. İkinci aşamada ise, küçük şehirlerden büyükşehirler olan hareketlilik artış göstermiştir. Başta İstanbul olmak üzere, Marmara Bölgesi'ndeki kentler, büyükşehirler ve batı ve güney sahil kentleri, ülkemizin nüfus artış hızı ortalamasının üstünde nüfus artışına konu olmaktadır. Zamanla Karadeniz sahil kentlerinin büyüme hızı yavaşlamış, Doğu Anadolu, iç Ege, Karadeniz'in iç kesimindeki kentler nüfuslarını korumakta zorlanmaya başlamıştır.

Kişi başına düşen GSYH verileri incelendiğinde, belirli bir ekonomik kapasitesi olan büyükşehirlerin gelir düzeyindeki artışın, 2010 yılından sonra yavaşlama eğilimi gözlenmektedir. İkinci bir sonuç; nüfus kaybeden veya ancak nüfusu koruma noktasındaki kentlerimizde, genel olarak kişi başına gelirin arttığı görüntüsü vardır. Bu aslında, nüfus kaybının neden olduğu beşeri ve sektörel gerilemenin ekonomik verilere yansımamasından kaynaklanmaktadır. Nüfusu erimekte olan kentlerin ilerleyen yıllarda kişi başına düşen gelir değerlerinin gerileyeceği tahmin edilmektedir. Gelir artışının, 2000li yıllar ilerledikçe, ülkenin doğu ve güney sınırlarındaki kentlere yöneldiği görülmektedir. Yapılan analizlere göre; belirli bir ekonomik kapasiteye sahip olan kentlerin gelir artışının yavaşladığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık nüfus artışının yavaş olduğu, ekonomik altyapısı bakımından da çok güçlü olmayan kentlerin gelir artışının ise yüksek olduğu görülmektedir. Ülkenin ekonomisini sırtlayan İstanbul, Kocaeli, Bursa gibi şehirlerin kişi başına gelir dağılımı parlak değildir. Son on yılda, şehirlerin nüfusunu artıran insanlar, şehirlerin gelir düzeyini de artıramamıştır. Sektörel bir yeniden yapılanma, katma değeri artırma stratejileri, işgücünün niteliğinin yeniden yapılanmaya uyumlu hale gelmesi hedeflenmedikçe, bu şehirlerdeki ekonomik büyümenin yavaşlaması kaçınılmazdır.

Bu genel çıkarımların ardından; hipotez testlerinin sonuçları değerlendirildiğinde, 2004 ve 2008 yılında ülkemizde nüfusu 750.000'un üstünde 20-22 şehir bulunmaktadır. Bu şehirlerin pek azının gelir düzeyi, ülke ortalamasının üstündedir. Bu yıllarda şehirlerimizin 67'sinin gelir seviyesi, ülke ortalamasının altındadır. Gelir dengesizliği; az sayıda şehirde yığılmış yüksek gelir düzeyinden kaynaklanmaktadır. Ki-kare bağımsızlık testi sonuçlarına göre, 2004 ve 2008 yılı verilerine göre, idari yapısı bakımından büyükşehir statüsünde olan kentlerin nüfus büyüklüğü ile kişi başına düşen GSYH değeri arasında ilişki vardır. Nüfusu 750.000'in üstünde olan kent sayısının az olması gelir artışı ile ilişki kurmayı kolaylaştırmıştır. 2012 yılına gelindiğinde mevcut eğilimlerin belirginleştiği görülür. Küçük ve yavaş nüfus artışı kaydeden şehirlerdeki nüfus artışı durma noktasına yaklaşmıştır. Aradan geçen dört yılda orta büyüklükteki şehirlerin nüfus artışını korumakta zorlandıkları kaydedilmiştir. Bu şehirlerde gelir dağılımı da tıpkı nüfus gibi düşük artış kaydedebilmiştir. Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki şehirler bu yapıya örnek verilebilir. Bu sonucu, (I) şehirlerdeki hakim ekonomik sektörel yapılanma, (II) şehirlerdeki ekonomik sektörlerin alt kırılımları, (III) şehirlerdeki nüfusun ekonomik değer üretebilme kapasitesi ve (IV) nüfusun demografik yapısı/dağılımını birlikte değerlendirmek gereklidir. Bu kentlerde başat ekonomik aktörün devlet olması, girişimciliğin gelişmemesi, çalışma çağı nüfusunun göç etmesi gibi unsurlarla yorumlanmalıdır. Orta ve küçük ölçekli şehirlerin büyükşehirlere göre daha az ekonomik değer üretebilmesi, zaman içinde tersi yöne evrilmiştir. Bu durum, ki-kare testi sonuçlarına da yansımıştır. Test sonuçlarına göre, bu yıllarda nüfus ile gelir arasında ilişki vardır ancak bu ilişkinin gücü ve etkisi çok belirgin değildir. 2012 yılı bir özelliği ile diğer yıllardan farklılaşmaktadır: 2012 yılında 6360 sayılı Büyükşehir Yasası yürürlüğe girmiştir. 2012'de on şehir daha büyükşehir statüsü kazanmış, 2014 yılında resmileşmiştir. Bu nicel değişim nedeniyle, 2016 ve 2020 yıllarının göstergeleri birbirine benzeyerek önceki yıllardan farklılaşmaktadır. Nüfusa ilişkin 2004 yılından beri gözlenen eğilimler, bu periyotta da artarak sürmektedir. Küçük ve orta büyüklükteki şehirlerde ya nüfus kaybı ya da artış hızında yavaşlama gözlenmektedir. Buna karşın büyükşehirlerdeki yoğunluk artmaya devam etmektedir. Ülkemiz haritasında Edirne'den Hakkari'ye çizilecek vev bir hattın kuzeyinde kalan yarısının nüfus kaybı çok net görülebilir (bkz. Harita 5-8). Aynı vev çizgi bu kez gelir haritaları üzerinde çizildiğinde ise tersi yönlü bir yoğunlaşma göze çarpmaktadır. Ülkemizin orta ve doğu bölgeleri kişi başına düşen gelirin 100 indeksli göstergelerinde en yüksek değerlere ulaşmaktadır. Bu durum test sonuçlarına da yansımıştır. 2016 ve 2020 yıllarında, nüfusu 750.000'in üzerinde olan ve büyükşehir statüsünde 30 şehir bulunmaktadır. Bu yıllarda; sınırlı eğitimi ve donanımı olan çok sayıda insan büyükşehirlerde yığılmaya devam etmiştir. Büyükşehirlerimiz, demografik kapasitesi sınırlı işgücüne ev sahipliği yapmaktadır. Bu durumda, Malthus'un teorisi doğrulanmakta; artan işgücü ekonomik getiriye artıran yönde değerlendirilememektedir. Yani şehirlerin nüfusu büyümekte ama bu büyüme şehirlerin ekonomik kapasitesini artıramamaktadır. 2016 ve 2020 yılları için ki-kare testi sonuçları bu yaklaşımı doğrulamaktadır.

Sonuç olarak; 2004 ve 2008 yıllarında H0 hipotezi red edilmiş, 2012 yılında sınır değerde olduğundan ne red ne kabul edilebilmiştir. 2016 ve 2020 yıllarında ise H0 hipotezi kabul edilmiştir. 2004 ve 2008'de nüfusun büyümesi ile gelirin miktarı arasında pozitif ilişki vardır. 2016 ve 2020'de durum tersine dönmüş, nüfusun büyüklüğü ile gelir arasında ilişki olmadığı tespit edilmiştir. 2012 yılı ise, bir ilişki olup olmadığına dair sonuç ortaya koymuştur. Bu üç farklı sonuç, tam olarak literatürde yapılan

tartışmanın ülkemizin son 20 yılı için de doğruluğunu göstermektedir. Ülkemiz, literatürdeki tartışmayı anlatan tipik bir örnektir.

2000li yılların nüfus/gelir ilişkisi, bir bakıma ülkemizdeki şehirleşme serüveninin kısa bir özeti mahiyetindedir. Bu serüvende karşımıza çıkan ilk sonuç; planlı makro ekonomik politika geliştirme anlayışından uzaklaşmanın neden olduğu metropollere göçtür. Zaman zaman gerçekleşen imar aflar ve plan dışı uygulamalar, belirli şehirlerin yoğunlaşmasıyla sonuçlanmıştır: 30 büyükşehir, ülke nüfusunun dörtte üçünü oluştururken, İstanbul tek başına, kalan 51 şehrin nüfusunu geçmektedir. Kalkınma planları, sektörel planlar, yasal ve yönetsel süreçler, bu yoğunlaşmayı durduramamaktadır. Nitekim yıllardır süregelen doğu-batı bölgelerimiz arasındaki gelişmişlik farkı, planların yetersizliğini teyit etmektedir. Bu durumda mevcut politikaların eksik ve sorunlu yanları saptanmalı, buna yönelik iyileştirmeler yapılmalıdır. Şehirlerin kontrolsüzce büyümesi, şehirlerde bitmeyen teknik altyapı gereksinimlerine neden olmaktadır. Şehirlerdeki mevcut yapılı çevre, çoğunlukla sağlıklı bir yaşam alanı sunamamaktadır. Üstüne üstlük nüfus artışı, insanları doğal yaşam alanlarından da koparmaktadır. Bu durumda, özellikle büyükşehirlerimiz, insan kalabalığının yapı yığınları arasına hapsediği, çevreye duyarlı olmayan ve sağlıklı gelişen yaşam alanlarından oluşmaktadır.

Yukarıda özetlenen dengesiz nüfus dağılımı, ekonomiye de yansımaktadır. Araştırma bulgularından birisi; şehirlere göç eden insanların gittikleri yerde katma değer üretimine sınırlı katkı sağlayabildiği olmuştur. Göç ile büyüyen büyükşehirlerin kişi başına gelirinin azalması, bunun ispatıdır. Bir yandan da, büyükşehirlerde yığılan işgücünün fazla olması, işgücünün değerinin düşmesine neden olmaktadır. Sanayinin kompozisyonu itibariyle ileri teknoloji ve katma değer üretiminin sınırlı olması nedeniyle, şehirlerde gelir seviyesi artırılamamaktadır. Sanayileşme döneminin yerini bilgi ve teknoloji üretimine bırakması, katma değer üretimine ilişkin ipucu vermektedir. Gelir artırıcı ekonomik faaliyetlere yönelebilmek için de insan kaynağı geliştirilmelidir. Şehirler özelinde gelişme stratejileri geliştirilmeli, genel nüfus/istihdam politikalarının, tek beden bir kıyafet gibi tüm şehirlere giydirilmesi yaklaşımından vazgeçilmelidir. Politikaların yere özel hale getirilmesi, kentlerin içsel dinamiklerinden daha fazla yararlanma çabası sarf edilmelidir. Günümüz koşullarında ekonomik değer üretmenin yolu, teknolojiden geçmektedir. Yenilikçilik ve teknoloji yoğun gelişmeyi yaygınlaştırmak amacıyla çeşitli tedbirler alınmasına karşılık (Teknoparklar, üniversiteler, ar&ge merkezleri açılması gibi); bu politikaların küçük ve orta büyüklükteki kentlere katkısının neden sınırlı olduğu tespit edilmelidir. Ayrıca; şehirlerin yaşanabilir ve yaşam kalitesi yüksek yerler olmalarını sağlamak için kamu sektörü gerekli tedbirleri almalıdır. Ekonomik büyümeye, kalkınmanın eşlik etmesi için sosyal alanda gerekli düzenleme ve iyileştirmeler yapılmalıdır. Ekonomik büyümenin yanı sıra, yaşam standartlarının yükseltilmesi, sürdürülebilir yaşam alanlarının oluşturulması, yaşam kalitesinin geliştirilmesi de önem taşımaktadır. Tüm dünyayı etkileyen çevre sorunlarının da şehirlerdeki yoğunluktan ve kaynakların yönetilmesinde yaşanan sorunlardan kaynaklandığının bilincinde olmak, sürdürülebilir yaşam alanları oluşturmak konusu da dikkate alınmalıdır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Abdelbary I, ve Benhin J. (2019). Governance, capital and economic growth in the Arab Region. *Q Rev Econ Finance*, 73, 184–191.
- Abramitzky, R., ve Braggion, F. (2003). Malthusian and neo-malthusian theories, Retrieved August, 7, 2019.
- Adeleye, B.N., Bengana, I., Boukhelkhal, A., Shafiq, M.M., & Abdulkareem, H.K. (2022). Does human capital tilt the population-economic growth dynamics? Evidence from Middle East and North African countries, *Social Indicators Research*, 1-21.
- Ahmad, M. K, Rana E.A.(2018). Age-structure, human capital and economic growth in developing economies: A disaggregated analysis, Pakistan. *Journal of Commerce and Social Sciences*, 12(1), 229-252.
- Amornkitvikai, Y., Harvie, C., & Karcharnubarn, R. (2022). The impact of demographic structure, human capital, migration and environmental degradation on economic growth in Asia. *Journal of Economic Studies*, 0144-3585.
- Baker, D., De Long, J.B., & Krugman, P.R. (2005). Asset returns and economic growth, *Brookings Papers on Economic Activity*, 2005(1), 289-330.
- Barlow, R. (1994). Population growth and economic growth: Some more correlations, *Population and Development Review*, 153-165.
- Bawazir, A.A.A., Aslam, M. & Osman, A.F.B. (2021). Demographic change and economic growth: Empirical evidence from the Middle East, *Economic Change Restruct*, 53, 429–450.
- Becker, G.S., Murphy, K.M., & Tamura, R. (1990). Human capital, fertility, and economic growth, *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 2), 12-37.
- Birdsall, N. (1982). Population and development modelling: Proceedings of the United Nations/UNFPA Expert Groups meeting, Geneva, Switzerland, 24-28 September 1979: New York, New York: United Nations, *Journal of Policy Modeling*, 4(3), 457-462.
- Birdsall, N., Kelley, A. C., & Sinding, S. (2001). *Population Matters: Demographic Change, Economic Growth, And Poverty In The Developing World*. OUP Oxford.
- Boserup, E. (1976). Environment, population, and technology in primitive societies. *Population and Development Review*, 21-36.
- Boserup, E. (1981). *Population And Technological Change: A Study Of Long-Term Trends*. University of Chicago Press.
- Boztosun, D., Aksoylu, S., & Ulucak, Z. Ş. (2016). The role of human capital in economic growth. *Economics World*, 4(3), 101-110.
- Brahma. D. (2021). Population composition and its effect on economic growth, *Quest Journal of Management and Social Sciences*, 3(1), 86-100.
- Chaurasia, A.R. (2019). Economic growth and population transition in India: 2001-2011, *Demography India*, 48(1), 1-18.

Coale, A.J., & Hoover, E.M., (2015). *Population Growth And Economic Development, Population Growth and Economic Development*. Princeton University Press.

Çömlekçi, N. (1989). *Temel İstatistik İlke ve Teknikleri*. Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir. 1989

Dawson, P. J., & Tiffin, R. (1998). Is there a long-run relationship between population growth and living standards? The case of India. *The Journal of Development Studies*, 34(5).

Ehrlich, P.R. (1968). *The Population Bomb*. New York, 72-80.

Furuoka, F.(2009). Population growth and economic development: New empirical evidence from Thailand, *Economics Bulletin*, 29(1), 1-14.

Galor, O., ve Weil, D. N. (1999). From Malthusian stagnation to modern growth. *American Economic Review*, 89(2), 150-154.

Güneş, S .(2005). Türkiye’de nüfus artışının ekonomik büyümeyle ilişkisi üzerine ekonomik bir analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 60(03), 123-136.

Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons: The population problem has no technical solution; it requires a fundamental extension in morality. *Science*, 162(3859), 1243-1248.

Headey, D. D., ve Hodge, A. (2009). The effect of population growth on economic growth: A meta-regression analysis of the macroeconomic literature. *Population and Development Review*, 35(2), 221-248.

Jensen, H.E. (1999). The development of TR Malthus's institutionlist approach to the cure of poverty: From punishment of the poor to investment in their human capital. *Review of Social Economy*, 57(4), 450-465.

Jones, B. (2002). Economic integration and convergence of per capita income in West Africa, *African Development Review*, 14(1), 18-47.

Kargi, B. (2014). Labor force participation rate and economic growth: observations for Turkey, *Universal Journal of Management and Social Sciences*, 4(4), 46-54.

Kelley, A.C. (1988). Economic consequences of population change in the third world. *Journal of Economic Literature*, 26(4), 1685-1728.

Kelly, A. C. (2001). *The Population Debate In Historical Perspective: Revisionism Revisited*, Duke Economics Working Paper No:99-09. Oxford University Press.

Khan, D.I., & Campus, V. (2021). An empirical investigation of population change’s effect on economic growth: A review of Pakistan. *Ilkogretim Online*, 20(1), 5728-5749.

Kılıçaslan, Y. and Özatağan, G. (2007). Impact of relative population change on regional income convergence: evidence from Turkey. *Review of Urban & Regional Development Studies*, 19(3), 210-223

Kırdar, M.G. ve Saraçoğlu, S. (2006). Does internal migration lead to faster regional convergence in Turkey? An empirical investigation. *Turkish Economic Association Discussion Paper No: 2006/6*.

- Linden, E. (2017). Remember The Population Bomb? It's Still Ticking, *New York Times: Sunday Review*, 4.
- McCombie, J., & Thirlwall, A. P. (2016). *Economic Growth and the Balance-of-Payments Constraint*, Springer.
- Mohamed, R.A., Abd El-aziz, A.I., Ramadan, H.N., Abd El-sayed, M.H., & Emam, H.A. (2021). Impact of human capital on economic growth in Egypt: An ARDL approach. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 108, 1450-1475.
- Murakami, D., & Yamagata, Y. (2019). Estimation of gridded population and GDP scenarios with spatially explicit statistical downscaling. *Sustainability*, 11(7), 2106.
- Ogundari, K., & Awokuse, T. (2018). Human capital contribution to economic growth in Sub-Saharan Africa: Does health status matter more than education? *Economic Analysis and Policy*, 58, 131-140.
- Paas, T., Kuusk, A., Schlitte, F., & Vörk, A. (2007). Econometric Analysis Of Income Convergence In Selected EU Countries And Their NUTS 3 Level Regions. *The University of Tartu Faculty of Economics and Business Administration Working Paper*, 60.
- Pazarlıoğlu, M.V.(2007). İzmir örneğinde iç göçün ekonometrik analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(1), 121-135.
- Peterson, E.W.F. (2017). *The role of Population in Economic Growth*, Sage Open, 7(4).
- Piketty, T. (2014). Capital in the twenty-first century: A multidimensional approach to the history of capital and social classes. *The British Journal of Sociology*, 65(4), 736-747.
- Polat, M. A.(2018). Türkiye'de ekonomik büyümenin ve nüfus artışının ekonometrik modellemesi: Ampirik bir çalışma örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 205-228.
- Polyzos, E., Kuck, S., & Abdulrahman, K. (2022). Demographic change and economic growth: The role of natural resources in the MENA region. *Research in Economics*, 76(1), 1-13.
- Portner, C. C. (1996). *Population and Economic Growth* (Doctoral dissertation, University of Washington)
- Potter, W. J. (1986). Perceived reality and the cultivation hypothesis, *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 30(2).
- Rehorick, D.A. (1979). Understanding Malthusian thought: Relevance of Malthus's categorical frame of reference, *Canadian Studies in Population*, 9-22.
- Ribeiro, H.V., Oehlers, M., Moreno-Monroy, A.I., Kropp, J.P., & Rybski, D. (2021). Association between population distribution and urban GDP scaling. *Plos one*, 16(1), e0245771.
- Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17.
- Simon, J. L. (1995). *Immigration: The Demographic and Economic Facts*. Cato Institute and the National Immigration Forum, ISBN: 1-882577-33-7.

Solow, R.M. (1956). A contribution to the theory of economic growth, *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.

Telatar, O.M., & Terzi, H. (2010). Nüfus ve eğitimin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 197-214.

Thornton, J. (2001). Population growth and economic growth: Long-run evidence from Latin America. *Southern Economic Journal*, 68(2), 464-468.

Zhao, S., He, J., & Yang, H. (2018). Population ageing, financial deepening and economic growth: Evidence from China, *Sustainability*, 10(12), 4627.

2023, 12 (2), 761-778 | Araştırma Makalesi Enflasyon-Büyüme İlişkisinde Enflasyon Düzeyi ve Uygulanan Döviz Kuru Rejimi Önemli Midir ?

Fatma TAŞDEMİR¹ Tuğba SAĞLAMDEMİR²

Öz

Bu çalışma, gelişmiş ve yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi 1970-2019 dönemi için incelemeyi amaçlamaktadır. Bu ilişkiyi incelemede, iktisadi yazın tarafından önerilen beşerî sermaye, finansal gelişme, finansal açıklık ve ticari açıklık gibi büyümeyi etkileyen temel değişkenler dikkate alınmıştır. Enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamada, iktisadi yazında yer alan çoğu çalışmadan farklı olarak enflasyon düzeyi ve döviz kuru rejiminin içsel eşik oluşturma durumları dikkate alınmaktadır. Bu değişkenlerin içsel eşik oluşturma durumlarını incelemek için iki aşamalı dinamik panel içsel eşik tahmin yöntemi uygulanmıştır. İki aşamalı dinamik panel içsel eşik tahmin yönteminden elde edilen bulgular, enflasyon eşik düzeyinin gelişmiş ülkeler için %3 ve yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomiler için %13 olduğunu göstermektedir. Bu çalışmadan elde edilen ampirik sonuçlar, gelişmiş ekonomilerde enflasyonun %3 ve altında olması durumunda enflasyon ve büyüme arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ancak enflasyonun %3'ün üzerinde olması durumunda enflasyonun büyümeyi azaltıcı etkisi olduğunu belirtmektedir. Yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde ise enflasyonun %13 ve altında olması durumunda enflasyonun büyümeyi desteklediğini ancak bu eşik değerin aşılması durumunda enflasyonun büyümeyi azaltıcı etki yarattığını göstermektedir. Enflasyon ve büyüme ilişkisi ülkelerin uyguladığı döviz kuru rejimine göre de değişim sergilemektedir. İki aşamalı dinamik panel içsel eşik tahmin yöntem sonuçları, sınırlı esnek döviz kuru rejiminin hem gelişmiş hem de yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde içsel eşik değer oluşturduğunu göstermektedir. Sabit ve sınırlı esnek döviz kuru rejimi uygulayan ülkelere enflasyon ve büyüme arasında pozitif bir ilişki gözlemlenirken, yönetilen ve dalgalı döviz kuru rejimi uygulayan ülkelere enflasyon ve büyüme arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, politika yapımcıların enflasyonun ekonomide belirsizlik yaratarak büyümeyi azaltıcı etki doğurabileceğini dikkate almalarını gerektirmektedir. Bu doğrultuda, enflasyonun hem stabil hem de düşük düzeyde olmasını hedefleyen makroekonomik politikalar, enflasyonun büyüme üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırarak makroekonomik istikrara ve sürdürülebilir büyümeye katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Büyüme, Döviz Kuru Rejimi, Panel Eşik Tahmin Yöntemi, Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi

Taşdemir, F. & Sağlamdemir, T. (2023). Enflasyon-Büyüme İlişkisinde Enflasyon Düzeyi ve Uygulanan Döviz Kuru Rejimi Önemli Midir? . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 761-778 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1246829>

Geliş Tarihi	02.02.2023
Kabul Tarihi	17.04.2023
Yayın Tarihi	15.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Anabilim Dalı, Sinop, Türkiye, E-Posta: ftasdemir@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8706-7942

² Doktora Öğrencisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, E-Posta: tugba.saglamdemir@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0001-9513

2023, 12 (2), 761-778 | Araştırma Makalesi

Do Inflation Level and Exchange Rate Regime Important for the Inflation-Growth Relationship ?

Fatma TAŞDEMİR¹

Tuğba SAĞLAMDEMİR²

Abstract

This study aims to examine the relationship between inflation and growth in advanced (AE) and emerging markets and developing (EMDE) economies during the 1970-2019 period. To investigate this relationship, we consider human capital, financial development, financial openness, and trade openness which are the main determinants of growth as suggested by the economics literature. In explaining inflation-growth relationship, we regard that the level of inflation and prevailing exchange rate regime (ERR) may provide data-driven estimated thresholds for the impact of inflation on growth which are often ignored by the literature. This study employs two-step dynamic panel threshold estimation method to investigate the thresholding impacts of these variables. Our estimation results suggest that threshold level of inflation is 3% for AE and 13% for EMDE. The empirical results indicate that inflation-growth relationship is insignificant in AE with inflation is less than or equal to 3% whilst inflation lowers growth in AE with inflation level is higher than 3%. In EMDE, inflation increases growth in economies with inflation is less than or equal to 13% while inflation diminishes growth in economies with inflation level exceeds this threshold level. The relationship between inflation and growth also tends to change with the prevailing ERR. The estimation results suggest that limited flexibility ERR is estimated as endogenous threshold both in AE and EMDE. Pegged and limited flexibility ERR prevailing economies tend to experience a positive association between inflation and growth, while managed and freely floating ERR prevailing economies appear to have a negative association between inflation and growth. The results suggest that policy makers may consider that inflation causes economic uncertainty which impedes growth. In this vein, macroeconomic policies which aim to keep inflation both stable and low level are expected to contribute to macroeconomic stability and sustainable growth by eliminating negative impact of inflation on growth.

Keywords: Inflation, Growth, Exchange Rate Regime, Panel Threshold Model, Generalized Method of Moments.

Taşdemir, F. & Sağlamdemir, T. (2023). Do Inflation Level and Exchange Rate Regime Important for the Inflation-Growth Relationship? . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 761-778 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1246829>

Date of Submission	02.02.2023
Date of Acceptance	17.04.2023
Date of Publication	15.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assistant Professor, Sinop University, Boyabat Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Trade and Business, Sinop, Türkiye, E-Mail: ftasdemir@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8706-7942

² PhD Student, Middle East Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye, E-Mail: tugba.saglamdemir@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0001-9513

Giriş

Enflasyon büyümeye zararlı mıdır? İktisadi yazında yer alan öncü çalışmalardan (De Gregorio, 1993; Fischer, 1993 ve Barro, 1995) elde edilen bulgular, enflasyonun büyümeyi azaltıcı etkisi olduğunu göstermektedir. Enflasyon ve büyüme arasındaki negatif ilişki De Gregorio (1993)'e göre, yatırımların verimliliğindeki azalmadan kaynaklanmaktadır. Fischer (1993)'e göre verimlilikteki azalma da enflasyon ve büyüme arasındaki negatif ilişkiye sebep olmaktadır. Barro (1995) ise enflasyon ve büyüme arasındaki negatif ilişkinin sadece yüksek enflasyona sahip ekonomilerde gözlemlendiğini belirtmektedir. Enflasyon ve büyüme arasındaki ilişki, politika yapıcılar ve iktisatçılar için güncelliğini koruyan oldukça önemli konular arasındadır.

İktisadi yazında yer alan çalışmalar ya enflasyon ve büyüme arasında ilişki olmadığını (Wai, 1959; Dorrance, 1966; Sidrauski, 1967; Cameron vd. 1996), ya enflasyonun büyümeyi artırıcı etkisi olduğunu (Mallik ve Chowdhury, 2001; Rapach, 2003 ve Benhabib ve Spiegel, 2009), ya enflasyonun büyümeyi azaltıcı etkisi olduğunu (Friedman, 1956; Stockman, 1981; Fischer, 1993; Barro, 1995 ve Valdovinos, 2003) ya da enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkinin enflasyon düzeyine göre değişim sergilediğini (Aydın vd., 2016; Ghosh ve Philips, 1998; Bruno ve Easterly, 1998; Khan ve Senhadji, 2001; Kremer vd. 2013; Vinayagathan, 2014) belirtmektedirler. Enflasyon düzeyinin önemli olduğunu belirten çalışmalar, tahmin edilen enflasyon eşik düzeyine göre düşük enflasyonun geçerli olduğu ülkelerde farklı yüksek enflasyonun geçerli olduğu ülkelerde farklı enflasyon-büyüme ilişkisi elde edilebileceğini ifade etmektedirler. Bu durum, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını, yazında yer alan çalışmalardan elde edilen bulguların geçerliliğini, ancak bu bulguların enflasyon düzeyine göre geçerliliğinin değişebileceğini göstermektedir.

Enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmayışı enflasyonun içsel eşik değer oluşturma durumunu ima etmektedir. İçsel olarak tahmin edilen enflasyon eşik değeri, gözlemleri yüksek enflasyon ve düşük enflasyon yaşayan ülkeler olarak ayrılmasına olanak sağlamaktadır. Böylelikle, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi düşük ve yüksek enflasyona sahip ülkeler için incelemek mümkün olmaktadır. Kremer vd. (2013) çalışmasını hariç tutacak olursak, enflasyonun içsel eşik değer oluşturma durumunu dikkate alan çalışmalar çoğunlukla tahmin edilen ampirik modelde değişkenler arasında içsellik durumunu dikkate almamaktadır. Değişkenler arasında içsellik durumunun varlığı tutarlı parametre tahmin edilmesine olanak sağlamamaktadır. Yazın ile tutarlı olacak şekilde, biz, bu çalışmamızda, değişkenler arasındaki içsellik ve enflasyon düzeyinin içsel eşik oluşturma durumlarını dikkate alarak iki aşamalı dinamik panel eşik tahmin yöntemi uyguladık.

İktisadi yazında yer alan çoğu çalışma, enflasyon ve büyüme ilişkisini incelemede ülkelerin uygulamış oldukları döviz kuru rejiminin içsel eşik oluşturma durumunu dikkate almamıştır. Döviz kuru rejimi seçiminin aynı zamanda para politikası tercihini yansıttığını göz önüne alacak olursak, enflasyon-büyüme ilişkisinin döviz kuru rejimine göre değişim sergileyebileceği çıkarsamasına ulaşmamız mümkün görünmektedir. Yani, enflasyon ve büyüme ilişkisi sabit döviz kuru rejimi ve dalgalı döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde farklı olması durumu söz konusu olabilir. Bu çalışmada, ülkelerde uygulanan döviz kuru rejiminin içsel eşik oluşturup enflasyon ve büyüme ilişkisini değiştirebilmesi durumunu dikkate alarak iktisadi yazına katkı sağlamayı amaçlıyoruz.

Enflasyon ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemede, iktisadi yazında yer alan çalışmalar çoğunlukla yatırım ve hükümet harcamalarını açıklayıcı değişken olarak kullanılmaktadır. Tanım olarak, bu değişkenlerin milli gelir hesaplamasında hali hazırda dikkate alınması sebebiyle yanıtıcı sonuçlar doğurması mümkün görünmektedir. Bu sebeple, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemede büyüme etkileyen ve iktisadi yazın tarafından önerilen beşerî sermaye, finansal gelişme, finansal açıklık ve ticari açıklık gibi değişkenlerin etkisi göz önünde bulundurulmuştur. Bu çalışma, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi 79 ülke için 1970-2019 yılları arasında incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın planı şöyledir: Takip eden bölümde enflasyon ve büyüme ilişkisine yönelik teorik çerçeveden ve ampirik yazında yer alan çalışmalardan bahsedilmiştir. Daha sonra, bu çalışmada kullanılan veri seti açıklanmıştır ve değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler sunulmuştur. Bu çalışmada kullanılan iki aşamalı dinamik panel eşik tahmin yöntemi hakkında kısaca bilgi verilmiştir ve enflasyon düzeyinin içsel eşik oluşturma durumunun dikkate alınması ile elde edilen ampirik model sonuçları sunulmuştur. Bir sonraki bölümde ise ülkelerin uyguladıkları döviz kuru rejiminin içsel eşik oluşturma durumu dikkate alınarak elde edilen ampirik model sonuçları sunulmuştur. Son bölümde ise çalışmadan elde edilen temel bulgular özetlenerek politika önerilerinde bulunulmuştur.

Teorik Çerçeve ve Ampirik Yazın

Enflasyonun büyüme etkileme araçları özlü bir şekilde Azam ve Khan (2022)'de açıklanmıştır. Bu araçlardan biri, enflasyon ile mücadele edebilmek için merkez bankalarının uyguladıkları daraltıcı para politikasıdır. Buna göre, politika faiz oranlarındaki artış yatırım ve büyüme azaltıcı etki doğuracaktır. Daraltıcı para politikası uygulanması sonucu faiz oranlarındaki artış ise yabancı sermaye girişinin artmasına, döviz kurunun azalmasına ve ulusal paranın değer kazanmasına yol açmaktadır. Ulusal paranın değer kazanması ise ihracatı azaltmakta, ithalatı artırmakta ve büyümenin azalmasına sebep olmaktadır. Bir diğer araç ise yüksek enflasyonun yol açtığı hane halkı gelirindeki reel azalma karşısında tüketimin bütçe içindeki payı artarken, tasarrufun bütçe içindeki payının azalmasıdır. Yerel tasarrufların yatırım harcamalarını finanse etmedeki rolünü dikkate alacak olursak, bu durumun yatırım ve büyüme azaltıcı etki doğuracağı aşikardır. Bütün bu anlatılanlara ek olarak, yüksek enflasyonun sebep olduğu belirsizlik ortamı da verimliliğin, yatırımların ve haliyle büyümenin azalmasına yol açmaktadır.

Fischer (1993) ve Blanchard vd. (2010) istikrarlı bir makroekonomik görünüm için enflasyonun önemine vurgu yapmışlardır. Fischer (1993, s.487)'e göre ülkede hüküm süren enflasyon oranı ile hükümetlerin ekonomiyi yönetebilme becerisi yakından ilişkilidir. Bu argümana göre, yüksek enflasyonun, hükümetlerin ekonomi üzerindeki kontrol gücünü kaybetmesine sebep olabileceği çıkarsamasını yapmak mümkündür. Ancak, enflasyon ile mücadele etmek için politika yapıcıların sahip olduğu para politikası aracını unutmamakta fayda vardır. Politika yapıcılar hedeflenen enflasyon düzeyine ulaşmak için politika faiz oranını etkin bir şekilde kullanmalıdırlar. O halde, para politikası ile hedeflenen enflasyon düzeyine ulaşmak mümkün görünmektedir. Enflasyonun hedeflenen düzeye yakınsaması ise ekonomik belirsizliği azaltarak makroekonomik istikrara katkı sağlaması beklenmektedir.

Blanchard vd. (2010) enflasyon oranının istikrarlı olmasına ek olarak, çoğu gelişmiş ülke merkez bankaları tarafından hedeflenen %2 gibi düşük bir düzeyde olması gerektiğini de vurgulamıştır (s. 4). Stabil ve düşük düzeyde hüküm süren enflasyon oranı ise istikrarlı makroekonomik görünümün en temel bileşenleri arasında yer almaktadır. İstikrarlı makroekonomik görünüm de ülkelerin sürdürülebilir büyüme amaçlarına ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Bütün bu anlatılan argümanlar çerçevesinde, stabil ve düşük enflasyon oranının sürdürülebilir büyümeyi destekleyici etki yarattığı çikarsamasına ulaşmak mümkündür.

İktisadi yazında yer alan çalışmalar enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemede enflasyon düzeyinin önemli olduğunu vurgulamışlardır. Böylelikle, enflasyon ve büyüme ilişkisi düşük ve yüksek enflasyona sahip ülkelerde farklı olabileceği durumu dikkate alınmaktadır. Bu durum, Blanchard vd. (2010)'da belirtilen düşük enflasyonun makroekonomik istikrara katkı sağlayarak büyümeyi destekleyici etki yaratabileceği argümanı ile tutarlıdır. Bu durum aynı zamanda, Fischer (1993)'te belirtilen yüksek enflasyona sahip ülkelerde olumsuz makroekonomik görünümün büyüme üzerinde olumsuz etki oluşturabileceği bulgusuyla da tutarlıdır.

Enflasyon – büyüme ilişkisinde, enflasyon düzeyinin önemli olduğunu söyleyen öncü çalışmalardan Sarel (1996), enflasyonun %8'den fazla olması durumunda enflasyonun büyümeyi azaltıcı etkisi olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Khan ve Senhadji (2001) ise enflasyon eşik düzeyini, sanayileşmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için incelemiştir. Bu çalışmaya göre, enflasyonun sanayileşmiş ülkelerde %1-3 ve gelişmekte olan ekonomilerde %11-12 düzeylerini aşması durumunda enflasyonun büyümeyi azaltıcı etkisi gözlemlenmektedir. Lopez-Villavicencio ve Mignon (2011)'e göre ise enflasyonun büyümeyi azaltıcı etkisi, enflasyonun sanayileşmiş ülkelerde %2.7'yi ve yükselen piyasa ekonomilerinde %17.5'i aşması durumunda ortaya çıkmaktadır. Kremer vd. (2013) gelişmiş ülkelerde enflasyonun %2 ve gelişmekte olan ekonomilerde %17'nin üzerinde ise enflasyonun büyümeyi azalttığını ve bu eşik değerlerin altında ise enflasyon ve büyüme arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Ibarra ve Trupkin (2016) ise diğer çalışmalardan farklı olarak enflasyon-büyüme ilişkisinde kurumsal alt yapının önemli olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmaya göre, kurumsal alt yapısı daha iyi olan ekonomilerde içsel olarak tahmin edilen enflasyon düzeyi daha düşük olmaktadır.

Enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çoğu çalışma uygulanan döviz kuru rejiminin etkisini dikkate almamaktadır. Ghosh vd. (1996)'da belirtildiği üzere, ülkelerin uygulamış oldukları döviz kuru rejimi ve makroekonomik performansları arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu çalışmaya göre, sabit döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde enflasyon daha düşük bir seyir izlemektedir. Bu durumun temel sebebi Ghosh vd. (1996)'ya göre disiplin ve güven etkisinden kaynaklanmaktadır. Disiplin etkisine göre sabit döviz kuru rejiminin sürdürülebilirliği daha sıkı politikaların uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan, güven etkisine göre sabit döviz kuru rejiminin belirsizlik içermemesi ve güvenilir olmasından dolayı insanların yabancı para yerine yerel para birimini tercih etmelerine sebep olmaktadır.

Bu çalışmamızda biz, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemede enflasyon düzeyi ve uygulanan döviz kuru rejiminin içsel eşik değer oluşturma durumlarını ampirik olarak inceleyerek, yazına katkı sağlamayı amaçlıyoruz.

Veri ve Temel Betimsel İstatistikler

Enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemede, büyümeyi etkileyen beşerî sermaye (BS), finansal gelişme (FG), finansal açıklık (FA) ve ticari açıklık (TA) gibi değişkenlerin etkisi dikkate alınmıştır. Kişi başı reel milli gelir (KBRMG) verisi Penn World Tables (Feenstra vd., 2015)'tan temin edilmiştir. Enflasyon verisi ise Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergesi veri tabanından alınmıştır. BS değişkeni eğitimin getirisi ve okullaşma yılı olarak hesaplanmış ve bu değişkene ilişkin veri Penn World Tables'tan temin edilmiştir. FA değişkeni sermaye hareketlerindeki açıklığı dikkate alarak hesaplanan Chinn-Ito endeksini (Chinn ve Ito, 2006) göstermektedir. Bu endeks, 0 ve 1 arasında değişim sergilemektedir ve endeksin 1'e yakınsaması finansal açıklığın arttığı durumu göstermektedir. TA ise mal ve hizmet ihracat ve ithalat toplamının milli gelir içerisindeki oranı şeklinde hesaplanan ticari açıklık değişkenini göstermektedir. TA değişkenine ilişkin veri Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergesi veri tabanından alınmıştır. TA değişkenindeki artış, ülkelerin ticaret hacmindeki artış göstermektedir. FG değişkeni finansal gelişmeyi göstermektedir ve bu değişkene ilişkin veri Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Finansal İstatistikler veri tabanından alınmıştır (Svirydzenka, 2016). Finansal gelişme endeksi hesaplanırken finansal piyasa ve kurumların likiditesi, derinliği ve etkinliği dikkate alınmıştır. Bu endeks, 0 ve 1 arasında değişim sergilemektedir ve endeksin 1'e yakınsaması finansal gelişmenin iyi olduğu durumu göstermektedir.

Tablo 1: Temel Betimsel İstatistikler, 1970-2019 dönemi						
	ΔKBRMG	ENFLASYON	BS	FA	TA	FG
	Tüm Örneklem					
Ortalama	1.90	12.53	2.22	0.49	69.45	0.35
Medyan	2.08	5.56	2.19	0.42	56.07	0.30
St. Sapma	4.27	67.49	0.73	0.36	52.79	0.23
	Gelişmiş Ekonomiler					
Ortalama	2.08	4.70	2.95	0.80	87.22	0.61
Medyan	2.01	2.91	3.02	1	62.27	0.63
St. Sapma	2.81	4.79	0.49	0.29	77.82	0.18
	Yükselen Piyasa ve Gelişmekte Olan Ekonomiler					
Ortalama	1.82	15.74	1.92	0.37	62.15	0.25
Medyan	2.14	6.95	1.86	0.16	53.65	0.20
St. Sapma	4.74	79.88	0.58	0.31	37.58	0.16

Tablo 1’de ampirik analize dahil edilecek olan değişkenlere ilişkin temel betimsel istatistikler gösterilmektedir. Burada yer alan Δ farkı göstermektedir. Ülkeler arasındaki gelişme ve kalkınma farklılıkları göz önünde bulundurularak, örnekleme dahil edilen ülkeler gelişmiş⁵ ve yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomiler⁶ şeklinde iki temel gruba ayrılmıştır. Bu ayrımı yaparken Morgan Stanley Capital International Index’te yer alan ülke sınıflandırması dikkate alınmıştır.

Temel betimsel istatistiklere göre, örnekleme dahil edilen ülkelerde 1970-2019 yılı ortalama kişi başı reel milli gelir büyüme oranı %1,9’dur. Gelişmiş ekonomilerde ortalama büyüme oranı %2,1 ve yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde %1,8’dir. Büyüme oranı görece daha az olmasına rağmen, yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde standart sapma görece daha yüksektir. Ortalama enflasyon oranı, tüm örnekleme %12,5, gelişmiş ekonomilerde %4,7 ve yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde %15,7’dir. Enflasyon verisine ilişkin temel betimsel istatistikler, yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde hem ortalamanın hem de standart sapmanın gelişmiş ekonomilere kıyasla oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Beşerî sermaye endeksinin ortalama değeri gelişmiş ekonomilerde görece daha yüksek olmasına rağmen, standart sapmanın yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomiler ile yaklaşık olarak aynı olduğunu söylemek mümkündür. Ortalama finansal açıklık değeri gelişmiş ekonomilerde 0.8 iken yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde 0.37’dir. Finansal açıklık değişkeninin sıfır ve bir arasında değişim sergilediğini göz önüne alacak olursak, gelişmiş ekonomilerin finansal açıklık derecesinin oldukça yüksek olduğunu belirtmek mümkündür. Ticari açıklık değişkeninin ortalama değeri yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde, gelişmiş ekonomilere kıyasla görece düşüktür. Finansal ve ticari açıklık değişkenlerine ilişkin temel betimsel istatistikler, yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerin dış açıklık derecesinin gelişmiş ekonomilere kıyasla daha düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Ortalama finansal gelişme değişkeni gelişmiş ekonomilerde 0,61 iken yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde bu oran görece çok daha düşüktür ve yaklaşık olarak 0,25 düzeyindedir.

	Δ KBRMG	ENFLASYON	BS	FA	TA	FG
Δ KBRMG	1.00					
ENFLASYON	-0.10	1.00				
BS	0.11	-0.24	1.00			

⁵ Gelişmiş ekonomi grubunda yer alan ülkeler Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Kıbrıs, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hong Kong, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, Singapur, İsveç, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletler ‘den oluşmaktadır.

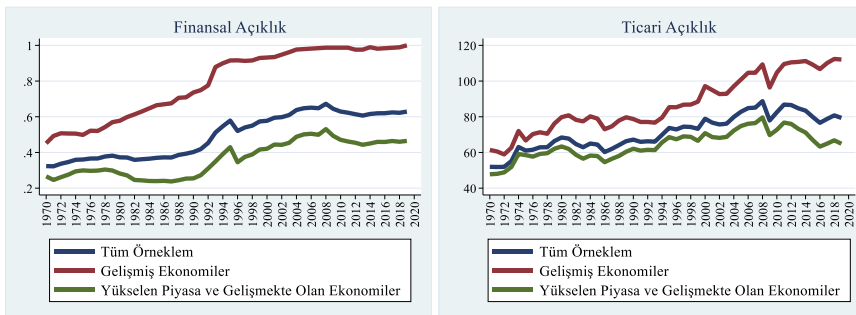
⁶ Yükselen Piyasa ve Gelişmekte Olan Ekonomiler ise Cezayir, Arjantin, Bangladeş, Bolivya, Botsvana, Brezilya, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Merkez Afrika Cumhuriyeti, Şile, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Fil Dişi Sahilleri, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Mısır, El Salvador, Gabon, Gambiya, Gana, Guatemala, Honduras, Hindistan, Endonezya, İsrail, Jamaika, Ürdün, Kenya, Kore Cumhuriyeti, Madagaskar, Malezya, Malta, Mauritius, Meksika, Fas, Nepal, Nijer, Nijerya, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Ruanda, Suudi Arabistan, Senegal, Güney Afrika, Sri Lanka, Sudan, Tayland, Togo, Tunus, Türkiye ve Uruguay’dan oluşmaktadır.

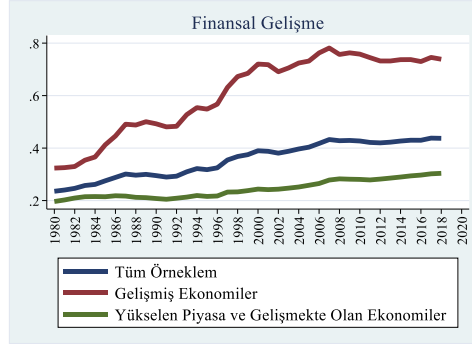
FA	0.03	-0.31	0.67	1.00		
TA	0.12	-0.17	0.25	0.29	1.00	
FG	0.10	-0.31	0.80	0.62	0.30	1.00
VŞÇ		1.15	3.26	1.99	1.13	3.05

Tablo 2, ampirik analize dahil edilecek olan değişkenler arasındaki korelasyon matrisini göstermektedir. Buna göre, enflasyon ve kişi başı reel milli gelir değişkenleri arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yani, enflasyondaki artış, büyümede azalmaya yol açmaktadır. Diğer taraftan, beşerî sermaye, finansal açıklık, ticari açıklık ve finansal gelişme değişkenleri ile büyüme arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bahsi geçen bu değişkenler ve enflasyon arasında ise negatif yönlü bir korelasyonun varlığı göze çarpmaktadır. Beşerî sermaye ve finansal açıklık, ticari açıklık ve finansal gelişme değişkenleri arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır. Özellikle, finansal gelişme ve finansal açıklık değişkenlerinin beşerî sermaye ile korelasyonu oldukça yüksektir. Bu durum aslında şaşırtıcı değildir. Kose vd. (2009)'da belirtildiği üzere bir ülkenin yabancı sermaye yatırımı çekebilmesi için beşerî sermaye gibi bazı olumlu yapısal iç koşulların var olması gerekmektedir. Diğer taraftan, finansal sektör görece eğitilmiş işgücünü bünyesinde barındırmaktadır. Belirtilen bu argümanlar, beşerî sermaye ile finansal gelişme ve finansal açıklık arasında görece yüksek korelasyona yol açmaktadır. Finansal açıklık ile ticari açıklık ve finansal gelişme değişkenleri arasında da pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Finansal gelişme ve ticari açıklık değişkenlerinde de pozitif korelasyon bulunmaktadır.

Değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı probleminin var olup olmadığını test etmek için, varyans şişirme çarpanı (VŞÇ) değeri hesaplanmıştır. Tablo 2'de belirtildiği üzere, VŞÇ değeri 10'dan küçük olduğu için ampirik analize dahil edilecek değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı probleminin söz konusu olmadığını belirtebiliriz.

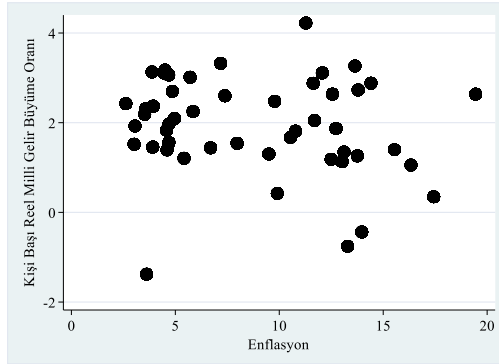
Şekil 1: Finansal ve Ticari Açıklık, Finansal Gelişiminin Yıllara Göre Değişimi

Şekil 1, finansal açıklık, ticari açıklık ve finansal gelişme değişkenlerinin yıllara göre değişimini göstermektedir. Finansal açıklık yıllara göre artış eğilimi sergilemektedir. Gelişmiş ekonomilerin finansal açıklık derecesi, yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilere kıyasla oldukça yüksektir. Grafikte göze çarpan unsurlardan biri 2008-2009 küresel finansal kriz sonrasında finansal açıklığın yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde görece azalma eğilimine girmiş olmasıdır. Ülkelerin ticari açıklık derecesi de finansal açıklık derecesine benzer bir seyir izlediğini söylemek olasıdır. Diğer taraftan, gelişmiş ekonomilerde finansal gelişme küresel finansal krize kadar artan daha sonrasında azalan bir trend izlemektedir. Yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde ise finansal gelişme 1990'lı yılların ortalarına kadar görece durağan bir seyir izlerken, 1995 ve sonrasındaki yıllarda artış eğilimi göstermektedir.

Şekil 2: Enflasyon ve Büyüme

Şekil 2, 1970-2019 yılları arasında ortalama büyüme ve enflasyon değişkenleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Şekil 2'ye göre, bu değişkenler arasında ters-U ilişkisi bulunmaktadır. Yani, enflasyondaki bir artış önce büyümeyi artırmakta, enflasyonun yaklaşık olarak %11 değerini aşması durumunda ise enflasyon büyümeyi azaltıcı etki doğurmaktadır. Bu durum, enflasyon ve kişi başı reel millî gelir değişkenleri arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin var olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için doğrusal olmayan panel veri tahmin yöntemleri kullanmak gerekmektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı çalışmamızda iki aşamalı dinamik panel eşik tahmin yöntemini kullandık.

İki Aşamalı Dinamik Panel Eşik Tahmin Yöntemi

Enflasyon ve büyüme arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi incelemek için dikkate aldığımız ampirik model:

$$\ln(KBRMG_{it}) = \alpha_1 + \alpha_2 \ln(KBRMG_{i,t-1}) + \alpha_3(Enflasyon_{it})(Enflasyon_{it} \leq \lambda) + \alpha_4(Enflasyon_{it})(Enflasyon_{it} > \lambda) + \alpha_5 BS_{it} + \alpha_6 FA_{it} + \alpha_7 TA_{it} + \alpha_8 FG_{it} + u_{it} \quad (1)$$

(1)'de yer alan i ve t alt indisleri, sırasıyla, ülkeleri ve yılları göstermektedir. Bu denklemde yer alan $\ln(KBRMG)$ kişi başı reel milli gelir serisinin doğal logaritması alınmış halini, Enflasyon logaritmik farkı alınmış tüketici fiyat endeksini, BS beşerî sermaye endeksini, FA finansal açıklığı, TA ticari açıklığı ve FG ise finansal gelişmeyi göstermektedir. KBRMG serisi geçmişine bağımlı olarak değişim sergilediği için (1) numaralı denklem KBRMG serisinin bir gecikmeli değerini de içermektedir. (1)'de yer alan λ içsel olarak tahmin edilen eşik değeri göstermektedir. Bu denklemi tahmin etmek için Kremer vd. (2013) tarafından geliştirilen iki aşamalı dinamik panel eşik tahmin yöntemini uyguladık.

Dinamik panel eşik tahmin yönteminin ilk aşaması yıllara göre değişim sergilemeyen ancak ülke boyunda farklılık gösteren sabit etkileri ileri ortogonal sapma dönüşümleri kullanarak ortadan kaldırmaktır. Daha sonra, içsel olan değişkenlerin daha yüksek gecikme değerlerini araç değişken olarak kullanarak indirgenmiş formda regresyon modeli elde edilmiştir. Buradan elde edilen tahmin değerlerini (1) numaralı denkleme koyarak, içsel eşik değeri hesaplamak için Hansen (1999) yöntemi uygulanmıştır. Hansen (1999) tahmin yönteminde içsel olarak tahmin edilen eşik değeri hesaplayabilmek için öncelikle içsel eşik oluşturan değişken küçükten büyüğe sıralanmıştır. İçsel eşik değerinin çok küçük ve çok büyük gözlemlere tekabül etmemesi için en büyük ve en küçük gözlemlerin %5'i çıkartılmıştır. Geri kalan gözlemlerin her biri içsel eşik değer adayları olarak dikkate alınmıştır. Her bir aday için (1) numaralı ampirik model tahmin edilmiştir ve kalıntı karelerinin toplamı en küçük olan aday içsel eşik değer olarak belirlenmiştir. Hansen (1999) yöntemi uygulayarak içsel eşik değer tahminini takiben, (1) numaralı ampirik modelde yer alan eğim katsayıları iki aşamalı genelleştirilmiş momentler yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Bahsi geçen ampirik modeli tahmin etmede, analize dahil edilen tüm değişkenlerin içsel değişkenler olduğu dikkate alınmıştır.

Tablo 3: İki Aşamalı Dinamik Panel Eşik Tahmin Yöntem Sonuçları

	Tüm Örneklem	Gelişmiş Ekonomiler	Yükselen Piyasa ve Gelişmekte olan Ekonomiler
Enflasyon _{it} (İçsel Eşik Değeri)	12.989	3.147	12.978
%95 Güven Aralığı	[11.606; 3.551]	[1.366; 4.535]	[11.581; 17.150]
Enflasyon _{it} (Enflasyon _{it} ≤ λ)	0.138*** (0.016)	0.226 (0.167)	0.149*** (0.042)
Enflasyon _{it} (Enflasyon _{it} > λ)	-0.006*** (0.001)	-0.203*** (0.063)	-0.006** (0.002)

$\ln(\text{KBRMG}_{i,t-1})$	0.936*** (0.008)	0.944*** (0.025)	0.926*** (0.018)
BS_{it}	0.055*** (0.007)	0.001 (0.040)	0.071*** (0.013)
FG_{it}	-0.003 (0.005)	0.003 (0.021)	0.050* (0.029)
FA_{it}	0.016*** (0.003)	-0.011 (0.018)	0.018** (0.009)
TA_{it}	0.016*** (0.005)	0.038* (0.023)	0.018** (0.008)
Sabit Terim	0.456*** (0.057)	0.580** (0.213)	0.487*** (0.126)
NT	3080	897	2183
N	79	23	56
Not: Parantez içinde yer alan rakamlar sağlam standart hataları göstermektedir. N analize dahil edilen ülke sayısını ve NT toplam gözlem sayısını göstermektedir. * < %10, ** < %5, *** < %1			

(1) numaralı denklemin tahmin sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur. Enflasyonun içsel eşik değeri tüm örneklem için %12.99, gelişmiş ekonomiler için %3,15 ve yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomiler için %12.99 olarak tahmin edilmiştir. İçsel olarak tahmin edilen bu eşik değerler, %95 güven aralığında yer almaktadır. Bu durum tahmin edilen eşik değerlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre, örnekleme yer alan gözlemleri eşik değerinin altında veya üstünde olması durumuna göre iki rejime (düşük ve yüksek enflasyona sahip olan ülkeler) ayırmak söz konusudur. Tüm örnekleme dikkate alacak olursak enflasyonun %12.99 ve altında olduğu gözlemler düşük rejimi (düşük enflasyona sahip olan ülkelere ait gözlemleri) göstermektedir. Diğer taraftan enflasyonun %12.99'dan daha fazla olduğu gözlemler ise yüksek rejimi (yüksek enflasyona sahip olan ülkelere ait gözlemleri) oluşturmaktadır.

Tablo 3'te yer alan sonuçlara göre, tüm örnekleme enflasyon ve kişi başı reel milli gelir arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ancak, bu durum düşük enflasyona sahip olan gözlemleri içeren düşük rejimde geçerlidir. Yani, enflasyonun az olduğu ülkelerde enflasyondaki bir artış kişi başı reel milli gelirin artmasına sebep olmaktadır. Diğer taraftan, yüksek rejimde enflasyon ve kişi başı reel milli gelir arasında negatif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum, enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde, enflasyondaki artışın kişi başı reel milli geliri azaltıcı etkisi olduğunu göstermektedir. Tüm örneklem için elde edilen bu bulgu, Şekil 2'de ters-U şeklinde betimlenen enflasyon ve büyüme arasındaki ilişki ile tutarlıdır. Yani, düşük enflasyona sahip olan ülkelerde enflasyondaki bir artış büyümeyi destekleyici sonuç doğurmaktadır. Ancak, bu durum yaklaşık olarak %13 enflasyon düzeyine ulaşana kadar geçerlidir. Enflasyonun %13 düzeyinden daha fazla olması durumunda ise enflasyondaki artış büyümeyi azaltıcı etki yaratmaktadır. Tüm örneklem için gözlemlendiğimiz bu durum yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomiler için de geçerlidir. Gelişmiş ekonomilerde ise düşük enflasyona sahip olan ülkelerde enflasyon ve büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki bulunmazken, enflasyonun %3.15 düzeyini aşması durumunda enflasyon ve büyüme arasında negatif

ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ampirik model sonuçları, yüksek enflasyona sahip ülkelerde fiyatlar genel düzeyindeki artışın büyümeyi azaltıcı etkisi olduğunu göstermektedir.

Tablo 3'te yer alan sonuçlara göre, kişi başı reel milli gelirin gecikmeli değeri pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu pozitif ve anlamlı ilişki hem gelişmiş hem de yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde yakınsama olgusunun geçerli olduğunu göstermektedir. Beşerî sermaye ve kişi başı reel milli gelir arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ancak bu durum yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde geçerlidir. Tablo 1'de yer alan betimsel istatistiklerde bahsedildiği üzere, beşerî sermaye endeksi yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde görece düşüktür. Bu durum eğitilmiş işgücünün görece az olduğu bu ülke grubunda eğitime yatırım yapmanın marjinal verimliliğinin daha yüksek olmasına, ve dolayısıyla beşerî sermaye ve kişi başı reel milli gelir arasında pozitif bir ilişki elde edilmesine sebep olmaktadır. Diğer taraftan, eğitilmiş işgücünün görece daha fazla olduğu gelişmiş ekonomilerde ise eğitime yatırım yapmanın marjinal verimliliğinin az olması, eğitime yatırım yapmanın anlamlı bir geliri artırıcı etkisi bulunmamasına yol açmaktadır.

Ampirik model sonuçlarına göre, yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde, finansal gelişmedeki bir iyileşme kişi başı reel milli gelirin artmasına sebep olmaktadır. Bu iki değişken arasındaki pozitif ve anlamlı ilişki gelişmiş ekonomiler için geçerli görünmemektedir. Tablo 1'de yer alan betimsel istatistiklere göre, finansal gelişme endeksi gelişmiş ekonomilerde, yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilere kıyasla oldukça yüksek düzeydedir. Gelişmiş ekonomilerde halihazırda iyi durumda olan finansal gelişmedeki bir iyileşmenin marjinal katkısı az olmasından dolayı kişi başı reel milli gelir üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak, yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde finansal gelişmedeki bir iyileşme likit ama üretken olmayan kaynakların üretken sektörlerle aktarılmasında öncü rol oynayarak yatırımların ve haliyle kişi başı reel milli gelirin artmasına sebep olmaktadır.

Finansal açıklık, yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde kişi başı reel milli geliri artırıcı etki doğurmaktadır. Bu bulgu, yabancı tasarrufların büyümeyi destekleyici etkisi olduğunu belirten iktisadi yazın ile tutarlıdır (Blanchard vd., 2016). Ticari açıklık ise sadece yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde değil, gelişmiş ekonomilerde de büyümeyi artırıcı etki göstermektedir.

Döviz Kuru Rejimi Enflasyon-Büyüme İlişkisinde İçsel Eşik Oluşturur mu?

Bu bölümde, ülkelerin uygulamış oldukları döviz kuru rejiminin, enflasyonun büyüme etkisini incelemede içsel eşik oluşturma durumu dikkate alınmaktadır. Ghosh vd. (1996) döviz kuru rejimi ile enflasyon arasındaki ilişkiyi disiplin ve güven etkisi argümanlarına dayanarak açıklamaktadır. Buna göre, sabit döviz kuru rejiminin egemen olduğu ülkelerde, bu rejimden vazgeçmenin yüksek maliyeti olması sebebiyle disiplin etkisi oluşturduğunu ve döviz kuru tahmin edilebilir olmasından dolayı hane halklarının yerel parayı yabancı paraya tercih etmesi nedeniyle güven etkisi oluşturduğunu belirtmektedir. Döviz kuru rejiminin enflasyon ve büyümede içsel eşik oluşturma durumunu inceleyebilmek için, bu çalışmada, Ilzetki vd. (2019) tarafından hazırlanan döviz kuru rejimi sınıflandırması kullanılmıştır. Bu sınıflandırma, ülkelerin ilan ettikleri durumu değil gerçekte uyguladıkları döviz kuru rejimini dikkate alarak oluşturulmuştur. Döviz kuru rejimi (DKR) sınıflandırmasına göre ülkelerin uygulamış

oldukları rejimler DKR1 (sabit DKR), DKR2 (sınırlı esnek DKR), DKR3 (yönetilen dalgalı DKR), DKR4 (serbest dalgalanan DKR), DKR5 (serbest düşüş DKR) ve DKR6 (paralel piyasa verilerinin eksik olduğu ikili piyasa)'dır. Ilzetzki vd. (2019), DKR5 ve DKR6 rejimlerinin yüksek enflasyon ve makroekonomik istikrarsızlık durumlarını göstermesi sebebiyle analizlere dahil edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bütün bu argümanları dikkate alarak, DKR'nin içsel eşik oluşturma durumunu incelemek için göz önünde bulundurduğumuz ampirik model:

$$\ln(KBRMG_{it}) = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(KBRMG_{i,t-1}) + \alpha_2(Enflasyon_{it})(DKR_{it} \leq \lambda) + \alpha_3(Enflasyon_{it})(DKR_{it} > \lambda) + \alpha_4 BS_{it} + \alpha_5 FA_{it} + \alpha_6 TA_{it} + \alpha_7 FG_{it} + u_{it} \quad (2)$$

Tablo 4: Enflasyon-Büyüme İlişkisinde DKR'nin Rolü			
	Tüm Örneklem	Gelişmiş Ekonomiler	Yükselen Piyasa ve Gelişmekte olan Ekonomiler
DKR _{it} İçsel Eşik Değeri	2	2	2
%95 Güven Aralığı	[2; 4]	[2; 4]	[2; 4]
Enflasyon _{it} (DKR _{it} ≤ λ)	0.062*** (0.010)	-0.123 (0.122)	0.046* (0.028)
Enflasyon _{it} (DKR _{it} > λ)	-0.035*** (0.007)	-0.319** (0.147)	-0.029*** (0.009)
ln(KBRMG _{i,t-1})	0.928*** (0.004)	0.936*** (0.032)	0.932*** (0.012)
BS _{it}	0.061*** (0.004)	-0.010 (0.034)	0.064*** (0.011)
FG _{it}	0.009 (0.012)	0.021 (0.016)	0.013*** (0.004)
FA _{it}	0.010** (0.005)	-0.004 (0.014)	0.008** (0.004)
TA _{it}	0.020*** (0.004)	0.027** (0.012)	0.026** (0.012)
Sabit Terim	0.520*** (0.024)	0.691*** (0.251)	0.448*** (0.083)
NT	2848	851	1997
N	77	23	54
Not: Parantez içinde yer alan rakamlar sağlam standart hataları göstermektedir. N analize dahil edilen ülke sayısını ve NT toplam gözlem sayısını göstermektedir. * < %10, ** < % 5, *** < %1			

Tablo 4, (2) numaralı ampirik tahmin model sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, enflasyon-büyüme ilişkisini incelemede DKR2 içsel eşik değer oluşturmaktadır. Bu durum hem gelişmiş hem de yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomiler için geçerlidir. İçsel olarak tahmin edilen bu eşik değer sınırlı esnek döviz kuru rejimine tekabül etmektedir. Bu eşik değer, tüm örnekleme sabit ve sınırlı esnek döviz kuru rejimi uygulayan gözlemleri kapsayan düşük rejim ve yönetilen ve dalgalı döviz kuru rejimini uygulayan gözlemleri içeren yüksek rejim diye ikiye ayırmaktadır. Söz konusu

içsel olarak tahmin edilen DKR2'nin %95 güven aralığı içinde yer alması, içsel eşik değerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu belirtmektedir. İçsel eşik değerin istatistiksel olarak anlamlı olması, enflasyon-büyüme ilişkisinin ülkelerde uygulanan döviz kuru rejimine göre değişim sergileyeceğini göstermektedir.

Ampirik model sonuçlarına göre, düşük rejimde enflasyon ve kişi başı reel milli gelir arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ancak, yüksek rejimde enflasyon ile kişi başı reel milli gelir negatif ilişkilidir. Ülkeler, sabit ve sınırlı esnek DKR uyguluyorsa enflasyon büyüme destekleyici etki doğurmaktadır. Yönetilen ve dalgalı DKR uygulayan ülkelerde ise enflasyon büyüme azaltıcı sonuç yaratmaktadır. Sabit ve sınırlı esnek döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde, enflasyon ve büyüme arasındaki pozitif ilişki Ghosh vd. (1996)'da bahsedilen disiplin ve güven etkisi argümanlarıyla tutarlıdır. Yönetilen ve serbest dalgalanan döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde geçerli olan enflasyon ve büyüme arasındaki negatif yönlü ilişkiyi anlamak için betimsel istatistiklere bakmak oldukça faydalı olacaktır. 1970-2019 döneminde, sabit ve sınırlı esnek döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde ortalama enflasyon oranı %6.9 ve enflasyon oranının standart sapması ise 7.24'tür. Yönetilen ve serbest dalgalanan döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde ortalama enflasyon oranı %20.77 ve enflasyon oranının standart sapması 105.2'dir. Temel betimsel istatistiklerden de anlaşılacağı üzere, yönetilen ve dalgalı döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde enflasyon oranı oldukça yüksektir. Enflasyon ile mücadele edebilmek, merkez bankalarının politika faiz oranını yükseltmesine yol açacaktır. Ancak, faiz oranlarındaki artış yatırımların azalmasına, ülkeye daha fazla yabancı sermaye girmesine ve özel sektöre verilen kredilerin artmasına yol açmaktadır. Kredi artışını takiben özel sektör tüketim harcamalarında da artış meydana gelecektir. Bu durumda, enflasyon ile mücadele etmek için yükseltilecek faiz oranlarının enflasyonu daha da artıracığı çıkarımını yapmamız mümkündür. Bütün bu belirtilen sebeplerden ötürü, yönetilen ve serbest dalgalanan döviz kuru rejimlerinde enflasyon ile mücadelede uygulanan politikaların enflasyonu ve belirsizliği artırarak, büyüme olumsuz yönde etkileyebileceğini söyleyebiliriz. Ampirik modelde yer alan diğer değişkenlerin etkisi ise Tablo 3'te bahsedilen sonuçlarla neredeyse aynıdır.

Sonuç ve Tartışma

Ekonomik büyüme ve düşük enflasyon, politika yapımcıların en temel amaçları arasında yer almaktadır. Enflasyonun hedeflenen düzeye yakınsaması, makroekonomik istikrara ve haliyle sürdürülebilir büyüme katkı sağlayacaktır. Enflasyon ve büyüme arasındaki ilişki makro iktisatçılar ve politika yapımcılar için oldukça önemli konulardan biridir. Bu çalışma, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

Bu çalışmada, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmayabileceği ve değişkenler arasındaki olası içsellik durumları göz önünde bulundurularak Kremer vd. (2013) tarafından geliştirilen iki aşamalı dinamik panel içsel eşik tahmin yöntemi uygulanmıştır. Çalışmadan elde edilen ampirik bulgulara göre, enflasyon ve büyüme ilişkisi enflasyonun eşik düzeyine göre değişim sergilemektedir. Yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde enflasyonun %13 ve altında olması durumunda, enflasyon büyüme destekleyici etki doğurmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde ise enflasyonun %3 ve altında olması durumunda enflasyon ve büyüme arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Gelişmiş ekonomilerde enflasyonun %3, yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomilerde enflasyonun %13'ten fazla olması durumunda enflasyon

artışı büyümeyi azaltıcı etki doğurmaktadır. Bu durumun temel sebebi enflasyonun yarattığı belirsizlik sonucu özel sektör tüketim ve yatırım harcamalarındaki azalma ile yakından ilişkilidir. Çalışmamızdan elde edilen bu bulgu, Kremer vd. (2013), Khan ve Senhadji (2001), Lopez-Villavicencio ve Mignon (2011)'den elde edilen sonuçlar ile tutarlıdır. Ayrıca, bu çalışmadan elde ettiğimiz ampirik bulgular Blanchard vd. (2010) tarafından belirtilen enflasyonun hem stabil hem de düşük düzeyde olması gerektiği argümanı ile tutarlıdır.

İktisadi yazında yer alan çoğu çalışmadan farklı olarak, bu çalışmada enflasyon ve büyüme ilişkisinin ülkelerin uygulamış oldukları döviz kuru rejimine göre değişim sergileme durumu da dikkate alınmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, döviz kuru rejiminin enflasyon ve büyüme ilişkisini incelemede içsel eşik değer oluşturduğunu göstermektedir. Sabit ve sınırlı esnek döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde, enflasyon ve büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, Ghosh vd. (1996)'da belirtilen sabit döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde disiplin ve güven etkileri aracılığı ile enflasyonun daha düşük olduğu argümanı ile tutarlıdır. Yönetilen ve serbest dalgalanan döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde ise enflasyon artışı büyümeyi azaltıcı etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu rejimi uygulayan ülkelerde enflasyon ile mücadelede uygulanan politikaların belirsizliği artırarak, büyümeyi olumsuz yönde etkileyebileceği çıkarsamasını yapmak mümkündür.

Son söz olarak enflasyonun ekonomide yarattığı belirsizlik aracılığıyla büyümeyi olumsuz yönde etkileyebileceği dikkate alınarak, makro ekonomik politikalar ile enflasyonun hem stabil hem de düşük düzeyde olması hedeflenmelidir. Enflasyon oranının, hükümetlerin ekonomiyi yönetebilme beceresini gösteren önemli bir ölçüt olduğunu (Fischer, 1993) göz önünde bulunduracak olursak, enflasyonun stabil ve düşük düzeyde olması, makro ekonomik politikaların güvenilirliğini artırarak uygulanan politikaların daha başarılı olmasına katkı sağlayacağı su götürmez bir gerçektir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu makale, 21. Ulusal İktisat Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Enflasyon ve İktisadi Büyüme" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve değiştirilerek üretilmiş hâlidir. *Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%20), 2. Yazar (%80) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled “Enflasyon ve İktisadi Büyüme”, orally delivered at the 21st National Economics Congress.</p> <p>* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</p>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	<p>Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p>

Kaynakça / References

- Aydın, C., Esen, Ö. ve Bayrak, M. (2016). Inflation and economic growth: A dynamic panel threshold analysis for Turkish Republics in transition process. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 229, 196-205.
- Azam, M. ve Khan, S. (2022). Threshold effects in the relationship between inflation and economic growth: Further empirical evidence from the developed and developing world. *International Journal of Finance & Economics*, 27(4), 4224-4243.
- Barro, R. J. (1995). Inflation and economic growth. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 35, 166-176.
- Benhabib, J. ve Spiegel, M. M. (2009). Moderate inflation and the deflation-depression link. *Journal of Money, Credit and Banking*, 41(4), 787-798.
- Blanchard, O., Dell Ariccia, G. ve Mauro, P. (2010). Rethinking macroeconomic policy. *Revista de Economía Institucional*, 12(22), 61-82.
- Blanchard, O., Ostry, J. D., Ghosh, A. R. ve Chamon, M. (2016). Capital flows: expansionary or contractionary?. *American Economic Review*, 106(5), 565-569.
- Bruno, M. ve Easterly, W. (1998). Inflation crises and long-run growth. *Journal of Monetary Economics*, 41(1), 3-26.
- Cameron, N., Hum, D. ve Simpson, W. (1996). Stylized facts and stylized illusions: Inflation and productivity revisited. *Canadian Journal of Economics*, 29(1), 152-162.
- Chinn, M. D. ve Ito, H. (2006). What matters for financial development? Capital controls, institutions, and interactions. *Journal of Development Economics*, 81(1), 163-192.
- De Gregorio, J. (1993). Inflation, taxation, and long-run growth. *Journal of Monetary Economics*, 31(3), 271-298.
- Dorrance, G. S. (1966). Inflation and Growth: The Statistical Evidence. *IMF Staff Papers*, 13(1), 82-102.
- Feenstra, R. C., Inklaar, R. ve Timmer, M. P. (2015). The next generation of the Penn World Table. *American Economic Review*, 105(10), 3150-3182.
- Fischer, S. (1993). The role of macroeconomic factors in growth. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 485-512.
- Friedman, M. (1956). *The quantity theory of money – a restatement*. Friedman M. (Ed.), *Studies in the Quantity Theory of Money* (s. 3-21) içinde. Chicago: University of Chicago Press.
- Ghosh, A. R., Gulde, A. M., Ostry, J. D. ve Wolf, H. (1996). Does the exchange rate regime matter for inflation and growth?. *Economic Issues*, 2, 1-13.
- Ghosh, A. ve Phillips, S. (1998). Warning: Inflation may be harmful to your growth. *IMF Staff Papers*, 45(4), 672-710.
- Hansen, B. E. (1999). Threshold effects in non-dynamic panels: Estimation, testing, and inference. *Journal of Econometrics*, 93(2), 345-368.

Ibarra, R. ve Trupkin, D. R. (2016). Reexamining the relationship between inflation and growth: Do institutions matter in developing countries?. *Economic Modelling*, 52, 332-351.

Ilzetzki, E., Reinhart, C. M. ve Rogoff, K. S. (2019). Exchange arrangements entering the twenty-first century: Which anchor will hold?. *The Quarterly Journal of Economics*, 134(2), 599-646.

Khan, M. S. ve Ssnhadji, A. S. (2001). Threshold effects in the relationship between inflation and growth. *IMF Staff Papers*, 48(1), 1-21.

Kose, M. A., Prasad, E., Rogoff, K. ve Wei, S. J. (2009). Financial globalization: A reappraisal. *IMF Staff Papers*, 56(1), 8-62.

Kremer, S., Bick, A. ve Nautz, D. (2013). Inflation and growth: new evidence from a dynamic panel threshold analysis. *Empirical Economics*, 44, 861-878.

López-Villavicencio, A. ve Mignon, V. (2011). On the impact of inflation on output growth: Does the level of inflation matter?. *Journal of Macroeconomics*, 33(3), 455-464.

Mallik, G. ve Chowdhury, A. (2001). Inflation and economic growth: evidence from four south Asian countries. *Asia-Pacific Development Journal*, 8(1), 123-135.

Rapach, D. E. (2003). International evidence on the long-run impact of inflation. *Journal of Money, Credit and Banking*, 35(1), 23-48.

Sarel, M. (1996). Nonlinear effects of inflation on economic growth. *IMF Staff Papers*, 43(1), 199-215.

Sidrauski, M. (1967). Inflation and economic growth. *Journal of Political Economy*, 75(6), 796-810.

Stockman, A. C. (1981). Anticipated inflation and the capital stock in a cash in-advance economy. *Journal of Monetary Economics*, 8(3), 387-393.

Svirydzhenka, K. (2016). Introducing a New Broad-based Index of Financial Development. IMF Working Papers No. 16/5.

Valdovinos, C. G. F. (2003). Inflation and economic growth in the long run. *Economics Letters*, 80(2), 167-173.

Vinayagathan, T. (2014). Monetary policy and the real economy: A structural VAR approach for Sri Lanka. *Asian Journal of Empirical Research*, 4(1), 41-64.

Wai, U. T. (1959). The relation between inflation and economic development: a statistical inductive study. *IMF Staff Papers*, 7(2), 302-317.

2023, 12 (2), 779-795 | Research Article

Detection of international Trade Problems in Organized Industrial Zones and Solution Proposals: The Case of Şanlıurfa (OIZ)

Hasan BARDAKÇI ¹

Mehmet Ragıp GÖRGÜN ²

Abstract

Recently, the importance of international trade activities is at a considerable level. Especially the economic competition between the countries brought by globalization has made this even more important. Organized Industrial Zones established by countries to accelerate commercial activities are also an important part of this process. Moreover, most of the companies located in Organized Industrial Zones (OIZ) are engaged in international trade activities intensively. In particular, states have begun to understand much better that they need to develop their foreign trade potential in order to achieve their growth targets in the current global century. For this reason, both companies and governments attach importance to the spread of international trade transactions of all companies, especially throughout the country. They sometimes use local government resources to support international trade companies by supporting them with incentives. However, knowing all this importance, it is inevitable for companies to encounter some problems due to the nature of trade while doing foreign trade. In this study, in order to determine the problems faced by the companies in the field of foreign trade, a questionnaire consisting of questions was applied to 44 companies among the foreign trade companies located in the Şanlıurfa organized industrial zone. By analyzing the data obtained as a result of the survey, the problems experienced by the companies in Şanlıurfa OIZ in foreign trade were tried to be determined. In addition, it was tried to learn what the biggest problem might be with the only question asked to the companies verbally. In this question, the answers given to the other questions were analyzed together and the identified problems were included in the study. According to the data obtained as a result of the analysis, the most important problems faced by the relevant companies are; It is expressed as the inability to find qualified personnel, instability in the economy, high exchange rates, and the constant increase in costs. At least, the importance of market research and the problems related to fairs were expressed.

Keywords: Organized Industrial Zones(OIZ), Şanlıurfa, International Trade, Export, Import

Bardakçı, H. & Görgün, M. R. (2023). Detection of international Trade Problems in Organized Industrial Zones and Solution Proposals: The Case of Şanlıurfa (OIZ) . *Journal of the Human and Social Science Researches* , 12 (2) , 779-795 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1257580>

Date of Submission	28.02.2023
Date of Acceptance	03.06.2023
Date of Publication	17.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Associate Professor, Harran University, siverek faculty of applied sciences , international Trade and Logistics Department, Şanlıurfa, Türkiye , hasanbardakci.72@gmail.com, 0000-0002-6181-3115

² Associate Professor, Harran University, siverek faculty of applied sciences, international Trade and Logistics Department, Şanlıurfa, Türkiye, r.mehmetgorgun@hotmail.com, ORCID:0000-0003-1618-3844

2023, 12 (2), 779-795 | Araştırma Makalesi

Organize Sanayi Bölgelerindeki Dış Ticaret Sorunlarının Tespiti ve Çözüm Önerileri: Şanlıurfa (OSB) Örneği

Hasan BARDAKÇI¹

Mehmet Ragıp GÖRGÜN²

Öz

Son zamanlarda dış ticaret faaliyetlerinin önemi oldukça artmıştır. Özellikle küreselleşmenin getirdiği ülkeler arasındaki ekonomik rekabet bunu daha da önemli bir hale getirmiştir. Ülkelerin ticari faaliyetlerini hızlandırmak amacıyla kurdukları Organize Sanayi Bölgeleri de bu sürecin önemli bir parçasıdır. Ayrıca Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) yer alan firmaların birçoğu yoğun olarak dış ticaret faaliyetlerinde bulunmaktadır. Özellikle içinde bulunduğumuz küresel yüzyılda devletler büyüme hedeflerine ulaşabilmek için dış ticaret potansiyellerini geliştirmeleri gerektiğini daha iyi anlamaya başlamışlardır. Bu nedenle gerek şirketler gerekse devletler, ülke geneli tüm şirketlerin dış ticaret işlemlerinin yaygınlaşmasına önem vermektedir. Devletler bazen dış ticaret şirketlerini teşviklerle desteklemek için yerel yönetim kaynaklarını kullanırlar. Ancak tüm bu önemi bilen firmaların, dış ticaret yaparken ticaretin doğası gereği bazı sorunlarla karşılaşması kaçınılmazdır. İşte bu çalışmada, firmaların dış ticaret alanında karşılaştıkları sorunların tespiti amacıyla Şanlıurfa organize sanayi bölgesinde yer alan dış ticaret firmaları arasından 44 firmaya sorulardan oluşan anket uygulanmıştır. Anket sonucunda elde edilen veriler analiz edilerek Şanlıurfa OSB'de bulunan firmaların dış ticarete yaşadıkları sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca firmalara sözlü olarak sorulan tek soru ile dış ticarete karşılaştıkları en büyük sorunun ne olabileceği öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu konuda bir soru sorulmuş ve bu soruya verilen cevaplar da diğer sorulara verilen cevaplar ile birlikte analiz edilerek tespit edilen sorunlar çalışmaya dahil edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen verilere göre ilgili firmaların karşılaştığı en önemli sorunlar; Nitelikli eleman bulamama, ekonomideki istikrarsızlık, yüksek kurlar ve maliyetlerin sürekli artması olarak ifade edilmiştir. En az ifade edilen sorunlar ise; pazar araştırması zorlukları ve fuarlarla ilgili sorunlar olarak dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), Şanlıurfa, Dış Ticaret, İhracat, İthalat

Bardakçı, H. & Görgün, M. R. (2023). Organize Sanayi Bölgelerindeki Dış Ticaret Sorunlarının Tespiti ve Çözüm Önerileri: Şanlıurfa (OSB) Örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12 (2), 779-795. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1257580>

Geliş Tarihi	28.02.2023
Kabul Tarihi	03.06.2023
Yayın Tarihi	17.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç.Dr., Harran Üniversitesi, Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye, hasanbardacki.72@gmail.com, 0000-0002-6181-3115

² Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye, r.mehmetgorgun@hotmail.com, ORCID:0000-0003-1618-3844

Introduction

Şanlıurfa is a city that has hosted many civilizations and is located in the center of the trade and culture of the region historically called Mesopotamia in Türkiye. It also contains very rich data in terms of its economic structure. In addition, Şanlıurfa has affected all the historical, social and economic events that occurred in its region. The fact that the economic structure and historical and cultural infrastructure of Şanlıurfa and Southeastern Anatolia can contribute to the economic development of the region further increases the importance of the province. In particular, further development of the city's foreign trade will further increase the contribution rate. However, while trying to develop foreign trade, it is possible to encounter some problems, as in all organized industrial zones. These problems both create an obstacle in front of more foreign trade and prevent the amount of foreign trade from reaching the desired level. This is why it is very important to identify these problems and produce solutions. The main purpose of this study is to negotiate and find solutions to Şanlıurfa's foreign trade problems, especially in terms of knowing what the state and the private sector should do. The study, which is expected to shed light on the economic life of the foreign trade item that can contribute to the economy of Şanlıurfa, which has a privileged place in the field of international trade due to its geopolitical location, also presents some academic results and discusses and evaluates the research results. This article consists of the data of the surveys conducted within the scope of the "Developing the Foreign Trade Potential of Şanlıurfa (OIZ)" project. The study was carried out between 12.06.2021 and 12.09.2022 by the article authors who are the project team in Şanlıurfa Organized Industrial Zone. In the article, the study data is presented and finally, foreign trade problems are brought to the agenda under the title of conclusions and recommendations. In addition, the article is the first empirical study on the problems related to foreign trade in the Şanlıurfa Organized Industrial Zone. With this aspect, it is an original work. Certain problems have been identified in the article. These identified issues are then listed in order of importance. The study generally consists of 3 parts. In the first part, a literature review was made. In the second part, the findings were analyzed. In the third and last part, the results are evaluated and suggestions are presented.

Literature Review

Today, with the world becoming a global village, international trade has become inevitable. Countries aim to get rich by providing foreign exchange inflow to the country by exporting. For this reason, the state provides incentives for exports, and with the effect of this, businesses that want to maximize their profits tend to export. On the other hand, imports have an important place for companies for products whose production depends on imported intermediate goods inputs. In meeting all these needs and carrying out commercial activities, companies experience some problems at the point of export and import. The studies in the literature on this subject have been examined and the results are briefly given here.

Hamil and Gregory (1997) gathered the export barriers experienced by SMEs in internationalization under four main headings. These are: psychological barriers, operational barriers, organizational barriers, and product market-oriented barriers.

Ay and Talaşlı (2004) in their study to determine the place of SMEs in exports and the problems they encounter, listed the problems faced by the companies as follows:

Problems at the national level; financial problems, lack of information, bureaucratic problems, market problems, lack of support and quota problems. Business level issues; raw material problems, information and data problems, labor problems and production problems, quality problems, standardization and price-cost relationship problems are not established correctly.

Karelakis et al. (2008) interviewed 110 companies exporting wine in Greece by survey method. As a result of the study, the companies were divided into 3 different groups and their problems were determined separately: (I) Firms with relatively low export performance encounter more problems in their export activities, these problems are divided into domestic-domestic and foreign-foreign classes. These companies face mostly domestic-domestic problems. (II) high-performing firms, which are heavily involved in exports, face more foreign-foreign problems. (III) Firms that are at a more advanced stage of the export development process, on the other hand, are in a better position than the other two groups of firms in facing and overcoming internal and external problems.

Keskin et al. (2009) listed the most common problems faced by companies in their study to determine the export problems of SMEs operating in Erzurum as follows; regulatory problems and bureaucratic obstacles, economic instability in the country, lack of information on foreign markets and financing problems.

Khattak et al. (2012) conducted an in-depth interview with 25 SMEs operating in the textile industry in their study to determine the problems faced by SMEs in Pakistan in exports, and the results they reached show that: the problems faced by companies are directed towards internal obstacles rather than external ones. Internal barriers; energy crisis, functional barriers, environmental and marketing barriers. External obstacles are; intense competition in the foreign market, documentation, quality control, procedural barriers such as late payment, unstable political situation, cultural influences and economic problems.

In their study conducted in Mersin Tarsus Organized Industrial Zone, Yaşa Özeltürkay and Çerçel (2014) applied a questionnaire to 108 companies and analyzed 49 questionnaires, which were considered suitable for evaluation. As a result of their analysis, they reached the following conclusions; Situations that arise due to companies' own inadequacies: Inability to find a suitable agency, inadequate-inexperienced employees and management, the company's reluctance to export, and the company's ignorance of foreign markets. Apart from these, some of the problems faced by companies are listed as follows: late delivery of the product to foreign markets, inability to adapt to foreign markets, weakness in competitiveness due to lack of suitable transportation opportunities, lack of capital and financial resources, imbalance in interest rates, difficulty in reaching foreign customers and bureaucratic obstacles.

Zhenhua and Qiang (2015) in their study to determine the problems related to e-export in China, the problems faced by the companies; time-consuming logistics, untraceable packages, high deterioration/loss rates, cross-border customs clearance, commodity inspection, payment, clearing reconciliation difficulties, tax reduction difficulties, financing problems.

Çütçü et al. (2017) conducted interviews with 112 SMEs in their study to determine the perceptions of SMEs in Gaziantep about the problems they encounter in the export markets and determined the perceptions of the companies about the problems they

experience in exports. The results show: In case of an increase in the export time of the companies, the confidence in the companies increases, as a result of the increase in the turnover of the companies with the experience in the export markets and the development in the production scale, the companies can better analyze the demand structure in the foreign markets, the increase in the number of employees in the company, the development in the export amount and the total turnover. There is a positive relationship between demand conditions. In addition, a negative relationship was determined between export cost perception and total turnover.

Özcan and Atalay (2017) interviewed 83 SMEs in order to identify the problems experienced by exporting SMEs manufacturing machinery and components in Konya and shared their results and solution suggestions. These results; The vast majority of companies do not participate in international fairs, some of the companies cannot benefit from government incentives, there is a shortage of qualified personnel, and there are problems with financing. The most important problems faced by businesses are political and economic instability in the surrounding countries, instability in the exchange rate, lack of qualified personnel, government policies, intense competition, high taxes and raw material costs.

Çetinkaya Bozkurt and Tunç (2018) interviewed 119 companies in their study to determine the problems experienced by SMEs in Antalya, and they identified the problems experienced by the companies as follows, in order of importance: volatility in exchange rates, instability in the country's economy, insufficient government support. and constant changes in foreign trade legislation.

Aydın and Süygün (2021) interviewed 115 SMEs exporting in Mersin in their study to determine the export problems of SMEs in Mersin. The following results were obtained by analyzing the interviews: the perception of export problems does not show a significant difference according to the number of employees, legal structure, education level of the owner of the enterprise, the field of activity and sector of the enterprise, its turnover and the ratio of exports to turnover. Problems related to product adaptation differ according to the period of export. Problems related to market information and qualified workforce do not differ according to time. Businesses that have been exporting for more than a year experience more problems in product adaptation. Problems related to qualified workforce and market knowledge differ according to the number of countries to which the enterprise exports.

Gedik and Öztürk (2021), in their study to determine the problems experienced by the companies operating in the Western Black Sea Region Forest Products Industry, interviewed 58 companies and reached the following conclusions as a result of the analysis: The biggest problem experienced by foreign trade companies is unfavorable exchange rates. The fact that the level of political relations with countries affects foreign trade. In addition, the most important problems related to costs are the problems related to taxes and incentives.

Similarly, some studies explain the reasons for trade in manufactured goods between developed countries that share very similar general economic conditions, as in the studies of Posner (1961) and Jones (1970) and Şahin (2016) and Tolstoy et al. (2022). These suggest that trade may result from technical changes and developments that affect some industries and not others; Because certain technical changes occur in a country,

"comparative cost differentials" suggest that they can stimulate trade in certain goods over the time it takes for the rest of the world to emulate a country's innovation.

Apart from these studies, when the literature is examined, Delice (2001) and Diken (1998) and Dilik and Turan (1998) examined the use of incentives in solving export problems in their studies.

Findings of the Research

Purpose of the Research

Today's businesses have started to turn to more production for international markets, not for national markets. Along with this orientation, the world market has become a single market with the rapid changes and developments in information and technologies. Moreover, it has made foreign trade more important than ever before. With this study, it is aimed to understand how foreign trade, which has gained such importance, can be used in the development of the city of Şanlıurfa and contributing to the country's economy. With this research, it is also aimed to examine the extent to which the companies operating in Şanlıurfa contribute to the Turkish economy and to identify the problems they encounter during the export process. It is a study carried out on 44 companies operating in the organized industrial zone and exporting. With the findings obtained as a result of the extensive field research with the study, it can be expressed as the special purpose of the study to offer solutions for companies to improve their exports. The reason for this study for the province of Şanlıurfa is that the province has a very strategic and socio-cultural importance. The city is also important because it is one of the busiest places in the Southeastern Anatolia region in terms of culture and population. The province, which has been of great importance for the region since ancient times, has been the center of the region in many different subjects (such as culture, history, trade) both in the past and today. In addition, it is considered to be important in terms of the young population it hosts and the future it promises. However, in addition to all these positive aspects, it is seen that some provinces such as Gaziantep, Mardin and Diyarbakır are far behind in terms of foreign trade figures. It is envisaged that this current potential will be a work in which it is hoped that it will be revealed in all aspects, especially in the foreign trade figures that will contribute more to the development of the city and the country. With this study, both the determination of the foreign trade situation of Şanlıurfa will be provided and important decisions will be taken regarding the foreign trade potential. In addition, it is aimed to create an awareness on the managers of the relevant institutions and companies. At the end of the study, it is aimed to determine the problems in the field of foreign trade and to ensure that the relevant institutions and organizations benefit from it. Moreover, it is foreseen that the problems and solution proposals related to the region will be presented as scientific publications.

Research Method, Universe and Sample

For the analysis of the hypotheses determined in the research, a face-to-face questionnaire was applied to the owners and managers of the companies. 12 people, including all researchers mentioned in the article, took part in the implementation of the questionnaires. 55 exporting companies were interviewed, 5 companies did not want to give information and When the survey was conducted, 6 company managers could not answer the survey because they were out of the city. In the field research conducted with 44 companies, questions were asked to determine the possible effect of variables such as

the age, status, number of employees of the company in exporting companies on Export Problems. The scale used was used with the approval of the consultant from the study titled “KOBİ’lerin İhracat Performanslarında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Gaziantep İli Örneği” (The Problems SMEs Encounter in their Export Performance and Solution Suggestions: The Case of Gaziantep Province) (Erkan, 2017). When the scale data were taken into consideration, the reliability and validity analyzes were accepted as they were and frequency analyzes were applied. Universe of survey is covering all of the exporting companies in Şanlıurfa Organized Industrial Zone. There are various probability sampling techniques to identify the sample capable of representing the research population. However, according to the simple random sampling technique, every element in the universe has the opportunity to be equal and independent in inclusion in the sample (Balci, 2005:95). Based on this, the sample of this study consisted of 44 companies operating and exporting in the OIZ in the province of Şanlıurfa, which was selected by simple random sampling method.

Analyzes and Findings

Analysis of the Profile of the Companies Participating in the Research

This part of the final report; It includes statistical analyzes targeting the exporting companies within the OIZ in Şanlıurfa province, which participated in the survey application. The data obtained as a result of the frequency analyzes were evaluated by showing the number (frequency) (n) and percentage (%). The results were analyzed with the JAMOVI program.

Distribution of Managers by Position, Educational Status and Age in the Firm

Table 1. Frequency Analysis of Survey Respondents by Position, Educational Status and Age in the Firm They Worked for

What is your position in the company ?	Frequency (n)	percentage of total
First Level Manager (Chief, Shift Supervisor, etc.)	9	20.9 %
Middle Level Manager (Department/Division Manager/Assistant Manager)	19	44.2%
Senior Manager (General Manager, Assistant General Manager, Business Owner/Partner)	15	34.9%
What is your education status?	Frequency(n)	percentage of total
Primary education	3	6.8%
High school	7	15.9%
Associate Degree	5	11.4%

Licence	25	56.8%
Graduate	4	9.1 %
How old are you?		
	Frequency(n)	percentage of total
20-30	14	32.6%
31-40	15	34.9%
41-50	10	23.3%
51-60	3	7.0 %
61 and Above	1	2.3 %

43 of the 44 people who were asked the survey questions answered the question of your position in the company, and their distribution is given in tables and graphics. Company managers who participated in the surveys within the scope of the study; 20.9% (n=9) First Level Managers 69 (Chief, Shift Supervisor etc.), 44.2% (n=19) Middle Level Managers (Department/Department Manager/Assistant Manager and 34.9%) u (n=15) are in the position of Top Level Manager (General Manager, Assistant General Manager) When the distribution of the respondents according to their educational status is examined, 6.8% (n=3) of the respondents are in primary education, 15.9% are in primary education. (n=7) High School, 11.4% (n=5) Associate Degree, 56.8% (n=25) Undergraduate and 9.1% (n=4) Postgraduate Education. Considering the distribution of the respondents according to their age; 32.6% (n=14) of the participants were between the ages of 20-30, 34.9% (n=15) were between the ages of 31-40, 23.3% (n=10) were 41-50 ages and 7% (n=3) are between 51-60 years old. Finally, 2.3% (n=1) are 61 years old and over.

Distribution of the Companies Participating in the Study by Sector in which they Operate

Table 2. Distribution of Companies Participating in the Study by Sector in which they Operate

In which sector does your company operate?	Frequency (n)	%
Food Products Manufacturing	3	6.8%
Textile	16	36.4%
Retail	1	2.3 %
Plastic	4	9.1 %
Chemical	2	4.5%
Agriculture/Livestock	3	6.8%
Other	15	34.1 %

Considering the distribution of the companies participating in the study according to the sector in which they operate; 6.8% (n=3) Food Products Manufacturing, 36.4% (n=16) Textile, 2.3% (n=1) Retailing, 9.1% (n=4) Plastics, 4.5% (n=2) Chemistry, 6.8% (n=3) Agriculture/Livestock and 34.1% (n=15) Other sectors.

Frequency Analysis of the Companies Participating in the Study by Place of Operation and Legal Status

Table 3. Distribution of the Firms Participating in the Study by Place of Operation and Legal Status

Where does your company operate?	Counts	percentage of total
Organized industrial Zone	44	100.0 %
What is the legal status of your company?	Counts	percentage of total
Sole proprietorship	8	18.2 %
Limited company	18	40.9%
Incorporated company	18	40.9%

Considering the distribution of the companies participating in the study according to the place of operation; 100% (n=44) of the respondents are operating in the Organized Industrial Zone. Considering the distribution of the companies participating in the study according to their Legal Status; 40.9% (n=18) are Limited Liability Companies, 18.2% (n=8) are Private Firms and 40.9% (n=18) are Joint Stock Companies.

Analysis of Firms' Average Activity Periods, Number of Employees, Average Export Times, Rates and Export Quantity

Table 4. Operating Periods, number of employees, average export periods, rates and amounts of the Companies Participating in the Research

	N	Missing	mean	SD
How many years has your company been operating?	43	1	9.98	10.5
How many people work in your company?	43	1	170	351
How Many Years Have You Been Exporting?	37	7	9.15	12.7
What is the ratio of your total turnover to your total exports?	44	0	49.4	34.2
How Much is Your Turnover in 2021?	25	19	110	212

Considering the average operating time of the enterprises participating in the research; 43 enterprises that participated in the research and answered this question have been operating for an average of 9.98 years. There are an average of 170 employees in 43 enterprises that participated in the research and answered this question. Considering the average export period of the enterprises participating in the research, 37 enterprises that answered this question have been exporting for an average of 9.15 years. When the export rate of the companies participating in the research is examined in the total production in 2021, it is seen that the average total turnover in 2021 is 49.9% according to the data obtained from the 44 companies participating in the research. Considering the average turnover of the enterprises in 2021, according to the data obtained from 25 of the 44 companies participating in the research, 25 companies achieved an average turnover of 110 million TL in 2021.

Perception of Importance of Problems Encountered in Export

Very Low: 1.00 - 1.79, **Low:** 1.80 – 2.59, **Medium:** 2.60 – 3.39 **High:** 3.40 – 4.19 **Very High:** 4.20 – 5.00

Table 5. Perception of Significance of the Financial Problems Encountered

Perception of Significance of the Financial Problems Encountered	N	Mean	SD	December
Financing	44	3.09	1.64	Middle
Scarcity of finance	44	2.95	1.61	Middle
Marketing related issues	44	2.93	1.45	Middle
Branding issue	44	3.05	1.64	Middle
Conformity problem in quality standards	44	3.07	1.72	Middle
Problems related to international promotional activities	44	2.52	1:50	Low
Bureaucratic obstacles (regulatory issues)	44	2.57	1.56	Low
Inability to compete on price	44	3.05	1.67	Middle
Inability to compete in quality	44	2.68	1.75	Middle
Problems with packaging	44	2.25	1.67	Low
Qualified personnel issue	44	3.45	1.65	High
Education problem	44	3.30	1.53	Middle
Foreign language	44	2.95	1.61	Middle
Instability in the economy	44	3.86	1.46	High
Capacity issues	44	2.59	1.70	Low
Inability to reach foreign markets	44	2.36	1.54	Low
Insufficient use of government incentives	44	2.89	1.63	Middle

Participating in the research to the problems they encounter in exports is examined, it is seen that the most important (3,86) problem belongs to the problem of "**Instability in the economy**" and the problem of "**Qualified personnel problem**" with (3,45) while the lowest ratio is (2,25). and "**Packaging-Related Problems**" belong to the financing problem. However, it has been determined that the total importance given by SMEs to the problems they encounter in exports is at a Medium level (2.91).

Perception of Significance of the Financial Problems Encountered

Table 6. Perception of Significance of the Financial Problems Encountered

	N	Mean	SD	December
Lack of own resources	44	3.25	1.70	Middle
High loan rates	44	3.68	1.76	High
Failure to collect receivables	44	2.89	1.71	Middle
The height of exchange rates	44	4.20	1.46	Very High
Constantly increasing costs	44	4.34	1.35	Very High
High tax rates	43	4.14	1.46	High
Letter of guarantee loan problem	44	3.16	1.75	Middle

When the degree of importance given by the companies participating in the research to the financing problems they encounter is examined, it is seen that the most important (4.20) belongs to the financing problem of "**High Exchange Rates**" and (4,34) to the financing problem of "**Continuous increase in costs**", while the lowest rate is (4,20) and "**Unable to collect receivables**" belong to the financing problem. On the other hand, it has been determined that the total importance given to financing problems by SMEs is at a high level (3,66).

Importance Perception of Information Sources on Foreign Markets

Table 7. Perception of Importance of Information Sources on Foreign Markets

	N	Mean	SD	December
Internet	44	3.61	1.62	High
Fairs	44	3.55	1.49	High
Domestic organizations related to foreign trade	43	2.98	1.54	Middle
Foreign organizations related to foreign trade	43	2.88	1.61	Middle
Market research done by our company	43	3.88	1.42	High
Foreign market research done by others	43	3.02	1.60	Middle

Publications published in the country for the sector	44	2.91	1.46	Middle
Publications published abroad for the sector	44	2.82	1.48	Middle

When the degree of importance given to the information sources about foreign markets by the companies participating in the research is examined, it is seen that the highest importance (3,88) belongs to the "Market researches made by our company" information source, followed by the internet (3,61) and fairs (3,55), while the lowest The ratio (2.63) belongs to the information source "Publications published abroad for the sector". However, it has been determined that the total importance given by SMEs to information sources about foreign markets is at a medium level (3,20).

In the study, an open-ended question was asked to the company representatives after the interviews about the questionnaires were concluded. In order to include the managers' own views in the report, the following open-ended question was asked. The results are given as cloud using a program called MAXQDA This software is a software that works on qualitative and quantitative data by asking the data obtained from the researches made by interview method and focus group analyzes to be analyzed and turned into a comprehensive report. MAXQDA offers the opportunity to easily distinguish the data that will answer the research question among many interviews and data, and to examine the data comprehensively and in-depth. To be explained in more detail; The main issues or the most cited issue will appear larger than the other issues. The smallest problem will appear as the least mentioned problem.

Which Problems Can You Export More in Case of Solving? Please tell me 3 main problems?

Conclusion and Recommendations

Foreign trade has a strategic role for the economies of developing countries. Therefore, the development of foreign trade on the basis of provinces has become an important indicator for countries. The fact that developing countries such as Türkiye try to encourage foreign trade in the development of underdeveloped regions is an indicator of this importance (Çetinkaya Bozkurt and Tunç, 2018). Şanlıurfa, one of these provinces, has formed the main field of this study because it is a very important province for the Southeastern Anatolia region in terms of foreign trade potential in Türkiye. In the study, a questionnaire was applied to 44 companies operating in Şanlıurfa OIZ, the main problems related to foreign trade were identified in the analyzes carried out, and then solution suggestions were presented. The findings of the study, which investigated the problems of exporting companies injured in Şanlıurfa OIZ, are largely consistent with the literature. In addition, although it has been determined that the enterprises operating in Şanlıurfa OIZ can contribute by carrying out very important activities for the country they are interested in exporting, it is seen that they still cannot reach the desired efficiency. The most important reasons for this are the problem of not finding qualified personnel, economic instability, high loan interests, financing problems, high exchange rates, high costs. In particular, the price difference between countries can be caused by the richness or scarcity of natural resources, as well as by technological development and labor costs (Rodrik, 2000: 132). The possibilities for companies to earn high incomes in foreign markets with personal efforts or observations without market research are quite limited. For this, they need to be able to produce sufficient quality products at low cost, to use modern marketing techniques, to have sufficient capital, an effective management and organization, and qualified personnel and experience. For countries like Türkiye, while access to markets, lack of information or economic instability were more problems in the past, it has been observed that their rates have decreased in recent years. However, it is seen that problems such as the lack of qualified personnel are still experienced intensely. The determination of such problems affecting foreign trade is of vital importance for the economic development of countries and cities.

If we look at the results of the study; While the number of individual (ordinary) companies is less among the surveyed companies, it has been concluded that most of the companies are family companies and that many exporting companies make their first exports by chance or export after the importer company finds them. The general findings of the study, together with the solution suggestions, can be interpreted as follows; While 40.9% of the companies that answered the survey operate as a Limited Company, 18.2% are a Sole Proprietorship and 40.9% are a Joint Stock Company. Here, it is seen that the majority of enterprises prefer to operate as Limited Liability Companies and joint stock companies. The fact that the ratio of Joint Stock Companies, which expresses a corporate structure, is 40.9%, indicates that these companies have started to institutionalize and a common working spirit has begun to emerge. It can be said that textile products have an important share in Şanlıurfa. While 36.4% of the enterprises participating in the survey stated that they operate in the manufacture of textile products, 34.1% stated that they operate in other sectors. Therefore, a detailed feasibility study in the textile sector should be carried out to reveal the export potentials of the companies.

It has been observed that the enterprises participating in the survey have been operating for an average of 9.98 years. This period is a very important indicator of experience in

exporting companies. When the data of the questionnaires are analyzed, 20.9% of the respondents are from the lower level managers (Chief, Shift Supervisor, etc.), 44.2% are from the middle level managers (Manager, Assistant Manager), 34.9% are from the upper level executives (General Manager, Assistant General Manager). Considering the educational status of the respondents, it is seen that 6.8% have graduated from primary education, 15.9% from high school, 11.4% from associate degree, 56.8% from undergraduate and 9.1% from graduate degree.

The fact that the average number of employees of the enterprises participating in the research is around 170 people shows that they have an important share in terms of employment. It is seen that the enterprises have been exporting for an average of 9.15 years. It is seen that these enterprises make a great economic and social contribution to the economy of Şanlıurfa. Since the raw materials required for the production of the enterprises operating in Şanlıurfa are imported, the production is not as desired due to the high fluctuations in the exchange rates and it becomes difficult to make employment and export. Similarly, it has been observed that the increase in costs due to the inflation in the country in recent years has made the production of some companies difficult. Moreover, limited financial resources and imbalances in loan interest rates put companies in even more difficulty. In order to solve these financial obstacles to some extent, special support and incentives can be provided to companies in OIZs by increasing the negotiations with the Government and ministries. In short, the obstacles to accessing finance should be removed (Barut et.al. 2020).

Another point that draws attention from the opinions of the managers in the research is that the countries to which the companies export are mostly Middle East countries, and it has been observed that Şanlıurfa's exports are adversely affected due to the political problems and instability in these countries. In order to solve this problem, alternative market diversity should be created and businesses should be supported in this regard. In addition, it is necessary to conduct market research and support the export-supporting projects of universities. Considering the export figures of companies in Şanlıurfa, it is a problem that should be considered and developed that the contribution of the companies that have reached such maturity in Türkiye's exports is at such a low level.

If we look at the general result of the study; It was observed that the enterprises stated the high exchange rate and the increase in costs as the most important problems for the companies. With this in mind, businesses that are in globalized economies and exposed to currency-related crises should be trained and encouraged on futures markets to promote exports among companies. With the futures market, the exchange rate risk turns into a minimum risk, and companies can be protected from balance sheet losses arising from exchange rate uncertainty and exchange rate fluctuations with the flexible foreign exchange system (Erkan, 2017). Looking at the international studies in the literature, similarly, some scientists point out that after the crises, the export problems of the companies in the European region are similar, and that the competitiveness of the companies becomes more difficult due to the increase in market costs (Eltetö, 2017).

In the solution of these problems, the export figures can be increased with the initiatives of the Ministry of Economy, Eximbank and organizations such as KOSGEB. In addition, companies in the OIZ should use e-export more intensively. The benefits of electronic commerce in terms of facilitating exports, providing superiority over competitors, helping to find importers in foreign countries, creating sales opportunities, facilitating

market research and promoting products should not be ignored. Thanks to the Internet's potential to reach distant countries, there is an opportunity to sell all over the world. This reduces international marketing costs. Finally, while eliminating the problems identified by the analyzes obtained will contribute to the economic development of Şanlıurfa, it will also contribute to the solution of Türkiye's foreign trade deficit problem.

This study shows that, as in the studies of Posner (1961) and Jones (1970) and Bilkey & Tesar (1977) and Bilkey (1978) and Tesfom and Lutz (2006) and Tolstoy et al. (2022), besides the trade in goods and goods between developed countries that share very similar general economic conditions, trade within regions may result from technical changes and developments that affect some industries and do not affect others. Suggests; Because certain technical changes occur in one region, "comparative cost differentials" may arise in the rest of the country, as well as having consequences that may promote trade in certain goods.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This study has been prepared on the basis of the data obtained within the scope of the Şanlıurfa (OSB) Foreign Trade Potential Development Project, which we completed in 2022. * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.. * (Harran University Rectorate, social and human sciences Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 06.07.2023, numbered 2021/117 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Writing up: 1. Author (%40), 2. Author (%40) Submission and Revision: 1. Author (%90), 2. Author (%10)

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Etik Beyan	* Bu çalışma 2022 yılında tamamladığımız Şanlıurfa (OSB) Dış ticaret Potansiyelini geliştirme projesi kapsamında elde edilen veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Harran Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığınının 06.07.2021 Tarih , 2021/117 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%90), 2. Yazar (%10)

References / Kaynakça

Ay, H. M., & Talaşlı, E. (2007). Türkiye’de Kobi’lerin İhracattaki Yeri Ve Karşılaştıkları Sorunlar. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(3), 173-184.

Aydın, A. C., & Süygün, M. S. (2021). Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihracat sorunları: Mersin ilinde bir uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4), 1411-1430.

Balcı, A. (2005). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Barut A, Torusdağ M, Bardakçı H., (2020). Finansal Gelişme Ekonomik Büyüme ve Vergi Gelirleri İlişkisi: Türkiye Örneği. *Vergi Sorunları Dergisi*, 43(387), 94 - 103.

Bilkey, W., & Tesar, G. (1977). The export behavior of smaller-sized Wisconsin manufacturing firms. *Journal of International Business Studies*, 8(1), 93-98.

Bilkey, W. J. (1978). An attempted integration of the literature on the export behavior of firms. *Journal of International Business Studies*, 9(1), 33-46.

Çetinkaya Bozkurt, Ö., and TUNÇ. H, (2018). Kobilerde Dış Ticaret Sorunları: Antalya İli Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 381-398.

Çütçü, İ. (2021) “Pandemi Sonrası Dünya ve Türkiye’de Dış Ticaret” Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi, BSPAD, Cilt 5, Sayı 12

Çütçü, İ., Özdemir, A., & Erkan, H. (2017). Kobi'lerin İhracat Piyasalarında Karşılaştığı Sorunlara İlişkin Algıları: Gaziantep'teki Kobi'ler Üzerine Bir Araştırma. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(5).

Delice, G., (2001) “KOBİ'lerin İhracata Yönlendirilmesinde Finansman Destekleri: Türk Eximbank Kredileri Üzerine Bir Uygulama”, 1. Orta Anadolu Kongresi - KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları, ss. 269-279. <http://www.kobinet.org.tr/hizmetler/bilgibankasi/ekonomi/OAKDocs/OAK-T27.pdf>

Diken, A., (1998) “KOBİ'lerin İhracat Sorununun Çözümünde ‘Sektörel Dış Ticaret Şirketleri’nin Rolü”, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:12, Mayıs, Sayı1-2.

Dilik, B., and Turan, M., (1998) “Türkiye’de Uygulanan KOBİ Teşvik Politikası ve Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi”, Hazine Dergisi, Nisan, sf 60

Eltetö, A. (2017). “Export as a from of SME-internationalisation after the crisis experiences of three european regions”, Centre For Economic and Regional Studies HAS Institute of World Economics, May, 2017 s.1-28.

Erkan, H.,(2017) “Kobi’lerin İhracat Performanslarında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Gaziantep İli Örneği” Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Gedik, T., & Öztürk, Ö. (2021). Dış Ticarete Yaşanan Sorunların Batı Karadeniz Bölgesi Orman Ürünleri Sanayisinde Analizi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 23(2), 571-578.

Hamill, J. & Gregory K. (1997). Internet marketing in the internationalisation of UK's SMEs. *Journal of Marketing Management*, 1(3), 9-28.

Jones, R. (1970) "The Role of Technology in the Theory of International Trade" in R. Vernon (ed.) *The Technology Factor in International Trade*. (New York: NBER).

Karelakis, C., Mattas, K., & Chrysochoidis, G. (2008). Export problems perceptions and clustering of Greek wine firms. *EuroMed Journal of Business*.

Keskin, G., Koşan, A. K., & Ayık, Y. Z. (2009). Bölgesel gelişme aracı olarak KOBİ'ler ve ihracat sorunları (Erzurum'da bir araştırma). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 279-290.

Khattak, J. K., Arslan, M., & Umair, M. (2011). SMEs' export problems in Pakistan. *E3 Journal of Business Management and Economics*, 2(5), 192-199.

Özcan, S. E., & Atalay, R. (2017). Konya'da Makine-Aksam İmalatı Yapan İhracatçı Kobi'lerin İhracatta Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Uygulama. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(4), 55-66.

Özeltürkay, E. Y., & Çerçel, S. (2014). Organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren firmaların karşılaştıkları ihracat engelleri: Mersin Tarsus organize sanayi bölgesinde bir uygulama. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 271-286.

Posner, M. V. (1961) "International Trade and Technical Change" *Oxford Economic Papers*, vol. 13, pp. 323-41.

Şahin, Ş. (2016). Kümelenmenin KOBİ'lerin ihracat performansına etkisi: Kuyumcukent örneği. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.

Tesfom, G., and Lutz, C. (2006). A classification of export marketing problems of small and medium sized manufacturing firms in developing countries. *International Journal of Emerging Markets*, 1(3), 262-281.

Tolstoy, D., Nordman, E.R. and Vu, U., (2022) "The indirect effect of online marketing capabilities on the international performance of e-commerce SMEs", *International Business Review*, Volume 31, Issue 3, June

Zhenhua, Y., and Qiang, S. (2015, September). Problems in cross-border e-commerce export trade in China & countermeasure analysis. In *2015 Conference on Informatization in Education, Management and Business (IEMB-15)* (pp. 848-854). Atlantis

Transition to a Rural Green Economy with Eco-Agro Tourism: The Case of Kızıklı Aromatic Village (Türkiye)

Gizem ÖZGÜREL¹

Evren ATIŞ²

Sabriye ÇELİK UĞUZ³

Abstract

In the 21st century, where urban life and urban population continue to increase, the longing for green and the desire to return to nature attract people to destinations where nature-based activities is carried out. Eco-agro tourism, which is a type of tourism where eco-tourism and agro-tourism intersect, creates positive effects on the socio-cultural, economic and natural environment. Similarly, in the green economy approach, attention is drawn to the positive effects it creates in terms of economic welfare, quality of life and environmental protection. In addition, today the idea of destinations developing an economy based on environmentally friendly production is increasingly important. The study focused on eco-agro tourism, where the natural environment is placed at the center of the economic system in developing rural areas and sustainability in production and consumption can be achieved. It is thought that it is important to reveal the eco-agro tourism potential of the countryside from the perspective of the local people who know the region best. In addition, local people's ideas on eco-agro tourism for a sustainable "green economy" and "green-oriented development" should be known as it will show both the support they will give to tourism development and their participation in tourism activities. From this point of view, Kızıklı Village, which is connected to the Burhaniye district of Balıkesir, was chosen as the research sample. In the study, in which the qualitative research method was adopted, data were collected from 42 participants. The obtained data were subjected to content analysis, thematic groupings were made and their frequencies and percentages were presented to the reader. According to the data obtained from the field; it has been determined that Kızıklı village has eco-agro tourism potential, that the residents of the village will support eco-agro tourism development at a high level, and that eco-agro tourism can be the locomotive in strengthening the existing economic environment and making the green economy applicable in Kızıklı. Among the other results obtained from the research are that eco-agro tourism development and sustainability will be supported by the local people due to their positive contributions to the economic, natural and socio-cultural environment and that the local people will assume responsibilities as stakeholders.

Keywords: Green Economy, Eco-Agro, Tourism, Aromatic Village, Sustainability

Özgürel, G., Atış, E. & Çelik Uğuz, S. (2023). Transition to a Rural Green Economy with Eco-Agro Tourism: The Case of Kızıklı Aromatic Village (Türkiye) . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 796-818. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1254129>

Date of Submission	06.03.2023
Date of Acceptance	12.06.2023
Date of Publication	17.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹Associate Professor, Balıkesir University, Burhaniye Faculty of Applied Sciences, Department of Tourism Management, Balıkesir, Türkiye gizem.ozgurel@balikesir.edu.tr. ORCID: 0000-0002-1161-37211

² Ph.D.Assistant Professor. Kastamonu University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Geography, Kastamonu, Türkiye e-mail: evrencografya@gmail.com ORCID: 0000-0002-5686-3169

³ Associate Professor, Balıkesir University, Burhaniye Faculty of Applied Sciences, Department of Tourism Management, Balıkesir, Türkiye sabriye_celik@yahoo.com. ORCID: 0000-0003-2550-657X

2023, 12 (2), 796-818 | Araştırma Makalesi

Eko-Agro Turizm ile Kırsal Yeşil Ekonomiye Geçişi Sağlamak: Kızıklı Aromatik Köy Örneği (Türkiye)

Gizem ÖZGÜREL¹

Evren ATIŞ²

Sabriye ÇELİK UĞUZ³

Öz

Kent yaşamının ve kentsel nüfusun artarak devam ettiği 21. yüzyılda, yeşile duyulan özlem ve doğaya dönüş arzusu insanoğlunu doğa temelli aktivitelerin yapılacağı destinasyonlara çekmektedir. Eko turizm ve agro turizmin keşiştiği bir turizm türü olan eko-agro turizm sosyo-kültürel, ekonomik ve doğal çevre üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Benzer biçimde yeşil ekonomi yaklaşımında da ekonomik refah, yaşam kalitesi ve çevrenin korunması açısından yarattığı olumlu etkilere dikkat çekilmektedir. Ek olarak günümüzde destinasyonların çevre dostu üretime dayalı bir ekonomi geliştirmesi fikri giderek daha çok önemsenmektedir. Yapılan çalışmada; kalkınmakta olan kırsal yörelerde doğal çevrenin ekonomik sistemin merkezine yerleştirildiği, üretim ve tüketimde sürdürülebilirliğin sağlanabildiği eko-agro turizme odaklanılmıştır. Kırsalın eko-agro turizm potansiyelinin, yöreyi en iyi bilen yerel halkın bakış açısıyla ortaya çıkartılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Ek olarak yerel halkın sürdürülebilir bir “yeşil ekonomi” ve “yeşil odaklı gelişim” için eko-agro turizme yönelik fikirlerinin, hem turizm gelişimine vereceği destek hem de turizm faaliyetlerine katılım durumunu göstereceği için bilinmesi gerekmektedir. Bu bakış açısıyla Balıkesir’in Burhaniye ilçesine bağlı olan Kızıklı Mahallesi (Köyü) araştırma örneklemleri olarak seçilmiştir. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmada, 42 katılımcıdan veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş, tematik gruplandırılmalar yapılarak frekansları ve yüzdesel oranları okuyucuya sunulmuştur. Sahadan elde edilen verilere göre; Kızıklı Mahallesi'nin eko-agro turizm potansiyelinin bulunduğu, mahalle sakinlerinin eko-agro turizm gelişimini yüksek düzeyde destekleyecekleri, var olan ekonomik çevrenin güçlendirilmesinde ve yeşil ekonominin Kızıklı’da uygulanabilir olmasında eko-agro turizmin lokomotif olabileceği tespit edilmiştir. Eko-agro turizm gelişiminin ve sürdürülebilirliğin ekonomik, doğal ve sosyo-kültürel çevrede yaratacağı olumlu katkıları nedeniyle Kızıklı’da yerel halk tarafından destekleneceği ve paydaş olarak yerel halkın sorumluluklar üstlenecekleri araştırmadan elde edilen diğer sonuçlar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Ekonomi, Eco-Agro, Turizm, Aromatik Köy, Sürdürülebilirlik

Özgürel, G., Atış, E. & Çelik Uğuz, S. (2023). Transition to a Rural Green Economy with Eco-Agro Tourism: The Case of Kızıklı Aromatic Village (Türkiye). İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12 (2), 796-818. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1254129>

Geliş Tarihi	10.10.2022
Kabul Tarihi	28.02.2023
Yayın Tarihi	13.03.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Türkiye
gizem.ozgurel@balikesir.edu.tr. ORCID: 0000-0002-1161-37211

² Dr. Öğretim Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Kastamonu, Türkiye, evrencografya@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1161-37211

³ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Türkiye
sabriye_celik@yahoo.com. ORCID: 0000-0003-2550-657X

Introduction

Migrations from rural settlements to cities have led to an increase in population density in cities, and both the detachment from natural ecosystems and the distance from nature have intensely affected today's urbanites. The strong ties of human beings with nature have shaped their relationship with nature according to the place where they live. For those in the countryside, nature is the place where production activities such as farming, forestry, beekeeping and animal husbandry are carried out, while for those living in cities, nature has turned into consumption places where they will go as soon as they have the opportunity and leisure time will be evaluated. While the biodiversity in the countryside is a source of livelihood for the local people, on the other hand, the opening of the region to visitors can pave the way for them to obtain various gains from Eco-agro tourism activities. Plants, which have an important place in human life, can be a meal by coming to the fore with their flavors, a healing resource in traditional folk medicine, and shot that leave a mark on the lenses of nature lovers (Demirtaş and Demirtaş, 2021). Eco-agro tourists are responsible and responsive visitors who want to explore nature and local culture. With eco-agro tourism in rural areas, tourists can perform many activities such as participating in natural life, engaging in sports activities, organic nutrition, observing plant and animal species, discovering local culture and traditions, as well as participating in festivals, arts and agricultural activities. With eco-agro tourism, which is a nature-friendly and nature-based type of tourism, it is possible to ensure sustainability in the region in all environmental layers in terms of economic, natural and socio-cultural environment. Effective management of local resources and wastes generated after consumption and the natural environment; the preservation of local culture, the sharing of experiences and the socio-cultural environment; With the transition to the green economy to make local economic development sustainable, the economic environment can be built with the power taken from eco-agro tourism development.

The answer to the question has been sought in the study; Can eco-agro tourism be a tool for a green-oriented development in rural areas that focus on sustainable development? In this context, it is aimed to draw attention to eco-agro tourism in creating a sustainable environment with sustainable production and consumption in rural areas. The "Tourism Report in the Green Economy " published by the World Tourism Organization in 2012 can be cited as a proof of the increasing impact of the tourism sector on the green economy. In the report, attention is drawn to the tourism sector in the policies produced in rural areas. In this context, emphasis is placed on the necessity and importance of establishing active tourism enterprises, developing by encouraging agro tourism, and benefiting from the natural and cultural heritage of rural areas. In the study, the idea that sustainable production and consumption can be achieved with the locomotive power of tourism activities by adopting the "green approach" of socio-cultural, physical, natural and economic environments in regions with eco-agro tourism potential has been opened to discussion. It has been determined that studies have been carried out on titles such as "tourism in the green economy" (Toubes and Araújo-Vila, 2022), "driving and attractive forces/challenges of the green economy" (Licastro

and Sergi, 2021; Pan et al, 2018), “nature-based tourism and neoliberalism” (Duffy, 2015), “green economy decision support systems in tourism destinations” (Law et al., 2016), “developing of green marketing practices in tourism” (Hanna et al., 2018) and “green economy implementation strategies of tourism stakeholders” (Stroebel, 2015; Law et al., 2016) in the literature review. Licastro and Sergi (2021, p. 11) state that foreign intervention is not always sufficient to encourage the transition to a green economy, therefore it depends on the enthusiasm of local people, central and local governments. According to the findings of their research by Toubes and Araújo-Vila (2022, p. 10), they concluded that the role of tourism in the green economy is in its early stages and that research in this area is still very new. They drew attention to the fact that approximately 80% of the articles were published between 2015 and 2022 in their research, in which they examined 327 articles. Duffy (2015) critically examines the claims that the “green economy” can provide environmentally sustainable economic growth in relation to tourism. In addition, the researcher discusses how nature-based tourism produces and hides the contradictions of capitalism in the research. Hanna et al. (2018) examined how consumers interpret and process the marketing and communication of sustainable tourism forms in destinations in their study. Licastro and Sergi (2021, p. 11) stated in their research that the view that the local should be enthusiastic in the transition to green economy formed the basis for the study. In this direction, in the study, it is aimed to determine the views of the local people about the eco-agro tourism potential, the effects of eco-agro tourism development in the region and whether a transition to the green economy can be made with eco-agro tourism. For these purposes, the field study of the research was conducted in Kızıklı, a village in the district of Burhaniye, which was a village before the implementation of Balıkesir Metropolitan Municipality and then a neighborhood. The “Aromatic Village” Project in Kızıklı was implemented in 2021. With the project prepared and implemented by the Rural Services Department of Balıkesir Metropolitan Municipality, the polargenium*⁺ produced by the Balıkesir Farmer Training Center (BAÇEM) was donated to women farmers and women producers were supported at all stages from cultivation to sale. With this project, pioneering steps were taken to increase economic diversity, support women and develop eco-agro tourism. The authors adopted the idea that Kızıklı village, where the first steps towards eco-agro tourism development were taken with the Aromatic Village Project, can be put forward as a core village in Edremit Gulf and that it can gain existence as the core of eco village networks due to its location. The study aims to highlight the eco-agro tourism potential of Kızıklı village, the level of acceptance of tourism development and participation of local people, the answers to the questions of whether eco-agro tourism can serve as a tool for the transition to a rural green economy, and to launch eco-agro tourism development from Kızıklı as a “core village” in the study.

* Pelargonium is the common name for a species of perennial herbaceous plants in the genus Pelargonium of the genus Geraniaceae, 14–40 cm tall and bloom purplish-pink flowers in June-July. The subsoil part of the plant is fleshy, and the base leaves are heart-shaped. It is schizocarp, the fruits of which are divided into 5 mesocarps. The erect stems bear five-petaled flowers in umbel-like clusters, which are occasionally branched.

Within the scope of the study, the concepts of eco-agro tourism, green economy and core village were tried to be explained and then information was given about Kızıklı village and the "Aromatic Village" project initiated in this village. In other parts of the study, the research method and findings were included and various suggestions were developed in line with the results obtained from the research and the study was completed.

Eco-Agro Tourism

The concepts of eco-agro tourism and agro tourism are often used synonymously. Ecotourism is about connecting conservation, communities and sustainable travel. Eco-tourism is explained as responsible travel to natural areas that is focused on environmental protection, improves the quality of life and well-being of local people, includes education and interpretation of both tourism workers and tourists (The International Ecotourism Society, 2022). In this context, ecotourism is a sustainable type of tourism that can preserve the attractiveness that creates a source for tourism and improve the socio-economic conditions of the country, including the local people (Tajer and Demir, 2022, p. 1). Agro tourism, on the other hand, is a type of tourism in which comprehensive accommodation, food, excursion services, organization of entertainment and sports events, fishing, hunting organization, etc. are carried out accompanied by the traditional acculturation prevailing in rural areas, and where the knowledge and skills of rural labor and technology can be gained to its participants (Philip et al., 2010, p. 754-757). The basis of the agro tourism product is recreation, traditions, culture, fresh air, contact with animals, silence and peace in the village (Abdulkakim o'g'li, 2023, p. 25). Daugstad and Kirchengast (2013) proved it in their research that agro-tourism appeals to a target group eager to have seemingly intimate, personalized and ethically correct experiences during their holidays.

Rural areas are known to be popular destinations for holidays and excursions. In particular, the fact that agricultural products specific to the region from past to present, production methods and characteristics of local communities offer cultural landscapes that attract tourists increases the interest and visits to these places.

Using a region's agricultural biodiversity to attract tourists is one of the components of ecotourism and agro-tourism-themed projects, which are often carried out in recent years. Eco-agro tourism is a combination of "Eco tourism" and "Agro Tourism". To put it more clearly, eco-agrotourism is nature-based, agro-tourism is farm-based, while eco-agro-tourism includes both (Cvijanovic and Vukovic, 2014, p.33). Eco-agrotourism supports local communities and works to encourage actions that include respect for the local and responsible behaviour. Eco-agro tourism aims to promote agriculture as a tourism attraction on the one hand and to maintain the culture and nature of the place on the other. In this context, eco-agro tourism realizes sustainability under the umbrella of nature-based tourism. Eco-agrotourism is a market-linked method of increasing and conserving biodiversity and sustainable rural community development and is becoming increasingly important as a viable economic activity in the development process of many countries (Little, 2006, p.4, Hosseini vd., 2021). It is a form of tourism that includes visitors who participate in sustainable farming, learning

about local products (www.lodgify.com, 2022). The reason for the adoption of eco-agro-tourism and finding increasingly crowded adherents is the reproduction of environmental resources in consumption preferences based on "derivation" instead of "consumption" (Yüzüncüyıl, 2021).

Eco-agro tourism has some characteristic features. These features can be summarized as follows (Little, 2006, p.10):

- It includes direct interaction between agricultural producers, agricultural products, and tourists.
- Tourists' experiences vary in terms of the duration of the visit, the distance traveled and the purpose of visit. The tourist needs to visit for the learning experience apart from the purchase of products, other daily leisure activities.
- The direction of the benefits to be obtained is shifting away from rural tourism towards agricultural tourism.
- Eco-agro tourism by nature; culture/heritage tourism is necessarily in close contact with other types of tourism such as nature tourism, health tourism and experiential tourism.
- In eco-agro tourism, local or traditional ideas are used extensively in activities.
- Products developed within the scope of eco-agro tourism should have wide potential uses. Agricultural fairs and food festivals should include farmers' markets, craft stores, herbal and other health food stores, educational tours, camping and picnic areas.
- Eco-agro tourism is service-oriented and meets the standards that should be in a tourism product.

Eco-agro tourism activities create a sustainable economic environment in the region with sustainable production and consumption. In order to realize "sustainable development", tourism activities should be based on the "green economy".

Green Economy and Core Villages in Tourism

In order to achieve the success of the "sustainable development model", which focuses on meeting the needs of the present generation without sacrificing the opportunity to meet the needs of future generations, the source of future economic growth is focused on the "green economy" (Presidential Strategy and Budget Department, 2021; Sakaloglu, 2019, p.16). The concept of "green economy" is at the center of the concept of "sustainable development", which provides a common denominator in ensuring economic growth and environmental sustainability. The United Nations Environment Programme [UNEP] (2022) defines the "green economy"; It sees it as a growth approach that eliminates environmental risks and ecological problems by using resources efficiently and has social inclusion with its structure that increases human welfare and social equality. Baranova and Kegeyan (2019, p.1) see the "green economy" as an economic model in which the economic system is dependent on the natural environment and the natural environment is a

part of the economic system. Researchers suggest that resource savings will be achieved with the "green economy" and that environmental risks can be reduced by increasing social welfare with an economy based on environmentally friendly production.

The global tourism industry feeds on environmental resources and has the potential to destroy or to destruct the resources it feeds on. Especially related to sustainability; It is clear that these problems can be eliminated with "green"-oriented development in the sustainability of the tourism sector, which has problems in (1) energy and greenhouse gas emissions, (2) water consumption, (3) waste management, (4) biodiversity loss, (5) effective management of cultural heritage, (6) planning and management (United Nations Environment Programme and World Tourism Organization [WTO], 2012, p.3). In this context, it is thought that the core village practices, which have started to be emphasized on a world scale in recent years, can be used in the development and strengthening of the tourism-centered green economy in rural areas where the population is relatively low in Türkiye.

In eco-agro tourism, where traditional culture, rural labor and knowledge are transferred through various activities in rural areas and village settlements, eco villages are examined with the "core village" approach. Socio-culturally, villages or settlements that continue traditional village life, where village characteristics and unique cultural texture are preserved, and which show eco-agro-tourism potential are accepted as "core villages" (Çakmak, 2021, p.40). Core villages, are villages or settlements that continue their traditional village life with their socio-cultural environment, have carried them undeteriorated to the present day, are nature-friendly in their production processes, and have tourism potential with the hospitality of the village people (Tuğun and Karaman, 2014, p.327). The process initiated with the "core villages"; For the sustainability of environmental values, it paves the way for the creation of eco-villages / ecological villages, which are village settlement units that provide the continuity of rural and natural life in environmental areas and nature-based tourism development (Asimgil, 2017, p.97).

With "core village" applications, it is possible to increase the contributions of tourism to high levels. In this context, it can be said that the objectives set by the United Nations World Tourism Organization [UNWTO] (2021, p.2) for the best tourism villages also apply to the core villages. The objectives of the good practices for the core villages are presented below:

- To reduce regional and regional inequalities in income and development,
- To combat the decline of the rural population,
- To ensure gender equality,
- Empowering women and young people,
- To promote rural transformation and increase traction capacity,
- To realize multi-layered management with the cooperation of the public, private sector and village people, active support and participation of stakeholders,
- To improve infrastructure and connections to access investment and

finance,

- To ensure digitalization and innovation development,
- To innovate in product development and value chain integration,
- To promote the relationship between sustainable, fair and durable food,
- To promote the relationship between tourism and sustainable, equitable and resilient food systems to protect natural biodiversity, agricultural biodiversity, cultural heritage and local gastronomy,
- To improve the protection of natural and cultural resources,
- To promote sustainable practices for more efficient use of resources and reduction of emissions and waste,
- To increase education in rural settlements, to develop sustainable production skills and social relations and behaviors.

According to the World Tourism Organization, there are 44 villages from 31 countries in the list of the best tourism villages of 2021. Mustafapaşa and Taraklı villages from Türkiye are included in this global list. Eco-agro tourism activities are an educational tool for farmers and tourists, and the training process is one of the sustainable ways for the future of village life (Demirbaş Topçu, 2007, p.40). Training activities for village people may include information given to farmers about agricultural techniques, activities to raise awareness of their cultural values, creation of tourism awareness, management of tourism enterprises, relations with visitors, communication and development of language skills. Villagers participating in eco-agro tourism activities can reach higher living standards by increasing and even diversifying their incomes (Zoto et al., 2013, p.211).

Kızıklı Village and Aromatic Village Project

The identification of villages or rural settlements with eco-agro tourism potential as "core villages" creates a driving force in the development of eco-agro tourism (Çakmak, 2021, p. 40, Asımgil, 2017, p. 97). Eco-agro tourism development can be achieved in "core villages" by showing many good practices such as carrying out projects supporting women and youth in rural areas, increasing income and encouraging rural transformation. It is a known fact that the economy in rural settlements is dependent on the natural environment. Transition to a green economy locally, the natural environment is made possible by an environmentally friendly derivation (Yüzüncü Yıl, 2021) model. In order to find an answer to the question that can eco-agro tourism be the locomotive for a green-oriented development? Kızıklı village, where the research data were collected, was chosen as a tool.

Kızıklı village is located in the northwest of Türkiye in Balıkesir province (Figure 1). It is 5 km from the district center of Burhaniye. The population is 1699 (www.nufusune.com, 2022), the main occupation of families is farming. In order to develop the agriculture-based economy and to ensure diversification in economic activities, the Aromatic Village Project was initiated in Kızıklı. This project has been put forward with the support and contribution of BAÇEM serving in Burhaniye under the Balıkesir Metropolitan Municipality Rural Services

Department. 11 thousand geranium seedlings, which were grown as a result of 5 years of R&D studies at BAÇEM, have been given to 8 women producers living in Kızıklı village since 2020. In this context, steps have been taken for the first time in Türkiye to produce the geranium plant by planting it in the fields. Following this initiative, women producers started preparations for "Aromatik Köy Burhaniye Kızıklı Women's Development Cooperative" (www.bacem.com.tr, 2021).

Figure 1. Kızıklı Village Location Map (Source: Compiled by the authors)

The Aromatic Village Project aims to: 1- To expand the production of geranium plants, which have wide areas of use such as agriculture, food, medicine, perfumery and cosmetics, 2- To accelerate rural development by supporting women producers, 3- To promote the image of the region with the geranium plant and to create a brand that will make Balıkesir the aromatherapy center of Türkiye,

4- To use its resources actively in production with ecological sensitivity, social responsibility, economic efficiency sensitivity, economic efficiency sensitivity and to increase tourist attractiveness by carrying these sustainable principles to tourism. Thus, this project aims to diversify production, support women's employment and develop tourism. From the geranium plant, which attracts attention with its high aromatic and cosmetic value; essential oil, hydrosol, insect repellent, tea plant, desserts (e.g. ice cream, lemonade, baklava, gullac, rice pudding, custard and jam) can be made (Tanrıkulu, 2021). The Aromatic Village Project, which supports the development of eco-agro tourism, is one of the tools that can bring Kızıklı to the status of "core village". It is foreseen that the project, which is owned and sustained in transforming the eco-agro tourism potential in Kızıklı into tourism supply and in bringing the village to the forefront as a core village, will create opportunities.

Figure 2. Kızıklı Aromatic Village Project. Burhaniye-Balıkesir (Source: www.bacem.org.tr, 2021)

Materials and Methods

Qualitative research method was used in the study. The research was carried out in a realistic environment, in a holistic manner, with on-the-spot observations and interviews. In-depth interviews were conducted because it is an open-ended and discovery-oriented method. In this context, the participants residing in Kızıklı village; Kızıklı's views on the eco-agro tourism potential, the gains that can be achieved through eco-agro tourism development and the transition of the village economy to the green economy were tried to be determined through in-depth face-to-face interviews. In the research; The following questions were asked to the people live in Kızıklı:

- Do they think that the Kızıklı village has eco-agro tourism potential?
- What gains do they foresee if eco-agro tourism is developed in Kızıklı?
- Will they support the activities to be carried out to contribute to the development of eco-agro tourism in Kızıklı by participating in them?
- Is it possible to adopt a green economy and transition to a green economy in Kızıklı?

In this context, the research questions were created by reviewing the relevant literature and the final form of the questions was given by taking the opinions of 5 tourism experts. Field research was held between 01 May and 18 May 2022 in Kızıklı village. On-site observations were made by the researchers in the field and data were collected in the form of questions and answers from 42 participants in Kızıklı village through a semi-structured questionnaire. In the field study, the necessary notes were taken by the researchers in the observation form. In addition, the interview that started with the village headman was continued with the snowball method and interviews were carried out with the residents of Kızıklı, who have a higher level of education. In the interviews that lasted for 10 days, interviews lasting an average of 1 hour and 30 minutes were conducted with each participant and the feelings and perspectives of the participants were tried to be analyzed in depth. The interviews were terminated after the 42nd participant due to the fact that similar answers to all the questions in the research began to be received. The data obtained from the participants were recorded by the researchers and the notes taken in the in-depth interview were shared with each participant before the interview was terminated.

Results

In this section, the answers to 11 personal questions prepared to reveal the demographic characteristics of the participants are included first. 7% (n=3) of the participants consisting of residents of Kızıklı village are "Women" and 93% (n=39) are "Men". 21% (n=9) of the participants were "21-30 years old", 23% (n=10) were "31-40 years", 14% (n=6) were in the range of "41-50 years", and 40% (n=17) were "51 years and older". Of the participants, 11 (26%) were "Single" and 31 (73%) were "Married". According to their level of education, most of the participants, proportionally 52% (n=22) have the degree of "Secondary Education", 38% (n=16) have the degree of "Primary", and 9% (n=4) have the degree of "Higher Education". According to the income status variable, 38% (n=16) of the participants have "under 4254 TL", 28% (n=12) have "between 4255-6000 TL", 14% (n=6) have "between 6001-8000TL" and 14% (n=8) have "8001 TL and above" income. When the distribution of the participants according to their professions is examined; "Farmer" (n=20) in the first place, "Self-Employed Business" (n=12) in the second place, "Tradesman" (n=5) in the third place, "Livestock" and "Labor" in the fourth place (n=2) and "Pensioners" (n=1) in the fifth place. The majority of the participants; he was born in Kızıklı village/Burhaniye (n=35) and those who have lived in Kızıklı since their birth are also the majority (n=36). 17% (n=7) of the participants have never been involved in the "agricultural production-farming process". In terms of "Farming in the Family", only 5 (12%) of the participants are engaged in non-agricultural economic activities. To put it more clearly, the families of the majority of the participants (88% n=37) are engaged in agriculture. When the frequency of the participants' expressions according to the "Size of the Land Owned or Leased by the Family" is examined; In the first place, 38% (n=16) were found to have cultivated "20 001 m² and above" and in the second place 35.7% (n=15) were found to have cultivated agricultural land "less than 5 000 m²".

Table 1. Demographic Information.

		F	%
Gender	Female	3	7.14
	Male	39	92,86
	Total	42	100.00
Age	21-30	9	21.42
	31-40	10	23.81
	41-50	6	14.29
	51+	17	40.48
	Total	42	100.00
Marital Status	Single	11	26.19
	Married	31	73.81
	Total	42	100.00
Education Level	Elementary Education	16	38.10
	Secondary Education	22	52.38
	High Education	4	9.52
	Total	42	100.00
Monthly Household Net Income	Less than 4.254 TL	16	38.10
	4.255-6.000 TL	12	28.57
	6.001-8.000 TL	6	14.29
	8.001 TL and up	8	19.04
	Total	42	100.00
Occupation	Farmer (full time)	20	47.62
	Self-employment	12	28.57
	Small Business	5	11.91
	Farming	2	4.76
	Employee	2	4.76
	Retired	1	2.38
	Total	42	100.00
Place of Birth	Kızıklı/Burhaniye	35	83.33
	Other	7	16.67
	Total	42	100.00
Length of Life in Kızıklı	Since I was born	36	85.71
	Other (average 10 years)	6	14.29
	Total	42	100.00
Period of Participation in Agricultural Production	I've never produced	7	16.67
	Less than 10 years	12	28.57
	11 years and up	23	54.76
	Total	42	100.00
Status of Engaging in Agriculture in the Family	None	5	11.90
	Yes	37	88.10
	Total	42	100.00
Size of Land Owned or Leased by the Family	None	5	11.90
	Less than 5.000 m ²	15	35.71
	5.001-20.000 m ²	6	14.29
	20.001 m ² and up	16	38.10
	Total	42	100.00

After a brief briefing revealing the purpose and importance of the research, the participants were asked what the effects of eco-agro tourism development in

Kızıklı village might be, and their answers were grouped thematically and presented in Table 2 below with their frequency and percentage rates.

Table 2. Content Analysis of Participants' Views on the Effects of Eco-Agro Tourism Development.

Main Theme	F	%	Sub-Theme	Codes	F	%
1. Constructive Effects	103	53,93	Positive Economic Factors	Demand for Local Products, Economic Diversity, Additional Income, Employment, Increase in Investments, Business Opportunity, etc.	36	34,95
			Positive Socio-Cultural Factors	Opportunity for Socio-Cultural Experience, Evaluation of Social Capital, Preservation of Agriculture/Production Culture, Improvement of Quality of Life, Social Pride, Strengthening the Sense of Community, Creating Places and Environments for Socialization, etc.	34	33,01
			Positive Environmental Factors	Protection of Village Texture, Beautification of Appearance, Protection of Natural Environment, Awareness of Natural Environment, Ecological Life, etc.	33	32,04
Total					103	100
2. Destructive Effects	88	46,07	Negative Environmental Factors	Crowding, Parking Problems, Traffic Congestion, Environmental Pollution (Garbage, Noise), Deterioration of Local Texture, etc.	39	44,32
			Negative Economic Factors	Income Not Remaining in Kızıklı (Income Leakage), Increasing Living Costs (Inflationary Pressure), Obtaining Low Income from Tourism, Expensive Agricultural Lands, etc.	31	35,23
			Negative Socio-Cultural Factors	Disruption in Lifestyle, Increased Crime (Theft, Damage to Persons or Property), Social Disharmony and Conflicts, etc.	18	20,45
Total					88	100
Sum Total	191	%100				

In the study, constructive and destructive effects titles emerged as the main theme. Under the heading of constructive effects, according to their frequency; under the sub-themes of positive economic, socio-cultural and environmental factors and destructive effects, respectively according to their frequency; sub-themes of negative environmental, economic and socio-cultural factors have emerged. The findings obtained from the research show that the participants have the opinions that the effects of eco-agro-tourism can be both positive and negative. Under the

main theme of constructive effects, positive economic factors are 34.95%, positive socio-cultural factors are 33.01% and positive environmental factors are 32.04%. Under the main theme of destructive effects, according to their frequency; Negative environmental factors are distributed as 44.32% in the first place, negative economic factors in the second place as 35.23% and negative socio-cultural factors as 20.45% in the third place.

Participants were asked whether they would participate to support the future development of eco-agro tourism in Kızıklı village. Almost all of the participants (n=38) stated that they are ready to participate today to support the development of eco-agro tourism. The participants also stated that they could participate in the planning that could be made in Kızıklı (n=39), that they would support the construction of tourism facilities in their regions (n=33), that they expected financial (n=28) and educational support from local administrations for eco-agro tourism development (n=19) and that they would be pleased to see eco-agro tourism activities and tourists in Kızıklı (n=38). The research findings support the findings from the study of Tuzon et al. (2014).

In the continuation of the research, the participants were briefly informed about the "green economy" model and their views on the transition of Kızıklı to the green economy were tried to be learned. In this context, it would be appropriate to present the answers of the participants about the eco-agro tourism potential of Kızıklı first. When the participant responses are evaluated in general, it is stated by the majority of the participants that Kızıklı village has the following characteristics in terms of eco-agro tourism potential:

- Fresh air,
- Suitable climatic conditions,
- Its geomorphological diversity with its plains and mountains,
- Fertile soils,
- Variety of fruits and vegetables grown in the village (beans, peas, kidney beans, tomatoes, eggplants, etc.),
 - Alfalfa, corn silage, barley, and wheat
 - Olive growing,
 - Mineral water sources in the village (sour water-upper side of the village),
 - Village landscape,
 - Aromatic plants such as pelargonium, chamomile, calendula, rosemary, marjoram and similar plants,
- Natural local foods (local cheese, tomato paste, organic yoghurt) The eco-agro tourism potential in the village of Kızıklı is remarkable.

In Kızıklı; the centuries-old monumental trees that are registered and need to be protected, the Sinan Dede Tomb where thousands of people pray by making charities every year, including the surrounding provinces, the sarcophagus, the

historical houses made of stone and adobe in the site of Eski amlık, the caves in Güvercinlik (pigeon rock) and the well in the village and the right side on the way from the village to the big stream, 100 meters from the asphalt road, there is a stone-built well, about 1 meter in diameter and 40 meter deep this historical well called Cangak. The assets in question are; As the spiritual and historical values of Kızıklı village, it is among the tourism attractions. The fertile agricultural areas in Kızıklı are the main source of livelihood of the people. In Kızıklı village, beekeeping and animal breeding are among the sources of income of the people, albeit at a low level. In terms of fauna in Kızıklı, where hunting is not common, wild boars, partridges, yearling horses, marten, jackals, foxes and bears are seen in the forested areas of Saritepe and akmak. In and around the village, roe deer are under protection. In the village of Kızıklı and its immediate surroundings, olive, fig and pine nut trees, wild sprouts, white thorns, thyme, chicory, asparagus, tangle, sorrel belly and radish are diverse in terms of vegetation.

Within the findings obtained from the research, some remarkable results were reached that will contribute to the sustainability of the activities in Kızıklı. Accordingly, it was determined that the majority of the participants had a high level of awareness about the importance of education in order to sustain their resources and that it was a necessity to raise awareness of the residents in Kızıklı. An information supporting the finding obtained is in the study of Abdulkakim o'g'li (2023, p. 27). The researcher emphasizes that the cultural and personal development of the villagers is important for the development of agro tourism. In addition, it is stated by the majority of the participants that cooperatives should be well operated, small workshops should be established to process local products, long-term planning should be made in agricultural production, public support should be increased in agriculture. K22 from the participants; The phrase "National development starts from the peasant, therefore the farmer must be supported" draws attention to the responsibility of the public authority for sustainable development. All of the participants stated that there was no transportation/access barrier in the village for both themselves and the visitors, and that the existing highways and their location close to the district center provided a great advantage in terms of transportation and transportation. Finally, "Do you think it is possible to create an economically sustainable Kızıklı with eco-agro tourism? How should it be?" question. All of the participants are of the opinion that economic sustainability can be achieved with eco-agro tourism in Kızıklı. In this context, the participants interviewed in Kızıklı village; They are of the opinion that young population migrations can be prevented by creating appropriate conditions, that promotion and marketing activities should be emphasized, and that the creation of sales places for natural products such as village bread, tarhana, medicinal herbs, butter, olive oil, pelargonium, aromatic oils, etc. will contribute to the development of eco-agro-tourism. Some of the personal suggestions of the participants in Kızıklı for the development of eco-agro tourism are as follows:

- K8; "A village market should be established at the junction of Börezli-Kızıklı

road",

- K40; "Farmers by producing, cooperatives by packing, and a company by promoting can contribute the project",

- K13; "Kızıklı Village is receiving immigration and needs job opportunities. If tourists come, local dishes and food are encouraged",

- K26; "The dam water is being wasted. When the grown products cannot be sold, the loss is great. Agricultural costs are very high. If a purchase guarantee contract is signed with state support, especially for aromatic products, it may be more sustainable to grow and develop and to open up to eco-agro tourism."

Conclusion-Recommendations and Discussion

Eco-agrotourism, as an economic activity, is gaining more and more importance due to its applicability in the development process of many countries. Today, eco-agro tourism draws attention and supported with the projects and academic studies developed in Europe, North, Central and South America and many countries of the Caribbean such as Barbados, Jamaica and the Dominican Republic, which have eco-agro tourism potential (Little, 2006). Among the villages in different countries in the world that play a role in the development of eco-agro tourism; Mbam and Faune villages (Senegal), Seiben Linden (Germany), Ithaca and Arcosanti (USA), Bedzed (England), Tamara (Portugal), Findhorn (Scotland), Kemer Evler eco village (Turkish Republic of Northern Cyprus), Figardu (South Cyprus), Crystal Waters (Australia) and Latif Yalçiner Farm (Erzincan), Birecik Nature House (Şanlıurfa), Ormanevi (Çanakkale), Gağgı Farm, Foça Eco-village and Marmariç Ecological Settlement (İzmir), Knidia Farm (Muğla), Endive Nature House (Bolu), Güllübahçe, Eski Doğanbey, Kirazlı, Caferli and Yaylaköy (Aydın) (Tuğun and Karaman, 2014, p.324; Kılıç and İşcan, 2019, p.5-9; Yıldız et al., 2020; Çakmak and Göktuğ, 2021, p.448-454).

With the agro-tourism project carried out by the Venda Nova do Imigrante Municipality in Espírito Santo Province, the properties most of which are devoted to coffee production were visited by tourists and support was provided to bring this to the forefront as a business. With the cooperation and organization of the private and public sectors, 51 farms and 12 local restaurants were made open to visitors for 12 months. Tourists can participate in the production of agricultural products such as tomatoes, carrots, tangerines, strawberries, avocados and coffee from planting to harvest. Locally produced yogurt, bread, homemade cakes and cookies, rum (liquor) are offered for on-site consumption and/or as a souvenir/gift (Campanhola and da Silva, 1999, p. 7). Tuzon et al. (2014) in their study; The Philippines, Cabuyao, Laguna, Barangay have tried to determine the acceptability of the residents of Casile in converting their location into an eco-agro tourism area. The researchers stated that the participants agreed on the proposal to transform their regions into an agricultural tourism area, respectively; They concluded that cultural acceptability is at the top and economic and social acceptability is at the top because of the income they can get from tourists. Stating that the least acceptability occurs in the environmental field, the researchers concluded that the development of agrotourism, which includes local residents, gives control over the

development and management of the project.

In this study, which was conducted by referring to the opinions of the residents of Kızıklı village, positive results were obtained that there is eco-agro tourism potential in Kızıklı, that local families will fully support the development of eco-agro tourism and that both the economy of the village will be strengthened and the transition to green economy will accelerate with eco-agro tourism. The findings show that the local people think that the effects of eco-agro tourism development in Kızıklı can be both constructive and destructive. Perceptions of constructive effects have a share of 53.93%, while perceptions of destructive effects have a share of 46.07%. This situation explains the reasons for most of the participants (n=38) to fully support the development of eco-agro tourism. Participants see the benefits they will gain from eco-agro tourism higher than the costs they will have to bear. Based on the social exchange theory developed by Blau in the literature, it can be said that the local people can have positive relations and socio-cultural interaction with the tourists coming to the region because they perceive that their socio-cultural gains will be higher than their social costs (Özgürel, 2020, pp. 132-133). The fact that most of the participants (n=38) stated that they would be pleased to carry out tourism activities and to see tourists in Kızıklı supports that positive feelings and thoughts will create positive behaviors. Both the benefits of ecotourism (Stone and Nyaupane, 2018; Snyman and Bricker, 2019; Vysochan et al., 2022) and the benefits of agro tourism (Vysochan et al., 2022) have been revealed in various research. With this study, eco-agro tourism and its perceived effects were presented to planners, practitioners and academics with participant views from the perspective of general community welfare.

At the same time, it was determined that the local people whose opinions were consulted in the study believed that eco-agro tourism should exist and be carried out as a pioneer of sustainable development. The findings show that Kızıklı village can be accepted as a core village considering the examples in the world and in Türkiye and can be transformed into a sustainable settlement unit with its eco-agro-tourism development – ecological, economic, social and cultural life.

According to the findings obtained in the study, the following suggestions have been made regarding the development of eco-agro tourism in Türkiye and specifically Kızıklı Village.

- * Public/private institutions and organizations should be evaluate the eco-agro tourism potential in rural areas and start infrastructure works for tourism supply,

- * The production of new and applicable projects that will trigger eco-agro tourism activities should be implemented immediately,

- * Studies should be carried out to determine the core villages for the development of eco-agro tourism and to increase the visibility and awareness of these villages with the environmental network approach,

- * Researches should be conducted to determine eco-agro tourist motivations and innovative, original, interesting and creative activities should be organized for eco-agro tourism experience,

* Tourism planning should be done for the application of eco-agro tourism, which is a nature-based tourism type, and alternative tourism types together,

* In line with the principle of protecting and using natural and cultural areas, routes with eco-agro content (trekking, cycling, harvesting, gastronomy, art, landscape, etc.) should be created and implemented,

* A commission should be established with the participation of all stakeholders for the Aromatic Village Project, which supports eco-agro-tourism development and can bring Kızıklı to the status of a core village,

* After reaching the status of a core village in Kızıklı, it should be accepted as a center in Edremit Gulf and its attractiveness should be increased by establishing an eco-agro network,

* Kızıklı Aromatic Village should be made a part of the Balıkesir Aromatherapy Festival in the coming years and some of the festival activities should be offered in Kızıklı as an alternative venue,

* Natural environments for healthy nutrition, recreation and entertainment should be opened to service in Kızıklı, cultural interaction should be established between local people and eco-agro tourists, and tourist experiences should be qualified with a quality service understanding,

* Environmentally friendly enterprises should be encouraged to invest in Kızıklı and to establish enterprises,

* Burhaniye Kızıklı Women's Development Cooperative should be put into practice immediately and the training, production and marketing process in cooperative activities should be carried out,

* Aromatic Cafe serving Aromatic Village delicacies should be opened under the responsibility of the cooperative,

* Within the cooperative, "aromatic village" branded food products, handicrafts and souvenirs should be produced.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</p> <p>*(Ethics Committee Decision was taken with the decision of Balıkesir University Social and Human Sciences Ethics Committee dated 17.03.2022 and numbered 2022/02.)</p>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	<p>Design of Study: 1. Author (%35), 2. Author (%30), 3. Author (%35)</p> <p>Data Acquisition: 1. Author (%40), 2. Author (%20), 3. Author (%40)</p> <p>Data Analysis: 1. Author (%40), 2. Author (%40), 3. Author (%30)</p> <p>Writing up: 1. Author (%35), 2. Author (%30), 3. Author (%35)</p> <p>Submission and Revision: 1. Author (%35), 2. Author (%35), 3. Author (%30)</p>

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<p>*Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</p> <p>*(Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Komisyonununun 17.03.2022 Tarih , 2022/02 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)</p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	<p>Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%35), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%35)</p> <p>Veri Toplanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%20), 3. Yazar (%40)</p> <p>Veri Analizi: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%40), 3. Yazar (%30)</p> <p>Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%35), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%35)</p> <p>Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%35), 2. Yazar (%35), 3. Yazar (%30)</p>

References / Kaynakça

- Abdulxakim o'g'li, M. Q. (2023). Agro-Tourism as a Source of Additional Income in Agriculture. *Eurasian Journal of History, Geography and Economics*, 18, 24-30. (Accessed on 10.05.2023). <https://geniusjournals.org/index.php/ejhge/article/view/3703>
- Asımgil, B. (2017). XVI. Yüzyıldan Günümüze Eko-Köylerin Tanımlama Yaklaşımlarına Göre Karakteristik Özelliklerinin Saptanması. *Trakya University Journal of Engineering Sciences*, 18b(2): 95-111. (Accessed on 02.04.2022). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/387334>
- Baranova, A., & Kegeyan, S. (2019). Agrotourism as an Element of the Development of a Green Economy in a Resort Area. *E3S Web of Conferences* 9, <https://doi.org/10.1051/e3sconf/2019910>.
- Campanhola, C. & da Silva, J. G. (1999). Tourism in the Rural Area as a New Opportunity for Small Farmers. *Texto para Discussão. IE/UNICAMP* n. 72. (Accessed on 04.05.2022). <https://www.eco.unicamp.br/images/arquivos/artigos/1702/texto72.pdf>
- Cvijanovic, D., & Vukovic, P. (2014). Rural Tourism in the Danube Region of the Republic of Serbia - *Comparative Experiences and Development Perspectives*. V. Erokhin, A. Ivolga, J. V. Andrei, D. Cvijanovic, R. A. Ion, I. Ivolga, et al. içinde, Contemporary Issues of Sustainable Development: International Approaches and Experiences of eastern Europe and Russia (s. 31-48). Stavropol: AGRUS of Stavropol States Agrarian University. DOI: 10.22004/ag.econ.163042
- Çakmak, B. (2021). Kuşadası ve Söke Ekoturizm Ağı Üzerindeki Çekirdek Köylerde Ekoköy Hareketliliğinin İrdelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. (Accessed on 02.04.2022). <http://adudspace.adu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11607/4337/675576.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Çakmak, B., & Göktuğ, T.H. (2021). Çekirdek Köylerin Eko-köy Kapsamında Değerlendirilmesi: Kuşadası ve Söke Ekoturizm Ağı Örneği. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi (MBUD)*, 6 (2), 444-460. DOI: <https://doi.org/10.30785/mbud.940629>.
- Daugstad, K. & Kirchengast, C. (2013). Authenticity and the Pseudo-Backstage of Agri-Tourism. *Annals of Tourism Research*, 43, 170-191. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2013.04.004>
- Demirbaş Topçu, E. (2007). Agri-Tourism: As a New Element of Country Planning. Unpublished Masters Thesis. Ankara: The Graduate Scholl of *Natural and Applied Sciences*. (Accessed on 04.04.2022). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=55fRN_l2jIEGmnMFWLIlrQ&no=yBUkYJ-LX-poVEN63uToBg
- Demirtaş, N., & Demirtaş, M.H. (2021). Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi: Çakşır (Ferula meifolia) Örneği. *Turizm Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 31-42. (Accessed on 30.06.2022). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1903382>

Duffy, R. (2015). Nature-based Tourism and Neoliberalism: Concealing Contradictions. *Tourism Geographies*, 17(4), 529–543. <https://doi.org/10.1080/14616688.2015.1053972>

Hanna, P., Font, X., Scarles, C., Weeden, C., & Harrison, C. (2017). Tourist Destination Marketing: From Sustainability Myopia to Memorable Experiences. *Journal of Destination Marketing & Management* 9: 36–43. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2017.10.002>

Hosseini, S.M., Paydar, M., & Triki, C. (2021). Implementing Sustainable Ecotourism in Lafour Region, Iran: Applying a Clustering Method Based on SWOT analysis. *Journal of Cleaner Production*, 329, 129716. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.129716>

Law, A., de Lacy, T., McGrath, G., M., Whitelaw, P., A., Lipman, G., & Buckley, G. (2012). Towards a Green Economy Decision Support System for Tourism Destinations. *Journal of Sustainable Tourism*, 20(6), 823–843. DOI: 10.1080/09669582.2012.687740

Law, A., de Lacy, T., Lipman, G., & Jiang, M. (2016). Transitioning to a green economy: the case of tourism in Bali, Indonesia. *Journal of Cleaner Production*, 111, 295-305. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.12.070>

Licastro, A., & Sergi, B., S. (2021). Drivers and Barriers to a Green Economy. A Review of Selected Balkan Countries. *Cleaner Engineering and Technology*, 4, 100228. /Accessed on 07.05.2023). <https://doi.org/10.1016/j.clet.2021.100228>.

Little, V. (2006). Agro/Eco-Tourism Project for OECS Sub-Region. Saint Lucia: IICA.

Özgürel, G. (2020). Turizm Destinasyonlarında Yerleşik Yabancı-Yerel Halk Etkileşimi Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmış Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Accessed on 10.05.2023). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ykyuPx8eapSbsUsdYvEQ&no=wGG5q4fVryznU7R8KlrQvQ>

Pan, S.-Y., Gao, M., Kim, H., Shah, K., J., Pei, S.-L., & Chiang, P.-C. (2018). Advances and Challenges in Sustainable Tourism toward a Green Economy. *Science of the Total Environment*, 635, 452-469. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.04.134>

Philip, S., Hunter, C., & Blackstock, K. (2010). A Typology for Defining Agritourism. *Tourism Management*, 31, 754-758. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.08.001>.

Sakaloğlu, G. (2019). Dünyada ve Türkiye'de Yeşil Ekonomi Sürecinde Yeşil İşler ve İstihdam Politikaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Accessed on 06.04.2022). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=sdMexbg2kg1v_hzGhCBVzA&no=EbhpcETLU4kC-kKo3C69IQ

Snyman, S., & Bricker, K. S. (2019). Living on The Edge: Benefit-sharing from Protected Area Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(6), 705–719. <https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1615496>

Stone, M. T., & Nyaupane, G. P. (2018). Protected Areas, Wildlife-based Community Tourism and Community Livelihoods Dynamics: Spiraling Up and Down of Community Capitals. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(2), 307–324.

<https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1349774>

Stroebel, M. (2015). Tourism and The Green Economy: Inspiring or Averting Change?. *Third World Quarterly*, 36(12), 2225–2243, <https://dx.doi.org/10.1080/01436597.2015.1071658>

Tajer, E., & Demir, S. (2022). Ecotourism Strategy of UNESCO City in Iran: Applying a New Quantitative Method Integrated with BWM. *Journal of Cleaner Production*, 376, 134284. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.134284>

Toubes, D., R., & Araújo-Vila, N. (2022). A Review Research on Tourism in the Green Economy. *Economies*, 10: 137. <https://doi.org/10.3390/economies10060137>

Tuğun, Ö., & Karaman, A. (2014). Çekirdek Köylerin Eko Turizme Kazandırılması İçin Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde Bir Model.Megaron, 9(4), 321-337. DOI: 10.5505/MEGARON.2014.96268

Tuzon, T.P., Hilao, L.J.A., Marana, R.D., Villalobos, K.N., Garcia, E., & Medallon, M.C. (2014). Transformation to Eco-Agri Tourism: The Case of Casile, Cabuyao City, Laguna, Philippines. *SHS Web of Conferences, EDP Sciences*. DOI: 10.1051/shsconf/20141201048.

Vysochan, O., Stanasiuk, N., Honchar, M., Hyk, V., Lytvynenko, N., & Vysochan, O. (2022). Comparative Bibliometric Analysis of the Concepts of “Ecotourism” and “Agrotourism” in the Context of Sustainable Development Economy. *Journal of Environmental Management and Tourism (JEMT)*, 2(58), 561-571. doi:10.14505/jemt.v13.2(58).24

Yıldız, D., Bayar, R., Türkoğlu, H., & Eşbah Tuncay, H. (2020). Sürdürülebilir ve Alternatif Bir Yaşam Modeli Olarak Ekoköyler: Kandıra/Sarısu’da Ekolojik Yerleşme Denemeleri. Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği. (Accessed on 05.03. 2022). <https://www.skb.gov.tr/surdurulebilir-ve-alternatif-bir-yasam-modeli-olarak-ekokoyler-kandira-sarisuda-ekolojik-yerlesme-denemeleri-s34542k/>

Zoto, S., Qirici, E., & Polena, E. (2013). Agrotourism - A Sustainable Development for Rural Area of Korca. *European Academic Research*, 1(2), 209-223. (Accessed on 10.05.2023). <https://euacademic.org/UploadArticle/15.pdf>

***T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021, 01 01). Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Temel Bilgiler. (Accessed on 19.02.2022). <http://www.surdurulebilir.kalkinma.gov.tr/temel-tanimlar/> adresinden alındı.

***Tanrıkulu, N. (2021, 08 17). Aromatik Köy Projesiyle Kalkınan Köy. (M. Pakkaner, Röpörtajı Yapan) Agro Tv Dört Mevsim Tarım. (Accessed on 01.04.2022) <https://www.youtube.com/watch?v=dGLexKQVM54>

***The International Ecotourism Society. (2022, 01 01). What is Ecotourism? (Accessed on 02 19 2022). <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/>

***United Nations Environment Programme [UNEP]. (2022, 01 01). About Green Economy. (Accessed on 02 19 2022) <https://www.unep.org/explore-topics/green-economy/about-green-economy>

***United Nations Environment Programme [UNEP] and World Tourism Organization [WTO]. (2012). Tourism in the Green Economy – Background Report.

Madrid: UNWTO. (Accessed on 06.04.2022). <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284414529>

***United Nations World Tourism Organization [UNWTO]. (2021, 05 01). Best Tourism Villages by UNWTO: areas of Evaluation. (Accessed on 02 22, 2022) World Tourism Organization: https://www.unwto.org/tourism-villages/wp-content/uploads/2021/05/areas-of-evaluation_en.pdf

***www.bacem.org.tr (2021, 05. 10). Balıkesir, Türkiye'nin Aromaterapi Merkezi Olacak (Accessed on 01.02.2022) <https://bacem.com.tr/sayfa/balikesir-turkiyenin-aromaterapi-merkezi-olacak>

***www.lodgify.com. (2022, 01. 01). What Is Agri-Ecotourism? Lodgify Vacation Rental Encyclopedia. (Accessed on 02 03 2022). <https://www.lodgify.com/encyclopedia/agri-ecotourism/>

***www.nufusune.com. (2022, 01. 01). Balıkesir Burhaniye kızıklı mahallesi Nüfusu. (Accessed on 02 26, 2022). <https://www.nufusune.com/>
[https://www.nufusune.com/147457-balikesir-burhaniye-kizikli-mahallesi-nufusu#:~:text=KIZIKLI%20mahallesi%20n%C3%BCfusu%20\(%20beldesine\)%20ba%C4%9Fl%C4%B1,Erkek%2C%20826'si%20Kad%C4%B1nd%C4%B1r](https://www.nufusune.com/147457-balikesir-burhaniye-kizikli-mahallesi-nufusu#:~:text=KIZIKLI%20mahallesi%20n%C3%BCfusu%20(%20beldesine)%20ba%C4%9Fl%C4%B1,Erkek%2C%20826'si%20Kad%C4%B1nd%C4%B1r)

***Yüzüncüyıl, K.S. (2021, 04 03). Eko ve Agro Turizm Üzerine Düşünceler: Şehirli Dünyanın İhanetinden İskeledeki Yumuşakçalara. Gasterea. (Accessed on 02.05.2022) <https://gastereamag.com/eko-ve-agro-turizm-uzerine-dusunceler/>

2023, 12 (2), 819-844 | Araştırma Makalesi

Lojistikte İtme-Çekme Stratejisinin Önceliklendirilmesinde Bütünleşik Yöntem Önerisi: İzmir Alsancak Limanı ile Kemalpaşa Lojistik Üssü Örneği

Kürşat YILDIZ¹

Volkan BAŞARAN²

Mehmet Akif YERLİKAYA³

Öz

Araştırmalar, üretim ve envanter yönetimi alanında itme-çekme stratejilerinin büyük öneme sahip olduğunu ve lojistik süreçlerde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Üretim sürecinde zaman ve kaynak tasarrufu sağlamak amacıyla çeşitli itme-çekme stratejileri geliştirilmiştir. Şirketleri etkileyen en önemli kriterleri belirleyerek, en uygun stratejiyi seçme hedefi üzerinde durulmaktadır. Bu çalışma, İzmir'deki 13 Organize Sanayi Bölgesi (OSB)'nde yer alan 47 farklı şirket için itme-çekme stratejilerine yönelik belirlenen kriterlerin önceliklendirilmesine odaklanmıştır. Kriterler, genel kriterler, itme kriterleri ve çekme kriterleri olmak üzere üç kategoride değerlendirilmiştir. OSB'nin üretim faktörlerine göre maksimum faydayı sağlayan kriterlerin değerlendirilmesi ve bu kriterler arasındaki ilişkilerin analizi için CRITIC (Criterion-Induced Weighting for Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) ve DEMATEL (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory yöntemlerini içeren entegre bir yaklaşım önerilmiştir. DEMATEL yöntemi, anket yanıtlarına dayalı ikili karşılaştırmalar gerçekleştirmek için kullanılırken, CRITIC yöntemi anket yanıtlarının çelişki analizini yapmak için kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı, DEMATEL yöntemi ile elde edilen ağırlık değerlerini CRITIC çelişki analizi ile dengelemektir. Ayrıca, DEMATEL yöntemiyle kriter ağırlıklarının hesaplanması için yeni bir yaklaşım önerilmiştir. Bu iki yöntemden elde edilen ağırlık değerleri ile hibrit ağırlık değerleri elde edilmiştir. Entegre yöntemden elde edilen sonuçlara göre, en önemli kriterler; genel kriterler arasında en yüksek ağırlığa sahip olan "Doğru Miktarlarda Teslimat", itme kriterleri arasında en yüksek ağırlığa sahip olan "Süreçte Ürün Yeterlilik Durumu" ve çekme kriterleri arasında en yüksek ağırlığa sahip olan "Üretimde Aksaklık" olarak belirlenmiştir. Bu çalışma, İzmir'deki şirketler için itme-çekme stratejilerinin belirlenmesine yönelik önceliklendirilmiş kriterler sunarak, lojistik süreçlerin iyileştirilmesine ve şirketlerin rekabet gücünün artırılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışma şirketlerin operasyonel maliyetlerini azaltma, üretim süreçlerini optimize etme ve tedarik zinciri performansını artırma gibi hedeflere ulaşmalarına yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Ulaşım Planlaması, Lojistik, İtme-Çekme, ÇÖKV, CRITIC, DEMATEL

Yıldız, K. , Başaran, V. & Yerlikaya, M. A. (2023). Lojistikte İtme-Çekme Stratejisinin Önceliklendirilmesinde Bütünleşik Yöntem Önerisi: İzmir Alsancak Limanı ile Kemalpaşa Lojistik Üssü Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 819-844 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1238545>

Geliş Tarihi	18.01.2023
Kabul Tarihi	13.04.2023
Yayın Tarihi	18.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, İnşaat Mühendisliği, Ankara, Türkiye, kursaty@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2205-9997

² Uzman, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trafik Planlaması ve Uygulaması, Ankara, Türkiye, volkanba12@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8475-0631

³ Arş.Gör.Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Endüstri Mühendisliği, Bitlis, Türkiye, mayerlikaya@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3084-0257

2023, 12 (2), 819-844 | Research Article

Integrated Method Proposal for Prioritizing Push-Pull Strategy in Logistics: The Example of İzmir Alsancak Port And Kemalpaşa Logistics Center

Kürşat YILDIZ¹

Volkan BAŞARAN²

Mehmet Akif YERLİKAYA³

Abstract

Research shows that push-pull strategies play a crucial role in production and inventory management and are of great importance in logistics processes. Various push-pull strategies have been developed to save time and resources in the production process. The focus is on determining the most important criteria affecting companies and selecting the most appropriate strategy. This study focuses on prioritizing the criteria for push-pull strategies for 47 different companies located in 13 Organized Industrial Zones in İzmir. The criteria were evaluated in three categories: general criteria, push criteria, and pull criteria. To assess the criteria that provide maximum benefit according to the OIZ's production factors and analyze the relationships between these criteria, an integrated approach that includes CRITIC and DEMATEL methods is proposed. The DEMATEL method was used to perform pairwise comparisons based on survey responses, while the CRITIC method was used to analyze the contradictions in the survey responses. The purpose of this study is to balance the weight values obtained with the DEMATEL method using CRITIC contradiction analysis. Additionally, a new approach has been proposed for calculating criterion weights with the DEMATEL method. Hybrid weight values were obtained using the weight values from these two methods. According to the results obtained from the integrated method, the most important criteria were determined as "Delivery in Correct Quantities" with the highest weight among general criteria, "Product Adequacy Status in the Process" with the highest weight among push criteria, and "Disruption in Production" with the highest weight among pull criteria. This study aims to contribute to the improvement of logistics processes and the increase of companies' competitiveness in İzmir by providing prioritized criteria for determining push-pull strategies. In this context, the study can help companies achieve goals such as reducing operational costs, optimizing production processes, and increasing supply chain performance.

Keywords: Transportation Planning, Logistics, Push-Pull, MCDM, CRITIC, DEMATEL

Yıldız, K. , Başaran, V. & Yerlikaya, M. A. (2023). Integrated Method Proposal for Prioritizing Push-Pull Strategy in Logistics: The Example of İzmir Alsancak Port And Kemalpaşa Logistics Center . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 819-844 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1238545>

Date of Submission	18.01.2023
Date of Acceptance	13.04.2023
Date of Publication	18.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assist. Prof. Dr., Gazi University, Faculty of Technology, Civil Engineering, Ankara, Turkey, kursaty@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2205-9997

² Expert, Gazi University, Institute of Science and Technology, Traffic Planning and Implementation, Ankara, Turkey, volkanba12@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8475-0631

³ Res. Assist. Dr., Bitlis Eren University, Faculty of Engineering and Architecture, Industrial Engineering, Bitlis, Turkey, mayerlikaya@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3084-0257

Giriş

Son yıllarda Covid-19'un yayılması ile birçok sektörün ve ülke ekonomisinin olumsuz şekilde etkilenmesi ile hızla gelişmekte olan lojistik sektörünü de negatif etkilemiştir. Lojistiğin içinde taşıdığı büyüme potansiyelinin ve Covid-19 sürecinde en iyi şekilde yönetilmesi Türkiye ekonomisi için büyük önem taşımaktadır (Akbolat ve Ünal, 2021). Türkiye'de lojistik sektörü istihdam açısından da ülke ekonomisini direkt olarak etkilemektedir (Daşkan, 2016). Dünya çapındaki lojistik hizmet hacmi istikrarlı bir şekilde büyümektedir. Bu kapsamda Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Türkiye'nin lojistikte bölgesel bir güç olmasını sağlamak; lojistik maliyetlerini düşürmek, ticareti geliştirmek ve rekabet gücünü artırmak" temel amaç olarak belirlenmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 2013).

Lojistik sektörü içerisinde Türkiye'de deniz ekonomisinde önemli değişiklikler olmuştur. Sektörün önünü açıcı hamleler yapılmış, fakat liman altyapı eksiklikleri, ana limanların devreye alınmaması, deniz ticaret filosunun yapısı, tüm taşıma türleri ile entegrasyon, liman-kent etkileşim sorunları, pazarlama problemleri ve mevzuat başta olmak üzere çok sayıda problemle karşılaşmıştır (Tanyaş vd., 2011). Dünya genelinde Lojistik alanında üretim planlama ve kontrolü için tasarlanmış üç önemli üretim kontrol stratejisi yer almaktadır. Bunlar; itme, çekme ve hibrit üretim stratejisidir. Firmalar kendilerine en uygun stratejiyi uygulamaya çalıştıklarında rakiplerinin önüne geçme fırsatı bulabilmektedir (Oliver ve Webber, 1992).

Firmanın üretim stratejisinin belirlenmesinde öncelikle, ölçme ve değerlendirme için belli başlı kriterler belirlenmeli ve bu kriterlerin ağırlıklarının hesaplanmış olması gerekmektedir. Çünkü her kriterin üretim sürecinde farklı önemi ya da ağırlığı bulunmaktadır. Dolayısıyla, belirli kriter ve ağırlıkları temel almamış olan yöntemler üretim sürecinde öznelliğe ve buna bağlı olarak yanlış kararların alınmasına neden olmaktadır. ÇÖKV yöntemleri, özellikle çok karmaşık problemlerde fazla sayıda kriterin bir arada değerlendirilmesinde etkili olmaktadır (Doğan vd., 2016; Söylemez vd., 2017; Yapıcı vd., 2020). Firmaların çeşitlenmesi, rekabet koşullarının artması, yatırım durumları, müşteri istekleri, firmanın üretim kapasitesi vb. gibi faktörler firmaların üretim sürecini karmaşıklaştırmışlardır. Karmaşıklaşan bu sistem geleceğe yatırım yapmak, küreselleşen pazarda markalaşmak veya rekabetçi pozisyonunu daha da güçlendirmek isteyen firmalar için büyük bir fırsat sunmaktadır. Bu imkanın değerlendirilmesinde çok kriterli yöntemlerin kullanılması daha kısa sürede ve etkin sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olabilmektedir. Bu değerlendirmelerin sonucunda işletme maliyetlerin düşürülmesi, ürünlerin hızlı veya kısa sürede ulaştırılması, verimliliğin artırılması ve israfın önüne geçilmesi gibi kazanımlar elde edilebilir (Aytaç, 2009; Kuriger vd., 2010; Shannon vd., 2010).

Bu çalışmada, lojistikte itme çekme stratejisine ait genel, itme ve çekme kriterleri olmak üzere 3 farklı kategoride ağırlıklandırma yöntemleri ile firmaların üretim sürecindeki tercih özelliklerinin önem düzeyleri belirlenmiştir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde 13 farklı OSB içerisinde 5.000'den fazla firmanın yer aldığı, 12 adet liman ve yapımı devam eden lojistik merkezlerden birinin bulunduğu İzmir ili Türkiye'den Avrupa'ya yapılan ihracatın önemli bir oranını karşılamasına rağmen bölgede üretim yapan firmaların ve lojistik taşımacılığının önemi yeterince anlaşılamamaktadır. İzmir kentinde yer alan OSB'lerin üretim faktörlerine göre maksimum fayda sağlayan

kriterler ve bu kriterler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesinde CRITIC ve DEMATEL yöntemlerini içeren bütünleşik bir yöntem sunulmuştur. Bununla birlikte, DEMATEL yöntemi ile kriter ağırlıklarının hesaplanmasında anket verilerinin ortalamasına göre kriter karşılaştırması yapıldığı için gönderici grubunun üstünlüğüne göre minimum gönderici ve minimum alıcı noktasına Öklid uzaklığı dikkate alınarak ağırlıklandırma yapılması önerilmiştir. Analiz aşamasında, öncelikle saha araştırmaları ve anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışmasından elde edilen veriler kullanılarak CRITIC ve DEMATEL yöntemleriyle genel kriterler, itme kriterleri ve çekme kriterleri olmak üzere 3 farklı itme-çekme stratejisinde önceliklendirme yapılmıştır. Bunun için, kriterler çok sayıda faktörün birbirini, üretim stratejisini ve sürecini etkilemesinden dolayı Çok Ölçütlü Karar Verme (ÇÖKV) yöntemlerinden DEMATEL yöntemi kullanılarak, anket sonuçlarının verilen yanıtlara göre ikili karşılaştırılması yapılmış ve CRITIC yöntemi kullanılarak da ankete katılanların verdikleri yanıtlarla çelişki analizi yapılmıştır. Bu iki yöntemden elde edilen ağırlık değerleriyle hibrit ağırlık değerleri elde edilmiştir. CRITIC yöntemi, anket yanıtlarının çelişkisini ölçtüğü için, DEMATEL yöntemi de kriterler arası ilişki derecesini de dikkate aldığı için tercih edilmiştir.

Bu çalışma, İzmir'deki Organize Sanayi Bölgeleri'nde faaliyet gösteren şirketler için itme-çekme stratejisinin belirlenmesine yönelik bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır. Literatürde benzer çalışmalar bulunmakla birlikte, bu çalışma CRITIC-DEMATEL entegre yöntemini kullanarak İzmir bölgesine özgü lojistik problemlere çözüm önerileri getirmeye çalışmaktadır. Bu sayede, literatüre bölgesel özellikler ve sorunlar dikkate alınarak yapılan bir çalışma ile katkı sağlanması hedeflenmektedir Çalışmanın katkıları şunlardır:

- İzmir'deki Organize Sanayi Bölgeleri'nde yer alan şirketlerin itme-çekme stratejisi seçiminde önemli kriterlerin belirlenmesine ve önceliklendirilmesine katkı sağlamaktadır.
- CRITIC ve DEMATEL yöntemlerinin entegrasyonu ile daha doğru ve güvenilir ağırlık değerlerinin elde edilmesine olanak tanımaktadır.
- İzmir'deki OSB'lerin üretim faktörlerine göre maksimum fayda sağlayan kriterlerin ve bu kriterler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesinde yeni bir yaklaşım sunmaktadır.

Makale şu şekilde düzenlenmiştir: Literatür araştırması, çalışma alanı İzmir ili genel tanımı, önerilen yeni bütünleşik yaklaşım ve son olarak sonuçlar tartışılmıştır.

Literatür Araştırması

Üretimde meydana gelen rekabetçi durum lojistikte itme-çekme stratejilerine olan ilgiyi giderek arttırmaktadır. Dolayısıyla, literatürdeki çalışmaların çoğu itme (MRP) ve çekme (Kanban) stratejileri ile ilgilidir. İtme stratejisi, iş görevinin başlama durumunu talep tahmini ile çizelgelerken; çekme stratejisinde, iş görevinin başlama durumu talep oluşmasıyla gerçekleşmiştir. İtme ve çekme stratejileri arasındaki fark iş emirlerinin iş istasyonlarına ulaşma şekline göre değişmektedir. Hem itme tipi hem de çekme tipi stratejiyi bir arada barındıran stratejiye ise hibrit sistem denilmiştir (Çete, 2015). Literatürde itme ve çekme stratejileri tanımlanmış fakat tanımların çoğunda bu stratejileri ayırt etmek için sadece malzeme akış bilgisinden faydalanılmıştır (Grosfeld-Nir vd., 2000).

Krajewski vd. (1987), üretim planlama ve kontrolü ile ilgili stratejisi hazırlık zamanı ve parti büyüklüğü gibi üretim faktörlerinin üretim performansı açısından az bir etkiye sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Sakakibara vd. (1997) çekme sisteminin kanban sisteminin hazırlık süresini azaltması, tedarikçi nitelik seviyesi, teçhizat yerleşimi ve düzeni, küçük parti büyüklükleri ve tam zamanında üretim faktörleri konularını ele almışlardır. Tedarik ağı için yapılan çalışmalar itme stratejisinde talep tahminlerini kullanmanın daha iyi olduğunu, tedarik zamanları sabit ve bilinen süreçlerde ise çekme stratejisinin daha verimli olduğunu ortaya koymuşlardır. Spearman vd. (1992), itme sistemlerini süreç içerisinde stok takibi ve üretim miktarlarının kontrol edilmesi olarak, çekme sistemlerini ise süreç içi stok kontrol etme ve üretim miktarlarının takip edilmesi olarak tanımlamışlardır. Bilgisayar benzetim modelinin kullanılması ile birlikte Cohen ve Lee (1989) değişken talep seviyeleri altında itme-çekme sistemlerinin tepkilerini karşılaştırmış ve çekme sisteminin itme sisteminden daha fazla üretim sağladığını öne sürmüşlerdir. Bonney vd. (1999) benzetim modeli kullanarak farklı durumlar altında itme ve çekme sistemleri performans farklılıklarını araştırmış, sonucunda ise parti büyüklükleri aynı siparişler serbest bırakılırsa itme sistemlerinin çekme sistemlerinden daha üstün olduğunu göstermişlerdir. Grosfeld-Nir vd. (2000) itme ve çekme sisteminin karşılaştırılmalı analizini yapmışlardır. Çalışma sonuçları itme sistemlerinin sıklıkla proses içi envanter ve üretim miktarı açısından çekme sistemlerinden üstün olduğunu göstermiştir. Hopp vd. (1990) tarafından yapılan incelemeler çekme sisteminin itme sisteminden daha üstün olduğunu ortaya koymuştur. Bunun nedeni olarak çekme sisteminin sistemde bulunan sınırlı envanterden en ideal düzeyde faydalanması olarak gösterilmiştir. Aynı zamanda proses içi envanterin önceden hesaplanan sınırı aşmaması, imalat maliyeti değişkenliğinin az olması, kalitenin geliştirilebilmesi ve esnekliği sağladığını çalışmalarında savunmuşlardır. Riki Kawase ve Mengxia vd. (2022), tek parça ve küçük parti üretim modu altındaki işleme atölyesinde malzeme dağıtımı için tipik lojistik dağıtım modlarının uygulanabilirliğini incelemiş ve "itme-çekme" atölye lojistiği dağıtım modeli önermişlerdir. Takamasa Iryo (2023), çok seviyeli insani lojistik ağlarında yardım malzemelerinin hızlı dağıtımını optimize etmek için dinamik stokastik optimizasyon problemini kullanarak yaklaşık bir envanter-dağıtım stratejisi sunmuşlardır. Bunun için, geleneksel çok seviyeli ağların itme modu stratejilerine uygun olmadığı felaket koşulları belirlemişer ve alternatif bir ağ yapısı önermişlerdir.

Lojistik alanında kullanılan İtme-Çekme stratejisi üzerine yapılan akademik çalışmalarda ilk sırada mühendislik alanında kullanılırken son sıralarda ise matematik alanında kullanılmaktadır. Özellikle İtme - Çekme Stratejisi gibi birçok kriterin içerisinde yer aldığı karmaşık problemlerde farklı yöntemlere başvurulmuş ve çeşitli matematiksel hesaplamalar yapılmıştır.

DEMATEL yöntemi; büyük ve karmaşık problemlerde fazla sayıda kriterin birlikte değerlendirilmesinde etkin bir şekilde kullanılan DEMATEL yöntemi geçmişten günümüze birçok farklı alanda kullanılmıştır. Uçal vd. (2017), sağlık sektöründe faaliyet gösteren firmaların tedarik zincirindeki yeri için DEMATEL yöntemi kullanılmışlardır. Güzel ve Taş (2018) kullanılan kriterlerle tekstil sektöründeki lojistik sistemlerin öncelik sıralamasını AHP ve DEMATEL ile belirlemişlerdir. Zhang vd. (2019), kanıt teorisini, kanıtların kaynak modelini değiştirme fikri ile her bir kanıtın ağırlığını dikkate almak için DEMATEL'e dayalı yeni bir yöntem geliştirmiştir. Du vd. (2021), makale çalışması

çok sayıda sistem faktörü, çoklu etki türleri ve hiyerarşinin varlığı ile karmaşık sistemler için hiyerarşik bir DEMATEL yöntemi sağlamaya odaklanmışlardır. Hiyerarşik ayrıştırma ilk olarak, yatay ayrıştırmanın çok sayıda etki türüyle ve dikey ayrıştırmanın hiyerarşinin ve çok sayıda sistem faktörünün varlığıyla uğraştığı karmaşık sistemlerin DEMATEL problemini basitleştirmek ve analitik bir çerçeve sağlamak için kullanılmıştır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde DEMATEL yöntemiyle kriter ağırlıklandırma yaparken gönderici ve alıcı gurubu eşit derecede dikkate alınarak (0,0) noktasına Öklid uzaklığı esas alınmıştır. Bu çalışmada ise anket verilerinin ortalamasına göre kriter karşılaştırması yapıldığı için gönderici grubunun üstünlüğüne göre minimum gönderici ve minimum alıcı noktasına Öklid uzaklığı dikkate alınarak ağırlıklandırma yapılması önerilmiştir.

CRITIC Yöntemi; karar problemlerinde yer alan kriterlerin önem derecelerinin objektif olarak belirlenmesinde kullanılan yöntem başka yöntemlerle birlikte kullanılmıştır. Demircioğlu ve Coşkun (2018), tüketicilere elektrik kesintilerinin önüne geçen güç kaynağı seçiminde farklı güç kaynakları arasından en iyisini tespit edebilmek için CRITIC-MOOSRA bütünleşik yöntemini kullanmışlardır. Kiracı ve Bakır (2018), havayolu şirketlerinin performanslarını inceleyip 13 havayolu şirketinin 2005-2012 yılları arasındaki havayolu şirketlerine özgü performansının ölçümünü gösteren 5 önemli kriter ile CRITIC yöntemi kullanarak önem düzeylerini hesaplanmışlardır. Zizovic vd. (2020), kriter ağırlık katsayılarını belirlemek için nesnel yöntemler kapsamına giren CRITIC yönteminin değiştirilmesinde yeni bir yaklaşım sunmuşlardır. Kasim vd. (2021), CRITIC yönteminin mesafe korelasyonuna dayalı D-CRITIC yöntemini önermişlerdir.

Bu çalışmada, lojistik sektöründe İtme-çekme stratejisi için kullanılan kriterlerin önceliklendirme problemine CRITIC-DEMATEL bütünleşik yöntemiyle çözüm yapılması önerilmiştir. Her iki yöntemde çok farklı alanlarda kullanılsa da lojistik sektöründe de kullanıldığı görülmektedir. Özellikle DEMETAL yöntemi AHP yöntemi ile birlikte lojistik alanında kullanılırken, CRITIC yöntemi de aynı şekilde EDAS yöntemi ile birlikte kullanılmıştır. Bu çalışmada CRITIC ve DEMETAL yöntemi ilk kez bir arada kullanılmıştır. İtme-çekme Stratejisi için ankete katılan İzmir OSB firmalarının yanıtları DEMATEL ve CRITIC yöntemleri ayrı ayrı değerlendirilmiş ve daha sonra birlikte ele alınarak üretim sürecindeki kriter ağırlıkları ortaya konulmuştur. CRITIC yöntemi, anket yanıtlarının çelişkisini ölçtüğü için, DEMATEL yöntemi de kriterler arası ilişki derecesini de dikkate aldığı için tercih edilmiştir.

Çalışma Alanı İzmir İli Genel Tanımı

İzmir ilinde 30 ilçe ve 1295 mahalle bulunmaktadır (İzmir Valiliği, 2022). 2021 nüfus sayımına göre ilin toplam nüfusu 4.425.789 kişidir (TÜİK, 2022). İzmir ilinde artan nüfusun temel sebebi Türkiye'nin 3. en büyükşehri olarak bir cazibe merkezi olmasından dolayı çevre ve diğer illerden gelen nüfustur. İzmir, tarımsal sanayi kollarında oldukça gelişmiş olmakla birlikte gıda, demir-çelik, petro-kimya, otomotiv, çimento, tütün, tekstil, yem, konfeksiyon gibi geniş işkollarına ev sahipliği yapmaktadır. Liman kenti olması ile birlikte hammadde kaynakları, ulaşım olanakları ve nitelikli işgücünün genişliği, sanayi faaliyetlerinin büyümesine imkan vererek İzmir'i bölgesel ticaret merkezi konumuna getirmiştir. Sanayi sektöründe üretilen mallar,

dünya standartları ölçüsünde kaliteye sahip olmaktadır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020). İl genelinde yer alan OSB'lere ait bilgiler ve özellikleri tablo 1'de verilmiştir.

Lojistik sektörünün en önemli parçalarından birisi olan depolama faaliyetleri, tüm lojistik faaliyetler arasında taşımacılık ve dağıtımdan sonra en büyük payı oluşturan faaliyettir (Gülşen ve Çekerol, 2013). Kemalpaşa lojistik merkezinin konumu itibariyle otoyol ve demiryolu bağlantı sağlanmaktadır. Lojistik merkez projesi birinci aşaması 120 hektarlık alan kamulaştırılmış altyapı inşaatı tamamlanmak üzeredir. Kemalpaşa – Torbalı bölünmüş yolu da Kemalpaşa'nın İzmir'in güneyi ile bağlantısını sağlamaktadır. Aynı zamanda lojistik merkezin içinden Kemalpaşa OSB-Turgutlu-Çobanisa–Manisa bağlantılı demiryolu da bulunmaktadır. Kemalpaşa OSB içerisinde bir iltisak hattı da bulunmaktadır. İzmir'in güneyi ve kuzeyi ile bağlantılı olacak şekilde ve gelecek yükleri bir merkezde toplayabilecek nitelikte limanlarla bağlantısı olan Kemalpaşa'da toplanması kent merkezinin yükünü azaltacaktır (Baran, 2013).

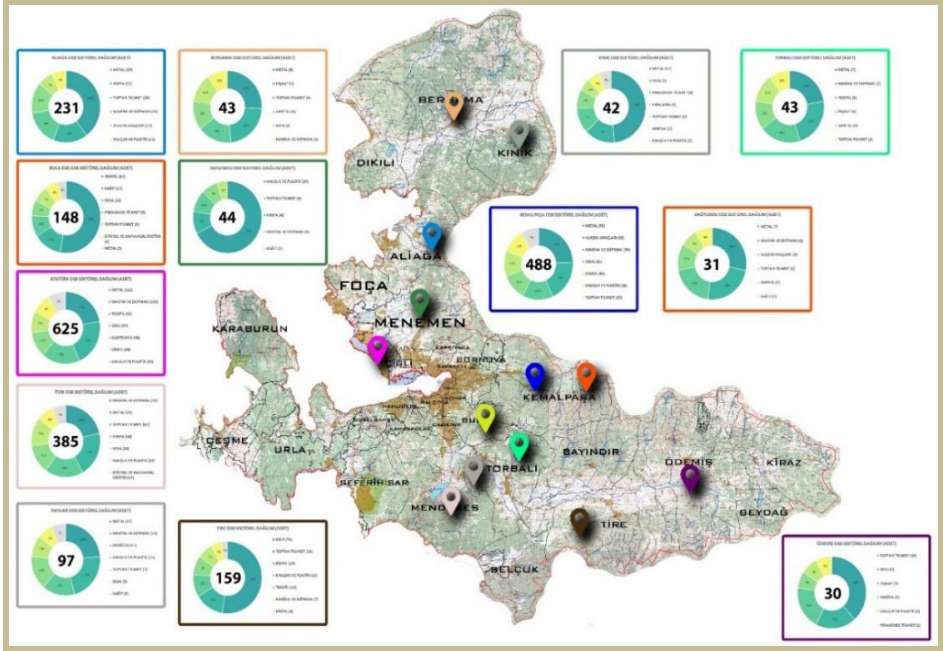
İzmir ulusal ve uluslararası deniz taşımacılığı konusunda büyük bir potansiyele sahiptir. Limanlara ait bazı teknik büyüklükler de tabloda 2'de yer almaktadır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020). Limanlarla ilgili olarak gözlemlenen en belirgin sorun demiryolu entegrasyonlarının yetersizliği ve işletme koşullarından kaynaklı verimsiz çalışmalardır (Gülşen ve Çekerol, 2013). Kent merkezinde yer alan İzmir Alsancak limanı altmış yılı aşkın süredir ülkemiz dış ticaretine hizmet vermektedir. Bu süre içerisinde Aliğa bölgesinde yeni limanlar hizmete girmesine rağmen İzmir limanı önemini ve değerini kaybetmemiştir. Bunun başlıca nedeni, limanın sıvı ve yolcu dahil olmak üzere her yük ve gemi tipine hizmet verebilmesidir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı İzmir Kalkınma Ajansı, 2019). 635.000 m² liman sahasına sahip olan limanın yaklaşık 266.000 m²'si depolama alanı olarak kullanılmaktadır. Depolama alanlarının 221.000 m²'si konteyner yüklerine, 9.900 m²'si genel kargo, 17.100 m²'si ise tekerlekli yüklere ayrılmıştır. Limanın geri saha depolama kapasitesinin artırılması yeni depolama sahalarının açılmasından ziyade mevcut alanların depolama verimliliğinin artırılması ile de doğrudan ilişkilidir. İzmir Alsancak Limanı verileri aşağıda verilmiştir.

Çalışma alanı genel olarak incelendiğinde makro ölçekte İzmir Alsancak Limanının (ulaşım ve depolama hizmetinin) kent merkezinden kalması ve kentteki yerleşim alanlarının limana baskı yaparak liman depolama sahalarının genişlemesi konusunda büyük bir engeldir. Bu durum konteynerlerin üst üste istiflenerek biriktirilmesine neden olmaktadır. Limana gelen yüklerin boşaltılması ve yüklenmesi merkezde yer alan karayolu ağını yavaşlatırken demiryolu ağının varlığı ve liman ile bağlantısı karayolunun taşıma yükünü biraz olsun hafifletmektedir. Özellikle yapımı devam eden Kemalpaşa Lojistik Merkezinin (depolama hizmeti) Limana gelen yükü ve kentte bulunan az sayıdaki depolama alanlarının az sayıda olması sebebiyle kentin depolama yükünü büyük ölçüde omuzlarından alacaktır. Özellikle Kemalpaşa OSB karşısında yer alan lojistik merkez sanayi bölgesinde üretilen ürünlerinde depolanması konusunda öncülük edecektir. Kent lojistik sektöründe İtme – Çekme Stratejisi ile birlikte OSB firmalarının ürettiği ürünlerin depolanmasının yanı sıra İzmir Alsancak Limanına gelen ürünlerin muhafazasını da mümkün kılacaktır. İtme – Çekme Stratejisi ile birlikte lojistik sürecin yalnızca kentin sorununu değil aynı zamanda OSB firmalarının üretimdeki sorununu da ortaya koymaktadır. Lojistik performansı açısından kentin

üretim, depolama ve taşımacılık gibi kriterleri içeren anket çalışması ile birlikte mikro ölçekte ele alınarak konu OSB firmalarının verdikleri yanıtlar sonucu DEMATEL ve CRITIC yöntemleri kullanılarak önceliklendirdikleri kriterlere göre kendileri için uygun stratejiyi belirlemeleri beklenmektedir. Uygulanacak metodoloji ve stratejiden maksimum faydayı sağlamak için OSB firmaları(üretim) – Kemalpaşa Lojistik Merkezi (depolama) – Alsancak Limanı (taşıma) faaliyetlerinin entegre bir şekilde işletilmesi ile mümkündür. İzmir’de yer alan organize sanayi bölgelerinin konumları, başlıca sektörel dağılımları ve limanların genel bilgileri şekil 1 ve tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. İzmir sanayi bölgeleri genel özellikleri

Kuruluş Yılı	Organize Sanayi Bölgeleri	İlçe	Tip	Alan (ha)	Çalışan Sayısı	Firma Sayısı	Hava Alanı Uzaklık (Km)	Liman Uzaklık (Km)	Demiryolu Uzaklık (Km)	Karayolu Uzaklık (Km)
1990	Atatürk	Çiğli	Karma	624	40.000	588	40	20	1	1
1993	Kemalpaşa	Kemalpaşa	Karma	1.300	28.900	504	49	21	1	1
1993	Tire	Tire	Karma	113	1.111	58	50	75	0	0
2002	Buca Ege Giyim	Buca	Karma	58	6.088	74	14	12	12	3
1997	Aliğa OSB	Aliğa	İhtisas	1.000	2.432	50	98	1	15	4
1996	Ödemiş	Ödemiş	Karma	97	-	-	90	120	110	10
1997	Bergama	Bergama	Karma	174	400	1	120	25	45	0
1999	Pancar	Torbalı	Karma	130	821	26	18	33	1	3
1996	Kınık	Kınık	Karma	73	104	13	128	38	28	1
2004	Menemen Plastik	Menemen	İhtisas	90	1.500	35	38	29	1	1
2004	Torbalı	Torbalı	Karma	67	45	3	38	29	1	1
2002	İTOB	Menderes	Karma	250	2.714	167	18	40	4	15
2008	Bağyurdu	Kemalpaşa	Karma	147	450	4	57	45	5	0

Şekil 1. İzmir İl'inde yer alan organize sanayi bölgelerinin konumları, başlıca sektörel dağılımları ve toplam işletme sayıları

Tablo 2. İzmir'de yer alan limanların genel bilgileri

Liman Adı	Saha Alanı (M ²)	Rıhtım Sayısı (Adet)	Yıllık Kapasite (TEU)	Yıllık Kapasite Ton (Elleçleme)
Alsancak	635.000	25	1.000.000	10.000.000
Aliğa – Nemrut	160.000	1	750.000	-
Ege Gübre	485.000	2	Yanaşan gemiler için tonaj tahdidi yoktur.	
İDÇ	191.000	2	-	4.500.000
Tüpraş	191.000	2	-	-
Petkim	47.401	8	1.500.000	-
Ege Çelik	91.000	7	-	7.500.000
Habaş Nemrut	180.402	2	-	5.500.000
Batıçim	149.000	-	-	3.000.000
Dikili	12.500	3	300.000	-
Çeşme	51.923	3	-	-
Çandarlı	-	-	4.000.000	-

Tablo 3. İzmir limanında gerçekleştirilen tonajların eşya gruplarına göre dağılımı

Dönemler	General kargo	Konteyner	Ro-ro	Dökme katı	Dökme sıvı	Toplam
2020	343.200	5.760.066	104.690	3.865.874	360.977	10.434.807
2021	387.845	4.880.294	280.115	3.343.967	323.767	9.215.988

Tablo 4. İzmir limanında gerçekleştirilen tonajların rejimlerine göre dağılımı

Yıllar	Yükleme Tonu		Boşaltma Tonu		
	İhracat	Toplam	İthalat	Dahili Ticaret	Toplam
2020	5.188.271	5.188.271	4.702.128	544.408	5.246.536
2021	4.654.129	4.654.129	4.077.120	484.739	4.561.859

Metodoloji

CRITIC yöntemi

Diakoulaki vd. (1995) sekiz adet ilaç firmasının performansını ölçmek amacıyla kullandıkları üç değerlendirme kriterini ağırlıklandırmak için Standart Sapma (SD), Ortalama Ağırlıklar (MW) ve Korelasyona dayanan CRITIC yöntemini önermişlerdir. CRITIC yöntemi, çok ölçütlü karar verme problemlerinde dikkate alınan kriterlerin objektif ağırlıklarının hesaplanması için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemle elde edilen objektif ağırlık, her bir kriterin zıtlık yoğunluğunu ve kriterler arasındaki çelişkiyi sentezler (Bulğurcu, 2019). Kriterin zıtlık yoğunluğu standart sapma olarak kabul edilir ve kriterler arasındaki uyumsuzluğu hesaplamak için korelasyon katsayısı kullanılır. Bu yöntemde karar matrisinin analitik olarak analiz edilerek değerlendirme kriterlerine ait bilginin çıkarılması hedeflenmektedir. CRITIC yönteminin işlem adımları aşağıdaki gibidir (Yerlikaya, 2021):

Adım-1: Karar Matrisinin Normalize Edilmesi. $R' = (r'_{ij})_{m \times n}$ matrisi olmak üzere (i:alternatif, j:kriter) normalize Eşitlik 1 ile yapılır.

$$r'_{ij} = \begin{cases} \frac{r_{ij} - r_j^-}{r_j^+ - r_j^-}, & \text{fayda kriteri için,} \\ \frac{r_j^+ - r_{ij}}{r_j^+ - r_j^-}, & \text{maliyet kriteri için,} \end{cases} \quad \text{Burada; } \begin{cases} r_j^- = \min_i r_{ij} \text{ ve } r_j^+ = \max_i r_{ij} \\ (i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n) \end{cases} \quad (1)$$

Adım-2: Kriterlerin standart sapmalarının (σ_j) hesaplanması: Standart sapma hesabı

Eşitlik 2 ile yapılır. Burada, \bar{r}_j , j. kriterin sütun ortalamasıdır.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r'_{ij} - \bar{r}_j)^2}{m}}, \quad \text{Burada; } \bar{r}_j = \frac{\sum_{i=1}^m r'_{ij}}{m} \quad (2)$$

Adım-3. Kriterler arası korelasyonun (ρ_{jk}) belirlenmesi: j kriteri ile k kriteri arasındaki

korelasyon değeri Eşitlik 3 ile hesaplanır.

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r'_{ij} - \bar{r}_j)(r'_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r'_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r'_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad , \quad (k = 1, 2, \dots, n; j = 1, 2, \dots, n) \quad (3)$$

Adım-4. Her bir kriterin çelişki miktarının (c_j) hesaplanması: Çelişki miktarının hesabı Eşitlik 4 ile yapılır. Burada, bir kritere ait alternatif bazında ne kadar çok farklı çelişki ya da farklılık varsa o kriterin ağırlığı o derece yüksek olur. Ancak, anket çalışmasına dayalı verilerde bir kriter için çelişkinin çok olması o kriterin ağırlığını düşürür. Çünkü, birbirine zıt yanıtların çokluğu karar verici için kararsızlığı arttır.

$$c_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk}) \quad , \quad (k = 1, 2, \dots, n; j = 1, 2, \dots, n)$$

(4)

Adım-5. Kriter ağırlıklarının ($w(c)_j$) belirlenmesi: Kriter ağırlıkları Eşitlik 5 kullanılarak belirlenir.

$$w(c)_j = \frac{(1/c_j)}{\sum_{j=1}^n (1/c_j)} \quad , \quad (j = 1, 2, \dots, n)$$

(5)

DEMATEL yöntemi

DEMATEL yöntemi Battelle Memorial Enstitüsü'nün Cenevre'deki araştırma merkezinin Bilim ve İnsan İlişkileri programı tarafından geliştirilen bir ÇÖKV yöntemidir (Huang vd., 2007). Graf teorisine dayanan bu yöntem, nedensel ilişkinin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için ilgili kriterleri sebep ve sonuç kümelerine bölerek, karar problemlerini taslak olarak planlama ve çözüm imkânı sağlar. Yöntemin en önemli avantajı, uzlaşmacı sebep-sonuç modeline dayanan dolaylı ilişkileri içermesidir. Bu yöntem sistem elemanları arasındaki ilişki ve yapıları veya geçerli sayıda alternatifleri inceleyen etkin bir yöntemdir. DEMATEL, kriterleri, birbirleri üzerindeki etki ve ilişkilerinin önemi yönünden önceliklendirebilir. DEMATEL yönteminin işlem adımları aşağıdaki gibidir (Aksakal ve Dağdeviren, 2013):

Adım-1. Direk ilişki matrisinin (A) oluşturulması: Kriterler arasındaki ilişkiler, ikili karşılaştırma skalası kullanılarak uzman kişi tarafından belirlenir (Şen vd., 2021; Tsai ve Chou, 2009). Karşılaştırmaların sonucunda doğrudan ilişki matrisi elde edilmektedir.

Adım-2. Normalleştirilmiş direk ilişki matrisinin hesaplanması: Doğrudan ilişki matrisi (A)'a bağlı olarak aşağıdaki 6 ve 7 eşitlikleri kullanılarak birlikte satır ve sütundaki en büyük değer (k) normalleştirilmiş doğrudan ilişki matrisi (X) elde edilir.

$$X = k * A \quad (6)$$

$$k = \text{Min} \left(\frac{1}{\text{maks} \sum_{k=1}^n |a_{kj}|}, \frac{1}{\text{maks} \sum_{j=1}^n |a_{kj}|} \right) \quad (7)$$

Adım-3. Toplam ilişki matrisinin elde edilmesi: Normalleştirilmiş doğrudan ilişki matrisi elde edildikten sonra toplam ilişki matrisi (T) Eşitlik 8 kullanılarak türetilir. Burada, I birim matrisi ifade etmektedir.

$$T = X(I - X)^{-1} \quad (8)$$

Adım-4. Gönderici ve Alıcı grubunun hesaplanması: Gönderici grubu, pozitif değerlere ve birbirleri üzerinde daha yüksek etkiye sahip olan kriterlerdir. Bu değerler D-R'den hesaplanır ve yüksek önceliğe sahip oldukları varsayılır. Eşitlik 9-11'da belirtildiği gibi D, X matrisindeki satırlar toplamı ve S, X matrisindeki sütunlar toplamıdır. Diğerinden daha fazla etki alan negatif D-R değerlerine sahip kriterler daha düşük önceliğe sahip olduğu kabul edilir ve alıcı grupları olarak adlandırılır. Diğer taraftan D+R değerleri, her bir kriterin diğerleriyle olan ilişki derecesini gösterir. Daha yüksek D+R değerlerine sahip kriterler, diğer kriterlerle daha fazla ilişkili olduğunu, daha düşük D+R değerlerine sahip kriterler ise diğer kriterlerle daha az ilişkili olduğunu ifade eder.

$$T = \begin{bmatrix} T_{kj} \end{bmatrix}_{n \times n} \quad (9)$$

$$D = \sum_{j=1}^n T_{k,j} \quad (10)$$

$$R = \sum_{k=1}^n T_{k,j} \quad (11)$$

Adım-5. Eşik Değerinin Ayarlanması ve Etki Yönlü Graf Diyagramının Çizilmesi: Etki-yönlü graf için karar vericinin etki seviyesi için bir eşik değeri belirlenir. T matrisindeki eşik değerinden daha büyük değerlere sahip öğeler seçilir ve etki-yönlü graf diyagramına dönüştürülür. Eşik değeri karar verici tarafından ya da T matrisinin ortalaması alınarak belirlenir. Etki-yönlü graf diyagramı, yatay eksen Di+Ri, düşey eksen Di-Ri olan bir koordinat düzleminde (Di+Ri, Di-Ri) noktalarının gösterilmesiyle elde edilir. Karar vericinin belirlediği eşik değeri etki-yönlü graf diyagramın karmaşıklığının önüne geçmek için önemlidir. Eşik değeri, kriterler arasındaki ilişkinin boyutunu etkilemekle beraber ve çözümün daha anlaşılır veya karmaşık olmasına neden olabilmektedir.

Adım-6. Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması ($w(d)_j$): Kriterler arası üstünlüğün nedensel ilişkiden daha önemli olduğu durumlar için minimum gönderici ve minimum

alıcı noktasına Öklid uzaklığı dikkate alınarak ağırlıklandırma yapılması önerilmiştir. Buna göre, kriter ağırlıkları eşitlik 12-13 kullanılarak belirlenir.

$$d_j = \sqrt{\left[(D_j + R_j) - \min(D + R) \right]^2 + \left[(D_j - R_j) - \min(D - R) \right]^2} \quad (12)$$

$$w(d)_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j} \quad (13)$$

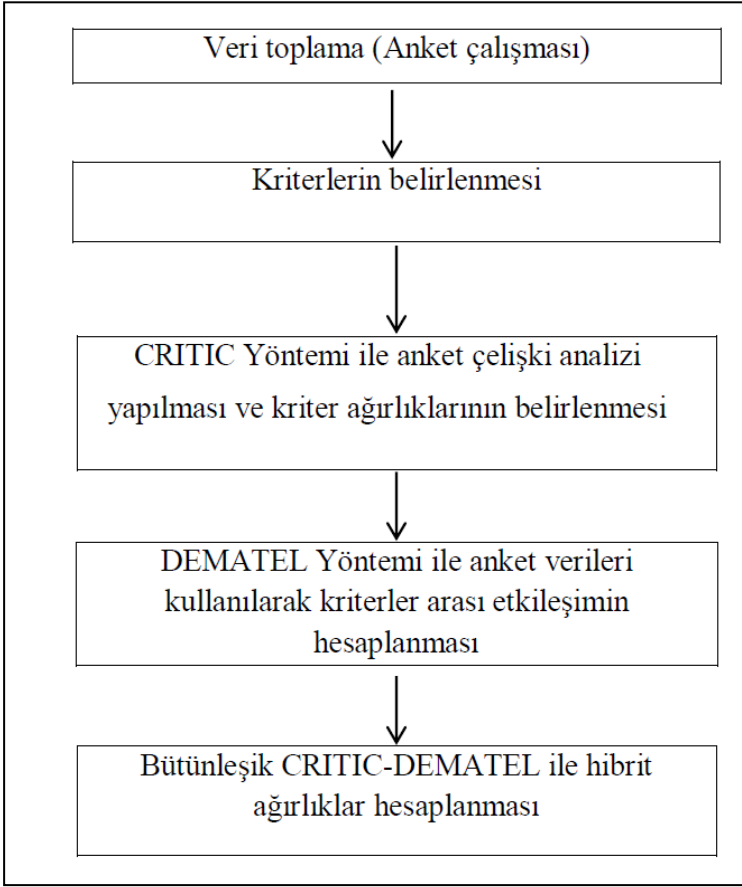
Bütünleşik CRITIC DEMATEL Yöntemi

CRITIC ve DEMATEL yöntemlerinden elde edilen kriterlerinin ağırlık değerleri birbirleriyle çarpılarak bütünleşik ağırlık değerlerinin hesaplanması önerilmiştir. Buna göre, bütünleşik kriter ağırlıkları eşitlik 14 kullanılarak belirlenmiştir. Amaç, anket çalışmasında her bir kriter için elde edilen verilerin çelişki durumunu dikkate alarak DEMATEL yöntemi ile edilen ağırlık değerlerinin CRITIC çelişki analizi ile dengelemektir.

$$w_j = \frac{w(c)_j w(d)_j}{\sum_{j=1}^n w(c)_j w(d)_j} \quad (14)$$

Uygulama

Bu çalışmada, lojistik sektöründe İtme-çekme stratejisi için kullanılan kriterlerin önceliklendirme probleminde CRITIC-DEMATEL bütünleşik yöntemiyle çözüm yapılması önerilmiştir. Bunun için, İzmir OSB’de yapılan anket çalışması için belirlenen kriterler literatür araştırması neticesinde belirlenmiştir. 33 kriterden oluşan anket çalışması, lojistik yönetiminde İzmir OSB firmalarının faaliyet alanları da dikkate alınarak 1(çok önemsiz)-5(çok önemli) ölçeğine göre hazırlanmıştır. Dikkate alınan kriterler 3 başlık altında tablo 5’de verilmiştir. Anket sorularında, cevaplardaki farklılığın önüne geçmek ve anketin değerlendirilmesinde yapılacak analizin sonucunu kolaylaştırmak için kapalı uçlu soru tipi kullanılmıştır. Bununla birlikte, anket sorularının tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgilenilen sorunu ne derece yansıttığını tespit etmek için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Anket yanıtlarında her bir bölümün güvenilirliği Cronbach- α modeli ile test edilmiş ve güvenilirlik düzeyleri 0,65 ile 0,80 (oldukça güvenilir) arasında çıkmıştır. Anket çalışması sonucunda elde edilen sonuçlar, CRITIC ve DEMATEL yöntemleriyle itme-çekme stratejisi için kriterlerin ağırlıklandırılması aşamasına girdi olmuştur. CRITIC yöntemi, anket yanıtlarının çelişkisini ölçtüğü için, DEMATEL yöntemi de kriterler arası ilişki derecesini de dikkate aldığı için tercih edilmiştir.

Şekil 2. Önerilen bütünleşik yöntemin akış diyagramı

CRITIC yöntemi ile kriterlerin çelişki analizi

Ankete katılan firmaların her bir kritere verdikleri yanıtlar üzerinden CRITIC yöntemiyle çelişki oranını ölçerek CRITIC kriter ağırlıkları belirlenmiştir. Amaç, anketteki çelişkili yanıtları da dikkate alarak itme-çekme stratejisi en etkin sonuçlar elde etmektir. Genel kriterler, itme kriterleri ve çekme kriterlerine ait anket karar matrisi sırasıyla; tablo-6, tablo-7 ve tablo-8’de verilmiştir. Anket karar matrisindeki veriler firma bazında ankete verilen yanıtların ortalamasıdır. Bu karar matrislerine CRITIC yöntemi işlem adımları uygulanarak her bir kriter kümesindeki kriterlerin ağırlıkları belirlenmiştir. Genel kriterler, itme kriterleri ve çekme kriterlerinin ağırlıkları tablo-9’da verilmiştir. Buna göre, genel kriterlerden ağırlığı en yüksek olan G16, itme kriterlerinden ağırlığı en yüksek olan İ1 ve çekme kriterlerinden ağırlığı en yüksek olan C3 kriteri anket temelinde çelişkinin en az olduğu kriterlerdir.

DEMATEL yöntemi ile kriterlerin önceliklendirilmesi

Ankete katılan firmaların her bir kritere verdikleri yanıtların ortalama değerleri DEMATEL yöntemine girdi olmuştur. Maksimum ortalama değer minimum ortalama değere olan oranı 4 olacak şekilde kriterler arasında 1-4 skalasına göre ikili karşılaştırma

yapılmıştır. Genel kriterler, itme kriterleri ve çekme kriterlerine ait ikili karşılaştırma matrisi sırasıyla; tablo-10, tablo-11 ve tablo-12’de verilmiştir. İkili karşılaştırma matrislerine DEMATEL yöntemi işlem adımları uygulanarak her bir kritere ait önem dereceleri elde edilmiştir. Amaç, anket yanıtlarına göre ikili kriter karşılaştırmasını da dikkate alarak itme-çekme stratejisi için en öncelikli kriterleri belirlemektir. Genel kriterler, itme kriterleri ve çekme kriterlerinin ağırlıkları tablo 13’de verilmiştir. Buna göre, genel kriterlerden ağırlığı en yüksek olan G9, itme kriterlerinden ağırlığı en yüksek olan İ7-İ8 ve çekme kriterlerinden ağırlığı en yüksek olan kriter ise C6’dır.

Bütünleşik CRITIC DEMATEL yöntemi ile kriterlerin önceliklendirilmesi

Bu bölümde, CRITIC ve DEMATEL yöntemlerinden elde edilen genel, itme ve çekme kriterlerinin ağırlık değerleri birbirleriyle çarpılarak bütünleşik ağırlık değerlerinin hesaplanması önerilmiştir. Genel kriterler, itme kriterleri ve çekme kriterlerinin bütünleşik ağırlıkları tablo 14’de verilmiştir. Buna göre, genel kriterlerden ağırlığı en yüksek olan G9 (Doğru Miktarda Teslimat Durumu) itme kriterlerinden ağırlığı en yüksek olan İ8 (Süreç İçerisindeki Ürün Yeterlilik Durumu) ve çekme kriterlerinden ağırlığı en yüksek olan C6 (Üretimde Aksama Durumu) kriterleri İzmir Kemalpaşa Lojistik Üssü için itme-çekme stratejisinde en çok önem verilmesi gereken kriterlerdir.

Tablo 5. Lojistik itme-çekme stratejisi kriterleri

Kod	Genel Kriterler	Kod	İtme Kriterleri	Kod	Çekme Kriterleri
G1	Firma Yer Seçimi (Kurtcan, 2009)	İ1	Üretilen Ürün Miktarı Esneklik Durumu	C1	Ürünün Takip Durumu (Çete, 2015)
G2	Üretim Süreci Maliyet Durumu (Monden, 2011)	İ2	Ürünün Çeşitlilik Durumu	C2	Ürün İçin Talep Durumu
G3	Mevcut Sistem Durumu (Chan, 2007)	İ3	Depo Hacmi	C3	Ürün Esneklik Durumu
G4	Kâr Durumu (Ekinci, 2000)	İ4	Stok Tutma Maliyeti	C4	Üretimin İşlem Süreci (Çete, 2015)
G5	Müşteri ve Hizmet Durumu	İ5	Stoksuz Kalma Maliyeti	C5	Üretim Sürecindeki Değişkenlik Durumu (Çete, 2015)
G6	Toplam Aşama Sayısı ve Süreci (Çete, 2015)	İ6	Üretilen Parti (Toplam) Ürün Büyüklüğü (Sulak, 2008)	C6	Üretimde Aksama Durumu (Çete, 2015)
G7	Teslimat Süresi (Greasley, 1999)	İ7	Üretim Miktarı		
G8	Kullanılan Teknolojik Araç Maliyeti (Türker, 2005)	İ8	Süreç İçerisindeki Ürün Yeterlilik Durumu (Sulak, 2008)		
G9	Doğru Miktarda Teslimat Durumu (Çete, 2015)				

G10	Talep Durumu				
G11	Ürün Maliyeti				
G12	Müşteri Desteği (Sulak, 2008)				
G13	Pazarın Uygunluk Durumu (Sulak, 2008)				
G14	Hatalı Ürün İade Durumu (Çete, 2015)				
G15	Çalışan Tecrübe ve Deneyim Durumu (Çete, 2015)				
G16	İşçi Eğitim Seviyesi (Çete, 2015)				
G17	Çalışan Sayısı (Çete, 2015)				
G18	Yatırım Kapasitesi Durumu				
G19	Müşterinin Uzaklık Durumu				

Tablo 6. Genel kriterler anket karar matrisi

Kriterler →	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10	G11	G12	G13	G14	G15	G16	G17	G18	G19
Tekstil	4,48	4,52	4,35	4,22	4,44	3,87	4,83	4,57	4,61	4,57	4,52	4,30	4,48	4,30	4,17	3,83	3,91	4,13	3,17
Medikal	4,00	5,00	4,00	4,00	5,00	4,00	5,00	4,00	5,00	5,00	5,00	4,00	4,00	4,00	3,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Gıda	4,00	4,60	4,20	4,40	4,40	3,60	4,20	4,00	4,80	4,40	4,40	4,40	3,80	4,40	3,80	3,60	3,60	4,00	3,40
Matbaa	4,00	5,00	3,00	3,00	3,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	3,00	4,00	4,00	4,00	3,00	3,00	3,00	2,00
Maden	5,00	4,00	4,00	3,00	5,00	3,00	4,00	5,00	5,00	5,00	4,00	4,00	5,00	4,00	4,00	2,00	4,00	4,00	2,00
Ambalaj	5,00	3,00	4,00	4,00	3,50	2,00	3,00	2,50	2,50	4,00	3,00	2,50	3,50	3,50	4,50	3,50	4,00	3,50	3,00
Yapı Denetim	5,00	3,00	5,00	3,00	3,00	1,00	1,00	1,00	1,00	3,00	1,00	2,00	3,00	3,00	5,00	3,00	5,00	3,00	1,00
Elektrik	4,00	5,00	5,00	5,00	4,00	4,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	4,00	4,00	5,00	5,00	5,00	4,00	5,00	5,00
Makine	3,83	4,50	4,00	4,00	4,67	4,33	4,50	4,17	4,67	4,50	4,33	4,00	4,00	3,17	4,50	4,33	3,83	4,00	3,67
Otomotiv	3,67	5,00	4,33	5,00	5,00	4,33	4,33	5,00	5,00	5,00	5,00	4,00	5,00	5,00	5,00	4,00	4,00	4,67	4,33
Kimya	5,00	5,00	5,00	5,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	3,00	4,00	4,00	4,00	4,00	3,00	4,00	5,00
Tütün	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	4,00	4,00	5,00	5,00
Lojistik	5,00	5,00	3,00	3,00	3,00	3,00	4,00	5,00	5,00	5,00	5,00	3,00	4,00	4,00	4,00	4,00	3,00	4,00	3,00

Tablo 7. İtme kriterleri anket karar matrisi

Kriterler →	İ1	İ2	İ3	İ4	İ5	İ6	İ7	İ8
Firma ↓								

Tekstil	3,78	3,87	4,00	3,70	3,74	3,78	4,26	4,22
Medikal	3,00	2,00	3,00	3,00	4,00	3,00	4,00	4,00
Gıda	3,60	4,00	4,00	4,00	4,40	4,00	4,20	4,00
Matbaa	3,00	5,00	3,00	2,00	2,00	3,00	3,00	3,00
Maden	4,00	5,00	5,00	3,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Ambalaj	3,00	3,00	2,50	2,00	3,50	2,50	2,50	2,50
Yapı Denetim	1,00	2,00	1,00	1,00	3,00	1,00	1,00	1,00
Elektrik	4,00	5,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Makine	3,33	3,67	3,83	4,33	4,17	3,50	4,00	3,83
Otomotiv	3,67	4,67	4,67	4,67	4,67	4,00	4,67	5,00
Kimya	5,00	5,00	5,00	5,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Tütün	4,00	4,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Lojistik	3,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	5,00

Tablo 8. Çekme kriterleri anket karar matrisi

Kriterler →	C1	C2	C3	C4	C5	C6
Tekstil	4,35	4,35	3,91	4,30	4,04	4,35
Medikal	4,00	4,00	4,00	4,00	5,00	5,00
Gıda	4,40	4,40	3,60	4,20	4,60	4,60
Matbaa	4,00	4,00	3,00	3,00	3,00	4,00
Maden	5,00	5,00	4,00	3,00	3,00	4,00
Ambalaj	4,50	5,00	3,50	4,50	4,50	4,50
Yapı Denetim	5,00	5,00	3,00	5,00	5,00	5,00
Elektrik	4,00	5,00	4,00	5,00	5,00	4,00
Makine	3,67	3,83	3,33	4,00	3,67	4,00
Otomotiv	4,67	4,67	4,00	3,67	4,00	4,67
Kimya	5,00	3,00	4,00	5,00	4,00	5,00
Tütün	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Lojistik	4,00	4,00	4,00	4,00	5,00	5,00

Tablo 9. Kriterlerin CRITIC ağırlık değerleri

Genel Kriterler	CRITIC Ağırlığı	İtme Kriterleri	CRITIC Ağırlığı	Çekme Kriterleri	CRITIC Ağırlığı
G1	0,039	(İ1)	0,178	(C1)	0,120
G2	0,046	(İ2)	0,104	(C2)	0,162
G3	0,049	(İ3)	0,148	(C3)	0,205
G4	0,035	(İ4)	0,134	(C4)	0,179
G5	0,042	(İ5)	0,145	(C5)	0,186

G6	0,061	(İ6)	0,076	(C6)	0,148
G7	0,059	(İ7)	0,073		
G8	0,054	(İ8)	0,141		
G9	0,053				
G10	0,052				
G11	0,057				
G12	0,057				
G13	0,054				
G14	0,052				
G15	0,059				
G16	0,074				
G17	0,055				
G18	0,047				
G19	0,055				

Tablo 10. Genel kriterler ikili karşılaştırma matrisi

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10	G11	G12	G13	G14	G15	G16	G17	G18	G19
G1	0	0,32	3,00	3,00	0,33	3,29	0,32	0,33	0,32	0,32	0,33	3,08	2,96	3,04	2,99	3,29	3,30	3,10	3,74
G2	3,11	0,00	3,17	3,17	3,03	3,47	0,00	3,04	0,34	0,34	3,00	3,25	3,12	3,20	3,15	3,47	3,48	3,27	3,94
G3	0,33	0,32	0,00	0,00	0,33	3,22	0,32	0,33	0,31	0,31	0,32	3,02	0,34	2,97	0,34	3,22	3,24	3,04	3,67
G4	0,33	0,32	0,00	0,00	0,33	3,22	0,32	0,33	0,31	0,31	0,32	3,02	0,34	2,97	0,34	3,22	3,24	3,04	3,67
G5	3,02	0,33	3,08	3,08	0,00	3,37	0,33	2,96	0,33	0,33	0,34	3,16	3,03	3,11	3,06	3,37	3,39	3,17	3,83
G6	0,30	0,29	0,31	0,31	0,30	0,00	0,29	0,30	0,29	0,29	0,29	0,32	0,31	0,31	0,31	0,00	2,96	0,32	3,35
G7	3,11	0,00	3,17	3,17	3,03	3,47	0,00	3,04	0,34	0,34	3,00	3,25	3,12	3,20	3,15	3,47	3,48	3,27	3,94
G8	3,00	0,33	3,06	3,06	0,34	3,35	0,33	0,00	0,32	0,33	0,34	3,14	3,02	3,10	3,05	3,35	3,37	3,16	3,82
G9	3,15	2,99	3,21	3,21	3,07	3,51	2,99	3,09	0,00	2,96	3,04	3,30	3,16	3,25	3,20	3,51	3,53	3,31	4,00
G10	3,13	2,97	3,20	3,20	3,06	3,50	2,97	3,07	0,34	0,00	3,03	3,28	3,15	3,23	3,18	3,50	3,52	3,30	3,98
G11	3,05	0,33	3,11	3,11	2,97	3,40	0,33	2,99	0,33	0,33	0,00	3,19	3,06	3,14	3,09	3,40	3,42	3,21	3,87
G12	0,32	0,31	0,33	0,33	0,32	3,14	0,31	0,32	0,30	0,31	0,31	0,00	0,33	0,33	0,33	3,14	3,16	2,96	3,57
G13	0,34	0,32	2,99	2,99	0,33	3,27	0,32	0,33	0,32	0,32	0,33	3,07	0,00	3,02	2,97	3,27	3,29	3,08	3,72
G14	0,33	0,31	0,34	0,34	0,32	3,19	0,31	0,32	0,31	0,31	0,32	2,99	0,33	0,00	0,34	3,19	3,21	3,01	3,63
G15	0,34	0,32	2,96	2,96	0,33	3,24	0,32	0,33	0,31	0,31	0,32	3,04	0,34	2,99	0,00	3,24	3,26	3,05	3,69
G16	0,30	0,29	0,31	0,31	0,30	0,00	0,29	0,30	0,29	0,29	0,29	0,32	0,31	0,31	0,31	0,00	2,96	0,32	3,35
G17	0,30	0,29	0,31	0,31	0,30	0,34	0,29	0,30	0,28	0,28	0,29	0,32	0,30	0,31	0,31	0,34	0,00	0,32	3,33
G18	0,32	0,31	0,33	0,33	0,32	3,12	0,31	0,32	0,30	0,30	0,31	0,34	0,32	0,33	0,33	3,12	3,14	0,00	3,56
G19	0,27	0,25	0,27	0,27	0,26	0,30	0,25	0,26	0,25	0,25	0,26	0,28	0,27	0,28	0,27	0,30	0,30	0,28	0,00

Tablo 11. İtme kriterleri ikili karşılaştırma matrisi

	İ1	İ2	İ3	İ4	İ5	İ6	İ7	İ8
İ1	0	0,316	0,312	0,326	0,319	0,334	0,303	0,303
İ2	3,167	0	0,336	3,043	2,977	3,113	0,326	0,326
İ3	3,201	2,976	0	3,076	3,009	3,146	0,329	0,329
İ4	3,064	0,329	0,325	0	0,332	3,012	0,315	0,315
İ5	3,133	0,336	0,332	3,010	0	3,079	0,322	0,322
İ6	2,996	0,321	0,318	0,332	0,325	0	0,308	0,308
İ7	3,304	3,072	3,039	3,175	3,105	3,247	0	0,000
İ8	3,304	3,072	3,039	3,175	3,105	3,247	0,000	0

Tablo 12. Çekme kriterleri ikili karşılaştırma matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6
C1	0	0,000	3,339	3,034	3,129	0,335
C2	0,000	0	3,339	3,034	3,129	0,335
C3	0,299	0,299	0	0,309	0,318	0,295
C4	0,330	0,330	3,241	0	3,037	0,325
C5	0,320	0,320	3,142	0,329	0	0,315
C6	4,361	4,361	4,946	4,494	4,635	0

Tablo 13. Kriterlerin DEMATEL ağırlık değerleri

Genel Kriterler	DEMATEL Ağırlığı	İtme Kriterleri	DEMATEL Ağırlığı	Çekme Kriterleri	DEMATEL Ağırlığı
G1	0,061	(İ1)	0,026	(C1)	0,194
G2	0,083	(İ2)	0,141	(C2)	0,194
G3	0,045	(İ3)	0,174	(C3)	0,056
G4	0,045	(İ4)	0,073	(C4)	0,123
G5	0,071	(İ5)	0,108	(C5)	0,073
G6	0,020	(İ6)	0,039	(C6)	0,360
G7	0,083	(İ7)	0,220		
G8	0,066	(İ8)	0,220		
G9	0,096				

G10	0,091				
G11	0,076				
G12	0,033				
G13	0,056				
G14	0,038				
G15	0,052				
G16	0,020				
G17	0,016				
G18	0,029				
G19	0,018				

Tablo 14. Kriterlerin bütünleşik ağırlık değerleri

Genel Kriterler	CRITIC DEMATEL Ağırlığı	İtme Kriterleri	CRITIC DEMATEL Ağırlığı	Çekme Kriterleri	CRITIC DEMATEL Ağırlığı
G1	0,046	(İ1)	0,038	(C1)	0,150
G2	0,073	(İ2)	0,122	(C2)	0,203
G3	0,043	(İ3)	0,214	(C3)	0,074
G4	0,031	(İ4)	0,081	(C4)	0,142
G5	0,059	(İ5)	0,130	(C5)	0,088
G6	0,024	(İ6)	0,025	(C6)	0,344
G7	0,095	(İ7)	0,133		
G8	0,070	(İ8)	0,257		
G9	0,098				
G10	0,093				
G11	0,084				
G12	0,037				
G13	0,059				
G14	0,039				
G15	0,059				
G16	0,029				
G17	0,017				
G18	0,027				
G19	0,019				

Sonuç

Lojistikte en önemli faktörler başta üretim, taşımacılık ve depolamadır. Bu faaliyetleri belirleyen kriterlerin önemini ortaya koymak ve önemli olan kriterlere göre strateji belirlemek oldukça güçtür. Bu çalışmada, İzmir kentinde bulunan 13 Organize Sanayi Bölgesi (OSB) içerisinde yer alan 47 farklı firma için itme-çekme stratejisinin belirlenmesinde genel kriterler, itme kriterleri ve çekme kriterleri olmak üzere 3 farklı kategoride CRITIC DEMATEL bütünlük yöntemiyle ağırlıklandırma yaparak farklı bir yaklaşım sunmuştur. DEMATEL yöntemi kullanılarak, anket sonuçlarının verilen yanıtlara göre ikili karşılaştırılması yapılmış ve CRITIC yöntemi kullanılarak ankete katılanların verdikleri yanıtlarla çelişki analizi yapılmıştır. Bu iki yöntemden elde edilen ağırlık değerleriyle hibrit ağırlık değerleri elde edilmiştir. Bu sayede, DEMATEL yöntemi ile edilen ağırlık değerleri CRITIC yöntemi ile çelişki analizi yapılarak dengelenmiştir. Bütünlük yöntemden elde edilen sonuçlara göre genel kriterlerden ağırlığı en yüksek olan “Doğru Miktarda Teslimat Durumu”, itme kriterlerinden ağırlığı en yüksek olan “Süreç İçerisindeki Ürün Yeterlilik Durumu” ve çekme kriterlerinden ağırlığı en yüksek olan “Üretimde Aksama Durumu” kriterleri İzmir Kemalpaşa Lojistik Üssü için itme-çekme stratejisinde en çok önem verilmesi gereken kriterlerdir. Doğru miktarda teslimat durumu, süreç içerisindeki ürün yeterlilik durumu ve üretimde aksama durumu kriterleri İzmir kenti ve Limanın kentsel baskı altında kalmasından dolayı önemli bir yere sahiptir. Taşımacılık konusunda doğru miktarda teslimat durumu ve limana gelen ürünlerin ülke geneline dağıtılması konusunda oluşan kentsel trafik yoğunluğunu azaltmak için Kemalpaşa lojistik merkezinin potansiyelinden yeterince faydalanmak gerekmektedir. Kemalpaşa lojistik merkezinin doğru bir şekilde kullanılması kentsel yük taşıma konusunda yoğunluğu azaltacağı ve kendisine yakın olan OSB ile arasındaki bağlantının intermodal ulaşım türleri ile sağlanabileceği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Bu kriterlerin dikkate alınması, lojistik süreçlerin ve stratejilerin iyileştirilmesine ve şirketlerin rekabet gücünün artırılmasına katkı sağlayabilir.

Literatürde gerçekleştirilen çalışmalar, çeşitli endüstriler ve bölgelerde itme-çekme stratejileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışma ise, İzmir bölgesine özgü lojistik sorunlara özgün çözüm önerileri sunarak literatüre değerli bir katkı sağlamaktadır. Elde edilen bulgular, bazı yönlerden benzer çalışmalarla farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkların temel nedenleri arasında, bölgesel özellikler, şirket yapıları ve çalışmada kullanılan metodoloji bulunmaktadır. Örneklem büyüklüğü ve katılımcı şirketlerin yalnızca İzmir bölgesinden seçilmesi, elde edilen sonuçların genelleştirilebilirliği üzerinde kısıtlılıklar oluşturmaktadır. Bu çalışmada, sadece CRITIC ve DEMATEL yöntemleri kullanılarak itme-çekme stratejisi belirlenmiştir; bu nedenle, bu yöntemlerin kısıtlılıkları ve varsayımları dikkate alınmalıdır. Gelecek çalışmalar için öneriler aşağıdaki gibidir:

- Farklı bölgelerde ve sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerin dahil edilmesi ile örneklem büyüklüğünün ve çalışmanın kapsamı genişletilebilir.
- İtme-çekme stratejisinin belirlenmesinde kullanılan yöntemlerin çeşitlendirilebilir ve alternatif yöntemlerin (ör. AHP ve ANP) kullanılması ile elde edilen sonuçların karşılaştırılabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%30), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%40) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), 3. Yazar (%0) Veri Analizi: 1. Yazar (%20), 2. Yazar (%20), 3. Yazar (%60) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%10), 2. Yazar (%20), 3. Yazar (%70) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%10), 2. Yazar (%10), 3. Yazar (%80)

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%30), 2. Author (%30), 3. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50), 3. Author (%0) Data Analysis: 1. Author (%20), 2. Author (%20), 3. Author (%60) Writing up: 1. Author (%10), 2. Author (%20), 3. Author (%70) Submission and Revision: 1. Author (%10), 2. Author (%10), 3. Author (%80)

Kaynakça / References

- Aksolat, M., & Ünal, Ö. (2021). COVID-19 Pandemisinde İşletme Yönetiminin Dönüşümü. *Gazi Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara.*
- Aksakal, E., & Dağdeviren, M., (2013). ANP ve DEMATEL yöntemleri ile personel seçimi problemine bütünlük bir yaklaşım. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 25(4), 905-913.*
- Aytaç, Z. (2009). Hastanelerde yalın yönetim sistemleri, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baran, H. (2013). İzmir (Kemalpaşa) Lojistik Merkezi İzmir Kemalpaşa Lojistik İhtisas Organize Sanayi Bölgesi, İzmir Ticaret Odası, İzmir.
- Bonney, M. C., Zhang, Z., Head, M. A., Tien, C. C., & Barson, R. J. (1999). Are push and pull systems really so different?. *International Journal Of Production Economics, 59(1-3), 53-64.*
- Bulğurcu, B. (2019). Çok nitelikli fayda teorisi ile CRITIC yöntem entegrasyonu: Akıllı teknoloji tercih örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 13(19), 1930-1957.*
- Chan, F. T., & Kumar, N. (2007). Global supplier development considering risk factors using fuzzy extended AHP-based approach. *Omega, 35(4), 417-431.*
- Cohen, M. A., & Lee, H. L. (1989). Resource deployment analysis of global manufacturing and distribution networks. *Journal Of Manufacturing And Operations Management, 2(2), 81-104.*
- Çete, R. (2015). Üretim stratejilerinin belirlenmesinde karar verme modeli önerisi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Daşkan, E. S. (2016). Türkiye’de lojistik hizmetlerdeki gelişimin dış ticaret üzerine yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Demircioğlu, M., & Coşkun, İ. T. (2018). CRITIC-MOOSRA yöntemi ve UPS seçimi üzerine bir uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27(1), 183-195.*
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The CRITIC method, *Computers & Operations Research, 22(7), 763-770.*
- Doğan, A., Söylemez, İ., & Özcan, U. (2016). Green supplier selection by using fuzzy TOPSIS method. In *Uncertainty Modelling in Knowledge Engineering and Decision Making: Proceedings of the 12th International FLINS Conference, World Scientific, Roubaix, France, 638-645.*
- Du, Y. W., & Li, X. X. (2021). Hierarchical DEMATEL method for complex systems. *Expert Systems with Applications, 167, 113871.*
- Ekinci, H. (2000). İşletme Yönetimi Açısından Fiyatlandırma Politikalarının Önemi. *Marketing Türkiye Dergisi, 14(80), 33-38.*

Greasley, A. (1999). *Operations Management in Business*, Stanley Thornes Ltd., UK, 312-313.

Grosfeld-Nir, A., Magazine, M., & Vanberkel, A. (2000). Push and pull strategies for controlling multistage production systems. *International Journal of Production Research*, 38(11), 2361-2375.

Gülşen, S.Ç. (2013). *Lojistik Yönetimi ve Ed.*: Mehmet Necdet Timur, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2823, No: 1781, 1.Baskı, Eskişehir.

Güzel, B., & Taş, A. (2018). Tekstil sektöründe tersine lojistik sistemlerinin tasarımı etkileyen kriterlere ilişkin bir karar analizi. *Tekstil ve Mühendis*, 25(110), 154-168.

Huang, C. Y., Shyu, J. Z., & Tzeng, G. H. (2007). Reconfiguring the innovation policy portfolios for Taiwan's SIP Mall industry. *Technovation*, 27(12), 744-765.

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2020). İzmir Sürdürülebilir Kentsel Lojistik Plan Yönetici Özeti (Lopi 2030), 1. Baskı, İzmir.

İzmir Valiliği. (2022). İzmir Hakkında. <http://izmir.gov.tr/izmir-hakkinda>.

Kawase, R., & Iryo, T. (2023). Optimal stochastic inventory-distribution strategy for damaged multi-echelon humanitarian logistics network. *European Journal of Operational Research*, 309(2), 616-633.

Kıracı, K., & Bakır, M. (2018). CRITIC Temelli Edaş Yöntemi ile Havayolu İşletmelerinde Performans Ölçümü Uygulaması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 157-174.

Krajewski, L. J., King, B. E., Ritzman, L. P., & Wong, D. S. (1987). Kanban, MRP, and shaping the manufacturing environment. *Management science*, 33(1), 39-57.

Krishnan, A. R., Kasim, M. M., Hamid, R., & Ghazali, M. F. (2021). A modified CRITIC method to estimate the objective weights of decision criteria. *Symmetry*, 13(6), 973.

Kuriger, G. W., Wan, H. D., Mirehei, S. M., Tamma, S., & Chen, F. F. (2010). A web-based lean simulation game for office operations: training the other side of a lean enterprise. *Simulation & Gaming*, 41(4), 487-510.

Kurtcan, E. (2009). Yalın lojistik tabanlı sistemin bağımsızlık ve bilgi aksiyomları kullanılarak tasarlanması ve bir firma uygulaması. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Monden, Y. (2011). *Toyota production system: an integrated approach to just-in-time*, CRC Press.

Oliver, R. K., & Webber, M. D. (1992). *Supply-chain management: logistics catches up*, Outlook, 1982, cited in M.C. Christopher, *Logistics, The strategic issue*, Chapman and Hall, London.

Sakakibara, S., Flynn, B. B., Schroeder, R. G., & Morris, W. T. (1997). The impact of just-in-time manufacturing and its infrastructure on manufacturing performance. *Management Science*, 43(9), 1246-1257.

Shannon, P. W., Krumwiede, K. R., & Street, J. N. (2010). Using simulation to explore lean manufacturing implementation strategies. *Journal of Management Education*, 34(2), 280-302.

Spearman, M. L., Woodruff, D. L., & Hopp, W. J. (1990). CONWIP: a pull alternative to kanban. *The International Journal of Production Research*, 28(5), 879-894.

Spearman, M. L., & Zazanis, M. A. (1992). Push and pull production systems: issues and comparisons. *Operations research*, 40(3), 521-532.

Sulak, H. (2008). Stok kontrolü ve ekonomik sipariş miktarı modellerinde yeni açılımlar: ödemelerde gecikmeye izin verilmesi durumu ve bir model önerisi, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Şen, G., Demirel, E., Avcı, S., & Aladağ, Z. (2021). COVID-19 ölüm oranında etkili olan risk faktörlerinin DEMATEL yöntemi ile incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 36(4), 2151-2166.

Söylemez, C., & Söylemez, İ. (2017). The Selection of Appropriate Programming Language For Graduate Students: A Case Study. *Innovation and Global Issues in Social Sciences Extended Abstracts*, B001, 82.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı İzmir Kalkınma Ajansı. (2019). Tcdd İzmir Alsancak Limanının Geçmişten Günümüze Bölge Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi.

T.R. Ministry of Development. (2103). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Ankara.

Tanyaş, M., Erdal, M., Zorlu, F., Gürlesel, F., & Filik, F. (2011). Türkiye lojistik master planı için strateji belgesi, TİM Lojistik Konseyi Yayınları.

Tsai, W. H., & Chou, W. C. (2009). Selecting management systems for sustainable development in SMEs: A novel hybrid model based on DEMATEL, ANP, and ZOGP. *Expert systems with applications*, 36(2), 1444-1458.

TÜİK. İstatistik Göstergeler. (2022). <http://www.tuik.gov.tr/>. Son Erişim Tarihi 12.03.2022.

Türker, M., Yarbaşı, E., & Erdem, B. (2005). Teknolojik Yenilenmenin Üretim Maliyetlerine Etkisi. *V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 25-27.

Uçal, İ., Ervural, B., & Bozat, S. (2017). Sürdürülebilir tedarik zinciri yönetiminde DEMATEL yöntemiyle tedarikçi değerlendirme kriterlerinin incelenmesi ve sağlık sektöründe bir uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 23(4), 477-485.

Xu, M., Zhang, H., Wang, X., & Lu, J. (2022). A "Push-Pull" Workshop Logistics Distribution Under Single Piece and Small-Lot Production Mode. In D.S. Huang, K.H. Jo,

J. Jing, P. Premaratne, V. Bevilacqua, & A. Hussain (Eds.), *Intelligent Computing Methodologies. ICIC 2022. Lecture Notes in Computer Science (Vol. 13395)*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-13832-4_66

Yapıcı, S., Yumuşak, R., & Tamer, E. (2020). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile medikal depo yeri seçimi, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 203-221.

Yerlikaya, M.A. (2021). Belirsiz Sipariş Toplama Sistemlerinde Ürün Atama Kriterlerinin Pisagor Bulanık CRITIC Yöntemiyle Önceliklendirilmesi. *Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri MS Excel ve Software Çözümlü Uygulamalar*, Ankara: Nobel Akademik Yayınevi, 430-439.

Zhang, W., & Deng, Y. (2019). Combining conflicting evidence using the DEMATEL method. *Soft computing*, 23(17), 8207-8216.

Žižović, M., Miljković, B., & Marinković, D. (2020). Objective methods for determining criteria weight coefficients: A modification of the CRITIC method. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 3(2), 149-161.

2023, 12 (2), 845-866 | Araştırma Makalesi

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurular Bağlamında Ailede Ortaya Çıkan Sorunların Analizi: İstanbul Örneği

Ahmet KAŞDİBİ¹

Öz

Toplumların varlığı ve devamı açısından en önemli kurum olan aile, özellikle son 50 yılda geçirmiş olduğu dönüşümler nedeniyle tarih boyunca görülen en büyük çözülmeyi yaşamaktadır. Bu nedenle, günümüz hukuk sistemleri, ailede ve özellikle eşler arasında yaşanan çatışma ve anlaşmazlıkların sonlandırılması için farklı arabuluculuk yöntemleri geliştirerek ortaya çıkan sorunlara çözüm arayışına girmiştir. Hukuki normların yanında dini ve ahlaki ilkeler temelinde uygulanan çözüm yöntemleri de geçmişte olduğu gibi günümüzde de kullanılmaktadır. Bu açıdan bu çalışmada İslam temelli ilkeler doğrultusunda aile içi ve özellikle eşler arası sorunlarda dini danışmanlık faaliyetleri yürüten Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına yapılan başvurular İstanbul örnekleme bağlamında ele alınmıştır. Araştırmada 2016-2021 yılları arasındaki 5 yıllık süreç içerisinde İstanbul genelindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına yapılan başvurular ele alınmıştır. 2016-2021 yılları arasında İstanbul'daki bürolara yapılan başvurular incelendiğinde, "aile, çocuk, evlilik-nikâh-boşanma, genç, kadın, sağlık ve sosyal durumlar" şeklinde ana başlıklara ayrıldığı görülmüştür. Başvurular arasında en fazla başvuru 6328 adet ile "evlilik-nikâh-boşanma" ana başlığında olmuştur. "Aile" ana başlığı 5369 adet başvuru ile ikinci sırada yer almış, onu 1500 başvuru adedi ile "sağlık" ana başlığı izlemiştir. "Sosyal Durumlar" ana başlığı ise toplam 186 başvuru ile son sırada yer almıştır. Çalışmada bu ana konular ve alt başlıkları incelenerek bazı veriler ışığında değerlendirmeleri yapılmıştır. Yine bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi çerçevesinde bu büroların çalışma esaslarına, büroların misyonuna ve dini danışmanlara yönelik önerilere yer verilmiştir. Bu çalışma ile ayrıca, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında faaliyetleri yürüten din görevlilerinin aile içi ve özellikle eşler arası sorunların çözümüne yönelik olarak başvuru yapanlara katkılarının neler olabileceğine dair tespitlerin yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile ve Dini Rehberlik Büroları, Aile, Arabuluculuk, Eşler, Aile Hakemliği, İslam Dininde Arabuluculuk

Kaşdibi, A. (2023). Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurular Bağlamında Ailede Ortaya Çıkan Sorunların Analizi: İstanbul Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 845-866 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1225346>

Geliş Tarihi	27.12.2022
Kabul Tarihi	02.04.2023
Yayın Tarihi	18.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Türkiye, ksdbahmet.52@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0124-1813

2023, 12 (2), 845-866 | Research Article

Analysis of Family Problems in the Context of Applications to Family and Religious Guidance Offices: The Case of Istanbul

Ahmet KAŞDİBİ¹

Abstract

The family, which is the most important institution in terms of the existence and continuation of societies, is experiencing the greatest disintegration throughout history, especially due to the transformations it has undergone in the last 50 years. For this reason, today's legal systems have sought solutions to emerging problems by developing different mediation methods to end conflicts and disagreements in the family and especially between spouses. In addition to legal norms, solution methods applied on the basis of religious and moral principles are also used today as in the past. In this respect, in this study, applications made to the Family and Religious Guidance Offices, which carry out religious counseling activities in family and especially between spouses, in line with Islamic-based principles, are discussed in the context of Istanbul sample. In the research, the applications made to the Family and Religious Guidance Offices throughout Istanbul during the 5-year period between 2016-2021 were examined. When the applications made to the offices in Istanbul between the years 2016-2021 are examined, it is seen that they are divided into main headings as "family, children, marriage-nuptial-divorce, youth, women, health and social situations". Among the applications, the highest number of applications was in the main title of "marriage-nuptial-divorce" with 6328. The main title "Family" took the second place with 5369 applications, followed by the main title "health" with 1500 applications. The main title of "Social Situations" was in the last place with a total of 186 applications. In the study, these main topics and sub-headings were examined and evaluations were made in the light of some data. Again in this study, within the framework of the Directorate of Religious Affairs Family and Religious Guidance Offices Working Directive, the working principles of these offices, the mission of the offices and suggestions for religious counselors are included. This study also aims to determine the possible contributions of the religious officials who carry out activities in the Family and Religious Guidance Offices for the solution of the problems within the family and especially between the spouses.

Keywords:Family and Religious Guidance Offices, Family, Mediation, Spouses, Family Arbitration, Mediation in Islam

Kaşdibi, A. (2023). Analysis of Family Problems in the Context of Applications to Family and Religious Guidance Offices: The Case of Istanbul . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 845-866 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1225346>

Date of Submission	27.12.2022
Date of Acceptance	02.04.2023
Date of Publication	18.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr., Ministry of National Education, Istanbul, Turkey, ksdbahmet.52@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0124-1813

Giriş

Bir toplumun ayakta kalabilmesi, varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için, sahip olduğu kurum ve yapıların da sağlam olması önem arz etmektedir. Aksi takdirde toplumu oluşturan unsurların birindeki hastalık ve sorunlar, toplumu oluşturan diğer yapıları da olumsuz etkileyerek, bir anlamda toplumun çöküşüne zemin hazırlamaktadır.

Aile, bir toplumun temelini oluşturan kurumların başında gelmektedir. Bu önemi sebebiyle ailede eşler arası ilişkilerde yaşanan sorunların çözümünde aile büyüklerinin, akrabaların, komşuların ve arkadaşların devreye girmesi gibi geleneksel yöntemlerin yanı sıra, ailenin korunması noktasında din, ahlak ve hukuk normları da zaman zaman birlikte, zaman zaman da kendi alanları doğrultusunda ayrı ayrı devreye girmiştir. Ancak bunların her üçünü de bünyesinde barındıran dini ilkeler her zaman gündemdeki yerini koruyarak insanlar arası ilişkilerde belirleyici rol oynamıştır.

Türkiye’de Cumhuriyet öncesi dönemde şer’i ve örfi hukukun mahkemeler tarafından birlikte uygulanması sebebiyle ailede ve eşler arasında ortaya çıkan sorunların çözümünde alternatif yöntemlere başvurulması mümkündür. Günümüzde ise mahkemeler tarafından verilen kararların sadece beşeri temellere dayalı Medeni Kanun çerçevesinde çözüm üretmeye çalışması nedeniyle, din temelli alternatif çözüm arayışlarına olan ilgi ve ihtiyaç devam etmektedir. Günümüzde bu çerçevedeki faaliyetler Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büroları tarafından yürütülmektedir.

Aile ve Dini Rehberlik Büroları 10 Ekim 2003 tarihinde Ankara, Adana, İstanbul, İzmir, Samsun ve Elazığ’da “Aile Büroları” adıyla ilk defa kurulmuştur ve günümüzde tüm illere yayılmış halde çalışmalarına devam etmektedir.

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında yapılan çalışmaların aile sorunlarının çözümü noktasında büyük bir boşluğu dolduracağını göstermesi açısından Türkiye genelinde sadece 2018 yılında bu bürolara 14012 başvurunun yapılmış olması, başvuruların 9645 tanesinin aile, evlilik ve boşanma konularıyla ilgili olması ve sayısal olarak da en çok başvuru alan konular olması önemlidir. Bu durum hem aile birliğinin muhafazası hem de boşanma anlaşmazlıklarının çözümü açısından dini rehberliğin etkili olabileceğini göstermektedir (Temel, 2019, s. 331).

Bu büro ve merkezlerdeki faaliyetleri ele alan ve inceleyen kapsamlı bir çalışma henüz yapılmış değildir. Makale düzeyindeki çalışmalara birkaç örnek olmak üzere Ahmet Temel’in “İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye’de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları” adlı çalışmasında yukarıda ifade edildiği üzere Türkiye genelinde 2018 yılına ait yalnızca sayısal verilere yer verilmiştir. Yine Cengiz Mürsel ve Fatma Onur’un “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Problemlere Dini Danışmanlık ve Rehberliğin Katkısı (Bingöl Örneği)” adlı çalışması Bingöl iline ait bölgesel bir çalışmadır. Nurullah Altaş ve Yasemin Angın’ın “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmasında ise 2014 yılının ilk 10 ayında, Türkiye genelinde bulunan Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına yapılan başvuruları ele alınmıştır.

Bu çalışmada, İstanbul'daki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına yapılan başvuruları ele alınmıştır. Çalışmada, öncelikle Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının çalışma esasları hakkında, Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi³ çerçevesinde bilgilere ve büroların misyonuna yer verilmiştir. Daha sonraki bölümde ise 2016-2021 yılları arasında İstanbul'daki ADRB'lere yapılan ana başvuru konuları alt başlıkları ile birlikte veriler çerçevesinde incelenmiştir. Makale, konuyla ilgili değerlendirmeler yapan, ADRB çalışanlarının daha donanımlı hale gelmesi için gereken hususlar ile ADRB çalışmalarının daha işlevsel olmasını sağlayacak hususları öneren bir sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının Çalışma Esasları

Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesinde Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının amacı şu şekilde belirtilmiştir:

“Aile hakkında toplumun dini açıdan doğru bilgilendirilmesini sağlamak, aile yapısının korunmasına katkıda bulunmak, aile bireylerine sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler sonucu karşı karşıya kaldığı riskler ve yeni sorun alanları karşısında güçlendirmek için manevi destek hizmeti sunmak, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile yapılan protokol çerçevesinde anılan Bakanlığa bağlı kurum ve kuruluşlarda dinî rehberlik ve manevi destek hizmeti sunmak, halkımızın özellikle aile ve aile bireyleri ile ilgili dinî içerikli sorunlarının çözümüne katkı sağlamak, gerektiğinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile ortak çalışmalar yapmak, öğrenci yurdu, gençlik merkezi, fabrika vb. gibi mekânlarda dinî içerikli programlar düzenlenmek” (Madde, 5).

Yine Yönergeye göre Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının çalışma usul ve esaslar ile ilgili olarak, görüşmelerin bürolarda yüz yüze şeklinde olabileceği gibi, telefonla ya da e-posta yoluyla da başvuru olabileceği, görüşme esnasında muhatabın kişisel durumunun ve yaşadığı çevrenin sosyal yapısının dikkate alınması, başvuru yapanların kimlik bilgilerinde gizlilik ilkesine riayet edilmesi ve bilgilerin amacı dışında kullanılmaması gerektiği, yapılan görüşmelerde diğer kurum veya kuruluşları ilgilendiren hususlara vâkıf olduğunda bilgilendirme yükümlülüğünün olduğu, bürolarda bireysel danışmanlık hizmetlerine ilave olarak, geniş kitlelere hitap eden bilgilendirici ve eğitici faaliyetlerin de yapılabilmesi, faaliyetlerin sadece aileler ve eşlerle sınırlı olmadığı, ayrıca toplumun desteğe muhtaç diğer gruplarına yönelik faaliyetlerin de yürütülebileceği hususları üzerinde durulmuştur (Madde, 9). Diğer kurumlarla iş birliği yapıyor olmaları, bu büroların kurumsal bir hizmet yürüttüğüne işaret etmektedir.

Bu bürolardaki faaliyetler gelişigüzel yapılmamaktadır. Bu faaliyetleri yürütecek personelin seçiminde bazı kstaslara dikkat edilmektedir. Örneğin bu bürolardaki işlemler öncelikle alanla ilgili bazı eğitimlere katılmış sahasında uzman görevliler

³ Bu Yönerge 23/07/2015 tarihli ve E.14480 sayılı Başkanlık onayı ile yürürlüğe girmiştir.

tarafından yürütülmektedir (Madde, 7). Görevli seçimindeki bu hassasiyet bürolarda aile vb. konulara verilen önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Bürolarda, aile ile ilgili konular dâhil bütün faaliyetler planlı, programlı bir şekilde yürütülmekte, denetime ve kontrole tabi tutulmaktadır (Madde, 9/8). Bu kontrol sistemi, büro görevlilerinin çalışmalarını daha disipline olarak yürütmelerini bir anlamda zorunlu kılmaktadır.

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının Misyonu

Türkiye’de yıllar geçtikçe özellikle de son yıllarda evlenme ve boşanma sayıları arasındaki makas daralmakta, boşanma sayıları hızlı bir artış göstermektedir. Aşağıda tabloda yer alan ve yıllara göre giderek artan boşanma sayısındaki artış hızı bu görüşü desteklemektedir.

Tablo 1: Evlenme ve Boşanma Sayıları (2001-2022)

Evlenme sayısı, kaba evlenme hızı, boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı, 2001-2022				
Yıl	Evlenme sayısı	Kaba evlenme hızı	Boşanma sayısı	Kaba boşanma hızı
2001	544 322	8,35	91 994	1,41
2002	510 155	7,73	95 323	1,44
2003	565 468	8,47	92 637	1,39
2004	615 357	9,10	91 022	1,35
2005	641 241	9,37	95 895	1,40
2006	636 121	9,18	93 489	1,35
2007	638 311	9,10	94 219	1,34
2008	641 973	9,04	99 663	1,40
2009	591 742	8,21	114 162	1,58
2010	582 715	7,97	118 568	1,62
2011	592 775	7,99	120 117	1,62
2012	603 751	8,03	123 325	1,64
2013	600 138	7,88	125 305	1,65
2014	599 704	7,77	130 913	1,70
2015	602 982	7,71	131 830	1,69
2016	594 493	7,50	126 164	1,59
2017	569 459	7,09	128 411	1,60
2018	554 389	6,81	143 573	1,76
2019	542 314	6,57	156 587	1,90
2020	488 335	5,86	136 570	1,64
2021 ^(r)	563 140	6,69	175 779	2,09
2022	574 358	6,76	180 954	2,13

TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2022

Kaynak: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü

(r) Evlenme ve boşanma verileri güncel idari kayıtlarla revize edilmiştir.

Boşanma sayılarındaki artışın elbette birçok nedeni vardır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de şehirleşme ve beraberinde getirdiği zorluklardır. Şehre gelen aileler tutum ve davranış konusunda bir takım bocalamalar yaşamaktadır (Karlı, 2019, s. 8). Çünkü sanayileşme ve şehirleşme alışlagelmiş sosyal ilişkileri büyük oranda değiştirmiş, bu değişimden aile kurumu da etkilenmiş, sonuçlarından da olumsuz anlamda nasibini almıştır. (Aktay, 2004, s. 71).

Şehirlere göçler aynı zamanda dede, nine gibi aile büyüklerinin de yer aldığı geçmişte daha yaygın olan geleneksel geniş aile yapısından (Tezcan, 2010, s. 135; Ortaylı, 2004, s.

61), anne, baba ve varsa çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısına geçiş yapmak anlamına gelmektedir. Aile yapısındaki bu köklü değişim, eşlerin karşılaştıkları sorunlarda kendilerine destek verecek ve yardımcı olacak aile büyüklerinden çoğunlukla uzak kalmaları sonucunu doğurmuştur.

Genelde tüm inanç sistemleri ve gelenekler aile büyüklerine, evliliğe yeni adım atan karı-kocanın sadece iyi günlerinde değil zor zamanlarında da yanlarında olma sorumluluğu yüklemektedir. Zira karı-kocanın mutluluğu aile büyüklerinin de mutlu olmaları anlamına gelirken, diğer taraftan onların mutsuzluğu aile büyüklerinin de mutsuzluğu anlamına gelmektedir. Bundan dolayı aile büyüklerinin yakınında yaşanan aile içi sorunların, onların araya girmesiyle büyümeden engellenmesi ya da onların desteğiyle hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulması ihtimali oldukça yüksektir.

2021 yılı TÜİK verilerine göre boşanmaların %33,6'sı evliliklerin ilk 1-5 yılında, %20,9 ise 6-10 yılı arasında gerçekleşmiştir. Evliliklerin ilk 10 yılında gerçekleşen boşanmaların toplamda %54,5 gibi yüksek ve toplumun temeli olan aile kurumu adına düşündürücü bir orana sahiptir. Bu sorun günümüzdeki ekonomik şartların bir gereği olarak, aile büyüklerinden uzakta çalışan karı-kocanın artan iş yükü ve stresin oluşturduğu gerilimi doğru bir şekilde yönetememeleri ya da bu konuda kendilerine destek olabilecek aile büyüklerinin desteğinden yoksun olmalarından kaynaklanmaktadır.

Geleneksel geniş aile yapılarında eşler arası ihtilaflar, çatışmalar ve anlaşmazlıklar, ailedeki büyüklerin devreye girerek anında müdahaleleriyle çözüme kavuşturulabiliyordu. Ancak günümüzde şehirleşmeyle beraber büyüklerden uzak yerlerde ikametler başlamış, aileler küçülmüş vedolayısıyla özellikle yeni evlenen eşler, aralarında ortaya çıkan ihtilafların çözümü noktasında kendilerine yardım edecek aile büyüklerinden ve diğer akrabalarından mahrum kalmıştır. Bu sebeple son yıllarda her ne kadar aile büyüklerinin eşler arasındaki sorunları çözme görevini arabulucu sıfatıyla aile danışmanlığı yapan kişiler veya kurumlar almış olsa da meslek icabı ifa edilen bu görevler, duygusallığın ağır bastığı aile kurumunda, aile büyüklerinin hissiyatını vermekten uzak kalmıştır (Yaşa ve Yücer, 2019, s. 3).

Diğer taraftan, geçmişten günümüze eşler arası sorunların çözümü de dâhil olmak üzere aile ilişkilerinde genel olarak din, ahlak ve hukuk kuralları belirleyici olmuştur. Ancak, diğerlerinden farklı olarak dinî kuralların ortaya koyduğu çözümler, kendilerine uyulmaması durumunda uhrevi yaptırımlarının da olması nedeniyle çözüm noktasında her zaman daha avantajlı olmuş ve bu nedenle de toplum tarafından kabul görmüştür.

Bu açıdan bakıldığında nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'de, dini ilkeleri temel alarak aile ve özellikle eşler arası sorunlara çözüm üretmeye çalışan ADRB çalışmaları oldukça önem arz etmektedir. Eşler arası sorunlardabir anlamda manevi danışmanlık veya arabuluculuk yapan bu büronun temel aldığı en önemli dini referans ise şu ayettir: *"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır"* (en-Nisâ 4/35).

Temel referansı bu ayet olan Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında görev yapan din görevlileri, eşler arası ilişkilerde karşılıklı sevgiye, saygıya, hak ve hukuka dikkat çeken ayetler (el-Furkân 25/54; er-Rûm 30/21; en-Nisâ 4/19; el-Bakara 2/228) ile Hz. Peygamberin *"Ashâbım! Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum. Vasiyetimi tutunuz.*

Zira onlar sizin idarenize ve himâyenize verilmişlerdir. Şunu bilin ki, sizin kadınlar üzerinde haklarınızı olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır” (Tirmizî “Radâ” 11); “Meşru olduğu halde Allah nezdinde en sevimsiz olan şey boşamadır” (Ebû Dâvûd, “Talak”, 3) vb. hadisleri ışığında kendilerine başvuran eşlere karşılıklı hak ve sorumluluklarını hatırlatarak, küçük sorunlar sebebiyle evliliği bitirecek girişimlerin dini açıdan da ağır vebali olduğu hususunda muhataplara uyarılarda bulunmaktadırlar. Bu açıdan, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına yapılan başvurularla ilgili yürütülecek faaliyetlerin, temelde manevi danışmanlık hizmeti anlamında ne kadar önemli olduğu ortadadır.

Yaptıkları çalışmaların önemine rağmen, Aile ve Dini Rehberlik Büroları faaliyetlerinin sorunların çözümüne ne oranda katkı sağladığı ilgili net bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Her ne kadar olumlu anlamda bireysel dönüşler olduğu ifade edilse de sonuçlarla ilgili takip sisteminin olmaması bu konuda net bir bilgiye ulaşmayı imkânsız kılmaktadır. Diğer taraftan, bu bürolara yapılan başvuru sayıları dikkate alındığında bir çözüm merkezi olarak tercih ediliyor olması, sorunlara olumlu anlamda önemli katkılar yaptığının bir göstergesidir.

İstanbul'daki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında Yapılan Çalışmalar

Aşağıda tabloda görüldüğü üzere 2016-2021 yılları arasında İstanbul'daki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına toplamda 15888 başvuru⁴ olmuştur. Toplam başvuru sayısının ana konularına ve alt başlıklarına sayısal dağılımı aşağıda tabloda belirtildiği gibidir.

Tablo 2: İstanbul'daki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvuru Sayıları

Başvuru Ana Konuları ve Başvuru Sayıları (2016-2021 Yılları Arası)									
Ana Konular	Aile	Çocuk	Evlilik Nikâh Boşanma	Genç	Kadın	Sağlık	Sosyal Durumlar	Başvuru Yapan	Başvuru Yapan Eğitim Durumu
Alt Başlıklar	Aile İçi İletişim 125	Anne-Babaya Karşı Sorumluluklar-110	Aldatma / Zina-704	Ergenlik Dönemi Problemleri-212	Cinsel taciz / tecavüz-50	Aile İçi Cinsel Problemler-208	Batıl İnanç-Sihir-Büyü-169	Erkek-2302	Avukatlık Stajı-2
	Aile İçi Şiddet-174			Gençlerle İletişim-280	Eş Olarak Erkek-2	Aile Planlaması-189	İntihar-17	Kadın-13586	Doçentlik-7
	Aile ve Sosyal Hayat-Akraba İlişkileri-7	Çocuk Eğitimi-250	Boşanma / Boşanma Sonrası Sorunlar-2998	Gençlik Dönemi İnanç Problemleri-262	Evlat Olarak Erkek-1	Çocuk Sahibi Olma Yöntemleri-123			Tıpta Uzmanlık-8
	Ailede İbadet Hayatı-3	Çocuk Hakları-259	Evlilik Öncesi / Nişanlılık dönemi-730	Teknoloji Bağımlılığı-47	İslam'da Kadın Hakları-613	Farklı Cinsel Tercihler-105			İlkokul-2001
	Ailede Rol Dağılımı-1				Kadına Yönelik Şiddet-111	Kürtaj-301			İlköğretim/Ort.-1198
	Aileyi Ayakta Tutan Değerler - Sevgi-Saygı-Vefa-Merhamet-8	Çocuk İhmal-İstismarı-30			Töre / Namus Cinayetleri-6	Psikolojik Problemler-436			Yüksek Okul (Ön Lisans)-191
	Akrabalarla İlişkiler-1846		Küçük yaşta/zorla evlilik-30			Zararlı Alışkanlıklar-139			İmam Hatip Lisesi/İHO-98
	Ekonomik Problemler/Mira	Ebeveyn ve Çocuk							Lisans Tamamlama-236

⁴ İstanbul ADRB İl Koordinatörlüğü yayımlanmamış karteks verileri (2022)

	s-1113	İletişimi-272							
			Evlilik-Nikah-Boşanma-1866						Lisansüstü/Master/Doktora-178
	Eşler arası İletişim-1248								Lise/Mes. Lis.-3263
	Eşlerin Hak ve Sorumlulukları-842								Okur - Yazar-336
	Evlilik Öncesi Hazırlıklar-Nikah-Mehir-1								Üniversite-1065
	Sosyal Medya ve Aileye Etkileri-1								Belirtilmeyen-7305
Toplam	5369	921	6328	801	783	1500	186	15888	15888

Kaynak: İstanbul ADRB İl Koordinatörlüğü yayımlanmamış karteks verileri (2022).⁵

Tablo'ya göre "Aile" ana başlığında toplam 5369 başvuru olmuştur. Başvuruların alt başlıklara sayısal dağılımı şu şekildedir: Aile İçi İletişim 125, Aile İçi Şiddet-174, Aile ve Sosyal Hayat-Akraba İlişkileri-7, Ailede İbadet Hayatı-3, Ailede Rol Dağılımı-1, Aileyi Ayakta Tutan Değerler - Sevgi-Saygı-Vefa-Merhamet-8, Akrabalarla İlişkiler-1846, Ekonomik Problemler/Miras-1113, Eşler Arası İletişim-1248, Eşlerin Hak ve Sorumlulukları-842, Evlilik Öncesi Hazırlıklar-Nikâh-Mehir-1, Sosyal Medya ve Aileye Etkileri-1.

"Çocuk" ana başlığında toplam 921 başvuru olmuştur. Başvuruların alt başlıklara sayısal dağılımı şu şekildedir: Anne-Babaya Karşı Sorumluluklar-110, Çocuk Eğitimi-250, Çocuk Hakları-259, Çocuk İhmal-İstismarı-30, Ebeveyn ve Çocuk İletişimi-272.

"Evlilik-Nikâh-Boşanma" ana başlığında toplam 6328 başvuru olmuştur. Başvuruların alt başlıklara sayısal dağılımı şu şekildedir: Aldatma/Zina-704, Boşanma/Boşanma Sonrası Sorunlar-2998, Evlilik Öncesi/Nişanlılık Dönemi-730, Küçük Yaşta Zorla Evlilik-30, Evlilik-Nikâh-Boşanma-1866.

"Genç" ana başlığında toplam 801 başvuru olmuştur. Başvuruların alt başlıklara sayısal dağılımı şu şekildedir: Ergenlik Dönemi Problemleri-212, Gençlerle İletişim-280, Gençlik Dönemi İnanç Problemleri-262, Teknoloji Bağımlılığı-47.

"Kadın" ana başlığında toplam 783 başvuru olmuştur. Başvuruların alt başlıklara sayısal dağılımı şu şekildedir: Cinsel taciz/tecavüz-50, Eş Olarak Erkek-2, Evlat Olarak Erkek-1, İslam'da Kadın Hakları-613, Kadına Yönelik Şiddet-111, Töre/Namus Cinayetleri-6.

"Sağlık" ana başlığında toplam 1500 başvuru olmuştur. Başvuruların alt başlıklara sayısal dağılımı şu şekildedir: Aile İçi Cinsel Problemler-208, Aile Planlaması-189, Çocuk Sahibi Olma Yöntemleri-123, Farklı Cinsel Tercihler-105, Kürtaj-301, Psikolojik Problemler-436, Zararlı Alışkanlıklar-139.

"Sosyal Durumlar" ana başlığında toplam 186 başvuru olmuştur. Başvuruların alt başlıklara sayısal dağılımı şu şekildedir: Batıl İnanç-Sihir-Büyü-169, İntihar-17.

⁵ Tablodaki veriler İstanbul Müftülüğünün izni ile İstanbul ADRB İl Koordinatörlüğünden alınan 2016-2021 yıllarına ait yayımlanmamış karteks verilerinden derlenerek araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki bilgilere göre 11697 adet ile en çok başvuru “Aile (5369)” ve “Evlilik-Nikâh-Boşanma (6328)” konularında olmuştur. Tabloda yer alan konulara yapılan toplam başvuru sayısı 15888 olduğuna göre, bu iki alanla ilgili başvuru sayısı oldukça yüksektir. Bu bilgiler ışığında, aile içi çatışmalara ve özelde eşler arasında yaşanan sorunlara çözüm arayışları noktasında, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının danışılan ve tercih edilen kurumlardan biri olduğunu söylemek mümkündür.

İstanbul’daki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvuru Konularının Değerlendirilmesi

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının yaptıkları faaliyetlerin önemini daha iyi anlayabilme açısından, yapılan başvuruların niceliği ve niteliğinin analizleri de önem kazanmaktadır. Çalışmada, nüfusu itibarıyla Türkiye’nin her kesiminden toplum yapısını temsil etme kabiliyeti açısından İstanbul ilindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına yapılan 2016-2021 yılları arasındaki başvuruların değerlendirilmesi yapılmıştır. Başvurular değerlendirilirken sorunlara ilişkin olabilecek çözüm önerileri de aynı başlık içinde sunulmuş, ayrı bir başlık yapılmamıştır.

Değerlendirme öncesi başvuru yapanların cinsiyet ve eğitim durumları ile ilgili bilgiler vermek faydalı olacaktır. Çünkü başvuranların cinsiyet durumları ve eğitim düzeyleri sorunların çözümünde farklı yaklaşımları gerektirmektedir.

Tablo 2’ye göre, İstanbul genelinde ADRB’lere başvuranlar “cinsiyet” açısından incelendiğinde 15888 başvurudan 13586’sının kadınlara; 2302’sinin erkeklere ait olduğu tespit edilmiştir. Kadınlar tarafından yapılan başvuru erkeklere göre oldukça yüksektir. Bunun nedeni olarak bu sorunlara daha çok kadınların maruz kalmaları, daha fazla mağdur olmaları ve çözüm için daha çok arayışta olmaları sayılabilir. Erkek, genel anlamda baskın karakter olarak eşine baskı veya yer yer şiddet uygulayarak sorunu çözmeye çalışmakta, sorunları aile dışı kişi veya kurumlarla paylaşıp çözüm aramayı genel olarak gururuna yedirememektedir. Kadın ise örneğin ekonomik bağımsızlığı da yoksa ya kocasının bu tarz tavırlarına katlanmakta ya da çözüm için başka kişi veya kuruma başvurmak durumunda kalmaktadır. Yine toplumda erkeğin herhangi bir konuda bilgisiz olduğunu kabul etmesi ve bunu ifade etmesinin doğru olmadığına dair yanlış algı da bu oranlara etki etmektedir (Aybey, 2015, s. 82)

Başvuranların “eğitim” durumları incelendiğinde Son 5 yılda yapılan 15888 adet başvurudan 3263 adedi “Lise/Meslek Lisesi” mezunlarına; 2001 adedi “İlkokul” mezunlarına; 1198 adedi “İlköğretim/Ortaokul” mezunlarına aittir. Kendini “Okur – Yazar” olarak tanıtan kişi sayısı 336, eğitim durumunu belirtmeyen kişi sayısı ise 7305 olmuştur. Başka bir çalışmada 2256 adet başvurudan 458 adedi eğitim durumu bilinmeyenlere aittir ve yüksek orana sahiptir. Eğitim durumunu belirtmeyenlerin önemli sayılacak bir orana sahip olması, daha çok kartekslerdeki ilgili bölümün boş bırakılmasından kaynaklanıyor olabilir (Aybey, 2015, s. 87).

En çok başvuru yapılan yukarıdaki ilk üç eğitim düzeyine bakıldığında eşler arası sorunların aile içinde çözülemediği, sorunun biraz da zorunlu olarak dışarıya yansıtıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Çünkü eğitim düzeyi düştükçe ortak zeminde buluşma, müzakere ve istişare süreçleri zorlaşmaktadır.

“İmam Hatip Lisesi/İmam Hatip Ortaokulu” mezunu olanların başvuru sayısı 98 olmuştur. Diğer okul mezunlarına bakıldığında başvuru sayısı oldukça azdır. Buradan İHL ve İHO mezunu karı-koca arasında sorunların az olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Ancak bu okul mezunları, İslam’ın aileye verdiği önem hakkında diğer okul

mezunlarına nazaran daha fazla bilgi sahibi olmakta, ayet ve hadislerde ifade edilen aile içi ve eşler arası ilişkilerde uyulması gereken ilkelerden daha fazla haberdar olmaktadır. Bu nedenle, aileyi dini ilkelerle de temellendirdikleri için, yaşanan sorunlarda olayı fazla büyütmeden, dini sorumluluk bilinciyle süreci sabırla yürüterek sorunları çözebildikleri sonucuna götürebilir.

Öğretim süreçleri farklı da olsa ön lisans, lisans, lisansüstü mezunlarının tümü üniversite mezunu olarak değerlendirildiğinde üniversite mezunlarından başvuranların sayısı 1687 adettir. Bu sayı toplam başvuru sayısının yaklaşık %10'u kadardır ve oldukça düşük bir orana sahiptir. Buradan eğitim düzeyi arttıkça aile içindeki ve eşler arasındaki sorunların çözümünde ortak zeminde buluşulabildiği, eşlerin karşılıklı müzakere ve müşavere yaşanan anlaşmazlıkları aile içerisinde çözüme kavuşturulabildikleri sonucuna ulaşılabilir.

Aile

Tablo 2'deki verilere göre "aile" ana konusu başlığı altında en çok başvuru 1846 adet ile "akrabalarla ilişkiler" alt başlığında olmuştur. Akrabalarla ilişkiler her zaman olumlu seyretmemekte, bu ilişkiler zaman zaman akrabalar arasında çatışmalara da yol açmaktadır (Kızmaz ve Altuğ, 2019, s. 556). Akrabalarla olumsuz ilişkiler, ailedeki genel huzuru tehdit edebileceği gibi özelde eşler arası problemlere de yol açması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü yakın akrabalar bir taraftan eşler arası sorunların çözümüne destek olurken diğer taraftan eşler arası çatışmalarda haklı haksız ayırımı yapmadan bir tarafın tutulması sorunun çözümünü imkânsız hale getirebilmektedir (Köse, 2014, s. 345-346). Aşağıdaki tabloya göre de en yakın akraba olan "aile büyüklerinin aile içi ilişkilere karışması" erkeklerde (%) 11,0; kadınlarda (%) 5,4 oranında eşlerin boşanmasına sebep olabilmektedir (Tablo3).

Tablo 3: Cinsiyete Göre Boşanma Nedenleri (2021)

Cinsiyet	İçki	Kumar	Madde bağımlılığı	Dayak/Kötü Muamele	Evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama	Aldatma	Sorumsuz ve ilgisiz davranma	Evi terk etme	Çocuk olmaması	Aile büyüklerine karşı saygısız davranma	Aile büyüklerinin aile içi ilişkilere karışması	Hakaret ve küfürlü konuşma	Kıskançlık	Ruhsal bozukluk	Ailenin ekonomik durumunun bozulması (iflas vb.)
Erkek	1,0	0,2	0,1	0,8	9,7	8,2	41,2	4,1	1,2	3,6	11,0	3,1	2,1	2,9	2,9
Kadın	8,7	2,0	2,0	14,6	9,9	19,3	24,2	1,7	1,0	1,4	5,4	1,4	1,4	1,5	1,4

TÜİK, Türkiye Aile Yapısı Araştırması,2021.

Tabloda aile büyüklerinin aile içi ilişkilere karışması erkeklere göre boşanmaya daha fazla etki etmektedir. Buradan eşler arası sorunlara kadın tarafının daha fazla müdahil olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Ailede karı-kocanın arasının bozulmasında taraf tutma dışında, yakın akrabaların farklı şekillerde etkisi görülmektedir. Örneğin, karı-kocanın arasının bozulmasında ister kadın tarafından kaynaklı olsun isterse erkek tarafından kaynaklı olsun, akrabalar arasındaki dedikoduların da önemli payı bulunmaktadır. 2021 yılında İstanbul'un Kadıköy, Ümraniye ve Üsküdar ilçelerinde 425 denek üzerinde yapılan bir çalışmada (Tablo 4), karı-kocanın arasının bozulmasında aile içi dedikoduların yüksek oranda etkili olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle aile içi dedikoduların, eşler arasındaki ilişkileri ne kadar olumsuz etkilediğine işaret etmektedir. Öyle ki bu tür dedikodular eşlerin boşanmasına yol açacak kadar tehlikeli boyutlara ulaşabilmektedir (Kaşdibi, 2022, s. 277).

Tablo 4: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Aile İçi Dedikoduların Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	83	19,5	19,8
Orta	186	43,8	44,4
Fazla	150	35,3	35,8
Cevapsız	6	1,4	
Toplam	425	100,0	

“Aile” ana başlığı altında ikinci sıradaki başvuru 1248 adet ile “eşler arası iletişim” sorunu olmuştur. Ailedeki iletişim sorunları eşler arasında çatışmalara ve eşlerin birbirlerinden uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. Yukarıda Tablo 3’te yer alan TÜİK verilerine göre eşler arasında iletişim sorunlarından olan “hakaret ve küfürlü konuşma” erkeklerde (%) 3,1); kadınlarda (%) 1,4) oranında boşanma nedenleri arasında sayılmıştır. Yine benzer sorunlardan olan “Dayak/Kötü Muamele” erkeklerde (%) 0,8); kadınlarda (%) 14,6) oranında boşanma nedenleri arasında sayılmıştır.

Eşler arası olumlu ilişkiler, ailedeki sağlıklı iletişimin temelini oluşturmaktadır. Sağlıklı ebeveyn iletişimi, aynı zamanda sağlıklı çocuklar demektir. Geleceğin sağlam aile yapısı, sağlıklı iletişim kurabilen ailenin içinde yetişen çocuklarla mümkün olmaktadır (Güleç, 2018, s. 107).

Karı-koca arasında sosyal medyanın yoğun kullanımı da eşler arası iletişim sorunlarına neden olmaktadır. Günümüzde, genelde eğlence amaçlı olarak başında saatler geçirilen sosyal medya bağımlılığı, hastalık derecesinde bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000 yılında yapılan bir çalışmada, bireylerin internette geçirdiği zamanın diğer bireylerle iletişim kurmada geçirdikleri zamandan daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Demir, 2006, s. 8–10). Özellikle karı-kocadan birinin veya her ikisinin sosyal medyayı bağımlılık derecesinde kullanması, eşlerin birbirlerini ihmal etmelerine, telafisi zor hatta imkânsız problemlere yol açmaktadır. Aşağıdaki tabloda yer alan TÜİK verileri de

Türkiye’de sosyal medya kullanımının yüksek oranda olduğunu göstermektedir (Tablo 5).

Tablo 5: Sosyal Medya Kullanım Oranları

Cinsiyete göre bireylerin son 3 ay içinde sosyal medya ve mesajlaşma uygulamalarını kullanma oranı, 2022			
Sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları	Toplam	Erkek	Kadın
WhatsApp	82,0	85,9	78,1
Instagram	57,6	59,3	55,9
YouTube	67,2	70,8	63,7
Facebook	50,4	61,5	39,4
Twitter	20,2	25,3	15,3
Telegram	13,6	16,8	10,3
TikTok	13,3	16,8	9,9
Snapchat	8,3	6,7	10,0
BİP	5,3	6,1	4,6
Diğer Other	0,5	0,7	0,4

TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2022

Sosyal medyada zaman geçirmek, farklı faaliyetlere ayrılan zamanı azaltması nedeniyle insanların yaşamları üzerinde olumlu etkilerinin yanında, zaman öldürme ve insanların yüz yüze iletişim imkânlarını yok etme etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır (Güleç, 2018, s. 116). Günümüz ailesi, internet, cep telefonu, facebook, televizyon gibi iletişim ve etkileşim ağının içerisinde zorlanmaktadır. Bu tür iletişim araçları, belirli bir kullanım süresiyle sınırlı tutulmayıp fazla kullanımı durumunda bireyi pasif olmaya itmektir ve bu durum bireyin gelişimine zarar verebilmektedir. Oysa bu tür araçlar amaçları doğrultusunda etkili ve kararında kullanıldığında bireyin kişisel gelişimine önemli katkılar sağlayabilmektedir (Çalışkan ve Aslander, 2014, s. 271).

Yine eşlerden birinin veya her ikisinin işkolik olması da eşler arasında iletişim sorunları nedenleri arasında yer almaktadır. Çünkü eşlerin işkolik olması evin ve eşin ihmaline, dolayısıyla eşler arasında çatışmalar yaşanmasına neden olmaktadır. Sürekli iş düşünen, çalışmadığında kendisini suçlu hisseden bireyler zamanla işkolik bireylere dönüşmektedir. Bu bireyler iş odaklı bir yaşam sürdürdüğünden hem kendisini ve ailesini hem de sosyal çevresini ihmal etmekte (Yüksekbilgili ve Akduman, 2016, s. 96) ve bu sorun bazen boşanmalara dahi sebep olmaktadır. Yukarıda Tablo 3’te yer alan TÜİK verilerine göre bağımlılık derecesinde sosyal medya kullanımı ve eşin işkolik olmasından kaynaklı “sorumsuz ve ilgisiz davranma” erkeklerde (%) 41,2); kadınlarda (%) 24,2) oranında boşanma nedenleri arasında sayılmıştır. Yine benzer sorunlardan olan “evi terk etme” erkeklerde (%) 4,1); kadınlarda (%) 1,7) oranında boşanma nedenleri arasında sayılmıştır.

Kendilerine bu tarz sorunlar iletilen ADRB çalışanlarının, muhataplara konu ile ilgili ayetler (el-Furkân 25/54); (er-Rûm 30/21); (en-Nisâ 4/19) ve hadisler (et-Tirmizî, “Radâ”,

11); (İbn Mâce “Nikâh”, 50)⁶ ışığında manevi danışmanlık yapmaları ve onları bu konularda eğitimler veren birimlere yönlendirmeleri sorunun çözümüne büyük katkı yapacaktır.

“Aile” ana başlığı altında üçüncü sıradaki başvuru 1113 adet ile “ekonomik problemler” alt başlığında olmuştur. Kırsal bölgelerdeki tarıma dayalı yerleşimden şehir yaşamına geçildikçe ekonomik sorunlar daha çok artmıştır. Çünkü üretim ve tüketimin aşağı yukarı aynı ortamda karşılandığı ve dengelendiği tarıma dayalı ortamdan, tüketimin ağır bastığı gelirin gideri karşılamakta zorlandığı veya karşılayamadığı şehir yaşamı diğer pek çok sorun gibi maddi problemlere de sebep olmuştur. Ekonomik problemler de diğer alanlarda olduğu gibi eşler arası sorunların da başlıca sebeplerinden biri olmuştur.

Yukarıda Tablo 3’te yer alan TÜİK verilerine “evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama” erkeklerde (%) 9,7; kadınlarda (%) 9,9 oranında boşanma nedenleri arasında sayılmıştır. Yine “ailenin ekonomik durumunun bozulması (iflas vb.)” erkeklerde (%) 2,9; kadınlarda (%) 1,4 oranında boşanma nedenleri arasında sayılmıştır.

Ailede yaşanan ekonomik problemlerin nedenlerinden biri gelir yetersizliğidir. Yapılan bir araştırmada gelirin kullanımı konusunda problemlerle karşılaşan aileler arasında “gelir yetersizliği” nedeniyle problem yaşadıklarını belirtenler (%65.9) ilk sırada yer almıştır. Ege Bölgesi ile alakalı bir çalışmada bu oran %15.19 olmuştur (Aybey, 2015, s. 101). Bu farklılık Marmara Bölgesindeki hayat pahalılığının Ege Bölgesine göre daha yüksek olması veya Marmara Bölgesinin tüketim Ege Bölgesinin üretim bölgesi olması ve daha ucuza alım imkanının olması olabilir. Ailedeki ekonomik problemler yalnızca gelir düzeylerinin düşük olmasından değil gelirlerini yönetme şekillerinden de kaynaklanabilmektedir. Bu açıdan kendilerine ekonomi yönetimi açısından danışmanlık verilmesi çözüm için katkı sağlayacaktır (Çopur ve Şafak, 2003, s. 4-5).

“Aile” ana başlığı altında “Aileyi Ayakta Tutan Değerler - Sevgi-Saygı-Vefa-Merhamet” alt başlığına 5 yılda 8 adet başvurunun olması dikkat çekicidir. Aslında aileyi ayakta tutan ve eşleri birbirine bağlayan bu değerler konusunda başvurunun az olması, bu konularda fazla sorun yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Bu tarz sorunları örneğin, “evlilik-nikâh-boşanma” alt başlığında dile getirmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Çocuk

“Çocuk” ana başlığı altında en çok başvuru 272 adet ile “ebeveyn ve çocuk iletişimi” alt başlığında olmuştur. Onu 250 adet ile “çocuk eğitimi” alt başlığı takip etmiştir. Çocuklar aslında aileyi birbirine bağlayan en temel unsurlardan biridir. Diğer taraftan da çocukların eğitimindeki fikir farklılıkları ve çocuklarla yaşanan iletişim sorunları, aile içinde huzursuzluğa ve eşlerin birbirlerini suçlamasına varan çatışmalara yol açmaktadır.

Son yıllarda, ebeveyn-çocuk arasındaki ilişki, ebeveynden çocuğa doğru tek taraflı bir etkilenmeden çok, çocuğun ve ebeveynin karşılıklı olarak birbirini etkilediği iki yönlü etkileşimli bir süreç çerçevesinde değerlendirilmektedir. Aile ortamında sağlıklı iletişim kurulması, çocuğun gelişiminin ve kişiliğinin olumlu bir şekilde desteklenmesi ve aile

⁶ Bu ayetlerin ve hadislerin metinlerine “Evlilik-Nikâh-Boşanma” başlığında yer verilmiştir.

bireyleri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi bakımından, hem anne-babalar hem de çocuklar için çok önemli ve gereklidir. Aslında çocuk ve yetişkin arasındaki iletişim doğumla birlikte başlar ve devam eder. Çocuklar, nasıl iletişim kuracaklarını öncelikle anne babalarını izleyerek öğrenirler ve sonuçları gözleyerek yeni davranışlar oluştururlar (Kırman ve Doğan, 2017, s. 30-31).

Yukarıda ifade edildiği üzere aslında çocuklar aile beraberliğinin devamında en önemli etkidir. Ailede iletişim dâhil sorunların birçoğu “çocuklar var” veya “çocuklar anne/babadan mahrum olmasınlar” düşüncesiyle büyütülmeden çözüme kavuşmakta veya kavuşturulmaktadır.

Dolayısıyla çocuklar aile ilişkilerinde olumlu veya olumsuzluk sonuçlara sebep olabilecek konumdadırlar. Onları olumlu neticeler doğuracak davranışlara yönlendirmek anne-babaların dini görev ve sorumlulukları arasındadır. Zira “*Mal ve çocuklarımızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin*” (el-Enfâl 8/28) ayeti bu hususa dikkat çekmektedir.

Ebeveyn ile çocuklar arasındaki iletişim sorununun çözümü noktasında eğitim düzeyi düşük olan, çok sayıda çocuğa sahip, çalışmayan ve genç anne-babalara yönelik, iletişim becerilerini destekleyici eğitim programlarının hazırlanması ve anne-babaların bu programlara katılmalarının sağlanması, anne-baba-çocuk iletişiminin olumlu yönde değiştirilmesi açısından yararlı olacağı görülmektedir (Kırman ve Doğan, 2017, s. 46).

Kendilerine bu tür sorun iletilen ADRB çalışanlarının, muhataplara konu ile ilgili başta dini bilgiler bağlamında manevi danışmanlık yapmaları ve onları bu konularda eğitimler veren birimlere yönlendirmeleri sorunun çözümüne büyük katkı yapacaktır.

Evlilik-Nikâh-Boşanma

“Evlilik-Nikâh-Boşanma” ana başlığı altında 6328 başvuru yapılmış ve en çok başvuru 2998 adet ile “Boşanma / Boşanma Sonrası Sorunlar” alt başlığında olmuştur. Yukarıda Tablo 1’de belirtildiği gibi her yıl evlilik ve boşanma oranları arasındaki makas kapanmakta, boşanma oranlarında daha fazla artış yaşanmaktadır. Bundan dolayı boşanma sorunlarında ADRB’lere başvuru sayısı da bir hayli fazla olmaktadır.

Yine bu ana başlıkta boşanma nedenlerinden biri olan “Aldatma / Zina” alt başlığında 704 adet başvuru olmuştur. Boşanma nedenleri ayrıntılı incelenirse bu sayının daha da artması ihtimali muhtemeldir. Çünkü eşler, aile mahremiyeti açısından veya gurur meselesi yaparak bu gerekçeyi ifade etmekten kaçınılırlar.

Aldatma ve zina eşler arası sevgiyi, saygıyı, güveni ve sadakati zedeleyen en önemli etkidir ve geçmişte olduğu gibi günümüzde de boşanmaya kadar götüren eşler arası sorunların başında yer almaktadır. Tablo 3’te yer alan TÜİK verilerine göre “aldatma” erkeklerde (%) 8,2); kadınlarda (%) 19,3) oranında boşanma nedenleri arasında sayılmıştır.

Bu tarz sorunlarla muhatap olan ADRB’lerdeki din görevlileri “*İnsanı sudan yaratan ve onu nesep ve evlilik bağıyla birbirine bağlayan O’dur. Rabb’in her şeyde Kadir’dir*” (el-Furkân 25/54); “*Onlara ısınp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır*” (er-Rûm 30/21); “*Onlarla iyi geçinin...*” (en-Nisâ 4/19) vb. ayetler ile Hz. Peygamberin “*boşanmanın Allah’a en sevimsiz gelen helal*” (Ebû Dâvûd, “Talak”, 3) olduğunun ifade eden hadisini öncelikle ifade ederek bunun yanında “*Ashâbım!*

Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum. Vasiyetimi tutunuz. Zira onlar sizin idarenize ve himâyenize verilmişlerdir...” (et-Tirmizî, “Radâ”, 11); “Mü’minlerin iman bakımından en mükemmeli, huyu en iyi olanıdır. Hayırlınız, kadınlarına karşı hayırlı olanlarınızdır” (İbn Mâce “Nikâh”, 50). *vb.* hadislerinde ifade edilen eşler arası ilişkilerin temel ilkelerinden hareket ederek aralarındaki ilişkilerin çerçevesini çizip sorunların çözümü karı-kocaya için yol gösterirler.

Boşanma ve boşanma sonrası ile ilgili sorunlarda bu kadar çok başvurunun olması, eşlerin evliliklerini kurtarmak için bir desteğe ihtiyaç hissettiklerinin açık göstergesidir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, geçmişte özellikle geniş aile tipinin daha yaygın olması ve akrabalık ilişkilerinin daha sıkı olması nedeniyle özellikle genç yaşta evlenen gençlere aile büyükleri tecrübeleriyle rehberlik ederek karı-koca arasında yaşanan sorunları çözerlerdi. Günümüzde de eşler, aralarındaki sorunların çözümü için aile büyüklerinin devreye girmesini istemektedirler. Türkiye’de ailevi sorunların önemli bir kısmı kurumlardan çok, akrabalar arasında çözülmektedir. Evliliklerde çıkan problemler ilk olarak aile meclislerinde ele alınır, çözümler üretilir. Şayet kırınglıklar varsa aile büyükleri araya girer ve sorunun büyümesine izin vermeden çözümlenmesini sağlarlar (Bayer, 2013, s. 121). Aşağıda tablo verileri de bu görüşü desteklemektedir (Tablo 6).

Tablo 6: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Aile Büyüklerinin Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	50	11,8	11,8
Orta	153	36,0	36,2
Fazla	220	51,8	52,0
Cevapsız	2	0,5	
Toplam	425	100,0	

Tabloya göre eşler arası sorunların çözümünde aile büyüklerinin etkisi “fazla” düzeyde %52 gibi önemli bir orana sahiptir. Eşler, aile mahremiyetini de düşünerek problemlerini en başta anne baba gibi aile büyüklerine iletip tecrübeleriyle kendilerine yol göstermelerini isterler. Aile büyükleri de evlatlarının yuvaları yıkılmasın düşüncesiyle her türlü katkıyı vererek eşler arasında sulhu sağlamaya çalışırlar (Kaşdıbi, 2022, s. 293).

Bu çözüm şekli İslam’daki “aile hakemliği” müessesesinin ruhuna da uygun bir yöntemdir. Çünkü İslam’daki aile hakemliği uygulamasında eşler arası sorunların çözümü için aile büyüklerinin devreye girmesi “...erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin...” (en-Nisâ 4/35) ayeti ile zorunluluk derecesinde tavsiye edilmektedir.

Günümüzde ise aile büyüklerinin desteğinden uzakta evlilik hayatına adım atan genç çiftler, özellikle evliliklerinin ilk yıllarında küçücük sorunlarda dahi mahkeme yolunu tutmaktadırlar. Evliliklerin ilk 5 yılı eşler açısından uyum, birbirlerini tanıma, kaynaşma açısından daha kırılgan ve kritik yıllardır. Bu süreçte yaşanacak en küçük anlaşmazlıklar, eşler arasında ileride yaşanacak büyük sorunların temellerinin

atılmasına yol açabilmektedir (Bayer, 2017, s. 222). 2021 yılı TÜİK verilerine göre evliliklerin ilk 5 yılı içinde gerçekleşen boşanmaların %33,6 gibi yüksek orana sahip olması, bu durumun en bariz göstergesidir.

Yine günümüzde aile büyüklerinin desteğinden uzakta evlilik birlikteliği kuran eşler, aralarındaki sorunların çözümü için alternatif başvuru kaynaklarından biri olarak din görevlilerini görmektedirler. Konu ile ilgili yapılan bir araştırmadan elde edilen ve aşağıda tablo halinde gösterilen veriler de bu görüşü desteklemektedir (Tablo 7).

Tablo 7: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Din Görevlilerinin Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	190	44,7	45,6
Orta	173	40,7	41,5
Fazla	54	12,7	12,9
Cevapsız	8	1,9	
Toplam	425	100,0	

Tablodaki veriler incelendiğinde, eşler arası sorunların çözümünde din görevlilerinin etkisi, “fazla” düzeyde az orana sahip olmasına rağmen, bir şekilde etkili olduğunu ifade edenler açısından “orta ve fazla” düzey birlikte ele alındığında %54,4 gibi önemli bir orana sahiptir. Bu durum ADRB çalışmalarının ve oralarda çalışan din görevlilerinin manevi danışmanlık ve rehberlik tarzında yaptıkları faaliyetin önemini daha da arttırmaktadır (Kaşdıbi, 2022, s. 302).

Başka bir çalışmada 2015-2020 yılları arasında Bingöl genelinde Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuran 512 danışanın dokümanları üzerinde yapılan incelemede, en çok boşanma şikâyetleri ile ilgili başvuru yapıldığı ve muhatapların sorunun çözümü için din görevlilerine danışmayı tercih ettikleri anlaşılmıştır. Danışanların bu bürolara sorunlarını ileterek hem bilgi almak hem de yaşadıkları psikolojik sıkıntıdan kurtulmak için çözüm arayışında oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bürolarda görev yapan din görevlilerinin danışanlara bir uzman olarak yardım etmeye çalıştıkları, çözüme kavuşturmakta zorlandıkları sorunlarda ise Din İşleri Yüksek Kuruluna ve psikolojik destek almak için gerekli mercilere müracaat etmeleri hususunda yardımcı oldukları tespit edilmiştir (Mürsel ve Onur, 2020, s. 235-236).

Genç

“Genç” ana başlığı altında 801 başvuru yapılmış ve en çok başvuru 280 adet ile “Gençlerle İletişim” alt başlığında olmuştur. “Ergenlik Dönemi Problemleri” ve “Teknoloji Bağımlılığı” da gençlerle iletişim sorunu nedenleri olarak kabul edildiğinde bu konudaki başvuru sayısı daha da artmaktadır.

Son yıllarda ebeveyn ile çocukları arasındaki iletişim sorunları daha fazla yaşanmaya başlamıştır. Gençlerin davranışlarında anne babadan ziyade arkadaşlar gibi aile dışı çevrelerin etkili olması da bu sorunlarda önemli bir etkidir. Yine son yıllarda hayatımıza giren sosyal medyanın bilinçsiz ve sınırsız kullanımı da iletişim sorunlarının en temel kaynaklarından biridir. Gençler evde iken genelde odalarına kapanmakta,

evdeki zamanlarının çoğunu telefon, tablet ve bilgisayar başında sosyal medya platformlarında geçirmekte, yemek dışında nerdeyse ebeveynleriyle bir arada bulunmamaktadırlar. Bu durum ise sıklıkla ebeveynler ile gençler arasında sorunlara, çatışmalara hatta aile huzurunu bozucu tartışmalara sebep olmaktadır. Yine ergenlik döneminde bedensel ve ruhsal değişimler yaşayan gençlerin daha çok sinirli, başına buyruk davranışları anne babaları ile ilişkilerini zedelemektedir.

Yine bu başlık altında 262 adet başvuru ile “Gençlik Dönemi İnanç Problemleri” önemli sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde gençlerin daha çok sorgulayıcı olmaları, arkadaş ve sosyal medyanın etkisiyle dini değerlere ters düşen düşünce ve akımları benimsemeleri özellikle dindar anne babalar ile gençleri karşı karşıya getirmektedir.

Aslında ebeveyn ile gençler arasında yaşanan bu tarz sorunlar genelde inanç açısından değil, ibadetler açısından olmaktadır. Hâlbuki gençler, ebeveynlerin zannettiği kadar ibadet konusunda zayıf ve eksik değildirler. Aşağıdaki anket verileri de bu görüşü desteklemektedir.

2013 yılında 240 genç arasında yapılan bir ankette deneklere “Gençler kendilerini ne kadar dindar görüyorlar?; “Gençler kendilerini dinin neresinde konumlandırıyorlar? ” soruları yöneltilmiştir. Yine bu sorularla bağlantılı olarak “Allah’a iman” konusu da sorulmuştur. Gençlerden %92,1’i Allah’ın varlığına inandığını belirtmiş, %0,4’ü Allah’a inanmadığını ifade derken, %7,5 ise “Başka” seçeneğini tercih etmiştir. Ankete katılan gençlerden %30,8’i beş vakit namaz kıldığını belirtirken, %64’ü namaz kılmayı gereksiz bulduğunu ifade etmiştir. Yine gençlerden %72,5’i eksiksiz oruç tuttuğunu, %4’ ü ise hiç oruç tutmadığını belirtmiştir (İmamoğlu ve Ferşadoğlu, 2013, s. 19-40).

Bu sorunların temeli, ebeveynlerin kendi gençlik dönemlerine göre çocuklarını değerlendirmeleridir. Bu tarz sorunlar kendilerine iletilen büro görevlileri, kendi gençlik dönemlerine göre değil, içinde bulunulan zamana göre gençlerin değerlendirilmesi konusunda ebeveynlere tavsiyeler de bulunarak yol göstermelidir. Gerekliğinde destek almaları için, psikolog vb. uzmanlık alanlarına ebeveynleri yönlendirmelidir.

Kadın

“Kadın” ana başlığı altında 783 başvuru yapılmış ve en çok başvuru 613 adet ile “İslam’da Kadın Hakları” alt başlığında olmuştur.

Allah, evliliğin fiziksel ve cinsel ihtiyaçların tatmininin çok ötesinde bir amaç taşıdığını belirterek karı kocaya birtakım haklar verip beraberinde sorumluluklar yüklemiştir. Kur’an’da “...kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde (hak konusunda) bir derece farkı vardır” (el-Bakara 2/228) ayeti genel olarak eşlerin birbirlerine karı-kocanın karşılıklı haklarına ve sorumluluklarına vurgu yapmaktadır.

Yine Hz. Peygamberin Veda Hutbesinde ümmetine vasiyet niteliğindeki tavsiyeleri arasında, eşlerin birbirlerine karşı ve özellikle kocaların eşlerine karşı sorumluluklarını hatırlatması oldukça önemlidir. Hz. Peygamber eşlerin birbirleri üzerindeki hakları ve yükümlülükleri ile ilgili şunları dile getirmiştir:

Ashâbım!... Şunu bilin ki, sizin kadınlar üzerinde haklarınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır.

Sizin onlar üzerindeki haklarınız, yatağımızı yabancılardan korumaları, istemediğiniz kimseleri evinize almamalarıdır.

Onların sizin üzerinizdeki hakları ise, giyim kuşam ve yeme içme konularında kendilerine iyi imkânlar sağlamanızdır (et-Tirmizî, "Radâ", 11; İbni Mâce, "Nikâh", 3).

İslam Dininin kadına verdiği öneme açısından nüfusun tamamına yakını Müslüman olan Türkiye’de, bu konunun sorunlu alan olarak görülüp başvuru sayısının fazla olması dikkat çekicidir. Çünkü davranışlarında dini ilkeleri referans alan eşler araların karşılıklı hak ve sorumluluklarda sorun yaşanmaması gerekir. Bu duruma neden olarak geleneksel ataerkil aile yapısından kaynaklı erkeğin egemen olması ve erkeğin üstünlüğüne işaret eden dini metinlerin yanlış yorumlanması sayılabilir. Örneğin “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar...” (en-Nisâ 4/34) ayetinden anlaşılması gereken, erkeğin kadına üstünlüğü cinsiyet anlamında değil; erkeğin özellikle ev dışında üstlendiği statüden dolayıdır. Bunun dışında, yapılan işin niteliğine göre erkek veya kadının becerisi değişmektedir. Örneğin ev işlerinde kadın daha beceriklidir, daha üstündür. Diğer taraftan günümüzde kadınların çalışma hayatında daha fazla yer alması, sorumluluklarının bazılarını yerine getirme noktasında aksamalara yol açmaktadır. Önemli olan çalışma hayatını ve sosyal yaşamı dengeli bir şekilde sürdürmektir. Ancak bu şekilde sorunlar en aza indirgenebilir.

Aile ve Dini Rehberlik Büro görevlileri, bu tarz sorunlarda mümkünse eşleri birlikte görüşmeye çağırarak, yukarıda zikredilen ayet ve hadisler ışığında karşılıklı hak ve yükümlülüklerini açıklayarak sorunun çözümüne destek olmalıdır.

Sağlık

“Sağlık” ana başlığı altında 1500 başvuru yapılmış ve en çok başvuru 436 adet ile “Psikolojik Problemler” alt başlığında olmuştur.

Birçok hastalığın temel sebebi olan psikolojik rahatsızlıklar, aynı şekilde eşler arası sorunların da temel nedenlerinden biri olmaktadır. Çünkü eşlerden birinde veya her ikisinde bu tür rahatsızlığın olması evlilik ilişkisini zora sokmakta hatta karı-koca birlikteliğini imkânsız hale getirmektedir. Yukarıda Tablo 3’te yer alan TÜİK verilerine göre “ruhsal bozukluklar” erkeklerde (%) 2,9); kadınlarda (%) 1,5) oranında boşanma nedenleri arasında sayılmıştır. Bu veri de göstermektedir ki bu tür rahatsızlıklar ailede ve özellikle eşler arasında büyük sorunlara yol açmaktadır.

“Sağlık” ana başlığı altında ikinci en çok başvuru 301 adet ile “Kürtaj” alt başlığında olmuştur. Kürtaj da günümüzde gittikçe çoğalan önemli problemlerden biridir. Kürtaj nedenleri olarak ana rahminde iken bebeğin özürlü olduğunun anlaşılması, evlilik dışı ilişkilerden kaynaklanan hamilelik ve hamileliğin annenin hayatını tehdit etmesi sayılabilir. Son madde hariç diğerlerinde kürtaj uygulaması haksız yere cana kıymanın haram olduğunu (el-Furkân 25/68; el-En’âm 6/151), rızık korkusu gibi cahilce sebeplerle çocukları öldürmenin hak yoldan sapmak olduğunu ” (el-En’âm 6/140,151; el-Mümtehine 60/12) ifade eden ayetler ile Sizin her birinizin yaratılışı annesinin karnında 40 günde derlenip toparlandığını (Müslim, “Kader”, 1), katilin esas hesabının ahirette

olacağını (İbn Mâce, “Diyât”, 2) belirten hadislerde işaret edildiği üzere İslam’da kesin olarak yasaklanmıştır.

Aile ve Dini Rehberlik Büroları çalışanlarının bu ayetler ve hadisler ışığında bu konularda sorun yaşayan eşlere rehberlik ve danışmanlık yapmaları, sorunların çözümüne büyük katkı sağlayacaktır.

Sosyal Durumlar

“Sosyal Durumlar” ana başlığı altında 186 başvuru yapılmış ve en çok başvuru 169 adet ile “Batıl İnanç-Sihir-Büyü” alt başlığında olmuştur. Aile içinde ve eşler arasında yaşanan sorunların bir kısmının nedeni de dini temeli olmayan kulaktan dolma inanışlar ve eşler arasını bozmaya yönelik sihir, büyü tarzı uygulamalardır. Bu tarz inanışlar ve uygulamalar İslam’da yasaklanmasına rağmen sosyal hayatta var olan gerçeklerdir.

Bu konuda devreye girecek olan din görevlileri, karı-koca arasını bozacak sihir ve büyü de dâhil bu tarz uygulamaların şeytan işi, insanı küfre götürecektir teşebbüsler olduğunu, kaçınılması gerektiğini (el-Bakara 2/102; el-Felak 113/1,4; el-Mâide 5/90), gaybı (gizli olanı) Allah’ın bildiğini ifade eden (en-Neml 27/65; el-En’âm 6/50; el-A’râf 7/188) ayetler ile dinde olmayan bir şeyin (batılın) yapılmasının merdud (reddedilmiş) olduğunu (Buhârî, “Sulh”, 5), sihir yapmanın insanı helâka sürükleyeceğini ifade eden (Ebû Dâvûd, “Tıb”, 23; Buhârî, “Tıb”, 48), arrafa (kâhine) gidip bir şey sormanın kırk gecelik namazı geçersiz kılacağını belirten (Müslim, “Selâm”, 125) hadisler ışığında muhataplara doğru dini bilgileri aktarmaya ve yalan yanlış bilgilere itimat etmemeleri noktasında uyarılar yapmaya devam etmelidirler.

Sonuç

Dini değerler tarih boyunca insanların yaşamı üzerinde kaçınılmaz bir etkiye sahip olmuştur ve gelecekte de etkili olmaya devam edecektir. Boşanmaların veya problemlili evliliklerin bir hayli fazla olduğu günümüzde, eşlerin sorunlu davranışlarının ya da yaşadıkları gerilimlerin altında yatan nedenler araştırılarak aile danışmanlığı yoluyla, bu problemlerin insan psikolojisini araştıran pozitif bilimlerin göstermiş olduğu yöntemler çerçevesinde çözümü mümkün olabileceği gibi, toplumun çoğunluğunun inandığı ve benimsediği dinî kurallar çerçevesinde çözüm yolları üretilmesi de mümkün ve gereklidir. Bunun yolu ise sorun yaşayan ailelere etkili dini danışmanlık yapmaktan geçmektedir. Bunu yapacak önemli kurumlardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarıdır

İstanbul merkezli Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına yapılan başvuru konuları incelendiğinde toplumun ve özelde ailelerin yaşamış oldukları problemlerin pek çoğu ile ilgili çözüm arayışı içerisinde oldukları görülmektedir. Bu durum ADRB çalışmalarının ve dolayısıyla bu bürolarda çalışan din görevlilerinin icra ettiği görevlerin, toplumsal sorunlara ve özelde aile problemlerine çözüm üretecek önemli bir alternatif olduğunu göstermektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere İstanbul’da 2016-2021 yılları arası ADRB’lere yapılan toplam 15888 başvurudan 11697 tanesi “aile”, “evlilik-nikâh-boşanma” ile ilgili sorunlara yönelik olmuştur ve oldukça yüksek bir orana sahiptir. Yine 2018 yılında Türkiye genelinde bu bürolara 14012 başvuru yapılmış olup en çok başvuru 9645 adet ile aile ve evlilik-boşanma konularında olmuştur. Bu veriler aile birliğinin korunması ve

eşleri boşanmaya kadar götürebilen anlaşmazlıkların çözümü noktasında dini rehberliğin önemini göstermektedir.

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının daha etkin çalışabilmesi açısından bu bürolarda hizmet yürüten din görevlilerinin de eğitilmesi son derece önemlidir. Zira, günümüzde ailede ortaya çıkan problemlerin geçmiş dönemlere kıyasla son derece artmış olması, bu görevi icra edecek kişilerin de uzmanlaşmasını zorunlu kıldığından dolayı sadece iyi bir dini bilgiye sahip olmanın aile danışmanlığı için yeterli olduğunu söylemek de mümkün değildir. Aile danışmanlığına konu olan problemlerin psikolojik, sosyolojik, kültürel, hukuki, ekonomik, tıbbi vb. yönleri unutulmamalıdır.

Günümüz aile yapısının ortaya çıkardığı sorunlarla ilgili gerekli donanımına sahip din görevlileri aile, evlenme, boşanma vb. soru ve sorunlarla kendisine başvuran kişilerle etkin dinleme, empati kurma vb. terapi teknikleriyle ve danışmanlık ilkeleriyle etkileşim içerisine girebilir. Bu sayede başvuran kişinin temel probleminin ne olduğunu anlayarak tarafsız çözümler üretilebilir. Buna ilaveten, evlenme, boşanma gibi konularda dinin emrettiği hükümlerin neler olduğu, eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları gibi konularda karı-kocayı bilgilendirebilir. Karı-koca arasındaki çatışmalara, geçimsizliğe ve aile içi anlaşmazlık nedenlerine yönelik sabır, tövbe, af, merhamet, kul hakkı, imtihan, kader ve dua gibi kavramlar üzerinden örnekler de vererek danışanların manevi yönlerini kuvvetlendirecek açıklamalar yapabilir. Evlenme ve boşanma konularında yaşanan çatışmaların insanı yıpratılabileceğini ifade ederek, kaygılarından kurtulmasının mümkün olduğunu açıklayıp, ayetlerden, hadislerden, sahabe hayatından ve günümüzde yaşanan olaylardan örnekler vererek danışana manevi destekle birlikte moral motivasyon desteği verebilir.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere çoğunluğu İslam dinini benimsemiş ve aile gelenekleri önemli ölçüde İslam dininin kurallarıyla şekillenmiş olan Türkiye’de Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının ailede ortaya çıkan problemlerin çözümü noktasında önemli ve etkili bir rol üstlenebileceği açıktır. Bu nedenle, İslam aile hukukunda önemli bir yeri olan aile hakemliği sistemini temel alarak aile danışmanlığı hizmetlerini yürüten Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının toplum nezdinde farkındalığı artırılmalı, aile arabuluculuğu sistemine dâhil edilmesine yönelik çalışmalar yapılmalı, gerekli resmi ve hukuki altyapısı güçlendirilerek daha işlevsel hale getirilmelidir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Aktay, Y. (2004). Modern Dünyada Ailenin Toplumsal Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülahazalar. *Fikir Dünyası Düşünce Dergisi* 2, 70-77.
- Aybey, S. (2015). *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile Ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz Ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi Örneği)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Bayer, A. (2018). Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri. *Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(2), 215-234.
- Bayer, A. (2013). *Değişen Toplumsal Yapıda Aile: Eşler Arası Şiddet Ve Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Buhârî, M. (1992). *el-Câmi 'u's-sahîh*. nşr. Bedreddin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Çalışkan, N. ve Aslenderen, M. (2014). Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 15 (2), 263-277.
- Çopur, Z. ve Şafak, Ş. (2003). Ailede Gelirin Kullanımına İlişkin Karşılaşılan Problemlerin İncelenmesi. *Aile ve Toplum (Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi)* 6 (6).
- Demir, E. (2006). *Birey ve Aile Yaşamına İlişkin Konularda İnternet Kullanımının Belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi.
- Ebû Dâvûd, S. (1992). *es-Sünen*. nşr. Bedreddin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Güleç, V. (2018). Aile İlişkilerinin Sosyal Medya ile Birlikte Çöküşü. *Yeni Medya Elektronik Dergi* 2(1), 105-120.
- İbn Mâce, M. (1972). *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî. Mısır: y.y.
- İmamoğlu, A. ve Ferşadoğlu, S. (2013). Psikolojik Açından Ergenlerde Dini Tutum ve Davranışların Tahlili. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1), 19 – 40.
- Karlı, E. (2019). Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi* 1 (1), 1-14.
- Kaşdibi, A. (2022). *İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Kırman, A. ve Doğan, Ö. (2017). Anne-Baba Çocuk İlişkileri: Bir Meta-Sentez Çalışması. *H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 4 (1), 28-49.
- Kızmaz, Z. ve Altuğ, S. (2019). Aile Sorunlarının Ortaya Çıkmasında Ebeveyn Müdahalelerinin Etkisi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8(2), 538-557.
- Köse, S. (2014). *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları.
- Mürsel, C. ve Onur, F. (2020). Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Problemlere Dini Danışmanlık ve Rehberliğin Katkısı (Bingöl Örneği). *Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2), 231-255.

- Müslim, M. (1992). el-Câmi' u's-sahîh. nşr. Bedreddin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2007). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Tan Yayınları.
- Temel, A. (2019). İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye'de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları. *darulfunun ilahiyat* 30 (2), 311-336.
- Tezcan, M. (2010). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayınları.
- Tirmizî, M. (1992). *Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Bedreddin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Yaşa, U. ve Yücer, H. M. (2019). Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği. A. Arslan (Ed.). II. Uluslararası İnsan Hakları-Ailenin Korunması Hakkı. Ankara Sempozyumu, Ankara: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu.
- Yüksekbilgili, Z. ve Akduman, G. (2016). Bireysel Mutluluk ve İşkoliklik İlişkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31, 95-112.

2023, 12 (2), 867-887 | Araştırma Makalesi

Zamanın Ötesinde Geleneksellik ve Çağdaşlık Üzerine

Emre ŞEN¹

Öz

Geleneksellik kavramı, toplumların yaşayış biçimlerini kurallara bağlayan, onları şekillendirerek insanlar arası ilişkileri düzene sokan kurallar bütünü olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu kavramın ifade ettiği kapsamın bu denli dar olmadığını ortaya koyan çalışmalar yapılmış olsa da geleneksellik özellikle günümüz sanatında ötelenmiş hatta reddedilmiş bir konumda karşımıza çıkmaktadır.

Gelenekselliğin bu örülenmişliğinin ortadan kaldırılabilmesi için kavramın reddedilmesi değil, onun yapısal özelliklerindeki farklılaşmayla ortaya koydukları üzerinde durularak, daha doğru bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Sanatsal üretimlerde, gelenekselliğin toplumların yaşayış biçimini şekillendirdiği gerçeği ihmal edilerek bu kavramdan kaçınmak, yanlıya düşülmesine neden olabilir.

Bu bağlamda sanatçının ekonomi, teknoloji, ticaret, siyaset ve kültür gibi olguların içerisinde yer almasından kaynaklanan etkilenmeleri sanatına yansıtması gibi bir durum söz konusu olamaz şeklindeki yorum yadsınamaz. Ülkemizde 1940 yılından itibaren yaygınlaşan geleneksel sanatlarımızdan yararlanma olgusu 1950'li yıllarda yoğun olarak devam etmiş ve 1980'lerden günümüze de yansımıştır. Araştırma kapsamında çağdaş Türk sanatçılarımızdan bu anlayışla çalışan Bedri Rahmi Eyüboğlu, Devrim Erbil, Süleyman Saim Tekcan, Nur Koçak ve Gülsün Karamustafa'nın sanat anlayışları genel bir çerçevede seçki yapılan eserleri ile birlikte geleneksellik, biçimsel yapısı ve kuramı ile değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, geleneksellikten yararlanma yaklaşımı, Türk sanatçıların yanı sıra yabancı sanatçılardan Judy Chicago ve Takashi Murakami'nin eserlerinden birer seçkiyle de desteklenmiştir. Bu sanatçıların gelenekten ne şekilde yararlandıkları ve geleneği yansıtmaya biçimleri betimsel analizler yerine bilimsel araştırmalarla desteklenerek açıklanmıştır.

Geleneksellik ve çağdaşlık üzerine yapılan bu çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak literatür taramasıyla yapılmış ve bazı sanatçı eser örneklemeleri üzerinden çıkarımlara destek niteliğinde sonuca ulaşılmıştır. Sanatçı eser örneklemesinin, sanatçıların yapıtlarında gelenekselliğin çağdaş sanatta yansımalarını kişisel üslupları ile bağımsız olarak uygulamalarının ve aktarımlarının devam edeceğinin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Bu bağlam günümüzde geleneğin farklılığını okuyabilmek açısından oldukça önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksellik, Çağdaşlık, Kültür, Türk Sanatı, Çağdaş Sanat, Teknoloji, Sanat, Sanatçı, Sanatsal Üretim.

Şen, E. (2023). Zamanın Ötesinde Geleneksellik ve Çağdaşlık Üzerine . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12 (2) , 867-887 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1246347>

Geliş Tarihi	01.02.2023
Kabul Tarihi	03.06.2023
Yayın Tarihi	19.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

On Traditional and Contemporary Beyond Time

Emre ŞEN¹

Abstract

The concept of traditionality has been evaluated as a set of rules that binds the way of life of societies to rules, shapes them, and regulates interpersonal relations. However, although there have been studies that reveal that the scope of this concept is not so narrow, traditionalism appears in a position that has been postponed or even rejected, especially in today's art.

In order to eliminate this rejection of traditionalism, a more accurate assessment should be made by emphasizing what it reveals with the differentiation in its structural characteristics, not the rejection of the concept. In artistic productions, ignoring the fact that traditionalism shapes the way of life of societies and avoiding this concept may cause mistakes.

In this context, it cannot be denied that the artist does not reflect on his art the influences arising from the fact that he is involved in phenomena such as economy, technology, trade, politics and culture. The phenomenon of benefiting from our traditional arts, which became widespread in our country since 1940, continued intensively in the 1950s and has been reflected from the 1980s to the present day. Within the scope of the research, the understanding of art of Bedri Rahmi Eyüboğlu, Devrim Erbil, Süleyman Saim Tekcan, Nur Koçak and Gülsün Karamustafa, who work with this understanding from our contemporary Turkish artists, has been evaluated in a general framework with their traditionalism, formal structure and theory together with their selected works. In addition, the approach to benefit from tradition is supported by a selection of works by foreign artists Judy Chicago and Takashi Murakami, as well as Turkish artists. How these artists benefit from tradition and the way they reflect the tradition are explained by supporting scientific research rather than descriptive analysis.

This study on traditionalism and modernity was carried out by literature review using qualitative research method and a conclusion was reached in support of inferences through some artist work samples. It can be said that the sample of artist works is an indication that the reflections of traditionalism in contemporary art in the works of artists will continue independently with their personal styles and transfers. This context is very important in terms of being able to read the difference of tradition today.

Keywords: Traditionality, Contemporary, Culture, Turkish Art, Contemporary Art, Technology, Art, Artist, Artistic Production

Şen, E. (2023). On Traditional and Contemporary Beyond Time . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 867-887 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1246347>

Date of Submission	01.02.2023
Date of Acceptance	03.06.2023
Date of Publication	19.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

Giriş

Geleneksellik ve Çağdaşlık

Geleneksellik, bir toplumda, eski dönemden gelip günümüzde saygın tutulan ve kuşaktan kuşağa iletilen, bilgiler, alışkanlıklar, ananeler, töre ve davranışlar gibi kültürel kalıtlardır. TDK sözlüğünde gelenek; *“Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalımlar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon”* (TDK, 2023) şeklinde tanımlanmıştır.

Bu kültürel kalıtlar bir anlamda yaptırım gücüne de sahiptir. Kurucularını ve kuruluş zamanlarını bilmenin neredeyse imkânsız olduğu geleneklerin her biri, tarihin belirsiz bir devresinde ortaya çıkarak insanlara hizmet etmiş ve günümüzde de hizmet etmeye devam eden değerlerdir.

Gelenek kavramı en geniş kabul gören tanımıyla bir sürekliliği içerir. *“Genellikle sözlü iletişim, ritüel ve taklit yoluyla aktarılan gelenek, davranış kalıpları ve inançlar olarak varlık kazanır, diğer bir ifadeyle ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa aktarılan ve sosyalleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olan değerler, inançlar, kurallar ve davranış kalıpları bütünüünü ifade eder”* (Taşdelen, 2022, s.81)

Geleneğin, süreç içerisinde yüklendiği kültürü ve bağlı değerlerini, geçmişten yaşanan zamana ve bunun devamında geleceğe bağlayarak sürekliliği sağlama eğiliminde olduğu göz önüne alınırsa, gelenekselin yapı taşı olan sürengenlik durumunun, bir başka açıdan da geleneğin varoluş nedeni olduğu ifade edilebilir. Geleneğin devamlılığında geçmişin önemli olduğu düşüncesi ona en büyük değeri kazandırırken, geçmişin üstün tutulduğu bir yapı ile duygusal ilişki kurmak, geçmişteki dönemlerin, hürmetle hatırlanmasının yolunu açabilir.

Gelenek, geçmişin bir modeli değil, canlı bir kültürel topluluğun mevcut ihtiyaçlarını karşılayan sosyal bir kurum olarak görülmelidir. Gelenek ve görenekler çağlar boyunca belirli kültürler içinde oluşarak bir sonraki kuşağa aktarılmış, zaman içerisinde de evrilerek bir başka geleneğe dönüşmüştür. Gelenekleri paylaşmak, insanları geçmişe ve geleceğe bağlarken aynı zamanda bir topluluğun bağlarını da güçlendirir. Eliot geleneğin, toplumdan bağımsız olarak akıp giden ‘kör’ bir durum olmadığını ifade ederken; *“Çünkü gelenek diye adlandırılan olgu ve olaylar bütünü, her zaman insanların katkılarıyla şekillenir. Zira insanlar geleneğin sürekliliğine kendi çabalarıyla katılırlar ve bu şuurlu katılım sayesinde gelenek kendi farkındalığına varmış olur”* (Eliot, 1983, s. 20) demiştir.

Bu bağlamda geleneksellik olarak aldığımız bütünsel kavramın, süreklilik arz ederek devam eden ve ileride de devam edecek olanı ifade etmesi beklenmelidir. Bir nesilden diğerine aktarılan kültürel öğeler ve değer yargıları, gelenekselin olmazsa olmaz yapı taşları olduğu için gelenekselliği koruyarak sürdüren toplumlarda yaşam pratiği haline gelmiş fikir yürütme ve davranış şekillerinin, daha sonraki kuşaklar tarafından taklit edilerek yeni gelenek ve görenekler oluşturma kapasitesini içerisinde barındırdığı da dile getirilebilir.

Batı topluluklarında, Fransız Devriminin doğuşuna neden olan veya Sanayi Devrimini yaratan yapısal toplum değişikliklerinin oluşturduğu kökten dönüşümler, her alanda

olduğu gibi sanat alanının da değişime uğramasına yol açmıştır. Yeni toplumsal sınıf yapılarının ortaya çıktığı süreçte, gelişen teknolojilerin ve üretim araçlarının zanaatı kökten değiştirerek endüstri kentlerini ortaya çıkarması, sosyo-ekonomik unsurlar arasında bağlantı sağlayan yeni sanat akımlarının doğmasına büyük etken olmuştur. Güneş anılan bu değişiklik hakkında görüşlerini;

“Devrim, bireysel özgürlükler ve milli değerlerin yükselmesi gibi olumlu gelişmelere imkan sağlasa da toplumsal yapının tamamını kapsayan birçok konuda geniş çaplı bir hasara neden olmuştur. Olumlu gelişmelere imkan veren devrim, sosyolojik yapıda oluşturduğu hasarın ancak bilgi ile düzeltileceğine yönelik güçlü bir inancı da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar toplumun bireyselleşmesi, insan merkezli yönetim sisteminin oluşması gibi gelişmelerle sonuçlanmış, bunun yanında sanatçıların bireysel üretimlerinde özgürlüğün yolunu açarak modern sanatın gelişimini de hızlandırmıştır” (Güneş, 2023, s. 49) şeklinde özetlemiştir.

Teknoloji ve bilim alanındaki gelişmelerle sanayi alanındaki gelişmeler koşut olarak ilerlemektedir. Bu alanlarda ileriye gitmiş ülkeler, buhar makinesinin icadı gibi örneklerle Sanayi Devriminin öncülüğünü yapmışlardır. Kimya endüstrisi, 19.yüzyılın ortasından itibaren hızla büyüyerek bilimsel alanların yanında, teknolojik ilerlemeleri de tetiklemiştir. Kimya endüstrisinin ortaya çıkardığı ileri teknoloji sayesinde yeni pigmentler ve renkler geliştirilmiştir. Hockney ve Gayford bu yeni renkler konusunda;

“Kimya endüstrisi bu renkleri icat etti ve bunlar ressamlar tarafından kullanıldı. Renoir ve Van Gogh’un resimlerinde görebilirsiniz. Tüm boya icat edilmeseydi izlenimcilik de olamayacaktı; çünkü bu sayede dış mekânlarda resim yapmak mümkün olmuştur. Bir kez daha teknoloji söz konusuydu” (Hockney ve Gayford, 2017, s. 277) ifadesini kullanmıştır.

Sanayi Devrimi ile gelerek toplumlar için yeni bir dünyanın ve hayatın kapılarını açması kaçınılmaz olan bu yenilikler ve radikal değişiklikler sanat tarihi üzerinde etkili olmuştur. Modernleşmeye öncülük yapan endüstrileşme sürecinin etkisiyle ortaya çıkan yeni ifade ediliş biçimleriyle, özellikle resim sanatında bireyi merkez alan ve özgürlükçü anlayışın temellenmeye başladığı görülmüştür. Modern felsefe kuramının kurucusu olan Descartes’in öğretisine göre, ‘bilgi’ kavramının çıkış noktası, ‘düşünüyorum o halde varım’ söyleminden dolayı, kişinin kendisini ‘ben’ olarak ifade etmesidir. Hançerlioğlu Descartes’in ben kavramını düşünen ben olarak açıklarken, O’nun; *“Şüphesizdir”* söylemini; *“İnsanların bütün düşünceleri birbirine bağlıdır, birbirinden çıkar; bir düşünceyi doğuran ondan önce gerçekleşmiş başka bir düşüncedir. Düşünceler bir neden-sonuç zinciri içinde sürüp gider”* (Hançerlioğlu, 1989, s.58) şeklinde özetler. Descartes’in bu öğretisinin sanat alanında bulduğu izdüşümün, üretilen eserlerde dünyevi konulara yönelimle, daha önceleri işlenen konulardan uzaklaşılması olduğu söylenebilir. 19. Yüzyılda başlayan sanatta modernleşme dönemiyle, sanat eserlerinde dini konuların işlenmesi tamamıyla terk edilmiştir. Bu terk edişte, modern zamanların mimarı konumunda yeni bir güç haline gelen burjuvazinin etkisi büyük olmuştur. Anılan bu toplumsal değişim konusunda Şayan; *“19.yüzyılda şekillenmeye başlayan sanayi devrimi birçok değişimi beraberinde getirmiş, Avrupa’da önceki dönemden çeşitli açılardan farklı olan bir*

toplum tipi oluşmaya başlamıştır” (Şaylan, 2002, s.63) yorumunu yapmaktadır. Toplumsal sınıf farklılıkları ve sermaye gücünün başka ellere geçerek büyümesi ve yönetici erk haline gelmesi sonucu bireyin kendini öz benliği çerçevesinde sorgulayacağı bir düzlem ortaya çıkmıştır.

Sanatsal üretimde bir bütün olarak, toplumların geçmişlerine ait olanla şimdi içinde yaşadıkları dönem yaptıkları ve gelecekte yapmayı öngördükleri üretimler birbiriyle ilişkilidir. Sanatçı, bireysel yaklaşımıyla kültürleri harmanlayıp, kendi deneyimi ve birikimlerinden faydalanarak malzeme seçimi ve kullanımıyla kendi üslubunda eser ortaya çıkartır.

Geleneksel sanat, önceki nesillerin sanat biçimlerini, onların yaşam tarzlarını, düşüncelerini ve inançlarını yansıtır. Bu bağlamda geleneksel sanatın sanatçıları da materyalist fikirlere veya görüşlere odaklanmaya değil, sanatlarını yaratıcı bir biçimde kullanmaya ve arkasındaki konseptlere odaklanmaya çalışırlar. Difference bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: *“Gruplar halinde çalışırlar ve belirli bir topluluğa aittirler; bu nedenle onların kültürlerini ve biçimlerini temsil etmeleri mümkün. Bu sanat üslupları özellikle yaratıcılık kavramını vurgulamaktadır”* (Difference, 2016).

Toplumlar kendi yaşam biçimlerine göre şekillenirken, toplumdaki bireyler de var olan geleneğe kendiliğinden katılırlar. Bireylerin bu katılımları, onların ürettikleriyle netliğe kavuşur. Geleneksel sanatların genel olarak bir yeri veya bir grup insanı temsil ettiği yukarıda ifade edilmiştir. Sanatta geleneksellik, müzik, minyatür, çini, kaligrafi, halk dansları, edebi eserler, el sanatları, taş ve ahşap oymacılığı, çömlekçilik gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu kadar geniş bir kapsamı olan geleneksel sanatların, nesilden nesile aktararak, kişiden kişiye öğretilirken, kültür, aile, etnik köken ve yaşanan çağdan etkilendiği de görülmüştür. Gelenekselliğin önemi ile ilgili olarak Özütemiz de; *“Hiçbir sanat eseri kendiliğinden ortaya çıkamayacağı gibi birçok etkileşimler sonucunda kendi öz benliğine ulaşması gerekir”* (Özütemiz, 1997, s. 1) şeklinde görüşünü ortaya koymuştur.

Günümüzde geleneksellik kavramı, modern sanatın gelişimine paralel olarak, geçmişin kültürel katkısı yok sayılarak geri plana itilmiş, hatta gereksiz addedilir bir tutum sergilenmeye başlanmıştır. Modern sanat yaklaşımı Rönesans ile şekil almaya başlamıştır. Rönesans durağan olmayan ve şekillenme sürecinde değişimlere uğrayan geçişsel bir yapıdır. Toulmin söz edilen geçişkenliği açıklarken: (İki nokta!)

“Geçişselliği belirleyen dönemin filozoflarının Rönesans hümanizminin zihni meşgul eden yönlerini eleştirmiş ve kurtulmaya çalışmış oluşudur. Bu aşamada, sözel bilgiden yazılı bilgiye geçiş, tikelden evrensel geçiş, lokalden yerele geçiş ve son olarak zamana özgüllükten evrensel olana geçiş sağlanmıştır” (Toulmin, 2002) ifadelerini kullanmıştır.

Bakış açılarından kaynaklı bu durumun ortaya koyduğu ayrışmalar, sanat insanlarının değişik düşünme potansiyellerini harekete geçirmeye yetmiştir. Rasyonel aklın düşünceleriyle, sanatçı aklının yaratıları etkileşim içine girerek, modern kavramı üzerinde hemfikir olmaya yönelmiştir. Fakat bu süreçte halen modern ile neyin ifade edildiği konusundaki oldukça sert tartışmalar devam etmekteydi. Kumar, bu ilerleyen süreci; *“Bir yanda bilim, akıl, ilerleme, sanayicilik; öbür yanda bunların uygulanım, sezgi ve imgelemin özgür oyunu lehine tutkulu bir şekilde yadsınması ve reddedilmesi duruyordu”* (Kumar, 1999, s. 88) sözleriyle ifade etmiştir. Sanat ile modernizm arasındaki çekişme,

bir tarafta burjuvazi, diğer tarafta kültürel modernlik arasında geçmekteydi. Savre ve Löwy yaşanan süreci;

“Bu karşıtlığın ilk öncül dönemin egemen Neoklasizmine karşı olarak beliren romantizm ile ortaya çıktı. Romantizm modern olanı burjuvazinin aklına göre belirleyen döneme karşı geçmişin değerleriyle harmanlanan bir sanat akımıydı. Modern endüstriyel/kapitalist sivilleşmeye karşı bir protestoydu” (Sayre ve Löwy, 2005) diyerek açıklamıştır.

Ortaçağdan bu yana ifade bulan tüm sanat yaklaşımları, bir şekilde modernlik kavramıyla beraber yürümüştür. Modern sanatın bir tek sanat akımıyla ifade edilebilecek veya her şeyin üzerinde olan bir teknik unsuru olmamakla birlikte, diğer sanat dönemlerinden farklı kılan birtakım özellikleri ön plandadır. Bu özelliklerin en önemlisi, soyut kavramı ve bununla beraber ortaya çıkan düşünce ve ifade ediş biçimleridir. Bu anlamda modern sanatın ivmelendirici unsurlarından en göze çarpanı, doğayı yok sayan Sanayi Devrimi ve sanayi toplumunun, modern sanatın tetikleyicisi olmasıdır. Geleneksel kural ve kalıplara sıkıştırılmış sanata karşı bir tepki olarak ortaya çıkan modern sanatın, tüm bu yapısal kurallara sorgulama amacıyla yaklaştığını ifade edebiliriz. Geçmişte sadece dini konuların ve mitolojik hikayelerin tasvir edildiği resimlerde, bu geçişle birlikte, hayata ve sanatçının iç dünyasının yansımına dair betimlemeler sunulmuşur. Dinsel konular yerine daha dünyevi konular işlenmeye başlanırken, iradenin özgürlüğü önemli hale gelmiştir. Fakat Sanayi Devriminin yarattığı yeni ortam sayesinde oluşan bu alternatif kendini anlatma biçiminin, özgürlükçü bir taleple mi yoksa endüstrileşmenin sonuçlarından biri olarak görülen ekonomik buhranın toplumda yarattığı psikolojik çöküntüden mi oluştuğu sorusu, üzerinde tartışılmaya devam eden bir konudur. Bunun genel-geçer bir görüş olarak, endüstriyle başlayan modern çağın bir getirisi olan ve günden güne ivmelenecek büyüyen teknolojiyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu dönemde sanatçı, geçmişini geride bırakıp, dönemin söylem biçimleri ile kendisini ön plana alarak merkeze yerleştirme düşüncesine sahiptir. Teknolojinin sunduğu sınırsız imkanlar, anlatım biçimlerini yenilemiş ve plastik sanatlarda parçalamalara ve biçimsel değişiklik yapma eğilimine yol açmıştır.

Sanatın modernleşmesinin, 18. Yüzyılda, Romantizmin sosyo-kültürel aydınlanması ile başladığı görülmektedir. Modernleşme süreci olan bu aydınlanma döneminde, 19. ve 20. Yüzyıla kadar pek çok aşamayı geçmiş ve sanat tarihinin kaynaklarını oluşturmuştur. Bu kaynakların birincisi 1680-1750 arasında Ortaçağın: sonuyla birlikte ortaya konulan modern sanat kavramlarının bütünleşmeye başlaması, ikincisi 1750-1800 arasında sanat ve zanaat ile sanatçı ve zanaatçının ayırt edilmesi sürecidir. Üçüncü devre ise 1800 - 1830 arasında kalan ve ‘sanat’ teriminin tümüyle bağımsız bir yapıyı ifade etmeye başladığı dönemdir. Bu dönem için Shiner; *“Meslek olarak sanatçılık kutsanmıştır. Estetik kavramı beğeni kavramının yerini almaya başlamıştır”* (Shiner, 2010) demektedir.

Anılan anlayışın süreçle birlikte ilerleyerek ana temaya dönüştüğü de görülmüştür. Örnekleme gerekirse, Empresyonizm, Kübizm, Land-Art, Performans Sanatı vb. akımlar bu kavramlarla doğrudan ilişki içerisindedir. Modern sanatın yükselişle,

önemi daha da artan unsurlardan birisi de malzemedir. Malzeme kavramı, süje³ olarak, Picasso ve Braque'ın çalışmalarıyla resim sanatında yer bulsa da modern sanatın öncüleri olan Goya, Monet ve Cezanne boyayı araç olmaktan çıkartıp, amaç için malzeme olarak kullanmışlardır. Bunun en önemli nedeninin, geleneksel resme bir çeşit başkaldırı olduğu görüşü hakimdir. Boyayı, bir araçken, farklı doku ve renk yerleştirmeleriyle deneysel çalışmalar yaparak, özel bir malzeme niteliğinde kullanmışlardır. Boyanın önemli hale gelmesiyle doğa resimleri ön plana çıkmıştır.

18. Yüzyılda toplumlar, geleneğin dünyasından ve onun gelenekçi yaklaşımdan kendini kurtararak, bir anlamda özgür bir dünyaya kavuştuklarını ilan etmişlerdir. İnsanlar, yeni kurulan bu dünyayı 'modern dünya' sıfatıyla nitelendirmiştir. Geleneksel dönemin sona ermesiyle modern dönem başlamış, gelenek ve modern kavramlarının bir çekişmesi ve mücadelesi gelenekselliğin yerini almıştır. Geleneğin alışkanlık haline gelen bir eylem ve insanın üretimi sonucunda çeşitlenen bir kavram olduğu belirtilmiştir. Bazı açılardan, bu çağın kendisi de insanlığın ürettiği düzinelere gelenekten sadece biridir. Gelenek ve Modernitenin bir arada var olduğu fikri, Modernitenin de gelenek olduğunu göstermektedir. Bu durumu sanatçıların yapmış oldukları eserlerde de görmek mümkündür. Türk ressamlarından Avrupa'daki eğitimleri sonrasında yurda dönen sanatçılarımızın eserlerinde geleneksel kültürümüzün yansımalarını görülmüştür. Örnek olarak, Nurullah Berk'in 'Ütü Yapan Kadınlar' resmindeki akım, teknik ve malzeme kullanımı ortak bir geleneği yansıtırken içerik ise Türk geleneğini yansıtmıştır.

1980'li yılların gelişile, farklı mecralarda modern sanatın ardılı olan Postmodern veya çağdaş sanat anlayışından bahsedilir olmuştur. Yılmaz bu anlayışla ilgili olarak; "Demek ki sıfat olarak modern, 1980 sonrası sanatını nitelendirmek için yetersizdi artık. Bugünün sanatına modern denemeyeceği ancak ayrımı belirtmek lüzumu ile çağdaş kavramının kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır" (Yılmaz, 2006, s.28) açıklamasını yapmıştır. Bu açıklamaya benzer şekilde Örgü ve Artun'un çağdaş kavramına yaklaşımı da şu şekilde ifade edilmiştir; "Kuşkusuz çağdaş kelimesi deiktik, yani anlamı geçtiği bağlama göre belirlenen bir kelimedir; insanın bu kelimeyi sarf ettiği zamanla 'aynı anda' anlamına gelir ama bu zamanın kendisi değişmektedir" (Örgü ve Artun, 2017, s. 20-21).

Papila ise çağdaş sanatçıların sanat nesnesi üretirken izledikleri süreci;

"Çağdaş sanatçılar tüm disiplinleri kullanarak çoğulcu bir yaklaşımla metinler, sıra dışı ve eklektik görsel imgeler kullanırlar. Sanat nesnelere ve deneyimlerinde politik, kültürel, sosyal ve psikolojik düşünceleri yansıtır. Sanatçılar nesnelere yaratırken daha önceki tecrübelerinden, tarihten, görsel birikimlerinden ve çevreden referanslar alırlar" (Papila, 2007, s.188) diyerek açıklamıştır.

³ Özne. Bilen varlık. (...) İnsan soyut bir şey değil, toplumsal bir varlıktır ve ancak toplumsal-tarihsel bir süreçte biçimlenir. Buysa onun bilinçten bağımsız olarak var bulunan nesneyle ilişkisinde karşılıklı etkisini ortaya koyar (...) Bilinçli insan olmakla özneleşmiş ve nesnel olarak belirlendiği kadar kendi özneliği ile nesne olanı belirlemiştir. Demek ki birbirleriyle olan ilişkilerinin dışında, ne nesne ne de özne kavramının bir anlamı vardır. Bu iki kavram, ancak birbirleriyle olan ilişkileri içinde, eşdeyişle özne ve nesne bütünlüğü içinde bir anlam kazanırlar. Bu bütünlük, birini öbürünün ürünü saymakla değil karşılıklı etkisel ilişkilerini kavramakla ortaya konur (...) (Hançerlioğlu, 1989, s.324)

Çağdaş olma ifadesi ilk anlamıyla sadece şimdiki zamanı kavramak olarak düşünülebilir. Smith bu kavram ile ilgili olarak;

“Şimdinin önemli olduğu çağdaşlık kavramı, anlam olarak zamanın içinde bulunmanın yollarında çokluğu ve kendi zamansallıklarını farklı mekanlarda yaşayan başkaları ile birlikte bulunmayı içerir. Bu belirli çağdaşlığı anlamının yolu, farklılığın doğrudanlığını ve yakınlığını görebilmekte yatar” (Smith, 2013, s.17) şeklinde görüşünü ortaya koymuştur.

Modern dönemde aklın eski kaynaklara yönelmeden araştırılmak istenmesi, çok eski olduğu savlanan dönemlere ait kaynakların aslında gelenekselliğe ait olması nedeniyledir. Gelenekselliğe ait unsurlardan, modern zamanların kaynağıymış gibi söz edilmesi günümüzde modern yaklaşım tarafından kabul görmemektedir. Bununla birlikte, geleneksel öğrenimin varlığının Batıya etkisinin yok sayılmaması da bu muhalif yaklaşımları durdurmaya yeter güçtedir. Bu açıdan bakıldığında modern yaklaşımın, öncülleri gibi eskilerden temellenen kadim bir gelenek olduğu gerçeği kendini gösterir. Kılıç, geleneksellik ve çağdaşlık çatışmaları konusunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Böyle bir sorunun varlığı hala ortada ve tartışılmakta ve gelişen ve ortaya konan durumlara göre de tartışılmaya devam edecek gibi görünmektedir. Aslında tartışmaların odağına baktığımızda ise sorunun kaynağı gerçekten bir Türk Resmi yaratma endişesinden çok, geleneğe bağlı kalınması gerekenlerle geleneğin karışmada duranlar arasında sürüp gittiğine tanık olmaktadır” (Kılıç, 2013, s. 328).

Gelenekselliğin çağdaş sanata entegre edilmek istenmesinin amacı; soyuta ulaşmak için Natürallizmden sıyrılmak ve soyut ifadelerle düşüncelerini anlatmak yoluyla içselleşerek, bireyselleşmektir. 20.yüzyıldan başlayarak bu kümelenmeler, Marcel Duchamp'ın hazır nesnelere kullanımı yaklaşımının öncülü olduğu kimi tavırlarla, Modernizmin sona erişini Postmodernizmin başlangıcıyla birleştirmiştir. Postmodern ve Postsanatsal akımların çıktısı olan bu tür gelişmeler; 1970'lere yaklaşırlarken, sanatın moderniteyle olan bağıni 'çağdaşlık' kavşağında, yeniden yönlendirerek, var olan sanatı reddetme anlamına gelen ve anti sanat adıyla nitelenen yaklaşımın yaygınlaştığı 'çağdaş sanat' olarak sürdürmüştür. Bu durumda Postmodern yönelimlerle bütünleşen çağdaş sanat, 'entropik problem' şekline dönüştürdüğü anti sanatı, sanatın sona erdiğinin ifadesi olarak yansıtmaya çabalamıştır. Fakat bununla gelen tüm değersizlikler, sanatın öldüğüne dair dayanaksız bir ifade ortaya koysa da yeni ifade ediş, sanatın hala eski ciddiyetiyle yoluna devam edeceğini göstermiştir. Dışavurumculuk, Kübizm, Sürrealizm gibi akımlarda da aynı eleştirel tavrı daha radikal olan yeni sanat biçimleriyle, daha cesur ve aynı zamanda da etkili çalışmalar ile görmekteyiz. Sanatçıların öncü tavrının nedeni, artık sanayileşmenin giderek daha da tahripkâr bir hale dönüşerek insan hayatını tehdit etmeye başlamasıydı. Art arda çıkan iki büyük savaşın sonuçları da modernleşme kavramının 20.yüzyılın başlarında gelinek noktanın olumsuz işaretlerindendi. Bu nedenle sanatsal bu tavırlar ve izimler esasen sanatçı tavırlarıydı ve reel dünyanın eleştirileriydi.

Ancak Postmodern felsefeciler Postmodernizmi açıklayabilmek için önce Modernizmi açıklamayı yöntem olarak tercih etmiştir. Onlara göre mevcut durum Modernizm sonrası oluşmuştu. Çoğunluğa göre de eğer Postmodernizmin varlık sorunu diye bir

sorun varsa Modernizm çözümün bir parçası olmalıydı.

Wilson, çağdaş sanatı, en basit şekliyle; “İçinde yaşadığımız dönemde yapılan sanattır. Postmodern teriminin en erken kullanımını ölçüt olarak biraz daha ayrıntılı bir tanım ise çağdaş sanatı 1970’lerde sona erdiği düşünülen modern sanattan farklı kılacaktır” (Wilson, 2015, s.6) şeklinde tanımlamaktadır.

Kahraman’ın ifadesiyle Modernizm:

“Aydınlanma ilkelerini temel alan toplumsal projenin adıdır. Aydınlanma ise, inanca karşı bilgiyi, teolojiye karşı bilimi ön plana alan bir düşünce sistemidir. ‘Modern terimi’ Huns Robert’a göre Latince ‘Modernus’ biçimiyle ilk defa 5.yüzyılda resmen Hıristiyan olan o dönemi, Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanılmıştır. Modernizm; insanların kendi iradelerinden başka her türlü aşkın otoriteyi reddederek, özgürlüklerinin önüne yine kendilerinin koydukları engelleri aşma kararlılığıyla zenginleştirdikleri bir dünya yaratma hayalidir” (Kahraman, 2002).

Koçak, modernleşmenin temelde 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla uzanan üç boyutlu bir süreç olarak ifade edildiğini belirterek modernleşmeyi yorumlamıştır:

“Birincisi, 16. yüzyılda başlayan ve 18. yüzyılın başına dek uzanan sanayileşme ve buna bağlı olarak emek ve üretkenliğin artmasıydı. İnsanlar Modern hayatı algılamaya çalışıyorlar ancak kendilerine neyin çarptığını anlayamıyorlardı. Aslında olan şey insanın doğa üzerindeki hâkimiyetinin, büyük bir sıçrama geçirerek yeni bir eyleme girmesiydi. Modernizmin ikinci boyutu, modernleşmenin laikleşme (yani dünyanın bir büyü bozumuna uğraması), dünyanın Tanrısal güçlerden arındırılmasıydı. Bu evre 1789 Fransız Devriminin etkileri ile büyük ve modern toplumu bir anda dramatik bir biçimde oluşturur. Bu toplum, devrimci bir çağda, kişisel, toplumsal ve siyasal yaşamın her boyutunda alt üst oluşlar ve patlamalar doğuran bir çağda yaşıyor olma duygusu ile kuşatılmıştır. Üçüncü boyutu ise, 20.yüzyılda modernleşmenin son evresi olarak ve neredeyse tüm dünyayı kapsayacak biçimde yayılmış ve büyük başarılar sağlamıştır. Bu boyut aynı zamanda rasyonelleşme dönemidir. Bu da bütün insan davranışlarına, insan eylemlerine kapitalist firma ile bürokratik devlet modellerine göre düzenlenen, amaçlı rasyonel eylemin, etken olarak alınmasını gerektirmektedir; bu da modernleşmedir” (Koçak, 1992, s. 83).

Chales Jenks ise post-modernizmin çifte çelişki üzerine kurulduğunu, hem modernizmin devamı, hem de aşılması olabilmeye çalıştığını ifade ederken, bu sanatçıların yapıtlarının ‘gecikmiş – modern’ olarak adlandırılması gerekliliğine inanmaktadır (Baykam, 1989, s. 8).

Postmodernist felsefecilerden Lyotard, ‘post’ ekini kullanırken post modern dediğimiz şeyin aslında, yeni oluşumun hem Modernizmden ayrılarak oluştuğunu ve hem de ayrıştığı Modernizmden yeniden doğduğu için de organik bağının hiç koparılamayacağını altını çizmek istiyordu.

Yılmaz; “Çağdaş ya da güncel sanat sıfatının bir dönem ya da biçimi nitelemekten uzak olduğu

kendiliğinden ortaya çıkmaktadır” (Yılmaz, 2013, s. 29) derken, Akdeniz ise; “Sanat alanında çağdaşlık, gelenekten kopmayı ve çağdan olmayı gerektirmektedir” (Akdeniz, 1990, s.7). ifadesini kullanmaktadır. Fakat gelenekli veya çağdaş şeklinde ifade edilen bir sanat eseri, üretildiği dönemi yansıtan fikirleri, bilgileri, değerleri, felsefeleri ve inançları taşısa da çağdaş değişimlerle tarih arasında sürekli bir bağ bulunmaktadır.

Guenon, modernleşmeyi, modernleşmenin insanlığın normal gelişme yolundan uzaklaşması olduğunu öne sürmektedir. Ona göre geleneksellikten moderniteye geçişle birlikte, bilinen insanlık tarihinin ötesinde yeni bir tarih yazılmaya başlanmıştır. İnsanlığın bir kez daha böyle bir krize düşmemesi için akı, bilimi ve geleneksel kazanımları terk etmemesi, yapacağı en akıllıca iştir. Terry Smith, bu anlamda çağdaşlığın *“kendisinin daha fazla ‘modernite’ ve ‘postmodernite’ terimleri ile karakterize edilemeyecek bir güncel dünya imgesine atf olduğunu”* belirtir (Smith, 2013, s.29).

Dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya çıkmış modern süreçlerin yansımaları sonrasında oluşan ortak dil, yaşanan farklılığın çağdaşlığının ve değişik görüşlerin bir arada ve kapsayıcı olmadığını göstermiştir. Günümüz modern sanat algısı sürecinde geleneksel kavramı, geçmişin kültürel bir katkısı ve gerçeği olmaktan çok modası geçmiş ve dahası işe yaramaz olarak değerlendirilebilmektedir. Cingöz’ün ifadesiyle; *“Algı eksikliği, geçmişi ihmal edip her şeyi görsel imge üstünden kurma çabası içinde bir sanat-sanatçı kavramının yerleşmesine neden olmuştur”* (Cingöz, 2010).

Geleneksellik ve Çağdaşlık Üzerine Seçkilerin Değerlendirilmesi

1940 yılından itibaren yaygınlaşan geleneksel sanatlarımızdan yararlanma ve bunu yansıtmaya hareketi 1950’li yıllarda yoğun olarak devam etmiş ve günümüze de yansımıştır. Çağdaş Türk ressamlarımızdan bu anlayışla çalışan Bedri Rahmi Eyüboğlu, Abidin Elderoğlu, Adnan Turani, Şemsi Arel, Erol Akyavaş, Ergin İnan, Burhan Doğançay, Süleyman Saim Tekcan, Devrim Erbil, Hüsamettin Koçan vb. sanat insanları çalışmalarında, kaynağını Türk geleneksel sanatlarından alan, biçimsel yapıyı konu edinen çağdaş eğilimli eserler vermiştir. Bununla birlikte, geleneksel sanatlarımızdan etkilenen ve sanatlarına bu etkiyi temel alan yabancı sanatçılara, Henri Matisse, Paul Klee, Gustav Klimt, Hans Hartung, Juan Miro, A.R. Penck, Piet Mondrian’ı örnek olarak gösterebiliriz.

Gelenekselliği yaşamın içinden kesitlerle aktaran, düşünsel dünyasındaki yorumlarını kendi biçimsel, teknik ve özsel yansımalarla sunan sanatçılarımızdan, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Devrim Erbil, Süleyman Saim Tekcan, Nur Koçak ve Gülsün Karamustafa eser seçkileriyle irdelenirken, gelenekselliğin izleri, üretimlerinde daha çok kavramsal olarak görülen yabancı sanatçılardan Judy Chicago ve Takashi Murakami’nin eserleri de bu anlamda incelenmiştir.

Anadolu’yu karış karış gezerek izlenimlerini resimlerine, baskı çalışmalarına, şiirlerine ve kitaplarına taşıyan Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun, eserlerinde günümüzde de kullanılagelen çeşitli nakış ve bezeme motiflerini, damgalar ve yazıtlardan, yerel kültürden ve yaşamdan yansımaları görmektediriz. Anadolu’nun sahip olduğu zengin folklorik yapısıyla sanat yapımcıları bu denli etkilemiş olması çok doğaldır.

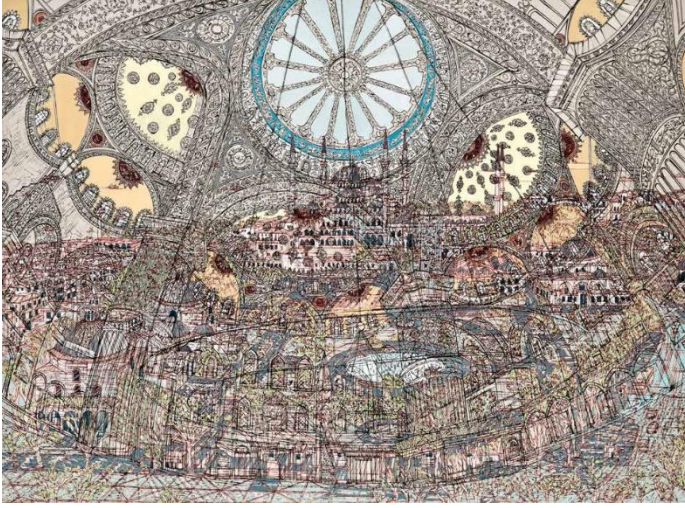
Şekil 1. Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Horon*, 68x43cm, Kağıt üzeri karışık teknik.

“Bu alanda en büyük çabayı da, giderek folklorik özentisi modalara dönüşen kırık dökük resim çalışmalarının bile öncüsü sayılabilecek çalışmalarıyla Bedri Rahmi Eyüboğlu sergiliyordu. Nakışlar, renkler üstüne yazılarda yayımlanıyordu. Aynı zamanda yazılarında kıvrak bir nazım üslubu kullanan Bedri Rahmi’nin ana temaları büyük çoğunlukla folklorik öğeler ve bunlara ilişkin duyguları içeriyordu” (Tansuğ, 1995, s.163) anlatımıyla Tansuğ bu konuya açık bir ifade getirmiştir.

Pekpelvan ise, Eyüboğlu’nun yerel motiflerden esinlenerek yaptığı ‘Horon’ (Şekil 1) isimli eseri hakkında;

“Eyüboğlu, geleneksel Türk sanatlarını kendi sanatında ortaya koymakla kalmamış, öğrencilerine de benimsetmek için çalışmıştır. Eyüboğlu, hat yazısı veya kilim motiflerinden yola çıkarak tasarımlar hazırlamış. Sanatçı stilize düzenleme ile yaptığı horon resminde kültürel bir oyun olan horonu ele almıştır. Bu halk oyunumuzu hoş bir kompozisyon ile soyutlandırdığı görülmektedir. Bu tür benzer pek çok figüratif soyutlama çalışmaları bulunmaktadır” (Pekpelvan, 1999, s. 243) demiştir.

Resim sanatının yanı sıra, halı resimleri ve baskı üzerine çalışmaları ile tanınan Devrim Erbil idealize biçimde geometrize ettiği İstanbul görünümelerini rengi minimuma düşürerek minyatür etkisinde yapan önemli sanatçılarımızdandır.

Şekil 2. Devrim Erbil. *Sultanahmet'in Gizemi*.180 x 130 cm, Tuval Üzerine Yağlıboya.

Devrim Erbil girişimcilik yönünden sanatının her döneminde faydalandığını dile getirmiştir. *"Halı sanatına Anadolu kültürünün bir parçası saydığı için büyük önem vermektedir. Çünkü Türkiye'de halı sanatının hiçbir şekilde yok olmaması gerektiğini savunmaktadır. Şanlıurfa'da halıyı canlandırmak için çalışmalarında bulunmuştur"* (Akhan, 2019, s.68).

Devrim Erbil'in sanat eğitimi döneminde atölye hocası olan Bedri Rahmi Eyüboğlu'yla olan usta çırak ilişkisini Akhan:

"İnceyi, usta sevgisini, doğa tutkusunu, coşkuyu, şiiri, güzele düşkünlüğü, sıradanlığa karşı olmayı, halk sanatına bakmayı, minyatürü, mozaği, siyah derili uygarlıkların heykellerini sevmeyi, bildiğini doğru bilmeyi, sanatın yaşamdan ve geleneksel değerlerden kopmaması gerektiğini öğrenir. Ayrıca Nurullah Berk'ten, sanatçının tuvaliyle baş başa kalamayacağını, çok yönlü bir kimlik taşımaya zorunlu olduğunu öğrenmiş olduğunu anlatır. Ülkesini ve ülkesinin insanını seven bir sanatçının bencil olma lüksü olmadığını savunmaktadır" (Akhan, 2019, s. 42) şeklinde anlatmaktadır.

Erbil'i, sanat görüşü ve sanat üretiminin şekil almasında Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun etkilemiş olması kaçınılmazdır. Sanatçı, Eyüboğlu'nun atölyesinde minyatür ve halk sanatından sıklıkla söz edildiğini, fakat ilgisini minyatürün daha çok çektiğini dile getirmiştir. Çünkü Erbil'in anlayışına göre, doğu sanatçısıyla batı sanatçısının arasındaki ayrım burada ortaya çıkmaktadır. Bunun nedenini Pelvanoğlu, Doğu felsefesiyle Batı felsefesinin temel ayrımlarına bağlayarak:

"Erbil'in sözünü ettiği çizgisel tavır, Turani yazısal olarak nitelendirilir. Erbil'in sanatsal tavrını belki de, geleneğin içinden geleneğe karşı durmak olarak özetlemek mümkündür. Sanatçının yaptığı, batı resim geleneğini, onun temel metodolojisini alarak onu İslam sanatında, minyatür sanatı ve halk sanatı geleneğiyle birleştirmektir. Minyatür sanatının etkisiyle kompozisyonlarında aynı kurguyu tekrar tekrar

kullanan Erbil, kendi resimlerine benzerlikler yaparak da İslam sanatı geleneğinin bu yönünü hep hatırlatmıştır” (Pelvanoğlu, 2010, s.84-86) şeklinde açıklamıştır.

Süleyman Saim Tekcan, Türkiye’de özgün baskılarıyla tanınan, özgün baskının Türkiye’de anlaşılması açısından efor harcayan, bu alanda teknik ve içerik anlamında uyguladığı zengin anlatım diliyle, uluslararası düzeyde anılan bir sanatçıdır.

Şekil 3. Süleyman Saim Tekcan, *İsimsiz*, 70x50 cm, Kağıt Üzerine Gravür Baskı.

Süleyman Saim Tekcan’ın, “Kültür ve zekâ gibi iki önemli faktör olmadan hangi teknik kullanılırsa kullanılsın sanat oluşturmak mümkün değildir” (Tekcan, 1998, s.9) ifadesi oldukça önemlidir. Sanatçının eserlerinde kullandığı tuğra ve hat yazıları, kaligrafik örnekler özellikle özgün baskı resimlerinde ağırlığını artırmıştır. Bu yönüyle yazı, Osmanlı Dönemi’nde evlerde, cami ve çeşme gibi mimari yapıların iç ve dış yüzeylerinde ayrıca mezar taşlarının üzerinde yer alan yazı görsel bir nesne haline dönüşmüştür. Dalkıran; “Türklerin hakimiyetinde kurmuş oldukları topraklarda mezar taşı kültürü bulunmaktadır ve bunun ilk örneği Kültigin Anıtı’dır. Bu kültür içerisinde at figürü ile mezar taşlarının ilişkisi, ölümden sonra dirilme olacağına ve atın ölen kişiye bu yolculuğunda eşlik edeceğine olan inanca dayanmaktadır” (Dalkıran, 2010, s.81) demiştir.

Anadolu uygarlıkları güneş kursu, at, geyik, tuğra, alem vb. formları kaligrafik olarak düzenleyerek soyutlaştırmış ve çağdaş sanatla özdeşleştirmiştir. At figürünü geleneksel ve çağdaş iki şekilde de yorumlamış, at figürüne yepyeni bir üslup vermiştir. Bu çalışmalar geçmişe sahip çıkarak kültürümüzü yaşatma felsefesini dayanak almıştır. Öze ulaşmak için Anadolu’nun yüzlerce yıllık tarihsel birikimini ve kültürünü harmanlamış, geleneksellekle bireyselliği birleştirerek çağdaş bir anlatıma ulaşmıştır.

Türkiye’de Pop-Art’ın en önemli temsilcilerinden olan Nur Koçak, geçmişten günümüze ve gelecek nesillere sanatının, fikirlerinin aktarılmasını amaçlayan Koçak, aynı zamanda da tüm topluma çağdaş sanat dışında tarihi belge niteliğinde miraslar bırakmaktadır. “Nur Koçak geleneksel, foto-gerçekçi ve kültürel kodları kullanarak çalışmalar üretmiştir” (Otman, 2020, s.62). Bu bağlamda, Nur Koçak’ın Aile Albümü serisi de sanatçının belgesel tadında yaptığı resimler olmaktan uzaklaşıp, “sanatçının öznelliğinin,

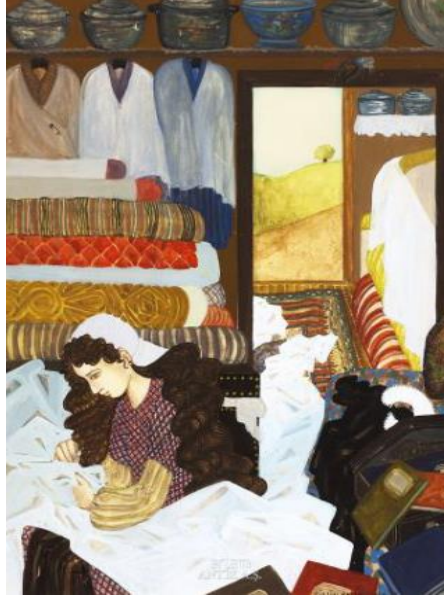
Şekil 4. Nur Koçak, *Annem, Babam, Ablam ve Ben I*, 162 x 130 cm, Tuval üzerine Akrilik

kişisel tarihinin, köklerine ve geçmişine yeniden bakma olanağı tanıyan bir özelliğidir” (Yıldız, 2022, s. 61).

Kadın kimliğini toplumsal ve kültürel dinamiklerle kişisel ve öznel kaynaklar çerçevesinde ele alan Nur Koçak, 1989’dan başlayarak 2000’li yıllara kadar Türkiye’nin kültürel ve toplumsal yaşamını sergileriyle somutlaştıran bir sanatçımızdır. Yarattığı imgeler aracılığıyla yüksek ve popüler kültür arasında ayırım olmasını reddederek, sanatın seçkinci olması fikrine karşı çıkarak daha demokratik olması gerektiği fikrini savunmuştur.

Gülsün Karamustafa çalışmalarını kültürel ve toplumsal kalıplar, göç sorunu, cinsiyet ve kimlik ayrımcılığı gibi temalar üzerinde ortaya koymuştur. Eserlerindeki üslup, kültürel ve folklorik temelli öğeleri kapsayarak özgün biçimine kavuşmuştur. Gülsün Karamustafa, bellek ve kültürel olgularla yaşantısından alımlamalarıyla çalışmasına farklı bir anlam kazandırmıştır. “Karamustafa’nın kimlik konusuna gösterdiği ilgi kendi kişisel yaşam deneyimini sorgulayışıyla bitişik biçimde ilerler” (Heinrich, 2007, s. 27).

Karamustafa’nın sanatsal üretimlerinde seçtiği nesnelere bir dönemin, yaşam tarzının, kırsalın veya kentin yansımalarını içermektedir. Onun yaklaşımlarıyla gündelik

Şekil 5. Gülsün Karamustafa, *İsimsiz*, 45 x 35 cm, kâğıt üzerine karışık teknik.

yaşamın parçası olan nesnelere, bağlamından ayrıştırılarak anlam yüklü ve temsil gücü yüksek ifadelerle dönüşmektedirler. Onun yaklaşımı, günlük nesnelere bağlamın dışına çıkartarak anlamlı ve temsili ifadelerle dönüştürür. Karamustafa'nın, nesneye yönelik yaklaşımını Levent Çalıkoğlu, "(...) *Bunlar çevremde bulduğum, gördüğüm, sosyal hayatın içinden birtakım objelerdi ve bunlarla yeniden sanatımı üretmeye başladım*" (Çalıkoğlu, 2008, s. 55) ifadesiyle açıklamıştır.

Karamustafa'nın, çalışmalarında kullandığı gündelik nesnelere kültürü, hafızayı ve sosyal yaşam tarzlarını ifade eden bir çeşit analiz araçlarıdır. Gülsün Karamustafa uluslararası çevrede kuramsal düşünce ve pratiğiyle hareket eden, yapıtlarında kullandığı nesnelere karmaşık bir bakışla irdeleyebilen bir sanatçıdır.

Anlatımları destekleyen sanat seçkilerinin yanı sıra bu kapsamda sayabileceğimiz sanatçı ve eserleri de bulunmaktadır. Bunlardan Erol Akyavaş, eserlerinde kaligrafi ve minyatür etkisi ile eserlerini renk etkisi ve yüzey bütünlüğüyle vermiştir. 'Mavi Senfoni' eseriyle uzun süre gündemde kalan ressam ve fotoğraf sanatçısı Burhan Doğançay, eserlerinde geleneksel kaligrafi sanatından izleri yansıtmıştır. Geleneksel ve çağdaşlık üzerine ele alabileceğimiz sanatçılardan Ferruh Başağa, Mehmet Kapçak, Fevzi Karakoç, Ergin İnan, Nur Gökbulut gibi daha birçok sanatçının ismini vermek mümkündür.

Judy Chicago 'Akşam Yemeği Daveti' (Şekil 6) adlı eseri altı farklı ülkede binlerce izleyici ile buluşturulmuştur. Kadın cinsiyetini çağrıştıran nesnelere, imgelere ve daha birçok materyal ile devasa bir yemek masası oluşturulmuştur. "*Masanın üzerindeki tüm peçeteler, örtüler kadınların geleneksel işleri gibi kültürel olarak aktarılan işlemlerden yapılmıştır*" (Otman, 2020, s. 39). Chicago çalışmalarında yer verdiği geleneksel işlemleri ile dikkat çekmektedir.

Sanatçının diğer çalışması olan 'Doğum Projesi' (Şekil 7) adlı serinin en temel öğeleri olan iğne işleri ve nakışı, resimleri ile birleştirerek yüz elliden fazla motif ile çalışmıştır. "Çalışmanın asıl amacı, Chicago'ya göre doğumun güzelliği, özneliği ve mükemmelliğini ortaya koymaktı" (Otman, 2020, s.62) ve bu motiflerin kullanımı gelenekselliği de beraberinde getirmiştir yorumu yerinde olacaktır.

Şekil 6. Judy Chicago, *Akşam Yemeği Daveti*, 1436x1463cm, Enstalasyon, Fotoğraf

Şekil 7. Judy Chicago, *Doğum Projesi*, Nakış, 11x8cm.

Diğer bir yabancı sanatçı Japon Takashi Murakami'nin 'Matango Çiçeği' çalışmasını Japon geleneği ile örneklendirebiliriz. Çağımızda modern sanatı üretenler yaptıkları eserleri sergi alanlarının dışına taşıyıp, moda ürünleri ve animasyonlar üreterek farklı mecralarda sıkça adlarını duyuruyor. Bu durum aynı zamanda markalaşmaya dönüşmek anlamına gelmektedir. Süreç bazı kesimlerde hayranlık oluştursa da bazılarında sanatın ruhunu kaybederek endüstrileştiği görüşü hakimdir. Sanat ve ticaret arasındaki sınırın belirsizleşmesi hakkındaki sorulara Murakami:

"Ben bunun iki yönlü olduğunu düşünmüyorum. Bunu çizgiyi değiştirmek olarak düşünüyorum. Yıllardır bahsettiğim şey hem kültür hem de savaş sonrası ekonomik durum tarafından Japonya'da bu çizginin daha az tanımlanmış olması. Japon halkı sanat ve ticaretin harmanlanacağını kabul ediyor ve aslında, katı ve iddialı Batılı 'yüksek sanat' hiyerarşisine şaşırıyorlar. Batı'da ikisini karıştırmak kesinlikle tehlikelidir çünkü insanlar her türlü taşı atacaklardır. Ama sorun değil kaskımla hazırım" (Murakami, 2018) yanıtını vermiştir.

Geleneksel ve modern Japon unsurlarını kültürel klişeler hakkında bir felsefe ve yorumla harmanlayan benzersiz bir tarza atıfta bulunarak, 'superflat' terimini icat eden Takashi Murakami, son yıllarda özellikle müzik endüstrisi sayesinde çok geniş kitlelere ulaşmış çağdaş bir sanatçıdır. Murakami'nin superflat dünyası, geleneksel Japon

Şekil 8. Takashi Murakami, *Matango Çiçeği (A)*, yağlıboya, akrilik, fiberglas ve metal, 550x300x250 cm.

sanatının düz, iki boyutlu etkisine ve aynı zamanda modern manga ve anime temsillerini içermektedir. Takashi Murakami çalışmalarında modern sanat ile gelenekselin iç içe geçtiği bir dünya yaratmaktadır.

Donald Kuspit 'Sanatın Sonu' kitabında "*Çağdaş sanatın gündelik olanın dışına çıkıp evrensel bir başyapıt çıkarma olasılığının, sanatçıların maddi baskılardan kaçabilmesine, başarı ve şöhret hislerinden kurtulabilmesine, eğlenceden ve kitlesel beğeniden uzak durabilmesine bağlı olduğunu*" (Kuspit, 2010, s.175) söyler. Sanatın, çağdaş sayılabilmesi aktüel olanla ilgilenerek, güncelliği yakalayacak ifadeler kullanmasıyla mümkündür. Anlık olanı yakalayabildiği süreç varlığını kanıtlayabilen sanat için güncel olanı takip etmek ve farklı yaklaşımları kapsayarak evrensel olma çabasını geleneksel kültüre mesafeli durarak gerçekleştirmek çağdaş sanatı yakalamaya çalışmak için bir çelişki olarak karşımıza çıkmaya devam edecektir.

Sonuç

Çağdaşlık, sanat anlamında, gelenekten koparak amaca ulaşmayı gerektirebilir. Ancak, gelenekli veya çağdaş şeklinde nitelenen her eser, üretildiği döneme özgü değerleri yansıtsa da çağdaş ilerlemelerle tarihsellik arasında sürekli bir ilinti vardır. Read'ın; sanatçıyla hedef kitle arasındaki güçlü bağı dışlamak söz konusu değildir. Bu anlamda toplumu arkasına alan sanatçının, hızını, şiddetini ve tonunu, bağlı bulunduğu toplumdaki yönündeki ifadesi de bunu destekler niteliktedir.

1960 sonrasında ortaya çıkan bu eğilimleri sanat tarihine mal olmuş geçmiş sanat akımları gibi sadece sanat galerilerinde değil, yaşamın içerisine dâhil edilerek sanatçıların değişik eğilimleri ve disiplinlerini farklı mekânlarda içine dahil olarak izleyebilmekteyiz.

Gelenek kavramı en geniş tanımıyla bir sürekliliği ifade etmesi sebebiyle; bu devam eden süreç içerisinde yüklendiği kültür ve geleneğe bağlı değerleri, geçmişten, yaşanan

zamana ve bunun devamında geleceğe bağlayarak sürekliliği devam ettirmek eğilimi sürecektir. Geleneksellikten kopmak her ne kadar bireysel olsa da yaşadığı çağın gereği olup bitenden etkilenmeden ya da kendini tamamen soyutlayabilmesi olası görünmemektedir.

Çağdaş sanatın sürekli değişen görünümleri ve kendini tekrar tekrar açıklaması ve ne olduğunun anlaşılması için sürekli yapılan araştırmalar, tartışmalar, yorumlar güncelliğini koruması ile birlikte verilen sanatçı ve çalışmalarını bizlere gelenekselliğin çağdaş sanatta yansımalarını görmeye devam edeceğimizin bir göstergesidir. Aynı zamanda eski dönem gelenekselliğin izlerini görmeye devam edeceğimizi söylemek mümkün olmuştur. Zira çağın getirdikleri ile birlikte siyasal, ekonomik, teknolojik vs. açıdan sanata yansıyan gelenekteki farklılıkları doğru değerlendirmenin önemi de böylelikle ortaya çıkmıştır.

Kuspit de aynı düşünceyi paylaşarak, Post-postmodernizm tanımıyla ifadelendirilebilecek bu son noktada; temelini yüksek sanattan alan eski değerlerin yine önem kazanması, sanatın hala ilerleyebilecek boyutlar bulabileceğini göstermektedir. Kandinsky'nin dediği gibi, "sanatçı çağının çocuğudur". Bu bağlamda sanatçı ekonomi, teknoloji, ticaret, siyaset ve kültür gibi olguların içerisinde yer almasından kaynaklanan etkilenmeleri sanatına yansıtmaması gibi bir durum söz konusu olamaz şeklindeki yorum yadsınamaz.

Çağdaş sanat içerisinde yer alan hareketlerin yöntemleri, toplumsal ve özellikle kültürel farklılıkların sonuçlarını geleneksel aktarımları ile ifade ettiklerini göstermektedir. Bununla birlikte iletişim araçlarının, özellikle radyo, sinema, televizyon ve internet tabanlı dijital dünyanın yaygınlaşması ve bunun devamında, günümüzde gelişen teknolojilerin ürünü olan akıllı telefonların kullanımının toplumun her kesimine yayılmasıyla durum daha hızlı değişmeye başlamıştır. Sanayileşmenin bağlı olan kentleşme ile birlikte gelenekselliği kıran toplumlar, yaygınlaşan teknolojinin olumsuz etkilerinden kendini koruyamamıştır. Düğün merasimlerinden çocuk oyunlarına, hatta doğum ve cenaze ile ilgili adetlere kadar hayatlarındaki her şey değişerek, iletişim teknolojilerinin sunduğu dünya ile harmanlanmaya başlamıştır. Sözlü kültür aktarımının zayıflaması, yazılı-basılı eserlerin eskisi gibi öncelikli olmaması, televizyon programlarındaki kültürler arası üretimin etkisi ve ülkenin kültürünü yeni nesillere aktaramaması veya yeniden üretmemesi nedeniyle, gelecek nesil bambaşka bir kültürün insanları olarak görülebilmektedir.

Çağdaşlık yeni olandan yararlanmayı ve üretimleri farklı bir yapıya dönüştürmeyi gerektirir. Toplumsal, kültürel veya öznel değil, hayata ait kavrayışların yeniden sorgulandığı çağdaş üretimlerde, gerek kullanılan malzeme çeşitliliği teknikteki kullanım farklılığı gelenekselliğin izleri görünür kılmaktadır.

Dolayısıyla, Modern ve Postmodern sanat ilişkisinde ortaya çıkan çağdaş sanat üretimlerinde bir takım geleneksellik kapsamında kültürel öğelerin vurgulandığı da görülür.

Geleneksellik çağdaşın önüne geçerek çağdaş kısıtlar düşüncesi oluşabilmektedir. Ancak bu yaklaşımdan sıyrılarak, sanatçının bilinçli olarak kendi kültürüyle bezenmesi, Türk sanatını geriye değil ileriye götürmektedir. Bir ülkenin bilim ve teknoloji üretimleriyle birlikte, sanat alanında da öz kültüründen ve geleneklerinden esinlenerek yaratıcı ve çağın gereği sanat eserleriyle ilerlemesi oldukça önemlidir.

Sanatçılar kendi geleneksel kültürü ile birlikte başka yaşamdaki başka kültür nesneleryle de sanatsal üretimlerinin özünü yansıtmaya devam edeceklerdir. Çağdaşlığı anlamının yolu farklılığın birbirine bağlılığını görebilmek ve değerlendirmek dünya sanatçıları kapsayan genel bir görüş olmalıdır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Akdeniz, H. (1990). *Çağdaş Resim Sanatında Kuram-Düşünce Boyutu ve Resim Sanatına Yansımaları Üzerine Bir Araştırma* [Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi]. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi
- Akhan, A. (2019). *Çağdaş Sanat, Sanatta Markalaşma ve Bir Marka Olarak Devrim Erbil* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Maltepe Üniversitesi.
- Baykam, B. (1989). Post-Modernizm Hayalet mi, Yoksa Kaygan Bir Balık mı? *Milliyet Sanat Dergisi*, (227).
- Cingöz, A. (2010, 03 Temmuz). Çağdaşla Gelenekselin Arasında. *Sabah Gazetesi*.
- Çalıkoglu, L. (2008). *Gülsün Karamustafa, Çağdaş Sanat Konuşmaları 3, 90'lı Yıllarda Türkiye'de Çağdaş Sanat*. Yapı Kredi Yayınları.
- Dalkıran, A. (2010). *Çağdaş Türk Resminde Şamanist Etkiler* [Doktora Tezi]. Konya Selçuk Üniversitesi.
- Difference, S.T. (2016, 8 Şubat). *Çağdaş ve Geleneksel Sanat Arasındaki Fark*. Spot The Difference. <https://tr.spot-the-difference.info/difference-between-contemporary>
- ELİOT, T. S.; Edebiyat Üzerine Düşünceler, Çeviren: Doç. Dr. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara 1983, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 20-21.
- Gayford, M ve Hockney, D. (2017). *Mağaradan Bilgisayar Ekranına Resmin Tarihi*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Guenon, R. (1999). *Modern Dünyanın Bunalımı*. Verka Yayınevi.
- Güneş, M.T. (2023). *Toplumsal ve Kültürel Koşulların Sanata Etkisi: Gelenekselden Postmoderne Olan Tarihsel Çizgide Sanat Sosyolojisi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Hançerlioğlu, O. (1989). *Felsefe Sözlüğü*. Remzi Kitabevi
- Heinrich, B. (2007). *Güllerim Tahayyüllerim*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, H.B. (2002). *Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye*. Everest Yayınlan.
- Kılıç, E. (2013). Çağdaş Türk Resminde Geleneksel Etkileşim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6(25), 327-340
- Koçak, O. (1992). Çelişki ve Fark, *Defter*. (18)
- Kumar, K. (1999). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma-Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları* (Çev. Mehmet Küçük). Dost Kitabevi.
- Kuspit, D. (2010). *Sanatın Sonu*. Metis Yayınevi.
- Murakami, T. (2018, 3 Kasım). *Takashi Murakami, the "Warhol of Japan"*. <http://www.hasta-standrews.com/features/2018/11/3/takashi-murakami-the-warhol-of-japan>
- Otman, S. (2020). *1960 Sonrası Çağdaş Sanatta Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Feminizm: Judy Chicago ve Nur Koçak Karşılaştırması* [Yüksek Lisans Tezi]. Antalya Akdeniz Üniversitesi.

- Örge, N. ve Artun, A. (2017). *Çağdaş Sanat Nedir? Modernlik Sonrasında Sanat* (Çev. Kemal İz, Zeynep Baransel, Nursu Öрге). İletişim Yayınları.
- Özütemiz, G. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Resim Sanatında Kaynak Sorunları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Denizli Pamukkale Üniversitesi.
- Papila, A. (2007). Kimliğin Anlatım Aracı Olarak Sanat. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 176-190.
- Pekpelvan, B. (1999). *Geleneksel Değerlerimizin Çağdaş Değerlere Ulaştırılması Sempozyum Bildirileri*. Kültür Bakanlığı Yayını.
- Pelvanoğlu, B. (2010). *Devrim Erbil*. Olcayart Publications.
- Smith, T. (2013). *Our Contemporaneity*. Alexander Dumbadze and Suzanne Hudson (ed.), *Contemporary Art: 1989 to the Present* içinde (17-27). Blackwell.
- Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm. İmge Kitabevi*.
- Tansuğ, S. (1995). *Resim Sanatının Tarihi. Remzi Kitabevi*.
- Taşdelen, H.M. (2022). Gelenek ve Görenek. *Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. (2).81
- Toulmin, S. (2002). *Kozmopolis /Modernite'nin Gizli Gündemi*. Paradigma Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. (2023, Mart). <https://sozluk.gov.tr/> "gelenek"
- Wilson, M. (2015). *Çağdaş Sanat Nasıl Okunur*. Hayalperest Yayınevi.
- Yıldız, Ö. (2022). *1980 Sonrası Türk Resim Sanatında Kadın Sanatçıların Yapıtları ve Öznellik* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Yılmaz, M. (2013). *Moderninden Postmoderne Sanat*. Ütopya Yayınevi.

Görsel Kaynakça

- Şekil 1. Eyüboğlu, B.R. (1957). *Horon*. (Kağıt Üzerine Guaj). <https://www.wikiart.org/en/bedri-rahmi-eyuboglu/horon>
- Şekil 2. Erbil, D. (2016). *Sultanahmet'in Gizemi*. (Tuval Üzerine Yağlıboya). Contemporary İstanbul Kataloğu 2016. Olcayart.
- Şekil 3. Tekcan, S.S. (1995). *İsimsiz*. (Kağıt Üzerine Gravür Baskı). <https://www.anatoliamuzayede.com/urun/870781/suleyman-saim-tekcan-kagit-uzeri-gravur-baski-1995-imzali-70x50-cm>
- Şekil 4. Koçak, N. (1981). *Annem, Babam, Ablam ve Ben I*. (Tuval üzerine Akrilik). <https://saltonline.org/tr/2170/mutluluk-resimlerimiz>
- Şekil 5. Karamustafa, G. (1979). *İsimsiz*. (Kağıt Üzerine Karışık Teknik). <https://artam.com/muzayede/304-degerli-tablolar-ve-antikalar/gulsun-karamustafa-1946-isimsiz-5>
- Şekil 6. Chicago, J. (1974). *Akşam Yemeği Daveti*. (Enstalasyon, Fotoğraf). https://www.brooklynmuseum.org/exhibitions/dinner_party/
- Şekil 7. Chicago, J. (1984). *Doğum Projesi*. (Nakiş). <https://judychicago.com/gallery/birth-project/bp-artwork/>
- Şekil 8. Murakami, T. (2001). *Matango Çiçeği (A)*. (Yağlıboya, Akrilik, Fiberglas ve Metal) <https://www.mutualart.com/Artwork/Flower-Matango--A-/BCA8F80E7602D80E>

2023, 12 (2), 888-911 | Araştırma Makalesi

Ticaretin Kolaylaştırılmasında Uluslararası Organizasyonlar ve Türkiye'nin Durumu

Halit Gökhan YÜKSEL¹

Öz

Ürünlerin dış piyasaya ihraç edilme sürecinde ortaya çıkan maliyetlerle ilgili bir kavram olan ticaretin kolaylaştırılması kavramı, kısaca uluslararası ticarete işlemlerin basitleştirilmesi ve belirli bir standarda kavuşturulması olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası ticarete bu tür maliyetleri azaltmak için ülkelerin tek taraflı olarak yapacakları çalışmaların faydası sınırlı olacaktır. Bu durum, tüm dünyada uluslararası ticaret hacminin daha fazla artması için uluslararası organizasyonların devreye girip, kapsamlı çalışmalar yapmasını gerekli kılmıştır. Öte yandan, uluslararası organizasyonlara üye konumunda yer alan Türkiye'de de ticaretin kolaylaştırılması konusunda önemli adımların atıldığını belirtmek gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin dış ticaret akımlarını daha fazla artırabilmesi için yapılması gerekenlerin neler olduğunu belirleme konusunda, uluslararası organizasyonların ve bireysel olarak Türkiye'nin ticaretin kolaylaştırılması ile ilgili yaptığı ve gelecekte yapmayı planladığı faaliyetlerin iyi anlaşılması oldukça önem arz etmektedir. Bu çalışma, öncelikli olarak ticaretin kolaylaştırılması konusunda faaliyette bulunan uluslararası organizasyonların çalışmalarını ilgili kurumların raporları ve uluslararası literatür üzerinden ele almaktadır. Ayrıca, uluslararası göstergeler ve "Ticaretin Kolaylaştırılması Türkiye Stratejisi ve Beş Yıllık Eylem Planı" ışığında Türkiye'nin durumu ve gelecekte uygulanması planlanan faaliyetleri incelemektedir. Çalışmanın sonunda, her bir uluslararası organizasyonun kendi amacı çerçevesinde farklı nitelikte uygulamalar yaptığı, çok yönlü yapılan bu uygulamalarda teknolojik gelişmelerin önemli bir katkısının olduğu oldukça dikkat çekmektedir. İkinci olarak, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nı imzalayan ülkelerin bu alanda yeni çalışmalar yaparak uluslararası ticaret hacimlerini daha çok artırma imkânı elde edebileceği düşünülmektedir. Türkiye'nin durumu ile ilgili ilk olarak, ticaretin kolaylaştırılması konusunda Tek Pencere Sistemi'nin hayata geçirilmesinden, liman, havayolu ve kara yolu ulaşım altyapılarının geliştirilmesine kadar pek çok farklı alanda uzun zamandır çalışmalar yürüttüğünü belirtmek gerekmektedir. Uluslararası göstergelerde de bu durum net bir şekilde görülmektedir. Bahsedilen çalışmaların bazılarında çözüm bekleyen sorun ve eksikliklerin giderilmesiyle birlikte Türkiye'nin ticaretin kolaylaştırılması konusunda daha hızlı mesafe kat edebileceği ve böylelikle uluslararası ticaret hacmini artırabileceği, bu yolla da önemli refah artışı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ticaretin Kolaylaştırılması, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması, Dış Ticaret Akımları, Uluslararası Organizasyonlar, Uluslararası Ticaret, Lojistik Performans Endeksi

Yüksel, H. G. (2023). Ticaretin Kolaylaştırılmasında Uluslararası Organizasyonlar ve Türkiye'nin Durumu. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12 (2), 888-911. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1214983>

Geliş Tarihi	05.12.2022
Kabul Tarihi	26.04.2023
Yayın Tarihi	19.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Öğr. Gör. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Daday Nafi ve Ümit Çeri Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Kastamonu, Türkiye, hgyuksel@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7546-1683

2023, 12 (2), 888-911 | Research Article

International Organizations in Trade Facilitation and the Situation of Turkey

Halit Gökhan YÜKSEL¹

Abstract

The concept of trade facilitation, which is a concept related to the costs incurred in the process of exporting products to the foreign market, is briefly defined as simplifying transactions in international trade and bringing them to a certain standard. The benefits of unilateral efforts by countries to reduce such costs in international trade will be limited. This situation made it necessary for international organizations to step in and carry out extensive studies in order to further increase the volume of international trade all over the world. On the other hand, it should be noted that important steps have been taken to trade facilitation in Turkey, which is a member of international organizations. In this context, it is very important to have a good understanding of the activities that international organizations and individual Turkey have done and plans to do in the future regarding trade facilitation in determining what needs to be done in order for Turkey to further increase foreign trade flows. This study primarily deals with the work of international organizations operating in the field of trade facilitation through the reports of relevant institutions and international literature. It also examines the situation of Turkey and the activities planned to be implemented in the future in the light of international indicators and the "Trade Facilitation Turkey Strategy and Five-Year Action Plan". At the end of the study, it is quite remarkable that each international organization carries out different applications within the framework of its own purpose, and that technological developments have an important contribution in these multi-faceted applications. Secondly, it is thought that the countries that signed the Trade Facilitation Agreement will have the opportunity to further increase their international trade volumes by conducting new studies in this field. Regarding the situation in Turkey, first of all, it should be noted that it has been working in many different areas for a long time, from the implementation of the Single Window System to facilitate trade, to the development of port, airline and road transportation infrastructures. This is clearly seen in international indicators. It is thought that with the elimination of the problems and deficiencies that await solutions in some of the mentioned studies, Turkey can go a long way in trade facilitation, thus increasing the volume of international trade, and thus providing a significant increase in welfare.

Keywords: Trade Facilitation, Trade Facilitation Agreement, Foreign Trade Flows, International Organizations, International Trade, Logistic Performance Index

Yüksel, H. G. (2023). International Organizations in Trade Facilitation and the Situation of Turkey . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 888-911 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1214983>

Date of Submission	05.12.2022
Date of Acceptance	26.04.2023
Date of Publication	19.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Lecturer PhD., Kastamonu University, Daday Nafi and Ümit Çeri Vocational School, Department of Finance-Banking and Insurance, Kastamonu, Turkey, hgyuksel@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7546-1683

Giriş

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişme ve küreselleşmenin etkisiyle uluslararası ticaret akımlarında önemli gelişmeler meydana gelmektedir. Uluslararası ticaret akımlarındaki bu artışta ülkelerin birbirlerine uyguladıkları tarife ve kotaların zamanla azaltılmasının ve ortadan kaldırılmasının önemli bir rolü bulunmaktadır. Buna ek olarak, yaşanan teknolojik gelişmeler de ürünlerin ülkeler arasında daha hızlı ve daha az belgeye gereksinim duyarak yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Tarife ve kotalara nazaran daha az göze çarpan ve bir nevi görünmeyen engeller olarak ifade edilebilen uluslararası ticaretteki söz konusu prosedürel faktörler esasında ülkeler arasındaki mal ve hizmet transferinde önemli bir konu olarak görülmektedir. Zira literatürde bu tarzdaki prosedürel faktörlerin iyileştirilmesinin ülkelerin uluslararası ticaret akımlarını nasıl etkilediğine dair oldukça fazla çalışma bulunmaktadır.

Uluslararası ticaret akımlarındaki söz konusu prosedürel faktörlerin azaltılması, diğer bir deyişle, uluslararası ticaret işlemlerinin basitleştirilmesi ve standardize edilmesi literatürde "ticaretin kolaylaştırılması" olarak ifade edilmektedir.

Birçok tanımı yapılan ticaretin kolaylaştırılması kavramı, genellikle, "gümrük idaresi, standartlar ve teknik düzenlemeler ve iş dünyasının hareketliliğinin önündeki engeller gibi ticarete yönelik prosedürel ve idari engellerin sadeleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. (Woo ve Wilson, 2000, s.2)

Avrupa Birliği ise, ticaretin kolaylaştırılmasını uluslararası ticaret prosedürlerinin, özellikle ithalat ve ihracat prosedürlerinin, taşıma gereksinimleri ve gümrükler ve diğer ajanslar tarafından kabul edilen prosedürlerin basitleştirilmesi, uyumlaştırılması ve otomasyonu olarak tanımlamaktadır (European Commission International Cooperation and Development, 2018).

Bu çalışmada ticaretin kolaylaştırılması, (Nguyen vd., 2014, s.6)'da yer aldığı şekilde, uluslararası işlemlerde zaman, maliyet ve belirsizliği azaltabilen işlemler ve politikalar olarak tanımlanmakta ve ithalat kotaları, tarifeler ve tarife dışı araçlar gibi geleneksel ticaret araçları dışlanmaktadır.

(Hoekman ve Shepherd, 2015, sf. 54)'ün belirttiği üzere, ticaretin kolaylaştırılması, uygun koşullar altında, ulusal gelirlerin artışına, daha hızlı üretkenlik büyümesine ve yoksulluğun azaltılmasına yol açabilen ticaret aracılığıyla ekonomik entegrasyon sürecini desteklemektedir. Diğer taraftan, son yıllarda ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği engelleyen sürekli zorlukların üstesinden gelme ihtiyacı, hükümetler, politika yapımcılar ve ulusal ve uluslararası organizasyonlardan bir dizi çaba ve politika önerisi ortaya atılmıştır. (Jiahao vd., 2022, sf. 201)

Ayrıca, 1990'lardan beri, DTÖ ve Dünya Gümrük Örgütü gibi kurumların öneminin artması; küresel değer zincirlerinin öneminin artmasıyla ticaret formlarının değişmesi; politika başlıklarında tarife ve tarife dışı engellerin yerini ticaretin kolaylaştırılmasının alması gibi önemli konuların değişmesi açısından dünya ticaret sistemi de değişmektedir. (Pomfret, 2016, sf. 420).

Son yıllarda birçok ülkedeki kamu ve özel kuruluşlar, ihracat ve ithalatlarının işlenmesini ve sevkiyatını iyileştirmeyi amaçlayan çeşitli ticaret ve nakliye girişimlerini hayata geçirmişlerdir. Zayıf ulaşım altyapısı ticaretin azalmasına neden olabilirken, uluslararası ticaretteki büyüme yatırımlara ve daha iyi ulaşım altyapısına olan talebi artırmaktadır

(Avetisyan and Hertel, 2021, sf. 2).

Bu noktada belirtilmelidir ki, her bir ülkenin birbirinden bağımsız olarak yürüteceği faaliyetlerle sınırlı olan ticaretin kolaylaştırılması çalışmaları, uluslararası ticaret akımlarına yeteri kadar etki etmeyecektir. Diğer bir ifadeyle, ticaretin kolaylaştırılması konusunu daha geniş perspektiften bakarak uluslararası bir konu olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Zira ihracatçı ülkenin, ticaret partneri ülkenin belirlediği kurallara uyması ve partner ülkenin altyapısını kullanması gerekmektedir. Dolayısıyla ticaretin kolaylaştırılması çalışmalarının başarısında, uluslararası ticaret yapan ülkeleri ne kadar kapsayıcı şekilde işlemlerin basitleştirildiği ve standardize edildiği önemli bir konu olarak görülmektedir.

Uluslararası ticaret alanında yaşanan söz konusu gelişmeler çerçevesinde bu çalışmanın ilk bölümünde ticaretin kolaylaştırılması konusunda uluslararası organizasyonların faaliyetlerine yer verilmekte ve sonrasında Türkiye'nin bu alandaki çalışmalarına yer verilerek mevcut durum ve geleceğe yönelik olarak bazı politika önerilerinde bulunmaktadır.

Ticaretin Kolaylaştırılması ve Uluslararası Organizasyonlar

Dünya Ticaret Örgütü

Ulusal politika özerkliğini aşındıran küreselleşme, büyüklükleri ne olursa olsun ulus devletlerin hayatlarını sürdürebilmeleri için bir takım önemli zorluklara sebep olmaktadır. Bu nedenle birçok ülke, diğer ülkelerin fırsatçı davranışlarını caydırmak için uluslararası anlaşmaların, kuralların, taahhütlerin ve protokollerin etkili bir şekilde uygulanması yoluyla "eşit" bir oyun alanı sağlamak için uluslararası kurumların uluslarüstü yönetimine giderek daha fazla güvenmektedir (Read, 2004, sf. 367). Uluslararası anlaşma ve pek çok farklı nitelikteki çalışmaların yapıldığı ve yapılmaya çalışıldığı uluslararası ticaret alanında da bu durumun söz konusu olduğu düşünülmektedir.

Ülkeler arasında ticaretin kuralları ile ilgilenen tek küresel uluslararası örgüt olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) (World Trade Organization-WTO) 1 Ocak 1995 tarihinde faaliyete geçmiştir. DTÖ'nün temel amacı, ticaretin mümkün olduğu kadar sorunsuz, öngörülebilir ve serbest bir şekilde akışını sağlamaktır (World Trade Organization, 2020, 28 Ekim).

Dünya ticaretinin önündeki görünen ve görünmeyen engellerle mücadele eden DTÖ, ticaretin kolaylaştırılması konusunda da önemli adımlar atmaktadır. Bu kapsamda, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması (TKA) (Trade Facilitation Agreement-TFA), DTÖ üyelerinin 2013 Bali Bakanlar Konferansı'nda benimsemesiyle ve ardından organizasyon üyelerinin üçte ikisinin antlaşmayı onaylamasıyla 22 Şubat 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir (World Trade Organization, 2020, 31 Ekim). Bu antlaşma DTÖ'nün kurulduğundan beri kabul edilen ilk çok taraflı anlaşma niteliği taşımaktadır (Ugaz, 2020). Bu Anlaşmanın detayları ayrı bir başlık altında ele alınacağından burada tekrara düşmemek adına yer verilmeyecektir.

Dünya Gümrük Örgütü

Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ), hükümetler arası bağımsız bir organizasyondur. DGÖ, ilk olarak yalnızca Avrupa'ya uzansa da, kısmen ulusal ekonomiler için Gümrüklerin

öneminin hükümetler tarafından tanımlanması nedeniyle, küresel hedef ve etkisi ile aşamalı olarak uluslararası bir organizasyon haline gelmiştir. DGÖ'nün şu anda 6 bölgede, dünya ticaretinin yaklaşık olarak %98'inin işlenmesinden sorumlu 183 üyesi bulunmaktadır. DGÖ'nün çeşitli çalışma yapıları, 1952'de kurulduğundan beri ticaret tedarik zincirinin güvenliği ve güvenlik iyileştirmesi, uyumu sağlamak ve ticareti kolaylaştırmak için DGÖ üyelerinin modernizasyon girişimleri ve Gümrük reformlarına ve düzenleyici gelişmelerine rehberlik eden bir dizi uluslararası aracı geliştirmiştir ve geliştirmeye devam etmektedir (WCO, 2020, 12 Kasım).

Kısaca, DGÖ gümrük sürecinin çeşitli kısımlarında sorunların belirlenmesi ve reformların uygulanmasına yardımcı olmaktadır (Finger and Wilson, 2007, sf. 347).

DGÖ'nün temel olarak şu amaçları bulunmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020):

“Uluslararası eşya taşımacılığı ve sınırlar arası insan geçişiyle ilgili gümrük rejimlerinin ve işlemlerinin basitleştirilerek uyumlaştırılması,

Gümrük işlemlerini basitleştirirken, mevzuatın etkin uygulanmasını ve gümrük suçlarıyla etkin mücadele edilebilmesini temin edecek işbirliği ortamını yaratacak tedbirlerin alınması,

Değişen şartlara ve mevzuata uyum sağlanması bakımından üye ülkelere teknik yardım sağlanması;

Gerek üye ülkeler arasındaki, gerek diğer uluslararası kuruluşlarla olan işbirliğinin geliştirilmesine yönelik girişimlerde bulunulması;

Gümrük idarelerindeki insan kaynakları yönetimi, şeffaflık, dürüstlük konuları ile çalışma yöntemleri ve yönetim hususlarında iyileşmeler sağlayacak girişimlerin desteklenmesidir.”

DGÖ bağlamında ticaretin kolaylaştırılması, gereksiz ticaret kısıtlayıcılığından kaçınma anlamına gelmektedir. Bu, kontrollerin kalitesini uluslararası olarak uyumlu bir şekilde iyileştirirken, modern teknik ve teknolojileri uygulayarak başarılabilmektedir. DGÖ'nün görevi, gümrüklerin prodesürlerini basitleştirerek ve uyumlaştırarak Gümrük yönetimlerinin etkinliğini ve verimliliğini artırmaktır. Bu da, 1952'de kurulduğundan beri DGÖ'nün gerçek görevi olan ticaretin kolaylaştırılmasını sağlayacaktır. Daha ileri boyutta ticaretin kolaylaştırılması için, DGÖ, Sözleşmeler, standartlar ve programlar geliştirmiş ve devam ettirmiş, teknik yardım ve kapasite inşası için destek sağlamıştır. Bu yatırımlar ve aktiviteler aracılığıyla, üye Gümrük yönetimleri, hükümetlerine ve diğer paydaşlarına, etkili gümrük kontrolü ile birlikte ticaretin kolaylaştırılması olanağını sunabilmiştir. (WCO, 2020, 16 Kasım).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

Tarihsel olarak bakıldığında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın hayata geçişi, ticaret ve kalkınma alanında uluslararası işbirliğinin gelişiminde yeni bir çağın başlangıcını göstermektedir. (United Nations, 1964, s.68) Uluslararası işbirliği konusundaki çabaları kapsamında UNCTAD, ticaretin kolaylaştırılması alanında da oldukça etkin bir şekilde faaliyetler yürütmektedir. 2017 yılında yürürlüğe giren TKA'dan dolayı artan teknik ve kurumsal zorunluluk uygulamalarını kolaylaştırmak için UNCTAD, Ticaretin Kolaylaştırılması Programı geliştirmiştir. Bu program, dönüşüm ekonomilerini, en az gelişmiş ülkeler (LDCs-

EAGÜ), Karayla Çevrili Gelişmekte Olan Ülkeler (LLDCs-KÇGOÜ) ve Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletleri (SIDS-GOKAD) içeren, gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücünü ve ticaret süreçlerini geliştirmektedir. Söz konusu Program, ticaretin kolaylaştırılması reformlarını ve ülkelerin DTÖ taahhütlerini de içeren ilgili uluslararası ve bölgesel kural ve standartlara uyum sağlama kapasitelerini desteklemeyi amaçlamaktadır. 2016 yılından beri, UNCTAD, ticaretin kolaylaştırılmasını iyileştirmek için dünya çapında 56 ülkede kapasite geliştirmiştir. Bunların 34'ü Afrika'da, 10'u Latin Amerika ve Karayipler'de ve 12'si Asya ve Okyanusya'da yer almaktadır. Ayrıca bu ülkelerin 21 tanesi SIDS ve 17 tanesi ise LLDCs ülkelerindedir. Tüm bunlara ek olarak, söz konusu 56 ülkenin 45'i DTÖ üyesi iken %89'u TKA'nı imzalamışlar ve %96'sı DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi'ne A, B ve C kategori hükümlerini bildirmişlerdir. (UNCTAD, 2020, s.171-172).

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Konseyi

Ticaretin kolaylaştırılması konusunda önemli çalışmalar yürüten bir diğer uluslararası kurum olarak Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Konseyi (UNECE) oldukça dikkat çekmektedir.

UNECE, ilk olarak 1974 yılında Tavsiye No. 4'ü (Ulusal Ticaretin Kolaylaştırılması Organları) yayımlamış, sonrasında bu tavsiye 2015 yılında DTÖ'nün Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nın benimsenmesi ışığında revize edilmiştir. Bu revizyonla birlikte tavsiye, bir ulusal ticaretin kolaylaştırılması organı (NTFB) oluşturmaya yönelik adımların ayrıntılı bir tanımını ve bir NTFB için ülkelerin kendi ulusal bağlamlarına göre kullanabilecekleri veya özelleştirebilecekleri model görev tanımlarını sağlayan yönergeleri birleştirmektedir. (Widdowson vd, 2018, sf. 28).

Günümüzde halen uygulanmakta olan birçok işlem, UNECE'nin ticaretin kolaylaştırılması için yaptıkları tavsiyelerden başka bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle, UNECE, ticaretin kolaylaştırılması tavsiyeleri ve standartlar için uluslararası odak noktası durumunda yer almaktadır. Böyle bir konumda yer almasından dolayı UNECE, uluslararası ticarete prosedürleri ve evrak işlerini azaltmak, uyumlu hale getirmek ve otomatikleştirmek için araçlar geliştirmektedir. UNECE'nin bu alandaki çalışmaları, UN Centre for Trade Facilitation and Electronic Business (UN/CEFACT) tarafından desteklenmektedir. Ayrıca UN/CEFACT, elektronik veri değişimi için tek uluslararası standardı geliştirmekte ve sürdürmektedir. (UN/EDIFACT-United Nations Electronic Data Interchange for Administration, Commerce and Transport). UNECE ticaretin kolaylaştırılması Tavsiyeleri Şunlardan oluşmaktadır: (UNECE, 2020).

- Ticaret belgeleri için birleşmiş milletler düzen anahtarı,
- Ticaret belgelerinde kodların konumları,
- Ülke isimlerinin temsili için ISO ülke kodu,
- Ulusal ticaretin kolaylaştırılması yapıları,
- INCOTERMS (International Chamber of Commerce's trade terms) kısaltmaları,
- Uluslararası ticaret için sıraya konmuş fatura düzeni anahtarı,
- Tarihlerin, zamanların ve zaman periyotlarının sayısal gösterimi,

- Benzersiz tanımlama kodu metodolojisi-UNIC,
- Para birimlerinin gösterimi için alfabetik kod,
- Gemilerin tanımlanması için kodlar,
- Tehlikeli maddelerin uluslararası taşımacılığının belgesel yönleri,
- Deniz yolu taşımacılığı belgeleri prosedürlerini kolaylaştırmak için önlemler,
- İthalat gümrükleme işlemlerinde tespit edilen hukuki sorunların kolaylaştırılması,
- Ticaret belgelerinin doğrulanması,
- Daha basit nakliye işaretleri,
- UN/LOCODE-Ticaret ve nakliye konumları kodu,
- PAYTERMS-Ödeme koşullarının kısaltmaları,
- Uluslararası ticaret prosedürlerine ilişkin kolaylaştırma önlemleri,
- Ulaştırma yöntemleri için kodlar,
- Uluslararası ticarete kullanılan ölçü birimlerine ilişkin kodlar,
- Yolcular, kargo türleri, paketler ve ambalaj malzemeleri için kodlar,
- Standart sevkiyat talimatları için yerleşim anahtarı,
- Navlun maliyet kodu-FCC,
- Ticaret ve taşıma durum kodları,
- UN/EDIFACT Standartlarının kullanımı,
- Elektronik veri değişimi için takas sözleşmelerinin ticari kullanımı,
- Sevkiyat öncesi muayene,
- Taşıma araçları türleri için kodlar,
- Elektronik ticaret antlaşması,
- E-ticaret özdenetim araçları (Davranış kuralları),
- Tek pencere oluşturma önerileri ve yönergeler,
- Uluslararası ticaret için veri basitleştirme ve standardizasyon,
- Uluslararası ticaret tek penceresi için yasal bir çerçeve oluşturma,
- Tek pencere işbirlikliği,
- İstişare yaklaşımları-Ticaretin kolaylaştırılması konularında ticaret ve hükümet danışmanlığında en iyi uygulamalar,
- Ticaretin kolaylaştırılmasında kamu-özel işbirliği,
- Ticaret ve taşımacılığı kolaylaştırma izleme mekanizması.

Dünya Bankası Grubu

Yirminci yüzyılın ortalarından beri dünya ekonomisi ile ilgili konularda adı sıkça

duyulan Dünya Bankası Grubu da ticaretin kolaylaştırılması alanında dikkate değer çalışmalar yapmaktadır. DB Grubu'na göre, ticaretin kolaylaştırılması kalkınmada önemli bir rol oynamaktadır. Ülkelerin mal ve hizmetleri zamanında ve düşük işlem maliyetleri ile ticaret yapmalarına olanak tanınarak, rekabet güçlerini artırmaktadır. Ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik söz konusu görüşler çerçevesinde Dünya Bankası Grubu'nun Makroekonomi Ticaret & Yatırım (MTI) Küresel Uygulaması tarafından yönetilen, Ticaretin Kolaylaştırılmasını Destekleme Programı (TFSP), 2017 Şubat ayında yürürlüğe giren TFA ile ticaret uygulamalarını ayarlama da yardım arayan ülkeler için destek sağlamaktadır. TFSP, uygulama ve talebe dayalı yardım için tasarlanmıştır. Program, gelişmekte olan ülkelere, özel sektör ticaretinde rekabet gücünü artırmaya yarayan artan ticaret ve yabancı yatırımlardan faydalanmasına yardımcı olmaktadır. Başlangıcından beri, TFSP, çoğunluğu (%26'sı) Sahra-Altı Afrika'da olan 47'den fazla ülkeye destek sağlamıştır. (World Bank, 2020).

TFSP, TFA ile ticaret uygulamalarını ayarlama da gelişmekte olan ülkelere yardımcı olmak için Haziran 2014 yılında başlatılmıştır. TFSP, uygulama, talebe dayalı yardım sağlamak için tasarlanmış ve şu konularda danışan ülkeleri desteklemektedir: *i) Sınır ötesi ticaret için mevcut kısıtlamaları ve darboğazları belirleme, ii) Reformların uygulanması için tasarım ve planlama, iii) İthalat, ihracat ve taşıma faaliyetlerini kapsayan uluslararası standartlarla uyumlu olarak sistem ve prosedürlerin öngörülebilirliğini, şeffaflığını ve uyumunu artırma.* Diğer taraftan yardım alanları da şu şekildedir: *“i) TKA eksiklik değerlendirmelerini ve reform eylem planlarının ve uygulamasını üstlenmek, ii) Ulusal ticaretin kolaylaştırılması komitelerinin kurulması ve güçlendirilmesine yardımcı olmak, iii) Tek pencere uygulaması için hazırlık yapmak, iv) TKA'nın onaylanması ve bildiriminde destek, v) Bilgi paylaşımını kolaylaştırmak, vi) Optimal destek sağlanmasını garantiye almak için küresel ve bölgesel ortaklardan yararlanma.”* Ticaretin kolaylaştırılmasında hem kamu hem de özel sektörün önemli rolünün farkında olan DB grubu, hem Dünya Bankası hem de IFC (International Finance Corporation)'nin önemli boyuttaki uzmanlığından yararlanarak TFSP'yi uygulamaktadır. (World Bank Group, 2020, s.2-4).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

Günümüzde çok farklı alanlarda çalışmalarını yürüten OECD'yi kuran sözleşmede OECD'nin amaçlarının aşağıdakiler için tasarlanmış politikaları teşvik etmek olacağı belirtilmektedir: (OECD, 2020, 28 Kasım).

i) Finansal istikrarı sürdürürken, en yüksek sürdürülebilir ekonomik büyüme ve istihdamı ve üye ülkelerde yükselen bir yaşam standardını elde etme ve böylece dünya ekonomisinin gelişimine katkı sağlama.

ii) Ekonomik gelişme sürecinde üyelerin yanı sıra üye olmayan ülkelerde sağlam ekonomik genişlemeye katkıda bulunmak.

iii) Uluslararası yükümlülüklerle uygun olarak dünya ticaretinin çok taraflı, ayrımcı olmayan bir temelde genişlemesine katkı sağlama.

Söz konusu politikaları teşvik etme noktasında OECD ticaretin kolaylaştırılmasıyla ilgili faaliyetler de yürütmektedir. Bu bağlamda OECD, hükümetlerin gümrük prosedürlerini geliştirmelerine, ticaret maliyetlerini azaltmalarına, ticaret akımlarını hızlandırmalarına ve uluslararası ticaretten daha fazla fayda sağlamaya yardımcı olacak eylemler için

alanlar belirleyen ve reformların potansiyel etkisinin değerlendirilmesini sağlayan bir takım ticaretin kolaylaştırılması göstergeleri (TFIs) geliştirmiştir. OECD TFIs, farklı gelir seviyeleri, coğrafik bölgeler ve kalkınma seviyelerinde 160'tan fazla ülke için gümrük prosedürlerinin tam görüntüsünü kapsamaktadır. Her ticaretin kolaylaştırılması göstergesi, ticaretle ilgili mevcut politika ve düzenlemeleri ve onların pratikte uygulanmasıyla ilişkili birçok özel, hassas, gerçeğe dayalı değişkenlerden oluşmaktadır. TFIs, aynı zamanda ülkelerin ticaretin kolaylaştırılmasında güçlü ve zayıf yönlerini belirlemelerine, eylemler için alanlara öncelik vermelerine ve daha bir hedeflenmiş yolda teknik yardım ve kapasite inşasını harekete geçirme fırsat vermektedir. Ayrıca TFIs, sadece ülkelerin ticaretin kolaylaştırılması önlemlerini mutlak terimlerle ne ölçüde başlattığını ve uyguladıklarını ölçmekle kalmaz, aynı zamanda, sınır sürecinin temel alanlarında bir dizi nicel önlemleri kullanarak diğerlerine göre performanslarını da ölçmektedir. Diğer taraftan, UN-ESCAP-Dünya Bankası Uluslararası Ticaret Maliyetleri Veri Seti'nden ticaret maliyeti tahminlerini kullanarak, OECD, TKA'da belirtilen uygulama tedbirlerinin potansiyel etkilerini değerlendirebileceğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım ile gerçekleştirilen OECD analizi, TKA'nın dünya çapındaki ticaret maliyetlerini ülke gruplarına göre değişmekle birlikte %10 ila %18 oranında azaltabileceğini, ancak en büyük kazançların düşük gelir gruplarındaki ülkelere gerçekleştiğini tespit etmiştir. (OECD, 2020, 29 Kasım).

Uluslararası Ticaret Merkezi

DTÖ ve UNCTAD'ın ortak işbirliği ajansı olan Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), 1964 yılında GATT tarafından oluşturulmuştur. 1968'den beri, UNCTAD üzerinden hareket ederek GATT/DTÖ ve BM'nin ortak himayesi altında işletilmektedir. ITC, ticaretin teşviki ve ihracatın geliştirilmesinde gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri ile teknik işbirliği için BM sistemi içinde odak nokta olarak nitelenmektedir. (World Trade Organization, 2022). ITC, uluslararası piyasalarda malların pazarlanmasına yardımcı olmaktadır. (Finger and Wilson, 2007, sf. 347).

ITC'nin görevi, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve Sürdürülebilir Kalkınma için Birleşmiş Milletler Küresel Hedeflerini başarmak için katkı yapmaktır. Bu bağlamda hedefleri ise şunlardan oluşmaktadır: i) *Küresel ekonomiye geçişte gelişmekte olan ülke ve ekonomilerin iş sektörlerinin entegrasyonunun güçlendirilmesi*, ii) *SME'lerin (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin-KOBİ) faydalanması için ticaret ve yatırım destekleme kurumlarının performanslarının geliştirilmesi ve iii) KOBİ'lerin uluslararası rekabet güçlerinin geliştirilmesidir.* (International Trade Centre, 2020, 1 Aralık).

ITC, bir dizi altı ana odak alanı etrafında entegre çözümler sunmaktadır. Bu odak alanları, müşteri odaklı çözümlere uyarlanmış ve özelleştirilmiş ilgili programlarla tutarlı bir dizi müdahaleyi yansıtmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü üzere, bunlar: i) Ticaret ve piyasa bilgisi sağlama, ii) İletken bir iş çevresinin inşa edilmesi, iii) Ticaret ve yatırım destek kurumlarının güçlendirilmesi, iv) Uluslararası değer zincirlerine bağlanma, v) Kapsayıcı ve yeşil ticareti teşvik etmek ve yaygınlaştırmak, vi) Bölgesel ekonomik entegrasyonları ve Güney-Güney bağlantılarının desteklenmesidir. (International Trade Centre, 2020, 2 Aralık).

Tablo 1: ITC Odak Alanları ve Programları

ODAK ALANI	PROGRAMLAR
------------	------------

Ticaret ve Piyasa Bilgisi Sağlama	Ticarette Şeffaflık Mal ve Hizmetlerde Tarife Dışı Önlemler Rekabetçi Zekâ
Yardımcı bir İş Çevresinin İnşa Edilmesi	Ticaret Geliştirme Stratejileri Ticaretin Kolaylaştırılması Ticaret Müzakerelerini ve Politika Reformunu Destekleme
Ticaret ve Yatırım Destek Kurumlarının Güçlendirilmesi	Ticaret ve Yatırım Destek Kurumlarını Güçlendirme
Uluslararası Değer Zincirlerine Bağlanma	Ticarette Katma Değer ecomConnect: Digital Kanallardan Ticareti Etkinleştirme
Kapsayıcı ve Yeşil Ticareti Teşvik Etme ve Yaygınlaştırma	Ticarette Kadınları Güçlendirme Ticarette Yoksul Toplulukları Güçlendirme Gençlik ve Ticaret Sürdürülebilir Kalkınma için Ticaret
Bölgesel Ekonomik Entegrasyonları ve Güney-Güney Bağlantılarının Desteklenmesi	Bölgesel Ticareti Artırma Güney-Güney Ticaret ve Yatırımı

Kaynak: International Trade Centre. (2020, 10 Aralık).

Ticaretin kolaylaştırılması konusu, Tablo 1’den de görüldüğü üzere, ITC’nin odak alanlarından “Yardımcı bir İş Çevresinin İnşa Edilmesi” alanına yönelik uygulanan programlardan bir tanesidir. Politika ve düzenleme seçeneklerinin KOBİ’lerin rekabet güçlerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu ve KOBİ’lerin değer zincirine bağlanıp bağlanamayacağını belirlemede bunun önemli bir rol oynamakta olduğunu belirten ITC, politika yapım sürecine özel sektör perspektifinin dahil edilmesini kolaylaştırarak ticaret büyümesine elverişli bir iş çevresini teşvik etmede gelişmekte olan ülkeleri desteklemektedir. ITC, ulusal ve bölgesel seviyelerde ticaret stratejisi ve politikaların formülasyonu için kamu-özel diyalogunun kurumsallaştırılmasına yardımcı olmaktadır. Ticaretin kolaylaştırılması programının da yer aldığı söz konusu alanda ITC, gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ekonomilerinin aşağıdakileri yaparak daha bir yardımcı iş çevresi inşa etmesine katkı sağlamaktadır: (International Trade Centre, 2020, 5 Aralık).

- i) TFA’yu uygulamak için politika yapımcıları, ticaret destek kurumlarını ve özel sektörü destekleme.
- ii) Kamu ve özel sektör ortaklarının ihracat stratejilerinin geliştirilmesine öncülük etmelerini ve bu stratejileri gerçeğe dönüştürmek için yönetim planları uygulamasını destekleme,
- iii) DTÖ katılma süreçlerini içeren, politika yapım sürecinde güçlü bir özel sektör düşüncesinin

gelişimini kolaylaştırma,

iv) Politika süreçlerine kamu özel ortaklıklarını yerleştiren yerli, sürdürülebilir bir yaklaşım için yerel kurumları güçlendirme.

Bu kapsamda, ITC'nin Ticaretin Kolaylaştırılması Programı, sınır ötesi ticaretin önündeki tarife dışı engellerin kaldırılmasına odaklanmaktadır. Bu program, uluslararası ticaret prosedürlerini iyileştirerek ve basitleştirerek iş çevreleri dönüşümü için TFA'yı kullanmaktadır. ITC, hem sınır ötesi engellerin ana nedenlerinin üstesinden gelerek ticaretin kolaylaştırılması reformlarını tasarlama ve uygulamada politika yapıcılarını desteklemekte hem de işletmelerin düzenleyici ve idari gerekliliklerine uyma kapasitelerini geliştirme ve ticaretin kolaylaştırılmasında kamu-özel platformlarına katılmalarına yardım etmektedir. (International Trade Centre, 2020, 10 Aralık, s.30).

Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması

Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması (TKA), ilk defa DTÖ tarafından küresel ticaretteki büyümenin yavaşlamasının önüne geçmek için 1995 yılında gündeme getirilmiştir. AB, Japonya ve Güney Kore'nin ısrarıyla, "Singapur Konuları" olarak teklif edilmiş ve 2001 yılında "Doha Kalkınma Gündemi Müzakereleri" çerçevesinde resmi olarak bir Deklarasyon ile "Ticaretin Kolaylaştırılması" başlığı altında müzakerelere başlanmıştır. 21 yıllık müzakere süreci, 22 Şubat 2017 tarihi itibarıyla tamamlanmış ve Türkiye'nin de taraf olduğu anlaşma yürürlüğe girmiştir. (Bahadır, 2018).

TKA, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, transit mallar dahil olmak üzere, malların hareketini, serbest bırakılmasını ve geçiş izinlerini hızlandırmak için hükümler içermektedir. 1994 yılında imzalanan Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nın ilgili maddelerini (5, 8 ve 10) açıklığa kavuşturmakta ve geliştirmektedir. İkinci bölüm, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin (LDCs) Anlaşmanın münferit hükümlerini ne zaman uygulayacaklarını belirleme ve kapasite inşası için yalnızca teknik destek ve yardım alındıktan sonra uygulayabilecekleri hükümleri belirleyen özel ve farklı muamele (SDT) hükümlerini içermektedir. Bir üye ülkenin SDT'den faydalanmak için Anlaşmanın her hükmünü aşağıda tanımlandığı gibi kategorize etmesi ve bu kategorilerin diğer DTÖ üyelerini Anlaşmada belirtilen spesifik zaman çizelgelerine uygun olarak bilgilendirmesi gerekmektedir:

Kategori A: Üyenin anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte uygulayacağı hükümler

Kategori B: Üyenin anlaşmanın yürürlüğe girmesini takiben bir geçiş döneminden sonra uygulayacağı hükümler

Kategori C: Üyenin kapasite inşası için teknik yardım ve destek almasını gerektiren ve anlaşmanın yürürlüğe girmesini takiben bir geçiş döneminden sonraki tarihte uygulayacağı hükümler

Son olarak, üçüncü bölüm, DTÖ'de ticaretin kolaylaştırılması konusunda daimi bir komitenin kurulmasını, üyelerin yerel koordinasyonu ve Anlaşma hükümlerinin uygulanmasını kolaylaştıracak bir ulusal komiteye sahip olmasını gerektiren hükümleri içermektedir. Buna ilave olarak birkaç nihai hüküm daha belirlemektedir. (World Trade Organization, 2018).

Ticaretin Kolaylaştırılması ve Türkiye'de Gelişimi

Ticaretin kolaylaştırılması konusunda küresel ölçekte yaşanan gelişmeler ülkeleri bu alanda çalışmalar yürütmeye sevk etmiştir. Özellikle uluslararası organizasyonlarla yürütülen çalışmalar kapsamında Türkiye’de de bu alanda önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamdaki en önemli gelişmelerden birisi, Dünya Ticaret Örgütü üyesi ülkelerin görüşmeleri neticesinde hazırlanan Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması’nın imzalanması olarak görülmektedir. Diğer taraftan, Türkiye’de ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması’ndan daha önce AB ile Gümrük Birliği’den kaynaklanan dinamiklerin etkisiyle bu alanda bir takım çalışmaların da yapıldığını ifade etmek gerekmektedir (Ticaretin Kolaylaştırılması Koordinasyon Komitesi, 2021, s.16).

15/1/2016 tarihli ve 6662 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan “Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması”nın mal ticareti anlaşmalarını içeren 1A no’lu ekine ilave edilmek üzere, 27 Kasım 2014 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü Genel Konseyinde kabul edilen ekli “Dünya Ticaret Örgütünü Kuran Marakeş Anlaşmasını Tadil Eden Protokol” ile söz konusu Protokolün ekinde yer alan ilişik “Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması”nın onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 26/2/2016 tarihli ve 10553603 yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanununun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu’nca 29/2/2016 tarihinde kararlaştırılmıştır. (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2016, s.1).

Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması imzalandıktan sonra, anlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirmek, ilgili kurumların koordinasyonunu sağlamak ve anlaşma hükümlerini sağlamayı kolaylaştırmak gibi bir takım amaçlarla 2019 yılında Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi kurulmuştur. (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019, s.55).

Ticaretin Kolaylaştırılması Komitesi “Ticaretin Kolaylaştırılması Türkiye Stratejisi ve Beş Yıllık Planı (2018-2022)” kapsamında belirlenen hedeflere ulaşabilmek için *i) Gümrük ve Ticaret Prosedürlerinde Şeffaflığın Sağlanması, ii) Gümrük ve Ticaret Prosedürlerinin Kolaylaştırılması, iii) Ticari Maliyetlerin Azaltılması, iv) Gümrük ve Ticaret Prosedürlerinden Sorumlu Kurumlar Arasında ve Yabancı Ülke İdareleri ile İşbirliğinin Geliştirilmesi ve v) Ticaretin Kolaylaştırılmasında Kapasitenin Geliştirilmesi* şeklinde beş temel eksen belirlenmiştir. (Ticaretin Kolaylaştırılması Koordinasyon Komitesi, 2021, s.19).

Ticaretin kolaylaştırılması bağlamında, gümrük ve ticaret prosedürlerinin basitleştirilmesinde daha etkin olabilmek amacıyla bir takım kolaylaştırma araçlarından yararlanılmaktadır. Bu araçlar açısından bazen bilgi işlem teknolojilerinin kullanıldığı bazen de yasal düzenlemelerden yararlanıldığını belirtmek gerekmektedir. Bu kapsamda; *i) Varış Öncesi Beyan/İşleme Sistemi ii) Elektronik Ödeme Sistemi iii) Risk Yönetim Sistemi iv) Sonradan Kontrol Sistemi v) Yetkilendirilmiş Yükümlü Sistemi vi) Hızlandırılmış Sevkiyat vii) Bozulabilir Eşya viii) İthal Amaçlı Eşyanın Gümrük Kontrolü Altında Nakli ix) İthalat, İhracat ve Transit Formalitelerinde Kolaylaştırma (Formalite-Belge-Kopya) x) Ticaretin Kolaylaştırılması ve Uluslararası Standartlara Uyum xi) Tek Pencere Sistemi xii) Sevk Öncesi İnceleme xiii) Gümrük Müşavirlerinin Kullanımı* araçları Ticaretin Kolaylaştırılması Koordinasyon Komitesi’nin belirtmekte olduğu ana kolaylaştırma araçları olarak ifade edilmektedir (Ticaretin Kolaylaştırılması Koordinasyon Komitesi, 2021, s.36).

Bu araçlar ile ilgili olarak söz konusu planında yer alan ve önemli olarak görülen noktalar özetle şu şekilde ifade edilebilmektedir: (Ticaretin Kolaylaştırılması Koordinasyon

Komitesi, 2021, s.36-55).

“Varış Öncesi Beyan/İşleme Sistemi: Dış ticaret işlemlerinde zaman tasarrufu sağlayacağı beklenen bu sistemde, gümrük idaresine verilmesi gereken ithalat beyannamesinin ve diğer kurumlardan alınması gereken izin, onay ve uygunluk belgelerinin ticaret erbabınca eşya daha ithalat ülkesine gelmeden ve mümkünse elektronik ortamda temin edilebilmesi ve sunulabilmesi olanağı sunulmaktadır.

Elektronik Ödeme Sistemi: Ticaretin kolaylaştırılmasını sağlayan araçlardan bir diğeri olarak ifade edilebilecek bu sistem, ithalat ve ihracatta tahakkuk eden ve gümrük idaresi tarafından toplanan vergi, resim, ücret ve harçların elektronik ortamda ödenmesi imkânı sunmaktadır.

Risk Yönetimi Sistemi: Bu sistem, gümrük ve ticaretten sorumlu sınır idarelerince hangi ithalat, ihracat ve transit işlemleri ile ticaret erbabının kontrole tabi tutulacağını ve bu kontrolün derecesinin ve türünün ne olacağını belirleyen yöntem veya uygulamaları ifade etmektedir.

Sonradan Kontrol Sistemi: Bu sistem, ithal eşyasının, sahibine teslim edilmesi ve aynı zamanda sonuçlarının risk yönetimi sisteminde kullanılmasını amaçlayan yöntemlerden bir diğeridir.

Yetkilendirilmiş Yükümlü Sistemi: Uluslararası geçerliliği olan bir akreditasyon sistemi olan yetkilendirilmiş yükümlü uygulaması; gümrük ve ticaret kuralları ile uyumu yüksek, iç kontrollere imkân veren bir kayıt yönetim sistemine sahip, mali yeterliliği haiz ve tedarik zinciri güvenliğini gözeten dış ticaret erbabına gümrük işlemlerinde kolaylık sağlayan bir sistemdir.

Hızlandırılmış Sevkiyatlar: Güvenlik ilkelerine hâle gelmeksizin, en azından hava kargo taşımacılığı yoluyla ülkeye gelen eşyanın gümrük ve ticaret prosedürlerinin basitleştirilmesi amacıyla ticaretin kolaylaştırılması adına getirilen bir rejim olarak tanımlanmaktadır.

Bozulabilir Eşya: Niteliği gereği, bir an önce gümrük işlemlerinin tamamlanarak sahibine teslim edilmesi açısından, bozulabilir eşyalar için ilave yasal düzenlemeler yapılması önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Türkiye'nin gümrük mevzuatında, gerekli düzenleme yer almaktadır.

İthal Amaçlı Eşyanın Gümrük Kontrolü Altında Nakli: Ticaret erbabının işletme alanları ithal eşyasının ülkeye giriş yaptığı gümrük noktasından farklı ve daha uzak bir yerde olabilmektedir. Bu durumda, ticaret erbabının işletmesine en yakın ithalat gümrük idaresinden eşyanın serbest bırakılması işlemlerinin yapılmasına izin verilmesi maliyet ve süre açısından daha uygun bir nitelik taşımaktadır.

İthalat, İhracat ve Transit Formalitelerinde Kolaylaştırma: Ticaretin kolaylaştırılması açısından ithalat, ihracat ve transite ilişkin formalitelerin sayısının ve karmaşıklığının en aza indirilmesi ve ithalat, ihracat ve transite ilişkin belge gerekliliklerinin azaltılması ve basitleştirilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Konu ile ilgili Türkiye'deki durum incelendiğinde, elektronik ortamda yer almaması sebebiyle bazı evrakların hala kâğıt ortamında gümrüğe sunulması, ihracatta gereken işlemlerde mükerrerlik, maliyet ve süre kaybının yaşanması gibi düzenleme yapılmasını gerektiren durumlar göze çarpmaktadır.

Ticaretin Kolaylaştırılması ve Uluslararası Standartlara Uyum: Başta DGÖ tarafından geliştirilen enstrümanlar olmak üzere uluslararası standartların kullanımı, DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nda öngörülen amaçlara ulaşılması için oldukça önemlidir. Gerek DGÖ ve gerekse de OECD, UNECE, UNCTAD, Birleşmiş Milletler Asya-Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (UNESCAP) gibi uluslararası standartları ortaya koyan uluslararası kuruluşların enstrümanları, gümrük ve sınır prosedürlerinin öngörülebilirliği ve uyumlaştırılması bakımından oldukça geniş bir imkân sunabilmektedir.

Tek Pencere Sistemi: Ülkelerin eşyanın ithalatı, ihracatı veya transit geçişi için talep edilen belgeleri ve/veya veri taleplerini ticaret erbabının tek bir giriş noktasından sunmasına ve sonuçların da bahse konu tek nokta üzerinden bildirilmesine olanak veren yük oryantasyonlu bir tek pencere sistemini kurması oldukça önemli bir ticaretin kolaylaştırılması aracıdır. Türkiye'de Tek Pencere Sistemi 2014 yılında hayata geçirilmiş olup, 2017 yılı itibarıyla 21 kurum ve 118 belge sisteme entegredir. Ancak, sistemin işleyişi sırasında ilave zaman maliyetine yol açan durumların olduğu da dikkat çeken bir husustur.

Sevk Öncesi İnceleme(PSI): Tarife sınıflandırması veya gümrük kıymeti ile ilgili olarak yapılan bu araç, bu hizmetin ilave bir ücret ve zaman kaybına sebebiyet vermesi sebebiyle ticaret zorlaştırıcı bir özelliğe sahiptir. PSI uygulaması esasen, kamu gelirlerinin toplanması bakımından zorluklarla karşılaşan ve ithal eşyasının kıymet ve tarifelerini tespit bakımından gerekli teknik kapasitesi bulunmayan az gelişmiş ülkelere tercih edilen bir uygulamadır.

Gümrük Müşavirlerinin Kullanımı: Gümrük müşavirleri kullanım zorunluluğu getirilmemesi ve gümrük müşavirlerinin lisanslanmasına ilişkin olarak şeffaf ve nesnel kuralların uygulanması ticaretin kolaylaştırılması bakımından gereklidir. Türkiye uygulaması incelendiğinde gümrük müşavirlerinin dış ticaret işlemlerinde kullanılmasının zorunlu olmadığı görülmektedir."

Diğer taraftan söz konusu eylem planında sayısal veriler üzerinden Türkiye'nin bu konudaki durumu hakkında değerlendirmelere de yer verilmiştir. Bu doğrultuda, aşağıdaki Tablo 2'de görülebilen ve Dünya Bankası İş Ortamı Raporu'nda yer alan göstergelerden birisi olan Sınır Ötesi Ticaret Endeksi kapsamında Türkiye'de ihracatta 16 saate, ithalatta ise 41 saate ihtiyaç duyulmakta iken, OECD'nin yüksek gelir grubunda ise sırasıyla 12.7 ve 8.7 saat gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'de ihracat maliyeti 376 \$, ithalat maliyeti ise 655 \$ iken, OECD Yüksek Gelir Grubu'nda Türkiye'nin ihracat maliyetinden 2.5 kat, ithalat maliyetinden ise yaklaşık 6 kat daha az olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Sınır Ötesi Ticaret Gösterge Setinde Türkiye

		Türkiye	OECD Yüksek Gelir Grubu
İhracat	İhracat Süresi	16 Saat	12.7 Saat
	İhracat Maliyeti	376 \$	149.9 \$
	Belge Hazırlama Süresi	5 Saat	2.4 Saat
	Belge Hazırlama Maliyeti	87 \$	35.4 \$

İthalat	İthalat Süresi	41 Saat	8.7 Saat
	İthalat Maliyeti	655 \$	111.6 \$
	Belge Hazırlama Süresi	11 Saat	3.5 Saat
	Belge Hazırlama Maliyeti	142 \$	25.6 \$

Kaynak: (Ticaretin Kolaylaştırılması Koordinasyon Komitesi, 2021, s.17).

Bunlara ilave olarak Sınır Ötesi Ticaret Endeksi'ne göre Türkiye ve ülke grupları karşılaştırıldığında da Türkiye'nin durumu daha net anlaşılmaktadır. Aşağıdaki Tablo 3'e göre hem 2019 hem de 2020 verilerinde Türkiye'nin Sınır Ötesi Ticaret Endeks değeri, OECD Yüksek Gelir Grubu haricindeki tüm ülke gruplarından daha iyi durumda olduğu görülmektedir.

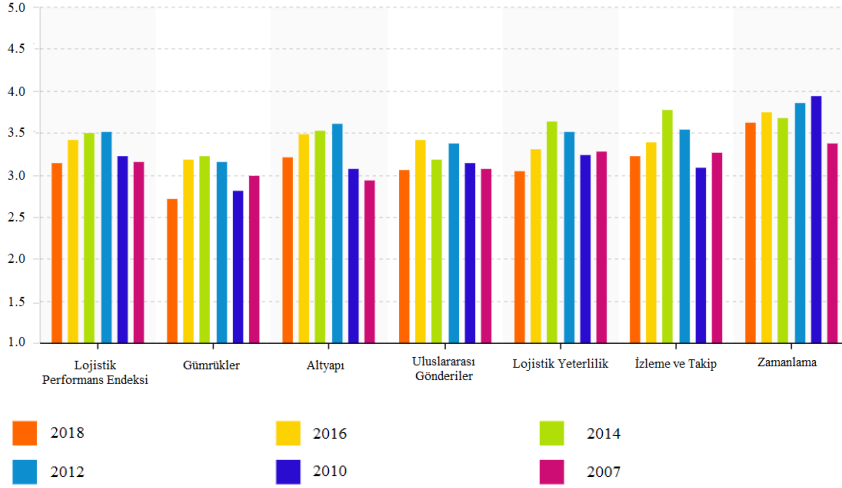
Tablo 3: Sınır Ötesi Ticaret Endeksinde Ülke Grupları ve Türkiye

	2019	2020
Doğu Asya ve Pasifik	71.3	71.6
Avrupa ve Orta Asya	86.7	87.3
Latin Amerika ve Karayipler	69.2	69.1
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	60.2	61.8
OECD Yüksek Gelir	94.3	94.3
Güney Asya	63.9	65.3
Sahra Altı Afrika	53.6	53.6
TÜRKİYE	91.4	91.6

Kaynak: World Bank Doing Business Archive'den yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'de 2008 yılında elektronik veri alış-veriş sistemi devreye sokularak, bilgi teknolojileri altyapısı geliştirilerek ve yaklaşık olarak 2500 gümrük memuru ile 14.000 tüccarın eğitilmesiyle ticaret kolaylaştırılmıştır. 2019 yılında ise dış ticaretin standardizasyonuna ve işlemlerin daha basitleştirilmesi adına ulusal ticaret tek pencere fonksiyonlarını genişletmeyi, risk yönetim sistemini geliştirmeyi ve gümrük araçlarının harçlarını azaltmayı içeren çeşitli düzenlemeler aracılığıyla ihracat ve ithalatın zaman ve maliyeti azaltılmıştır.(World Bank Group, 2021, 10 Temmuz).

Grafik 1'de Türkiye'nin Dünya Bankası Grubu'nun hesaplamakta olduğu Lojistik Performans Endeksi ve bu endeksin alt bileşenlerinde yıllar itibariyle değişimi görülebilmektedir. Grafik incelendiğinde, Türkiye'nin ticaretin kolaylaştırılması konusunda yapmış olduğu çalışmaların olumlu etkileri endeks değerleri üzerinden de dikkat çekmektedir. 2008 yılında yapılan düzenlemelerin etkisi ile endekste ve özellikle altyapı ve zamanlama alt bileşenlerinde önemli gelişmelerin yaşandığı ve söz konusu düzenlemelerin ticaretin kolaylaştırılmasına pozitif yönde katkı sağladığı görülebilmektedir.

Grafik 1: Lojistik Performans Endeksi ve Alt Bileşenleri

Kaynak: World Bank Group. (2021, 13 Temmuz).

Dünya Ekonomik Forumu tarafından belirli yıllarda yayımlanan Küresel Ticaretin Kolaylaştırılması Raporlarından hareketle Türkiye'nin bu konudaki durumu detaylı olarak incelenebilmektedir.

Bu kapsamda, ilk olarak 2008 yılında yayımlanan Küresel Ticaretin Kolaylaştırılması Raporu (Global Enabling Trade Report 2008)'na göre Türkiye, pazara erişim alt endeksinde 5.4 puan ile 118 ülke arasından 8., sınır yönetimi alt endeksinde 4.3 puan ile 47., taşıma ve iletişim alt yapısı alt endeksinde 3.8 puan ile 44. ve son olarak iş çevresi alt endeksinde 4.6 puan ile 50. sırada yer almaktadır. Sırasıyla Hong Kong, Singapur ve İsveç'in ilk üç sırada yer aldığı 2008 Ticaretin Kolaylaştırılması Endeksinde ise Türkiye 4.5 puan ile 38. sırada yer almıştır. (Lawrence vd., 2008, s.304).

2009 yılı Küresel Ticaretin Kolaylaştırılması Raporuna göre Türkiye, pazara erişim alt endeksinde 4.9 puana gerileyerek 121 ülke arasından 14., sınır yönetimi alt endeksinde 4.1 puana gerileyerek 56., taşıma ve iletişim alt yapısı alt endeksinde 3.6 puana gerileyerek 49. ve son olarak iş çevresi alt endeksinde 4.2 puana gerileyerek 50. sırada yer almaktadır. Bir önceki rapor dönemine göre ilk iki sıradaki ülkelerin yer değiştirdiği ve üçüncü sıraya İsviçre'nin geldiği genel endeks sıralamasında ise Türkiye 4.19 puana gerileyerek 48. sırada yer almıştır. (Lawrence vd., 2009, s.324).

2010 yılı Küresel Ticaretin Kolaylaştırılması Raporuna göre Türkiye, pazara erişim alt endeksinde 4.4 puana gerileyerek 125 ülke arasından 47., sınır yönetimi alt endeksinde bir önceki rapor dönemi ile aynı olan 4.1 puanla 61. sıraya gerilemiş, taşıma ve iletişim alt yapısı alt endeksinde 3.9 puana yükselmiş ancak burada da sıralama olarak 57. sıraya gerilemiştir. Son olarak iş çevresi alt endeksinde 3.9 puana gerileyerek 87. sırada gerilemiştir. Bir önceki rapor dönemine göre ilk iki sıradaki ülkenin değişmediği fakat üçüncü sıradaki İsviçre'nin yerini Danimarka'nın aldığı genel endeks sıralamasında ise Türkiye 4.07 puana gerileyerek 62. sırada yer almıştır. (Lawrence vd., 2010, s.268)

2012 yılı Küresel Ticaretin Kolaylaştırılması Raporu: Tedarik Zinciri Engellerinin

Azaltılması'na göre Türkiye, pazara erişim alt endeksinde 4.2 puana gerileyerek 132 ülke arasından 51., sınır yönetimi alt endeksinde bir önceki rapor dönemi ile aynı olan 4.1 puanla 63. sıraya gerilemiş, taşıma ve iletişim alt yapısı alt endeksinde 4.3 puana yükselmiş, sıralama olarak da 47. sıraya yükselmiştir. Son olarak iş çevresi alt endeksinde de bir önceki rapor dönemi ile aynı olan 3.9 puanla 86. sıraya yükselmiştir. Bir önceki rapor dönemine göre ilk üç sıradaki ülkenin değişmediği genel endeks sıralamasında ise Türkiye 4.13 puana yükselmiş ve 62. sıradaki yerini korumuştur. (Lawrence vd., 2012, s.342).

2014 yılı Küresel Ticaretin Kolaylaştırılması Raporu'na göre Türkiye, pazara erişim alt endeksinde 3.7 puana gerileyerek 138 ülke arasından 62., sınır yönetimi alt endeksinde 0.8 puanlık artışla 44. sıraya yükselmiş, alt yapı alt endeksinde 4.3 puanla 47. sırada yer almıştır. Son olarak çalışma ortamı alt endeksinde 4.3 puanla 56. sırada yer almıştır. Bir önceki rapor dönemine göre ilk iki sıradaki ülkenin değişmediği fakat üçüncü sıradaki Danimarka'nın yerini Hollanda'nın aldığı genel endeks sıralamasında ise Türkiye endeks değerini 0.23 puan artırarak 4.3 puanla 46. sıraya yükselmiştir. (Drzeniek Hanouz vd., 2014, s.302).

Son olarak 2016 yılı Küresel Ticaretin Kolaylaştırılması Raporu'na göre Türkiye, pazara erişim alt endeksinde 4.3 puana yükselmiş, ancak 136 ülke arasından 86. sıraya gerilemiştir. Sınır yönetimi alt endeksinde 5.1 yükselmiş ancak burada da bir basamak gerileyerek 45. sırada yer almıştır. Alt yapı alt endeksinde de 4.5 puanla 46. sıraya yer almıştır. Son olarak çalışma ortamı alt endeksinde 4.2 puanla 73. sıraya gerilemiştir. Bir önceki rapor dönemine göre ilk üç sıradaki ülkeler arasında Hollanda'nın Hong Kong ile yer değiştirdiği genel endeks sıralamasında ise Türkiye endeks değerini 4.52 puana yükseltmiş ancak sıralama olarak 59. sıraya gerilemiştir. (Global Alliance For Trade Facilitation, 2016, s.298.)

Ticaretin kolaylaştırılması konusunda OECD'nin Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergeleri ülkelere mevcut durumlarını görebilme ve geliştirilmesi gereken alanları belirleyebilme noktasında oldukça fayda sağlamaktadır. Bu çerçevede, aşağıdaki Tablo 4'te Türkiye'nin söz konusu göstergeler kapsamında sahip olduğu skor ve değerler görülmektedir. 0 ve 2 arasında değerler alan göstergelerde en çok düzenlemeye ihtiyaç olan alanın dış sınır teşkilâtı, en iyi durumda olunan alanın ise yönetim ve tarafsızlık alanı olduğu görülmektedir.

Tablo 4: OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergelerinde Türkiye'nin Durumu

Kategori	Ülke Skoru	Değer
Bilgiye Erişim	30	1.43
Ticaret Topluluğunun Katılımı	14	1.75
Peşin Hükümler	15	1.36
Temyiz Prosedürleri	14	1.40
Ücret ve Harçlar	21	1.62

Formalitelere-Belgeler	14	1.75
Formalitelere-Otomasyon	20	1.67
Formalitelere-Prosedürler	50	1.61
İç Sınır Teşkilâtı İşbirliği	17	1.70
Dış Sınır Teşkilâtı İşbirliği	10	0.91
Yönetim ve Tarafsızlık	17	1.89

Kaynak: OECD. (2022, 15 Ağustos).

Ticaretin kolaylaştırılması bağlamında Türkiye'nin ve farklı ülke gruplarının durumlarını değerlendirebilmek için faydalanılabilecek bir diğer gösterge, UNECE tarafından hazırlanan Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması'dır. Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırması 2015 yılından beri her iki yılda bir BM Bölgesel Komisyonları tarafından ortaklaşa yürütülen bir ankettir. Anket sonuçları, ülkelere sürdürülebilir ve dijital ticaretin kolaylaştırılması için önlemlerin uygulanmasındaki ilerlemeyi izlemelerine fırsat tanımaktadır. Buna ek olarak anket sonuçlarının, devam eden politika, yasal, düzenleyici ve teknik engellerin yanı sıra kapasite geliştirme ve teknik yardım ihtiyaçlarının ele alınması için çabalara en çok ihtiyaç duyulan alanların belirlenmesine yardımcı olan politika yapımı için kanıt temeli görevi de bulunmaktadır. (UNECE, 2022).

UNECE tarafından yapılan bu araştırmalarda şeffaflık, formaliteler, kurumsal düzenleme ve işbirliği, kâğıtsız ticaret ve sınır ötesi kâğıtsız ticaret şeklinde 5 alanı kapsayan ticaretin kolaylaştırılması skoru belirlenmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 5'e, Türkiye'nin ve bazı ülke gruplarının 2015-2021 döneminde yayımlanmış tüm araştırmalardaki ticaretin kolaylaştırılması skorları yer almaktadır. Tablo 5'e göre Türkiye, 2015 yılından 2021 yılına kadar, bahsedilen alanlardan oluşan ticaretin kolaylaştırılması skorunda oldukça önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Buna göre, 2015 yılında %60.22 olan skor 2021 yılında %86.02 olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin ticaretin kolaylaştırılması skoru, hem gelişmiş ülkelerin hem de dünya ortalamasının oldukça üzerinde yer aldığı da oldukça dikkat çekmektedir.

Tablo 5: Küresel Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Araştırma Sonuçları

	2015	2017	2019	2021
Gelişmiş Ülkeler	%69.38	%75.40	%78.34	%81.86
Latin Amerika ve Karayipler	%58.92	%62.16	%67.32	%72.15
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	%40.65	%49.89	%54.84	%57.35
Pasifik Adaları	%23.75	%26.98	%35.19	%40.37
Güney ve Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya	%40.66	%53.19	%64.14	%68.75

Güney Asya	%35.08	%39.52	%48.39	%58.47
Güney Doğu ve Doğu Asya	%57.14	%61.83	%70.97	%75.27
Sahra Altı Afrika	%35.20	%40.73	%43.50	%49.09
En Az Gelişmiş Ülkeler	%29.16	%36.99	%41.38	%48.35
Karayla Çevrili Gelişmekte Olan Ülkeler	%33.62	%45.06	%51.34	%56.63
Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletleri	%33.40	%38.04	%44.23	%50.37
Dünya Ortalaması	%47.35	%54.86	%60.90	%64.80
TÜRKİYE	%60.22	%64.52	%79.57	%86.02

Kaynak: UN Global Survey on Digital and Sustainable Trade Facilitation. (2022, 15 Ağustos).

Sonuç

Uluslararası ticaret akımlarında işlem maliyetine sebep olan, 'görünen' ve 'görünmeyen engeller' olarak ifade edilebilecek birtakım engeller bulunmaktadır. Tarife ve kotalar 'görünen engeller' olarak göze çarparken uluslararası ticarete ürünlerin teslim zamanını etkileyen faktörler de 'görünmeyen engeller' olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla uluslararası ticaret işlemlerinde gerekli olan evrakların fazlalığı, gümrüklerde uzun bekleme süreleri gibi durumların çözümü de en az tarife ve kotalar kadar düzenlemeye ihtiyaç duyulan konulardır. Ticaretin kolaylaştırılması olarak tanımlanan söz konusu görünmeyen engellerin ortadan kaldırılması konusuna dair çalışmalarda ülkeler kendi başına belli oranda gelişme kaydedebilmektedir. Bu noktada, istenilen düzeyde bir ticaretin kolaylaştırılmasından bahsedilebilmesi için, daha fazla ülkeyi kapsayıcı nitelikte çalışmaların ve düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, ticaretin kolaylaştırılması alanında birçok uluslararası kurum farklı çalışmalar gerçekleştirerek ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına çalışmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü'nden Dünya Bankası Grubu'na, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nden Dünya Gümrük Örgütü'ne kadar birçok uluslararası kurum ticaretin kolaylaştırılması alanında çeşitli faaliyetler yapmış ve halen yapmaya devam etmektedir. Yapılan çalışmaların birçoğunda teknolojik yeniliklerden de faydalanılmakta ve işlem sürelerinin giderek kısalmasına dair çaba harcanmaktadır. Örneğin, Türkiye'de de hali hazırda kullanılmakta olan "Tek Pencere (Single Window)" Sistemi ile uluslararası ticaret işlemleri için gerekli birçok belge tek bir ekran üzerinden düzenlenmektedir. Buna ilave olarak, UNECE tarafından belirlenen ülke ve para birimlerine dair kodlamalarla uluslararası ticaret işlemleri standardize edilmeye çalışılmaktadır. Söz konusu çalışmalar ve diğer tüm ticaretin kolaylaştırılması alanındaki çalışmaların yanı sıra, Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar da az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ticaretin kolaylaştırılması alanında yapacakları çalışmalar için hem teknik hem de parasal destek sağlamaktadır.

Ticaretin Kolaylaştırılması alanında 1995 yılında gündeme gelen ve 2017 yılı itibarıyla DTÖ üyesi ülkelerin üçte ikisinin onaylamasıyla Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması yürürlüğe girmiştir. DTÖ'nün ilk ve en kapsamlı çok taraflı anlaşması olan söz konusu anlaşma ile farklı gelir gruplarından birçok ülke ticaretin kolaylaştırılması alanında faaliyetler yürüterek uluslararası ticaret hacimlerini artırma imkânı elde etmektedir.

Türkiye'de ise ticaretin kolaylaştırılması alanındaki çalışmalar, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nın 2017 yılında imzalanmasından oldukça önceye

gitmektedir. AB ile Gümrük Birliği ilişkileri kapsamında bu alanda çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur. Dolayısıyla uzun yıllardan beri uluslararası ticarete giderek artan şekilde önem veren Türkiye’de, ticaretin kolaylaştırılması konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Söz konusu gelişmeler farklı uluslararası kurumların endeks ve göstergelerinden görmek mümkün olmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye’de ticaretin kolaylaştırılmasına dair halen yapılması gereken birçok çalışmanın olduğu da dikkat çekmektedir. Bu kapsamda,

- i) Altyapı yatırımlarına ve dış ticaret işlemlerinin daha hızlı şekilde gerçekleştirilebilmesi için Tek Pencere Sistemi gibi uygulamaların daha da geliştirilmesi,
- ii) Gümrük prosedürlerinde halen var olan olumsuzlukların hızlı bir şekilde giderilmesi
- iii) Yeni teknolojilerin ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik çalışmalarda daha fazla kullanılmasına olanak sağlayacak ortamın oluşturulması
- iv) Gümrük işlemlerini yürütmekle görevli personele yönelik çeşitli çalışmalarla eğitim seviyesinin yükseltilmesi
- v) Ticaretin kolaylaştırılması ile ilgili çalışmalarda kurumlar arası koordinasyonun geliştirilmesi
- vi) Uluslararası ticaret işlemlerinde siber güvenlik ve bilgi güvenliği tedbirlerinin artırılması
- vii) Hem süre hem de maliyet olarak gereksiz şekilde uzun ve çeşitli evrak işlemlerinin azaltılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Uluslararası organizasyonlar tarafından yapılan geleceğe yönelik pek çok çalışmada ticaretin kolaylaştırılmasının ülke ekonomilerine önemli boyutta pozitif etkileri olacağı tahminlerinin yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de de ticaretin kolaylaştırılması konusuna daha güçlü şekilde odaklanması halinde uluslararası ticaret vasıtasıyla önemli refah artışının sağlanabileceği düşünülmektedir. Türkiye ekonomisinin uluslararası ticaret akımlarının yıllar itibariyle göstermiş olduğu gelişim bunun açık bir göstergesi olarak görülebilmektedir.

Bu noktada belirtilmelidir ki, dış ticaret akımlarının geliştirilmesinde istikrarlı bir ekonomik yapının ve makro ekonomi politikalarının önemi hiç kuşkusuz yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla istikrarlı bir ekonomik yapı içerisinde makro ekonomi politikaları ile ticaretin kolaylaştırılmasına dair bahsedilen çalışmaların eşgüdümlü olarak uygulanması durumunda dış ticaret akımlarında daha fazla artış, bu yolla da ülke refahında önemli ilerlemenin sağlanabileceği düşünülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<p>* Bu makale, 5. Uluslararası İzmir İktisat Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Ticaretin Kolaylaştırılmasında Ulus Üstü Kurumlar ve Türkiye'nin Durumu" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.</p> <p>* Bu çalışma Doç. Dr. Esra YÜKSEL ACI danışmanlığında 24.08.2022 tarihinde tamamladığımız "Ticaretin Kolaylaştırılmasının Türkiye'nin Dış Ticaret Akımlarına Etkisi: Panel Veri Analizi" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.</p> <p><i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i></p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı - İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "Supranational Institutions in Trade Facilitation and the Situation of Turkey", orally delivered at the International Izmir Economics Congress.</p> <p>* This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "The Impact of Trade Facilitation on Turkey's Foreign Trade Flows: Panel Data Analysis", supervised by Assoc. Dr. Esra YÜKSEL ACI (Ph.D. Dissertation, Marmara University, Istanbul/Turkey, 2022).</p> <p><i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i></p>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Avetisyan, M. and Hertel, T., (2021), Impacts of Trade Facilitation on Modal Choice and International Trade Flows, *Economics of Transportation*, 28, pp. 1-18.

Bahadır, S. (2018, 31 Aralık). Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması Yürürlüğe Giriyor, Dünya Gazetesi, 27.02.2017, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ticaretin-kolaylastirilmasi-anlasmasi-yururluge-giriyor/351624>.

Drzeniek Hanouz, M., Geiger, T. and Doherty, S. (2014). *The Global Enabling Trade Report 2014*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland.

European Commission International Cooperation and Development. (2018, 17 Nisan). Trade Facilitation, https://ec.europa.eu/europeaid/sectors/economic-growth/trade/trade-facilitation_en.

Finger, J. M. and Wilson, J. S. (2007), Implementing a Trade Facilitation Agreement in the WTO: What Makes Sense?, *Pacific Economic Review*, 12(3), pp. 335-355.

Global Alliance For Trade Facilitation. (2016). *The Global Enabling Trade Report 2016*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland.

Hoekman, B and Shepherd, B. (2015). Who Profits from Trade Facilitation Initiatives? Implications for African Countries, *Journal of African Trade*, 2(1-2), pp. 51-70.

International Trade Centre. (2020, 1 Aralık). About ITC, <https://www.intracen.org/itc/about/>.

International Trade Centre. (2020, 2 Aralık). Areas of Work, <https://www.intracen.org/itc/about/mission-and-objectives/>.

International Trade Centre. (2020, 5 Aralık). Building a Conducive Business Environment, <https://www.intracen.org/itc/goals/Building-a-conducive-business-environment/>.

International Trade Centre. (2020, 10 Aralık). Annual Report 2019, https://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/About_ITC/Corporate_Documents/Annual_Report/ITC_AnnualReport2019_ENG_20200630_web_reduced.pdf.

Jiahao, S, Ibrahim, R. L., Bello, K. A. and Oke, D. M. (2022). Trade Facilitation, Institutions, and Sustainable Economic Growth: Empirical Evidence from Sub-Saharan Africa, *African Development Review*, 34(2), pp. 201-214.

Lawrence, Robert Z., Blanke, J., Drzeniek Hanouz, M. and Moavenzadeh, J. (2008). *The Global Enabling Trade Report 2008*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland.

Lawrence, Robert Z., Drzeniek Hanouz, M. and Moavenzadeh, J. (2009). *The Global Enabling Trade Report 2009*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland.

Lawrence, Robert Z., Drzeniek Hanouz, M., Doherty, S. and Moavenzadeh, John. (2010). *The Global Enabling Trade Report 2010*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland.

Lawrence, Robert Z., Drzeniek Hanouz, M. and Doherty, S. (2012). *The Global Enabling Trade Report 2012: Reducing Supply Chain Barriers*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland.

Nguyen, T. T., Nguyen T. A. and Giang, H. T. (2014). *Trade Facilitation in Asia Members-A*

Focus on Logistics Policies Toward ASEAN Economic Community, SECO/WTI Academic Cooperation Project Working Paper Series.

OECD. (2020, 28 Kasım). Convention on the Organization for Economic Co-operation and Development, <https://www.oecd.org/general/conventionontheorganisationforeconomicco-operationanddevelopment.htm>.

OECD. (2020, 29 Kasım). Trade Facilitation, <http://www.oecd.org/trade/topics/trade-facilitation/>, Erişim Tarihi: 29.11.2020.

OECD. (2022, 15 Ağustos). Trade Facilitation Indicators Simulator, <https://sim.oecd.org/Simulator.ashx?lang=En&ds=TFI&d1c=oecd&d2c=tur>.

Pomfret, R. (2016). Multilateralism and Regionalism in the South Pacific: World Trade Organization and Regional Fora as Complementary Institutions for Trade Facilitation, *Asia & the Pacific Policy Studies*, 3(3), pp. 420-429.

Read, R. (2004). The Implications of Increasing Globalization and Regionalism for the Economic Growth of Small Island States, *World Development*, 32(2), pp. 365-378.

Ugaz, P. (2020, 31 Ekim). The World Trade Organization's Trade Facilitation Agreement at two: Where do members stand?, UNCTAD, <https://unctad.org/news/world-trade-organizations-trade-facilitation-agreement-two-where-do-members-stand>.

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2016, 5 Mart). "Milletler Arası Andlaşma", Resmi Gazete.

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2019, 13 Nisan). "Genelge", Resmi Gazete.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2020, 16 Kasım). Dünya Gümrük Örgütü, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/cok-tarafli-ve-bolgesel-iliskiler/cok-tarafli-iliskiler/dunya-gumruk-orgutu>.

Ticaretin Kolaylaştırılması Koordinasyon Komitesi. (2021, 13 Temmuz). Ticaretin Kolaylaştırılması Türkiye Stratejisi ve Beş Yıllık Eylem Planı (2018-2022), <https://kolayticaret.gov.tr/userfiles/files/EylemPlaniFull.pdf>.

UNCTAD. (2020). *SDG Pulse 2020 Unctad Takes the Pulse of SDGs*, United Nations, Geneva.

UNECE. (2022, 1 Ağustos). Global Survey on Digital and Sustainable Trade Facilitation, <https://unece.org/trade/outreach-support-TF/global-survey-digital-and-sustainable-trade-facilitation?ref=unftsurvey.org>.

UNECE. (2020, 23 Kasım). Trade Facilitation, <http://www.unece.org/leginstr/trade.html>.

UN Global Survey on Digital and Sustainable Trade Facilitation. (2022, 15 Ağustos). Interactive Chart of UN Global Survey Results, <https://www.unftsurvey.org/world>.

United Nations. (1964). Proceedings of the United Nations Conference on Trade and Development, Geneva, 23 March-16 June 1964, Volume I: Final Act and Report, New York.

WCO. (2020, 12 Kasım). Discover the WCO, <http://www.wcoomd.org/en/about-us/what-is-the-wco/discover-the-wco.aspx>.

WCO. (2020, 16 Kasım). What is Securing and Facilitating Legitimate Global Trade,

<http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/overview/customs-procedures-and-facilitation.aspx>.

Widdowson, D., Short, G., Blegen, B and Kashubsky, M., (2018). National Committees on Trade Facilitation, *World Customs Journal*, 12(1), pp. 27-48.

Woo, Y. P. and Wilson, J., (2000). *Cutting through Red Tape: New Directions for APEC's Trade Facilitation Agenda*, Asia Pacific Foundation of Canada, 2000.

World Bank. (2020, 28 Kasım). Trade Facilitation Support Program (TFSP), <https://www.worldbank.org/en/programs/trade-facilitation-support-program#1>.

World Bank Group. (2021, 10 Temmuz). Doing Business 2020-Economy Profile Turkey, <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020>.

World Bank Group. (2021, 13 Temmuz). Logistic Performance Index-Country Score Card: Turkey 2018, <https://lpi.worldbank.org/international/scorecard/column/254/C/TUR/2018/C/TUR/2016/C/TUR/2014/C/TUR/2012/C/TUR/2010/C/TUR/2007#chartarea>.

World Bank Group. (2020, 28 Kasım). Trade Facilitation Support Program Making Trade Faster and More Affordable, <http://pubdocs.worldbank.org/en/119111561482785120/TFSP-Brochure-2019-web.pdf>.

World Trade Organization. (2022, 6 Nisan). The WTO and the International Trade Centre (ITC), https://www.wto.org/english/thewto_e/coherence/wto_itc_e.htm.

World Trade Organization. (2018, 6 Haziran). The Trade Facilitation Agreement: An Overview, https://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfatheagreement_e.htm.

World Trade Organization. (2020, 28 Ekim). The WTO, https://www.wto.org/english/thewto_e/thewto_e.htm.

World Trade Organization. (2020, 31 Ekim). Trade Facilitation, https://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm#II.

2023, 12 (2), 912-937 | Araştırma Makalesi

Influencer Kaynak Güvenilirliği ve Marka Tutumunun Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi

Cüneyd İkbal SARIOĞLU¹

Öz

Son yıllarda pazarlama alanında yenilikler, teknoloji ve sosyal medya alanlarındaki açılımlarla devam etmektedir. Bu yeniliklerden birisi olan sosyal medya fenomeni ya da yaygın ismiyle influencer (sosyal etkileyici) pazarlama kavramı giderek yaygınlaşmaktadır. Markaların ön plana çıkarak marka tutumunun oluşması ve kalıcı olmasında influencer kaynak güvenliğinin sağlanması önemli rol oynamaktadır. Influencer kaynak güvenilirliği; güvenilirlik, çekicilik, uzmanlık ve online benlik sunumu şeklinde ele alınmıştır. Bu çalışmada, influencer kaynak güvenilirliği boyutlarının ve marka tutumunun satın alma niyeti üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, internet üzerinde yapılan anketlerden dönüş sağlayan toplam 3127 katılımcı analize dâhil edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, oluşturulan hipotezler, ikisi hariç kabul edilmiştir. Buna göre, influencer kaynak güvenilirliğinin 2 alt boyutu olan güvenilirlik ve çekicilik değişkenleri ile marka tutumu, tüketicilerin satın alma niyeti üzerinde pozitif etkide bulunmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, influencer pazarlamasında kaynak güvenilirliğinin çok önemli olduğu ve kaynak güvenilirliğini oluşturan alt boyutlar olan güvenilirlik ve çekicilik konusunda tüketicilere pozitif algılamalar verildiğinde, marka tutumu ve nihai olarak satın alma niyetinin pozitif olarak etkileneceği görülmüştür. Bu çalışma, pazarlamadaki yeni ve önemli gelişmelerden birisi olan influencer güvenilirliğini marka tutumuyla birlikte satın alma niyetine etkisini araştırdığı için literatüre katkı yapmaktadır. Bulgular değerlendirildiğinde pazarlama faaliyetlerinde influencer pazarlamasının kaynak güvenilirliği açısından nasıl olması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunulabilir. Influencerların öncelikle çekici ve güvenilir olması, satın alma niyeti ve marka tutumu açısından tüketici davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir. İşletmelerin bu sonuçları değerlendirerek influencer pazarlama faaliyetlerini planlaması önerilmektedir. Burada özellikle influencerların reklamını yapacakları marka ile uyumlu olması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Influencer (Fenomen), Influencer Kaynak Güvenilirliği, Marka Tutumu, Satın Alma Niyeti, Sosyal Medya.

Sarioğlu, C. İ. (2023). Influencer Kaynak Güvenilirliği ve Marka Tutumunun Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 912-937 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1248404>

Geliş Tarihi	06.02.2023
Kabul Tarihi	18.06.2023
Yayın Tarihi	20.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, 41800 Hereke-Körfez / Kocaeli, Türkiye, cuneyd.sarioğlu@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1610-8775

2023, 12 (2), 912-937 | Research Article

The Effect of Influencer Source Trust and Brand Attitude on Purchasing Intention

Cüneyd İkbâl SARIOĞLU¹

Abstract

In recent years, innovations in the field of marketing and expansions in the fields of technology and social media have been continuing. One of these innovations, the social media phenomenon or the concept of influencer (social influencer) marketing with its common name, is becoming increasingly widespread. Ensuring the security of influencer sources plays an essential role in the formation and permanence of brand attitudes by coming to the forefront of brands. Influencer resource reliability has been discussed in the form of reliability, attractiveness, expertise, and online self-presentation. This study reveals the dimensions of influencer resource reliability and the effect of brand attitude on purchasing intention. In this context, 3127 participants who provided feedback from surveys conducted on the Internet were used in the analysis. Finally with the analysis made, the hypotheses created were accepted except for two. Accordingly, reliability and attractiveness variables, the 2 sub-dimensions of influencer source reliability and brand attitude influence consumers' purchase intention positively. According to the research results, the source's reliability is vital in influencer marketing, and the reliability of the source and the reliability of the lower dimensions of charm give positive perceptions of consumers' purchase intention and brand attitude. Ultimately it was observed that it would be positively affected. This study contributes to the literature because it investigates the effect of influencer reliability, one of the new and vital developments in marketing, on purchasing intention and brand attitude. When the findings are evaluated, recommendations can be made on how influencer marketing should be regarding source reliability in marketing activities. The fact that influencers are primarily attractive and reliable positively affects consumer behaviour in terms of brand attitude and purchase intention. It is suggested that businesses plan their influencer marketing activities by evaluating these results. thus, influencers need to be compatible with the brand they will advertise.

Keywords: Influencer, Influencer Source Credibility, Brand Perception, Social Media, Purchasing Intention.

Sarıoğlu, C. İ. (2023). Influencer Kaynak Güvenilirliği ve Marka Tutumunun Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 912-937 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1248404>

Date of Submission	06.02.2023
Date of Acceptance	18.06.2023
Date of Publication	20.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof., Kocaeli University, Hereke Ömer İsmet Uzunyol Vocational College, 41800 Hereke-Körfez / Kocaeli, Türkiye, cuneyd.sarioglu@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1610-8775

Giriş

Hızla gelişen iş dünyasındaki rekabetin yoğunlaşması sonucunda işletmeler ve markalar kendilerini yenilemek durumunda kalmaktadır. Tüketime yönelik faaliyetlerini yürüten işletmeler, tüketicilere bir şekilde ulaşmalarının öneminin farkındadırlar (Ercan & Harmankaya, 2019, s. 2679). Markalar, yeni müşterilere ulaşmak ve mevcut müşterilerini koruyabilmek için yenilikçi pazarlama kanalları ve stratejilerine yönelmektedirler. İletişim ve internet teknolojisinin hızla gelişmeye devam ettiği son dönemde sosyal medya mecraları, pazarlama alanında daha yoğun şekilde kullanılmaktadır (Avcı & Yıldız, 2019, s. 83). Sosyal medyanın pazarlama alanında da ön plana çıkmasıyla birlikte, sosyal medyada çok sayıda takipçisi olan ve etkileşim gücü yüksek olan influencer ya da sosyal medya fenomenleri, tüketici ile marka arasında köprü görevi görmeye başlamışlardır (Anbarlı, 2022, s. 503).

Bu bağlamda ortaya çıkan influencer pazarlama anlayışı, sosyal medya pazarlaması içinde yer alan önemli bir pazarlama stratejisine dönüşmüştür (Wiedmann & von Mettenheim, 2020, s. 707). Belli alanlarda tanınmış kişiler olan influencerların çok sayıda takipçisi ve dolayısıyla yüksek sayıda etkileşimleri bulunmaktadır (Evans vd., 2017, s. 141). Bu kişilerin tüketicilerin gözünde güvenilir bir kaynak olarak görülmeleri, markalar açısından pazarlama iletişimi konusunda yeni bir fırsat olarak görülmektedir (De Veirman, 2017; Hughes vd., 2019). Bu sebeple gelişen influencer pazarının büyüklüğü, son yıllarda ciddi şekilde artmaktadır. Örneğin dünya çapında influencer pazarının büyüklüğü, 2016-2022 döneminde sürekli artarak 16.4 Milyar dolara ulaşmıştır (Statista, 2023). Konunun artan önemine karşılık, her ne kadar influencer pazarlama konusunda akademik çalışmalar artmakta olsa da özellikle tüketici davranışlarına, marka tutumu ve satın alma niyetine etkisi konusunda yeterince çalışma bulunmamaktadır (Nafees vd., 2021, s. 2). Bu çalışmada, pazarlama alanındaki yeniliklerden birisi olan influencer pazarlamada kaynak güvenilirliği kavramı, marka tutumuyla birlikte ele alınarak satın alma niyeti ile ilişkilendirilmektedir. Bu yönüyle bu çalışmanın literatüre katkı yapması düşünülmektedir.

Yeni marka oluşturulması ve markaya yönelik pozitif tüketici tutumlarının oluşturulması için, başarılı bir marka yönetimi ve stratejisi gereklidir (Bozkurt, 2022). Tüketiciler nezdinde marka değerinin algılanması ve marka sadakati gibi pozitif sonuçlara ulaşmak için sosyal medya pazarlama teknikleri ve özellikle influencer pazarlaması stratejileri kullanılmaktadır (Çopuroğlu, 2022, s. 2261). Tüketicilere güven verebilmek için güçlü bir marka imajı oluşturulmalıdır ve bunun için sosyal medya pazarlaması stratejileri oldukça etkili araçlardır (Özdemir vd., 2021, s. 119).

Tüketiciler güvendikleri kişilerin onayladığı ya da tavsiye ettiği ürünleri özellikle marka değeri olan ürünler hakkında pozitif marka tutumu geliştirmekte ve satın alma niyet ve davranışlarını da etkilemektedir (Gönülşen, 2020, s. 13; Çopuroğlu, 2022). Bu çalışmanın amacı, influencer kaynak güvenilirliği teorisi (Ohmanen, 1990) çerçevesinde güvenilirlik, çekicilik uzmanlık ve online benlik sunumu alt boyutları ile marka tutumunun tüketicilerin satın alma niyeti üzerindeki etkisini araştırmaktır.

Bu çerçevede, öncelikle influencer kaynak güvenilirliği modeli ve model bileşenleri açıklanacak, marka tutumu ve tüketicilerin satın alma niyeti ile ilgili kavramlar ve yaklaşımlar üzerinde durulacaktır. Literatür taraması sonucu ulaşılan ilgili çalışmaların bulguları çerçevesinde, araştırma modeli ve hipotezler oluşturulacak ve oluşturulan

araştırma modeli, ampirik olarak test edilecektir.

Kavramsal Çerçeve

Bu çalışma, tüketici davranışları ve satın alma süreci arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Tüketici davranışlarını etkileyen önemli değişim alanları arasında, teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Influencer pazarlaması yaklaşımı en popüler ve etkili sosyal medya pazarlama tekniklerinden birisidir (Bil vd., 2022, s. 221). Sosyal medya, tüketicilerin tüketim ve alışveriş alışkanlıklarını değiştiren; tüketicileri bilgilendiren ve onların tercih ve seçimlerini etkileyen önemli bir alandır (Diker, 2021). Ağızdan ağıza pazarlama, tüketici davranışlarını ve satın alma kararlarını etkileyen bir yaklaşımdır (Alan vd., 2018, s. 495). Influencer pazarlama, sosyal medya pazarlaması içinde yer alan bir kavramdır ve aynı zamanda elektronik ağızdan ağıza pazarlamanın bir türüdür (Lou & Yuan, 2019, s. 59; Bilsel ve Yunus, 2019; Kamaldeep, 2021).

Ünlülerin reklam ve pazarlama süreçlerinde kullanılmasından farklı olarak, sosyal medyada tanınan ama ünlü olmayan fenomenler, oldukça etkili bir şekilde marka tutumlarını etkilemektedirler (Lou & Yuan, 2019; Pop vd., 2022). Influencer denilen bu kişilerin, marka algısını ve marka imajını etkileyerek, satın alma niyetini de etkilediği görülmektedir (Gönülşen, 2020, s. 9). Influencer pazarlama anlayışı ile markanın ulaşabileceği tüketici sayısı artırılmakta, markanın tutundurulması sürecine liderlik edecek güvenilir kişilerin sosyal medya gücünden yararlanılmaktadır (Gedik, 2020, s. 363). Influencer pazarlamada önemli konulardan birisi, influencer kaynak güvenilirliği boyutlarıdır.

Influencer Güvenilirliği ve Boyutları

Influencer terimi, sosyal anlamda etkileyici olmayı ifade etmektedir (Gökçek & Gölbaşı, 2022). Bu etkileme, bireylerin davranış biçimlerini etkileme ve değiştirme şeklindedir ve etkileyici anlamındaki influencer kavramı daha sonra pazarlama alanında yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır (Gönülşen, 2020, s. 11). Influencer denilen kişiler, yeni nesil kanaat önderleri olarak da nitelendirilir. Yapılan çalışmalarda, influencer kavramının çok sayıda Türkçe karşılığı kullanılmıştır. Bunlar arasında nüfuzlu, fenomen, etkileyici, hatırlı kişi gibi örnekler verilebilir (Tunalı, 2022, s. 10). TDK, influencer kavramını "etkileyici" olarak Türkçeleştirmiştir. Bu çalışmada, son dönemde yapılan birçok çalışmada olduğu gibi influencer kavramı tercih edilmiştir. Influencer pazarlaması, sponsorlu bir şekilde ürün deneyimlerini izleyicileriyle potansiyel müşteri olarak paylaşmaya dayanan ve düşük maliyetle yürütülebilecek bir pazarlama anlayışıdır (Çopuroğlu, 2022, s. 2261). Influencer pazarlamasında, sosyal medyada tüketicilerle sürekli etkileşim halinde olan sosyal medya fenomenlerinden yararlanılmaktadır (Leite & Baptista, 2021, s. 1).

Çok geniş izleyiciye sahip olan influencer imkânlarını gören pazarlama dünyası, hedef kitleye etkili şekilde ulaşabilmenin etkin bir yolunu keşfetmişlerdir (De Veirman vd., 2017, s. 798). Sosyal medyada tanınmış olan kişilerin sahip olduğu takipçi sayısı ve etki alanından faydalanmak üzere ortaya atılan bu pazarlama anlayışında, tüketicilerin influencer öneri ve kararlarına güven duyması ve ikna olmaları önemlidir (Eyel & Şen, 2020, s. 13). Sosyal medyada etkin olan influencer, tüketici ve marka arasında köprü görevi görmektedir (Leite & Baptista, 2021, s. 2). Bu pazarlama anlayışı, dijitalleşme

sürecinde ortaya çıkar ve müşteri iletişimi sürecine ciddi katkı sağlamaktadır (Lou & Yuan, 2019; Şeker, 2022).

Sosyal medya influencer pazarlamasında, yeni tip bağımsız, üçüncü taraf onaylayıcı olarak influencer, takipçilerinin tutum ve davranışlarını farklı sosyal medya platformlarında etkilerler (Freberg vd., 2011, s. 90). Bu kişiler sosyal medya hesaplarını kullanarak resim, video ve diğer paylaşım ve güncellemeleri kullanarak, ilgili ya da uzman oldukları ürünlere yönelik düşüncelerini paylaşırlar. Bu şekilde markaların etkin pazarlama iletişimine katkı yapan bu kişilerin sayısı giderek artmaktadır (De Veirman vd., 2017, s. 800). Influencerların takipçiler açısından güvenilir olarak görülmesi, pazarlama iletişimde çok faydalı bir özelliktir ve takipçiler tarafından başkalarına tavsiye edilen içerik hızla yayılmaktadır (Aktaş ve Şener, 2019, s. 399). Bu kişilerin, algı ve tutumları etkileyebilme güçleri, markalar tarafından kullanılmaktadır (Gönülşen, 2020).

Pazarlama literatüründe, influencerların algılanan güvenilirliği, paylaşılan mesajların etkinliğine bağlı olduğu kadar, influencerın güvenilirliği ve uzmanlığına da bağlıdır (Lou & Yuan, 2019; AlFarraj vd., 2021). Influencer denilen kişiler sosyal medyada, belli konularda paylaşım yapan ve bu şekilde gelir kazanan kişi iken markaların dikkatini çekerek bir anlamda takipçileriyle olan iletişimini pazarlama iletişimine dönüştürürler (Tunalı, 2022, s. 10). Influencer pazarlaması ile tüketici marka tutumlarını etkilemek mümkündür (Nafees vd., 2021, s. 4) ve bu şekilde bireyselleştirilmiş ve özgürce oluşturulan içerikler kullanılarak pazarlama iletişimine katkı yapılmaktadır (Taşdelen, 2020, s. 1075).

Influencer pazarlama, paylaşım içerikleri kullanılarak etkilenen takipçiler aracılığıyla mesajın yayılması ve bunun tüketicileri marka imajı ve marka farkındalığı davranışlarına yönlendirilmesini amaçlamaktadır (Beyaz, 2022, ss. 591-592). Takipçiler, influencerları gönüllü olarak takip ettikleri için, verilen mesajları daha kolay kabul etme eğiliminde olurlar ve gizli reklam mesajları böylece daha hızlı bir şekilde yayılabilir (Wiedmann & von Mettenheim, 2020, s. 707). Pazarlama departmanları, sosyal medya verilerine her zaman ulaşabilirler ve yapılan paylaşımları, ürünlerle ilgili yapılan yorumları, beğenme ve beğenmeme sebeplerini rapor haline getirebilirler (Chetoui vd., 2020, s. 1363). Sosyal medyadaki influencerlar, çevrim içi ünlülerdir, diğer ünlülerden farklı olarak onları sadece takipçileri tanır (Onurlu vd., 2022, s. 166). Influencerların belli ürün deneyimiyle ilgili paylaşımları, samimi ve güvenilir olarak algılanır ve bu şekilde, takipçilerinin marka tutumlarını etkilerler (Ünlükaya & Tosun, 2021, s. 46).

Influencerların belli bir marka tutumunu başarıyla etkilediğinin göstergeleri arasında takipçi sayısı, markayla ilgili paylaşım ile ilgili etkileşim sayısı, beğenme ve paylaşma sayıları başta gelmektedir (Freberg vd., 2011, s. 90; Wiedmann & von Mettenheim, 2020, s. 708). Influencerlar, sosyal etkileşim ve paylaşımlarıyla, sosyal olarak yeniliklere açık olan takipçilerini yönlendirerek yeni trend oluşturabilme gücüne sahiptirler (Nafees vd., 2021, s. 1).

Buradaki temel nokta, influencerların paylaşımlarının takipçileri tarafından nasıl algılandığı ve influencerın özelliklerinin marka tutumunu nasıl etkileyeceği konusudur. Influencerın sahip olduğu özelliklerinin Ohanian'ın (1990) kaynak güvenilirliği modeline göre değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Bu özelliklerin hangilerinin tutum ve satın alma niyeti üzerinde etkili olduğunun anlaşılması gerekir (Ali & Temizkan, 2022,

s. 744).

Ohanian (1990) tarafından ortaya atılan Kaynak Güvenilirliği Teorisi'nin temelinde, iletişim sürecinde iletilen mesajın alıcı tarafından kabul edilme sürecinde etkili olan faktörler yatmaktadır. Bu teoriye göre, bir mesaj kaynağının kabul edilmesi için influencerın sahip olması gereken güvenilirlik, uzmanlık, çekicilik ve online benlik sunumu gibi boyutlar söz konusudur ve influencer güvenilirliği kavramının temelinde Ohanian (1990) tarafından ortaya atılan kaynak güvenilirliği teorisi yer almaktadır (Özdemir vd., 2021, s. 118). Bu yaklaşım, literatürde en çok kabul eden yaklaşımların başında gelmektedir (Avcı & Yıldız, 2019, s. 90). Kaynak güvenilirliğinin temelinde, influencerın sahip olduğu özelliklerin takipçileri tarafından olumlu olarak algılanması yatmaktadır (Şiker, 2019, s. 237). Eğer takipçiler ya da tüketiciler, kaynağı güvenilir olarak algırlarsa, gelen mesajları daha kolay kabul edeceklerdir (Onurlu vd., 2022, s. 167).

Güvenilirlik Boyutu

Kaynak güvenilirliği modelinin ilk boyutu olan güvenilirlik boyutu, herhangi bir ürün üzerinde pozitif fikirler ileri süren kişilere duyulan güven ve verilen mesajın kabul derecesiyle ilgilidir (Ohanian, 1990). Buna göre tüketicilerin güvenilir olarak algıladıkları bir kaynaktan aldıkları bilgiye inanmaları sonucunda, marka tutumlarını ve hatta satın alma niyetlerini değiştirme olasılıkları yüksektir (Avcı & Yıldız, 2019, s. 87). Kaynağın güvenilir olarak algılanmasıyla birlikte, verilen mesaj, tutumların değişimini sağlama gücüne sahip olacaktır (Onurlu vd., 2022, s. 167). Bilgi kaynaklarının algılanan dürüstlüğü, samimiyeti, uzmanlığı ve yayılan bilginin geçerli olması, kaynaktan elde edilen bilginin değerini belirlemektedir (Uğurhan & Yaşar, 2021; Kemeç & Yüksel, 2021; Çopuroğlu, 2022).

Markalar, güvenilir influencerların takipçilerinin tutumlarını etkileme gücünü ve ürünleri satın almaya yönlendirme potansiyelini kullanmak isterler. Takipçiler, influencerlara kendi yakınları ve arkadaşları kadar hatta zaman zaman onlardan daha fazla güvenirlir (Kim & Kim, 2021, s. 223). Buradaki güvenilirlik aslında zamanla inşa edilen bir algılamadır (AlFarraj vd., 2021, s. 3).

Pazarlama faaliyeti yürüten influencerların takipçileriyle etkileşim başarısının, pazarlama hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırması beklenir (Hughes vd., 2019; Kamaldeep, 2021). Bu sebeple, markalar, ürünlerinin promosyon ve tanıtımı için samimi ve güvenilir influencerlar bulmaya çalışırlar (Chekima vd., 2020, s. 1510). Güven faktörü, markaların tüketicilerle uzun dönemli sürdürülebilir ilişki kurması için gerekli bir özelliktir ve bunu sağlamanın yolu, güvenilir olarak algılanan influencerların bu özelliğinden yararlanmaktan geçmektedir (Güneş vd., 2022, s. 165). Markaya ilişkin bilgi ve mesajları yayan kişinin, güvenilirlik özelliğine ek olarak, uzmanlık özelliğine de sahip olması birlikte etkili olacaktır (Lim vd., 2017, s. 21).

Uzmanlık

Kaynak güvenilirliği modelinin ikinci boyutu olan uzmanlık boyutunda, mesaj kaynağının bilgi, beceri ve özellikle deneyim yönünden güvenilir kaynak olarak kabul edilmesi söz konusudur. Burada uzmanlığın özellikle mesajın alıcıları ya da takipçiler tarafından algılanan bir boyut olduğu unutulmamalıdır. Bir başka deyişle influencerın gerçekten uzman olması gerekmez (Avcı & Yıldız, 2019, s. 88). Örneğin bir ürün

reklamında görünen kişi uzman olarak algılanmazsa, tüketiciler reklamı yapılan ürüne karşı olumsuz tutum gösterirken; reklamda görünen kişinin uzman olarak algılanması, kaynak güvenilirliğini sağlayacaktır (Ohanian, 1990). Uzmanlık boyutunda bilgi kaynağının ürünle ilgili yeterli olup olmadığı konusundaki algılamaya bağlı olarak tutum geliştirilir (Onurlu vd., 2022, s. 167). Influencerların reklamını yaptıkları ürünle ilgisinin olması ya da uzmanlığı olduğu algısı, o ürünün tüketiciler tarafından onaylanmasına yol açmaktadır (Djafarova & Rushworth 2017; Chekima vd., 2020). Ohanian (1990), algılanan uzmanlığın, satın alma niyetini etkilemede güvenilirlik ve çekicilik faktörlerinden daha etkili olduğunu ifade etmektedir. Influencerlar genelde ürünlerin kullanım deneyimlerini paylaştıkları için, ünlülere göre daha uzman olarak algılanırlar (Şiker, 2019, s. 237). Bu sebeple alanında uzman olan influencerlar, uzmanlık düzeyleri daha düşük olan fenomen ünlülere göre daha ikna edici olarak kabul edilirler (Wiedmann & von Mettenheim, 2020, s. 709).

Çekicilik

Modeldeki üçüncü boyutta yer alan çekicilik kavramından, fiziksel dış görünüş anlaşılır. Çekicilik kavramının farklı tanımları mevcut olsa da ilk akla gelen anlamı, ilk izlenimin olumlu oluşmasını sağlayan fiziksel özelliklerdir (Onurlu vd., 2022, s. 167). Influencerlar açısından çekicilik, sadece fiziksel değil sosyal çekiciliği de kapsar. Çekici bir kaynaktan gelen mesajların kabul edilme olasılığı daha fazla olacaktır (Yıldız, 2021; Ali & Temizkan, 2022). Bir kişi, alımlı, güzel ya da sık olarak algılandığında çekicidir ve çekici olan kişilerin ürünlerin kabul edilmesini kolaylaştıracağı düşünülmektedir (Ohanian, 1990). Çekicilikte influencerın sadece dış görünüşü değil aynı zamanda takipçilerde uyandırdığı his ve algılama da önemlidir. Çekicilik özelliğinin etkisiyle takipçiler, kendilerine sunulan bilgi ve fikirleri daha kolay benimserler (Wang & Scheinbaum, 2017, s. 8). Tüketicilerin gözünde önce influencerın çekiciliği ön plana çıkmakta, daha sonra uzmanlık boyutu etkili olmaktadır. Kaynağın çekiciliği ne kadar fazla olursa, alıcıların gönderilen mesajları kabul etmesi o kadar kolay olacaktır (Eisend & Langner, 2010; Ananda & Wandebori, 2016).

Influencer pazarlamada çekicilik ve diğer boyutlardaki güvenilirlik destekleriyle tüketicilerin satın almaya ilişkin tereddütleri giderilmiş olur. Bu süreçte asıl amaç, tüketicileri satın alma davranışına yönlendirmektir (Kim ve Jeong, 2016, s. 1244). Çekicilik faktörü çerçevesinde aşinalık, benzerlik ve hoşlanılma gibi yönler de söz konusudur (Ohanian, 1990). Influencerların etkileşim kalitesinde, takipçilerin kendileriyle influencer arasında benzerlik olduğu algısına sahip olması önemli rol oynamaktadır (Lim vd., 2017, s. 21). Kaynağın çekicilik özelliği sonucunda, alıcılar ya da takipçiler kaynağa kendilerini yakın hissediler ve bu da onların tutum ve davranışlarını etkilemektedir.

Bu alanda yapılan çalışmaların birçoğu, daha çok influencer pazarlamanın nasıl tüketici algılama ve davranışlarını yönlendirdiği üzerinedir (Ali & Alqudah, 2022). Sosyal medya influencerlarının fiziksel çekiciliği, reklamların kabul edilme oranını artırmaktadır. Yapılan çalışmalarda, kaynak çekiciliğiyle tüketici algısı ve satın alma niyeti arasında pozitif ilişkilerin bulunması, çekiciliğin önemli bir faktör olduğunu göstermektedir (Lim vd., 2017; Akdeniz & Uyar, 2021). Fenomenlerin takipçiler tarafından güvenilir olarak algılanmasının yanında çekici olarak algılanması satın alma davranışlarını daha güçlü etkilemektedir (Lim vd. 2017; Saima & Khan, 2020; İri, 2022).

Online Benlik Sunumu

Kaynak güvenilirliği kapsamındaki diğer önemli boyut olan online benlik sunumunda yer alan benlik sunumu kavramını kısaca açıklamak gerekir. Benlik sunumunda bireylerin günlük hayatta buldukları ortama uyum sağlamak için farklı kişilik özellikleri yansıtılmaktadır. Bu anlamda bireyler bir tür maske kullanarak, kendilerini nasıl göstermek isterlerse öyle davranırlar (Goffman, 2016). Yapılan çalışmalarda, bireylerin sosyal medyada yer almadaki ana amaçlarının beğenilmek ve onaylanmak olduğu bilinmektedir. Bireyler, kimliklerini yansıtırken toplumun onaylayacağı şekilde yansıtma dikkat etmektedirler (Hepekiz & Gökaliler, 2019, s. 761).

Online benlik sunumu ise bireylerin kendilerini sosyal medya mecralarında sunmasıdır. Burada bireyler nasıl algılanmak isterlerse, kendilerini topluma kabul ettirmeye yönelik olarak bir sunum söz konusudur (Özdemir & Yıldırım, 2019). Sosyal medyada örneğin influencerlar, kendileri ile ilgili bilinmesini istedikleri yönlerini ön plana çıkaracaklardır (Onurlu vd., 2022, s. 167). Yapılan bir çalışmada, kaynak güvenilirliği boyutları arasında güvenilirlik, çekicilik ve online benlik sunumu boyutlarının marka değerini ve dolaylı olarak satın alma niyetini pozitif yönde etkileyeceği ortaya çıkarılmıştır (Güven & Köken, 2022).

Kaynak güvenilirliği konusundaki çalışmalarda görece az işlenen bir boyut olan online benlik sunumu oldukça önemli bir konudur. Sosyal etkileşimlerde, influencerların takipçilerine vermek istedikleri imaja uygun şekilde davrandıkları söylenebilir (Yıldırım & Eldeniz, 2022). Djafarova ve Trofimenko (2018) tarafından yapılan çalışmada, online benlik sunumu ön plana çıkan boyut olarak bulunmuştur ve böylece online benlik sunumunun, tüketicilerin marka tercihlerini etkilediği görülmüştür. Influencerların online benlik sunumları, tüketicilerin satın alma niyetlerini etkileyen önemli bir boyut olarak görülmektedir (Güven & Köken, 2022, ss. 2853-2854).

Marka Tutumu

Planlı davranış teorisine göre, davranışların gerçekleşmesi için gerekli olan unsurlardan birisi tutumdur (Ajzen & Fishbein, 1980). Marka tutumu, kısaca markalı ürünlerin tüketicilerin iç dünyasında değerlendirilmesidir ve böylece markaların tüketicilerin zihninde yer almasını sağlar (Kotler & Armstrong, 2010). Marka tutumu, markayı oluşturan değerlerin tüketici zihnindeki olumlu ya da olumsuz yansımalarıdır (Cop & Baş, 2010; Wu vd., 2011; Yıldız, 2019). Tüketicilerin markalarla ilgili tutumlarının temelinde rasyonel ya da duygusal sebepler yer alabilir. Marka tutumu, pazarlama çalışmalarında sıkça kullanılan önemli bir değişkendir ve çok sayıda pazarlama değişkeniyle yakın ilişki içerisinde ve bu değişkenler arasında satın alma niyeti de yer almaktadır (Trivedi & Sama, 2020; Febrian & Fadly, 2021). Markalar, tüketicilerle etkin iletişim kurabilmek için sosyal medyadan yararlanır ve böylece takipçileri aracılığıyla marka tutumu oluşumuna katkı yaparlar (Cengiz vd., 2016, s. 612).

Etkili marka stratejilerinin temelinde, başarılı pazarlama iletişimi yer alır ve marka tutumu bu süreçte önemli bir değişkendir (Aydın, 2021, s. 214). Marka tutumu yaratma sürecinde doğru hedef kitleye, doğru araçlarla ve mesajlarla ulaşılması gerekir (Ünlükaya & Tosun, 2021, s. 44). Tüketiciler, geliştirdikleri marka tutumlarını karşılaştırarak satın alma kararlarını verme eğilimindedir. Marka tutumu, tüketici davranışlarını etkileme sürecinde, kaynak güvenilirliği modelindeki boyutlar

çerçevesinde de ele alınabilir (Wang ve Scheinbaum, 2017, s. 5). İntuencerların kaynak güvenilirliğini sağlayarak marka tutumunu pozitif şekilde etkilediği düşünülmektedir (Eyel & Şen, 2020, s. 14).

Marka tutumu, üç ana bileşenden oluşmaktadır ve bunlar arasında bilişsel, davranışsal ve duygusal bileşenler sayılabilir (Çakır, 2006, ss. 670-671). Markalar bu tutum bileşenlerini kullanarak, tüketicilerin olumlu tutum sahibi olmasına çalışırlar ve bu süreçte intuencerların önemli bir yeri vardır. İntuencerlar güvenilir kaynak olarak kabul edildiklerinde, marka tutumunu kabul ettirmeleri daha kolaydır (Ünlükaya & Tosun, 2021, s. 45). Sosyal medyanın avantajlarından yararlanarak yürütölen bu süreçle birlikte, daha geniş kesimlere ulaşılabilirilmektedir (Anbarlı, 2022, s. 504). Bununla birlikte, marka tutumu çalışmalarında intuencerların kullanımında dikkat edilmesi gereken önemli bir noktayı vurgulamak gerekir. Sadece çok sayıda takipçisi var diye iş birliği yapılan intuencerlar eğer markayla ilişkilendirilemezse ya da kaynak güvenilirliği sağlanamazsa ters etki yapabilirler (De Veirman vd., 2017, s. 802).

Satın Alma Niyeti

Marka tutumuyla yakından ilişkili bir kavram olan satın alma niyeti, daha sonra satın alma davranışına doğru giden bir sürece girildiği anlamına gelir. Güçlü marka tutumu geliştiren bir tüketicinin, genelde satın alma davranışını gerçekleştirmesi beklenir (Hmoud vd., 2022, s. 1550). Tüketici davranışlarında önemli alanlardan birisi olan satın alma niyeti ve davranışı, bir ürünün satın alınıp alınmayacağına dair bir karar verme sürecidir ve bu sürecin sonucunda tatmine ulaşacağını düşünen tüketiciler, satın alma niyetine girerler (Bil vd., 2022, s. 225). Satın alma niyeti, tüketicilerin satın alma davranışı sürecinde yaşadığı belirli bir ürünü satın alma isteğidir ve bu sebeple satın alma niyetinden sonra satın alma davranışı aşaması gelmektedir (Lou ve Yuan, 2019, s. 62).

Tüketici satın alma karar sürecinde beş basamaktan bahsedilmektedir ve bu basamakların başarılı şekilde tamamlanması için pazarlama stratejisinin etkin olması gerekmektedir (Kotler & Keller, 2016). Niyet, davranışa doğru giden süreçte yer alan adımlardan birisidir. Satın alma niyeti, tüketicilerin satın almaya yönelik eğilimlerini yansıtan bilinçli bir planlama sürecidir (Kemeç & Yüksel, 2021, s. 166). Satın alma süreci içerisinde yer alan satın alma niyeti dışında bilgi araştırma, alternatiflerin araştırılması, satın alma kararı ve satış sonrası kararlar yer almaktadır (Kotler vd., 2017). Tüketici tutumları, deneyim ve öğrenme ile edinilir ve zamanla satın alma davranışına dönüşebilir.

İntuencerların tüketici satın alma niyeti oluşturulmasında önemli bir rolü vardır ve bu şekilde çok sayıda markayla iletişim kurulmasını sağlarlar (Wielki, 2020, s. 6). İntuencer pazarlama yöntemleri, satın alma niyeti oluşturma ve satın alma davranışına ulaşılmasında önemli rol oynamaktadır (Bil vd., 2022). Burada tüketicilerin sosyal, psikolojik ve ekonomik şartları başta olmak üzere çok sayıda değişken etkin rol oynamaktadır (Anbarlı, 2022, s. 506). İntuencerlar kolay ulaşılabilen, uygun maliyetli ikna araçlarına dönüştükleri için başarılı olmaktadır (Halim vd., 2020; Erdoğan & Özcan, 2020).

İntuencer Güvenilirliği, Marka Tutumu ve Satın Alma Niyeti İlişkisi

İntuencer pazarlama yaklaşımı kullanılarak marka tutumları etkilenmekte ve bu

şekilde referans olarak kabul edilen güvenilir, uzman ve çekici kişiler etkili olmaktadır. Influencer pazarlama yaklaşımı, tüketicilerin satın alma niyet ve davranışlarını da etkileyebilme gücüne sahip olan önemli bir yeniliktir (Anbarlı, 2022, s. 503). Tüketiciler, güvendikleri ve kendilerine yakın hissettikleri kişilerden etkilenirler ve bu kişiler arasında aile fertleri, arkadaş ve yakınların yanında influencerlar da bulunmaktadır. Influencerlarla etkileşim sonucu, tüketiciler tarafından güvenilir kaynak olarak algılandığı için, gönderilen mesajlar pozitif olarak algılanmaktadır (Anbarlı, 2022, s. 506).

Tüketici satın alma sürecinde bulunan aşamalar arasında satın alma niyeti, satın alma kararı ve satın almadan sonra da devam eden aşamalar bulunmaktadır ve bu süreç, satın alma öncesi ile satın alma sonrasını kapsamaktadır (Aslan & Özbeyaz, 2019, s. 214). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bu aşamalar daha yoğun olarak internet üzerinden yürütülmektedir ve sosyal medya ve influencerlar bu süreçlerde etkin rol oynamaktadır (Yuva vd., 2021, s. 4). Influencerların etki alanında bulunan çok sayıda tüketici, markaların influencer pazarlama stratejileri doğrultusunda, tüketici tutum ve davranışlarını etkilemektedirler (Freberg vd., 2011; Chopra vd., 2021).

Yapılan literatür araştırması sonucu influencerların tüketici davranışları üzerindeki etkisini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Kemeç & Yüksel, 2021). Eru vd., (2018) yaptıkları çalışmada, influencerların güvenilirliği ile marka güveninin tüketicilerin satın alma niyet ve davranışlarını pozitif yönde etkilediğini bulmuşlardır. Buna benzer çok sayıda çalışmada influencerların kaynak güvenilirliği faktörlerini kullanarak satın alma niyetini etkilediği görülmüştür (Lim vd., 2017; İnce & Bozyiğit, 2018; Eru vd., 2018; Lou & Yuan, 2019; Torres vd., 2019; Eysel & Şen, 2020; Isyanto vd., 2020; Trivedi & Sama, 2020; AlFarraj vd., 2021; Kemeç & Yüksel, 2021; Baruönü, 2021; Aydın Aslaner ve Aydın, 2021; Onurlu vd., 2022; Karataş & Eti, 2022; Tunalı, 2022; Güneş vd., 2022). Bu bilgiler ışığında, influencer kaynak güvenilirliğinin alt boyutlarıyla satın alma niyeti arasındaki ilişkiye dair hipotezlerimiz aşağıda sunulmuştur;

H1: Influencer kaynak güvenilirliğinin, güvenilirlik alt boyutunun satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.

Teknolojinin ve sosyal medyanın gelişmesi sonucu, influencerlar, rahatça ulaşabildikleri tüketicilerin satın alma niyet ve davranışlarını etkilemektedir (Yuva vd., 2021, s. 3). Eru vd. (2018) yaptıkları çalışmada kaynak çekiciliğinin satın alma niyetini olumlu yönde etkilediği sonucuna varmıştır. Karahan (2022) yaptığı çalışmada, kaynak çekiciliğinin dolaylı olarak satın alma niyetini pozitif yönde etkilediği sonucuna varmıştır. Bu bilgiler ışığında 2. hipotezimiz aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

H2: Influencer kaynak güvenilirliğinin, çekicilik alt boyutunun satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.

Chetioui vd. (2020) yaptıkları çalışmada, influencerlara karşı geliştirilen olumlu tutumlar sonucu, tüketicilerin marka tutumu ve satın alma niyetinin de olumlu yönde ilerlediği sonucuna varmışlardır. Eisend ve Langner (2010), çekicilik ve uzmanlık boyutlarının marka tutumunu pozitif yönde etkilerken, çekicilik boyutunun daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kim ve Kim (2021) influencerlara karşı güven oluşturulduğunda satın alma niyetini etkilediğini ileri sürmüştür. Baruönü (2021) yaptığı çalışmada influencer kaynak güvenilirliği boyutlarının marka tutumu ve satın

alma niyetini pozitif olarak etkilediği sonucuna varmıştır. Bu çerçevede 3. hipotezimiz aşağıdaki gibidir;

H3: İfluencer kaynak güvenilirliğinin uzmanlık alt boyutunun satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.

İfluencerların yaptıkları reklam kampanyaları sonucu, tüketici tutumlarının olumlu yönde değiştiği sonucuna varılmıştır (Lou & Yuan, 2019; Trivedi & Sama, 2020; Keçeci & Karaca, 2022; Karahan, 2022; Şeker, 2022). Bu sebeple, influencerlar markalar tarafından tüketicileri ve tüketici tutum ve davranışlarını etkilemek için kullanılan bir pazarlama stratejisinin bir parçası haline gelmektedir (De Veirman vd., 2017; Aydın, 2021). Djafarova ve Trofimenko (2018), yaptıkları çalışmada, online benlik sunumu diğer kaynak güvenilirliği faktörlerinden daha fazla ön plana çıkmıştır. Onurlu vd. (2022) yaptıkları çalışmada, kaynak güvenilirliğinin güvenilirlik, uzmanlık, çekicilik ve online benlik sunumunun markaya güven duyulmasıyla sonuçlandığını ifade etmektedir. Bu da doğal olarak marka tutumu ve satın alma niyetine olumlu yansıyacaktır. Bu çerçevede oluşturulan 4. hipotezimiz şu şekildedir;

H4: İfluencer kaynak güvenilirliğinin online benlik sunumu alt boyutunun satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.

Marka tutumu kavramı, bir marka hakkında tüketicilerin ürüne ilişkin algılamaları ve ürüne karşı aldıkları pozisyonu belirleyen bir değişkendir. Satın alma niyeti ise tüketicilerin bir markaya yönlendirilmiş ve satın alma sürecine başlamış oldukları bir durumdur (Başaran & Yıldız, 2022). Marka tutumu geliştikçe satın alma niyeti ve davranışı ortaya çıkmaya başlar (Mürütsoy & Toksarı, 2021). Birçok çalışmada influencer güvenilirliğinin tüketici tutumlarını, özellikle marka tutumlarını ve nihai olarak satın alma niyetini etkilediği konusu üzerinde durulmuştur (Lim vd. 2017; Xiao vd., 2018; Saima & Khan, 2020; Gönülşen, 2020; İri, 2022; Güven & Köken, 2022). Avcı ve Yıldız (2019) yaptıkları araştırma sonucunda influencerların yaptıkları görsel paylaşımlar sonucunda tüketicilerin marka tutumunu pozitif yönde etkilediğini bulmuşlardır. Bu bağlamda, bir başka çalışmada, influencerların marka uyumu şartıyla tüketicilerin marka tutumu ve satın alma niyetini pozitif olarak etkilediği ileri sürülmektedir (Breves vd., 2019). Buna göre 5. hipotezimiz aşağıdaki gibidir;

H5: Marka tutumunun satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.

Ülkemizde de influencer pazarlamasıyla ilişkili son yıllarda yapılan çok sayıda araştırma, çalışmamıza ışık tutmaktadır. Bu çalışmalarda özellikle kaynak güvenilirliği teorisi kullanılarak influencer pazarlamasına ilişkin ciddi bulgulara ulaşılmıştır (Avcı & Yıldız, 2019; Oyman & Akıncı, 2019; Özdemir & Pirtini, 2022; Ekşi vd., 2022; Yıldız, 2022; Çakır, 2022; Avcı, 2023). Bu araştırmalardan bazı örnekler verilerek çalışmamızın konumlandırılması netleştirilmiş olacaktır. Öncelikle başta Z kuşağında bulunan tüketiciler başta olmak üzere, influencer pazarlamanın satın alma kararlarında etkili olduğu görülmektedir (Oyman & Akıncı, 2019). Avcı ve Yıldız (2019) yaptıkları araştırmada, Instagram fenomenlerinin kaynak güvenilirliği teorisi unsurlarından çekicilik ve güvenilirlik özelliklerinin marka satın alma düşüncesini pozitif etkilediği bulunmuştur. Ancak uzmanlık boyutunun bu süreçte anlamlı etkisi bulunamamıştır. Yapılan bir çalışmada, kaynak güvenilirliği teorisinin online satın alma davranışındaki rolü üzerinde durulmuştur (Özdemir & Pirtini, 2022). Ekşi vd. (2022) yaptıkları araştırma sonucunda algılanan sosyal medya pazarlama faaliyetleri, gösterişçi tüketim

eğilimini pozitif ve anlamlı yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu ilişkide influencer kaynak güvenilirliğinin tüm boyutları (uzmanlık, çekicilik ve güvenilirlik) etkilidir ve aynı zamanda kısmi aracı etkisi görülmüştür. Yıldız (2022) yaptığı araştırmada cinsiyetin influencer kaynak güvenilirliği boyutlarında farklılığa yol açtığı sonucuna varmıştır. Kadın influencerların çekicilik ve güvenilirlik ve en son uzmanlık boyutu ön plana çıkarken erkeklerde uzmanlık boyutunun daha etkili olduğu görülmüştür. Çakır (2022) de yaptığı çalışmada influencer pazarlamasının tüketicilerin güveniyle yakın ilişkisine dikkat çekmiştir. Avcı (2023) yaptığı güncel bir çalışmada, youtube fenomenlerinin sokak lezzetleri konusundaki performanslarını marka farkındalığı açısından incelemiş ve bu süreçte kaynak güvenilirliği teorisini kullanmıştır. Görüldüğü üzere, kaynak güvenilirliği teorisi oldukça kabul gören bir yaklaşımdır (Oyman & Akıncı, 2019, s.443).

Yöntem

Burada araştırmanın amacı, ana kütlesi ve kısıtları yanında veri toplama araçları, araştırmanın örnekleme, araştırma etiği, araştırma modeli ile araştırmanın hipotezleri yer almaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Kısıtları

Araştırmanın amacı, influencer (sosyal medya fenomeni) güvenilirliğinin ve marka tutumunun tüketicilerin satın alma niyetini nasıl etkilediğinin ortaya konulmasıdır.

Bu bağlamda kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak uygulanan çevrimiçi anket aracılığıyla 3127 katılımcıdan veri toplanılmıştır. Teknoloji okuryazarlığı gerektiren veri toplama sürecinde çalışmaya daha çok genç kuşaklar katılım sağlamıştır. Bu çalışma, Marmara bölgesinde yürütülmüştür. Anket verileri, Aralık 2022-Ocak 2023 dönemlerinde toplanılmıştır. Bu sebeple toplanılan verilerde zaman kısıtı olduğu belirtilmelidir. Araştırmaya katılan kişilerin, ankette yer alan ifadeleri tam ve doğru olarak anladığı ve dolayısıyla sorulara tarafsız, samimi ve objektif olarak cevap verdiği varsayılmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada kullanılan verilerin toplanması sürecinde çevrimiçi anket formu kullanılmıştır. Dört bölüm halinde hazırlanan anket formunun ilk kısmında demografik özellikleri ölçen sorular yer almaktadır. Anketin ikinci kısmında bulunan Influencer (sosyal medya fenomeni / ünlü kişi) Güvenilirliği Ölçeğinin oluşturulmasında Ohanian (1990) ve Djafarova ve Trofimenko (2018) tarafından yapılan çalışmalardan yararlanılmış ve ölçek, Onurlu vd. (2022) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Marka Tutumu Ölçeği, Polat vd. (2008) tarafından geliştirilmiştir. Satın Alma Niyeti Ölçeği, Mathur (1998) tarafından geliştirilmiş, Türkçeye uyarlaması Onurlu vd. (2022) tarafından yapılmıştır. Ölçeklerdeki sorular 5'li Likert ölçeğine uygun şekilde (1 kesinlikle katılmıyorum ve 5 kesinlikle katılıyorum) oluşturulmuştur.

Araştırma Örnekleme

Araştırmanın ana kütlesini Marmara bölgesinde yaşayan katılımcılar oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak üzere ana kütle maliyet ve zaman kısıtlarından dolayı, kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu şekilde hazırlanan çevrimiçi anket formu kullanılarak toplamda 3127 katılımcıdan araştırma çerçevesiyle ilgili veri

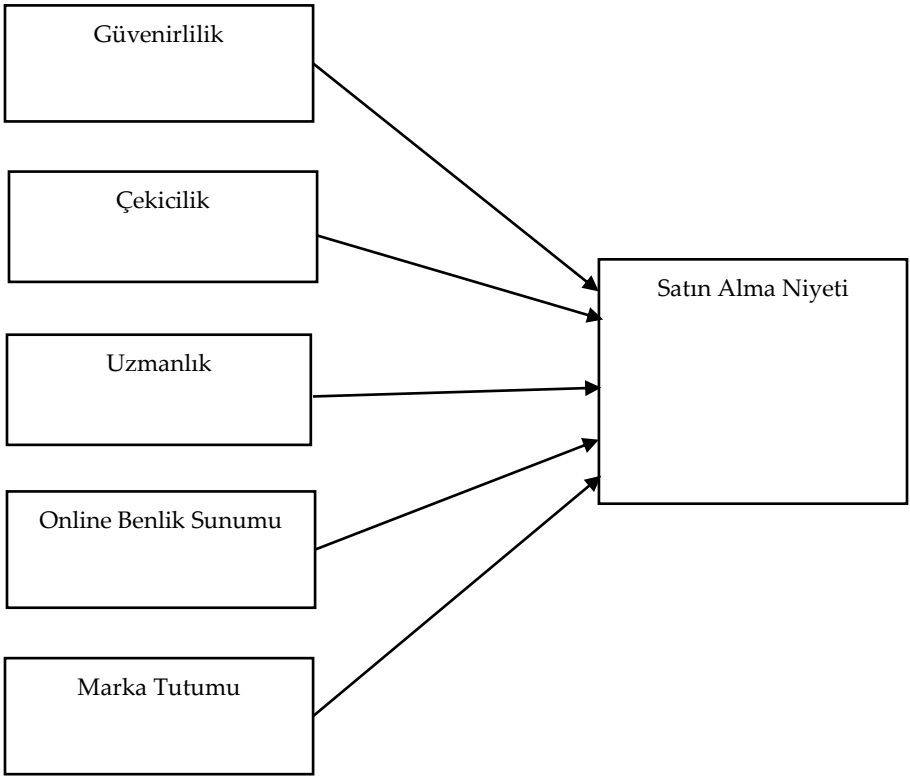
toplanmıştır.

Araştırma Etiği

Çalışma, araştırma ve yayın etiği kurallarına titizlikle uyularak hazırlanmıştır. Araştırma verilerinin toplanması için kullanılan anket formu için etik onayı, Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının 27/12/2022 Tarih ve E-10017888-100-342273 sayılı kararı ile alınmıştır.

Araştırma Modeli

Araştırma modeli ile influencer güvenilirliği boyutları ve marka tutumunun satın alma niyetini pozitif yönde etkileyeceği gösterilmektedir. Araştırmanın modeli aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Analiz ve Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılım

		N	%
Cinsiyet	Kadın	1844	59,0
	Erkek	1283	41,0
Medeni durum	Evli	2279	72,9
	Bekâr	780	24,9
	Ayrılmış/Boşanmış	68	2,2
Eğitim durumu	İlköğretim	219	7,0
	Lise	987	31,6
	Ön lisans	993	31,8
	Lisans	837	26,8
	Lisansüstü	91	2,9
Yaş	18-24	2009	64,2
	25-34	598	19,1
	35-44	295	9,4
	45-54	164	5,2
	55 ve üzeri	61	2,0
Aylık gelir	2500-5000	1466	46,9
	5001-7500	649	20,8
	7501-10000	440	14,1
	10001-12500	231	7,4
	12501-15000	145	4,6
	15001 ve üzeri	196	6,3
Günlük ortalama sosyal medya kullanımı	1 saat	357	11,4
	2 saat	691	22,1
	3 saat	799	25,6
	4 saat	544	17,4
	5 saat	293	9,4
	6 saat ve üzeri	443	14,2
Mesleğiniz	Öğrenci	1350	43,2
	Çalışmıyorum	342	10,9
	Kamu personeli	168	5,4
	Özel sektör çalışanı	784	25,1
	Kendi işim	213	6,8
	Emekli	50	1,6
	Diğer	220	7,0
Toplam		3127	100

Araştırmaya katılanların %59 'u kadın %41'i erkek, %72,9'u evli, %24,9'u bekâr, %2,2'si boşanmıştır. Eğitim durumu olarak katılımcıların %31,8'i ön lisans, %31,6'sı lise, %26,8'i lisans mezunu, yaş olarak %64,2'si 18-24 yaş aralığında, %19,1'i 25-34 yaş, %9,4'ü 35-44 yaş aralığındadır. Katılımcıların %46,9'u 2500-5000 tl, %20,8'i 5001-7500 tl, %14,1'i 7501-10000 tl aralığında aylık gelire sahiptir. Katılımcıların %43,2'si öğrenci, %25,1'i özel sektör çalışanıdır. Katılımcıların %25,6'si günlük ortalama 3 saat, %22,1'i günlük ortalama 2 saat sosyal medya kullanmaktadır. Son olarak katılımcılara kullandıkları sosyal medya platformlarını kullanma yoğunlukları sorulmuştur.

Katılımcılar sırasıyla en fazla Instagram, Youtube, Twitter, Tiktok ve Facebook kullanmaktadır.

Tablo 2: Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Ölçek	Cronbach Alfa	İfade Sayısı
İnfluencer Güvenirliliği	,97	25
Marka Tutumu	,92	19
Satın Alma Niyeti	,92	3

Ölçeklerin güvenirliliği için cronbach alfa değerine bakılmıştır. İnfluencer güvenirliliği ölçeği için $\alpha=,97$; marka tutumu ölçeği için $\alpha=,92$; satın alma niyeti ölçeği için ise $\alpha=,92$ bulunmuştur.

Tablo 3: İnfluencer Kaynak Güvenirliliği Faktör Analizi

Faktör	Faktör yükü	Açıklanan Varyans	Güvenirlilik kat sayısı
.....influencer çekicidir	,809	19,295	,92
.....influencer şık/zariftir	,802		
.....influencer güzeldir	,820		
.....influencer kibardır	,598		
.....influencer karizmatiktir	,729		
.....influencer stil sahibidir	,666		
.....influencer güvenilirdir	,741	17,865	,93
.....influencer dürüsttür	,786		
.....influencer inanılırdır	,737		
.....influencer samimidir	,613		
.....etkileşim halindedir	,405		
.....influencer doğrudur	,613		
.....influencer deneyimlidir	,680	20,172	,91
.....alanında bilgi sahibidir	,683		
.....influencer profesyoneldir	,751		
.....ürün ve tüketici ile bağlantılıdır	,517		
.....influencer zekidir	,593		
..... alanında uzmandır	,717		
.....influencer tutarlı içerik paylaşır	,492	16,0	,93
.....influencer ilham vericidir	,518		
.....influencer arkadaş canlısıdır	,661		
.....influencer sosyal medyada aktiftir	,773		
.....influencer iyi niyetlidir	,488		
.....influencer güçlü mesajlar üretir	,535		
.....yüksek kalitede içerik üretir	,533		
Toplam Açıklanan Varyans		73,33	,97

İnfluencer kaynak güvenilirliği ölçeğinin geçerliliğini test etmek üzere faktör analizi yapılmasına karar verilmiştir. Analiz sonucunda KMO değeri ,983 ve Barlett's Test of Sphericity değeri (p value; 000, chi-square: 69228,42, df:300) veri setinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Tablo 3'te faktör yükleri, faktörlerin açıklanan varyansları ve faktörlerin güvenilirlik kat sayıları belirtilmiştir. Marka tutumu ve satın alma niyeti tek boyutlu analiz edildiği için faktör analizi yapılmamıştır.

Tablo 4: Korelasyon Analizi Sonuçları

	Ortalama	Std.Sapma	Marka Tutumu	Satın Alma Niyeti
Çekicilik	3,20	1,01	,509**	,497**
Güvenirlilik	3,23	1,00	,474**	,447**
Uzmanlık	3,30	,97	,469**	,412**
Online Benlik Sunumu	3,40	,97	,484**	,423**
Marka Tutumu	3,02	,79	1	,588
Satın Alma Niyeti	2,68	1,11	,588**	1

** 0.01 seviyesinde anlamlı

Değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre marka tutumu ile çekicilik ($r=,509$; $p<0,01$), güvenilirlik ($r=,474$; $p<0,01$), uzmanlık ($r=,469$; $p<0,01$) ve online benlik sunumu ($r=,484$; $p<0,01$) arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca satın alma niyeti ile çekicilik ($r=,497$; $p<0,01$), güvenilirlik ($r=,447$; $p<0,01$), uzmanlık ($r=,412$; $p<0,01$) ve online benlik sunumu ($r=,423$; $p<0,01$) arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Son olarak marka tutumu ile satın alma niyeti arasında ($r=,588$, $p<0,01$) pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: İnfluencer Güvenirliliğinin ve Marka Tutumunun Satın Alma Niyetine Etkisi

	Model 1			Model 2		
	B	Beta	p	B	Beta	P
Sabit	,773		,000	-,195		,004
Çekicilik	,318	,289	,000	,166	,151	,000
Güvenirlilik	,218	,196	,000	,174	,157	,000
Uzmanlık	-,001	-,001	,983	-,034	-,029	,349
Online Benlik Sunumu	,055	,048	,178	-,016	-,014	,660
Marka Tutumu				,644	,458	,000
F= 250,240, R=,493, Adj. R²= ,242				F= 401,805, R=,626, Adj. R²= ,391		

** 0.01 seviyesinde anlamlı

İnfluencer güvenilirliği alt boyutlarının ve marka tutumunun satın alma niyeti üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Model 1 'de influencer güvenilirliği boyutlarının satın alma niyetine etkisine bakılmıştır. Analiz sonuçlarına göre çekicilik ($B=,318$, $p<0,01$) ve güvenilirlik ($B= ,218$; $p<0,01$) satın alma niyeti üzerinde pozitif etkilidir. Uzmanlık ve online benlik sunumu boyutları satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Model 2'de influencer güvenilirliği boyutlarına ek olarak analize marka tutumu eklenmiştir. Buna göre çekicilik ($B=,166$, $p<0,01$) güvenilirlik ($B= ,157$; $p<0,01$) ve marka tutumu ($B=,644$;

$p < 0,01$) satın alma niyeti üzerinde pozitif etkilidir. Marka tutumu boyutun modele eklenmesiyle çekicilik ve güvenilirlik boyutlarının etki düzeyleri azalmıştır. Markaya tutumun satın alma niyetini daha fazla etkilediği görülmüştür. Model 1’de olduğu gibi Model 2’de de uzmanlık ve online benlik sunumu boyutları satın alma niyeti üzerinde anlamlı etkiye sahip değildir.

Sonuç ve Tartışma

Markaların kullandığı en yeni ve etkili pazarlama stratejilerinden birisi olan influencer pazarlama aracılığıyla tüketicilerin tutum, davranış ve kararlarını etkileme amacı güdülmektedir. Günümüzde çok sayıda tüketici, influencerların fikirlerini önemserler ve onların fikirlerinden satın alma kararı verirken yararlanırlar (Kemeç & Yüksel, 2021, s. 167). Influencerların sayı ve öneminin artması, hem teknolojik gelişmelerin ve sosyal medyanın gelişmesine paralel şekildedir; hem de influencerlar aslında geleneksel ağızdan ağıza pazarlamayı daha modern ve sosyal medya destekli olarak yapmaktadırlar. Influencer pazarlamanın yüksek yatırım getirisi olması, içeriklerin güvenilir olması, ilgili takipçilerle etkileşim ve tüketicilerden gerçek zamanlı reaksiyonların alınması gibi avantajlar, bu yaklaşımın popüler hale gelmesini sağlamaktadır (Berger & Keller Fay Group, 2016). Dolayısıyla, influencer pazarlama spesifik hedef tüketici ulaşmak için çok etkili bir araca dönüşmüştür (Mabkhot vd., 2022, s. 3).

Bu çalışmada, influencer kaynak güvenilirliği ve marka tutumunun satın alma niyeti üzerindeki etkisine bakılmıştır. Oluşturulan araştırma kurgusu ve araştırma modeline uygun şekilde oluşturulan hipotezler, ampirik olarak test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, oluşturulan “Influencer kaynak güvenilirliğinin, güvenilirlik alt boyutunun satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır” şeklindeki ilk hipotezin doğrulandığı görülmüştür. Bu literatürdeki birçok çalışmayla paralel bir sonuçtur (Eisend & Langner, 2010; Lim vd., 2017; İnce & Bozyiğit, 2018; Eru vd., 2018; Xiao vd., 2018; Lou & Yuan, 2019; Torres vd., 2019; Avcı & Yıldız, 2019; Avcı & Yıldız, 2019; Oyman & Akıncı, 2019; Chetoui vd., 2020; Eysel & Şen, 2020; Trivedi & Sama, 2020; Isyanto vd., 2020; AlFarraj vd., 2021; Kemeç & Yüksel, 2021; Aydın Aslaner ve Aydın, 2021; Karahan, 2022; Onurlu vd., 2022; Tunali, 2022; Güneş vd., 2022; Özdemir & Pirtini, 2022; Ekşi vd., 2022; Yıldız, 2022; Çakır, 2022).

“Influencer kaynak güvenilirliğinin, çekicilik alt boyutunun satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır” şeklindeki ikinci hipotez de doğrulanmıştır. Bu sonuç, literatürle uyumlu görünmektedir (Sertoğlu vd., 2014; Lim vd., 2017; Evans vd., 2017; Avcı & Yıldız, 2019; Weismueller, 2020; Saima & Khan, 2020; Akdeniz & Uyar, 2021; İri, 2022). Ayrıca, kaynak güvenilirliğinin çekicilik boyutu, uzmanlık boyutundan daha etkili olarak bulunmuştur. Bu da literatürle uyumludur (Eisend & Langner, 2010).

“Marka tutumunun satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır” şeklindeki beşinci hipotez de doğrulanmıştır. Bu sonuç da literatürle uyumludur (Gönülşen, 2020; Trivedi & Sama, 2020; Febrian & Fadly, 2021; Mürütsoy & Toksarı, 2021; Çopuroğlu, 2022).

“Influencer kaynak güvenilirliğinin uzmanlık alt boyutunun satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır” hipotezi ve “Influencer kaynak güvenilirliğinin online benlik sunumu alt boyutunun satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır” şeklindeki hipotezler reddedilmiştir. Bu bulgular daha önce yapılmış çalışmalardan farklıdır

(Wiedmann & von Mettenheim, 2020; Djafarova ve Trofimenko, 2018; Güven & Köken, 2022; Onurlu vd., 2022). Bu sonuçların ortaya çıkması, kültürel olarak ülkemizde kaynak güvenilirliğinde ve online benlik sunumunda daha çok çekicilik ve güvenilirlik boyutlarının ön plana çıkarılması ve uzmanlık boyutunun arka planda kalmasıyla açıklanabilir.

Araştırmada ayrıca influencer güvenilirliğinin güvenilirlik ve çekicilik boyutları arasında sırasıyla en çok çekicilik, sonra güvenilirlik boyutları etkili olmaktadır. Uzmanlık boyutunun satın alma niyeti üzerindeki etkisi olduğu hipotezinin reddedilmesi dikkat çekmektedir. Bu da daha önce Avcı & Yıldız (2019) tarafından yapılan bulgularla benzerlik göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre, influencer pazarlamasında kaynak güvenilirliğinin çok önemli olduğu ve kaynak güvenilirliğini oluşturan alt boyutlar olan güvenilirlik ve çekicilik konusunda tüketicilere pozitif algılamalar verildiğinde, marka tutumu ve nihai olarak satın alma niyetinin pozitif olarak etkileneceği görülmüştür. Bulgular değerlendirildiğinde, influencer pazarlamanın tüketici davranışlarında önemli etkisinin olduğu söylenebilir.

Çalışma hem teorik hem de ampirik anlamda oldukça faydalı bilgiler sunmakta ve literatüre mütevazı bir katkı yapmaktadır. Teorik olarak, influencer pazarlamada önemli konulardan birisi olan kaynak güvenilirliği teorisinin (Ohanian, 1990) test edilmesi başarıyla yapılmıştır. Gelecekte, influencer türleri ve demografik özellikleriyle diğer tüketici davranışı değişkenleri analiz edilebilir. Yöntem olarak nitel yöntemler kullanılarak daha derinliğine ve spesifik bilgilere ulaşılabilir. Katılımcı sayısı oldukça yüksek olmakla birlikte, gelecekteki araştırmalarda daha spesifik tüketici grupları ve segmentler seçilebilir. Kaynak güvenilirliği için farklı modeller kullanılarak farklı analizler yapılabilir.

Çalışmanın bulgularına uygulama açısından bakıldığında, pazarlama faaliyetlerinde influencer pazarlamanın kaynak güvenilirliği açısından nasıl olması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunulabilir. İncuencerların öncelikle çekici ve güvenilir olması, satın alma niyeti ve marka tutumu açısından tüketici davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Araştırma bulgularından yola çıkarak, markalara (işletmelere) sosyal medya pazarlaması ve özellikle influencer pazarlamasına daha fazla yatırım yapmaları önerilebilir. Özellikle Z kuşağı ve sonrası tüketicilerin sosyal medyayı daha fazla önemsemeleri gerçeği burada dikkate alınmalıdır. İncuencer pazarlaması ile güvenilir kaynaklardan, ürünlere ilişkin olarak hazırlanan bilgi ve reklam öğeleri, çok hızlı şekilde yayılacaktır. İncuencerlar, marka iletişimi adına mesajları en eğlenceli ve kabul edilebilir şekilde yaymaktadırlar. Markaların influencer tercihlerinde marka ile uyumlu olma kriterine uymaları gerekmektedir. Böylece, tüketicilerin markaya ilişkin tutum ve davranışları olumlu olarak etkilenebilecektir. İncuencerlara marka ve ürünleri hakkında gerekli tüm bilgiler verilmelidir. Böylece yapılacak paylaşımlar daha inandırıcı ve etkili olacaktır. İncuencer seçiminde sadece yüksek takipçi sayısı olanlar değil, aynı zamanda takipçileriyle güvene dayalı ilişki kurabilen, etkileşim gücü yüksek, sempatik influencerlar tercih edilmelidir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Kocaeli Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının 27/12/2022 Tarih ve E-10017888-100-342273 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. * (Kocaeli University Rectorate, Social and Human Sciences Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 27/12/2022, numbered E-10017888-100-342273 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Ajzen, I. ve Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc.
- Akdeniz, P. C., & Uyar, K. (2021). Tüketicilerin satın alma niyetlerinde sosyal medya fenomenleri ile kurulan parasosyal etkileşimin rolü. *Erciyes Akademi*, 35(4), 1669-1688.
- Aktaş, A., & Şener, G. (2019). Nüfuz pazarlamasında (influencer marketing) mesaj stratejileri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 399-422.
- Alan, A. K., Kabadayı, E. T., & Erişke, T. (2018). İletişimin yeni yüzü: dijital pazarlama ve sosyal medya pazarlaması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 493-504.
- AlFarraj, O., Alalwan, A. A., Obeidat, Z. M., Baabdullah, A., Aldmour, R., & Al-Haddad, S. (2021). Examining the impact of influencers' credibility dimensions: attractiveness, trustworthiness and expertise on the purchase intention in the aesthetic dermatology industry. *Review of International Business and Strategy*. 1-21.
- Ali, A. A. A., & Temizkan, V. (2022). Instagram fenomenlerinin sahip olduğu özelliklerin markaya yönelik tutum ve satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 10(2), 740-756.
- Ali, H., & Alqudah, O. (2022). The effects of influencer marketing on overall brand equity through brand awareness and customer brand engagement. *International Journal of Data and Network Science*, 6(3), 651-658.
- Ananda, A. F., & Wandebori, H. (2016, September). The impact of drugstore makeup product reviews by beauty vlogger on YouTube towards purchase intention by undergraduate students in Indonesia. In *International Conference on Ethics of Business, Economics, and Social Science* (Vol. 3, No. 1, pp. 264-272).
- Anbarlı, A. (2022). Sosyal medya fenomenlerinin farklı sosyo-ekonomik düzeydeki tüketicilerin satın alma kararları üzerindeki etkisinin psikolojik faktörler aracılığıyla incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 502-526.
- Aslan, R., & Özbeyaz, A. (2019). Satın alma sürecinde marka bağımlılığı üzerine bir araştırma: adıyaman üniversitesi örneği. *Itobiad: Journal Of The Human & Social Science Researches*, 8(3).
- Avcı, İ. & Yıldız, E. (2019). Fenomenlerin güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık özelliklerinin marka tutumu, satın alma niyeti ve elektronik kulaktan kulağa pazarlama üzerindeki etkileri: Instagram örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(38), 85-107.
- Avcı, N. (2023). Tüketicilerin sokak lezzeti tercihlerinde satıcılarının marka bilinirliği algılarının etkisi: Youtuberların aracı rolü. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 407-429.
- Aydın, İ. (2021) Nüfuz pazarlamasında (Influencer Marketing) nüfuzluya güvenin marka değeri, marka aşkı ve satın alma niyeti üzerindeki etkisinin araştırılması. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(2), 213-225.
- Aydın Aslaner, D. & Aydın, G. (2021). Dijitali yeniden okumak: sosyal etki pazarlaması ve influencerler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 30-43.

Baruönü, Ö. (2021). Algısal Homofili ve Marka-Fenomen Uyumu Perspektifinden Sosyal Medya Fenomenlerinin Marka Tutumuna Etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 257-266.

Başaran, Ü., & Yıldız, M. (2022) Reklam İlgilenimi, Reklama Yönelik Tutum Ve Satın Alma Niyeti Arasındaki Etkilerin Analizi: Marka Tutumunun Aracılık Rolü. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (40), 173-195.

Berger, J., & Keller Fay Group. (2016). Research shows micro-influencers have more impact than average consumers. http://go2.experticity.com/rs/288-azs-731/images/experticitykellerfaysurveysummary_pdf

Beyaz, R. (2022). Influencer güvenilirliği, dürtüsel satın alma ve alışveriş sonrası pişmanlık davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Busbed)*, 12(24), 589-606.

Bil, E., İnal, M. & Özkaya, M. (2022). The impact of influencer's perceived characteristics on consumer purchase behavior. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 219-244.

Bilsel, H., & Yunus, C. (2019). Anne-bebek kategorisi kapsamında markalama stratejilerinde nüfuz pazarlamanın önemi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (32), 298-322.

Bozkurt, T. (2022). Pazarlama Konulu Çalışmaların Literatür Taraması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 1-24.

Breves, P. L., Liebers, N., Abt, M., & Kunze, A. (2019). The perceived fit between instagram influencers and the endorsed brand: How influencer-brand fit affects source credibility and persuasive effectiveness. *Journal of Advertising Research*, 59(4), 440-454.

Cengiz, H., Karaarslan, M. H., Akçalan, E., & Malkoç, E. (2016). Sosyal ağ sitelerinde marka temelli içeriklerin paylaşılmasına yönelik güdülerin incelenmesi: Facebook Örneği. *İtobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 5(3), 611-622.

Chekima, B., Chekima, F. Z., & Adis, A. A. A. (2020). Social media influencer in advertising: The role of attractiveness, expertise and trustworthiness. *Journal of Economics and Business*, 3(4), 1507-1515.

Chetioui, Y., Benlafqih, H., & Lebdaoui, H. (2020). How fashion influencers contribute to consumers' purchase intention. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*. 1361-2026. DOI 10.1108/JFMM-08-2019-0157

Chopra, A., Avhad, V., & Jaju, A. S. (2021). Influencer marketing: An exploratory study to identify antecedents of consumer behavior of millennial. *Business Perspectives and Research*, 9(1), 77-91.

Cop, R. ve Baş, Y. (2010). Marka Farkındalığı ve Marka İmajı Unsurlarına Karşı Tüketici Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi İ.B.F.F Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi*, 19, s. 321-340.

Çakır, V. (2006). Reklamların beğenilmesinin tüketicilerin marka tutumlarına etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 663-687.

Çakır, H. Ö. Ö. (2022). Influencer Pazarlamasının Tüketici Güvenine Etkisi: Fitness

Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Anasay*, (19), 119-135.

Çopuroğlu, F. (2022). Fenomen pazarlamanın satın alma niyeti üzerindeki etkisinde menşei ülkenin aracılık rolü. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(4), 2258-2275.

De Veirman, M., Cauberghe, V., & Hudders, L. (2017). Marketing through Instagram influencers: the impact of number of followers and product divergence on brand attitude. *International Journal of Advertising*, 36(5), 798-828.

Diker, E. (2021). Tüketicilerin YouTube reklamlarına yönelik tutumlarının satın alma davranışı üzerindeki etkisi. *Selçuk İletişim*, 14(1), 84-112.

Djafarova, E., & Rushworth, C. (2017). Exploring the credibility of online celebrities' Instagram profiles in influencing the purchase decisions of young female users. *Computers in Human Behavior*, 68, 1-7.

Djafarova, E., & Trofimenko, O. (2018). 'Instafamous' – Credibility and selfpresentation of micro-celebrities on social media. *Information, Communication And Society*, 22(10), 1–15.

Eisend, M., & Langner, T. (2010). Immediate and delayed advertising effects of celebrity endorsers' attractiveness and expertise. *International Journal of Advertising*, 29(4), 527-546.

Ekşi, O., Cesur, Z., & Yavuzylmaz, O. (2022). Algılanan Sosyal Medya Pazarlamanın Gösterişçi Tüketim Üzerine Etkisinde Influencer Pazarlamanın Aracılık Rolü. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 71-82.

Ercan, D., & Harmankaya, H. (2019). 5-10 yaş arası çocuk tüketicilerin giysi tercihleri ve giysi satın alma davranışlarına etki eden faktörler. *Itobiad: Journal of The Human & Social Science Researches*, 8(4), 2672-2690.

Erdoğan, H., & Özcan, B. M. (2020). Influencer pazarlaması kullanımının tüketicilerin satın alma niyetine etkisi: instagram influencerları üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 3813-3827.

Eru, O., Karapınar-Çelik, I., Çelik, S., & Cop, R. (2018). The effect of youtubers' as endorsers' credibility and the effect of the brand trust on young consumers' purchase intention. *The International Journal of Economic and Social Research*, 14(2), 219-238.

Evans, N.J., Phua, J., Lim, J. ve Jun, H. (2017). Disclosing Instagram influencer advertising: the effects of disclosure language on advertising recognition, attitudes, and behavioral intent. *Journal of Interactive Advertising*, 17(2), 138-149.

Eyel, C. Ş., & Şen, B. (2020). Influencer pazarlama ve tüketicilerin influencer'lara yönelik tutumlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(5), 7-29.

Febrian, A., & Fadly, M. (2021). Brand trust as celebrity endorser marketing moderator's role. *Jurnal Aplikasi Manajemen*, 19(1), 207-216.

Freberg, K., Graham, K., McGaughey, K., & Freberg, L. A. (2011). Who are the social media influencers? A study of public perceptions of personality. *Public Relations Review*, 37(1), 90-92.

Gedik, Y. (2020). Sosyal medyada yükselen bir trend: Influencer pazarlama üzerine

kavramsal bir değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 362-385.

Goffman, E. (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Metis Yayıncılık, İstanbul.

Gökçek, H. A., & Gölbaşı, B. T. (2022). Ağızdan Ağıza Pazarlamanın E-Ticarette Satın Almaya Etkisi Üzerine Sistemik Bir Derleme. *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 9(26), 9-25.

Gönülşen, G. (2020). Olumlu marka imajı yaratmada influencer pazarlama stratejisinin marka algısı üzerindeki etkisi: Foreo Türkiye markasının uygulamalarına yönelik bir araştırma. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8), 9-34.

Güneş, E., Ekmekçi, Z., & Taş, M. (2022). Sosyal medya influencerlarına duyulan güvenin satın alma öncesi davranış üzerine etkisi: Z kuşağı üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 163-183.

Güven, E., & Köken, M. M. (2022). Sosyal medya pazarlamasında fenomenlerin online kaynak güvenilirliğinin marka değeri ve satın alma niyetine etkisi. *Alanya Akademik Bakış*, 6(3), 2853-2868.

Halim, E., Rianto, A., & Hebrard, M. (2020, August). The impact of marketing influencer and information quality to purchase intention of instagram users. In *2020 International Conference on Information Management and Technology (ICIMTech)* (pp. 794-799). IEEE.

Hepkiz, İ., & Gökalliler, E. (2019). Sosyal medya aracılığıyla yaratılan kişisel markalar ve benlik sunumu. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 761-782.

Hmoud, H., Nofal, M., Yaseen, H., Al-Masaeed, S., & AlFawwaz, B. (2022). The effects of social media attributes on customer purchase intention: The mediation role of brand attitude. *International Journal of Data and Network Science*, 6(4), 1543-1556.

Hughes, C., Swaminathan, V., & Brooks, G. (2019). Driving brand engagement through online social influencers: An empirical investigation of sponsored blogging campaigns. *Journal of Marketing*, 83(5), 78-96.

Isyanto, H., Arifin, A. S., & Suryanegara, M. (2020, February). Design and implementation of IoT-based smart home voice commands for disabled people using Google Assistant. In *2020 International Conference on Smart Technology and Applications (ICoSTA)* (pp. 1-6). IEEE.

İnce, M., & Bozyiğit, S. (2018). Tüketicilerin instagram reklamlarına karşı tutumlarının satın alma davranışları üzerindeki etkisi: y ve z kuşağı üzerine bir araştırma. *Beykoz Akademi Dergisi*, 6(2), 39-56.

İri, R. (2022) Sosyal medya fenomenlerinin pazarlama faaliyetlerine yönelik tutum ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik araştırması. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(3), 513-532.

Kamaldeep, S. (2021). Influencer marketing from a consumer perspective: how attitude, trust, and word of mouth affect buying behavior. *European Integration Studies*, 15(1), 231-241.

Karahan, M. O. (2022). Reklamlarda ünlü desteği algısının satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka sadakati ve marka güvenilirliğinin aracılık etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 10(3), 835-857.

Karataş, M., & Eti, H. S. (2022) Dijital Pazarlama Çağında Instagram Fenomenlerinin Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisi. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 13(50), 184-219.

Keçeci, G. B., & Karaca, H. S. (2022). Reklamlardaki Ünlülerden Sosyal Medyadaki fenomenlere: Influencer pazarlamasına bütüncül bir bakış. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 271-320.

Kemeç, U., & Yüksel, H. F. (2021). The relationships among influencer credibility, brand trust, and purchase intention: The case of Instagram. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi= Journal of Consumer and Consumption Research*, 13(1), 159-193.

Kim, H.C. ve Jeong, J.Y. (2016). Effect of celebrity endorsement in marketing of musicals: Poster versus social networking site, *Social Behavior and Personality*, 44(8), 1243-1254.

Kim, D. Y., & Kim, H. Y. (2021). Trust me, trust me not: A nuanced view of influencer marketing on social media. *Journal of Business Research*, 134, 223-232.

Kotler, P., & Armstrong, G. (2010). *Principles of Marketing*. Pearson Education.

Kotler, P., Armstrong, G., Harris, L.C., Piercy, N., (2017) *Principles of marketing*. 7th European edition. Harlow: Pearson Education Limited.

Kotler, P., Keller, K.L., (2016) *Marketing management*. 15th ed. Boston: Pearson.

Leite, F. P., & Baptista, P. D. P. (2021). The effects of social media influencers' self-disclosure on behavioral intentions: The role of source credibility, parasocial relationships, and brand trust. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 1-17.

Lim, X. J., Radzol, A. M., Cheah, J., & Wong, M. W. (2017). The impact of social media influencers on purchase intention and the mediation effect of customer attitude. *Asian Journal of Business Research*, 7(2), 19-36.

Lou, C., & Yuan, S. (2019). Influencer marketing: How message value and credibility affect consumer trust of branded content on social media. *Journal of Interactive Advertising*, 19(1), 58-73.

Mabkhot, H., Isa, N. M., & Mabkhot, A. (2022). The influence of the credibility of social media influencers smıs on the consumers' purchase intentions: Evidence from Saudi Arabia. *Sustainability*, 14(19), 12323.

Mürütsoy, M., & Toksarı, M. (2021). Sosyal Medya Reklamlarında Ünlü Sporcu kullanımının tüketicilerin marka tutumu, pozitif e-wom ve satın alma davranışlarına etkisi: X, Y ve Z kuşağı üzerine Niğde ilinde bir araştırma. *Erciyes Akademi*, 35(1), 44-60.

Nafees, L., Cook, C. M., Nikolov, A. N., & Stoddard, J. E. (2021). Can social media influencer (SMI) power influence consumer brand attitudes? The mediating role of perceived SMI credibility. *Digital Business*, 1(2), 100008.

Ohanian, R. (1990). Construction and validation of a scale to measure celebrity endorsers' perceived expertise, trustworthiness, and attractiveness. *Journal Of Advertising*, 19(3), 39-52.

Onurlu, Ö., Bilgiseven, B., & Bilgili, S. (2022) Influencerın kaynak güvenilirliğinin satın

alma niyeti üzerine etkisinde marka güveninin aracı rolü (annelere yönelik bebek bakım ürünleri üzerine araştırma). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 36(2), 165-174.

Oyman, M., & Akıncı, S. (2019). Sosyal medya etkileyicileri olarak vloggerlar: Z kuşağı üzerinde para-sosyal ilişki, satın alma niyeti oluşturma ve Youtube davranışları açısından vloggerların incelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (32), 441-464.

Özdemir, S., Kayhan, R., & Özer, İ. A. (2021). Pandemi (Covid-19) döneminde kaynak güvenilirliği boyutlarının, elektronik ağızdan ağıza iletişimin ve marka imajı boyutlarının tüketici satın alma niyeti üzerindeki etkisi: Instagram fenomenleri üzerine bir araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 113-146.

Özdemir, S., & Pirtini, S. (2022). Online Satın Alma Sürecinde Sürü Davranışının Kaynak Güvenilirliğine Etkisi Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (10), 29-50.

Özdemir, B., & Yıldırım, G. (2019). Dijitalleşen iletişim ortamlarında kimlik inşası ve benlik sunumu: iletişim fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3(3), 178-191.

Paslanmaz, İ., & Narmanlıoğlu, H. (2019). Instagram hikâyelerinde benliğin sunumu: influencer'lar üzerine bir araştırma. *Ajıt-E: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 10(39), 23-51.

Polat, E., Karlı, Ü., Koçak, M. S., & Karaküçük, S. Marka tutum ölçeği (2008) (mtö) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(2), 29-36.

Pop, R. A., Săplăcan, Z., Dabija, D. C., & Alt, M. A. (2022). The impact of social media influencers on travel decisions: The role of trust in consumer decision journey. *Current Issues in Tourism*, 25(5), 823-843.

Saima, & Khan, M. A. (2020). Effect of social media influencer marketing on consumers' purchase intention and the mediating role of credibility. *Journal of Promotion Management*, 27(4), 503-523.

Sertoğlu, A. E., Catli, O., & Korkmaz, S. (2014). Examining the effect of endorser credibility on the consumers' buying intentions: an empirical study in Turkey. *International Review of Management and Marketing*, 4(1), 66-77.

Statista (2023). Global influencer market size 2020. Erişim Tarihi: 20.01.2023

<https://www.statista.com/statistics/748630/global-instagram-influencer-market-value/>

Şeker, A. (2022) İnfliuencerların tüketici satın alma tutum ve davranışlarına etkileri üzerine nitel bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 22(1), 19-42.

Şiker, P. (2019). Sosyal medya etkileyicisi olarak vloggerların gençlerin satın alma niyetine etkisi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 235-245.

Taşdelen, B. (2020). Dijital çağın yeni trendi sosyal medya etkileyicileri: Vloggerların üniversite öğrencilerinin satın alma davranışı üzerindeki etkisi. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 19(3), 1071-1098.

Torres, P., Augusto, M., & Matos, M. (2019). Antecedents and outcomes of digital influencer endorsement: An exploratory study. *Psychology & Marketing*, 36(12), 1267-1276.

Trivedi, J., & Sama, R. (2020). The effect of influencer marketing on consumers' brand admiration and online purchase intentions: An emerging market perspective. *Journal of Internet Commerce*, 19(1), 103-124.

Tunalı, S. B. (2022) Bir reklam aracı olarak sosyal etkili kişilerin (influencer) kullanımı üzerine bir araştırma. *Atatürk İletişim Dergisi*, (23), 9-16.

Uğurhan, Y. Z. C., & Yaşar, İ. H. (2021). Fenomene ve sponsorlu içeriğe ilişkin güvenin marka farkındalığı üzerindeki etkisinde parasosyal ilişkinin aracı rolü: YouTube özelinde bir inceleme. *İtobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 10(2).

Ünlükaya, A., & Tosun, N. Z. (2021). Mikro e-etkileyici kişi bağlamında marka tutumu oluşumu. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (34), 34-64.

Wielki, J. (2020). Analysis of the role of digital influencers and their impact on the functioning of the contemporary on-line promotional system and its sustainable development. *Sustainability*, 12(17), 7138.

Wang, S.W. and Scheinbaum, A.C. (2017). Trustworthiness trumps attractiveness and expertise: enhancing brand credibility through celebrity endorsement. *J. Advertising Res.*, 58(1), 1-42.

Weismueller, J., Harrigan, P., Wang, S. ve Soutar, G. N. (2020). Influencer endorsements: How advertising disclosure and source credibility affect consumer purchase intention on social media. *Australasian Marketing Journal*, 28(4), 160-170.

Wiedmann, K. P., & von Mettenheim, W. (2020). Attractiveness, trustworthiness and expertise–social influencers' winning formula?. *Journal of Product & Brand Management*, 30(5), 707-725.

Wu, Paul C.S. and Yun-Chen Wang (2011). The influence of electronic word-of-mouth message appeal and message source credibility on brand attitude. *Asia Pasific Journal of Marketing*, 23(4), s. 448-472.

Xiao, M., Wang, R. ve Chan-Olmsted, S. (2018). Factors affecting YouTube influencer marketing credibility: a heuristic-systematic model. *Journal of Media Business Studies*, 15(3), 188-213

Yıldırım, L., & Eldeniz, L. (2022) Sosyal Medya Ünlülerinin, Takipçi Davranışlarına Etkisi. *Yeni Medya*, (13), 401-417.

Yıldız, E. (2019). Marka faydasının marka tutumu ve satın alma niyeti üzerindeki etkileri. *Beykoz Akademi Dergisi*, 7(1), 153-167.

Yıldız, S. Y. (2021) Sosyal medya kullanıcılarının satın alma tercihlerinde influencer pazarlamasının etkisi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(3), 599-610.

Yıldız, S. Y. (2022). Instagram Influencerlarının Cinsiyetine Göre Tüketici Profillerinin Belirlenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 943-953.

Yuva, N., Şahin, A., & Yağcı, M. İ. (2021). Instagram etkileyicileri takipçilerinin satın alma davranışını nasıl etkiliyor? 25. *Pazarlama Kongresi*. 1-25.

2023, 12 (2), 938-975 | Araştırma Makalesi

A Kişilik Tipi ve İşyeri Mutluluğu İlişkisinde İçsel Motivasyonun Rolü

Salih GÜNEY¹

Gülen ERGİN²

Öz

Çalışmada işyeri mutluluğu kavramının A kişilik tipine göre farklılık gösterip göstermediği ve bu bağlamda içsel motivasyonun rolü incelenmiştir. Bireyler dış görünüşleri ve zihinsel yapıları bir birinden farklıdır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da dış dünyayı algılayış biçimleri de bir birinden farklıdır. Kişilik kavramının esası bu unsurlardan meydana gelmektedir. Kişilik bireyin dış dünya ile olan münasebetini etkiler ve hislerini, düşünce ve eylemlerini yönlendirir. Bu çalışmada A kişilik tipi ele alınacaktır. İşyeri mutluluğu Türkiye’de akademik olarak az çalışılan ve işletmeler açısından düşündüğümüzde ise çoğunlukla üstünde fazla durulmayan bir kavramdır. Bununla beraber işyerinde mutlu olan çalışanın bulunduğu kuruma her anlamda katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışanların mutluluğunu etki eden hisler ve bireyin kendisinde olduğunu düşündüğü potansiyeli gerçekleştirdiğine ilişkin fikri işyeri mutluluğu kavramının temelini meydana getirmektedir. Motivasyon kuramları uzun yıllardır araştırılan ve teorilerle açıklanmaya çalışılan kavramlardır. Çalışmamızda sadece içsel motivasyon ele alınmıştır. İçsel motivasyonu dışsal motivasyondan ayıran en önemli nokta motivasyon kaynağının bireyin kendisi ve iç dünyası olmasıdır. Bireylerde içsel motivasyonun dışsal motivasyondan daha etkili olması beklenmektedir. Bunun nedeni ödüllendirme gibi dışsal motivasyon faktörlerinin ortadan kalkması durumunda bireyin motivasyonunun kolayca düşmesidir. Araştırmada bireylerin işyerinde mutlu olma hallininin A kişilik tipi ve içsel motivasyon gibi işletme dışı faktörlerinden etkilenmesinin araştırılması bakımından literatüre katkısı bulunmaktadır. Araştırma öğretmenlere yönelik yapılmış olup 500 anketten 390 geçerli anket çalışmada kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; A kişilik tipinin işyeri mutluluğuna doğrudan ve dolaylı etkisi bulunduğu saptanmıştır. Araştırma ile literatüre yapılan katkının yanı sıra insan kaynakları süreçlerinde kişilik yapısı motivasyon ve işyeri mutluluğu gibi kavramları dahil etmek isteyen kurumlara da katkı sağlanabilir. Araştırmanın örneklemini öğretmenler oluşturması nedeniyle elde edilmiş olan bulguların özellikle eğitim kurumlarına katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İçsel Motivasyon, İşyeri mutluluğu, A tipi Kişilik, Motivasyon, Kişilik, Aracı Rol

Güney, S. & Ergin, G. (2023). A Kişilik Tipi ve İşyeri Mutluluğu İlişkisinde İçsel Motivasyonun Rolü . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 938-975 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1265046>

Geliş Tarihi	14.03.2023
Kabul Tarihi	16.05.2023
Yayın Tarihi	21.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, salihguney@aydin.edu.tr, ORCID:0000-0002-7565-5541

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, gulenergin@stu.aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2743-7603

2023, 12 (2), 938-975 | ResearchArticle

The Role of Intrinsic Motivation in the Relationship between Personality Type A and Workplace Happiness

Salih GÜNEY¹

Gülen ERGİN²

Abstract

In this study, whether the concept of workplace happiness differs according to personality type A and the role of intrinsic motivation will be examined in this context. Individuals are different from each other in terms of their external appearance and mental structures. As a natural consequence of this, the way they perceive the external world is also different from each other. The essence of the concept of personality consists of these elements. Personality affects the relationship of individuals with the external world and directs their feelings, thoughts, and actions. In the study, personality type A will be discussed. Workplace happiness is a concept that is rarely studied academically in Türkiye and when we think about it in terms of businesses, it is mostly not emphasized much. In addition, it is expected that the employee who is happy at the workplace will contribute to the institution in every sense. The feelings that affect the happiness of the employees and the idea that the individual realizes the potential he thinks he has, form the basis of the concept of workplace happiness. Motivation theory is a concept that has been researched for many years and tried to be explained with theories. In the study, only intrinsic motivation was considered. The most important point that distinguishes intrinsic motivation from extrinsic motivation is that the source of motivation is the individual himself and his inner world. The research was conducted for teachers and 390 valid questionnaires out of 500 questionnaires were used in the study. According to the results of the research, it was determined that personality type A has a direct and indirect effect on workplace happiness. It is expected that the findings will contribute especially to educational institutions, since the sample of the research is teachers.

Keywords : Intrinsic Motivation, Workplace Happiness, Personality Type A, Motivation, Personality, Mediator Role

Güney, S. & Ergin, G. (2023). The Role of Intrinsic Motivation in the Relationship between Personality Type A and Workplace Happiness . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 938-975 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1265046>

Date of Submission	14.03.2023
Date of Acceptance	16.05.2023
Date of Publication	21.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹Professor, Istanbul Aydın University, Faculty of Business Administration, Department of Business Administration, Istanbul, Türkiye, salihguney@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7565-5541

² PhD Student, Istanbul Aydın University, Institute of Postgraduate Education, Department of Business Administration, Istanbul, Türkiye, gulenergin@stu.aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2743-7603

Giriş

Günümüzdeki sosyo kültürel gelişmeler ve değişime uyum sağlama zorunluluğu araştırmacıları ve kurumları insan davranışının nedenselliğini araştırmaya yöneltmiştir. Kişilik bireyi diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Bireyin kişiliği; fiziki görünüşü, algı dünyası, duygu durumu, eylemleri ve zihinsel süreçleri gibi bir çok unsuru etkilemektedir. Bu nedenle çalışan davranışını anlamlandırabilmek bakımından çalışanın kişilik özelliğini bilmek kurumlar için önemlidir.

A tipi kişiliğe sahip bireyler agresif, stresli, rekabete önem veren kişiler olarak tanımlanmaktadır (Şahin, vd., 2009, s.245). A tipi kişilik kavramı ilk kez, ikisi de kardiyoloji hekimi olan Friedman ve Rosenman tarafından kalp hastalığına yakalanan bireylerin davranış örüntülerini araştırırken edinilen tıbbi gözlemler neticesinde oluşmuştur. Friedman ve Rosenman; A tipi kişilerin eş zamanlı olarak birden fazla şeyi başarmak amacıyla saldırgan bir biçimde eyleme geçmelerinin onlarda kalp hastalıklarına yakalanma eğilimini arttırdığını ileri sürmüşlerdir (Friedman ve Rosenman, 1974, s.269). Sonraki çalışmalarda A tipi kişilik davranış bilimleri açısından değerlendirilmiştir (Durna, 2004, s.192; Özsoy, 2013, s.33; Pertev, 2006, s.45; Griffiths ve Dancaster, 1995, s.548; Caplan ve Jones, 1975). Davranış bilimleri açısından A tipi kişilik özelliklerini taşıyan bireylerin bu özelliklerinin iş yaşamına olan etkileri incelenmiştir.

Spesifik olarak A tipi kişilik ve işyeri mutluluğu ilişkisinin araştırıldığı herhangi bir yayına Türkiye’de ve yurt dışında rastlanmamaktadır. Bu anlamda çalışmamızın ilk olduğunu söyleyebiliriz; fakat kişilik ve işyeri mutluluğu ya da kişilik ve mutluluk ilişkisiyle alakalı araştırmalar literatürde yer almaktadır.

Araştırmamıza paralel olarak literatürdeki diğer çalışmalarda da kişilik ve mutluluk arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Malezya’da akademisyenler üzerine yapılan araştırmada kişilik ve mutluluk arasında anlamlı ilişki saptanmıştır (Aziz vd. 2013, s. 4210). Hindistan’da akademisyenlere yönelik yapılmış olan çalışmaya göre, kişilik özelliklerinin akademisyenlerin işyeri mutluluğu üzerindeki olumlu etki gösterdiği saptanmıştır (Bhandari vd. 2022, s.1395). Türkiye’de üniversite öğrencileri üzerine yapılmış kişilik faktörleri ve mutluluk ilişkisi ile ilgili araştırmada ise bulgular anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkiyi göstermektedir (Keçeci vd. 2021, s. 389). Araştırmamızda da A tipi kişilik özelliklerine sahip olup olmamanın işyeri mutluluğu üzerine anlamlı etkisi bulunmakta ve bu bakımdan benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir.

Çalışanların buldukları iş ortamında kendilerini mutlu hissetmeleri hem kurumsal hem bireysel bağlamda faydalıdır. Diğer bir deyişle çalışanlarda işyeri mutluluğu sağlandığında kurum ve çalışanların ortak amaç doğrultusunda hareket etmeleri daha kolay olacaktır. Mutsuz birinden çok fazla dinamizm, verimlilik ve coşku elde etmek zordur. Bununla birlikte, çalışanları özellikle de kilit görevlerde bulunan bireyleri bir kuruluştaki tutmada iş yeri mutluluğu daha da önemli hale gelmektedir. İş yerinde mutlu olmak hem çalışan hem de şirket için çok önemlidir. İnsanlar yetişkinlik hayatlarının çoğunu her şeyden çok işlerinde geçireceklerdir.

İşyeri mutluluğu en genel tanımı ile çalışanın görevine karşı sevgi ve istek besleyen ve üstlendiği görevden enerji edinen bireylerin sergilediği davranış neticesinde görevlerine anlam yüklemeleri ve bağlanmalarıdır (Kara ve Başboğa, 2022, s.369). Bu nedenle işyeri mutluluğu hem kurum hem çalışan için önem taşıyan bir unsurdur. İşgörenin çalışma

ortamında mutlu olması, kendisini görevine adayacak, verimli ve etkin bir çalışma davranışı sunacaktır (Özkes, vd. 2022, s. 165). Verimliliğin, iş performansının, çalışan motivasyonunun, iş kalitesinin, çalışanların etkinliğinin, yaratıcılığın ve yenilikçi çalışanların, iş tatmininin artmasında, başarısızlık sorununun, devamsızlığın ve stresin azalması bakımından işyeri mutluluğu önemli bir faktördür (Abdullah ve Ling, 2016 s.80). Buna göre işyeri mutluluğu kavramı çalışanlarının verimliliğini arttırmak isteyen kurumların insan kaynakları ve kurumsal süreçlerine eklenebilir.

Motivasyon bireyin davranışına yön veren en önemli unsurlardan birisidir. En genel tanımıyla motivasyon herhangi bir eylemin başlatılması, sürekli hale getirilmesi ve olumlu yönde devam ettirilmesidir (Önen ve Kanayan,2015, s.49). İçsel motivasyon ise görevin kendisiyle ilgili dışarıdan ödüllendirilmeye gereksinim duyulmayan motivasyon biçimidir. İçsel olarak motive kişi, ödüllendirilmeye ya da cezaya gereksinim olmadan eylemlerle alakadar olmakta, özgür iradesiyle ve davranışta bulunmaktadır (Doğan ve Aslan, 2018, s.113). İçsel olarak motive olmuş bir bireyin görevi sırasında dışsal etkenlerden kaynaklanan zorluklar karşısında daha güçlü bir duruş sergilemesi beklenmektedir. Kurumlar çalışan verimliliğini her zaman arttırmak istemektedir. İçsel olarak motive olmuş işyeri mutluluğuna sahip bir çalışanın kurumsal verimliliğe katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, A tipi kişiliğin özelliklerinin işyeri mutluluğuna etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisine ilişkin hipotezler önermek ve test etmektir. Buna yönelik olarak öncelikle öğretmenlere anket çalışması yapılmıştır. Sonrasında ise araştırmadan edinilen verilerin SPSS 22.0 programı ile değerlendirilmesi yapılarak tanımlayıcı istatistik analizleri yapılmıştır. Bunlar; standart sapma, yüzde, sayı, ortalamadır. T-testi, grup arasında Tek yönlü (Oneway) Varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır. Son olarak Pearson korelasyon ve regresyon analizi kullanılmıştır. En son olarak da bulgulara göre elde edilen neticeler çerçevesinde literatürde bulunan diğer çalışmalarla karşılaştırılarak gelecekteki araştırmalar için fikir verilecektir.

Kavramsal Çerçeve

Burada araştırmamızda yer alan; işyeri mutluluğu, içsel motivasyon ve A tipi kişilik yapısı kavramları tanımlanmış olup, çalışma yaşamındaki önemine değinilmiştir.

İşyeri Mutluluğu

Bireyler mutlu olmak isterler bununla beraber mutluluğun ne anlama geldiği bireysel tercihler doğrultusunda farklılıklar göstermektedir. Bazı durumlarda mutluluk heyecanlı hissetmek olarak tanımlanırken bazı durumlarda mutluluk sakin hissetmek olarak tanımlanır (Uchida ve Oishi, 2016 s.125). Mutluluk türü, kişinin zamansal odaklanması tarafından da belirlenir, öyle ki bireyler geleceğe odaklandıklarında daha heyecan verici seçenekleri ve şimdiki ana odaklandıklarında daha sakinleştirici seçenekleri seçme eğilimindedirler. Dolayısıyla, mutluluğun tanımının ve bireylerin iç dünyaları sonucunda ortaya çıkan seçimler neticesinde dinamikdir ve farklılık gösterebilir.

Pozitif hislerin oluşturulması, geliştirilmesi ve asıl hedef olarak elde edilmesi istenen mutluluk kavramı bir çok kişinin elde etmek istediği bir duygu durumudur. Karşılaşılan olayların algılayış şekli, kişilik özellikleri, tutumlar ile şekillenen mutluluğu hissetme neticesinde yaşamdan, sosyal ortamdan ve yapılan işleten elde edilen tatmin

seviyesi kişiden kişiye farklı olabilmektedir. Yaşamını sürdürmek, daha iyi bir hayata sahip olmak veya mesleki bağlılık gibi farklı nedenlerle kişiler yaptıkları işlerini sürdürmek için uğraş göstermektedir (Erhan, 2021, s.5690). Bireyler mutlu olabilmek için kendi içsel dünyalarında mutluluk kavramındaki unsurları gerçekleştirmek adına çaba sarf ederler. Bu unsurlar bireyden bireye farklılık gösterebilir.

Bu açıdan bakıldığında, kişi hayatında olumsuz duygulardan daha çok olumlu duygulara odaklıdır. Birey yaşamını değerlendirirken iyi (mutlu) olduğunda ve daha yüksek duygusal zekaya sahip olabilir. Örneğin; zenginlik (gelir), sağlık, istikrarlı istihdam, olumlu ilişkiler ve yaşamdaki mutlu olayları (evlilik, çocuk doğurma, ev satın alma, vb.) daha yüksek mutlulukla ilişkilidir (Jooand Lee, 2017, s.209). Dolayısı ile bireyin kendi yaşam hikayesindeki olumlu olaylar mutluluk kavramıyla ilgili olup bu bağlamda işyeri mutluluğundan farklıdır. İşyeri mutluluğu bireyin işyeri kaynaklı olarak olumlu hislere sahip olmasını ifade etmektedir.

Mutluluk terimi açık bir kavram değildir ve farklı şekillerde tanımlanmıştır. İki ana bakış açısı hedonik ve eudemoniktir. Hedonik yaklaşım, hoş duygulara ve duygulanım dengesine atıfta bulunur ve öznel iyi oluşla ilişkilendirilir. Buna karşılık, eudemonik bakış açısı, mutluluğu, tatmin edici bir hayata sahip olmak için doğru olanı yapmak ve duygulara kayıtsız, kendi içinde uyumlu hedefleri takip etmek olarak yorumlanmaktadır (Salas-Vallina ve Alegre, 2021, s.93). Mutluluk konusundaki iki yaklaşım arasındaki farklılık mutluluğun kaynağına ilişkin olup sonuç her iki durumda da olarak birey olumlu duygu durumuna girmektedir. Buna göre mutluluk güzel duygulara sahip olma ve tatminkar bir hayata sahip olmaktır denilebilir. Genel anlamda mutluluğa ilişkin tanımlar aşağıda sıralanmıştır.

Mutluluk bazı durumlarda bireyin heyecanlı hissetmesi, bazı durumlarda ise sakin hissetmesi olarak tanımlanır (Mogilner vd. 2012,s. 429)

Mutluluk; iş tatmini, bağlılık gibi konuları içeren bir dizi tutum ve hedonik bir durum olarak tanımlanır (Ashkanasy, 201, s. 24).

Mutluluk, sağlıklı olmak, olumlu sosyal ilişkiler içinde bulunmak, saygı görmek ve takdir edilmek kavramları ile yakından ilişkilidir (Yüksekbilgili ve Akduman, 2016,s. 98).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere mutluluk olumlu yönde hissedilen heyecanı, dış dünya ile kurulan olumlu ilişkileri, saygı görmek, takdir edilmek, yaşamı konusunda tatminkar olmak gibi kavramları içermektedir.

Araştırmacıların mutluluk kavramına olan ilgisi belirli bir süre sonra iş yeri deneyimlerine de yayılmıştır. İşyerinde mutluluğun tanımı, nedenleri ve sonuçları hakkında bilinenleri gözden geçirilirken, genel olarak mutluluk üzerine geliştirilmiş olan pozitif psikoloji ve örgütsel davranış literatürünün yararlanılmaktadır. Geçmişteki çalışmalarda çalışan mutluluğu kavramı önemsenmemektedir.

Mutlu insanlar örgüt için üretken, kararlı ve yaratıcıyken mutsuz olanlar üretkenlik, bağlılık ve yaratıcılık açısından biraz daha az veya tam tersi olabilir. Ancak geçmişte çalışan mutluluğu ile ilgili çalışmalar nadiren yapılmaktaydı. İşyerinde mutluluk konusunun, bu konudaki araştırmaların yönlendirilebilmesi için uygun bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir (Vivek ve Sonam, 2018, s.1090). İşyerindeki personelin

mutluluğu işverenler için önemli olmalıdır; çünkü bireyin mutluluğu onun üretkenliğini etkilemektedir.

Mutluluk genellikle bir ruh hali veya duygu biçimiyle eşittir ve çoğunlukla memnun olma kavramıyla aynı anlama geldiği zannedilir. Davranış bilimciler mutluluk kavramını psikolojik olarak pozitif hislere sahip olmak şeklinde ifade etmektedirler. Mutluluk, işyeri uygulamalarının veya politikalarının sonucudur (Rao, 2018, s.251). İşyeri politikaları ile çalışanın değerlerinin uyduğu noktada çalışanlar buldukları kurumda mutlu olmaya başlamaktadırlar.

Günümüzde modern insan yaşamının çoğu bir tür iş ortamında geçiyor. İş yerinde ne kadar mutlu hissettiğimiz, genel yaşam kalitemizi doğrudan etkiler. Bu nedenle, işte bizi neyin mutlu ya da mutsuz ettiğini anlamak çok önemlidir. Bununla beraber şaşırtıcı bir şekilde; böylesine önemli bir konuyu örgütsel anlamak önemlidir. Mutluluk, sağlıklı olmak, maddi imkanları yeterli olması gibi unsurların etkili olduğu, olumlu ruh halini ifade eden bir duygudur. Bireysel düzeydeki mutluluğun kapsamı, işe bağlılık, iş tatmini ve duygusal örgütsel bağlılığı içerebilir.

İş yerindeki mutluluk, çalışanın memnuniyet düzeyini ifade etmektedir. Çalışanlar ve iş ve performansa yönelik duyguları. Bu açıdan iş yerindeki mutluluk, memnuniyetle karıştırılmamalıdır. İşyeri mutluluğu, bireyin psikolojisinin doğal olarak bulunmaktadır ancak çalışanın açısından motivasyon kaynağı olup olmadığı bir araştırma konusudur.

İşyerinde mutluluk, bireylerin görevlerinden ve yaşamlarına olan memnuniyetinin düzeyi ile ilgilidir. Mutluluk fikri, bireyin öznel iyi oluşuyla da ilgilidir (Wesarat vd. 2014, s.78).

İş yerinde mutlu olmak iş tatmini kavramını da içinde barındırır; fakat bundan çok daha fazlasıdır. Kişisel seviyede mutluluk kapsamını, işe bağlılık, iş tatmini ve duygusal organizasyonel bağlılığı içerebilir. Mutluluğun yönleri, geçici deneyimler, istikrarlı kişi düzeyindeki tutumlar ve kolektif tutumlar dahil olmak üzere ve ayrı olaylar, iş ve organizasyon gibi çoklu odaklarla ilgili olarak birden fazla düzeyde kavramsallaştırılmış ve ölçülmüştür (Fisher, 2010, s.384). İşyeri mutluluğu iş tatmini ve örgütsel bağlılık kavramlarını da içeren ama bunların ötesinde çalışanın işyeri ile alakalı olarak olumlu duygu durumunda olmasını sağlayan bir kavramdır. İşyeri mutluluğuna ilişkin tanımlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

İş yeri mutluluğu, işgörenlerin potansiyellerini başarıyla gerçekleştirebilmeleri amacıyla onları eyleme geçiren ve onların performanslarını azami seviyeye yükselten bilişsel bir yapı tanımlamaktadır (Polatçı ve Ünüvar, 202, s.181).

İşyeri mutluluğu, işyerine ilişkin olumlu yargıları (olumlu tutumlar), olumlu deneyimleri (pozitif duygular, ruh halleri, duygular, akış durumları) veya olumlu duygusal deneyimi yansıtan bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Abraham, 2015, s.2456).

İşyeri Mutluluğu, işteki olumlu yargıları, olumlu tutum, davranış, hoş deneyimleri ve olumlu hisleri ifade etmektedir (Varias ve Seniati, 2017, s. 376).

İşyerinde mutluluk, bireyin iş ve yaşam doyumunu veya işyerinde kendini iyi hissetmesini ifade etmektedir (Jain ve Sharma, 2019, s.2).

İşyerinde mutluluk, esasen insanların en derin duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını işleriyle nasıl tatmin ettikleriyle ilgili olmasıdır (Bhatia ve Mohsin, 2020, s.29267).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere çalışanın bulunduğu kurumda mutlu olması memnuniyetin ötesinde bir kavramdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde işyerinde mutlu olan çalışan çalıştığı kuruma ilişkin olumlu yargıları bulunmaktadır. Ayrıca, mutluluk esas olarak derinlerde ve kalıcı olduğundan, mutlu bir çalışanın mutluluğunu günlük yaşamlarında maneviyatın ilkelerini benimserken kişisel yaşamının diğer yönlerine yayması muhtemeldir. Çalışan kurumsal menfaatler paralelinde hem kendi potansiyelini ortaya koymak için çalışmaktadır.

Bununla beraber iş yeri mutluluğunu etkileyen unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır (Turan, 2018, s.188; Akın ve Aktar, 2019, s. 7; Kandemir ve Özdaşlı, 2019, s.254)

Örgütün paylaşılan değerleri, diğer çalışanlarla iletişim, iş hayatının kalitesi, amirlerin tutum ve eylemleri,

İş ilhamı, örgütün değerleri, ilişkiler, liderlik ve çalışma yaşamı kalitesi,

Çalışma arkadaşları ve amirlerle olan ilişkileri, iş çeşitliliği ve iş güvenliği ve özerkliğin bulunması,

Kişinin meslektaşları ile ilişkilerine bakıldığında sıcakkanlı, birbirlerine destek ve yardımcı olan, devamlı olarak dayanışmanın bulunduğu bir kurumda çalışanlar görevlerinden hoşlanmasalar da iş arkadaşlarını sevdikleri için işlerinden mutlu olmaktadırlar.

Kurumdaki terfi ve terfi imkanlarıyla bunların adaletli bir biçimde belirli kıstaslar çerçevesinde yapılması işgörenlerin işyeri mutluluğuna etki eden bir diğer faktörler arasında yer almaktadır.

Olumlu yönde informal iletişimin bulunması, kurumda resmi ortam haricinde, yakın ve olumlu ilişkilerin kurulabildiği bir sosyal alan yaratmakta bu durum da iş yeri mutluluğuna etki etmektedir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde işyerinde bulunan yönetici ve diğer iş arkadaşları ile olumlu ilişkiler, kurumda dayanışma kültürünün bulunması, çalışana görevinde özerklik tanınması, işinde güvende hissetmek, görevinde özerklik tanınması, liyakata dayalı bir kurumsal kariyer planının var olması gibi unsurlar bireyin işyeri mutluluğunu etkilemektedir.

İş yeri mutluluğu, yaptığı işten enerji alan, heyecanlanan, işini anlamlı bulan ve görevinde bir hedefin olduğuna inanan, çalıştığı kurumda olumlu ilişkiler içinde olan ve görevine bağlı olan işgörenlerin tecrübelerini tanımlayan bir terimdir. Genel olarak işyeri mutluluğu, çalışanların genel olarak çalışma hayatlarını nasıl değerlendirdiklerini ifade etmektedir (Kun ve Gadanez: 2019: 2). İşyeri mutluluğu bireyin işinden ve bulunduğu ortamdaki memnun olmasını ve işini heyecan verici bulmasını sağlamaktadır. Bu anlamda hem birey hem kurum açısından önemli bir kavramdır. İşyeri mutluluğuna sahip olan çalışanın diğerlerine göre daha yüksek performans

sağlaması beklenmektedir.

İçsel Motivasyon

Motivasyon, sosyal bilimlerdeki ana konulardan biridir ve örgütsel davranışta merkezi bir rol oynamaktadır. Motivasyonu, örgütsel davranıştaki herhangi bir konu kadar yoğun bir teorik gelişimi bulunmaktadır. Motivasyon kavramı literatürde uzun yıllardır araştırmalara konu olan bir kavramdır. Motivasyon bireylerin herhangi bir eylemi istenilen özellik ve biçimde yapmaya isteklenmiş olmalarını ifade eden bir kavramdır.

Genel anlamda motivasyon, kurum ve bireylerin gereksinimlerini tatminle neticelendirecek bir iş ortamı oluşturacak, bireyin eyleme geçmesini sağlayacak etki etme ve isteklendirme faaliyetlerine ilişkin bir süreçtir. Motivasyon süreci; gereksinim duyma, gereksinimin karşılanması için uygun ortam arayışı, gereksinimin karşılanması için istekli olma, gereksinimi karşılamak için uygun seçenekleri değerlendirme, gereksinimi karşılamak amacıyla eyleme geçme ve son olarak tatmin olma aşamalarından meydana gelmektedir (Güney, 2017, s. 294). Motivasyon bireyi içsel ya da dışsal olarak eyleme geçiren süreçtir. Motivasyonel unsurlar bireyin kendi iç dünyasından kaynaklanabildiği gibi dışsal unsurlardan da kaynaklanabilir. Bireyin kendine koyduğu hedef doğrultusunda çalışmalar yapması içsel unsurlara, Kendisine vaat edilen ödülleri elde edebilmek amacıyla herhangi bir eylemde bulunması ise dışsal unsurlara örnek olarak gösterilebilir.

Günümüzde organizasyonlarda, verim ve kişisel başarıyı artırma yöntemlerinden birisi de motivasyondur. Bunun nedeni günümüzde baskı, zorlama ve hakaret ederek bireylerin verimli çalışmalar alınamayacak olmasıdır. Baskı ve zorlama ile verim alınsa bile birey işten kaçınmanın yollarını arayacaktır. Bu nedenle bireyleri psikolojik ve maddi yönden etki altına alarak kurumsal amaç ve hedeflere yönelik olarak eyleme geçirmek mümkündür. Motivasyon iş hayatının sonuna kadar devam eden geniş bir süreci kapsamaktadır (Güney, 2007, s. 294). Motivasyona ilişkin tanımlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

Motivasyon, davranışa amaç ve yön veren psikolojik süreçtir (Lindner, 1998, s. 1)

Motivasyon, davranışın uyarılmasını, yönünü ve sürdürülmesini etkileyen içsel ve dışsal koşullara geniş ölçüde atıfta bulunan yapıdır (Nehme, 2010, s.224).

Motivasyon, insanlarda sürekli olarak bir işe, role veya konuya ilgi duyma ve bağlılık duyma veya bir hedefe ulaşmak için çaba sarf etme arzusunu ve enerjisini harekete geçiren bir faktör olarak tanımlanır (Jumaboyeva ve Daminova, 2019, s. 84).

Motivasyonunu, zor bir şeyi başarma, engelleri aşma ve yüksek bir standarda ulaşmak ve kişinin kendisini aşma arzusu olarak tanımlamıştır (Acharya ve Joshi, 2009, s.72).

Tanımlarda da belirtildiği gibi motivasyon bireyin eylemlerine yön veren, herhangi bir konuya olan ilgilerini arttıran, belirlenmiş olan amaçlara erişmek için çalışmayı teşvik eden, zorlukları başarma isteği uyandıran bir kavramdır.

Kurumlar yalnızca yetenekli, yeterli ve uzman çalışanlara sahip olmayı istemekle kalmaz, aynı zamanda çok çalışmaya istekli ve en iyi sonuçları elde etme arzusuna da sahiptirler. Kurumların çalışanlarının yeteneklerinden azami düzeyde

yararlanabilmeleri için çalışanın işine motive olması gereklidir; ancak en önemlisi, çalışanın çok çalışma arzusunu ve daha fazla üretkenlik elde etmek için hevesli olma arzusunu harekete geçiren içsel motivasyondur. Bir kişi faaliyetlerini optimal, sağlıklı, güvenli ve rahat bir şekilde gerçekleştirebiliyorsa, çevresel bir koşulların buna uygun olduğu söylenebilir. İçsel motivasyondan etkilenebilen üretkenliktir çünkü çalışanın önemli olan ve genel olarak şirketleri etkileyen iç motivasyona sahip olması çok önemlidir. İçsel motivasyonun çalışanların üretkenliğini etkilediği beklenmektedir.

İçsel motivasyon ise; faaliyetin sonuçlarından, yararlarından ve hedeflerinden ayrılan bireysel tatmin için yürütülen faaliyetlerle bağlantılıdır. İçsel motivasyon, herhangi bir etkinliğe katılımın önemli bir belirleyicisi olarak da tartışılmaktadır. Ek olarak, içsel motivasyon, kullanıcıların bir aktiviteyi zevk ve tatmin için yapma algısı olarak ifade edilebilir ve içsel olarak motive edilen davranış, gönüllü ve kendi kendine belirlenir ve bireyleri ilginç, yeni ve zorlayıcı buldukları belirli faaliyetlere en uygun şekilde dahil eder. Bu bağlamda içsel motivasyonun, esas olarak eylemi gerçekleştirme süreci ile ilgili olduğu sonucuna varılabilir (Bastari, A., vd., 2020, s.2). İçsel motivasyon bireyin dışsal unsurlar haricinde kendi kendine motive olma sürecini ifade etmektedir.

İçsel motivasyon, görevin kendisinin kendi ödül olarak kabul edilmesidir ve kişiler kendi eylemlerini başlatıcıları olarak görürler ve amaçlarına erişmek için kendi yöntemlerini seçmektedirler (Demircioğlu ve Chen, 2019, s.52). İçsel motivasyona ilişkin tanımlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

İçsel motivasyon bireyin kendisinden kaynaklanan bir motivasyon türüdür (Bravo, E., vd. 2011, s. 638).

İçsel motivasyon, ayrılabilir bir sonuçtan ziyade, bir eylemin içsel tatminini elde etmek amacıyla yapılmasını ifade etmektedir. Kişi içsel motivasyonu olduğunda; dışsal ödüller, yıldırımlar ya da ödüller yerine görevini eğlenerek yapmaya veya meydan okuma için hareket etmeye yönelmiş olur (Oudeyer ve Kaplan, 2007, s.1).

İçsel motivasyon, insanlar dışsal bir ödül nedeniyle değil, kendi iyiliği için bir faaliyete girdiğinde ortaya çıkar (Cameron ve Pierce, 1994, s. 364).

İçsel motivasyon, arzunun itici gücü ifade eder, kişinin kendisini en iyiye götürecektir unsurdur (Basit ve diğ. 2019, s.793).

İçsel motivasyon, insanların dış unsurlardan gelen etkiler haricinde herhangi bir konuda arzu, merak, eğlence ve keyif alma ve banzeri nedenlerden ötürü eyleme geçme sürecini ifade etmektedir (Özcan, 2021 s.26).

İnsanların kendilerini yetkin hissetme ve kendi kaderini tayin etme ihtiyacının, içsel olarak motive edilmiş davranışların temelini oluşturmaktadır. İçsel olarak motive edilen davranışlar pekiştirmeye bağlı değildir, çünkü eyleme geçmenin kendisi ödüllendiricidir (Skudiene ve Auruskeviciene, 2012, s. 53).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere içsel motivasyonda yapılan eylemi yapıyor olmak ödül kaynağını oluşturmaktadır. Dolayısı ile burada bireyi motive eden unsurlar dışsal olarak aldıkları ödül ya da ceza değildir. Birey tüm bunlardan bağımsız olarak içsel olarak eyleme geçmeyi arzu etmektedir.

İçsel motivasyon, eğlenmek veya keyif almak için içten gelen bir eylemi yapmakla

ilgilidir, ancak dışsal motivasyon, ekonomik bir sonuç için bir şeyler yapmakla ilgilidir. Bu tanım, işin kendi sorumluluğu ve başarı dahil olmak üzere zevk almak için gerçekleştirilen etkinlik veya eylem, içsel motivasyonel bir unsurdur. Bu faktörler, “büyüme veya kendini gerçekleştirme ihtiyacını” karşıladıkları için ona karşı olumlu tutumlara yol açar (Ayalew . 2021, s.1). Örneğin, bir çalışan, eğer işini iyi yapmazsa yöneticisinin kendisine uygulayacağı yaptırım sonuçlarından kaçınmak için işini eksiksiz yapabilir. Bu durumda, eylemin ve motivasyonun nedeni dışsaldır. Bununla birlikte, bir çalışanın gelecekte hayallerinin işini elde etme becerilerini öğrenmesine yardımcı olacağına inandığı için işini eksiksiz yapması da mümkündür. Bu durumda, eylemin nedeni içseldir ve birey içsel olarak motive olmuştur (Owler, 2012 s.66). Dolayısı ile içsel motivasyon bireyin kendi içsel gelişimini ve kendini gerçekleştirme ihtiyacını tatmin eden eylemleri ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında içsel motivasyonun bireyin eyleme geçme sürecini etkilemede dışsal motivasyondan daha fazla olması beklenmektedir.

A Kişilik Tipi

Kişilik nitelikleri, bireylerin kişisel düşünce, his ve eylem kalıplarıyla ilgilidir. Kişilik nitelikleri kendi içinde tutarlılık göstermektedir. Kişilik, bireyin neredeyse değişmeyen özelliklerinden birisidir. Kişilik özellikleri bireyin bulunduğu sosyal ortamlardaki eylemlerine yön veren faktörler arasında yer almaktadır. Kurumlar açısından bireylerin kişiliklerini bilmek yönetsel açıdan ise çalışanların etkin olacağı alanlarda görevlendirilmeleri bakımından önemlidir.

Yöneticiler tarafından bireylerin kişilik özelliklerini dikkate alarak, onların farklı özelliklerinin nedenleri ile his ve fikirlerinin nasıl değiştiği anlaşılmalı çalışılmıştır. Bunun nedeni çalışanların yaratıcılığında yararlanmak ve fiziki, psikolojik ve duygusal bağlamda faydalı hale getirmek için onları anlamalıdır. Çalışanları anlamamanın ve başarılı yönetimin yolu da çalışanların kişilik yapısını, özelliklerini bilmekle mümkündür (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2008, s.3). Dolayısı ile bireylerin kişilik yapısını bilmek yöneticiler açısından onların fayda yaratmalarını sağlamak açısından önemlidir.

Kişilik kuramcıları için tek bir kişilik tanımı olmamasına karşın “kişilik” kişinin eylemlerine utarlılık ve bireysellik kazandırmaktadır, kalıcı ve özgündür. Bireysel özellikler, eylemlerdeki kişisel farklılıklara, zaman içindeki davranış tutarlılığına ve durumlar arasındaki davranışsal tutarlılığa katkıda bulunur. Kişisel özellikler özgün olabileceği gibi bazı toplumsal gruplar açısından ortak olabilir; fakat davranış kalıpları bireysel farklılıklar içermektedir. Bunun sonucunda her bireyin, belirli düzeyde özgün bir kişiliği olduğunu söyleyebiliriz (Feist ve Feist, 2008, s.4). Kişilik bireyin değişmesi en zor ve özgün özelliklerinden birisidir. Kişiliğe ilişkin tanımlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

Kişilik, insanların belirgin, çoğunlukla değişmesi zor olan ve tutarlılık içeren özelliklerinin tamamını ifade etmektedir (Güney, 2011, s.54)

Kişilik kavramını bireyin kendisi açısından tanımladığımızda fiziksel, bilişsel ve psikolojik özellikler açısından sahip olunan bilgiyi ifade ederken diğer bireyler açısından tanımladığımızda ise bireyin sosyal konumu ve ona atfedilen rolleri ifade etmektedir (Eren, 2017, s.83)

Kişilik, bireyin doğumundan ölüme kadar zihninde organize olmuş bütünleştirici süreçler aracılığıyla ortaya çıkan işlevsel güçlerin ve biçimlerin sürekliliği olarak tanımlanır (Murray ve Kluckhohn, 1948, s.3)

Kişilik, insanın kendisine ait his, düşünüş ve eylemlerindeki kişisel farklılıklarıdır (Çiçek ve Aslan, 2019, s.2646)

Çalışmamızda kişilik, A tipi kişilik nitelikleri bağlamında değerlendirmede bulunulmuştur. A tipi kişilik bireye yaşamında hem avantaj ve hem de dezavantaj sağlayan özellikler bulunmaktadır. A Tipi kişiliğin tanımlanması, hem işyerinde hem de günlük yaşamda belirli grupların davranışsal ve psikolojik özelliklerini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

A tipi kişilik niteliklerini gözlemleyebilmek zordur. A tipi kişilikte motor davranışlar gözlemlenmesi en kolay olan davranışlardır. Gözlemlenmesi daha zor olan davranışlar ise kişisel ve psikolojik niteliklerdir. Bu davranışları; rekabetten hoşlanma, azimli olma, çalışkan olma vb. olarak sıralayabiliriz. Gözlemlenmesi en zor davranış biçimleri ise bireyde A tipi kişiliğe sahip olmanın getirdiği çeşitli korkular ve düşünce kalıplarıdır. Bu düşünce kalıpları bireyin devamlı olarak kendini ispatlaması gerektiği ve sınırlı kaynakların bulunduğuna ilişkin geliştirdiği korkulardan oluşmaktadır. Bunun sonucunda da birey stres içeren hadiselerle karşı karşıya kalmaktadır ve sonuç olarak bireyin bilişsel unsurları bu durumdan etkilenmektedir (Yoder, 1987, s.58). Bu açıdan baktığımızda çalışkan ve azimli olmak A tipi kişiliğe sahip bireylere avantaj sağlayan özellikler arasında yer alırken, stresli olma dezavantaj sağlamaktadır. A tipi kişiliğe ilişkin tanımlar aşağıda sıralanmıştır.

A tipi kişiliğe sahip bireyler hedeflerine hızlı şekilde erişmeyi amaçlayan ve süre baskısıyla çalışan bireyler olarak tanımlanırlar (Aksu, vd., 2017, s.2448).

A Tipi olan kişilerin, günlük hadiseleri dahi stresli algılayabildikleri ve strese girme eğilimine sahip oldukları düşünülmektedir (Şahin, vd., 2009, s.245)

A tipi kişiliğe sahip bireyler eylemlerinde özgündür ve devamlı olarak zamanla yarışan, başarı odaklı kişilerde bulunur (Sakallı, 2019, s.3)

A Tipi kişilik davranışı kendini hırslı, kaygılı, işe çok ilgili, kişisel başarı odaklı ve zamanın çok değerli olduğunu hissetme şeklinde göstermektedir (Sakitri, 2020, s.172).

A Tipi Kişilik, yoğun hirs, zaman sınırlaması, rekabet ve sabırsızlık, kas gerginliği, uyanıklık, hızlanma, faaliyetleri amaca ulaştırma isteği, sinirlilik, düşmanlık gibi duygusal tepkiler dahil olmak üzere davranış kalıplarından oluşan eylemler bütünüdür (Amir ve diğ. 2011, s.2011).

Yukarıda sıralanmış olan tanımlardan da anlaşılacağı üzere A tipi kişiliğe sahip olmanın dezavantajlarını; sinirli olmak, düşmanca hisler beslemek, kaygılı olmak ve stres kaynaklı hastalıklara eğilimli olmak olarak ifade edilebilir. A tipi kişiliğe sahip olmanın avantajları ise başarı odaklı olmak, verilen işi hızlı bitirebilmek, zaman baskısının olduğu işlerde başarılı olabilmek ve özgün olmak şeklinde sıralanabilir.

A Tipi kişilik özelliğinin temel unsurların; hareketli olmak, dürtüsellik, hırslı olmak, rekabetçilik, şiddet eğilimi, düşmanca tutum ve davranışlar, zaman baskısı ve olayları tek yönlü değerlendirme olarak ifade edilmektedir. Bu ifadeler aşağıda açıklanmıştır.

Hareketlilik: Kesin bir konuşma şekli bulunan bu bireyler bazı kelimeleri vurgulayarak konuşurlar. Belirgin olarak mimik kullanarak ve cümle arasında serin nefes alarak konuşmaktadırlar (Baltaş ve Baltaş, 2004, ss.147-148). Dolayısıyla bu bireyler kendilerini ifade ederken yoğun biçimde jest ve mimik kullanırlar ve konuşurken cümlede vurgu yaparlar.

Zaman Baskısı A Tipi kişiliğe sahip bireyler sürekli olarak sıkılırlar, zamanın baskısını algırlar ve görevlerini ya da meydana gelecek olayın zamanından önce bitirmeyi saplantı haline getirirler. Özgüven sorunu yaşayan bu kişiler, elde ettikleri başarı ve arttırdıkları verim ile bu durumun üstesinden gelemeye çabalarlar. Beklenenden önce bitirebildikleri görevler sayesinde başarılı olma hissini yaşarlar (Baltaş ve Baltaş, 2004,ss. 147-148). Bu kişiler başarıyı görevi çabuk bitirebilme kabiliyetiyle ilişkilendirmişlerdir.

Dürtüsellik ve İhtiras: Kendileri ya da diğer bireyler için yüksek amaçlar belirlerler ve bu amaçlara ulaşamaması halinde çok rahatsız hissetmektedirler. Başarıları için neticesinde edindikleri mutluluk çok kısa sürmektedir. Eyleme odaklı bireylerdir. A Tipi kişiliğe sahip bireyler günlük yaşamdaki herhangi bir hadiseyi meydan okuma olarak kabul etme eğilimindedirler; bütün olaylara yönetebilmek için çabalarlar. Sıradan bir bireyin sadece önemli olaylar neticesinde gösterebileceği tepkileri basit olaylar karşısında gösterebilirler (Lelord ve Andre, 1996, s.162). Bu bireyler yüksek hedefleri bulunmaktadır ve diğer bireylerle daima yarış halindedirler.

Rekabet Eğilimi, Agresif ve Düşmanca Hisler: Diğer bireylerle bulunduğu gibi kendileri ile de bir rekabet etme halindedirler. Düşmanca his ve sınırlarını durdurmak için çabalasalar da bu tür davranışları gösterebilirler. Agresif ve saldırgan davranışlar strese girmelerine neden olur. Davranışlarını ilerleyen zamanlarda inkar edebilirler ve çevrelerindeki bireylerin kırılacağını bilseler de istediklerini elde edebilirler. Bunun sonucunda yalnızlaşırlar (Rowshan, 1998, s.141). Bu bireyler istem dışı olarak diğer bireylere oranla daha agresif ve saldırgan olma eğilimi göstermektedirler.

A tipi kişiliğe sahip bireyler, ortalama bir bireyden daha fazla, daha sık ve daha uzun süre strese girmeye yatkındırlar. Bu bireyler genç yaşta ve sağlıklıyken stresin fiziksel ve ruhsal neticelerinden etkilenmezler; fakat ileri yaşlarda "aşırı gerginlik" riski yükselir (Lelord ve André, 2013, s.165). A tipi kişiliğe sahip bireyler durumlarından memnun olmazlar devamlı olarak her şeyden şikayetçi ve mutsuz olurlar. Her şeyi kontrol etmeye meyillidirler. Diğer bireylerin sorunları ile ilgilenmek, zaman kaybetmek istemezler. Diğer bireyleri suçlamaya meyillidirler. Her zaman sevilme ve saygı görmek isterler. Grup münasebetlerinde uyumu zor sorun çıkaran bireylerdir. Kuralcı, katı, mağrur, kendini beğenmiş, hızlı sınırlenen, kindar özelliklerini barındıran bireylerdir (Tarhan, 2002, s.28).

Bu özellikleri ile diğer bireyler arasında karakteristik özellikleri çabuk ayırt edilirler. Sahip oldukları özellikler A tipi kişilik yapısına sahip olan bireylerin diğerlerini suçlama eğilimi, kindar olmaları, agresif olmaları gibi özellikleri hem yaşam kalitelerini hem de iş yaşamındaki münasebetlerini olumsuz etkilemesi beklenmektedir. Bununla beraber, aldıkları görevleri hızlıca bitirme istekleri, başarı güdüsünün diğer bireylerden çok olması gibi özelliklerinin ise iş yaşamında başarılı olmalarına katkı sağlaması beklenir. Bu açıdan düşünüldüğünde A tipi kişiliğe sahip bireylerin doğru şekilde istihdam edilmesi örgütsel anlamda çalışanlarda depresyon kaygı ve olumsuzlukların önüne geçilmesi kurumsal verimlilik bağlamında önem taşımaktadır.

Araştırma Modeli

Bu çalışma tarama modelinde tanımlayıcı olacak biçimde oluşturulmuştur. “Tarama modelleri, geçmiş zamanda veya günümüzde varlığını sürdüren bir durumun aynı biçimde betimlemeyi hedefleyen araştırma çeşididir. Araştırma konusu olan olaylar, kişiler veya objeler, bulunduğu koşullarda, aynı şekilde tanımlanır. Araştırmaya konu olan unsurları değişime uğratma ya da etkide bulunmaya çalışılmaz (Karasar, 2009, s.77). Tanımlayıcı araştırmaların esas hedefi; anket uygulaması, gözlem yapmak, görüşmek ve örnekleme gibi yöntemlerle ana kütlelin istenen niteliklerinin saptanmasını sağlamaktır. (Seyidoğlu, 1993, s. 25). Tanımlayıcı araştırmalarda oluşturulan modelde en az iki ya da ikinin üstünde değişkenin arasında bulunan ilişki seviyesi saptanabilmektedir (Kurtuluş, 2004, s.252). Araştırmanın modeli Baron ve Kenny'nin geliştirmiş olduğu aracı değişken koşulları bağlamında oluşturulmuştur. Baron ve Kenny'e göre herhangi bir değişkenin aracı değişken olabilmesi için sıralanmış olan nitelikler bulunmalıdır (Baron ve Kenny, 1986, ss.11-73). Bunlar sırasıyla; bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinde bir etkisinin olması, bağımsız değişkenin bağımlı değişkende üzerinde etkisinin olması, aracı değişkenin bağımlı değişken üzerinde bir etkisi bulunması ve aracı değişken modele eklendiğinde, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini yitirmesi (tam aracı değişken) veya etkisinde azalma olması (kısmi aracı değişken) şartları aranmaktadır. Bu çalışmada A kişilik tipi, içsel motivasyon ve iş yeri mutluluğu var olduğu şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada A tipi kişiliğin iş yeri mutluluğu üzerine etkisinde içsel motivasyonun aracılık rolünün belirlenmesi araştırma modeli olarak belirlenmiştir ve araştırma modeli aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Kavramsal Modeli

Araştırmanın bağımsız değişkenini kişilik tipi, bağımlı değişkenini işyeri mutluluğu, aracı değişkenini içsel motivasyon oluşturmaktadır.

Aracı değişkenin bulunduğu araştırma modellerinde, bağımlı ve bağımsız değişken ilişkisinin nedenselliğine açıklık getirilir. Bundan dolayı bağımsız değişkenle aracı değişken ve aracı değişkenin bağımlı değişkenle münasebeti araştırılır (Uğurlu, 2023, s.8). Aracı modeldeki aracılık etkisi kısmi veya tam olabilir (Yılmaz ve Dalbudak, 2018, s. 518).

Araştırma Soruları ve Hipotezleri

Araştırma Soruları

Bu araştırma kapsamında ele alınmış olan temel araştırma soruları aşağıda sıralanmıştır;

Kişilik tipi, işyeri mutluluğu üzerinde ne derece etkilidir?

İçsel motivasyon, işyeri mutluluğu üzerinde ne derece etkilidir?

Kişilik tipinin işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı rolü var mıdır?

Eğer varsa tam ara değişken midir yoksa kısmi ara değişken mi?

Araştırma Hipotezleri

Ana Hipotezler

H₁ A Kişilik tipi işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₂ A Kişilik tipinin içsel motivasyona pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H₃ A Kişilik tipinin işyeri mutluluğuna etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi bulunmaktadır.

H₄ İçsel motivasyonun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

Alt Hipotezler

H₅ İş saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₆ İş saplantısı alt boyutunun içsel motivasyona pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H₇ İş saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi bulunmaktadır.

H₈ İş saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₉ Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₁₀ Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun içsel motivasyona olumlu ve anlamlı anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H₁₁ Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun işyeri mutluluğuna etkisinde içsel

motivasyonun aracı etkisi bulunmaktadır.

H₁₂ Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₁₃ Hız Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₁₄ Hız Saplantısı alt boyutunun içsel motivasyona pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H₁₅ Hız Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi bulunmaktadır.

H₁₆ Hız Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₁₇ Zaman saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₁₈ Zaman saplantısı alt boyutunun içsel motivasyona pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H₁₉ Zaman saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi bulunmaktadır.

H₂₀ Zaman saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırma evrenini İstanbul ilindeki öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise İstanbul ilinde Bağcılar, Esenyurt, Halkalı ve Zeytinburnu ilçelerinde çeşitli kademelerde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmadan edinilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 22.0 programı ile analizi yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesi yapılırken tanımlayıcı istatistiksel analizler yapılmıştır. Bunlar; sayı, yüzde, ortalama, standart sapmadır. İki bağımsız gruplardaki niceliksel sürekli veriler mukayese edilirken t-testi, ikinin üstünde bağımsız grup arasında niceliksel sürekli veriler mukayese edilirken Oneway ANOVA ve Varyans analizinden yararlanılmıştır. ANOVA analizinden sonra farklılıkların belirlenmesinde yararlanılmıştır. Sürekli değişkenleri arasındaki ilişki için pearson korelasyon ve regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Kullanılan Ölçekler

A tipi kişilik ölçeği 25 sorudan meydana gelen beşli likert ölçeği olup Türkçe'ye (Durak-Batıgün ve Şahin, 2006) tarafından çevrilmiştir. 4 alt boyut ve 25 soru bulunan A tipi kişilik ölçeği A- tipi kişilik özelliklerinin eylemsel unsurlarını içermektedir. 1 ile 125 puan aralığı arasında değişen ölçekte yüksek puanlar kişinin A-Tipi kişiliğe sahip olduğu anlamına gelmektedir. Puan aralığı 25-125 arasında farklılaşmaktadır. Ölçek dört faktör tabanlı alt ölçekten oluşmaktadır; İş saplantısı boyutu (rekabetçilik, başarı odaklılık ve işe verilen önem ifadelerini içeren 12 madde (2, 5, 6, 7, 8, 10, 16, 20, 21, 23, 24, 25), sosyal etkinliklerden uzaklaşma boyutu 4 madde (9, 11, 12, 13), hız saplantısı boyutu 6 madde (1, 3, 14, 17, 18, 19), zaman saplantısı boyutu 3 maddeden (4, 15, 22)

oluşmaktadır. A- tipi Kişilik Ölçeği için Cronbach alfa katsayısı,40 ile .90 arasında değişmektedir (Durak-Batıgün ve Şahin, 2006, s.170).

İş yeri mutluluğunu ölçmek için “WHO Collaborating Center for Mental Health, Frederiksberg General Hospital Psikiyatrik Araştırmalar Birimi” tarafından geliştirilmiş olan “İş yerinde kendimi neşeli ve keyifli hissedirim” gibi 4 ü pozitif ve “İş yerinde gergin bir ruh halim vardır” şeklinde 1 i negatif olan 5 maddeyi kapsayan ve tek boyuttan meydana gelen bir ölçek kullanılmıştır. Ölçek (Alparslan, 2016, s.180) tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir. İçsel motivasyon ölçeği olarak da Mottaz’ın (1985) motivasyon modeli esas alınarak Dünder vd. (2007) tarafından geliştirilen dokuz sorulu 5’li likert tipi ölçek kullanılmıştır.

Araştırma

Güvenilirlik Analizi

Cronbach’s alfa katsayısı 0-1 arasında değişmektedir. Katsayı 0,00 <0,40 aralığında yer alıyorsa ölçek güvenilir değil, 0,40 <0,60 aralığında ise ölçek düşük güvenilirlikte, 0,60 <0,80 aralığında ise ölçek oldukça güvenilir ve 0,80 < 1,00 aralığında ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçek olarak değerlendirilmektedir. (Tavşancıl, 2005).Güvenilirlik analiz sonuçlarına baktığımızda; A-tipi Kişilik Ölçeği madde sayısı 25,Cronbach's Alfa değeri 0,861; İş Yeri Mutluluğu Ölçeği; madde sayısı 5, Cronbach's Alfa değeri 0,865;İçsel Motivasyon Ölçeğimadde sayısı 9, Cronbach's Alfa değeri 883 ölçeklerin güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen Cronbach Alfa katsayısı verilmiştir. Cronbach Alfa değerlerine göre ölçekler yüksek derecede güvenilirlerdir.

Demografik bilgilere baktığımızda cinsiyet bakımından katılımcıların 275’i kadın, 114’ü erkektir. Yaş aralıkları bakımından katılımcıların dağılımına baktığımızda 18- 25 yaş aralığındaki katılımcı sayısı 40’dır, 26-35 yaş aralığındaki katılımcı sayısı 229’dur, 36-45 yaş aralığındaki katılımcı sayısı 92’dir, 46-55 yaş aralığındaki katılımcı sayısı 15’dir, 56 yaş ve üzeri yaş aralığındaki katılımcı sayısı13’tür. Medeni duruma göre; katılımcıların 232’si evli, 157’si bekar. Eğitim durumuna göre katılımcı sayısı; lise 5, ön lisans17, lisans 283, yüksek lisans 69, Doktora 15’dir. Kurumda çalışma süresine bakıldığında katılımcıların aynı kurumda 1’yıldan az çalışanlar 72, 1-5 yıl arası işgören sayısı 167, 6-10 yıl çalışan süresi 73, 11-15 yıl çalışan süresi 40, 16 yıl ve üzeri çalışan süresi 23’tür. Kurum içinde çalışılan pozisyon sorulduğunda katılımcıların 373 çalışan, 16’sı yönetici olduğunu ifade etmiştir.

Buna göre katılımcıların % 70,7’si kadın ve % 29,3’ü erkektir. Katılımcıların % 58,9’u 26-35 yaş aralığındadır. Ankete katılanların % 59,6’sı evlidir. Ankete katılanların % 72,8’i lisans mezunudur. Kurumdaki çalışma süresi incelendiğinde katılımcıların % 44,5’inin 1-5 yıldır çalıştıkları belirlenmiştir. Katılımcıların pozisyonları incelendiğinde ankete katılanların %95,9’unun çalışan olduğu saptanmıştır.

Tablo 1. Betimleyici İstatistikler

	ort.	ss.	min.	maks.	çarpıklık	basıklık
İş Saplantısı	33,62	8,38	13	59	0,279	-0,288
Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma	11,44	3,76	4	20	0,042	-0,398

<i>Hız Saplantısı</i>	20,56	4,36	6	30	-0,345	-0,125
<i>Zaman Saplantısı</i>	11,54	2,45	4	15	-0,412	-0,503
A-tipi Kişilik Ölçeği	77,15	14,87	32	123	0,181	-0,029
İş Yeri Mutluluğu	18,81	4,56	5	25	-0,639	0,033
İçsel Motivasyon Ölçeği	38,83	5,77	14	45	-1,050	0,920

A-tipi Kişilik Ölçeği, İş Yeri Mutluluğu ve İçsel Motivasyon Ölçekleriyle ilgili edinilen verilerin normal dağılıma uygunluğun olup olmadığının saptanabilmesi için çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Ölçeklerden edinilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında bulunması durumunda normal dağılım olduğu kabul edilmektedir (Groeneveld ve Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins ve Weeks, 1990; De Carlo, 1997). Dolayısıyla üç ölçeğin de normal dağılım gösterdiğini söyleyebiliriz. Bundan dolayı analizlerde parametrik yöntemler kullanılmıştır.

Tablo 2. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Cinsiyetleri Bakımından Karşılaştırılması

	Kadın		Erkek		t	p
	ort.	ss.	ort.	ss.		
<i>İş Saplantısı</i>	33,25	8,77	34,51	7,33	-1,451	0,148
<i>Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma</i>	11,43	3,95	11,45	3,26	-0,038	0,970
<i>Hız Saplantısı</i>	20,49	4,39	20,72	4,31	-0,477	0,634
<i>Zaman Saplantısı</i>	11,46	2,50	11,73	2,32	-0,975	0,330
A-tipi Kişilik Ölçeği	76,63	15,29	78,40	13,80	-1,069	0,286
İş Yeri Mutluluğu	18,96	4,54	18,44	4,61	1,027	0,305
İçsel Motivasyon Ölçeği	38,88	5,81	38,69	5,70	0,296	0,767

Tablo 2’de ankete katılanların cinsiyete göre ölçek ve alt boyut puanlarının bağımsız örneklem t-testi sonuçları bulunmaktadır. Yapılan analiz neticesine göre cinsiyet grupları arasında ölçek puanlarına göre istatistiki olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 3. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Yaşları Bakımından Karşılaştırılması

	18-25 yaş		26-35 yaş		36-45 yaş		46-55 yaş		56 yaş ve üzeri		F	p
	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.		
<i>İş Saplantısı</i>	35,13	8,20	33,29	8,56	33,87	8,69	33,20	6,32	33,46	5,61	0,438	0,781
<i>Sosyal Etkinlikler</i>	12,23	3,45	11,00	3,87	12,07	3,71	11,67	2,58	12,08	3,33	2,004	0,093

<i>en Uzaklaşma</i>												
<i>Hız Saplantısı</i>	20,08	5,03	20,3 2	4,13	21,3 7	4,66	20,9 3	3,6 9	20,0 0	4,73	1,17 3	0,32 2
<i>Zaman Saplantısı</i>	11,70	2,46	11,3 5	2,52	11,9 5	2,26	10,9 3	1,9 8	12,2 3	2,74	1,51 5	0,19 7
A-tipi Kişilik Ölçeği	79,13	14,6 8	75,9 6	14,7 7	79,2 5	15,8 1	76,7 3	9,7 4	77,7 7	14,9 2	1,01 2	0,40 1
İş Yeri Mutluluğu	18,73	4,41	18,4 6	4,74	19,6 2	4,28	19,1 3	4,4 9	19,0 0	3,49	1,08 6	0,36 3
İçsel Motivasyon Ölçeği	37,83	6,15	38,4 0	6,05	40,3 4	4,82	36,5 3	5,1 5	41,4 6	3,57	3,55 5	0,00 7*

Tablo 3’de ankete katılanların yaşlarına göre ölçek ve alt boyut puanlarının ANOVA analizi sonuçları bulunmaktadır. Analiz neticesine elde edilen bulgulara göre; yaş grupları arasında İçsel Motivasyon Ölçek puanına göre istatistiki olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, 26-35 arası yaşlarda olanların İçsel Motivasyon Ölçek puanı, 36-45 yaş aralığında bulunanlar göre daha düşük puanlıdır.

Tabo 4. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Medeni Hali Bakımından Karşılaştırılması

	Evli		Bekar		t	p
	ort.	ss.	ort.	ss.		
<i>İş Saplantısı</i>	33,58	8,17	33,68	8,72	-0,120	0,905
<i>Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma</i>	11,53	3,72	11,31	3,82	0,567	0,571
<i>Hız Saplantısı</i>	20,60	4,07	20,48	4,78	0,256	0,798
<i>Zaman Saplantısı</i>	11,65	2,22	11,38	2,75	1,043	0,298
A-tipi Kişilik Ölçeği	77,36	14,54	76,85	15,40	0,332	0,740
İş Yeri Mutluluğu	19,10	4,39	18,37	4,78	1,561	0,119
İçsel Motivasyon Ölçeği	39,15	5,47	38,36	6,18	1,326	0,186

Tablo 4’de ankete katılanların medeni hali bakımından ölçek ve alt boyut puanlarının bağımsız örneklem t-testi sonuçları gösterilmektedir. Analiz neticelerine göre medeni hal grupları arasında ölçek puanları açısından istatistiki olarak anlamlı fark yoktur ($p>0,05$).

Tablo 5. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Eğitim Seviyesi Bakımından Karşılaştırılması

	Lise		Ön Lisans		Lisans		Yüksek Lisans		Doktora		F	p
	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.		
<i>İş Saplantısı</i>	38,4 0	4,16	32,2 4	9,03	33,3 9	8,26	33,5 1	8,26	38,5 3	10,2 3	1,887	0,11 2
<i>Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma</i>	12,0 0	0,00	11,9 4	4,09	11,6 2	3,81	10,3 3	3,45	12,2 7	3,69	1,969	0,09 9
<i>Hız Saplantısı</i>	21,4 0	4,34	21,5 3	4,40	20,5 7	4,45	20,1 7	4,19	20,6 7	3,79	0,391	0,81 5
<i>Zaman Saplantısı</i>	8,00	0,71	12,2 4	2,68	11,5 5	2,47	11,3 9	2,30	12,3 3	1,92	3,497	0,00 8*
<i>A-tipi Kişilik Ölçeği</i>	79,8 0	6,87	77,9 4	15,9 8	77,1 3	14,9 0	75,4 1	14,1 7	83,8 0	17,7 1	1,039	0,38 7
<i>İş Yeri Mutluluğu</i>	19,2 0	3,42	20,0 6	4,56	18,9 9	4,49	18,1 3	4,78	16,9 3	4,82	1,463	0,21 3
<i>İçsel Motivasyon Ölçeği</i>	35,8 0	6,02	39,7 1	5,57	39,0 6	5,77	38,5 7	5,76	35,6 0	5,42	1,784	0,13 1

Tablo 5’de katılımcıların eğitim seviyesi gruplarına göre ölçek ve alt boyut puanlarının bağımsız örneklem t-testi sonuçları gösterilmiştir. Analize göre;

Eğitim seviyesi grupları arasında Zaman Saplantısı alt boyut puanına göre istatistik bakımından anlamlı fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Buna göre, lise mezunu olanların Zaman Saplantısı alt boyut puanı, diğer tüm gruplara göre düşüktür. Bu sonuca göre; lise mezunları A tipi kişilik özelliğinin alt boyutu olan zaman saplantısı (görevi zamanında bitirme) eğilimi göstermektedirler.

Tablo 6. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Kurumdaki Çalışma Süreleri Durumlarına göre Karşılaştırılması

	1 yıldan az		1-5 yıl		6-10 yıl		11-15 yıl		16 yıl ve üstü		F	p
	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.	ort.	ss.		
<i>İş Saplantısı</i>	35,75	8,12	32,68	8,41	32,49	8,86	36,58	8,09	33,70	7,04	3,283	0,012 *
<i>Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma</i>	11,82	3,65	11,16	3,92	10,68	3,84	12,50	2,55	13,22	3,83	3,821	0,006 *
<i>Hız Saplantısı</i>	20,67	4,43	20,40	4,47	20,04	4,14	21,73	3,56	21,17	4,77	1,167	0,325

Zaman Saplantısı	11,29	2,36	11,50	2,55	11,51	2,49	11,48	2,32	12,39	2,04	0,889	0,470
A-tipi Kişilik Ölçeği	79,53	14,47	75,75	15,17	74,73	15,03	82,28	13,49	80,48	12,65	2,852	0,024 *
İş Yeri Mutluluğu	17,75	4,98	19,12	4,59	18,85	4,15	18,38	4,35	20,48	4,24	2,046	0,087
İçsel Motivasyon Ölçeği	37,31	6,07	38,82	5,69	39,32	5,77	39,43	5,57	40,26	5,70	1,840	0,121

Tablo 6'da katılımcıların kurumda çalışma süresi gruplarına göre ölçek ve alt boyut puanlarının bağımsız örneklem t-testi neticeleri mevcuttur. Analizden elde edilen bulgulara göre;Kurumda çalışma süresi grupları arasında İş Saplantısı alt boyut puanına göre istatistiki bakımdan anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, kurumda 1 yıldan az çalışanların İş Saplantısı alt boyut puanı, 1-5 yıl ve 6-10 yıl çalışanlara göre yüksektir. Ayrıca, kurumda 11-15 yıl arası çalışanların İş Saplantısı alt boyut puanı, 1-5 yıl ve 6-10 yıl çalışanlara göre yüksektir.Bu sonuca göre bunun nedeni çalışanların çalışma süresi arttıkça işlerine önem göstermeleri olabilir.

Kurumda çalışma süresi grupları arasında Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyut puanına göre istatistiki bakımdan anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, kurumda 11-15 yıl çalışanların Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyut puanı, 6-10 yıl çalışanlara göre yüksektir. Bu sonuca göre bunun nedeni çalışanların çalışma süresi arttıkça bireylerin yaşlarının da daha ileri olması ve buna bağlı olarak daha az sosyalleşme eğilimi göstermeleri olabilir.

Kurumda çalışma süresi grupları arasında A-tipi Kişilik Ölçek puanına göre istatistiki bakımdan anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre, kurumda 6-10 yıl çalışanların A-tipi Kişilik Ölçek puanı, 1 yıldan az ve 11-15 yıl çalışanlara göre düşüktür. Ayrıca, kurumda 1-5 yıl çalışanların A-tipi Kişilik Ölçek puanı, 11-15 yıl çalışanlara göre düşüktür.Bu sonuca göre çalışma yaşamının ilk yıllarında olan genç bireyler, A tipi kişilik özelliklerini içeren davranış örüntülerini daha az taşıdıkları söylenebilir.

Tablo 7. Ölçek Puanlarının Katılımcıların Çalıştıkları Statüye Göre Karşılaştırılması

	Yönetici		Çalışan		t	p
	ort.	ss.	ort.	ss.		
İş Saplantısı	36,06	7,48	33,51	8,41	1,191	0,234
Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma	12,19	3,99	11,40	3,75	0,816	0,415
Hız Saplantısı	22,19	4,51	20,49	4,35	1,530	0,127
Zaman Saplantısı	12,38	2,34	11,50	2,45	1,394	0,164
A-tipi Kişilik Ölçeği	82,81	14,47	76,91	14,86	1,558	0,120
İş Yeri Mutluluğu	18,75	5,30	18,81	4,53	-0,051	0,959
İçsel Motivasyon Ölçeği	39,56	6,86	38,80	5,73	0,520	0,604

Tablo 7’de katılımcıların çalıştıkları statüye göre ölçek ve alt boyut puanlarının bağımsız örneklem t-testi sonuçları görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre çalışılan pozisyon grupları arasında ölçek puanları açısından istatistiki bakımdan anlamlı fark yoktur ($p>0,05$).

Tablo 8. Ölçekler Arası Korelasyon

		a	b	c	d	e	f
a. İş Saplantısı	r						
	p						
b. Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma	r	,472*					
	p	0,000					
c. Hız Saplantısı	r	,532*	,446*				
	p	0,000	0,000				
d. Zaman Saplantısı	r	,371*	,198*	,451*			
	p	0,000	0,000	0,000			
e. A-tipi Kişilik Ölçeği	r	,900*	,682*	,780*	,557*		
	p	0,000	0,000	0,000	0,000		
f. İş Yeri Mutluluğu	r	-,329*	-0,052	0,076	-0,011	-,178*	
	p	0,000	0,304	0,133	0,829	0,000	
g. İçsel Motivasyon Ölçeği	r	-,250*	-0,079	,102*	,131*	-,110*	,618*
	p	0,000	0,118	0,044	0,010	0,031	0,000

Tablo 8’de ölçeklerin ve alt boyutlarının ilişki testi neticeleribulunmaktadır. Pearson korelasyon katsayılarına göre 0-0.25 çok zayıf, 0.26-0.49 zayıf, 0.50-0.69 orta, 070-0.89 yüksek, 0.90-1.00 ise çok yüksek ilişki bulunmaktadır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014, s.45). Analiz sonucunda elde edilen verilere göre;

İş Saplantısı alt boyutu puanıyla Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma puanı arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki vardır.

İş Saplantısı alt boyutu puanıyla Hız Saplantısı alt boyut puanı arasında pozitif yönlü orta bir ilişki vardır.

İş Saplantısı alt boyutu puanıyla Zaman Saplantısı puanı arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki vardır.

İş Saplantısı alt boyutu puanıyla A-tipi Kişilik Ölçek puanı arasında pozitif yönlü çok yüksek bir ilişki vardır.

İş Saplantısı alt boyutu puanıyla İş Yeri Mutluluğu puanı arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki vardır.

İş Saplantısı alt boyutuyla İçsel Motivasyon Ölçek puanı arasında negatif yönlü çok zayıf bir ilişki vardır.

Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyut puanıyla Hız Saplantısı alt boyut puanı arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki vardır.

Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutu puanıyla Zaman Saplantısı alt boyut puanı

arasında pozitif yönlü çok zayıf bir ilişki vardır.

Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutu puanıyla A-tipi Kişilik Ölçek puanı arasında pozitif yönlü orta bir ilişki vardır.

Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutu puanıyla İş Yeri Mutluluğu puanı arasında bir ilişki yoktur.

Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutu puanıyla İçsel Motivasyon Ölçek puanı arasında negatif yönlü çok zayıf bir ilişki vardır.

Hız Saplantısı alt boyut puanı ile Zaman Saplantısı alt boyut puanı arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki bulunmaktadır.

Hız Saplantısı alt boyutu puanıyla A-tipi Kişilik Ölçek puanı arasında pozitif yönlü yüksek bir ilişki bulunmaktadır.

Hız Saplantısı alt boyunun puanıyla İş Yeri Mutluluğu puanının arasında bir ilişki yoktur.

Hız Saplantısı alt boyutunun puanıyla İçsel Motivasyon Ölçek puanının arasında pozitif yönlü çok zayıf bir ilişki vardır.

Zaman Saplantısı alt boyut puanıyla A-tipi Kişilik ölçek puanının arasında pozitif yönlü orta bir ilişki mevcuttur.

Zaman Saplantısı alt boyut puanıyla ile İş Yeri Mutluluğu puanı arasında bir ilişki mevcut değildir.

Zaman Saplantısı alt boyut puanıyla İçsel Motivasyon Ölçek puanıyla pozitif yönlü çok zayıf bir ilişki mevcuttur.

A-tipi Kişilik Ölçek puanıyla İş Yeri Mutluluğu puanıyla negatif yönlü çok zayıf bir ilişki vardır.

A-tipi Kişilik Ölçek puanıyla İçsel Motivasyon Ölçek puanı arasında negatif yönlü çok zayıf bir ilişki vardır.

İş Yeri Mutluluğu puanıyla İçsel Motivasyon Ölçek puanı arasında pozitif yönlü orta bir ilişki vardır.

Regresyon Analizi

A Kişilik tipinin işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi

A Kişilik tipinin işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracılık etkisinin test edilebilmesi için bir dizi basit ve çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 9. A-tipi Kişilik Ölçeğinin İş Yeri Mutluluğu Ölçeği üzerindeki etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
		B	t	p	F	p	R ²
İş Yeri Mutluluğu	sabit	23,023	19,109	0,000	12,698	0,000	0,032
	A-tipi Kişilik Ölçeği	-0,055	-3,564	0,000			

Tablo 9’da A-tipi Kişilik Ölçeğinin İş Yeri Mutluluğu üzerindeki etkisinin testi için kurulan basit regresyon modeline ait değerler görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, İş Yeri Mutluluğunun A-tipi Kişilik ölçeğinden etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p < 0,05$). A-tipi Kişilik Ölçeği, İş Yeri Mutluluğunu anlamlı düzeyde yordamakta ve İş Yeri Mutluluğunda meydana gelen değişimin %3,2’si A-tipi Kişilik Ölçeği puanları ile açıklanabilmektedir.

Tablo 10.A-tipi Kişilik Ölçeği ve İçsel Motivasyon Ölçeğinin İş Yeri Mutluluğu üzerindeki etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
		B	t	p	F	p	R ²
İş Yeri Mutluluğu	sabit	2,858	1,750	0,081	125,831	0,000	0,395
	A-tipi Kişilik Ölçeği	-0,034	-2,807	0,005			
	İçsel Motivasyon Ölçeği	0,479	15,219	0,000			

Tablo 10’da A-tipi Kişilik Ölçeği ve İçsel Motivasyon Ölçeğinin İş Yeri Mutluluğu üzerindeki etkisinin testi için kurulan çoklu regresyon modeline ait değerler görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, İş Yeri Mutluluğu’nun A-tipi Kişilik ölçeği ve İçsel Motivasyon ölçeğinden etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p < 0,05$). A-tipi Kişilik Ölçeği ve İçsel Motivasyon Ölçeği, İş yeri Mutluluğunu anlamlı düzeyde yordamakta ve İş Yeri Mutluluğunda meydana gelen değişimin %39,5’i A-tipi Kişilik Ölçeği ve İçsel Motivasyon Ölçeği puanları ile açıklanabilmektedir.

Tablo 11.A-tipi Kişilik Ölçeğinin İçsel Motivasyon Ölçeği üzerindeki etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
		B	t	p	F	p	R ²
İçsel Motivasyon Ölçeği	sabit	42,108	27,338	0,000	4,704	0,031	0,012
	A-tipi Kişilik Ölçeği	-0,043	-2,169	0,031			

Tablo 11’de A-tipi Kişilik Ölçeğinin İçsel Motivasyon Ölçeği üzerindeki etkisinin testi için kurulan basit regresyon modeline ait değerler görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, İçsel Motivasyon Ölçeği’nin A-tipi Kişilik ölçeğinden etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p < 0,05$). A-tipi Kişilik Ölçeği, İçsel Motivasyon Ölçeğini anlamlı düzeyde yordamakta ve İçsel Motivasyon Ölçeğinde meydana gelen değişimin %1,2’si A-tipi Kişilik Ölçeği puanları ile açıklanabilmektedir.

A-tipi Kişilik Ölçeğinin İş Yeri Mutluluğu Ölçeği üzerindeki dolaylı etkisine bakıldığında Etki, -0,020; Güven aralığı alt sınırını -0,039, Güven aralığı üst sınırını; -0,002 oluşturmaktadır.

A-tipi Kişilik Ölçeğinin İş Yeri Mutluluğu Ölçeği üzerindeki dolaylı etkisine ilişkin güven aralığı alt ve üst sınırları görülmektedir. Buna göre güven aralığı alt ve üst sınırları “0” değerini barındırmadığı için A Kişilik tipinin işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisinden söz etmek mümkündür. Çoklu regresyon analizinde A-tipi Kişilik ölçeğine ilişkin anlamlılık değerinde anlamsızlaşma

görülmediği için bu etkinin kısmi aracılık etkisi olduğu yorumu yapılabilir.

İş saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi

Tablo 12. İş Saplantısı alt boyutunun İş Yeri Mutluluğu Ölçeği üzerindeki etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
		B	t	p	F	p	R ²
İş Yeri Mutluluğu	sabit	24,830	27,449	0,000	47,075	0,000	0,108
	İş Saplantısı	-0,179	-6,861	0,000			

Tablo 12’de İş Saplantısı alt boyutunun İş Yeri Mutluluğu üzerindeki etkisinin testi için kurulan basit regresyon modeline ait değerler görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, İş Yeri Mutluluğunun İş Saplantısı alt boyutundan etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p < 0,05$). İş Saplantısı alt boyutu, İş Yeri Mutluluğunu anlamlı düzeyde yordamakta ve İş Yeri Mutluluğunda meydana gelen değişimin %10,8’i İş Saplantısı alt boyutu puanları ile açıklanabilmektedir.

Tablo 13. İş Saplantısı alt boyutu ve İçsel Motivasyon Ölçeğinin İş Yeri Mutluluğu üzerindeki etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
		B	t	p	F	p	R ²
İş Yeri Mutluluğu	sabit	4,673	2,927	0,004	136,809	0,000	0,415
	İş Saplantısı	-0,101	-4,630	0,000			
	İçsel Motivasyon Ölçeği	0,452	14,216	0,000			

Tablo 13’de İş Saplantısı alt boyutu ve İçsel Motivasyon Ölçeğinin İş Yeri Mutluluğu üzerindeki etkisinin testi için kurulan çoklu regresyon modeline ait değerler görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, İş Yeri Mutluluğu’nun İş Saplantısı alt boyutu ve İçsel Motivasyon ölçeğinden etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p < 0,05$). İş Saplantısı alt boyutu ve İçsel Motivasyon Ölçeği, İş yeri Mutluluğunu anlamlı düzeyde yordamakta ve İş Yeri Mutluluğunda meydana gelen değişimin %41,5’i İş Saplantısı alt boyutu ve İçsel Motivasyon Ölçeği puanları ile açıklanabilmektedir.

Tablo 14. İş Saplantısı alt boyutunun İçsel Motivasyon Ölçeği üzerindeki etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
		B	t	p	F	p	R ²
İçsel Motivasyon Ölçeği	sabit	44,621	38,014	0,000	25,867	0,000	0,627
	İş Saplantısı	-0,172	-5,086	0,000			

Tablo 14’de İş Saplantısı alt boyutunun İçsel Motivasyon Ölçeği üzerindeki etkisinin testi için kurulan basit regresyon modeline ait değerler görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, İçsel Motivasyon Ölçeği’nin İş Saplantısı alt boyutundan etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p < 0,05$). İş Saplantısı alt boyutu, İçsel Motivasyon Ölçeğini anlamlı düzeyde yordamakta ve İçsel Motivasyon Ölçeğinde meydana gelen değişimin %6,27’si İş Saplantısı alt boyutu puanları ile açıklanabilmektedir.

İş Saplantısı alt boyutunun İş Yeri Mutluluğu Ölçeği üzerindeki dolaylı etkisine bakıldığında Etki, -0,078, Güven aralığı alt sınır, -0,111, Güven aralığı üst sınır, -0,047’dir. İş Saplantısı alt boyutunun İş Yeri Mutluluğu Ölçeği üzerindeki dolaylı etkisine ilişkin güven aralığı alt ve üst sınırları görülmektedir. Buna göre güven aralığı alt ve üst sınırları “0” değerini barındırmadığı için İş Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisinden söz etmek mümkündür. Çoklu regresyon analizinde İş Saplantısı alt boyutuna ilişkin anlamlılık değerinde anlamsızlaşma görülmediği için bu etkinin kısmi aracılık etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi

Tablo 15. Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun İş Yeri Mutluluğu Ölçeği üzerindeki etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
		B	t	p	F	p	R ²
İş Yeri Mutluluğu	sabit	19,533	26,330	0,000	1,060	0,304	0,003
	Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma	0,064	-1,030	0,304			

Tablo 15’de Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun İş Yeri Mutluluğu üzerindeki etkisinin testi için kurulan basit regresyon modeline ait değerler görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, İş Yeri Mutluluğunun Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutundan etkilenmesi için kurulan model anlamlı değildir ($p > 0,05$). Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutu işyeri mutluluğunu anlamlı derecede yordamadığı için içsel motivasyonun aracı etkisinden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle ilave regresyon analizi yürütülmemiştir.

Hız Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi

Tablo 16. Hız Saplantısı alt boyutunun İş Yeri Mutluluğu Ölçeği üzerindeki etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
		B	t	p	F	p	R ²
İş Yeri Mutluluğu	sabit	17,170	15,431	0,000	2,263	0,133	0,006
	Hız Saplantısı	0,080	1,504	0,133			

Tablo 16’da Hız Saplantısı alt boyutunun İş Yeri Mutluluğu üzerindeki etkisinin testi için kurulan basit regresyon modeline ait değerler görülmektedir. Analiz sonuçlarına

göre, İş Yeri Mutluluğunun Hız Saplantısı alt boyutundan etkilenmesi için kurulan model anlamlı değildir ($p>0,05$). Hız Saplantısı alt boyutu işyeri mutluluğunu anlamlı derecede yordamadığı için içsel motivasyonun aracı etkisinden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle ilave regresyon analizi yürütülmemiştir.

Zaman Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi

Tablo 17. Zaman Saplantısı alt boyutunun İş Yeri Mutluluğu Ölçeği üzerindeki etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayılar			Model		
		B	t	p	F	p	R ²
İş Yeri Mutluluğu	sabit	19,042	17,070	0,000	0,047	0,829	0,000
	Zaman Saplantısı	-0,020	-0,216	0,829			

Tablo 17’de Zaman Saplantısı alt boyutunun İş Yeri Mutluluğu üzerindeki etkisinin testi için kurulan basit regresyon modeline ait değerler görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, İş Yeri Mutluluğunun Zaman Saplantısı alt boyutundan etkilenmesi için kurulan model anlamlı değildir ($p>0,05$). Zaman Saplantısı alt boyutu işyeri mutluluğunu anlamlı derecede yordamadığı için içsel motivasyonun aracı etkisinden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle ilave regresyon analizi yürütülmemiştir.

Bulgular

Araştırmamızın sonucunda elde edilmiş olan bulgulara göre; çalışmanın örneklemini öğretmenlerden oluşmaktadır. 390 katılımcının kişisel bilgilerinin dağılımına göre; katılımcıların %70,7’si kadın ve % 29,3’ü erkektir. Katılımcıların % 58,9’u 26-35 yaş aralığındadır. Ankete katılanların % 59,6’sı evlidir. Ankete katılanların % 72,8’i lisans mezunudur. Kurumdaki çalışma süresi incelendiğinde katılımcıların % 44,5’inin 1-5 yıldır çalıştıkları belirlenmiştir. Katılımcıların pozisyonları incelendiğinde ankete katılanların % 95,9’unun çalışan olduğu saptanmıştır.

Ana ve hipotezler bağlamında değerlendirme yaptığımızda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

H₁ A Kişilik tipi işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır

H₀ A Kişilik tipinin işyeri mutluluğu üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi yoktur.

A-tipi Kişilik Ölçeği, İş Yeri Mutluluğunu anlamlı düzeyde yordamakta ve İş Yeri Mutluluğunda meydana gelen değişimin %3,2’si A-tipi Kişilik Ölçeği puanları ile açıklanabilmektedir. Buna göre; **H₁** Kabul, **H₀** Ret

H₂ A Kişilik tipinin içsel motivasyona pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H₀ A Kişilik tipinin içsel motivasyon üzerinde olarak pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi yoktur.

İçsel Motivasyon Ölçeği’nin A-tipi Kişilik ölçeğinden etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p<0,05$). A-tipi Kişilik Ölçeği, İçsel Motivasyon Ölçeğini anlamlı düzeyde yordamakta ve İçsel Motivasyon Ölçeğinde meydana gelen değişimin %1,2’si A-tipi

Kişilik Ölçeği puanları ile açıklanabilmektedir. Buna göre; **H₂** Kabul, **H₀** Ret

H₃ A Kişilik tipinin işyeri mutluluğuna etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi bulunmaktadır.

H₀ A Kişilik tipinin işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi yoktur.

İş Yeri Mutluluğunun A-tipi Kişilik ölçeğinden etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p < 0,05$). A-tipi Kişilik Ölçeği, İş Yeri Mutluluğunu anlamlı düzeyde yordamakta ve İş Yeri Mutluluğunda meydana gelen değişimin %3,2'si A-tipi Kişilik Ölçeği puanları ile açıklanabilmektedir. **H₃** Kabul, **H₀** Ret

H₄ İçsel motivasyonun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₀ İçsel motivasyonun işyeri mutluluğu üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi yoktur.

İçsel motivasyon ölçek puanı ve işyeri mutluluğu arasında pozitif yönlü orta bir ilişki, bulunmaktadır. Buna göre **H₄** Kabul, **H₀** Ret

Alt hipotezler bağlamında değerlendirme yaptığımızda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

H₅ İş saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₀ İş saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi yoktur.

İş Saplantısı alt boyut puanı ile İş Yeri Mutluluğu puanı arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre; **H₅** Ret, **H₀** Kabul

H₆ İş saplantısı alt boyutunun içsel motivasyona pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H₀ İş saplantısı alt boyutunun içsel motivasyon üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi yoktur.

İş Saplantısı alt boyut puanı ile İçsel Motivasyon Ölçek puanı arasında negatif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre; **H₆** Ret, **H₀** Kabul

H₇ İş saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi bulunmaktadır.

H₀ İş saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi yoktur.

İş Yeri Mutluluğunun İş Saplantısı alt boyutundan etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p < 0,05$). İş Saplantısı alt boyutu, İş Yeri Mutluluğunu anlamlı düzeyde yordamakta ve İş Yeri Mutluluğunda meydana gelen değişimin %10,8'i İş Saplantısı alt boyutu puanları ile açıklanabilmektedir. Buna göre; **H₇** Kabul, **H₀** Ret

H₈ İş saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₀ İş saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi yoktur.

İş Yeri Mutluluğunun İş Saplantısı alt boyutundan etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p < 0,05$). İş Saplantısı alt boyutu, İş Yeri Mutluluğunu anlamlı düzeyde yordamakta ve İş Yeri Mutluluğunda meydana gelen değişimin %10,8'i İş Saplantısı alt boyutu puanları ile açıklanabilmektedir. Buna göre H_8 kabul H_0 Ret

H_9 Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H_0 Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi yoktur.

Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyut puanı ile İş Yeri Mutluluğu puanı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre; H_9 Ret, H_0 Kabul

H_{10} Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun içsel motivasyon üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_0 Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun içsel motivasyon üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi yoktur.

Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyut puanı ile İçsel Motivasyon Ölçek puanı arasında negatif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre; H_{10} Ret, H_0 Kabul

H_{11} Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun işyeri mutluluğuna etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi bulunmaktadır.

H_0 Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi yoktur.

İş Yeri Mutluluğunun Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutundan etkilenmesi için kurulan model anlamlı değildir ($p > 0,05$). Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutu işyeri mutluluğunu anlamlı derecede yordamadığı için içsel motivasyonun aracı etkisinden söz etmek mümkün değildir. H_{11} Ret, H_0 Kabul

H_{12} Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun işyeri mutluluğuna etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi bulunmaktadır.

H_0 Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi yoktur.

Sosyal Etkinliklerden Uzaklaşma alt boyut puanı ile İş Yeri Mutluluğu puanı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre; H_{12} Ret, H_0 Kabul

H_{13} Hız Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H_0 Hız Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi yoktur.

Hız Saplantısı alt boyut puanı ile İş Yeri Mutluluğu puanı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre; H_{13} Ret, H_0 Kabul

H_{14} Hız Saplantısı alt boyutunun içsel motivasyona pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H_0 Hız Saplantısı alt boyutunun içsel motivasyon üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir

etkisi yoktur.

Hız Saplantısı alt boyut puanı ile İçsel Motivasyon Ölçek puanı arasında pozitif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre; **H₁₃ Ret, H₀ Kabul**

H₁₅ Hız Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi bulunmaktadır.

H₀ Hız Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi yoktur.

İş Yeri Mutluluğunun Hız Saplantısı alt boyutundan etkilenmesi için kurulan model anlamlı değildir ($p>0,05$). Hız Saplantısı alt boyutu işyeri mutluluğunu anlamlı derecede yordamadığı için içsel motivasyonun aracı etkisinden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle ilave regresyon analizi yürütülmemiştir. Buna göre; **H₁₄ Ret, H₀ Kabul**

H₁₆ Hız Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

H₀ Hız Saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi yoktur.

Hız Saplantısı alt boyut puanı ile İş Yeri Mutluluğu puanı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre; **H₁₅ Ret, H₀ Kabul**

H₁₇ Zaman saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna anlamlı ve olumlu bir etkisi bulunmaktadır

H₀ Zaman saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi yoktur.

Zaman Saplantısı alt boyut puanı ile İş Yeri Mutluluğu puanı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre; **H₁₆ Ret, H₀ Kabul**

H₁₈ Zaman saplantısı alt boyutunun içsel motivasyona pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H₀ Zaman saplantısı alt boyutunun içsel motivasyon üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi yoktur.

Zaman Saplantısı alt boyut puanı ile İçsel Motivasyon Ölçek puanı arasında pozitif yönlü çok zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre; **H₁₇ Kabul, H₀ Ret**

H₁₉ Zaman saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğuna etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi bulunmaktadır.

H₀ Zaman saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisi yoktur.

İş Yeri Mutluluğunun Zaman Saplantısı alt boyutundan etkilenmesi için kurulan model anlamlı değildir ($p>0,05$). Zaman Saplantısı alt boyutu işyeri mutluluğunu anlamlı derecede yordamadığı için içsel motivasyonun aracı etkisinden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle ilave regresyon analizi yürütülmemiştir. Buna göre; **H₁₈Ret, H₀ Kabul**

H₂₀ Zaman saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi vardır.

H₀ Zaman saplantısı alt boyutunun işyeri mutluluğu üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi yoktur.

Zaman Saplantısı alt boyut puanı ile İş Yeri Mutluluğu puanı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre; **H₁₉** Ret, **H₀** Kabul

A-tipi Kişilik Ölçeğinin İş Yeri Mutluluğu üzerindeki etkisinin testi için kurulan basit regresyon modeline göre analiz yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, İş Yeri Mutluluğunun A-tipi Kişilik ölçeğinden etkilenmesi için kurulan model ($p<0,05$) olduğundan anlamlıdır. A-tipi Kişilik Ölçeği, İş Yeri Mutluluğunu anlamlı düzeyde yordamakta ve İş Yeri Mutluluğunda meydana gelen değişimin %3,2'si A-tipi Kişilik Ölçeği puanları ile açıklanabilmektedir.

A-tipi Kişilik Ölçeğinin İş Yeri Mutluluğu Ölçeği üzerindeki dolaylı etkisine ilişkin güven aralığı alt ve üst sınırları "0" değerini barındırmadığı için A Kişilik tipinin işyeri mutluluğu üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracı etkisinden söz etmek mümkündür. Çoklu regresyon analizinde A-tipi Kişilik ölçeğine ilişkin anlamlılık değerinde anlamsızlaşma görülmediği için bu etkinin kısmi aracılık etkisi olduğu yorumu yapılabilir.

A-tipi Kişilik Ölçeğinin İçsel Motivasyon Ölçeği üzerindeki etkisinin testi için kurulan basit regresyon modeline ait analiz sonuçlarına göre, İçsel Motivasyon Ölçeği'nin A-tipi Kişilik ölçeğinden etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p<0,05$). A-tipi Kişilik Ölçeği, İçsel Motivasyon Ölçeğini anlamlı düzeyde yordamakta ve İçsel Motivasyon Ölçeğinde meydana gelen değişimin %1,2'si A-tipi Kişilik Ölçeği puanları ile açıklanabilmektedir.

Sonuç olarak yapılan analizlerde ana hipotez doğrulanmıştır. Öğretmenlerin işyeri mutluluğu onların A tipi kişilik olup olmamalarına göre farklılık göstermekte olup A tipi kişilik olanların işyeri mutluluğunda azalış bulunmaktadır. Bununla beraber öğretmenlerin içsel motivasyon düzeyi de buna aracılık etmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Daha önce de değindiğimiz gibi özellikle A tipi kişilik ve işyeri mutluluğunu ilişkisini inceleyen bir araştırma bulunmamaktadır. Bu bağlamda çalışmamızı daha önce literatürdeki benzer çalışmalarla karşılaştırdığımızda; Hindistan'da yapılmış olan çalışmaya göre, kişilik özelliklerinin akademisyenlerin işyeri mutluluğu üzerindeki olumlu etki gösterdiği saptanmıştır (Bahandari ve Gupta,2022, s.1395). Malezya'da yapılan araştırmada kişilik ve mutluluk arasında ilişki saptanmıştır (Aziz vd. 2013, s. 4210). Diğer bir araştırmada da beş büyük kişilik özelliği ile mutluluk arasında ilişki saptanmıştır (Kamilçelebi, 2022, s.365). Sivil havacılık öğrencilerine ilişkin yapılan araştırmada da kişilik özellikleri ve mutluluk ilişkisi anlamlıdır (Akduman ve Karahan, 2022 s.14). Türkiye'de yapılmış diğer bir araştırmada ise kişilik faktörleri ve mutluluk ilişkisi ile bulgular anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkiyi göstermektedir (Keçeci vd. 2021, s. 389). Araştırmamızda İş Yeri Mutluluğunun A-tipi Kişilik ölçeğinden etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p<0,05$). A-tipi Kişilik Ölçeği, İş Yeri Mutluluğunu anlamlı düzeyde yordamakta ve İş Yeri Mutluluğunda meydana gelen değişimin %3,2'si A-tipi

Kişilik Ölçeği puanları ile açıklanabilmektedir. Dolayısı ile A tipi kişilik özelliklerine sahip olup olmamanın işyeri mutluluğu üzerine anlamlı etkisi bulunmakta ve bu bakımdan benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir. Bulgulardan anlaşılacağı üzere bireyin A kişilik tipine sahip olup olmaması işyerinde mutlu olup olmamasına etki eden bir unsurdur.

Literatür incelendiğinde spesifik olarak A tipi kişilik ve içsel motivasyon ilişkisine yönelik bir çalışma bulunmamakla beraber kişilik ve motivasyon veya A tipi kişilik ve motivasyon ilişkisine yönelik çalışmalar mevcuttur. Amerika’da meslek yüksek okulu öğrencilerinin kişilik ve akademik motivasyonlarının araştırıldığı çalışmaya göre kişilik ve akademik motivasyon ilişkisine yönelik bulgular anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkiyi göstermektedir (Clark ve Schroth, 2010, s.22). İran’da kadın olimpiyat atletleri üzerine yapılan çalışmada A veya B kişilik tipi kişiliğe sahip olmanın motivasyonla ilişkili olduğu saptanmıştır (Bahrampour ve diğ. 2022, s.1). Kuzey Kıbrıs’da Üniversite öğrencilerine yönelik yapılmış olan araştırma sonuçlarına göre kişiliğin bireyin motivasyonunun dış ve iç faktörlerini seçmesini etkilediği saptanmıştır (Keshavarz ve Hulus, 2019, s.84). Üniversite psikoloji bölümü öğrencileri üzerine yapılan çalışmada beş büyük kişilik özelliği ve başarıya motivasyonu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Busato ve diğ. 2000, s.1062) Bununla beraber 2019 yılında Türk ve Yemenli sivil toplum kuruluşu çalışanları üzerine yapılmış olan çalışmada yalnızca kişiliğin alt boyutlarından “gelişime açıklığın” motivasyona etkisi saptanmış olup diğer alt boyutlarla (öz disiplin, dışadönüklük, uyumluluk ve nevrotik arasında bir ilişkiye rastlanmamıştır (Balfakih, 2019, s.107). Çalışmamızda içsel Motivasyon Ölçeği’nin A-tipi Kişilik ölçeğinden etkilenmesi için kurulan model anlamlıdır ($p<0,05$). A-tipi Kişilik Ölçeği, İçsel Motivasyon Ölçeğini anlamlı düzeyde yordamakta ve İçsel Motivasyon Ölçeğinde meydana gelen değişimin %1,2’si A-tipi Kişilik Ölçeği puanları ile açıklanabilmektedir. Literatürde önceden yapılmış çalışmalara baktığımızda kişilik özellikleri ve motivasyon arasında ilişki bulunduğu bir gerçektir. Yaptığımız çalışmada da önceki çalışmalara paralel olarak A tipi kişilik ve içsel motivasyon arasında ilişki saptanmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkarak bireylerin motive olmasını etkileyen önemli unsurlardan birinin kişilik özellikleri olduğu söylenebilir.

Literatürdeki içsel motivasyon ve işyeri mutluluğu ya da motivasyon ve mutluluk ilişkisi üzerine yapılan çalışmaları incelediğimizde; İstanbul ilinde esnek çalışma saatine göre çalışan personel üzerine yapılan çalışmada içsel motivasyonun ve mutluluğu etkilediği saptanmıştır (Taş ve Tortumlu, 2021, s. 941). Erzincan’da turizm sektöründe çalışanlara yapılan çalışmada motivasyonun işyeri mutluluğunu olumlu yönde etkilediği saptanmıştır (Baş ve Alagöz, 2022, s.693). Hentbolcular üzerine yapılan bir çalışmada ise başarıya motivasyonu ve mutluluk arasında ilişki olduğu saptanmıştır (Özgün ve diğ. 2017, s.83).. İran’da üniversite öğrencileri üzerine yapılan çalışmada başarıya motivasyonunun mutluluğu etkilediği; fakat bunun cinsiyete göre farklılık göstermediği saptanmıştır (Hassanzadeh ve Mahdinejad, 2013, s.62). İran’da hemşirelik lisans öğrencileri üzerine yapılan çalışmada mutluluk ve başarıya motivasyonu arasında anlamlı ilişki saptanmıştır (Nezhad ve diğ, 2022, s.3). Yaptığımız çalışmadan elde edilen bulgular literatürdeki araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermekte ve içsel motivasyon ölçek puanı ve işyeri mutluluğu arasında pozitif yönlü orta bir ilişki, bulunmaktadır. Buna göre içsel olarak motive olmuş bireylerin çalışma ortamlarına daha mutlu oldukları söylenebilir.

Araştırmanın sınırlılığı İstanbul ilinde çeşitli kademelerde görev yapan özel ve devlet okulunda çalışan öğretmenlerden oluşmasıdır. Yapılmış olan literatür araştırmasında benzer çalışmaların genellikle paralellik gösterdiği de tespit edilmiş olsa da Türkiye'nin farklı illerinde, değişik sektör ve meslek gruplarında ya da başka bir ülkede araştırmamızdan elde ettiğimiz bulgulardan farklı sonuçlar elde edilebilir.

Araştırmamızdan elde ettiğimiz bulgular işyeri mutluluğu, içsel motivasyon ve A tipi kişilik kavramlarını kurumsal verimliliği arttırma aracı olarak kullanmak isteyen kurumlara, özellikle de eğitim kurumları ışık tutabilir. Bununla beraber daha önce de değindiğimiz gibi özellikle A tipi kişilik ve işyeri mutluluğu ilişkisine ilişkin farklı çalışma bulunmaması bakımından sonraki araştırmalara da katkı sağlayabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*(İstanbul Aydın Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu 10.03.2022 Tarih , 04 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.) <i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar(%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar(%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar(%50), Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar(%50)

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	*(İstanbul Aydın University Rectorate, Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 10.03.2022, numbered 04 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.) * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça / References

- Abdullah, A., and Ling, Y. L. (2016). Understanding workplace happiness in schools: The relationships between workplace happiness, teachers' sense of efficacy, affective commitment and innovative behavior. *Academy of Social Science Journal*, 1(4), ss.80-83.
- Abraham, S. (2015), Factors influencing workplace happiness among employees in software companies in Bangalore, *International Journal of Research in Applied Management Science&Technology II (I)*, ss.2410-2456
- Acharya, N. ve Joshi, S. (2009), Influence of parents' education on achievement motivation of adolescents, *Indian Journal Social Science Researches*, 6(1), ss.72-79
- Akduman, G., ve Karahan, G. Dijital Çağda ETİK Değerlere Yatkinlik ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin Kişilik Çerçevesinde İncelenmesi: Sivil Havacılık Kabin Hizmetleri Öğrencileriyle Bir Araştırma. *FSM Mesleki Bilimler Dergisi*, 1(1), ss.1-20.
- Akın, O. Ve Aktar, A. (2019), Muhasebe meslek mensuplarında mesleki yabancılaşmanın işyeri mutluluğu üzerine etkisi: burdur ili ve Bucak ilçesinde bir araştırm", *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), ss.1-24
- Ali, Aksu, Nejat, İ. R. A., Yalçınkaya, M., ve Yurttaş, A. (2017). Öğretim Elemanlarının İş Erteleme Davranış Düzeyleri ile A-Tipi Kişilik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), ss.2445-2458.
- Alparslan, A. M. (2016). Emek İşçilerinde Fazladan Rol Davranışının Öncülü: İş Tatmini mi İşyerinde Mutluluk mu? *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1), ss. 203-215
- Amani Nezhad, J., et. al (2022). Happiness and achievement motivation among Iranian nursing students: a descriptive correlational study. *BioMed Research International*, Vol. 2022(2022), ss. 2-10
- Ayalew, E., vd. (2021). Intrinsic motivation factors associated with job satisfaction of nurses in three selected public hospitals in Amhara regional state, *International Journal of Africa Nursing Sciences*, 15(2021), ss. 1-6
- Aziz, R., vd. (2014). Personality and happiness among academicians in Malaysia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, (116), ss. 4209-4212.
- Bahrampour, S. vd. (2022). The Role of Personality Types, Perception of Success and Regulation of Sports Behavior in Motivation of Sports Participation in Non-Athlete Female Students: a self-determination theory Approach. *Sport Psychology Studies (ie, mutaleat ravanshenasi varzeshi)*, 11(41), ss. 195-220.
- Balfakih, D. (2019). Çalışanın kişilik özellikleri ve psikolojik güçlendirmenin iş motivasyonu üzerine etkileri: Türkiye ve Yemen uygulaması, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, s.107
- Baltaş, A. ve Baltaş. Z. (2004), *Stres ve Başa Çıkma Yolları* (22nci Basım), İstanbul, Remzi Kitabevi, ss. 147-148
- Baron, R. M., ve Kenny, D. A. (1986), "The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations",

Journal of personality and social psychology, 51(6), s. 1173

Basit, A. vd. (2018). The Influence of Internal Motivation and Work Environment on Employee Productivity, *KnE Social Sciences.*, 3(10), s.793

Bastari, A. vd. (2020). Digitalization in banking sector: the role of intrinsic motivation. *Heliyon*, 6(12), ss.2-12

Batıgün, A. D., ve Şahin, N. H. (2006). İş stresi ve sağlık psikolojisi araştırmaları için iki ölçek: A-tipi kişilik ve iş doyumunu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), ss.32-45.

Bhandari, S. vd. (2022) Effect Of Personality Types on Workplace Happiness Of University Teachers In Delhi/NCR. (17), ss.1388-1398

Bhatia, A., and Mohsin, F. (2020). Comprehensive literature review on workplace happiness linked to employee outcomes. *Test Engineering and Management*, May-June, (83), ss.29266-29279.

Bravo, E., Amante, B., Simo, P., Enache, M., & Fernandez, V. (2011). Video as a new teaching tool to increase student motivation. In *2011 IEEE global engineering education conference (EDUCON)* (pp. 638-642). IEEE.

Busato, V. vd. (2000). Intellectual ability, learning style, personality, achievement motivation and academic success of psychology students in higher education. *Personality and Individual differences*, 29(6), ss.1057-1068.

Cameron, J.,ve Pierce, W. D. (1994), "Reinforcement, reward, and intrinsic motivation: A meta-analysis", *Review of Educational research*, 64(3), s.364

Caplan, R. D., ve Jones, K. W. (1975). Effects of work load, role ambiguity, and type A personality on anxiety, depression, and heart rate. *Journal of applied psychology*, 60(6), s.713.

Clark, M. H.,ve Schroth, C. A. (2010). Examining relationships between academic motivation and personality among college students. *Learning and individual differences*, 20(1), ss.19-24.

Çiçek, İ. ve Aslan, A. E. (2019). Kişilik ile ayrışma bireyleşme arasında akran ilişkilerinin aracılığı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), ss.2642-2671.

DeCarlo, L. T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological methods*, 2(3), s.292.

Demircioğlu, M.A. and Chen, C.A. (2019), "Public employees' use of socialmedia:Its impact on need satisfaction and intrinsic work motivation", *Government Information Quarterly*, (36), s.52

Doğan, S., ve Aslan, M. (2018). Psikolojik sermaye, içsel motivasyon ve iş tatmini ilişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), ss.112-125.

Durna, U. (2004). Stres, A ve B tipi kişilik yapısı ve bunlar arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 11(1), ss.191-206.

Eren, E. (2017), *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul, s.83

Ergün, Kara.,ve Başboğa, M. İ. (2022),İşyeri Mutluluğu ve İş Tatmini İlişkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Aracı Rolünün Belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), ss.364-384.

Erhan, T. (2021) “İşyeri mutluluğu: Bir kavram incelemesi”, *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(38), s.5690

Feist, J. ve Feist, G. J. (2008). *Theories of Personality*. McGraw–HillPrimis. s.4

Fisher, C. D. (2010), Happiness at work, *International journal of management reviews*, 12(4), s.384

GhorbaniAmir, H. (2011). Relationship between Type A personality and mental health. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, (30), ss.2010-2018.

Griffiths, M. D., ve Dancaster, I. (1995). The effect of Type A personality on physiological arousal while playing computer games. *Addictive behaviors*, 20(4), 543-548

Groeneveld, R. A., & Meeden, G. (1984). Measuring skewness and kurtosis. *Journal of the Royal Statistical Society: Series D (The Statistician)*, 33(4), 391-399.

Güney, S. (2007), *Yönetim ve Organizasyon*, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Basım, Ankara. s. 294

Güney, S. (2011), *Örgütsel Davranış*, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Basım, Ankara, s.54

Güney, S. (2017), *Yüksek Lisans, Doktora ve Doçentlik Sınavı İçin Yönetim ve Organizasyon El Kitabı*, Nobel Yayınevi, 2.Basım, Ankara. s.294

Hassanzadeh, R., and Mahdinejad, G. (2013). Relationship between happiness and achievement motivation: A case of university students. *Journal of Elementary Education*, 23(1), s.53-65.

Hopkins, K. D. ve Weeks, D. L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: Their place in research reporting. *Educational and psychological measurement*, 50(4), ss.717-729.

Jain, S., & Sharma, V. (2019). What Determines Workplace Happiness?. *Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 10(2), ss.495-502.

Joo, B. K. ve Lee, I. (2017, August), “Workplace happiness: work engagement, career satisfaction, and subjective well-being”, *In Evidence-based HRM: A global forum for empirical scholarship*, Emerald Publishing Limited. 5(2), s.209

Jumaboyev, J. S. ve Daminova, G. O. (2019). Role of Teachers’ Motivationin Teching, *Вопросы науки и образования*, (3)47, s. 84

Kamilcelebi, H. (2022). Effects of the COVID-19 Pandemic on Happiness and Socioeconomic Conditions: Differences Across Countries and Individuals' Personality Traits. *Journal of Economic Policy Researches*, 9(2), 353-372.

Kandemir, H. ve Özdaşlı, K. (2019), “Olumlu İnförmel İletişimin Personel Güçlendirme Aracılığı İle İş Yeri Mutluluğuna Etkisi: Araştırma Görevlileri Üzerine Bir Araştırma”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), s.254

Karasar, N. (2009), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 2. Baskı. Nobel Yayınları, Ankara., s.77

Keçeci, H. S., vd. (2021). Dijital Bağımlılık ve FoMo, Kişilik Faktörleri ve Mutluluk ile İlişkisi: Üniversite Öğrencileri İle Bir Uygulama. *Bağımlılık Dergisi*, 22(4), ss.379-394.

Keshavarz, M. H., and Hulus, A. (2019). The effect of students' personality and learning styles on their motivation for using blended learning. *Advances in Language and Literary Studies*, 10(6), ss.78-88.

Kun, A, ve Gadanecz, P. (2019), "Work place happiness, well-being and their relationship with psychological capital: A study of Hungarian Teachers", *Current Psychology*, 4(1), s.2

Kurtuluş, K. (2004), *Pazarlama Araştırmaları*, Genişletilmiş Yedinci Basım, Literatür Yayıncılık Dağıtım Pazarlama San. Tic. Ltd. Şti, İstanbul., s.252

Lelord, F. and C. Andre. (2001), "Zor Kişilikler"le Yaşamak, (Çev. Rifat Madenci), İstanbul, İletişim Yayınları, s.162.

Lindner, J. R. (1998). Understanging employee motivation. *Journal of extension*, 36(3), s.1

Mogilner, C, (2012), How happiness affects choice, *Journal of Consumer Research*, 39(2), s.429

Moors, J. J. A. (1986). The meaning of kurtosis: Darlington reexamined. *The American Statistician*, 40(4), 283-284.

Murat, B. A. Ş., ve Alagöz, G. Çalışan motivasyonu İle İşyeri Mutluluğu Arasındaki İlişkide Kişi-Örgüt Uyumunun Aracılık Rolü. *Verimlilik Dergisi*, (4), 693-706.

Murray, H. A. ve Kluckhohn, C. (1948). Outline of a conception of personality, *personality in nature, society, and culture*, 7(3), ss. 3-32

Nehme, M. (2010), E-learning and Student's Motivation, *Legal education review*, 20(1/2), s.224

Oudeyer, P. Y. ve Kaplan, F. (2009), "What is intrinsic motivation? A typology of computational approaches", *Frontiers in neurorobotics*, 1(6), s.1

Owler, K. (2012). Facilitating internal motivation: Impacts of the life code matrix model on working life. 10(2), *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*, ss.65-75

Önen, S. M., ve Kanayran, H. G. (2015). Liderlik ve motivasyon: kuramsal bir değerlendirme. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 43-64.

Özcan, M. (2021). *Benlik belirginliği, psikolojik güçlendirme ve içsel motivasyon arasındaki ilişkiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.26

Özgün, A., ve diğ.(2017). Hentbolcuların spora özgü başarı motivasyonu ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 3(Special Issue 2), 83-94.

Özkes, S. vd. İşyeri mutluluğu: *Örgütsel Davranışta Ölçek Araştırmaları, (II)*,Eğitim Yayınevi s.165.

Özsoy, E. (2013). *A tipi ve b tipi kişilik ile iş tatmini arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, s.33

Pertev, E. (2006). *A tipi ve B tipi kişilik özellikleri ile stres arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, s.45

Polatçı, S., ve Ünüvar, H. İşte Mutluluk Ölçeği (İMÖ): Bir Ölçek Geliştirme çalışması, *Journal of Research in Business*, 6(1), s.181

Rao, Gudivada Venkat; Vijayalakshmi, D. ve Goswami, Rama. (2018) A study on factors of workplace happiness. *Asian Journal of Management*9(1), ss.251-260.

Rosenman, R. H., ve Friedman, M. (1974). Neurogenic factors in pathogenesis of coronary heart disease. *Medical Clinics of North America*, 58(2), ss.269-279.

Rowshan, A. *Stres Yönetimi* (2000), (İkinci Basım), İstanbul, Sistem Yayıncılık, s.141

Sabuncuoğlu, Z.ve Tüz, M., (2008), *Örgütsel Psikoloji*, (4. Baskı). Bursa: Furkan, s.3

Sakallı, A. E. (2019). A Tipi ve B Tipi Kişilik Özelliğine Sahip Bireylerde İş Doyumu Ve Kazalanma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ohs Academy*, 2(1), ss.11-31.

Sakitri, G. (2020). The relationship among student stress, Type A personality, and academic performance in a business school in Indonesia. *Journal of Education for Business*, 95(3), ss.169-179.

Salas-Vallina, A.,ve Alegre, J. (2021), "Happiness at work: Developing a shorter measure", *Journal of Management & Organization*, 27(3), s.93

Seyidoğlu, H. (1993), *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı* (Genişletilmiş 5. Baskı), Gutem Yayınları, İstanbul, s.25

Skudiene, V., and Auruskeviciene, V. (2012). The contribution of corporate social responsibility to internal employee motivation. *Baltic journal of management*, 7(1), s. 53

Şahin, N. H., Güler, M. ve Basım, H. N. (2009). A tipi kişilik örüntüsünde bilişsel ve duygusal zekânın stresle başa çıkma ve stres belirtileri ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(3), ss. 243-254.

Tarhan, N. (2002). Stresi mutluluğa dönüştürmek (2. Baskı). İstanbul: Timaş, s.28

Taş, M. A., ve Tortumlu, M. (2021). Esnek çalışma ortamındaki çalışanlarda öz kontrol ve öz yönetim, içsel motivasyon ve mutluluk ilişkisine dair bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(31), ss.940-954.

Uchida, Y. ve Oishi, S. (2016). The happiness of individuals and the collective. *Japanese Psychological Research*, 58(1), ss. 125-141.

Uğurlu, E. (2023). *Ekonometri Uygulamaları Kılavuzu*. Lap Lambert Academic Publishing, s.8

Varias ve Seniati (2018),The role of work-life balance as a mediator between psychological climate and organizational commitment of lecturers in higher education institutions, *Perspectives from Psychology and Behavioral Sciences*, 7(9), s.376

Vivek, S. ve Sonam, J. (2018), "Happiness at the Workplace: A Conceptual

Recapitulation", *Asian Journal of Management*, 9(3), s.1090

Wesarat, P. O. (2014), "A conceptual framework of happiness at the workplace", *Asian Social Science*, 11(2), s.78

Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S. (2014). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri (4. Baskı). *Ankara: Detay Yayıncılık*. s.45

Yılmaz, V. ve Dalbudak, Z. İ. (2018). Aracı Değişken Etkisinin İncelenmesi: Yüksek Hızlı Tren İşletmeciliği Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), ss. 517-534.

Yoder L. (1987) "Modifying the Type A Behavior Pattern", *Journal of Religion and Health*, 26(1), s.58

Yüksekbilgili, Z. ve Akduman, G.(2016), *Bireysel mutluluk ve işkoliklik ilişkisi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (31), s.98

2023, 12 (2), 976-994 | Araştırma Makalesi

Çevre Dostu Konaklama İşletmelerine Fazla Ücret Ödeme Eğiliminin Kuşaklara Göre Değişikliğinin İncelenmesi

Melahat AVŞAR¹

Gülnur KARAKAŞ TANDOĞAN²

Öz

Günümüzde hızla büyüyen ve küresel bir sektör haline gelen turizm endüstrisi, oldukça önemli bir gelir kaynağıdır. Fakat bilinçsiz bir şekilde kullanıldığı zaman tarihi ve kültürel değerler ve doğal hayat başta olmak üzere çevreye oldukça ciddi zararlar verebilmektedir. Özellikle konaklama işletmelerinde ciddi bir tüketim söz konusu olduğundan otellerin daha inşaat aşamasından başlanarak her alanının çevreye duyarlı olacak şekilde inşa edilmesi, kullanılan malzemelerin ekolojik olması, atık ve kimyasal yönetiminin oldukça iyi yönetilmesi ve geri dönüşüme önem verilerek çevreye en az zarar verecek şekilde düzenlenmesi ve yönetilmesi gerekmektedir. Her geçen gün artan çevre sorunları ve bu sorunların insan hayatına etkileri, çevrenin önemi ve korunması gerektiği konusunda farkındalığı da artırmaktadır. Bu durumun sonucunda çevre konusunda bilinçli olan müşteriler, tercihlerini daha çevreye duyarlı ürün ve hizmetlerden yana kullanmaktadır. Bu çalışma ile konaklama işletmelerinin çevre imajı ve çevre uygulamaları ile turistlerin çevre bilincinin fazla ücret ödeme eğilimine etkisinin X, Y, Z kuşaklarına göre değişikliklerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Muğla'da faaliyet gösteren ve çevreye duyarlı tesis (yeşil yıldız) belgesine sahip konaklama işletmelerinde konaklayan yerli ve yabancı turistlerden 2021 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında veri toplanmıştır. Çevre bilinci, otelin çevre imajı ve çevre uygulamaları ve fazla ücret ödeme eğiliminin kuşaklar arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi sonucunda kuşaklararası anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucuna göre turistlerin çevre bilincinin, otelin çevre imajı ve çevre uygulamalarının turistlerin fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisini açıklamada, X ve Y kuşağının anlamlı katkısının olduğu; fakat Z kuşağının anlamlı katkısının olmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Bilinci, Otelin Çevre İmajı, Otellerde Çevre Uygulamaları, Fazla Ücret Ödeme Eğilimi, Kuşaklar

Avşar, M. & Karakaş Tandoğan, G. (2023). Çevre Dostu Konaklama İşletmelerine Fazla Ücret Ödeme Eğiliminin Kuşaklara Göre Değişikliğinin İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 976-994 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1244982>

Geliş Tarihi	31.01.2023
Kabul Tarihi	21.06.2023
Yayın Tarihi	24.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Amasya Üniversitesi, Amasya Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Amasya,Türkiye e-posta: melahat.avsar@amasya.edu.tr / ORCID:0000-0002-5700-2061

² Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Aydın, Türkiye e-posta: gulnur.tandogan@adu.edu.tr ORCID:0000-0002-1283-3910

2023, 12 (2), 976-994 | Research Article

Investigation of the Changes in the Tendency of Willingness to Pay a Price Premium to Environmentally Friendly Accommodation Businesses according to Generations

Melahat AVŞAR¹

Gülner KARAKAŞ TANDOĞAN²

Abstract

Today, the tourism industry, which has grown rapidly and has become a global sector, is a very important source of income. However, when it is used unconsciously, it can cause serious damage to the environment, especially to historical and cultural values and natural life. Since there is a serious consumption in accommodation establishments, hotels should be built in an environmentally friendly way starting from the construction stage, the materials used should be ecological, waste and chemical management should be managed very well, and should be arranged and managed in a way that gives the least damage to the environment by giving importance to recycling. Increasing environmental problems and the effects of these problems on human life also raise awareness about the importance of the environment and the need to protect it. As a result of this situation, customers who are conscious about the environment, prefer more environmentally friendly products and services. In this study, it is aimed to examine the environmental image and environmental practices of accommodation establishments and the effects of tourists' environmental awareness on the tendency to pay more, and the changes according to X, Y, Z generations. For this purpose, data were collected in July and August 2021 from domestic and foreign tourists staying in hotels operating in Muğla and having an environmentally friendly facility (green star) certificate. As a result of the one-way analysis of variance (ANOVA) test, which was conducted to determine whether environmental awareness, environmental image and environmental practices of the hotel, and the tendency to overpay show a significant difference between generations, it was determined that there was no significant intergenerational difference. According to the results of the multiple linear regression analysis, X and Y generations have a significant contribution to explain the effect of tourists' environmental awareness, hotel's environmental image and environmental practices on the tendency of tourists to overpay; but it has been revealed that the Z generation does not have a significant contribution.

Keywords: Environmental Awareness, Hotel Environmental Image, Environmental Practices in Hotels, Willingness to Pay a Price Premium, Generations

Avşar, M. & Karakaş Tandoğan, G. (2023). Investigation of the Changes in the Tendency of Willingness to Pay a Price Premium to Environmentally Friendly Accommodation Businesses according to Generations . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 976-994 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1244982>

Date of Submission	31.01.2023
Date of Acceptance	21.06.2023
Date of Publication	24.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Amasya Üniversitesi, Amasya Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Amasya, Türkiye e-posta: melahat.avsar@amasya.edu.tr / ORCID:0000-0002-5700-2061

² Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Aydın, Türkiye e-posta: gulnur.tandogan@adu.edu.tr ORCID:0000-0002-1283-3910

Giriş

Çevresel sürdürülebilirlik, çağdaş turizm ve konaklama endüstrisinde en önde gelen konudur ve çevresel olarak sürdürülebilir tüketici davranışı da topluma fayda sağlayan çevre korumanın önemli bir yönünü oluşturmaktadır (Han 2021, s. 1021). Çevresel sürdürülebilirlik, insan toplumunun ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli hizmetleri yeniden üretmeye devam etmek için destekleyici ekosistemlerin kapasitesini aşmadan insan toplumunun ihtiyaçlarını karşılamasına izin veren bir denge, dayanıklılık ve birbirine bağlılık koşuludur (Morelli 2011, s. 6). Turizm endüstrisinin önemli bileşenlerinden biri olan konaklama işletmelerinin çevreye vermiş olduğu zararı ortadan kaldırmak ya da bu zararı en aza indirmek için dünyada ve Türkiye’de çevre yönetim sistemleri geliştirilmekte ve bu sistemlerin temelinde de çevre dostu uygulamaların unsurları bulunmaktadır (Yılmaz vd. 2016, s. 181). Dünya genelinde çevre dostu uygulamalara olan eğilim giderek artmakta ve bu bağlamda özellikle daha eğitilmiş, yüksek ve orta gelirli turistlerin tercihleri doğrultusunda çevre dostu konaklama işletmelerinin sayısı her geçen gün artmaktadır (Güneş 2011, s. 45).

Konaklama işletmeleri için “doğal çevre” kavramının bir zorunluluk olduğu göz önüne alındığında, sürdürülebilir bir çevre için çevre yönetim sistemleri ve çevre dostu uygulamalar turizm endüstrisi ve konaklama işletmeleri için oldukça önemlidir (Yılmaz vd., 2016, s. 181). Sürdürülebilir turizm kapsamında çevre duyarlılığı ile ilgili; Yeşil Yıldızlı Oteller (Çevreye Duyarlı Tesis), Mavi Bayrak Projesi, Yeşil Küre Sertifikası, Yeşil Anahtar, Seyahatyaşam Turizmde Sürdürülebilirlik, ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi, AB Çevre Etiketleri, Yeşil pazarlama ve Sakin Şehir hareketi sertifikası programları ve uygulamaları yer almaktadır.

Konaklama işletmesinin çevre uygulamaları ve çevre imajı ile turistlerin ait olduğu kuşağın çevre bilincinin turistlerin fazla ücret ödeme eğilimine etkisinin belirlenmesi sonucunda turistlerin tüketim davranışları ile ilgili bilgi verebileceği düşünülmektedir. Turizm işletmelerinin bu doğrultuda ürün ve hizmetler üreterek hem müşterilerine daha etkin ve verimli hizmet sunarak müşteri memnuniyetini, sadakatini ve işletme kârlılıklarını artıracabilecekleri hem de turizmin doğal kaynaklara ve çevreye olan olumsuz etkilerini azaltarak turizm faaliyetlerine devam edebilecekleri öngörülmektedir. Günümüzde özellikle Z kuşağının çalışma hayatına katıldığı ve yetişkin bireyler olduğu göz önüne alındığında, bu kuşağın çevre bilincinin ve tüketim davranışlarının çevreye duyarlı konaklama işletmelerini tercih etmelerine ve bu işletmelere fazla ücret ödeme eğilimine etkisinin belirlenmesi, turizm işletmecilerine fikir vereceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın ilk aşamasında konu ile ilgili alanyazın araştırması yapılarak bu konuda yapılan çalışmalar incelenmiştir ve sonraki süreçte Muğla’da bulunan çevreye duyarlı konaklama işletmelerinde konaklayan yerli ve yabancı turistlerden veri toplanmıştır. Üçüncü aşamada ise toplanan veriler araştırmanın amacı doğrultusunda analiz edilerek sonuç ve öneriler verilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Çevre ve Turizm

18132 sayılı 11/8/1983 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan, 2872 sayılı “Çevre Kanunu” nun birinci bölümünün 2. Maddesinde yer alan tanımlar kısmında çevre, “canlıların

yaşamları boyunca karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları ve ilişkilerini sürdürdükleri biyolojik, sosyal, fiziksel, kültürel ve ekonomik ortamı” şeklinde tanımlanmaktadır. Günümüzde oldukça önemli bir gelir kaynağı olan turizm, bilinçsiz bir şekilde kullanıldığı zaman, çeşitli çevre sorunlarını ortaya çıkarabilmekte, orman arazilerinin, tarım arazilerinin ve yeşil alanların tahribi, atık sorunu ve su kirliliğine neden olabilmekte ve kültürel, tarihi ve doğal hayatı tahrip edebilmektedir (Cengiz 2020, s. 45). Bu yüzden turizm endüstrisinin tüm paydaşlarının çevresel sorumluluk dikkate alınmalı ve ortak bir amaç haline gelmelidir (Ceylan 2001, s. 169).

Kozak vd. (2017, s. 142-144) turizmin fiziksel çevre üzerindeki olumsuz etkilerini; doğal çevrenin zarar görmesi, sürdürülebilir turizm olgusunun eksik olması, ses kirliliği, atıklar ve çöp sorunu şeklinde sıralamışlardır. Turizm, iklime oldukça duyarlı bir endüstridir ve bu aynı zamanda doğal çevrenin durumu, kişisel güvenlik algıları ve seyahat masraflarını karşılama kapasitesi gibi çeşitli faktörlerden de güçlü bir şekilde etkilenmektedir (Scott vd. 2019, s. 49-50). Örneğin, buzul turizmi, büyük küresel potansiyele sahip önemli bir doğa temelli turizm türüdür, buzul manzaraları ve çevreler küresel ısınmadan ciddi şekilde etkilenmektedir (Wang ve Zhou 2019, s. 71). Turizm kaynaklı trafiğin, turistlerin hoş olmayan davranışlarının ve otellerin yüksek enerji tüketiminin çevre üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu göz önüne alındığında sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için çevre ve turizmin eşgüdümlü gelişiminin sağlanması büyük önem taşımaktadır (Zhao ve Li 2018, s. 1).

Turistlerin Çevre Bilincinin Fazla Ücret Ödeme Eğilimine Etkisi

Çevre bilinci kavramı; çevrenin insan yaşamındaki rolü, insanın çevre üzerindeki etkisi, çevresel bozulmanın ve doğal kaynakların tükenmesinin boyutu, mevcut ve potansiyel tehditler hakkındaki bilgi durumu, kavramlar ve görüşler olarak yorumlanmaktadır (Niezgoda 2011, s. 34). Tüketiciler bilinçli tercihlerde bulunarak ve ekolojik ürünleri satın alarak üretimin yönünü çevreye daha duyarlı olacak şekilde değiştirebilmektedirler (Yılmaz vd. 2009, s. 2). Turizm işletmeleri, müşterilerin gözünde iyi bir imaj oluşturabilmek için değişmekte olan tüketici tercihlerine ve isteklerine uygun, çevreye de saygılı olan ürünler sunmaktadırlar (Gökdeniz 2017, s. 70).

Yıldız ve Kılıç'ın (2016, s. 2622) yaptıkları çalışmalarının sonucunda hem turistlerin davranış niyetiyle çevre bilinci ve çevre dostu otel algısı arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu hem de turistlerin davranış niyetini en çok etkileyen faktörün çevre dostu otel algısı olduğu, ayrıca davranış niyetini de çevre bilincinin etkilediği ortaya çıkmıştır. Gürkan vd. (2015, s. 114) yaptıkları çalışmalarında çevre bilincinin, çevreye duyarlı konaklama işletmelerinde konaklama eğilimi ve fazla ücret ödeme isteği üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu belirtmişlerdir.

Konaklama İşletmelerinin Çevre İmajı ve Çevre Uygulamalarının Fazla Ücret Ödeme Eğilimine Etkisi

Çevre, turizm endüstrisinde oldukça önemli bir unsur olduğundan turizm işletmelerinin çevreye duyarlı kalmaları beklenemez (Atay ve Dilek 2013, s. 204). İmaj, oteller ve müşteriler arasındaki iletişim kanalıdır ve imajın tasarımı sayesinde otel, çevre korumanın katma değerini vurgulayabilmekte, müşteriler de bir otelin sürdürülebilirlik davranışının kendilerine unutulmaz bir deneyim getirebilecek olduğunu düşündüklerinde fazla ücret ödemeye istekli olabilmektedirler (Wang vd.

2019, s. 3). Günümüzde çevre dostu bir otel imajı, otel müşterilerinin karar verme süreçlerine ve davranışsal niyetlerine etki eden en önemli faktörlerden biridir (Chan vd. 2017, s. 23). Çevreci uygulamalar ile işletmeler, doğal kaynakların azalmasını önleyerek gelecek nesillere yaşanılabilir bir dünya bırakabilmek için çevreye verdikleri zararları en aza indirebilme çabası göstermektedirler. İşletmelerin çevre ile ilgili bilinçli uygulamalar gerçekleştirmelerinin temel nedeni, tüketicilerin çevre konusunda bilinçlenmiş olmalarıdır. Yoğun çalışma temposu ve hızlı yaşam şartları, insanları doğayla iç içe ve çevreye zarar vermeyerek hizmet sunan konaklama işletmelerine yönlendirmiştir (Mesci 2014, s. 90).

Çevrede yaşanan olumsuz yöndeki değişiklikler, tüketicilerin tatil tercihlerini etkileyerek onları daha çok çevreye duyarlı tatillere yönlendirmektedir. Bu durum turizm alanlarında faaliyette bulunan işletmelerin de çevre dostu ve çevreye duyarlı uygulamalara yönelmesinde etkili olmaktadır (Ayazlar ve Gün 2020, s. 249). Yeşil otel sektöründeki araştırmalar, sürdürülebilirliğin otellerin iyi bir imaj oluşturmalarına, müşteri memnuniyetinin artmasına, müşterilerin otellerde kalma niyetlerinin artmasına ve hatta müşterilerin fazla ücret ödeme istekliliğinin artmasına yardımcı olabileceğini göstermektedir (Wang vd. 2019:1).

Kuşak Teorisi

Kuşak; yaklaşık olarak aynı yıllarda doğan, aynı çağın şartlarını yaşayan, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları ve kaderleri paylaşmış olan, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Kuşakların doğasına, geleneklerine, biyolojik yaş ve içinde buldukları çağın sosyal değişimlerinin devamlılığına göre sınıflandırma antik Yunan filozoflarına kadar giden bir yöntem olmasına rağmen ilk bilimsel kuşak çalışmaları Comte tarafından 1830-1840 yıllarında yapılmıştır (Perçin ve Mahmutoğulları 2018, s. 128).

Genel itibariyle kuşaklar ile ilgili yapılan sınıflandırmalar araştırmacılar tarafından kabul görse de her bir kuşağın başlangıç ve bitiş süresi ile ilgili evrensel olarak kabul görmüş bir sınırlamanın olmadığı görülmektedir (Chen ve Choi 2008, s. 602; Güngör 2018, s. 38) Bu çalışmada kuşakların doğum yılları McCrindle'ın (2014) ve Güngör'ün (2018) yaptığı çalışmalar dikkate alınarak belirlenmiştir ve 1965-1979 X kuşağı, 1980-1994 Y kuşağı ve 1995-2009 Z kuşağı olarak alınmıştır.

X kuşağı; 1965 ve 1979 yılları arasında doğmuş, "Boomer sonrası", "Baby Busters", "tembeller", "MTV kuşağı", "Kıyamet kuşağı", "X-ers", "kayıp kuşak", "Bumerang kuşağı" "13cüler kuşağı", "Pepsi kuşağı" olarak adlandırılmaktadır (McCrindle 2014, s. 10-19). Jorgensen'e göre (2003, s. 42) X kuşağı; özerkliğe ve bağımsızlığa önem veren, açık iletişim içerisinde büyümüş, çalışmaya karşı eylem odaklı bir bakış açısına sahip, sorunların nedenlerini araştıran, beceri ve uzmanlık edinmeye çalışan ve iş-yaşam hedeflerini dengelemeye çalışan kişiler topluluğudur.

Y kuşağı; 1980 ve 1994 yılları arasında doğmuş, "milenyum kuşağı", "net kuşağı", "noktacom kuşağı", "eko boomer", "M (medya) kuşağı", "dijital yerliler", "Google kuşağı", "neden (whY) kuşağı", "Y gen" olarak adlandırılmaktadır (McCrindle 2014, s. 11-19). Jorgensen'e göre (2003, s. 43) Y kuşağı; güçlü bir iş ahlakına, girişimci ruha ve sorumluluk duygusuna sahip, değişim konusunda rahat, hedeflere ulaşmak için iş birliği, ağ kurma ve karşılıklı bağımlılığı bir arada kullanan, özgüvene ve geleceğe dair

iyimserliğe sahip, beceri geliştirmeye ve mentorluk konusunda gelişmeye önem veren, iyi eğitilmiş kişiler topluluğudur.

Z kuşağı, 1995 ve 2009 yılları arasında dünyaya gelen ve “Zeds”, “Zees”, “yeni milenyum kuşağı”, “dijital entegratörler”, “durgunluk kuşağı”, “göstericiler”, “iGen” olarak adlandırılmaktadır (McCrindle 2014, s. 12-19). Özata’ya göre (2019, s. 186) Z kuşağı; aileleri korumacı bir yapıya sahip, psikolojik ve zihinsel açıdan hızlı gelişim gösteren, sosyal statü ve eğitime önem veren, sosyal mecralar ile iletişim kurmayı tercih eden, öz güvenleri ve analitik düşünme becerileri yüksek, teknolojinin kendileri için bir ihtiyaç olduğunu düşünen kişiler topluluğudur.

Yöntem

Amaç ve Hipotezler

Bu çalışmanın amacı, konaklama işletmesinin çevre uygulamaları ve çevre imajı ile turistlerin çevre bilincinin, fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisinin X, Y ve Z kuşağına göre farklılık gösterip göstermediğinin, çevreye duyarlı otellerde konaklayan turistlerin daha önce çevreye duyarlı bir konaklama işletmesinde konaklama durumlarının ve konakladıkları işletmenin çevreye duyarlı tesis olduğunu bilip bilmeme durumlarının belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Çevreye duyarlı tesislerde (yeşil yıldız) konaklayan turistlerin daha önce çevreye duyarlı bir konaklama işletmesinde konaklama durumları ve kaldıkları konaklama işletmesinin çevreye duyarlı tesis olduğunu bilip bilmeme durumları nedir?
- Turistlerin ait olduğu kuşak (X, Y, Z) ile turistlerin çevre bilincinin, konaklama işletmesinin çevre imajının ve çevre uygulamalarının, turistlerin fazla ücret ödeme eğilimine göre farklılık göstermekte midir?
- Konaklama işletmesinin çevre imajının ve çevre uygulamalarının ve turistlerin çevre bilincinin, fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisi X, Y ve Z kuşaklarına göre farklılık göstermekte midir?

Başgöze ve Bayar’ın (2015, s. 118) yapmış olduğu çalışmanın sonucunda eko otellerden hizmet satın alma eğiliminin X ve Y kuşağına göre farklılaştığı ve X kuşağının eko otellerden hizmet alma eğilimlerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ceylan’ın (2017) Muğla’daki yeşil yıldızlı konaklama işletmelerinde konaklayan turistlerin işletmelere yönelik çevresel algılarını belirlemeye yönelik yapmış olduğu çalışmanın sonucunda cinsiyet ve medeni durum değişkenleri ile çevresel algıları arasında anlamlı farklılık bulunmazken eğitim seviyesi, yaş, gelir durumu, daha önce yeşil yıldızlı konaklama işletmesinde konaklama durumu, seyahat amacı, milliyeti ve mesleği değişkenleri ile çevresel algıları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu çalışmalar doğrultusunda turistlerin çevre bilinci, fazla ücret ödeme eğilimi, otelin çevre imajı ve uygulamaları değişkenleri ile turistlerin ait olduğu kuşak arasındaki farklılaşmaların olup olmadığının belirlenmesi amacıyla H1, H2, H3 ve H4 hipotezleri oluşturulmuştur.

H1: Turistlerin ait olduğu kuşak ile turistlerin çevre bilinci arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H2: Turistlerin ait olduğu kuşak ile otelin çevre imajı arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H3: Turistlerin ait olduğu kuşak ile otelin çevre uygulamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H4: Turistlerin ait olduğu kuşak ile fazla ücret ödeme eğilimi arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Alanyazında çevre bilincinin, otellerin çevre imajının ve uygulamalarının fazla ücret ödeme eğilimine etkisini araştıran çalışmalar değerlendirildiğinde; Ayazlar ve Gün (2020, s. 249) yaptıkları çalışmalarının sonucunda yeşil imajın fazla ücret ödeme niyetine etki etmediğini tespit etmiştir. Gan ve Nuli (2018, s. 47) çalışmalarının sonucunda yeşil otellere fazla ücret ödeme eğilimine etki eden en önemli faktörün çevre bilinci olduğunu saptamışlardır. Sert'in (2019, s. 205) yapmış olduğu araştırmanın sonucuna göre çevre bilincinin yeşil otellere daha fazla ücret ödeme niyetini olumlu yönde etkilediğini ve algılanan yeşil otel uygulamalarına göre daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır. González-Rodríguez vd. (2020, s. 60) araştırmasının sonucuna göre de fazla ücret ödeme eğilimi üzerinde müşterilerin çevre kaygılarının otelin diğer çevre dostu uygulamalarına göre daha büyük etken olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca otellerin çevre dostu imajının ve uygulamalarının arabuluculuk etkileri göz önüne alındığında bu nedensel ilişkilerin büyüklük olarak benzer olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalar doğrultusunda turistlerin çevre bilincinin, otelin çevre imajının ve uygulamalarının fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisinin X, Y ve Z kuşaklarına göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla H5, H6 ve H7 hipotezleri oluşturulmuştur.

H5: Turistlerin çevre bilincinin fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisi, X Y Z kuşaklarına göre farklılık göstermektedir.

H6: Otelin çevre imajının turistlerin fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisi, X Y Z kuşaklarına göre farklılık göstermektedir.

H7: Otelin çevre uygulamalarının turistlerin fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisi, X Y Z kuşaklarına göre farklılık göstermektedir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini Muğla'daki çevreye duyarlı tesis belgesine sahip olan otellerde konaklayan yerli ve yabancı turistler oluşturmaktadır. Muğla, doğal, tarihi ve kültürel değerleri ile turizm alanında önde gelen marka destinasyonlardan biridir. Bu özelliğinden dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın internet sitesinde bulunan ve 05.08.2021 tarihi itibarıyla güncellenen listede çevreye duyarlı tesis sayısı toplam 456 adettir. Bu tesislerin 46 tanesi Muğla ilinde bulunmaktadır. Muğla ilinde bulunan bu tesislerin; on yedisi Fethiye, on beşi Bodrum, sekizi Marmaris, beşi Ortaca ve biri Milas ilçelerinde bulunmaktadır (KTB, 2021).

Veri Toplama Süreci

Bu araştırmada, olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden kolayda örnekleme tekniği tercih edilmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın internet sitesinde bulunan ve Muğla'da bulunan çevreye duyarlı tesislerin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Fakat

pandemiden dolayı bazı konaklama işletmeleri pandemiye karşı alınan hijyenik tedbirler ve yoğunlukları nedeniyle anket ve görüşme yapılmasına sıcak bakmamışlardır. Ayrıca 2021 yılının Temmuz ayı sonunda Muğla bölgesinde yaşanan yangın felaketlerinden turizm merkezleri olumsuz yönde etkilendiği için araştırma, gönüllü olan konaklama işletmeleri üzerinde yapılmıştır.

Veri toplama sürecinde konaklama işletmelerinin tamamına e-posta ve telefon ile ulaşıp araştırmanın amacı ve önemi hakkında bilgi verilmiştir ve araştırmaya gönüllü olarak katılan konaklama işletmelerinde konaklayan turistlerden veri elde edilmiştir. Yine araştırmada kullanılan anketin giriş kısmına da araştırmanın amacı, önemi ve niçin yapıldığı ile ilgili kısa bir paragraf eklenmiştir. Araştırmada veriler, 370 yerli ve yabancı turistten elde edilmiş, ancak eksik doldurulan anketler çıkartılarak 355 anket değerlendirmeye alınmıştır. Gürbüz ve Şahin'e göre (2017, s.318-319) genel olarak faktör analizinin yapılacağı ölçekte yer alacak madde sayısının 5 katından az olmamak kaydıyla, 200-250 civarındaki bir örneklemin çoğu sosyal bilimler araştırmaları için yeterli olabileceği söylenilmektedir.

Veri Analizi

Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniğinden faydalanılmıştır. Anketler, 2021 yılı Temmuz ve Ağustos ayları içerisinde uygulanmıştır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin (cinsiyet, doğum yılı, medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir ve milliyet), konaklama ve tercih ettikleri otel niteliklerine ilişkin (konaklama sıklığı, daha önce yeşil yıldızlı (çevreye duyarlı tesis) bir otelde konaklama durumu ve kalınan konaklama işletmesinin yeşil yıldızlı olduğunu bilip bilmeme durumu) sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise konaklama işletmesinin çevre imajının ve çevre uygulamalarının ve turistlerin çevre bilincinin fazla ücret ödeme eğilimine etkisini ölçmek amacıyla 4 ölçekten oluşan 19 madde yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde konaklama işletmesinin çevre imajının ve çevre uygulamalarının ve turistlerin çevre bilincinin fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik geliştirilen turistlerin çevre bilinci ile ilgili sorular Martínez García de Leaniz vd. (2018) tarafından çevre sertifikalı otellere müşteri tepkilerini, çevre bilincinin davranışsal niyetlerin oluşumunda düzenleyici etkisini belirlemek amacıyla yapılan çalışmadan; otelin çevre uygulamaları, çevre imajı ve müşterilerin fazla ücret ödeme eğilimi ile ilgili sorular ise González-Rodríguez vd. (2020) tarafından müşterilerin çevre dostu otellere fazla ücret ödeme isteklerini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan çalışmadan elde edilerek sorular oluşturulmuştur. Ankete katılan kişilerin bu kısımda bulunan her bir ifadeye ait katılım düzeyleri, "kesinlikle katılmıyorum", "katılmıyorum", "ne katılıyorum ne katılmıyorum", "katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert ölçeği ile derecelendirilmiştir.

Anketler ağırlıklı olarak araştırmacı tarafından çevreye duyarlı konaklama işletmelerinde, sosyal mesafe, temizlik ve maske kurallarına dikkat edilerek, otel yönetimi tarafından belirtilen gün ve saatlerde, yerli ve yabancı turistlerle yüz yüze görüşülerek, araştırmanın amacı ve niçin yapıldığı hakkında bilgi verildikten sonra turistlerden doldurmaları istenmiştir. Ayrıca anket formlarının giriş kısmında da araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Covid-19 salgınından dolayı bazı otel işletmeleri de anketleri, kendi otel çalışanları (kalite müdürleri, resepsiyon, müşteri ilişkileri ve

restoran çalışanları) aracılığı ile doldurarak araştırmacıya teslim etmişlerdir.

Araştırmanın amacı ve hipotezleri doğrultusunda, normallik testleri, faktör analizi, güvenilirlik analizi, turistlerin demografik özellikleri, konaklama ve tercih ettikleri otel niteliklerine ilişkin frekans ve yüzde değerleri, farklılıkları belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve kuşaklara göre değişikliklerin incelenmesi amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Ayrıca analizlere başlanmadan önce veri setinin analizler için uygun olup olmadığı kontrol edilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların %53,5'i kadın, %46,5'i erkek, %63,1'i evli ve %36,9'u bekârdır. Katılımcıların %24,5'i 1965-1979 (X Kuşağı), %55,0'ı 1980-1994 (Y Kuşağı) ve 20,5'i 1995-2009 (Z Kuşağı) yılları arasında doğmuştur. Araştırmaya katılan katılımcıların %2,4'ü ilköğretim, %23,3'ü lise, %17,3'ü ön lisans, %35,5'i lisans ve %21,5'i de lisansüstü bir eğitime sahiptir. Aylık gelir durumlarına bakıldığında katılımcıların %21,4'ü 5000 TL ve altı, %36,4'ü 5001 TL- 10000 TL, %10,7'si 10001 TL- 15000 TL, %7,3'ü 15001 TL- 20000 TL ve %24,3'ü 20001 TL ve üzeri aylık gelire sahiptir. Katılımcıların %71,4'ü Türk, %8,0'ı Rus, %3,1'i Ukraynalı, %2,4'ü Alman, %1,4'ü İngiliz ve %13,9'u da diğer milletlerdendir (Portekizli, İsveçli, Moldovalı, Polonyalı, Güney Koreli, Avusturyalı, Bosnalı, Danimarkalı, İranlı, İtalyan, Azerbaycanlı, Kanadalı, Kuveytli, Hollandalı, Belçikalı, Bulgar, ABD, Özbek ve Suudi Arabistanlı) olduğu ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların Konaklama ve Tercih Ettikleri Otel Niteliklerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların çoğunun yılda bir kere (%56,0) otelde konakladığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %52,6'sının daha önce yeşil yıldızlı bir otelde konaklama yapmadığı, %47,4'ünün ise konaklama yaptığı görülmektedir. Kalınan konaklama işletmesinin yeşil yıldızlı olduğunu bilip bilmeme durumuna bakıldığında ise katılımcıların %72,2'sinin kaldıkları konaklama işletmesinin yeşil yıldızlı olduğunu bilmediği, %27,8'inin ise bildiği ortaya çıkmıştır.

Faktör ve Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

Ölçeğe ilişkin faktör yükleri, özdeğerler, faktörlerin açıklayıcılığı ve güvenilirlik kat sayıları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Ölçek Maddelerine İlişkin, Faktör Yükleri, Özdeğerler, Faktörlerin Açıklayıcılığı ve Güvenilirlik Katsayıları

Faktör	Faktör Yüğü	Özdeğer	Faktörün Açıklayıcılığı	Güvenilirlik Katsayısı (α)
Çevre Bilinci		2,786	55,729	0,797
Genellikle paketleme için daha az kâğıt veya karton kullanan ürünler satın alırım.	0,822			
Genellikle çevre sorunları hakkında bilgiliyim.	0,793			
Evde düzenli olarak geri dönüşüm yaparım.	0,730			

Bir otel işletmesinin sunduğu hizmet ya da hizmet çeşidi çevreye ciddi zarar verirse, bunları satın almayı reddederim.	0,703			
Çevreyi kirleterek iş faaliyetlerini yürüten otel işletmelerini düşündüğümde sinirleniyorum.	0,674			
Otelin Çevre İmajı		3,587	89,663	0,961
Bu otelin çevre duyarlılığı oldukça sağlam temellere oturmuştur.	0,953			
Bu otel çevresel vaatleri bakımından güveniliridir.	0,952			
Bu otel çevresel itibarı açısından profesyoneldir.	0,948			
Bu oteli bir çevre taahhüt standardı olarak görüyorum.	0,935			
Otelin Çevre Uygulamaları		5,107	72,958	0,935
Bu otel yıllık çevre denetimleri yapar.	0,909			
Bu otel çevresel sertifikalara katılım sağlar.	0,896			
Bu otel yenilenebilir enerji kullanır.	0,876			
Bu otel geri dönüştürür.	0,859			
Bu otel çevre uygulamaları hakkında müşterilerine bilgi verir.	0,826			
Bu otel çevreyi korur.	0,820			
Bu otel doğal kaynak tüketimini azaltır.	0,787			
Fazla Ödeme Eğilimi		2,741	91,358	0,953
Çevre dostu bir otelde kalmak için daha fazla ücret ödemeye hazırım.	0,972			
Otelin çevresel açıdan sürdürülebilir olma çabalarını desteklemek için fazladan harcama yapmaya hazırım.	0,957			
Çevre dostu uygulamaları olan bir otelde kalmak için fazla ücret ödeme yapılması kabul edilebilir.	0,938			

Not: Tüm ölçek maddeleri, 1=kesinlikle katılmıyorum ile 5=kesinlikle katılıyorum arasında değişen beşli Likert tipi ölçeklerde ölçülmüştür. Tüm faktör yükleri 0.01 düzeyinde veya daha iyi düzeyde anlamlıdır. Tüm iç güvenilirlik tahminleri, .070 eşik değerinin üzerindedir. α = Cronbach's alpha.

Araştırmadaki faktörlerin Cronbach's Alfa (α) değerleri incelendiğinde bütün değişkenlerin 0,70 eşik değerinin üstünde olduğu görülmüştür (Hair vd. 2010). Bu değerler ölçeklerin iç tutarlılık düzeylerinin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerinin 0,60 ve üstünde olması örneklemin faktör analizi için yeterli olacağını göstermektedir. Korelasyon matrisindeki ilişkilerin, faktör analizi yapacak ölçüde yeterli olup olmadığını test etmek için Barlett Küresellik testi yapılmaktadır (Gürbüz ve Şahin 2017, s. 317). Çalışmada faktörlerin yapı geçerliliği için faktör analizi yapılmıştır. Bu nedenle çevre bilincinden 3 ifade ve otelin çevre imajından ise 1 ifade düşük faktör yüküne sahip olduğu için faktör analizinden çıkarılmıştır. Çevre bilincini ölçen ölçüm aracı 5 ifade yer almaktadır ve KMO örneklem değeri 0,824'tür. Otelin çevre imajını ölçen ölçüm aracı 4 ifade yer

almaktadır ve KMO örneklem değeri 0,850'dır. Otelin çevre uygulamalarını ölçen ölçüm aracında 7 ifade yer almaktadır ve KMO örneklem değeri 0,901'dir. Turistlerin fazla ücret ödeme eğilimini ölçen ölçüm aracında 3 ifade yer almaktadır ve KMO örneklem değeri 0,745'tir. Ayrıca, Bartlett'in küresellik ölçütü testine göre, dağılım setinin çok değişkenli normalliği her çalışma değişkeni için normaldir ($p = 0.000$), bu da anlamlı bir değeri göstermektedir (Hair vd. 1998). Açıklayıcı faktör analizi sonucuna göre de her bir maddenin 0,40 eşik değerinin üzerinde olduğu için yakınsak geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir (Hair vd. 2014; Tabachnick ve Fidell, 2007).

Genellikle uygulamalarda özdeğeri 1'den büyük olan faktörler dikkate alınmaktadır (Gürbüz ve Şahin 2017, s. 318). Faktörler incelendiğinde hepsinin özdeğeri 1'den büyük (çevre bilinci: 2,786, otelin çevre uygulamaları: 5,107, otelin çevre imajı: 3,587 ve fazla ücret ödeme eğilimi: 2,741) çıkmıştır.

Tek Yönlü Varyans Analizine (ANOVA) İlişkin Bulgular

Verilerin dağılımının normal bir şekilde olduğunun anlaşılması için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmıştır. George ve Mallery' e göre çarpıklık ve basıklık değerlerinin $-/+2$ aralığında olması gerekmektedir (Ebenehi vd. 2019, s. 40; Lohana vd. 2019, s. 3). Faktörlerin çarpıklık ve basıklık normallik testi değerleri incelendiğinde verilerin belirtilen değer aralıklarında olduğu ve araştırma verilerinin normal dağıldığı belirlenmiştir.

Tablo 2'de yer alan bulgulara göre çevre bilinci ($p=0,724$), otelin çevre uygulamaları ($p=0,412$), otelin çevre imajı ($p=0,540$) ve fazla ücret ödeme eğilimi ($p=0,527$) faktörleri ile kuşaklar arasında, 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu sonuca göre H1, H2, H3 ve H4 desteklenmemiştir.

Faktörler ile kuşaklar arasında yapılan varyansların homojenliği testinin sonucunda, çevre bilinci ($p=0,180$), otelin çevre uygulamaları ($p=0,865$) ve otelin çevre imajı ($p=0,295$) faktörlerinin p değeri 0,05'ten büyük olduğu için varyansların homojen olduğu görülmüştür. Fakat fazla ücret ödeme eğilimi faktörü ile kuşaklar arasında yapılan varyansların homojenliği testinin sonucunda p değeri 0,05'ten küçük olduğu için ($p=0,042$) varyansların homojen olmadığı görülmüştür. Bu durumda da "Welch" testi yapılmıştır. Fakat p değeri 0,05'ten büyük olduğu için gruplar arası anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,527 > 0,05$).

Tablo 2: Değişkenlerin Kuşaklara Göre Karşılaştırılması (ANOVA)

Faktör	Değişkenler	N	Ortalama X	S.S.	F-Değeri	p-Değeri
Çevre Bilinci	X Kuşağı	68	4,0551	0,72751	0,323	0,724
	Y Kuşağı	153	3,9817	0,69507		
	Z kuşağı	57	3,9588	0,83587		
Otelin Çevre Uygulamaları	X Kuşağı	68	3,4988	0,78188	0,888	0,412
	Y Kuşağı	153	3,6068	0,81380		
	Z kuşağı	57	3,6863	0,76229		
	X Kuşağı	68	3,6029	0,82773	0,617	0,540

Otelin Çevre İmajı	Y Kuşağı	153	3,6955	0,89892		
	Z kuşağı	57	3,7719	0,75782		
Fazla Ücret Ödeme Eğilimi	X Kuşağı	68	3,5417	1,17017	0,677	0,527
	Y Kuşağı	153	3,7007	0,96962		
	Z kuşağı	57	3,5702	1,09515		

Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Tablo 3'te turistlerin çevre bilincinin, otelin çevre imajı ve çevre uygulamalarının turistlerin fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisinin X, Y ve Z kuşaklarına göre değişkenlik gösterip göstermediğini belirlemek için X, Y ve Z kuşaklarına ayrı ayrı yapılan çoklu doğrusal regresyon analizlerinin sonuçları yer almaktadır. Pallant'a göre (2013, s. 158) çoklu bağlantı probleminin olmaması için Tolerance değerlerinin 0,10'dan büyük olması ve VIF değerlerinin de 10'dan düşük olması gerekmektedir. Yapılan analiz sonucunda çoklu bağlantı istatistiklerinde Tolerans ve VIF değerlerinin belirtilen değerleri karşıladığı görülmektedir. Buna göre de verilerin regresyon analizi yapmak için uygun olduğunu söylemek mümkündür.

Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda çevre bilincinin, otelin çevre imajı ve çevre uygulamalarının turistlerin fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisini açıklamada X ve Y kuşağının ($p < 0,05$) anlamlı katkısının olduğu; fakat Z kuşağının anlamlı katkısının olmadığı belirlenmiştir ($p > 0,05$). Diğer bir ifade ile analiz sonucunda Z kuşağına dâhil bireylerin fazla ücret ödeme eğilimleri üzerinde çevre bilinci ile tesislerin çevre uygulamaları ve çevre imajlarının herhangi bir etkisinin bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Hesaplanan R^2 değerleri sonucunda, turistlerin çevre bilincinin, otelin çevre imajı ve çevre uygulamalarının turistlerin fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisini X kuşağının %17,5 ve Y kuşağının %26,4 oranda açıkladığı, yani her iki kuşaktaki bireylerin fazla ücret ödeme eğilimlerinin büyük bir çoğunlukla diğer değişkenler tarafından açıklandığı söylenilebilir. Standardize edilmiş Beta katsayıları dikkate alındığında çevre bilincinin fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisinin X kuşağının ($\beta = 0,356$) Y kuşağına ($\beta = 0,173$) nazaran X kuşağında daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H_5 kısmen desteklenmiştir.

Tablo 3. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Kuşaklar	Model	ANOVA		Model Özeti			Standardlaştırılmış Beta (β)	t	Sig.	Çoklu Bağlantı İstatistikleri	
		F	Sig.	R	R^2	Düzeltilmiş R^2				St. Hata	Tolerans

Z Kuşağı	Y Kuşağı		X Kuşağı	
	Çevre Bilinci	Çevre Uygulamaları	Otel Çevre İmajı	Çevre Bilinci
2,077	19,070	5,727	0,356	0,283
0,114	0,000	0,002	2,960	0,239
0,324	0,528	0,460	0,004	0,852
0,105	0,279	0,212	0,175	1,174
0,055	0,264	0,175	1,06307	4,585
1,06487	0,83174	1,06307	1,06307	4,585
0,208	0,201	-0,081	0,283	4,585
0,983	1,467	-0,329	1,189	4,585
0,330	0,145	0,743	0,239	4,585
0,377	0,261	0,206	0,218	4,585
2,645	3,838	4,865	4,585	4,585

Ayrıca analiz sonucunda çevre imajının X kuşağına ($\beta=-0,081$, $p=0,743$), Y kuşağına ($\beta=0,201$, $p=0,145$) ve Z kuşağına ($\beta=0,208$, $p=0,330$) göre turistlerin fazla ücret ödeme eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Yine otelin çevre uygulamalarının X kuşağına ($\beta=0,283$, $p=0,239$), Y kuşağına ($\beta=0,245$, $p=0,074$) ve Z kuşağına ($\beta=0,124$, $p=0,547$) göre turistlerin fazla ücret ödeme eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda H6 ve H7 desteklenmemiştir.

Sonuç, Tartışma ve öneriler

Her geçen gün artan çevre sorunları ve bu sorunların insan hayatına etkileri, küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine bağlı olarak yaşanan afetler, insanların çevrenin önemi ve korunması gerektiği konusunda farkındalığını artırmaktadır. Bu bağlamda hızla büyüyen turizm endüstrisinin çevreye verdiği zararlar düşünüldüğünde konaklama işletmecileri, çevre dostu uygulamaları ve sosyal sorumluluk projeleri ile müşterilerine hem çevreye duyarlı olduklarını göstermekte hem de bu uygulama ve projelerini bir pazarlama unsuru olarak kullanabilmektedirler. Bunun sonucunda da çevre konusunda bilinçli olan müşteriler, tercihlerini çevreye daha duyarlı ürün ve hizmetlerden yana kullanmaktadır.

Çevre bilinci, otelin çevre imajı ve çevre uygulamaları ve fazla ücret ödeme eğiliminin kuşaklar arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan ANOVA testi sonucunda kuşaklararası anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir. Ceylan'ın (2017) Muğla'daki yeşil yıldızlı konaklama işletmelerinde konaklayan turistlere yaptığı çalışmanın sonucunda da cinsiyet ve medeni durum değişkenleri ile çevresel algıları arasında anlamlı farklılık bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda da turistlerin çevre bilincinin, otelin çevre imajı ve çevre uygulamalarının turistlerin fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisini açıklamada X ve Y kuşağının anlamlı katkısının olduğu; fakat Z kuşağının anlamlı katkısının olmadığı belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile Z kuşağına dâhil bireylerin fazla ücret ödeme eğilimleri üzerinde turistlerin çevre bilinci ile tesislerin çevre uygulamaları ve çevre imajlarının herhangi bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Çevre bilincinin fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisinin X kuşağının Y kuşağına nazaran X kuşağında daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Konaklama işletmelerinin çevre imajı ve çevre uygulamalarının fazla ücret ödeme eğilimi üzerindeki etkisinin X kuşağına, Y kuşağına ve Z kuşağına göre değişkenlik göstermediği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda X kuşağının ortak özellikleri doğrultusunda bu bireylerin çevre bilincinin daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu kuşağın (1965-1979 doğum tarihli) Y ve Z kuşağı bireylerin ebeveynleri olduğu göz önüne alındığında gelecek nesilleri düşündükleri ve bu nedenle çevreye karşı daha duyarlı oldukları söylenebilir. Çünkü Başgöze ve Bayar'ın (2015, s. 118) yapmış olduğu çalışmanın sonucunda da X kuşağının eko otellerden hizmet alma eğilimlerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Kalınan konaklama işletmesinin yeşil yıldızlı (çevreye duyarlı tesis) olduğunu bilip bilmeme durumuna bakıldığında ise katılımcıların %72,2'sinin (f=252) bilmediği %27,8'inin (f=97) ise bildiği görülmektedir. Gan ve Nuli'nin (2018) yaptığı çalışmanın sonucunda da ankete katılanların yaklaşık yarısı yeşil bir otelin özelliklerini bilmediği ve otellerin yeşil sertifikasının olduğunun farkında olmadığı ortaya çıkmıştır. Yine aynı çalışmada, birçok katılımcının yeşil otel ile yeşil olmayan otel arasında ayırım yapmadığı ve kaldıkları otellerin yeşil otel olup olmadığından bile emin olamadığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada da ankete katılan turistlerin çoğunun konakladıkları otelin çevreye duyarlı konaklama işletmesi olduğunu bilmediği tespit edilmiştir. Bu durum göz önüne alındığında çevreye duyarlı konaklama işletmelerinin imaj, pazarlama ve tanıtım kısmında eksikliklerinin olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda konaklama işletmesi yöneticileri ve pazarlamacıları otelin tanıtımında ve pazarlanmasında özellikle otelin çevre dostu uygulamalarının olduğunu ve çevreye duyarlı bir tesis olduğunu vurgulamaları önerilebilir. Çünkü Martínez García de Leaniz vd., (2018) yaptıkları çalışmanın sonucunda da müşterilerin yeşil uygulamalara ilişkin algılarının bir otelin yeşil imajı üzerinde doğrudan olumlu bir etkiye sahip olduğunu ve aynı zamanda, bu yeşil imajın, müşterilerin sertifikalı otellere yönelik davranışsal niyetleri üzerinde de doğrudan olumlu etkilere sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca araştırma sonucunda yazarlar, tüketicilerin çevre bilinci ne kadar yüksekse otelde kalma, olumlu ağızdan ağıza iletişim ve çevre sertifikalı oteller için fazla ücret ödeme niyetlerinin de o kadar yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Turizm endüstrisi doğal çevreye oldukça bağlıdır. Turizm endüstrisinin önemli bir alanını oluşturan konaklama işletmelerindeki yoğun bir tüketimin olduğu göz önüne alındığında çevreye karşı duyarlı olunmasının ne kadar çok önemli olduğu

görülmektedir. Konaklama işletmelerindeki müşteri odalarından restorana, mutfaktan bahçeye kadar her bölümün çevreye duyarlı bir şekilde düzenlenmesi ve çevreye olan zararı en aza indirecek şekilde önlemler alınması gerekmektedir. Çevre konusunda personele eğitim verilmesi de oldukça önemli bir husustur. Bu açıdan çevreye duyarlı konaklama işletmelerinin sayısının daha çok artması ve desteklenmesi önerilebilir. Ayrıca turizm işletmecilerine çevreye duyarlı konaklama işletmelerini tercih eden müşterilerin kuşaklarına, özelliklerine, beklentilerine ve tercihlerine göre çevreye duyarlı ürün ve hizmet üretilmesi önerilebilir.

Çevre bilinci arttıkça tüketicilerin tercihleri de çevreye duyarlı ürünlerden ve hizmetlerden yana olmaktadır. Değişen müşteri tercih ve beklentileri konaklama işletmelerini de etkilemekte değişen pazar talebine uygun ürün ve hizmet üretmeye teşvik etmektedir. Bu doğrultuda çevre dostu uygulamalara önem verip sertifika alarak bunu çevre dostu imajlarında kullanılmaktadırlar. Çünkü imaj konaklama işletmeleri ile müşteriler arasında önemli bir iletişim yoludur. İyi bir çevre dostu imaja sahip konaklama işletmesi çevre bilincine sahip müşteriler tarafından daha çok tercih edileceği söylenilebilir. Bu bağlamda konaklama işletmelerine çevre dostu uygulamalarına önem vermeleri, iyi bir çevre dostu imaj oluşturmaları ve bunun etkin bir şekilde tanıtım ve pazarlamasını yapmaları önerilebilir.

Bu araştırma Covid-19 pandemisinden dolayı otellerin çeşitli tedbirlerle açık olduğu zamanlarda belli kurallar ve kısıtlamalar altında yapılmıştır. Bu yüzden gelecekteki çalışmalar pandemi tedbirleri kalktıktan sonra yapılabilir. Örneğin Baby Boomers gibi gelecekte farklı kuşaklar araştırılabilir. Bu bağlamda gelecekteki araştırmalar sezon başında ya da sezon sonunda yapılarak çıkan sonuçlar karşılaştırılabilir. Son olarak araştırma evrenini Muğla ilinde yer alan çevreye duyarlı konaklama işletmeleri oluşturduğu için araştırma sadece Muğla'daki çevreye duyarlı tesisler ile sınırlı kalmıştır. Gelecekte benzer çalışmalar farklı destinasyonlarda yapılabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<p>* Bu makale, T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Melahat AVŞAR tarafından yazılan "Konaklama İşletmelerinin Çevre İmajı ve Çevre Uygulamaları ile Turistlerin Çevre Bilincinin Fazla Ücret Ödeme Eğilimine Etkisi: X, Y, Z Kuşaklarına Göre Değişikliklerin İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.</p> <p>*(Adnan Menderes Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 26.05.2021 Tarih , 09 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)</p> <p>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	<p>Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)</p> <p>Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar(%50)</p> <p>Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar(%50)</p> <p>Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar(%50),</p> <p>Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar(%50)</p>

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article, T.C. Aydın Adnan Menderes University, at Institute of Social Sciences written by Melahat AVŞAR, produced from the doctoral thesis titled "The Effect of the Environmental Image and Environmental Applications of Accommodation Businesses, and the Environmental Awareness of Tourists on Willingness to Pay a Price Premium: Investigation of the Changes according to the X, Y, Z Generations".</p> <p>*(Ethics Committee Decision was taken with the decision of Adnan Menderes University Rectorate Social and Human Sciences Research Ethics Committee dated 26.05.2021 and numbered 09.)</p> <p>* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</p>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	<p>Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p>

Kaynakça / References

- Atay, L. ve Dilek, S. E. (2013). Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Ibis Otel Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 203-219.
- Ayazlar, R. A. ve Gün, G. (2020). Yeşil İmaj ve Ağızdan Ağıza İletişimin Yeşil Otellere Fazla Ücret Ödeme Niyeti Üzerindeki Etkisi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 249-261.
- Başgöze, P. ve Bayar, N. A. (2015). Eko Otellerden Hizmet Satın Alımında Kuşaklar Arası Farklılaşmalar Üzerine Bir Çalışma, *Sosyoekonomi*, 23(24), 118-130.
- Cengiz, İ. (2020). "Temel Çevre Sorunları ve Nedenleri", *Çevre Politikaları*, (Ed: F. Ekmekyapar Tori), Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, ISBN: 978-605-7894-72-4. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Ceylan, T. (2001). Turizm ve Sürdürülebilir Gelişme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 169-177.
- Ceylan, Y. (2017). Yeşil Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Kalan Turistlerin Algılarına Yönelik Bir Araştırma: Muğla İli Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman: T.C. Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Chan, E. S. W., Okumus, F. ve Chan, W. (2017). The Applications of Environmental Technologies in Hotels, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 26(1), 23-47.
- Chen, P. J. ve Choi, Y. (2008). Generational Differences in Work Values: A Study of Hospitality Management. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20(6), 595-615.
- Ebenehi, I. Y., Mohamed, S., Sarpin, N., Adaji, A. A., Omar, R. ve Wee, S. T. (2019). Assessing the Effectiveness of Fire Safety Management from the FSM Stakeholders' Perspective: A Pilot Study. *Journal of Technology Management and Business*, 6(1), 39-47.
- Gan, J. E. ve Nuli, S. (2018). Millennials' Environmental Awareness, Price Sensitivity and Willingness to Pay for Green Hotels, *Journal of Tourism, Hospitality and Culinary Arts*, 10(2), 47-62.
- González-Rodríguez, M. R., Díaz-Fernández, M. C. ve Font, X. (2020). Factors Influencing Willingness of Customers of Environmentally Friendly Hotels to Pay a Price Premium, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(1), 60-80.
- Gökdeniz, A. (2017). Konaklama Sektöründe Yeşil Yönetim Kavramı, Eko Etiket ve Yeşil Yönetim Sertifikaları ve Otellerde Yeşil Yönetim Uygulama Örnekleri, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 7(1), 70-77.
- Güneş, G. (2011). Konaklama Sektöründe Çevre Dostu Yönetimin Önemi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 13 (20): 45-51.
- Güngör, M.Y. (2018). Kuşakların Sosyal Medya Kullanımının Yiyecek İçecek İşletmesi Tercihleri Üzerine Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Aydın: T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri- Felsefe-Yöntem-*

Analiz, Dördüncü Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Gürkan, G. Ç., Polat, D. D. ve Demiralay, T. (2015). Turistlerde Çevre Bilincinin Çevreye Duyarlı Müşteri Davranışı ve Çevreye Duyarlı Konaklama İşletmelerinde Kalma Tercihleri Üzerindeki Etkisi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 114-133.

Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. ve Black, W. C. (1998). *Multivariate Data Analysis*. Upper Saddle Ri&r, NJ, Prentice-Hall.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis*. (7th ed.). Upper Saddle Ri&r, NJ, USA, Prentice- Hall.

Hair, J., Black, W., Babin, B. ve Anderson, R. (2014). *Multivariate Data Analysis*. (7th ed.). Upper Saddle. Ri&r, NJ, Prentice-Hall, Inc.

Han, H. (2021). Consumer Behavior and Environmental Sustainability in Tourism and Hospitality: A Review of Theories, Concepts, and Latest Research. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(7), 1021-1042.

Jorgensen, B. (2003). Baby Boomers, Generation X and Generation Y? Policy Implications for Defence Forces in the Modern Era. *Foresight* 5(4), 41-49.

Kozak, N., Akoğlan Kozak, M. ve Kozak, M. (2017). *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*, On Dokuzuncu Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.

Lohana, S., Rashid, U. K. B., Nasuredin, J. ve Kumar, V. (2019). Determinants of Financial Sustainability and Access to Finance among SMEs in Malaysia: A Pilot Study. *Management and Business Research Quarterly*, (10) 1-8.

Martínez García de Leaniz, P., Herrero Crespo, Á. ve Gómez López, R. (2018). Customer Responses to Environmentally Certified Hotels: The Moderating Effect of Environmental Consciousness on the Formation of Behavioral Intentions, *Journal of Sustainable Tourism*, 26(7), 1160-1177.

McCrinkle, M. (2014). *The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations*. Australia: McCrinkle Research Pty Ltd.

Mesci, Z. (2014). Otellerin Çevreci Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Yeşil Yıldızlı Bir Otel İşletmesinde Örnek Olay Çalışması, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(1), 90-102.

Morelli, J. (2011). Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals. *Journal of Environmental Sustainability*, 1(1), Article 2, 1-9.

Niezgoda, A. (2011). The Role of Environmental Knowledge, Attitudes and Initiaives in the Development of a Tourism Product, *Tourism*, 21(1-2), 33-39.

Özata, Z. (2019). Dijital Çağ ve Tüketici Davranışına Etkileri. Aksöz, E. O. (Editör). Tüketici Davranışları içinde (176-203). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3902, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2701. E-ISBN 978-975-06-3571-7. Eskişehir, Temmuz 2019.

Pallant, J. (2013). *SPSS Survival Manual: A Step by Step Guide to Data Analysis Using IBM SPSS*. (5th Ed). Newyork: McGraw-Hill International.

Perçin, N. Ş. ve Mahmutoğulları D. (2018). Y Kuşağının Turizm Endüstrisine Etkisi, *Turizmde Güncel Konu ve Eğilimler II*, (Ed: Aydın Ş. ve Boz M.), Birinci Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.

Resmî Gazete, 2872 Sayılı “Çevre Kanunu”, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 11/ 8/ 1983, Sayı: 18132, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 22 Sayfa: 499.

Sert, A.N. (2019). Çevre Bilinci ve Algılanan Yeşil Otel Uygulamalarının Yeşil Otellerde Kalma Niyeti ve Daha Fazla Ödeme Niyeti Üzerindeki Etkisi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 205- 222.

Scott, D., Hall, C. M. ve Gössling, S. (2019). Global Tourism Vulnerability to Climate Change, *Annals of Tourism Research*, 77, 49-61.

Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Allyn & Bacon/Pearson Education, Boston, MA, USA.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9579/turizm-tesisleri.html> Erişim Tarihi: 26.09.2021.

TDK, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 07.05.2021.

Yıldız, S. B. ve Kılıç, S. N. (2016). Alman Turistlerin Çevre Bilinci ve Çevre Dostu Otel (Yeşil Otel) Algısının Davranışsal Niyetleri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 2614-2623.

Yılmaz, G. Ö., Özok, O. ve Erdem, B. (2016). Konaklama İşletmelerinde Çevre Dostu Uygulamalar: Bodrum Örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 180-197.

Yılmaz, V., Çelik, H.E. ve Yağız, C. (2009). Çevresel Duyarlılık ve Çevresel Davranışın Ekolojik Ürün Satın Alma Davranışına Etkilerinin Yapısal Eşitlik Modeliyle Araştırılması, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 1-14.

Zhao, J. ve Li, S. M. (2018). The Impact of Tourism Development on the Environment in China. *Acta Scientifica Malaysia*, 2(1), 1-4.

Wang, S.-J. ve Zhou, L.-Y. (2019). Integrated Impacts of Climate Change on Glacier Tourism, *Advances in Climate Change Research*, 10, 71-79.

Wang, T-C., Cheng, J-S., Shih, H-Y., Tsai, C-L., Tang, T-W., Tseng, M-L. ve Yao, Y-S (2019). Environmental Sustainability on Tourist Hotels' Image Development, *Sustainability* 2019, 11, 2378: 2-15.

“Piyaniist” Filminin Dehşet Yönetimi Kuramı Perspektifinden İncelenmesi

Ekrem Sedat ŞAHİN¹

Öz

Bu araştırmada Dehşet Yönetimi Kuramı ve kuramın kavramlarını film analizi yöntemi ile incelemek ve somutlaştırmak amaçlanmıştır. İnsanı diğer canlılardan ayıran eşsiz entelektüel yetenekleri belli bir oranda doğaya hâkim olmasını, hayatını daha konforlu hale getirmek için buluşlar gerçekleştirmesini ve icatlar yapmasını sağlar. Diğer taraftan bu üstün entelektüel yetenekleri insanın ölümlü bir varlık olduğunu fark etmesine de neden olur. İnsan, çeşitli yollarla ölümlülüğün oluşturduğu dehşet ile baş etmeye ve ölümü mümkün olduğunca uzak bir geleceğe ötelemeye çalışır. Ölüm farkındalığının yoğun olduğu ortamlardan biri savaştır. Bu araştırmada bir savaş biyografisi olan Roman Polonski'nin yönetmenliğini yaptığı “Piyaniist” filmi Dehşet Yönetimi Kuramı'nın kavramları açısından analiz edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. “Piyaniist” filminin bazı sahneleri belirlenerek, bu sahnelerde yaşananlar kuramın ölümlülük bilinci, ölüm düşüncesinin erişilebilirliği, ölüm kaygısı tamponu, kültürel dünya görüşü, benlik saygısı, yakın ilişkiler, romantik ilişki, iç grup yanlılığı, dış grup düşmanlığı, sembolik ölümsüzlük, gerçek ölümsüzlük, yakınsak ve iraksak savunma kavramları açısından incelenerek somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dehşet Yönetimi Kuramı, Ölümlülük Bilinci, Kültürel Dünya Görüşü, Benlik Saygısı, Film Analizi

Şahin, E. S. (2023). “Piyaniist” Filminin Dehşet Yönetimi Kuramı Perspektifinden İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 995-1019 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1199250>

Geliş Tarihi	04.11.2022
Kabul Tarihi	12.06.2023
Yayın Tarihi	24.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Türkiye , ekremsedat33@gmail.com / ORCID: 0000-0002-2499-1617

An Analysis of the Movie "The Pianist" from the Perspective of Terror Management Theory

Ekrem Sedat ŞAHİN¹

Abstract

This study aims to examine and concretize Terror Management Theory and its concepts with film analysis method. The unique intellectual abilities that distinguish human beings from other creatures enable them to dominate nature to a certain extent, and to make inventions and discoveries to make their life more comfortable. On the other hand, these superior intellectual abilities cause people to realize that they are a mortal being. Humans try to cope with the terror of mortality in various ways and to postpone death as far into the future as possible. An environment with intense death awareness is war. In this study, the movie "The Pianist", a war biography directed by Roman Polonski, was analysed in terms of Terror Management Theory concepts. Qualitative research design document analysis method was used in the study. Some scenes from the movie were selected and the incidents in them were examined and concretized in terms of theory's mortality consciousness, accessibility of death thought, death anxiety buffer, cultural World view, self-esteem, close relationships, romantic relationship, in-group bias, outgroup hostility, symbolic immortality, true immortality, convergent and divergent defence concepts.

Keywords: Terror Management Theory, Mortality Consciousness, Cultural Worldview, Self-Esteem, Film Analysis

Şahin, E. S. (2023). "Piyaniist" Filminin Dehşet Yönetimi Kuramı Perspektifinden İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 995-1019 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1199250>

Date of Submission	04.11.2022
Date of Acceptance	12.06.2023
Date of Publication	24.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray University Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Division of Guidance and Psychological Counseling, Türkiye, ekremsedat33@gmail.com / ORCID: 0000-0002-2499-1617

Giriş

İnsanoğlu, soyut ve sembolik düşünebilme yeteneği açısından benzersizdir. Bu bilişsel yetenek, bireye geçmişi hatırlama, gelecek için plan yapma, yaratıcı davranışlar ortaya koyma, eylem ve inanç sistemlerine ilişkin başkalarının ne düşündüğünü veya ne hissettiğini tahmin etme olanağı sağlar. Diğer taraftan bu engin bilişsel yeteneğin bedeli, bireyin ölümlü olduğuna ve bilinmeyen bir zamanda kaçınılmaz olarak ölümü yaşayacağına ilişkin öz-farkındalığıdır (Wolfe ve Tubi, 2018). İnsan kendi ölümünü düşünebilen tek hayvandır ve doğal olarak ölüm ihtimali onun için rahatsız edicidir. Bu nedenle insanlar kendi güvenliklerini sağlamaya ve uzun bir yaşam sürmeye yönelik davranışları gerçekleştirerek ve ayrıca ölümden sonraki yaşama ilişkin inançları benimseyerek, kaçınılmaz ölümün oluşturduğu korkuları en aza indirmek için adımlar atarlar (Leary, 2004). Bu konuda Ernest Becker (1973) birçok karmaşık insan davranışının temel olarak ölümle ilgili kaygıları hafifletme ihtiyacından kaynaklandığını öne sürer. O, insanların hayatta kalmak için çabaladıkları ancak ölümün kaçınılmazlığını anlayabilecek gerekli bilişsel yeteneğe sahip olduklarından, gerçek (literal) ve/veya sembolik ölümsüzlüğe ulaşmaya hizmet eden kültürel yapılar ve fiziksel bedenle birlikte ölmeyen kimlik inşa ettiklerini ve bunlara yatırım yaptıklarını belirtir (Routledge ve Vess, 2018).

Becker, ölüm fikri ve ölüm korkusunun insan hayvanına başka hiçbir şey gibi musallat olmadığını, ölümlülük bilincinin insanda varoluşsal bir dehşet yarattığını, insanın ölümün yazgısından kaçınmaya çalıştığını ve ölümün nihai kader olduğu gerçeğini bir şekilde yadsıma çabasının insan faaliyetlerinin ana kaynağı olduğunu öne sürer (Becker, 1973; Wolfe ve Tubi, 2018). Becker'in insan davranışının itici güçlerini ifade etme çabalarına dayanan Dehşet Yönetimi Kuramı (DYK) 30 yıldan fazla bir süredir sosyal psikolojide öne çıkan yaklaşımların olmazsa olmazı haline gelmiştir. DYK ile ilgili yüzlerce deneysel ve teorik çalışma gerçekleştirilmiştir. Medyada çokça yer alan kuram, ödüllü belgesellerin odak noktası olmuştur (Pyszczynski, Solomon ve Greenberg, 2015).

Dehşet Yönetimi Kuramı (DYK)

DYK, ölüm sorununu bireyin istek ve eylemelerinin çoğunu yönlendiren insanlık durumunun “çekirdekindeki kurt” olarak görür (Yetzer ve Pyszczynski, 2019). Kurama göre ölümlülük bilinci, bireyde birincil korku ve varoluşsal bir dehşet yaratır (Barnes, 2021; Greenberg, Koole ve Pyszczynski, 2004). Hayatın temel gerçeğinin farkındalığına yanıt olarak bu dehşet potansiyeli, etkili bir şekilde yönetilmedikçe amaca yönelik, başarılı davranış ve belki de hayatta kalmayı ciddi şekilde engeller. DYK, bazı önemli güdülerin temelinde ölüm korkusunun yattığını öne sürse de insan davranışını yönlendiren tek motive edici gücün ölüm korkusu olmadığını da belirtir (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Başka bir ifade ile kurama göre ölümlülük bilincinin ortaya çıkardığı dehşet; insanın bütün duygu, düşünce ve davranışlarını yönlendirmese de; insan motivasyonunun en etkili belirleyicilerinden biridir.

DYK, insanların diğer hayvanlara ne kadar benzer ve onlardan ne kadar farklı olduğunun dikkate alınmasıyla başlar. Diğer tüm hayvanlar gibi, insanlar da bireyin ve türün hayatta kalma olasılığını artıran, kendini koruma ve sürekli varoluşa yönelik içgüdüsel bir eğilimle doğarlar. İnsanlarla diğer yaratıklar arasındaki temel fark, insanların davranışlarını düzenlediği son derece karmaşık entelektüel yetenekler dizisidir (Dilekli, 2017; Greenberg, Solomon ve Pyszczynski, 1997). DYK, kaçınılmaz

ölümün son derece gelişmiş entelektüel yeteneklerle yan yana gelmesinin felç edici bir dehşet potansiyeli oluşturduğunu varsayar (Greenberg ve diğerleri, 1997). Bu dehşet potansiyeli, kültürel dünya görüşleri, benlik saygısı ve yakın kişiler arası ilişkilerden oluşan bir kaygı tamponu sistemi tarafından yönetilir (Pyszczynski, Lockett, Greenberg ve Solomon, 2021). Bu tampon sistemi fizyolojik uyarılma, kaygıyı azaltma ve aynı zamanda iyi olma duygusunu artırmak için kullanılır (Juhl ve Routledge, 2016; Wolfe ve Tubi, 2018). Ölüm farkındalığının oluşturduğu dehşet karşısında insanın üyesi olduğu toplumun kültürel süreçlerinden, kurduğu yakın ilişkilerinden ve kendi benliğine duyduğu saygıdan güç aldığı söylenebilir.

Kaygı tampon sistemi DYK'nın araştırmalar ile sınanmış hipotezlerinden biridir. Bu hipotez bireylerin bir tehdide tepki olarak tetiklenen yüksek benlik saygısı veya yaşamın anlamı gibi güçlü psikolojik tamponlarına odaklanır. Bir diğer hipotez ise ölüm düşüncesinin erişilebilirliğidir. İnsanların güçlü bir şekilde sahip oldukları inançlara itiraz edildiğinde, onların ölümle ilgili örtük düşüncelerinin bilişsel olarak daha erişilebilir hale geldiğine ilişkin bulgular mevcuttur (Schimmel, Hayes, Williams ve Jahrig, 2007). DYK'nın bir başka hipotezi ölümle ilgili belirginliktir. Ölümlülüğü hatırlatan uyarıcıların bireyde tahmin edilebilir, yakın ve uzak savunma tepkileri ürettiği tespit edilmiştir (Pyszczynski, Greenberg ve Solomon, 2000).

Ölüme ilişkin düşünceler bireysel dikkatin odağında ya da bilincin sınırlarında düşünce ve davranış üzerinde farklı etkiler üretir (Wolfe ve Tubi, 2018). DYK, insanların ölüm kaygısını yakınsak (proximal) ve ıraksak (distal) savunma olarak adlandırılan iki farklı sistemle yönettiklerini öne sürer (Pyszczynski, Greenberg ve Solomon, 1999). İkili süreç modeli olarak adlandırılan bu savunma sistemleri ölüm düşüncelerini bilinçten uzak tutmak için birlikte çalışırlar (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Bireyin ölümlüğün oluşturduğu dehşeti ortadan kaldırmak veya en aza indirmek için duruma göre yakınsak ve ıraksak savunma sistemlerini kullandığı söylenebilir.

Yakınsak savunmalar: Ölüm düşünceleri bireyin dikkatinin odağında olduğunda bir başka ifade ile ölüm düşünceleri erişilebilir olduğunda yakınsak savunmalar harekete geçer. Bu savunmalar kişinin, onu öldürebilecek olaylara karşı savunmasızlığını reddederek veya kişinin yaşamını uzatan davranışlara katılarak ölüm kavramını geleceğe ötelemeyi içeren, ani ölüm tehdidiyle mantıksal olarak ilişkilidir (Harkrider, 2022; Pyszczynski ve diğerleri, 1999). Wolfe ve Brooks (2017) ölüm düşünceleri erişilebilir olduğunda bireyin inkâr, dikkatini başka yöne çevirme ve rasyonelleştirme tepkilerine başvurduğunu ifade eder. Dikkatini başka yöne çevirme veya rasyonelleştirme yoluyla ölümle ilgili düşünceler bastırılabilir. İnkâr ile ölüm sorunu bilinmeyen uzak geleceğe itilebilir ve kişinin bu konudaki savunmasızlığının oluşturduğu acı ertelenebilir (Wolfe ve Tubi, 2018). Yakınsak savunma biçimi, kişinin tehdit algısını en aza indirmeyi içerir (Pyszczynski ve diğerleri, 2021). Yakınsak savunmalar, bireyin ölüm düşüncesinden sıyrılarak ya da en azından o düşüncüyü bir kenara koyarak günlük hayata uyumunu sağlayabilir.

Yakınsak savunmalar bireyin kendi kendini, ölümün şu anda çok önemi olmadığına ve uzak gelecekte bir yerlerde sorun teşkil edebileceğine ilişkin, ikna etmesini sağlar. Bu şekilde ölüm düşüncelerini zihnin odak noktasından uzaklaştırır; ancak ölümün kaçınılmaz bir kader olduğu gerçeğini reddetmek için hiçbir şey yapamaz. Bireyin ölümlüğü, onun adresi veya telefon numarası gibi nadiren bilinçli bir şekilde dikkatinde olan ancak kolayca ve hızlı bir şekilde aklına gelebilen bir gerçektir. Bu tür düşünceler, yüksek erişilebilirlik durumunda, her zaman bilince girmeye hazır, bilincin

kenarlarında oyalanurlar (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Ölümlüğün oluşturduğu endişeler, mantıksal olarak ölümle ilgisi olmayan, ancak kişinin hayatına anlam, değer katan ve gerçek ya da sembolik ölümsüzlük sunduğuna inanılan iraksak savunmalarla yatıştırılır (Pyszczynski ve diğerleri, 2021).

İraksak savunmalar: Ölümlülük düşünceleri bilinçten uzaklaştırıldığında ve insanlar artık onların farkında olmadığına, baskılama gevşer ve bu da ölüme ilişkin düşüncelerin daha erişilebilir olmasını mümkün kılar. Ancak daha sonra bu düşüncelerin erişilebilirliğini azaltmak ve bilince girme olasılığını daha da engellemek için iraksak savunmalar harekete geçirilir (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Bu savunma türünde ölüm düşüncelerini bilinçsiz tutmak için yüceltme ve yer değiştirme mekanizmaları kullanılır (Wolfe ve Brooks, 2017). Bilinçli farkındalığın dışında ölümle ilgili düşüncelerin erişilebilirliği ne kadar fazlaysa, iraksak savunmalar o kadar güçlü olur (Pyszczynski ve diğerleri, 2015).

DYK'ya göre kültürel dünya görüşü ve benlik saygısı, insanları ölüm farkındalığının oluşturduğu dehşetten koruyan kaygı tamponu olarak birlikte çalışır (Yetzer ve Pyszczynski, 2019). Ölümlülük dehşetinin karşısında insanlar kültürel dünya görüşlerine olan inançlarını sürdürmeye ve benlik saygılarını arttırmaya odaklanan iraksak savunmaları harekete geçirirler. Kültürel dünya görüşlerinin en önemli işlevlerinden biri, insana özgü savunmasızlık ve ölüm bilincinin doğurduğu kaygıyı yatıştırmaktır (Greenberg ve diğerleri, 1997). Kültürel dünya görüşleri, hayata anlam katar. Bireye kendi hayatının bir değere sahip olduğu potansiyelini sunar. Bunlar bir araya gelerek ölümün detoksifikasyonunu sağlarlar. Kültürel dünya görüşleri evrenin nasıl çalıştığına, değerli davranış standartlarına ve hayata bakış açılarının doğruluğuna veya yanlışlığına ilişkin insanlara bilgiler sunar. Ayrıca kültürel dünya görüşleri, ortaya koydukları standartlara göre yaşadıklarına güvenenlere gerçek veya sembolik ölümsüzlük umudu verir (Yetzer ve Pyszczynski, 2019).

DYK, insanların kültürel bir dünya görüşünün standartlarına inanarak ve bu standartlara göre yaşayarak, benlik saygısını güvence altına alarak, ölümlüğün dehşetini yönetmeye çalıştıklarını belirtir (Cox, Arndt, Pyszczynski, Greenberg, Abdollahi ve Solomon, 2008). Bu bakış açısına göre benlik saygısı, kişinin kültürel dünya görüşü tarafından belirlenen değer reçetelerini yerine getirdiği hissidir. Benlik saygısı kişinin savunmasızlığının ve ölümlüğünün farkındalığı karşısında bireye güvenlik sağlar (Arndt ve Greenberg, 1999). Yüksek benlik saygısına sahip insanlar, önemli kültürel değerlere uygun yaşayarak gerçek ölümsüzlüğü (örneğin cennete gitmek veya reenkarne olmak) elde edeceklerine veya en azından sembolik ölümsüzlüğe (dünyada bıraktıkları, yaptığı iyi işler ve hatıraları kişi öldükten sonra da yaşayacağı için) ulaşacaklarına inanırlar (Leary, 2004).

DYK'ya göre insanlar, kendi kültürel dünya görüşlerine inançlarını ve benlik saygılarını sürdürmek ve bu yapıların her ikisini de tehditlere karşı savunmak için güçlü bir şekilde motive olurlar (Greenberg ve diğerleri, 1997). DYK, insanların inanç sistemlerine neden bu kadar yoğun yatırım yaptıklarına ve onların neden değerli hissetmeleri gerektiğine dair bir açıklama sunarak, insanoğlunun bu geniş kapsamlı davranış dizisi hakkında fikir verir (Burke, Martens ve Faucher, 2010).

DYK dini inancı belirgin bir şekilde ölüm korkusuyla ilişkilendirmiştir. Araştırmalar, ölümü hatırlatan şeylerin tanrılara, ruhlara ve ölümden sonraki hayata olan inancı artırdığını göstermiştir (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Ölüm riskine ilişkin varoluşsal

kaygı, dini ritüeller tarafından yatıştırılabilir. Ölüm farkındalığı, iki temel dini tepkiyi ortaya çıkarır. Bunlar; doğaüstü nedenselliğe güvenmek ve doğaüstü geleneklere uymaktır (Shults, Lane, Wildman, Diallo, Lynch, ve Gore, 2015). Din, ölüm kaygısını iki şekilde ele alarak özellikle etkili bir tampon sağlar. Birincisi, herhangi bir saygıdeğer kültürel kurum gibi, dini gruplar da bireylerin kendilerinden daha büyük ve daha kalıcı varlıklara ait olmalarına ve bunlara bağlı kalmalarına izin vererek “sembolik ölümsüzlük” sağlar. İkincisi, diğer seküler alternatiflerden farklı olarak birçok büyük inanç sistemi gerçek ölümsüzlük için ölümden sonra yaşam veya reinkarnasyon şeklinde fırsatlar sunar (Jackson, 2018). Dini inancın sunduğu bu fırsatlar, kültürel dünya görüşüne hizmet ederek benlik saygısını yükselttiğini düşünen bireyin, ölüm kaygısına karşı dini inanç ve ritüellere daha da bağlanmasına neden olabilir.

DYK ile ilgili alan yazın, ölüm farkındalığının neden olduğu dehşete karşı bireyin kültürel dünya görüşleri ve benlik saygısının yanı sıra yakın kişilerarası ilişkilerini de kullandığını ifade eder (Harkrider, 2022). Kuram, yakın ilişkilerin bağlanmaya dayalı, hissedilen güvenliği teşvik ederek varoluşsal ölümlülük kaygılarını yatıştırdığını, benlik saygısını artırdığını ve paylaşılan kültürel dünya görüşlerini doğruladığını öne sürer (Plusnin, Kashima ve Pepping, 2020). Araştırma sonuçları yakın ilişkilerin, insanların ölümün kaçınılmazlığının bilinciyle baş etmelerine yardımcı oldukları için bir dehşet yönetimi işlevi sağladığını ortaya koymuştur (Mikulincer, Florian ve Hirschberger, 2003). Bu konudaki çalışmalar, bebeklikteki bağlanma ilişkilerinin, insanlar dünya görüşlerini ve benlik saygısını ölümlüğün dehşeti karşısında kullanmaya başladıktan çok sonra bile, varoluşsal güvenliğin önemli kaynakları olmaya devam ettiğini göstermiştir (Mikulincer, Florian ve Hirschberger, 2004; Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Ayrıca araştırmalarda insanların yetişkinlik dönemlerinde de ebeveynlerini dehşet yönetimi kaynakları olarak kullanmaya devam ettikleri tespit edilmiştir. Ölüm farkındalığının ebeveynlerle daha olumlu ilişkilerle bağlantılı olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde ebeveynlerin de, gelecek nesillere devam eden, evlatlarının sağladığı öz-değer ve sembolik ölümsüzlük duygusu aracılığıyla çocuklarından ölüm kaygısına karşı koruma aldıkları saptanmıştır (Barnes, 2021; Cox ve diğerleri, 2008; Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Ebeveyn- çocuk ilişkisinin en yakın ilişki olduğu göz önüne alındığında; ölüm farkındalığının karşısında yaşı kaç olursa olsun hem ebeveyne hem de çocuğa bu ilişkinin diğerlerine göre daha fazla güç vereceği söylenebilir.

Yakın ilişkilerin ölümlüğün dehşeti karşısında koruma sağladığına dair görüşler, romantik ilişkiler kapsamında da incelenmiştir. Çok sayıda kanıt, ölüm korkusunu yönetmek için romantik ilişkilerin kullanımını belgelemiştir (Mikulincer ve diğerleri, 2004). Ölümün belirginliği, romantik ilişkilerde ilgiyi, ilişkide uzlaşmaya istekliliği ve kişinin partnerine duyduğu sevgiyi ifade etmesini pozitif olarak etkiler. Romantik partnerlerden ayrılma düşünceleri ölüm düşüncesinin erişilebilirliğini artırır. Kişinin partneriyle yakınlık düşünceleri ölüm düşüncesinin erişilebilirliğini ve bu düşüncelerin ürettiği dünya görüşü savunmalarını azaltır (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Bu kapsamda romantik ilişkinin ölüm dehşetinin karşısında bireye güç verdiği ve diğer taraftan da ölüm dehşetinin romantik ilişkinin devam etmesine katkı sağladığı söylenebilir.

DYK, kişinin benlik saygısı ve yakın ilişkileriyle birlikte dünya görüşünü onaylamanın, sembolik ölümsüzlük için çıkışlar sağladığını ve ölümlle ilgili düşünceleri tamponlayarak psikolojik iyi oluşu koruduğunu öne sürer (Pyszczynski ve diğerleri,

2021). Ölüm belirginliğinin oluşması, kültürel dünya görüşü savunmasını ve benlik saygısı çabasını arttırır ve önemli kültürel inançlara veya benlik saygısına yönelik tehditler, örtük ölüm düşüncelerinin erişilebilirliğini tetikler (Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Araştırmalarda, ölümün belirginliğinde bireyin kendi kültürel dünya görüşünü destekleyenlere karşı olumlu; tehdit edenlere karşı ise düşmanca veya olumsuz tepkilerde bulunduğu saptanmıştır (Doğulu ve Sakallı Uğurlu, 2015; Pyszczynski, Solomon ve Greenberg, 2003). İnsanlar, diğer kimlik gruplarına karşı artan düşmanca tutum ve davranışlar sergilerken, bireysel ve grup dünya görüşlerini destekleyen ve bireysel benlik saygısını en üst düzeye çıkarmaya hizmet eden, kültürel olarak onaylanmış davranışları gerçekleştirmeye çalışırlar (Wolfe ve Brooks, 2017). Diğer bir ifade il ölümün belirginliği durumunda insanların kendi kültürel öğelerine, grubunun veya toplumunun dini inançlarına, dünya görüşlerine daha da sahip çıkacağı ve bunları diğerlerine karşı savunacağı söylenebilir.

Birey, kendi kültürel dünya görüşü ve bu görüş çerçevesinde şekillendirdiği benlik saygısını korumak adına alternatif dünya görüşü veya bu görüşe sahip olanları basitçe küçümser. İnsanlar, diğer dünya görüşlerini yanlış olarak nitelemeye ya da bu tür görüşlere sahip olanları cahil, az eğitilmiş veya düşük zekâda görerek kendi bakış açılarına yönelik tehditleri en aza indirmeye çalışırlar. Bu konuda bireyin ortaya koyduğu bir başka tepki, asimilasyon veya başkalarını kendi bakış açısını benimsemeye ikna etmektir. Birey son aşamada ise dünya görüşünü paylaşmayanları yok ederek, “galip gelenin her şeye rağmen haklı olması gerektiği” düşüncesini kanıtlamaya çalışır (Greenberg, Solomon ve Pyszczynski, 2004). Özetle birey, kültürel dünya görüşünü ve benlik saygısını korumak için kendi gibi düşünen, yaşayan ve kendi grubundan birilerine daha olumlu davranırken; dış grubun üyelerine veya kendi gibi düşünüp yaşamayanlara karşı olumsuz davranışlar sergileyebilir. Kendi kültürel dünya görüşünü desteklemeyenler ve dış gruptan olanlar birey için gerçek ya da sembolik ölümsüzlük arzusu ve çabasına darbe vuracak düşmanlar olarak algılanabilir.

Yakınsak ve ıraksak savunmaları kullanarak birey gerçek ve/veya sembolik ölümsüzlüğe ulaşmak için mücadele etmektedir. Gerçek ölümsüzlük, kişinin ölümden sonra fiziksel bedeninin sınırlarını aşan bir biçimde var olmaya devam edeceğine inanmasıdır. Bu inanç tipik olarak, cenneti, reenkarnasyonu veya türümüzün ilk günlerinden beri insanların arzu ettiği sayısız diğer ölümden sonraki yaşamı vaat eden kültürel dünya görüşlerinin dini yönlerini yansıtır. Sembolik ölümsüzlük, kişinin kendi ölümünden sonra ve sonsuza kadar var olmaya devam eden kendinden daha büyük bir şeyin parçası olmayı gerektirir. İnsanlar, kendileri bu dünyadan gittikten sonra bile var olmaya devam eden hatırlatıcılar bırakarak sembolik ölümsüzlük kazanırlar. Bu hatırlatıcılara bireyin yaşadığı dünyaya yaptığı değerli katkılar, ailesi, çocukları, arkadaşları, grup üyelikleri, başarıları, anıtları, servetleri, kitapları, resimleri, besteleri, şiirleri, hatıraları, fikirleri, tarihsel rolleri gibi maddi ve manevi ürünler örnek gösterilebilir (Barnes, 2021; Pyszczynski ve diğerleri, 2015). Özetle bireyin bu dünyada maddi veya manevi olarak ortaya koydukları ve grup üyelikleri ona sembolik ölümsüzlük sağlarken; ölümden sonraki yaşam ve benzer şekilde reenkarnasyon inancı ise gerçek ölümsüzlük sağlamaktadır. Bu kapsamda gerçek ve/veya sembolik ölümsüzlüğe ulaşmanın insanın temel amaçları arasında olduğu söylenebilir.

DYK, ölüm dehşetine yönelik geliştirilen savunmaların sonuçlarının mutlaka olumsuz olduğunu varsaymaz (Wolfe ve Tubi, 2019). İnsanların fizyolojik sağlıklarını korumaya

yönelik davranışları ölümlük bilincinin sonucudur. Bireyin sağlığını iyileştirmek için adımlar atması, doğrudan ölümün soğuk pençesinden kurtulmasına yardımcı olur. Bu nedenle sağlığı korumaya yönelik çabalar ölüm dehşetiyle başa çıkmanın basit bir yoludur. Ayrıca ölümlülük bilinci bireyin hedef önceliklerini ve hedefe yönelik eylemlerini belirlemesini sağlar (Vail, Juhl, Arndt, Vess, Routledge ve Rutjens, 2012). Ölüm dehşetiyle başa çıkma isteği bireyin sosyal grup ve topluluklara katılımını, sosyal değerler edinmesini, bu değerlere bağlanmasını ve çevreyi korumaya yönelik davranışlar ortaya koymasını sağlar. Ölüm dehşetinin üstesinden gelmek için girilen çaba bireyin fiziksel, sosyal ve psikolojik iyilik halini teşvik eder (Vail ve Juhl, 2015). Kısacası ölümlük bilinci dış grup üyelerine ön yargılı tutum ve davranışları tetiklediği gibi bireyin sağlıklı bir fizyolojik yapı için çabalaması, öncelikli hedeflerini belirlemesi, kendi grubunun sağlığı ve devamlılığı için mücadele etmesi gibi olumlu süreçlerin de temelinde bulunur.

DYK alan yazınının ilk zamanlarında önyargılar, kalıpyargılar, diğerlerine zarar verme ve dışlama gibi kişilerarası ilişkileri olumsuz etkileyen tutum ve davranışlara yönelik çalışmaların yoğunlaştığı görülür. İlerleyen zamanlarda ise dindarlık, milliyetçilik, vatanseverlik, yardımseverlik, bağlanma, yakın ilişkiler, depresyon, çevre ve sağlık gibi çeşitli konular DYK kapsamında incelenmiştir (Doğulu ve Sakallı Uğurlu, 2015). Bu araştırmada ise Dehşet Yönetimi Kuramı ve kuramın kavramlarının somutlaştırılması amacıyla yönetmenliğini Roman Polanski'nin yaptığı "THE PIANIST" (PİYANİST) adlı sinema filmi analiz edilmiştir.

"Piyanist" filmi 2002 yılında vizyona girmiştir. Filmde 2. Dünya Savaşı'nın başlarında Almanların Polonya'yı işgal etmesi sonucu Polonya Radyosu'nda piyanistlik yapan Wladyslaw Szpilman (Wladek) ve ailesinin hayatta kalma mücadelesi anlatılmaktadır (Negiz ve Ozan, 2017). Polonyalı Yahudi bir müzisyen olan Wladyslaw Szpilman'ın hayatından uyarlanan film, bir savaş biyografisidir. Adrian Brody'nin başrolünde oynadığı yapım, 75. Akademi Ödülü'nde en iyi senaryo, en iyi yönetmen ve en iyi erkek oyuncu ödüllerini kazanmıştır (Kırık ve Arvas, 2014).

Varşova Radyosu'nun başarılı piyanisti Wladyslaw Szpilman, Almanların 1939 yılında Polonya'yı işgalinin ardından diğer Yahudi tutsaklarla birlikte toplama kampında yaşamak zorunda kalır. Bir süre sonra diğer tutsaklar ve ailesiyle birlikte trenlere zorla bindirilerek bir bilinmezliğe doğru gönderilirken, onu tanıyan Polonyalı Yahudi bir polis tarafından trene binmesi engellenir. Szpilman oradan kaçar (Kırık ve Arvas, 2014). Önceleri tanıdıklarından destek görerek saklanan Wladek ilerleyen zamanda tanıdıklarından da destek göremez ve bir enkazda saklanarak hayatta kalmayı başarır. Saklandığı enkazda Szpilman'ı bir Alman yüzbaşı fark eder ancak bu subay onu öldürmek yerine küçük ama hayati yardımlar yaparak onun hayatta kalmasına destek olur. Filmin birçok sahnesinde ölüm bilinci ve kaygısı ön plandadır. Bu açıdan eserin Dehşet Yönetimi Kuramı ve kuramın kavramlarını somutlaştırmak adına incelenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

Edebi eserlerin terapötik değere sahip olabileceği düşüncesi oldukça eski zamanlara dayanır. Öyle ki Aristoteles, "trajik oyunların, hayatın rasyonel düşünceyle uzlaştırılmayan yönleriyle başa çıkma ve ruhu arındırma kapasitesine sahip olduğunu" öne sürmüştür (Sharp, Smith ve Cole, 2010). İçinde bulunduğumuz çağda filmler, ruhsal durum muayenesi gibi psikiyatri ile ilgili konuların ruh sağlığı stajyerlerine ve öğrencilerine öğretilmesinde bilimsel ve eğitici amaçlar için kullanılmaktadır. Filmlerin terapötik gücünden sinematerapi kapsamında

yararlanılmaktadır. Terapi planının oluşturulması, konunun anlaşılması ve gerçekleştirilecek terapötik süreçleri desteklemek için filmlerin terapist eğitimine katkı sağladığı savunulmaktadır (Hankir, Halloway, Agius ve Zaman, 2020; Hesley ve Hesley, 2001; Smith, 2003). Ayrıca psikolojik yaklaşımları sadece kuramsal olarak anlatmak ve örneklendirmek, yaklaşımın anlaşılmasını güç hale getirebilmektedir. Kuramın anlatılması sürecinde sinema filmlerinden görsel, işitsel örnekler verilmesi yaklaşımın anlaşılmasını kolaylaştırabilir (Baştuğ, Çelik, Yılmaz, Bacaksız, Eyrikaya, Şahin ve Karaca, 2020).

Sinema filmlerinin yukarıda belirtilen amaçlarla kullanıldığına ilişkin gerçekleştirilen çeşitli araştırmalar mevcuttur. “Annem Uğruna” (One True Thing) filmini Virginia Satir aile terapisi açısından Şenol-Durak ve Fıfıloğlu (2007), Morsünbül (2015) “Bal”, “Süt” ve “Yumurta” filmlerini Erikson’un psikososyal gelişim kuramı, Derin ve Voltan Acar (2016) “Tehlikeli İlişki” filmini analitik terapi, Boyacı ve İlhan (2016) “Can Dostum” (Good Will Hunting) filmini bilişsel davranışçı terapi, Tonga ve Voltan Acar “Titanik” filmini akılcı, duygusal, davranışçı terapi, Derin ve Yıldız (2018) “İçimizdeki Çocuk” (The Kid) filmini Adleryen terapi, Zengin (2019) “Ters Yüz” filmini transaksyonel analizin ego durumları ve Yam (2021) “Rüya Bilmecesi” (The Sleep Science) filmini uyumsuz hayal kurma davranışları açısından incelemiştir. Bu araştırmada ise Dehşet Yönetimi Kuramı ve kuramın kavramları açısından “Piyanist” filmi incelenmiştir.

Yöntem

Bu araştırma, Roman Polanski’nin yönetmenliğini yaptığı “Piyanist” filminin Dehşet Yönetimi Kuramı açısından analiz edildiği betimsel bir çalışmadır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi desenine göre gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olayların, olguların ve algıların doğal ortamlarda bütüncül ve gerçekçi biçimde incelenmesine yönelik sürecin izlendiği araştırma türüdür (Aydın, 2018). Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ise basılı ve elektronik materyalleri incelemek ve değerlendirmek amacıyla başvuru sistemli bir araştırma desendir (Kıral, 2020). Basılı ve yazılı materyallerin yanı sıra resimler, videolar ve filmler gibi görsel eserler de doküman analizinde kullanılabilir (Mehriam, 2018).

İşlem

Bu araştırmada DYK’nun kavramlarını film analizi ile inceleyerek ve somutlaştırmak amaçlanmıştır. Forster (1995) dökümana ulaşma, dökümanın orijinalliğini kontrol etme, dökümanı anlama, verileri analiz etme ve kullanma şeklinde doküman analizi sürecini yapılandırmıştır (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016). Belirtilen süreç doğrultusunda DYK’nun kavramlarını ayrıntılı bir şekilde örneklendirebileceği düşünülen “Piyanist” filmine ulaşılmıştır. Film ayrıntılı incelenerek; yönetmeni, senaryosu, çekim yılı, oyuncularına ilişkin bilgiler kapsamında DYK’nun kavramlarını somutlaştırma ve açıklayabilirliği açısından orijinalliği değerlendirilmiştir. Filmin ön izlemeye tabi tutulduğu bir sonraki aşamada, yapımın konusu, ana ve yan karakterlerin davranışlarının DYK’nun kavramlarına uygunluğu saptanmıştır. Ayrıntılı izlemenin gerçekleştirildiği son aşamada ise filmin sahneleri, DYK’da öne sürülen ölüm kaygısı tamponları, ölüm düşüncesinin erişilebilirliği, ölüm belirginliği, yakınsak, iraksak savunmalar, iç grup yanlılığı ve dış grup düşmanlığı, gerçek ve sembolik ölümsüzlük kavramları açısından incelenmiş, sınıflandırılarak analiz edilmiştir.

Bu çalışma etik kurul iznine tabi olan bir araştırma değildir. Bundan dolayı etik kurul izin belgesi alınmasını gerektirmemektedir.

Verilerin analizi

Dehşet Yönetimi Kuramı ve kuramın önemli kavramlarını örneklendirerek açıklamak için “Piyanist” filminde izlenen sahnelerden elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Mehriam (2018) nitel veri analizlerinin temelde içerik analizi olduğunu belirtir. Yıldırım ve Şimşek (2016) içerik analizi ile görsel, yazılı ve sözlü materyallerin çalışmanın amacına, problemlerine veya daha önceden tespit edilen kuramsal bir yapıya uygun şekilde kategoriler halinde sınıflandırılması ve değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Bu kapsamda, “Piyanist” filminin belirlenen sahneleri Dehşet Yönetimi Kuramı ve kuramın kavramları açısından sınıflandırılmış ve içerik analizi bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları bulgularda sunulmuştur.

Bulgular

Film Chopin’in Nocturne Op.9 No.2 adlı eserinin Polonya Radyosu’nda Wladyslaw Szpilman tarafından piyanoda çalındığı sahne ile başlamaktadır. Szpilman’ın parmakları piyanonun tuşlarının üzerinde ustalıklı dolaşmakta ve kendisi de seslendirdiği eser ile mest olmaktadır. Bu sırada yakınlardan bir patlama sesi duyulur. Szpilman tavandan dökülen küçük sıva parçalarından korunmaya çalışarak piyanosunu çalmaya devam ederken radyonun müdürü kayıt kısmına gelir, diğer personel ile bir şeyler konuşurlar. Ardından Szpilman’a çalmayı bırakmasını ve çünkü orada kalırlarsa öleceklerini el hareketleri ile anlatmaya çalışırlar ve kaçarlar; ancak Szpilman ölümün bilincinde olsa da çalmayı bırakmaz. Sanki Nocturne Op.9 No.2’yi o şekilde güzel çalarak sembolik ölümsüzlüğü (Pyszczyński ve diğerleri, 2021) yakalamanın peşindedir. O an radyonun hemen dışında şiddetli bir patlama meydana gelir ve Szpilman yere düşer. Bir sonraki sahnede ise çığlıklar atarak binadan dışarı koşturun insanlar görülür. Bu sırada Szpilman’ın arkadaşı Jurek’in kız kardeşi Dorota, Piyanist ile tanışmak için merdivenlerde ona yetişir ve tanışırlar. Filmin bu sahnesinden sonrası Piyanist ve ailesinin savaş koşullarında ölüm dehşetiyle baş etme sürecini anlatmaktadır. Filmin demografik özellikleri ve konusuna ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Piyanist filmine ilişkin bilgiler

	Özellik
Yönetmen	Roman Polonski
Yapımcılar	Roman Polonski, Robert Benmussa, Alain Sarde
Senarist	Ronald Harwood
Uyarlama	Śmierć Miasta (kitap)
Oyuncular	Adrien Brody, Emilia Fox, Thomas Kretschmann, Maureen Lipman, Frank Finlay, Ed Stoppard
Müzik	Wojciech Kilar
Süre	149 dakika
Yapım	Fransa, Birleşik Krallık, Almanya, Polonya

Dehşet Yönetimi Kuramı ve kuramın kavramları açısından “Piyanist” filminin incelenmesi sürecinde, filmin bazı sahneleri belirlenmiş ve bu sahneler analize dahil edilmiştir. Analiz edilen bu sahneler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. “Piyanist” filminin Dehşet Yönetimi Kuramı çerçevesinde analiz edilen sahneleri

Sahne	Sahnenin Gösterim Zamanı	Sahne İçeriği (DYK Açısından)
1	2.- 5. dakikalar arası	- Ölüm bilinci - Aile birlikteliği, yakın ilişkiler
2	8.- 11. dakikalar arası	- Romantik ilişki - Dış grup düşmanlığı
3	21.- 22. dakikalar arası 24.- 25. dakikalar arası	- İç grup yanlılığı - Matbaada Majorek ile tanışma
4	34.- 36. dakikalar arası	- Yakınsak savunma - Iraksak savunma
5	46.- 48. dakikalar arası	- Ölüm düşüncesinin belirginliği - Kültürel dünya görüşü - Gerçek ölümsüzlük - Benlik saygısı - Yakın ilişkiler
6	58.- 65. dakikalar arası	- Ailesinin ölüme gönderildiğini öğrenme - Getto dışında çalışma - Gettodaki Yahudilere silah sağlama
7	82.- 83. dakikalar arası	- Gettodaki Yahudilerin başkaldırısı - Janina Godlevska ile Wladek’in konuşması
8	90.- 94. dakikalar arası	- Dorota ile karşılaşma - Dorota ve kocasından yiyecek bir şeyler isteme - Dorota’yı çello çalarken izleme
9	95.- 96. dakikalar arası	- Yeni bir evde saklanma - Piyanoyu çalmadan çalıyor gibi sesini duyma
10	99.- 104. dakikalar arası	- Antek Slazas’a saatini verme - Sarılık nedeniyle ölmek üzere iken Dorota ve kocasının gelmesi
11	107.-113. dakikalar arası	- Almanların evi bombalaması - Kaçış
12	121.-129. dakikalar arası	- Konserveyi açmaya çalışma - Alman komutan tarafından fark edilme - Piyano çalma
13	131.-134. dakikalar arası	- Alman komutanın yiyecek ve konserve açacağı getirmesi - Alman komutanın vedalaşmak için gelişi
14	136.-148. dakikalar arası	- Rusların gelişi - Polonyalılara sarılmak için koşma - Kurşunlanma riski - Konserde piyano çalma ve ayakta alkışlanma

Filmin 2. dakikasında Wladek, Polonya Radyosu'nun bombalanması sonucu oradan kaçarak evine gelmiştir. Bu sırada evdekiler de kaçmak için toparlanmaya çalışmakta ve bir taraftan da annesi Wladek'i merak etmektedir. Wladek'in babası toparlanırken yanına ne alacağını bilemediğini söylemektedir. Wladek'in annesi ve kardeşleri ayakkabı, kıyafet gibi şeyler alma derdinde iken babası annesinin yanına gelerek "Söylesene sence ben de Szymon Amcanın portresini alayım mı?" diye sormaktadır. Bu sırada eski bir çerçevede çok da net olmayan sakallı bir adamın resmi ekrana gelmektedir. Ölümlülük bilincinin yoğun bir şekilde olduğu bu sahnede aile üyelerinin tehlike altındaki evlerinden kaçarak ölümden kurtulma ve dikkatlerinin odağındaki ölümü bilinmeyen bir geleceğe ötelemeye çalıştıkları söylenebilir. Burada ortaya koydukları çaba yakınsak savunmanın örneği olabilir. Aniden ortaya çıkan ölüm tehdidine karşı hayatta kalma mücadelesi yakınsak savunmadır (Harkrider, 2022; Pyszczyński ve diğerleri, 1999). Burada bombalanan Varşova'dan kaçma çabası yakınsak savunma olarak nitelenebilir. Diğer taraftan ölümün belirginliği durumunda annesinin Wladek'i merak etmesi ve Wladek eve geldiğinde alındaki yara için endişelenip kanı silmeye çalışması insanların yetişkinlik dönemlerinde de ebeveynlerini dehşet yönetimi kaynakları olarak kullanmaya devam ettiklerine ilişkin bir örnek olabilir. Diğer taraftan ebeveynlerin de gelecek nesillere devam eden, evlatlarının sağladığı öz-değer ve sembolik ölümsüzlük duygusu aracılığıyla çocuklarından ölüm kaygısına karşı koruma aldıkları (Barnes, 2021; Cox ve diğerleri, 2008; Pyszczyński ve diğerleri, 2015) yukarıda belirtilmiştir. Wladek'in babasının Szymon Amcanın portresini almaya çalışması ile seyirci yıllar önce yaşayan Szymon Amca'yı tanımaktadır. Bu sayede Szymon Amcanın ölümsüzlük kazandığı söylenebilir.

Wladek, ailesine ne yaptıklarını sorduğunda şehirden ayrılmak için toparlandıklarını öğrenir. Kendisinin evden ayrılmayacağını, ölecekse evinde öleceğini söyleyen Wladek'e kız kardeşi Halina da arka çıkar. Anneleri ise "Saçmalamayın birbirimizden ayrılmamalıyız." der. Yakın ilişkilerin, ölüm bilincinin karşısında insanlara güç verdiği tespit edilmiştir (Mikulincer ve diğerleri, 2003). Burada annenin ailenin bir arada kalmasına ilişkin uyarısı, aile ilişkisinin gücü ile ölüm kaygısına karşı tampon oluşturmaya örnek olabilir. Radyoda Fransa'nın Polonya'ya destek olacağını duyduklarında çok sevinen aile üyeleri birbirilerine sarılırlar. Bir sonraki sahnede ise bu haber ile evlerinden ayrılmadıkları ve mutlu bir akşam yemeği ile bunu kutladıkları görülür. Bu sahneler de Wladek ve ailesinin ölüm bilincinin karşısında yakın ilişkileri etkili bir tampon olarak kullandıklarına ilişkin örnek olabilir.

Filmin 8. dakikasında Wladek ve Dorota bir sokakta yürümektedirler. Dorota "Piyona çalışınzı hep beğendim Bay Szpilman." dediğinde; Szpilman "Bana lütfen Wladek de." diye ricada bulunur. Ardından Dorota "Kimse Chopin'i sizin gibi çalamaz." der; Wladek ise "Sanırım bu bir övgü." diye karşılık verdiğinde Dorota "Evet!" diye vurgular ve sonra "Paradiso" adındaki kafeye gidip kahve içme teklifinde bulunan Wladek'in teklifini kabul eder. Paradiso'nun kapısına geldiklerinde kapıda "YAHUDİLER GİREMEZ" yazısını görürler. Bunun üstüne Dorota parkta yürümeyi teklif eder ancak Wladek Yahudiler için parkta yürümenin ve bankta oturmanın yasaklandığını anlatır ama kapının önün ayakta durarak konuşabileceklerini söyler. Orada Dorota'nın çello sanatı konusunda neleri öğrenmesi gerektiğini anlatır. Dorota

ona "Bay Szpilman siz gerçekten harika birisiniz." şeklinde hayranlığı belirttiğinde, Dorota'nın ellerini tutup ufak bir öpücük kondurarak "Bana Wladek de, lütfen" diye tekrarlar. Dorota'nın piyano konusunda övgüsü ve ona hayranlığına ilişkin ifade ettiklerinin Wladek'in benlik saygısını pozitif etkilediği söylenebilir. Benlik saygısı bireyin ölüm bilincinin karşısında kullandığı kaygı tamponlarından biridir (Pyszczyński ve diğerleri, 2021). Savaş koşullarında da olsa, bir Yahudi olarak dışlanma da güzel bir kadın tarafından beğenilmek ve ondan övgüler almak Wladek'in benlik saygısını yükseltmekte, içinde yaşadığı zorlukları ve ölüm korkusunu uzak bir geleceğe öteleyerek ıraksak savunmalarını (Pyszczyński ve diğerleri, 1999) harekete geçirmektedir. Dorota ile aralarında oluşan duygusal yakınlaşma da Wladek için ölüm kaygısı tamponu işlevi görmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi romantik ilişki ölüm korkusunu yönetmek için kullanılır (Mikulincer ve diğerleri, 2004). Diğer taraftan Paradisonun kapısına "YAHUDİLER GİREMEZ" tabelasının asılmış olması, Yahudilere parkta yürüme ve bankta oturma yasalarının konulması dış grup düşmanlığının (Pyszczyński ve diğerleri, 2003) örnekleri olarak gösterilebilir.

İnsanların kendi dünya görüşünü paylaşmayanları yok ederek, "galip gelenin her şeye rağmen haklı olması gerektiği" düşüncesi (Greenberg ve diğerleri, 2004) dış grup düşmanlığının ileri aşamasıdır. Filmde Almanlar Yahudileri dış grup olarak görmekte ve onları etiketleyerek toplum hayatının dışına itmekteler. Bu konuya filmin 10. dakikasında Wladek'in babasının gazeteden okuduğu, "Varşova Bölgesi'ndeki Yahudiler için amblem kuralları: Varşova Bölgesindeki her Yahudi kapıdan dışarı çıktığı anda görünür bir şekilde amblem takacak... Amblem sol kol üzerine takılacak ve amblemde beyaz fon üzerinde bir yıldız yer alacak... Bu hükme uymayan Yahudiler ağır bir şekilde cezalandırılacak..." içeriğindeki haber örnek teşkil etmektedir. Yahudilere yönelik olarak dış grup düşmanlığının filmin birçok sahnesinde sergilendiği görülür.

Filmin 21. dakikasında artık gettoda yaşamak zorunda kalan Szpilman ailesinin evine Yahudi Polis Itzak Heller'in geldiği görülür. Itzak Heller'in gelişinden pek memnun olmayan Wladek'in kardeşi Hanryk, "Burada ne arıyorsun?" diye sorar. Heller, "Adam topluyoruz" der. Ardından Hanryk kimin için adam topladığını sorar. Heller "Ülkenin her yerinden Yahudi getiriyorlar... Daha fazla Yahudi polis gerekiyor." diye orada bulunuş nedenini anlatır. Hanryk ise "Aaa! Daha fazla Yahudi polis... Benden Yahudilere jopla vurmamı ve gestapo gibi davranmamı istiyorsun değil mi?...?" der. Heller ise Wladek'e Yahudi polislerin caz grubuna katılmasını önerir ama o da bir işi olduğunu ve bunu kabul edemeyeceğini söyler. Ardından Heller sinirlenerek gider. Burada Hanryk ve Wladek'in polis olmayı reddetmesi kendi grubundan olanlara diğer bir ifade ile Yahudilere zarar vermek istememeleri ile ilgilidir. Ölümün belirginliğinde insanın kendi kültürel dünya görüşünü destekleyenlere karşı olumlu tepkilerde bulunduğu saptanmıştır (Doğulu ve Sakallı Uğurlu, 2015; Pyszczyński ve diğerleri, 2003).

Filmin 24. dakikasında Wladek matbaacı arkadaşı Yehuda'nın yanındadır. O sırada Majorek gelir. Yehuda, günlük 500 kopya gazete bastıklarını ve 10 bin okura ulaştıklarını söyler. Ardından "Majorek onları pantolonunda saklıyor, sonra da tuvaletlerde çıkarıyor" dediğinde, Wladek şaşırır. Majorek ise matbaacıyı onaylayarak "Bulabildiğim kadar çok tuvalette... Almanlar Yahudilerin tuvaletini kullanmaz. (Almanları küçümseyerek) Onlar için çok temizdir" dediğinde Yehuda gülmeye başlar. Bu sahnede de Yahudilerin Almanlara yönelik dış grup düşmanlığı sergilediği görülmektedir. İnsanlar, kendi kültürel dünya görüşünü korumak adına alternatif dünya görüşü veya bu görüşe sahip olanları basitçe küçümser (Greenberg ve diğerleri, 2004). Majorek Yahudilerin tuvaletinin Almanlar için çok temiz olduğunu söyleyerek Almanları küçümsemekte ve kendi milletini ise yüceltmektedir.

Filmin 34. dakikasında Wladek tutuklanan kardeşinin salıverilmesini umarak dışarda onu beklerken, bir kadının elindeki sefer tasını bir adamın zorla almaya çalıştığı görülür. Bir anda sefer tası kadının elinden fırlar ve yemek çamurlu zemine dökülür. Adam çok kısa bir tereddütten sonra yemeğin üzerine kapaklanıp toplayarak yemeye başlar. Bu sırada kadın yemeği döküldüğü için ağlamakta, adama kızmakta ve vurmak istemekte ama onun açlığını gördükçe güçlü bir şekilde vuramamaktadır. Gettoda açlıktan ölen yetişkin ve çocuklar sokaklarda görülmektedir. Sefer tasına saldıran adamın açlıktan ölmek istemediği ve ölümden en azından bir süre daha kurtulmak için hırsızlığa başvurduğu söylenebilir. Bu adamın davranışı yakınsak bir savunma (Greenberg ve diğerleri, 2004) olarak nitelenebilir. Diğer taraftan bu adamın davranışı ölüm dehşeti karşısında ıraksak savunmalar içinde bulunan kültürel dünya görüşüne sahip olma ve ona bağlı kalarak benlik saygısını arttırmaya yönelik davranma (Yetzer ve Pyszczynski, 2019) ile bağdaşmamaktadır. Adam hırsızlığın kötü bir davranış olduğu ve bu kötü davranışı yapmayarak iyi insan olacağını bilmektedir; ancak açlık onu hırsızlığa ve çamur içinden yemeği yemeye zorlamaktadır. Buradan hareketle insanların hayatta kalmak için yakınsak savunmaları ıraksak savunmalara tercih edeceği söylenebilir.

Filmin 46. dakikasında Szpilman Ailesi ve diğer Yahudiler bir alanda beklemektedirler. Bu sırada genç bir kadın sürekli "Bunu neden yaptım!!! Bunu neden yaptım!!!" diye pişmanca sayıklamaktadır. Halina, kadının ne yaptığını sorduğunda Baba Szpilman'ın bir arkadaşı durumu anlatır. Kadının çocuğu ile birlikte saklanırken, çocuğun ağlamaya başladığını, kadının da polisler duymasın diye çocuğunun ağzını kapatarak boğduğunu söyler. Burada bazı çocuklar susuzluktan ölmek üzeredir. Bir kız çocuğu kafeste ölen kuşu için ağlamaktadır. Yahudi bir din adamının ise kutsal kitaplarından bir bölüm okurken, belli bedensel ritüeller gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu sırada karamela satan bir çocuk görürler ve Baba Szpilman çocuğa karamelanın ne kadar olduğunu sorunca çocuk "20 Zloty" der, baba fiyata şaşırsa da kendisinde 10 Zloty olduğunu söyler ve tüm aile üyeleri ellerinde kalan son paraları ile bir karamela alırlar birkaç kesme şeker büyüklüğünde olan bu karamelayı baba altı eşit parça şeklinde bölerek ailesine paylaştırır. Bu bir arada yedikleri son yemek olacaktır. Szpilman ailesi için

birlikte yemek yemenin bir aile ritüeli olduğu önceki bölümlerde de görülmektedir. Ölüm düşüncesinin belirginliği insanlarda kültürel dünya görüşü oluşturmaya ve bu görüşe bağlanarak benlik saygısını yükseltme çabasına neden olur (Cox ve diğerleri, 2008; Pyszczyński ve diğerleri, 2021). Burada aile olarak birlikte yemek yemek kültürel dünya görüşüne örnek olabilir. Diğer taraftan yemeği paylaşmak yakın ilişkiler ile ölüm düşüncesinin üstesinden gelmeye hizmet edebilir. Pişmanlıkla çocuğunu neden öldürdüğünü sorgulayıp duran genç kadının durumu da yukarıda da belirtildiği gibi ölüm korkusu karşısında yakınsak savunma için kültürel dünya görüşü ve benlik saygısı yükseltme şeklindeki iraksak savunmanın geri plana atılmasına örnek olabilir. Normal koşullarda annenin rolü çocuğuna bakmak ve onu büyütme'dir. Kadın ne kadar iyi anne olabilirse kültürüne uygun davranmış olur ve benlik saygısını yükseltebilir ama kadın canlarını korumak adına çocuğunu boğmak durumunda kalmıştır. Bu sahnede ölümün belirginliği, filmin çoğu yerinde olduğu gibi, yüksektir. Burada din adamının bazı bedensel ritüeller ile kutsal kitabı okuması, yine kültürel dünya görüşünün önemli bir parçası olan dine uygun yaşayarak ölüm dehşeti ile baş etmek ve ölümden sonra cennete giderek gerçek ölümsüzlüğe ulaşma (Routledge ve Vess, 2018) amacına hizmet ettiği söylenebilir. Dini inancı dehşet yönetimi ile ilişkilendiren DYK, ölümü hatırlatan şeylerin tanrılara, ruhlarla ve ölümden sonraki hayata olan inancı artırdığını savunur (Pyszczyński ve diğerleri, 2015). Ölüm kaygısının ortaya çıkardığı zorlayıcı süreç dini ritüeller tarafından yatıştırılabilir. İnsanlar doğaüstü güçlere güvenerek ve doğaüstü geleneklerin emrettiği ritüelleri yaparak (Shults ve diğerleri, 2015) ölüm dehşetinin üstesinden gelmeye çalışırlar.

Filmin 55. dakikasında ailesi ve diğer Yahudilerle birlikte eritme kazanlarına gönderilirken Itzak Heller tarafından kurtarılan Wladek çeşitli yerlerde saklanarak hayatta kalmış ve şimdide Alman askerlerinin gözetiminde inşaat işinde çalışmaktadır. Burada Majorek ile karşılaşırlar. Majorek ile yaptıkları plan gereği Majorek Almanların Yahudilere tanıdığı patates ve ekmeğin istihkakını almak için dışarıya gittiğinde patates çuvallarının içinde tabanca getirmekte ve akşam Alman askerlerine fark ettirmeden gettonun içindeki savaşıçılara fırlatmaktadır. Burada yakalandıklarında kesin öldürüleceklerini bilmelerine rağmen yaptıkları bu davranış onların kültürel dünya görüşlerine hizmet etmektedir. Bir grubun parçası olmak, kendi canını bile önemsemeyerek o grup için çalışmak insanın sembolik ölümsüzlüğüne katkı sağlar. İnsan yaptığı iyi şeyler, hatıralar ve kahramanlıkları ile sembolik ölümsüzlüğe ulaşabilir (Leary, 2004). Burada Wladek ve Majorek kendi milletlerine savaşmak için silah sağlayarak bir kahramanlık ortaya koymaktadır. Bu hem onların benlik saygısını yükseltmekte hem de sembolik ölümsüzlüklerine katkı sağlamaktadır.

Filmin 82. dakikasında Janina Godlevska, Wladek'i sakladıkları eve gelir. Wladek Majorek aracılığıyla daha önceden tanıdığı Janina ve kocası Anddjei Bogutski ile bağlantı kurarak gettondan kaçır. Bu karı koca onu, gettonun hemen dışında bir eve yerleştirir. Wladek uzun süre bu evde saklanır. Bu sırada gettodaki Yahudiler Alman askerlerine ateş açar ve ayaklanırlar. Tabi sonunda ayaklanma ölümlerine neden olur.

Wladek bu konuda üzgündür. Janina, ona yiyecek bir şeyler getirdiğinde bu konuda konuşmaktadırlar. Janina, gettonun bombalanmış duvarı ve yanmış yıkılmış evlerine bakarak “Kimse bu kadar dayanacaklarını beklemiyordu.” dediğinde, Wladek “Oradan çıkmamalıydım. Kalıp savaşmalıydım.” diye cevap verir. Janina “Wladek kes şunu. Artık bitti. Onlarla gurur duy. Tanrım onlar bir savaş başlattı.” der. Ardından Wladek bunun neye yaradığını sorduğunda, Janina “Neye yaradı biliyor musun? Onurlarıyla öldüler... Başka neye yaradı biliyor musun? Şimdi Polonyalılar da ayaklanacak. Hazırız, biz de savaşacağız göreceksin.” diyerek umutla Wladek’e bakar. Bu sahnede ölüm dehşetiyle baş etmede kültürel dünya görüşünün ön plana çıktığı söylenebilir. Bir savaş başlatan ve bu savaş ile Polonyalıları da güdüleyen gettodaki Yahudilerle aynı milletten olmanın gurur duyulması gerektiği vurgulanmaktadır. Wladek ise bir Yahudi olarak orada kalıp, onlarla birlikte savaşmadığı için benlik saygısı yaralanmış hissetmektedir. Gettoda Almanlara karşı savaşp ölen bir Wladek olmak varken burada saklanan bir Yahudi olmak onun zoruna gitmektedir. Bu durum da onun ölüm dehşetine karşı kullanabileceği benlik saygısının zayıflamasına neden olmaktadır.

Filmin 90. dakikasında saklandığı evden kaçan Wladek önceden kendisine zor durumda kaldığında bağlantı kurması gerektiği söylenen adrese gitmiştir. Kapıyı çaldığında açan kişi Dorota’dır. Hem Dorota hem de Wladek bu karşılaşmaya çok şaşırırlar. Wladek kendisini Bay Gedczynski’nin gönderdiğini söyler. Dorota onu içeri alır. İçeri girdikten sonra üzgün olduğunu belirten Wladek, Bay Dzikiewicz’i aradığını söyler. Dorota o kişinin kocası olduğunu ve birazdan geleceğini belirtir. Wladek yardıma ihtiyacı olduğunu söyler, bir taraftan da bu karşılaşmadan dolayı hala şaşkın ve utanmıştır. Bu sırada Dorota’nın kocası gelir. Dorota Wladek’i tanıştır ve onu Bay Gedczynski’nin gönderdiğini söyler. Bay Dzikiewicz’i Wladek’e hoş geldin diyerek elini sıkar. Bu sırada Wladek sendeler çünkü aklıtan ayakta duramamaktadır. Utanarak bir parça ekmek ister. Bay Dzikiewicz’i yemek yiyeceklerini belirtir. Bir sonraki sahnede sabah olmuş ve Wladek sofada uyumaktadır. Bu sırada bir çello sesi duyulmaktadır. Wladek uyanır ve sesin geldiği odaya doğru ilerlediğinde Dorota’nın çello çaldığını görür ve onu bir süre izler. Dorota’nın çello çalması aslında Wladek’e gizli bir hediyedir. Çünkü filmin başında Dorota çello çaldığını söylediğinde Wladek onu çello çalarken izlemek istediğini söylemiştir. Dorota işte bu isteğine şimdi yanıt verebilmektedir. Romantik ilişkinin insanların ölüm kaygısı ile baş etmede onlara bir kaygı tamponu olarak destek sağladığı yukarıda ifade edilmiştir. Dorota’nın Wladek’e verdiği bu hediye onu hala önemsediyini göstermesi açısından bir ölüm kaygısı tamponu olarak nitelenebilir. Diğer taraftan kaçan bir Yahudi olarak sevdiği kadının kocasına sığınmak ve onlardan ekmek istemek Wladek’in benlik saygısını zedeleyen bir süreç olarak ifade edilebilir.

Filmin 95. dakikasında Bay Dzikiewicz, Wladek’i Alman karakolunun karşısında bir eve getirmiştir. Çok sessiz olmasını ve bu evde kilitli kalacağını söyleyen Bay Dzikiewicz evden ayrılır. Wladek burada bir piyano görür, piyanonun taburesine oturarak tuşlarına dokunmadan ama çalmış gibi parmaklarını oynatmaktadır. Hayali olarak çaldığı

piyonun sesini de duyduğunu hisseden Wladek'in yüzü eski bir arkadaşı görmüşçesine memnun bir hal almaktadır. Wladek'in, çaldığı bu eserler ile sembolik ölümsüzlüğe ulaştığı söylenebilir. Her an ölümün bilincinde ve Alman karakolunun karşısında saklanarak yaşamaya çalışan Wladek'in piyonada seslendirdikleri ile dünyada unutulmayacak eserler bırakmanın hazzı içinde olduğu söylenebilir.

Filmin 99. dakikasında Wladek'in saklandığı eve Antek Slazas gelir. Slazas, Wladekle ilgileceği söylenen kişidir. Wladek, neden daha erken gelmediğini sorduğunda, Slazas yiyecek almak için çok para gerektiğini ve satacak bir şeylere ihtiyacı olduğunu söyler. Ardından Wladek hayatla en önemli bağlantılarından biri olan saatini çıkarır ve "Al bunu sat. Yiyecek zamandan daha önemli" der. Slazas saati alır ve gider. Wladek önceki sahnelerde günlük sakal traşı olan bakımlı bir kişi iken bu sahne ve bundan sonrakiler de sakalları uzamış ve bakımsız bir halde görülmektedir. Günlerce Slazas uğramaz, Wladek buruşmuş ve filizlenmiş bir patatesi ikiye bölüp yarısını saklayarak biraz daha hayatta kalmanın peşindedir. Tabi ki çok dayanamaz ve hastalanır tam ateşler içinde ölmek üzere iken Dorota ve Bay Dzikievicz gelir. Dorota hemen doktor getirmek ister. Bay Dzikievicz'i kendisinin doktoru getireceğini belirtir ve evden ayrılır. Doktor Wladek'in hastalığının ciddi olduğunu ancak iyileşeceğini belirtir. Wladek bir kez daha kurduğu yakın ilişkiler ve sevdiği kadının doktor getirmek için harekete geçmesi gibi cesur tutumu sayesinde tam ölümün kıyısından dönmüştür. Wladek'in saati o sırada eski güzel günlerinden onda kalan tek şey olmasına rağmen açlıktan ölme korkusundan saatini satmak için Slazas'a vermesi yakınsak savunma olarak nitelenebilir. Wladek'in sakallarını kesmemesi ve bakımsız bir hale bürünmesi onun kendine ilişkin kültürel değerlerinden ve bu değerlere uyararak benlik saygısını koruma çabasından uzaklaşması şeklinde yorumlanabilir.

Filmin 121. dakikasında akşam, Wladek saklandığı eski büyük bir evde bulunduğu konserve kutusunu açmaya çalışırken kutu düşer ve o sırada eve girdiği hiç duyulmayan Alman yüzbaşının ayaklarının dibine yuvarlanır. Yüzbaşı, Wladek'e burada ne yaptığını, kim olduğunu ve kendisini anlayıp anlamadığını sorar. Wladek şaşkınlık ve korku ile kafasını sallayabilir. Ardından yüzbaşı "Mesleğin ne?" diye sorar, Wladek ise "Ben bir piyanistim." der. Alman komutan "Piyanist!" diye tekrarlar ama Wladek'in haline bakıp pek inanmadığını belli eden bir gülümseme ile "Gel bakalım." diyerek, Wladek'in kendisini takip etmesini ister. Wladek onu takip eder ama bu sırada yere yuvarlanan konservesini yanına almayı ihmal etmez. Alman komutan piyanonun bulunduğu bir odaya geçerek Wladek'e "Hadi çal!" der. Wladek piyanonun başına oturur ama parmakları soğuktan ve açlıktan bükülmüştür, bir süre ellerini ovuşturur ve ardından o parmaklardan beklenmeyecek bir performans ile piyanoyu çalar. Bu sırada ay ışığı perdelerin açık kısmından Wladek'in üzerine düşmekte onu aydınlatmaktadır. Yüzbaşı önce şaşırarak ve ardından ilgiyle piyanoyu dinler. Wladek çalmayı bitirdiğinde komutan "Burada mı gizleniyordun?" diye sorar. Wladek hafifçe kafasını sallar. Komutan "Yahudisin?" der. Wladek sessizce bakar. Komutan nerede gizlendiğini sorduğunda, Wladek "Tavan arasında." yanıtını verir. Komutan orayı görmek ister.

Wladek kalkar, piyanonun üstünde duran konserve kutusunu yanına alır ve tavan arasına gider. Komutan da arkasından gider. Komutan yiyeceği olup olmadığını sorduğunda Wladek konserve kutusunu gösterir, ardından komutan binadan ayrılır. Wladek komutan ayrıldıktan sonra ağlamaya başlar. Kendi kültürel dünya görüşünü ortadan kaldırmak amacıyla savaşan bir Alman komutan için piyano çalmış olmak Wladek'in benlik saygısını düşürmüş olabilir. Diğer taraftan piyona çalarken ay ışığının onu aydınlatması ve onun da eseri sanki savaşta değilmişçesine çalması sembolik ölümsüzlüğe ulaşma çabası olarak nitelenebilir. Alman komutan mesleğini sorduğunda hafifçe dik durmaya çalışarak, bir piyanist olduğunu söylemesi, Wladek'in mesleğiyle gurur duyduğu ve mesleğinin benlik saygısına olumlu katkısı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Filmin 131. dakikasında Wladek'in saklandığı evin alt katına Alman karargâhının taşındığı görülür. Bu birliğin komutanı Wladek'in piyona çaldığı yüzbaşısıdır. Yüzbaşı Wladek'in saklandığı çatı katına gelerek "Yahudi!" diye seslenir. Wladek çıktığında Yüzbaşı bir kâğıtta sarılı olan yiyecekleri yukarı Wladek'e fırlatır ve "Tek yapacağın birkaç hafta daha dayanmak" diyerek ayrılır. Wladek paketi açtığında ekmek, reçel ve bir de konserve açacağı görür. Alman komutan onu ilk bulduğunda konserveyi açmadığını gördüğü için bu açacağı getirmiştir. Bu, aslında Wladek için bir hediyedir. Sonraki sahnede Almanlar karargâhtan taşınmaktadır. Yüzbaşı çatı katına gelir. Wladek'e bir konserve uzatır. Wladek neler olduğunu sorunca yüzbaşı "Gidiyoruz." diye cevap verir. Elindeki diğer yiyecek paketlerini de Wladek'e uzatır. Wladek "Size nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum." dediğinde Alman komutan "Bana değil Tanrıya teşekkür et. Bizi ayakta tutan onun iradesi. Evet inanmamız gereken şey bu." der ve tam gitmek üzere iken Wladek'in üzerindeki ince olduğunu fark ederek, kendi asker paltosunu çıkarır ve ona verir. Ardından Wladek'e her şey bittiğinde ne yapacağını sorar. Wladek de Polonya Radyosunda piyano çalacağını söyler. Yüzbaşı da onu dinleyeceğini söyleyerek ayrılır. Yakın ilişkilerin insanlara ölüm kaygısı için bir tampon olduğu yukarıda ifade edilmiştir. Komutanın Wladek'e yiyecek ve konserve açacağı getirmesi ve ayrılırken kendi paltosunu vermesinin, ölüm dehşetinin karşısında Wladek'e güç verdiği söylenebilir. Diğer taraftan burada Alman komutanın yiyeceği ilk getirdiğinde Wladek'e "Yahudi!" diye seslenmesi, dış grubun bir üyesine yönelik küçümseme olarak değerlendirilebilir. Yukarıda belirtildiği gibi insanlar, diğer dünya görüşlerine sahip olanları küçümseme, cahil, az eğitilmiş veya düşük zekâda görme eğilimindedirler (Greenberg ve diğerleri, 2004). Bu sahnede Alman komutanın kendisine değil de Tanrı'ya teşekkür etmesini, Tanrının iradesi ile yaşadıklarını ve buna inanmaları gerektiğini söylemesi kültürel dünya görüşünün önemli bir parçası olan dinin öğretileridir. Bu sahnede artık Almanlar yenildikleri için kaçmaktadırlar ve yüzbaşı da kendi kültürel dünya görüşü ile hem kendi yenilgilerini hem de Wladek'in hayatta kalmasını açıklamaya çalışmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi din bireyin ölüm kaygısı ile baş etmesinde etkili bir kaygı tamponudur.

Filmin 136. dakikasında Wladek dışarıdan duyduğu marş sesi nedeniyle pencereden baktığında Rusların geldiğini görür, dışarı çıkar ve yaklaşan Polonyalıları doğru sevinçle koşar ama onlar da ondan kaçır ve “Almaan!” diye bağırmağa başlarlar. Bu sırada Rus askerler üzerinde Alman asker paltosu bulunan Wladek’e ateş etmeye başlar. Wladek gizlenir ve Alman olmadığını Polonyalı olduğunu söyleyerek elleri yukarıda gizlendiği yerden çıkar. Rus askerler üstündeki kıyafet için “O lanet palto niye?” diye sorduklarında Wladek “Üşüyorum.” diye yanıt verir. Filmin son sahnesinde Wladyslaw Szpilman büyük bir orkestra ile birlikte konser vermektedir. Önemli insanların bulunduğu bu konserin sonunda “Piyaniist Szpilman” ayakta alkışlanır. Wladyslaw Szpilman çaldığı piyona ile insanları etkilemiştir. Seyircinin onu ayakta alkışlaması onun Yahudi bir Piyaniist olarak benlik saygısını yükseltmektedir. Filmin son sahnelerinde Wladek ilk defa doğrudan mermilerin hedefi olmuştur ki bunun nedeni de üzerindeki Alman askeri paltosudur. Polonyalılar ve Rus askerler bu palto nedeniyle onu Alman sanmışlar ve ateş açmışlardır. Burada dış grup düşmanlığının sergilendiği söylenebilir. Dış grup üyesi sanılan ve ateş açılan Wladek ise kendi halkından birilerini görmenin mutluluğuyla onlara koşmuş ve onlara sarılmak istemiştir. Wladek bu davranışı ile iç grup yanlılığı göstermektedir. Hayati bir yanlış anlaşılma canına mal olabilecek iken Wladek kendi grubundan olanları ikna etmeyi başarmış ve iç grup yanlılığı ile hayatta kalabilmiştir. Wladyslaw Szpilman, ikinci dünya savaşından sonra da uzun yıllar yaşayarak 88 yaşında bu dünyadan ayrılırsa da hayatı “Piyaniist” filmine uyarlandığı için Szpilman’ın sembolik ölümsüzlüğü elde ettiği söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sinemanın psikoloji biliminde yeri ve önemi birçok tema (leitmotif) ve simgeyi içinde bulundurmasından gelir. Günümüzde, iyileşme ve tedavi süreçleri için daha farklı ve yollar bulunmaya çalışılmaktadır. Psikolojik rahatsızlıkların terapisi için sinema sanatı etkili bir çözüm yolu olarak belirginleşmektedir (Cherif 2019). Alan yazında filmlerin danışanlar/hastalar için terapötik değeri olduğunu ifade eden ve her geçen gün büyüyen bir bilgi birikimi bulunmaktadır. Filmler bir eğlence aracı olmalarının yanı sıra görsel metafor olarak izleyiciyi eğitmek ve yeni tutumları teşvik etmek için de kullanılabilir (Schulenberg, 2003). Boyacı ve İlhan (2016) psikoloji kuramlarının öğretilmesi sürecinde somut örnekler sunmak adına filmlerin kullanılmasını önerir. Bu sayede konuların daha iyi anlaşılabilirliğini belirtir. Ayrıca yazarlar, danışanların kendi sorunlarına farklı açılardan bakabilmelerine yardımcı olmak için sinema filmlerini kullanılmasını tavsiye ederler. Bu çalışmada Kültürel Antropolog Ernest Becker’in görüşlerine dayalı olarak Pyszczynski, Greenberg ve Solomon (1986) tarafından geliştirilen Dehşet Yönetimi Kuramı ve bu kuramın kavramları “Piyaniist” filminin analizi ile somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle ölüm belirginliği, ölüm düşüncesinin erişilebilirliği, ölüm kaygısı tamponları, yakınsak, ıraksak savunma, kültürel dünya görüşü, benlik saygısı, yakın ilişkiler, romantik ilişki, dini inanç ve ölüm kaygısı, sembolik ve gerçek ölümsüzlük, iç grup yanlılığı ve dış grup düşmanlığı gibi

kavramlar açıklanmıştır. Ardından analiz için “neden?” “Piyanist” filminin seçildiği ifade edilmeye çalışılarak bulgular kısmına geçilmiştir.

Bir savaş biyografisi olan “Piyanist” filminin ana karakteri Wladyslaw Szpilman, Polonya Radyosu’nda piyano çalarak hayatını sürdürmektedir. İkinci Dünya Savaşı’nın başlarında Almanlar Polonya’yı işgal edince Wladyslaw Szpilman’ın hayatı kendi gibi Yahudi olanlarla birlikte alt üst olmuştur. Almanlar öncelikle Yahudilere amblem olmadan dışarıya çıkmama, parkta yürümeme, bankta oturmama gibi birçok yasak getirmişlerdir. Ardından Yahudileri iki gettoya yerleştirmişler ve onların yoksulluk, açlık, susuzluk ve hastalıklarla ölmesine neden olmuşlardır. Almanlar dış grup olarak gördükleri Yahudilere yaşam hakkı tanımak istememişlerdir. Greenberg ve diğerleri (2004) insanların kendi kültürel dünya görüşünü paylaşmayanlara yönelik olarak küçümsemeden asimilasyona ve hatta ölüme kadar geniş bir aralıkta tutum ve davranışlarda bulanabileceğini belirtir. Filmde bunun örnekleri defalarca görülmektedir. Wladek’in kurduğu romantik ve yakın ilişkiler sayesinde hayatta kaldığı söylenebilir. DYK’da yakın ve romantik ilişkilerin ölüm belirginliğinin karşısında bireye güç verdiği ifade edilir (Mikulincer ve diğerleri, 2003). Diğer ölüm kaygısı tamponları olan kültürel dünya görüşüne bağlılık ve benlik saygısı (Pyszczynski ve diğerleri, 2021) ölümün belirgin olduğu savaş ortamında hayatta kalmaya çalışan Wladek’in tutum ve davranışlarında görülür. Sembolik ölümsüzlüğü çaldığı piyano eserleriyle yakalamaya çalışan Wladek, gerçek ölümsüzlük algısını sunan din konusunda da Alman yüzbaşı tarafından uyarılmaktadır. Kendi grubundan olanları gördüğünde onlara sarılmaya koşarken dış gruptan sanılarak kurşunlanan Wladek, filmin sonunda ayakta alkışlanmaktadır. Ayakta alkışlanmanın onun benlik saygısına pozitif katkı sağladığı söylenebilir.

İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran birçok özellik vardır. Bu özelliklerden en önemlisinin ise entelektüel düşünme becerisi olduğu söylenebilir. Bu beceri sayesinde insan hayatını her geçen gün kendisi için daha konforlu hale getirirken; bu konforlu yaşamın bedelini de yine entelektüel düşünme becerisi ile ödemektedir; çünkü insan entelektüel düşünme becerisiyle ölümlü olduğunu fark etmektedir. Bu entelektüel beceri ölüm bilinci ile yan yana geldiğinde felç edici bir dehşete neden olmaktadır. Ölümlüğün dehşetinden kurtulmak için insanlar kültürel dünya görüşleri geliştirmekte ve ona uygun yaşayanları grubun önemli bir üyesi olarak yüksek benlik saygısı ile ödüllendirmektedirler. Grubunun kültürüne uygun davrandığını düşünen bireyin benlik saygısı da yükselmektedir. Kültürel dünya görüşleri ve ona bağlı yaşayarak elde edilen benlik saygısı ölüm kaygısının karşısında etkili tamponlardır. Bu tamponlara kurulan yakın ve romantik ilişkiler de eklenir. İnsanlar ölümün belirginliğinde kendi kültürel dünya görüşünden olanları korur kollarken; başka dünya görüşlerinden olanlara karşı düşmanca tutumlar ortaya koyabilirler. Ölümün bu felç edici etkisinden kurtulmak için insanoğlu öldüğünde kendisini hatırlatacak bir şeyler yaparak sembolik ölümsüzlüğe ulaşmak isterken; özellikle dinlerin sunduğu cennete gitme veya reankarne olma gibi ebedi gerçek ölümsüzlüğün peşine düşerler.

Savaş ölümün belirgin olduğu bir ortamdır. “Piyanist” filminde ise İkinci Dünya Savaşı’nda Polonyalı Yahudilere Almanların yaşattıkları anlatılmaktadır. DYK’nın yukarıda ifade edilen kavramları filmin ana karakteri ve yan karakterlerinin davranışları üzerinden somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Ölüm farkındalığının yarattığı dehşetin insan davranışlarını nasıl şekillendirdiğini görmek adına bu inceleme ile alan yazına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. DYK; önem arayışı, psikolojik belirtiler, antisosyal davranışlar, görelî yoksunluk, bağımlılıklar, göç ve göçmenlik olgusu, saldırganlık, şiddet, riskli davranışlar gibi konularla birlikte çalışılabilir. Bunun yanında romantik ilişkiler, evlilik ilişkileri, ayrılık ve boşanmalar, siyasi yönelimler, taraftarlık olgusu dehşet yönetimi ile birlikte incelenebilir. İnsana yardım mesleği uzmanları danışanlarının dehşet yönetimi süreçlerini inceleyerek, onların problemlerinin çözümüne katkı sağlayabilirler.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Arndt, J., & Greenberg, J. (1999). The effects of a self-esteem boost and mortality salience on responses to boost relevant and irrelevant worldview threats. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(11), 1331-1341.

<https://doi.org/10.1177%2F0146167299259001>

Aydın, N. (2018). Nitel araştırma yöntemleri: Etnoloji. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 2(2), 60-71.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/ihssr/issue/36852/425401>

Barnes, S. J. (2021). Understanding terror states of online users in the context of COVID-19: An application of Terror Management Theory. *Computers in Human Behavior*, 125, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106967>

Baştuğ, G., Çelik, B. R., Yılmaz, F. B., Bacaksız, S., Eyrikaya, E., Şahin, S., & Karaca, P. (2020). On Sekizlik Bir Delikanlı ve Seksenlik Bir Kadın: 'Harold And Maude' Filminin Klinik ve Geriatrik Psikoloji Perspektifinden Analizi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 19(1), 18-26.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1320618>

Becker, E. (1973). *The denial of death*. New York: Academic Press.

Boyacı M, İlhan T (2016) Bilişsel davranışçı terapi yaklaşımının film analizi yöntemiyle incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 734-746.

<http://dx.doi.org/10.17860/efd.03838>

Burke, B. L., Martens, A., & Faucher, E. H. (2010). Two decades of terror management theory: A meta-analysis of mortality salience research. *Personality and Social Psychology Review*, 14(2), 155-195. <https://doi.org/10.1177/1088868309352321>

Cherif, S. (2019.) Sinemada psikoterapi tedavisi (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Cox, C. R., Arndt, J., Pyszczynski, T., Greenberg, J., Abdollahi, A., & Solomon, S. (2008). Terror management and adults' attachment to their parents: the safe haven remains. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(4), 696- 717.

<https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.4.696>

Derin, S., & Yıldız, E. Ç. (2018). An Adlerian analysis of "The kid" movie. *Eğitim ve Bilim*, 43(193), 317-335.

Derin, S., & Voltan Acar, N. (2016). Analitik terapi bağlamında film analizi: Tehlikeli İlişki. *Journal of International Social Research*, 9(45), 449-460.

Dilekli, Y. (2017). The relationships between critical thinking skills and learning styles of gifted students. *European Journal of Education Studies*, 3(4), 69-96.

<https://zenodo.org/badge/DOI/10.5281/zenodo.344919.svg>

Dogulu, C., & Ugurlu, N. S. (2015). Dehset Yönetimi Kuramı Üzerine Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 18(35), 33-35.

Greenberg, J., Koole, S., & Pyszczynski, T. (Eds.). (2004). *Handbook of experimental existential psychology*. New York: Guilford Press.

Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. In *Public self and private self* (pp. 189-212). Springer, New York, NY.

Greenberg, J., Solomon, S., & Pyszczynski, T. (1997). Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 29, pp. 61-139). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60016-7](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60016-7)

Hankir, A., Holloway, D., Agius, M., & Zaman, R. (2015). Beyond a beautiful mind: film as an educational and therapeutic tool. *European Psychiatry*, 30(1), 1-1.

Harkrider, N. L. (2022). Terror Management Theory During COVID-19: Individual Differences in Death Anxiety Defenses. University of Central Florida Orlando, Florida

Hesley, J. W., & Hesley J. G. (1998). *Rent two films and let's talk in the morning: Using popular movies in psychotherapy*. New York: Wiley.

Jackson, J. C., Jong, J., Bluemke, M., Poulter, P., Morgenroth, L., & Halberstadt, J. (2018). Testing the causal relationship between religious belief and death anxiety. *Religion, Brain & Behavior*, 8(1), 57-68.

<https://doi.org/10.1080/2153599X.2016.1238842>

Juhl, J., & Routledge, C. (2016). Putting the terror in Terror Management Theory: Evidence that the awareness of death does cause anxiety and undermine psychological well-being. *Current Directions in Psychological Science*, 25(2), 99-103. <https://doi.org/10.1177/0963721415625218>

Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1156348>

Kırık, A. M., & Arvas, N. (2014). Sömürgecilik ve ırkçılık olgusu bağlamında piyanist filminin gösterge bilimsel analizi. *E-Journal of Intermedia*, 1(1), 46-65.

Leary, M. R. (2004). The Function of Self-Esteem in Terror Management Theory and Sociometer Theory: Comment on Pyszczynski et al.(2004). *Psychological Bulletin*, 130(3), 478-482. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.3.478>

Mehriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma* (Çev. Ed. S. Turan). Nobel Akademik Yayıncılık.

Mikulincer, M., Florian, V., & Hirschberger, G. (2003). The existential function of close relationships: Introducing death into the science of love. *Personality and Social Psychology Review*, 7, 20-40. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0701_2

Mikulincer, M., Florian, V., & Hirschberger, G. (2004). The Terror of Death and the Quest for Love: An Existential Perspective on Close Relationships. In J. Greenberg, S. L. Koole, & T. Pyszczynski (Eds.), *Handbook of Experimental Existential Psychology* (pp. 287-304). Guilford Press.

Morsünbül, Ü. (2015). Analyzing honey (bal), milk (süt) and egg (yumurta) movies in terms of Erikson's theory of psychosocial development. *Elementary Education Online*, 14(1), 181-187. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/91204>

Negiz, B., & Ozan, R. (2017). Sakindi oranın şafakları, schindler'in listesi ve piyanist filmleri bağlamında kadın temsili ve militarizm. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 254-264.

Plusnin, N., Kashima, E. S., & Pepping, C. A. (2020). Romantic intimacy and terror management: Examining the mediating roles of felt security, relational self-esteem, and relational worldview defense. *Journal of Social and Personal Relationships*, 37(12), 2987-3005. <https://doi.org/10.1177%2F0265407520947820>

Pyszczynski, T., Lockett, M., Greenberg, J., & Solomon, S. (2021). Terror management theory and the COVID-19 pandemic. *Journal of Humanistic Psychology*, 61(2), 173-189. <https://doi.org/10.1177%2F0022167820959488>

Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S. (1999). A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory. *Psychological Review*, 106(4), 835-845.

<https://doi.org/10.1037/0033-295X.106.4.835>

Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S. (2000). Proximal and distal defense: A new perspective on unconscious motivation. *Current Directions in Psychological Science*, 9(5), 156-160. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00083>

Pyszczynski, T., Solomon, S., & Greenberg, J. (2003). *In the wake of 9/11: The psychology of terror*. American Psychological Association.

<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/10478-000>

Pyszczynski, T., Solomon, S., & Greenberg, J. (2015). Thirty years of terror management theory: From genesis to revelation. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 52, pp. 1-70). Academic Press.

<https://doi.org/10.1016/bs.aesp.2015.03.001>

Routledge, C., & Vess, M. (Eds.). (2018). *Handbook of terror management theory*. Academic Press.

Schimmel, J., Hayes, J., Williams, T., & Jahrig, J. (2007). Is death really the worm at the core? Converging evidence that worldview threat increases death-thought accessibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(5), 789-803.

<https://doi.org/10.1037/0022-3514.92.5.789>

Schulenberg, S. E. (2003). Psychotherapy and movies: On using films in clinical practice. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 33(1), 35-48.

Şenol-Durak, E., & Fişiloğlu, H. (2007). Film analizi yöntemi ile Virginia Satir aile terapisi yaklaşımına bir bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 43-62.

Sharp, C., Smith, J. V., & Cole, A. (2002). Cinematherapy: Metaphorically promoting therapeutic change. *Counseling Psychology Quarterly*, 15(3), 269-276.

<https://doi.org/10.1080/09515070210140221>

Shults, F. L., Lane, J. E., Wildman, W. J., Diallo, S., Lynch, C. J., & Gore, R. (2018). Modelling terror management theory: computer simulations of the impact of mortality salience on religiosity. *Religion, Brain & Behavior*, 8(1), 77-100.

<https://doi.org/10.1080/2153599X.2016.1238846>

Smith, G. N. (2003). *Dünya Sinema Tarihi*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.

Tonga, Z., & Voltan Acar, N. (2017). "Titanik" filminin akılcı, duygusal, davranışçı terapi açısından değerlendirilmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4(12), 1069-1080.

Vail III, K. E., & Juhl, J. (2015). An appreciative view of the brighter side of terror management processes. *Social Sciences*, 4(4), 1020-1045.

<https://doi.org/10.3390/socsci4041020>

Vail III, K. E., Juhl, J., Arndt, J., Vess, M., Routledge, C., & Rutjens, B. T. (2012). When death is good for life: Considering the positive trajectories of terror management. *Personality and social psychology review*, 16(4), 303-329.

<https://doi.org/10.1177/1088868312440046>

Wolfe, S. E., & Brooks, D. B. (2017). Mortality awareness and water decisions: A social psychological analysis of supply-management, demand-management and soft-path paradigms. *Water International*, 42(1), 1-17.

<https://doi.org/10.1080/02508060.2016.1248093>

Wolfe, S. E., & Tubi, A. (2019). Terror Management Theory and mortality awareness: A missing link in climate response studies? *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 10(2), 1-13. <https://doi.org/10.1002/wcc.566>

Yam, F. C. (2021). Uyumsuz hayal kurma kavramının film analizi yöntemiyle incelenmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(1), 27-39.

<https://doi.org/10.18863/pgy.877490>

Yetzer, A. M., & Pyszczynski, T. (2019). Terror management theory and psychological disorder: Ineffective anxiety-buffer functioning as a transdiagnostic vulnerability factor for psychopathology. In C. Routledge & M. Vess (Eds.), *Handbook of terror management theory* (pp. 417-447). Academic Press.

<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-811844-3.00018-4>

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Zengin E (2019) Transaksiyonel analiz ego durumlarının iletişime etkisi bağlamında "ters yüz" filminin analizi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 30-51. <https://dergipark.org.tr/en/pub/adusobed/issue/47467/430196>

2023, 12 (2), 1020-1034 | Araştırma Makalesi

Bir Anomalinin İfşası Olarak İbn Tufeyl'in Hayy Öyküsü

Onur YILDIRIM¹

Öz

Ortaçağ İslam siyasal düşüncesi hem din hem de felsefeyi kendisine konu olarak belirlemek durumunda kalmıştır. Din ve felsefenin, siyasal düşüncenin konusu olarak belirlenmesi, bu iki unsur ya da etkinlik arasında ne tür bir ilişkinin oluşturulması gerektiğine dair çabaların ortaya konulmasına neden olmuştur. Ortaçağ İslam siyasal düşüncesine katkıda bulunan filozofların çoğunluğu din ve felsefenin amaç bakımından müşterek oldukları için uzlaştıklarını, daha doğru bir ifadeyle uzlaş (tırıl)maları gerektiğini varsayarlar. Ne var ki, uzlaştırılmaya çalışılan tüm unsurların esasında birbirlerine karşıt olmaları ve hatta özsel olarak çatışmaları söz konusudur. Bu bakımdan din ve felsefeyi uzlaştırmaya çalışan İslam filozofu, aslında din ve felsefenin zımnen çatıştığına dair "ima türünden" bir anlayıştan hareket eder. Fârâbî'nin temel tezlerine dayanan Meşşâî gelenek takip edilecek olursa, İslam filozofu için bu uzlaşının gerçekleşeceği mekân erdemli toplum ve bu toplumun idaresi için gerekli olan sanat ise erdemli siyaset sanatıdır. Siyaset, varlıkların hakikatine ilişkin bilinmesi ve inanılması gereken ilkelerin (teorik felsefe) neler olduğunu bilen ve bu ilkelerin uygulama alanını ve bunların nasıl uygulanacağını (pratik felsefe) bilgisine sahip olan filozofun, medeni toplumu yönetmesini sağlayan sanattır. Ancak din ve felsefe uzlaş (tırıl)madığında, temel amacı hakikat olan filozof ne yapmalı, hem kendi hem de medeni toplumun mutluluğu için ne tür bir yol tercih etmelidir? Bu sorudan hareket eden bu çalışma, alegorik bir tarzda kaleme alınan İbn Tufeyl'in Hayy bin Yakzan başlıklı öyküsünün din ve felsefe arasında çatışmayı konu edindiğini ileri sürmektedir. Bu çalışmanın amacı, din ve felsefenin çatıştığına dair yukarıdaki iddiadan hareketle filozofun kadim siyasal misyonu olarak tayin edilen medeni toplumun yöneticisi olma misyonundan feragat edişini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İbn Tufeyl, Hayy bin Yakzan, Felsefe, Din, Siyaset.

Yıldırım, O. (2023). Bir Anomalinin İfşası Olarak İbn Tufeyl'in Hayy Öyküsü . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1020-1034 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1248361>

Geliş Tarihi	06.03.2023
Kabul Tarihi	12.05.2023
Yayın Tarihi	26.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kırıkkale, Türkiye.

2023, 12 (2), 1020-1034 | Research Article

The Hayy Story of Ibn Tufayl as the Revelation of an Anomaly

Onur YILDIRIM¹

Abstract

Medieval Islamic political thought had to determine both religion and philosophy as its subject. The determination of religion and philosophy as the subject of political thought has led to efforts to determine what kind of relationship should be established between these two elements or activities. The majority of philosophers who contributed to medieval Islamic political thought assume that religion and philosophy have come to an agreement or more accurately they need to compromise because they are common in purpose. However there is a situation where all the elements that are tried to be reconciled are essentially opposite to each other. In this respect, each Islamic philosopher who tries to reconcile religion and philosophy actually acts from an "implied" understanding that religion and philosophy conflict. If the peripatetic tradition, which is based on Fârâbî's basic theses, is to be followed, the place where this reconciliation will take place is the virtuous society and the art necessary for the administration of this society is the art of politics. Politics is the art that enables the philosopher, who knows what the knowledge and principles (theoretical philosophy) to be believed and acquired regarding the truth of beings are, and who has the knowledge of the application area of these knowledge and principles and how to apply them (practical philosophy), to manage the civilized society. However, when religion and philosophy cannot be reconciled, what should the philosopher, whose main aim is truth, do, what kind of path should he choose for his own happiness and for the happiness of the civilized society? Starting from this question, this study argues that Ibn Tufayl's story Hayy bin Yaqzan, written in an allegorical style, deals with the conflict between religion and philosophy. The aim of this study is to reveal the renunciation of the philosopher's mission of being the administrator of the civilized society, which was designated as the ancient political mission, based on the above claim that religion and philosophy conflict.

Keywords: Ibn Tufayl, Hayy bin Yaqzan, Philosophy, Religion, Politics.

Yıldırım, O. (2023). Bir Anomalinin İfşası Olarak İbn Tufeyl'in Hayy Öyküsü . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1020-1034 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1248361>

Date of Submission	06.03.2023
Date of Acceptance	12.05.2023
Date of Publication	26.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr., University of Kırıkkale, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kırıkkale Türkiye, ORCID: 0000-0003-3946-338X, E-Mail: onur20082008@hotmail.com

Giriş

İbn Tufeyl, Hayy bin Yakzan başlığını taşıyan öykü formatındaki eserine yazdığı Giriş bölümünde el-hikmetü'l meşrikiyye'nin (Meşrikî hikmet/felsefe) sırlarını ifşa edeceğini taahhüt eder. O, İbn Sina'nın eş-Şifâ başlığını taşıyan eserinin Giriş bölümünü okuduktan sonra el-hikmetü'l meşrikiyye'ye ilgi duymaya başladığı anlaşılan bir dostunun ricası üzerine bu hikmetin sırlarını ifşa için Hayy öyküsünü kaleme alır (İbn Tufeyl, 2019: 19). Öykünün Sonuç bölümünde ise bu sırları ifşa etme amacında olmasına rağmen, bu sırları örtüsüz bırakmadığını, eserin üzerini bir örtü ile örttüğünü ifade eder. Bu örtünün, ehil olanlar (İbn Tufeyl, kimlerin, hangi konularda ilim ve irfan sahibi olanların ehil olduklarıyla ilgili bilgi vermekten kaçınır) için ince bir örtü olduğunu, ehil olmayanlar için ise kalın bir örtü olduğunu belirtir. Öykünün konu ve amacının ortaya çıkarılması amacıyla bir asırdan fazla bir süre boyunca araştırmacılar, öykünün yazarı tarafından Meşrikî felsefenin sırlarının ifşa edildiği iddiasına dayanan öykü üzerindeki örtüyü kaldırma amacında olmuşlardır.

Oryantalizmin önde gelen simalarından Ernest Renan (1823-1892), öyküden hareketle İbn Tufeyl'i İskenderiye Okulu'nu takip eden mistik bir Meşşâî (peripatetikçi) olarak tanımlar. Renan, öyküden herhangi bir pasaj veya bölüme başvurmaksızın, öykünün bazı bölümlerinin Yeni-Platoncu İamblikhus'un eserlerinden doğrudan alıntılandığını iddia eder (Renan, 2021: 89). Felsefi görüşleri üzerinde Renan'ın derin tesiri olan Leon Gauthier (1862-1949), 20. yüzyılın başında öyküyü Arapça aslından Fransızcaya tercüme eder. Gauthier, tercümenin ön sözünde öykünün son bölümünü dikkate alarak, İbn Tufeyl'i din ve felsefeyi telif eden Meşşâî filozoflardan birisi olarak takdim eder. George Hourani, öyküden hareketle din ve felsefenin telif edildiğine yönelik Batı literatürüne hâkim olan görüşün ortaya çıkmasında Gauthier'in bu tezinin etkisinden söz eder. Gauthier'in öykünün din-felsefe uzlaşısını hedeflediğine yönelik yorumuna katılmayan Hourani, ezoterik bir tarzda kaleme alınan öyküde, İbn Tufeyl'in sarih ifadelerinin kesin kanıt olarak kabul edilmemesi gerektiğini iddia eder. Ona göre, İbn Tufeyl, eserin Giriş ve Sonuç bölümlerinin değil, Hayy, Absal ve Salaman arasındaki ilişkileri konu alan Öykü bölümünün üzerini ince bir örtü ile örter (Hourani, 1956: 40-42).

Son yıllarda İbn Tufeyl ve Hayy öyküsü üzerine kaleme alınan akademik çalışmalar dikkate alındığında, Hourani'nin dikkat çektiği Gauthier'in yorumuna dayanan din-felsefe telifine dayanan görüşün etkililiğinden söz edilebilir. Çünkü Hayy öyküsü aracılığıyla İbn Tufeyl ya Fârâbî ile başlayan, İbn Sina ve İbn Bâcce tarafından sürdürülen din-felsefe telifini amaçlayan düşünce geleneğinin bir temsilcisi olarak belirlenir (Fradkin, 1999: 201) ya da onun İbn Sina ve Gazâlî arasında bir mutabakat sağlama suretiyle felsefe ve dini uzlaştırdığı savlanır (Türker, 2009: 203; Özalp, 2016: 232). Hatta Lenn E. Goodman için İbn Tufeyl'i Aristoteles'in eserlerini şerh etmekten alıkoyan neden onun din-felsefe uzlaşısı amacıyla eser kaleme alma işini Aristoteles şerhinden daha önemli ve acil bir iş olarak kabul etmesindedir. Çünkü Sultan Ebu Yakup Yusuf (1163-1184) söz konusu şerh teklifini İbn Tufeyl'e iletildiğinde, o, yaşının ilerlemesi ve resmi görevlerdeki meşguliyeti türünden açık bir şekilde ortaya koyduğu gerekçelerin yanı sıra, daha mühim olduğunu düşündüğü başka bir işe kendini hasrettiğini ileri sürerek, bu görevi İbn Rüşd'e tevdi eder. Goodman'a göre, İbn Tufeyl için daha mühim olan bu iş, din-felsefe telifi amacıyla kaleme almayı tasarladığı Hayy'ın öyküsüdür (Goodman, 2017: 365).

Bu nedenle İbn Tufeyl'in din-felsefe telifini ortaya koyan projeyi sürdürdüğü şeklindeki görüş, paradigma hüviyeti taşıyan görüştür. Öykü, tasavvufi-mistik deneyime hatırı sayılır bir alan açtığı ve bu deneyim için meşru bir zemin oluşturma kaygısı içerisinde olduğu için din-felsefe telifi denklemine bir şekilde Gazâlî de dâhil edilmektedir. Bu bakımdan paradigmatik görüşe göre, İbn Sina mührü taşıyan Meşriki felsefe ve Gazâlîci tasavvufun etkisi altında Hayy bin Yakzan'ı kaleme alan İbn Tufeyl, öykünün yardımcı aktörlerinden dinin batını yönünü temsil eden Absal ve ana aktör Hayy arasında bir dostluk, muhabbet ilişkisi kurma suretiyle dinin tasavvufi yorumu ve felsefeyi uzlaştırır. Bu bakımdan Mustafa Yıldız, İbn Tufeyl'in filozof ya da mutasavvıfın topluma yabancılaşmasına dikkat çekmesine rağmen, onun din ve felsefeyi uzlaştırdığını iddia eder (Yıldız, 2011: 86). Benzer bir şekilde Hüseyin Yücel'e göre, Hayy'ın kendi kendini eğitime yoluyla kemale ermesi, din ve felsefenin ulaşılan hakikat açısından çatışmadıklarına işaret eder. Dolayısıyla İbn Tufeyl'in nazarında din ve felsefe çatışmazlar (Yücel, 2020: 623).

Öyküye göre Hayy, fitri kabiliyeti, deneyimleri, duyuları ve tefekkürü sayesinde felsefi ve dinsel kavrayışın en üst derecesine ulaşmış gayri medeni adanın sakinidir. İbn Tufeyl, Hayy'ın bir peygamber ve kutsal kitabın yardımı olmaksızın, yaradılıştan sahip olduğu yetiler sayesinde Allah'ın bilgisine ve mükemmelliğe (state of perfection/es-saadet'ul-kusvâ) ulaşabileceğini ortaya koymak suretiyle Meşşâî filozofları takip eder. Örneğin Meşşâî gelenek içerisinde yer alan filozofların üstadı (Muallim-i Sani) olarak kabul edilen Fârâbî, felsefe ve dinin amaç bakımından (hakikatin kazanılması ve iletilmesi) uzlaşma içerisinde olduğunu ileri sürerek, filozofun dinsel eğitime ihtiyaç duymayacağı yönünde imada bulunur (Fârâbî, 2015a: 93). Ancak İbn Tufeyl, filozofun eğitimi ve entelektüel gelişimi bakımından Meşşâî filozofların yöntemini takip etmez. Bu bakımdan Sami Hawi, İbn Tufeyl üzerine kaleme aldığı eserinde, kendinden önce bu filozof özelinde eser üreten akademisyen ve araştırmacıların öykünün Giriş bölümünü büyük ölçüde ihmal ettiklerini ifade eder. Ona göre, bu bölüm boyunca İbn Tufeyl, İslam felsefe tarihinin özlü ve eleştirel bir özetini ortaya koymaktadır (Hawi, 1974: 2). İbn Tufeyl'in din-felsefe ilişkisi bakımından en sert eleştirilerine maruz kalan filozof Fârâbî'dir (İbn Tufeyl, 2019: 32). Nitekim İbn Tufeyl, Fârâbî'den miras kalan eserlerin çoğunun mantık ilmine ilişkin olduğunu; onun felsefe ilmini konu alan eserlerinin ise sonu gelmeyen çelişkiler içerdiğini iddia eder (İbn Tufeyl, 2019: 30). Ancak bu çalışmalarda, İbn Tufeyl üzerinde İbn Sina'nın kesin bir etkisi olduğuna dikkat çekilir. İbn Tufeyl'in Hayy öyküsündeki kahraman adları için İbn Sina'nın aynı başlığı taşıyan öyküsündeki kahraman adlarını kullanması ve onun İbn Sina'nın el-hikmetül meşrikiyye şeklinde adlandırdığı hikmet türünün sırlarını ortaya koyacağına yönelik taahhütten (İbn Tufeyl, 2019: 19) ötürü bazı araştırmacılar, onun İbn Sina'nın felsefi görüşlerini ayrıntılı bir şekilde açıklama ve şerh etme amacında olduğunu iddia ederler (Hawi, 1976: 90). Bu teze katılan Samar Attar, İbn Tufeyl'in hocası olarak İbn Sina'ya işaret eder (Attar, 2021: 79). Murad Idris ise İbn Tufeyl'in nazarında İbn Sina'nın ayrıcalıklı ve korunaklı bir konuma sahip olduğunu düşünür. Zira öykünün Giriş bölümü dikkate alındığında, İbn Tufeyl, İbn Sina dışındaki İslam filozoflarına yönelik eleştirel bir bakış açısına sahiptir (Idris, 2011: 67).

Öyküden hareketle İbn Tufeyl hakkındaki literatürün, bu haliyle Renan'ın İslam felsefesine ilişkin "tekbiçimlilik" tezini sürdürdüğü ifade edilebilir. Zira literatüre mührünü vuran paradigma, İbn Tufeyl'in Hayy'ın öyküsü aracılığıyla din ve felsefeyi uzlaştırdığı yönündedir. Bu bakış açısına göre İbn Tufeyl'in öykünün üzerine örttüğü

ince örtünün altında din-felsefe uzlaşısı yer almaktadır. Başka bir deyişle İbn Tufeyl, din ve felsefeyi uzlaştırma amacıyla eser kaleme alan filozof korosunun bir solistidir. Ne var ki, bu noktada takip eden soruların yanıtlanması gerekir: İbn Tufeyl, Ortaçağ İslam felsefesi açısından vazgeçilmez önceliğe sahip olan din-felsefe uzlaşısı için neden ince bir örtü kullanma ihtiyacı hisseder? Felsefe ve filozoflara karşı muhabbet beslediği bilinen Sultan Ebu Yakup Yusuf döneminde vezirlik ve saray hekimliği görevlerinde bulunan, hatta Aristoteles'in eserlerinin şerh edilmesi amacıyla sultanı İbn Rüşd ile tanıştıran İbn Tufeyl'in din-felsefe telifi için öyküsünü ince bir örtü ile örtmesi için bir gerek var mıdır? Öykünün 1160'lar veya 1170'lerde, filozof dostu sultan döneminde kaleme alındığı bilindiğine göre, İbn Tufeyl'in din-felsefe telifi için ince bir örtü kullanmasına gerçekten ihtiyacı olmuş mudur? Bu çalışmanın temel iddiası bakımından İbn Tufeyl, din-felsefe telifi için değil, din ve felsefenin çatışmasına yönelik düşüncesinden dolayı öyküyü örtüsüz bırakmaz. Bu çalışmanın amacı, İbn Tufeyl'in din ve felsefeyi uzlaştıran koronun bir solisti olmadığını, bilakis onun din ve felsefenin çatıştığına dair düşüncesinden dolayı Hayy öyküsünü kaleme aldığı; bu çatışma nedeniyle de filozofun kadim misyonu olarak belirlenen toplumsal-siyasal hayatı düzenleme misyonundan feragat etmek zorunda kaldığını ortaya koymaktır. Çalışmanın yöntemi, öykü formatında yazılan bu felsefi eseri, İbn Tufeyl'in kendi çağındaki entelektüel ve kültür siyaseti bağlamında değerlendirmektir.

İnsani Varoluşun İki Cephesi: Doğa (Gayri Medeni) ve Medeni

İbn Tufeyl üzerine gerçekleştirilen akademik incelemeler, Hayy'ın öyküsünü genel anlamda tek bir insan dışında insan türünün, buna bağlı olarak da toplumun, kültürün, dilin ve dinin var olmaması nedeniyle gayri medeni bir ada öyküsü olarak değerlendirmektedirler. Örneğin öyküyü İngilizceye tercüme eden Goodman için Hayy'ın öyküsü, ekvatorial bir adada yalnız yaşayan insanın kendi kendini eğitimi konu alır (Goodman, 2009: 7). İbn Tufeyl'in modern Batı düşüncesi üzerindeki etkisini konu alan derlemesinde Attar, öykünün temel tezinin insanın doğal durumda hayatta kalma kapasitesi üzerine olduğunu ifade eder (Attar, 2021: 53). Öykü üzerine müstakil bir kitap kaleme alan Avner Ben-Zaken'e göre öykü, insan aklının din, toplum ve onun göreneklerinin yardımı olmaksızın bilimsel bilgiye ulaşabileceği; onun bu çabıyla sadece doğa felsefesinin ilkelerini değil, ama aynı zamanda insan bilgisinin en yüksek formu olan mistik iç görüye varan yolu açabileceği yönünde bir tez ortaya koyar (Ben-Zaken, 2017: 17). İbn Tufeyl'in İbn Sina'nın Meşriki felsefesini nasıl anlayıp, yorumladığına ilişkin bir makale kaleme alan Dimitri Gutas ise öykünün özünde epistemolojik bir öykü olduğunu ifade eder. Öykü, kitap veya öğretmenlerin yardımına ihtiyaç duymadan, insan aklının âlemin yapısını keşfedebileceğini ve ilahi varlığın mahiyetine dair bilginin en üst noktasına ulaşılabilirliğini anlatır (Gutas, 2004: 89).

Ancak İbn Tufeyl öyküye yazdığı Giriş bölümünün sonunda ve Sonuç bölümünün başında ne tek bir insanın ne de tek bir adanın öyküsünü anlatacağını beyan eder. O, Giriş bölümünde İbn Sina'nın Hayy, Absal ve Salaman'ı konu alan öyküsünü nakledeceğini ifade eder (İbn Tufeyl, 2019: 39). Sonuç bölümünde ise Giriş bölümünde aktardığı gibi İbn Sina'dan yaptığı nakilden söz etmez. Bu bölümde İbn Tufeyl, bu üç karakterin ahvaline ilişkin orijinal bir eser kaleme aldığını belirtir (İbn Tufeyl, 2019: 181). Öykünün metin kurgusu dikkate alındığında, öyküde adı geçen bu üç karakter iki farklı adanın (gayri medeni ve medeni) üyeleri olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan Hayy'ın öyküsü, medeni toplumun var olmadığı bir adada tek başına yaşayan insanın öyküsünden ziyade medeni ve gayri medeni olarak adlandırılabilir iki adanın öyküsüdür (De Boer, 2001: 220; Karabela, 2013: 79). Çünkü öykü başlangıçtan itibaren başka bir adanın varlığından söz eder. Hayy'ın dünyaya gelişle ilgili olarak İbn Tufeyl'in ortaya koyduğu ikinci rivayette (felsefi yönü

daha ağır basan ilk rivayete göre Hayy, havası mutedil bir adada bir parça çamurun mayalanmasıyla meydana gelir) biyolojik doğumdan söz edilerek, Hayy'ın medeni olan diğer adanın üyesi olarak doğduğu ifade edilmektedir. Kur'an'daki Hz. Musa kıssasından esinlendiği anlaşılan bu ikinci rivayete göre Hayy, medeni toplumun bir üyesi olarak dünyaya gelir. O halde öykü, gayri medeni adada kendini yetiştirmek suretiyle filozof olan tek bir insanın hakikate ulaşma serüveninden ziyade onu hakikate götürün yöntemin medeni toplumda test edilmesi serüvenine dayanır. Gayri medeni ve medeni şeklinde sunulan iki farklı toplumun hakikati elde etme yöntemlerine ve bu yöntemlerden ötürü çatışmasına odaklanmadan önce, Hayy'ın gayri medeni adadaki tasavvufi-mistik deneyimini ele almak icap eder. Zira pek çok öykü yorumcusu, Hayy'ın bu deneyiminden ötürü İbn Tufeyl'in bir taraftan din ve felsefeyi telif etmeye çalıştığını, diğer taraftan da Gazâlî'nin mistisizmine tabi olduğunu iddia eder.

Nazar ve Müşahede: Felsefi Bilgiden Tasavvufi-Mistik Deneyime

Renan, İbn Rüşd ve İbn Rüşdçülük başlığını taşıyan eserinde, Gazâlî örneğini hatırlatır tutarak, "felsefeye meşguliyeti sırasında umutsuzluğa kapılarak mistisizme yönelenler, felsefenin amansız düşmanı olurlar" yönünde bir tez ortaya koyar (Renan, 2021: 88). Hayy öyküsü dikkate alındığında, İbn Tufeyl'in ortaya koyduğu gibi Hayy'ın felsefe meşguliyetini tasavvufi-mistik deneyim takip eder. Hayy, hakikate ulaşma amacıyla zahirin (doğa ve fizik) ötesine geçerek, zihni-manevi yoğunlaşma deneyimi yaşar. Ancak İbn Tufeyl açısından Hayy'ın felsefe meşguliyeti sırasında umutsuzluğa kapılarak mistisizme yönelmesi söz konusu değildir. İbn Tufeyl için Hayy'ın tasavvufi-mistik deneyime ya da doğrudan Allah deneyimine ulaşmasının yolu onun tabula rasa imgesine dayanan zihninin doğanın pratik keşfiyle ortaya çıkardığı felsefi bilgidir. Bu bakımdan İbn Tufeyl, felsefi bilgi (science-oriented knowledge) ve mistik bilgi (mystical gnosis) arasında temel bir ayırım yapmasına rağmen, bu iki bilgi türünün karşılıklı olarak birbirlerini dışlamadıklarına, bilakis tasavvufi-mistik deneyime ulaşmanın yöntemi olarak ciddi bir felsefi eğitimin gerekliliğine dikkat çeker (İbn Tufeyl, 2019: 20). Zira felsefi bilginin gerekliliği olan teorik ve entelektüel arka plana sahip olmaksızın, tasavvufi-mistik deneyime ulaşma fesada yol açar. Bu bakımdan İbn Tufeyl, tasavvuf ehli olarak tanınan bazı şöhretli figürlerin, ilmi ve felsefi alt yapıdan yoksun olmalarına rağmen, tasavvufi-mistik deneyime ulaştıklarını iddia etme suretiyle fesada gark olduklarını ifade eder (İbn Tufeyl, 2019: 21). Bu figürler, bu tür bir müşahedeyi tecrübe etme imkânına sahip olmalarına rağmen, ilmi ve felsefi alt yapıdan yoksun oldukları için ne bu tecrübeyi hakkıyla değerlendirebilmişler ne de bu tecrübe için kullandıkları ifadelerde yanıltıcı bir aşırılığa kaçmaktan uzak durabilmişlerdir (Köroğlu, 2021: 1690). Çünkü İbn Tufeyl, insan aklının gözlem ve tecrübe aracılığıyla doğadaki nesnelere bilgisini edindikten sonra tanrısal konularla ilgilenebileceğini ortaya koyar (Attar, 2021: 53).

Bu noktada İbn Tufeyl'in mistik kendini keşfetme pratiğini neden felsefi bilgiye tabi tuttuğunu sorgulamak gerekir. İbn Tufeyl'in bu eylemi, felsefe ve tasavvuf arasındaki ilişkiyi düzenleme amacıyla ortaya konulan bir yöntemdir. Bu yöntemi sorgulama amacıyla ilk olarak, coğrafya ve tarihin yardımına başvurarak, İbn Tufeyl'in içine doğduğu kültür siyasetine dayanan tez incelenebilir (Ben-Zaken, 2017: 37). İbn Tufeyl'in yaşadığı yüzyılda (12. yüzyıl) mistik deneyimi Sünni inançla sentezleyen Gazâlî'nin başta şaheseri olarak kabul edilen İhya olmak üzere bazı eserleri Fas'tan İspanya'ya kadar İslam dünyasının Mağrip olarak adlandırılan bölgesinde dolaşıma girerler (Conrad, 1996: 17). Gazâlî mührüyle kendisine hatırı sayılır bir taraftar kitlesi bulan

tasavvufun, hem 12. yüzyılın ortalarına kadar Mağrib'i kontrol eden Murabıtlar Hanedanlığı'na hem Malikî hukukçular ve Eş'arî kelimciler tarafından temsil edilen resmî İslam'a hem de İbn Bâcce ile yükselişe geçen Endülüs felsefesinin akli ilkelerine meydan okuduğu söylenebilir. Gazâlî, insanın kurtuluşa ermesi için peygamberin bildirdiği itikadi ve ameli esasları tasdik etmesi gerektiğini ifade etmesine rağmen, peygamberin ahiret ilmine dair insanlara açıkça beyan etmediği ve amellere yönelik bilgilerin ötesinde yer alan başka bir bilgi türünden söz eder (Terkan, 2007: 102). "Mükaşefe ilmi" olarak adlandırılan bu bilgi türü, kurumsal dini otoritenin öğretilerine değil, kişinin kabiliyet ve sezgisine dayanır.

Bu bakımdan İbn Tufeyl'in yaşadığı yüzyılın ilk yarısı, Gazâlî'ye yönelik iktidar ve ulema tepkisine şahit olunan bir zaman dilimidir (Safran, 2014: 155). İlk olarak 1109 yılında Kurtuba uleması tarafından İhya'nın okunması yasaklanmış ve bu eserin Murabıt iktidarı tarafından yakılması emredilmiştir. Müslüman İspanya'da hanedan değişikliği yaşanana kadar (12. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla) ulema ve hükümdar ittifakına dayanan iktidar, tasavvufa yönelik yukarıdaki politikayı devam ettirir. Bu noktada yanıtlanması gereken soru, Murabıtlar iktidarının Gazâlî'nin şahsında kendisine kamusal alanda yer açmaya çalışan tasavvufa karşı neden bu denli hoşgörüsüz olduğudur. Hamit Bozarslan'ın iddia ettiği üzere tasavvuf, özellikle bunalım ve kriz zamanlarında, hukuk aracılığıyla özel ve kamusal alanları düzenleyen (hukuk âlimleri ve sultan ittifakıyla sürdürülen) iktidara hakiki bir alternatif oluşturur (Bozarslan, 2016: 37). Bu bakımdan 12. yüzyılın ilk yarısı boyunca iktidarın el değiştirmesi açısından bir tür siyasal krizi derinden hisseden Endülüs'te Murabıtların yerini Muvahhidler almak üzereydi. Renan'ın ileri sürdüğü iddia dayanak olarak kabul edilirse, Muvahhidler'in kurucusu olan İbn Tumert, Gazâlî'nin öğrencisi ve onun ekolüne bağlı bir figürdür (Renan, 2021: 46). Muvahhid Sultanı Ebu Yakub Yusuf döneminde vezirlik ve saray hekimliği görevlerini üstlenen İbn Tufeyl, kurulum aşamasındaki iktidarın Gazâlî ve tasavvufa yönelik olumlu yaklaşımını benimsemek zorunda kalmış olabilir. Ayrıca, her ne kadar Murabıt iktidarı Gazâlî ve tasavvufa yönelik yasaklayıcı bir politika benimsemiş olsa da tasavvufa yönelik kitlesel desteği azaltan herhangi bir gelişme de söz konusu olmamıştır. Bu yüzden Ben-Zaken, tasavvufun kitlesel desteğinin farkında olan İbn Tufeyl'in tasavvufi-mistik deneyimi felsefi yordamlara tabi tutarak onu ehlileştirme amacıyla Hayy öyküsünü kaleme aldığını iddia eder. Ona göre öykü, Müslüman İspanya'da tasavvufun yükselişiyle baş etmeye çalışan felsefi bir girişimi ifade eder (Ben-Zaken, 2017: 237).

Felsefe ve tasavvuf arasındaki ilişkiyi, İbn Tufeyl'in çağındaki kültürel ve siyasal gelişmeler bağlamında değerlendiren Ben-Zaken'in tezi ikna edici olmasına rağmen, bu çalışmanın amacı bakımından incelenmesi gerekli olan dört hususa dikkat çekmez. İslam felsefesine dair genel bir ilke olarak kabul edilecek olan ilk husus, mistisizmin İslam filozofları açısından "yabancı" bir unsur olarak görülmemesiyle ilgilidir. J. Christoph Bürgel'in belirttiği gibi, gerçek Aristotelesçi düşünce açısından mistisizm "yabancı" bir unsur olarak kabul edilse dahi, Yeni-Platoncu tezlerle şekillenen Meşşâî düşünce geleneği (genel olarak İslam felsefesi) için mistisizmin varlığı inkâr edilemez. İslam filozofları, Yeni-Platoncu Plotinos'un Enneadlar başlığını taşıyan eserinin son üç bölümünün (IV, V, VI) şerhinden oluşan Aristoteles'in Teolojisi (Esulucya) adlı eseri Aristoteles'e isnat ederler. Mistik motifler içeren bu eser, Aristoteles'i okuyan ve şerh eden İslam filozofları açısından Aristoteles'in temel eserlerinden birisi olarak kabul görür. İbn Tufeyl'in de bu apokrif eserden haberdar olması ihtimal dâhilindedir

(Bürge, 1992: 840). O halde, genelde İslam filozofları, özde İbn Tufeyl açısından felsefe ve mistisizm arasında bir karşıtlık, birbirini dışlama ilişkisi söz konusu olamaz. İkincisi, Hayy'ın öyküsü, tanrısal âlemi temaşa etme bakımından insan aklının belli sınırları olduğunu ortaya koyar (İbn Tufeyl, 2019: 20). Çünkü öykü, iki tür bilginin varlığından söz eder: Felsefi bilgi ve tasavvufi bilgi. Gözlem, deney ve aklın hükümlerinden olduğu ilk bilgi türü sayesinde Hayy, doğadaki nesnelere bilgisini edinir. Yaradılışa bağlı olmayan bu bilgi türünde, tedrici tekâmül söz konusudur. Gözlem ve duyuların yetkisiz kılındığı metafizik bilgi türünde ise Hayy, sezgiye ihtiyaç duyar. Hayy'ın doğadaki nesnelere bilgisini edinmesini sağlayan gözlem, duyu ve akıl gibi unsurlar, metafizik alanın sınırlarından içeri giremezler (Attar, 2021: 85). Üçüncü husus, Allah ile baş başa kalmanın topluluk içinde de yapılabileceğini vazederek "halvet der-encümen" ilkesinin Hayy için geçerli olmamasıyla ilgilidir. Zira Hayy, insanın var olmadığı adasında dahi, tasavvufi-mistik deneyimi için doğa hayatından ve dünyevi olandan mümkün merteye uzaklaşma amacıyla mağarasının en kuytu köşesini tercih eder. Bu tür bir konum tercihi, tüm cismani etkilerden ve duysal şeylerden yüz çevirme ve yalnızca Vâcibu'l-vücûd'u düşünme için kurgulanan mükemmel bir mekândır. Dördüncü husus, öykü, tasavvufi-mistik deneyimi felsefe aracılığıyla ehlileştirilmesine rağmen, bu deneyimin, deneyimi yaşayan kişi haricindekilere aktarılması gerektiğini vaaz eder. O halde Hayy, medeni ada sakinlerine, tasavvufi-mistik deneyimini değil, felsefi bilgi aracılığıyla Allah'ın bilincine ve bilgisine nasıl ulaştığını aktarma amacındadır.

Din ve Felsefe Çatışması

Giriş bölümünde işaret edilen eserlerin (Fradkin, 1999; Yıldız, 2011; Özalp, 2016; Yücel, 2020; Attar, 2021) din-felsefe ilişkisi bakımından öyküyü değerlendirme tarzları dikkate alındığında, bu eserlerin Hayy ve Absal arasındaki dostane ilişkiden ötürü öykünün hakikat arayışı bakımından din ve felsefe arasında uyumu konu edindiğini ileri sürdükleri ifade edilmelidir. Bu noktada ilk olarak tespit edilmesi gereken husus, Absal'ın dinin hangi yönünü temsil ettiğiyle ilgili olmalıdır. Zira öykünün aktardığı kadarıyla, medeni toplumun tabii olduğu dinin tek bir örüntüsünden söz etmek mümkün değildir. Öyküde, batın ve zahir ayrımına bağlı olarak bu dinin iki farklı örüntüsünden söz edilmektedir. Medeni toplumun reisi olan Salaman, dinin zahiri örüntüsünü temsil eder. Absal dışındaki medeni toplumun üyeleri de dinin zahiri örüntüsünü takip etmektedirler. Eşyanın mistik boyutlarını (derin anlamlarını) ve alegorik yorumlarını keşfe meraklı olan Absal ise dinin batın yönünü temsil eden figürdür. İrfan ve murakabeye yönelik bir yaradılışa sahip olan Absal'ın bu yönüyle kendi toplumunun bir tür İbn Bâcceci anlamda nevâbiti (ayrıkısı ot) olduğunu da belirtmek gerekir (Kochin, 1999: 402). Medeni toplumun bir üyesi olan Absal, Hayy'ın adasına ulaşmadan önce kendi toplumunda ortaya çıkan dini içerikli sorun ve zorluklarla karşılaşır. Ne var ki Absal, bu sorunların üstesinden gelme ümidini yitirince, zühd ve yalnızlığın en yüksek ruhani hedeflere ulaşmasında yardımcı olacağına inanmaya başlar. Bu nedenle o, kendini toplumdaki sadece zihinsel olarak izole etmekle kalmayacak; bedensel olarak da medeni toplumu terk ederek insan türünün yaşamadığını varsaydığı Hayy'ın adasına yolculuk etmeye karar verecektir. Tespit gerektiren ikinci husus, ilk tanışıklıklarından sonra Hayy ve Absal arasında tanrısal epistemoloji bakımından ne tür bir ilişkinin ortaya çıktığıyla ilgilidir. Absal, medeni toplumun gerekliliğinden ortaya çıkan dili Hayy'a öğretirken, onun öğretmeni rolünü oynar. Bunun karşılığında Hayy, Absal'a kendi hayat hikâyesini anlatıp, tanrısal

bilgiye (hakikat) nasıl ulaştığının yönteminden söz eder. Bu bakımdan Hayy ve Absal arasındaki ilişki, bir tür karşılıklı öğretim ilişkisidir: Dilin öğretilmesine karşılık tanrısal bilginin elde edilme yöntemi (Idris, 2011: 81). Ne var ki dil öğrenimini takiben ortaya çıkan tanrısal bilgiye ulaşma hususunda Hayy'ın Absal karşısında yöntemsel üstünlüğü bulunur. Başka bir deyişle, bu değiş-tokuş ilişkisinde söz konusu olan hakikati elde etme olunca, Absal, Hayy'ın yöntemsel üstünlüğünü kabul eden bir perspektife sahip görünür. Bu bağlamda İbn Tufeyl, din ve felsefe arasındaki ilişki bakımından Absal'ın perspektifini Fârâbî'nin anlayışıyla uyumlu hale getirir görünür: Yani din, felsefenin taklidi, imgesidir (Kochin, 1999: 412). Hourani'nin tespitine dayanan üçüncü husus ise şu şekilde ifade edilebilir: İbn Tufeyl, akıl insanı (Hayy) ve geleneksel-dindar insanın (Absal) sahip oldukları bilgiler bakımından mutabakat içerisinde olduklarını ifade etmesine rağmen, bu mutabakatın "nasıl" gerçekleştiği yönünde detaylı bir açıklama getirmez (Hourani, 1956: 43).

Öte yandan Hayy ve Absal arasındaki dostane ilişkiden hareketle İbn Tufeyl'in öyküde din-felsefe telifini konu edindiği bir anlığına kabul edilse dahi, temel sorun çözümsüzlüğünü sürdürmektedir. Öykü, Hayy'ın medeni topluma karşı vazife duygusu ve mesuliyet içerisinde olduğunu okuyucusuna hissettirir (Attar, 2021: 93). Başka bir deyişle İbn Tufeyl, kendisi için düşünen insanın prototipi olarak karşımıza çıkardığı Hayy'ın yerine getirmesi gereken bir toplumsal vazifesi olduğunu ortaya koyar. İbn Tufeyl, dünyevi konulara ilgi duyma şeklinde sunulan bu toplumsal vazifeden ötürü Hayy'ın hakikati elde etme (Allah'a bağlanma) konusunda dikkatinin dağılacağını belirtmesine rağmen, Absal ile tanıştıktan sonra onun için bu vazifenin yerine getirilmesini öncelikle mesele haline getirir. Çünkü Hayy'ın Absal'dan öğrendiği kadarıyla, medeni toplumdaki dinin hedefiyle kendi hedefi arasında bir fark bulunmamaktadır. Medeni toplum din yoluyla, kendisi ise felsefe yoluyla hakikati hedeflemektedir. Hedef bakımından uzlaşan din ve felsefe arasındaki fark yöntemselidir.

Ancak Hayy, medeni toplumun dini hakkında itiraz içerikli iki soruyu dile getirmekten geri durmaz: Peygamber hakikati doğrudan ortaya koyan ifadeler yerine neden temsil ve mecazlara başvurma ihtiyacı hissetmiştir? Peygamber, takipçilerinin maddi şeyleri elde etmesine neden izin vermiştir? Hayy'a göre, hakikate ulaşma amacıyla temsillerin kullanılıyor olması ve peygamberin takipçilerinin zenginlik arayışı içinde olmaları onların Allah'a yaklaşmalarına engel olmaktadır. Hayy, dinin içerdiği ve cevaz verdiği bu iki nitelik nedeniyle medeni toplumun kendini telef ettiğini varsayar (İbn Tufeyl, 2019: 169). Hayy, bu toplumun hakikate doğrudan yönelmesi bakımından onlara yardımcı olabileceğini düşünür. Absal, bu toplumun doğuştan gelen doğruluk duygusundan yoksun olduğu gerekçesiyle Hayy'ı bu tür bir eylemden vazgeçirmeye çalışsa bile, onu ikna edemez. Nitekim Hayy, Absal'ı medeni topluma seyahat etmeye ikna eder. Medeni topluma ulaştığı ilk anlarda halk tarafından ilgiyle karşılanan Hayy, hakikate ulaşma bakımından onlara kendi yöntemini açıklamaya çalışmasına binaen hem halkın ilgisini kaybeder hem de onların kendisine karşı hoş olmayan duygular beslemeye başladıklarını fark eder. Çünkü Hayy'ın hakikati elde etme yöntemi, sorgulama ve araştırmaya dayanan felsefi yöntemdir. Medeni toplumun hakikati elde etme bakımından tanışık ve alışık oldukları yöntem ise dinsel-siyasal bir otorite tarafından hakikatin kendilerine imgelerle aktarılmasıdır (Kochin, 1999: 414). Bu iki yöntemi uzlaştırmayı başaramayan Hayy, medeni toplum halkını kendi yöntemiyle hakikate ulaşmaya çağırmaktan vazgeçer ve ıssız adasına dönmeye karar verir.

Tam bu noktada, öykünün din-felsefe telifi olduğunu iddia edenlerin yanıtlanması gereken sorular belirir: Hayy, medeni toplum halkını hakikate ulaşma bakımından kendisiyle aynı yolda olduğuna ikna etmeyi neden başaramaz? Hayy, medeni toplumun uyguladıkları ibadet ve geleneklerinin bizzat hedeflenen amaç olmadığını, kendisinin tefekkür ve nazar yoluyla eriştiği hakikate onların ulaşmaları için ibadet ve geleneklerin bir vesile olduğu hususunu onlara anlatmaktan neden vazgeçer? Eğer öykünün mesajı din-felsefe telifi olsaydı, medeni toplumun erdemli olduğu açıkça ilan edilerek, bu toplumun halkı ve Hayy arasında mutlak bir mutabakat sağlanması daha uygun olmaz mıydı? Öyküde din-felsefe telifi hedeflendiyse, İbn Tufeyl'in Fârâbî gibi dini felsefeye tabi kılarak ya da felsefi perspektiften dini yeniden tanımlama ve değerlendirme teşebbüsünde bulunarak Hayy'ın medeni toplumda yaşamını sürdürmesi için gerekli koşulları ortaya koyması gerekmez miydi? Yanıtları içerisinde saklı olan bu tür sorulardan hareketle İbn Tufeyl'in din-felsefe telifi amacıyla öykü kaleme aldığı ileri sürülemez. Çünkü otodidaktik filozof, medeni toplum sakinlerinin kurtuluşu için bir aracı olamayacağını idrak ettiğinde, medeni toplumu terk eder. Hayy'ın Absal aracılığıyla medeni topluma katılması hem toplum hem de kendisi için olumsuz sonuçlar doğurduğu için öykünün sonunda Hayy kendi adasına dönüş yapmak zorunda kalır. Hayy'ın hayatının geri kalanını sürdürme amacıyla doğa toplumuna dönmesi, filozofun siyaset sahnesinden feragatini imler.

Filozofun Siyaset Sahnesinden Feragati

Öykünün ortaya koyduğu üzere Hayy, entelektüel gelişimi bakımından ne bir filozofun rahle-i tedrisinden geçer ne de felsefe alanındaki otoritelerinin kılavuzluğuna ihtiyaç duyar. Söz konusu gayri medeni insanın din deneyimi olunca, insanın hakikat arayışındaki temel yetisi akıl olduğu ve bu yeti tüm insanlara bahşedildiği için Hayy'ın dinî araçlara ve konvansiyonel dinlere de ihtiyacı yoktur (Attar, 2021: 86). Bürgel'e göre, öykünün dinî görüşlerle uyumlu metin kurgusuna rağmen, İbn Tufeyl'in Hayy'ı, felsefi eğitimin yanı sıra, din eğitimine de tabi tutmadan Allah'a ve mükemmelliğe ulaştırması hem felsefe hem de din eğitimi açısından provokatif bir eylemdir (Bürgel, 1992: 835). Ancak Bürgel tarafından geleneksel felsefe ve din eğitimi bakımından provokatif olduğu iddia edilen Hayy'ın metodunda ne felsefenin ne de dinin kategorik mahkûmiyeti söz konusudur. Hayy için varlığına ihtiyaç duyulması bakımından hem felsefe hem de din medeni toplum için faydalı olabilir.

Bu noktada temel sorun, felsefe ve din ikilisinden hangisinin varlığına medeni toplumda ne ölçüde ihtiyaç duyulduğuyla ilgilidir. Öykü, medeni toplumun din unsuruna, hem de kurumsal-konvansiyonel bir dinin varlığına ihtiyaç olduğunu sarıh bir şekilde ortaya koyar. Çünkü insanın hakikat arayışında temel yeti olan akıl tüm insanlara bahşedilmiş olmasına rağmen, öykünün medeni toplum sakinleri, hakikat arayışında akli kullanmayı ihmal ettikleri için kurumsal-konvansiyonel din zorunlu hale gelir. Başka bir deyişle konvansiyonel din, akıl aracılığıyla hakikate ulaşamayan insanların çoğunluğu için onların hayatına istikrar kazandıracak bir vesile olarak medeni toplumda vazgeçilmez öneme sahiptir (Attar, 2021: 93). Bu yüzden öyküde dinin, "salt hakikat düzleminden hakikatin hayalî ya da imgesel görünüm ile bilindiği düzleme" inerek insanın medeni (toplumsal-siyasal) yaşamını düzenlemeye koyulduğu görülmektedir (Fradkin, 1999: 204). Bu iddiayı ileri süren Fradkin, Fârâbî mührü taşıyan İslam siyaset felsefi geleneğinin ortaya koyduğu ilkeler açısından Hayy öyküsündeki medeni toplumun, erdemli toplum olduğunu ileri sürer. Çünkü erdemli toplumun temel ilkesini gerçek dinin topluma egemen olması oluşturur. Bu açıdan öyküdeki medeni toplum, eşyanın mahiyetinin öğretilmesi, Allah, melekler, ceza ve mükâfat gibi gerçek dinin ayırt edici özelliklerini vazedmesi bakımından erdemli toplumdur (Fradkin,

1999: 203). Benzer bir şekilde Burhan Köroğlu da medeni toplumun yeni bir din sayesinde erdemsiz bir toplumken erdemli bir topluma dönüştüğünü ifade eder (Köroğlu, 2021:1714).

Ne var ki öykü, bu toplumun erdemli olup olmaması bakımından kesin bir sonuca varmamızı imkânsız kılan bir metin kurgusuna sahip olsa da yoruma açık bir kapı bırakmaktadır. Öyküdeki medeni toplumun erdemli olup olmadığına ilişkin yorum için öykünün sonunda Hayy'ın medeni toplumu terk edişinden hareket edilebilir. Aslında filozofun (erdemli olmayan) medeni toplumu terk etmesi konusunu ilk defa ele alan filozof İbn Tufeyl değildir. Bu konu, Platon'dan itibaren İslam siyasi felsefesi tarafından işlenen bir konudur. Platoncu yöntemi takip eden Fârâbî ve İbn Bâcce, erdemli olmayan toplumun erdemli sakini olan filozofun bu toplumu terk etmesi gerektiğini vaaz ederler. Ancak İbn Tufeyl, Hayy'ı medeni toplumdan izole ederken, kullandığı üslup bakımından yukarıda isimleri zikredilen filozoflardan ayrılmaktadır. O, otodidaktik filozofu medeni toplumdan tecrit ederken, bu topluma ve toplumda yerleşik hale gelen gelenek ve göreneklere karşı kinik bir üslup tercih eder (Bürgel, 1992: 838). Medeni toplumun gelenek ve göreneklerine karşı Hayy'ın perspektifinden hareket eden İbn Tufeyl'in bu gelenek ve göreneklere yaklaşımı pejoratifdir. Çünkü İbn Tufeyl, Hayy'ın medeni toplumu rahatsız eden tezleri için bu toplumun reisi Salaman ve onun halkına karşı bir özür borcu içerisinde olduğu izlenimi veren pasajlarda dahi, özrün kaynağı olarak Hayy'ın tezlerini değil Salaman ve halkının akli yetersizliğini görür. Medeni toplumun reisi ve halkı, Hayy'ın hakikate ulaşma yöntemini anlamaya ehil olmadıkları için otodidaktik filozof kendi yöntemini tebliğden vazgeçer. Bu bakımdan öykünün medeni toplumunun erdemli toplum olduğu söylenemez.

Ancak, öyküde resmedilen medeni toplumun erdemli bir toplum olmaması, İbn Tufeyl'in toplum hayatına karşı kinik bir perspektifi benimsediğine işaret etmez. İbn Tufeyl, anne ceylanın Hayy'ın ihtiyaç duyduğu beslenme, barınma ve güvenlik gibi temel gereksinimlerini karşıladığını ifade etmek üzere filozofun bedensel bütünlük ve beka bakımından insan türünün dışında dahi olsa, diğer bir canlıya, yani doğallık mührünü taşıyan toplumsal bağlara ihtiyaç duyduğunu ortaya koyar. Hayy'ın ihtiyaç duymadığı toplumla birlikte ortaya çıkan maddi unsurlar değil, zihinsel unsurlardır. Başka bir deyişle İbn Tufeyl, hakikat için Hayy'ın toplumsal bağlara ihtiyaç duymadığını açık bir şekilde ortaya koyar. Bu noktada, Hayy ve İbn Bâcce'nin erdemli olmayan toplumun erdemli sakini olan mütevahhid arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Zira mütevahhid, bedensel ihtiyaçları bakımından erdemli olmayan topluma ihtiyaç duymakla birlikte, bu toplumla zihinsel bakımdan diyalog kurmasını mümkün olmayan kişidir. İbn Bâcce'nin mütevahhid bedensel ihtiyaçların karşılanması dışında, erdemli olmayan toplumla entelektüel-akılsal bir diyalog kur(a)mayan filozof figürünü temsil eder. Hayy'ın gayri medeni adada oynadığı teklik-yalnızlık rolünü, mütevahhid erdemli olmayan toplumda oynama durumundadır. Ancak İbn Bâcce için mütevahhidin oynadığı bu rol onun doğasına aykırı bir roldür. İbn Bâcce, Aristotelesçi ilkeyi takip etme suretiyle insanın doğası gereği toplumsal-siyasal bir canlı olduğunu beyan ederek, mütevahhidin doğasını yadsıdığını ifade eder. Kuşkusuz bu yadsıma şekli, erdemli olmayan toplumun erdemli bireyi mütevahhidin mutluluğu için gereklidir (İbn Bâcce, 2019: 128).

İbn Bâcce için mütevahhidin medeni toplumu (erdemli veya erdemli olmasına bakılmaksızın) terk etmesi, başka bir deyişle gayri medeni bir hayat sürmesi söz konusu değildir. Mütevahhid her hâlükârda medeni toplumun bir üyesi olmak zorundadır. Bu yüzden İbn Bâcce, mütevahhidin erdemli bir toplum var ise onun bu topluma hicret etmesi gerektiğini; eğer mütevahhidin yaşadığı dönemde erdemli bir toplum mevcut değilse, onun erdemli olmayan toplumda kendi içine hicret ederek, erdemli olmayan toplumun bir üyesi

olarak varlığını sürdürmesi gerektiği ifade eder. Zira İbn Bâcce, mütevahhidin erdemli olmayan toplumdaki erdemliliğinden hareketle erdemli bir toplumun inşa sürecinin başlayacağını savlar (İbn Bâcce, 2019: 30). İbn Tufeyl ise ne insanın doğası gereği toplumsal-siyasal bir canlı olduğu Aristotelesçi ilkeden söz eder ne de filozofun medeni toplumla entelektüel-akısal bir diyalog kurması söz konusu olmayınca, onu bu toplumda ikamet etmeye zorlar.

Bu bakımdan Hayy'ın mütevahhiden ayrıştığı iki temel husus bulunmaktadır. İlki, Hayy'ın yetkinliğe ulaştığı toplum, medeni (siyasal-toplumsal) bir toplum değil, gayri medeni toplum anlamında bir doğa toplumdur. İkincisi Hayy, medeni toplumla kurduğu ilk temas sonucunda toplumla zihinsel bir diyalog kurmasının mümkün olmadığını kavradığı anda, kendini hem bedenen hem de zihnen medeni toplumdan izole etmiş ve adasına dönmüştür. Ne var ki mütevahhid için medeni toplum, erdemli olmamasına rağmen, ikamet etmesi gereken mekândır. Mütevahhidin, otodidaktik filozof Hayy gibi metafizik sığınak hüviyetine sahip bir adası bulunmamaktadır. Bu yüzden İbn Bâcce, mütevahhidin toplumla zihinsel diyalog kurması söz konusu olmasa dahi, onun bedensel olarak toplumdan izolesini uygun görmez. Bu karşılaştırma üzerinden Yıldız, İbn Tufeyl açısından toplumsal hayat ve bağlara yönelik temel ilginin filozof ve toplum arasındaki "zihinsel diyalog ile alakalı" olduğunu ifade eder (Yıldız, 2011: 69). Yıldız'ın bu tespiti yerinde olmasına rağmen, ifade ediliş bakımından şu şekilde yeniden formül edilmelidir: Otodidaktik filozofun medeni hayata katılımı için "zihinsel diyalog ontolojik bir zorunluluktur". Zira Hayy'ın toplumla zihinsel diyalog kurması söz konusu olmayınca, İbn Tufeyl, onu zihinsel yetkinliği açısından medeni toplumdan izole eder.

Hayy'ın medeni toplumu terk etmesi, İslam siyaset felsefe geleneğinde filozofa biçilen toplumsal-siyasal hayatta en üstün rolü oynama misyonunun ıskartaya çıkarılması anlamına gelir. Kuşkusuz Hayy, Meşşâî filozofların belirlediği üzere, seçkin bir azınlığa özgü felsefi bilgiye sahiptir. Bu bilgi sayesinde mutlu olan ve filozof adını alan insanın, bu bilgi doğrultusunda medeni toplumu düzenlemesi beklenir. Örneğin Fârâbî, insanın temel amacı olan mutluluğun kazanılması bakımından din ve felsefenin uzlaşısı içerisinde olduğunu, bu bakımdan bu iki unsurun telif edilmesi ve bu telifin ancak erdemli toplum ve bu toplumu idare eden sanat olan siyaset aracılığıyla gerçekleşebileceğini ortaya koyar (Fârâbî, 2015b: 104). Filozofun erdemli olmayan medeni toplumda erdemli tek birey olarak bu toplumu tabandan tepeye doğru erdemli bir topluma dönüştürme potansiyeline sahip olduğunu savlayan İbn Bâcce ise bu dönüşüm için filozofun erdemli olmayan toplumun nevâbiti olarak bu toplumda ikamet etmesi gerektiğini ortaya koyar (İbn Bâcce, 2019: 30). Ancak İbn Tufeyl, medeni toplumla zihinsel diyalog kuramayan, yani kendi yöntemi (felsefe) ve medeni toplumun yöntemi (din) arasında mutabakat sağlayamayan Hayy'ın gayri medeni toplumun otodidaktik filozofu olmasını erdemli olmayan medeni toplumun nevâbit filozofu olmasına yeğler. Bu bağlamda Michael S. Kochin, Hayy örneğinin, medeni toplumla zihinsel diyalog kurmadığı için başarısız olan bir filozof-kral olarak düşünmemizi teklif eder. Çünkü Hayy, siyaset-üstü hakikatin peşinde olduğu; medeni toplum için ihtiyaç halinde gerekli olan "kutsal yalan" söyleme sanatına sahip olmadığı için başarısız olmuştur (Kochin, 1999: 415).

Sonuç

Bu çalışmanın İbn Tufeyl hakkında ulaştığı temel kanaat, onun İslam felsefesinin literal

anlamıyla nevâbiti olduğu yönündedir. İbn Tufeyl'in nevâbitliği hem din-felsefe ilişkisine yönelik çatışmacı bakış açısına sahip olmasından hem de İslam ahlaksal-siyasal felsefenin kurucu ilkesi olarak kabul edilen Aristotelesçi "insan, doğası gereği siyasal-toplumsal bir canlıdır" ilkesini yadsımasından kaynaklanır. Aslında, din-felsefe arasındaki çatışma nedeniyle İbn Tufeyl'in Hayy karakteri, toplumsal-siyasal hayattan kendini tecrit etmek zorunda kalır. Bu bağlamda İbn Tufeyl'in öyküsü din-felsefe-siyaset ilişkisi bakımından İslam felsefesinin en orijinal eseri olarak değerlendirilmelidir. Çünkü ne (kendisinden önce yaşayan) Fârâbî ve İbn Bâcce ne de (kendisinden sonra yaşayan) İbn Rüşd, filozofu (erdemli olup olmamasına bakılmaksızın) medeni toplumundan izole etme, onu gayri medeni toplumda mutlu kılma yönünde bir tasarı ortaya koymuşlardır. Fârâbî ve İbn Rüşd, erdemli olmayan toplumda yaşayan filozofun, erdemli olmayan toplumu erdemli topluma dönüştürme imkânı ortadan kalkınca, onun kendi döneminde eğer erdemli bir toplum varsa oraya hicret etmesi gerektiğini; yoksa ölmesinin yaşamasından yeğ olduğunu ifade ederler. İbn Bâcce, erdemli olmayan toplumda filozofun varsa erdemli bir topluma hicret etmesi gerektiğini; yoksa ya kendi içine hicret etmek suretiyle kendini yetkinleştirmesi ve mutlu kılmasını ya da ölmesi gerektiğini ileri sürer. Bu üç filozof açısından da filozof için yetkinlik, mutluluk ve hakikatin elde edilmesi medeni toplum dışında bir yerde, topluluk hayatının olmadığı ıssız bir ada üzerinde mümkün değildir. Hayy'ın öyküsünün sonuna baktığımızda ise İbn Tufeyl, hakikati elde etme yöntemi bakımından medeni toplumla çatışan filozof Hayy'ın hem kendi yetkinliği hem de medeni toplumun selameti için gayri medeni adada ikamet etmesi gerektiği sonucuna varır. İbn Tufeyl'in bu hamlesi, medeni toplumla tanışan, bu toplumun sakinleriyle fikir alış-verişinde bulunan, ancak kendisi ve medeni adanın sakinlerinin selameti için gayri medeni adaya dönüş yapan Hayy için bir sürgün değildir. Bilakis Hayy, "hikmet ve tefekküre doğru gidecek yolları ve hikmetten hisseleri bulunmayan" medeni toplum halkı için hakikatin felsefe yöntemi aracılığıyla elde edilme ısrarının hem kendisi hem de halk için olumsuz sonuçlar doğuracağını farkına vardığı için gayri medeni adada inzivayı tercih eder. Bu tercih, haliyle filozofun medeni toplumu idare etme sanatından feragat etmesi anlamına gelir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

- Attar, S. (2021). *İbn Tufeyl'in Modern Batı Düşüncesi Üzerindeki Etkisi*. Çev. A. Alper. İstanbul: alBaraka Yayınları.
- Ben-Zaken, A. (2017). *Hay bin Yakzan'ı Okumak*. Çev. Y. Alogan. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bozarslan, H. (2016). *Lüks ve Şiddet İbn Haldun'da Tahakküm ve Direniş*. Çev. M. I. Durmaz. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bürgel, J. C. (1992). Ibn Tufayl and his Hayy Ibn Yaqzân: A Turning Point in Arabic Philosophical Writing. Ed. S. K. Jayyusi. *The Legacy of Muslim Spain* içinde (ss. 830-846). Leiden: E. J. Brill.
- Conrad, L. I. (1996). Introduction. Ed. L. I. Conrad. *The world of Ibn Tufayl* içinde (ss. 1-37). Leiden: E. J. Brill.
- De Boer, T. J. (2001). *İslâm'da Felsefe Tarihi*. Çev. Y. Kutluay. İstanbul: Anka Yayınları.
- Fârâbî, (2015a). *Mutluluğun Kazanılması*. Çev. A. Arslan. Ankara: Divan Kitap.
- Fârâbî, (2015b). *İdeal devlet*. Çev. A. Arslan. Ankara: Divan Kitap.
- Fradkin, H. (1999). İbn Tufeyl Ebsâl ile Selemân'ın Diyaloğu Hayatı Şuur mu Yarattı? Ed. C. E. Butterworth. *İslam Felsefesinde Siyasi Düşüncenin Gelişimi* içinde (ss. 201-225). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Goodman, L. E. (2009). *Ibn Tufayl's Hayy Ibn Yaqzân: A Philosophical Tale*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Goodman, L. E. (2017). İbn Tufeyl. Eds. S. H. Nasr ve O. Leaman. *İslâm Felsefesi Tarihi* içinde (ss. 363-382). İstanbul: Açılım Kitap.
- Gutas, D. (2004). *İbn Sinâ'nın Mirası*. Çev. M. C. Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Hawi, S. S. (1974). *Islamic Naturalism and Mysticism*. Leiden: E. J. Brill.
- Hawi, S. S. (1976). Ibn Tufayl's Appraisal of his Predecessors and their Influence on his Thought. *International Journal of Middle East Studies*, 7 (1), 89-121.
- Hourani, G. F. (1956). The Principal Subject of Ibn Tufayl's Hayy Ibn Yaqzân. *Journal of Near Eastern Studies*, 15 (1), 40-46.
- Idris, M. (2011). Ibn Tufayl's Critique of Politics. *Journal of Islamic Philosophy*, 7, 67-102.
- İbn Bâcce (2019). *Tedbîru'l-Mütevahhid*. Çev. M. Uyanık ve A. Akyol. Ankara: Elis Yayınları.
- İbn Tufeyl (2019). *Hayy bin Yakzân*. Çev. B. Reşid. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Karabela, M. K. (2013). Cedel ile Burhan Arasında: İbn Tufeyl'in Hayy b. Yakzân Adlı Eseri Üzerinden Klasik Dönem Sonrası İslam Düşünce Tarihini Okumak. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54 (2), 77-93.
- Kochin, M. S. (1999). Weeds: Cultivating the Imagination in Medieval Arabic Political Philosophy. *Journal of the History of Ideas*, 60 (3), 399-416.

- Köroğlu, B. (2021). İbn Bâcce ve İbn Tufeyl’de Tevahhüd-Hikmet İlişkisi: Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 11 (4), 1679-1723.
- Özalp, H. (2016). İshrâkî Mektebin Bir Üyesi Olarak Hayy b. Yakzan’ın Felsefî ve Doğal Dînî Tecrübe Serüveni. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 6 (1), 211-234.
- Renan, E. (2021). *İbn Rüşd ve İbn Rüşdçülük Tarihsel Deneme*. Çev. A. Meral. İstanbul: alBaraka Yayınları.
- Safran, J. M. (2014). The Politics of Book Burning in al-Andalus. *Journal of Medieval Iberian Studies*, 6 (2), 148-168.
- Terkan, F. (2007). *Çatışmanın Dinamikleri: Din ve Felsefe Uzlaşmazlığı Üzerine*. Ankara: Elis Yayınları.
- Türker, Ö. (2009). Hayy b. Yakzan: İnsanlık Adasında Yalnız Bir Hakikat Yolcusu. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (18), 195-204.
- Yıldız, M. (2011). İbn Tufeyl’de İnsan Doğasının Fizik ve Metafizik Kaynakları. *Felsefe Dünyası*, 53 (1), 65-91.
- Yücel, H. (2020). İbn Tufeyl’in Hayy b. Yakzân’ındaki İnsanın Kökenine ve Âlemin Mahiyetine Dair İkilimler Üzerine. *Journal of Islamic Research*, 31 (3), 622-637.

2023, 12 (2), 1035-1056 | Research Article

The Impact of Corporate Governance Capacity on Share Price

Esra ÖZKAHVECI¹

Fatih KONAK²

Sabiha KILIÇ³

Abstract

Efficient Markets Hypothesis, one of the main theories of traditional finance, states that markets are efficient and investors do not have the opportunity to obtain abnormal profits. Behavioral finance, which argues that individuals do not always behave rationally and that psychological factors have an effect on investor behavior, is against the Efficient Markets Hypothesis and accepts that the investor has the opportunity to gain extra income by being influenced by many factors. Corporate governance, which started to exist in the face of increased management challenges and asymmetric information with globalization, is a system in which business operations are managed and controlled. Companies with a corporate governance rating score of at least seven are traded in the Borsa Istanbul Corporate Governance Index, which first originated within the context of corporate governance and is becoming more significant every day. In this regard, the purpose of the research is to expose the possible consequences of the fixed (unchanging), upward (increasing) and downward (decreasing) movements of the corporate governance rating scores of the companies included in the Corporate Governance Index throughout the years, on the share price. At this point, the prediction that not only the effect of being included in the index, but also the differences in the ratings of the companies in the index can be taken into account by the market participants, reveals both the motivation of this study and the contribution it will provide to the literature. In line with the purpose of the research, the corporate governance rating of the companies traded in the Borsa Istanbul Corporate Governance Index has been analyzed with the Case Study, taking into account the increasing 508, decreasing 58 and unchanged 21 events compared to the previous period. It is found that the market, whose corporate governance score consists of shares that are fixed, increasing, or decreasing over time, gives participants the chance to earn returns above average.

Keywords: Corporate Governance Ratings, Event Study, Borsa İstanbul, Exchange, Share

Özkahveci, E., Konak, F. & Kılıç, S. (2023). The Impact of Corporate Governance Capacity on Share Price. Journal of the Human and Social Science Researches, 12 (2), 1035-1056. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1273275>

Date of Submission	29.03.2023
Date of Acceptance	18.06.2023
Date of Publication	26.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr, buyuker.esra@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1472-4053

² Assoc. Prof., Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration, Çorum, Türkiye, fatihkonak@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6917-5082

³ Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration, Çorum, Türkiye, sabihakilic@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0906-4567

Kurumsal Yönetim Kapasitesinin Hisse Fiyatı Üzerine Etkisi

Esra ÖZKAHVECİ¹

Fatih KONAK²

Sabiha KILIÇ³

Öz

Geleneksel finans anlayışının temel teorilerinden biri olan Etkin Piyasalar Hipotezi, piyasaların etkin olduğunu ve yatırımcıların anormal getiri elde etme fırsatlarının olmadığını ileri sürmektedir. Öte yandan, bireylerin her zaman rasyonel davranmadıklarını ve psikolojik faktörlerin yatırımcı davranışları üzerinde etkili olduğunu savunan davranışsal finans, Etkin Piyasalar Hipotezi'nin savunduğu yargıları bu çerçevede reddederek, yatırımcının irrasyonel davranış kalıpları ve birçok faktörün etkisiyle ortalama üzerinde getiri oluşturma fırsatını meydana gelmektedir. Ayrıca, küreselleşme ile birlikte artan yönetim sıkıntısı ve asimetrik bilgi gibi durumlar karşısında var olmaya başlayan kurumsal yönetim, işletme faaliyetlerinin yönetildiği ve kontrol edildiği bir sistemdir. Kurumsal yönetim kapsamında oluşturulan ve önemi her geçen gün artan Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi'nde kurumsal yönetim derecelendirme notu en az yedi olan şirketlerin işlem görübilirliği söz konusudur. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan şirketlerin kurumsal yönetim derecelendirme notlarının yıllar itibarıyla sabit (değişmeyen), yukarı (artan) ve aşağı (azalan) hareketlerinin hisse fiyatı üzerindeki olası sonuçlarını ortaya koymaktır. Bu noktada, sadece endekste yer almanın etkisinin yanı sıra, endeks içindeki şirketlerin derecelendirme notlarındaki farklılıkların da piyasa katılımcıları tarafından dikkate alınabileceği ön görüşü hem bu çalışmanın motivasyonunu hem de literatüre sağlayacağı katkıyı ortaya koymaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda 04.01.2010- 29.03.2022 döneminde Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi'nde işlem gören şirketlerin kurumsal yönetim derecelendirme notu bir önceki döneme göre artan 508, düşen 58 ve değişmeyen 21 olay dikkate alınarak Olay Çalışması ile incelenmiştir. Araştırmada Olay Çalışması yöntemi kullanılmış ve elde edilen analiz bulguları neticesinde ise kurumsal yönetim puanı yıllar itibarıyla sabit/artan/azalan paylardan oluşan piyasanın, katılımcılara ortalama üzerinde getiri elde etme fırsatı sunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim Derecelendirme, Olay Çalışması, Borsa İstanbul, Borsa, Hisse

Özkahveci, E. , Konak, F. & Kılıç, S. (2023). Kurumsal Yönetim Kapasitesinin Hisse Fiyatı Üzerine Etkisi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1035-1056 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1273275>

Geliş Tarihi	29.03.2023
Kabul Tarihi	18.06.2023
Yayın Tarihi	26.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹Dr, buyuker.esra@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1472-4053

²Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Çorum, Türkiye, fatihkonak@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6917-5082

³Prof., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Çorum, Türkiye, sabihakilic@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0906-4567

Introduction

Traditional finance, whose fundamental tenet is rational behavior, recognizes that individuals act rationally and logically, releasing their emotions and thoughts while making judgments. Fama (1965), who made significant contributions to traditional finance, highlighted the role of reason in financial markets with his theories. In this regard, Fama (1965), who contends that a number of technical or fundamental methods for estimating stock prices are completely useless, contends that there won't be any difference between stock earnings return chosen at random and stock returns calculated in accordance with a number of mathematical formulas. With the Efficient Markets Hypothesis (EMH), one of the most significant ideas of conventional finance, he furthered this opinion. EMH contends that because markets are effective, people cannot profit more through technical transactions, procedures, or prior knowledge.

Behavioral finance, which was initially put forward by Kahneman & Tversky (1979) in the following years and offers a new perspective to financial markets, contradicts the Homo economicus assumptions accepted by traditional finance. It recognizes that human beings, who are fallible and susceptible to emotion, play a significant role in the economy and that social and psychological elements have an impact on financial markets. By attempting to explain "why" and "how" markets can be inefficient, reflecting the erratic nature of the general human psyche, as opposed to the principles of EMH, behavioral finance differs from traditional finance theories. Behavioral finance states that the investor makes common investment mistakes due to his cognitive and emotional weaknesses, and that the mental state has an effect on the decision process, especially in the case of risk-uncertainty (Baker & Nofsinger, 2002, p.102-104).

On the other hand, globalization, which has continued to grow through time as a result of several factors and has united the world's markets, has turned into a factor that makes it challenging for businesses to exist. Clarke & Rama (2008) stress corporate governance as a structure that organizes all the stakeholders in the organization, emphasizing how it has emerged as a key factor for the success of businesses in the business environment. By setting up objectives, rights, and obligations, corporate welfare is improved and maintained during this coordinated process. Firms have the chance to help the larger community once the procedure is complete. A score is generated over a number of ratios within the framework of the four corporate governance principles to determine the corporate governance rating, which evaluates the rights of stakeholders and examines the effectiveness of management (equality, accountability, responsibility and transparency). Companies listed on Borsa Istanbul and scoring well in terms of corporate governance may also be eligible to be included in the Corporate Governance Index (XKURY).

In this respect, the main goal of the research is to determine the likely effect of the fixed, upward and downward movements of the corporate governance rating scores of the companies listed in the Corporate Governance Index throughout the years, on the share price. In this perspective, among the listed firms in the Borsa Istanbul Corporate Governance Index, 21 announcements whose corporate governance rating points did not change compared to the same period last year; increasing 509; decreasing 58; an announcement or event within the context of the event study received a total of 588 ratings situation. At this point, the prediction that not only the effect of being included

in the index, but also the differences in the ratings of the companies in the index can be taken into account by the market participants, reveals both the motivation of this study and the contribution it will provide to the literature. In this sense, the research provided theoretical explanations of the Efficient Markets Hypothesis, behavioral finance, corporate governance, and the Borsa Istanbul Corporate Governance Index before examining relevant literature from both domestic and international sources. Following data analysis in accordance with the study's objectives, the conclusions are assessed.

Theoretical Framework

In this section of the research, thorough information concerning the Efficient Markets Hypothesis, Behavioral Finance, Corporate Governance and Borsa İstanbul Corporate Governance Index (XKURY) is given.

Efficient Markets Hypothesis (EPH) and Behavioral Finance

Stock markets are places where money is gathered from wealthy people and given to companies as a means of maximizing earnings. Nevertheless, does stock market performance play the part that economists predict? How well do these markets execute this function? Does splurging fit into the process? Does the price accurately reflect the value really present? Are financial markets acting in a proper manner? Traditional financial theories have been established over time to address issues like: Efficient Markets Hypothesis (EPH) is one of the traditional finance theories intended to offer answers to the problems about the meaning and predictability of price in financial markets (Burton & Shah, 2013, p.5).

According to the Efficient Markets Hypothesis, which is connected with the theory of random walk, the available knowledge is always fully reflected in the prices, and as a result, the markets acquire efficiency (Fama, 1970, p. 383; Malkiel, 2003, p. 59). The pace and direction of price action in response to fresh information, on the other hand, determines the efficiency of the market. In other words, the market's efficiency increases in direct proportion to how quickly prices adjust to new information as it enters the market (Barak, 2006, p.61).

EMH makes the supposition that all prices function as an efficient market reflecting all available information. Nonetheless, as a result of the research, some investors having access to market knowledge may have the chance to generate abnormal returns with the aid of specific strategies. For this reason, market efficiency has been evaluated in three different forms as weak form, semi-strong form and strong form. The market in which it is asserted that all the information in the previous price movements is automatically reflected in the future prices is considered to be the weak form, which is acknowledged as the basic level of market efficiency. The semi-strong form is the market in which information available to the public (annual activity reports, stock split, dividend announcement, new stock issuance, etc.) is reflected in the stock prices, as well as information on prior price movements. The strong form of the efficient markets hypothesis is defined as the market in which recent price movements, information that is widely available, and information that is only known to company employees are immediately mirrored in current prices (Fama, 1970, p.383-409).

Models based on rational individuals started to lose their initial appeal in the late 1970s. Considering that wishful thought can rule the majority of a profession for ten years, but never permanently. Similarly, some skepticism of conventional financial theories first

surfaced in the late 1970s, when there was already a tendency to set aside economics and financial markets in favor of a more selective way of thinking. When financial journals from the 1970s are examined, some anomaly reports that defy the Efficient Markets Hypothesis can be found. Eugene Fama, for instance, was pleased about the conclusions of his 1970 article "Efficient Capital Markets: A Review of Empirical Research," but he minimized several anomalies, such as the small serial dependencies in stock returns (Shiller, 2003, p. 84). In this regard, numerous studies on behavioral finance have been conducted since the 1970s, and the groundwork for behavioral finance has started to be established. Behavioral finance explores how psychological and sociological factors affect financial markets. The fundamental premise of this investigation is that people are illogical and that psychological fallacies and cognitive dissonances affect people's decision-making behavior (Bhatt & Chauhan, 2014, p.359).

By attempting to explain "why" and "how" markets can be inefficient and reflecting the unexpected character of the collective "human spirit" against the principles of EMH, behavioral finance deviated from standard finance theories (Faruque, 2011, p. 8). The analytical methodological perspective is yet another feature that sets behavioral finance apart from conventional finance. The typical approach in classical finance theories is to start with a model, draw some testable conclusions, and then assess the empirical validity of these findings. The situation is reversed according to behavioral finance theories. First, behavior patterns in the financial markets are studied, and then models are developed to account for these observed behaviors (Estrada, 2001, p.6).

Behavioral finance is the paradigm in which financial markets are analyzed using models that are less narrow than models based on the Expected Utility Theory created by Von Neumann-Morgenstern and arbitrage assumptions. Behavioral finance, which is described as the application of psychology to finance, contains two building components, specifically cognitive psychology and arbitrage limits (Pompian, 2011, p.4; Ritter, 2003, p.429). The scientific study of cognition, or the thought processes that underlie behavior, is called cognitive psychology. Cognitive psychology looks into a variety of topics, including research, memory, attention, perception, information representation, reasoning, creativity, and problem-solving (Pompian, 2011, p.28). The second tenet of behavioral finance is arbitrage, which is an investment instrument that enables you to give away non-risky earnings. The Efficient Markets Hypothesis contends that arbitrage is unlimited and risk-free, while behavioral finance contends that arbitrage is constrained and subject to risk. The Efficient Market Hypothesis states that arbitrage upholds market efficiency by drawing attention to the underlying value of prices. The arbitrageur, who purchases the less expensive assets and sells them for a higher price, is certain that there will be no further net cash flows, so he views his profit as being positive. The advantages of arbitrage, on the other hand, are explained by the behavioral perspective as being hazardous and constrained as well as having alternatives for assets whose prices are impacted by noisy trading. In order to reduce risks, the arbitrageur does not purchase expensive securities with alternatives. Arbitrage cannot prevent risk and high price formation when there are non-substituted securities present. For this reason, the arbitrageur cannot trade substitute assets in the short term, and arbitrage becomes limited for the risk-averse arbitrageur (Tufan & Sarıççek, 2013, p.177).

Corporate Governance and Borsa Istanbul Corporate Governance Index (XKURY)

Both developed and developing nations have increased the importance of corporate governance, which has recently emerged as a key concern for the companies that thrive in the marketplace, particularly in the wake of several scandals like WorldCom (1999), Enron (2001), Parmalat (2003), or Lehman Brothers (2008), is progressively growing. So precisely what is corporate governance? A few definitions of corporate governance are provided below, while there are more definitions in the literature to address this subject. The relationship between the board of directors, company management, shareholders, and stakeholders must be considered when discussing corporate governance. Additionally, corporate governance has a major role to play in setting up structures like determining the company's goals and the ways in which those goals will be attained (OECD, 2015).

Corporate governance is the collection of rules, laws, and optional private sector practices that enable an organization to draw in capital and labor, operate efficiently, and generate long-term financial gain and stability for stakeholders in a way that protects the interests of the general public and beneficiaries (Millstein, 2000). Corporate governance is a concept consisting of institutional structures, best practices and legal rules that determine which body in the business is authorized to make certain decisions, how the members of this body are selected and the norms that should guide decision making (Bainbridge, 2012, p. 2). The boundaries set by law, regulation, their owners and funders, as well as the expectations of the people they serve, govern how corporations, whether they are family companies, the predominant kind of economic organization, or state enterprises. These limits differ from country to country and most importantly change over time. There cannot, therefore, be a single corporate governance model that is universally applicable, as the OECD report makes very evident. The paper emphasizes a select handful of the guiding principles since it recognizes the complexity of the corporate governance concept. These principles (OECD, 2015; Iskander & Chamlou, 2000, p.3-4):

- The principle of equality, which involves activities such as preventing any conflicts of interest and restricting the trade of those who learn from within the organization,
- The responsibility principle, which guarantees that organizations behave in accordance with the laws and regulations that reflect the social order and create value for their stakeholders,
- The idea of accountability, which is based on the independent monitoring of the top management performance of the board of directors and ensuring its accountability to the shareholders,
- The fourth and final element is the transparency principle, which highlights the importance of the organization sharing accurate, comparable, and open information.

The necessity to compare the levels of corporate governance activities among companies and to accept the idea of corporate governance on a national and international scale gave rise to the concept of corporate governance compliance rating. Corporate governance compliance rating is described as a grading activity that questions the quality of corporate governance practices of organizations within the context of the four principles of corporate governance (Güçlü, 2010, p.64). Additionally,

the corporate governance rating conveys an opinion on the boards of directors' overall trustworthiness, stakeholder connections, significance placed on shareholder rights, and public disclosure activities (SAHA, 2021).

It is theoretically conceivable to measure the performance of firms in the sphere of corporate governance by individual investors. However, this procedure increases the amount of time and money needed for research. This is why the foundation for the development of a sector in this direction has been laid by the corporate governance compliance rating business that will be carried out by professional rating companies in order to benefit from the expertise and tools of the institutions or persons who are professionally interested in this business. The corporate governance standards to be used as a basis for the rating are first chosen, grouped, and given a specific weight for each group (Sandıkçıoğlu, 2005, p.10–12).

Many countries in the world are reshaping their current legislation within the framework of corporate governance principles. In parallel with these practices, corporate governance principles have been established by the Capital Markets Board (CMB) in Türkiye. In this direction, the "Corporate Governance Index" was created by the publicly listed joint stock companies traded on the BIST in order to support the implementation of these principles, to ensure the development of capital markets, to inform savers and to contribute to the establishment of good corporate governance practices (Dağlı, Ayaydın & Eyüboğlu, 2010, p.22).

Borsa Istanbul (BIST) Corporate Governance Index is one of the BIST share indices and consists of the shares of companies traded in the Stars, Main and Sub-Markets, with at least the minimum pre-determined corporate governance rating (BIST, 2021). The conditions required for the company shares to be listed in the BIST Corporate Governance Index are stated below (BIST, 2021):

- To receive at least a 7 out of 10 overall corporate governance grade and a 6.5 out of 10 rating for each primary heading.
- The rating has to be updated every year at the company's request, and it has to be delivered.
- The most recent rating is considered in cases when there are ratings from multiple rating agencies. The rating provided by the other rating agency is taken into consideration if a rating agency is taken off the CMB's "List of Rating Agencies" or if the rating agreement of any rating agency is terminated for any reason.
- The shares of companies that meet the minimum rating requirement are included in the index on the business day following the publication of the rating on the Public Disclosure Platform (KAP).
- Even if a firm acquires another company or group of companies, it remains a part of the BIST Corporate Governance Index.

Companies that are part of the BIST Corporate Governance Index might benefit from free advertising revenue streams including a rise in brand value and public esteem. Also, compared to other indexes, the return rates of the stocks of the businesses represented by the Corporate Governance Index are greater (Taştan, 2018, p. 41).

Investors also place a lot of importance on XKURY when analyzing organizations. Because investors consider both the financial reports and the management of the companies to which they would send their savings. Due to this, it is evident that a company that is excluded from the index will have less value in the eyes of potential investors.

Literature Review

Below is a summary of research that has been done on a national as well as international scale using the research's associated themes.

Black et al. (2006a) examined at 515 companies trading on the Korean Stock Exchange between 1999 and 2004 to see if there might be a connection between corporate governance procedures and financial performance. They conducted the research using the least squares method (LS) and regression analysis, and based on their findings, they concluded that solid corporate governance procedures have a beneficial impact on a company's market value and, ultimately, its financial performance. Also, Black et al. (2006b) looked into how corporate governance procedures affected financial performance for the Russian Stock Exchange throughout the same year. The analysis's findings demonstrated that the robust corporate governance policies have a beneficial impact on the financial performances of the companies listed on the Russian Stock Exchange's Corporate Governance Index as well as the Korean Stock Exchange. Similar to this, Erdoğan & Öztürk (2016) evaluated at how 14 companies featured in the BIST Corporate Governance Index between 2009 and 2014 fared financially after being included in the index. According to the conclusions drawn from the panel data analysis, being a component of the Corporate Governance Index has a marginally beneficial impact on financial performance. In addition, other studies that have determined that corporate governance practices have a positive effect on financial performance in the national and international arena can be expressed as follows; Major & Marques (2008); Turan & Bayyurt (2013); Yenice & Dölen (2013); Amba (2014); Kula & Baykut (2014); Aytekin & Sonmez (2016); Ndikwe & Owino (2016); Iqbal et al., (2019); Önder & Kavak (2019); Ozturk et al., (2020).

The relationship between financial achievement and corporate governance procedures of companies listed in the FTSE Eurotop 300 was examined by Bauer et al. (2008). They came to the conclusion that there is no connection between corporate governance and financial performance as a consequence of their investigation. 25 SMEs listed in the BIST between 2011 and 2017 were analyzed in the study by Sağlam & Karan (2019) to determine whether corporate governance practices had an impact on the financial performance of businesses. According to the results of the panel data analysis, corporate governance practices in SMEs have little impact on financial performance. Similar to the above, Bektaş & Kırkbeşoğlu (2020) investigated at the stock returns of 9 firms that were part of XKURY in 2018 and discovered that the analysis had no appreciable impact. There are further studies that have found no connection between financial success and corporate governance procedures on a national and worldwide scale, as well as no adverse effects. These studies; Alves & Mendes (2004); Klein et al., (2005); Kyereboah-Coleman (2008); Çarıkçı et al., (2009); Karayel & Gök (2009); Gupta & Sharma (2014); Erdogan (2015); Shahwan (2015); Esendemirli et al., (2016); Wessels et al., (2016); Yıldırım et al., (2018); Nuryana & Surjandari (2019).

The potential relationship between the corporate governance rating and the financial

performance of companies listed on the BIST and included in the XKURY was investigated in the 2007–2008 period in the study done by Çonkar et al. (2011). The TOPSIS technique of measuring firm performance has been put to the test for each year, and it has been found that the results are not directly correlated with the companies' respective corporate governance ratings. Ege et al. (2013) used the TOPSIS approach to study the financial performances of the companies included in the BIST Corporate Governance Index during the 2009–2011 period in order to ascertain the relationship between the corporate governance rating and financial performance. The research led them to the conclusion that the index rankings based on corporate governance ratings and the rankings established based on financial performance of the companies do not move in the same way. Sakarya (2011) conducted a second study in which the corporate governance rating was considered. The research examined at the connection between stock returns of businesses that were first included in the BIST Corporate Governance Index in 2009 and the release of their rating. 11 companies receiving a rating for adequate corporate governance used the event study approach. As a result of the analysis, a positive significant relationship was found between the stock return and the announcement of the rating note. Also, Yenice & Dölen (2013); Yavuz et al., (2015); Yapa (2017); In the studies conducted by Kevser & Doğan (2021), results supporting the study of Sakarya (2011) were reached. On the other hand, Turnacıgil et al. (2019) assessed at whether stock purchases by investors were influenced by the corporate governance rating of 15 businesses that traded on XKURY between 2009 and 2016. They claimed that the CPI had no impact on their stock purchases as a result of the results of the panel vector autoregressive model research. Similar to this, the relationship between the disclosure of corporate governance ratings and stock returns for 58 businesses in XKURY between 2011 and 2015 was investigated in the study undertaken by Sakarya et al., (2017). The Event Study research revealed no evidence of a substantial positive association between stock returns and the disclosure of the corporate governance grade.

Dataset and Methodology

A detailed explanation of the data set created within the scope of the research, its hypotheses and the preferred methodological method is given below.

Dataset

The main objective of the research is to provide light on the potential impact of corporate governance capability on share price from a different angle. In this case, the goal is to ascertain how the share price has changed over time in relation to the up, down, and fixed movements of the corporate governance rating scores of the companies listed in the Borsa Istanbul Corporate Governance Index. In line with the purpose of the research, the corporate governance rating score of the companies listed in the Borsa Istanbul Corporate Governance Index during the period 04.01.2010-29.03.2022 increased compared to the previous period is 509, decreased 58 and did not change, 21, 588 in total (within the framework of the event study) are taken into account. In this framework, the -20, +20 event window is taken into account in the estimation period of -20, -270. The Event Study method is used in the research and the daily closing data of the companies were obtained from refinitiv.com.

The following is an expression of the null and alternative hypotheses developed within the constraints of the research to examine the potential impact of an increase or drop in

the corporate governance score relative to the prior period and not changing:

H_{0A}: During the 20-day period in which the corporate governance rating score does not change in comparison to the prior period, the average abnormal return level of the companies is equal to zero.

H_{1A}: In the 20-day period in which the corporate governance rating score does not change in comparison to the prior period, the average abnormal return level of the companies is not zero.

H_{0B}: The average abnormal return level of the companies in the 20-day period in which the corporate governance rating score increased in comparison to the prior period is equal to zero.

H_{1B}: The average abnormal return level of the companies is different from zero in the 20-day period in which the corporate governance rating score increased in comparison to the prior period.

H_{0C}: The average abnormal return level of the companies is equal to zero for the 20-day period in which the corporate governance rating score dropped relative to the prior period.

H_{1C}: The average abnormal return level of the companies is different from zero in the 20-day period during which the corporate governance rating score fell relative to the prior period.

Determining a predictable price movement is prioritized in the context of the research's hypotheses, preferred methodology, findings, and main point of view, rather than the effects of circumstances like the corporate governance rating score in Bist XKURY on the share prices of the companies, such as the fixed/increasing/decreasing score compared to the previous period. As a result of the analysis and conclusions reached in this context, the null hypotheses will be rejected and the alternative hypothesis will be accepted if the corporate governance rating score does not change in comparison to the preceding period and statistically significant results are obtained in the case of increasing or decreasing. In addition, it will be allowed to comment on the efficiency of the market within the area of the research topic.

Methodology

The rationale for deciding to evaluate the behavior of security prices is provided by recent advancements in capital theory as an operational test of utility. The hypothesis supports the idea that capital markets are neutral as well as assuming that they are efficient. So if the information is helpful in establishing capital prices, the market will immediately adjust asset values in accordance with this knowledge without providing any room for future exceptional profits. Ball & Brown (1968) adopted the concept of correlating accounting income with stock price, concentrating on data unique to a given company. The researchers claim that changes in asset prices will alter the information flow to the market if they react swiftly to new information when it actually arises. They added that additional evidence the data contained in the income statistics is valuable would come from a noticed adjustment in share prices related to the release of the income report. They presented the first example of a Event Study in this area.

Information on the consequences of disclosing financial information to the public on the

company's reputation and share splits is gathered using the event study methodology. This strategy, which considers either specific companies or the market as a whole, has been utilized in several research to ascertain how the market responds to information about certain occurrences. The Event Study approach gives you the chance to evaluate the projected rate of return you'd get if an event never happened to the actual rate of return that was impacted by the event (Adamska & Dabrowski, 2016, p.366). Furthermore, an event study assists in identifying the turnaround behavior of a company going through a typical occurrence, such as a stock split. Contrarily, this event may occur at various times during the calendar year or may cluster on a certain date, such as a regulatory event that affects a certain industry or subset of the firm's demographic (Khotari & Warner, 2006, p.9).

The Event Study approach is a methodology used to assess the market's degree of semi-strong form efficiency and determine if stock prices accurately reflect all information that is generally available. An event study's primary goal is to determine if an abnormal return was acquired on the first day after an event was announced, or on the actual event date. The return that will be lower or higher than the typical return that will be acquired by the publication of the pertinent news to the market is the value that is expressed this as abnormal return (Bekçioğlu, Öztürk & Kaderli, 2004, p.44).

The methodological stages of the event study are listed below (Tong, 2010):

1. The natural logarithmic returns for each company and related index are calculated using the following formula:

$$R_{it} = \ln(P_{it} / P_{it-1}) \quad (1)$$

R_{it} : Logarithmic return of the stock,

P_{it} : Share price of company 'i' on day 't',

P_{it-1} : It shows the share price of company 'i' on day 't-1'.

2. The following formula is used to get the expected return values for each stock separately.

$$R_{it} = \alpha_i + \beta_i * R_{mt} + \epsilon_{it} \quad (2)$$

R_{mt} : Daily return of market index (BIST 100),

α_i : Average return of stock 'i' that cannot be explained by the market,

β_i : It shows the sensitivity of a stock 'i' to market movements.

3. At this step, using the method below, the daily abnormal returns of the firms on the event date are determined.

$$AR_{it} = R_{it} - E(r)_{it} \quad (3)$$

AR_{it} : The abnormal return of stock 'i' in period 't',

R_{it} : Actual return of stock 'i' in period 't',

$E(r)_{it}$: The expected return of stock 'i' in period 't' is represented.

4. The average abnormal return (AAR) values are calculated in the fourth stage using the abnormal returns that were discovered as a consequence of the

calculations performed in the previous stage.

$$AAR_t = AR_{1t} + AR_{2t} + \dots + AR_{it} + \dots + AR_{nt} / n \quad (4)$$

5. In the last step, average cumulative abnormal return (CAAR) values are calculated using the acquired average abnormal return (AAR) values at the periods selected inside the event window.

$$CAAR_{(t,-t-1,t)} = AAR_t + AAR_{t-1} + \dots + AAR_n \quad (5)$$

AAR: Average of abnormal returns on day 't',

6. CAAR: cumulative average abnormal returns on day 't' are shown.

Analysis and Evaluation

In this part of the research, the average abnormal return (AAR) and cumulative abnormal return (CAAR) outcomes of companies whose corporate governance rating score remained constant/decreased/increased in comparison to the prior year were analyzed within the framework of the method chosen while taking into account the primary objective of the research.

Table 1: Outcomes of the AAR for Shares having a Corporate Governance Rating Score as Fixed/Up/Down Compared to the Prior Period

Days	Fixed		Up		Down	
	AAR	P-Value	AAR	P-Value	AAR	P-Value
-20	0,0121	0,3062	0,00037	0,0133**	-0,00343	0,13641
-19	-0,0064	0,2264	-0,00081	0,0245**	0,00233	0,0867*
-18	-0,015	0,3939	-0,00102	0,0403**	-0,00623	0,23846
-17	-0,009	0,3467	-0,0007	0,0284**	0,005	0,21307
-16	0,0015	0,0794*	0,0011	0,0420**	0,00656	0,26253
-15	0,0041	0,1176	-0,00025	0,0094***	-0,00144	0,0694*
-14	-0,0014	0,0354**	-0,00034	0,0136**	0,00073	0,0342**
-13	-0,0066	0,2152	-0,00027	0,0105**	0,00823	0,18583
-12	0,003	0,1316	0,00171	0,06673*	0,00023	0,0101**
-11	0,000	0,0018***	-0,00192	0,06421*	0,00078	0,0311**
-10	0,0018	0,0933*	0,00148	0,05216*	0,00388	0,13515
-9	0,0041	0,1148	-0,00075	0,02706**	-0,00132	0,0617*
-8	0,0007	0,0214**	-0,0011	0,04105**	0,00007	0,0030***
-7	-0,0089	0,2638	0,00113	0,04208**	0,00173	0,0962*
-6	0,0016	0,0535*	0,00101	0,03791**	0,00004	0,0016***
-5	0,0023	0,0880*	-0,00056	0,0218**	-0,00077	0,0340**
-4	0,0038	0,1456	0,00043	0,01322**	0,00322	0,14282
-3	-0,0094	0,4041	-0,00025	0,0093***	0,00797	0,13867
-2	-0,0002	0,0073***	-0,00073	0,0244**	0,00036	0,0146**
-1	-0,0078	0,4019	-0,00032	0,0124**	-0,00316	0,11323
0	-0,0056	0,2339	0,00205	0,0664*	-0,00009	0,0022***
1	0,000	0,0014***	0,00235	0,0832*	-0,00459	0,19721
2	-0,0017	0,0517*	0,00083	0,0321*	0,00739	0,23799
3	0,0035	0,0837*	0,00162	0,05283*	0,00055	0,0231**
4	0,0055	0,1666	-0,00056	0,0220**	-0,0027	0,0977*
5	-0,0015	0,0346**	0,00036	0,01443**	-0,00141	0,0519**
6	-0,0032	0,0618*	-0,0009	0,03627**	-0,00652	0,2596
7	-0,0151	0,4881	0,00003	0,0011***	-0,00512	0,12065
8	-0,0134	0,2741	-0,00082	0,0314**	-0,00536	0,14793
9	0,0039	0,1536	-0,00099	0,0394**	-0,0042	0,13883
10	0,0008	0,0259**	-0,00082	0,0334**	-0,00593	0,18565
11	-0,0071	0,3172	-0,00056	0,0231**	0,00047	0,0155**
12	0,0015	0,0599*	-0,00052	0,0214**	0,00398	0,1363
13	0,0024	0,1024	-0,00042	0,01374**	-0,00392	0,15309
14	0,0001	0,0041***	-0,0007	0,02648**	0,00125	0,0340**
15	-0,0016	0,0637*	0,00242	0,0908*	-0,00528	0,17878
16	-0,0004	0,0213**	-0,00035	0,0134**	-0,01	0,29322
17	-0,0015	0,0616*	-0,00004	0,0016***	-0,00148	0,0364**
18	-0,0014	0,0767*	-0,00055	0,0229**	0,0006	0,0186**
19	-0,0047	0,1695	0,00015	0,0058***	0,00838	0,19432
20	0,003	0,0921*	-0,00045	0,0167**	0,00049	0,0146**

*,** and *** denote significance at the 1%, 5% and 10% level, respectively.

The AAR results for fixed/increasing/decreasing shares in comparison to the prior quarter are shown in Table 1 along with the corporate governance rating score. Within a 20-day window, the obtained AAR values are displayed on the day before, the day of, and the day after the release of the corporate governance rating score. When the shares with the same corporate governance rating scores as the prior period are examined overall, the negative AAR value on the 0th day, or the day of the event, is the first thing that stands out. The AAR realized on this day, it can be shown, lacks statistical significance. Six positive and seven negative significant average abnormal returns stand out in the 20 days following the event. AAR with positive 1% significance on the second day, 1% significant and negative AAR on the third day, AAR with positive 1% significance on the fourth day, and 5% significant positive AAR on the fifth day are noticed when the event is taken into account. Furthermore, it's possible to demonstrate that the fourth day's positive average abnormal return lacks statistical significance. On the other hand, it is interesting to note that the positive significant AAR value is greater than the negative significant AAR value when we focus on the 20 days before to the event date.

It is notable that all AAR values are statistically significant when the AAR findings for the shares are examined, particularly for those shares whose corporate governance rating score has increased from the prior analysis period. Another noteworthy aspect of the table is the occurrence of a 1% significant positive average anomalous return on the event day. It is counted that 13 significant negative and 7 significant positive AAR values in the 20 days after and before the event day. On the first, second, and third days following the event date, an AAR value with 1% significant positive, 5% negative, and positive 5% statistical significance is determined. Upon examining the first five days before to the occurrence of the event, nevertheless, the negative AAR value is -.1, -.2, and -.5 on days, and on day -3, it is discovered that it has 10% significance. In addition, the presence of a positive 5% significant AAR value formed in -4 days is also reflected in the table. In general, the pre- and post-event examination spectrum demonstrates the existence of statistically significant results, both positive and negative. Consequently, positive abnormal returns with varying degrees of significance occur in the first days following the event date, whereas negative significant abnormal returns arise in the days that follow, in companies whose corporate governance score has increased in comparison to the prior period.

In the first place, on the 0th day, on the day of the event, a negative AAR value with 10% statistical significance stands out when glancing at the AAR outcomes of the shares whose corporate governance rating declined compared to the prior period. In addition, a general analysis of the table reveals that there were 8 positive and 3 negative abnormal return values in the 20 days before the event occurred, as well as 5 positive and 3 negative AAR values in the 20 days after it. Although there were negative and positive AAR values on the first and second days following the event, respectively, these values were not statistically significant. The average abnormal returns were statistically significant at levels of 5%, 1%, and 5%, respectively, on the third, fourth, and fifth days after the event date. On the other hand, a negligible negative average abnormal return happens on the first day prior to the event date.

The presence of statistically significant results in many directions and in the period of both pre-event and post-event analysis draws attention when the analysis is assessed in

the context of research hypotheses. In this perspective, the H_{0A} , H_{0B} , H_{0C} hypothesis is rejected for the markets where the corporate governance rating score is stable/increasing/decreasing compared to the previous period and the H_{1A} , H_{1B} , H_{1C} hypothesis is accepted. In addition, it was claimed that the market was not efficient in the semi-strong form within the scope of the change in the corporate governance rating score.

Table 2: Outcomes of the CAAR for Shares having a Corporate Governance Rating Score as Fixed/Up/Down Compared to the Prior Period

	Fixed		Up		Down	
[-20,20]	-0,0662	0,2998	0,00033	0,0017***	-0,00873	0,0423**
[-15,15]	-0,0445	0,2201	0,00263	0,0168**	-0,01094	0,0588*
[-10,10]	-0,0389	0,2229	0,00349	0,0282**	-0,01597	0,1148
[-5,5]	-0,0111	0,1341	0,00522	0,05714*	0,00676	0,0716*
[-1,1]	-0,0134	0,3664	0,00408	0,0820*	-0,00784	0,17707
[-20,0]	-0,0297	0,291	-0,00179	0,0135**	0,02476	0,16314
[-15,0]	-0,0185	0,2338	0,00132	0,0114**	0,02045	0,14819
[-10,0]	-0,0176	0,2707	0,00239	0,0266**	0,01192	0,11478
[-5,0]	-0,0169	0,3988	0,00062	0,0093***	0,00752	0,0906*
[0,2]	-0,0073	0,1524	0,00523	0,1081	0,00271	0,0629*
[0,5]	0,0002	0,0026***	0,00665	0,0951*	-0,00086	0,0149**
[0,10]	-0,0269	0,1679	0,00315	0,0345**	-0,02798	0,27794
[0,15]	-0,0316	0,1715	0,00336	0,0320**	-0,03147	0,24483
[0,20]	-0,0365	0,1996	0,00212	0,0179**	-0,03349	0,25213

*,** and *** denote significance at the 1%, 5% and 10% level, respectively.

Table 2 shows the CAAR findings for fixed/increasing/decreasing shares with the corporate governance rating score from the prior period. The majority of the examination intervals indicate negative outputs in the CAAR results for the shares whose corporate governance rating score did not change from the previous period, yet it's noted that these values do not have statistical significance. The most noticeable feature of the table, nonetheless, is the 10% unisignificant positive CAAR value in the [0,5] window. For the first five days following the event date, this can be stated as a cumulative positive market perception for companies with fixed corporate governance scores. Once the CAAR figures for the shares whose corporate governance rating scores increased compared to the prior period are evaluated, it becomes apparent that all windows, with the exception of the [0,2] window, have statistically significant CAAR values. This suggests that the event will have a positive effect both in the short- and long-term in selected time interval. Lastly, take a glance at the CAAR findings for the shares whose corporate governance rating decreased from the prior timeframe. The CAAR results of the shares whose corporate governance rating declined in comparison to the prior period were examined in detail, and we discovered that while significant positive CAAR was found at the level of 1% in the [-5.5], [-5.0], and [0.2] windows, a negative 1% significance CAAR value was found in the [-15.15] window. Moreover, the [-20, -20] window's 5% negative CAAR value gets attention. When the [0,5] window of the table is analyzed, a 5% significant negative cumulative average abnormal return appears. This condition emphasizes the existence of a short-term negative effect

regarding the shares whose corporate governance score has decreased compared to the prior period.

Conclusion

In the last years of the 1970s, conventional finance, which operates on the tenet of rational conduct and assumes that people always make rational judgments, lost some of its earlier vigor, and various problems relating to traditional finance ideas started. Traditional finance and many of its underlying assumptions have tended to be disregarded by financial markets and economics in favor of a more selective way of thinking. With a view to replacing a spouse, kid, employer, or anybody else with some understanding with a more realistic financial actor model that emphasizes homo sapiens, behavioral finance has emerged. It rejects the homoeconomicus assumptions upheld by classical finance. The field of behavioral finance studies the influence of psychological and social variables on financial markets. The underlying premise of this examination is that people are illogical, and a secondary concern is the impact of psychological fallacies and cognitive dissonances on people's decision-making processes.

On the other hand, the expanding market role of the private sector, fresher levels of competition, technical advancements, and the tightening of international economic linkages all contribute to the acceleration of globalization. The relevance of the idea of corporate governance is significantly increased by the pace of globalization. Furthermore, recent large-scale business bankruptcies highlight the significance of corporate governance operations once again. Since the individuals who own the firm shares are impacted by the bankruptcy, the value of business management is multiplied by two. Corporate governance, which has lately emerged as a key factor in how well businesses perform in the marketplace, is stressed as a structure that integrates all of the company's stakeholders. The methods and practices used to guide and control a corporation are known as corporate governance. A score that allows companies to be included in the Corporate Governance Index is the corporate governance compliance rating, which results from the need to adopt the corporate governance concept in the national and international arena and to compare the corporate governance activity levels of the companies over time. Moreover, a rating activity known as "corporate governance compliance rating" is described as one that assesses how well businesses adhere to the four corporate governance principles (equality, accountability, responsibility and transparency).

The research's primary goal in this area is to provide light on the potential impact of corporate governance ratings on share price and herd behavior from a new angle. The goal is to ascertain the potential impact on the share price of the up, down, and fixed fluctuations in the corporate governance rating scores of the firms listed in the Corporate Governance Index over time by employing Event Study method. According to the results of the analysis revealing the effect of the differentiation in the corporate governance rating score on the share price using the Event Study method, it has been stated that the market, which consists of increasing or decreasing shares, whose corporate governance score does not change compared to the previous period, is not an efficient market in semi-strong form. In other words, it has been determined that the market, whose corporate governance score consists of fixed/increasing/decreasing shares over the years, offers the participants the opportunity to earn above-average

returns and the existence of predictable market movements.

The association between corporate governance rating score and stock return has been the subject of several research in the financial literature. It was discovered by Sakarya (2011), Yenice & Dölen (2013), Yavuz et al. (2015), Yapa (2017), and Kevser & Doğan (2021) that stock returns and corporate governance ratings have a substantial positive or negative association. Moreover, research by Turnacıgil et al. (2019) and Sakarya et al. (2017) revealed no connection between corporate governance rating and stock returns. This study will address a significant gap in the literature by analyzing the impact of differentiation in corporate governance score (down/up/fixed) on stock returns, which is how it varies from previous studies in the field and approaches corporate governance rating from an unique perspective. This study fills a gap in the literature and offers additional data that market participants may use by examining the share price interaction of the corporate governance rating score with a broad evaluation and from the standpoint of corporate governance capacity under the basic assumptions and constraints of the event study method. In the future, it's predicted that an alternative viewpoint on corporate governance rating evaluation will add to the literature on the subject.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%40), 2. Author (%40), 3. Author (%20) Data Acquisition: 1. Author (%40), 2. Author (%40), 3. Author (%20) Data Analysis: 1. Author (%40), 2. Author (%40), 3. Author (%20) Writing up: 1. Author (%40), 2. Author (%40), 3. Author (%20) Submission and Revision: 1. Author (%40), 2. Author (%40), 3. Author (%20)

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%40), 3. Yazar (%20) Veri Toplanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%40), 3. Yazar (%20) Veri Analizi: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%40), 3. Yazar (%20) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (40), 3. Yazar (%20) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%40), 3. Yazar (%20)

References / Kaynakça

- Adamska, A. & Dabrowski, T. J. (2016). Do investors appreciate information about corporate social responsibility? Evidence from the polish equity market. *Inzinerine Ekonomika/Engineering Economics*, 27(4), 364-372. DOI: 10.5755/j01.ee.27.4.13377
- Alves, C. & Mendes, V. (2004). Corporate governance policy and company performance: *The Portuguese case. An International Review*, 12(3), 290-301. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8683.2004.00370.x>
- Amba, S. M. (2014). Corporate governance and firms' financial performance. *Journal of Academic and Business Ethics*, 8(1), 1. <https://doi.org/10.1002/jife.1883>
- Aytekin, M. ve Sönmez, A. R. (2016). Kurumsal yönetim uygulamalarının işletme performansına etkisi [Impacts of corporate governance practises on business performance]. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 30-39.
- Bainbridge, S. M. (2012). *Corporate governance after the financial crisis*. Oxford University Press. (2021, 11 Kasım). Erişim adresi: [https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=IqBpAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Bainbridge,+S.+M.+\(2012\).+Corporate+Governance+After+the+Financial+Crisis.+Oxford++University+Press.&ots=DqhdAqdXuC&sig=P0mmzdizVKK1LW1T9ru2fcmq7Wo&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=IqBpAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Bainbridge,+S.+M.+(2012).+Corporate+Governance+After+the+Financial+Crisis.+Oxford++University+Press.&ots=DqhdAqdXuC&sig=P0mmzdizVKK1LW1T9ru2fcmq7Wo&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)
- Baker, H. K. & Nofsinger, J. R. (2002). Psychological biases of investors. *Financial Services Review*, 11(2), 97-116.
- Ball, R. & Brown, P. (1968). An empirical evaluation of accounting income numbers. *Journal of Accounting Research*, 6(2), 159-178. DOI:10.2307/2490232
- Barak, O. (2006). *Anomalies in stock markets and behavioural finance models developed to explain these a practise in ISE*, (doctoral thesis), Gazi University Institute of Social Sciences, Ankara.
- Bauer, R., Guenster, N. & Otten, R. (2008). Empirical evidence on corporate governance in europe: The effect on stock returns, firm value and performance. *Working Paper. EFMA 2004 Basel Meetings Paper*.
- Bekçioğlu, S., Öztürk, M. ve Kaderli, Y. (2004). Kurulan İşbirliklerinin İMKB'ye Kayıtlı İzocam, Çelebi ve Netaş Firmalarının Hisse Senetleri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Bir Olay Etüdü Denemesi [Measuring the impact of established collaborations on the stocks of Izocam, Çelebi and Netaş companies registered on the ISE: An case study experiment]. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (21), 43-48.
- Bhatt, B. K. & Chauhan, A. A. (2014). Behavioral finance: A new paradigm of finance. *Internationl Journal of Application or Innovation in Engineering of Management*, 3(2), 359-362. DOI: 10.20908/ijarsijmca.v2i4.3777
- BİST (Borsa İstanbul), 2021. *Bist Piyasa Değeri Ağırlıklı Pay Endeksleri Temel Kuralları*. (2021, 30 Kasım). Erişim adresi: <https://www.borsaistanbul.com/files/bist-piyasa-degeri-agirlikli-pay-endeksleri-temel-kurallari.pdf>,
- Black, B. S., Jang, H. & Kim, W. (2006). Does corporate governance predict firms' market values? Evidence from Korea. *The Journal of Law, Economics, and Organization*, 22(2), 366-413.

Black, B. S., Love, I. & Rachinsky, A. (2006). Corporate governance indices and firms' market values: Time series evidence from Russia. *Emerging Markets Review*, 7(4), 361-379. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2006.09.004>

Burton, E. T. & Shah, S. N. (2013). Behavioral Finance: Understanding the social, cognitive, and economic debates (Vol. 854). John Wiley & Sons.

Clarke, T. & Rama, M. (2008). Fundamentals of Corporate Governance, Los Angeles: SAGE Publications.

Çarıkçı, İ. H., Kalaycı, Ş. & Gök, İ. Y. (2009). Kurumsal yönetim-şirket performansı ilişkisi: imkb kurumsal yönetim endeksi üzerine ampirik bir çalışma [The relation between the corporate governance index and the profit of companies' stocs: An application in Bist]. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1).

Çonkar, K., Elitaş, C. & Atar, G. (2011). İmkb Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki (XKURY) Firmaların finansal performanslarının topsis yöntemi ile ölçümü ve kurumsal yönetim notu ile analizi [Measurement of financial management of firms taking place in institutional index with topsis method and its analysis with institutional administration note]. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1), 81-115.

Dağlı, H., Ayaydın, H. & Eyüboğlu, K. (2010). Kurumsal yönetim Endeksi Performans Değerlendirmesi: Türkiye örneği [Corporate governance index performance evaluation: Case of Turkey]. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (48), 18-31.

Ege, İ., Topaloğlu, E. E. & Özyamanoğlu, M. (2013). Finansal performans ile kurumsal yönetim notları arasındaki ilişki: Bist üzerine bir uygulama [Relationship between financial performance and corporate governance scores: Application in BIST]. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 100-117.

Erdoğan Coşkun, D. (2015), The Effect of Corporate Governance Index (XKURY) on Firm's Financial Performance: A Study on BIST 100. (doctoral thesis), *Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, Isparta.

Erdoğan, M. & Öztürk, M. S. (2016). Kurumsal yönetim endeksinde yer alan işletmelerin performansına etki eden finansal oranların incelenmesi [Analyzing the financial ratios affecting the performance of the enterprises included in the corporate governance index]. *World of Accounting Science*, 18.

Esendemirli, E. & Erdener Acar, E. (2016). Finansal performans ve kurumsal yönetim derecelendirme notları: Borsa istanbul kurumsal yönetim endeksi 2013-2014 yılları karşılaştırması [A comparative study of financial performance and corporate governance ratings: Borsa istanbul corporate governance index 2013-2014]. *World of Accounting Science*, 18.

Estrada, J. (2001). Law and behavioral economics. Artigo apresentado no Encontro do Latin American Law and Economics Association em Santiago, Chile.

Fama, E. F. (1965). Random walks in stock market prices. *Financial Analysts Journal*, 51(1), 75-80. <https://doi.org/10.2469/faj.v51.n1.1861>

Fama, E. F. (1970). Efficient capital markets: A review of teory and empirical work. *The Journal of Finance*, 25(2), 383-417. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1970.tb00518.x>

Faruque, M. U. (2011). An empirical investigation of the arbitrage pricing theory in a frontier stock market: Evidence from Bangladesh. *Munich Personal RePEc Archive*, Paper

No: 38675, 443-465.

Güçlü, H. (2010). *Kurumsal yönetim uyum derecelendirmesi*. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayını.

Gupta, P. & Sharma, A. M. (2014). A study of the impact of corporate governance practices on firm performance in Indian and South Korean Companies. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 133, 4-11. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.163>

Iqbal, S., Nawaz, A. & Ehsan, S. (2019). Financial performance and corporate governance in microfinance: Evidence from Asia. *Journal of Asian Economics*, 60, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2018.10.002>

Iskander, M. & Chamlou, N. (2000). Corporate governance: A framework for implementation. The World Bank.

Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263-292. <https://doi.org/10.2307/1914185>

KAP (Kamuyu Aydınlatma Platformu), 2021. *BİST Kurumsal Yönetim Endeksi*, (2021, 9 Aralık). Erişim adresi: <https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler>

Karayel, M. & Gök, İ. Y. (2009). Kurumsal yönetim-performans ilişkisi: İmkb kurumsal yönetim endeksine kayıtlı halka açık şirketlerde bir araştırma [Relationship between corporate governance and performance: A research on publicly held corporations listed in Imkb corporate governance index]. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 9-28.

Kevser, M. & Doğan, M. (2011). Kurumsal yönetim derecelendirme notu duyurularının hisse senedi getirisi üzerindeki etkisi: Türkiye için olay çalışması [The effect of corporate governance rating note announcements on stock returns: An event study for Turkey]. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 166-184. <https://doi.org/10.11611/yead.815123>

Khotari, S. P. & Warner, J. B. (2006). Econometrics of event studies. *Handbook of Empirical Corporate Finance*, 3-36. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.608601>

Klein, P., Shapiro, D. & Young, J. (2005). Corporate governance, family ownership and firm value: The Canadian evidence. *Corporate Governance: An International Review*, 13(6), 769-784. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8683.2005.00469.x>

Kula, V. & Baykut, E. (2014). Kurumsal yönetim derecelendirme notu ile piyasa değeri arasındaki ilişki: Bist Xkury şirketleri üzerine bir araştırma [Relationship between corporate governance ratings and firm market value: An analysis of Bist Xkury companies]. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 1-17.

Kyereboah-Coleman, A. (2008). Corporate governance and firm performance in Africa: A dynamic panel data analysis. *Studies in Economics and econometrics*, 32(2), 1-24. <https://doi.org/10.1080/10800379.2008.12106447>

Major, E. & Marques, A. (2009). IFRS introduction, corporate governance and firm performance: Evidence from Portugal. *Journal of Applied Management Accounting Research*, 7(2).

Malkiel, B. G. (2003). The efficient market hypothesis and its critics, *The Journal of Economic Perspectives*, 17(1), 59-82.

Millstein, I. M. (2000). *Corporate Governance: The Role of Market Forces*. (2021, 8 Kasım). Erişim adresi:

<https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA65862125&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=00297054&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon%7E5b5fe2080>

Ndikwe, T. K. & Owino, E. O. (2016). Corporate governance and financial performance of public schools in Kenya. DOI: 10.13140/RG.2.2.12668.74886

Nuryana, Y. & Surjandari, D. A. (2019). The effect of good corporate governance mechanism, and earning management on company financial performance. *Global Journal of Management and Business Research*.

OECD (Organisation For Economic Cooperation and Development), 2015. *Principles of Corporate Governance- G20 Version*. (2021, 08 Kasım). Erişim adresi: <https://www.oecd.org/daf/ca/Corporate-Governance-Principles-TUR.pdf>

Önder, Ş. & Kavak, N. N. (2019). Sigorta şirketlerinde kurumsal yönetim ve finansal performans arasındaki ilişki [Relationship between corporate governance and financial performance in insurance companies]. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (62), 170-183.

Öztürk, S., Ekinci, S. & Yılmaz, T. (2020). Kurumsal yönetim endeksinde bulunan ve bulunmayan işletmelerin finansal durum analizi: Bist örneği [Financial situation analysis of businesses available and unavailable in Bist corporate governance index]. *Verimlilik Dergisi*, (1), 27-53.

Pompian, M. M. (2011). Behavioral finance and wealth management: How to build investment strategies that account for investor biases, John Wiley & Sons, (667).

Ritter, J. R. (2003). Behavioral Finance. *Pacific-Basin Finance Journal*, 11(4), 429-437.

Sağlam, M. & Karan, M. B. (2019). Küçük ve orta ölçekli şirketlerde finansal performans ve kurumsal yönetim ilişkisi: Borsa İstanbul gelişen şirketler piyasası üzerine bir uygulama. [Relationship between financial performance and corporate governance in small and medium sized companies: An empirical analysis on Borsa İstanbul emerging companies market]. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(4), 583-598. <https://doi.org/10.24988/ije.2019344845>

SAHA, 2021. *Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notlarının Anlamı*, (2021, 25 Kasım). Erişim adresi: <http://www.saharating.com/~saharati/kurumsal-yonetim-derecelendirmesi/kurumsal-yonetim-derecelendirme-notlarinin-anlami/>

Sakarya, Ş. (2011). İmkb kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki şirketlerin kurumsal yönetim derecelendirme notu ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin olay çalışması (event study) yöntemi ile analizi [The rating scores of the enterprises in scope of the ise corporate governance index and the analysis of relations between the stock returns with the event study method]. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(13), 147-162.

Sakarya, Ş., Yazgan, K. F. & Yıldırım, H. H. (2017). Kurumsal yönetim derecelendirmesinin hisse senedi performansına etkisi: bist kurumsal yönetim endeksi üzerine bir inceleme [The effect of corporate governance ratings on the share performance: An investigation from BIST corporate governance index]. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 18(40), 55-76.

Sandıkçıoğlu, A. (2005). Kurumsal Yönetim Uyum Derecelendirmesi, Sermaye Piyasası

Kurulu Ortaklıklar Finansmanı Dairesi, Yeterlik Etüdü, Ankara.

Shahwan, T. M. (2015). The effects of corporate governance on financial performance and financial distress: Evidence from Egypt. *Corporate Governance*.

Shiller, R. J. (2003). From efficient markets theory to behavioral finance. *Journal of Economic Perspectives*, 17(1), 83-104.

Taştan, B. (2018). *BİST Kurumsal Yönetim Endeksi*, (2021, 30 Kasım). Erişim adresi: <https://www.kobirate.com.tr/content/Kurumsal-Yonetim-Endeksi.pdf>

Tong, L. (2010). Event study analysis of share price and stock market index data. Department of Computing Science And Mathematics University Of Stirling.

Tufan, C. & Sarıççek, R. (2013). Davranışsal finans modelleri, etkin piyasa hipotezi ve anomalilerine ilişkin bir değerlendirme [Behavioral finance models, efficient market hypothesis and an assessment of its anomalies], *Trakya University Journal of Social Science*, 15(2).

Turan, Ü. & Bayyurt, N. (2013). Kurumsal yönetim, mülkiyet yapısı ve performans [Corporate governance, ownership structure and performance]. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (585), 27-40.

Turnacıgil, S., Güler, H. & Doğukanlı, H. (2019). The effect of corporate governance on stock returns by pvar: An investigation in Bist. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 3(2), 367-380.

Wessels, R. E., Wansbeek, T. & Dam, L. (2016). What is the relation (if any) between a firm's corporate governance arrangements and its financial performance?. *Multinational Finance Journal*, 20(4), 323-354.

Yapa, K. (2017). BİST kurumsal yönetim endeksi şirketlerinin derecelendirme notu ilanının hisse senedi getirileri üzerine etkisi [The effect of the corporate governance rating's announcement on the stock returns of firms in Bist corporate governance index]. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 437-458.

Yavuz, S., Yıldırım, S. & Elmas, B. (2015). Kurumsal yönetim endeksi ile şirket hisse senedi getiri ilişkisi: Bist'de bir uygulama [The relation between the corporate governance index and the profit of companies' stocks: An application in Bist]. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 73-82.

Yenice, S. & Dölen, T. (2013). İmkb'de işlem gören firmaların kurumsal yönetim ilkelerine uyumunun firma değeri üzerindeki etkisi [The effect of harmonization to the principles of corporate governance on the firm value of publicly-traded firm in ise]. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 199-213. <https://doi.org/10.11122/ijmeh.2013.9.19.332>

Yıldırım, M., Altan, İ. M. & Gemici, R. (2018). Kurumsal yönetim ile finansal performans arasındaki ilişkinin entropi ağırlıklandırılmış topsis yöntemi ile değerlendirilmesi: Bist'te işlem gören gıda ve içecek şirketlerinde bir araştırma [Evaluation of the relationship between corporate governance and financial performance by entropy based topsis method: A study on food and beverage companies traded on the İstanbul stock exchange (Bist)]. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(2), 130-152. <https://doi.org/10.29067/muvu.340436>

2023, 12 (2), 1057-1068 | Research Article

James Griffin's Critical Approach Toward Human Rights in Relation to The Ottoman Practice

Ertuğrul GÖKÇEKUYU¹

Abstract

James Griffin's book "On Human Rights" is a critical account of the global leading imposition of human rights experience. Griffin provides a systematic outlook of the universality of human rights on basis of three key concepts: autonomy, liberty and a minimum provision. This article provides an analysis of Griffin's critique and how the Ottoman practice of rights and duties overlaps and differs. According to Griffin Human Rights in the last fifty years has become a standing symbol of the Western global influence in promoting justice, fairness, political freedoms and equities as a human condition to be universally respected and acknowledged as an unalienable fundament. A condition that is formed through revolutions and major wars in the last couple of centuries so vigorous that gave birth to the need to protect the normative agent as is described by James Griffin. Griffin makes a philosophical case for the three concepts of autonomy, liberty and minimum provision. Upon further reading "On Human Rights" one encounters problems of practical nature that Griffin neither offers a clear explanation nor a functional framework for what he believes human rights ought to be. This book does however provide an invigorating debate on the question of how a discourse of rights can be uniquely different in virtue of distinct moral foundations. Griffin merely scrutinizes the arbitrariness of the universal declaration of human rights being based on concepts such as dignity instead of a universal shared moral theory. It is at this point that this paper perceives overlap between Griffins concepts of autonomy, liberty and minimum provision. The Ottoman practice and approach of individuals may not distinctly be labelled as human rights, yet does overlap with Griffin's philosophical account of personhood.

Keywords: Human Rights, Globalization, Ottoman Society, Religion, Society

Gokcekuyu, E. (2023). James Griffin's Critical Approach Toward Human Rights in Relation to The Ottoman Practice . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 1057-1068 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1264279>

Date of Submission	13.03.2023
Date of Acceptance	25.06.2023
Date of Publication	26.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof. Dr., Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Sciences and Public Administration, Eskişehir, Türkiye, egokcekuyu@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5037-499X

2023, 12 (2), 1057-1068 | Araştırma Makalesi

James Griffin'in İnsan Haklarına Eleştirel Yaklaşımı ve Osmanlı Uygulaması

Ertuğrul GÖKÇEKUYU¹

Öz

James Griffin'in *İnsan Hakları Üzerine* adlı kitabı, insan hakları deneyiminin küresel ölçekte empoze edilmesinin eleştirel bir açıklamasıdır. Griffin, üç temel kavram olan "özerklik, özgürlük ve asgari bir gelir" temeli üzerinden insan haklarının evrenselliğine dair sistematik fakat eleştirel bir bakış açısı sunar. Bu makale, Griffin'in insan hakları konusunda oluşturduğu eleştirinin Osmanlı hak ve ödevler anlayışı ve uygulamalarıyla ne ölçüde örtüştüğüne bakan söylemsel ve felsefi bir analizdir. Griffin'e göre insan hakları konusu özellikle son elli yıl içerisinde Batı dünyasının küresel etkisinin kalıcı bir sembolü haline gelmiştir. Bu evrensel anlayışa göre insan hakları, doğuştan var olan, devredilemez ve saygı gerektiren bir temel oluşturmuş ve insanlık durumu (*the human condition*) için adaleti, siyasi özgürlükleri ve eşitlikleri teşvik etmektedir. Son birkaç yüzyıl içinde meydana gelmiş olan devrimler, büyük savaşların şiddeti ve dehşeti ile, normatif fail (*normative agent*) olan özneyi koruma ihtiyacını doğurmuştur. Griffin, "özerklik, özgürlük ve asgari bir gelir" olarak tanımladığı bu üç kavram üzerinden felsefi içerikli bir savunma yapmaktadır. Griffin'in "İnsan Hakları Üzerine" isimli kitabında insan haklarının olması gerektiği (*ought to*) şekil ve içerik konusunda felsefi bir içerik sunarken pratik nitelikteki sorunlar hakkında işlevsel bir çerçeve sunmamaktadır. Bununla birlikte bu eser, insan hakları tartışması konusunda alternatif bir ahlaki temelin nasıl farklı olabileceği konusunda canlı bir tartışma da sunmaktadır. Griffin, evrensel ortak ahlaki bir teori yerine insan onuru (*dignity*) gibi kavramlar üzerinden evrensel insan hakları beyannamesinin keyfilğini eleştirir. Bu makalede, Griffin'in yukarıda bahsedilen özerklik, özgürlük ve asgari gelir kavramları ile Osmanlıların azınlıklara yaklaşımları arasındaki farklılıklar ve benzerlikler karşılaştırılmaktadır. Her ne kadar Osmanlı toplumsal yapısı insan hakları ifadesi olarak doğrudan nitelendirilemese de Griffin'in kişilik (*personhood*) üzerinden başlattığı felsefi tartışma Osmanlı anlayışının bu tartışma ile önemsenecek bir örtüşme içerisinde olduğunu da göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Küreselleşme, Osmanlı Toplumunu, Din, Toplum

Gokcekuyu, E. (2023) James Griffin'in İnsan Haklarına Eleştirel Yaklaşımı ve Osmanlı Uygulaması . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1057-1068 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1264279>

Geliş Tarihi	13.03.2023
Kabul Tarihi	25.06.2023
Yayın Tarihi	26.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversite, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Eskişehir, Türkiye, egokcekuyu@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5037-499X

Introduction

The quite well-known series of violent and an oppressive events during the Middle and Modern Ages in the West led to ideas of freedom, property ownership, equality and justice (Block, 2003, p. 31). To say the least the monarchs, the Church and other power elites (Heywood, 2014) were intertwined in countless conflicts and turf-wars during the European revolutionary history (Skocpol & Theda, 1979, p. 11). While European nations were in formations there were already colonial efforts which during the last century definitely effected the definitional understanding and shaping of the modern human rights and freedoms of individuals (Fernandez & Fernandez, 2017) as recognized today. The concept of human rights is all the more relevant today when various challenges such as the climate crises, radicalisation, civil wars, proxy-wars (Berman & Lake, 2019) have arisen and have consequently lead to waves of refugee crises (Canatan et al., 2017) that seep into debates of infringement of human liberties, welfare and human autonomy. As an example the world is witnessing increasing numbers of individuals who leave their home-countries to start a new life in Western countries (Greussing & Boomgaarden, 2017). Millions of Syrian refugees in the last decade have escaped fear, war and death to Türkiye and many have attempted to travel further into West, getting stuck on various Greek island (Cabot, 2019). As a consequence, new global challenges create new humanitarian crisis for minority lives.

Considering the UN declaration the right to seek asylum, the right to live an honourable life are not met (Assembly, 1948). On the Western side of the globe there are also new political ideas and deep political shifts as in terms of new radical political movements* where the Welfare State, constitutional law and the representative democracy, morality and ethical conduct have come under great pressures (Rawls, 2004, p. 51). In this respect the existence of a universal human rights declaration without a moral foundation and the support of a society does not guarantee the upholding of human rights (Griffin, 2009). It is in this respect relevant to look into the Ottoman practice and system that has had a moral religious foundation based on social justice (Nöldeke et al., 2013, p. 521). The aim of this study is to explore James Griffin's theoretical framework and human rights practices in the Ottoman Empire from a discourse analysis perspective. By examining Griffin's ideas on human rights, particularly regarding autonomy, welfare, and liberty, we can assess their applicability and relevance in understanding the historical practices of the Ottoman Empire. This examination will shed light on the extent to which the Ottoman Empire's moral religious foundation influenced the recognition and protection of human rights within its society. By bridging the theoretical and practical aspects, I aim to contribute to the understanding of human rights within different cultural and historical contexts.

Griffin's Critique: Arbitrariness

The focus of this paper in the book *On Human Rights* is about the conception of a more foundational view of human rights. For Griffin autonomy, liberty and minimal provision are concepts that advocate a moral foundation (Aristoteles, 2020) for the subject who is a *normative agent*. The normative agent possesses the capacity to reason,

* Pegida is a recent example, an anti-islamist movement in Germany that works closely with the populist Geert Wilders in the Netherlands. Geert Wilders is according to the recent polls the largest political party in the Dutch parliament now.

evaluate the past be aware of the present and pursue what one would deem a good life (Kant, 2020b). The normative agent is a functioning agent who is independent in realizing his own interests. As a normative agent the individual can reason and decide what one believes should be valuable or morally weighty. For Griffin the human rights discourse is a worthy project that has immense moral significance, yet has deficiencies in terms of its conceptualization of how rights should be derived.

Griffin's normative agent exists in the present and lives in the developed, civilised world. According to Griffin, this society is an ideal place where indoctrination, brainwashing, domination, and manipulation do not exist. Griffin believes that such negative elements would undermine the normative agent, and therefore the existence of a society that ensures minimum welfare, autonomy and liberties. He perceives type of future society where humanity has evolved further down the road and shed itself from the old habits of primitiveness. Yet such an assumption does not hold in the face of Western societies that once stood symbol for social-democracies and promoted as a societal norm of tolerance for diversity and open society, nowadays advertise intolerance, hate and fear from others. At some point in history similar societal reactions were considered to be backwardness and myopic vision of the Muslims (Naff, 1963, p. 310) due to their moral foundation derived from religion.

There are in literature extensive amounts of criticism concerning religious morality which may be traced back to the Enlightenment project. As argued earlier Naff criticises this *myopic* Islamic view towards Enlightenment and therefore the inability to cope with European advancements. There are obvious reasons for why the Ottoman Empire did not move along with the political and industrial reforms while European countries were transferring into industrial nations (Inalcik et al., 1973). According to Griffin applications of conceptualized rights should find practice to have any kind of functionality or any kind of worth for that matter. The Islamic approach of individual has a great practical value on human rights. Following this argumentation next section looks into what Griffin means by autonomy, welfare and liberty.

Griffin: On Human Rights Autonomy, liberty and welfare

According to Griffin, individuals must be in capacity (MacIntyre, 2007) of reason independently as human beings are naturally equipped with reasoning faculties. Individuals to live a worthy good life respectively are in need of protection. Having human or *moral rights* means that rights must be perceived as protections against suffering of what Griffin calls *personhood*. As Griffin elaborates the three concepts there is still vagueness as the concepts remain too philosophical. The three principles of liberty, welfare and autonomy miss the practical content though there is a chapter called "applications". For Griffin, Kant's *Categorical Imperative* (Kant, 2020a) implies universality as Griffin's discourse reflects simplicity and practicality. Griffin refers to the cultural (ethnocentric) and language aspects as fundamentals for his human rights discourse and he brings the social aspects of this debate together.

Griffin's practical side can also be found in the practical approach of the Ottoman approach to life (Gokcekuyu, 2017, p. 633). The Ottoman practice is based on the Islamic teachings and invites the individual to contemplate about life (Inalcik, 1968). The very first verse that is revealed is an invitation to act upon that action to fulfil its destiny in life. So according to Griffin humans are also cultural beings and should be in a liberated and maybe an advanced environment that provides these essential conditions for such

an individual to contemplate and reflect upon life and take autonomous (well-thought and considered) decisions. Griffin also refers to self-decision and self-rule by way of autonomy. He argues that individuals should have the freedom to shape and pursue their own chosen conception of life (Griffin, 2009, p. 149). Griffin also limits this ability to pursue a worthwhile life by the constant obligations of a society one finds oneself in. And the society provides for this by a minimum of education, health and minimum material provision to overcome the lack of key capacities. The principle of autonomy is a primary concept where the basic elementary provisions must be protected to pursue a worthwhile life (Griffin, 2009, p. 26). Of which the latter a choice of the individual itself that requires acknowledgment within a society and limited by that same society that comes in equal terms to everybody (Griffin, 2009, p. 39).

Griffin considers liberty, autonomy and welfare as values and thus should not be considered as just vocabulary in daily usage. So he tries to give these concepts moral and political foundations that eventually are to form the concept of *human rights*. Griffin uses historical cultural context of the ideas of Enlightenment and the reactionary movements from God shaping their own identities and own individuality. In other words, his starting point in historical vocabulary suggests that he does have a deep bonding and conviction with what he proposes as to be a new interpretation of human rights. So according to Griffin, autonomy has its essence in being an individual who is able to go after a life that he sees *worthy* (Griffin, 2009, p. 48). When such a person together with all the other individuals are able to pursue their own separate goals and they protect each other's values just by respecting each other, autonomy is then realised.

Liberty on the other hand refers to having options which are not denied or obstructed by leadership or any peer civilians. In other words, the individual has the freedom to determine for itself what his values are and is therefore able to make well-considered decisions without being intervened by others. For Griffin, this is the minimum requirements for an individual to pursue a worthwhile life. For Griffin there are also enemies of autonomy which are: indoctrination, brain-washing, domination, manipulation, conformity, conventionality, false consciousness and immaturity (Griffin, 2009, p. 151). As theoretical Griffin may be, he is adamant to the point that every culture is in capacity of owning a perception of values, which a society deems worth as human rights. Griffin's *normative agency* is the individual who is present and thus conscious of the self and the options that are available to him. Along this way Griffin deems that all individuals must be able to construct (Gokcekuyu, 2022, p. 466) their own set of values, norms and boundaries under given societal circumstances: that way many independent constructions would exist side by side in a given society. In other words, individuals may not be equal, but they must have equal circumstances in order to be able to exercise their human rights as in autonomy, liberty and welfare.

So just to summarize boldly, human rights are actually whatever a *culture* or community associates these rights in conformity with their own personhood. Griffin does make a distinction and does not consider 'freedom of residence', 'protection against attacks on honour' (Griffin, 2009, p. 196), the right to equal pay for equal work' (Griffin, 2009, p. 187) and 'holidays with pay' as human rights. Griffin closes in on the Islamic perception of the need for minimum welfare which is a fundamental right that makes it possible to exercise one's normative agency. Griffin proposes the possibility of nations or cultures finding a consensus on shared rights that align with moral and religious doctrines, allowing for a more accommodating approach.

Griffin argues that the Western cultural tradition has brought enormous improvements regarding human rights, nevertheless it is another matter when such notions are perceived as imposition on the rest of the world. Griffin does argue that tolerance and compromise are among possible solutions, yet he emphasises respect as a better alternative as respect is an essential element in a unified yet diverse world instead of the universality of human rights. The normative agency according to Griffin has the ability to choose autonomously, and besides such capacity it is essential to exercise such an autonomy, and thus require elementary liberty rights and some welfare rights. These liberty rights is not the right to do whatever one desires to do, but is merely a right to liberty that is basically essential in order to be able exist as a normative agency and exercise those provided protections. These rights that must belong to the reasoned man, is in liberty that also is the foundation of the universal standard. This standard then can be interpreted and filled in with rights such as freedom of expression, of religion, and of assembly. Griffin believes that a social existence inherent due to the human conditions to incapacitate human choices such as it used to be the case once for women lacking true liberty (Griffin, 2009, p. 161). The last category for Griffin that must be existent for human conduct are welfare rights. For Griffin welfare rights must sustain a bare minimum for normative agency to maintain intellectual capacity.

Human Rights and the Ottoman Practice

To begin the Ottoman practice was fundamentally based on Islamic creeds and teachings (Inalcik et al., 1973, p. 261). It is therefore essential to view the Islamic jurisprudence which essentially is a divine base. According to the Islamic jurisprudence all essence and meaning of life that is worthwhile is a combination of the worldly and the hereafter (Kamali, 1991). Islam not only has teachings for spiritual matters as the foundations of belief, but also the practical economic, political and societal life (El-Gamal, 2000). The societal life in Islam has alternated between individualistic but also collective social ways of life. This generally depended on how a community had developed throughout history as well as educated and whether such a society was a morally civilized one. Civilized here is in the sense of moral and educational advancements. The Ottoman society based on Islamic principles respected the choices of its subjects and the way of life that was chosen to be in line with the society (Hanley, 2016, p. 283). Yet there were also challenging spaces to societal life as there are in the Western countries such as the life of minorities. While the Western nations were being transformed around dramatic events such the French revolution in 1789 consolidating the foundation of human rights, the Ottoman empire was content with the religious interpretation of minority rights from religious perspectives.

Such was the practice during the golden age of the Islamic tradition that is taken to be exemplary. During the Prophetic period social values had come into existence gradually (*tedrijiyah*) evolving into a ordered existence that was essentially considered as to be worthwhile ('Tedric', 2022). It is an essential difference between the Western way of reformations and the Islamic societies that individuals as well as the society were not transformed by *revolutions*, but by adopting values of higher morals that influenced ethical conduct and behaviour (Uyanik, 2016). These moral values were considered to be supreme codes that would bear the rights of people and these values were the protectors of the society. So far Griffin and the Islamic narrative can find overlap, yet one breaking point with the Islamic tradition happens when Griffin perceives the right to death as a human right (Griffin, 2009, p. 212). Even in the Western understanding

euthanasia has been a major discussion for terminally ill patients with practical and moral implications in legislation (Cohen et al., 2014). Another point where Griffin and Islam part their ways is homosexuality and marriage between same sexes (El Menyawi, 2011). The Islamic communities that live by Islamic creeds do not accept same sex marriage as a fundamental right.

Human rights in Islam from the Sunni school are based on four sources: the Qur'an, the sayings of the Prophet, consensus (*Ijma*) and individual reasoning (*Qiyas*) (Khadduri, 1979, p. 213). Obviously this paper will not dwell into the Islamic jurisprudence in any depth for obvious reasons, but one development during the Ottoman period was the codification of practical applications concerning matters of individuals, minorities and society as in the *qanun-i asasi* 1876 (the constitution) (Hanley, 2016, p. 278). This development in the nineteenth century was meant to codify centuries old existing rights and freedoms into one legislation, as a reaction to the dramatic changes in Europe at that moment as matter of modernization act. Accordingly, the following rights as human rights during the Ottoman period were brought into practice by the *Hanafi* School. According to this school there are six basic values for humanity that must be protected for the barest level of life by individuals or the State. The protection of (Berween, 2002):

- Life,
- Securing food,
- Clothing and shelter,
- Education,
- The right to earn a living,
- Start a family

These six values are essential for *sustenance* and are meant to form a minimum provision just like Griffin states for the continuation of life. According to 'Izz ibn Abdul-Salam, the preference is given to necessities over needs (Malik, 2015, p. 4) when dealing with people's rights and treat them equally by giving the poorer preference over the less poor and the urgent need preference over the lesser need. According to Islam, this thinking demonstrates how human needs are to be arranged from a theoretical perspective as there is always a competition to acquire resources and how these resources are adapted to circumstances of a society and thus should be prioritized according to importance and urgency (Mayer, 2018).

From the Islamic teachings three categories of people can be distinguished:

(a) **Muslims living in an Islamic State:** These were subjects and the State regulated norms and values according to the Islamic way of life. Muslims were free people and were considered equal in judicial, political and economic sense. As we know that Muslim women were also able business women in the time of the Prophet.

(b) **Dhimmis in an Islamic State:** These were also subjects, but were people of other religions (Müftügil, 2011, p. 28). Especially people of the book and other religions were considered as dhimmis and they were all equal in judicial and economic sense. Islam perceived rulers on behalf of their constituents. A non-Muslim ruler would not be apt to rule over a majority of Muslim community. Otherwise, the Ottoman practice was that

when the majority of a community consisted of non-Muslims it was better to have a non-Muslim ruler.

(c) **Muste'men living in an Islamic State:** These were people who were given special trade privileges (Müftügil, 2011, p. 28). These people used to receive special contracts (*ahd'name*) that gave permission to be in an Islamic city temporarily. These were usually diplomatic relations and presented economic and military alliances in the beneficial interest of the Islamic State.

As for the six values in Islam the first one which is *life*, must include food, clothing, shelter, transportation, health etc. In other words, one needs a physical self, such as a healthy body that will lead to a purposeful life (Khadduri, 1979). The human soul is held high in Islam and harming an innocent soul is thus a grave sin. The Ottomans put this notion of equality into practice in their daily lives. As capitulations (*trade privileges*) started to become more known (Ari, 2004), the *muste'men* (privileged traders or ambassadors in an Islamic territory) were treated accordingly to their own religious customs, culture within the Muslim society (Ari, 2003). The Ottomans applied the principle of equality not in terms of religion but in terms of rights that every individual enjoyed within the Muslim society. So, people were different in terms of religions, which didn't mean that they were treated alien, but were respected due to the existing differences, acknowledged and yet were equally treated in terms of rights before the Islamic court. The society was to show the same respect that was accordingly stated. This meant obviously that these people could acquire property, trade property, own property and pay taxes for the protection of these rights.

The second value *religion*, has always been a basic right in Islam. The freedom to practice religion to be one's choice was deemed a priority and it was a right that there was none compulsion or obstruction in choosing one's religion or any obstruction in practicing it (Aral, 2017). Religion in Islamic tradition was a guarantee for individual guidance, individual peace, his tranquillity, his comfort and eventually his purpose in life. Religion, as Griffin argues provides the extensive morals to uphold truth, justice, and all the virtues. The *intellect or reason*, is divided into two areas in Islam. Basic and the fundamental reason, which every individual ought to possess. There is then the specialist, whose reason supersedes the reasoning and the intellect of the laymen. The more these people of the science are, the more (any) society is advanced and more it becomes individualistic, meaning autonomous. But unfortunately, in general terms there are only a so many in any given society who possess knowledge, morals and self-denying personalities.

The fourth value which is *family Life and Offspring*, is perceived in Islam as an essential guarantee of the personhood humanity and high morals that are means of propagating the human race. As such, the propagation of the human race is more of a basic value and purpose in life than merely satisfying merely carnal desires. The family is the basic unit of a society and is formed by marriage. The fifth value *wealth and property* is obviously a fundamental human value and can be interpreted as a stock or flow (Bashir, 1999). In other words, one can talk about a piece of property that generates income. Then the last value, *level above* means that comfort and luxury is a complementary level and complement the necessities. These conveniences comprise all activities and things that are not vital to preserving the five basic values but are needed to remove difficulties or impediments in life. These refer to the strengthening or expanding the

preservation of the essential level. Having a car is such an example. Not having it would make life more difficult.

Conclusion

Compared to Griffin, the Ottoman example is obviously a fit to what he believes a moral foundation should exist. For the Islamic tradition, the teachings and therefore the individual rights are considered universal. These rights can be perceived as rights not just as individual human rights but maybe more categorical as rights of Muslims and/or rights of non-Muslims depending on where such a category or individual physically might be or under which circumstances it may be. Griffin and the Islamic teachings demonstrate an overlap as these points are discussed above. Griffin as well as Islamic principles provide rights in practical terms. As Griffin defines and confines his theoretical framework to mainly three concepts, Islamic principles go beyond and have influence on judicial, political, economic life. The scope however does not prevent us to make a sound comparison between the two. Griffin does not distinguish individuals according to sex or religion and he deems that anybody has these three provisions to exercise their self-chosen options. Islam acknowledges the differences and yet does not pretend that people, men or women are exactly the same, but treats individual equally in terms of rights. I think that Griffin is attempting to make this point but, does not or cannot admit that there are differences and different roles and choices in a society.

Additionally, there are strong parallels between what Griffin describes as values instead of facts and Islamic sources, which are obviously theological values that are attained by the Creator to human beings. Since not every human being is Muslim, Islam has prohibited to coerce its own values on all peoples. When the son of Murad the Second, Fatih Sultan Mehmed conquered Istanbul, he decreed a *firman* (decree) that provided protection of all minority rights. These minorities were granted rights and protection of their life, health, property, religion and education even though they were not Muslim, and thus believed in slightly other values and rights.

Islam not only gave rights to Muslim men, but also to Muslim women. This and the right of death maybe the points where Griffin and Islam differ the most. Islam makes a separation between sameness and equality. Men and women are equal in rights, but they are not the same in their roles they fulfil in respect to relationship they are in: this does not mean they can be excluded or that they are not respected as human beings. Women have the right to conduct business, engage in trade, set up a binding contract, employ or otherwise. For example, where men in a marriage are obliged to work and provide for the family, women may wish to work and decide not to share her earnings with her husband. Men are not allowed to force to share the earnings. Islamic perception of rights is based on respect and ethics: there is no faith without the knowledge and practice of ethical conduct. As respect comes from the understanding of what ethics contain. Ethics is concerned with being able to separate the good from the bad and when necessary, initiate contact for reminding bad conduct in a respectful way. Griffin is right in his elaboration but has let go the religious morals and thus is like a ship without a compass.

The Ottoman State was a multicultural society where race, colour, ethnicity were not the criteria for whether someone had rights or not. All people were considered subjects of the State and could rise to a fulfilling and worthwhile life in social, economic and even up to limited political life. The State provided grand protection and obviously religion

played a key role. A last example would be the *Kolbasi* (security person) in the Ottoman State who would break a wine jug of a non-Muslim in a non-Muslim area would have had to pay for that jug by the Islamic Court. But that same *Kolbasi* would have been right to break a wine jug in a Muslim majority area. In this sense I find Griffin close to a universally deliberated and yet culturally diverse human rights where respect forms the foundation of that diversity. Diversity and ethical knowledge in relation to life and values are the assets to cherish respect for individuals, groups and countries. In this respect Griffin pleading for cultural diversity and tolerating compromise seems the way to go. The opposite would be imposing one's own truth on others.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

- Aral, B. (2017). The idea of human rights as perceived in the Ottoman Empire. In *Global Minority Rights* (pp. 109–138). Routledge.
- Ari, B. (2003). *The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and the Dutch Capitulations of 1612*. Bilkent Üniversitesi (Turkey).
- Aristoteles. (2020). *Politics* (1st ed.). Karbon Kitaplar.
- Ari, B. (2004). Early Ottoman diplomacy: Ad hoc period. In *Ottoman Diplomacy* (pp. 36–65). Springer.
- Assembly, U. G. (1948). Universal declaration of human rights. *UN General Assembly*, 302(2), 14–25.
- Bashir, A.-H. M. (1999). *Property rights in Islam*. 71–82.
- Berman, E., & Lake, D. A. (2019). *Proxy wars: Suppressing violence through local agents*. Cornell University Press.
- Berween, M. (2002). The fundamental human rights: An islamic perspective. *The International Journal of Human Rights*, 6(1), 61–79.
- Block, F. (2003). Karl Polanyi and the writing of the Great Transformation. *Theory and Society*, 32(3), 275–306.
- Cabot, H. (2019). The European refugee crisis and humanitarian citizenship in Greece. *Ethnos*, 84(5), 747–771.
- Canatan, K., Hıdır, Ö., Bozbayındır, G., Yar, H., Gökçekuyu, E., Bozbayındır, A. E., & Yıldırım, L. (2017). *2016 yılı Hollanda insan hakları raporu*.
- Cohen, J., Van Landeghem, P., Carpentier, N., & Deliens, L. (2014). Public acceptance of euthanasia in Europe: A survey study in 47 countries. *International Journal of Public Health*, 59(1), 143–156.
- El Menyawi, H. (2011). Same-sex marriage in Islamic law. *Wake Forest JL & Pol'y*, 1, 325.
- El-Gamal, M. A. (2000). *An economic explication of the prohibition of Riba in classical Islamic jurisprudence*. 31–44.
- Gokcekuyu, E. (2017). The Ottoman Sociopolitical Impact on the West during the European Reformation. *Muslim World*, 107(4), Article 4. <https://doi.org/10.1111/muwo.12213>
- Gokcekuyu, E. (2022). Onuf'un Sosyal İnşacılık Anlayışı. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 464–469. <https://doi.org/10.53443/anadoluibfd.1143631>
- Fernandez, C. G., & Fernandez, D. P. (2017). The adoption of the Declaration on the Right to Peace by the United Nations: A human rights landmark. *Peace Human Rights Governance*, 1(2).
- Greussing, E., & Boomgaarden, H. G. (2017). Shifting the refugee narrative? An automated frame analysis of Europe's 2015 refugee crisis. *Journal of Ethnic and Migration*

Studies, 43(11), 1749–1774.

Griffin, J. (2009). *On human rights*. OUP Oxford.

Hanley, W. (2016). What Ottoman Nationality Was and Was Not. *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 3(2), 277–298.

Heywood, A. (2014). *Global politics* (Vol. 19). Bloomsbury Publishing.

Inalcik, H. (1968). Islam in the Ottoman Empire. *Cultura Turcica*, 57, 19–29.

Inalcik, H., TEKELI, S., & ÖNEY, G. (1973). The Ottoman Empire. *The Classical Age, 1300, 1600*.

Kamali, M. H. (1991). *Principles of Islamic jurisprudence*. Islamic Texts Society Cambridge.

Kant, I. (2020a). *Fundamental principles of Metaphysics of Morals* (1st ed.). Karbon Kitaplar.

Kant, I. (2020b). *The Metaphysical Elements of Ethics* (Vol. 1). Karbon Kitaplar.

Khadduri, M. (1979). The Maslaha (Public Interest) and Illa (Cause) in Islamic Law. *NYUJ Int'l L. & Pol.*, 12, 213.

MacIntyre, A. (2007). *After virtue: A study in moral theory*. University of Notre Dame Press.

Malik, M. (2015). *Al-Maqasid Al-Shariah (the Comprehensive Objective of Shari'ah)*. 31.

Mayer, A. E. (2018). *Islam and human rights: Tradition and politics*. Routledge.

Müftügil, A. S. (2011). *Compulsory religion education and religious minorities in Turkey*.

Naff, T. (1963). Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789-1807. *Journal of the American Oriental Society*, 83(3), 295–315.

Nöldeke, T., Schwally, F., Bergsträßer, G., & Pretzl, O. (2013). *The History of the Qur'ān: By Theodor Nöldeke*. Brill.

Rawls, J. (2004). A theory of justice. In *Ethics* (pp. 229–234). Routledge.

Skocpol, T., & Theda, S. (1979). *States and social revolutions: A comparative analysis of France, Russia and China*. Cambridge University Press.

Tedric. (2022). In *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tedric>

Uyanık, M. (2016). 'Modern İslam Düşüncesi'nin Teşekkül Devri: Modernist ve Gelenekselci Eğilimler Merkezli Bir İnceleme. *Muhafazakar Düşünce/Conservative Thought*, 12(47).

2023, 12 (2), 1069-1094 | Research Article

Türkiye's Export Analysis with Specific Reference to OECD Countries: 1982Q1 and 2021Q

Zelha ALTINKAYA¹

Kaveh A. ADLİ²

Uğur ŞENER³

Abstract

International economics is a field that primarily examines the liberalization of trade and its impact on a country's gross domestic product (GDP). The trade policies in the World economy, specifically Türkiye as a developing economy, have experienced different cycles since the 1980s, and Türkiye has been following liberal trade policies in an attempt to overcome instabilities in its economy since 24 January 1980. In particular, the long-term, including, the 1994, 2001, 2018 currency crises in Türkiye, the 1997 Asia, the 2007-2009 global financial crisis, and the 2020-2022 Covid 19 global recession, further increases significance of the analysis. This article specifically explores the effects of neo-liberal trade policies on Türkiye and its primary export market, the OECD countries. In particular, the impact of changes in the OECD Countries' GDP on Turkish exports is analyzed in relation to the Terms of Trade (TOT) and foreign exchange (FX) volatility of the Turkish Lira through Auto Regressive Distributed Lag (ARDL) method. The results reveal that Türkiye's exports follow a statistically significant correlation with OECD's GDP and FX volatility but not with the TOT for the period between 1982Q1 to 2021Q1. However, the lagged variables evaluated by the ADRL method indicate that five periods of lagging Turkish exports have a statistically significant relationship with two periods of lagging GDP of OECD, and one period of lagging FX, as well as with one period of lagging TOT. This article also offers valuable insights into the impact of exceptional events like COVID-19 pandemic on national economies, thus findings presented in this paper can help governments and policy makers predict potential implications of other extraordinary circumstances or global disasters and make informed decisions to mitigate their impact on the national economy. This is a long term analysis of neoliberal FX policies applied in Türkiye.

Keywords: Türkiye, OECD; Export, Foreign Exchange, Terms of Trade, ARDL, Neoliberalism

Altinkaya, Z. , Ahmadi Adli, K. & Şener, U. (2023). Türkiye's Export Analysis with Specific Reference to OECD Countries: 1982Q1 and 2021Q1 . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 1069-1094 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1247321>

Date of Submission	03.02.2023
Date of Acceptance	25.06.2023
Date of Publication	27.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc.Prof., Yalova University, F. E.A.S., Yalova, Türkiye, zelha.altinkaya@yalova.edu.tr, ORCID:0000-0002-6964-7182

² G. Student, ITU, Graduate School , Business M, Istanbul, Türkiye, adli21@itu.edu.tr, ORCID:0000-0002-5549-3258

³ Asst. Prof., Istanbul Aydin University, Faculty of.E.A.S.T., Business M, Istanbul, Türkiye, usener@aydin.edu.tr, ORCID:0000-0001-5524-1707

2023, 12 (2), 1069-1094 | Araştırma Makalesi

OECD Ülkeleri Örneğinde Türkiye'nin İhracat Analizi: 1982Q1 ve 2021Q1

Zelha ALTINKAYA⁴

Kaveh A. ADLİ⁵

Uğur ŞENER⁶

Öz

Uluslararası ekonomi, öncelikle, dış ticaretin serbestleştirilmesine, ve bu serbestleşmenin bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) üzerindeki etkilerine odaklanır. Özellikle, Türkiye, dünya ekonomisindeki pek çok gelişmekte olan ülke gibi, ekonomisinde yaşanan istikrarsızlıkların etkisiyle, 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren, neoliberal dış ticaret politikaları izlemeye başlamıştır. Bu nedenle, neo-liberal ticaret politikalarının Türkiye ihracatı üzerindeki etkisini analiz etmek çok daha fazla önem kazanmıştır. Özellikle, Türkiye'de 1994, 2001, 2018 döviz krizleri, 1997 Asya krizi, 2007-2009 küresel finansal krizi ile 2020-2022 Covid 19 küresel durgunluk dönemleri, bu önemi daha da artırmaktadır. Bu çalışmada, ihracatında en büyük paya sahip olan OECD ülkelerinin GSYH' lerindeki değişikliklerin, Türkiye'nin dış ticaretini etkilediği varsayılmaktadır. Bu çalışma, OECD ülkelerinin GSYH'deki değişimlerin, dış ticaret hadleri (TOT) ve döviz (döviz) oynaklığının, Türkiye'nin ihracat talep fonksiyonunu oluşturan önemli değişkenler olduğunu iddia etmektedir. Bu değişkenlerin, Türkiye ihracat modeli üzerindeki etkisi otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) yöntemi ile analiz edilmektedir. Araştırma, 1982Ç1-2021Ç1 arasındaki döneme ait istatistiklere dayanmaktadır. Sonuçlar, Türkiye'nin ihracatının OECD'nin GSYH ve Türk Lirası-ABD doları kurunun değişimi ile istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyona sahip olduğunu, ancak ticaret hadleri ile ilişkilendirmediğini ortaya koymaktadır. Ancak, gecikmeli değişkenler ADRL yöntemi ile değerlendirildiğinde, beş dönem gecikmeli Türkiye ihracatının iki dönem gecikmeli OECD GSYH, bir dönem gecikmeli döviz kuru değişimleri ve bir dönem gecikmeli ticaret hadleri ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi vardır. Bu da, ihracat pazarındaki OECD ülkelerinin GSYH'ndeki değişimlerin, Türkiye'nin ihracatını doğrudan etkilediğini ortaya koyduğu gibi, COVID-19 salgını gibi ekonomik durgunluğa neden olan durumlarda, bu ülke ekonomilerdeki değişimlerin Türkiye ihracatı üzerinde ne kadar etkili olacağı konusunda öngöründe bulunmasını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, OECD; İhracat, Döviz Kuru, Ticaret Hadleri, ARDL, Neoliberalizm

Altinkaya, Z. , Ahmadi Adli, K. & Şener, U. (2023). OECD Ülkeleri Örneğinde Türkiye'nin İhracat Analizi: 1982Q1 ve 2021Q1 . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1069-1094 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1247321>

Geliş Tarihi	03.02.2023
Kabul Tarihi	25.06.2023
Yayın Tarihi	27.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

⁴ Doçent, Yalova Üniversitesi, İ.İ.B.F., Yalova, Türkiye, zelha.altinkaya@yalova.edu.tr, ORCID:0000-0002-6964-7182

⁵ Doktora Öğrencisi, İTÜ L.E.E., İşletme Yönetimi, İstanbul, Türkiye, adli21@itu.edu.tr, ORCID 0000-0002-5549-3258

⁶ Dr. Öğr.Ü., İAU, İ.İ.B.F, İşletme Yön.(İng), İstanbul, Türkiye, usener@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5524-1707

Introduction

This study examined Türkiye's exports to OECD countries in the period from 1982Q1 to 2021Q1. The study was designed as a quantitative research based on the model with OECD countries' Gross Domestic Products (GDP) changes, foreign exchange (FX) volatility in the Turkish Lira (TRY/USD exchange rate*, purchasing parity) and the Terms of Trade (TOT). The GDP as a measure of (E.R.) welfare (Kuznet, 1934) has gained significant importance besides the level of employment and consumption in the country. This research examined Turkish exports by considering both conventional and contemporary trade theories, which posit that the removal of trade restrictions such as tariffs and quotas leads to an increase in a country's overall welfare (Smith, 1776; Ricardo, 1817; Hecksher, 1931-Ohlin,1935; Stolper & Samuelson, 1974; Krugman, 1979; Eaton,1987; Markusen & Venables, 1989; Grosman&Helpman, 1991).

Previous research in the literature has been classified into three groups due to its explanatory characterization feature of export. The first group of research deals with the impact of economic policies, level of customs duties, tariff, quota (Leith, 1971; Rodriguez, 1979; Ethier, 1973; Baron, 1976; Tarr and Morkre, 1984; Giovanni, 1988; Franke; 1991, De Grauwe, 1988; Sercu & Van Hulle; 1992; Dellas & Zilberfarb; 1993; Kenen & Rodrik, 1986;Pere & Steinher, 1989; Pozo, 1992, Chowdhury, 1993; Holly,1995; Arize, 1995; Aristotelous & Fountas; 1999; Arize et al, 2000; Leigh et al., 2017;Berthoud & De Dyne, 2018; Thorbecke & Salike, 2018; Amiti et al, 2019; Jiaping & Zhupig , 2020; Ahmet et al., 2021) while the second group examines the capability of supplying to the export market, focusing on supply-oriented factors concerning export and integration capability to global value chains (Morris et al, 1997; Humphrey, 2007; Sturgeon & Biesebroeck, 2011;Morris, & Staritz,2019). However, a third group of more recent studies looks at exports from a demand-focused perspective, with the target country's GDP being the primary demand-related factor (Arize, 2001; Choudry, 2001). This third group of explanatory factors will be the focus of examination in this paper.

In the model analyzed in this paper, the GDP of the OECD countries has been considered as the main determinant in Türkiye's export to OECD countries. Empirical studies show that the increases and decreases in the growth rate of the country's GDP strongly affect the aggregate demand of the country. The World GDP and specifically OECD countries' GDP have been shaped and evaluated in the cycles of the World economy. The economic cycles of the 1980s were a result of prior global economic challenges and the policy decisions made to address these challenges or stimulate growth during periods of recession or depression. Later, technological advancements and shifts in technology combined with neoliberal policies led to imbalances in the world financial, monetary, and commodity markets, resulting in the 2007-2009 global financial crisis. This crisis caused a significant decrease in the exports of both the world and Türkiye in the early 21st century. Most recently, the COVID-19 pandemic has introduced a new threat to the global economy and Türkiye's exports since early 2020. This paper therefore aims to assess the impact of such unforeseen events on Turkish exports, and secondly, to examine the effect of neoliberal policies on Türkiye's foreign exchange (FX) markets. The methodology recognizes that previous studies in the

literature, in addition to classical and new trade policies, often focus on measuring the impact of neoliberal policies on the home country's GDP (Acaravcı & Öztürk, 2002, Öztürk & Acaravcı, 2010) and the influence of the change in the national gross product of the countries where the product is sold (Houthakker & Magee, 1969). However, Houthakker & Magee (1969) express a country's export demand (x) in terms of product prices and income levels of the countries where the product is sold in general.

$X_d = (P; Y)$ (Houthakker & Magee, 1969) where x represents export demand for the home country; P , price level, Y , the income of the host country of exports.

The second and significant explanatory variable for the export function of the country is the FX volatility. The impacts of FX rate movements on export levels, and whether these effects are statistically significant, have been under discussion in the international economics literature since the 1970s. The earliest studies explain the role of uncertainty and argue that FX volatility only affects the forward rate of FX rate and not the export level (Ethier, 1973; Baron, 1976; Giovanni, 1988). The studies by Franke (1991), De Grauwe (1988), Sercu & Vanhulle (1992), Dellas & Zilberfarb (1993) demonstrate that the increase in FX rate volatility increases trade level in the developed economies. However, studies by Kenen & Rodrik (1986), Pere & Steinher (1989), Pozo (1992), Chowdhury (1993), Holly (1995), Arize (1995); Aristotelous & Fountas (1999) Arize et al. (2000) find negative relationship between FX volatility and trade level in developed economies. Leigh et al. (2017) calculated the real FX rate elasticity for 11 European countries from 1986 to 2014. Berthoud & De Dyne (2018) determined the real FX rate and foreign income elasticity for 11 European countries from 2001 to 2011. Ahmet et al. (2015) estimated the elasticity of real exchange rate volatility and foreign income for 46 countries worldwide from 1996 to 2012. Thorbecke & Salike (2018) analyzed the real exchange rate elasticity of 17 major exporting countries from 1992 to 2016.

Other studies on the degree of influence of FX volatility argue that this depends on the firm's knowledge on future FX rate. One of the earliest analysts on the subject, Ethier (1973) presented a novel concept when the Bretton Woods gold standard system was abandoned, arguing that the prevailing trade pattern did not align with the exporter's expectations for the future behavior of the spot exchange rate. The uncertainty in a firm's revenue due to future FX rates would impact the volume of trade and alter the TOT and future profit rate (Ethier, 1973). The impact of FX volatility changes with the effectiveness of exchanging regimes (Obstfeld et al., 2019; Gourinchas, 2017; Rey, 2013; Bahmani - Oskooee & Niroomand, 1998; Edwards, 1989; Kenen & Rodrik, 1986; Cushman, 1983; Gupta, 1980).

The literature also distinguishes the effects of FX volatility on developed and developing economies. In developing economies, higher FX rate volatility increases risk for companies and leads to a decrease in both production and international trade volume (Greenaway, 2010; Fang et al., 2006; Calvo et al., 2002; Broll & Echwert, 1999; Franke, 1991). Since FX rate risk is linked to local currency depreciation, which leads to higher prices in the domestic economy denominated in the local currency, the resulting price increase reduces the output level (Berument & Dinçer, 2004). Not long ago, Bussiere et al. (2020) found that real exchange rate elasticity varied among 51 countries

from 1995 to 2012, a period considered to be long-term. The FX volatility rate in developing economies is largely impacted by monetary policies in developed economies. Along with other factors that influence the FX rate, central banks (CB) in open economies adopt policies to minimize trade-off volatility in terms of employment, inflation, GDP growth rates, and FX rate stability (Kalemli-Özcan, 2019).

In policy making, some countries choose depreciation of their national currency to raise competitiveness of their product prices in terms of FX currency and encourage exports of their own products. However, in addition to their own policy choices, the US monetary policy affects other countries' exports, imports, balance of payments, capital flows, and the domestic economies (Miranda-Agrippino & Rey, 2020). Likewise, home currency depreciation has a greater effective rate whenever the US tightens its monetary policy. Appreciation of the home country's currency, as a result of monetary easing, led to an expansion in the GDP and a decrease in home country's exports during the period from 2008 to 2013. In 2013, tightening policies adopted by the US Federal Reserve (FED) resulted in slower growth in emerging economies (World Bank, 2022; Kalemli-Ozcan, 2020; Calvo & Reinhert, 2002). From 2013 to 2019, the world economy entered a new phase of economic development as the largest economy, the US, ended its expansionary monetary policies that were implemented during the 2007-2009 financial crisis (FED, 2013). The world economy underwent a substantial transformation during the period between 2013 and 2019, with the end of the US's expansionary monetary policies in response to the 2007-2009 financial crisis. This slowdown in growth impacted developing countries. On top of that, the outbreak of COVID-19 pandemic in early 2020 posed a new threat to the global economy, resulting in a simultaneous recession in developed economies such as the US, EU, China, and OECD countries, as well as the other economies. This marked the first time in history that the global economy experienced a recession due to a sudden stop in production, consumption, and supply chains. The pandemic caused a decrease in the global GDP by 3.6% in 2020. The US economy experienced a contraction of 10% in its GDP, while the EU saw a greater decrease at 12%. International trade suffered a sharp decline in 2020, with the global manufacturing industry shrinking by 10%, the fuels and mining sectors contracting by 26%. The commercial services sector saw a decline of 20%, and the travel and transport sectors, as well as the world exports, decreased by 61% and 21% respectively (WTO, 2021; Weiwei et al., 2021; Kerr et al., 2021; Hassani & Dost, 2020; Obayelu, 2020; Verschurr et al., 2021). It was the sharpest decline since WWII.

The study examined the third independent explanatory variable, Terms of Trade (TOT), by using the Harberger Laursen Metzler (HLM) model, among alternative models such as the Marshall-Lerner (Marshall,1923;Lerner,1944), J Curve (Magee,1973; Backus et al., 1992; Bahmani-Oskooee & Kara 2003; Bahmani-Oskooee & Wang, 2006) and S Curve (Bahmani-Oskooee & Xi, 2015). The OECD defines TOT as the ratio of the index of export prices to the index of import prices (OECD, 2022). In the study, the HLM model was used to determine the impact of FX volatility on the export demand of foreign countries (host country) and import demand elasticities in the home country. The HLM suggests that the foreign trade balance is influenced by the current and future

movements of the TOT, and it is positively related to the past movements of the TOT. The HLM approach posits that an increase in the TOT leads to an increase in trade, assuming all other factors remain constant. Research conducted in recent years has explored the relationship between exchange rate or TOT and the foreign trade balance using the framework of J Curve, S Curve and HLM effects, attempting to explain how changes in E.R.s and TOT impact the foreign trade balance and how this relationship could be modeled and predicted (Bahmani-Oskooee,1991; Bahmani-Oskooee & Niroomand, 1998; Bahmani - Oskooee, 2003). In contrast to the model proposed by Dornbusch(1976), monetary shocks influence consumption, output, and the TOT (Obstfeld & Rogoff, 1994). Mendoza (1995) explores whether TOT shocks could be constant for developing and OECD countries or not (Mendoza, 1995). Otto (2003) finds the HLM effect among certain developing countries and OECD countries in terms of trade balance, TOT, and real output from 1960 to 1997. Sudden shocks to TOT increases trade in the analysis period. Akal (2010) shows that a decline in relative TOT leads to an increase in import demand of OECD countries by 5%. Furthermore, a greater decline in relative TOT is believed to result in an even higher increase in export demand in the period between 1993 and 2007. However, it should also be noted that current account imbalances with OECD countries can negatively impact TOT, leading to a deterioration in the trade balance. This highlights the complex relationship between TOT and foreign trade balance and the need for a more in-depth analysis to fully understand the dynamics of this relationship (Akal, 2010).

This article focuses on analyzing Türkiye's exports to OECD countries from the viewpoint of changes in OECD GDP, the FX volatility of Turkish Lira (TL), and Türkiye's TOT from 1982 Q1 to 2021 Q1. The aim of the analysis is to provide a forecast for Türkiye's exports to OECD countries, particularly in light of the exceptional circumstances affecting both the OECD and Turkish economies. The paper is divided into several sections, starting with a review of relevant literature, followed by the methodology for the analysis in the third part, and finally, a conclusion.

Literature Review on Turkish Export to OECD Countries

The Turkish economy was confronted with a severe economic crisis in the late 1970s due to the oil crisis, FX volatility, and gold markets of the world economy. Even though Türkiye had followed liberal policies on trade, FX, capital markets by the 1980 decisions, these decisions were not enough to stabilize the Turkish economy, resulting in new national economic and financial crises in 1994 and 2001. The measures recommended by the IMF and implemented by the Turkish government effectively helped overcome the economic imbalances of 2001-2002 by 2003 and resulted in growth and an increase in Turkish exports until 2008. The 2007-2009 global financial crises (GFC), and following the 2010 Euro crisis in the EU, and OECD partly, decreased Türkiye's exports to these markets. The recession caused by the COVID-19 pandemic in the EU countries, OECD countries and in the World economy has become an important determinant on Türkiye's exports in 2020 and the following years. In November of 2021, Türkiye also experienced a new wave of severe currency depreciation. The focus of the studies in the literature is therefore on the exports of OECD countries, taking into

account factors such as GDP, price elasticities, income, the size and trends of intra-industry trade.

Export to OECD

Previous studies argue that the OECD countries have had a positive impact on Turkish exports for the varying analysis period from since 1960 (Konya; 2006; Sen et al, 2009; Akal; 2010; Altıntaş et al., 2011). Berument et al (2014) examine the specific products groups' export sensitivity to the income of the OECD countries. The empirical findings reveal that among the various goods traded, the GDP growth rates of OECD countries had the highest income elasticities for durable goods and raw materials as well as intermediate goods, while food and beverages had the lowest income elasticity during the period from 1996 to 2009. Kabakarlı et al. (2017) discovered that the income of 14 OECD countries impacted the exports of high-technology products between 1989 and 2015. Gül (2018) similarly found a positive correlation between the income of the EU and Türkiye's exports. Çelgin et al (2019) also stated that income had a greater effect on the exports of goods. All of these studies were limited in their examination period, ranging from 1994 to 2001 or from 2008 to 2018. This paper, however, expands the analysis period from 1982Q1 to 2021Q1.

Turkish Export and Foreign Exchange Volatility

The volatility of the FX market has been a significant factor affecting Turkish exports, as Türkiye is a non-oil producing country, a major importer of energy sources, and a middle-income country that has experienced FX crises since the late 1970s. Indeed, the 1979 FX crisis played a role in the shift of the economic system in Türkiye. The impact of the devaluation of the Turkish Lira(TL) on exports from Türkiye to its main trading partners, the OECD countries and the EU, has been studied by several trade-related studies covering different time periods. Rose (1990), Brada et al. (1997), Arize et al. (2005), Yanıkkaya (2001); Vergil (2002), Kasman & Kasman (2005), Şimşek & Kadılar (2005); Saygılı & Saygılı (2011) Erdal et al(2012); Erlat & Erlat (2012); Nazlıoğlu (2013); Özmen & Yolcu-Karadam (2014) suggest a positive correlation between FX volatility and an increase in exports in Türkiye from the period 1960 to 2013. Arize et al. (2000) concludes that a rise in the FX volatility leads to a significant negative effect on export demand in developing economies due to the high risk and uncertainty in financial markets. However, Öztürk & Kalyoncu (2009) argue that increases in the real E.R. volatility caused greater uncertainty and led to a negative impact on trade with some Asian, east European, and South African countries and a positive impact on trade with Hungary in the period between 1987-2008. Çulha & Kalafatçılar (2014) derive similar conclusions to those of Öztürk & Kalyoncu (2009). The study argues that FX rates did not lead to a significant change between 2003 and 2013. This would be interpreted as severe depreciation of TL during the 2001 financial crisis, and the 2007-2009 global crisis caused decline in exports. Gül (2018) extends the analysis period from 2004 to 2016, showing that FX volatility elasticities did not change export level in the analysis period. Bozok et al(2015); Tatlıyer&Yigit (2016); Iossifov & Fei (2019) suggest that price and income elasticities vary across the EU 27, Middle East, North African countries; exports

have higher income elasticities from 2005Q1 to 2013Q4. Kazdal & Gül (2021) argue that real FX rate fluctuations did not influence exports significantly on the export target country and sector base. The study by Kazdal & Gül (2021) contributes to a better understanding of FX's role on Türkiye's export in the period under severe depreciation of TL in 2018 and the first year of COVID-19 pandemic of 2020.

Terms of Trade

In addition to Akal (2010), Özmen & Yolcu-Karadam (2014) discovered that the real E.R. elasticities of Turkish exports were low, and that exports could be determined by global real output. Akbulut & Terzi (2016) found a positive relationship between past FX volatility performance and a negative relationship with current and future movements of the foreign trade balance for industries in Türkiye, where the S-curve effect was valid from 2002 to 2017, and there was a positive correlation with past movements.

Türkiye's Export with Specific Reference to OECD Countries

This article examines the export performance of the Turkish economy between 1982Q1 and 2021Q. The export function was modeled based on the income (gross domestic products) of the countries to which Türkiye exported, FX volatility of TL and the TOT of Türkiye in the analysis period from 1982Q1 to 2021Q1.

Methodology

Originating from this background of the Turkish economy, the model set in this paper is based on the factors on the OECD countries' GDP, FX volatility of TL on the US dollar, and the TOT. For the simplicity of the model, all other variables which have an impact on the import demand of the host country are constant. The model is stated as follows:

$$\text{Export} = f(\text{OECD's GDP, FX rate, TOT}).$$

The quarterly data were obtained from three sources: the Electronic Data Delivery System (EVDS) of the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT), the OECD database and TURKSTAT. The data cover the period between 1982Q1 to 2021Q1. All series are seasonally adjusted by using Census X-12 quarterly seasonal adjustment method.

Table 1. Descriptive Statistics

	logexport	logcurrency	logGDP	logTOT
Mean	9.172.663	-2.046.146	1.749.606	4.192.694
Median	8.922.164	172.970	1.754.681	4.182.021
Maximum	1.088.470	2.063.794	1.788.889	4.605.170
Minimum	7.090.077	-8.845.697	1.696.471	3.806.662
Std. Dev.	1.162.849	3.404.495	269.861	144.221
Observations	156	156	156	156

All the variables were used in logarithmic form to minimize the variance along the series. The 156 points were used in this range to make a model for interpretation of relationships among the dependent variable (logexport) and independent variables (logcurrency, logGDP and logTOT).

ARDL Model Description

The ARDL model, as described by Pesaran and Shin (1999), is a linear model that examines both the dependent and independent variables in lagged form and reveals the long-term relationship (cointegration) among time series. This model is capable of handling a combination of stationary and non-stationary time series, as demonstrated by the ARDL Bound Testing. Statistical representation of the ARDL model is given by the equation (1).

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_p y_{t-p} + \alpha_0 x_t + \alpha_1 x_{t-1} + \alpha_2 x_{t-2} + \dots + \alpha_q x_{t-q} + \epsilon_t$$

y_t represents the dependent variable, Turkish export. The independent variables in the ARDL model consist of lagged values of both the dependent variable and other independent variables. Also, ϵ_t is the error term in the ARDL model that should be white noise, meaning it should be serially uncorrelated. The ARDL model not only has an autoregressive feature, as it regresses lags of the dependent variable, but it also has a Distributed Lag (DL) component, as it uses lags of the explanatory variables. In some cases, the current value of the explanatory variable can be excluded from the DL structure. The ARDL model is estimated using Ordinary Least Squares (OLS) with the successive lags of the explanatory variables included in the model. However, this can result in auto-correlated errors and biased coefficient estimates. To avoid this problem, it may be efficient to reduce the number of parameters by imposing restrictions on the values of the coefficients.

Bound Testing for ARDL Model

The ARDL Bound Test approach developed by Pesaran, et al. (2001) investigates the long-term connection, also known as Cointegration, between variables of varying orders of integration (I(0) and I(1)) through the use of the ARDL model. It tests the importance of the level variables with F and t-statistics. This Bound testing process does not necessitate any prior stationary or cointegration tests, as the ARDL Bound Test can handle various integration orders lower than I(2) and non-stationarity. The statistical representation of the ARDL Bound Test is shown in Equation (2).

$$\Delta y_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta y_{t-1} + \beta_2 \Delta y_{t-2} + \dots + \beta_p \Delta y_{t-p} + \alpha_0 \Delta x_{t-1} + \alpha_1 \Delta x_{t-2} + \dots + \alpha_q \Delta x_{t-q} + \epsilon_t$$

The null hypothesis for Bound testing is to prove that $0 = 1 = 2 = 0$ which rejection of the null hypothesis shows the possibility of the underlying cointegration. If the F statistics is below the lower bound of the confidence, it can be determined that there is no cointegration. If the F statistics is above the upper bound, it can be concluded that there is cointegration. If the F statistics is between the two bounds, the result is inconclusive.

Empirical Results

Correlation

The Pearson correlation results demonstrate a strong correlation between logexport and other variables, with the exception of logTOT, which has a moderate correlation. Pearson can be used as an initial tool to analyze the relationship between variables. To acquire reliable results, further investigation is necessary, such as modeling the data and conducting t-tests.

Table 2. The Pearson Correlation Among Variables

Variables	logexport	logcurrency	logGDP	logTOT
(logexport)	1.000.000			
(logcurrency)	*0.928746	1.000.000		
(logGDP)	*0.979129	*0.973398	1.000.000	
(logTOT)	*0.192838	*0.078982	*0.157916	1.000.000

Notes: * 5% significance level

Stationarity Check

The Augmented Dickey-Fuller (ADF) test, developed by Dickey and Fuller (1979), is used to test for the stationarity of variables, which is a crucial factor in the model selection process.

Table 3a. ADF Test Results

Variables	t-Stat.	Prob.	Δ Variables	t-Stat	Prob.
logexport	-1.623.741	7.792	Δ logexport	-5.821.116	0.000
logcurrency	-656.540	9.738	Δ logcurrency)	-8.620.780	0.000
logGDP	-1.565.638	8.021	Δ logGDP	-1.501.761	0.000
logTOT	-6.199.455	0	Δ logTOT	-	-

Notes: Δ = first difference

The ADF test is a robust tool for testing the stationarity of a time-series without structural breaks, but it is not suitable for detecting structural breaks in the time-series. To detect such breaks, the Perron test can be used.

Table 3b. ADF Breakpoint Test Results

Variables	t	p	Break Date	Δ Variables	t	p	Break Date
logexport	-3.02	0.68	2002Q3	Δ logexport	-16.57	<0.01	1984Q4
logcurrency	-4.75	0.02	1990Q4	Δ logcurrency	-10.83	<0.01	2001Q2
logGDP	-3.66	0.30	2020Q2	Δ logGDP	-15.36	<0.01	2009Q1
logTOT	-7.05	<0.01	2015Q1	Δ logTOT	-15.71	<0.01	1984Q1

This test is used to determine the stationarity of a time-series in the presence of structural breaks. The results of the Perron test are given in Table 4 and can be used to identify any existing breakpoints in the time-series.

Table 4: Perron Test Results for Variables

Variables	t-stat.	Prob.	Δ Variables	t-stat	Prob.
logexport	-3.974.564	5.394	Δ logexport	-1.683.063	< 0.01
(logcurrency)	-4.524.540	2.265	Δ logcurrency	-1.120.758	< 0.01
logGDP	-4.717.615	1.517	Δ logGDP	-1.888.694	< 0.01
logTOT	-7.700.337	0	Δ logTOT	-	-

Notes: Δ = first difference, tested without intercept and trend

While logexport, logcurrency and, logGDP variables are stationary on the first order I(1), the logTOT presents a stationary behavior on its level as I(0). Thus, there is no sign of I(2) in the data and variables are combined as I(1) and I(0). As Pesaran, Shin, and Smith (2001) describes, the ARDL model can handle combinations of variables with different order of integration unless none of them are second order of integration I(2).

ARDL Model Forming

The first step in the process was to choose the maximum lag length for the dependent and independent variables as five and three respectively, based on prior studies and the requirement of serial independence in the model residuals. After setting maximum lags, the next step is to determine the optimal lags for both dependent and independent variables. This can be achieved by employing information criteria, including Akaike, Bayesian and Hannan-Quinn. The most common criteria are AIC and BIC, thus AIC was used to select optimum lag length. The AIC is defined by the residual sum of squares of the regression which is corrected to sample size and number of parameters in the equation. The mathematical representation of the AIC shown as the Equation (3).

$$AIC = \ln RSS_{n-k} + 2nk$$

Where the RSS is the residual sum of squares of the regression, the n and k show the sample size and number of parameters consequently.

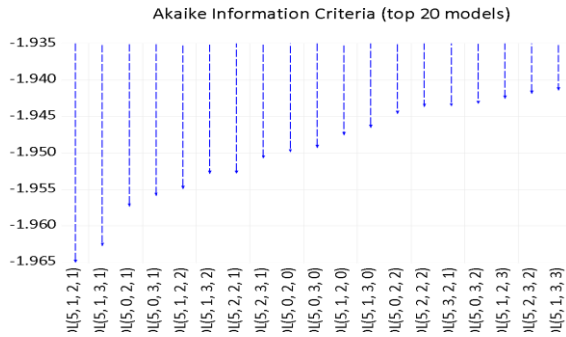

Figure 1

As shown in Figure1 the ARDL (5,1,2,1) was matched with the lowest value for AIC. Thus, it satisfies the aim to minimize the AIC value to lag selection procedure. Based on lag selection by minimization of the AIC, the ARDL model has been formed using an OLS estimator. The results are presented in Table 5.

Table 5. ARDL (5,1,2,1) Estimation Results

Variable	Coefficient	t-statistics	Prob.
logexport(-1)	700.659	9.953.808	0
logexport(-2)	42.315	596.546	5.518
logexport(-3)	-53.015	-758.050	4.497
logexport(-4)	605.617	8.542.927	0
logexport(-5)	-407.023	-5.908.405	0
logcurrency	-167.705	-1.823.715	704
LogCurrency(-1)	155.783	1.707.420	900
logGDP	418.477	701.697	4.841
logGDP (-1)	2.942.603	3.996.600	1
logGDP (-2)	-2.750.077	-4.587.874	0
logTOT	112.114	1.691.106	931
logTOT (-1)	-139.384	-2.075.151	398
C	-9.560.669	-2.009.269	465
R-squared	0.994506	Akaike info criterion	-1.964783

AdjustedR-squared	0.994028	Schwarz criterion	-1.705018
Sum squared resid	1.043347	Hannan-Quinn criterion	-1.859253
F-statistic	2081.776	Durbin-Watson stat	2.056116
Prob.(F-statistic)	0.000000		

As shown in the results, five lags of logexport are involved in the model in which only lag1, lag 4 and lag 5 were significant at 95% of confidence intervals. As an explanatory variable, logcurrency showed no significant relationship with logexport both in current and lag1 values. For the logGDP, while surprisingly the current value showed no significant relationship with the dependent variable logexport, lag 1 and lag2 of the logGDP were significant. As logTOT current value had no significant relationship, after one lag, it represented a significant relationship with logexport. The R-Squared and adjusted R-Squared both showed a relationship above 99%, which besides relatively high value for significant F-statistics proves an adequate model. Also, the Durbin-Watson (DW) value can be used for interpreting the serial correlation in error terms. DW value between 1.5 to 2.0 shows the absence of the serial correlation problem in the model, while for further investigation the authors run an LM test to ensure the absence of serial correlation problem in the model.

Model Diagnosis

A serial correlation LM test and heteroscedasticity test for residuals have been used to validate the model shown in Table (6). The null hypothesis for the LM test is in favor of no serial correlation, which in this case with 0.79 p-value, the authors are unable to reject the null hypothesis. The results show no serial correlation in residuals. To investigate the heteroscedasticity problem along residuals, the authors run a heteroscedasticity test where the null hypothesis for the test is not heteroscedasticity. The p-value of 0.14 shows that the null hypothesis cannot be rejected and there is no heteroscedasticity problem in the residuals.

Table 6. Diagnosis Tests Results

Test	P-Values
Serial Correlation Test	0,7914
Heteroscedasticity	1.400
Notes* = 5%, **= 1% significant.	

Bound Testing and Cointegration

To perform a bound test, the model forms an unrestricted Error Correction Model (ECM) and checks F-statistics to see whether the coefficients of the EC term are significant or not. The result of the ECM is presented in Table (7).

Table 7.F-Bound Test Results for Level Relationship

Variable	Coefficient	t-Statistics	Probability	
Logcurrency	-106.973	-1.171.441	0.2434	
LogGDP	5.482.507	4.639.430	0	
LogTOT	-24.700	-448.331	6.546	
F- BounTest				
Test Statistics	Value	Significance	I(0)	I(1)
F Statistics	2.050.059	10%	2.72	3.77
k	3	5%	3.23	4.35

As explanatory variables, the logcurrency and logTOT variables are not useful in the Error Correction Model (ECM). The logGDP variable is significant, but the F-statistics value of 2.05 is not high enough to reject the null hypothesis that there is no cointegration relationship between the variables. Thus, the results show that there is no underlying long-term relationship between logexport and explanatory variables.

Table 8. ARDL (5,1,2,1) Estimation Results

Variable	Coefficient	t-Statistics	Prob.
logexport (-1)	0.700659	9.953808	0.0000
logexport (-2)	0.042315	0.596546	0.5518
logexport (-3)	-0.053015	-0.758050	0.4497
logexport (-4)	0.605617	8.542927	0.0000
logexport (-5)	-0.407023	-5.908405	0.0000
logcurrency	-0.167705	-1.823715	0.0704
logcurrency (-1)	0.155783	1.707420	0.0900
logGDP	0.418477	0.701697	0.4841
logGDP (-1)	2.942603	3.996600	0.0001
logGDP (-2)	-2.750077	-4.587874	0.0000
logTOT	0.112114	1.691106	0.0931
logTOT (-1)	-0.139384	-2.075151	0.0398
C	-9.560669	-2.009269	0.0465

R-squared	0.994506	Akaike info criterion	-1.964783
Adjusted R-squared	0.994028	Schwarz criterion	-1.705018
Sum squared resid	1.043347	Hannan-Quinn criterion	-1.859253
F-statistic	2081.776	Durbin-Watson stat	2.056116
Prob.(F-statistic)	0.000000		

Table 9. Diagnosis Tests Results

Test	P-Values
Serial Correlation LM Test	0.7914
Heteroscedasticity	0.1400

Notes* = 5%, **= 1% significant.

Table 10. F-Bound Test Result for a Level Relationship

Variable	Coefficient	T-Statistics	Probability	
Logcurrency	-106.973	-1.171.441	2.434	
LogGDP	5.482.507	4.639.430	0	
logTOT	-24.700	-448.331	6.546	
F-Bound Test Statistics				
Test Statistics	Value	Significance	I(0)	I(1)
F-Statistics	2.050.059	10%	2.72	3.77
k	3	5	3.23	4.35
	2.5	3.69	4.89	
	1%	4.29	5.61	

$$EC = \text{logexport} - (-0.1070 * \text{logcurrency} + 5.4825 * \text{logGDP} - 0.2447 * \text{logTOT})$$

The F-statistics was conducted to determine if the coefficients of the error correction term in the unrestricted EC model were significant by performing a bound test. Although the coefficient for logGDP is significant but as F-statistics with 2.05 value which is less than all values in different confidence intervals in I(0) order, the null hypothesis of no cointegration relationship cannot be rejected.

The result indicated no underlying long-term relationship that existed among the model's variables of GDP of OECD Countries, FX rate and ToT in the specified period. This result is similar to the result of an earlier study by Sukar (1998), which explains the

negative effect of host country income and real FX rate on the US' exports in the early 1990s and a recent one by Çulha&Kalafatçılar (2014) which argue that the main determinant of Turkish exports to the EU is foreign income from 2003 to 2013. The analysis in this paper revealed similar results with Çulha &Kalafatçılar (2014) for a longer period of analysis from 1982Q1 to 2021Q1. However, in contrast to EU countries' income, GDPs of M.East and N. African countries were found to have no influence on Turkish exports. The foreign income elasticity of exports to the region is statistically insignificant, while the real E.R. has a significant and negative effect on exports to the region (Bozok et al., 2015).

The study finds out that the foreign income elasticity of exports is higher in the EU and other developed countries than in developing countries from 2005 and 2013. Bozok et al. (2014) reported that Turkish exports were highly sensitive to the changes in the GDPs of foreign countries. This study implies that the GDP fluctuations in OECD countries play a significant role in Turkish export patterns. Unlike the previous analysis that demonstrates that a change in FX rate does not have an impact on Turkish export in a relatively shorter analysis period, this study shows FX volatility has a significant effect on Turkish export from 1982Q1 to 2021Q1 (including 156 quarters). Furthermore, the TOT does not have a significant impact on Türkiye's exports for the analysis period.

Gül (2018) uses nonlinear ARDL and Panel ARDL methods for the period 2004-2016 and reveals that the real FX rate elasticities of exports vary considerably by country. Regarding the asymmetric effects of the real FX rate on exports, the reports suggest that the impact of the appreciation and depreciation of the Turkish lira on exports excluding gold differ at the country level, and in most of the countries where asymmetry is observed, the appreciation of the value is more effective on exports. In summary, recent studies reveal that Türkiye's exports to the EU are mainly affected by income, while exports to MENA are susceptible to price or rate elasticities. In addition, it has been discovered that recent E.R. movements may influence exports asymmetrically.

The results of the study by Kazdal & Gül (2021) provide evidence that the foreign income has affected Turkish exports. In addition, E.R. movements result in different effects at the sectoral level, and that exports in some sectors do not react to real exchange rate changes at significant levels. The results presented in the paper seem to confirm earlier research that showed that the GDP of OECD countries and its fluctuations are the primary factors affecting exports from Türkiye to the OECD countries. This confirms that the economic health of the OECD countries is an important factor in determining the amount of exports from Türkiye. The real exchange rate elasticity of exports has increased over recent years. However, in previous analysis, it was recognized that the FX volatility did not encourage Turkish exports. The analysis period includes the 1994, 2001, 2008, 2020 national and GFC.

In August 2018, the TRY/USD exchange rate deteriorated significantly rising from 4.91 TL to 8.50 TL/US dollar, with the Turkish Lira depreciating by 173% in a short time due

to foreign policy-related issues called the '*Pastor Brunson crisis*', but Türkiye's exports increased in the following September-December period. However, the expected increase did not occur; the main significant increase was on December 20, 2021, but the TRY/USD E.R. had depreciated even further (from 8.58 TL to 17.50 TL), and the improvement in export figures was not at the expected rate (100%). In addition, while the current account deficit was expected to decrease, it reached from 4 billion US dollars in November 2021 to the level of 41 billion US dollars in December, 2022. First put forward by Magee (1973), the hypothesis called the J Curve effect measures the depreciation of TRY against foreign currencies in the short run, and it has been examined in the empirical studies by Bahmani Oskooee(1991); Bahmani-Oskooee & Kara(2003); Bahmani -Oskooee & Harvey(2006); Bahmani-Oskooee & Xi (2015) for many countries separately. Using this effect, the investigations on the extent to which the depreciation of TRY against foreign currencies increased Türkiye's exports will be discussed in another article.

Conclusion

This article examines the impact of changes in OECD countries' GDP on Türkiye's exports from 1982Q1 to 2021Q1. The proportion of Türkiye's exports to OECD countries has ranged from 54 to 56 percent in recent decades and has been the primary contributor to total exports since 1980. The Terms of Trade (TOT), composition of commodities and services Türkiye exported and their weight in total export have changed. Under these conditions, the analysis of Türkiye to OECD countries has been modeled by using the GDP; TRY/USD FX rate, the TOT of Türkiye. GDP is the major determinant of export demand-oriented analysis. The results show that the model's variables of GDP of OECD Countries, FX rate and TOT are not cointegrated for the period between 1982 to 2021. However, Türkiye's export to OECD countries has a statistically significant correlation with OECD's GDP and foreign currency but not in the TOT. Türkiye's export has a statistically significant relationship with two periods lagged to OECD GDP and one period lagged with the foreign currency volatility, and one period lagged TOT in the ARDL analysis. This outcome is different from the findings of Kazdal and Gül's study on the short-term effect of foreign exchange (FX) on Türkiye's exports, which focused on the 2006 and 2016 periods. By including the impact of the 2018 devaluation of the Turkish lira and the COVID-19 pandemic recession on the global economy, this research enhances our understanding of FX's role in Türkiye's exports. The article provides a comprehensive analysis of the impact of changes in the GDP of OECD countries on Türkiye's export performance from 1982Q1 to 2021Q1. Furthermore, the model offers new insights into the influence of foreign exchange volatility of the Turkish lira and total exports on Türkiye's exports. Finally, the model can also be used to predict Türkiye's export volume during unexpected events such as the COVID-19 pandemic.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Secondary data is used so ethical permission is not required.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Data Acquisition: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Data Analysis: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Writing up: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Submission and Revision: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30)

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* <i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Veri Toplanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Veri Analizi: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30)

References / Kaynakça

- Acaravcı, A.&İ. Öztürk (2002). Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Review of Social, Economic and Business Studies*.2, 197-206.
- Akal, M. (2010). Estimating Trade Elasticities of Turkey with OECD Countries: A Panel Approach.*European Journal of Social Sciences*, 15(3) 371
- Akbulut,B. S.(2014). Dış Ticaret Dengesi-Dış Ticaret Haddi İlişkisi: Türkiye Örneği (2002-2012) *Yayınlanmamış Doktora tezi*.K.T.U. S B. E., Trabzon.
- Akbulut,S. & H.Terzi (2016). The Effect of Terms of Foreign Trade on The Balance of Foreign Trade: The Validity of "S-Curve Approach" for the Industries in Turkey. *D.E Ü. İ.İ.B.F. Dergisi* 31(2)
- Akçay, U. & Gungen, A. R. (2019). The making of Turkey's 2018-2019 economic crisis. Berlin Institute for IPE. Berlin S.E.L./W. P..120./2019
- Akkay, R.C.(2012).Reel Kur Değişimlerinin Dış Ticaret Dengesine Olan Etkisini Değerlendirmede Güncel Bir Yaklaşım: S Eğrisi Hipotezi.*I. U.İ. F. M.*, 62(19), 173 -190
- Akıncı, Ö., Çulha, O.Y., Özlale, Ü.& G.Şahinbeyoğlu(2006) The effectiveness of foreign exchange interventions under a floating exchange rate regime for the Turkish economy: a post-crisis period analysis, *Applied Economics*, 38, 12, 1371-1388
- Alessandria, G., Kaboski, J.P. &V. Midriga(2010) The Great Collapse of 2008-09 An Inventory Adjustment? NBER W.P, 16059.
- Amiti, M., Redding, J.S. & Weinstein, D.E.(2019). The Impact of the 2018 Tariffs on Prices and Welfare.*The Journal of Economic Perspectives*, 33, (4) 187-210 <http://www.jstor.com/stable/26796842>
- Aristotelous, K. & Fountas, S (2000). The Impact of the Exchange Rate Regime on Exports: Evidence from Bilateral Exports in the European Monetary System.*J. of Economic Integration*,15, 506 -526. <https://www.jstor.org/stable/23000390>
- Arslan, İ. & S. Van Winnergen(1993). Export Incentives, Exchange Rate Policy and Export Growth in Turkey. *The Review of Economics and Statistics*,75,(1),128-133. <https://www.jstor.org/stable/2109635>
- Backus, D.K., Kehoe,P. J. and F. E. Kydland(1992)Dynamics of the trade balance and the terms of trade:the J-curve revisited.D.P.Institute for Empirical Macroeconomics 65,FED Bank of Minneapolis
- Bailey,M.J.,Tavlas,G.S. & M. Ulan (1986). Exchange-Rate Variability and Trade Performance: Evidence for the Big Seven Industrial Countries. *Weltwirtschaftliches Archiv*. Bd., 3, 466-477
- Bahmani-Oskooee, M.& Dan Xi (2015). A Note on the S-Curve Dynamics of Commodity Trade Between Brazil and The United States. *Latin American Journal of Economics*, 52, (1) 79-94.
- Bahmani-Oskooee, M & Y. Wang (2006) The J Curve: China Versus Her Trading Partners. *Bulletin of Economic Research*, 58 (4), 323-343.

Bahmani-Oskooee, M.& O. Kara (2003) Relative Responsiveness of Trade Flows to a Change in Prices and E.R.. *International Review of Applied Economics*. 17, 293-308.

Bahmani-Oskooee, M. & F., Niroomand (1998) Long-Run Price Elasticities and the Marshall Lerner condition revisited. *Economics Letters*.61(1) 101-109.

Bahmani-Oskooee, M.(1991). Exchange Rate Uncertainty and Trade Flows of Developing Countries. *The J. of Developing Areas*, 25, (4)497-508.
<https://www.jstor.org/stable/4192021>

Balassa ,B. (1978). Exports and Economic Growth: Further Evidence, *J. of Development Economics*. 5(2) 181 -189.<https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-development-economics/vol/5/issue/2>

Balwin, R.(2012) Global Supply Chains: Why They Emerged, Why They Matter, and Where They are Going. CEPR D.P. DP9103

Baron,D.(1976).Fluctuating Exchange Rates and the Pricing of Exports, *Economic Inquiry*,14, 425-438.

Berthou,A.& E. Dhyne (2018). Exchange Rate Movements, Firm Level Exports and Heterogeneity. W. P. 660, Banque de France

Berument, H. &N. Dinçer(2004). The Effects of Exchange Rate Risk on Economic Performance the Turkish Experience. *Applied Economics*, .36..2429–2441

Berument, H.M., Dincer, N.N. & Z. Mustafaoglu (2014). External Income Shocks and Turkish Exports: A Sectoral Analysis. *Economic Modelling*. 37,476-484.

Bussière, M., Gaulier, G. & W. Steingress.(2020). Global Trade Flows: Revisiting the Exchange Rate Elasticities. *Open Economies Review*, 31,.1.,25-78.

Bozok, İ., Doğan, B.Ş. & Yunculr, C. (2015). Estimating Income and Price Elasticity of Turkish Exports with Heterogeneous Panel Time-Series Methods. C.B.R.T Working P..

Brada, J., Kutun, A..M.& Zhou, S. (1997). The Exchange Rate and The Balance of Trade Turkish Experience. *The J. of Development Studies*, 33 (5)6 75-692
<https://doi.org/10.1080/00220389708422489>

Broll, U. & B.Echwert (1999). Exchange Rate Volatility and International Trade. *Southern Economic J.*, 66 (1) 178 -185

Calvo, G.A. & C.M. Reinhart (2002). Fear of Floating. *The Quarterly Journal of Economics*,.117(2),379.

Celasun, M. (1994).Trade and Industrialization In Turkey Initial conditions, policy and performance in the 1980s. [Trade Policy and Industrialization in Turbulent Times](#)

C.B.R.T.(2022)Foreign Exchange Parity Statistics(<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/EN/TCMB+EN/Main+Menu/Statistics/Balance+of+Payments+and+Related+Statistics/International+Reserves+and+Foreign+Currency+Liquidity/>)

Clark, P. B.(1973).Uncertainty, Exchange risk, and the Level of International Trade. *Economic Inquiry*, 11, 302–313.

Cohen, M.A.& S.Mallik(1997). Global Supply Chains : Research and Applications. *Production and Operation Management*, 6(3),1-18.

Çulha,O.Y.& Kalafatçılar, M. K. (2014). Türkiye’de İhracatın Gelir ve Fiyat Esnekliklerine Bir Bakış: Bölgesel Farklılıkların Önemi. *TCMB Ekonomi Notları*, 5.

Cushman,D.(1983).The Effects of Real Exchange Rate Risk on International Trade. *Journal of International Economics*,15,45-63.

Chowdhury, A.R (1993). Does Exchange Rate Volatility Depress Trade Flows? Evidence from Error-Correction Models. *The Review of Economics and Statistics*.75(4(700) <https://www.jstor.org/stable/2110025>

Çağlayan, O., Dahi, S., & Fırat Demir (2013). Trade Flows, Exchange Rate Uncertainty, and Financial Depth:Evidence from 28 Emerging Countries. *Southern Economic Journal*. 79., 4, 905 -927.

Çelgin, A.,Gökcü,M.& Özel,Ö. (2019)İhracat ve İthalatta Gelir ve Göreli Fiyat Etkilerinin Ayrıştırılması, Ekonomi Notu, 1905. TCMB.

De-Grauwe,P.(1988). Exchange Rate Variability and the Slowdown in Growth of International Trade. *IMF S. P*, 35(1) 63-84

Dellas, H. & B.Z.Zilberfarb (1993). Real Exchange Rate Volatility and International Trade: A Reexamination of the Theory. *Southern Economic J.*, 59(4) .641-647 <https://www.jstor.org/stable/1059729>

Dixit, A.(1987). International Trade Policy for Oligopolistic Industries, *International Trade*, ed. J. Bhagwati. MIT Press

Dornbusch, R., Werner, A., Calvo, G. & S. Fischer (1994). Mexico: Stabilization, Reform, and No Growth. *Brookings Papers on Economic Activity*,1.,253-270

Edwards, S. (1989). Exchange Rate Misalignment in Developing Countries. *The World Bank Research Observer* . 4. 1,3-21. <https://www.jstor.org/stable/3986346>

Eaton, J. (1987) A Dynamic Specific Factors Model of International Trade. NBER W.P.1419. <https://www.jstor.org/stable/3986346>

Eaton, J.,Kortum, S. Neiman, B. & J. Romalis (2016) Trade and the Global Recession. NBER W. P., 16666. <https://www.nber.org/papers/w16666>

Engle, R.F & C.W.Granger(1987).Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55, 251-276

Erdal, G., Erdal, H. & K. Esengün (2012) The effects of exchange rate volatility on trade: evidence from Turkish Agricultural Trade. *Applied Economics Letters*, 19,3,297-303.

Ethier, W.(1973). International Trade and the Forward Exchange Market. *The American Economic R.* 63, 3, 494-503 <https://www.jstor.org/stable/1914383>

Erlat, G.& H.Erlat (2012)Comparative Advantage Of Turkish Exports Vis-À-Vis The EU & OECD Countries, 1990-2000. *Ekonomik Yaklaşım*, 23, 77-106.

Fanelli, S. & L.Straub (2020). Theory of Foreign Exchange Interventions. NBER Working P. 27872 <http://www.nber.org/papers/w27872>.

Fang, W.,Lai, Y. & S.M.Miller(2006). Export Promotion through Exchange Rate Changes: Exchange Rate Depreciation or Stabilization? *Southern Economic J.*72,3,611-626. <https://www.jstor.org/stable/20111836>

FED (2013) <https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/powell20131011a.htm>.

Franke, G.(1991). Exchange rate volatility and international trading strategy. *Journal of International Money & Finance* 10:292-307.

Greenaway, D., Kneller R.& X. Zhang (2010). Exchange Rate Uncertainty and Export Decisions in the UK. *J. Economic L.*, 25, 4,734-753.

Gourinchas,P.O.(2017).Monetary Policy Transmission in Emerging Markets: An Application to Chile. *Monetary Policy and Global Spillovers: Mechanisms, Effects and Policy Measures* 1, 279–324.

Göçer, İ & B.Elmas (2013).Genişletilmiş Marshall Lerner Koşulu Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye'nin Dış Ticaret Performansına Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi.*BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar D.*,7, 1,137-157.

Grossman, G. & E.Helpman(1991.) Trade, Knowledge Spillovers, and Growth.*European Economic R.*, 35(2). 517- 526

Gupta, S. (1980) Exchange Risk in International Trade Under Alternative Exchange Systems: The Developing Countries' Experience. Ph.D. D. Michigan S. U.

Gül, S.(2018).Türkiye'de Reel Kur Hareketlerinin İhracat Üzerindeki Asimetrik Etkileri. Ç. T., 1812, TCMB.

Hassani,K.& S.Dost (2021). Impact of COVID-19 on international trade and China's trade. *Turkish Economic R.*, 7, 2 www.kspjournals.org

Harberger, A.C.(1950).Currency Depreciation, Income and the Balance of Trade. *J. of Political Economy.* 58(1).47-60.

Hepaktan, E.& S.Çınar (2011).Mali Krizler ve Son mali Krizin Reel Sektöre Etkisi Dumlupınar Ü. *Sosyal B. D.*. 30, 37.-382.

Holly,S.(1995).Exchange Rate Uncertainty and Export Performance: Supply and Demand Effects *Scottish J.P.E.*42,381-391.<https://ideas.repec.org/a/bla/scotjp/v42y1995i4p381-91.html>

Hoque, A.(1995). Co-integrating relationship between terms of trade and current account deficit: the Australian evidence. *Applied Economics Letters*,2,.4,130-133,

Houthakker, H.S .& Stephen P. Magee (1969) Income and Price Elasticities in World Trade. *The R. of Economics and Statistics.*51,2,111-125. <https://www.jstor.org/stable/1926720>

Humphrey, J.. (2007).Upgrading in Global Value Chains. Humphrey, John, Upgrading in Global Value Chains (May, 2004). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=908214> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.908214>

Iossifov, P. & X. Fei. (2019) Real Effective Exchange Rate and Trade Balance Adjustment: The Case of Turkey, *IMF W. P.*, 19,131.

Jianping, Z. and L.Huan, Feifei, J., H. Zhuping(2020)South-South Integration and the SDGs:. Enhancing Structural Transformation in Key Partner. Countries of the Belt and Road Initiative. UNCTAD/BRI PROJECT/RP12

Kabaklarlı,, E., Duran, M.S. & Y.T.Üçler (2017)The Determinants Of High-Technology Exports: A Panel Data Approach For Selected OECD Countries.Dubrovnik International Economic Meeting, 3,1. DIEM : Dubrovnik International Economic Meeting,

Kalemli-Ozcan, Ş.(2020).Emerging and Frontier Markets: Capital Flows, Risks, and Growth. NBER W.P.<https://www.nber.org/conferences/emerging-and-frontier-markets-capital-flows-risks-and-growth-fall-2020>

Kalemli-Ozcan,Ş. (2019).U.S. Monetary Policy And International Risk Spillovers. NBER W. P. 26297 <http://www.nber.org/papers/w26297>

Kasman, A.& S. Kasman (2005).Exchange rate uncertainty in Turkey and its impact on Export Volume. *M.E.Technical U. J.*,32,,41-58

Kazdal, A.& S. Gül (2021). Türkiye’de İhracat ve Reel Kur Arasında Zamana Göre Değişen İlişki Sektörel Düzeyde Güncel Bir İnceleme. *C.B. R.T. W. P.* 21, 38.

Kenen, P.B. & Rodrik, D. (1986). Measuring and Analyzing the Effects of Short-Term Volatility in Real Exchange Rates.*The R.. of Economics and Statistics* ,68,2,311-315

Kerr, W.A. (2021). Agriculture after a year with COVID-19: Any long-term implications for international trade policy? *Canadian J. of Agricultural E.. S* Issue. doi10.1111/cjag.12274

Konya, L. (2006) Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries. *Economic M.*, 23, 978–992.

Kuznet, S. (1934) National Income. Chapter in National Income, 1929-1932, NBER, W.P.1 -12.

Krugman,P.(1979). Increasing Returns, Monopolistic Competition, and International Trade. *J.I.I Economics*, 469-479.

Krugman,P.(1987).Pricing to Market When the Exchange Rate Changes.' In Real-Financial Linkages among Open Economies, ed. by S. W. Arndt & J. D. Richardson. MIT Press.

Laursen,S.L. &Metzler,A(1950). Flexible Exchange Rates and the Theory of Employment, *The R. of Economics and Statistics*, 32 (4)281-299

Leigh,D.,Lian,W.,Poplawski-Ribeiro,M.,Szymanski,R.,Tsyrennikov,V.and H.Yang (2017) Exchange rates and trade:A disconnect? IMF W.P.17/58 <https://www.jstor.org/stable/1925511>

Leith, C.J. (1971)The Effects of Tariffs on Production, Consumption, and Trade: A Revised Analysis. *The American Economic Review*, 61, (1)74-81. <http://www.jstor.com/stable/1910542>

Lerner, A. (1944) *The Economics of Control*, New York

Magee, S.P.(1973).Currency Contracts, Pass-Through and Devaluation,*Brookings Papers on Economic Activity*, 1,303-325.

Markusen, J.& Venables,A.(1996). The Theory of Endowment, Intra industry trade and Multinational Trade. NBER W. P..5529.

Marshall, A. (1923) *Money, Credit and Commerce*, London: Macmillan and Co.

Mendoza,E.G.(1995) The terms of trade, the real exchange rate and economic fluctuations,*International Economic R.*,36.1,.101-137.<https://www.jstor.org/stable/2527429>.

Miranda,-Agrippino, S. & H. Rey (2019). US Monetary Policy and the Global Financial Cycle. NBER W.P. 21722 <http://www.nber.org/papers/w21722>

Morris, M. & C. Staritz (2019) Industrialization paths and industrial policy for developing countries in global value chains*Handbook Chapters./DOI: https://doi.org/10.4337/9781788113779.00041*

Nazlıoğlu, S.(2013) Exchange rate volatility and Turkish industry-level export: Panel cointegration analysis. *The J. T. & E.Development*, 22,7,1088

Obstfeld, M., Ostry J.,Mahvash, D.& S. Qureshi(2019). A Tie That Binds: Revisiting the Trilemma in Emerging Market Economies. *The Review of Economics and Statistics*, 101 (2), 279–293. https://doi.org/10.1162/rest_a_00740

Obstfeld,M.& K. Rogoff(1994).Exchange Rate Dynamics Redux. NBER W. P..4693.

Ohlin, B. (1935). *Interregional and International Trade*. Cambridge: Harvard U. Press

Obayelu,A.E.Edewor, S.E. and A.O.Ogbe(2020).Trade Effects, Policy Responses and Opportunities of COVID-19 Outbreak in Africa. *Journal of Economic and Foreign Trade Studies*, 1, 1-3 .

OECD(2022). Definition of Terms of Trade and TOT Statistics.<https://data.oecd.org/trade/terms-of-trade.htmtext=Terms%20of%20trade%20are%20defined,it%20can%20purchase%20more%20imports>.

OECD (2021).GDP Statistics. <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>

Orhangazi, Ö. & A.E.Yeldan (2021) The Re-making of the Turkish Crisis The Re-making of the Turkish Crisis.*Development and Change*, 52: 460-503. <https://doi.org/10.1111/dech.12644>.

Öztürk, İ. & A. Acaravcı (2010). Testing The Export-Led Growth Hypothesis: Empirical Evidence From Turkey. *The J. of Developing Areas*, 44,1 245-254

Öztürk, İ. &A.Acaravcı (2009). Exchange Rate Volatility and Exports in Türkiye. *Int. J. of Economic Research*, 6(2)285-293.

Özmen, E. & D.Yolcu Karadam (2014). Structural Change in Turkish External Trade: Evidence from BEC Sectors ERC W. P. in *Economics* 14/13.

- Pesaran, H.M., Shin, Y. and Richard J. Smith (2001). Bound Tests of Applied Econometrics. *J. of Applied Econometrics*, 16, 289-326.
- Pere,E.&A.Steinherr(1989).Exchange Rate Uncertainty and Foreign Trade. *European Economic R.*,33,1241-64
- Pozo,S.(1992). Conditional Exchange Rate Volatility and the Volume of International Trade: Evidence from the Early 1990s. *R. of Economics and Statistics*,74, 325-29.
- Rose,A.(2000). One Money, One Market: Estimating the Effect of Common Currency on Trade. *Economic Policy* 30, 7-45.
- Reinhart, C.(1995).Devaluations, relative prices, and international trade. *IMF S P.*, 42, 290 -312
- Rey ,H. (2013). Dilemma not Trilemma: The Global Financial Cycle and Monetary Policy Independence. *Proceedings, Jackson Hole Conference Procedia*.
- Rodriguez, C. A.(1979) The Quality of Imports and the Differential Welfare Effects of Tariffs, Quotas, and Quality Controls as Protective Devices. *The Canadian J. of Economics*. 12(3) 439-449. <https://www.jstor.org/stable/134732>
- Rogoff, K.(1992). Traded Goods Consumption Smoothing and the Random Walk Behavior of the Real Exchange Rate. *B.J. Monetary & Economic S.*,10, 1, 1-29.
- Ricardo, D. (1817). *The Principles of Political Economy and Taxation*. The U.K.
- Sachs, J. D. (1981). The Current Account and Macroeconomic Adjustment in the 1970s. *Brookings P. on Economic Activity*,1, 201-68.
- Samuelson, P.(1953).Prices of Factors and Goods in General Equilibrium. *R. of Economic Studies*, 21(1) 1-20.
- Saygılı,H. & M.Saygılı (2011). Structural Changes in Exports of An Emerging Economy: Case of Türkiye. *Structural Change and Economic Dynamics*,22, 342-60.
- Sen, A.,Saray, O.M. & M. Karagoz (2009) Intra-Industry Trade between Türkiye and OECD Countries: A Panel Data Analysis. *Zagreb International Review of Economics & Business*, 12, (2) 73-86
- Sercue, P. & C. Vanhulle (1992). Exchange rate volatility, international trade, and the value of exporting firms. *J. of Banking and Finance*,16(1),155-182.
- Stolper,W.F. & P.A.Samuelson(1941).Protection and Real Wages. *R. of Economic Studies*, 9, 58-73
- Smith,A.(1776). *An Inquiry to Nature and Source of Wealth of Nations*.
- Sturgeon, T.J. & Van Biesebroeck, J.(2011).Global value chains in the automotive industry: An enhanced role for developing countries? *Int. J. Technological Learning, Innovation and Development*, 4,(1)2/3,
- Sukar, A. (1998). Real Effective Exchange Rates and Export Adjustment in the U. S. Q. *J. of B. & Economics*, 3,1,,3-12. <https://www.jstor.org/stable/40473231>

Şimşek, M. & C. Kadılar(2005).The Cointegration Analysis of Türkiye's Export Demand Function By Bounds Test. *Doğuş Ü. D.*,6,144-152

Tatlıyer, M.&F.Yiğit (2016). Does Exchange Rate Volatility Really Influence Foreign Trade? Evidence from Türkiye. *International J. of Economics and Finance*,8.,2 .E-ISSN 1916-9728

Tarr, D.G.& M. E. Morkre(1984). Aggregate Costs to the United States of Tariffs and Quotas on Imports: General Tariff Cuts and Removal of Quotas on Automobiles, Steel, Sugar, and Textiles : an Economic Policy Analysis

Türkcan,K.(2005). Determinants of Intra-Industry Trade in Final Goods and Intermediate Goods between Türkiye and Selected OECD Countries.*İ.Ü.İ.F.Ökonometri ve İstatistik D.*, .1,21-40

Vergil, H. (2002). Exchange Rate Volatility in Turkey and Its Effect on Trade Flows. *J. of Economic & Social Research*, 4(1).

Verschuur,J., Koks, E. & J.W.Hall (2020)*Observed impacts of the COVID-19 pandemic on global trade Nature Human Behavior* <https://www.nature.com/articles/s41562-021-01060-5.pdf>

Yanikkaya, H. (2001). The Influence of Real Exchange Rates on Turkish Agricultural Exports. *Gazi Ü.İ.İ.B F. D.*, 3,1.<https://dergipark.org.tr/pub/gaziuiibfd /issue/28351 /301393#article-authors-list>

Wang ,K .& C. Barret (2007). Estimating the Effects of Exchange Rate Volatility on Export Volumes.*J. of Agricultural and Resource Economics*, .32(2) 225-255. <https://www.jstor.org/stable/40987362>

Weiwei, Z., Wang, D.,Muhammad T. M.& S.Sohail (2021) COVID-19 and international trade: insights and policy challenges in China and US, *Economic Research*.[10.1080/1331677X.2021.193009](https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.193009)

2023, 12 (2), 1095-1121 | Araştırma Makalesi

Enflasyon Bekleyişlerinin Oluşumu: Davranışsal İktisat Açısından Bir Analiz

Salih YILDIRIM¹

Müslüm BASILGAN²

Öz

Enflasyon beklentileri gerçek enflasyonun önemli bir belirleyicisi olduğundan para politikasının yürütülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Merkez bankaları, iktisadi birimlerin enflasyon beklentilerini kontrol ederek enflasyon hedefiyle uyumlu olması için çabalamaktadır. Bu uyumun gerçekleşmesi durumunda merkez bankaları enflasyondaki dalgalanmaları daha rahat yönetebilmeye olanağına sahip olmakta ve enflasyonu kontrol etmede daha başarılı sonuçlar elde etmektedirler. Enflasyon beklentileriyle ilgili olarak ana akım iktisatta temel paradigma rasyonel beklentiler hipotezidir. Bu hipoteze göre iktisadi birimler var olan tüm bilgiden yararlanarak beklentilerini oluşturmakta ve enflasyon konusunda optimal tahminlerde bulunmaktadırlar. Rasyonel beklentilere dayalı olarak enflasyon tahminleri yapılırken üstelik bilginin homojen dağıldığı ve bu bilgiyi sınırlayan psikolojik faktörlerin de aynı olduğu kabul edilmektedir. Fakat davranışsal iktisat alanında yapılan çalışmalar, enflasyon tahminlerini çevreleyen eksik bilginin ve belirsizliğin önemini ve enflasyon konusunda tutulan inançların zamanla değişebilmesini, dolayısıyla heterojenliği, temel olarak rasyonel beklentiler hipotezine eleştiriler getirmişlerdir. Bu eleştirilerin sonucunda enflasyon beklentilerinin oluşumunu açıklamada alternatif davranışsal yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımların en önemlileri yapışkan bilgi modeli, rasyonel dikkatsizlik yaklaşımı, epidemiyolojik beklentiler modeli ve Bayesyen öğrenme modelidir. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı teorik ve ampirik literatür temelinde enflasyon beklentilerinin gerçek yaşamda, rasyonel beklentilerden farklı olarak, nasıl oluştuğunu davranışsal iktisat bağlamında ortaya koymaktır. Çalışmada enflasyon beklentilerinin, bireysel davranışlardaki heterojenliğin sonucu olarak, rasyonel beklentiler hipotezine aykırı biçimde oluştuğu, davranışsal iktisadın enflasyon beklentilerinin oluşumunu farklı psikolojik yaklaşımlar ile açıklayarak merkez bankalarına hem fiyat istikrarını sağlamada hem de etkin bir para politikası izlemede önemli bir katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma enflasyon beklentilerini rasyonel beklentiler yaklaşımına göre açıklayan modellerdeki eksikliği ortaya koyarak bu eksikliği gidermede davranışsal yaklaşımların önemini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon Bekleyişlerinin Oluşumu, Enflasyon Bekleyişleri Belirsizliği, Para Politikası, Heterojen Bekleyişler, Davranışsal İktisat

Yıldırım, S. & Basılğan, M. (2023). Enflasyon Bekleyişlerinin Oluşumu: Davranışsal İktisat Açısından Bir Analiz . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1095-1121 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1255246>

Geliş Tarihi	22.02.2023
Kabul Tarihi	16.05.2023
Yayın Tarihi	28.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye, salihyildirim@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1237-8214

² Doç.Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İnegöl İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye, muslumbasilgan@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8307-6315

2023, 12 (2), 1095-1121 | Research Article

Formation of Inflation Expectations: An Analysis in terms of Behavioral Economics

Salih YILDIRIM¹

Müslüm BASILGAN²

Abstract

Since inflation expectations are an important determinant of real inflation, they play an important role in the execution of monetary policy. Central banks control the inflation expectations of economic agents and try to make them compatible with the inflation target. Regarding inflation expectations, the basic paradigm in mainstream economics is the rational expectations hypothesis. According to this hypothesis, economic units use all available information to create their expectations and make optimal forecasts for inflation. While making inflation forecasts based on rational expectations, it is accepted that the information is homogeneously distributed and the psychological factors limiting this information are the same. However, studies in the field of behavioral economics have criticized the rational expectations hypothesis based on the importance of incomplete information and uncertainty surrounding inflation forecasts, and the fact that beliefs about inflation can change over time, thus heterogeneity. As a result of these criticisms, alternative behavioral approaches have been developed to explain the formation of inflation expectations. The most important of these approaches are the sticky information model, the rational inattention approach, the epidemiological expectations approach, and the Bayesian learning model. In this context, the main purpose of the study is to reveal, on the basis of theoretical and empirical literature, how inflation expectations occur in real life, unlike rational expectations, in the context of behavioral economics. In the study, it is concluded that inflation expectations are formed as a result of heterogeneity in individual behaviors, contrary to the rational expectations hypothesis, and that behavioral economics makes a significant contribution to central banks both in maintaining price stability and in pursuing an effective monetary policy by explaining the formation of inflation expectations with different psychological approaches. The study revealed the deficiencies in the models that explain inflation expectations according to the rational expectations approach and revealed the importance of behavioral approaches in eliminating this deficiency.

Keywords: Formation of Inflation Expectations, Inflation Expectations Uncertainty, Monetary Policy, Heterogenous Expectations, Behavioral Economics

Yıldırım, S. & Basılgan, M. (2023). Formation of Inflation Expectations: An Analysis in terms of Behavioral Economics. Journal of the Human and Social Science Researches, 12 (2), 1095-1121. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1255246>

Date of Submission	22.02.2023
Date of Acceptance	16.05.2023
Date of Publication	28.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ 100/2000 YOK PhD Scholarship, Bursa Uludağ University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Bursa, Turkey, salihyildirim@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1237-8214

² Assoc.Prof., Bursa Uludağ University, İnegöl Business Faculty, International Trade and Business, Bursa, Turkey, muslumbasilgan@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8307-6315

Giriş / Introduction

Piyasa ekonomilerinde iktisadi kararların merkezinde enflasyon beklentileri bulunmaktadır (D'Acunto vd., 2022; Coibion vd., 2020). Enflasyon beklentileri ücret pazarlıkları, fiyat koyma, satın alma, yatırım kararlarını etkilediğinde fiyatlar genel düzeyi ve üretim/çıktı üzerinde fiili artış veya azalış meydana getirmektedir. Esas olarak piyasa ekonomilerinde iktisadi birimlerin parasal ve reel değişkenler ile ilgili kararları, enflasyon beklentileri yoluyla fiyatlanmakta ve piyasada gerçekleşen doğru fiyat ve üretim düzeyinin oluşmasını sağlamaktadır. Enflasyon beklentileri, iktisadi birimler tarafından verilen kararların önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda enflasyon beklentilerinin oluşumu, enflasyon tahminleri ve para politikalarının yürütülmesinde merkezi role sahiptir (Bernanke, 2007; Bullard, 2016, s. 1).

Enflasyon beklentileri, enflasyonun gelecekteki olası gidişatı konusunda iktisadi birimler tarafından tutulan inançlardır (Basılğan, 2021, s. 146). İktisadi birimler, gelecekte enflasyonun düşük ve istikrarlı olacağına inandıklarında, cari dönemde ücret-fiyatları bu inançla uyumlu olacak şekilde belirleyecekler ve gelecek dönemde ekonomide gerçekleşen enflasyon oranı düşük ve istikrarlı olacaktır. Enflasyon hedeflemesi çerçevesinde merkez bankaları, bir ya da iki yıl zaman ufku için gelecek enflasyon oranlarının tahminleri temelinde ileriye dönük (forward looking) politikalar yürütmektedirler. Fiyat istikrarı doğrultusunda yürütülen bu politikaların teorik yapısı Yeni Keynesyen modeller ile açıklanmaktadır. Yeni keynesyen modeller, enflasyonun gelecekteki durumunun beklentilere bağlı olduğunu ve enflasyon sürecinin içsel kaynaklarının olmadığını ortaya koyan bir yaklaşımdır (Kohn, 2006, p. 3). Bu modellerde enflasyon beklentilerinin oluşumu rasyonel bir tarzda açıklanmakta, optimal para politikalarının tasarımı ve yürütülmesinin temel unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

1970'lerden itibaren enflasyon beklentilerinin oluşumu yaygın olarak tam bilgiye dayalı rasyonel beklentiler hipotezi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu hipotezde iktisadi birimler ekonominin temel yapısını, model parametrelerin değerlerini ve şokların doğasını bildiği varsayılır (Evans ve Honkapohja, 2001). Dolayısıyla iktisadi birimler, benzer ve doğru geçmiş enflasyon oranları ile gelecek enflasyon oranlarına sahiptirler ve hiçbir sistematik tahmin hatası yapmamaktadırlar. Rasyonel beklentiler hipotezi literatürde genellikle yansızlık ve etkinlik testleri ile analiz edilmektedir. Buna uygun olarak yapılan analizlerde Orphanides ve Williams (2003), Basdevant, (2005), Curtin (2005), Branch (2007), Pfajfar ve Žakelj (2014) rasyonellikten sapmalara işaret eden kanıtlar bulmuşlardır. Diğer yandan Hey (1994), Bonham ve Cohen (2001), Mankiw ve Reis (2002), Carroll (2003), Forsells ve Kenny (2004) rasyonel beklentiler hipotezinin yanlış sonuçlar verdiği dolayısıyla geçerli olmadığını belirtmişlerdir.

1950'li yıllardan itibaren gelişen sınırlı rasyonellik literatürü ile bilişsel psikolojinin iktisada yansımaları, davranışsal iktisat alanını ortaya çıkarmıştır. 1970'lerde büyük ölçüde Kahneman ve Tversky'nin katkılarıyla gelişen bu alan, enflasyon beklentilerinin oluşumu konusunda psikolojik yaklaşımlar ışığında yeni bir bakış açısı getirmiştir. Kahneman ve Tversky (1973); Tversky ve Kahneman (1974) bireysel tahminlerinin heuristik ve önyargıları içerebileceğini, dolayısıyla da beklentilerin rasyonel beklentilerden farklı bir tarzda oluşabileceğini deneysel kanıtlarla sunmuşlardır. Bu kanıtlar; bireysel tahmin sürecine uygulanmış ve piyasa beklentilerini tanımlamak için

adaptif öğrenme algoritmalarının geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Örneğin Sargent (1993) ve Evans ve Honkapohja (2001), piyasa katılımcıların geçmiş dönemde yaptıkları tahmin stratejilerinde kullandığı ekonometrik modellerde bilmedikleri parametreleri öğrenmesini içeren bekleme modellerinin modellenmesinde adaptif öğrenmenin kullanımını ileri sürmüşlerdir. Kahneman ve Tversky'nin öncü yaklaşımları temelinde davranışsal iktisat alanı, belirsizlik ve eksik bilgi altında gerçekleştirilen bireysel tahminlere uygulanarak enflasyon bekleme modellerinin davranışsal yönlerini mikro düzeyde araştırılmasına ve heterojenite ve enflasyon bekleme modelleri belirsizliğini açıklamaya imkan vermiştir (Branch, 2004; Bryan ve Venkatu, 2001a; Bryan ve Venkatu, 2001b; Pfajfar ve Santoro, 2009, 2010).

İktisatçılar ve merkez bankacılar arasında iktisadi kararların büyük bir kısmının geleceğe uzanan etkileri olduğu yönünde bir uzlaşma mevcuttur. Bu sebeple iktisadi birimlerin bekleme modellerini nasıl oluşturdukları, makroekonomik dinamikler ve politika yapımında merkezi bir rol oynamaktadır (Coibion et al., 2018, s. 1447). Merkez bankaları, etkin bir para politikası izlemek için iktisadi birimlerin bekleme modellerini nasıl oluşturdukları konusunda bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bilgi, beklenti yönetimi çerçevesinde enflasyon hedefine yönelik para politikası uygulamalarının etkinliği ve enflasyon bekleme modellerindeki belirsizliği azaltmak için gereklidir. Özellikle küresel finansal krizinin ardından enflasyon hedeflemesi altında para politikalarının yürütülmesi ve başarısı açısından iktisadi birimlerin enflasyon bekleme modellerinin oluşumunun davranışsal iktisadın bakış açısıyla ele alınması giderek önemli hale gelmiştir (Akerlof, 2002, s. 411–433).

Bu çalışma, enflasyon bekleme modellerinin oluşumuna ilişkin teorik ve ampirik literatürü takip etmektedir (Kahneman ve Tversky, 1974; Branch, 2004; Bryan ve Venkatu, 2001a; Mankiw ve Reis, 2002; Carroll, 2003; Pfajfar ve Santoro, 2009, 2010; Sims, 2009; Gnan vd., 2010; Anufriev ve Hommes, 2012). Çalışma, enflasyon bekleme modellerinin oluşumu konusunda davranışsal bir perspektifte ele alarak literatüre katkı yapmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda literatürde konunun teorik olarak derinlemesine incelendiği ilk çalışma özelliğini göstermektedir.

Çalışmanın amacı, davranışsal iktisat açısından enflasyon bekleme modellerinin nasıl oluştuğuna dair teorik çerçeve ortaya koymaktır. Bunun için çalışmada öncelikle yerleşik iktisadın enflasyon bekleme modellerinin oluşumundaki heterojenliğe bakışı, enflasyon bekleme modelleri belirsizliği altında teorik ve ampirik literatür incelenmektedir. Ardından yerleşik iktisadın benimsediği rasyonel bekleme modelleri hipotezine değinilmiş para politikaları için ortaya koyduğu yansımaları yer verilmiştir. İzleyen bölümde davranışsal iktisadın enflasyon bekleme modellerinin oluşumunda heterojenliğe bakışı kavramsal ve teorik temeller bağlamında ele alınmış bilgi süreci, öğrenme dinamikleri ve heterojen bekleme modelleri temelinde enflasyon bekleme modellerinin oluşum süreci açıklanmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde literatür ışığında konu ile ilgili nihai açıklamalar ve para politikaları açısından ortaya koyduğu öneme yer verilmiş ve çalışma sonlandırılmıştır.

Enflasyon Bekleme Modelleri Belirsizliği

İktisadi birimler, enflasyonun gelecekteki olası gidişatı konusunda optimal tahmin yapmak için bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bilgi, çok sık bir biçimde bekleme modellerinin oluşturulmasını içermekte ve aynı zamanda enflasyonla ilgili tahminlerin optimal olup

olmadığını belirlemektedir. Rasyonel beklentiler altında iktisadi birimler, o anda mevcut tüm bilgidan yararlanarak beklentilerini oluştururlar ve enflasyon konusunda optimal tahminlerde bulunurlar (Kohn, 2006, s. 1-2).

Enflasyon tahminleri, enflasyonun beklenen yönü konusunda bilgi verirken onun gelecekteki durumu konusundaki belirsizliği azaltma yeteneğine sahiptir. Bu ise tahminlerin doğru/sapmasız ve rassallığa yakın diğer bir ifade ile gerçekleşme olasılığının yüksek olması anlamına gelmektedir. Ancak enflasyon tahminleri, her zaman doğru ve rassallığa yakın olmadıklarından muhtemel hata paylarına sahiptir. Beklentilerin gerçekleşme ihtimallerini içeren bu hataları çevreleyen en önemli faktör, eksik bilgi ve belirsizliktir. Eksik bilgi ve belirsizliğin varlığı, enflasyon konusunda optimal tahmin yapmayı zorlaştırmakta ve enflasyon beklentilerinin rasyonel biçimde oluşturulmasını engelleyerek bir anlaşmazlık (disagreement) ortaya çıkarmaktadır. Bu durum literatürde enflasyon beklentilerindeki anlaşmazlık çerçevesinde açıklanmaktadır.

Enflasyon beklentilerindeki anlaşmazlık, iktisadi birimlerin enflasyon tahminleri yaparken piyasadaki mevcut tüm bilgidan yararlanmadığı, fikir ayrılığına düştüklerinden heterojenliği ve o tahminlerin de belirsizliği içerdiği anlamına gelmektedir. Bu noktada algılanan ve gerçekleşen ya da beklenen ve gerçekleşen belirsizlik, zamanla değişen bir yapıya sahiptir ki bu, ekonominin içinde bulunduğu koşullara, tahmin edicilerin sosyo-ekonomik özelliklerine ve onların bilgiyi işleme ve kullanma yeteneklerine bağlıdır. Enflasyon beklentilerindeki anlaşmazlık teorik açıdan eksik bilgiye dayalı yapışkan bilgi, akılcı dikkatsizlik, epidemiyolojik beklentiler ve bayesyen öğrenme yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmaktadır (Reiche ve Meyler, 2022, s. 6). Söz konusu teorik yaklaşımlar literatürde dolaylı yoldan enflasyon beklentileri belirsizliğinin açıklanmasına yönelik teorik bir çerçeve ortaya koymaktadır.

Enflasyon beklentilerindeki anlaşmazlığı açıklayan öncü çalışmalardan birisi Mankiw ve Reis'in (2002, 2006) ileri sürdüğü yapışkan bilgi (sticky information) yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre iktisadi birimler, bilgi setlerini aşamalı olarak günceller ve ileriye yönelik enflasyon tahminlerini oluştururlar. Bilginin yavaş ve farklı zaman boyutu içinde elde edilmesi, bazı tahmin edicilerin enflasyon tahminlerinin yavaş bazılarının da o anda güncellemelerine yol açar. Enflasyon tahminlerinin farklılaşması, tahmin edicilerin enflasyon beklentilerinin farklı olmasını doğurur. Yapışkan bilgi yaklaşımına göre, iktisadi birimlerin fiyatlandırma kararları ve enflasyon tahminleri her zaman piyasadaki mevcut bilgi temelinde olmamaktadır. Çünkü piyasadaki fiyatlar devamlı olarak değişmekte fakat karar vericiler yeni bilgi karşısında fiyat stratejilerini güncelleştirmede yavaş davranmaktadır. Firmalar, fiyatlarını her dönem için oluşturmakta bilgilerini güncellediklerinde fiyatlarını yeniden hesaplamaktadırlar ve böylece optimal fiyatlar piyasada zaman içinde ortaya çıkmaktadır. Firmalar, her dönem için sektörel ve ekonomin durumuna bakarak bilgi toplamakta ve optimal fiyatlarını belirlemektedirler. Yapışkan bilgi çerçevesinde bilginin yavaş yayılımı, her iktisadi birim inançlarını farklı bir biçimde güncelleyerek farklı bilgilere göre beklentilerini oluşturmalarıyla sonuçlanır. Bu nedenle Mankiw ve Reis'e (2002) göre firmalar, hanehalkı ve profesyonellerin (uzmanların) enflasyon beklentilerinde önemli ölçüde anlaşmazlık bulunmaktadır. Anlaşmazlığın boyutu arttıkça iktisadi birimlerin enflasyon beklentileri de yükselir. Mankiw vd., (2003) tarafından ulaşılan bu sonuçlar, literatürde Branch, 2004; Capistrán ve Timmerman, 2009; Lahiri ve Sheng, 2010; Lahiri ve Sheng, 2010; Doornik vd., 2012; Coibion ve Gorodnichenko 2015; Beckmann ve

Czudaj, 2018 tarafından da desteklenmiştir.

Mankiw ve Reis'e paralel olarak Sims (2003) tarafından geliştirilen rasyonel dikkatsizlik (rational inattention) yaklaşımına göre, iktisadi birimler bilgiye ulaşma ve onu edinme konusunda eşit değildirlere dolayısıyla bilgiyi işleme kapasiteleri de aynı değildir. Bu ise, iktisadi birimlerin ileriye yönelik tahminlerinde farklılığa yol açmakta ve enflasyon bekleyişlerinin rasyonel biçimde oluşumunu engellemektedir. Bunun için Sims (2003) üç önemli noktaya işaret etmektedir: (i) tüm verilerden herkesin eşit bir biçimde yararlanamaması, (ii) bilgi işleme sürecindeki kısıtlar, ve (iii) bireysel hatalar. Rasyonel dikkatsizlik yaklaşımı, iktisadi birimlerin gelecek belirsiz olduğu için kendilerini bilgilendirecek bazı sinyallere dayanarak sonuçlar elde etmeye çalıştıkları ve buna bağlı olarak ileriye yönelik bekleyişlerini oluşturduklarını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede hangi sinyal(ler)in seçileceği önemlidir. Örneğin firmalar sektöre özgü haberleri daha dikkatli takip ederlerken, genel ekonomiye ilişkin haber ve yayınlara daha az dikkat ederek aksiyon alırlar. Sims (2003), bilginin kamuya açık ve erişilebilir olması durumunda bile iktisadi birimlerin tahminlerinin amacı doğrultusunda algıladığı sinyallere göre gerçekleşeceğini ifade etmiştir.

Diğer bir yaklaşım Mankiw ve Reis'in yapışkan bilgi modeline dayanan ve Carroll (2003) tarafından geliştirilen epidemiyolojik bekleyişler yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre iktisadi birimler, makroekonomik bakışlarını profesyonel kişilerin görüşlerinden hareketle ve basın yayın organlarından edindiği bilgiye göre oluştururlar. Bu nedenle iktisadi birimlerin enflasyon bekleyişleri heterojendir. Pfajfar ve Santoro (2013), basın-yayın (medya) üzerinden enflasyon bekleyişlerini güncelleyen tüketicilerin tahminleri ortalama olarak profesyonellerinkine yaklaştığını ifade etmişlerdir. Yapılan anket sonuçlarına göre katılımcıların %75'i enflasyon tahminlerini güncellemekte fakat onların sadece %16.2'si bekleyişlerini epidemiyolojik bekleyişler altında şekillendirmektedir. Epidemiyolojik bekleyişler yaklaşımı, haberlerin daha yaygın biçimde yayılmasının hanehalkının enflasyon tahminlerinin profesyonellerinkine yaklaştığını ileri sürmektedir. Enflasyonla ilgili daha fazla haber, ortalama olarak beklenti hatalarının azaltılmasına yardımcı olmakta ve anlaşmayı artırmaktadır. Bunun sonucunda enflasyon algısı iyileşerek enflasyon bekleyişlerinin ortak bir biçimde oluşması sağlanmaktadır.

Son olarak enflasyon bekleyişlerindeki anlaşmazlık konusunda alternatif bir yaklaşım bayesyen öğrenmedir. Bu yaklaşıma göre, bilginin ekonomik kesimler arasında asimetrik dağılımı bilgisel farklılığa yol açmakta ve enflasyon tahminlerini etkilemektedir. Medya ve haber akışı ile bilgi setlerini güncelleyen iktisadi birimler, öğrenme ve enflasyon konusunda inançlarını o andaki mevcut farklı bilgiye göre şekillendirmektedirler. Ancak iktisadi birimler, sinyal çıkarma sorunu ile karşı karşıyadırlar ki bu, onların ekonomik bir değişkenin gelecekteki durumu konusunda yanlış inançlara sahip olmalarıyla ilişkilidir. Bu durum, ekonomik sinyallerin farklı yorumlanmasına sebep olmakta ve enflasyon tahminlerinde anlaşmazlığı artırmaktadır (Lamla ve Maag, 2012).

Enflasyon bekleyişleri belirsizliği konusunda gelişen literatür, ağırlıklı olarak, belirsizliğin ölçümüne odaklanmaktadır (Fuest ve Schmidt, 2020, s. 7). Bu doğrultuda öncelikle anketler yoluyla belirli bir dönem için iktisadi birimlerin enflasyon bekleyişleri ölçülmektedir (Ciro ve Zapata, 2019, s. 4411). Daha sonra, anketlerden elde

edilen nokta veya aralık tahminlerinin standart sapması hesaplanmakta ve çıkan sonuç, anket katılımcıları arasındaki anlaşmazlığın dolayısıyla enflasyon beklentileri belirsizliğinin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla enflasyon beklentilerindeki anlaşmazlık derecesi hem enflasyon belirsizliğinin hem de enflasyon beklentileri belirsizliğinin bir ölçüsüdür (Brito vd., 2018, s. 3). Alternatif olarak anketler yoluyla enflasyon beklentileri belirsizliğinin ölçmenin diğer bir yolu, farklı katılımcılar (hanehalkı, profesyoneller gibi) tarafından yapılan tahminlerin farklılık düzeyinin boyutuna bakmaktır. Eğer tüm katılımcılar aynı (farklı) enflasyon değeri tahmin ediyorlarsa tahmin belirsizliğinin düşük (yüksek) olacaktır. Bu noktada tahminlerdeki farklılık düzeyinin boyutu, tahmin belirsizliğini vermektedir.

D'Amico ve Orphanides (2008), daha yüksek ortalama beklenen enflasyonun, hem daha yüksek ortalama enflasyon belirsizliği hem de enflasyon görünümü hakkında daha büyük anlaşmazlık ile ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Bununla birlikte, ortalama tahminle ilgili anlaşmazlık, tahmin belirsizliği için zayıf bir vekil (proxy) değişken olabilir. D'Amico ve Orphanides (2008), anket verilerinin bireysel davranışsal tepkileri ortaya koymada eksik kalacağını ve bu nedenle anlaşmazlığın enflasyon belirsizliği için iyi bir vekil değişken olmadığını göstermişlerdir. Bunun yerine D'Amico ve Orphanides, söz konusu eksikliği gözeterek sapmaları azaltacak bir belirsizlik ölçümü elde etmek için bireysel belirsizliklerin doğrudan parametrik dağılımları şeklinde alternatif bir yöntem geliştirmişlerdir. Bu yöntemin temel özelliği, belirli bir zaman ufkuyla ortalama belirsizliği ve bireysel belirsizlik değerlendirmelerinin dağılımının doğrudan ölçümünü vermesidir. Ayrıca bu yöntem, ortalama belirsizliği sadece ortalama enflasyon konusunda anlaşmazlık derecesi için değil, genel bir belirsizlik ölçüsüne yönelik anlaşmazlık derecesi için karşılaştırma yapmayı mümkün kılmaktadır. Yazarlar, belirsizlik ve anlaşmazlığın enflasyon tahminleri ile olan ilişkisini ortaya koymak için 1968-2006 dönemini kapsayan Profesyonel Tahmin Ediciler anketi verileri yoluyla olasılıksal enflasyon tahminlerini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, ortalama enflasyon tahminlerinden bulunan anlaşmazlık enflasyon belirsizliği için uygun bir vekil değişken olmadığına ulaşılmıştır. Enflasyon belirsizliği katılımcılar arasındaki tahminlerin dağılımından çok ortalama enflasyon tahmini ile daha yüksek ilişkilidir. Bundan dolayı yüksek ortalama belirsizlik, katılımcılar arasındaki ortalama enflasyon tahminleri belirsizliğini açıklayan yüksek anlaşmazlıkla ilişkilidir.

Öte yandan Sill (2012), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekonomisinde 1983-2011 dönemini kapsayan anket verileri ile profesyonellerin enflasyon beklentilerindeki anlaşmazlığın enflasyon belirsizliğini açıkladığını tespit etmiştir. Yazara göre özellikle enflasyonun ortalama tahmini yüksek iken, enflasyonun standart sapması yüksektir ve bu nedenle, enflasyon belirsizliği de yüksektir. 1980'li yıllarda ve 2008-9 krizi öncesinde enflasyon tahminlerinde daha yüksek bir anlaşmazlığın varlığı, yüksek bir enflasyon belirsizliği ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda profesyonellerin enflasyon beklentilerinin zamanla değiştiği ve enflasyon belirsizliğinin bir ölçüsü olarak anlaşmazlığın boyutunun yükseldikçe beklenen enflasyon düzeyinin de buna eşlik ettiği ortaya konulmuştur. Bu durum, büyük ölçüde, para politikasının kredibilitesine bağlanmıştır. Eğer iktisadi birimler enflasyonla mücadele sürecinde merkez bankalarının taahhütlerini yerine getirme konusunda emin değillerse, onların mevcut dönemde enflasyon tahminleri yüksek ve geniş bir aralıkta gerçekleşmektedir. Sill, 1980'lerde iktisadi birimlerin enflasyonla mücadele sürecinde merkez bankalarının taahhütlerine bağlı olup olmadığı konusunda emin olmadıklarını ve bunun da onların

enflasyon tahminlerine yansıtıldığını belirtmektedir. Benzer şekilde Rich ve Tracy, 2009; Abel vd., 2016 enflasyon belirsizliği ve enflasyon beklentileri belirsizliğini anket verilerinden yararlanarak hesaplamışlar ve enflasyon belirsizliği ve beklenen enflasyon arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Yazarlara göre, daha yüksek enflasyon anlaşmazlığı daha yüksek enflasyon belirsizliği ve beklenen enflasyona yol açmaktadır. Buna göre profesyonellerin enflasyonun gelecekte olası gidişatı konusunda yüksek derecede anlaşmazlığa sahip olmaları, enflasyon beklentileri belirsizliğini de artırmaktadır.

Son otuz yılda pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde para politikaları enflasyon hedeflemesine yönelik bir biçimde yürütülmektedir. Bu açıdan merkez bankaları hem fiyat istikrarını sağlamak hem de etkin bir para politikası izlemek için iktisadi birimlerin beklentilerini nasıl oluşturdukları konusunda bilgiye ihtiyaç duymaktadır (Anderson vd., 2010). Çünkü enflasyonun refah maliyetlerinin çoğu zaman başlı başına cari dönem enflasyon düzeyinden değil, gelecekteki enflasyon konusundaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, merkez bankaları daha düşük bir enflasyon hedefi ilan ederek tahmin edicilerin daha az hata ile enflasyon tahminlerini gerçekleştirmelerini sağlayabilir. Eğer beklentilerdeki uyumsuzluk derecesi yüksekse, tahmin hataları ve enflasyon belirsizliğinden kaynaklanan maliyet o kadar yüksek olmaktadır. Bu anlamda merkez bankasının enflasyon hedefine yönelik para politikası taahhüdü, anlaşmazlığı (belirsizliği) azaltmak için güçlü bir araçtır (Ciro ve Zapata, 2019: 4411).

Diğer taraftan enflasyon beklentilerindeki anlaşmazlık derecesi, merkez bankasının özel kesimin enflasyon beklentilerini enflasyon hedefine uygun olarak çapalamasındaki başarısını yansıtır. Daha az anlaşmazlık diğer bir deyişle belirsizlik derecesi enflasyon beklentilerinin daha iyi çapalandığını göstermektedir. Montes vd., 2016, gelişmekte olan ülkelerde enflasyon hedeflemesi çerçevesinde yürütülen iletişimin gelecek enflasyon konusunda anlaşmazlığı azaltarak enflasyon beklentilerinin çapalanmasına katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Bağımsız ve yüksek kredibiliteye sahip merkez bankalarının kamuoyu ve piyasa ile iletişimi, enflasyon beklentilerindeki anlaşmazlığı azaltmaktadır (Dovern vd., 2012; Montes vd., 2016; Beckmann ve Czudaj, 2018). Buna ek olarak para politikasındaki şeffaflık da merkez bankası ile kamuoyu arasında asimetrik bilgi sorununu ortadan kaldırarak iktisadi birimler arasında ortak bir bakışa zemin hazırlar. Para politikası uygulamalarının şeffaflığı, enflasyon beklentilerindeki anlaşmazlığı dolayısıyla gelecek enflasyon konusunda belirsizliği azaltır. Bu ise merkez bankasının iktisadi birimlerin enflasyon beklentilerinin yönetimini daha uygun hale getirir (Jitmaneroj vd., 2018, s. 3-4). Benzer şekilde Capistrán ve Ramos-Francia, 2010; Ehrmann vd., 2012; Siklos, 2013 para politikası uygulamalarının şeffaflığının iktisadi birimlerin enflasyon beklentilerindeki uyumsuzluğu önemli ölçüde azalttığını ortaya koymaktadır.

Enflasyon Beklentilerinin Rasyonalitesi

1960'lı yıllarda J. Muth (1961, s. 315–335) tarafından ortaya atılan ve 1970'lerde Yeni Klasik iktisat ve 1980'lerden itibaren de Yeni Keynesyen iktisat çizgisinin benimsediği rasyonel beklentiler hipotezi, iktisadi birimlerin piyasadaki mevcut tüm bilgiden yararlanarak enflasyon tahmini yaptıklarını temel almaktadır. Buna uygun olarak iktisadi birimler, zaman içerisinde enflasyonu belirleyen süreci araştırırlar ve bilgi toplarlar. Daha sonra elde edilen bilgiyi enflasyon beklentilerini oluşturmak için kullanırlar. Rasyonel beklentiler altında iktisadi birimler benzer ve doğru geçmiş

enflasyon oranlarına sahip oldukları gibi onların ileriye yönelik enflasyon tahminleri de aynıdır. Muth'un geliştirdiği rasyonel beklentiler hipotezi gelecek enflasyon konusundaki beklentilerin o anda mevcut olan tüm bilgiyi yansıtacak tarzda oluştuğunu belirtmektedir. Yaklaşımın güçlü yanı, bireysel tahmin davranışı konusunda tutarlı bir bakış açısı sunmasıdır. Fakat zayıf yanı, bireylerin tahmin sürecinde tam bilgiye sahip oldukları ve bu bilgi ile mükemmel öngörüde bulduklarıdır. Bunun temelinde ajanların enflasyonun gelecekteki olası gidişatını bildikleri bulunmaktadır (Basılğan, 2021, s. 214)

Teorik düzlemde rasyonel beklentiler altında enflasyon tahminleri, istatistiksel olarak etkin tahmin yapmayı ima etmektedir. Enflasyon beklentilerinin rasyonelliği, enflasyon tahmin hatalarının yansız (unbiased) ve etkin (efficient) olmasına bağlıdır. Yansızlık veya sapmasızlık, enflasyonun ortalama olarak doğru tahmin edilmesidir. Etkinlik, enflasyon tahminlerinde sistematik hataların olmaması diğer bir ifade ile tahmin hatalarının varyansının minimum olmasıdır (Singh, 2020, s. 5).

Bu bağlamda yukarıda belirtilen amaçlara uygun olarak rasyonel beklentiler hipotezinin ampirik testleri, enflasyon tahminlerinin gerçek enflasyon oranının sapmasız tahminleri olup olmadığını (yansızlık) ve tahmin edicilerin ellerindeki mevcut tüm bilgiyi kullanarak kullanmadığını (etkinlik) ortaya koymaya yöneliktir. Muth'un (1961) tanımıyla rasyonel beklentiler hipotezi, tahminlerle ilgili tüm bilgi kümesine bağlı matematiksel olarak beklentilere eşittir. Hipotez, mevcut tüm bilginin optimal bir şekilde kullanıldığını ima etmektedir. Bu çerçevede t dönemi için rasyonel enflasyon beklentisi, π_t^f olmak üzere şu şekilde gösterilir: $\pi_t^f = E(\pi_{t+f}|I_t)$. Bu eşitlikte π_{t+f} , t + f dönemindeki enflasyon oranı, I_t t dönemine ait mevcut bilgi ve E ise beklentiler operatörüdür. μ_t hata terimi olmak üzere $E(\mu_t|I_t) = 0$ ve $\mu_t = \pi_{t+f} - \pi_t^f$ şeklinde ifade edilmektedir. Tahmin ediciler t dönemine ait mevcut tüm bilgiyi kullanırlar ve ortalama olarak her zaman doğru tahminde bulunmaktadır. Bu anlamda beklentiler, ortalama olarak gelecekteki fiili enflasyona eşitse yansızdır. Enflasyon beklentilerinin yansız olup olmadığını test etmek için aşağıdaki denklem tahmin edilmektedir (Lyziaik, 2013, s. 13).

$$\pi_{t+f} = \alpha_0 + \beta_1 \pi_t^f + \mu_t$$

α_0 , β_1 katsayıları ve μ_t t dönemine ait hata terimini temsil etmektedir. Beklentilerin yansız olması için istatistiksel olarak (1) no'lu denklemdeki sabit teriminin (α_0) sıfıra, değişken katsayısının (β_1) ise 1'e eşit olması gerekmektedir. Dolayısıyla $H_0: \alpha_0 = 0, \beta_1 = 1$ şeklinde olmaktadır. H_0 hipotezinin ret edilmesi halinde model yanlıdır, sistematik tahmin hataları mevcut olup rasyonel beklentiler geçerli değildir. Rasyonel beklentiler hipotezinin bir diğer koşulu beklentilerin etkin olmasıdır. Etkinliğin testi ise şu denklem yoluyla yapılabilir:

$$\varepsilon_t = \beta_0 + \beta_i \sum_{i=1}^k X_{t-i} + \mu_t$$

Bu denklemde, X_{t-i} gerçekleşen fiyat değişiminin geçmiş değerlerini göstermektedir. Beklentiler hatalarının minimum varyanslı olup olmadığına En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle tahmin edilerek söz konusu denklemin katsayılarının bireysel t istatistiklerine bakılarak karar verilmektedir. Her $i=1,2,\dots,k$ için hipotez $H_0: \beta_0 = \beta_i = 0$

şeklinde. Enflasyon tahminlerinin yanlış/sapmalı olması, sıfır olmayan bir ortalama tahmin hatası elde edilmesi anlamına gelirken, etkin olmaması ise tahmin hatalarının anketin yapıldığı zamanda bilinen veriler ile ilişkili olması anlamına gelmektedir (Basılğan, 2021, s. 215). Söz konusu yansızlık ve etkinlik testlerinin temelde iki amacı vardır: (i) iktisadi birimlerin enflasyon tahminlerinde sistematik hatalar yapıp yapmadığını (yansızlık testi) saptamaktır, (ii) iktisadi birimlerin enflasyonu tahmin etmek için o andaki mevcut tüm bilgiyi (etkinlik testi) kullanıp kullanmadığını belirlemektir. Bu çerçevede enflasyon tahminlerinin dolayısıyla enflasyon bekleyişlerinin oluşumunun rasyonel bekleyişler hipotezi ile tutarlı olup olmadığı literatürde genellikle anket yöntemi ile araştırılmıştır (Odría ve Rodriguez, 2013, s. 59).

Mankiw vd., (2003, s. 209-248) Michigan, Livingston ve Profesyonel Tahminciler Anketi verilerine dayalı olarak söz konusu iki amacın sağlanıp sağlanmadığını incelemişlerdir. Yazarların ulaştığı temel sonuçlara göre katılımcıların enflasyon tahminlerinde farklılık gözlenmiş yansız olmadığı belirtilmiştir. Katılımcıların enflasyon bekleyişlerini oluştururken ellerindeki mevcut tüm bilgiyi kullanıp kullanmadığı incelenmiş cari dönemde katılımcıların mevcut tüm bilgiyi yeterli ölçüde dikkate almadığı dolayısıyla etkinlik amacının sağlayamadığı ortaya konulmuştur. Özetle Mankiw, Reis ve Wolfers'in çalışmasında katılımcıların enflasyon tahminlerinde sapma bulunmuş tahminler genellikle rasyonel bekleyişlerin hipoteziyle tutarlı olmadığı ifade edilmiştir.

Mankiw ve Reis (2002) ve Carroll (2003), bilgi işleme maliyetleri çerçevesinde iktisadi birimlerin bilgilerini aynı anda güncelleyemediklerinden enflasyon bekleyişlerini aynı biçimde oluşturamadıklarını ileri sürmüşlerdir. Yazarlara göre bu durum, rasyonel bekleyişler hipotezinin yanlış ve etkin olmayan sonuçlar üretmesine sebep olmaktadır. Benzer şekilde Döpke vd., (2005), yapışkan bilgi altında hanehalkının enflasyon bekleyişlerinin oluşumunda rasyonel bekleyişler hipotezinin geçerli olmadığına ulaşımlardır. Forsells ve Kenny (2004), tüketicilerin enflasyon tahminleri sistematik olarak eğilimli ve enflasyon bekleyişleri ise bilgi yapışkanlığından dolayı aşamalı olarak enflasyona (gerçekleşen) ayarlandığını belirtmişlerdir. Croushore (2008), ABD ekonomisinde (1971-2006) enflasyon tahminlerinin sistematik olarak eğilimli fakat bazı dönemlerde yapısal kırılmalı olduğunu tespit etmiş iktisadi birimlerin zaman içinde piyasadaki mevcut bilgiden daha fazla yararlanmaya başladıklarını öğrenme etkisi ile açıklamıştır. Bu görüşlere karşıt olarak Elliott vd., (2005) ve Capistran ve Timmerman (2006), asimetric kayıp fonksiyonu ile anket katılımcıların tahmin değişkenlerini aşırı tahmin etme ve eksik tahmin etme maliyetlerindeki asimetriclerin, tarafsızlığın ve dolayısıyla rasyonel hipotezinin yanlış reddedilmesine yol açabileceğini açıklamaktadırlar. Profesyonel Tahminciler Anketi'nin kullanıldığı bu çalışmalarda, asimetric kayıp altında tahminlerin genellikle rasyonelle tutarlı olduğuna dair bulgular bulunmuştur. Orphanides ve Williams (2003), öğrenme sürecinin enflasyon bekleyişlerinin oluşumunda önemli bir değişken olduğunu fakat rasyonel bekleyişler teorisinin sonuçları ile tutarsız olmadığını ifade etmiştir. Basdevant (2005) ise enflasyon bekleyişlerinin oluşumunda rasyonel bekleyişler hipotezinin reddedilmesine rağmen, bir öğrenme mekanizması (süreci) aracılığıyla iktisadi birimlerin enflasyon bekleyişlerini rasyonel bekleyişlere uyumlu hale geldiğini belirtmiştir.

Literatürde rasyonel bekleyişler hipotezi, makroekonomik modelleme ve tahmin sürecinde kullanılmıştır. Rasyonel bekleyişler teorisinin avantajı, modelde yer alan

bağımsız parametrelerin sayısının minimize ederek bireysel tahmine ilişkin en iyi sonuçları vermesidir. Fakat en önemli dezavantajı, karar birimlerinin homojen inançlarına dayalı olarak ve tüm mevcut bilgiyi kullanarak ihtiyaç duyduğu değişkenlerin doğru stokastik sürecini bildiği şeklindeki varsayıma dayanmasıdır (Hommes, 2011, s. 1–24). Bu tarz bir bireysel bekleşilerin oluşumuna ilişkin yapı, ekonomideki tüm birimlerin bekleşilerini oluşturmada benzer olduğunu ve rasyonel olarak tahminde bulduklarını ima etmektedir (Guse, 2005, s. 1623–1642).

Enflasyon bekleşilerinin rasyonelliği, Yeni Klasik ve Yeni Keynesyen modellerin merkezinde yer almaktadır. Yeni Klasik modellerde esnek ücret-fiyatlar söz konusu olduğundan ekonomide ücret ve fiyatlar, iktisadi birimlerin gelecekte bekledikleri enflasyona tam olarak ayarlanmaktadır. Buna göre iktisadi birimlerin enflasyon bekleşilerindeki artış, ücret ve fiyatlarda aynı oranda artış ile sonuçlandığından, toplam üretim ve istihdam düzeyi değişmemektedir. Yeni Keynesyen modellerde ise iktisadi birimlerin enflasyon bekleşilerindeki artış, ücret-fiyat yapışkanlığından dolayı ücret ve fiyatlara tam olarak yansımaları mümkün olmamaktadır. Yeni Keynesyen modellerde iktisadi birimlerin mevcut fiyatlamaları kararları ileriye yönelik bir boyut kazandığından enflasyon ve üretim düzeyini etkilemektedir (Aklan ve Nargeleçekenler, 2008, s. 24). Yeni Keynesyen modelde enflasyon bekleşilerinin rasyonel olması, optimal para ve maliye politikasının temel unsuru olarak kabul edilmektedir.

1970'lerden itibaren literatürde bekleşilerin oluşumu genellikle rasyonel bekleşiler hipotezi çerçevesinde açıklanmış makroekonomik modellerde kullanılmıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren merkez bankaları, Yeni Keynesyen Dinamik Stokastik Genel Denge (DSGE) modelleri çerçevesinde bekleşilerin oluşumu rasyonel olarak ele alınmıştır. Woodford'a, 2003 göre, Yeni Keynesyen model çerçevesinde rasyonel bekleşiler özel kesimin bekleşilerinin para politikası ile olan etkileşiminde çekirdek unsurdur. Enflasyon hedeflemesi altında merkez bankaları, iktisadi birimlerin enflasyon bekleşilerinin rasyonel bir biçimde oluştuğunu referans alarak gelecek dönem için enflasyon hedefini belirleme yoluna gitmektedir (Kara ve Küçük-Tuğer, 2010, s. 2725). Özel kesim de merkez bankalarının enflasyon hedefi doğrultusunda enflasyon tahminlerini yaparak ücret ve fiyat ayarlamalarını enflasyon hedefine göre düzenlemektedir. Böylece enflasyon tahminleri, merkez bankalarının enflasyon hedefiyle uyumlu hale gelir ki bu, merkez bankalarının fiyat istikrarı amacına ulaşması için gereklidir (de Mendonça vd., 2021, s. 1028).

Enflasyon Bekleşilerine Davranışsal İktisat Bakışı

Rasyonel bekleşilere sahip iktisadi birimlerin enflasyon tahminlerinin optimal oldukları varsayılmaktadır (Anufriev ve Hommes, 2012). Fakat bireysel bekleşilere ilişkin mikro düzeyde ankete dayalı sonuçlar, iktisadi birimlerin enflasyon tahminlerinin eğilimsizlik ve etkinlik koşulunu sağlamadığını göstermektedir⁵ (Coibon vd., 2018: 1447). Bu sonuçlar temelinde D. Kahneman ve A. Tversky, karar verme sürecinde önyargıların/hataların üzerinde durmuşlar; tahmin süreci ve bekleşilerin oluşumuna ilişkin farklı bir bakış açısı geliştirmişlerdir.

⁵ Bireysel bekleşilerdeki heterojenliği enflasyon bekleşilerine ilişkin anket verileri ile açıklayan çalışmalar için bkz. Carroll (2003), Mankiw, Reis, ve Wolfers (2003), Branch (2004), ve Pfajfar ve Santoro (2010). Bireysel bekleşilerdeki heterojenliği laboratuvar deneylerinden elde edilen veriler ile alışmalar için bkz. Pfajfar ve Zakelj (2010), Assenza vd., (2014), Hommes (2011).

Davranışsal iktisada göre iktisadi birimler enflasyon tahminleri yaparken ve bekleyişlerini oluştururken kapsamlı bir bilgi setine sahip değillerdir (Sijabat, 2018, s. 79–81). İktisadi birimler o anda sınırlı bilgilerinden yararlanarak bekleyişlerini oluştururlar ve enflasyon konusunda tahminde bulunurlar. Çünkü iktisadi birimler genellikle rasyonel karar vermek için tüm bilgiyi elde etme ve onu işleme yeteneklerine sahip değildirler (Sarıkaya ve Afşar, 2022, s. 636). Bu anlamda aynı tercihe, donanım ve bilgiye sahip olmadıklarından piyasada o anki sınırlı bilgiyi kullanırlar. Sınırlı bilginin kullanımı bilişsel durumla ilişkilidir. Bilişsel durum, piyasadaki mevcut bilgilerin toplanmasından verilerin yorumlanmasına ve gerekli hesaplamaların yapılmasına kadar olan süreci ifade etmektedir (Curtin, 2022, s. 4). Dolayısıyla bilişsel durum karar sürecinde tüm bilginin kullanılmamasını içermekte ve heuristikleri temsil eden davranışsal temel kuralları (rules of thumb) ortaya çıkarmaktadır.

Davranışsal iktisat açısından iktisadi birimler bilgiye erişimi ve değerlendirmesi sınırlı olduğundan piyasa içinde bireylerin tercihleri ve karar alma süreçleri buna uygun bir biçimde gerçekleşmektedir. Zira iktisadi birimler kararlarını verirken hedef odaklı hareket etseler bile bilişsel ve duygusal yapılarından dolayı rasyonel karar vermeyebilmektedir (Akdere ve Büyükboyacı, 2018, s. 108). Davranışsal iktisada göre bireyler rasyonaliteden uzaklaşarak psikolojik ve duygusal durumlarına göre karar alabilirler ve bu nedenle sınırlı rasyonel davranış kalıbı içindedirler (Albayrak, 2022, s. 161). 1970'li yıllarda Kahneman ve Tversky'nin katkılarıyla gelişen davranışsal iktisat, psikoloji biliminin bir dalı olan davranışsal karar alma teorisini (behavioral decision making) benimsemiştir. Bu teori, tahmin sürecinin açıklanmasında bilişsel psikolojiyi merkeze almaktadır. Bilişsel psikoloji, bireysel ve kolektif karar alma sürecindeki hataları ve eğilimleri açıklamak için gereklidir. Çünkü bireysel hatalar, makroekonomik davranışa dönüşebilmekte ve optimal tahminlerden sapma meydana gelebilmektedir. Bu ise, davranışsal iktisat açısından, iktisadi birimlerin bekleyişlerinde öngörülebilirliğin azalması, asimetrik bilgi probleminin toplumsal tabana yayılımı ve politika oluşturma teknolojisinde bozucu etkileri doğurabilmektedir (Sabine, 2019, s. 250–251). Davranışsal karar alma teorisi ışığında davranışsal iktisat, karar vericilerin piyasa koşullarında rasyonel bekleyişlere uygun davranmadığı durumlarda karar alma davranışını etkileyen faktörlere odaklanarak tahmin sürecini ve bekleyişlerin oluşumunu açıklamaya çalışmaktadır (Camerer, 1999, s. 10575; Mullainathan ve Thaler, 2000).

Davranışsal iktisada göre iktisadi birimler piyasa koşullarında karar verirken hata(lar) yaptıklarını ve buna uygun olarak davranışlarını oluşturmaktadırlar. Bu hataların kaynağı heuristikler ve önyargılardır (Kahneman ve Tversky, 1979). Esas olarak yaygın, düzenli ve tekrar eden bu hatalar iktisadi birimlerin davranışlarında rasyonel bekleyişler hipotezinden farklı sonuçlara yol açmaktadır (Laibson ve List, 2015). Ayrıca karar alma süreci, heuristik ve önyargılardan etkilendiğinden ekonomik değişkenlerin tahminleri üzerinde etkili olmaktadır (Aydın ve Ağan, 2016: 100). Davranışsal iktisada göre bekleyişler, motivasyon, inanç ve tutum gibi eylemler yatırım, tasarruf, harcama gibi makro-finansal değişkenlerin tahmin süreçlerinde önemli rol oynamaktadır. Bu ise hem iktisadi araştırmalarda gerçekliği artırmak için hem de psikolojik verilerin iktisadi davranışın oluşumunda dikkate alınması için gereklidir (Yiğit, 2018, s. 166; Albayrak, 2022, s. 161). Bu nedenle davranışsal iktisat, tahmin sürecini ve bekleyişlerin oluşumunu heuristikler ve önyargılar (heuristics and biases) çerçevesinde ele almaktadır.

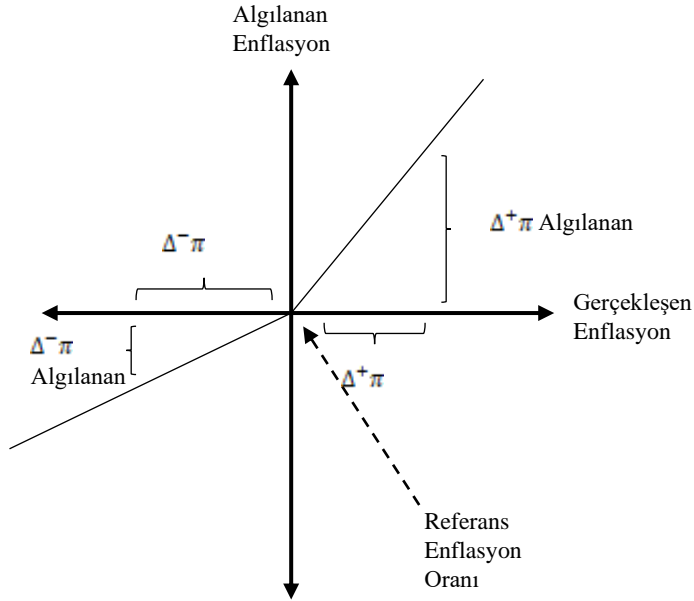
Davranışsal iktisat açısından heuristiklerin başında mevcudiyet, simülasyon, referans yanılışı, kayıptan kaçınma, çapalama ve ayarlama, aşırı güven ve statüko gelmektedir. Mevcudiyet heuristiği; tüketicilerin enflasyon tahminlerini olayların istatistiksel olasılıklarına göre değil, daha önce hafızalarında kaydettiği fiyat artışları ya da daha yakın zamanda gerçekleşen fiyat değişikliklerini baz alarak yapmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Mevcudiyet heuristiğine göre daha yakın zamanda ve daha sık satın alınan ürünlerin fiyatlarına yönelik değişiklikler, zihinde daha belirgin olarak işlenir (Menz ve Poppitz, 2013, s. 2). Söz konusu ürünlerin fiyatlarındaki değişiklikler, mevcudiyet heuristiğini harekete geçirerek iktisadi birimlerin enflasyon tahminlerine yansımaktadır. Bunun temel nedeni, bireysel tüketim sepetlerinin farklı olmasıdır. Bireysel tüketim sepetlerindeki farklılıklar gelecekteki fiyat gelişmelerine ilişkin beklentilerin de farklı olmasına yol açmaktadır (Bryan ve Venkatu, 2001; Ranyard vd., 2008). Çünkü tüketiciler daha yüksek görelî fiyat değişkenliğini, farklı bilgi setlerini kullanarak yorumlamakta ve süreçte, fiyatların dışında kişisel yaşamlarından elde ettikleri tecrübeler ve bilgi birikimlerini de devreye almaktadırlar (Gnan vd., 2010, s. 31).

Simülasyon heuristiği (simulation heuristics), iktisadi birimlerin geçmişte zihninde kaydettiği örneğin para politikası stratejisinde bir değişiklik, ekonomik kriz, negatif bir arz şoku gibi ekonomik olaylardan hareketle mevcut dönemde enflasyon konusundaki inançlarını oluşturmasıdır. Simülasyon heuristiği, iktisadi birimlerin enflasyon tahminlerinde hatalarının artmasına yol açmakta dolayısıyla enflasyon beklendişlerinin oluşumundaki belirsizliği artırmaktadır.

Referans yanılışı heuristiği, mevcut veya gelecekte beklenen olayların geçmişteki bazı olaylara benzerliğinin, iktisadi birimler tarafından hatırlanmasını kolaylaştırdığını ve bu olayla ilgili inançlarını beklendişlerini oluşturmada kullanmalarını ifade etmektedir (Sorić ve Čizmešija, 2013, s. 9). Bu heuristiğe göre iktisadi birimler, ekonomik olaylardan çıkardığı bir bilgiyi “referans” olarak kabul ederek ileriye yönelik beklendişlerini oluşturmaktadır. Örneğin, iktisadi birimler yılın belirli bir zaman noktasında meydana gelen ekonomik aktivitedeki düşüşü göz önünde bulundurarak gelecekte enflasyonun aşırı yükseleceği inancı ile tahminlerini gerçekleştirmektedir. Bu durum mevcut enflasyon oranının çok yüksek algılamasına ve bir sonraki yıl fiyatların artacağı beklentisine yol açarak iktisadi birimlerin fiyatlama davranışlarının bozulmasına neden olmaktadır (Calabria, 2016, s. 577).

Kayıptan kaçınma heuristiğine göre iktisadi birimler arasında asimetrik algı mevcuttur: algılanan ile gerçekleşen değerler arasındaki ilişkiyi hafızalarında kayıp veya kazanç olarak kodlamaktadırlar (Dräger vd., 2014, s. 282). Kayıptan kaçınma etkisinin varlığında iktisadi birimler, ekonomik sonuçları bir referans noktasına göre değerlendirmekte, kayıpların kazançlardan daha ağır bastığı durumlar için pozitif veya negatif sapmaları hafızalarında kazanç veya kayıp olarak kaydetmektedirler. Bu doğrultuda Wakker ve Tversky (1993), beklenti teorisi çerçevesinde kayıptan kaçınmaya bağlı ortaya çıkan sonuçların bir değer fonksiyonu aracılığıyla enflasyon algısını açıklayabileceğini ifade etmişlerdir (Şekil 1).

Şekil 1: Beklenti Teorisi ve Enflasyon Algısı

Kaynak: (Dräger vd., 2014: 283)

Şekil 1’de referans enflasyon oranı noktasında değişen eğim (referans noktasında değer fonksiyonu büküldüğünden), hanehalkının enflasyon konusunda kayıp veya kazançlarını hafızalarında asimetrik bir algıya göre değerlendirdiklerini göstermektedir. Buna göre hanehalkı, enflasyon algısını ve ileriye yönelik enflasyon tahminlerini şekillendirmektedir.

Çapalama ve ayarlama (anchoring and adjustment), para politikasının enflasyon hedefine uygun olarak ayarlanamaması, enflasyonist baskıları artırarak enflasyon tahminlerinin merkez bankası tarafından ilan edilen enflasyon hedefine çapalanmasını engellemektedir. Buradaki temel düşünce, iktisadi birimlerin fiyatlamaya yaparken ve enflasyon tahmininde bulunurken referans bir değer olan merkez bankasının enflasyon hedefini baz almak yerine yükselen fiyatları kendilerine çapa olarak aldıklarıdır.

Aşırı iyimserlik ve güven, politika otoritesinin politika uygulamaları veya ekonomik değişkenlerin gelecekteki durumu konusunda tahmin yeteneğinin olduğundan farklı gösterilmesidir. Örneğin merkez bankasının sıkı para politikası duruşundan esnek politika uygulamasına geçişteki yeteneğini (ikna kabiliyeti, sinyal gücü gibi) olduğundan daha fazla gösterimine ilişkin politika mesajları. Aşırı güvenin varlığında merkez bankasının gelecekte izleyeceği politikaların büyük ölçüde tahmin hatalarını içerebileceği ve bunun sonucunda da optimal politikadan uzaklaşabileceğinin piyasa katılımcıları tarafından anlaşılmasının merkez bankasının yönlendirme ve sinyal gücünü azaltabilmektedir (Calabria, 2016: 579).

Statüko etkisi, merkez bankasının ve/veya politika yapıcının değişen makroekonomik koşullarda bazen mevcut politika duruşunu/pozisyonunu değiştirmekte isteksiz

olmaları davranışını sürdürmek istemesine dayanmaktadır. Diğer bir ifade ile piyasa katılımcılarının bilgisel farklılıklar altında bile mevcut durumunu güncellemelerinin ekstra bir maliyete ya da olası olumsuz sonuçlara katlanması gerekeceğinden mevcut pozisyonda kalmayı yeğlemelerini ifade etmektedir (Brada vd., 2015, s. 360; Kahneman ve Tversky, 1982). Bu yönüyle statüko etkisi, kayıptan kaçınma etkisiyle de yakından ilişkilidir. Davranışsal iktisada göre söz konusu heuristikler iktisadi birimlerin karar alma sürecinde izlenen sübjektif inançları ve yargıları içerdiğinden bekleyişlerin heterojen bir biçimde oluşumunu sağlamaktadır (Duffy ve Lunn, 2009, s. 160)

Ağustos 2007'de ABD ekonomisinde başlayan ve ardından tüm dünyayı etkisi altına alan küresel finansal kriz ile birlikte iktisadi birimlerin rasyonel davranış kalıbına her zaman uygun davranmadığının açık bir biçimde anlaşıldığı bir dönem yaşanmıştır (Galati vd., 2011, s. 169). Krizin ardından iktisadi birimlerin enflasyon tahminlerindeki (sistemik) hatalar ve bekleyişlerin oluşumu psikolojik bir bakış açısıyla ele alan söz konusu heuristikler ve önyargılar önemli hale gelmiş davranışsal iktisada olan ilgiyi artırmıştır (Akerlof ve Shiller, 2009). Kriz sonrasında davranışsal iktisadın kavramları özellikle yeni keynesyen iktisatla birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Akerlof'a göre rasyonel bekleyişleri veri alan modellerdeki en temel eksiklik, bireylerin davranışında heterojenliğe ve davranışsal etkilere yer verilmemesidir. Akerlof, bu eksikliğin giderilmesinin makroekonomik davranışın kapsamlı olarak açıklanmasına imkan verebileceğini ve bunun, makroekonominin mikroekonomik temellerinin içeriğinin daha zengin hale getirerek makroekonomik dalgalanmaların açıklanabileceği ve para politikalarının tasarımına katkı verebileceğini ifade etmiştir (Akerlof, 2002, s. 411-433). Bu yönüyle Akerlof, davranışsal iktisadın bakış açısının önemini vurgulamıştır.

Davranışsal iktisat, tahmin hatalarını çevreleyen eksik bilgi ve belirsizlikten dolayı enflasyon bekleyişlerini rasyonel olarak değil, heterojen bir biçimde ele almaktadır. Aynı zamanda, enflasyon bekleyişlerinin oluşumunda heterojenliği ve belirsizliğin yol açtığı şokların etkilerini heuristikler ve önyargılar (davranışsal etkiler) ile açıklamaktadır. Dolayısıyla davranışsal iktisat açısından enflasyon bekleyişlerinin oluşumu bilgi süreci, öğrenme dinamikleri ve heterojen bekleyişler çatısında değerlendirmek gerekmektedir.

Bilgi Süreci

Rasyonel bekleyişler altında iktisadi birimler tam bilgiye dayalı olarak tahminlerini gerçekleştirirken bilginin homojen dağıldığını ve bu bilgiyi sınırlayan psikolojik faktörlerin de aynı olduğu kabul edilmektedir. Bu ise iktisadi birimlerin tahmin yaparken profesyonellerinkine (uzmanlar) benzer bir davranış kalıbına sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Davranışsal iktisat açısından iktisadi birimlerin, o anda mevcut tüm bilgiyi kullanmalarına rağmen, bilgi düzeyleri ve bilgiyi işleme kapasiteleri farklıdır. Bu nedenle iktisadi birimler mükemmel öngörülerde dolayısıyla rasyonel tahminlerde bulunamazlar. Enflasyon tahminleri geniş bir saçılım göstermekte ve tahmin hataları yaygın şekilde yapılmaktadır. Davranışsal iktisada göre bu hataların temel kaynaklarından birisi bilgi sürecidir. Dolayısıyla iktisadi birimler, piyasada o anki mevcut sınırlı bilgi ve bilişsel durumundan yararlanarak tahminlerini yapmakta ve ileriye yönelik bekleyişlerini oluşturmaktadır.

Bilgi süreci, enflasyon tahminlerindeki farklılıkları ve davranış kalıplarının rasyonel

olup olmadığını açıklama açısından önem arz etmektedir. Pfajfar (2013, s. 1434–1452) bilgi sürecini bir model yoluyla iki aşamada açıklamıştır. Birinci aşamada, oyuncular bilgi işleme kapasitesini maliyetli bir şekilde artırma seçeneği ile bilgi işleme kapasitesini düşüren veya en aza indiren bedavacılık (free riding) arasında seçim yapmaktadır. Bu seçimden sonra oyuncuların bilgi işleme kapasitesinin kritik düzeyden daha büyük olması durumunda bunlar rasyonel grup olmaktadır. İkinci aşamada, bu rasyonel grubun gerçekten de rasyonel tahminde bulunup bulunmadığı/rasyonel tahmin ediciyi kullanıp kullanmadığı - basit tahminci kullanmaları - bilgi kazanımıyla açıklamıştır. Katılımcıların sadece tüm ilgili bilgiyi gözleyebildikleri zaman rasyonel tahmin ediciyi kullanabilmektedir. Buna göre ulaşılan bulgularda katılımcılar kapasitelerini artırdıkları zaman bile mükemmel öngörü çerçevesinde rasyonel tahminde bulunmayabilirler/rasyonel tahmin edici kullanmayabilirler. Bu çerçevede enflasyon tahminlerinde gözlenen farklılık, sınırlı rasyonel davranış kalıbı ile ilişkilidir ve bilgi süreci, bekleyişlerin heterojen bir biçimde oluşmasında etkili olmaktadır.

Davranışsal iktisat açısından iktisadi birimler arasındaki bilgisel/donanımsal ve bilgi işleme kapasitelerindeki farklılıkları içeren bilgi sürecinden dolayı olası gelecekte ekonominin gidişatı konusunda tutulan inançların homojen olmaması sınırlı rasyonel davranış şeklinde açıklanmaktadır. Sınırlı rasyonel olan iktisadi birimlerin enflasyon tahminlerinde hatalar yaygın olduğundan enflasyon bekleyişleri ortak bir biçimde oluşturulamaz. Buna göre hanehalkı (tüketicilerin) ve özel sektörün enflasyon tahminleri dolayısıyla enflasyon bekleyişleri aynı olmamaktadır. Davranışsal iktisat açısından bu yapı, enflasyon bekleyişlerinin heterojen bir biçimde oluşması anlamına gelmektedir.

Bekleyişlerin Oluşumunda Öğrenme Dinamikleri

İktisadi birimler, öğrenme dinamikleri (medya ve haber organları, iletişim araçları, bilgi ve tecrübe) aracılığıyla ellerindeki mevcut bilgiyi çok sık biçimde güncellemekte ve bu bilgi ile ileriye yönelik bekleyişlerini şekillendirmektedir. Adaptif öğrenmedeki temel düşünce, iktisadi birimlerin geçmişte izlemiş olduğu başarılı tahmin stratejileri diğer bir ifade ile ekonomik değişkenlerin tahmin sürecinde geçmişten dersler çıkartmaları, mevcut ekonomik kararları üzerinden bekleyişlerine yansıtılmalarıdır. Adaptif öğrenme, esas olarak, ekonomik değişkenlerin gelecekteki alacağı değerler konusunda doğru stokastik sürecin bilinmediğini ima etmekte ve dolayısıyla bekleyişlerin heterojen bir biçimde oluşturulduğunu ortaya koymaktadır (Evans ve McGough, 2020, s. 2–4).

Adaptif öğrenme altında iktisadi birimler, zaman içinde yeni veriler/bilgiler edindikçe izledikleri tahmin stratejilerini güncellemekte ve bekleyişlerini oluşturmaktadırlar (Evans ve Honkapohja, 2001, s. 12–13). Buna göre enflasyon konusunda tutulan inançların zamanla değiştiği varsayılmakta ve öğrenme süreci (dinamikleri) bu inançların evriminde belirleyici rol oynamaktadır (Agliari vd., 2017, s. 2–3). Bu açıdan iktisadi birimler, enflasyon tahminleri adaptif öğrenmeyi içerdiğinden, belirli bir tatmin eşiğinden sonra tahmin stratejileri arasında geçişler yaparak kendileri için optimal tahminde bulunmaktadırlar. Böylece enflasyonun gelecekteki alacağı olası değerler konusunda bilgi çıkarımına izin vererek tahmin stratejilerini güncellemekte dolayısıyla bekleyişlerin oluşumunu açıklamaktadır.

Literatürde enflasyon bekleyişlerine ilişkin anket verileri kullanılarak adaptif öğrenme (öğrenme etkisi) yaklaşımı incelenmiştir. Pfajfar ve Santoro (2010), 1978:01-2005:02

dönemine ait Michigan hanehalkı enflasyon beklentileri verisini kullanarak heterojen beklentiler altında öğrenme etkisini araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre farklı bilgi setleri ve öğrenme dinamikleri çerçevesinde hanehalkı arasında bilginin asimetrik dağıldığı ve heterojenliğin zaman değişimli olduğunu tespit etmişlerdir. Ormeño ve Molnar'a (2015) göre, farklı tahmin kuralı/stratejilerine dayanan adaptif öğrenme yaklaşımında beklentilerin oluşturulması sürecinde bilgi kullanımı, rasyonel beklentilere kıyasla dinamik olarak gerçekleşmektedir. Eusepi vd., (2015) enflasyon beklentileri anket verilerinden hareketle beklentiler ile uzun dönemli enflasyon hedefi arasındaki uyumsuzluğu öğrenme etkisi aracılığıyla açıklamışlardır. Sonuç olarak, adaptif öğrenme modellerinde iktisadi birimler, enflasyon konusunda enflasyon hedefine yönelik inançlarını sıkı bir biçimde güncellediklerinden zaman değişimli olarak da beklentilerini ayarlamaktadırlar. Madeira ve Zafar (2015, s. 893-894), Michigan Tüketici Anketi verileri ile tecrübenin enflasyon beklentileri üzerindeki etkisini bir öğrenme modeli ile araştırmışlardır. Model tahminleri, bireylerin yaşam deneyimi kısa vadeli enflasyon beklentileri (gelecek 12 ay için enflasyon tahminleri) üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte sosyoekonomik özelliklerin de enflasyon tahminlerinde ve ileriye yönelik beklentilerin oluşturulmasında önemli olduğu belirtilmiştir.

Davranışsal iktisat açısından adaptif öğrenme, iktisadi birimlerin enflasyon beklentilerini nasıl oluşturduğunu açıklamada rasyonel beklentilere alternatif bir yaklaşım sağlamaktadır. Zira adaptif öğrenme, iktisadi birimlerin tam bilgiye sahip olmadan öğrenme yoluyla beklentilerini oluşturduklarını diğer bir deyişle iktisadi birimlerin beklentilerini oluştururken cari dönemde açıklanan ekonomik verilere dayalı çıkarımlar yaparak onlar hakkında öğrenme sürecine girdiğini belirtmektedir. Böylelikle enflasyon beklentilerinin oluşumundaki öğrenme sürecine ışık tutmaktadır. Adaptif öğrenme aynı zamanda öğrenme sürecini etkileyen deneyim, medya, sosyoekonomik faktörleri de kapsamaktadır (Bräuning ve van der Cruysen, 2019, s. 122-135).

Heterojen Beklentiler

Rasyonel beklentiler çerçevesinde iktisadi birimler aynı donanım, tercihe ve beklentiye sahiptirler. Makroekonomik modeller açısından, her bireyin tahmin yaparken profesyonellerinkine (uzmanlar) benzer bir davranış kalıbına sahip olacağı anlamına gelmektedir (Evans ve Honkapohja, 2001, s. 12-13). Bu çerçevede hanehalkı, firma ve kurumların/piyasa oyuncularının davranışı temsili ajan (representative agent) davranışı ile açıklanmaktadır (Gürkaynak ve Tille, 2017, s. 9).

De Grauwe'a (2012, 2009) göre, iktisadi modellerde temsili ajan davranışları iki kategoride değerlendirilmektedir. İlki, ajanların model çerçevesini tüm hatlarıyla bildiği, anlayabildiği ve çözümlene yapabildiği modellerdir (top-down models). Bu tür modellerde, temsili ajanların bütünüyle rasyonel davrandığı ve tam bilgi ve profesyonel bilişsel yetenekleriyle piyasalarda faaliyet gösterdiği varsayılmaktadır. DSGE modelleri bu tür modellerin (top-down models) prototipi olarak ele alınabilmektedir. İkinci olarak, reel hayata yönelik olarak eksik bilginin ve işlem maliyetlerinin varlığında rasyonel temelli optimizasyon davranışından sapmaların sonuçları, tekrarlanan hatalar/sapmalar ve eğilimler iktisadi birimlerin öğrenme sürecinde bir boşluğu doldurduğu referans olarak kabul edildiği modellerdir (bottom-up models). De Grauwe'a (2012, 2009) göre, iktisadi birimler bilişsel kapasiteleri nispetinde beklenen

çıktı ve enflasyon düzeyini heuristikler ve önyargılara göre tahmin edebilmektedirler. Burada iktisadi birimler, eksik bilgi altında algı ve yanılmaya bağlı olarak geçmiş tecrübe ve hatalarından elde ettikleri deneyimler ışığında bekleyişlerini oluşturmaktadır. Psikolojik temelli olan bu dinamikler, iş çevrimlerinde dalgalanmaların bir kaynağını teşkil etmektedir (Holden ve Driscoll, 2014, s. 137-138).

De Grauwe'nin sınıflandırdığı bu ikinci tip modeller, bekleyişlerin oluşumu sürecinin yeniden ele alınması ve makroekonomik modeller için tahminlerin yeniden incelenmesini sağlamıştır (Goldstein ve Gorodnichenko, 2022). Bu bağlamda iktisadi birimler arasında bilgi süreci, öğrenme dinamikleri ve hetorejenite gibi özellikler öne çıkmıştır. Amato ve Laubach (2003), Krusell ve Smith (1996), Weber (2002) iktisadi birimlerin rasyonel tahminlerde bulunmadığı dolayısıyla bekleyişlerini oluştururken heuristik ve önyargılardan (psikolojik faktörlerden) etkilendiğini belirtmektedirler. Söz konusu çalışmalarda yazarlar, tam bilgi altında rasyonel bekleyişlerin oluşumu yerine bilgi eksikliği, yeteneksel-bilişsel sınırlılık, belirsizlik ve heterojeniteye vurgu yapmaktadırlar (Roos, 2017, s. 191).

Heterojen bekleyişler, iktisadi birimlerin enflasyonun gelecekteki durumu konusunda heterojen inançlar ve bilgisel farklılıklara sahip olduğunu ifade etmektedir. Heterojen bekleyişler, enflasyonun gelecekteki olası gidişatı konusunda iktisadi birimlerin heterojen inançlar tuttuğunu ve bu inançlara yönelik sinyallerin de farklı bilgilerden kaynaklandığını varsaymaktadır. Heterojen bekleyişler altında iktisadi birimler, inançlarını piyasadaki o anki mevcut bilgiden yararlınsalar bile, birbirleriyle anlaşmazlığa düşebilirler (Basılğan, 2021, s. 144). Anlaşmazlığın kaynağı belirsizlik, bilgisel ve bilgi işleme kapasitelerindeki farklılıklardır (Kandel ve Pearson, 1995, s. 832). Pfajfar ve Santoro (2008), 1978:01-2005:02 dönemine ait Michigan Üniversitesi Anket Merkezi tarafından düzenlenen enflasyon bekleyişleri verilerinden hareketle bekleyişlerin oluşturulmasında yüksek derecede heterojenliğin varlığını tespit ederek enflasyon konusunda iktisadi birimlerin farklı inançlara sahip olmasını anlaşmazlıkla ilişkilendirmişlerdir. Pfajfar ve Santoro'ya göre, iktisadi birimlerin sosyoekonomik özelliklerinin yanı sıra iktisadi birimler arasında bilginin asimetrik dağılımı ile bilgiyi işleme sürecindeki (donanımsal) farklılıklardan dolayı, enflasyon tahminleri farklılaşmakta ve enflasyon bekleyişleri heterojen bir biçimde oluşmaktadır. Goldstein ve Gorodnichenko (2022), enflasyon tahminlerinde bilgi sürecinin tahmin hatalarını azaltabileceğini ortaya koymaktadırlar. Bilgi süreci yaklaşımındaki temel düşünce, tahmin edicilerin gelecekle ilgili farklı sinyallere maruz kalarak davranış kalıplarının farklılaşabileceğidir. Bu anlamda tahmin edicilerin ileriye yönelik bekleyişlerinin oluşumunda heterojenliği dikkate almak gerekir. Benzer şekilde Gnan vd., (2011), bilginin toplumun her kesimine dengeli bir biçimde dağılmadığını ve iktisadi birimlerin bekleyişlerini oluşturmak için farklı bilgi setleri kullandığını belirtmektedirler. Bu durum yapışkan bilgi yaklaşımının da desteklediği şekilde heterojen enflasyon bekleyişleri ile sonuçlanmaktadır.

Davranışsal iktisat açısından bekleyişlerin heterojen olması, iktisadi birimlerin enflasyon bekleyişlerinin farklı olacağı anlamına gelmektedir. Çünkü enflasyon tahminlerini çevreleyen belirsizlik ve eksik bilgiden dolayı, iktisadi birimler rasyonel bekleyişlere uygun olarak bekleyişlerini oluşturamazlar. Davranışsal iktisada göre bu farklılıklar, hanehalkı ve profesyonellerin (uzmanların) enflasyon tahminleri arasında farklılıklara dolayısıyla da anlaşmazlığa neden olmaktadır. Söz konusu anlaşmazlık,

enflasyon beklentileri belirsizliğinin davranışsal olarak açıklanmasına zemin hazırlamaktadır.

Sonuç

Piyasa ekonomilerinde enflasyon beklentileri ücretler, tasarruf, yatırım ve üretim ile ilgili kararları etkilemektedir. Bu kararlar dolaylı yoldan enflasyon üzerinde belirleyici olmaktadır. Enflasyon beklentilerinin oluşumu iktisadi birimler tarafından verilen kararların önemli bir parçasıdır. İktisadi birimler, sahip oldukları mevcut bilgi dahilinde ileriye yönelik tahminde bulunmak ve beklentilerini oluşturmaktadırlar.

Yerleşik iktisat, enflasyon beklentilerinin oluşumu rasyonel beklentiler hipotezine dayalı olarak açıklamaktadır. Rasyonel beklentiler hipotezine göre iktisadi birimler, mevcut bilgiyi optimal kullanarak enflasyonu en doğru şekilde tahmin ederler ve düzenli olarak tahmin hataları yapmazlar. Fakat bu hipotez, tahmin hatalarını çevreleyen eksik bilgi ve belirsizliğin yanı sıra heterojenliği de dikkate almamaktadır. Bu noktada davranışsal iktisat, enflasyon beklentilerinin oluşumunu açıklayabilen potansiyel bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu alan, enflasyon beklentilerinin oluşumuna ışık tutarak enflasyon beklentilerinde anlaşmazlık – enflasyon beklentileri belirsizliğini açıklamak için uygun bir çerçeve sunmaktadır. İktisadi birimlerin enflasyonun gelecekteki olası gidişatı konusunda ne ölçüde anlaştıkları veya anlaşamadıkları teorik ve ampirik literatürde güncelliğini korumaktadır.

Davranışsal iktisada göre iktisadi birimler eksik bilgi ve belirsizlikten dolayı rasyonel tahminde bulunamazlar. İktisadi birimlerin enflasyon tahminlerinde heuristikler ve önyargılar etkili olabilmektedir. Davranışsal iktisat, enflasyon beklentilerinin oluşum sürecinde heterojenitenin varlığını kabul ederek bilgi sürecinin, öğrenmenin, tecrübenin önemli bir dinamik (süreç) olduğunu belirtmektedir. Bilgi sürecinin yanında tecrübe ve öğrenme, bilginin kazanılması ve kullanılmasını sağlamakta ve ileriye yönelik yeni inançlar oluşturmak için beceriler kazandırmaktadır. Bu nedenle enflasyon beklentileri konusunda tutulan inançların zamanla değişmekte bilgi ve öğrenme süreci (dinamikleri) bu inançların evriminde belirleyici rol oynamaktadır. Pfajfar ve Santoro, 2008, 2010; Gnan vd., 2011; Goldstein ve Gorodnichenko, 2022, bilgi süreci ve bilginin asimetric dağılımının iktisadi kesimlerin tahminlerinde farklılığa yol açarak beklentilerin heterojen bir biçimde oluştuğunu ortaya koymaktadırlar.

Bu çalışma, enflasyon beklentilerinin oluşumunu rasyonel beklentilerden farklı bir tarzda oluşabileceğini davranışsal iktisadın yaklaşımları ile ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, enflasyon beklentilerinin oluşumundaki heterojenite ve enflasyon beklentileri belirsizliğinin davranışsal olarak açıklanmasına ve para politikalarının etkinliğinin geliştirilmesine ilişkin teorik bilgiler vermesi nedeniyle merkez bankaları için önemini göstermektedir. Çalışmada ortaya koyulan teorik açıklamalar Mankiw vd., 2003; Carroll, 2003; Pfajfar ve Santoro, 2009, 2010; Sims, 2009; Gnan vd., 2010; Anufriev ve Hommes, 2012 tarafından yapılan çalışmaları desteklemektedir.

Küresel finansal krizin ardından beklentilerin oluşumu, özellikleri ve iktisadi kararlara yansımaları uygulanacak politikaların dizaynı ve yürütülmesi açısından önemi belirgin hale gelmiştir. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülke merkez bankaları, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla uyguladıkları enflasyon hedeflemesi, özel kesimin enflasyon beklentilerinin yönetimine dayalı olarak yürütülmektedir. Bu açıdan iktisadi

birimlerin enflasyon beklentilerinin özellikleri, oluşum süreci ve iktisadi kararlara nasıl yansıtıldığının anlaşılması uygulanacak politikaların başarısını artıracaktır. Davranışsal iktisat, enflasyon beklentilerindeki heterojenliğin açıklanmasına ışık tutarak beklentilerle bağlantılı inançları açıklama konusunda bilgiler vermesi nedeniyle para politikalarının tasarımı ve yürütülmesi açısından yararlanılacak potansiyel bir alandır. Nitekim merkez bankaları, enflasyon beklentilerinin nasıl oluştuğunu ve heterojenlik derecesini tayin etmeleri sonucunda model oluşturma ve iletişim stratejilerini geliştirebilirler. Ayrıca, para politikası uygulamalarının özel kesim tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlayarak para politikasındaki şeffaflığın artırılmasına destek verebilirler. Bunun bir sonucu olarak da özel kesimin beklentileri, merkez bankalarının ilan ettiği enflasyon hedefi uyumlu hale gelerek beklentilerin yönetimine dolayısıyla para politikalarının etkinliğine katkıda bulunacağı açıktır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça / References

Abel, J., Rich, R., Song, J., & Tracy, J. (2016). The Measurement and Behavior of Uncertainty: Evidence from The ECB Survey of Professional Forecasters. 31, 533–550. <https://doi.org/10.1002/jae>

Agliari, A., Massaro, D., Pecora, N., & Spelta, A. (2017). Inflation Targeting, Recursive Inattentiveness, and Heterogeneous Beliefs. *Journal of Money, Credit and Banking*, 49(7), 1587–1619. <https://doi.org/10.1111/jmcb.12425>

Akdere, Ç., & Büyükboyacı, M. (2018). Davranışsal İktisat ve Sınırlı Rasyonellik Varsayımı. In *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar* (2. Baskı, pp. 107–139). Imge Kitabevi.

Akerlof, G. A. (2002). Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior. *The American Economic Review*, 92(3), 411–433.

Akerlof, G. A., & Shiller, R. J. (2009). *Animal Spirits: How human psychology drives the economy, and why it matters for global capitalism*. Princeton University Press.

Akkan, N. A., & Nargeleçekenler, M. (2008). Taylor Kuralı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(2), 21–41.

Abel, J., Rich, R., Song, J., & Tracy, J. (2016). The Measurement and Behavior of Uncertainty: Evidence from The ECB Survey of Professional Forecasters. 31, 533–550. <https://doi.org/10.1002/jae>

Agliari, A., Massaro, D., Pecora, N., & Spelta, A. (2017). Inflation Targeting, Recursive Inattentiveness, and Heterogeneous Beliefs. *Journal of Money, Credit and Banking*, 49(7), 1587–1619. <https://doi.org/10.1111/jmcb.12425>

Akdere, Ç., & Büyükboyacı, M. (2018). Davranışsal İktisat ve Sınırlı Rasyonellik Varsayımı. In *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar* (2. Baskı, pp. 107–139). Imge Kitabevi.

Akerlof, G. A. (2002). Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior. *The American Economic Review*, 92(3), 411–433.

Akerlof, G. A., & Shiller, R. J. (2009). *Animal Spirits: How human psychology drives the economy, and why it matters for global capitalism*. Princeton University Press.

Akkan, N. A., & Nargeleçekenler, M. (2008). Taylor Kuralı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(2), 21–41.

Albayrak, Ş. G. (2022). Geleneksel İktisattan Davranışsal İktisada: Tüketici Karar ve Tercihleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 159–170.

Amato, J. D., & Laubach, T. (2003). Rule-of-thumb behaviour and monetary policy. *European Economic Review*, 47(5), 791–831. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(02\)00270-2](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(02)00270-2)

Anderson, R. D. J., Becker, R., & Osborn, D. R. (2010). Heterogeneity in Consumers' Learning to Forecast Inflation (Economic Research).

Anufriev, M., & Hommes, C. (2012). Evolutionary Selection of Individual Expectations and Aggregate Outcomes in Asset Pricing Experiments. 4(4), 35–64.

Assenza, T., Bao, T., Hommes, C., & Massaro, D. (2014). Experiments on expectations in

macroeconomics and finance. *Research in Experimental Economics*, 17(320278), 11–70.
<https://doi.org/10.1108/S0193-230620140000017002>

Basılğan, M. (2021). *İktisadi Psikoloji II*. Divan Kitabevi.

Beckmann, J., & Czudaj, R. L. (2018). Monetary Policy Shocks, Expectations, and Information Rigidities. *Economic Inquiry*, 56(4), 2158–2176.
<https://doi.org/10.1111/ecin.12587>

Bernanke, B. S. (2007). Inflation Expectations and Inflation Forecasting. Speech, At the Monetary Economics Workshop of the National Bureau of Economic Research Summer Institute, Cambridge, Massachusetts.

Bonham, C. S., & Cohen, R. H. (2001). To aggregate, pool, or neither: Testing the rational-expectations hypothesis using survey data. *Journal of Business and Economic Statistics*, 19(3), 278–291. <https://doi.org/10.1198/073500101681019936>

Brada, J. C., Kubiček, J., Kután, A. M., & Tomšík, V. (2015). Inflation Targeting: Insights from Behavioral Economics. *Eastern European Economics*, 53(5), 357–376.
<https://doi.org/10.1080/00128775.2015.1089733>

Branch, W. A. (2004). The Theory of Rationally Heterogeneous Expectations: Evidence from Survey Data on Inflation Expectations. *The Economic Journal*, 114, 592–621.

Branch, W. A. (2007). Sticky information and model uncertainty in survey data on inflation expectations. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 31(1), 245–276.
<https://doi.org/10.1016/j.jedc.2005.11.002>

Bräuning, C., & van der Cruysen, C. (2019). Learning dynamics in the formation of European inflation expectations. *Journal of Forecasting*, 38(2), 122–135.
<https://doi.org/10.1002/for.2553>

Brito, S., Carriere-Swallow, Y., & Gruss, B. (2018). Disagreement about Future Inflation: Understanding the Benefits of Inflation Targeting and Transparency. In *IMF Working Papers* (Vol. 18, Issue 24). <https://doi.org/10.5089/9781484339718.001>

Bryan, M. F., & Venkatu, G. (2001). Federal Reserve Bank of Cleveland The Curiously Different Inflation Perspectives of Men and Women. November 2001, 0–3.

Bryan, M., & Venkatu, G. (2001). The Demographics of Inflation Opinion Surveys. In Federal Reserve Bank of Cleveland Commentary Research Department.

Bullard, J. (2016). Inflation Expectations Are Important to Central Bankers, Too. Federal Reserve Bank of St. Louis. <https://www.stlouisfed.org>

Calabria M. A. (2016). Behavioral Economics and FED Policymaking. *Cato Journal*, 36(3), 573–587.

Camerer, C. F. (1999). Behavioral economics: Reunifying psychology and economics. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 96(19), 10575–10577.

Capistrán, C., & Ramos-Francia, M. (2010). Does Inflation Targeting Affect the Dispersion of Inflation Expectations? *Journal of Money, Credit and Banking*, 42(1), 113–134.

Carroll, C. D. (2003). Macroeconomic Expectations of Households and Professional Forecasters. *Quarterly Journal of Economics*, 108, 269–298.

Coibion, O., & Gorodnichenko, Y. (2015). Is the Phillips Curve Alive and Well after All? Inflation Expectations and the Missing Disinflation. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 7(1), 197–232.

Coibion, O., Gorodnichenko, Y., & Kamdar, R. (2018). The formation of expectations, inflation, and the Phillips curve. *Journal of Economic Literature*, 56, 1447–1491. <https://doi.org/10.1257/jel.20171300>

Coibion, O., Gorodnichenko, Y., Kumar, S., & Pedemonte, M. (2020). Inflation expectations as a policy tool? *Journal of International Economics*, 124, 1–55. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2020.103297>

Croushore, D. (2008). An evaluation of inflation forecasts from surveys using real-time data. In Federal Reserve Bank of Philadelphia. <https://doi.org/10.2202/1935-1690.1677>

Curtin, R. (2005). Inflation Expectations: Theoretical Models and Empirical Tests. *Ocean Modelling*, 22(3), 1361–1369.

Curtin, R. T. (2022). A New Theory of Expectations. *Journal of Business Cycle Research*, 0123456789. <https://doi.org/10.1007/s41549-022-00074-w>

D’Acunto, F., Malmendier, U., & Weber, M. (2022). What Do the Data Tell Us About Inflation Expectations? In National Bureau of Economic Research Working Paper Series (29825). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4056779>

D’Amico, S., & Orphanides, A. (2008). Uncertainty and Disagreement in Economic Forecasting. In *Finance and Economics Discussion Series (Issue 56)*. <https://doi.org/10.17016/feds.2008.56>

De Grauwe, P. (2012). Lectures on behavioral macroeconomics. In *Lectures on Behavioral Macroeconomics (Issue November)*. <https://doi.org/10.2307/j.ctvcmxp1g>

de Mendonça, H. F., Garcia, P. M., & Vicente, J. V. M. (2021). Rationality and anchoring of inflation expectations: An assessment from survey-based and market-based measures. *Journal of Forecasting*, 40(6), 1027–1053. <https://doi.org/10.1002/for.2746>

Döpke, J., Dovern, J., Fritsche, U., & Slacalek, J. (2005). European Inflation Expectations Dynamics (No. 37; Economic Studies).

Dovern, J., Fritsche, U., & Slacalek, J. (2012). DISAGREEMENT AMONG FORECASTERS IN G7 COUNTRIES. *The Review of Economics and Statistics*, 94(4), 1081–1096.

Dräger, L., Menz, J. O., & Fritsche, U. (2014). Perceived inflation under loss aversion. *Applied Economics*, 46(3), 282–293. <https://doi.org/10.1080/00036846.2013.844328>

Duffy, D., & Lunn, P. D. (2009). The misperception of inflation by Irish consumers. *Economic and Social Review*, 40(2), 139–163.

Ehrmann, M., Eijffinger, S., & Fratzscher, M. (2012). The Role of Central Bank Transparency for Guiding Private Sector Forecasts. *The Scandinavian Journal of Economics*, 114(3), 1018–1052.

Elliott, G., Komunjer, I., & Timmermann, A. (2005). BIASES IN MACROECONOMIC FORECASTS: IRRATIONALITY OR ASYMMETRIC LOSS? (CAMA Working Paper Series).

Eusepi, S., Giannoni, M., & Preston, B. (2015). The Limits of Monetary Policy with Long-term Drift in Expectations.

Evans, G. W., & Honkapohja, S. (2001). Learning and Expectations in Macroeconomics. In Princeton University Press. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2005.06.009>

Evans, G. W., & McGough, B. (2020). Adaptive Learning in Macroeconomics. Oxford Research Encyclopedia of Economics and Finance, 1–44. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190625979.013.508>

Forsells, M., & Kenny, G. (2004). Survey expectations, rationality and the dynamics of Euro Area Inflation. *Journal of Business Cycle Measurement and Analysis*, 1, 13–41.

Frerichs, S. (2019). Bounded sociality: behavioural economists' truncated understanding of the social and its implications for politics. *Journal of Economic Methodology*, 26(3), 243–258. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2019.1625217>

Galati, G., Poelhekke, S., & Zhoua, C. (2011). Did the crisis affect inflation expectations? *International Journal of Central Banking*, 7(1), 167–207.

Galvis Ciro, J. C., & Anzoátegui Zapata, J. C. (2019). Disagreement in inflation expectations: empirical evidence for Colombia. *Applied Economics*, 51(40), 4411–4424. <https://doi.org/10.1080/00036846.2019.1591610>

Gnan, E., Langthaler, J., & Valderrama, M. T. (2010). Shocks, the Crisis and Uncertainty about Future Inflation: Theory and Evidence for the Euro Area. In *Monetary Policy and the Economy*.

Goldstein, N., & Gorodnichenko, Y. (2022). Expectations Formation and Forward Information. NBER Working Paper No. 29711. August 2000.

Grauwe, P. De. (2009). Top-down versus bottom-up macroeconomics. VOXEU. <https://voxeu.org/article/top-down-versus-bottom-macroeconomics>

Gürkaynak, R. S., & Tille, C. (2017). Introduction: Are DSGE models useful for policymakers? In R. S. Gürkaynak & C. Tille (Eds.), *DSGE Models in the Conduct of Policy: Use as intended*. CEPR Press.

Guse, E. A. (2005). Stability properties for learning with heterogeneous expectations and multiple equilibria. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 29(10), 1623–1642.

Hey, J. D. (1994). Expectations formation: Rational or adaptive or ...? *Journal of Economic Behavior and Organization*, 25(3), 329–349. [https://doi.org/10.1016/0167-2681\(94\)90104-X](https://doi.org/10.1016/0167-2681(94)90104-X)

Holden, S., & Driscoll, J. C. (2014). Behavioral economics and macroeconomic models. *Journal of Macroeconomics*, 41, 133–147.

Hommes, C. (2011). The heterogeneous expectations hypothesis: Some evidence from

the lab. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 35(1), 1–24. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2010.10.003>

Jitmaneroj, B., Lamla, M. J., & Wood, A. (2018). The implications of central bank transparency for uncertainty and disagreement. In KOF Working Papers (No. 445). <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2018.10.002>

Kahneman, D., & Tversky, A. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185, 1124–1231.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1982). On the Psychology of Prediction. In Daniel & P. S. and A. T. Kahneman (Eds.), *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases* (pp. 48–68). Cambridge University Press.

Kandel, E., & Pearson D., N. (1995). Differential Interpretation of Public Signals and Trade in Speculative Markets. *Journal of Political Economy*, 103(4), 831–872.

Kara, H., & Küçük-Tuğer, H. (2010). Inflation expectations in Turkey: Learning to be rational. *Applied Economics*, 42(21), 2725–2742. <https://doi.org/10.1080/00036840801964559>

Kohn, D. L. (2006). Monetary policy and uncertainty. Fourth Conference of the International Research Forum on Monetary Policy, 1–6.

Krusell, P., & Smith, A. A. (1996). Rules of thumb in macroeconomic equilibrium a quantitative analysis. In *Journal of Economic Dynamics and Control* (Vol. 20, Issue 4). [https://doi.org/10.1016/0165-1889\(95\)00863-2](https://doi.org/10.1016/0165-1889(95)00863-2)

Lahiri, K., & Sheng, X. (2010). Measuring Forecast Uncertainty By Disagreement: The Missing Link. *Journal of Applied Econometrics*, 25(4), 514–538.

Laibson, D., & List, J. A. (2015). Principles of (behavioral) economics. *American Economic Review*, 105(5), 385–390. <https://doi.org/10.1257/aer.p20151047>

Lamla, M. J., & Maag, T. (2012). The Role of Media for Inflation Forecast Disagreement of Households and Professional Forecasters. *Journal of Money, Credit and Banking*, 44(7), 1325–1350. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4616.2012.00534.x>

Lłyziak, T. (2013). Formation of inflation expectations by different economic agents. *Eastern European Economics*, 51(6), 5–33. <https://doi.org/10.2753/EEE0012-8775510601>

Madeira, C., & Zafar, B. (2015). Heterogeneous Inflation Expectations and Learning. *Journal of Money, Credit and Banking*, 47(5), 867–896. <https://doi.org/10.1111/jmcb.12230>

Mankiw, N. G., & Reis, R. (2002). Sticky information versus sticky prices: A proposal to replace the new Keynesian Phillips curve. *Quarterly Journal of Economics*, 117(4), 1295–1328. <https://doi.org/10.1162/003355302320935034>

Mankiw, N. G., & Reis, R. (2006). Pervasive Stickiness. *American Economic Association*, 96(2), 164–169. <https://www.jstor.org/stable/30034634>

Mankiw, N. G., Reis, R., & Wolfers, J. (2003). Disagreement about inflation expectations.

In NBER Macroeconomics Annual (Vol. 18, Issue July).
<https://doi.org/10.1086/ma.18.3585256>

Menz, J.-O., & Poppitz, P. (2013). Households' Disagreement on Inflation Expectations and Socioeconomic Media Exposure in Germany. In Discussion Paper (No. 27).
<https://doi.org/10.2139/ssrn.2796919>

Montes, G. C., Oliveira, L. V., Curi, A., & Nicolay, R. T. F. (2016). Effects of transparency, monetary policy signalling and clarity of central bank communication on disagreement about inflation expectations. *Applied Economics*, 48(7), 590–607.
<https://doi.org/10.1080/00036846.2015.1083091>

Mullainathan, S., & Thaler, R. (2000). Behavioral Economics. NBER Working Paper No. 7948. October 2000.

Muth, J. (1961). Rational Expectations and The Theory of Price Movements. *Econometrica*, 29(3), 315–335.

Odria, L. R. M., & Rodriguez, G. (2013). Inflation expectations formation in the presence of policy shifts and structural breaks: An experimental analysis. *The Journal of Socio-Economics*, 44, 59–67.

Olivier Basdevant. (2005). Learning process and rational expectations: An analysis using a small macro-economic model for New Zealand. *Economic Modelling*, 22(6), 1074–1089.

Ormeño, A., & Molnar, K. (2015). Using Survey Data of Inflation Expectations in the Estimation of Learning and Rational Expectations Models. *Journal of Money, Credit and Banking*, 47(4), 673–699.

Orphanides, A., & Williams, J. C. (2003). Imperfect Knowledge, Inflation Expectations, and Monetary Policy (No. 9884; NBER Working Paper Series).

Pfajfar, D. (2013). Formation of rationally heterogeneous expectations. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 37(8), 1434–1452.
<https://doi.org/10.1016/j.jedc.2013.03.012>

Pfajfar, D., & Santoro, E. (2008). Asymmetries in Inflation Expectations across Sociodemographic groups. Cambridge Working Papers in Economics 0824, Faculty of Economics, University of Cambridge.

Pfajfar, D., & Santoro, E. (2010). Heterogeneity, learning and information stickiness in inflation expectations. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 75(3), 426–444.
<https://doi.org/10.1016/j.jebo.2010.05.012>

Pfajfar, D., & Santoro, E. (2013). News on Inflation and the Epidemiology of Inflation Expectations. *Journal of Money, Credit and Banking*, 45(6), 1045–1067.

Pfajfar, D., & Žakelj, B. (2014). Experimental evidence on inflation expectation formation. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 44, 147–168.
<https://doi.org/10.1016/j.jedc.2014.04.012>

Ranyard, R., Del Missier, F., Bonini, N., Duxbury, D., & Summers, B. (2008). Perceptions and expectations of price changes and inflation: A review and conceptual framework.

Journal of Economic Psychology, 29(4), 378–400.
<https://doi.org/10.1016/j.joep.2008.07.002>

Reiche, L., & Meyler, A. (2022). Making Sense of Consumer Inflation Expectations: The Role of Uncertainty. In ECB Working Paper Series (No. 2642).
<https://doi.org/10.2139/ssrn.4036097>

Rich, R., & Tracy, J. (2009). The Relationship Among Expected Inflation, Disagreement, and Uncertainty: Evidence from Matched Point and Density Forecasts. *Review of Economics and Statistics*, 92(1), 200–207.

Roos, M. (2017). Behavioral and complexity macroeconomics. *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention*, 14(2), 186–199.

Sarıkaya, S., & Afşar, K. E. (2022). Nöroiktisat Çerçevesinde İktisatta Multidisiplinerlik Mümkün mü? *İzmir İktisat Dergisi*, 37(3), 630–654.

Sijabat, R. (2018). Understanding Behavioral Economics: A Narrative Perspective. *Asian Development Policy Review*, 6(2), 77–87.
<https://doi.org/10.18488/journal.107.2018.62.77.87>

Siklos, P. L. (2013). Sources of disagreement in inflation forecasts: An international empirical investigation. *Journal of International Economics*, 90(1), 218–231.
<https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2012.09.005>

Sill, K. (2012). Measuring Economic Uncertainty Using the Survey of Professional Forecasters. In *Business Review*, Federal Reserve Bank of Philadelphia (Vol. Q4). www.philadelphiafed.org

Sims, C. A. (2003). Implications of rational inattention. *Journal of Monetary Economics*, 50(3), 665–690. [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(03\)00029-1](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(03)00029-1)

Sims, C. A. (2009). Inflation Expectations, Uncertainty, the Phillips Curve, and Monetary Policy. In J. Fuhrer, Y. K. Kodrzycki, J. S. Little, & G. P. Olivei (Eds.), *Understanding Inflation of the Implications for Monetary Policy: A Phillips Curve Retrospective*. MIT Press.

Singh, G. K. (2020). Expectations formation of household inflation expectations in India (No. 2020-12-02; Research & Publications).

Sorić, P., & Čižmešija, M. (2013). Price sentiment of Croatian consumers: The upward bias of collective memories. *Drustvena Istrazivanja*, 22(1), 1–21.
<https://doi.org/10.5559/di.22.1.01>

Wakker, P., & Tversky, A. (1993). An axiomatization of cumulative prospect theory. *Journal of Risk and Uncertainty*, 7(2), 147–175. <https://doi.org/10.1007/BF01065812>

Weber, C. E. (2002). Intertemporal non-separability and “rule of thumb” consumption. *Journal of Monetary Economics*, 49, 293–308.

Woodford, M. (2003). Interest and Prices. In *The Return of Monetary Policy Rules* (pp. 1–58). Princeton University Press.

Yiğit, A. G. (2018). Davranışsal İktisadın Anlaşılmasına Yönelik Bir Literatür Taraması. *Mcbü Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2).

2023, 12 (2), 1122-1141 | Araştırma Makalesi

Küresel Pandemi Sırasında Bedelli ve Bedelsiz Sermaye Artırım Duyurularının Pay Getirileri Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul'dan Kanıtlar

Bekir KAYA ¹

Öz

Çalışmada, küresel pandemi sırasında, Mart-2019 ile Mart-2021 arasındaki dönemde, Borsa İstanbul'daki şirketlerin, bedelli ve bedelsiz sermaye artırım duyurularının pay getirileri üzerindeki etkisi incelenmektedir. Olay analizi kullanılarak, nihai olarak belirlenen 109 olay ile analizler yapılmıştır. Olay penceresi, olay tarihinden önceki 10. gün ile olay tarihinden sonraki 10. gün arasındaki 21 günlük süreyi kapsamaktadır. Tahmin penceresi ise, olay tarihinden önceki 11. gün ile olay tarihinden önceki 110. gün arasındaki 100 günlük süreyi kapsamaktadır. Payların tahmin penceresindeki beklenen getirilerinin hesaplanmasının ardından, olay penceresindeki ortalama anormal getirileri ve kümülatif ortalama anormal getirileri hesaplanmıştır. Kümülatif ortalama anormal getirilerinin anlamlılık düzeyini belirlemek için parametrik ve parametrik olmayan testlerden yararlanılmıştır. Parametrik test olarak t-testi, parametrik olmayan test olarak ise Wilcoxon işaretli sıra testi uygulanmıştır. Bedelli ve bedelsiz sermaye artırım duyuruları birlikte ele alındığında, hem Covid-19 pandemisi öncesindeki dönemde, hemde Covid-19 pandemisi sırasındaki dönemde duyuru tarihi etrafında kümülatif anormal getiriler tespit edilmiştir. Covid-19 pandemisi öncesindeki dönem ile Covid-19 pandemisi sırasındaki dönem karşılaştırıldığında, Covid-19 pandemisi öncesindeki dönemde duyuru sonrasındaki tarihlere, duyuru öncesindeki tarihlere göre daha fazla kümülatif ortalama anormal getiri sağlanmıştır. Bedelli sermaye artırım duyuruları ayrı ele alındığında Covid-19 pandemisi öncesindeki dönemde duyuru sonrasındaki tarihlere, duyuru öncesindeki tarihlere göre daha fazla kümülatif ortalama anormal getiri sağlanmıştır. Bedelsiz sermaye artırım duyuruları ayrı ele alındığında ise Covid-19 pandemi sırasındaki dönemde duyuru sonrasındaki tarihlere, duyuru öncesindeki tarihlere göre daha fazla kümülatif ortalama anormal getiri sağlanmıştır. Ulaşılan sonuçlar Borsa İstanbul'un yarı etkin bir piyasa olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bedelli Sermaye Artırım, Bedelsiz Sermaye Artırım, Pay Getirisi, Olay Analizi, Küresel Pandemi, Covid-19

Kaya, B. (2023). Küresel Pandemi Sırasında Bedelli ve Bedelsiz Sermaye Artırım Duyurularının Pay Getirileri Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul'dan Kanıtlar . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1122-1141 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1271390>

Geliş Tarihi	27.03.2023
Kabul Tarihi	26.06.2023
Yayın Tarihi	29.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Ankara, Türkiye, bekir.kaya@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2648-2864

2023, 12 (2), 1122-1141 | Research Article

Impact of Rights and Bonus Issue Announcements on Stock Returns During The Global Pandemic: Evidence from Borsa İstanbul

Bekir KAYA¹

Abstract

In the study, the impact of rights and bonus issue announcements of companies in Borsa İstanbul on stock returns during the global pandemic, between March-2019 and March-2021 is examined. By using the event study analysis, analyzes were made with 109 events that were finally determined. The event window covers the 21-day period between the 10th day before the event date and the 10th day after the event date. The estimation window covers the 100-day period between the 11th day before the event date and the 110th day before the event date. After calculating the expected returns of the stocks in the estimation window, the average abnormal returns in the event window and the cumulative average abnormal returns are calculated. Parametric and non-parametric tests were used to determine the significance level of the cumulative average abnormal returns. T-test was used as parametric test and Wilcoxon signed-rank test was used as non-parametric test. When the rights and bonus issue announcements are considered together, cumulative abnormal returns have been detected around the announcement date both in the period before the Covid-19 pandemic and during the period during the Covid-19 pandemic. When the period before the Covid-19 pandemic is compared with the period during the Covid-19 pandemic, more cumulative average abnormal returns were achieved in the post-announcement period in the pre-COVID-19 pandemic period than in the pre-announcement dates. Considering the rights issue announcements separately, more cumulative average abnormal returns were achieved in the post-announcement dates in the period before the Covid-19 pandemic compared to the dates before the announcement. When bonus issue announcements are considered separately, more cumulative average abnormal returns were achieved in the post-announcement dates during the Covid-19 pandemic than in the dates before the announcement. The results show that Borsa İstanbul is not a semi-efficient market.

Keywords: Right Issue, Bonus Issue, Stock Return, Event Study, Global Pandemic, Covid-19

Kaya, B. (2023). Impact of Rights and Bonus Issue Announcements on Stock Returns During The Global Pandemic: Evidence from Borsa İstanbul . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 1122-1141 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1271390>

Date of Submission	27.03.2023
Date of Acceptance	26.06.2023
Date of Publication	29.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assist. Prof. (PhD), Ankara Hacı Bayram Veli University, Polatlı Social Sciences and Vocational School, Accounting and Tax Department, Ankara, Türkiye, bekir.kaya@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2648-2864

Giriş

Şirketler kurulduktan sonra, çeşitli gerekçelerle sermaye artırım kararı verebilmektedir. Yatırım yapmak, bir işletmeyi devralmak, vadesi gelen borçları ödemek vb. sermaye artırım kararının gerekçeleri arasında sıralanabilmektedir (Karaahmetoğlu, 1981, s. 153). Şirketlerde sermaye artırımı iki şekilde gerçekleştirilebilmektedir: Bedelli ve bedelsiz sermaye artırımını. Bedelli sermaye artırımını, sermaye artırım kararı verildiğinde ortakların sermaye taahhüdünde bulunduğu ve ödeme yaparak bu taahhüdü yerine getirdiği sermaye artırım şeklidir. Bedelsiz sermaye artırımını ise, sermaye artırım kararı verildiğinde ortakların sermaye taahhüdünde bulunmadığı, şirket bünyesinde bulunan dağıtılmayan kâr, yedek akçe vb. fonların sermayeye ilave edildiği sermaye artırım şeklidir.

Bedelli sermaye artırım kararı verildiğinde şirkete dışarıdan para girişi sağlanmaktadır. Şirket bu fonları ortakların piyasada sağlayacağı getiri oranlarından daha yüksek getiri sağlayacağı alanlara yönlendirdiğinde bu durum şirketin piyasa değerinin artışına sebep olabilmektedir. Bu doğrultuda ortağın elinde bulunan payların değerlendirilmesiyle ortağın servetinde bir artış gerçekleşebilmektedir. Eğer şirket ortakları gelecekte böyle bir durumun gerçekleşmesi beklentisi içerisinde ise bu durumu iyi haber olarak değerlendirebilecektir. Ortaklar sermaye artırım kararına katılarak pay değerinin, bağlantılı olarak pay getirilerinin yükselmesine neden olabilecektir. Diğer taraftan bakıldığında ise, ortağın beklentisinin gerçekleşme ihtimali daha düşük olarak görünüyorsa, bu durum kötü haber olarak değerlendirilebilecek ve bu doğrultuda pay fiyatları ve beklenen getiride düşme gerçekleşebilmektedir. Bazı durumlarda ise ortak söz konusu duruma karşı tepkisiz kalabilmektedir. Bu durumda ise pay fiyatlarında ve paydan beklenen getiride bir değişiklik olması beklenmemektedir.

Bedelsiz sermaye artırımlarında ise durum biraz daha farklıdır. Çünkü bedelsiz sermaye artırım kararı verildiğinde, dışarıdan şirkete bir fon girişi sağlanmamaktadır. Şirket içindeki kaynaklar, otofinsman yoluyla, şirket yatırımlarının finansmanında kullanılabilir. Fakat ortağın sahip olduğu pay sayısındaki artış, şirket ortaklarınca iyi haber olarak değerlendirildiğinde, bunun pay getirisi üzerinde artırıcı bir etkisi olabileceği düşünülebilir. Fakat bedelli sermaye artırımlarında olduğu gibi bu durum şirket ortaklarınca kötü haber olarak değerlendirildiğinde, pay fiyatları ve pay getirilerinde düşme gerçekleşebilmektedir.

Bedelli sermaye artırım kararlarında olduğu gibi, bedelsiz sermaye artırım kararlarına yatırımcılar kayıtsız kalabilmektedir. Yatırımcılar bu duruma kayıtsız kalması halinde ise, pay fiyatlarının değişmeyeceği, anormal bir pay getirisi ortaya çıkmayacağı da ifade edilebilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye artırım kararları şirketlerin yatırımlarının finansmanında önemli bir fon kaynağını oluşturabilmektedir. Borsa İstanbul'dan paylaşılan veriler de Türkiye'de de bu durumu destekler niteliktedir. TSPB (2021)'nin yayımladığı raporda paylaşılan verilere göre, Borsa İstanbul'daki şirketler 2017 yılında 3,8 milyar TL sermaye artırımını gerçekleştirmiştir. 2018 yılına gelindiğinde sermaye artırımlarının düzeyi 5,7 milyar TL artış göstererek 9,5 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. 2019 yılına gelindiğinde bir önceki yıla göre sermaye artırım düzeyinde 3,1 milyar TL'lik bir azalış gerçekleşse de, 2020 yılına gelindiğinde ortaya çıkan 20,4 milyar TL'lik düzey dikkat çekicidir. Yani 2020 yılında bir önceki dönemi göre sermaye artırımlarının

büyüklüğü yaklaşık 14 milyar TL düzeyinde artmıştır. 11 Mart 2020 yılında ilan edilen Covid-19 pandemisi etkisini sermaye artırım düzeylerinde de hissettirmiştir. Covid-19 pandemisinin ilan edildiği 2020 yılından sonraki dönemde, 2021 yılında bedelli sermaye artırımların düzeyi, bir önceki yıla göre %27,4'lük düşüş ile 14,8 milyar TL seviyesine gerilemiştir.

Sermaye artırım düzeylerindeki bu eğilim Borsa İstanbul pay endekslerinin TL bazında getirilerinde de kendini göstermektedir. TSPB (2021)'den sağlanan bilgilere göre 2020 yılında Borsa İstanbul pay endekslerinin TL bazında getirisi %29,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Covid-19 pandemisi sonrasındaki dönem, 2021 yılında, bir önceki döneme göre %3,33 düzeyinde bir azalış gerçekleşerek, Borsa İstanbul pay endekslerinin TL bazında getirisi %25,8 olarak belirlenmiştir.

Bu kapsamda Covid-19 pandemisi öncesi ve sırasındaki dönemde, Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin, sermaye artırım kararlarına ilişkin duyurularının pay getirileri üzerindeki etkisinin belirlenmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Literatürde sermaye artırım kararlarına ilişkin duyuruların pay getirileri üzerindeki etkisinin incelendiği, Tsangarakis (1996), Salamudin vd. (1999), Balachandran vd. (2004), Ariff vd. (2007), Malhotra vd. (2007), Rohit vd. (2013), Kithinji vd. (2014), Ramesh ve Rajumesh (2014), Pradhan ve Kasilingam (2014), Konak ve Kendirli (2014), Otieno ve Ochieng (2015), Velayutham (2015), Kendirli ve Elmalı (2016), Rohit vd. (2016), Alhashel (2016), Khoso vd. (2016), Ogada ve Kalunda (2017), Alex (2017), Pathak ve Gupta (2018), Erol ve Aytekin (2018), Suthiono ve Atmaja (2019), Sutrisno (2019), Dewi ve Candraningrat (2019), Kumari (2019), Chivukula (2019), Satapathy ve Mishra (2021), İşiker ve Taş (2021), Widyatmoko vd. (2022), Pandey vd. (2022), Jajoo ve Nirmal (2022),

Athawale ve Athawale (2023) çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Fakat çalışmaların büyük çoğunluğunun Covid-19 etkisini dikkate almadan bir inceleme gerçekleştirmiş olması dikkat çekicidir. Pandey vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada Covid-19 küresel salgın sırasında Hindistan Borsası'nda faaliyet gösteren şirketler bazında ve kurumsal şirket duyuruları başlığı altında; temettü duyuruları, bedelli ve bedelsiz sermaye artırım duyuruları, hisse bölünme duyuruları, birleşme ve satın alma duyuruları alt ayrımlarında, duyularının hisse getirileri üzerindeki etkisini incelemektedir. Gerçekleştirilen çalışma, Pandey vd. (2022)'nin çalışmasındaki gibi Covid-19 öncesi ve sırasındaki sermaye artırım kararlarına ilişkin duyuruların hisse getirileri üzerindeki etkisinin incelenmesi noktasında benzerlik göstermekle birlikte, Türkiye ölçeğinde bir bakış açısı geliştirmesi yönünden bu çalışmadan farklılaşmaktadır. Covid-19 pandemisi öncesindeki ve sırasındaki dönemde sermaye artırım kararlarına ilişkin duyuruların etkilerinin incelendiği, Türkiye ölçeğinde yapılan bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında literatür incelemesine yer verildikten sonra yöntem, veri seti ve bulgular kısımlarına yer verilmiştir. Son kısımda ise sonuç bölümüne yer verilmiştir.

Literatür İncelemesi

Literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun Covid-19 pandemisi öncesindeki dönemleri kapsadığı görülmektedir. Salamudin vd. (1999)'nin Ocak-1980 ile Aralık-1995 arasındaki dönemde Malezya'da gerçekleştirdiği çalışmada,

bedelli ve bedelsiz sermaye artırım duyurusu ayrımı yapılmadan, sermaye artırım duyurularının pay getirileri üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Balachandran vd. (2004)'nin çalışmasında 1992 ile 2000 arasındaki dönemde Avustralya'da halka açık şirketler incelenmiştir. Yapılan analizler neticesinde, bedelsiz sermaye artırım duyurularının pay getirileri üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Rohit vd. (2013)'nin 2010-2011 arasındaki dönemde ve Satapathy ve Mishra (2021)'nin 2004-2015 arasındaki dönemde Hindistan'da, Işiker ve Taş (2021)'in 2010-2019 arasındaki dönemde Türkiye'de yaptığı çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Ariff vd. (2007)'nin çalışmasında 1983-2003 arasındaki dönemde Singapur'da bedelli sermaye artırım duyurularına pay fiyatlarının tepkisi incelenmiştir. Bedelli sermaye artırım duyurularının pay getirileri üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kithinji vd. (2014)'nin 2007-2012 arasındaki dönemde Kenya'yı, Tsangarakis (1996)'in 1981-1990 arasındaki dönemde Yunanistan'ı, Ramesh ve Rajumesh (2014)'in 2008-2012 arasındaki dönemde Sri-Lanka'yı, Alhashel (2016)'in 2004-2013 arasındaki dönemde Kuveyt'i, Khoso vd. (2016)'nin 2007-2015 arasındaki dönemde Pakistan'ı inceledikleri çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bedelli ve bedelsiz sermaye artırım kararlarının pay getirileri üzerinde pozitif etkiye sahip olması yatırımcıların bu durumu iyi haber olarak değerlendirdiğini düşündürmektedir.

İncelenen çalışmalarda bedelli ve bedelsiz sermaye artırım kararlarının pay getirileri üzerinde negatif etkiye sahip olduğu, yani yatırımcıların bunu negatif sinyal olarak değerlendirdiği, sonuçlara ulaşıldığı da görülmektedir. Otieno ve Ochieng (2015)'in 2007-2014 arasındaki dönemde Kenya'yı, Kendirli ve Elmalı (2016)'nin 2009-2014 arasındaki dönemde Türkiye'yi, Pathak ve Gupta (2018)'nin 2007-2016 arasındaki dönemde Nepal'i, Suthiono ve Atmaja (2019)'nin 1991-2016 arasındaki dönemde Endonezya'yı inceledikleri çalışmalarda bedelli sermaye artırım duyurularının pay getirileri üzerinde negatif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ayrıca Malhotra vd. (2007)'nin 2000-2006 arasındaki dönemde Hindistan'ı inceledikleri çalışmada ise bedelsiz sermaye artırım duyurularının pay getirileri üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İncelenen bazı çalışmalarda ise bedelli ve bedelsiz sermaye artırım duyurularının pay getirileri üzerinde bir etkisi olmadığı, söz konusu piyasaların etkin piyasa olarak nitelendirildiği görülmektedir. Rohit vd. (2016)'nin 2011-2014 arasındaki dönemde Hindistan'ı, Ogada ve Kalunda (2017)'nin 2005-2012 arasındaki dönemde Kenya'yı, Sutrisno (2019)'un 2014-2016 arasındaki dönemde, Dewi ve Candraningrat (2019)'in 2014-2018 arasındaki dönemde ve Widyatmoko vd. (2022)'nin 2017-2020 arasındaki dönemde Endonezya'yı inceledikleri çalışmalarında bedelli sermaye artırım duyurularının pay senedi getirileri üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alex (2017)'in 2015 yılında; Kumari (2019)'ün 2014-2018 arasındaki dönemde; Chivukula (2019)'nin 2017-2018 arasındaki dönemde Hindistan'ı inceledikleri çalışmalarında ise, bedelsiz sermaye artırım duyurularının pay getirileri üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öte yandan bir kısım çalışmalarda ise olay penceresinde farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Pradhan ve Kasilingam (2014)'in 2005 ile 2012 arasındaki dönemde Hindistan'da gerçekleştirdiği çalışmada bedelsiz sermaye artırım duyurularının, duyuru öncesi dönemde pay getirileri üzerinde pozitif, duyuru sonrası dönemde pay

getirileri üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erol ve Aytekin (2018)'in 2016-2017 arasında Türkiye'de gerçekleştirdiği çalışmada bedelsiz sermaye artırım duyurularının duyurudan kısa bir süre sonra pozitif, daha ileri tarihlerde ise negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Velayutham (2015)'in 2008-2013 arasındaki dönemde Sri Lanka'da gerçekleştirdiği çalışmada, bedelli sermaye artırım duyurularının pay senedi getirileri üzerinde negatif, bedelsiz sermaye artırım duyurularının pay senedi getirileri üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Burada yer verilen çalışmaların ortak noktası pandemi öncesi dönemleri kapsam içerisine alarak, analizlerin yapılmasıdır. Covid-19 sırasındaki etkinin ortaya konulduğu çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu doğrultuda yazarın bilgisi dâhilinde ulaşılan çalışma, Pandey vd. (2022)'in 2020 yılını inceleyerek Hindistan'da gerçekleştirdiği çalışmadır. Yapılan çalışmada ulaşılan sonuçlara bakıldığında, bedelsiz sermaye artırım olay tarihinde pozitif anormal getiriye yol açarken, bedelli sermaye artırımının pay getirilerini etkilemediği belirlenmiştir.

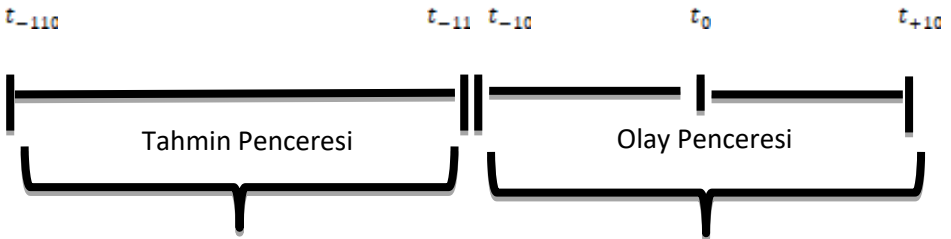
Yöntem

Çalışmada olay analizi yöntemi kullanılmıştır. Uzun bir geçmişe sahip olan ve ilk kez Dolley (1933) tarafından kullanıldığı düşünülen (Mackinlay, 1997, s. 13) olay analizi yöntemi, sosyal bilimler alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. Yöntem, Mackinlay (1997, s. 14-15) tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

1. Olayın tanımlanması ve olay penceresinin belirlenmesi
2. Çalışmaya dâhil edilecek firmaların seçim ölçütünün belirlenmesi
3. Normal performansın ölçülmesi için tahmin penceresinin belirlenmesi
4. Olayın etkisinin ölçülmesi için anormal getirilerin belirlenmesi
5. Anormal getiriler için test çerçevesinin belirlenmesi

Çalışmada olay, Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin bedelli veya bedelsiz sermaye artırım kararlarının SPK tarafından onaylanmasıdır. Bu olaylar SPK tarafından yayınlanan bültenler ile kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Ayrıca şirket Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) üzerinden de bildirimde bulunarak bu durumu kamuoyuna duyurmaktadır.

Olay penceresi olay tarihinden önceki 10 iş günü ile olay tarihinden sonraki 10 iş günü olmak üzere toplam 21 iş günü süreyi kapsamaktadır. Çalışmaya dahil şirketler söz konusu onayın verildiği ve Borsa İstanbul'da Covid-19 pandemisi öncesinde veya Covid-19 pandemisi sırasında işlem görmekte olanlardır. Normal pay getirilerinin hesaplanması için tahmin penceresi olay tarihinden önceki 11. iş günü ile 110. İş günü arasındaki 100 iş günü olarak belirlenmiştir. Olay penceresi ve tahmin penceresi aşağıdaki şekilde ifade edilebilmektedir.

Olay analizi yönteminde, olayın etkisi anormal getiri hesaplanarak belirlenmektedir (Mackinlay, 1997, s.15). Anormal getiri, beklenen getiri ile gerçekleşen getiri arasındaki fark olup, Denklem (1)'deki şekilde hesaplanmaktadır.

$$AR_{i,t} = R_{i,t} - E(R_{i,t}) \quad (1)$$

$AR_{i,t}$ = i payının t günündeki anormal getirisini,

$R_{i,t}$ = i payının t günündeki gerçekleşen getirisini ve

$E(R_{i,t})$ = i payının t günündeki beklenen getirisini göstermektedir.

Denklem (1)'de gösterilen payın gerçekleşen getiri logaritması alınan günlük gerçekleşen getiriler kullanılarak Denklem (2)'deki şekilde hesaplanmaktadır.

$$R_{i,t} = \ln \left(\frac{P_{i,t}}{P_{i,t-1}} \right) \quad (2)$$

$R_{i,t}$ = i payının t günündeki gerçekleşen getirisini,

$P_{i,t}$ = i payının t günündeki kapanış fiyatını ve

$P_{i,t-1}$ = i payının t - 1 günündeki kapanış fiyatını göstermektedir.

Payların beklenen getiri ise, istatistiksel yaklaşım ya da ekonomik yaklaşım kullanılarak hesaplanabilmektedir (Mackinlay, 1997, s.17). Payların beklenen getirisinin hesaplanmasında istatistiksel yaklaşım kullanılmıştır. Bu amaçla Denklem (3) kullanılmaktadır.

$$E(R_{i,t}) = \alpha_i + \beta_i * R_{BIST 100,t} \quad (3)$$

$E(R_{i,t})$ = i payının t günündeki beklenen getirisini,

α_i = i payının sabit katsayısını,

β_i = i payının beta katsayısını ve

$R_{BIST 100,t}$ = BİST 100 endeksinin t günündeki gerçekleşen getirisini göstermektedir.

BİST 100 endeksinin t günündeki gerçekleşen getiri ise Denklem (4) uygulanarak hesaplanmaktadır.

$$R_{BIST 100,t} = \ln \left(\frac{P_{BIST 100,t}}{P_{BIST 100,t-1}} \right) \quad (4)$$

$R_{BIST 100,t}$ = BİST 100 endeksinin t günündeki gerçekleşen getirisini,

$P_{BIST 100,t}$ = BİST 100 endeksinin t günündeki kapanış değerini ve

$P_{BIST 100,t-1}$ = BİST 100 endeksinin t - 1 günündeki kapanış değerini göstermektedir.

Payların olay penceresindeki her bir gün için Denklem (1) kullanılarak anormal getirilerinin hesaplanmasının ardından, ortalama anormal getiriler Denklem (5) ile elde edilmektedir:

$$AAR_t = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n AR_{i,t} \quad (5)$$

AAR_t = t günündeki ortalama anormal getiriyi ve

$AR_{i,t}$ = i payının t günündeki anormal getirisini göstermektedir.

Olay penceresindeki her bir gün için hesaplanan ortalama anormal getiriler kullanılarak, kümülatif ortalama anormal getiriler (CAAR) ise aşağıdaki gibi belirlenmektedir.

$$CAAR = \sum_{t=1}^t AAR_t \quad (6)$$

Günlük kümülatif ortalama anormal getiriler (CAAR) hesaplandıktan sonra, bu getirilerin anlamlılığını test etmek için parametrik ve parametrik olmayan testler uygulanmıştır. Uygulanan parametrik test, t-testidir. Parametrik olmayan test ise, Wilcoxon işaretli sıralar testidir. Bu testlerin belirlenmesinde serilerin normal dağılım özelliği gösterip göstermediği belirleyici olmaktadır.

Veri Seti

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından onaylanan sermaye artırım duyurularının, Covid-19 pandemisi öncesindeki dönemde (Mart 2019 ile Mart 2020 arası) ve Covid-19 pandemisi sırasındaki dönemde (Mart 2020 ile Mart 2021 arası) pay getirileri üzerinde anormal bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesinin amaçlandığı çalışmada test edilecek hipotezler şöyledir:

H₁= Sermaye artırım duyuruları etrafında, olay penceresinde, istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler oluşmaktadır.

H₂= Bedelli sermaye artırım duyuruları etrafında, olay penceresinde, istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler oluşmaktadır.

H₃= Bedelsiz sermaye artırım duyuruları etrafında, olay penceresinde, istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler oluşmaktadır.

Bu hipotezleri test etmek için çalışmada kullanılan veriler, SPK tarafından onaylanan sermaye artırım kararlarına ilişkin duyurulardır. Bu duyurular SPK tarafından yayınlanan bültenlerden temin edilebilmektedir. Bu kapsamda, analiz dönemi içerisinde, 118 şirkete ait 147 sermaye artırım duyurusu belirlenmiştir. Bu duyuruların 53 tanesi Covid-19 pandemisi öncesindeki döneme, 94 tanesi ise Covid-19 pandemisi sırasındaki döneme aittir. Söz konusu veri setinde tahmin penceresinin yeterli olmaması ve çakışan duyurulardan dolayı elemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda Covid-19 pandemisi öncesindeki döneme dair 44 duyuru, Covid-19 pandemisi sırasındaki döneme ait 79 duyuru belirlenmiştir. Söz konusu duyuruların sermaye artırım türüne göre dağılımına Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1: Sermaye Artırım Duyurularının Dağılımı

Sermaye Artırım Türü	Covid-19 Pandemisi Öncesindeki Dönem		Covid-19 Pandemisi Sırasındaki Dönem		Toplam
	2019	2020	2020	2021	
Bedelsiz Sermaye Artırımı	17	2	26	1	46
Bedelli Sermaye Artırımı (Rüçhan Hakkı Kullanılarak)	11	9	27	16	63
Bedelli Sermaye Artırımı (Tahsisli)	2	2	4	3	11

Bedelli Sermaye Artırımı (Birleşme)	-	1	2	-	3
Toplam	30	14	59	20	123

Kaynak: SPK Günlük Bültenleri taranarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de de görüldüğü üzere SPK tarafından onaylanan sermaye artırımı kararları bedelsiz sermaye artırımı ve bedelli sermaye artırımı olmak üzere iki türde yapılmaktadır. Bedelli sermaye artırımı kararları ise; rüçhan hakkı kullanılarak, tahsisli ve birleşme olmak üzere üç alt başlıkta yapılmaktadır. Yapılan analizlerde bedelli sermaye artırımı (tahsisli) ve bedelli sermaye artırımı (birleşme) duyuruları kullanılarak anlamlı sonuç elde edilemediği için bu duyurular veri setinden çıkarılmıştır. Bu doğrultuda analizlere Covid-19 pandemisi öncesindeki döneme dair 39 duyuru ve Covid-19 pandemisi sırasındaki döneme ait 70 duyuru ile devam edilmiştir. Analizde kullanılan diğer veriler ise, şirketlerin pay fiyatları ve Borsa İstanbul endeks verileridir. Bu veriler ise Borsa İstanbul tarafından yayımlanan günlük bültenlerden yazar tarafından derlenmiştir.

Bulgular

Covid-19 pandemi öncesi dönem (Mart 2019 ile Mart 2020 arası) ve Covid-19 pandemi sırasındaki dönemde (Mart 2020 ile Mart 2021 arası) sermaye artırımı duyurusu yapılan şirketlerin olay penceresindeki kümülatif ortalama anormal getirileri ve getirilerin istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ilişkin test sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Sermaye Artırımı Duyurularının Kullanıldığı Modelde Belirlenen Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler ve Bu Getirilerin Anlamlılık Düzeyleri

Gün	Covid-19 pandemi öncesi dönem			Covid-19 pandemi sırasındaki dönem		
	CAAR	t değeri	Wilcoxon testi	CAAR	t değeri	Wilcoxon testi
-10	-,0086	-1,073	-,628	-,0028	-,576	-,863
-9	-,0102	-1,070	-,265	-,0084	-1,232	-2,859***
-8	-,0059	-,471	,991	-,0036	-,401	-,454
-7	,0004	,033	1,647	-,0027	-,235	,436
-6	,0024	,163	1,856*	-,0007	-,056	,699
-5	,0137	,787	2,205**	-,0041	-,292	,617
-4	,0227	1,211	2,554**	-,0115	-,723	,120
-3	,0283	1,384	2,861***	-,0129	-,751	,061
-2	,0388	2,077**	3,140***	-,0014	-,076	1,045
-1	,0462	2,130**	3,377***	,0106	,569	1,759*
Olay günü (0)	,0365	1,645	3,265***	,0205	1,069	2,186**

1	,0390	1,870*	3,461***	,0351	1,692*	2,736***
2	,0397	1,858*	3,628***	,0416	1,783*	2,116**
3	,0433	2,011*	3,935***	,0354	1,450	1,431
4	,0400	1,869*	3,335***	,0353	1,413	1,355
5	,0372	1,589	2,819***	,0356	1,426	1,495
6	,0425	1,826*	3,098***	,0384	1,573	1,396
7	,0461	1,912*	2,958***	,0338	1,323	1,056
8	,0678	2,188**	3,042***	,0314	1,147	,963
9	,0674	2,165**	2,777***	,0323	1,131	,892
10	,0533	1,756*	2,400**	,0340	1,128	,933

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 2'deki verilerden, Covid-19 pandemi öncesi dönem değerlendirildiğinde, t-testine göre duyuru öncesi 2. günden itibaren duyuru sonrası 10. güne kadar (duyuru günü hariç olmak üzere); Wilcoxon işaretli sıra testine göre ise duyuru öncesi 6. günden itibaren duyuru sonrası 10. güne kadar farklı anlamlılık seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler tespit edilmiştir.

Bu dönemde olay tarihinden önceki 6. günde kümülatif ortalama anormal getiri %0,024 iken, duyuru tarihinde %3,65'e, duyuru sonrası 8. günde %6,78'e yükselmiştir. Bu durumda duyuru öncesi ile duyuru sonrası arasında %6,54'lük pozitif kümülatif ortalama anormal getiri farkı ortaya çıkmaktadır.

Ulaşılan sonuçlar Covid-19 pandemi öncesindeki dönemde H_1 hipotezinin kabul edildiğini göstermektedir. Yani Covid-19 pandemi öncesindeki dönemde sermaye artırım duyuruları etrafında, olay penceresinde, istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler oluşmaktadır.

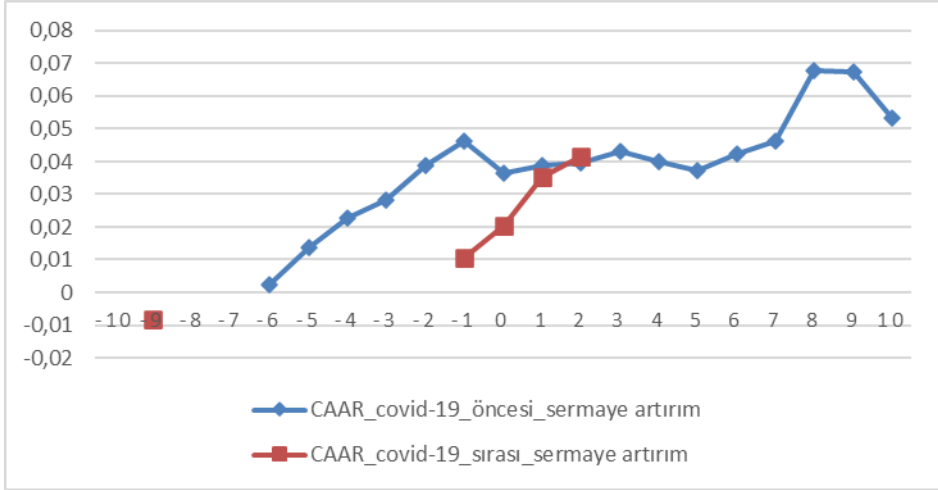
Covid-19 pandemi sırasındaki dönem değerlendirildiğinde ise, t-testine göre duyuru sonrası 1. ve 2. günde, Wilcoxon işaretli sıra testine göre ise duyuru öncesi 9. günde ve duyuru öncesi 1. gün ile duyuru sonrası 2. gün arasında farklı anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler oluşmuştur.

Covid-19 pandemi sırasındaki dönemde duyuru tarihinden önceki 1. günde kümülatif ortalama anormal getiri %1,06 iken, duyuru tarihinde %2,05'e, duyuru sonrası 2. günde ise %4,16'ya yükselmiştir. Bu durumda duyuru öncesi ile duyuru sonrası arasında %3,1'lik pozitif kümülatif ortalama anormal getiri farkı ortaya çıkmaktadır.

Ulaşılan sonuçlar Covid-19 pandemi sırasındaki dönemde H_1 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Yani Covid-19 pandemi sırasındaki sermaye artırım duyuruları etrafında, olay penceresinde, istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler oluşmamaktadır.

Sermaye artırım duyurularına ilişkin olay penceresindeki istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1: Sermaye Artırım Duyurularına İlişkin Olay Penceresindeki İstatistiksel Olarak Anlamlı Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler

Şekil 1’de görüldüğü üzere, olay penceresinde hem Covid-19 öncesi dönemde hem de Covid-19 sırasındaki dönemde kümülatif ortalama anormal getiriler yükseliş eğilimindedir. Bu etki Covid-19 pandemisi öncesindeki dönemde daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir.

Covid-19 pandemi öncesi dönem ve Covid-19 pandemi sırasındaki dönemde bedelli sermaye artırım (rüçhan hakkı kullanılarak) duyurusu yapılan şirketlerin olay penceresindeki kümülatif ortalama anormal getirileri ve getirilerin istatistiksel olarak anlamlılık düzeylerine ilişkin test sonuçları Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3: Bedelli Sermaye Artırım Duyurularının Kullanıldığı Modelde Belirlenen Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler ve Bu Getirilerin Anlamlılık Düzeyleri

Gün	Covid-19 pandemi öncesi dönem			Covid-19 pandemi sırasındaki dönem		
	CAAR	t değeri	Wilcoxon testi	CAAR	t değeri	Wilcoxon testi
-10	-,0175	-1,190	-,672	-,0056	-,933	-,918
-9	-,0235	-1,324	-,933	-,0212	-3,252***	-3,309***
-8	-,0177	-,734	,149	-,0164	-1,450	-1,316
-7	-,0092	-,381	,784	-,0157	-,968	,012
-6	-,0079	-,286	1,045	-,0166	-,855	-,072
-5	,0121	,361	1,344	-,0206	-1,007	-,157
-4	,0201	,560	1,307	-,0363	-1,586	-,954
-3	,0326	,822	1,792*	-,0364	-1,427	-,918
-2	,0487	1,359	1,941*	-,0329	-1,200	-,604

-1	,0549	1,316	1,941*	-,0214	-,813	0,060
Olay günü (0)	,0351	,813	1,792*	-,0103	-,370	,447
1	,0348	,867	1,941*	,0018	,062	,881
2	,0350	,850	1,904*	,0045	,140	,483
3	,0378	,909	2,128**	,0032	,094	-,060
4	,0299	,742	1,717*	,0031	,088	-,145
5	,0315	,712	1,680*	,0006	,019	-,133
6	,0428	,974	1,979**	,0007	,021	-,217
7	,0443	,983	1,792*	-,0096	-,285	-,398
8	,0488	,994	1,717*	-,0153	-,425	-,447
9	,0624	1,261	1,979**	-,0164	-,418	-,580
10	,0510	1,066	1,904*	-,0169	-,408	-,652

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3'teki verilerden, Covid-19 pandemi öncesi dönem değerlendirildiğinde, Wilcoxon işaretli sıra testine göre duyuru öncesi 3. günden itibaren duyuru sonrası 10. güne kadar farklı anlamlılık seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler tespit edilmiştir.

Bu dönemde olay tarihinden önceki 3. günde kümülatif ortalama anormal getiri %3,26 iken, duyuru tarihinde %3,51'e, duyuru sonrası 9. günde %6,24'e yükselmiştir. Bu durumda duyuru öncesi ile duyuru sonrası arasında %2,98'lik pozitif kümülatif ortalama anormal getiri farkı ortaya çıkmaktadır.

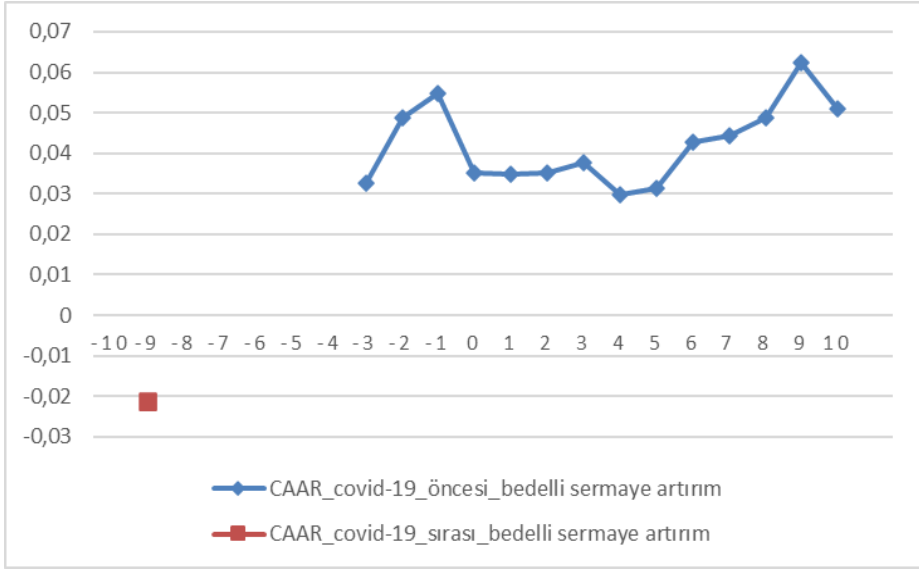
Ulaşılan sonuçlar Covid-19 pandemi öncesindeki dönemde H_2 hipotezinin kabul edildiğini göstermektedir. Yani Covid-19 pandemi öncesindeki bedelli sermaye artırım duyuruları etrafında, olay penceresinde, istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler oluşmaktadır.

Covid-19 pandemisi sırasındaki dönemde, t-testi ve Wilcoxon işaretli sıra testi sonuçlarına göre (duyuru öncesi 9. gün hariç tutulursa) istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiri tespit edilememiştir.

Bu durumda Covid-19 pandemi sırasındaki dönemde H_2 hipotezi reddedilmiştir. Yani Covid-19 pandemi sırasındaki dönemde bedelli sermaye artırım duyuruları etrafında, olay penceresinde, istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler oluşmamaktadır.

Bedelli sermaye artırım duyurularına ilişkin olay penceresindeki istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2: Bedelli Sermaye Artırım Duyurularına İlişkin Olay Penceresindeki İstatistiksel Olarak Anlamlı Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler

Şekil 2’de görüldüğü üzere, olay penceresinde Covid-19 öncesinde kümülatif ortalama anormal getiriler yükseliş eğilimindedir. Bu etki Covid-19 pandemisi sırasındaki dönemde gerçekleşmemiştir.

Covid-19 pandemi öncesi dönem ve Covid-19 pandemi sırasındaki dönemde bedelsiz sermaye artırım duyurusu yapılan şirketlerin olay penceresindeki kümülatif ortalama anormal getirileri ve getirilerin istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ilişkin test sonuçları Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4: Bedelsiz Sermaye Artırım Duyurularının Kullanıldığı Modelde Belirlenen Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler ve Bu Getirilerin Anlamlılık Düzeyleri

Gün	Covid-19 pandemi öncesi dönem			Covid-19 pandemi sırasındaki dönem		
	CAAR	t değeri	Wilcoxon testi	CAAR	t değeri	Wilcoxon testi
-10	,0008	,141	-,282	,0016	,192	-,288
-9	,0038	,799	,604	,0119	,872	-,505
-8	,0065	1,406	1,408	,0166	1,137	,841
-7	,0106	1,719	1,610	,0180	1,221	,817
-6	,0132	1,722	1,730*	,0245	1,673	1,201
-5	,0155	1,792*	1,851*	,0221	1,384	1,369
-4	,0253	2,790**	2,455**	,0279	1,608	1,297
-3	,0238	2,906***	2,495**	,0245	1,488	1,393

-2	,0285	3,248***	2,656***	,0486	2,550**	2,378**
-1	,0371	3,783***	3,139***	,0616	2,952***	2,763***
Olay günü (0)	,0380	4,702***	3,260***	,0696	3,489***	3,003***
1	,0433	4,622***	3,340***	,0881	3,737***	3,363***
2	,0446	4,721***	3,421***	,1005	3,433***	2,931***
3	,0491	5,352***	3,662***	,0867	2,870***	2,499**
4	,0506	3,902***	3,260***	,0865	2,729**	2,402**
5	,0433	3,030***	2,535**	,0913	2,852***	2,643***
6	,0421	3,034***	2,374**	,0985	3,078***	2,595***
7	,0480	2,954***	2,415**	,1029	2,904***	2,378**
8	,0878	2,314**	2,616***	,1057	2,776**	2,306**
9	,0726	1,891*	1,891*	,1098	3,081***	2,667***
10	,0557	1,464	1,288	,1150	3,087***	2,667***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4'teki verilerden, Covid-19 pandemi öncesi dönem değerlendirildiğinde, t-testine göre duyuru öncesi 5. günden itibaren duyuru sonrası 9. güne kadar; Wilcoxon işaretli sıra testine göre ise duyuru öncesi 6. günden itibaren duyuru sonrası 10. güne kadar farklı anlamlılık seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiri tespit edilmiştir.

Bu dönemde olay tarihinden önceki 6. günde kümülatif ortalama anormal getiri %1,32 iken, duyuru tarihinde %3,80'e, duyuru sonrası 8. günde %8,78'e yükselmiştir. Bu durumda duyuru öncesi ile duyuru sonrası arasında %7,46'luk pozitif kümülatif ortalama anormal getiri farkı ortaya çıkmaktadır.

Ulaşılan sonuçlar Covid-19 pandemi öncesindeki dönemde H_3 hipotezinin kabul edildiğini göstermektedir. Yani Covid-19 pandemi öncesindeki dönemde bedelsiz sermaye artırım duyuruları etrafında, olay penceresinde, istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler oluşmaktadır.

Covid-19 pandemi sırasındaki dönem değerlendirildiğinde, t-testine ve Wilcoxon işaretli sıra testine göre duyuru öncesi 2. günden itibaren duyuru sonrası 10. güne kadar farklı anlamlılık seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiri tespit edilmiştir.

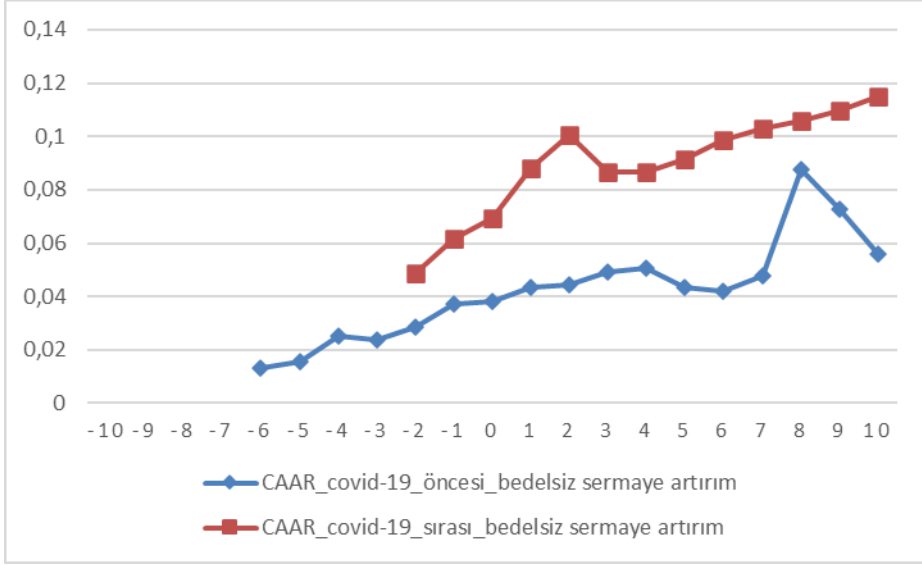
Bu dönemde olay tarihinden önceki 2. günde kümülatif ortalama anormal getiri %4,86 iken, duyuru tarihinde %6,96'ya, duyuru sonrası 10. günde %11,50'ye yükselmiştir. Bu durumda duyuru öncesi ile duyuru sonrası arasında %6,64'lük pozitif kümülatif ortalama anormal getiri farkı ortaya çıkmaktadır.

Ulaşılan sonuçlar Covid-19 pandemi sırasındaki dönemde H_3 hipotezinin kabul edildiğini göstermektedir. Yani Covid-19 pandemi sırasındaki dönemde bedelsiz

sermaye artırım duyuruları etrafında, olay penceresinde, istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler oluşmaktadır.

Bedelsiz sermaye artırım duyurularına ilişkin olay penceresindeki istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiriler Şekil 3'te gösterilmektedir.

Şekil 3: Bedelsiz Sermaye Artırım Duyurularına İlişkin Olay Penceresindeki İstatistiksel Olarak Anlamlı Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler

Şekil 3'te görüldüğü üzere, olay penceresinde hem Covid-19 öncesi dönemde hem de Covid-19 sırasındaki dönemde kümülatif ortalama anormal getiriler yükseliş eğilimindedir. Bu etki Covid-19 pandemisi sırasındaki dönemde daha yüksek düzeyde gerçekleşmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Covid-19 pandemisini de içerecek şekilde, Mart 2019 ile Mart 2021 arasındaki dönemde, Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin gerçekleştirdiği ve SPK tarafından onaylanan sermaye artırım kararlarına ilişkin duyuruların, olay penceresi etrafında, istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getiri ortaya çıkarıp çıkarmadığının belirlenmesi amacıyla yapılmaktadır. Bu dönemin seçilmesinde Dünya Sağlık Örgütü'nün 11 Mart 2020 tarihinde Covid-19 nedeniyle pandemi ilanı gerçekleştirmesi etkili olmuştur. Literatür incelemesi kısmında da yer verilen çalışmaların çoğu dönem olarak Covid-19 pandemisi öncesindeki dönemleri dikkate almaktadır. Covid-19 pandemisi sırasındaki etkinin ortaya konulduğu çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bu çalışmanın bu farklı yönüyle literatüre katkı sağlanması beklenmektedir.

Yapılan analizler neticesinde ulaşılan sonuçlar farklılaşmaktadır. Ulaşılan sonuçlardan ilki, bedelli ve bedelsiz sermaye artırım duyuruları birlikte ele alındığında Covid-19 pandemisi öncesindeki dönemde duyuru tarihi sonrasında, duyuru tarihi öncesine göre paylarda %6,54 düzeyinde pozitif kümülatif ortalama anormal getiri farkı ortaya

çıkmasıdır. Covid-19 pandemisi sırasındaki dönemde de, paylarda duyuru tarihi sonrasında, duyuru tarihi öncesine göre %3,1 düzeyinde pozitif kümülatif ortalama anormal getiri belirlenmiştir. Fakat Covid-19 pandemisi öncesinde kıyaslandığında pozitif kümülatif ortalama anormal getiri %3,44 daha düşük kalmaktadır. Bu durum sermaye artırım duyurularının Covid-19 pandemisi sırasında da payların kümülatif ortalama anormal getirilerini etkilediğini göstermektedir fakat Covid-19 pandemisi öncesindeki döneme göre etkinin daha az olduğu da görülmektedir. Buna rağmen istatistiksel olarak anlamlı pozitif kümülatif ortalama anormal pay getirisi elde edilmesi, yatırımcıların bedelli sermaye artırım kararlarına iyi haber yönündeki bakışında bir değişme olmadığını da göstermektedir. Sermaye artırım duyurularının bedelli ve bedelsiz ayrımı yapılmadan pozitif kümülatif ortalama anormal pay getirisine neden olması sonucu Salamudin vd. (1999)'nin çalışmasıyla tutarlılık göstermektedir.

Sadece bedelli sermaye artırım duyurularının dikkate alındığı modelde, Covid-19 pandemisi sırasında, Covid-19 pandemisi öncesine göre farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Covid-19 pandemisi öncesinde duyuru tarihi sonrasında, duyuru tarihi öncesine göre payların %2,98 kümülatif ortalama anormal getiri farkı ortaya çıkarken; Covid-19 pandemisi sırasındaki dönemde duyuru tarihi sonrasında, duyuru tarihi öncesine göre payların istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getirisi tespit edilememiştir. Bu durum Covid-19 pandemisi sırasında yatırımcıların bedelli sermaye artırımlarına tepkisinin değiştiğini göstermektedir. Covid-19 öncesindeki dönemde istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal pay getirisi ortaya çıkması sonucu Ariff vd. (2007), Kithinji vd. (2014), Tsangarakis (1996), Ramesh ve Rajumesh (2014), Alhashel (2016) ve Khoso vd. (2016)'nın çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir.

Sadece bedelsiz sermaye artırım duyurularının dikkate alındığı modelde ise, Covid-19 pandemisi öncesinde duyuru tarihi sonrasında, duyuru tarihi öncesine göre payların %7,46 düzeyinde kümülatif ortalama anormal getiri farkı ortaya çıkmaktadır. Covid-19 pandemisi sırasındaki dönemde ise, duyuru tarihi sonrasında, duyuru tarihi öncesine göre payların %6,64 düzeyinde pozitif kümülatif ortalama anormal getiri farkı ortaya çıkmaktadır. Covid-19 pandemisi sırasında paylarda %0,82 düzeyinde daha az kümülatif ortalama anormal getiri farkı ortaya çıkmasına rağmen, bedelli sermaye artırımları ile ulaşılan sonuçlar kıyaslandığında, yatırımcıların bedelsiz sermaye artırımlarına iyi haber bakışında Covid-19 pandemisi sırasında çok önemli bir değişme ortaya çıkmadığı söylenebilmektedir. Bedelsiz sermaye artırım duyurularının pay getirileri üzerinde istatistiksel olarak pozitif kümülatif ortalama anormal getiriye neden olmasına ilişkin sonuçlar Balachandran vd. (2004), Rohit vd. (2013), Satapathy ve Mishra (2021), İşiker ve Taş (2021)'in çalışmalarıyla tutarlılık göstermektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar, analize dahil edilen duyurular ve kapsanan dönem ile sınırlıdır. Bu durum araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Ulaşılan sonuçlar göstermektedir ki, sermaye artırım duyuruları yatırımcı nezdinde iyi haber olarak değerlendirilmekte ve pozitif kümülatif ortalama anormal getirinin oluşmasına neden olmaktadır. Yatırımcıların bedelsiz sermaye artırım duyurularına verdiği tepkinin boyutu ile bedelli sermaye artırım duyurularına verdiği tepkinin boyutu da aynı görünmemektedir. Yatırımcılar bedelsiz sermaye artırım duyurularına daha fazla tepki verebilmektedir. Fakat Covid 19 pandemisi gibi beklentinin çok dışındaki gelişmeler bu etkinin daha sınırlı kalmasına neden olabilmektedir. Şirketlerin sermaye artırım kararı

verirken, bunun ne şekilde ve hangi dönemde gerçekleştirileceğine dair atacağı adımlar, oluşması beklenen etkinin boyutunu da belirleyecek gibi görünmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Alex, D. (2017). Analysis of market reaction around the bonus issues in Indian Market, *Journal of Economics and Sustainable Development*, 8 (1), 28-35.

Alhashel, B. S. (2016). Rights offering announcements and the efficiency of the Kuwaiti market, *Applied Economics Letters*, 23:17, 1192-1196.

Ariff, M., Khan, W.A. & Kent Baker, H. (2007). Are share price reactions to rights offerings sensitive to different economic conditions?," *Journal of Asia Business Studies*, 1(2), 10-19.

Athawale, S., & Athawale, U. (2023). Announcement of bonus issue & its effect on the equity shares market price of NSE India listed companies. *The Online Journal of Distance Education and e-Learning*, 11(2), 1226-1232.

Balachandran, B., Faff, R. & Tanner, S. (2004), Further evidence on the announcement effect of bonus shares in an imputation tax setting, *Global Finance Journal*, 15 (2), 147-170.

Chivukula, S. (2019). The impact of dividend announcements and bonus issue announcements on returns to shareholders, *International Journal of Business and Management Invention*, 8 (3), 31-37.

Dewi, N. P. L. & Candraningrat, I. R. (2019). Market reaction to the rights issue announcement on The Indonesia Stock Exchange, *International Research Journal of Management*, 6 (6), 264-269.

Erol, A. F. & Aytekin, S. (2018). Borsa İstanbul pay piyasası şirketlerinin bedelsiz sermaye artırımı duyurularının pay senedi getirileri üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (3), 898-912.

Işiker, M. & Taş, O. (2021). Cracking the fault line in stock markets: the case of bonus issue announcements, *Journal of Capital Markets Studies*, 5 (1), 69-95.

Jajoo, A. B. & Nirmal, I. (2022). Analysis of market reaction to bonus issue announcement in Indian stock market, *International Journal of Indian Culture and Business Management*, 27 (1), 1-17.

Karahaçmetoğlu, M. N. (1981). Anonim şirketlerde sermaye artırımı, *Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 153-167.

Kendirli, S. & Elmali, M. E. (2016). The effects of right offering announcements on returns of shares of deposit banks traded in İstanbul Stock-Exchange, *Journal of Economic Development, Environment and People*, 5(1), 74-82.

Khoso, A. A., Ahmedani, M. M., Kazi, A. S., Ahmed, M. & Siddiqui, H. (2016). The effect of right issue announcement on share prices of companies listed at KSE, *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 3 (7), 147-156.

Kithinji, J. G., Oluoch, W. & Mugo, R. (2014). What is the effect of rights issue on firms share performance in the Nairobi Securities Exchange?, *Research Journal of Finance and Accounting*, 5 (4), 76-84.

Konak, F. & Kendirli, S. (2014). Küresel Finansal Kriz Sürecinde BİST 100 Endeksinde Haftanın Günleri Etkisinin Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 275-286.

Kumari, P. (2019). An empirical analysis of stock price behaviour around bonus issue announcement in India, *Journal of Management*, 6 (1), 186-196.

MacKinlay, A. C. (1997). Event studies in economics and finance. *Journal of Economic Literature*, 35 (1), 13-39.

Malhotra, M., Thenmozhi, M. & Arun Kumar, G. (2007). Stock market reaction and liquidity changes around bonus issue announcement: evidence from India, 10th Capital Markets Conference, Indian Institute of Capital Markets Paper, December 19, 2007.

Ogada, A. & Kalunda, E. (2017). Impact of rights issue on share returns of firms listed on The Nairobi Securities Exchange, Kenya, *IOSR Journal of Business and Management*, 19 (8), 54-62.

Otieno, O. D. & Ochieng, D. E. (2015). The effects of rights issue announcements on stock returns for firms listed at the Nairobi Securities Exchange, *International Journal of Education and Research*, 3 (9), 411-426.

Pathak, H. P. & Gupta, S. (2018). Rights offering and its effect on share price movement: a study of commercial banks, *The Journal of Nepalese Business Studies*, 11 (1), 1-13.

Pandey, D. K., Kumari, V. & Tiwari, B. K. (2022). Impacts of corporate announcements on stock returns during the global pandemic: evidence from the Indian stock market, *Asian Journal of Accounting Research* 7 (2), 208-226.

Pradhan, S. K. & Kasilingam, R. (2014). Impact of bonus announcements on share price: evidence from Bombay Stock Exchange, *Pacific Business Review International*, 7 (6), 63-68.

Ramesh, S. & Rajumesh, S. (2014). Information content of right issue announcements: a study of listed companies in Colombo Stock Exchange of Sri Lanka, *Research Journal of Finance and Accounting*, 5 (5), 154-162.

Rohit, B., Pinto, P. & B. S. (2013). Market reaction to bonus announcements: empirical evidence from Bombay Stock Exchange, *Adarsh Journal of Management Research*, 6 (1), 28-38.

Rohit, B., Pinto, P. & Shakila, B. (2016). Impact of stock splits and rights issue announcements on market price: evidence from India, *Drishtikon: A Management Journal*, 7 (2), 1-16.

Salamudin, N., Ariff, M. & Nassir, A. M. (1999). Economic influence on rights issue announcement behavior in Malaysia, *Pacific-Basin Finance Journal*, 7 (3-4), 405-427.

Satapathy, D. P. & Mishra, S. (2021). Does bonus announcement effect on stock prices: evidence from listed companies in India, *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12 (5), 1165-1169.

Suthiono, H. & Atmaja, L. S. (2019). Price reaction to rights issues announcement: new evidence from Indonesia, *Journal of Applied Management*, 17 (4), 599-607.

Sutrisno, B. (2019). Stock performance before and after right issue in Indonesia, *Agregat: Jurnal Ekonomi Dan Bisnis*, 3 (2), 97-111.

Tsangarakis, N. V. (1996). Shareholder wealth effects of equity issues in emerging markets: evidence from rights offerings in Greece. *Financial Management*, 25(3), 21-32.

TSPB (2021). Türkiye Sermaye Piyasası 2021. TSPB Yayın No: 93. <https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2022/05/Turkiye-Sermaye-Piyasasi-2021.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.03.2023).

Velayutham, E. (2015). Shareholders wealth effects of rights and bonus issue: evidence from Sri Lanka, *International Journal of Accounting & Business Finance*, 1(2), 1-13.

Widyatmoko, M. K., Suja'i, A. Y. I. & Salim, A. (2022). Effect of right issue announcement on abnormal return and stock trading volume (case study on companies listed on the Indonesia Stock Exchange), *Budapest International Research and Critics Institute-Journal*, 5 (2), 12306-12317.

2023, 12 (2), 1142-1160 | Araştırma Makalesi

Türkçe Öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Yeterlilikleri ile Teknoloji Yeterlilikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Bilal ŞİMŞEK¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkçe öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. İlişkisel tarama modeliyle yürütülen bu araştırmanın çalışma grubunu Antalya İl Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı ortaokullarda çalışmakta olan 212 Türkçe öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerini toplama amacıyla “Türkçe Öğretmenlerine Yönelik Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği” ve “21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmanın verileri gerekli izinler alınarak toplanmış ve analiz aşamasına geçilmiştir. Verilerin analizi sürecinde öncelikle uç değer taraması yapılmış ardından normallik katsayıları kontrol edilmiştir. Normal dağılım gösteren veriler Pearson Korelasyon Testi, normal dağılım göstermeyen veriler ise Spearman Korelasyon Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuçlara göre Türkçe öğretmenlerinin “teknoloji bilgisi, pedagoji bilgisi, alan bilgisi, pedagojik alan bilgisi, teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi” ile “teknoloji öz-yeterlilikleri” arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Türkçe öğretmenlerinin teknoloji bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasında pozitif yönlü orta düzeyli, pedagoji bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasında pozitif yönlü orta düzeyli, alan bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasında pozitif yönlü düşük düzeyli, pedagojik alan bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasında pozitif yönlü düşük düzeyli, teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasında ise pozitif yönlü düşük düzeyli anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında teknolojik pedagojik alan bilgisinin alt boyutları ve teknoloji öz-yeterliliklerinin alt boyutları arasındaki ilişki düzeyleri de hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda alan bilgisi boyutu ile e-posta, World Wide Web, entegre uygulamalar ve teknolojiyle öğretim boyutları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında pedagojik alan bilgisi ile entegre uygulamalar alt boyutları arasında da anlamlı bir ilişki yoktur. Söz konusu alt boyutlar dışındaki tüm alt boyutlar arasında farklı düzeylerde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırma sürecinde elde edilen sonuçlardan hareketle öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Eğitimi, Türkçe Öğretmenleri, Eğitimde Teknoloji Kullanımı, Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi, Teknoloji Öz-Yeterliliği

Şimşek, B. (2023). Türkçe Öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Yeterlilikleri ile Teknoloji Yeterlilikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1142-1160 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1260939>

Geliş Tarihi	06.03.2023
Kabul Tarihi	26.06.2023
Yayın Tarihi	29.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Arş. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye, bilalonursimsek@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2738-4898

2023, 12 (2), 1142-1160 | Research Article

Examining the Relationship between Technological Pedagogical Content Knowledge and Technological Competencies of Turkish Language Teachers

Bilal ŞİMŞEK¹

Abstract

The aim of this research is to examine the relationship between Turkish teachers' technological pedagogical content knowledge and their technological self-efficacy. The study group of this research, which was carried out using a correlational survey model, consisted of 212 Turkish teachers working in secondary schools affiliated with the Antalya Provincial Directorate of National Education. "Technological Pedagogical Content Knowledge Scale for Turkish Teachers" and "Technology Proficiency Self-Assessment Scale for 21st Century Learning" were used as data collection tools in the research. After obtaining the necessary permissions for the research, the data were collected and the analysis phase was started. In the data analysis process, firstly, outlier scanning was performed and then normality coefficients were checked. Normally distributed data were analyzed using the Pearson Correlation Test, and non-normally distributed data were analyzed using the Spearman Correlation Test. According to the results obtained from the analysis, it was seen that there is a significant relationship between Turkish teachers' "technology knowledge, pedagogical knowledge, content knowledge, pedagogical content knowledge, technology-supported pedagogical content knowledge" and "technological self-efficacy". It has been determined that there is a medium-level, significant positive correlation between Turkish teachers' technology knowledge and technology self-efficacy; a medium-level, significant positive correlation between pedagogical knowledge and technological self-efficacy; a low-level, significant positive correlation between content knowledge and technology self-efficacy; a low-level, significant positive correlation between pedagogical content knowledge and technology self-efficacy; a low-level, significant positive correlation between technology-supported pedagogical content knowledge and technology self-efficacy. The correlation levels between the sub-dimensions of technological pedagogical content knowledge and the sub-dimensions of technology self-efficacy were also calculated. As a result of the analysis, it was determined that there was no significant correlation between content knowledge and e-mail, World Wide Web, integrated applications and teaching with technology. In addition, there is no significant correlation between pedagogical content knowledge and integrated practices sub-dimensions. Except for the aforementioned sub-dimensions, a positive and significant correlation at different levels was detected between all sub-dimensions. Based on the results obtained during the research process, suggestions are presented.

Keywords: Turkish Education, Turkish Language Teachers, Use of Technology in Education, Technological Pedagogical Content Knowledge, Technology Self-Efficacy

Şimşek, B. (2023). Examining the Relationship between Technological Pedagogical Content Knowledge and Technological Competencies of Turkish Language Teachers . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 1142-1160 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1260939>

Date of Submission	27.03.2023
Date of Acceptance	26.06.2023
Date of Publication	29.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr. Research Assistant, Akdeniz University, Faculty of Education, Turkish Language Education, Antalya, Türkiye, bilalonursimsek@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2738-4898

Giriş

Bilgi çağı olarak adlandırılan günümüzde, teknoloji kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Her bireyin günlük yaşamını idame ettirmek için faydalanabildiği teknolojiler ticaretten iletişime, sağlıktan eğitime kadar birçok alanda en temel araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim hızlı bir gelişim sürecine giren bilgi ve iletişim teknolojileri bireylerin bilgiye erişimi noktasında kolaylıklar sunmaktadır. Bu teknolojilerin sunduğu imkânlar ise öğrenme ve öğretme süreçlerinde çeşitli değişimlere sebep olmaktadır (Dağhan vd., 2015, s.400; Omiles vd., 2019, s.12; Perdana vd., 2019, s.16; Serhan, 2019, s.61). Söz konusu değişimler sonucunda öğretmenlerin, eğitimde yeni teknolojilerin kullanımına ilişkin önemli taleplerle karşıya kaldığı görülmektedir (OECD, 2010).

Öğretmenlerin dijital yerliler olarak adlandırılan kuşağın beklentilerine yanıt vermesi ve teknolojinin eğitim için oluşturabileceği fırsatları değerlendirmesi beklenmektedir (Chien vd., 2012, s.586; Kaufman, 2015, s.1). Nitekim gerçekleşen teknolojik gelişmelerin farklı ülkeler için farklı zamanlarda olsa bile eğitim-öğretim faaliyetlerine yansımaları olmaktadır. Ülkemizde Devlet Planlama Teşkilatı (2006) tarafından hazırlanan "2006-2010 Bilgi Toplumu Strateji Belgesi"nde bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim-öğretim süreçlerindeki temel araçlardan biri olması ve öğrencilerin, öğretmenlerin ve eğitimcilerin teknolojik araçları aktif kullanmalarının sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaçlar bağlamında eğitimde teknoloji entegrasyonu sürecindeki en kapsamlı adım "FATİH (Fırsatları Arttırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) Projesi" olmuştur. Bu proje ile birlikte eğitim ortamlarında fırsat eşitliği yakalanması ve bilişim teknolojilerine yönelik araçların daha çok duyuya hitap edecek şekilde düzenlenmelerle güncellenmesi hedeflenmektedir. Söz konusu düzenlemelerle birlikte eğitimin kalitesinin artırılmasının ve teknolojik araçların eğitim ortamlarında aktif bir şekilde kullanılmasının amaçlandığı görülmektedir (Özkale & Koç, 2020, s.48; Şahin vd., 2013a, s.1894).

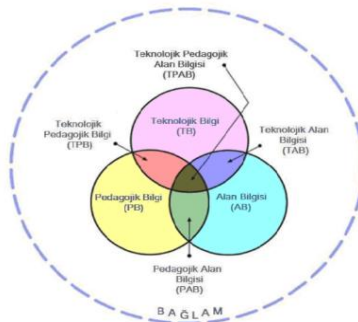
Ülkelerin eğitimde teknoloji entegrasyonu bağlamında geliştirdikleri politikalar, yalnızca okullarda teknoloji destekli derslerin yürütülmesine yönelik alt yapı çalışmalarını kapsamamaktadır. Bunun yanında gerçekleştirilen yatırımların işe koşulması için öğretmenlerin donanımı da oldukça önemli bir konudur. Bu hususta Uluslararası Eğitim Teknolojileri Birliğinin (ISTE) eğitimciler için belirledikleri standartlar dikkate değerdir:

- Eğitimciler, başkalarından ve başkalarıyla birlikte öğrenerek öğrencilerin öğrenimini iyileştirmek adına kanıtlanmış ve gelecek vaat eden teknoloji destekli uygulamaları keşfedip uygulama alanlarını sürekli olarak geliştirir.
- Eğitimciler, öğrencilerin güçlendirilmesi ve başarılarının desteklenmesi, öğrenme ve öğretmeyi geliştirmek adına liderlik fırsatları oluşturmaya çabalar.
- Eğitimciler, öğrencilerin dijital dünyaya sorumluluk hissederek katılmaları ve olumlu bir şekilde katkıda bulunmaları için ilham verir.
- Eğitimciler, uygulamalarını geliştirmek, kaynakları ve fikirleri keşfedip paylaşmak ve problemleri çözmek adına hem meslektaşlarıyla hem de öğrencileriyle iş birliği yapmaya zaman ayırır.
- Eğitimciler, öğrenen değişkenliğini tanıyan ve bunlara uyum sağlayan öğrenci odaklı ortamlar ve etkinlikler tasarlar.

- Eğitimciler, ISTE'nin öğrenciler için belirlediği standartlara öğrencilerin ulaşmasını desteklemek için öğrenme sürecini teknolojiyle kolaylaştırır.
- Eğitimciler, öğrencilerin öğrenme hedeflerine ulaşmalarını desteklemek ve öğretim süreçlerini yönlendirmek için verileri anlar ve kullanır (ISTE, 2022).

Ele alınan maddeler incelendiğinde, çağdaş öğretmenlerin teknoloji kullanımı noktasında yetkin olması beklendiği görülmektedir. Öğretmenler genellikle, öğrencilerin bilgiye sahip olmaya yönelik açlıklarını giderme, öğrenme ve öğretme süreçlerindeki verimliliği artırma, bireysel farklılıklardan kaynaklanan öğretim yöntemleri kapsamında çeşitlilik sağlama ve eğitim-öğretim ortamlarındaki eksiklikleri giderme amaçlarına yönelik olarak teknolojik araçlara başvurmaktadır (Bransford vd., 2000, s.182; Karsenti & Bugmann, 2018, s.17). Chapelle'e göre (2003, s.35), farklı amaçlara hizmet edebilen teknoloji, pedagojik bir araç olarak kabul edilirken Earle (2002, s. 10), eğitimde teknoloji entegrasyonunun tek boyutunun teknoloji olmadığını bunun içerik ve öğretim uygulamalarıyla birlikte ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Pierson (2001, s.427) da öğretmenlerin pedagoji ve alan bilgilerine teknolojiyi entegre edebilecekleri fikri üzerinde durmuştur. Pedagojik alan bilgisi, konunun anlaşılmasına katkı sunacak öğretim stratejilerini, yöntem ve teknikleri yerinde kullanmayı sağlayan alanına ilişkin mesleki bir bilgi olarak görülmektedir (Batur & Balci, 2013, s.33). Bu kavrama teknolojinin de dahil edilmesiyle birlikte Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB) kavramı ortaya çıkmıştır (Mishra ve Koehler, 2006, s.1025).

Shulman (1987, s.5) tarafından geliştirilen Pedagojik Alan Bilgisi (PAB) kavramına teknoloji bilgisi eklenerek ortaya çıkarılan TPAB, Mishra ve Koehler (2006, s.1025) tarafından geliştirilen bir modeldir. TPAB, üç temel bilgi bileşeninden meydana gelmektedir: Alan bilgisi, pedagoji bilgisi ve teknoloji bilgisi. Alan bilgisi, öğretilmesi gereken konuya yönelik bilgiyi; pedagoji bilgisi, öğretilecek konuya yönelik öğrenme ve öğretme modelini, stratejilerini belirleme bilgisini; teknoloji bilgisi ise en güncel teknolojiyi kullanmaya dönük bilgiyi kavramsallaştırmaktadır (Koehler & Mishra, 2009, s.63-64). TPAB, söz konusu üç temel bilgi alanını dinamik olarak bütünleştirmesiyle öğretmenlerin pedagoji ve alan bilgileri çerçevesinde eğitim-öğretim süreçlerinde teknolojiyi aktif olarak kullanmalarını amaçlamaktadır (Aktürk & Öztürk, 2019, s.290; Çelik vd., 2014, s.14; Hill & Uribe-Florez, 2020, s.3; Mutlu vd., 2019, s.108; Şahin vd., 2013b, s.110; Tatlı vd., 2016, s.672). TPAB kavramıyla eğitim dünyasında daha sık gündeme gelen teknoloji bilgisi, tahta ve kitap gibi daha basit teknolojilerden; internet ve bilgisayar gibi daha karmaşık yapıdaki dijital teknolojilere kadar bütün eğitsel teknolojileri içermektedir (Koehler vd., 2007, s.743; Mishra & Koehler, 2006, s.1025).

Şekil 1. TPAB ve etkileşimli olduğu bilgi alanları (Mishra ve Koehler, 2006, s.1025).

Eğitimde bilgisayar, akıllı tahta, tablet gibi araçların yanı sıra web 2.0 araçları, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi uygulamalarla daha alana özgü dijital eğitim içerikleri oluşturulabilmektedir. Nitekim dijital içerikler bütün öğretmenlik alanlarına hitap edebilir. Söz konusu öğretmenlik alanlarından biri de Türkçe öğretmenliğidir. Literatür incelendiğinde dil öğretimi çerçevesinde birçok ülkede teknoloji kullanımına yoğunlaşıldığı ve birçok araştırma gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. İlgili araştırmalarda teknoloji kullanımının dil öğretimini destekleyebileceğine yönelik kanıtlar da mevcuttur (Jong & Tan, 2021, s.419; Lee, 2022, s.20; Mulyadi vd., 2021, s.730; Şimşek & Direkci, 2023, s.13; Wang, 2017, s.10; Zou vd., 2021, s.22). Söz konusu kanıtlardan ve Millî Eğitim Bakanlığının politikalarından hareketle Türkçe dersinde de teknolojiden faydalanmanın gerektiği düşünülmektedir. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan “Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri” ve “Türkçe Öğretmeni Özel Alan Yeterlikleri”nde alan, pedagoji ve teknoloji bilgi bileşenlerinin öğretmenler adına temel yeterlilik alanları olduğu belirtilmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2017a; Millî Eğitim Bakanlığı, 2017b).

Günümüzde her alanda olduğu gibi Türkçe öğretmenleri için de bilgiye ulaşmanın en hızlı yolu dijital kaynaklardır. Bu kapsamda Türkçe öğretmenlerinin bilgiye hızlı ulaşmak ve bilgiyi paylaşmak için teknoloji yeterliliklerinin iyi düzeyde olması gerekmektedir. Dijital sözlükler, ansiklopediler, kitaplar, makaleler ve tezler gibi bilgi kaynakları yoluyla Türkçe öğretmenleri hem güncel alan bilgisini hem pedagojik yaklaşımları hem de yöntem ve teknikleri takip ederek kendilerini geliştirebilir. Ancak bilgiler dijital ortamda tek düze bir formatta yer almamaktadır. Bu kapsamda öğretmenlerin teknolojik cihazları kullanmaları yeterli olmayacak, bu cihazlar aracılığıyla hangi dijital kaynağa nasıl ulaşabileceğini de öğrenmesi gerekecektir. Bu da öğretmenin teknoloji, pedagoji ve alan ile ilgili bilgilere hızlı ulaşabilmesine olanak sağlayacaktır. Söz konusu durum bir Türkçe öğretmenin teknoloji kullanma yeterliliğinin alan, pedagoji ve teknoloji bilgisini geliştirmesi üzerinde etkisi olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Bu düşünceden hareketle Türkçe öğretmenlerinin teknoloji yeterliliklerinin yalnızca teknoloji bilgisini mi yansıttığı ve bu yeterliliğin alan ve pedagoji bilgileri ile ilişkisinin nasıl olduğu araştırmada ele alınacaktır.

Araştırmanın amacı

Mevcut araştırmada, Türkçe öğretmenlerinin TPAB ile teknolojik öz-yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada, bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- 1- Araştırmaya katılan Türkçe öğretmenlerinin alan bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri ve alt boyutlarının puanları arasındaki ilişki nasıldır?
- 2- Araştırmaya katılan Türkçe öğretmenlerinin pedagoji bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri ve alt boyutlarının puanları arasındaki ilişki nasıldır?
- 3- Araştırmaya katılan Türkçe öğretmenlerinin teknoloji bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri ve alt boyutlarının puanları arasındaki ilişki nasıldır?
- 4- Araştırmaya katılan Türkçe öğretmenlerinin pedagojik alan bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri ve alt boyutlarının puanları arasındaki ilişki nasıldır?
- 5- Araştırmaya katılan Türkçe öğretmenlerinin teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri ve alt boyutlarının puanları arasındaki ilişki nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada Türkçe öğretmenlerinin TPAB ve teknoloji yeterlilikleri değişkenleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi için nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli benimsenmiştir. İlişkisel tarama modelinde, iki veya daha fazla değişken arasındaki değişimin varlığını ve/veya değişimin düzeyini birlikte ortaya koymak amaçlanmaktadır (Karasar, 2014, s.79). Nitekim değişkenler arasındaki bu inceleme, neden-sonuç ilişkisinin olabileceği konusunda araştırmayı yapan kişilere bilgi verebilmekte fakat bu incelemenin anlamı kesin bir neden-sonuç olarak yorumlanamamaktadır (Büyüköztürk vd., 2012, s.16).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırma Antalya ilinde görev yapmakta olan toplam 212 Türkçe öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamı Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ortaokullarda görev yapmaktadır. Çalışma grubunda yer alan Türkçe öğretmenlerine ait demografik bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1

Çalışma Grubunda Yer Alan Türkçe Öğretmenlerine Ait Demografik Bilgiler

Demografik değişken	Alt grup	f	%
Cinsiyet	Kadın	114	%53,77
	Erkek	98	%46,23
	20-30	29	% 13,68
Yaş	31-40	54	% 25,47
	41-50	56	% 26,42
	51-60	46	% 21,70
	61 ve üstü	27	% 12,73
Toplam		212	% 100

Araştırmaya katılan Türkçe öğretmenlerinin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde çalışma grubunun 114 kadın öğretmenden ve 98 erkek öğretmenden oluştuğu görülmektedir. Öğretmenlerin en sık dağılım gösterdiği yaş aralığı ise 41-50 olup çalışma grubunun %26,42’sini oluşturmuştur. Ayrıca öğretmenlerin Türkçe dersi öğretim sürecinde en az bir teknolojik aracı kullandığı tespit edilmiştir. Öğretmenlere ders sürecinde hangi teknolojik araçlardan yararlandığı sorulduğunda akıllı telefon, akıllı tahta, tablet, bilgisayar ve projeksiyon cevapları alınmıştır. Bununla birlikte öğretmenlerin en çok kullandığı teknolojik aracın akıllı tahta olduğu (188) ve en az kullandıkları teknolojik aracın ise tablet olduğu (43) dikkat çekmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırmanın verileri Direkci, Şimşek ve Ayvalli (2020, s.292) tarafından geliştirilen “Türkçe Öğretmenlerine Yönelik Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği” ile Fidan,

Debbağ ve Çukurbaşı (2020, s.483) tarafından Türk kültürüne uyarlanan “21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği” kullanılarak elde edilmiştir. Öncelikle ölçek yazarlarından kullanım izni alınmış daha sonra etik kurul izni alınarak veri toplama sürecine başlanmıştır. Veri toplama sürecinde ölçeklerin maddelerinden ve demografik bilgilerden oluşan bir form hazırlanmış ve Google Forms aracılığıyla dijital ortama aktarılmıştır. Bu çerçevede ölçekler 2022-2023 eğitim-öğretim yılında, Antalya ilinde bulunan devlet okullarında çalışmakta olan Türkçe öğretmenlerine dijital ortamda uygulanmıştır.

Türkçe Öğretmenlerine Yönelik Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği

“Türkçe Öğretmenlerine Yönelik Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği”, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında devlet okullarında görev yapan 497 Türkçe öğretmeninden elde edilen verilerle geliştirilmiştir. Ölçek geliştirme sürecinde açılımlı faktör analizine 268 Türkçe öğretmeni, doğrulayıcı faktör analizine ise 231 Türkçe öğretmeni dahil edilmiştir. “Teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi, pedagojik alan bilgisi, teknoloji bilgisi, alan bilgisi ve pedagoji bilgisi” alt boyutlarına sahip olan ölçek, 46 maddeden oluşmaktadır (Direkci vd., 2020, s.292). Ölçek ile ilgili yapılan açılımlı faktör analizine ilişkin bulgular beş alt boyutun varyansa olan ortak katkısının %55,47 olduğu göstermiştir. Açılımlı faktör analiziyle ölçeğe ait faktör yapısı tespit edildikten sonra doğrulayıcı faktör analizi yapılarak ölçeğin beş alt boyutlu yapısının doğrulandığı belirlenmiştir. Ölçekten alınan puanlar değerlendirilirken ölçeğin genelinden toplam puan elde edilememekte, her alt boyut için ayrı ayrı puan hesaplanmaktadır. Ayrıca ölçeğe ait Cronbach α güvenilirlik katsayıları açılımlı faktör analizi sonucunda sırayla .95, .92, .85, .84, .85; doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ise sırasıyla .95, .93, .77, .83, .87 olarak belirlenmiştir (Direkci vd., 2020, s.292). Bu araştırma sürecinde yapılan analiz sonucunda ise ölçeğin alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik katsayıları sırasıyla .857, .908, .910, .955 ve .958 olarak tespit edilmiştir.

21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği

Christensen ve Knezek (2017, s. 20) tarafından geliştirilen “21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği (TPSA C-21)” için Türk kültürüne uyarlama çalışması Bartın ilindeki devlet okullarında görev yapmakta olan 606 öğretmen ile gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin orijinal formu 34 madde ve altı boyuttan oluşmakta iken uyarlama sürecinde gerçekleştirilen açılımlı faktör analizi sonucunda ölçeğin 24 madde ve dört boyut ile Türk kültüründe işlevsel olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ölçek, “e-posta, www, entegre uygulamalar ve teknolojiyle öğretim” boyutlarından oluşan beşli likert tipinde bir ölçektir (Fidan vd., 2020, s. 483). Ölçeğin yapısının doğrulanmasına yönelik yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları da ölçeğin faktör yapısının uyum indeksleri bağlamında yeterli düzeyde olduğunu göstermiştir. Ayrıca ölçeğe ait Cronbach α güvenilirlik katsayıları alt boyutlar için sırasıyla .85, .82, .81, .89 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin tümüne ilişkin güvenilirlik katsayısı ise .89 olarak hesaplanmıştır. (Fidan vd., 2020, s. 483). Bu araştırma sürecinde yapılan analiz sonucunda ise ölçeğin alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik katsayıları sırasıyla .912, .931, .861, ve .911; ölçeğin tümüne yönelik güvenilirlik katsayısı .948 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında “Türkçe Öğretmenlerine Yönelik Teknolojik Pedagojik Alan

Bilgisi Ölçeği” ve “21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği” ile elde edilen verilerin analizi için uygun istatistik paket program kullanılmıştır. Veri setini analiz sürecine hazırlamak adına öncelikle uç değer taraması yapılmıştır. Uç değer taramasına yönelik analizlerde kesme puanı olarak ± 3 aralığı kabul edilmiştir (Raykov & Marcoulides, 2008, s.69). Veri toplama sürecinde 241 öğretmene ulaşılmış ancak 29 öğretmenin verisi uç değer taraması sonucunda araştırmadan çıkarılmıştır. Araştırmanın analizlerine 212 öğretmenin verisi üzerinden devam edilmiştir. Veri setinin normalliğini kontrol etmek amacıyla basıklık-çarpıklık katsayıları hesaplanmıştır. Analiz sonucu ulaşılan veriler Tablo 2’de ve Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 2

Türkçe Öğretmenlerine Yönelik Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeğine İlişkin Çarpıklık Basıklık Katsayıları

Ölçek Boyutu	Skewness	Kurtosis
Teknoloji bilgisi	-.518	-.993
Pedagoji bilgisi	-.030	-1.072
Alan bilgisi	-.053	-1.596
Pedagojik alan bilgisi	-.207	-1.069
Teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi	.267	-1.072

Tablo 3

21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeğine İlişkin Çarpıklık Basıklık Katsayıları

Ölçek Boyutu	Skewness	Kurtosis
Toplam Puan	-.171	-.681
E-posta	-.786	-.583
World Wide Web	-.860	-.300
Entegre Uygulamalar	-.043	-.590
Teknolojiyle Öğretim	.107	-.853

Normallik testi için çarpıklık-basıklık katsayılarına ilişkin kesme noktası $\pm 1,5$ aralığı olarak belirlenmiştir. Nitekim “Türkçe Öğretmenlerine Yönelik Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği”ne ait “alan bilgisi, teknoloji bilgisi, pedagojik alan bilgisi ve teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi” alt boyutlarının çarpıklık-basıklık katsayıları $\pm 1,5$ aralığında hesaplandığı için verilerin normal dağılımdan sapma göstermediği, normale yakın bir dağılıma sahip olduğu kabul edilmiştir (Tabachnick & Fidell, 2013, s. 79). Buna karşın ölçeğin pedagoji bilgisi alt boyutunun çarpıklık-basıklık katsayısının $\pm 1,5$ aralığında yer almadığı tespit edilmiş ve normal dağılım göstermediği saptanmıştır. Ayrıca “21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği”nin toplam puanına ve alt boyutlarına ilişkin verilerin normal

dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Çarpıklık-basıklık katsayılarına göre veri setinin normalliğinin belirlenmesinin ardından normal dağılım gösteren değişkenler için Pearson Korelasyon Testi, normal dağılım göstermeyen değişken için ise Spearman Korelasyon Testi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Araştırma kapsamında, araştırmaya katılan Türkçe öğretmenlerinin (N=212) “alan bilgisi, pedagoji bilgisi, teknoloji bilgisi, pedagojik alan bilgisi ve teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi” ile “teknoloji öz-yeterlilikleri” arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilirken normal dağılım gösteren değişkenler için Pearson Korelasyon Testi yapılmış, sonuçlar Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4

Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Testi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Teknoloji öz-yeterliliği	-								
2. Alan bilgisi	.212*	-							
3. Teknoloji bilgisi	.596*	.405*	-						
4. Pedagojik alan bilgisi	.376*	.621*	.413*	-					
5. Teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi	.568*	.572*	.608*	.697*	-				
6. E-posta	.674*	.120**	.674*	.362*	.545*	-			
7. World Wide Web	.806*	.124**	.654*	.320*	.470*	.902*	-		
8. Entegre Uygulamalar	.795	.205**	.396	.201**	.390*	.433*	.443*	-	
9. Teknolojiyle Öğretim	.915*	.216**	.421*	.361*	.505*	.544*	.571*	.707*	-

*p<0.01 **p>0.01

Tablo 4’te verilen analiz sonuçları incelendiğinde, Türkçe öğretmenlerinin “alan bilgisi, teknoloji bilgisi, pedagojik alan bilgisi, teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi” ile “teknoloji öz-yeterlilikleri” arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (Büyükoztürk, 2018). Buna göre; Türkçe öğretmenlerinin alan bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasında pozitif yönlü düşük düzeyli ($r=.212$, $p<0.01$), teknoloji bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasında pozitif yönlü orta düzeyli ($r=.596$, $p<0.01$), pedagojik alan bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasında pozitif yönlü orta düzeyli ($r=.376$, $p<0.01$), teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasında ise pozitif yönlü orta düzeyli ($r=.568$, $p<0.01$) anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında iki ölçeğin alt boyutlarının aralarındaki ilişkiler de araştırma sürecinde ele alınmıştır. Veriler alan bilgisi alt boyutunun teknoloji öz-yeterliliği ile pozitif yönlü düşük düzeyli ilişki gösterirken teknoloji öz-yeterliliğinin alt boyutlarıyla arasında anlamlı bir ilişki olmadığını (sırasıyla $r=.120$, $p>0.01$; $r=.124$, $p>0.01$; $r=.205$, $p>0.01$; $r=.216$, $p>0.01$) göstermiştir. Ayrıca pedagojik alan bilgisi ve entegre uygulamalar alt boyutlarında anlamlı bir ilişki bulunmadığı ($r=.201$, $p>0.01$) tespit edilmiştir. Söz konusu alt boyutlar arasındaki ilişki verilerinin dışında kalan alt boyutlar arasında hepsi pozitif

yönlü olmak kaydıyla farklı düzeylerde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

“Araştırmaya katılan Türkçe öğretmenlerinin pedagoji bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri ve alt boyutlarının puanları arasındaki ilişki nasıldır?” araştırma sorusuna yanıt bulmak için yapılan Spearman Korelasyon Testi sonuçları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5

Değişkenler Arası Spearman Korelasyon Testi Sonuçları

	Teknoloji öz-yeterliliği	E-posta	World Wide Web	Entegre Uygulamalar	Teknolojiyle Öğretim
1. Pedagoji bilgisi	.340*	.361*	.280*	.195**	.280*

*p<0.01 **p>0.01

Tablo 5’te sunulan analiz sonuçları incelendiğinde, Türkçe öğretmenlerinin pedagoji bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasında pozitif yönlü orta düzeyli ($r=.340$, $p<0.01$); pedagoji bilgisi ile e-posta boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyli ($r=.361$, $p<0.01$); pedagoji bilgisi ile World Wide Web boyutları arasında pozitif yönlü düşük düzeyli ($r=.280$, $p<0.01$); pedagoji bilgisi ile teknolojiyle öğretim boyutları arasında pozitif yönlü düşük ($r=.280$, $p<0.01$) düzeyli anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna karşın pedagoji bilgisi ile entegre uygulamalar alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı ($r=.195$, $p>0.01$) tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma, Türkçe öğretmenlerinin TPAB ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı çerçevesinde 212 Türkçe öğretmeninden veri toplanmıştır. Elde edilen veriler analiz edilerek araştırma sonuçlarına ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında yapılan analiz sonucunda Türkçe öğretmenlerinin “alan bilgisi, teknoloji bilgisi, pedagoji bilgisi, pedagojik alan bilgisi, teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi” ile “teknoloji öz-yeterlilikleri” arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. İlişkinin yönü ise tüm boyutlarda pozitifdir. Öğretmenlerin teknoloji öz-yeterlilikleri ve alan bilgileri arasında pozitif yönlü düşük düzey bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Türkçe öğretmenlerinin teknoloji kullanma yeterliliklerinin alan bilgisi kapsamında gelişmelerine katkı sunabileceğini gösterebilir. Nitekim teknolojiye yaşanan gelişmelerin bilgiye erişim yöntemlerini ve bilgiye erişme hızını değiştirdiği, bu durumun da öğrenme süreçleri üzerinde etkisi olduğu ifade edilmiştir (Alakoç, 2003, s.45). Yapılan araştırmalarda da teknolojinin öğrenmeye olumlu katkıları olabileceğine dair kanıtlar mevcuttur (Papastergiou, 2009, s.10). Güncel teknolojiler, öğretmenlerin alanları hakkında ulusal ve uluslararası mecralardaki gelişmeleri takip ederek kendini geliştirebilmesini mümkün kılmaktadır. Türkçe öğretmenlerinin alanlarıyla ilgili yurtiçinde ve yurtdışında yayımlanmış tezlere, makalelere, ansiklopedilere, dergilere, konferanslara vb. rahatlıkla ulaşabilmesi onların güncel bilgiye erişimini de kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla hangi bilgiye hangi araçla nasıl tarama yaparak ulaşabileceğini bilen bir öğretmenin teknoloji yeterliliğinin alan bilgisine de katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin sahip oldukları teknoloji yeterliliği, öğrencilerinin de öğrenme hedeflerine olumlu yansıtılabilir (Holmberg vd., 2018, s. 136). Söz konusu veriler ışığında eğitimde teknoloji kullanımının yalnızca teknik becerilere

odaklanan bir kavram olmadığı (Tondeur vd., 2017, s.571) göz önünde bulundurulmalı, alan bilgisine erişim noktasında teknolojinin nasıl etkin kullanılabileceği noktasında çalışmalar yapılmalıdır. Bunun yanında yapılan analiz sonucunda alan bilgisi ile teknoloji öz-yeterliliğinin alt boyutları olan “e-posta, World Wide Web, entegre uygulamalar ve teknolojiyle öğretim” başlıkları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, alan bilgisinin diğer bilgi boyutlarına göre teknoloji öz-yeterliliği ile en düşük ilişki düzeyine sahip olmasının nedeni olarak görülebilir. Nitekim TPAB’ın diğer boyutlarının teknoloji öz-yeterliliği ile ilişkisinin pozitif yönlü orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada Türkçe öğretmenlerinin teknoloji bilgisi ile teknoloji öz-yeterliliği arasında pozitif yönlü orta düzey bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda iki ölçek incelendiğinde teknoloji boyutunda olan maddelerde farklılıklar olduğu gözlemlenebilir. Nitekim “Türkçe Öğretmenlerine Yönelik Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği’nin” teknoloji bilgisi alt boyutunda yalnızca teknoloji bilgisine dair maddeler yer alırken, “21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği’nin” farklı becerileri de dâhil ettiği görülmektedir. “*Kendi öğretim programında ders planına mobil teknolojileri entegre edebilirim.*”, “*Söz konusu yazılımı konu ile bir bütün oluşturacak şekilde birleştiren bir ders ya da ünite hazırlayabilirim.*” ve “*Bir konu ile ilgili önemli yazarların bilgileri ile ilgili bir veri tabanı oluşturabilirim.*” gibi maddeler incelendiğinde pedagoji ve içeriğe dair bilgilerin de teknolojiyle birlikte ele alındığı söylenebilir. Ayrıca “e-posta, World Wide Web, entegre uygulamalar ve teknolojiyle öğretim” ile teknoloji bilgisi arasındaki ilişki de araştırma sürecinde tespit edilmiştir. Bu alt boyutlar ile teknoloji bilgisi arasında pozitif yönlü orta düzey anlamlı bir ilişki mevcuttur. Söz konusu durumlar, Türkçe öğretmenlerinin teknoloji öz-yeterliliği toplam puanı ile teknoloji bilgisi arasında pozitif yönlü orta düzey bir ilişki tespit edilmesinin nedenleri olabilir. Sonuçlar genel olarak ele alındığında Türkçe öğretmenlerinin teknoloji bilgisi arttıkça alt boyutları fark etmeksizin teknoloji öz-yeterliliklerinin arttığı ifade edilebilir. Tatlı ve Akbulut’un (2017, s.48) öğretmen adaylarıyla yapmış olduğu araştırmada da bilgi iletişim teknolojilerini daha sık kullanan öğretmen adaylarının teknoloji kullanımına yönelik öz-yeterliliklerinin diğer öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum farklı çalışmalarda da ortaya konulmuştur (Şad vd., 2015, s.227). Dolayısıyla teknoloji bilgisi ve teknolojinin sık kullanılması öğretmenlerin teknoloji öz-yeterliliklerini belirleyen etmenler arasında sıralanabilir. Bunun yanında öğretmenlerin eğitimde teknoloji kullanımına yönelik tutumlarının da teknoloji öz-yeterliliklerini açıklamada önemli bir katkı sunduğu ifade edilmiştir (Şimşek & Yazar, 2016, s.760). Bu kapsamda Türkçe öğretmenlerinin teknoloji bilgisinin hem teknoloji öz-yeterlilikleri hem de teknolojik pedagojik alan bilgileri bağlamında önemli olduğu söylenebilir. Nitekim ISTE eğitimci standartlarında (2022) ifade edildiği gibi eğitimciler, yararları kanıtlanmış ve gelecekte de kullanılacak teknolojik uygulamaları keşfedip kendilerini sürekli olarak geliştirmelidir. Bu şekilde hem kendi gelişimlerine katkı sunabilir hem de öğrencilerin ders sürecindeki dikkat ve ilgilerini artırabilirler (Kantarıcı & Uygun, 2013, s.787).

Araştırma çerçevesinde, Türkçe öğretmenlerinin pedagoji bilgisi ile teknoloji öz-yeterlilikleri arasında pozitif yönlü orta düzey anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında e-posta alt boyutu ile pedagoji bilgisi arasında pozitif yönlü orta düzey anlamlı bir ilişki, World Wide Web ve teknolojiyle öğretim alt boyutları ile pedagoji bilgisi arasında da pozitif yönlü düşük düzey anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Buna karşın pedagoji bilgisi ile entegre uygulamalar alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Sonuçlar genel olarak ele alındığında ise Türkçe öğretmenlerinin teknoloji öz-yeterlilikleri arttıkça pedagoji bilgisinin de arttığı ifade edilebilir. Türkçe öğretmenleri güncel teknolojiler vasıtasıyla pedagoji bilgilerini geliştirebilir. Nitekim yapılan araştırmalarda denenmiş ve kanıtlanmış güncel yöntem ve teknikleri öğrenerek kendi derslerine uyarlayabilirler. Ayrıca öğretmenler ders sürecinde teknoloji kullanımlarında da pedagojik bir çerçeve kullanılmalıdır. Ders sürecinde teknolojik bir cihazın kullanılması, yalnızca teknolojik araçlara değil sosyal, bireysel ve pedagojik faktörlerin bir arada olmasına da bağlıdır (Chavoshi & Hamidi, 2019, s.133). Jääskelä, Häkkinen ve Rasku-Puttonen'in (2017, s.11) yapmış olduğu araştırmada öğretmenler, öğrenme ve öğretmede teknolojinin rolünü amaçlanan pedagojik uygulamalar için anlamlı bulmuştur. Dolayısıyla öğretmenler için teknoloji, hem kendi çalışmaları hem de pedagojik amaçları ile ilişkili olarak tanımlanmıştır. Bu bakımdan Türkçe öğretmenleri bağlamında pedagoji ve teknolojinin birbiriyle ilişkili unsurlar olduğu söylenebilir. Nitekim eğitimde teknoloji bağlamında algılanan kullanılabilirlik üzerinde pedagojik faktörlerin, algılanan kullanım kolaylığı üzerinde teknolojik faktörlerin etkisi tespit edilmiştir. Bu kapsamda araştırmacılar, eğitim teknolojileri geliştirilirken pedagojik faktörlerin eksiksiz olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koymuştur (Chavoshi & Hamidi, 2019, s.133). Dolayısıyla öğretmenlerin teknoloji kullanımına, internetin eğitsel kullanımına ve öğretim materyallerini etkin kullanmaya yönelik geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Saritepeci vd., 2016, s.614). Göçer ve Akgül' e göre (2019, s.853) öğretmenler çok uyaranlı bir eğitim ortamı oluşturmada yeterli değildir. Bu eksiklik birden fazla duyuya hitap edebilen teknolojik araçların doğru pedagojik yaklaşımlarla sınıfta kullanılmasıyla giderilebilir.

Araştırma verileri incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin teknoloji öz-yeterlilikleri ile pedagojik alan bilgisi ve teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Teknoloji öz-yeterliliğine ilişkin alt boyutlarla pedagojik alan bilgisi ve teknoloji destekli pedagoji ve alan bilgisi arasında ise yine pozitif yönlü orta düzey anlamlı bir ilişki söz konusudur. Yalnızca pedagojik alan bilgisi ve entegre uygulamalar alt boyutlarının arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda özellikle alan bilgisi ve bu bilginin bileşeni olduğu alt boyutlarla entegre uygulamalar alt boyutu arasındaki ilişki düzeyinin diğer boyutlara nazaran daha düşük olduğu yorumu yapılabilir. Söz konusu durum genel olarak teknoloji öz-yeterliliğinin diğer alt boyutlarında da karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sonuçları genel olarak ele alındığında, teknoloji öz-yeterliliğinin TPAB bilgi boyutlarını pozitif anlamda etkilediği söylenebilir. İlgili literatür incelendiğinde araştırma sonuçlarını destekleyen bulgulara rastlanmıştır. Heitink ve diğerleri (2016, s.70) öğretmenlerle yapmış oldukları araştırmada, teknoloji kullanımının hem pedagoji hem de alan bilgisini nasıl güçlendirdiği üzerinde durmuştur. Öğretmenler bu çalışmada, teknoloji kullanımı noktasında pedagoji bilgisi ve pedagojik alan bilgisi üzerine yoğunlaşmış, çalışmamızda da pedagoji bilgisi boyutunun ilişki düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında Cin ve Yanpar Yelken'in (2019, s.753) ortaokul öğretmenleriyle yürüttüğü çalışmada, öğretmenlerin TPAB öz-yeterlilikleri ile bilişim teknolojileri kullanım düzeyleri arasında pozitif yönlü, yüksek ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu veriler pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilmesi bakımından araştırmamızda elde edilen verilerle benzerlik göstermektedir. Kabakçı Yurdakul (2011, s.404) yapmış olduğu araştırmada, "Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanım Düzeyi

Anketi ve Teknopedagojik Eğitime Yönelik Yeterlik Ölçeği” kullanarak öğretmen adaylarından veri toplamıştır. Toplanan verilerin analizi sonucunda öğretmen adaylarının bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım düzeyleri arttıkça teknopedagojik eğitim yeterliliklerinin de arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının iletişim, eğitsel teknolojiler, internet ve bilgi işleme olarak belirlenen tüm bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kullanım düzeyleri yükseldikçe teknopedagojik eğitim yeterliliklerinin de yükseldiği belirlenmiştir. Bu bağlamda teknoloji yeterliliklerinin farklı etmenler üzerindeki etkisi farklı çalışma gruplarıyla da ortaya konulmuştur. Söz konusu çalışmaların yanı sıra Şimşek ve Yazar’ın (2018, s.760) yapmış olduğu çalışmada öğretmen adaylarının bilgisayar sertifikasına sahip olma durumunun, teknoloji bilgisi öz yeterliliği ile TPAB-ISTE öz-yeterliliği puanlarını önemli ölçüde artırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca Abbit (2011, s.141), teknoloji bilgisi ve teknolojik pedagojik alan bilgisini öğretmen adaylarının teknoloji entegrasyon öz-yeterliliklerini etkileyen etmenler olarak belirlemiştir. Bu bağlamda teknoloji bilgisinin diğer bilgi boyutlarıyla etkileşim içerisinde olduğu söylenebilir. Nitekim Scherer ve diğerlerinin (2018, s.67) yapmış olduğu çalışmada teknolojiye yönelik tutumların ve TPAB öz inançlarının pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koyulmuştur. Ek olarak Kalemkuş ve Bulut Özek’in (2022, s.70) yapmış oldukları çalışmada, teknoloji ile ilgili hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin TPAB açısından daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Bu kapsamda teknoloji bilgisi yüksek olan öğretmenlerin TPAB ve alt boyutlarına ilişkin verilerde daha pozitif sonuçlar aldığına dair kanıtlar araştırma verilerimizle uyusmaktadır.

Araştırma sonuçları Türkçe öğretmenlerinin teknoloji öz-yeterlilikleri ile TPAB ve alt boyutları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Teknoloji yeterliliğinin öğretmenlerin teknoloji, alan ve pedagoji bilgileri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda teknoloji bilgisinin diğer bilgi alanlarına etkisinin tespitine yönelik boylamsal araştırmalar gerçekleştirilmelidir. Bunun yanında ilgili verilerden hareketle Türkçe öğretmenlerinin teknoloji yeterliliklerinin geliştirilmesine yönelik gerek lisans eğitiminde bu konuya odaklanılması gerekse hizmet içi eğitimlerde halihazırda görev yapan öğretmenlerin gelişimine odaklanılması önerilmektedir. Teknolojinin dinamik doğası gereği, güncel eğitim teknolojilerinin tespit edilerek öğretmenlerin teknolojik, alan ve pedagojik gelişimlerine hizmet edebilecek araçların tespiti ve Türkçe öğretmenleriyle buluşturulması oldukça önemlidir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*(Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 28.12.2022 Tarih, 499 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.) Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	*(Ethics Committee Decision was taken with the decision of Akdeniz University Rectorate, Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee dated 28.12.2022 and numbered 499.) * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Abbitt, J. T. (2011). An investigation of the relationship between self-efficacy beliefs about technology integration and technological pedagogical content knowledge (TPACK) among preservice teachers. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 27(4), 134-143. <https://doi.org/10.1080/21532974.2011.10784670>
- Aktürk, A. O., & Öztürk, H. S. (2019). Teachers' TPACK levels and students' self-efficacy as predictors of students' academic achievement. *International Journal of Research in Education and Science*, 5(1), 283-294.
- Alakoç, Z. (2003). Matematik öğretiminde teknolojik modern öğretim yaklaşımları. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(1). 43-49.
- Batur, Z., & Balcı, S. (2013). Türkçe öğretmen adaylarının pedagojik alan bilgilerinin incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 21-43.
- Bransford, J. D., Brown, A. L., & Cocking, R. R. (2000). *How people learn: Brain, mind, experience and school*. National Academy Press.
- Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (24. Baskı). Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Pegem Akademi.
- Chapelle, C. (2003). *English language learning and technology*. John Benjamins Pub.
- Chavoshi, A., & Hamidi, H. (2019). Social, individual, technological and pedagogical factors influencing mobile learning acceptance in higher education: A case from Iran. *Telematics and Informatics*, 38, 133-165. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2018.09.007>
- Chien, Y., Chang, C., Yeh, T., & Chang, K. (2012). Engaging pre-service science teachers to act as active designers of technology integration: A MAGDAIRE framework. *Teaching and Teacher Education*, 28(4), 578-588. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2011.12.005>
- Christensen, R., & Knezek, G. (2017) Validating the technology proficiency self-assessment questionnaire for 21st century learning (TPSA C-21). *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 33(1), 20-31. <https://doi.org/10.1080/21532974.2016.1242391>
- Cin, A., & Yanpar Yelken, T. (2019). Ortaokul öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgileri ile bilişim teknolojisi kullanım düzeylerinin incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 12(65). <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3486>
- Çelik, I., Şahin, I., & Aktürk, A. O. (2014). Analysis of the relations among the components of technological pedagogical and content knowledge (TPACK): A structural equation model. *Journal of Educational Computing Research*, 51(1), 1-22. <https://doi.org/10.2190/EC.51.1.a>
- Dağhan, G., Kibar, P. N., Akkoyunlu, B., & Baskan, G. A. (2015). Öğretmen ve yöneticilerin etkileşimli tahta ve tablet bilgisayar kullanımına yönelik yaklaşımları ve görüşleri. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 6(3), 399-417. <https://doi.org/10.16949/turcomat.42868>
- Devlet Planlama Teşkilatı (2006). *Bilgi toplumu stratejisi*.

http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/1/BT_Strateji/Diger/060500_BilgiToplumuStratejisi.pdf

Direkci, B., Şimşek, B., & Ayvalli, M. (2020). Türkçe öğretmenlerine yönelik Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 56, 272-291.

Earle, R. S. (2002). The integration of instructional technology into public education: Promises and challenges. *Educational Technology*, 42(1), 5-13.

Fidan, M., Debbag, M., & Çukurbaşı, B. (2020). 21. yüzyılda profesyonelleşen öğretmenlerin teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmeleri: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 10(2), 465-492. <https://doi.org/10.14527/c10s2>

Göçer, A., & Akgül, O. (2019). Türkçe öğretmenlerinin dil eğitiminde ortam tasarımı ve materyal kullanımı yeterliklerinin değerlendirilmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 837-856. <https://doi.org/10.29029/busbed.482891>

Heitink, M., Voogt, J., Verplanken, L., van Braak, J., & Fisser, P. (2016). Teachers' professional reasoning about their pedagogical use of technology. *Computers & Education*, 101, 70-83. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2016.05.009>

Hill, J. E., & Uribe-Florez, L. (2020). Understanding secondary school teachers' TPACK and technology implementation in mathematics classrooms. *International Journal of Technology in Education (IJTE)*, 3(1), 1-13. <https://doi.org/10.46328/ijte.v3i1.8>

Holmberg, J., Fransson, G., & Fors, U. (2018). Teachers' pedagogical reasoning and reframing of practice in digital contexts. *The International Journal of Information and Learning Technology*, 35, 130-142. <http://dx.doi.org/10.1108/IJILT-09-2017-0084>

ISTE. (2022). *ISTE standards: Educators*. <https://www.iste.org/standards/iste-standards-for-teachers>

Jääskelä, P., Häkkinen P., & Rasku-Puttonen, H. (2017). Teacher beliefs regarding learning, pedagogy, and the use of technology in higher education, *Journal of Research on Technology in Education*, 49(3-4), 198-211. <https://doi.org/10.1080/15391523.2017.1343691>

Jong, B., & Tan, K. H. (2021). Using Padlet as a technological tool for assessment of students' writing skills in online classroom settings. *International Journal of Education and Practice*, 9(2), 411-423. v10.18488/journal.61.2021.92.411.423

Kabakçı Yurdakul, I. (2011). Öğretmen adaylarının teknopedagojik eğitim yeterliklerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımları açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 397-408.

Kalemkuş, F., & Özek, M. B. Ortaokul öğretmenlerinin teknolojik pedagojik içerik bilgisi modeline göre bit entegrasyon yeterliklerinin incelenmesi: Kars ili örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (61), 52-74. <http://dx.doi.org/10.21764/maeuefd.668259>

Kantarıcı, M. & Uygun, M. (2013). Sınıf öğretmenlerin Türkçe derslerinde teknoloji kullanımına yönelik görüşleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11), 773-797. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.460>

- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (26. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karsenti, T., & Bugmann, J. (2018). The ASPID Model: A systemic approach to understand technology appropriation. *International Journal of Technology in Education (IJTE)*, 1(1), 12-18.
- Kaufman, K. (2015). Information communication technology: Challenges & some prospects from preservice education to the classroom. *Mid-Atlantic Education Review*, 2(1), 1-11.
- Koehler, M. J., & Mishra, P. (2009). What is technological pedagogical content knowledge? *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9(1), 60-70.
- Koehler, M. J., Mishra, P., & Yahya, K. (2007). Tracing the development of teacher knowledge in a design seminar: Integrating content, pedagogy and technology. *Computers & Education*, 49(3), 740-762. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2005.11.012>
- Lee, S. M. (2022). A systematic review of context-aware technology use in foreign language learning. *Computer assisted language learning*, 35(3), 294-318. <https://doi.org/10.1080/09588221.2019.1688836>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2017a). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri*. <https://oygm.meb.gov.tr/www/ogretmenlik-meslegi-genel-yeterlikleri/icerik/39>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2017b). *Türkçe öğretmeni özel alan yeterlikleri*. <http://oygm.meb.gov.tr/www/ilkogretim-ozel-alan-yeterlikleri/icerik/257>
- Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684>
- Mulyadi, D., Wijayatiningsih, T. D., Singh, C. K. S., & Prastikawati, E. F. (2021). Effects of technology enhanced task-based language teaching on learners' listening comprehension and speaking performance. *International Journal of Instruction*, 14(3), 717-736. <https://doi.org/10.29333/iji.2021.14342a>
- Mutlu, Y., Polat, S., & Alan, S. (2019). Development of preservice mathematics teachers' TPACK through micro teaching: Teaching the VuStat program. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES)*, 3(2), 107-118.
- OECD. (2010). *Inspired by technology, driven by pedagogy: A systemic approach to technology-based school innovations*. OECD Publishing.
- Omiles, M. E., Dumlao, J. B., Rubio, Q. K. C., & Ramirez, E. J. D. (2019). Development of the 21st century skills through educational video clips. *International Journal on Studies in Education*, 1(1), 11-20. <https://doi.org/10.46328/ijonse.5>
- Özkale, A., & Koç, M. (2020). Investigating academicians' use of tablet PC from the perspectives of human computer interaction and Technology Acceptance Model. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES)*, 4(1), 37-52. <https://doi.org/10.46328/ijtes.v4i1.36>
- Papastergiou, M. (2009). Digital game-based learning in high school computer science education: Impact on educational effectiveness and student motivation. *Computers & Education*, 52(1), 1e12. <http://dx.doi.org/10.1016/j.compedu.2008.06.004>

Perdana, R., Jumadi, J., & Rosana, D. (2019). Relationship between analytical thinking skill and scientific argumentation using PBL with interactive CK 12 simulation. *International Journal on Social and Education Sciences*, 1(1), 16-23.

Pierson, M. E. (2001). Technology integration practice as a function of pedagogical expertise. *Journal of Research on Computing in Education*, 33(4), 413-430. <https://doi.org/10.1080/08886504.2001.10782325>

Raykov, T., & Marcoulides, G. A. (2008). *An Introduction to Applied Multivariate Analysis* (1st edition). Taylor & Francis Group.

Santepeci, M., Durak, H. ve Seferoğlu, S. S. (2016). Öğretmenlerin öğretim teknolojileri alanında hizmet-içi eğitim gereksinimlerinin FATİH Projesi kapsamında incelenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 7(3), 601-620.

Scherer, R., Tondeur, J., Siddiq, F., & Baran, E. (2018). The importance of attitudes toward technology for pre-service teachers' technological, pedagogical, and content knowledge: Comparing structural equation modeling approaches. *Computers in Human Behavior*, 80, 67-80. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.11.003>

Serhan, D. (2019). Web-Based Homework Systems: Students' perceptions of course interaction and learning in Mathematics. *International Journal on Social and Education Sciences*, 1(2), 57-62.

Shulman, L. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review*, 57(1), 1-22. <http://dx.doi.org/10.17763/haer.57.1.j463w79r56455411>

Şad, S. N., Açıkgül, K. ve Delican, K. (2015). Senior preservice teachers' senses of efficacy on their technological pedagogical content knowledge (TPACK). *Journal of Theoretical Educational Science*, 8(2), 204-235.

Şahin, Ş., Aktürk, A. O., & Çelik, İ. (2013a). A study on teachers', students' and their parents' views on the FATİH project. *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Social, Management, Economics and Business Engineering*, 7(12), 1889-1895.

Şahin, I., Çelik, I., Aktürk, A. O., & Aydın, M. (2013b). Analysis of relationships between technological pedagogical content knowledge and educational internet use. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 29(4), 110-117. <https://doi.org/10.1080/21532974.2013.10784714>

Şimşek, B., & Direkci, B. (2023). The effects of augmented reality storybooks on student's reading comprehension. *British Journal of Educational Technology*, 54(3), 754-772. <https://doi.org/10.1111/bjet.13293>

Şimşek, Ö., & Yazar, T. (2016). Validity and reliability study of technological pedagogical content knowledge self-efficacy scale based on international educational technology standards (TPACK-ISTE). In O. Titrek, & M. Potmesil (Eds.), *Proceedings book, 1st International Conference on Lifelong Learning and Leadership for All: Vol. 1.* (pp. 259-268). Palacky University & Moravian University College Olomouc.

Şimşek, Ö., & Yazar, T. (2018). Öğretmen adaylarının eğitimde teknoloji entegrasyon öz-yeterliklerinin incelenmesi: Türkiye örneği. *Electronic Journal of Social Sciences*, 17(66), 744-765. <https://doi.org/10.17755/esosder.357330>

Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S.(2013). *Using multivariate statistics* (6th edition). Pearson Education.

Tatlı, Z., & Akbulut, H. İ. (2017). Öğretmen adaylarının alanda teknoloji kullanımına yönelik yeterlilikleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(1), 31-55. <http://dx.doi.org/10.12984/eggeefd.328375>

Tatlı, Z., Akbulut, H. İ., & Altınışık, D. (2016). Öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisi özgüvenlerine Web 2.0 araçlarının etkisi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 7(3), 659-678. <https://doi.org/10.16949/turkbilmate.277878>

Tondeur, J., Van Braak, J., Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. (2017). Understanding the relationship between teachers' pedagogical beliefs and technology use in education: A systematic review of qualitative evidence. *Educational Technology Research and Development*, 65(3), 555-575. <https://doi.org/10.1007/s11423-016-9481-2>

Wang, Y. H. (2017). Exploring the effectiveness of integrating augmented reality-based materials to support writing activities. *Computers & Education*, 113, 162-176. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2017.04.013>

Zou, D., Huang, Y., & Xie, H. (2021). Digital game-based vocabulary learning: where are we and where are we going?. *Computer Assisted Language Learning*, 34(5-6), 751-777. <https://doi.org/10.1080/09588221.2019.1640745>

2023, 12 (2), 1161-1177 | Araştırma Makalesi

Türk Dili Dersinin Geleceği: Öğretim Elemanı Görüşleri

Yunus Emre ÇEKİCİ¹

Elif DEMİR²

Öz

Türkiye’de okul öncesi dönemden itibaren öğrencilerin dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma becerileri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Buna rağmen üniversiteye gelindiğinde yine bu becerilerin geliştirilmesini esas alan Türk dili dersinin, programlarda zorunlu ders olarak yer aldığı görülmektedir. Türk dili-I ve Türk dili-II dersleri, 1981 yılından bu yana üniversitelerde zorunlu ders olarak yer almaktadır. Eğitim fakültelerinde 2018 yılında Türk dili-I ve Türk dili-II derslerinin içeriği güncellenmiştir. Diğer fakülte ve yüksekokullarda ise dersin içeriği 1981 yılından beri değiştirilmemiştir. Ders içerikleri hem toplumun hem de hedef kitlenin gereksinimlerine göre belirlenir ve bunlar zamanla değişebilir. Bu nedenle değişen toplumsal koşullar, derslerin içeriğinin de gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca dersin işlevselliğini belirleyebilmek için Türk dili dersinin çevrim içi veya yüz yüze gerçekleştirilmesinin eğitim-öğretim açısından etkileri de araştırılmalıdır. Bu çalışmanın amacı, öğretim elemanlarının görüşlerinden hareketle lisans ve ön lisans programlarında zorunlu olan Türk dili dersinin içeriğini değerlendirmek; dersin işlenişinde yaşanan sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini ortaya koymaktır. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla öğretim elemanlarının görüşlerinden elde edilmiştir. Çalışmanın araştırma grubunu, Türkiye’deki 10 farklı üniversitede Türk dili dersini yürüten 16 öğretim elemanı oluşturmaktadır. Veriler, içerik analiziyle çözümlenmiştir. Öğretim elemanları, dersin önemsiz bir ders olarak algılandığını ve ders içeriğinin teorik olduğunu belirtmiştir. Öğretim elemanlarına göre dersin içeriği, ortaokuldaki Türkçe ve lisedeki Türk dili ve edebiyatı derslerinin tekrarı niteliğindedir. Türk dili dersleri genellikle uzaktan öğretim sistemiyle yürütülmektedir. Öğretim elemanları, uzaktan öğretimle yürütülen Türk dili derslerinde iletişim aksaklıklarının yaşandığını ve öğrencilerin derse devam oranının düştüğünü belirtmiştir. Öğretim elemanları, Türk dili derslerinin içeriğinin güncellenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çalışmada, öğrenci ihtiyaçlarına göre Türk dili dersinin içeriğinin güncellenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili Dersi, Öğretim Elemanı, Ana Dili Eğitimi, Ana Dil, Dil Öğretimi .

Çekici, Y. E. & Demir, E. (2023). Türk Dili Dersinin Geleceği: Bu Ders Gerekli mi? . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1161-1177 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1254784>

Geliş Tarihi	22.02.2023
Kabul Tarihi	29.06.2023
Yayın Tarihi	29.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Gör., ATÜ Türk Dili Bölümü Türkiye, yunusemreceki@gmail.com / ORCID: 0000-0003-0247-3779

² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Türkiye, elif.demir2@gazi.edu.tr / ORCID: 0000-0002-3547-

2023, 12 (2), 1161-1177 | Research Article

The Future of Turkish Language Course: Teaching Staff Opinions

Yunus Emre ÇEKİCİ¹

Elif DEMİR²

Abstract

In Turkey, students' listening/watching, speaking, reading and writing comprehensions are tried to be developed since the pre-school period. Despite this, it is seen that when comes to the university, the Turkish language course, which is based on the development of these comprehensions, is included as a compulsory course in the programs. Turkish language-I and Turkish language-II courses have been included as compulsory courses in universities since 1981. The content of Turkish language-I and Turkish language-II courses in education faculties were updated in 2018. In other faculties and colleges, the content of the course has not been changed since 1981. The course content is determined according to the needs of both the society and the target audience, and these may change over time. For this reason, changing social conditions require that the content of the courses be reviewed as well. Moreover, in order to determine the functionality of the course, the effects of conducting a Turkish language lesson online or face to face in terms of education and training should also be investigated. For this reason, the aim of this study is to evaluate the content of the Turkish language course, which is compulsory in pre-undergraduate and undergraduate degree programs, based on the views of the instructors, and to reveal the problems experienced in the teaching of the course and the solution proposals for these problems. In the research in which the qualitative research approach was adopted, the data were collected from the opinions of the through a semi-structured interview form created by the researchers. The research group of the study consists of 16 teaching staff who conduct Turkish language courses at 10 different universities in Turkey. The data were analyzed by content analysis. The teaching staff stated that the course is perceived as an insignificant course and that the content of the course is theoretical. The content is a repetition of Turkish course in secondary school and Turkish language and literature course in high school. Turkish language courses are usually conducted by distance education system. Communication problems are experienced in Turkish language courses conducted by distance education and the attendance rate of students to the course decreases. The teaching staff stated that the content of the Turkish language courses should be updated. In the study, it is proposed to update the content of the Turkish language course according to the needs of the students.

Keywords: Turkish Language Course, Teaching Staff, Mother Tongue Education, Mother Tongue, Language Teaching .

Çekici, Y. E. & Demir, E. (2023). Türk Dili Dersinin Geleceği: Bu Ders Gerekli mi? . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1161-1177 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1254784>

Date of Submission 22.02.2023

Date of Acceptance 29.06.2023

Date of Publication 29.06.2023

*This is an open access article under the CC BY-NC license.

¹ Dr. Lecturer, ATU Turkish Language Department Türkiye, yunusemrecekici@gmail.com / ORCID: 0000-0003-0247-3779

² Research Assistant, Gazi University Gazi Education Faculty, Türkiye, elif.demir2@gazi.edu.tr / ORCID: 0000-0002-3547-4180

Giriş / Introduction

Okul öncesi dönemde, ilkokulda, ortaokulda ve lisede öğrencilerin temel dil becerilerini (dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma) geliştirmeyi hedefleyen çeşitli dersler bulunmaktadır. Buna rağmen üniversiteye gelindiğinde yine bu becerilerin geliştirilmesini esas alan Türk dili dersinin, programlarda zorunlu ders olarak yer aldığı görülmektedir. Bütün lisans ve ön lisans bölümlerinde yer alan Türk dili dersi, öğrencilerin anlama ve anlatma becerilerini geliştirmeyi amaçlaması nedeniyle önem taşımaktadır. Dersin yürütücüsü olan öğretim elemanlarının bu dersin içeriği, derse yönelik sorunlar ve çözüm önerileri ile ilgili görüşlerinin bilinmesi, Türk dili dersinin içeriğinin iyileştirilmesi ve hedeflenen seviyede bu dersten verim alınması açısından, başka bir deyişle Türk dili dersinin geleceği açısından önemlidir.

Türkiye’de ana dili eğitimi, okul öncesi dönemde Türkçe dil etkinlikleri, ilkokul ve ortaokulda Türkçe, lisede de Türk dili ve edebiyatı adlı derslerle yürütülmektedir. Bununla birlikte üniversite düzeyinde de temel dil bilgisi konuları ile dil becerilerini içeren “Türk dili” adlı zorunlu bir dersle Türkçe eğitime devam edilmektedir. Türk dili-I ve Türk dili-II dersleri, Türkiye’deki bütün fakülte ve yüksekokullarda okutulması zorunlu ortak derslerdir. Karataş (2013, s. 1883), bu dersin 1981 yılında YÖK’ün kurulmasıyla birlikte bütün üniversitelerde okutulmaya başlandığını, 1991’den itibaren iki yarıyıl sürmek üzere sadece 1. sınıflara haftada iki saat, toplamda ise 60 saat olarak verildiğini belirtmektedir. Günümüzde ise bu dersler birçok üniversitede birinci sınıfta, uzaktan eğitim yoluyla yürütülmektedir (Özer ve Çekici, 2020). Türk dili dersinin geçmişi seksenli yıllara dayanmakta olup günümüzde bu ders yüz yüze ve çevrim içi olmak üzere iki farklı şekilde verilmektedir.

Üniversite öğrencilerinin Türkçeye yeterince hâkim olamaması, okuduğunu ve dinlediğini anlamada sıkıntı yaşamaları, düşüncelerini gerek sözlü gerekse yazılı olarak etkili bir biçimde ifade edememeleri, kısacası Türkçeyi doğru ve güzel kullanamamaları, Türk dili dersinin varlık gerekçesini oluşturmaktadır (Adalı, 1983; Cemiloğlu, 2004; Çocuk ve Çekici, 2020; Durukan, 2017; Vural, 2007; Yekbaş, 2011). Bu köklü soruna koştur olarak Türk dili dersinin temel amacı, öğrencilerin anlama (dinleme/izleme, okuma) ve anlatma (konuşma, yazma) becerilerini geliştirmek ve Türkçeyi etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak (Akkaya ve Sevindi, 2015; Alan ve Bağcı, 2016; Cemiloğlu, 2004; Gülay ve Durukan, 2012; Özer ve Çekici, 2020; Sarıtuğç, 2016) şeklinde ifade edilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Türk dili dersleri ile aslında üniversite öğrencilerinin Türkçe yazılı ve sözlü iletişim becerilerinin geliştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir ancak Türk dili dersinin hâlihazırda bu amacı gerçekleştirip gerçekleştirmediği, yıllardan beri tartışılan bir konudur (Alan ve Bağcı, 2016; Cemiloğlu, 2004; Demir ve Parlak Kalkan, 2022). Başka bir deyişle Türk dili derslerinin işlevselliği eğitim-öğretim faaliyetlerinde önemli bir problem olarak güncelliğini korumaktadır.

Eğitim fakültelerinde 2018 yılında Türk dili-I ve Türk dili-II derslerinin içeriği güncellenmiştir. Diğer fakülte ve yüksekokullarda ise dersin içeriği 1981 yılından

beri değiştirilmemiştir. Eğitim fakültesi dışındaki fakülte ve yüksekokullarda Türk dili-I ve Türk dili-II derslerinin içeriğinde dil-kültür ilişkisi, Türk dilinin tarihi, dil bilgisi, kompozisyon kuralları, yazılı-sözlü metin türleri ve yazım noktalama kuralları gibi konular yer almaktadır.

Alanyazının Değerlendirilmesi

Türk dili derslerinin temelde amacı öğrencilerin ana dili bilinci ile yazılı ve sözlü anlatım becerisini geliştirmektir. Alanyazına bakıldığında Türk dili dersleriyle ilgili belli başlı sorunları ele alan çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu noktada öğrenci görüşlerine yönelik ortaya konulan sonuçlar; Türk dili derslerinin içeriğinin basit ve yetersiz olduğu, ders işleniş (eğitim durumu) boyutunda öğretim elemanlarının etkili öğretim yöntem ve teknikler kullanmadığı, ölçme ve değerlendirme boyutunda ise sınavların basit olduğu (Eroğlu ve Kalaycı, 2020) şeklindedir. Bir diğer çalışmada öğrenciler; derslerin arşivden tekrar izlenmesi, buna bağlı olarak kalıcılığın artması ve paralelinde eksikliklerin fark edilerek kapatılmasını olumlu bulurken uygulama ve iletişim eksikliği yaşanması, bu durumun dersten soğumaya, dikkati toplayamamaya ve not alamamaya sebep olması gibi olumsuz sonuçlar doğurduğunu, bu sonuçların dersi sıkıcı ve verimsiz kıldığını, kalıcılığı olumsuz etkilediğini (Kan ve Fidan, 2016) belirtmiştir. Üniversite öğrencilerinin çoğunluğu Türk dili-I, Türk dili-II dersini önemli bir ders olarak görmemekte ve bu derslerin dil becerilerinin (dinleme, konuşma, okuma-anlama ve yazma) gelişmesine katkı sunduğunu düşünmemektedir (Alan ve Bağcı, 2016).

Türk dili derslerinin çevrim içi olarak yürütülmesine yönelik yapılan çalışmalarda; öğrencilerin uzaktan eğitim programıyla aldığı Türk dili dersine yönelik genelde olumsuz bir tutuma sahip olduğu (Eroğlu ve Kalaycı, 2020; Kırbas, 2017); Türk dili dersine ve uzaktan eğitim sistemine yönelik tutumlarının ortalamasının üzerinde olduğu ancak çok yüksek olmadığı (Çocuk ve Çekici, 2020) sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaya koşut olarak öğrencilerin Türk dili dersine ilişkin olumlu tutuma sahip olduğunu (Arslan, 2013; Demir ve Parlak Kalkan, 2022) ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır.

Gülay ve Urgan, (2015) Türk dili dersini içerik ve sınıf ortamı açısından irdeledikleri çalışmalarında bu derslerin dil bilinci kazandırmadığı ve beceri geliştirmeye yönelik olmadığı, ortamın dersin başarısını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Türk dili derslerinin temel dil becerileri ve üst düzey zihinsel becerileri kazandıracak şekilde yeniden düzenlenmesi, derste öğrencilere dil bilinci kazandıracak metinlere yer verilmesi ve yazı çalışmaları yaptırılarak öğrenciyle birlikte kontrol edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Türk ve yabancı uyruklu öğrenciler ile bu dersi yürüten öğretim elemanlarının Türk dili derslerine yönelik görüşlerine yer veren bir diğer çalışmada hem Türk hem de yabancı uyruklu öğrencilerin derslere devam ve çevrim içi etkin katılım konusunda motivasyon eksikliği yaşadıkları, öğrencilerin Türk dili dersine öncelik vermedikleri, çoğunlukla ilgisiz davrandıkları; yabancı uyruklu öğrencilerin, bu dersi almak için yeterli hazırbulunuşluğa sahip olmadığı; öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sisteminin öğrencilerin anlatma becerilerinin gelişimine olumlu katkı sunmadığını (Özer ve Çekici, 2020) belirttikleri sonucuna varılmıştır.

Bunlar dışında Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin Türk dili dersine karşı tutumlarını ele alan (Durukan, 2017); meslek yüksekokulu öğrencilerinin Türk dili dersine yönelik görüşlerini (Gülay ve Durukan, 2012); Türk dili derslerinin öğrencilerin duyuşsal gelişimine katkısını (Sarıtuñ, 2016) inceleyen çalışmalar ile Türk dili derslerine yönelik ölçek geliştirme çalışmalarının (Akkaya ve Sevindi, 2015; Arslan, 2012) olduğu görölmektedir.

Yapılan çalışmalar ışığında Türk dili dersleriyle ilgili sorunların tespitine yönelik öğrenci görüşlerini esas alan araştırmalar olduğu görölmektedir. Söz konusu çalışmaların ortaya koyduğu sonuçları; dersin içeriğinin yetersiz olması, derslerin hep aynı içerikle yürütölmesi dolayısıyla öğrencilerin derslerde sıkılması, derse yönelik ilgilerinde, motivasyon ve hazırbulunuşluklarında eksiklik olması, dersi önemli bir ders olarak nitelendirmemeleri, dersin dil bilinci kazandırmaması, dil becerilerini geliştirmeye katkısının olmaması, derste kullanılan yöntem ve tekniklerin yetersiz olması, ölme değerlendirme boyutunda hazırlanan sınavların kolay olması, uzaktan eğitim ile verilen derslerin verimsiz olması şeklinde sıralamak mümkündür.

Çalışmanın Amacı

Alanyazını incelendiğinde Türk dili derslerinin içeriğini, içeriğinin nasıl olması gerektiğini konulaştıran herhangi bir çalışmanın bulunmadığı görölmektedir. Oysa derslerin içeriği, öğrencilerin ilgi ve motivasyonunu belirleyen temel değişkenler arasındadır. Ders içerikleri hem toplumun hem de hedef kitlenin gereksinimlerine göre belirlenir ve bunlar zamanla değişebilir. Bu nedenle değişen toplumsal koşullar, derslerin içeriğinin de gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca dersin işlevselliğini belirleyebilmek için dersin çevrim içi veya yüz yüze gerçekleştirilmesinin eğitim-öğretim açısından etkileri de araştırılmalıdır. Bu kapsamda deneyimli öğretim elemanlarının görüşlerinden yola çıkılarak Türk dili derslerinin içeriğinin nasıl olması gerektiği ortaya konulmalıdır. Bu gerekçeyle çalışmada, dersi yürüten öğretim elemanlarının görüşlerinden hareketle ön lisans ve lisans ders programlarında zorunlu olarak okutulan Türk Dili dersinin içeriğini değerlendirmek; dersin işlenişinde yaşanan sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Çalışmada yanıtı aranan sorular şunlardır:

1. Öğretim elemanlarının, Türk dili derslerinin gerekliliği hakkındaki görüşleri nelerdir?
2. Öğretim elemanlarının Türk dili derslerinde kullandıkları kaynaklar nelerdir?
3. Öğretim elemanlarının Türk dili derslerinde kullandıkları ölme ve değerlendirme yöntemleri nelerdir?
4. Öğretim elemanlarının görüşlerine göre Türk dili dersleriyle ilgili sorunlar nelerdir?
5. Öğretim elemanlarının Türk dili derslerinde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri nelerdir?

Çalışma, öğretim elemanlarının Türk dili derslerinin içeriği, derse yönelik sorunlar ve çözüm önerilerini içeren görüşlerinin bilinmesi; bu dersin çağın koşullarına göre güncellenmesi, dersten hedeflenen seviyede verim alınması ve çalışmanın sonuçlarının beceri odaklı Türkçe eğitimine katkı sunması bakımından önemlidir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırmalar, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 45) araştırmalardır. Bu kapsamda çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Katılımcıların, araştırma konusu hakkında bilgi, duygu ve düşüncelerini aktif olarak açıkladığı veri toplama yöntemi, görüşme olarak adlandırılmaktadır (Baltacı, 2019, s. 374). Görüşme yöntemi; tutum, düşünce, niyet, yorum ve algı gibi doğrudan gözlenemeyen olguları açığa çıkarmak için gerçekleştirilen soru sorma ve yanıtlamaya dayalı etkileşimli bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmada öğretim elemanlarının Türk dili dersinin içeriği, dersle ilgili sorunlar ve sorunlara yönelik çözüm önerileri ve ders işleniş süreci araştırıldığı için bu yaklaşım ve yöntem tercih edilmiştir.

Araştırma Grubu

Çalışmanın araştırma grubunu, 10 farklı üniversitede Türk dili derslerini yürüten 16 öğretim elemanı oluşturmaktadır. Araştırma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan maksimum çeşitleme örnekleme tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme, çalışmanın amacına/amaçlarına ulaşmak için araştırmacının, en doğru bilgiyi (veriyi) kimlerin sağlayacağına ilişkin yargılarını içeren bir örnekleme yöntemidir (Atak, 2011). Maksimum çeşitleme örnekleme, bir araştırma için örneklemin çeşitli değişkenlere göre seçildiği ve bu değişkenler açısından yeterince farklılaşma gösteren (heterojen) ancak kendi içerisinde benzeşik durumlardan veya alt gruplardan örneklem oluşturmayı amaçlayan örnekleme yöntemidir (Yıldırım, 2021, s. 78). Çalışmanın araştırma grubu belirlenirken farklı bölge ve üniversitelerden olma ile mesleki deneyim değişkenlerine dikkat edilmiştir.

Araştırma grubunda yer alan öğretim elemanları, 10 farklı üniversitede görev yapmaktadır. Araştırma grubunda yer alan öğretim elemanlarının çalıştığı üniversite bilgileri, Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1

Araştırma Grubunda Bulunan Öğretim Elemanlarının Çalıştığı Üniversiteler

Üniversite	f
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2
Çukurova Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	2
Kocaeli Üniversitesi	2
Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi	2
Mersin Üniversitesi	2
Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1
Yıldız Teknik Üniversitesi	2
Yüksek İhtisas Üniversitesi	1

Araştırma grubuna ilişkin diğer bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2
 Öğretim Elemanlarına Yönelik Tanımlayıcı Bilgiler

Kod	Unvan	Lisans	Yüksek Lisans	Mezun Olunan/Devam Edilen Doktora	Deneyim Yılı
Ö1	Öğr. Gör.	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	3
Ö2	Arş. Gör.	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	1
Ö3	Dr. Öğr. Gör.	Türkçe Eğitimi	Türkçe Eğitimi	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi	2
Ö4	Doç. Dr.	Türkçe Eğitimi	Türkçe Eğitimi	Türkçe Eğitimi	10
Ö5	Dr. Öğr. Üyesi	Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	7
Ö6	Öğr. Gör.	Fars Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	-	29
Ö7	Öğr. Gör.	Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	3
Ö8	Dr. Öğr. Gör.	Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi	Türk Dili ve Edebiyatı	Türkçe Eğitimi	4
Ö9	Öğr. Gör.	Türk Dili ve Edebiyatı	Türkçe Eğitimi	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi	10
Ö10	Öğr. Gör.	Türkçe Eğitimi	Türkçe Eğitimi	-	2
Ö11	Dr. Öğr. Gör.	Türkçe Eğitimi	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	1
Ö12	Dr. Öğr. Gör.	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi	11
Ö13	Dr. Öğr. Gör.	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	20
Ö14	Dr. Öğr. Gör.	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	12
Ö15	Öğr. Gör.	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	8
Ö16	Öğr. Gör.	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	-	6

Araştırma grubunun özellikleri incelendiğinde ikişer öğretim elemanının Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Mersin Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi olmak üzere altı üniversitede, birer öğretim elemanının da Çukurova Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Yüksek İhtisas Üniversitesi olmak üzere dört üniversitede çalıştığı görülmektedir. Araştırma grubunu oluşturan on altı öğretim elemanının akademik unvanları; bir doçent, bir doktor öğretim üyesi, altı doktor öğretim görevlisi, yedi öğretim görevlisi ve bir araştırma görevlisi şeklindedir. Öğretim elemanlarının sekizi Türk dili ve edebiyatı bölümü, üçü Türk dili ve edebiyatı eğitimi, dördü Türkçe eğitimi, biri Fars dili ve edebiyatı bölümü lisans mezunu; on ikisi Türk dili ve edebiyatı, dördü Türkçe eğitimi yüksek lisans mezunudur. Öğretim elemanlarının sekizi Türk dili ve edebiyatı, üçü yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, ikisi Türkçe eğitimi alanında doktora mezunu ya da öğrenimine devam etmekte iken üç öğretim elemanı doktora öğrenimine devam etmemektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, öğretim elemanlarının Türk dili dersine yönelik görüşlerinin neler olduğu sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaç doğrultusunda öğretim elemanlarının görüşlerinin, sınırlandırılmış soruları içeren ölçme araçları yerine detaylı veriler ortaya koyacak açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilecek verilerle ortaya konulması gerekmektedir. Bu sebeple çalışmanın verileri, öğretim elemanlarının görüşlerini belirlemek için araştırmacılar tarafından yarı yapılandırılmış olarak geliştirilen “Türk Dili Dersine Yönelik Öğretim Elemanı Görüşme Formu” ile toplanmıştır. Görüşme formuna, iki alan uzmanının görüşleri doğrultusunda son şekli verilmiştir. Form 10 maddeden oluşmaktadır. Araştırmada katılımcılara yöneltilen sorular aşağıdaki gibidir:

1. Türk dili dersinin bütün ön lisans ve lisans bölümlerinde zorunlu olması hakkında ne düşünüyorsunuz?
2. Türk dili derslerinin içeriğini nasıl değerlendiriyorsunuz?
3. Türk dili derslerinin içeriği sizce nasıl olmalıdır?
4. Türk dili derslerinde yaşadığınız sorunlar nelerdir?
5. Türk dili derslerinde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileriniz nelerdir?
6. Türk dili derslerinde hangi kaynakları kullanıyorsunuz?
7. Türk dili derslerinde kullandığınız ölçme ve değerlendirme yönteminiz nedir?
8. Türk dili derslerinin çevrim içi veya yüz yüze işlenmesi hakkında neler düşünüyorsunuz?
- 8.1. Türk dili derslerinin çevrim içi ve yüz yüze işlenmesinin olumlu ve olumsuz yanları nelerdir?
9. Türk dili derslerini öğrencilerin ilgisini çekme açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?
10. Türk dili derslerini çağın dil eğitimi gereksinimlerine cevap verme bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, yüz yüze ve çevrim içi görüşme teknikleri kullanılarak açık uçlu sorular ile toplanmıştır. Veri toplamadan önce Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli yasal izin alınmıştır. Veriler, araştırmaya gönüllü olarak katılan öğretim elemanlarından yüz yüze ve çevrim içi ortamda çalışmayla ilgili gerekli sözel açıklama yapılmasının ardından toplanmıştır. Bu noktada özellikle kişisel bilgilerin ve görüşlerin gizliliği ve istendiği takdirde görüşmeden çekilebilecekleri hususunda etik ilkelere yönelik açıklamalar yapılmıştır. Görüşmeler 20-40 dakika arasında sürmüştür.

Çalışmada verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi tekniğinde birbirine benzeyen veriler, belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilir ve okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize edilerek yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 259). Bu kapsamda çalışmanın sorularına verilen yanıtlar,

araştırmacılar tarafından içerik analizi yapılarak birbirine benzeyen kodlar ve bu kodlardan ulaşılan kavramlar bir araya getirilerek sınıflandırılmıştır. Araştırmamanın güvenilirliği açısından verilerin analizi iki araştırmacı tarafından bağımsız şekilde gerçekleştirilmiş ve kodlayıcıların görüşleri Miles ve Huberman'ın (1994) uzlaşma yüzdesi hesaplama formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada, kodlayıcılar arası güvenilirlik katsayısının %95'tir. Uyumun %70'ten yüksek olması gerektiği (Tavşancıl ve Aslan, 2001) için kodlayıcılar arası güvenilirlik, yeterli kabul edilmiştir.

Sorulara verilen yanıtlar, frekans kullanılarak tablolar hâlinde sunulmuş; doğrudan alıntılara da yer verilmiştir. Araştırmaya gönüllü olarak katılan öğretim elemanlarının Türk dili derslerine yönelik görüş ve düşüncelerine hiçbir şekilde müdahale edilmemiş, görüş ve düşünceler var olduğu şekliyle betimlenmiştir. Katılımcılar, öğretim elemanları anlamına gelen "Ö" ve yapılan görüşme numarası da örneğin birinci görüşme "1" şeklinde kodlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde öğretim elemanlarının Türk dili dersine yönelik görüşlerinin neler olduğu tablolar hâlinde sunulmuştur. Öğretim elemanlarının görüşleri "Dersin Varlık Gereçesi", "Derste Kullanılan Kaynaklar", "Ölçme ve Değerlendirme", "Sorunlar" ve "Öneriler" temaları altında incelenmiştir. Öğretim elemanlarının Türk Dili dersinin varlık gereçesi hakkındaki görüşleri, Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

Öğretim Elemanlarının Türk Dili Derslerinin Varlık Gereçesine Yönelik Görüşleri

Kategori	Kod	Öğretim Elemanı	f
Dersin Varlık Gereçesi	Üniversite öğrencilerinin dil becerilerinin zayıflığı	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö12, Ö16	7
	Üniversite öğrencilerine dil ve kimlik bilincini kazandırma gerekliliği	Ö1, Ö2, Ö8, Ö9, Ö14, Ö16	6

Öğretim elemanları, Türk dili derslerinin üniversite öğrencilerinin dil becerilerini geliştirme ve öğrencilere dil, kültür ve kimlik bilincini kazandırma bakımından gerekli olduğunu düşünmektedir. Ö14 Türk dili dersiyse kimlik bilinci arasındaki ilişkiye "Daha kimlik kazandıracak nitelikte öğretmeliyiz bence. Kimliğini, aidiyetini bildirecek şekilde öğretebiliriz." diyerek dikkat çekmiştir. Ö2 de "Türk dili kültürümüzün bir parçası, bu da her bölümde olması gereken bir ders olarak okutulması gereken bir ders olarak düşünüyorum." sözleriyle Türk dili dersiyse Türk kültürü arasındaki karşılıklı ilişkinin altını çizmiştir.

Öğretim elemanlarının Türk dili derslerinde kullandıkları kaynaklara ilişkin görüşleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4

Öğretim Elemanlarının Türk Dili Dersinde Kullandıkları Kaynaklar

Kategori	Kod	Öğretim Elemanı	f
Derste Kullanılan Kaynaklar	Üniversitenin hazırladığı ders kitabı	Ö1, Ö6, Ö14, Ö15, Ö16	5
	Diğer ders kitapları	Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13, Ö16	12
	Yazınsal ve tarihî kitaplar	Ö7, Ö9, Ö14	3
	Türk Dil Kurumunun internet adresi	Ö2	1

Tablo 4'e göre öğretim elemanlarının Türk dili derslerinde kullandıkları kaynakların çoğunluğunun, üniversitelerin hazırladığı ders kitapları olduğu, bunun yanı sıra belli başlı ders kitaplarından da yararlandığı görülmektedir.

Öğretim elemanlarının Türk dili derslerinde kullandıkları ölçme ve değerlendirme yöntemlerine ilişkin görüşleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5

Öğretim Elemanlarının Türk Dili Dersinde Kullandıkları Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri

Kategori	Kod	Öğretim Elemanı	f
Ölçme ve Değerlendirme	Çoktan Seçmeli Sorular	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16	15
	Açık uçlu sorular	Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö10, Ö11, Ö14, Ö15, Ö16	8
	Ödev	Ö1, Ö2, Ö5, Ö7	4
	Eşleştirme soruları	Ö10	1
	Süreç izleme ve değerlendirme	Ö3	1

Tablo 5 incelendiğinde Türk dili derslerinde süreçten ziyade sınav odaklı bir ölçme değerlendirme sistemi olduğu göze çarpmaktadır. Ö10 bu durumu, "Tabi çok fazla öğrencimiz olduğu için bireysel değerlendirme, örneğin portfolyo, ödev teslimine maalesef yetişemiyoruz. Çünkü 1500'ü aşkın öğrencim var. Hakkıyla bir ödev değerlendirme süreci olamayacağı için yetiştiremeyeceğim için o zaman diliminde yine sınavla ilerliyoruz." şeklinde ifade etmektedir. Öğretim elemanları sınavlarda daha çok, çoktan seçmeli sorulara ve açık uçlu sorulara yer verdiklerini belirtmiştir. Ö12, "Maalesef çoktan seçmeli sınavlar yapıyoruz. Bundan çok memnun olmadığımı da belirtmek isterim. Öğrenci sayımızın fazla olması ve dersin uzaktan öğretimle yapıyor olmasının da bir miktar etkisi var ama öğrenci sayısının çok fazla olması bizi çoktan seçmeliye yöneltiyor." diyerek öğrenci sayısının yoğunluğu nedeniyle ölçme ve

değerlendirmeyi çoktan seçmeli sorularla yaptığını belirtmektedir. Bununla birlikte bazı öğretim elemanları, sınavlarda açık uçlu sorulara da yer verdiğini belirtmiştir.

Öğretim elemanlarının Türk dili derslerinde yaşanan sorunlara ilişkin görüşleri Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6

Öğretim Elemanlarına Göre Türk Dili Derslerinde Yaşanan Sorunlar

Kategori	Kod	Öğretim Elemanı	f
Genel Sorunlar	Üniversitedeki yöneticilerinin (dekan, bölüm başkanı vd.) dersleri gereksiz/önemsiz olarak algılaması	Ö1, Ö3, Ö4, Ö8, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15	8
	Akademisyenlerin dersi gereksiz/önemsiz olarak algılaması	Ö8, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16	6
	Öğrencilerin dersi gereksiz/önemsiz olarak algılaması	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö10, Ö13, Ö14, Ö15	10
	Öğrencilerin derse ilgisinin zayıf olması	Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö15	11
	Sınıf mevcudunun kalabalık olması	Ö3, Ö7, Ö8, Ö12, Ö15, Ö16	6
	Dersin kredisinin az olması	Ö4, Ö6	2
	Ders süresinin yetersiz olması	Ö7	1
Dersin İçeriğiyle İlgili Sorunlar	İçeriğin uluslararası öğrencilere uygun olmaması	Ö3, Ö15	2
	İçeriğin teorik olması	Ö3, Ö5, Ö7	3
	İçeriğin işlevsel olmaması	Ö6, Ö10, Ö12, Ö13	4
	İçeriğin öğrencilerin güncel ihtiyaçlarına yanıt vermemesi	Ö10, Ö12, Ö14, Ö15, Ö16	5
	İçeriğinin ortaokul ve lisedeki konuların tekrarı olması	Ö2, Ö3, Ö4, Ö7, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13, Ö16	9
Uzaktan Eğitim Sistemiyle İlgili Sorunlar	Öğrencilerin yaşadığı teknik sorunlar (internetin kesilmesi vb.)	Ö1, Ö10	2
	İletişimin aksaması	Ö2, Ö7	2
	Öğrencilerin derse etkin katılmaması	Ö2, Ö5, Ö10	3
	Öğrencilerle etkileşimin sınırlı olması	Ö10, Ö13, Ö15, Ö16	4
	Derse devam oranının düşük olması	Ö7, Ö10, Ö14, Ö15	4

Öğretim elemanlarına göre Türk dili derslerinde yaşanan sorunlara bakıldığında; yöneticiler (dekan, bölüm başkanı vd.), akademisyenler ve öğrenciler tarafından önemsiz bir ders olarak algılanmaktadır. Bu durum dersin verimini düşürmektedir. Örneğin, Ö3 “Fakültelerdeki algısının da değişmesi gerekiyor çünkü fakültedeki gerek yönetim gerek sekreteryasını yürüten kişiler bu dersi zorunlu ve sıradan bir ders olarak görüyor.” demektedir. Ö10 da “Özellikle yüksek puanla girmiş öğrencilerde dersi gereksiz bulma hâli olabiliyor. Bu, dersin içeriğinden kaynaklanıyor.” demektedir. Bunun yanı sıra birçok öğretim elemanı, öğrencilerin derse yönelik motivasyonunun zayıf olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Türk dili derslerinde sınıfların birleştirilmesi sonucu sınıf mevcudunun kalabalık olması da ortaya çıkan bir diğer sorundur.

Öğretim elemanlarının çoğunluğu, dersin içeriğinin çeşitli sorunlar taşıdığını belirtmektedir. İçeriğin teorik olması ve güncel konuları içermemesi, öğretim elemanlarına göre önemli bir sorundur. Ö12, “Açıkçası ben içeriği çok hantal buluyorum. Çok işlevsiz buluyorum. Bugünün öğrencilerinin ihtiyaçlarını asla karşılamadığını düşünüyorum.” diyerek ders

içeriğinin öğrencilerin ihtiyaçlarına yanıt vermediğini ifade etmektedir. Türk dili dersinin içeriğinin ortaokul ve lisedeki derslerin bir tekrarı olması da öğretim elemanları tarafından sıklıkla bir sorun olarak dile getirilmiştir. Örneğin Ö7, “İçerik olarak aslında önceki dönemle birbirine benzer süreçleri var. Yani ortaöğretimde gördükleri dil bilgisi derslerini yeniden tekrar alıyorlar.” demektedir. Bu kapsamdaki bir diğer sorun da Türk dili derslerinin içeriğinin uluslararası öğrencilere uygun olmamasıdır. Ö15 bu durumu, “Bu müfredatlar hazırlandığında Türkiye’de yabancı öğrenci bu kadar çok değildi. Evet, 2017’den sonra Türkiye’de yabancı öğrenci sayısı ciddi anlamda arttı. Bu dersler mesela yabancı öğrencileri çok kapsayamıyor. Yabancı öğrenciler bu dersin çok dışında kalıyorlar.” şeklinde açıklamaktadır.

Öğretim elemanları ayrıca uzaktan öğretimin de Türk dili dersi için bir sorun oluşturduğunu belirtmektedir. Öğretim elemanları, yaşanan teknik aksaklıkların yanı sıra uzaktan öğretimde iletişim ve etkileşimin de sınırlı olmasını sorun olarak algılamaktadır. Ö3, “Uzaktan öğretim olması sebebiyle öğrenci istediği zaman kayıttan tekrar izleyebilirim algısıyla derse katılımında sıkıntılı olabiliyor.” diyerek uzaktan öğretimde derse devam oranının düşük olduğunu belirtmektedir.

Öğretim elemanlarının Türk Dili derslerinde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri, Tablo 7’de sunulmuştur:

Tablo 7

Öğretim Elemanlarının Türk Dili Dersinde Yaşanan Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Kategori	Kod	Öğretim Elemanı	f
Dersin İçeriğine Yönelik Öneriler	Nitelikli metinlere yer verilmelidir.	Ö1, Ö2, Ö3, Ö7	4
	Yazılı ve sözlü anlatım uygulamaları yapılmalıdır.	Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö12, Ö15	9
	Dijital okuryazarlık becerisine yer verilmelidir.	Ö2, Ö15, Ö16	3
	Öğrencilerin okuduğu bölümlere ve öğrenci ihtiyaçlarına göre ders içeriği hazırlanmalıdır.	Ö3, Ö4	2
	Akademik Türkçe/yazma eğitimi verilmelidir.	Ö3, Ö6, Ö10, Ö11, Ö12	5
	Etkili iletişim becerileri öğretilmelidir.	Ö9, Ö11	2
	Beden dili eğitimi verilmelidir.	Ö9	1
Dersin Uygulanmasına Yönelik Öneriler	Yaratıcı yazma eğitimi verilmelidir.	Ö15	1
	Zorunlu olmalıdır.	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16	15
	Seçmeli olmalıdır.	Ö4	1
	Yüz yüze işlenmelidir.	Ö1, Ö2, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö14, Ö15, Ö16	11
	Merkez kampüste yer alan bölümlere yüz yüze işlenmelidir.	Ö4	1
	Merkez kampüs dışında yer alan bölümlere uzaktan işlenmelidir.	Ö4	1
	Hibrit işlenmelidir.	Ö3, Ö12	2

Kredisi artırılmalıdır.	Ö6	1
Ders saati artırılmalıdır.	Ö11, Ö12	2

Türk Dili derslerinde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerilerine bakıldığında öğretim elemanları Türk dili dersinin içeriğinin güncellenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu kapsamda öğretim elemanlarının bazıları Türk dili derslerinin bilgi değil, beceri odaklı olması gerektiğini belirtmektedir. Ö5'in, "Öğrencinin biraz önce de ifade ettiğim gibi sözlü ve yazılı anlatım becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar olması yönünde görüşüm." sözleri bu görüşü destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra bazı öğretim elemanları örneğin Ö4 "İçeriğinin, bence bunun fakültelerin, öğrencilerin ihtiyaçlarına yönelik yapılması lazım. Öğrenci hangi alanda eğitim-öğretim görüyorsa o alanda, o alandaki ihtiyaca yönelik bir içerik oluşturulması lazım." diyerek Türk dili ders içeriğinin öğrencilerin okuduğu bölümlere göre farklılaşabileceğini belirtmektedir. Bu kapsamda dikkat çekici bir diğer öneri de akademik yazma olup bazı öğretim elemanları, Türk dili dersinde akademik yazma eğitimi verilebileceğini ifade etmektedir. Ö12, "Bence akademik Türkçe içeriğinin Türk dili dersine dâhil edilmesi çok verimli hâle getirebilir. Orada bir işlevsellik yakalayabiliriz diye düşünüyorum." demektedir. Bununla birlikte öğretim elemanlarının çoğunluğu dersin zorunlu olması gerektiğinin altını çizmektedir. Ayrıca dersin yüz yüze işlenmesi gerektiği konusunda da öğretim elemanları arasında bir uzlaşma olduğu söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada, öğretim elemanlarının Türk dili dersleri hakkındaki görüşleri belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçları, aşağıda sıralanmıştır:

1. Öğretim elemanları, üniversite öğrencilerinin dil becerilerinin zayıf olduğunu düşünmekte ve öğrencilere dil ve kimlik bilincini kazandırmanın önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Türk dili derslerinin gerekli olduğunu ifade etmektedirler.
2. Öğretim elemanları, Türk dili derslerinde üniversitelerin hazırladığı ders kitaplarının yanı sıra alandaki belli başlı ders kitaplarını kullandıklarını ifade etmiştir.
3. Öğretim elemanları, süreçten ziyade sonuç odaklı bir ölçme ve değerlendirme sistemi benimsediklerini belirtmiştir. Öğretim elemanlarının çoğunluğu sınav yapmakta, sınavlarda da çoktan seçmeli ve/veya açık uçlu sorulara yer vermektedir.
4. Öğretim elemanlarının Türk dili dersine ilişkin dile getirdiği belli başlı sorunlar aşağıda sıralanmıştır:
 - Üniversitedeki yöneticiler (dekan, bölüm başkanı vd.), akademisyenler ve öğrenciler, Türk dili dersini gereksiz/önemsiz bir ders olarak algılamaktadır. Bu durum, öğrencilerin derse yönelik motivasyonunu düşürmektedir.
 - Türk dili dersinin içeriği ağırlıklı olarak teoriktir ve öğrencilerin güncel ihtiyaçlarına yanıt vermemektedir. Öğretim elemanları, dersin öğrencilerin dil becerilerini geliştirmekten uzak olduğunu düşünmektedir.
 - İçerik, ortaokuldaki Türkçe ve lisedeki Türk dili ve edebiyatı derslerinin tekrarı niteliğindedir.

- Türkiye'deki üniversitelerde uluslararası öğrenci sayısı artmaktadır ve dersin içeriği, uluslararası öğrencilere uygun değildir.

- Türk dili dersleri genellikle uzaktan öğretim sistemiyle yürütülmektedir. Uzaktan öğretimle yürütülen Türk dili derslerinde iletişim aksaklıkları yaşanmaktadır ve öğrencilerin derse devam oranı düşüktür.

5. Çalışmada, öğretim elemanı görüşlerinden hareketle Türk dili derslerine yönelik öneriler de belirlenmiştir. Buna göre öğretim elemanları;

- Türk dili derslerinin içeriğinin güncellenmesi,
- Türk dili derslerinin bilgi aktarımından ziyade beceri eğitimine yönelik olması,
- Türk dili derslerinin içeriğinin bölüm bazlı ve öğrenci ihtiyaçlarına göre belirlenmesi,
- Türk dili derslerinde akademik yazma becerisinin kazandırılması,
- Türk dili derslerinin çevrim içi değil yüz yüze işlenmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Bu çalışmada öğretim elemanları ders içeriğinin işlevsel olmadığını ifade etmektedir. Eroğlu ve Kalaycı'nın (2020) çalışmasında da üniversite öğrencileri, Türk dili dersinin içeriğinin basit ve yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç öğretim elemanlarının, dersin öğrenciler tarafından önemsiz/gereksiz bir ders olarak algılandığını belirtmesidir. Bu bakımdan bu çalışma, Alan ve Bağcı'nın (2016) üniversite öğrencilerinin çoğunluğunun Türk dili derslerini önemli bir ders olarak görmediği sonucuna ulaştıkları çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Öğretim elemanlarının, Türk dili derslerinin içeriğinin uluslararası öğrencilere uygun olmadığı yönündeki görüşleri Özer ve Çekici'nin (2020), uluslararası öğrencilerin Türk dili derslerinde zorlandıklarını tespit ettikleri çalışma sonuçları ile paraleldir. Çalışmada, öğretim elemanları Türk dili ders içeriğinin güncellenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Buna koşut olarak Gülay ve Ungan (2015) da Türk dili dersinin içeriğinin öğrencilerin dil becerilerini geliştirecek şekilde güncellenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bu çalışma ve alan yazınındaki diğer çalışmalar göstermektedir ki Türk dili-I ve Türk dili-II derslerinde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların çözümü için öncelikle dersin içeriğinin güncellenmesi gerekmektedir. Bunun için geniş kapsamlı ihtiyaç analizi araştırmalarına gereksinim vardır. Bunun ardından Yüksek Öğretim Kurumunun bir çalıştay düzenlemesi ve Türk dili dersinin içeriğini güncellemesi gerekmektedir. Uluslararası öğrenciler için ayrı bir içerik hazırlanması da gündeme alınmalıdır. Geleceğin Türk dili derslerinde öğrenci ihtiyaçlarını temel alan akademik yazma eğitimi de tartışmaya açılmalıdır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*(Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 26.01.2023 tarih 01/07 sayılı kararı ile etik kurul kararı alınmıştır.) * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	*(Ethics Committee Decision was taken with the decision No. 01/07 dated 26.01.2023 of the Scientific Research and Publication Ethics Committee of the Presidency of Adana Alparslan Turkes Science and Technology University) * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça / References

- Adalı, O. (1983). Türkçe öğretimi: Anadili olarak Türkçe öğretimi üstüne. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 379-380, 31-35.
- Akkaya, N. ve Sevindi, Z. E. (2015). Üniversitelerde okutulan ortak zorunlu Türk dili derslerine yönelik tutum ölçeği geliştirme. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 92-103.
- Alan, N. ve Bağcı, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin Türk dili 1-2 dersine yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 118-132.
- Arslan, A. (2012). Yükseköğretimde Türk dili dersine karşı tutum ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1(3), 187-202.
- Arslan, A. (2013). Üniversite öğrencilerinin Türk dili dersine ilişkin tutumları (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi örnekleme). *Milli Eğitim Dergisi*, 197, 64-79.
- Atak, H. (2011). Örneklem seçimi. Ö. Çokluk (Ed.), *Araştırma yöntemleri içinde* (ss. 201-227). Ankara: Edge Akademi.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Cemiloğlu, M. (2004). Üniversitelerde okutulan Türk dili dersi ile ilgili tespitler değerlendirmeler ve öneriler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 173-182.
- Çocuk, H. E. ve Çekici, Y. E. (2020). Investigation of attitudes of university students towards Turkish language course and distance education. *Asian Journal of Education and Training*, 6(2), 261-266.
- Demir, S. ve Parlak Kalkan, G. (2022). Üniversite öğrencilerinin Türk dili dersine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(3), 1536-1547.
- Durukan, Ş. (2017). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin Türk dili dersine karşı tutumlarının demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 289-306.
- Eroğlu, F. ve Kalaycı, N. (2020). Üniversitelerdeki zorunlu ortak derslerden Türk Dili dersinin uzaktan ve yüz yüze uygulamalarının karşılaştırılarak değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 1001-1027.
- Gülay, E. ve Durukan, E. (2012). Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin Türk dili dersi hakkındaki görüşlerinin incelenmesi: Bir aksiyon araştırması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1(2), 38-50.
- Gülay, E., ve Ungan, S. (2015). Türk dili dersinde içerik ve sınıf ortamının dersin etkililiği açısından incelenmesine yönelik aksiyon araştırması. *International Journal of Language Academy*, 3(1), 337-360.
- Kan, A. Ü. ve Fidan, E. K. (2016). Türk dili dersinin uzaktan eğitimle yürütülmesine ilişkin öğrenci algıları. *Turkish Journal of Educational Studies*, 3(2), 23-45.

- Karataş, M. (2013). Üniversitelerdeki Türk Dili dersi ve Türkçe konusundaki tutumlar. *Turkish Studies*, 8(1), 1881-1898.
- Kırbaş, A. (2017). Yükseköğretimde uzaktan eğitim programıyla Türk dili dersini alan öğrencilerin derse karşı tutumları (Gümüşhane Üniversitesi örnekleme). *International Journal of Language Academy*, 5(8), 449-457.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2. baskı). Sage Publications, Inc.
- Özer, Ö. ve Çekici, Y. E. (2020). Uzaktan eğitim yoluyla yürütülen Türk dili derslerinin değerlendirilmesi: Nitel bir araştırma. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö7), 92-110. DOI: 10.29000/rumelide.808251.
- Sarıtuğ, B. (2016). Yükseköğretimde Türk dili derslerinin öğrencilerin duyuşsal gelişimine katkısı. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 4(1), 50-58.
- Tavşanlı, E. ve Aslan, A. E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon.
- Vural, H. (2007). Üniversitelerde okutulan Türk dili dersi üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 669, 496-503.
- Yekbaş, H. (2011). Üniversitelerde okutulan Türk dili dersi ile ilgili bazı tespitler ve çözüm önerileri. III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı, 1012-1020.
- Yıldırım, İ. (2021). Örneklem ve örnekleme yöntemleri. S. Şen ve İ. Yıldırım (Ed.). *Eğitimde araştırma yöntemleri* içinde (ss. 61-92). Ankara: Nobel.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

2023, 12 (2), 1178-1195 | Araştırma Makalesi

Metaverse: Bir Metafor Çalışması

Merve ERGÜNEY¹

Nagihan TEPE²

Öz

Metaverse, Facebook'un 2021 yılında kurumsal kimliğini Meta olarak yeniden adlandırması ve bu teknoloji için 10 milyar dolar yatırım yapmayı planladığını duyurmasıyla birlikte gittikçe popülerleşen bir kavram haline gelmiştir. Gelecek için vaad edilen potansiyelleri nedeniyle metaverse, akademik çalışmaların da ilgi odağı olan bir çalışma konusudur. Bu çalışma üniversite öğrencilerinin Metaverse'e yönelik algılarının, "metaforlar" aracılığı ile ortaya çıkarılmasını amaçlayan olgubilim (fenomenoloji) deseninde yürütülen nitel bir çalışmadır. Araştırmaya Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde öğrenim gören 170 üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan bir form kullanılmıştır. Veri toplama aracının ilk bölümü demografik bilgilerden oluşmakta, ikinci bölümünde ise Metaverse kavramına ilişkin metaforik algıları belirleyebilmek amacıyla "Metaverse.....gibidir. Çünkü....." ifadesi yer almaktadır. Veri toplama aracının giriş kısmında metafor çalışmalarının nasıl doldurulacağına ilişkin örnek bir ifade yer almaktadır. Çalışmadan elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Öğrenciler tarafından oluşturulan metaforlar içerik analizine tâbi tutularak ortak özellikleri ve benzetme odakları dikkate alınmış ve kategoriler oluşturulmuştur. Katılımcılar tarafından Metaverse ile ilgili oluşturulan metaforlar incelendiğinde, "kurgu odağı", "bilinç dışı odak", "sanal odak", "hayal odağı", "dünya odağı", "ticari odak", "oyun odağı", "distopik odak", "gelecek odağı" ve "dijital ağ odağı" olmak üzere 10 farklı kategori ortaya çıkmıştır. Her kategoride yer alan kodlar katılımcıların gerekçeleri ve numaralarıyla birlikte sunulmuştur. Ayrıca tablolar yorumlarken çeşitli öğrenci görüşlerine yer verilmiştir. En çok metafor üretilen kategori "sanal odak" olarak belirlenmiştir. Belirtilen kategoriler dışında bazı metaforlar ise gösterge, ilaç, yeryüzündeki gerçeklik, robot insan, mürekkep şeklinde kodlanmıştır ancak herhangi bir kategori altında gruplandırılmamıştır. Metaverse hakkında herhangi bir fikri olmayan ve "bilmiyorum" şeklinde görüş bildiren az sayıda öğrenci de mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, Metafor, Üniversite Öğrencileri, Nitel Araştırma, Fenomenoloji

Ergüney, M. & Tepe, N. (2023). Metaverse: Bir Metafor Çalışması. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12 (2), 1178-1195. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1278887>

Geliş Tarihi	07.04.2023
Kabul Tarihi	29.06.2023
Yayın Tarihi	29.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, İİSBF, merve.erguney@samsun.edu.tr / ORCID: 0000-0002-1397-5769

² Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, İİSBF, nagihan.tepe@samsun.edu.tr / ORCID: 0000-0002-5923-435X

2023, 12 (2), 1178-1195 | Araştırma Makalesi

Metaverse: A Metaphor Study *

Merve ERGÜNEY¹ Nagihan TEPE²

Abstract

The metaverse has become an increasingly popular concept, with Facebook renaming its corporate identity as Meta in 2021 and announcing plans to invest \$10 billion in this technology. Due to its promising potentials for the future, the metaverse is also a subject of interest for academic studies. This study is a qualitative phenomenological study that aims to reveal university students' perceptions of the Metaverse through "metaphors". A total of 170 university students studying at various universities in Turkey participated in the study. A form created by the researchers was used as a data collection tool. The first part of the data collection tool consists of demographic information, and the second part includes the statement "Metaverse is like Because....." statement is included. In the introduction part of the data collection tool, there is a sample statement on how to fill in metaphor studies. Descriptive analysis and content analysis methods were used to analyze the data obtained from the study. The metaphors created by the students were subjected to content analysis and categories were created by taking into account their common features and foci of analogy. When the metaphors created by the participants about the Metaverse were analyzed, 10 different categories emerged: "fiction focus", "unconscious focus", "virtual focus", "dream focus", "world focus", "commercial focus", "game focus", "dystopian focus", "future focus" and "digital network focus". The codes in each category are presented together with the participants' justifications and numbers. In addition, while interpreting the tables, various student opinions were included. The category that produced the most metaphors was determined as "virtual focus". Some metaphors other than the mentioned categories were coded as indicator, medicine, reality on earth, robot human, ink, but could not be grouped under any category. There were also a small number of students who had no idea about the metaverse and stated "I don't know".

Keywords: Metaverse, Metaphor, University Students, Qualitative Research, Phenomenology.

Ergüney, M. & Tepe, N. (2023). Metaverse: Bir Metafor Çalışması . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1178-1195 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1278887>

Date of Submission	07.04.2023
Date of Acceptance	29.06.2023
Date of Publication	29.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof., Üyesi, Samsun University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, merve.erguney@samsun.edu.tr / ORCID: 0000-0002-1397-5769

² Asst. Prof., Samsun University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, nagihan.tepe@samsun.edu.tr / ORCID: 0000-0002-5923-435X

Giriş / Introduction

İçinde bulunduğumuz çağda, bilgi ve iletişim teknolojileri baş döndürücü bir hızla gelişmekte ve neredeyse her geçen gün yeni kavramlar, yeni uygulamalar yaşamımıza dahil olmaktadır. Bu kavram ve uygulamalardan biri de Metaverse'tür. Metaverse bilgi ve iletişim teknolojileri kavramları içerisinde nispeten yeni olsa da kavram ilk olarak 1992'de Neal Stephenson'ın Snow Crash adlı romanında kullanılmıştır. Romanda Metaverse, avatarlar ve 3 boyutlu ortamların artırılmış gerçeklik teknolojileri ile tasvir edildiği bir sanal gerçeklik (VR) alanı olarak ifade edilmektedir (Dionisio vd., 2013; Dwivedi vd., 2022; X. Zhang vd., 2022). Geçtiğimiz yıllarda Metaverse kavramı, Ready Player One, Lucy ve The Matrix gibi bilim kurgu filmlerinde daha canlı bir şekilde tasvir edilmiştir (Zhao vd., 2022). Metaverse kavramı özellikle 2021 yılında Facebook'un adının 'Meta' olarak değiştirilmesiyle popülerlik kazanmıştır (Meta, 2021).

Literatürde Metaverse kavramına yönelik pek çok tanıma rastlamak mümkündür. "Meta" (ötesi anlamına gelir) ve "verse" (evrenin kısaltmasıdır) kelimelerinin birleşiminden oluşan Metaverse kavramı, kelimenin tam anlamıyla fiziksel dünyanın ötesinde bir evren anlamına gelmektedir (Dionisio vd., 2013). Metaverse genellikle sanal dünyalar olarak adlandırılan sosyal sanal ortamlardan oluşur (Novak, 2022). Zhao ve arkadaşları, (2022) Metaverse'ü gerçek dünyaya paralel sanal bir dünya olarak tanımlamaktadır. Moro-Visconti'ye (2022, ss. 515-516) göre Metaverse, insanların, nesnelerin ve mekânların dijital ikizleri ile var olduğu, 3 boyutlu görseller içeren dijital ve çevrimiçi bir alandır. Park ve Kim, (2022, s. 4211) Metaverse'ü, avatarların politik, ekonomik, sosyal ve kültürel aktiviteler gerçekleştirebildiği üç boyutlu sanal bir dünya olarak tanımlamıştır. Çelikkaya'ya (2021) göre Metaverse'te sanal ve gerçek dünyalar iç içe geçmiştir ve kullanıcılar her iki ortamda dijital avatarları sayesinde eş zamanlı biçimde yer alabilir, her iki ortamda gerçekleştirdikleri eylemler birbirini etkileyebilir. Mete (2023) ise Metaverse'ü, gerçek ve dijital dünyaları birleştiren, oldukça sürükleyici sanal bir ortak alan olarak ifade etmektedir. Literatürde yer alan tanımlarda genellikle Metaverse'te yer alan bazı uygulamalardan ve Metaverse'ün özelliklerinden yola çıkıldığı görülmektedir. Metaverse kavramına yönelik uzlaşmaya varılmış tek ve net bir tanıma rastlanmamaktadır.

Metaverse uygulamalarının mevcut modern prototipleri 'oyunlar', 'sosyal deneyim', 'çevrimiçi işbirliği', 'simülasyon ve tasarım' ve 'yaratıcı ekonomi' şeklinde kategorize edilebilir (Y. Wang vd., 2023, s. 326):

- 1) Oyunlar: Şu an en çok deneyimlenen Metaverse uygulamalarıdır. Sandbox, Roblox, Fortnite Metaverse için örnek teşkil eden oyunlardır (Gibson, 2022).
- 2) Sosyal Deneyim: Metaverse'te sanal alışveriş, sanal flört, sanal sohbet, küresel seyahat ve hatta uzay/zaman yolculuğu gibi bir dizi sürükleyici sosyal uygulama yer almaktadır (Y. Wang vd., 2023, s. 326). Örneğin şarkıcı Lil Nas X'in, 2020'de Roblox'ta verdiği sanal bir konsere 30 milyondan fazla seyirci katılmıştır (BBC, 2020). Yine 2020 yılında Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley'in mezuniyet şenlikleri kampüsün 3 boyutlu ve sanal olarak kopyalandığı Minecraft'ta kutlanmıştır (Berkeley News, 2020). Tencent, 2018 yılında turistlerin VR kaskları aracılığıyla özgürce ziyaret edebilecekleri "Dijital Saray Müzesi" oluşturmuştur (The Palace Museum, 2019).

3) Çevrimiçi İş birliği: Metaverse sanal işyerlerinde uzaktan çalışma, sanal ortamda çalışma ve öğrenme açısından sürükleyici sanal iş birlikleri için yeni olanaklar sunmaktadır. Örneğin, “Horizon Workroom” Meta tarafından geliştirilen ve insanlara herhangi bir konumda aynı yerde birlikte çalışmak ve buluşmak için imkân veren sanal bir ofis işbirliği yazılımıdır (Meta, 2023).

4) Simülasyon ve Tasarım: Metaverse’ün gelecek vaad eden bir başka yönü de 3 boyutlu simülasyon, modelleme ve mimarî tasarımıdır. Örneğin NVIDIA, otomotiv tasarımı gibi endüstriyel uygulamalar için paylaşılan bir sanal alanda, fiziksel nesnelerin çok kullanıcı ve gerçek zamanlı 3 boyutlu simülasyonunu ve görselleştirmesini desteklemek için Omniverse’ü geliştirmiştir (NVIDIA, 2023).

5) Yaratıcı Ekonomi: Metaverse'deki yaratıcı ekonomi, sanal dünyalarda ve diğer sürükleyici dijital ortamlarda gerçekleşen ekonomik faaliyetleri ifade eder. Buna sanal malların, hizmetlerin ve deneyimlerin satılması, 3 boyutlu modeller, müzik ve videolar gibi dijital içeriklerin oluşturulması ve dağıtılması dahildir. Yaratıcı ekonomi, merkezî olmayan pazar yerlerinde satın alınabilen, satılabilen ve takas edilebilen dijital varlıkların oluşturulmasına olanak tanıyan blok zinciri teknolojisi tarafından desteklenmektedir. Buna ek olarak, içerik oluşturucular, ödemeleri otomatik olarak takip eden ve hak sahiplerine dağıtan akıllı sözleşme tabanlı platformlar aracılığıyla içeriklerinden telif ücreti kazanabilmektedirler (Crypto Adventure, 2023).

Metaverse henüz gelişmekte olan ve gelecekte çok geniş bir kullanım alanına sahip olacağı öngörülen bir teknolojidir. Bununla beraber Metaverse’ün yaygın olarak vaat edilen faydalarının gerçekleştirilmesi için meta veri deposunu destekleyen teknolojilerin (yüksek hızlı 5G/6G, sanal gerçeklik [VR], artırılmış gerçeklik [AR], karma gerçeklik [MR], genişletilmiş gerçeklik [XR], dijital ikizler, haptikler, holografi, güvenli hesaplama ve yapay zeka [AI]) tümünün entegre hale gelmesi gerekmektedir (M. Wang vd., 2022, s. 922). Dolayısıyla henüz Metaverse için öne sürülen teknolojik altyapı tam olarak oluşmamıştır. Bugün Metaverse’te gerçekleştirildiği ifade edilen etkinlik ve uygulamalar, Decentraland, Fortnite, Minecraft, Roblox ve The Sandbox gibi ayrı ayrı platformlara yayılmıştır. Metaverse’ün gelecekte birbirine bağlı olan sanal dünyalardan oluşan tek bir ortamda yer alacağı öngörülmektedir (Dionisio vd., 2013).

Son birkaç yıldır Meta, Microsoft, Epic Games, Roblox ve Nvidia gibi büyük teknoloji şirketleri Metaverse’e yönelik çalışmalar yürütmenin yanında, bu konuda ciddi yatırımlar yapmaktadır. Öyle ki örneğin Meta (eski adıyla Facebook) Metaverse için 2021 yılında 10 milyon dolarlık bir yatırım yapmıştır (Brown, 2021). Epic Games’in 2021 yılında Metaverse’e yönelik altyapı çalışmaları için yatırım çağrısında bulunmasının ardından, Sony ve Lego firmasının çatı kuruluşu KIRKBI, Epic Games’e 2 milyar dolarlık bir yatırım yapmıştır (Berktan, 2022).

Microsoft, ise Metaverse platformlarının geliştirilmesi için Activision Blizzard adlı video oyun geliştiricisi şirketi 68.7 milyar dolara satın almıştır (Rees, 2022). Bir çok büyük şirketin yatırım yaptığı ve “yeni nesil internet” olarak adlandırılan (Y. Wang vd., 2023, s. 319) Metaverse’ün, 2030 yılına kadar 5 trilyon dolarlık bir ekonomik değere sahip olacağı öngörülmektedir (McKinsey & Company, 2022, s. 37). Pew Araştırma Merkezi ve Elon Üniversitesi tarafından; teknoloji uzmanları, iş insanları politika liderleri, araştırmacılar ve aktivistlerden oluşan 624 kişiye Metaverse’ün gidişatı

hakkında görüşleri sorulmuş ve bu sorulardan elde edilen verilerin sonuçları “2040’ta Metaverse” adlı bir raporda yayınlanmıştır. Rapora göre, katılımcıların %54’ünün 2040 yılına kadar Metaverse’ün yarım milyar veya daha fazla insan tarafından kullanılacağını ve günlük yaşamın önemli bir bölümünü kapsayacağını öngördüğü tespit edilmiştir (Pew Research Center, 2022). Dolayısıyla Metaverse’ün gelecek için ciddi bir potansiyeli olduğunu söylemek mümkündür.

Literatürde Metaverse’e yönelik algıları araştıran çalışmalara rastlamak mümkündür. Oleksy ve arkadaşlarının (2023) çalışmasında, anket yoluyla elde edilen veriler üzerinden katılımcıların Metaverse’e yönelik gerçekçi ve sembolik tehdit algıları incelenmiştir. Kuş, (2021) tarafından yapılan çalışmada, YouTube’ta “Metaverse” kelimesi aratıldığında yoğun olarak izlenen Türkçe bir video veri kaynağı olarak seçilerek, videoya yapılan yorumlar üzerinden Metaverse’e yönelik fırsat ve endişe algıları araştırılmıştır. Özdemir ve arkadaşlarının (2022) çalışmasında ise, üniversite öğrencilerinin Metaverse’e ilişkin tutum, farkındalık ve bilgi düzeyleri araştırılmıştır. Yapay Zeka Politikaları Derneği tarafından ise toplumun Metaverse hakkındaki bilgi seviyesini, görüşlerini ve algısını araştırmak ve analiz etmek üzere Türkiye’nin 12 ilinde bulunan 1356 kişiye anket uygulanmış ve anket sonuçları “Toplumda Metaverse Algısı: Sosyal Etki” adlı raporda yayınlanmıştır (Küçükşabanoglu & Kılıç, 2022).

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin Metaverse kavramına yönelik algıları, bu kavram için kullandıkları metaforlar aracılığıyla incelenmiştir. Literatürde Metaverse’e yönelik algının “metaforlar” üzerinden incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma konuyla ilgili ilk çalışma olması bakımından önem taşımaktadır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenoloji (olgu bilim) kullanılmıştır. Temel amacı bireysel boyuttaki algıların ya da deneyimlerin birey üzerinden incelenmesi olan olgu bilim çalışmaları (Creswell, 2007), günlük deneyimlerin doğası veya anlamı hakkında daha derin bir anlayış kazandırmaktadır (Patton, 2002). Bu araştırmada bireylerin algılarına göre incelenmesi ve anlamı hakkında anlayışın ortaya çıkarılması planlanan olgu ise “Metaverse”tür.

Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre, “metafor” kelimesi, “mecaz” kelimesiyle karşılanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Lakoff ve Johnson’a (1980) göre metafor, *bir tür şeyi başka bir tür şeyle ilişkili olarak anlamak ve deneyimlemek* anlamına gelir. “Böylece yeni veya karmaşık bir kavram, olgu veya olay; bilinen daha basit kavram, olgu veya olay ile açıklanmaya çalışılır” (Güneş & Fırat, 2016, s. 116). Metafor, bireylerin herhangi bir kavram hakkında sahip olduğu soyut algıları açıklamak amacıyla kullandıkları bir tür ifade biçimidir (Görün ve ark. 2023). Bu çalışmada da öğrencilerin Metaverse olgusuna yönelik algılarını metaforlar ile açıklamaları istenmiştir.

Çalışma Grubu ve Verilerin Toplanması

Bu araştırmada çalışma grubu olarak Türkiye’nin çeşitli üniversitelerinde öğrenim gören üniversite öğrencileri tercih edilmiştir. Katılımcı gruba ait demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir. Katılımcıların %58’inin kadın, %42’sinin ise erkek olduğu görülmektedir. 1. ve 2. Sınıflarda okuyan öğrenciler çoğunluktadır. Üniversiteye

yerleştikleri puan türüne göre incelendiğinde ise öğrencilerin çoğunlukla sözel puan ile tercih edilen bölümlerde öğrenim gördükleri tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin %21'i daha önce Metaverse kavramını duymadıklarını ifade etmiştir. Öğrencilerin %79'u ise Metaverse kavramını duyduklarını ayrıca %19'u da Metaverse kavramı ile ilişkili bir deneyim yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo1. Katılımcıların kişisel bilgileri

Değişken		N	f
Cinsiyet	Kadın	98	58
	Erkek	72	42
Sınıf	1.sınıf	58	34
	2.sınıf	55	32
	3.sınıf	27	16
	4.sınıf	30	18
Puan türü	Sözel	82	48
	Sayısal	36	21
	Eşit ağırlık	43	26
	Yabancı dil	9	6
Metaverse kavramını duydunuz mu	Evet	135	79
	Hayır	35	21
Metaverse ile ilgili deneyiminiz var mı	Evet	32	19
	Hayır	138	81

Bu çalışmada öğrencilerin Metaverse kavramına ilişkin algıları metaforlar (mecazlar) yoluyla toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan bir form kullanılmıştır. Veri toplama aracının ilk bölümü demografik bilgilerden oluşmakta, ikinci bölümünde ise Metaverse kavramına ilişkin metaforik algıları belirleyebilmek amacıyla “Metaverse.....gibidir. Çünkü.....” ifadesi yer almaktadır. Bu cümle benzer araştırmalarda katılımcıların herhangi bir konuya ilişkin metaforik algılarının belirlenmesinde kullanılan kalıp bir ifade olup (Saban, 2008a); “gibidir” kavramı metafor konusu ile benzetilen kaynak arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmak için, “çünkü” kavramı ise katılımcılara metafor tanımlarına ilişkin mantıklı bir temel veya sebep sunmaları için kullanılmaktadır (Saban, 2008b). Veri toplama aracının giriş kısmında metafor çalışmalarının nasıl doldurulacağına ilişkin örnek bir ifade yer almaktadır. Veri toplama aracı üniversite öğrencilerine Google form üzerinden gönderilmiş olup, veriler online olarak toplanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda kullanılan çeşitli geçerlik ve güvenirlik teknikleri bulunmaktadır. Bu araştırmada geçerlik kapsamında iç geçerliği sağlamak amacıyla akran bilgilendirmesi, dış geçerlik için ise aktarılabirlik kullanılmıştır. Akran bilgilendirmesi araştırmacının objektif bir bakış açısına sahip olmasına katkı sağlamaktadır (Miles & Jozefowicz-Simbeni, 2010). Bu bağlamda araştırma sonuçları analiz edilirken elde edilen bulgular katılımcı gruptan olmayan ancak üniversite öğrenimi gören 3 farklı öğrenciye gösterilerek onların görüşleri alınmıştır. Aktarılabirlik ise çalışma bağlamı içinde verilerin ayrıntılı olarak tanımlarını aktarılabirliğe ilişkin yargıya varmaya imkân sağlayacak şekilde detaylı olarak raporlaması şeklinde gerçekleştirilir (Arslan, 2022). Bu bağlamda çalışma verileri metaforlar kod ve kategori başlıkları altında analiz edildikten sonra, bu kodlara ilişkin gerekçeler (katılımcı görüşleri) ve hangi katılımcıların bu görüşe sahip oldukları (K1, K2 şeklinde) detaylı olarak verilmiştir. Ayrıca tabloları yorumlarken çeşitli öğrenci görüşlerinden alıntı yapılmıştır. Güvenirliği sağlamak için ise Patton, (1999) tarafından önerilen üçgenleme tekniklerinden biri olan

“araştırmacı üçgenlemesi” tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanmış sonrasında araştırmacılar bir araya gelerek kodlara uygun kategorileri literatürden destek alarak oluşturmuşlardır. Veriler analiz edildikten sonra elde edilen bulgular ile ilgili Metaverse ile ilgilene bir araştırmacıdan, bir dil uzmanından, bir de bilimsel araştırma yöntemleri alanında uzman araştırmacıdan görüşleri alınmıştır. Tüm bu görüşler sonucunda gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra bulgulara son hali verilmiştir.

Bu araştırma için Samsun Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 22.02.2023 tarihli ve 3 sayılı toplantıda alınan 2023-14 sayılı Karar ile etik kurul onayı verilmiştir. Veri toplama aracının başında bilgilendirilmiş gönüllü onam formuna yer verilmiş ve veriler gönüllülük esasına göre toplanmıştır.

Verilerin analizi

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular veri toplama aracına uygun olarak iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri toplanmıştır ve bu verilere betimsel analiz yapılmıştır. İkinci bölümde ise katılımcıların Metaverse algılarına ilişkin metaforlar yer almaktadır, bu bölümde ise içerik analizi uygulanmıştır. Nitel araştırmalarda elde edilen verilere karşılık gelen kavram ve benzerliklere ulaşılarak çeşitli kategoriler oluşturmak ve bu kategorilerden oluşturulan sosyal gerçekliğe dair çıkarım yapmayı sağlayan analiz içerik analiz olarak adlandırılmaktadır (Y. Zhang & Wildemuth, 2009).

Bulgular

Öğrenci görüşlerinden elde edilen kodlar benzer gruplarda kategorize edilerek “kurgu odağı”, “bilinç dışı odağı”, “sanal odak”, “hayal odağı”, “dünya odağı”, “ticari odak”, “oyun odağı”, “distopik odak”, “gelecek odağı” ve “dijital ağ odağı” olmak üzere 10 farklı kategori oluşturulmuştur. Her kategoride yer alan kodlar katılımcıların gerekçeleri ve numaralarıyla birlikte sunulmuştur. Ayrıca tablolar yorumlanırken bazı öğrencilerin görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 1. “Kurgu Odağı” kategorisindeki metaforlar

Metafor	Gerekçeler	Katılımcılar	f
Ütopya	Gerçek dünyadan kopuş, hayal dünyanı sanalda yaşamaktır.	K2, K39, K46, K88, K118, K125.	6
Film	Gerçekten uzak bir kurgudur.		
Tiyatro	Gerçek olmayan sahnelenen bir gösteridir.		
Kurgusal dünya	Zaman mekân sınırı ve imkânsız diye bir şey yoktur		
Bilim kurgu filmi	Şu anki teknolojik erişimimize göre çok ileride bir kavram.		
Kurgu	Evrenin ötesinde kurgusal bir evreni temsil eder.		

Bu kategoride öğrencilerin Metaverse’ e ilişkin algılarını ütopya, film, tiyatro, kurgusal dünya, bilim kurgu filmi, kurgu gibi kodlarla ifade ettikleri görülmektedir. Gerekçe olarak ise Metaverse’ ün gerçek dünyadan kopuk, bugünkü teknolojik imkanlar ile ulaşılamayacak hayal bir dünya olduğunu ifade etmişlerdir. “Kurgu Odağı” kategorisindeki metaforları öne süren bazı öğrencilerin görüşleri şunlardır:

“Metaverse bilim kurgu filmi gibidir. Çünkü şu anki teknoloji erişimimize göre çok ileride bir kavram gibi geliyor bana. Teknolojinin bu denli ilerlemesi beni heyecanlandırıyor. (K88)”

“Metaverse film gibidir. Gerçek hayattan alınan hikâye de olsa, kurgulanır ama asla o gerçek anı yaşatma imkânı yoktur. (K39)”

Tablo 2. “Bilinç Dışı Odağı” kategorisindeki metaforlar

Metafor	Gerekçeler	Katılımcılar	f
Rüya (x8)	Gerçek hayatta isteyip gerçekleştiremediğin şeyler	K11, K24, K32,	9
Kâbus	mümkündür. Gerçek değil, gerçeğin yansımasıdır. Gerçekten uzak istediğimiz dünyayı sunar. Kurgulanabilir, her şeye erişilebilir Hayal dünyası teknoloji aracılığıyla dışa yansır. Olduğumuz dünyadan bir süreliğine uzaklaştırır.	K43, K91, K104, K124, K135, K147.	

Bu kategoride öğrencilerin çoğu (N=8) Metaverse'ü rüya olarak anlatmışlardır. Bir öğrenci ise kâbus olarak adlandırmıştır. Tüm bu kodlar incelendiğinde Metaverse'e dair bilinç dışı özelliklerin vurgulandığı görülmektedir. Gerekçelerde de katılımcılar gerçek dünyadan uzak ve gerçek hayatta isteyip de yapılamayan şeylere imkân veren bir ortam olduğunu vurgulamışlardır. "Bilinç dışı odağ" kategorisindeki metaforları öne süren bazı öğrencilerin görüşleri şunlardır:

"Metaverse rüya gibidir çünkü gerçek hayatta isteyip gerçekleştiremediğin şeyleri sanal evrende gerçekleştirebilirsin. (K11)"

"Metaverse rüya ya da kabuslarımız gibidir. Çünkü bizi olduğumuz dünyadan bir süreliğine de olsa uzaklaştırır. Gerçek olmayan bir gerçekliğe alışırsınız. Fakat gün yine bu dünyaya döner, ya da dönmek zorunda kalırsınız. (K135)"

Tablo 3. "Sanal Odak" kategorisindeki metaforlar

Metafor	Gerekçeler	Katılımcılar	f
Gerçekliğe en yakın sanallık	Dijitaldir. Teknolojinin gelişmesi ile birçok kurumsal firma dâhil olmuştur.	K3, K8, K10, K17, K18, K20, K31, K44, K49,	37
Sanal dünya (x14)	Gerçeklikten kopuk hayali bir evrendir.	K51, K52, K53,	
Sanal yaşam (x3)	Teknoloji geliştikçe sanal dünyalar oluşturulup yaşanabilir.	K59, K64, K70, K71, K72, K73,	
Gerçek dünyanın sanal dünyaya aktarımı (x2)	Her şey mümkündür. Gerçek dünyanın kopyasıdır.	K78, K79, K85, K87, K93, K97,	
Sanal evren (x7)	Orada da şahsımıza ait bir karakter ile varız. Geliştirilse de gerçeğe yakın olamaz. Gerçek dünyanın internete yansımasıdır.	K106, K110, K121, K137, K130, K138,	
Sanal alem	Gerçekte yapılan tüm işlemler, alım satım vs orada yapılabilir.	K141, K148, K150, K151,	
Sanal server	İleriki yüzyıllarda insanlığın biyolojik evrim sürecine dâhil olacaktır.	K143, K134, K160.	
Hologram	Çevrimiçi kişilerle etkileşim kurulabilir. Sanal bir dünyaya portal açıp girmektir.		
İnsanın zaman algısı	Kendi ütopyanızı oluşturabilirsiniz		
Sanal gerçeklik (x2)	Yapay sahte bir ortam var. Günlük hayatta yapmak isteyip yapamadıklarımıza fırsat verir.		
Simülasyon (x2)	Gerçeklik algısı sanal ortamda hayat bulur. Yeni dünya kavramının tanımıdır. Soyuttur, gerçek dünyada görülmez, ekranlarda varlığı hissedilir. Mevcut fiziksel ortamın dışında bulunma imkânı verir.		

Sanal odak kategorisi en çok kodun yer aldığı kategori olarak belirlenmiştir (N=37). Bu kategori altında öğrenciler Metaverse'ün çevrimiçi sanal bir ortam olduğu, gerçek dünyanın internete yansması şeklinde oluştuğu, gerçeklik algısının sanal ortamda hayat bulduğu ve ekranda varlığını hissettiren soyut bir dünya olduğu gibi gerekçeler ifade etmişlerdir. "Sanal odak" kategorisindeki metaforları öne süren bazı öğrencilerin görüşleri şunlardır:

"Metaverse sanal bir server gibidir. Çünkü sanal bir sunucuda gezmek, daha da anlaşılır kılmak gerekirse sanal bir dünyaya portal açıp girmek gibidir Metaverse. (K97)"

"Sanal bir dünya. Kişiyi gerçeklikten kopararak hayali bir evrene yerleştirir. (K20)"

"Gerçek hayatın sanal dünyaya aktarımı gibidir çünkü orada da şahsımıza ait bir karakter oluyor ve sanki gerçek hayatta gibiyiz. (K59)"

Tablo 4. "Hayal Odağı" kategorisindeki metaforlar

Metafor	Gerekçeler	Katılımcılar	f
Hayal (x3)	Düşlerimdeki duyguları yansıtır.	K4, K6, K16, K45,	17
Hayal kurmak	Çılgınlık.	K48, K58, K65,	
Hayal dünyası (x5)	Sanal dünya hayal gibi	K67, K62, K86,	
Hayalin içinde olmak (x2)	Zihnimde düşlediğim dünyayı görmektir.	K90, K144, K153,	
Hayal dünyasının gerçeğe dönüşmüş hali	İnsanın hayal ettiği şeyi yaşayabilmesidir.	K157, K158,	
Ruhlar âlemi	Gerçekte olmayan şeyin içinde hissedebilmektir.	K149, K63.	
Fantastik roman	Dijital dünyanın içine girip zamanla hayalini yansıtabileceğin bir platform.		
Gerçeklik algısının kırılması	Fiziksel olarak orada değiliz ama zihnimizle orayı yönetebiliriz.		
Beynimdeki dünya	Sınırsız hayal gücü imkânı sunar.		
Zihinsel bir yansıma dünyası	Vaat ettiği evren günümüz dünyasından çok farklı.		
	Fiziksel olarak gücümün yetmediği ancak arzuladığım şekilde canlandırabildiğim bir ortamdır.		
	İnsanların kendini daha iyi ifade edeceği bir yerdir.		

Hayal odağı kategorisi altında yer alan kodlar hayal, hayal dünyası, hayalin içinde olmak, fantastik roman, gerçeklik algısının kırılması şeklindedir. Öğrenciler bu kodları insanın hayal ettiği şeyi yaşayabilmesi, sınırsız hayal gücü imkânı sunması ve hayalini yansıtabileceği bir platform olması gibi gerekçeler ile açıklamıştır.

Aşağıdaki görüşlere göre öğrencilerin Metaverse ortamını hayal ettikleri ancak gerçekleştiremedikleri şeylere ulaşabilecekleri bir ortam olarak canlandırdıkları, aynı zamanda bu ortamın sunduğu imkanlar doğrultusunda beklentilerinin yüksek olduğu görülmektedir. "Hayal odağı" kategorisindeki metaforları öne süren bazı öğrencilerin görüşleri şunlardır:

"Olmasını arzu ettiğimiz bir hayal dünyasıdır. Çünkü bireysel olarak gücümüzün yetmediği fakat arzuladığımız şekilde canlandırabileceğimiz bir evrendir. (K6)"

“Hayal edilen şeyin içinde olmak gibidir. Çünkü hayal ettiğimiz şey aslında yoktur ama biz onun içinde varmışız gibi düşünürüz ve bunu gerçek gibi hissederiz. (K86)”

“Metaverse hayal dünyası gibidir. Çünkü bütün hayal edebileceğimiz düşünceleri, gerçekleştirmek istediğimiz yaşantıları bütün olanaklarıyla, seçeneklerle aydınlığa çıkartır. (K158).”

Tablo 5. “Dünya Odağı” kategorisindeki metaforlar

Metafor	Gerekçeler	Katılımcılar	f
Sınırsız dünya (x4)	Hayal gücü sınırlanmadan istenilen her şey yapılabilir.	K12, K19, K25, K33, K35, K75,	19
İkinci bir hayat	Gerçek hayatta yapamayacağımız şeyleri	K76, K102,	
Yeni bir dünya (x5)	yapabilme imkânı vardır.	K114, K118,	
Dijital dünya (x2)	Gerçek dünya örneğidir.	K120, K133,	
Çağ ötesi dünya	İleride teknoloji dünyaya hâkim olacaktır.	K142, K145,	
Teknolojik dünya	İnternet üzerinden her şey yapılabilir.	K146, K152,	
Başka bir dünya	Başka bir ortamda yeniden doğmuş gibi olunur.	K164, K165,	
Başka bir dünya	Kişinin yorumuna göre distopik ya da ütöpik olabilir.	K170.	
Gerçek ötesi dünya	Sonsuz deneyim fırsatı vardır.		
Yeni açan çiçek	Teknoloji ile gerçek ötesi şeyler oluşturulur.		
Bebek	Yepyeni özellikleri olan bir hayattır.		
Bireysel dünya	Yolun başındayız, keşfedilecek, öğrenilecek çok şeyi var.		
	Herkes farklı fikirler ve bakış açıları ile oradadır.		

Bu kategoriye ilişkin sınırsız dünya, ikinci bir hayat, yeni bir dünya ve dijital dünya gibi kodlar belirlenmiştir. Öğrenciler başka bir dünyada yeniden doğmuş gibi olacaklarını, distopik ya da ütöpik bir dünya olabileceğini, herkesin farklı fikir ve bakış açılarıyla Metaverse dünyasında var olacaklarını belirtmişlerdir. “Dünya odağı” kategorisindeki metaforları öne süren bazı öğrencilerin görüşleri şunlardır:

“Metaverse yeni bir dünya gibidir. Çünkü farklı Metaverse evrenlerinde yeni dünyalarda kendimiz olarak varız. Bazı Metaverse evrenler gerçek dünya örneklemeyle yapılmıştır. Bazıları da tasarım olarak yaratılmıştır. (K12)”

“Metaverse çağ ötesi ve teknolojik dünya gibidir. Çünkü ileride dünyaya sadece teknoloji hâkim olacaktır ve Metaverse bunların sonucunda oluşacaktır. (K35)”

Tablo 6. “Ticari Odak” kategorisindeki metaforlar

Metafor	Gerekçeler	Katılımcılar	f
Kolay kazanç dünyası	Teknoloji ile gerçek dünyadan daha fazla para kazanmak mümkündür.	K7, K159, K162	3
Dijital ticaret	Gerçek hayattaki girişimcilik ve pazarlama		
Sanal ortamda ticaret	eylemleri sanal platformda gerçekleştirme fırsatı sunar.		

Metaverse kavramına ilişkin 3 öğrenci ticaret ile ilişkili yorumlar yapmıştır. Metaverse ortamında ticarî fırsatlar olabileceği, hatta gerçek dünyadan daha fazla para kazanmanın mümkün olduğu vurgulanmıştır. “Ticarî odak” kategorisindeki metaforları öne süren bazı öğrencilerin görüşleri şunlardır:

“Metaverse kolay kazanç dünyası gibidir. Çünkü, teknolojik gelişmeler ile günümüz dünyasından çok sanal dünyada vakit geçiriyoruz. Bu da teknolojiyle birlikte daha kolay para kazanma yolları aramamıza sebep oldu. Metaverse de normal hayatta kazanılabilecek paradan çok daha fazlasına kolay bir şekilde sahip olmak mümkün. (K7)”

“Metaverse dijital alanda, gerçek hayatın girişimcilik ve pazarlama alanlarını yaşaması gibidir. Çünkü ana unsurun ilk adımı bir girişim hareketi ile gerçekleşerek ticareti dijital platforma dökmektir. (K162)”

Tablo 7. “Oyun Odağı” kategorisindeki metaforlar

Metafor	Gerekçeler	Katılımcılar	f
Oyun dünyasında yaşamak (x4)	Gerçek dünya ile arasında ciddi fark var, oyuna benzer.	K9, K22, K69, K98, K109, K112,	7
Video oyunu (x3)	İnsanları fiziksel olarak değil zihinsel olarak bağlar. Temelleri oyuna dayanır. Dijital dünyada karakteri insan olan bir hareketlilik sağlar.	K123	

Metaverse kavramına ilişkin bu kategoride oyun ile ilgili metaforlar yer almaktadır. Öğrenciler gerekçe olarak Metaverse dünyasının temellerinin oyuna dayandığını, gerçek dünya ile arasında fark olup bir çeşit oyuna benzediğini ifade etmişlerdir. “Oyun odağı” kategorisindeki metaforları öne süren bazı öğrencilerin görüşleri şunlardır:

“Oyun dünyasıdır. Gerçeklikle arasında çok ciddi farklar vardır fakat ilerleyen dönemlerde bu durum değişebilir. (K9)”

“Metaverse oyun gibidir. Çünkü daha önceki temelleri oyunlardan gelmiştir. Sanal bir ortamdır. Geliştirilebilir ama asla gerçeğe yaklaşacak kadar iyi olamaz. Olabilecekler sınırlı yapıdadır. (K69)”

Tablo 8. “Distopik Odak” kategorisindeki metaforlar

Metafor	Gerekçeler	Katılımcılar	f
Salgın	Zamanla her şeyi ele geçiriyor.	K1, K29, K41,	8
Geleceği olmayan popüler bir oluşum	Sanal bir evrende yaşayacak kadar dijitalleşemeyiz.	K42, K55, K74, K96, K111.	
Körlük	Gerçek dünyayı görmemizi engeller.		
Boşluk	Sonu bilinmeyen bir şeydir.		
Kara delik (x2)	Teknoloji içine düştükçe seni sürükler.		
Sahte	İçi ve sınırları bilinmiyor.		
Gri dünya	Gerçek dışıdır. Distopik bir dünyadır.		

Bu kategoride Metaverse kavramına ilişkin salgın, geleceği olmayan anlık popüler bir oluşum, körlük, boşluk, kara delik, sahte, gri dünya gibi metaforlar kodlanmıştır. Öğrenciler gerekçe olarak Metaverse ortamının zamanla her şeyi ele geçireceğini, gerçek dünyayı görmemizi engellediğini, sonu bilinmeyen ve gerçek dışı bir şey olduğunu açıklamışlardır. “Distopik odak” kategorisindeki metaforları öne süren bazı öğrencilerin görüşleri şunlardır:

“Metaverse salgın gibidir çünkü zamanla her şeyi ele geçiriyor. Faydası ve zararları birbirini hala dengeleyemedi. (K29)”

“Metaverse körlük gibidir. Çünkü sanal evrende gerçek dünyayı görmemizi engeller. (K42)”

“Metaverse boşluk gibidir sonu bilinmez. (K55)”

“Metaverse karadelik gibidir çünkü içini şu an bilemiyoruz ve sınırını göremiyoruz. Aynı zamanda karadelik gibi ilgi çekicidir. (K111).”

Yapılan yorumlar incelendiğinde Metaverse kavramına ilişkin öğrencilerin zihinlerinin bilinmezliklerle dolu olduğu görülmektedir. Bu bilinmezliğin beraberinde merak duygusunu da tetiklediği ifade edilmiştir.

Tablo 9. “Gelecek Odağı” kategorisindeki metaforlar

Metafor	Gereççeler	Katılımcılar	f
Gelecek (x5)	Yaratıcılıkla inanılmaz teknolojik gelişmelere	K45, K100, K105,	9
Geleceğin teknolojisi	ufuk açacak	K127, K128,	
Yenilik	Teknoloji ile her geçen gün ilerliyor.	K132, K136,	
4. boyut	Gelecekte yaşanabilecek şeyleri şu an sanal ortamda yaratmaya çalışıyor.	K163, K168.	
Büyük etkileri olacak	Çılgınlık. Hayata yeni bir boyut kazandıracak. Önümüzdeki yıllarda teknolojiye daha fazla bağımlı bir hayat süreceğiz.		

Öğrencilerin Metaverse kavramına ilişkinin metaforlarının gelecek kavramı ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Gelecekte yaşanabilecek, teknoloji ile gelişecek, çılgınca ve hayata yeni bir boyut kazandıracak ortam olduğundan bahsetmişlerdir.

“Metaverse gelecek gibidir. Çünkü Metaverse gelecekte yaşanması beklenen şeyleri şu anki hayatımızda sanal ortamda yaratmaya çalışan bir platformdur aslında. Geleceğin para birimleri, geleceğin şirketleri, oyunları, yapay zekalar yer alır bu platformda. (K105).”

Tablo 10. “Dijital Ağ Odağı” kategorisindeki metaforlar

Metafor	Gereççeler	Katılımcılar	f
Arama motoru	İçinde tüm sanal âlem var.	K23, K 57, K61.	3
İnternet	Fiziksel bir ortam değildir.		
Sosyal bir medya	Diğerlerinden farklı olarak 3 boyutlu bir sosyal medya ortamıdır.		

Bu kategoride öğrencilerin Metaverse'ü dijital ağ ile ilgili kavramlara benzettiği görülmektedir. Gerekçe olarak içinde tüm sanal alemin olduğu, 3 boyutlu bir sosyal medya ortamına benzediği gibi yorumlar yapılmıştır. "Dijital ağ odağı" kategorisindeki metaforları öne süren bazı öğrencilerin görüşleri şunlardır:

"Metaverse şu an kullandığımız arama motorları gibidir. Çünkü tüm sanal alemi içinde barındırır. (K23)."

"Metaverse internet gibidir çünkü fiziksel değildir. (K61)"

Öğrenci görüşleri analiz edilirken 9 öğrencinin Metaverse'ü herhangi bir metafor ile ilişkilendirmeyerek "bilmiyorum" cevabını verdikleri tespit edilmiştir. Belirtilen kategoriler dışında bazı metaforlar ise gösterge, ilaç, yeryüzündeki gerçeklik, robot insan, mürekkep şeklinde kodlanmıştır ancak herhangi bir kategori altında gruplandırılmamıştır.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin "Metaverse" kavramına ilişkin algılarını, metaforlar aracılığıyla incelemektir. Metaverse kavramına ilişkin metaforlar analiz edildikten sonra oluşturulan kodlar kategorize edilerek "kurgu odağı", "bilinç dışı odağı", "sanal odak", "hayal odağı", "dünya odağı", "ticari odak", "oyun odağı", "distopik odak", "gelecek odağı" ve "dijital ağ odağı" olmak üzere 10 farklı kategori altında toplanmıştır. Her bir metafor en az 3 öğrenci tarafından dile getirilmiştir. Belirtilen kategoriler dışında bazı metaforlar ise gösterge, ilaç, yeryüzündeki gerçeklik, robot insan, mürekkep şeklinde kodlanmıştır ancak herhangi bir kategori altında gruplandırılmamıştır. Metaverse hakkında herhangi bir fikri olmayan ve "bilmiyorum" şeklinde görüş bildiren öğrenciler de mevcuttur.

En çok metafor üretilen kategori "sanal odak" olarak belirlenmiştir. Öğrenciler, Metaverse'ün çevrimiçi sanal bir ortam olduğu, gerçek dünyanın internete yansması şeklinde oluştuğu, gerçeklik algısının sanal ortamda hayat bulduğu ve ekranda varlığını hissettiren soyut bir dünya olduğu gibi gerekçeler ile sanal dünya, sanal yaşam, simülasyon, sanal gerçeklik gibi metaforlar üretmişlerdir. Literatürde de benzer olarak Metaverse'e yönelik birçok tanımda Metaverse'ün gerçek dünyanın dışında 'sanal olma' özelliğinin vurgulandığı görülmektedir (Dionisio vd., 2013; Koçak, 2023; Novak, 2022; Park & Kim, 2022; Zhao vd., 2022).

Sanal odaktan sonra öğrenciler tarafından Metaverse'e ilişkin en çok üretilen metaforlar "dünya odağı" kategorisi altında toplanmıştır. Öğrenciler Metaverse'ü ikinci bir dünya, yeni bir hayat, dijital dünya gibi metaforlar ile tanımlamıştır. Dünya ile ilgili yapılan metaforlarda Metaverse'e ilişkin genelde umut dolu ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Literatürde Metaverse'ün çeşitli sıfatlarla beraber (sanal dünya, dijital dünya vb.) başka bir dünya olarak nitelendirildiği pek çok çalışmaya rastlamak mümkündür (Babur, 2022; Novak, 2022; Park & Kim, 2022; Zhao vd., 2022).

En az dünya odağı kadar metafor üretilen bir diğer kategori "hayal odağı" olarak belirlenmiştir. Hayal, hayal dünyası, hayalin içinde olmak, fantastik roman, gerçeklik algısının kırılması şeklinde metaforlar kullanan öğrencilerin Metaverse dünyasına ilişkin insanın hayal ettiği şeyi yaşayabilmesi, sınırsız hayal gücü imkânı sunması ve hayalini yansıtabileceği bir platform şeklinde düşünceleri olduğu görülmektedir. Ayrıca "bilinç dışı odak" kategorisinde öğrencilerin Metaverse'ü rüya olarak anlattıkları

tıpkı rüya gibi bilinç dışı anlamlar yükledikleri tespit edilmiştir. Gerçek dünyadan uzak ve gerçek hayatta isteyip de yapılamayan şeylere imkân veren ve olumlu özelliklerine vurgu yapılan bir ortam olduğunu vurgulamışlardır. Bir öğrenci rüya gibi olumlu anlamların aksine kâbus metaforunu kullanarak olumsuz bir anlam içerdiğini de ifade etmiştir. Hayal ve bilinç dışı odağındaki metaforlar Mystakidis (2022) tarafından vurgulanan 'Metaverse'ün gerçek dünyada yapılabilecek şeylerin dışında birçok şeyi yapmaya imkân veren sınırsız olma özelliği' ile uyumludur.

Metaverse kavramına ilişkin üretilen metaforlardan olumlu ve umut dolu anlamlar içeren bir diğer kategori de "gelecek odağı" kategorisidir. Öğrenciler Metaverse kavramına ilişkin gelecekte yaşanabilecek, teknoloji ile gelip geçecek, çılgınca ve hayata yeni bir boyut kazandıracak umut dolu bir ortam içerikli metaforlar üretmişlerdir. Bu metaforlar Metaverse'ün geleceğine dair yapılan araştırmalarda öne sürülen, Metaverse'ün gelecekte bir çok yönden büyük potansiyele sahip olduğuna dair araştırma sonuçları ile uyumludur (McKinsey & Company, 2022; Pew Research Center, 2022).

Umut dolu metaforların yanı sıra bazı öğrencilerin Metaverse'e ilişkin algılarının umutsuzluk içerdiği görülmüştür. Bu metaforlar "distopik odak" kategorisi altında toplanmıştır. Öğrenciler Metaverse kavramına ilişkin salgın, geleceği olmayan anlık popüler bir oluşum, körlük, boşluk, kara delik, sahte, gri dünya gibi metaforlar kullanmıştır. Bu ortamın zamanla her şeyi ele geçireceğini, gerçek dünyayı görmemizi engellediğini, sonu bilinmeyen ve gerçek dışı bir şey olduğunu ifade etmişlerdir. Kuş (2021) ile Oleksy ve arkadaşlarının (2023) Metaverse'e yönelik algıları araştırdıkları çalışmalarında da benzer şekilde distopik görüşlerin yer aldığı görülmektedir.

Metaverse kavramına ilişkin oyun ile ilgili metaforlar ise "oyun odağı" kategorisi altında toplanmıştır. Metaverse'ü oyun olarak algılayan öğrenciler, Metaverse'ün temellerinin oyuna dayandığını, gerçek dünya ile arasında fark olup bir çeşit oyuna benzediğini ifade etmişlerdir. Oyun odağındaki metaforlar Gibson (2022) tarafından vurgulanan "Metaverse'ün daha çok oyun dünyasında varlığını göstermesi" görüşü ile ilgili olabilir.

Öğrencilerin Metaverse'e ilişkin kullandıkları metaforlar ütopya, film, tiyatro, kurgusal dünya, bilim kurgu filmi, kurgu gibi kodlarla "kurgu odağı" kategorisi altında toplanmıştır. Metaverse'ün gerçek dünyadan kopuk, bugünkü teknolojik imkanlar ile ulaşılamayacak hayal bir dünya olduğunu ifade eden öğrenciler kavramı internet ortamında oynadıkları oyunlara benzetmişlerdir. Metaverse için bazı çalışmalarda, öğrencilerin metaforlarına benzer şekilde 'kurgusal evren' kavramının kullanıldığı görülmektedir (Özkahveci vd., 2022; Türk, 2022).

Metaverse ortamını ticaret yapılan ve çok para kazanılması mümkün olan bir ortam olarak algılayan öğrencilerin kullandıkları metaforlar "ticari odak" kategorisi altında toplanmıştır. Metaverse ortamında gerçekleştirilecek ticari faaliyetlerin gerçek dünyada olduğundan daha fazla gelir getireceği vurgulanmıştır. Metaverse'te de kripto para birimleri ile ticari faaliyetlerin yürütülüyor olması ve son zamanlarda kripto para birimlerinin popüler hale gelmesi (Vidal-Tomás, 2022), öğrencilerin Metaverse'ü daha çok ticarî odaklı algılamalarına neden olmuş olabilir.

Bazı öğrencilerin ise Metaverse ortamını günümüzde kullanılan sosyal medya ortamlarına benzettiği, sanal alemini içerdiği ve bir çeşit dijital ağa benzeterek bu

doğrultuda metaforlar kullandıkları görülmüştür. Bu metaforlar ise “dijital ağ odağı” kategorisi altında toplanmıştır. Moro-Visconti'nin (2022, s. 515) Metaverse'e yönelik tanımında Metaverse'ün 'dijital olma' özelliğine vurgu yaptığı görülmektedir. Neticede Metaverse, dijital teknolojilerin bir parçasıdır.

Öneriler

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin Metaverse algıları metaforlar aracılığıyla keşfedilmeye çalışılmıştır. Başka araştırmalarda farklı öğrenim seviyelerinden öğrencilerin Metaverse'e yönelik algıları incelenebilir. Öğrenciler dışında farklı çalışma grupları ile de araştırmalar yapılabilir. Ayrıca farklı araştırma yöntemleri kullanılarak öğrencilerin Metaverse'e ilişkin algıları, kullanım durumları, geleceğe yönelik beklentileri incelenebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* (Samsun Üniversitesi Rektörlüğü, Etik Kurulu Başkanlığının 22.02.2023 Tarih, E-59760180-050.02.04-50637 sayılı, 2023-14 sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.) * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%60) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* (Samsun University Rectorate Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 22.02.2023, numbered E-59760180-050.02.04-50637, numbered 2023-14.) * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%40), 2. Author (%60) Writing up: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça / References

- Arslan, E. (2022). Validity and Reliability in Qualitative Research. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, 51, 395-407. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1116878>
- BBC. (2020, Kasım 16). Lil Nas X performs his first virtual concert on Roblox. *BBC*. <https://www.bbc.co.uk/newsround/54951670>
- Babur, Y. (2022). Metaverse Ağında Turizm Endüstrisinin Rolü. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*. 4(1), 91-101.
- Berkeley News. (2020, Mayıs 16). *Watch Blockeley, UC Berkeley's online Minecraft commencement*. <https://news.berkeley.edu/2020/05/16/watch-blockeley-uc-berkeley-online-minecraft-commencement/>
- Berktan, H. (2022). Epic Games 2 milyar dolarlık metaverse yatırımı aldı. *bloomberght.com*. <https://www.bloomberght.com/epic-games-2-milyar-dolarlik-metaverse-yatirimi-aldi-2303981>
- Brown, A. (2021, Ekim 25). Facebook Expects Metaverse Project Will Cost At Least \$10 Billion—In 2021 Alone. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/abrambrown/2021/10/25/facebook-expects-metaverse-project-will-cost-at-least-10-billion-in-2021-alone/?sh=36e29d4f25b4>
- Creswell, J. V. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches*. Sage Publications.
- Crypto Adventure. (2023, Ocak 12). *The Creator Economy In The Metaverse*. <https://cryptoadventure.com/community/articles/the-creator-economy-in-the-metaverse/#:~:text=The%20creator%20economy%20in%20the%20metaverse%20refers%20to%20the%20economic,models%2C%20music%2C%20and%20videos.>
- Çelikkaya, G. (2021). *Metaverse nedir? Neden gelecekte internetin yerini alacak?* <https://webrazzi.com/2021/11/07/metaverse-nedir-ve-neden-gelecekte-internetin-yerini-alacak/>
- Dionisio, J. D. N., Iii, W. G. B., & Gilbert, R. (2013). 3D Virtual worlds and the metaverse: Current status and future possibilities. *ACM Computing Surveys*, 45(3), 1-38. <https://doi.org/10.1145/2480741.2480751>
- Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Baabdullah, A. M., Ribeiro-Navarrete, S., Giannakis, M., Al-Debei, M. M., Dennehy, D., Metri, B., Buhalis, D., Cheung, C. M. K., Conboy, K., Doyle, R., Dubey, R., Dutot, V., Felix, R., Goyal, D. P., Gustafsson, A., Hinsch, C., Jebabli, I., ... Wamba, S. F. (2022). Metaverse beyond the hype: Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, 66, 102542. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2022.102542>
- Gibson, D. (2022, Ocak 21). *Roblox or sandbox: Which platforms will decide the future of the metaverse?* <https://www.thedrum.com/news/2022/01/21/roblox-or-sandbox-which-platforms-will-decide-the-future-the-metaverse>
- Görün, M., Erdem, N. & Kara, G. (2023), "Z kuşağının "Siyaset" Kavramına Dair Metaforik Algılarının Ölçülmesi", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, S.6(1), 1-27,

Doi: <https://doi.org/10.33712/mana.1256510>

Güneş, A., & Fırat, M. (2016). Açık ve uzaktan öğrenmede metafor analizi araştırmaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 115-129.

Koçak, D. (2023). Web 1,0'dan Web 3,0'a Metaverse'ün Gelişimi Ve Sunduğu Fırsatlar. *Yeni Medya Elektronik Dergi*.7(2), 97-113.

Kuş, O. (2021). Metaverse: 'Dijital Büyük Patlamada Fırsatlar Ve Endişelere Yönelik Algılar. *Intermedia International E-Journal*, 8(15), 245-266. <https://doi.org/10.21645/intermedia.2021.109>

Küçükşabanoğlu, Z., & Kılıç, V. (2022). *AİPA Gelecek Araştırması: Toplumda Metaverse Algısı: Sosyal Etki Kantitatif Araştırma Raporu*. Yapay Zeka Politikaları Derneği.

Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). The Metaphorical Structure of the Human Conceptual System. *Cognitive Science*, 4(2), 195-208. https://doi.org/10.1207/s15516709cog0402_4

McKinsey & Company. (2022). *Value creation in the metaverse*. <https://www.mckinsey.com/capabilities/growth-marketing-and-sales/our-insights/value-creation-in-the-metaverse>

Meta. (2021). *Our Story*. <https://about.meta.com/company-info/>

Meta. (2023). *Meta Horizon Workrooms*. <https://www.meta.com/work/workrooms/>

Mete, M. H. (2023). Dijital Oyunların Geleceğinde Metaverse Etkisi . *TRT Akademi*, 8 (17), 294-317. DOI: 10.37679/trta.1198870

Miles, B. W., & Jozefowicz-Simbeni, D. M. H. (2010). Naturalistic inquiry. İçinde B. A. Thyer (Ed.), *The Handbook of Social Work Research Methods* (ss. 722-745). SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781544364902>

Moro-Visconti, R. (2022). Metaverse: A Digital Network Valuation. İçinde R. Moro-Visconti, *The Valuation of Digital Intangibles* (ss. 515-559). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-09237_4_18

Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia*, 2(1), 486-497. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia2010031>

Novak, K. (2022). Introducing the Metaverse, Again! *TechTrends*, 66(5), 737-739. <https://doi.org/10.1007/s11528-022-00767-0>

NVIDIA. (2023). *NVIDIA Omniverse*. <https://www.nvidia.com/en-us/omniverse/>

Oleksy, T., Wnuk, A., & Piskorska, M. (2023). Migration to the metaverse and its predictors: Attachment to virtual places and metaverse-related threat. *Computers in Human Behavior*, 141, 107642. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107642>

Özdemir, A., Vural, M., Süleymanoğulları, M., & Bayraktar, G. (2022). What Do University Students Think About The Metaverse? *Journal of Educational Technology and Online Learning*. <https://doi.org/10.31681/jetol.1151470>

Özkahveci, E., Civek, F., & Ulusoy, G. (2022). Endüstri 5.0 Döneminde Metaverse (Kurgusal Evren)'ün Yeri. *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*, 8(50), 398-409.

Park, S.-M., & Kim, Y.-G. (2022). A Metaverse: Taxonomy, Components, Applications, and Open Challenges. *IEEE Access*, 10, 4209-4251. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3140175>

Patton, M. (1999). Enhancing the quality and credibility of qualitative analysis. *HSR: Health Services Research*, 34(5), 1189-1208.

Patton, M. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Sage.

Pew Research Center. (2022). *The Metaverse in 2040*. <https://www.elon.edu/u/imagining/surveys/xiv-2022/future-of-metaverse-web3-2040/>

Rees, K. (2022, Şubat 16). *These 8 Tech Giants Have Invested Big in the Metaverse*. <https://www.makeuseof.com/companies-investing-in-metaverse/>

Saban, A. (2008a). İlköğretim I. Kademe öğretmen ve öğrencilerinin bilgi kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *İlköğretim Online*, 7(2), 421-455.

Saban, A. (2008b). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55(1), 459-496.

The Palace Museum. (2019). *Cooperation with Tencent to Further Develop the "Digital Palace Museum"*. <https://en.dpm.org.cn/about/news/2019-09-18/3089.html>

Türk Dil Kurumu. (2022). *Metafor*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/>

Türk, T. (2022). The Concept of Metaverse, Its Future and Its Relationship with Spatial Information. *Advanced Geomatics*, 2(1), 17-22.

Vidal-Tomás, D. (2022). The new crypto niche: NFTs, play-to-earn, and metaverse tokens. *Finance Research Letters*, 47, 102742. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.102742>

Wang, M., Yu, H., Bell, Z., & Chu, X. (2022). Constructing an Edu-Metaverse Ecosystem: A New and Innovative Framework. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 15(6), 685-696. <https://doi.org/10.1109/TLT.2022.3210828>

Wang, Y., Su, Z., Zhang, N., Xing, R., Liu, D., Luan, T. H., & Shen, X. (2023). A Survey on Metaverse: Fundamentals, Security, and Privacy. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 25(1), 319-352. <https://doi.org/10.1109/COMST.2022.3202047>

Zhang, X., Chen, Y., Hu, L., & Wang, Y. (2022). The metaverse in education: Definition, framework, features, potential applications, challenges, and future research topics. *Frontiers in Psychology*, 13, 1016300. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1016300>

Zhang, Y., & Wildemuth, B. M. (2009). *Unstructured interviews. Applications of social research methods to questions in information and library science*. Exeter: Libraries Unlimited.

Zhao, Y., Jiang, J., Chen, Y., Liu, R., Yang, Y., Xue, X., & Chen, S. (2022). Metaverse: Perspectives from graphics, interactions and visualization. *Visual Informatics*, 6(1), 56-67. <https://doi.org/10.1016/j.visinf.2022.03.002>

2023, 12 (2), 1196-1211 | Araştırma Makalesi

Mağcan Cumabayulı'nın Üç Şiirinde Doğu-Batı Sembolü

Yılmaz BACAKLI¹

Öz

Şiirler, içerisinde doğdukları dönemin düşünce ve duyu dünyasından 'edebî akım'lar marifetiyle etkilenir. Şiirin hem içeriğini hem tekniğini etkileyen akımlardan biri olan sembolizm XIX. asrın sonunda Avrupa'da ortaya çıkar. Bu akımın ortaya çıkışı hisleri yok sayan ve insanı meta noktasına indirgeyen realizme bir tepki olarak değerlendirilebilir.

Modern Kazak edebiyatının kurucularından Mağcan Cumabayulı Rus edebiyatı üzerinden tanıdığı sembolizm akımını şiirlerinde yaygın olarak kullanır. Rus sembolistlerinden etkilenen Cumabayulı, sembolizmi gerçeğe sırtını dönmek için kullanmaz. Bu edebî akım onda kuru bir taklit seviyesinde kalmaz. Şair, sembolizme Kazak edebiyatının karakterine uygun özgün bir hâl kazandırarak gelecek nesillere model olur. Zengin telkin ve çağrışım imkânlarıyla semboller, onun şiirinde gerçeğin okuyucu tarafından tüm boyutlarıyla hissedilmesini sağlar.

Şairin 'Ot/Ateş, Payğambar/Peygamber, Künşığıs/Doğu' başlıklı şiirlerinin merkezinde yer alan 'Doğu' sadece bir yön adı olarak kullanılmaz. Bu kavram, şair tarafından özgün bir içerikle yeniden inşa edilerek sembolleştirilir. Doğu; şiirlerde kişileştirilerek bir tutumun, duruşun, kültürün, düşüncenin temsilcisi hâline getirilir. Şiirlerde Batı ile temsil edilen ve dünyayı kana bulayan kötülük odaklarına karşılık Doğu, bu kötülük odaklarının bile iyiliği için çaba gösteren bir kültüre sahiptir. Bu kültürün sahipleri, yaşadıkları ataletin sonrasında yeniden dünyaya hizmet etmek için bir merhamet ve aydınlık mücadelesine girer.

Mağcan, dünyayı kasıp kavuran sömürgeci anlayışı Batı sembolü ile gözler önüne sererken çarenin de tarihi ve kültürü bakımından zulüm ve sömürüye hiç tevessül etmeyen Doğu'da olduğuna işaret eder. Onun şiirlerinde Doğu ile kastedilen yeni kültür coğrafyası daha çok Türk coğrafyasıdır. Tekniği ve içeriği yönüyle Kazak şiirinin modern örneklerinden biri olan üç şiirinde şair, çevresinde olup bitenlere karşı insanî ve millî bir tutum içerisindedir.

Anahtar Kelimeler: Mağcan Cumabayulı, Kazak Edebiyatı, Şiir, Sembolizm, Doğu, Batı.

Bacaklı, Y. (2023). Mağcan Cumabayulı'nın Üç Şiirinde Doğu-Batı Sembolü . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1196-1211 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1273270>

Geliş Tarihi	29.03.2023
Kabul Tarihi	29.06.2023
Yayın Tarihi	30.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğretim Görevlisi Bolu Abant İzzet Baysal üniversitesi, Türkiye, yilmazbacakli@ibu.edu.tr / ORCID:0000-0001-6128-5482

2023, 12 (2), 1196-1211 | Research Article

East-West Symbol in Three Poems of Magcan Cumabayuli

Yılmaz BACAKLI¹

Abstract

Poems are influenced by the world of thought and emotion of the period in which they were born, by means of 'literary movements'. Symbolism, one of the movements affecting both the content and technique of poetry, emerged in Europe at the end of the 19th century.

Magcan Cumabayuli, one of the founders of modern Kazakh literature, widely uses the symbolism movement he knows through Russian literature in his poems. Influenced by Russian symbolists, Cumabayuli does not use symbolism to turn his back on reality. Symbols with rich suggestion and connotation possibilities enable the reader to feel the truth in all its dimensions in his poetry.

'East', which is at the center of the poet's poems titled 'Ot/Fire, Payğambar/Prophet, Künşiğis/East', is not only used as a direction name. This concept is symbolized by the poet by reconstructing it with an original content. East; In poems, it is personified and made the representative of an attitude, stance, culture and thought. In contrast to the evil foci, which are represented by the West in the poems and smear the world with blood, the East has a culture that strives for the good of even these evil foci. The owners of this culture embark on a struggle of compassion and enlightenment to serve the world again after the inertia they have experienced.

Magcan, while revealing the colonialist understanding that ravaged the world, with the symbol of the West; points out that the solution is in the East, which has never resorted to oppression and exploitation in terms of its history and culture. In his three poems, which are modern examples of Kazakh poetry in terms of techniques and content, the poet has a humane and national attitude towards what is happening around him.

Keywords: Magcan Cumabayuli, Kazakh Literature, Poetry, Symbolism, East, West.

Bacaklı, Y. (2023). East-West Symbol in Three Poems of Magcan Cumabayuli . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 1196-1211 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1273270>

Date of Submission	29.03.2023
Date of Acceptance	29.06.2023
Date of Publication	30.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr. Lecturer Bolu Abant İzzet Baysal University, Türkiye, yilmazbacakli@ibu.edu.tr / ORCID:0000-0001-6128-5482

Giriş / Introduction

Kuzey Kazakistan'ın Bulaev kasabasında 25 Haziran 1893'te varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Cumabayulı'nın doğduğu yıllarda Türkistan coğrafyasının tamamı Çarlık Rusyası'nın işgali altındadır. Ancak işgal ve sömürü düzenine karşı Türkistan halkının ve özelde Kazak Türklerinin asırlardır devam eden direnişi Çarlık ordularının acımasız müdahalelerine, zulmüne ve kıyımlarına rağmen bitmek bilmez (Bacaklı, 2014: 17-18). Mağcan ilk eğitimini bir Rus baskınından kaçarak köylerine sığınan Başkurt Türkü genç aydın Ahiya Akanov'dan alır. Babası Mağcan'ın daha küçük yaşlarda ortaya koyduğu gayret ve isteği görünce onu molla olarak yetiştirmek arzusuyla Kızılcar'daki medreseye gönderir (Özdemir, 2011: 200-201).

1905-1910 yılları arasında Kızılcar'da aldığı medrese eğitimi sayesinde Arapça ve Farsça öğrenen, Doğu edebiyatının klasiklerini ve tarihini tanıma fırsatı bulan Mağcan, bu dönemde yazmaya başladığı ilk şiirlerden itibaren milleti merkeze alan toplumsal temalar üzerine yoğunlaşır (Zhiyenbayev, 2016: 34). Kazak edebiyatının kurucu ismi Abay'ın eserleriyle tanışması da ondaki millî duygu ve düşünüş biçimini şekillendirir.

Mağcan Cumabayulı özel dersler ararak öğrendiği Rusça sayesinde Doğu edebiyatı yanı sıra Batı edebiyatı klasiklerini de okumaya başlar. Böylece her iki edebî ekolü de inceleme fırsatı bulan Cumabayulı, eserlerinde hem Doğu hem de Batı edebiyatının üslup ve teknik özelliklerini sentezleyerek kullanır (Altınmakas, 2014: 341).

Mağcan Cumabayulı sadece şair olarak değil, donanımlı bir aydın olarak milletin ihtiyaç duyduğu bilgi birikimiyle ve mücadeleci kişiliğiyle hem Çarlık hem de Sovyet Rusya tarafından bir tehdit olarak algılanır. 1929 yılından başlayarak sürekli gözetim altında tutulan Mağcan'ın sürgünler, takipler, baskılar ve işkencelerle süren hayatı 1938 yılında kendisiyle beraber kurşuna dizilen yaklaşık 980 kişiyle birlikte noktalanır (Ercilasun, 2018: 58-60).

Mağcan Cumabayulı kırk beş yıllık ömrüne büyük bir mücadeleyi sığdırır. Onun şiiri, Kazak Türklüğünü ve tüm Türk dünyasını her anlamda istiklâl kavuşturma davası şeklinde adlandırılabilir bu büyük mücadelenin aracıdır. Mağcan'ın şiirlerinin omurgasını oluşturan bu mücadele anlaşılmanan eserlerini anlamak mümkün değildir (Ömeroğlu, 2018: 38).

Mağcan Cumabayulı Şiirinde Sembolizm

Sembolizm Rönesans ve reform hareketleri sonrası gelişen Aydınlanma Çağının etkisiyle; adeta yeni bir din olarak sistemleştirilen pozitivizm, determinizm ve materyalizmin gerçeği sınırlayan ve ruhu yok sayan anlayışına karşı bir arayışın sonucu ortaya çıkar. Realizm, natüralizm ve parnasizmin ruhu ve sezgiyi yok sayarak gerçeği somut ölçütler üzerinden tanımlamasına karşı çıkan sembolistler onların düşüncelerine karşı özellikle Alman filozoflar Kant ve Schopenhauer'in, Fransız filozof Bergson'un idealist, kötümser ve ruhçu felsefelerinden hareketle yeni bir sanat anlayışı ortaya koyar (Çetişli, 2013: 115-117).

Sembolizm Rus sanatı ve edebiyatında da ideali yitirdiğine inanan sanatkârların kötümserlikle dolu arayışları sonucunda doğar. Halkçı anlayışın çöküşü, liberal burjuva aydınların yaşananlar sebebiyle kapıldığı karamsarlık duygusu, hiçbir şeyin yolunda gitmediğine dair şikâyetler, karmaşa ve kırılganlıklar dönemin karakteristiğidir (Üçgül, 2002: 244).

Rus sembolizmi üç esaslı grup tarafından temsil edilir. İlk grup içerisinde yer alan N. Minski, D. Merejkovskiy, Z. Gippius sembolizmin tanrı arayışına hizmet etmesi, idealin ve düşüncenin din temelli olması gerektiğini savunur. Hayatı empresyonist algılayışlarla sanata taşımayı, kelimeleri ciddi anlamda değerli kılarak zenginleştirip sembolleştirmeyi savunan 'saf sanat' taraftarı olan 'Büyük Sembolistler' olarak adlandırılan ikinci grup ise V. Bryusov ile K. Balmont tarafından yönlendirilir. 'Küçük Sembolistler' olarak adlandırılan A. Bely, V. İvanoviç İvanov, A. Aleksandroviç Blok, V. Sergeyeviç Solovyev gibi isimler ise 'saf sanat' anlayışını, pasifliği ve romantik hayâl dünyasına kaçışı reddederek dünya gerçekliği ile sanatın bağlı olduğunu ve güzelliğin yardımıyla tüm çirkinliklerin ortadan kaldırılabilceğini savunurlar. (Üçgül, 2002: 245-251).

Mağcan Cumabayulı'nın şiirlerini iki dönem şeklinde değerlendirmek mümkündür. Onun ilk dönem eserleri Doğu edebiyatından ve yerli edebî gelenekten beslenen pastoral ve lirik bir özellik gösterir. Bu devre şiirlerinde daha çok aşk duygusunu ve eğitim sebebiyle ayrı bulunduğu memleketine, ailesine duyduğu özlemi romantik bir tarzda anlatır. Daha sonra yoğun olarak işleyeceği millî, manevî, siyasî ve sosyal içerikli şiirler için ciddi bir hazırlık süreci sayılabilecek bu dönemde şair toplumsal ve millî meseleleri ele alan şiirler yazsa da ağırlıklı olarak bireysel temalı şiirler kaleme alır.

Onun şiirinde sembolist tutumun görüldüğü dönem daha çok ikinci dönemdir. Mircakıp Dulatulu ile tanışması ve öğrendiği Rusça üzerinde Batı edebiyatını tanınması onun şiir anlayışında hem içerik hem de teknik anlamda önemli bir gelişmeye vesile olur. Bir tür sentez dönemi olarak da adlandırılabilir bu devre 1910'lu yıllarda başlar. 1917 yılında Alaş Orda'nın ikinci kurultayına da katılan Mağcan'ı bu dönemde yayına başlayan ve Kazak Türklerinin ilk millî yayın organı olan 'Kazak Gazetesi' de olumlu etkiler (Kapağan, 2015: 204-205).

Mağcan'ın özellikle Sovyet devriminden sonra yaşanan dehşetli olaylar ve rejimin baskıcı bir tiranlığa dönüşmesi sonrasında hissettiklerini anlatabileceği uygun bir şekil arayışı içerisine girmesi onu sembolizme yönlendirir (Elevkenov, 1995: 199). Sembolizm Mağcan'ın şiirlerinde gerçeklikten bir kaçış olarak değil, gerçekliğin sınırlarının esnetilerek şiire girmesi şeklinde ortaya çıkar. Semboller de hayatın her unsurunu karşılayacak mahiyette ve dünyevîdir. Onun sembolizmi, sanatında bir yetkinlik merhalesidir. Bu merhalede Mağcan; sadece Kazak Türklüğüne dair bir idealin değil, tüm Türk dünyasını ilgilendiren bir ideal ve düşüncenin adamı haline gelir.

Mağcan Cumabayulı'nın şiirlerindeki semboller sadece taklidin zoru ile icat edilmiş şeyler değildir. Avrupa'daki sembolist harekete kuru bir taklitte bağlanmayan şair, kendi özgün semboller dünyasını kurar. İlk hareketini çalkantılı ruh dünyasından alan bu sembolist tutum, o günün şartları kadar şairin geleceğe dair tahayyüllerinden de beslenir. Onun sembolizm anlayışı Kazak şiir geleneği açısından da bir model özelliği taşır (Muhambetova, 2006: 3).

Mağcan Cumabayulı'nın Şiirinde 'Doğu-Batı' Sembolü

Mağcan Cumabayulı'nın özellikle I. Dünya savaşı döneminde kaleme aldığı şiirlerde yoğun olarak karşımıza çıkan 'Doğu' sembolü onun şiirinin merkez kavramlarından biridir. Sonrasında ortaya çıkan Sovyet devrimiyle birlikte bu sembol kavram üzerinden çokça eleştiri alır ve rejim tarafından öldürülmesinde yine bu sembolü kullanmış olması etkili olur (Elevkenov, 1995: 198). Şair, bu sembolün çerçevelediği derin bir tarih

şuuruyla okuruna zengin bir çağrışımla seslenmek ve onu hareketleri, düşünce tarzı ve gelecek planları bakımından biçimlemek ister. Zira şiir sadece kalbe seslenen, hislere dönük mesajlar üreten bir sanat değildir. Şiir en az kalp kadar insan zihninin ürünü olan bir sanat eseridir (Kundakçı-Bacaklı, 2019: 231).

Mağcan Cumabayulı'nın şiirinde 'Doğu' sembolünün ortaya çıkışını tetikleyen bir diğer unsur da yine savaş dönemine rastlayan tarihlerde tanıyıp etkilendiği Batı ile Rus edebiyatı sanatkarları ve aydınlarıdır. Bu durumun bir sonucu olarak 'Doğu' sembolü şair tarafından 'Batı' sembolünün karşısı biçiminde inşa edilir. Dolayısıyla Batı, Doğu'nun anlaşılmasını sağlayacak bir karşıt kavram olarak onun şiirinde en az Doğu kadar kendisine yer bulur.

Şairde Doğu bilincinin uyanmasında etkili olan düşünürlerin başında Dmitri Sergeyeviç Merejkovski (1866-1941) gelir. Mağcan, Doğu sembolünü yoğun olarak kullandığı 'Peygamber' başlıklı şiirinin girişinde Merejkovski'nin 'Deti Noçi (Gece Çocukları)' şiirinden bir dörtlüğü epigraf olarak kullanır (Cumabayev, 2008: 41). Şair 'Peygamber' şiirini, yine Merejkovski'nin anılan şiirinin etkisiyle kaleme alır. Merejkovski, her türlü totaliter anlayışa ve uygulamaya karşıdır. Düşüncesini dini inancıyla temellendiren Merejkovski için Hristiyanlık sadece tarihsel bir olay değildir. İnsan için özgürlüğün, karanlık geceyi aydınlatan yıldızlara benzediğini düşündüğü Tanrı'nın krallığına bağlanmasıyla mümkün olacağına inanır. Bu nedenle o dönemde Batı'da yükselen faşizm ve Rusya'da çok yoğun taraftar bulan Bolşevizm ile asla uzlaşmaz. Bütün çabası bu iki büyük kötülüğün dünyadan yok olmasına hizmet etmek içindir (Dönmez, 2019: 195-198).

Hayatının büyük bir kısmını sürgünde geçiren, idealist bir yazar ve düşünür olarak tanınan Merejkovski'den Mağcan'ın etkilenmesi şaşırtıcı değildir. Elbette bu etkilenme şairin tüm değer ve inanç sistemini kör bir taklitle ona bağladığı anlamına gelmemektedir. İki sanatkarın uzlaştığı temel husus Batı ile Rusya'nın ötekileştiren ve sömüren anlayışına karşı olmaktadır.

Mağcan Cumabayulı'nın Doğu sembolünü bayraklaştırmasında etkili olan bir diğer isim ise Oswald Spengler (1880-1936)'dir (Elevkenov, 1995: 195). Ünlü Alman filozof, tarihin akışı içerisinde milliyetçilik, liberalizm, sosyalizm, materyalizm ve faşizm gibi uç siyasi akımların çokça taraftar bulduğu bir dönemde yaşar. Bu siyasi akımların ölümcül mücadelesine şahitlik eder. Spengler, toplumların kültür ve medeniyet süreçlerinin iki farklı safhada gerçekleştiğine inanır. Buna göre milletlere refahı ve gücü getiren şey, onları bu arzuları için harekete geçirecek ortak bir ruhun varlığıdır. Milletin ekonomik, sosyal, siyasi her anlamda devinim içerisinde olduğu dinamik ve arzulu döneme kültür adını veren Spengler; bu dönemin kaçınılmaz bir biçimde sona ereceğini belirtir. Hareketin, arzunun hedeflerine ulaşması sonrasında ortaya çıkan tatmin duygusuyla arzunun tükenip her şeyin bir kalıp halinde temayüz edeceği ve güçten düşeceği ikinci toplumsal evre ise medeniyettir (Aksakal, 2010: 38-39).

Spengler'in 'Batının Çöküşü' adlı eserinde her kültür hareketinin insana benzer bir biçimde çocukluk, gençlik ve yaşlılık devrelerinin bulunduğu düşüncesini savunur. Sürekli gelişen ve kesintisiz olarak ilerleyen bir tarihi sürecin olamayacağını ileri süren Spengler, o dönem için Batı kültürünün nihai noktasında bulunduğunu ve cisimleşip öleceğini düşünür. Bu döngüsel tarihi sürecin yeni bir milletin ruhuyla harekete geçecek kültür hareketini ortaya çıkaracağını belirtir (Rızvanoğlu, 2013: 244). Mağcan ise bu yeni

ve taze hareketin Doğu'da ortaya çıkacağına inanır. Şair bu iki isim dışında bu doğrultuda eser veren Kazak veya Batılı başka yazar, şair ve düşünürlerden de etkilenir. Özellikle M. Dulatuli, A. Baytursunuli, Z. Gippius, V. Bryusov, K. Balmont, A. Bely, V. İvanoviç İvanov ve A. Aleksandroviç Blok gibi isimler şair üzerinde belli ölçülerde etkili olur.

Mağcan'ın Doğu ve Batı sembollerini doğrudan ya da zımnî bir biçimde merkeze aldığı üç şiiri vardır. Bunlar Ot/Ateş, Payğambar/Peygamber, Künşığıs/Doğu başlıklarını taşır. Bu şiirler dışında da semboller daha az bir yoğunlukta kullanılır. Bu üç şiirin hemen hepsinde kullanılan kelime kadrosu, hâkim duygu ve mesaj birbirine çok yakındır. Şiirler, kaleme alındıkları tarihler kesin olarak verilmemiş olmakla birlikte I. Dünya savaşının yaşandığı yıllarda yazılan eserler arasında yer almaktadır.

Cumabayuli her üç şiirinde de Batı'yı bilhassa kara ve karanlık sıfatları ile anar. Bazen kara gece bazen de kara kan tamlaması biçiminde karşımıza çıkan Batı sembolü kimi örneklerde de kapkara sıfatı ile pekiştirilerek verilir.

Carkırap ot bop tuvğannan, Belimdi bekem buvğannan, Karanğılık duşpanım.	Parlayıp ateş olarak doğduğumdan, Belimi sağlam olarak bağladığımdan beri, Karanlık düşmanımdır.
--	--

(...)

Keşe mağan til keldi, Künbatıstan cel keldi, Karanğılık kaptadı.	Geçenlerde bana bir bilgi geldi Batıdan rüzgâr esti Karanlık her tarafı kapladı.
--	--

Uyattan aser kalmadı, (...)	Utanmadan eser kalmadı.
--------------------------------	-------------------------

Karanğı tas kalasın, Calmavız cavız balasın Calınmen calap, süyeyin.	Karanlık ve taştan şehri, Sömürücü ve yavuz evladını Alev ile yalayıp seveyim. (Ateş, Cumabayev, 2008: 40)
--	---

Künbatıstı karanğılık kapbatağan, Küni batıp, cana tanı atpağan. (...)	Batı'yı karanlık kaplamış, Güneşi batmış yeni günü doğmamış.
--	---

Kap-kara tün tolkindarı kara kan, Kara tünde önşen sokır şubırğan. (...)	Kapkara gece. Dalgаланan kara kan, Kara gecede hepsi kör sırayla yürüyor. (Peygamber, Cumabayev, 2008: 41-42)
--	---

Künbatıstı şan baskan, Şan emes, kara kan baskan, (...)	Batı'yı toz kaplamış, Toz değil, kara kan kaplamış,
Celkildegen tuvmenen, Cer küniirentken şuvmenen Kara bult kaptap keledi.	Dalgаланan bayrakla, Yeri inleyen gürelemeyle Kara bulut etrafı kaplayıp geliyor. (Doğu, Cumabayev, 2008: 43-44)

Türk dünyasında kara ve türevi sözcükler yaygın olarak olumsuz bir anlama işaret eder. Şamanist dönemde kötü ruhların adlandırılmasında kullanılan kara töz deyişinden başlayarak hemen her dönemde boşluk, tahribat, kötülük, karmaşa ortamı, şeytan, ölüm, ölümden doğan acı gibi pek çok şey bu renkle karşılanmaktadır (Çoruhlu,

2017: 256-257). Şairin kara, karanlık, kapkara kelimeleri ısrarla kullandığı bağlama bakıldığında benzer bir ifadeyi amaçladığı görülmektedir.

Batı gerek geçmişte gerekse de bugün için Batılı olanların da içinde olduğu sanat ve bilim insanları tarafından bu şekilde algılanmaktadır. Batı'nın ihtiraslarının peşinde sürekli bir devinim ve çalkantı halindeki tarihi; istikrarsızlığın, huzursuzluğun ve tatmin bulamamanın tarihi olarak anılır (Guénon, 1997: 34). Şairin şiirlerinde tercih ettiği bu renk, olanı biteni görünmez ve anlaşılmasız kılarak bir karmaşa ortamına sokan Batı'nın karakterini anlatmak için de kullanılmaktadır. Şiirlerde bu sıfatlarla tamamlanan kelimelerden anlaşıldığı kadarıyla Batı ahlakın yok olduğu, başkalarından çalmanın yaygınlaştığı, ölümün ve bilinç körlüğünün yaygınlaştığı, karmaşanın arttığı bir medeniyet olarak tarif edilir. Şairde Batı için bir gelecek tasavvuru, ümit beklentisi yoktur.

Şiirlerin yazıldığı I. Dünya Savaşı döneminde, kendi savaşlarını dünyaya bulaştıran ve tükenmez hırsları, iştahları ile her şeyi kana bulayan Batılı devletler özellikle Doğu şiirinin girişindeki dizelerde itham edilirken Doğu'nun harekete geçmesi istenir. Şiirin bundan sonraki kısmında 'Doğu' ile 'Batı' sembolleri arasında sosyolojik ve tarihî bir karşıtlık kurulur. Şiire göre 'Doğu', 'Batı' olmayan şeydir ve hâldeki durumu ne olursa olsun kıymetlidir.

Kısık közdi Künşığıs,	Kısık gözlü Doğu,
Bul turuvın kay turıs?	Bu duruşun nasıl duruş?
Serpil endi, alıbm!	Artık harekete geç, yiğidim!
Künirentip cerdi mıransı,	Ağlatıp yeri inletsene,
Künbatıska köz salşı,	Batı'ya baksana,
Kördin be kannın calının?	Gördün mü kanın alevini?
	(Doğu, Cumabayev, 2008: 43)

Mağcan, Doğu için Batı adına kullandığı sembollerin tam zıddını tercih eder. Her üç şiirde de ortak bir biçimde gün, güneş, ateş, alev, parlamak, yanmak, aydınlık ve ışık gibi semboller ile karşılaşılmaktadır. Özellikle Ateş şiirinin neredeyse başlık dahil bütünü bu kelimelerden örülüdür.

Künnen tuvğan balamın,	Güneşten doğan çocuğum,
Carqıraymın, canamın,	Parlıyorum, yanıyorum,
Künge ğana bağınam.	Güneşedir sadece bağlılığım.
Özim – künmin, özim – ot,	Aslım güneştir, aslım ateş,
Sözüm, kısık közim de – ot,	Sözüm, çekik gözlerim de ateş,
Özime özim tabınam.	Kendi kendime taparım.
Cerde calğız Taniri – ot,	Yeryüzündeki tek Tanrı ateş,
Ottan baska Taniri cok.	Ateşten başka Tanrı yok.
	(Ateş, Cumabayev, 2008: 39)

Şiir; güneşe ve ateşe dönük övgülerle doludur. Şair birinci tekil kişi üzerinden aidiyet bağı kurduğu ateşi ve güneşi Doğu ile özdeşleştirir. Nitekim şiirin ilerleyen kısımlarında bu özdeşleşme şair tarafından açık bir biçimde ifade edilir.

(...)	(...)
Uyattan aser kalmadı,	Utanmadan eser kalmadı
İydealdı – Alları	İdealini, Allah'ını
Karın degen taptadı.	Midesini düşünerek hakir gördü.

Künim, zavlap cana gör, Künbatska bara gör.	Güneşim alevlenip yanmaya devam et, Bati'ya gitmeye devam et!
Endi zavlap canayın, Künbatska barayın, Bir şetinen tiyeyin.	Şimdi alevlenip yanayım, Bati'ya varayım, Bir kenarından dokunayım.
Karanğı tas kalasın, Calmavız cavız balasın Calınmen calap, süyeyin:	Karanlık ve taştan şehri, Sömürücü ve yavuz evladını Alev ile yalayıp seveyim:
Ne kalar eken kaladan, Calmavız cavız baladan?!	Ne kalırmış şehirden, Sömürücü ve yavuz evlattan?!

(Ateş, Cumabayev, 2008: 40-41)

Mağcan'a göre Doğu; utanma erdemini, idealini, inancını midesine tercih etmez. O bütün bu erdemlerin aydınlığında iştahı ve ihtirası ile karanlıkta kalan Batı'yı da kurtarmanın derindedir. Doğu'da, taştan evlerden oluşan şehirleşme de yoktur. Şaire göre Batı hayatının doğasında başkalarını sömürmek, onlardan çalmak vardır. En önemlisi doğal olmaktan çok uzaktır. Doğu; hiçbir şeyi gizlemeye ihtiyaç duymayacak kadar doğal ve aydınlık iken, Batı her türlü niyetinden ve fiilinden dolayı karadır, karanlıktır.

Cumabayulı Peygamber adlı şiirde de Doğu'yu benzer kelimelerle tavsif eder. Din ile ilgili metaforlar bu şiirde de çokça kullanılır. Şair; Doğu'nun istikametini yitirmiş insanlığa yol gösterici olacağını anlatmak için şiirinde peygamber, güneş, aydınlık ve doğu sembollerini kullanır.

Sokır sorlu, körmey me alde közin kör? Künşiğistan tan keledi, endi kör. Tan keledi, men kelemın – payğambar, Küt meni sen, «lahavlandı» okiy ber.	Talihsiz cahil, görmez misin yoksa gözün mü kör? Doğudan güneş yükseliyor, şimdi gör. Güneş yükseliyor, ben geliyorum - peygamber, Bekle beni sen, 'lahavle'yi okuyuver.
---	---

Künşiğistan tan keledi – men kelem, Kök küñnireden: men de köktey küñnirenem. Cerdin cüzin karanğılık kaptağan, Cer cüzine nur beremin, Kün berem!	Doğudan gün doğuyor, ben geliyorum, Gök gürlledi, ben de gök gibi gürlüyorum. Yeryüzünü karanlık kaplamış, Yeryüzüne aydınlık vereyim, güneş
---	---

vereyim!

(Peygamber, Cumabayev, 2008: 43)

Mağcan'ın ilk iki şiirinde dolaylı olarak söylediklerinin Doğu şiirinde doğrudan ifade edildiğini görüyoruz. İlk iki şiirde ben diliyle ve kişileştirme sanatı yoluyla sezdirdikleri, Doğu şiirinde bir bütün medeniyet adına açıkça savunulur. Aydınlık kelimesi burada da bilinç kazandırma anlamında kullanılır.

Mundarlardı adaskan, Ayrılp esten şataskan Künşiğistin colına Salayık, şetsin demeyik, Ayamayık, kömeyik Künşiğistin nurına...	Mundarlaşarak yolunu şaşırın, Ayrılp akıldan çatışan (Batı insanını) Doğu'nun yoluna Çekelim, 'Yabancısınız' demeyelim, Acımayalım, gömelim, Doğu'nun aydınlığına...
---	---

(Doğu, Cumabayev, 2008: 44)

Türk kültüründe güneş ve ışık içeren ay, yıldız gibi diğer gök cisimleri kutsal kabul edilmektedir. Olumlu anlamlar yüklenen bu gök cisimleri Türklerin en eski inanışlarından olan Gök Tanrı inancıyla birlikte düşünüldüğünde daha da geniş ve açık bir anlam kazanmaktadır. Kazak Türklerinin kültüründe de özel bir yere sahip olan güneşin doğuşu, özellikle Nevruz günü Hunlara benzer şekilde eğilerek selamlanmaktadır (Çoruhlu, 2017: 27-28). Dahası Türklerin geçmişte ve bugün kullandıkları tanrı/tanrı kelimesinin yine Türk lehçelerinin birçoğunda güneşin doğduğu yer anlamında kullanılan tan kelimesinden türediği yönünde değerlendirmeler vardır. Güneşin yaratıcının bir alameti olduğu, doğmasının ancak onun iradesiyle mümkün olduğu anlamlarına gelecek şekilde kullanıldığına inanılmaktadır (Seyidov, 1994: 52).

Mağcan'ın şiirlerindeki dini göndermeler de yukarıdaki değerlendirmeleri destekler niteliktedir. Bilhassa Ateş şiirinde; güneşin hatta ısı kaynağı olabilecek her şeyin tanrısal kaynaklı olduğu, hayat verme ve temizleme niteliğinin ancak onlarda bulunduğu söylenmektedir. Şair, Peygamber şiirinde de insanlığa istikamet verecek rehberin güneşin yurdu Doğu'dan, tan yerinden geleceğini belirtir.

Mağcan, Batı'yı kutsiyetten, temizlikten ve hayattan yoksun gecenin çocuğu; Doğu'yu ise kutsiyetin, temizliğin ve hayatın kaynağı Doğu'nun çocuğu olarak nitelendirir. Bu anlamda her iki medeniyette bir hasıladır. Yani aksine hareket edemeyecekleri bir fitratla yaratılmışlardır. Batılı mukaddes olan her şeyin düşmanı olarak betimlenirken en yakın rehberi Azazil (Şeytan) ve Kabil olarak verilir. Onların işi yoldan çıkarmak ve cana kıymaktır. Doğu ise tüm kutsalların müdafaasını yapan ve istemesi durumunda Batılları bile doğruya çekebilecek bir hayatın kaynağıdır. Romantik bir bakış olarak da değerlendirilebilecek şekilde Batılının bu tabiatıyla iyi olması, hayata kaynaklık edebilmesi istese de mümkün değildir. Doğu/lu da yaratılışı gereği iyi olmak dışında bir seçeneğe sahip değildir.

Tün balası tünergen tün camılğan,
Allağa emes, azazilge tabınğan.
İncildi örtep, tabaŋa sap Kurandı,
Adildikti kütken essiz karınnan.

Gecenin çocuğu, somurtkan geceyi bürünen;
Allah'a değil, Azazil (Şeytan)'a tapınan.
İncil'i yakıp ayak altına serdi Kuran'ı,
Adaleti bekler akılsız mideden.

Tün balası ömirinde araz tanmenen,
Kabil ulı avızdanğan kanmenen.
Tabınatın kur deneye canuvar,
Bolğan emes cumısı onun canmenen.

Gecenin çocuğu, ömrünce küstür şafakla;
Kâbil'in oğlu beslenmeye alışmış kan ile.
Tapınır boş vücuda hayvanlar gibi;
Olmaz işi onun insanın ruhu ile.

(Peygamber, Cumabayev, 2008: 41-42)

Karanlık bukkanda,
Kızarıp kün şıkkanda,
Kün otınan tuvğanmın;
Cüregimdi, canımdı,
İymanımdı, arımdı
Calınmenen cuvğanmın.
Cüregim de, canım da – ot,
İymanım da, arım da – ot.

Karanlık gizlendiğinde,
Kızarak güneş doğduğunda,
Güneşin ateşiyle doğarım;
Yüreğimi, ruhumu,
İmanımı, namusumu
Alevlerle yıkarım.
Yüreğim de ruhum da ateş,
İmanım da namusum da ateş.

(Ateş, Cumabayev, 2008: 40)

Şaire göre Doğu'nun o gün için en büyük eksiği atalettir. Bu nedenle Cumabayulı, Doğu şiirinde onlara seslenerek öncelikle içerisinde buldukları durumu hissettirmeye çalışır.

Kısık közdi Künşığıs, Bul turuvın kay turıs? Cerpil endi, alıbm!	Çekik gözlü Doğu Bu duruşun nasıl duruş? Hareketlen artık yiğidim! (Doğu, Cumabayev, 2008: 43)
--	---

Şiirden anlaşıldığı kadarıyla Doğu an itibariyle bir sakinlik hatta bir atalet içerisinde. Şairse onun bu durumuna tatlı sert itiraz eder. Onu hemen harekete geçmeye, sorumluluk alıp düzeni değiştirmeye çağırır. Bu serzenişe diğer şiirlerde rastlanılmaz. Oralarda Doğu'nun aksiyon halinde olduğu görülür.

Doğu ile ilgili bir başka husus da sembolün 'çekik gözlü' betimlemesi ile sınırlandırılmış olmasıdır. Böylelikle sembol, doğuda yaşayan bütün halklar için değil; özellikle Türkistan coğrafyasında yaşayan çekik gözlülerden başlayarak Türk soylu milletleri içine alacak şekilde daraltılarak kullanılır.

Künnen tuvğan balamın, Carkıraymın, canamın, Künge ğana bağınam. Özim – künmin, özim – ot, Sözüm, kısık közim de – ot, Özime özim tabınam.	Güneşten doğan çocuğum, Parlıyorum, yanıyorum, Güneşedir sadece bağlılığım. Aslım güneştir, aslım ateş, Sözüm, çekik gözlerim de ateş, Kendi kendime tparım. (Ateş, Cumabayev, 2008: 39)
---	--

Erte künde ottı Künnen Guvn tuvğan, Ottı Guvnnen ot bop oynap men tuvğam. Cüzimdi de, kısık kara közimdi Tuva sala calınmenen men cuvğam.	Geçmiş günde ateşli Güneş'ten Hun doğmuş, Ateşli Hun'dan ateşle oynayıp ben doğdum. Yüzümü ve çekik kara gözlerimi Doğar doğmaz alevle ben yıkadım. (Peygamber, Cumabayev, 2008: 42)
--	--

Kısık közdi Künşığıs, Bolsın sonğı bul cüris, Künbatıska cürelık. Celkildegen tuvmenen, Cer künirentken şuvmenen Kalasına kirelik.	Çekik gözlü Doğu! Olsun sonuncu bu yürüyüş, Batiya yürüyelim. Dalgаланan bayraklarla, Yeri inleyen gürültülerle Şehirlerine girelim. (Doğu, Cumabayev, 2008: 44)
---	--

Bu anlamda Mağcan'ın şiirinde Doğu; insanı, kültürü, tarihi ve geleceği bakımından geniş anlamda 'Türk Yurdu' yerine kullanılan bir semboldür. Bu sembol sadece 'çekik gözlü' betimlemesi ile sınırlı olarak Türk yurduna işaret etmez. Telmih sanatının imkanlarını oldukça şuurulu biçimde kullanan Cumabayulı, milli karakterleri ve mekanları şiirinde doğrudan vererek genel Türk tarihine göndermede bulunur. Şair Ateş şiirinde kadim Türk coğrafyası Altay dağlarından en güncel uç sınırlar olan Balkan coğrafyasına kadar anar. Sadece coğrafyayı değil özellikle Batı olarak anılan Avrupa coğrafyasının zorunlu ve kökten değişmesinde de etkili olan Avrupa Hunlarının hükümdarları Atilla ve Balamir'in adları da şiirde yer alır.

Alpige bağam Altaydan,	Alp'lere uzanmışım Altay'dan,
------------------------	-------------------------------

Balkanğa barğam Kitaydan...	Balkan'a uzanmışım Çin'den...
Zavlap, örlep aspaŋa, Alpiden ari askan da Ottı Atıylla, Balamer	Alevlenerek yükselip göğe, Alplerden daha yükseklere de Ateşli Atilla, Balamir...
Men edim. Tağı barğanda Oyran salıp Balkanğa Colbaris Coşı, Sübitay er.	Bendim. Tekrar vardığımda Yerle bir eden Balkan'ı Kaplan Cuci, yiğit Subıtay. (Ateş, Cumabayev, 2008: 40)

Avrupa Hunları, yeni yurtlar bulmak amacıyla Batı'da yaşayan dönemin barbar kavimlerine yaptıkları baskınları Balamir idaresinde gerçekleştirirler. MS IV. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen Hun akınları tarihte 'Kavimler Göçü' olarak anılan bir göç dalgasının başlamasına ve bir bütün halindeki kudretli Roma İmparatorluğunun Doğu ve Batı olmak üzere iki ayrı devlete dönüşmesine neden olur. Bugünün Avrupa milletlerinin şekillenmesinde de etkili olan bu hareketliliği başlatan Balamir'in önünde durulamayan akınlarıdır (Işık, 2016: 214-215). Atilla ise dünya hakimiyeti mefkuresini gerçekleştirmeye çok yaklaşmış bir başka Avrupa Hun hükümdarıdır. Doğu ve Batı Roma'yı vergiye bağlayıp dize getiren Atilla; askeri ve idari anlamda Batı'nın, önünde eğildiği bir dehadır (Durmuş, 2015: 96-101). Deşt-i Kıpçak olarak da anılan ve Kazak Hanlığının üzerinde kurulduğu topraklarda Altın Orda devletini kuran Cengiz Han'ın oğullarından Cuçi de şairin adını andığı bir diğer tarihi karakterdir. Bu coğrafyanın İslamlaşmasında dolaylı katkıları da bulunan Cuçi Han Kazak tarihi için önemli bir isimdir (Syddykov, 2019: 27-28). Cengiz Han'ın en büyük oğlu olan Cuçi Han, Batı'ya doğru yapılan akınların idare eder. Babasından önce ölen Cuçi Han, 42 yıllık ömründe zekâsı ve cesareti nedeniyle babası Cengiz Han'ın pek çok kez iltifatına mazhar olur. Onun neslinden gelenlerin kurduğu Altın Orda Devleti de Doğu Avrupa Türk tarihinde çok önemli bir yere sahiptir (Kalan, 2012: 126). Şairin 'Yiğit Subıtay' olarak andığı isim ise Cengiz Han'a hizmet eden ve tarihin en büyük komutanlarından biri olarak bilinen önemli bir figürdür. Cengiz Han'ın Türkistan akınlarında etkili olan Subıtay Türk soylu bir askerdir. Cengiz Han'ın ölümünden sonra ise Macaristan ve Rusya mücadelesinde ön plandadır. Subıtay, 1237-1241 yılları arasında kardeşi Cebe ile Doğu Avrupa'nın ele geçirilmesinde de önemli bir rol oynar (Gömeç, 2007: 231).

Şair, genel Türk tarihine ve tarihteki önemli şahsiyetlerin hayat hikâyelerine hakimdir. Şiirleri kaleme aldığı dönemde bu isimleri ve iddiayı ortaya koymak cidden cesaret gerektirmektedir. Görece bir özgürlük ortamının Sovyet rejiminin 1920'li yıllara kadar sürdürdüğü iktidar döneminde vadedildiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde şair, sonrasında hayatına mâl olacak Doğu anlayışını bu üç şiiri ile şekillendirirken Türk tarihinden ve şahsiyetlerinden faydalanır. Şaire göre Türk tarihinin hâkim olduğu coğrafyanın büyüklüğü ve tarihi geçmişi Türklerin Doğu kültür havzasının tartışmasız lideri olduğunun en net delilidir.

Mağcan için Doğu; akıl ve beden sağlığına sahip, geleceğe hükmedecek nesilleri barındırır. Yine Doğu kibirden, tantanadan, adaletsiz işlerden ve kötülüklerden uzak insanların yaşadığı yerdir. Şairin Batı'ya duyduğu hınç dikkat çekicidir. Cumabayulı; o dönemde bütün dünya coğrafyasını, özelde Türk yurtlarını hammadde ve pazar iştahı sebebiyle sömürgeleştirme çabası içerisindeki Batı'nın saltanatını sona erdirecek bir sefer bekler. Kısıp gözlü Doğu'nun tamamını altında toplayacak bir bayrakla

başlayacak bu son seferle Batı'nın şehri, medeniyeti teslim alınacaktır.

Kül kılayık kalasın, Kul kılayık balasın. Cok, cok! Aşuv basalık!	Kül edelim şehri, Köle yapalım çocuğunu. Hayır, hayır! Öfkemizi yatıştıralım! (Doğu, Cumabayev, 2008: 44)
---	--

Şair Batı karşısındaki öfkesini diğer şiiirlerde de açıkça ortaya koyar. Karanlık olarak sembolleştirdiği Batı'yı yok etmek, gözünü oymak, karanlık ve taştan şehri içerisindeki sömürgeci insanlarla birlikte alevleri ile yakmak ister.

Carkırıp ot bop tuvğannan, Belimdi bekem buvğannan, Karanğılık – duşpanım. Sol cavızdı coyuğa, Sokır közin oyuğa Talay zavlap uşqanmın.	Parlayıp ateş olarak doğduğumdan, Belimi sağlama alıp bağladığımdan beri, Karanlık - düşmanımdır. O kötü varlığı yok etmeye, Kör gözünü oymak için Birçok defa alev alev yanıp uçuyorum. (Ateş, Cumabayev, 2008: 40)
--	--

Şaire göre Batı, insanlık tarihinin tüm mukaddeslerini de yok etmektedir. Onun işi kan dökmeştir. Kan dökücülükte soyu Kâbil'e kadar dayanır. Batı, şeytana tapan ve midesinden başka hiçbir şey düşünmeyen insanlardan oluşur.

Tün balası...Tün colına tüsken ol, Sakavsın dep Musa tilin kesken ol, Tanirinin süyikti ulı Aysanın Titirkenbey urttap kanın işken ol...	Gecenin çocuğu... Gecenin yoluna düşen odur, 'Kekemesin" diyerek Musa'nın dilini kesen odur. Tanrı'nın sevgili oğlu İsa'nın İğrenmeden yudumlayıp kanını içen odur.
---	--

Tün balası tünergen tün camılğan, Allağa emes, azazilge tabınğan. İncildi örtep, tabanğa sap Kurandı, Adildikti kütken essiz karınnan.	Gecenin çocuğu, somurtkan geceyi bürünen; Allah'a değil, Azazil (Şeytan)'a tapınan. İncil'i yakıp ayak altına serdi Kuran'ı, Adaleti bekler akılsız mideden.
---	---

Tün balası ömirinde arzan tanmenen, Kabil ulı avızdanğan kanmenen. Tabınatın kur denege canvar, Bolğan emes cumısı onun canmenen.	Gecenin çocuğu, ömrünce küstür şafakla; Kâbil'in oğlu beslenmeye alışmış kan ile. Tapınır boş vücuda hayvanlar gibi; Olmaz işi onun insanın ruhu ile.
--	--

(Peygamber, Cumabayev, 2008: 41-42)

Esasında bilinçli bir biçimdeki bu duygusal taşıma Batı'nın yaptıklarını ve Doğu'nun fitrat olarak yapamayacaklarını göstermek için şairin kullandığı bir oyundur. Nitekim şair Doğu şiiirinde olması gerekenin şehirlere, çocuklara sahip çıkmak ve merhamet kapısını açmak olduğunu belirtir.

Gül kılayık kalasın, Ul kılayık balasın, Meyirim esigin aşalık.	Gül haline getirelim şehri, Oğul edinelim çocuğunu, Merhamet kapısını açalım. (Doğu, Cumabayev, 2008: 44)
---	--

Aynı şiiirin son bölümünde en temel insanî vasıflarını yitiren Batı'yı, Doğu'nun yani Türk dünyasının değerleriyle buluşturup aydınlatmanın çağrısını yapar.

Mundarlardı adaskan,	Mundarlaşarak yolunu şaşırnan,
----------------------	--------------------------------

Ayrılp esten şataskan	Ayrılp akıldan çatışan (Batı insanını)
Künşığıstın colına	Doğu'nun yoluna
Salayık, şetsin demeyik,	Çekelim, 'Yabancısınız' demeyelim,
Ayamayık, kömeyik	Acımayalım, gömelim,
Künşığıstın nurına...	Doğu'nun aydınlığına...
	(Doğu, Cumabayev, 2008: 44)

Şair, Doğu'nun ve dünyanın geleceği adına ümitlidir. Ümidinin kaynağı ise Doğu'nun varlığıdır. Dünya'da hüküm süren tüm kötülüklerin Doğu'nun yeniden güç kazanıp muktedir olması ile sona ereceğine inanır. Karanlık ve gün ışığı tezadını kullanarak bu ümidini etkili bir biçimde verir.

Künşığıstan tan keledi – men kelem,	Doğudan gün doğuyor - ben geliyorum,
Kök künirened: men de köktey künirenem. Gök gürlledi: ben de gök gibi gürlüyorum.	
Cerdin cüzün karanğılık kaptagan,	Yeryüzünü karanlık kaplamış,
Cer cüzine nur beremin, Kün berem!	Yeryüzüne aydınlık, güneş vereceğim.
Kap-kara tün. Kayğılı avır cer cırı,	Kapkara gece. Kederli hasta yerin ağıtı,
Kap-kara tün. Künirenedi tün ulı.	Kapkara gece. Gürlledi gecenin oğlu.
Künşığısta ak altın bir sızık bar:	Doğuda ak altın gibi bir çizik var:
Men kelemın, men payğambar – Kün ulı.	Ben geliyorum, ben peygamber Güneş'in oğlu.
	(Peygamber, Cumabayev, 2008: 41-42)

Toza bulanmış, savaş çıkırtkanı, ukala, ölmek üzere olan biri olarak tasvir edilen 'Batı'nın deliliğe benzer bir cinnet hâli vardır. Kükreyen bir derya gibi göklere doğru uğuldayarak sıçrayan Batı şimdi ise çaresizce ölümünü beklerken etrafı izleyen bir veremliye benzemektedir. Şair bu durum nedeniyle Batı'ya lanet ederken Doğu için dua eder.

İbliske ergen eserler,	İblis'e boyun eğen akılsızlar,
Özimşil kevde keselder	Bencil ve hastalıklı varlıklar,
Tunşıksın, kanğa boyalsın.	Boğulsun ve kana boyansın.
Onun ölgen ünimen,	Onun ölgün sesiyle,
Kandı batkan künimen	Kana batan güneşiyle
Künşığısım oysansın!	Benim Doğum uysansın!
	(Doğu, Cumabayev, 2008: 43-44)

Şaire göre Batı hükmünü tamamlamış bir medeniyettir. Varlığı Doğu'nun yürüyüşüne engel olmaktan başka bir anlam taşımaz. Doğu'nun yolunda çaresizce yatar şekilde betimlenen Batı'ya karşılık Doğu ise tüm gücüyle sefer halindedir. Ancak Doğunun seferi öldürmek için değil, tüm dünyayı kana bulayan Batıyı bile gerçek anlamda hayata döndürecek insanı değerleri herkese kazandırmak içindir.

Ay, sen, kesel Künbatsı!	Hey sen, hasta Batı!
Bul catuvın kay catıs,	Bu yatışın nasıl bir yatış?
Coğal cıdam colımnan!	Çekil çabuk yolumdan!
Bolmasa, korıksan ölimnen,	Eğer, korkuyorsan ölmekten,
Ümitin bolsa ömirden,	Ümidin varsa hayattan,
Usta menin kolımnan!	Tut benim elimden!
	(Doğu, Cumabayev, 2008: 44)

Sonuç

Edebî eserler ortaya çıktıkları dönemin olaylarından ve düşünce dünyasından bağımsız şekillenemez. Bu anlamda eserleri 'akım' olarak adlandırılabilir düşüncelerdir.

hareketlerinin etkilediğini ve dönemin karakteristiğini esere işlediğini söylemek mümkündür. Sembolizm de özellikle XIX. asrın sonları XX. asrın başında Avrupa ve Türk sahası edebiyatlarında etkili olan bir edebî akımdır. Görünen ve tecrübe edilen somut gerçeği kelimelerin yetebildiği kadarıyla anlatma çabasındaki realist akımlara karşı ortaya çıkan sembolizm, ruhun ve hislerin de gerçek olduğunu ve bunları anlatmak için kelimelerin yetersiz kaldığını savunur. Sembollerin telkin ve çağrışım gücünün sınırsızlığını esas alan bu edebî akımdan Kazak edebiyatı sahasında modern edebiyatın kurucularından biri olan Mağcan Cumabayulı da etkilenir.

Mağcan Cumabayulı şiirlerinde sembolizmi hayal dünyasına kaçmak için değil, ağır baskı ve zulüm altındaki halkın hissettiklerini tam olarak sezdirebilmek için kullanır. Onun özellikle üç şiirinde anlattığı 'Doğu' tüm tabiatı, hayatı ve değerleriyle 'Batı'nın zıddıdır. Batı'nın kibrine, saldırganlığına, karanlığına, vahşetine, akılsızlığına karşılık Türk yurdu olan Doğu; mütevazı, barışçı, merhametli ve akıllıdır. Bir cinnet hali içerisindeki Batı, ömrünün akşamını yaşarken Doğu'da gün yeni doğmaktadır.

Şairin özellikle 'Ot/Ateş, Payğambar/Peygamber, Künşığıs/Doğu' başlıklı şiirlerinde Doğu Batı karşıtlığı sembolik betimlemeler üzerinden verilir. Doğu yeni bir devrin başlangıcında filizlenen bir kültür çağındadır. Buna karşılık Batı tüm iddiasını yitirmiş kendisi dahil her yana zarar veren bir hırsın, gerilemenin yaşandığı bir medeniyettir. Doğu insanlığı yeniden ayağa kaldıracak özü temsil ederken Batı, adım adım yok oluşa ilerler.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Aksakal, H. (2010). Oswald Spengler'in Tarih, Kültür ve Medeniyet Anlayışı, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.3, S.12, s.37-42.
- Altınmakas, L. (2014). Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Bacaklı, Y. (2014). Mağcan Cumabeyulü'nün Şiirleri Üzerine Bir İnceleme. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Cumabayev, M. (2008). Köp Tomdık Şığarmalar Cıynağı – Ölender, Dastandar, Angime. C.1. Almatı: Cazuvşı.
- Çetişli, İ. (2013). Batı Edebiyatında Edebî Akımlar, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dönmez, N. (2019). Rus Göçmen Edebiyatında Nesir (1920-1990). Ankara: IKSAD Yayınevi.
- Durmuş, İ. (2015). Türk Tarihinin Öncüler. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elevkenov, Ş. (1995). Mağcan. Almatı: Sanat.
- Ercilasun Kurmangaliyeva, G. (2018). "Mağjan Cumabay ve Yargı Süreci", Kardeş Kalemler, S. 135, s. 57-60.
- Gömeç, S. (2007). Çingizli Devletinin Büyümesinde Rol Oynayan Türklerden Çelme ve Subutay. Turkish Studies, C. 2, S. 2, s. 230-238.
- Guénon, R. (1997). Doğu Düşüncesi. (Çev. L. Fevzi TOPAÇOĞLU). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Işık, M. (2016). Türklerin Kültür Kökeni. İstanbul: Yediveren Yayınları.
- Kalan, E. (2012). Tarihi Kaynaklara Göre Cüçi Adının Kökeni ve Cengiz Kağan'a Oğul Olma Sorunsalı. Tarih İncelemeleri Dergisi, C. 27, S. 1, s. 119-130.
- Kapağan, E. (2015). "Kazak Şiirinde Tematik Değişimler", TÜBAR Dergisi, S. 37, s. 198-218.
- Kundakçı, M., BACAĞLI, Y. (2019). "Şakerim Kudayberdiulü'nün Şiirlerinde Düşünme Hâlleri", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 8, S. 3, s. 2229-2242.
- Muhambetova, G. (2006). "Mağcan Cumabayev Cane Siymbolizmi", İyvestiyya NAN RK. Seriyaya Fiylologiyçeskaya, S. 5, s. 3-9.
- Ömeroğlu, Y. (2018). "Ruhun Şad olsun Büyük Şair", Kardeş Kalemler, S. 135, s. 38-39.
- Özdemir, A. (2011), "Büyük Kazak Şairi Mağjan Jumabay", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 4, s. 199-213.
- Rızvanoğlu, E. (2013). Çizgisel Tarihe Karşı Çıkışları Bağlamında Spengler ve Toynbee'nin Döngüsel Tarih Yaklaşımları, Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S. 20, s. 239-252.
- Seyidov, M. (1994). Kam, Şaman ve Onun Kaynaklarına Umumi Bir Bakış. Baki: Gençlik.

S., Bekzod (2019). Kazakların İslâmlaşması ve Rus Oryantalistlere Göre Çarlık Rusyası Döneminde Dinî Kimlikleri. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Üçgöl, S. (2002). "Rusya'da İlk Dekadan Görüşlü Okul: Rus Sembolizmi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 13, s. 239-255.

2023, 12 (2), 1212-1225 | Araştırma Makalesi

Budizm’de Kıssaların Önemi: Bazı Budist İnanış ve Uygulamaların Anlaşılmasına Dair Örnekler

Hammet ARSLAN¹

Öz

Budizm, MÖ altıncı yüzyılda verimli topraklarıyla ünlü Ganj vadisinde Budda’nın keşifleri çerçevesinde oluşmuş bir dindir. Budda, lüks bir hayat ve devamındaki altı yıllık bir arayışın sonucunda uzun bir meditasyon sonrasında aydınlanmıştır. O, bir takım uç tecrübeler yaşayarak ve yoğun zihinsel çaba sergileyerek keşfettiği orta yol tekniğini öğrencilerine aktararak öğretisini yaymaya çalışmıştır. Öğrencileri de ondan öğrendiklerini başka insanlara anlatmış, böylelikle ona inananların sayısı her geçen gün artmıştır. Budizm’in yayılışındaki en etkin unsurlardan birisi Budda’nın kullandığı anlaşılır dil ve üsluptur. Budda dinin temel ilke ve esaslarını etrafındakilere anlatırken sade bir dil kullanmıştır. Ayrıca karmaşık konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamak için kıssalar, hikâyeler ve öyküler anlatmış; sık sık benzetmeler kullanmıştır. Böylelikle çevresinde toplanan insanların anlam dünyalarına daha iyi nüfuz edebilmiştir. Budda’nın birçok kıssa kullandığı bilinmektedir. Bunlardan en meşhur olanları arasında ‘zehirli okla yaralanan adam’, ‘kör adamlar ve fil’, ‘sal/sandal’, ‘hardal tohumu’ gibi örnekler sayılabilir. ‘Zehirli okla yaralanan adam’ hikâyesinde Budda, öğrencilerini vakitlerini ve enerjilerini açıklanması mümkün olmayan karmaşık ve metafizik konulara harcamamaları konusunda uyarmıştır. Bu hikâyede insanoğlunun önündeki mevcut hayati sorunlara yoğunlaşarak bunların çözümü için çareler üretmeye gayret etmesi vurgulanmaktadır. Hint alt kıtasında ortaya çıkmış ve buradan bütün dünyaya yayılmış yaygın bir anlatı olan ‘körlerin fil tarifi’ hikâyesinde söz konusu toplumda, kültürde ve çevrede algılamının seviyesine vurgu yapılır. Bu hikâye, farklı bakış açısına sahip olan ve farklı düşünceleri savundukları için kavga eden grupları betimlemede kullanılır. ‘Sal’ hikâyesinde, Budist öğretisi olarak da bilinen *dharmay* çok iyi bir şekilde öğrenmenin, idrak etmenin ve içselleştirmenin önemi üzerinde durulur. ‘Hardal tohumu’ hikâyesinde, genel olarak dünyanın geçiciliği, dünya malına çok fazla ehemmiyet göstermeme, fiziksel ölümün evrensel bir hakikat olduğu üzerinde durulur. Bu örneklerden yola çıkarak kıssaların Budist inanç ve uygulamaların anlaşılmasındaki yeri ve önemini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Budizm, Kıssa, Hikâye, Dhamma, Zehirli Ok, Fil

Arslan, H. (2023). Budizm’de Kıssaların Önemi: Bazı Budist İnanış ve Uygulamaların Anlaşılmasına Dair Örnekler . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1212-1225 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1264465>

Geliş Tarihi	13.03.2023
Kabul Tarihi	29.06.2023
Yayın Tarihi	30.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Prof. Dr. Hammet ARSLAN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İslami İlimler Fak, Felsefe ve Din Bil. Böl, Muğla, Türkiye, hammetarslan@gmail.com, ORCID:0000-0002-4703-9952

2023, 12 (2), 1212-1225 | Research Article

The Importance of Parables in Buddhism: Examples Related to the Understanding of Some Buddhist Beliefs and Practices

Hammet ARSLAN ¹

Abstract

Buddhism is a religion that was formed in the sixth century BC, within the framework of Buddha's discoveries in the Ganges valley. After a life of extreme luxury and a subsequent six-year pursuit, Buddha attained enlightenment. He tried to spread his teaching by patiently transferring the middle way technique to his students. His students also explained to other people what they had learned from him. Thus, the number of believers increased day by day. One of the most influential elements in the spread of Buddhism is the comprehensible language and wording used by Buddha. He used simple language to explain the basic principles of religion to those around him. Buddha also told parables, tales and stories to provide a better understanding of complex issues; often used metaphors or similes. Thus, he was able to better penetrate the minds of people gathered around him. It is known that Buddha used many short parables or stories. The most famous of these are 'the man injured with poisoned arrow', 'blind men and elephant', 'raft/boat', and 'mustard seed'. In the story of the 'man injured by a poisoned arrow', Buddha warned his disciples not to waste their time and energy on complex and metaphysical matters that cannot be explained. In the story of 'elephant description of the blind men', the level of perception in the society, culture and environment is emphasized. In the story of 'raft', the importance of learning, understanding and internalizing the dhamma is emphasized. In the story of the 'mustard seed', it is generally emphasized that the transience of the world, not paying too much attention to worldly goods, and that physical death is a universal truth. Based on these and similar examples, we will try to reveal the place and importance of parables related to understanding Buddhist beliefs and practices.

Keywords: Keyword, Keyword, Keyword, Keyword, Keyword, Keyword

Arslan, H. (2023). The Importance of Parables in Buddhism: Examples Related to the Understanding of Some Buddhist Beliefs and Practices . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 1212-1225 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1264465>

Date of Submission	13.03.2023
Date of Acceptance	29.06.2023
Date of Publication	30.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Prof. Hammet ARSLAN, Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Philosophy and Religion Science, Muğla, Türkiye, hammetarslan@gmail.com, ORCID:0000-0002-4703-9952

Giriş / Introduction

Budizm, Hint alt kıtasındaki Ganj vadisinde MÖ altıncı yüzyılda Budda'nın keşifleri çerçevesinde oluşmuş bir dindir. Budda, Vedaların sarsılmaz otoritesi, Brahminlerin üstün konumu, katı kast sistemi, rutinleşen kurban ritüelleri gibi Hindu inanış ve uygulamalarını eleştirerek kendi öğretisini şekillendirmiştir. O, lüks ve yoksulluk tecrübesinden sonra keşfettiği orta yol tekniğini öğrencilerine aktararak öğretisini yaymaya çalışmıştır. Öğrencilerinin de ondan öğrendiklerini başka insanlara anlatmasıyla bu tekniğe veya öğretiye inananların sayısı her geçen gün artmıştır.

Budizm'in yayılışındaki en etkin unsurlardan birisi Budda'nın kullandığı anlaşılır dil ve üslup olmuştur. Budda dinin temel ilke ve esaslarını etrafındakilere anlatırken sade bir dil kullanmıştır. Ayrıca karmaşık konuların daha iyi anlaşılması maksadıyla kendisinden ders alınması gereken kıssalar (Türkçe Sözlük, 2005, s. 1169), Eğitici masal veya örnek alınacak söz anlamına gelen meseller (Türkçe Sözlük, 2005, s. 1377), hikâyeler ve öyküler anlatmış; tabii çevreden örnekler vermiş ve doğal yaşam alanından sık sık benzetmeler yapmıştır. Böylelikle çevresinde toplanan insanların anlam dünyalarına daha iyi nüfuz edebilmiştir. Kutsal metinlerde yer bulduğu üzere Budda'nın birçok kissa, mesel ve hikâye anlattığı, metaforlar ve mecazlar kullandığı, teşbihler yaptığı bilinmektedir. Bunların en meşhurları arasında 'zehirli okla yaralanan adam', 'körler ve fil', 'sal ya da sandal', 'hardal tohumu' anlatısı gibi örnekler sayılabilir. Biz burada söz konusu bu örneklerden yola çıkarak kıssaların, kısa hikâyelerin ya da mesellerin Budist inanç ve uygulamaların anlaşılmasındaki yeri ve önemini ortaya koymaya çalışacağız.

Zehirli Okla Yaralanan Adam

Budizm'le ilgili eserlerde ve araştırmalarda sıklıkla anlatılan bir hikâye olan 'zehirli okla yaralanan adam' anlatısı, doktrinel, felsefi ve manevi konuların ele alındığı Budist kutsal metinlerinden *Sutta Pitaka* (Arslan, 2015, s. 33-34; Conze, 1959, s. 62-83; Hinüber, 1996, s. 23-64) koleksiyonunun ikinci kısmını oluşturan ve orta uzunlukta 152 vaaзі yer aldığı *Majjhima Nikaya* (Arslan, 2015, s. 34) bölümünde geçmektedir. Bu anlatı genel olarak âlemin mahiyeti, ölümden sonraki hayat, ruh ve beden tanımı, işlevi ve ruh-beden arasındaki ilişki gibi metafiziğe dair sorulara Budda'nın sessiz kalışıyla ilişkili olarak anlatılır. Buna göre, hiçbir işe yaramayan, lüzumsuz ve boş işlerle uğraşarak asıl ve önemli olan hususların gerçekleşmesini geciktirmemek gerekmektedir. Dolayısıyla çözüm odaklı işlemlere acilen girişmenin ne kadar önemli ve hayati olduğu ifade edilmektedir.

Hikâye, mesel ya da anlatı kutsal metinde şöyle tasvir edilmektedir (Cula-Malunkya-Sutta, *Majjhima Nikaya*, LXIII; *Further Dialogues of the Buddha*, s. 304-307):

Malunkya-putta isimli bir keşiş, kendi halinde ve sessiz bir inziva hayatı sürerken zihninde birbiri ardına bir takım karmaşık sorular uyanır. Zihnini kurcalayan bu problematik sorun ve hususların Budda tarafından net bir şekilde açıklanmadığını ve görmezden geldiğini düşünür. Keşişin zihnini meşgul eden çetrefilli sorular şunlardır: "Âlem ezeli midir, değil midir; Âlem sonlu mudur, değil midir; Ruh ve beden aynı mıdır, değil midir; Budda (Tathagata) ölümden sonra varlığını sürdürür mü, sürdürmez

mi?"³ (Cula-Malunkya-Sutta, Majjhima Nikaya, LXIII; Further Dialogues of the Buddha, s. 304-307). Keşiş kendi kendine 'Bütün bu hususların bana net bir şekilde açıklanmamış olmasını kabul etmiyorum.' der. Bunun üzerine Malunkyaputta, Budda'nın yanına gitmeye ve bütün bu hususları onun mantıklı, tutarlı ve anlaşılır açıklamalarıyla öğrenmeye karar verir. Hatta Budda'nın öğretisine dayalı kutsal yaşamı, bu soruların mantıklı bir şekilde açıklanması şartıyla sürdüreceğine dair kendi kendine söz verir.

Keşiş Malunkyaputta inziva hayatı yaşadığı yerde, bir akşam vakti meditasyon sonrasında Budda'nın yanına gider. Budda'nın yanına vardığında saygıyla önünde eğilir ve yanı başına oturarak şöyle der: "Saygıdeğer Budda, inziva halinde otururken şu problemler zihnimde uyandı. Bu konuları net bir şekilde hiçbir zaman açıklamadığını fark ettim. Şayet bunları makul şekilde açıklarsan senin yolunu takip etmeye devam edeceğim ve senin öğretilerinin aydınlığında kutsal yaşamımı sürdüreceğim. Ancak bunları mantıklı biçimde ve anlaşılır bir üslupla açıklamazsan takipçisi olduğum kutsal yaşamı terk edip sıradan bir birey olarak yaşamayı tercih edeceğim."

Bunun üzerine Budda şöyle der: "Ey Malunkyaputta, ben sana 'gel benim öğretilerimi takip et ve benim gösterdiğim kutsal yoldan git' dedim mi? Sana 'Âlem ezeli midir, değil midir; âlem sonlu mudur, değil midir; ruh ve beden aynı mıdır, ayrı mıdır; Budda (Tathagata) ölümden sonra varlığını sürdürür mü, sürdürmez mi?' gibi konuları açıklayacağıma dair bir vaatte buldum mu? Ya da sen başlangıçta bu problemler, karmaşık, çetrefilli konuları açıklarsan ortaya koymuş olduğun kutsal yoldan yürürüm dedin mi?"

Bu açıklamalardan sonra Malunkyaputta "hayır" diye cevap verir.

Bunun üzerine Budda: "O halde sen, ey akılsız ve kıt düşünceli adam, kimin isteklerini, arzularını veya yakınmalarını dile getiriyorsun? Şayet bir kimse senin bahsettiğin karmaşık sorular cevaplanmadıkça Budda'nın öğrettiği kutsal yolu takip etmeyeceğim derse, adamın ömrü son bulur ve bu sorular halen açıklanmamış veya cevaplanmamış bir şekilde varlığını sürdürmeye devam eder." diye sözlerini sürdürür.

Budda, dönemindeki yaygın bir anlatım yöntemini esas alarak, anlayışı kıt adamın konuyu daha iyi anlaması için oldukça çarpıcı, zihinlere kazınan ve Budizm'le özdeşleşen şu örneği verir: "Senin cevaplanmasını istediğin bu karmaşık ve çetrefilli sorular zehirli bir okla yaralanmış adamın durumuna benzer. Yani bu, yaralı adamın arkadaşları, dostları, akrabaları veya hizmetçileri onu tedavi edecek bir hekim getirmek istediklerinde yaralı adamın, 'bana bu oku atan kişinin asil bir savaşçı mı, bir brahmin

3 Budizm'de cevaplanamayan on dört soru, şu dört kategoride ve alt başlıkta ele alınır: 1) Dünyanın tarihsel süreç içerisindeki varlığına dair sorular, (i) dünya ezeli midir? (ii) ...ya da ezeli değil midir? (iii) ...ya da hem ezeli hem de ezeli değil midir? (iv) ...ya da ne ezeli ne de ezeli değil midir? gibi sorulara net cevaplar verilememektedir. 2) Sorulardan dördü de dünyanın uzaydaki varlığına dair sorulardır. Bunlar da (i) dünya sonlu mudur? (ii) ...ya da sonlu değil midir? (iii) ...ya da hem sonlu hem sonsuz mudur? (iv) ... ya da ne sonlu ne de sonsuz mudur? gibi sorulardan oluşmaktadır. 3) Sorudan ikisi ruh anlayışıyla ilgilidir. Bunlardan ilki —ruh bedenle özdeş midir?, ikincisi de —ruh bedenden farklı mıdır? sorularıdır. 4) Sorulardan son dördü de ölümden sonraki hayata dairdir. Bunlar da (i) Budda (Tathagata) ölümden sonra yaşamaya devam eder mi? (ii) ...ya da Budda (Tathagata) ölümden sonra yaşamaya devam etmez mi? (iii) ...ya da hem devam eder hem devam etmez mi? (iv) ... ya da ne devam eder ne de devam etmez mi? gibi sorulardan oluşmaktadır. Aynı metnin değişik bölümlerinde cevaplanamayan sorular on ve on altı adet olarak verilmektedir. Ancak bu sorulardan en yaygın bilineni verdiğimiz kategori şeklindedir.

mi, bir tüccar mı ya da bir işçi mi olup olmadığını öğrenmedikçe okun çıkarılmasına müsaade etmeyeceğim' demesi gibidir. Yine yaralı adamın 'bana oku atan kişinin adını, soyadını, sülalesini; boyunun uzun, orta ya da kısa mı; ten renginin koyu, esmer veya açık renkli mi; köyde, kasabada, ya da şehirde mi yaşadığını; oku atan yayın düz mü kavisli mi; okun yayının lif, bambu ipliği, kenevir veya ağaç kabuğu mu; okun sapının doğal mı, işlenmiş mi; okun uç kısmındaki tüylerin akbaba, leylek, şahin, tavus kuşu veya başka bir kuşa mı ait olduğunu; okun öküz, su aygırı, maymun bağırsağından yapılmış ipele mi bağlı olduğunu; okun sıradan, kavisli, dikenli, dişli ya da zakkum ağacından yapılmış bir ok olup olmadığını öğrenmedikçe zehirli okun çıkarılmasına müsaade etmeyeceğim' demesi gibidir." Bu ve benzeri tarzda, o an için boş, işe yaramaz ve gereksiz soru silsilesiyle uğraşırken adam ölür ve sorular yine cevaplanmadan kalır. Tıpkı bunun gibi, bir kimse bu tür sorular cevaplanmadıkça Budda'nın öğrettiği kutsal yolu takip etmeyeceğim derse, adamın ömrü son bulur ve söz konusu sorular halen açıklanmamış bir şekilde varlığını sürdürmeye devam eder.

Budda özetle şöyle devam eder: "Senin bahsettiğin bu tarz sorular var olduğu müddetçe kutsal bir yaşam söz konusu değildir. Dünyada doğum, ölüm, hastalık, yaşlılık, üzüntü, matem, acı, çaresizlik vardır ve ben bunların bilinmesini sağladım. Benim açıklamadığım şeyleri açıklanmamış olarak kabul et. Peki, ben bunları neden açıklamadım? Çünkü bu gibi soru zincirinin beşeri manada ortaya konulmasının ulaşılmak istenilen hedefle alakası yoktur. Zira bu tür sorular kutsal yaşamın özüne ait değildir. Bunlar farkına varmaya, idrak etmeye, algıyı genişletmeye, gözü açmaya, arzudan uzaklaşmaya, acıyı dindirmeye, ızdırabı yok etmeye, sakinleşmeye, bağlardan kurtulmaya yol açmadığı için tarafımdan açıklanmamıştır. Ben, acının ne olduğunu, acının kaynağını, acının ortadan kalkabileceğini ve acıyı ortadan kaldıracak yolu ve yöntemi öğrettim. Bunlar başlıca hedefimizdir ve izlenecek kutsal yolun temelini (Cula-Malunkya-Sutta, Majjhima Nikaya, LXIII; Further Dialogues of the Buddha, s. 304-307) oluşturmaktadır."

Budist uzmanların ve bu konuda çalışan araştırmacıların hikâye hakkındaki yorumlarına göz atıldığında vurgulanan temel husus, Budda'nın, öğrencilerini vakitlerini ve enerjilerini açıklanması mümkün olmayan karmaşık konulara harcamamaları konusunda uyarmasıdır. Budda, bu tür sorular sorulduğunda sessiz kalmayı tercih etmiş ve onları daha önemli olan konulara yönlendirmiştir. Budda'ya göre hayat kısadır ve bu kısa hayat hakikate ulaşma noktasında hiçbir yararı olmayan metafizik tartışmalarla ve cevabı olmayan karmaşık sorularla geçirilmemelidir (Hanh & Kapleau, 1974, s. 42). Batıda etkin bir Budist mistik olan ve çokça esere imza atan Sangharakshita'ya göre, önemli olan zehirli okun nereden, ne şekilde, kimden geldiği değil, bir an evvel çıkarılıp, tedavi sürecinin başlatılmasıdır (Sangharakshita, 2004, s. 97). Buna göre hikâyeden çıkarılması gereken ders, insanoğlu önündeki mevcut hayati sorunlara yoğunlaşarak bunların çözümü için çareler üretmeye gayret etmelidir (Wright, 2009, s. 200; Wright, 1997, s. 14). Bu manada önemli olanın, Budist öğretiyi yani *dhamma* kurallarını takip etmek ve aydınlanmaya ulaşmak için gerekli çabayı göstermek olduğu vurgulanmaktadır. Kanaatimizce bu hikâyeye, bireysel ve toplumsal anlamda ilk olarak acil çözümlenmesi gereken problemlere yoğunlaşılması ve buna uygun adımlar atılması gerektiğini tavsiye etmektedir.

Körlerin Fil Tarifi

'Körlerin fil tarifi' hikâyesi, Hint alt kıtasında ortaya çıkmış ve oradan bütün dünyaya yayılmış yaygın bir anlatıdır. Hikâyenin anlamı ve içeriği, toplumdan topluma, kültürden kültüre, coğrafyadan coğrafyaya farklılık arz etmektedir. Hikâyeye dair anlatımlara Hindu, Budist ve Caynist kutsal metinlerinde rastlanılır. Körlerin fili tanımlaması olayı ayrıca Hinduizm'deki Tanrı tanımlaması için de kullanılır. Buna göre, Rig-Veda'daki (1.164.46) "Hakikat tektir, fakat bilgiler onu farklı isimlerle anarlar" pasajı bu manada değerlendirilir. (The Hymns of the Rigveda, 1973; Rig-Veda Sanhita, 1866-1888). Caynizm'deki "şartlı hüküm veya her hüküm görecelidir" (syadvada) öğretisi algılanan objelerin sayısız niteliklere sahip olduğuna, hakikatin çoğulcu mahiyetine ve karmaşık yapısına dikkat çektiği için bu çerçevede ele alınabilir. Yine "çok yönlülük" (anekantavada) öğretisine göre, tek bir özel ifade, varoluşun doğasını ve mutlak gerçeği tanımlamada yetersizdir (Yitik, 2005, s. 104-105; Jaini, 1998; Dundas, 2004, 123-136).

Körlerin fil tanımlaması olayında genellikle söz konusu toplumda, kültürde ve çevrede algılanmanın seviyesine vurgu yapılır. Hikâye genel olarak, doğuştan kör olan insanların ilginç bir hayvan olduğunu duydukları fili, değişik bölgelerine dokunarak tanımlama girişimi üzerine kurgulanır. Buna göre körlerden filin hortumuna dokunan onun iri bir yılana, kulağına dokunan yelpazeye, bacağına dokunan binanın sütununa, gövdesine dokunan duvara, kuyruğuna dokunan ipe, dişine dokunan da sivri uçlu bir mızrağa benzediğini ifade etmiştir (Goldstein, 2009, s. 492; Snyder & Ford, 1987, s. 12).

Kör insanların fili tasvir hikâyesinin Budizm'deki ilk örneği ve en yaygın bilinen şekli *Sutta Pitaka* koleksiyonunun şiir formatında yazılmış olan ve kendi içerisinde toplam on beş metinden oluşan *Khuddaka Nikaya* (Arslan, 2015, s. 34) kısmına ait bir metin olan Udana'da geçer (Udana, VI. 4; The Udana: The Solemn Utterances of the Buddha, 1902, s. 93-95; Ireland, 2007, 9, 81-84; Burlingame, 1922, s. 75-77; Gomez, 1976, s. 164; The Middle Length Discourses of the Buddha, 1995, s. 775 vd.). Olay kutsal metinde şöyle tasvir edilir:

Birkaç öğrenci Budda'ya gelerek "Kıymetli Budda, Savatthi'de yaşayan münzeviler ve öğrencilere rehberlik eden bilgilerden çoğu dünyanın sonlu olup olmadığı, ruhun ölüp ölmediği konusunda sürekli tartışıyorlar. Siz bu konuda ne dersiniz?" Budda onlara, aynı olaya farklı açılardan bakmasından ötürü olayın sadece bir yönünü kavrayan veya aynı şeyin muhtelif yönlerinden sadece birisini fark edip onu öne çıkarıp sunan doğuştan kör insanların fil tarifi örneğini verir. Bu hikâyeye göre kral, maiyetindeki hizmetçilere bütün ülkeyi dolaşmalarını ve doğuştan kör olanları getirmelerini emreder. Kral, saraya gelen körleri büyük bir odaya aldırır. Onların olduğu odaya bir fil getirir ve onlardan file dokunarak onu tanımlamalarını ister. Kör adamlar file dokunduktan sonra kral onlara tek tek filin neye benzediği sorar. Körlerden filin başına dokunan fili toprak testi, kulağına dokunan yayvan bir sepet, dişine dokunan sivri bir saban, bedenine dokunan buğday ambarı, ayağına dokunan sütun, sırtına dokunan havan, kuyruğuna dokunan havan tokmağı, kuyruk ucuna dokunan fırça diye tarif etmiştir. Körler filin neye benzediğine dair kendi aralarında bir fikir birliğine varamamış ve bu konuda birbirlerine sorular yöneltmeye başlamışlardır. Hatta "fil şöyledir, fil böyledir, fil şuna benzer, hayır öyle değildir, hayır ona benzemez" diye tartışmaya koyulmuşlardır. Onların tartışarak doğruyu arayış çabaları kralı memnun etmiştir.

Budda bu olaydaki körleri, özü itibarıyla cahil olup bilgelik taslayanlara benzetmiştir. Bu tür kimseler farklı bakış açısı, görüş ve düşüncelere zihinlerini ve gözlerini kapamışlardır. Gözleri körelmiş ve zihinleri kapanmış insanlar mahiyeti itibarıyla tartışmacı, kavgacı ve geçimsizdir. Onlar kendi bildikleri tek doğrunun, her şeyi kuşatan evrensel bir doğru olduğunu düşünürler. Oysa bildikleri tek bir doğrunun, bütünü sadece bir parçasına ait olduğunu fark edemezler.

Budizm'de fil hikâyesi farklı bakış açısına sahip oldukları ve farklı düşünceleri savundukları için kavga eden grupları betimlemede kullanılır. Budda, yanlış yola sapanlar için iki kez kör adamların bir fili tarifi örneğini verir. Buna göre belli bir düşüncenin savunucusu olanlar diğer düşüncelere muhalif duruş sergilerler. Her biri kendi görüşünün doğruluğunu savunmak için münakaşa ve kavga eder. Bu tür kimseler olayın sadece bir tarafını görebilirler (Udana, IV. 5; The Udana, 1902, s. 57-58). Bu da doğruya ve hakikate farklı yönden bakışın ne kadar önemli olduğunun anlaşılması açısından dikkat çekicidir.

Körlerin fil tasviri hikâyesi genel olarak hakikatin ve yanlışın ne olduğunu göstermek veya anlatmak için kullanılmıştır. Buna göre kişinin öznel deneyimleri gerçeği yansıtabilir ancak bu deneyim sınırlı ve bütünselliği tam anlamıyla yansıtmıyor olabilir. Bu hikâye rölativizm ve hakikatin açıklanamayan mahiyetine; çelişkili teorilerde uzmanların farklı görüşlerinin ne kadar önemli olduğuna; olaylara daha derinden bir bakış açısının gerekliliğine; aynı gözlem nesnesindeki farklı bakış açılarına saygı duyulmasına vurgu yapmaktadır. Hikâyede olaylara farklı yönlerden bakabilmenin durumun kapsamlı bir şekilde anlaşılabilirliğine ne ölçüde katkı sağlayabileceğine dair ciddi bir mesaj verilmektedir.

Sal veya Sandal Hikâyesi

Budizm'in yaygın olarak bilinen anlatılarından birisi olan sal hikâyesi, *Sutta Pitaka* koleksiyonunun *Majjhima Nikaya* bölümünde yer alan *Alagaddupama-Sutta*'da geçer. Burada Budda, kelime anlamı itibarıyla "yol, yöntem, yaşam tarzı, fenomen, olgu, olay ve eşya" anlamına gelen (Kalupahana, 1986, s. 15-16) fakat genellikle Budist öğretisi olarak bilinen *dhammayı* çok iyi bir şekilde öğrenmenin, idrak etmenin ve içselleştirmenin önemi üzerinde durur. Zaten hikâyenin anlatılış nedeni, Arittha isimli bir keşişin *dhammayı* yanlış anlaması ve yanlış düşüncelere sapmasıdır. *Dhammayı* özensiz ve dikkatsiz bir şekilde öğrenmeye çalışan kişinin durumu, bir amaç için yılan arayan ve yılanı bulunca onu doğru yerden tutmadığı için elini yılan ısırın kişinin durumuna benzetilir (<https://www.accesstoinight.org>, 2023)). Sal hikâyesi de bu olayın hemen ardından anlatılır.

Budist kutsal metninde geçen hikâye şöyledir (Alagaddupama-Sutta, Majjhima Nikaya, XXII; Further Dialogues of the Buddha, 1926, s. 90-100):

"Ey keşişler, sizlere *dhammayı*, sırtta taşınan bir eşya değil nehri karşıya geçmek için kullanılan bir araç olan sal veya sandal ile karşılaştırarak açıklayacağım. Yolda yürüyen bir adam düşünün. Bu adam bir anda büyük bir nehirle karşılaşır. Nehrin bu tarafı tehlikeli, korkunç ve riskli, öbür tarafı ise güvenli ve risksizdir. Ancak etrafta adamın nehri geçebileceği ne bir köprü ne de bir sal veya sandal vardır. Adamın aklına bir sal yapma fikri gelir. Buna göre etraftan değişik ağaç dalları, otlar, yapraklar toplayıp, bunları sarmaşıkla birbirine bağlayarak basit bir sal yapar. Elleri ve ayaklarını da sal

küreği olarak kullanarak karşıya geçmeyi başarır. Karşıya geçtikten sonra adam, yaptığı salın işine ne kadar da çok yaradığını düşünür. Bu sal sayesinde ve ellerini, ayaklarını kürek gibi kullanarak nehrin karşı kıyısına yani güvenli bölgeye geçişini düşünür. Kendi kendine, yoluna, dallardan ve sarmaşıktan yaptığı sandalı veya salı kafasının üzerinde veya sırtında taşıyarak devam edip etmemesi gerektiğini düşünür. Buddha, 'Ey keşişler! Adam bu düşüncedeiken ve bu kararı almaya çalışırken, sala yapılması gereken şeyi mi yapıyor? diye sorar. Keşişler, 'Hayır' saygıdeğer Buddha cevabını verir. Bu durumda adam, kendisini tehlikeden kurtaran salı ne yapmalıdır? Adam salın işine çok fazla yaradığını, kendisini ölümden kurtardığını kabul ederek onu kıyıda bıraksa ya da nehre salıverse ve yoluna devam etse ne olur? Adam bu yönde bir karara vararak veya böyle yaparak sala yapılması gereken şeyi yapmış olur. Ey keşişler tıpkı bu sal gibi ben de size, kurtuluş yolu olan *dhammayı* öğrettim. Siz de *dhamma* sayesinde korkusuz, güvenli bölgeye ulaştığınızda *dhammayı* terk edebilir ve yolunuza onsuz devam edebilirsiniz." (Alagaddupama-Sutta, Majjhima Nikaya, XXII; Further Dialogues of the Buddha, 1926 s. 94-95).

Budist kutsal metninden aktardığımız bu hikâye hakkında birçok yorum yapılmıştır. Buna göre *dhamma*, aydınlanmaya ulaşınca terk edilebilecek geçici bir araç mıdır? Hikâyeden anlaşıldığı üzere Budist öğretisi (*dhamma*) insanları arzulan hedefe götürme noktasında bir araçtır. Bu açıdan öğretisi ve uygulama nehirde karşıya geçmeyi sağlayan bir sal gibi tanımlanır. Hedefe ulaşınca ise tıpkı salın bir yük olarak sırtta taşınmaması gibi öğretisi de bir tarafa bırakılabilir. Buddha, insanın bulunduğu sahilin 'ben merkezli varoluş' olduğunu karşı sahilin de benlikten sıyrılmış bir şekilde ulaşılması gereken hedef olduğunu ifade eder. Hikâyede anlatılan salın temel amacı insanı güvenli bölgeye taşımaktır. Buradan anlaşıldığı üzere sal işlevseldir ve onun işi bitince terk edilir. Bir başka yoruma göre, Buddha öğrencilerine eşyaya çok fazla bağlanmalarını, dünyanın geçici arzu, istek ve ilişkilerine çok fazla bel bağlamalarını tavsiye etmiştir (<https://psychology-spot.com, 2023>).

Söz konusu sal hikâyesiyle ilgili olarak kaynaklarda ilave yorumlar ve açıklamalar yer almaktadır. Bazı insanlar işlevsel bağlamda basitçe yapılmış salı beğenmeyip daha büyük bir kayık veya tekne yapma arayışına girerler. Onlar, riskli ve güvensiz sahilde geçirdikleri süreyi uzatmaktan başka bir şey yapmazlar. Bu tür kimseler, öğretisi hakkında zihinlerinde kuşku olan insanlara benzetilir ve onların oldukları yerden bir adım dahi kıpırdamayacakları ifade edilir. Bazıları da dal ve sarmaşıktan yapılan salın gösterişsiz olduğunu düşünerek onu boyama ve güzelleştirme gayretine düşerler. Onların da sala asla binmeyip, nehrin güvensiz ve riskli tarafında kalmaya devam ettikleri yorumu (<https://psychology-spot.com, 2023>) yapılmaktadır.

Budist düşünce ve yaşam tarzı dikkate alındığında, hikâyede örnek verilen sal sadece maddi unsurlar değildir, o aynı zamanda insanın potansiyelini kullanmasına engel olan bütün şeylerdir. Bazı yorumlara göre, bu hikâye Buddha'nın öğretisinin nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiği hakkındadır. Çünkü sal hikâyesi birileri tarafından Sekiz Dilimli Yolu, temel ahlaki ilkeleri, hatta bir bütün olarak Buddha'nın öğretisini görmezden gelmeye bir mazeret olarak sayılabilir (O'Brien, 2020).

Çinli bir keşiş olan Hsuan Hua'nın yorumuna göre sal, doğum-ölümde oluşan acılar denizini geçmek için kullanılır. Doğum-ölüm sona erince sal bir kenara bırakılmalıdır. Sal bir kenara bırakılmazsa ayak bağı olur. Aynı şekilde *dharma* da bir kenara

konulmazsa ayak bağı olur. *Dharmaya* bağlılık bir kimseyi hastalık gibi etkiler. Oysa asıl olan, bizatihi hastalıklardan kurtulmaktır. Doğum-ölüm zincirinin sona ermesi için *dharmalar* bir kenara konulmalıdır. Böylelikle insan, bütün ayak bağlarından kurtulmalıdır (Hua, 2002, s. 63-67).

Farklı bir bakış açısına sahip olan D. Keown'a göre, hikâyede zikredilen *dhamma*/öğreti, sal değil karşı sahildir. Ona göre bu hikâyede kastedilen, aydınlanmaya ulaşıncı öğretinin terkedilmesi değildir. Kastedilen öğreti hakkındaki yanlış düşüncelerin terkedilmesidir (Keown, 1992).

Sal hikâyesi farklı Budist kaynaklarda birbirinden değişik anlatılarla sunulur. Mahayana kutsal literatürü içerisinde yer alan Diamond Sutra'da "...korkusuz *bodhisattvalar dharmaya* sarılmazlar, az veya çok hiçbir *dharmaya*...Bu, Budda'nın '*Dharma* öğretisi bir sal gibidir. *Dharmaların* gitmesine ne kadar izin verirsen, hiç *dharma* kalmaz.' sözünün ardında gizli olan anlamdır." (The Diamond Sutra, 1974, s. 97 vd.). Metindeki bu ifadeler farklı biçimde yorumlanmıştır. Bilge bir *bodhisattva*, *dharma* öğretisini işine yarayacağı ölçüde tanır, benimser, kabullenir ve uygular. İşini tamamladıktan ve hedefine ulaştıktan sonra da ondan kurtulur. Yukarıda zikredilen '*dharma* kalmaz' ifadesi dünyevi maddeler veya diğer dini geleneklerin öğretisi olarak anlaşılır. Metindeki bağlamdan hareketle *dharma* öğretisinin görmezden gelinmesi düşüncesi yanlıştır. Zaten Budda, metin genel olarak ele alındığında, bazı kavramlara bağlı kalınmamasını tavsiye eder. Dolayısıyla metin üzerindeki kavramsal analizler yetersiz kalacaktır (O'Brien, 2020). Kanaatimizce hikâyede, gelişim, ilerleyiş ve yükseliş için ayak bağı olan gereksiz yüklerden ve ağırlıklardan kurtulmanın hedefe ne ölçüde hızlı götürüleceğine dair bir yaklaşım sunulmaktadır.

Hardal Tohumu

Bu hikâye veya örnek, *Khuddaka-Niyaka* koleksiyonunun on altı bölüm ve yetmiş üç özlü şiirden oluşan ve keşişlerin başlarından geçen örnek olayların aktarıldığı *Therigatha* bölümünde geçer. Ayrıca hikâyenin verdiği mesajlara *Khuddaka-Niyaka* koleksiyonu içerisinde yer alan ve ahlâkla ilgili 423 beyit ihtiva eden meşhur Budist metni *Dhammapada*'da vurgu yapılır. Genel olarak dünyanın geçiciliği, dünya malına çok fazla ehemmiyet göstermeme, fiziksel ölümün evrensel bir hakikat olduğu üzerinde durulur. Çünkü dünya malına çok fazla anlam yüklenmesi ve insanoğlunun hiç ölmeyeceğini düşünmesi acı ve ızdıraba yol açar.

Hardal tohumu hikâyesi kutsal metinde şöyle anlatılır (Therigatha, X; Therigatha: Psalms of the Early Buddhists, 1909, s, 106-110; The Elders' Verses II: Therigatha, 1995, Burlingame, 1922, s. 92-94):

Budda'nın bizatihi keşfettiği öğretisini yaymaya devam ettiği süreçte Antik Hint krallığı Kosala'nın başkenti olan, günümüzde Nepal sınırına yakın bir bölgede konumlanan ve Shrivasti olarak bilinen Savatthi'de yaşayan ve varlıklı bir adamın eşi olan Kisa Gotami adında bir kadın vardı. Gotami'nin, çok sevdiği ve gözünden bile sakındığı tek bir oğlu vardı. Oğlunun ansızın ölmesi üzerine ne yapacağını şaşırarak Gotami etrafındaki akrabalarından, dostlarından, arkadaşlarından yardım istemiştir. Onun üzüntüsünden kaynaklanan çırpınışları gören etraftaki insanlar kadının delirdiğini düşünmüşlerdir. Bulunduğu çevreden yaşlı bir adam ona, Budda'ya gitmesini ve Budda'nın kendisine yardımcı olabileceğini söylemiştir. Kadın çaresizlik içerisinde Budda'nın yanına koşmuş

ve çocuğunu hayata döndürecek bir ilaç vermesi için ona yalvarmıştır. Budda ona “çocuğunu sadece, evlerine hiç ölüm girmemiş bir aileden bir tane hardal tohumu getirmesi şartıyla geri getirebileceğini” söylemiştir. Kadın hiç vakit kaybetmeden Budda’nın şartını yerine getirebilmek için çevredeki bütün köyleri, kasabaları kapı kapı dolaşmaya başlamıştır. Çaldığı kapılardan hiç birisinde aradığını bulamamıştır. Dolayısıyla ölümün uğramadığı bir ev bulamamanın üzüntüsüyle Budda’nın yanına eli boş dönmüştür. Budda, kadının yaşadığı bu bireysel tecrübeden hareketle ona ölümün anlamını ve hakikatini anlatmıştır. Kadın da Budda’nın anlattığı hakikate inanarak, onun öğrencisi olmuş, öğretisini takip etmiş ve manastır yaşantısını sürdürmüştür.

Sutta Pitaka koleksiyonunun muhtelif konularına göre 56 grupta 7762 özlü söz (sutta) içeren *Samyutta Nikaya* (Arslan, 2015, s. 34) kısmında anlatıldığı üzere Kisa Gotami oğlunun ölümünün şokunu Budda’nın mantıklı açıklamalarıyla kısmen atlattığı bir şekilde Budist manastır sistemine bir keşişe olarak dahil olmuştur. Bütün dünyevi işleri terkederek, üzerinde keşişe kıyafeti ve elinde bir dilenci kasesi ile manastıra uygun bir yaşam tarzı sürdürmeye gayret etmiştir. Bir gün elinde yiyecek kasesiyle günlük beslenme ihtiyacını karşıladıktan sonra bir korulukta inzivaya oturmuştur. Bu inziva esnasında kötü varlık Mara onun korku, üzüntü, endişesini yeniden uyandırmak istemiş ve onu inziva oturduğundan uzaklaştırmak istemiştir. Mara ona “oğlunun ölümünü ne çabuk unuttuğunu, üzüntüsünün ne kadar hızlı geçtiğini, korulukta yalnız başına oturarak bir erkek mi beklediğini” sormuştur. Kisa Gotami bu sözlerin insanları yollarından saptıran kötü varlık Mara’ya ait olduğunu fark etmekte gecikmemiştir. Bunun üzerine “oğlunun ölümüyle kaplanmış üzüntülü geçmişi geride bıraktığını, artık üzülmediğini, ağlamadığını, karanlığın yok olduğunu, ölüm korkusunu yendiğini, huzursuzluğun kendisinden uzak olduğunu” (The Connected Discourses of the Buddha, 2000, 223-224) ifade etmiştir.

Samyutta Nikaya’da aktarılan bu hikâye, diğer Budist kutsal metinlerinde de yer bulmuştur. Konuyla ilgili olarak Budizm’in en önemli kutsal metinlerinden birisi addedilen Dhammapada’da şöyle denilir (Dhammapada, VIII. 114; XX. 287; Kaya, 1999, s. 94, 116; The Dhammapada, 1950, s. 97, 150): “Sonsuzluk yerini gören kişinin bir günlük yaşamı, sonsuzluk yerini göremeyen bir kişinin bin yıllık yaşamından daha iyidir.” Yine aynı metinde yer alan “Çocuklara ve sığır sürülerine düşkün olan kişiyi, uyuyan bir köyü selin alıp götürmesi gibi ölüm gelir ve alır götürür.” ifadesi bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir. Kanaatimizce hikâyede öne çıkan hususlardan birisi de, insanın var oluşunun yani doğum, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık ve ölüm gibi başlıca gelişim süreçlerinin tabii bir yasa biçiminde kabullenilmesi ve bu sürecin ölümle sonlandığı dünyaya gelen her canlı için değişmez bir ilke olduğudur.

Sonuç

Budizm, MÖ altıncı asırda antik kutsal metinler Vedaların sarsılmaz otoritesinin ve din adamları sınıfını oluşturan Brahminlerin konumlarının oldukça güçlü olduğu bir ortamda ortaya çıkmıştır. Budda, lüks ve şatafat ile aşırı yoksulluk, sefalet ve açlık gibi iki uç yaşam tarzını tecrübe ettikten sonra kendine özgü orta yol tekniğini keşfetmiştir. Bu yeni teknik hem bir takım keşifleri hem de mevcut geleneğe yönelik eleştirel bakış açısını ihtiva etmekteydi. Bu manada özellikle döneminin en etkin yönlendiricisi olan kutsal metinleri, din adamlarını eleştiriye tabi tutmuş; icra edilen ritüellerin anlamsızlığını dile getirmiştir.

Budda'nın keşfettiği teknik ve bunun insanlara aktarımı geleneksel kültürden bir kopuş olarak yorumlanabilir. Bu kopuş sürecinde insanların hem bir arayış içerisinde olmaları hem de yeni bakış açısına ve yorumlara hazır olmaları önemli addedilmektedir. Bunların yanı sıra Budda'nın keşiflerini anlatış sürecinde kullandığı üslup ve anlaşılır dil Budist öğretinin yayılması sürecini ciddi ölçüde hızlandırmıştır. Budda etrafında toplanan insanlara öğretisini anlatırken onların anlayabileceği bir tarzda konuşmuş, sık sık içinde yaşanan tabiattan örnekler vermiştir. Bu çerçevede anlatımı daha etkili kılmak ve anlaşılmayı kolaylaştırmak için kıssalar, meseller, kısa hikâyeler, öyküler anlatmış, mecazlar, metaforlar kullanmış ve benzetmeler yapmıştır. Budist kutsal metinlerinde bu yönde yüzlerce örneğe rastlamak mümkündür.

Budda'nın öğretisini, insanların zihninde anlamlı ve anlaşılır hale getirmek için yararlandığı anlatım tarzlarından birisi olan kıssalar veya kısa hikâyelerden bazıları yaygın bir şekilde bilinmektedir. Bu tür anlatıları, hem halk arasında sözlü anlatımın yanı sıra, gazete, broşür ve dergilerde hem de Budizm'e dair akademik çalışmalarda görebilmek mümkündür. Hatta bunlardan bazıları, özellikle de körler ve fil anlatısı, farklı dinlerde dahi anlaşılması zor olan hususların aktarımı sürecinde kullanılmış ve nesilden nesile aktarılmıştır.

Budda, etrafında toplanan ve keşfettiği tekniği anlamak ve takip etmek isteyen insanlardan acilen içinde buldukları soruna yönelmelerini ve sorun üzerine yoğunlaşmalarını istemiştir. Zira içinde bulunulan sorun, hayati bir mesele olup başka konularla ilgilenmek hayati konunun üzerinin örtülmesi anlamına gelmektedir. Budda içinde bulunulan durumun ehemmiyetini kavramları için takipçilerine "zehirli okla yaralanan adam" kıssasını anlatmıştır. Burada ilk yapılması gereken şey, adamın sırtından oku çıkarmak ve yaralının iyileşmesi için gerekli tedaviye başlamaktır. Dolayısıyla ölümle kalım arasında bir noktada iken hem zihinsel hem de fiili anlamda gereksiz konularla uğraşılması anlamsızdır. Bu örnekten hareketle Budda öğrencilerine ilk olarak insanın içinde bulunduğu acı ve ızdıraptan kurtulmasını tavsiye etmiş; cevabı bulunmayan gereksiz sorularla zihnin meşgul edilmemesini önermiştir.

Budist kıssalardan dikkat çeken bir başkası da "körler ve fil" anlatısıdır. Bu hikâye hem Hint alt kıtasındaki diğer dini geleneklerde hem de bölge dışındaki gelenek ve kültürlerde anlatılmaktadır. Burada verilen mesaj, insanoğlu daima farklı bakış açısına sahip olmalıdır. Tıpkı fiili farklı şekillerde tanımlayan körler gibi tek bir konunun farklı yönlerinin olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Aslında bu durum, söz konusu geleneğin takipçileri arasında tartışma, kavga, dışlama konusunu gündeme getirebileceği gibi öte yandan var olan hususun zenginliğini de gözler önüne serebilir. Farklı bakış açısının imkânı ve onlara saygı duyulması gerektiği hususu körlerin fil tanımlaması kıssası ile aktarılmıştır.

Budda, öğrencilerine mevcut durumun dikkate alınması, var olan imkânların kullanımı ve gereksiz yüklerden kurtulmanın önemine dair "sal" örneğini vermiştir. Buna göre insan içinde bulunduğu sıkıntılardan, acı ve ızdıraptan kurtulmak için Budist öğreti ve uygulamaları takip etmelidir. Bu, debisi yüksek bir nehri, kıyıda acilen yapılan sal ile geçmeye benzetilir. Nehri geçince salın durumun ne olacağı sorusu, acı ve ızdıraptan kurtulunca öğretinin sürdürülüp sürdürülmeyeceği tartışmasını gündeme getirmiştir. Aslında bu kıssanın anlatımı hem Budizm konusunda araştırma yapan bilim insanları hem de Budizm'e inanan düşünürler arasında fikir ayrılığına yol açmıştır. Genel

yorumlama biçimine göre, insanların dünya malına bağlanmaları, sıradan haz, arzu ve isteklerine çok fazla sarılmamaları ve bunların geçiciliğinin farkında olmalarının gerektiği yönünde bir mesaj verilmektedir.

Budizm'in temel ilke ve anlayışlarından birisi olan bir diğer husus da fiziki ölümün mutlaka gerçekleşeceğidir. Her ne kadar insanlar sevdiklerinin ölümünü kabul etmek istemese de bu kaçınılmaz bir hakikattir. Budda, ölümün hakikat oluşunu, biricik evladının ölümünü kabullenmek istemeyen bir annenin feryadını anlaşılır bir dille yatıştırmak için anlattığı "hardal tohumu" kıssası ile takipçilerine aktarmıştır. Buna göre ölüm, köyde ve şehirde her nerede yaşıyor olursa olsun bütün insanların karşılaştığı bir hakikattir.

Bütün bu kıssalar, meseller, öyküler, hikâyeler veya anlatılar Budizm'in ortaya çıktığı geleneksel yapı içerisinde varlığını sürdürmesi ve gelecek nesillere aktarılması sürecinde etkin olmuştur. Zira yeni bir tekniğin insanların zihin dünyasında ve gündelik yaşantısında yer bulabilmesinin temelinde, kullandığı anlaşılır dilin yattığını bu örneklerde görebilmek mümkündür. Bu yüzden Budist öğretinin, inanç esaslarının ve başlıca uygulamaların anlaşılması sürecinde bu tür anlatıların önemli olduğu dikkati çekmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Etik Beyan	* Bu makale, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından 10-12 Ekim 2019 tarihinde gerçekleştirilen I. Uluslararası Din Ve İnsan Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve tam metni yayımlanan "Kıssaların Diliyle Budizm: İnanç Ve Uygulamalar Üzerine Bazı Örnekler" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is the revised and developed version of the published conference presentation entitled "Kıssaların Diliyle Budizm: İnanç Ve Uygulamalar Üzerine Bazı Örnekler", orally delivered at the I. International Religion and Human Symposium 10-12 October 2019. * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

- Arslan, H. (2015). *Kutsal Metinlere Göre Budizm'de Manastır Hayatı*, İzmir: Tıbyan.
- Burlingame, E. W. (1922)., *Buddhist Parables*, Translated From The Original Pali By E. W. Burlingame, New Haven: Yale University Press.
- Conze, E. (1959). *Buddhist Scriptures*, London: Penguin.
- Dundas, P. (2004). "Beyond Anekantavada: A Jain Approach to Religious Tolerance". *Ahimsa, Anekanta, and Jainism*, ed. Tara Sethia, içinde 123–136, Delhi: Motilal Banarsidass.
- Further Dialogues of the Buddha*. (1926). Sacred Books of the Buddhists, Vol V., Translated from the Pali of the Majjhima Nikaya By Lord Chalmers, London: Oxford University Press.
- Goldstein, E. B. (2009). *Encyclopedia of Perception*, New York: SAGE Publications.
- Gomez, L. O. (1976). "Proto-Madhyamika in the Pali Canon", *Philosophy East and West*, Univ. of Hawaii Press 26:2, 137-165.
- Hanh, T. N. & Philip Kapleau. (1974). *Zen Keys*, New York: Anchor Books.
- Hinüber, O. V. (1996). *A Handbook Pali Literature*, Berlin: Walter de Gruyter.
- <https://psychology-spot.com/the-raft-buddhist-parable-shows-us-how/> (19.01.2023).
- <https://www.accesstoinight.org/tipitaka/mn/mn.022.than.html> (19.01.2023).
- Hua, H. (2002). *The Vajra Prajna Paramita Sutra: General Explanation*, USA: Buddhist Text Translation Society.
- Ireland, J. D. (2007). *Udana and the Itivuttaka: Two Classics from the Pali Canon*, Kandy: Buddhist Publication Society.
- Jaini, P. S. (1998). *The Jaina Path of Purification*, Delhi: Motilal Banarsidass.
- Kalupahana, D. (1986). *The Philosophy of the Middle Way*, New York: SUNY Press.
- Kaya, K. (1999). *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keown, D. (1992). *The Nature of Buddhist Ethics*, New York: St. Martin's Press.
- Lay, U. K. (Tarihsiz). *Guide to Tipitaka*, Sri Lanka: The Buddhist Cultural Centre.
- O'Brien, B. (2020). "The Buddha's Raft Parable", Learn Religions, Aug. 26, 2020, [learnreligions.com/the-buddhas-raft-parable-450054](https://www.learnreligions.com/the-buddhas-raft-parable-450054).
- Rig-Veda Sanhita: A Collection of Ancient Hindu Hymns*, (I-VI) . (1866-1888). Trans. by, H. H. Wilson, London: N. Trübner and Co.
- Sangharakshita. (2004). *The Drama of Cosmic Enlightenment: Parables, Myths, and Symbols of the White Lotus Sutra*, Cambridge: Windhorse Publications.
- Snyder, C. R. & Carol E. Ford. (1987). *Coping with Negative Life Events: Clinical and Social Psychological Perspectives*, New York: Springer Science.
- The Connected Discourses of the Buddha: A New Translation of the Samyutta Nikaya*. (2000).

Translated from the Pali by Bhikkhu Bodhi, Boston: Wisdom Pub.

The Dhammapada. (1950). English Translation by S. Radhakrishnan, London: Oxford University Press.

The Diamond Sutra: A General Explanation of the Vajra Prajna Paramita Sutra. (1974). Trans. by Dhyana Master Hsuan Hua, CA: Sino-American Buddhist Association.

The Elders' Verses II: Therigatha. (1995). Translated with an introduction and notes by K. R. Norman, Oxford: Pali Text Society.

The Hymns of the Rigveda. (1973). Trans. by, Ralph T.H. Griffith, Delhi: Motilal Banarsidass Pub.

The Middle Length Discourses of the Buddha: A Translation of the Majjhima Nikaya. (1995). Translated from the Pali by Bhikkhu Nanamoli and Bhikkhu Bodhi, Oxford: The Pali Text Society.

The Udana: The Solemn Utterances of the Buddha. (1902). Trans. by, D. M. Strong, London: Luzac & Co.

Therigatha: Psalms of the Early Buddhists I.– Psalms of the Sisters. (1909). C. A. F. Rhys Davids, Oxford: Pali Text Society.

Thomas, E. J. (1935). *Early Buddhist Scriptures*, New York: AMS Press.

Türkçe Sözlük. (2005). 10. Baskı, Ankara: TDK.

Wright, C. (1997). *Buddhism for Today*, Oxford: Oxford University Press.

Wright, D. S. (2009). *The Six Perfections: Buddhism and the Cultivation of Character*, Oxford: Oxford University Press.

Yitik, A. İ. (2005). *Hint Dinleri*, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı.

2023, 12 (2), 1226-1243 | ResearchArticle

Examining Geographical Elements Through Documentary: Example of the Anısına Documentary

Tutku Melis ÖZŞAN¹

²Ayşegül TURAL

Abstract

Geography and social studies courses are studied in relation to the interaction between people and place, and alternative techniques that employ visual, auditory elements, and technological processes are supported. The search for alternative resources to foster and sustain contribution to sustainable, high-quality education process has recently intensified in social studies course. In this context, documentaries are among the prominent productions studied in geography topics of social studies. In teaching of geographical elements through documentaries in social studies courses in terms of the relevant field literature can encourage. The main aim of this research is to examine geographical elements through documentaries in social studies courses. The documentary series, "Anısına" which consists of 17 episodes and focuses on different artists in each episode, is a music-themed documentary series that stands out in the study. In each episode of the related documentary series, the life story and works of the artist featured in that episode are shared with interested viewers and researchers. A qualitative research method was used in the research process, in accordance with the nature of the study was conducted in a case study pattern. In the data collection process of the research, the documentary series was examined in detail through document analysis, and in the data analysis section, main and sub-themes related to the subject were created based on the data obtained from each episode through content analysis. According to the results of the study, to examine geographical elements through documentaries in social studies courses 9 basic geographical elements were determined as the main theme. The most recurring theme was 'calendar chronology,' while the least recurring geographical element was the theme of 'geographical events.' Based on the study's results, it is thought that using alternative teaching tools such as documentaries (e. g. Anısına Documentary) in the social studies course teaching process of geographical elements can motivate and stimulate the students' interest in the course.

Keywords: Documentary, Geographical Element, Human, Cultural Geography, Place.

Özşan, T. M. & Tural, A. (2023). Examining Geographical Elements Through Documentary: Example of the Anısına Documentary . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (2) , 1226-1243 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1282903>

Date of Submission	14.04.2023
Date of Acceptance	30.06.2023
Date of Publication	30.06.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹Master student, Bartın University, Graduate School, Social Studies Education Department, Bartın, Turkey, ozsantutku@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2874-7766

²Assoc. Prof. Bartın University, Faculty of Education, Social Studies Education Department, Bartın, Turkey, atural@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2009-7543

Coğrafi Unsurların Belgesel Yoluyla İncelenmesi: Anısına Belgeseli Örneği

¹ Tutku Melis ÖZŞAN

²Ayşeğül TURAL

Öz

Coğrafya ve sosyal bilgiler dersleri insan ve mekânın etkileşimine dikkat çeken yapıları ile ilişkisel olarak incelenirken görsel, işitsel öğelerin, teknolojik süreçlerin işe koşulduğu farklı ve alternatif yöntem tekniklerden yararlanılmasını desteklemektedir. Son dönemde nitelikli ve sürdürülebilir eğitim anlayışı ile sosyal bilgiler dersinde yararlanılan alternatif öğretim materyallerinin çeşitlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda belgeseller de sosyal bilgilerin coğrafya konuları çalışılırken öne çıkan yapımlar arasındadır. Sosyal bilgiler dersinde coğrafi konuların öğretiminde belgesel kullanımına ilişkin çalışmaların desteklenmesi ve alan literatüründe yer alması teşvik edilmektedir. Bu araştırmanın temel amacı sosyal bilgiler dersinde coğrafi unsurların belgesel yoluyla incelenmesidir. Çalışma kapsamında incelemeye alınan 'Anısına' belgeseli 17 bölümden oluşan ve her bölümde farklı bir sanatçıyı ele alan, müzik konulu bir belgesel serisi olarak dikkat çekmektedir. İlgili belgesel serisinde her bir bölümde o bölüme konu edilen sanatçının hem hayat hikâyesi hem de çalışmaları konuya ilgi duyan izleyici ve araştırmacılar ile paylaşılmaktadır. Araştırma süresince nitel araştırma yönteminden yararlanılırken, çalışmanın yapısına uygun olarak durum çalışması deseninde çalışılmıştır. Araştırmanın veri toplama sürecinde doküman incelemesi ile belgesel serisi detaylı şekilde incelenmiş olup, verilerin analizi kısmında ise içerik analizi ile her bir bölümden elde edilen veriler ışığında, konuyla ilgili ana ve alt temalar oluşturulmuştur. Sosyal bilgiler dersinde coğrafi unsurların belgesel yoluyla ele alındığı çalışmanın sonuçlarına göre 9 temel coğrafi unsur ana tema olarak belirlenmiştir. En sık tekrar eden tema 'takvim kronoloji' olurken, en az tekrar eden coğrafi unsur ise 'coğrafi olaylar' temasıdır. Çalışmanın sonuçlarından yola çıkılarak, sosyal bilgilerde coğrafi unsurların öğretimi sürecinde, belgeseller gibi (Örn. Anısına Belgeseli) alternatif öğretim araçlarından yararlanmanın derslere ilgilgi teşvik edici olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belgesel, Coğrafi Unsur, İnsan, Kültürel Coğrafya, Mekân.

Özşan, T. M. & Tural, A. (2023). Coğrafi Unsurların Belgesel Yoluyla İncelenmesi: Anısına Belgeseli Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (2) , 1226-1243 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1282903>

Geliş Tarihi	14.04.2023
Kabul Tarihi	30.06.2023
Yayın Tarihi	30.06.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Bartın, Türkiye, ozsantutku@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2874-7766

²Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD., Bartın, Türkiye, atural@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2009-7543

Introduction / Giriş

Geography is a field of study that examines the interaction between humans and space/geographical environment (Meadows, 2020, p. 89) from the past to the present through the transmission of culture (Üçışık & Demirci, 2002, p. 123; Öner & Memişoğlu, 2018, p. 194; Karnıbüyük, 2019, p. 168; Bozkoyun, 2022, p. 280). Within the geographical subject area, the relationship between human-space interaction is emphasized in the context of prominent natural and human elements (Koç, Önal & Ergün, 2016, p. 100). Humans, who have a central position in the interaction process with space, contribute meaning to the space/geography in which they are located (Bilgili, 2016, p. 126; Kaçmaz & Kaçmaz, 2017, p. 2). People living in a same geography share a common culture (Gülüm, 2009, p. 53; Bozyurt & Koca, 2011, p. 90). When the interaction between people living in the same geography with a shared culture and space is examined, it is seen that the concepts of human and space directly affect each other and cannot be considered separately (Fouberg, Murphy & Blij, 2015, p. 9; Israel, 2015, p. 181; Balcı, 2018, p. 41). In the process of this relationship, when it comes to making sense of space, each individual assigns meaning to the geography/space they are in and interact with contains differences (Efe, 2002, p. 32; Durmuş & Baş, 2016, p. 77). When examining humans in the context of environmental factors, the concept of space also attracts attention in terms of geographical effects and elements (Kapan & Kuşcu, 2021, p. 146). Space is important in revealing the geographical effects and elements inherent in human nature (Önal, Çalışkan & Pamukoğlu, 2017, p. 2). In his work, Seyahatname, which is identified with himself, Evliya Çelebi addresses the interaction between humans and space, focusing on the connection between the natural and artificial geographical elements contained in space and human life (Atsız, 2011). According to Yaşar & Örgen Yaşar, when geographical elements come to mind in human-space communication, physical, human geography elements are referred to (2007, p. 96).

Cultural geography, one of the sub-branches within the broad field of geography, stands out with its structure containing both natural and human elements (Koday & Yılmaz, 2017, p. 2). In the geographical environment where people sustain their lives, various information can be accessed about the traces of social life influenced by geographical space, from the cultural identity and memory of societies in which people develop a sense of belonging in a cultural context to their cultural differences (Crang, 1998, p. 5; İbret, 2003, p. 53; Şahin, 2019, p. 175; Özalp & Güngör, 2022, p. 29). Cultural geography, which draws attention to the cultural interaction process between humans and space, is a field of study addressed in teaching geographical topics today with its comprehensive structure (Altunal & Tosun, 2022, p. 49; Ulutürk & Aydın, 2022, p. 9). While examining human-space interaction in the context of geographical elements, the relationship between culture elements related to humans and space and music is also considered for cultural renewal (Krimis, 2007, p. 26). The relationship between music and geography, in terms of containing geographical elements, finds its place under the umbrella of 'music geography' as a sub-branch of cultural geography (Johansson & Bell, 2009, p. 2; Mellander, Florida, Rentfrow & Potter, 2018, p. 593; Yurt, 2019, p. 12; Kaçmaz, 2021, p. 491).

In human-space interaction, aspects considered within the scope of geographical elements as part of cultural geography are addressed in various fields of study with their interdisciplinary structure and real-life connections. In this context, studies related

to geographical elements are encountered in courses prioritizing teaching geographical subjects, especially geography and social studies courses (Unwin, 2013, p. 3; Durmuş & Baş, 2016, p. 78). The social studies course, focusing on the 'human' (Akkuş & Meydan, 2013, p. 15), includes geographical elements in teaching geography topics due to its multidimensional structure and cultural diversity (Arslan, 2014, p. 43). In social studies courses, it draws attention to the association of human-space interaction with social life in terms of interdisciplinary structure (Çengelci, 2013, p. 220; Sözcü, Oğuz & Aydınöz, 2016, p. 160). Within the framework of relevant courses, in line with today's individual-centered education approach, addressing multiple abilities, and in accordance with the principle of economy (Aladağ & Karaman, 2018, p. 366), there is an increasing orientation towards different tools and materials using alternative approaches that contain visual-auditory elements (Alı & Baştürk, 2022, p. 257) and different methods (Köse Biber & Kubaş, 2017, p. 166; Yüksel, 2019, p. 10). By diversifying methods and techniques in the education-teaching process (Türker & Arslan, 2008, p. 24), geographical elements are studied with teaching tools and materials that create different and new alternatives.

In recent times, documentaries have gained attention as an alternative teaching tool that enriches the teaching process and supports knowledge accumulation, both in the field of cultural geography and in fundamental courses such as geography and social studies. Documentaries are works that serve the purpose when associated with the chosen topic, reflecting the realities of society, and having artistic, literary, and didactic aspects (Aladağ & Karaman, 2018, p. 363). With the help of documentaries, which stand out in the context of utilizing technological elements in educational environments, not only is a source of information provided about the selected topic, but the content creation process is also developing (Uçar & Karakuş, 2017, p. 993). Documentaries can be used for educational purposes as they convey societal situations in an informative and engaging language, draw attention to historical processes, and present the geography in question, thus supporting the transition from concrete to abstract with an informative role (Tağ Kalafatoğlu, 2019, p. 392). The presentation of the messages intended to be conveyed through documentaries, with a rich content based on information and examples, supports the process related to the geographical elements to be imparted to the target audience. In this context, documentaries are utilized in educational environments such as geography and social studies courses.

Aim of Research

Documentaries focus on human-space interaction. In recent periods, "Anısına" documentary has stand out human-space interaction and in its content of geographical elements. In the "Anısına" documentary, it is thought to be important to consider geographical elements reflecting the human-space interaction in the form of natural and human geographical elements, as this reflects the scope of the study. It is believed that examining documentaries, which have a significant place in today's popular culture, in terms of their geographical elements will contribute to the relevant field literature.

This study aims to examine the geographical elements through documentaries in line with the interaction between humans and space. For this purpose, the geographical elements in the documentary "Anısına" which was broadcast on the TRT Music Platform, are discussed. Within the scope of the study:

1. The question "What is the distribution of geographical elements in the "Anisina" documentary?" is investigated during the study process.

Method

In this study, which aims to examine the geographical elements through documentaries, the qualitative research method has been employed with a case study design. During the process of examining the "Anisina" documentary as a document, 17 episodes of the documentary were analyzed within the case study design, and the geographical elements within the episodes were identified. In this context, no Ethical Approval was required for this study. Qualitative research methods involve a process that integrates the structure of the research and researchers during the research process, focusing on the nature of the research method, analysis process, and output (Snape & Spencer, 2003, p. 6). Case studies are defined as studies used to select and define a suitable method for a study, to select and define an appropriate case, and to strengthen and analyze the evidence during the research process (Yin, 2009, p. 254). The "Anisina" documentary was used as a document within the scope of the study. The "Anisina" documentary, examined within the scope of the study, is a music-themed documentary series consisting of 17 episodes, each focusing on a different artist. In the related documentary series, both the life story and the works of the artist featured in each episode are shared with interested viewers and researchers. While examining the documentary series, all 17 episodes were thoroughly analyzed within the content analysis, and in the context of geography topics, main themes such as 'geographical shapes, geographical spaces, geographical events, human elements, calendar/chronology, settlements, weather events, space/solar system, and phytogeography' were established. After forming the main themes, sub-themes were also created, and tables were prepared. The obtained data were presented in tables, and examples of quotes from the documentary excerpts were shared according to the relevant themes.

Data Collection and Analysis

In the data collection process of the research, the "Anisina" documentary series consisting of 17 episodes was examined through document analysis. Document analysis is a technique frequently used in the situation detection stages of research processes related to specific topics in descriptive (defining) research (Miles & Huberman, 1994). In this context, in qualitative research, there is no guidance in the data collection part, and continuity of the process is considered essential (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2022, p. 258). While data collection process, main themes such as 'geographical shapes, geographical spaces, geographical events, human elements, calendar/chronology, settlements, weather events, space/solar system, and phytogeography' were established. Within the scope of the themes developed all geographical elements in the documentary were listed by relating them. Content analysis was used to analyse the data in the study. In the "Anisina" documentary, each episode features folk songs associated with the related artist. In the analysis process of the study, all raw data collected from the documentary through content analysis were analyzed under various themes.

In the context of the validity and reliability dimensions of the study, two random examples from the data obtained within the scope of the "Anisina" documentary were presented to expert opinion, indicating the episode, minute, and theme they were in

and whether they were appropriate or not. The access link to the documentary series was also shared with the experts at this stage. For the statistical calculation of the examination to be performed, the researchers created a researcher's expert review control form and shared with two field experts. In the calculation of the scoring reliability between expert opinions regarding the analyses made by the researchers, the formula (Agreement/ Agreement + Disagreement) created by Miles & Huberman (1994) was used. As a result of the feedback from the field experts, the statistical calculation revealed that the inter-expert agreement consistency coefficient was 0.79, which was considered consistent and supportive of the study process.

Findings

In this part of the study, the findings obtained from the documentary “Anısina” regarding geographical elements are included.

The findings obtained from the geographical elements themed ‘geographical shapes’ in the folk songs in the “Anısina” documentary are given in Table 1.

Table 1. Geographical elements with the theme of ‘geographical shapes’ in folk songs in the “Anısina” documentary

Theme	Geographical Element	Episode	mins/secs	Frequency
Geographical Shapes	Mountain	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 17	06.24, 10.51, 03.20, 07.04, 07.23, 02.29, 13.52, 15.39, 09.25, 15.59, 12.08, 02.33	12
	Plateau	1, 2, 10, 17	09.25, 14.40, 10.21, 02.21	4
	Plain	3	03:19	1
	Sea	7, 8, 9, 14	11.33, 15.51, 03.22, 08.33	4
	Wave	9	04.04	1
	Hill	9/13	15.40, 05.14	2
	Steppes	4-11	01.19, 09.05	2
Total	7			26

When Table 1 is examined, it is seen that there are geographical elements with the theme of 'geographical shapes' in the folk songs in the documentary titled “Anısina”. In the table, where a total of 7 geographical elements are included, the most frequently repeated geographical element is 'mountain' (12). The least repeated geographical elements in the table are 'plain' and 'wave' (1) geographical shapes. In addition, it is understood that different geographical elements are also included in the documentary. Therefore, it is considered that the documentary stands out in terms of geographical elements in the subject of geographical shapes. The findings obtained from the geographical elements with the theme of 'geographical places' in the folk songs in the documentary titled “Anısina” are presented in Table 2.

Table 2. Geographical elements with the theme of ‘geographical places’ in folk songs in the “Anısina” documentary

Theme	Geographical Element	Episodes	mins/secs	Frequency
Geographical	Anatolia	8, 14, 17	18.14, 11.59, 01.31	3

Spaces	Homeland	10:14	13.08, 12.18	2
	Country	1:14	15.36, 11.45	2
	World	1	04:22	1
	Street	7	13.17	1
	Avenue	9	03:43	1
	Nature	[3,9]	02.12, 04.57	2
	Pole	11	07:35	1
	Desert	3	03:22	1
	Persian	4	10:46	1
	District	13	05:51	1
	Land	17	02:29	1
	Soil	2, 3, 4, 9, 14, 17	04.06, 01.25, 04.16, 03.20, 08.26, 01.22	6
Total	13		23	

Table 2 includes the geographical elements with the theme of 'geographical places' in the folk songs in the documentary titled "Anisina". In the table, where a total of 13 geographical elements are included, the most frequently repeated geographical element is 'soil' (6). The least repeated geographical elements in the table are 'world', 'street', 'avenue', 'pole', 'desert', 'foreign', 'district', 'land' (1) geographical elements. It is understood that different geographical places are included in the documentary, and it can be used as an example in the teaching process within the relevant subject. The findings obtained from the geographical elements with the theme of 'geographical events' in the folk songs in the documentary titled "Anisina" are presented in Table 3.

Table 3. Geographical elements with the theme of 'geographical places' in folk songs in the "Anisina" documentary

Theme	Geographical Element	Episodes	mins/secs	Frequency
Geographical Events	Earthquake	12	19.32	1
	Flood	2, 5, 9, 15	03.11, 07.34, 07.02, 11.09	4
	Climate	8/11	01.38, 03.30	2
	Fire	15	09:10	1
Total	4			8

When Table 3 is examined, the geographical elements with the theme of geographical events in the folk songs in the documentary titled "Anisina" are seen. In the table, where 4 geographical elements are included, the most frequently repeated geographical element is 'flood' (4). The least repeated geographical elements in the table are 'earthquake' and 'fire' (1) geographical shapes. Based on the table, it is understood that example data are included in the documentary within the scope of the subject of geographical events, which is an area that maintains its relevance in social studies and geography lessons. The findings obtained from the geographical elements with the theme of 'human elements' in the folk songs in the documentary titled "Anisina" are presented in Table 4.

Table 4. Geographical elements with the theme of ‘human elements’ in folk songs in the “Anisina” documentary

Theme	Geographical Element	Episodes	mins/secs	Frequency
Human Factors	Road	1, 2, 4, 5, 9, 12, 14, 15, 16, 17	04.26, 06.34, 02.24, 05.30, 06.57, 07.38, 03.33, 10.41, 11.33, 02.39	10
	Cropland	1, 2, 9	11.46, 15.22, 02.14	3
	Inn	3	17:03	1
Total	3			14

Data on the theme of human elements draw attention in the context of the role of geographical elements in human and space interaction. When Table 4 is examined, the geographical elements with the theme of human elements in the folk songs in the documentary titled “Anisina” are seen. In the table, where 3 geographical elements are included, the most frequently repeated geographical element is 'road' (10). The least repeated geographical element in the table is 'inn' (1) element. The findings obtained from the geographical elements with the theme of 'calendar-chronology' in the folk songs in the documentary titled “Anisina” are presented in Table 5.

Table 5. Geographical elements with the theme of ‘calendar-chronology’ in folk songs in the “Anisina” documentary

Theme	Geographical Element	Episodes	mins/secs	Frequency
Calendar-Chronology	Morning	1	12:31	1
	Evening	1, 8, 11, 12, 13, 15	12.25, 03.33, 02.27,07.34, 10.02, 00.49	6
	Night	1.3, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 14	03.04, 03.34, 06.13,00.42, 01.08, 00.59, 15.12,08.52, 07.55	9
	Daytime	3, 7, 10,	03.33, 10.49, 00.57	3
	Sunrise	5-13	11.18, 13.11	2
	Dawn	8	14.10	1
	Shadow	4, 9, 17	07.30, 14.38, 17.18	3
	Month	13:15	01.11, 06.46	2
	Day	1, 2, 3, 5, 14, 15, 16	03.04, 03.46, 13.30,05.42, 02.45, 14.18, 00.57	7
	Spring	1, 3, 4, 8, 12, 15	02.07, 02.28, 08.51,12.40, 00.50, 11.08	5
	Summer	2.4, 7, 11, 15	02.22, 03.07, 01.06,07.36, 16.08	5
	Winter	1, 2, 3, 12	02.07, 02.20, 03.08, 00.54	4
	Year	1, 3, 5,12, 13, 14, 15	02.03, 05.54, 13.14,01.56, 01.14, 03.30, 02.50	7
	Season	1, 7, 13	02.09, 11.27, 01.12	3

Time	1/13	02.01, 02.49	2
Yesterday	2, 16, 17	02.11, 05.44, 01.41	3
Today	2:17	02.12, 01.42	2
Tomorrow	2, 14, 16	03.48, 03.17, 15.45	3
Total	18		68

When Table 5 is examined, the geographical elements with the theme of calendar-chronology in the folk songs in the documentary titled “Anısına” are seen. In the table, where 18 geographical elements are included, the most frequently repeated geographical element is 'night' (9). The other most frequently repeated geographical elements in the table are 'day' (7), 'year' (7), and 'evening' (6) geographical elements. The least repeated geographical element in the table is 'dawn' (1) geographical element. In addition, it is understood that a considerable number of geographical elements are also included in the table. The findings obtained from the geographical elements with the theme of 'settlement units' in the folk songs in the documentary titled “Anısına” are presented in Table 6.

Table 6. Geographical elements with the theme of ‘settlements’ in folk songs in the “Anısına” documentary

Theme	Geographical Element	Episodes	mins/secs	Frequency
Settlements	Town	1	14.06	1
	City	1	12:02	1
	Location	1:14	08.57, 08.25	2
	Istanbul	1/13	06.19, 05.21	2
	Village	1, 2, 4, 17	04.35, 01.23, 07.06, 03.46	4
	Şenova	4	10.36	1
	Üsküdar	6	04:37	1
	Tokat/Turhal	1	04:34	1
Total	8			13

When Table 6 is examined, the geographical elements with the theme of settlement units in the folk songs in the documentary titled “Anısına” are seen. In the table, where a total of 8 geographical elements are included, the most frequently repeated geographical element is 'village' (4) element. The least repeated geographical elements in the table are 'town', 'city', 'Şenova', 'Üsküdar', and 'Tokat/Turhal' (1) geographical elements. In the context of human-space interaction, the geographical elements in the theme of settlement units stand out while emphasizing the effects of space. The findings obtained from the geographical elements with the theme of 'weather events' in the folk songs in the documentary titled “Anısına” are presented in Table 7.

Table 7. Geographical elements with the theme of ‘weather events’ in folk songs in the “Anısına” documentary

Theme	Geographical Element	Episodes	mins/secs	Frequency
Weather events	Snow	1 4	06.22, 01.02	2
	Rain	1, 5, 7, 9, 10, 14	08.02, 07.24, 07.10, 02.17, 10.15, 14.55	6

Storm	8	15:52	1
Breeze	7, 8, 12	15.07.01.19, 19.16	3
Cloud	1.7, 9, 17	12.36, 17.33, 02.10, 17.24	4
Wind	4-9	01.06, 06.51	2
Total	6		18

When Table 7 is examined, geographical elements with the theme of weather events in the folk songs in the documentary titled “Anisina” are seen. In the table, where a total of 6 geographical elements are included, the most frequently repeated geographical element is 'rain' (6). The least repeated geographical element in the table is 'storm' (1). Based on the table, it can be said that the geographical elements with the theme of weather events are frequently emphasized in the documentary. The findings obtained from the geographical elements with the theme of 'space, solar system' in the folk songs in the documentary titled “Anisina” are presented in Table 8.

Table 8. Geographical elements themed ‘space, solar system, world‘ in folk songs in the “Anisina” documentary

Theme	Geographical Element	Episodes	mins/secs	Frequency
Space, Solar system, World	Earth	1, 2, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 16	04.22, 01.08, 14.52, 05.10, 12.46, 04.36, 12.57, 16.07, 11.17, 06.14, 02.22	11
	Sun	1, 5, 7, 9, 11, 13	12.45, 03.22, 17.32, 02.25, 07.16, 03.14	6
	Sky	1, 5, 9, 14, 16, 17	08.58, 03.21, 02.21, 08.27, 13.20, 17.23	6
	Moon	3	17:05	1
	Star	14-16	08.29, 16.03	2
	Moonlight	15	00:55	1
Total	6			27

When Table 8 is examined, the geographical elements with the theme of space and the solar system in the folk songs in the documentary titled “Anisina” are seen. In the table, where a total of 6 geographical elements are included, the most frequently repeated geographical element is 'earth' (11). The other most frequently repeated geographical elements in the table are 'sun' (6) and 'sky' (6). The least repeated geographical elements in the table are 'moon' (1) and 'moonlight' (1). Looking at the data, various geographical elements related to the theme of space and the solar system also stand out. The findings obtained from the geographical elements with the theme of 'phytogeography' in the folk songs in the documentary titled “Anisina” are presented in Table 9.

Table 9. Geographical elements with the theme of ‘phytogeography‘ in folk songs in the memorial documentary

Theme	Geographical Element	Episodes	mins/secs	Frequency
-------	----------------------	----------	-----------	-----------

Phytogeography	Violet	1	01:54	1
	Tulip	1	01:55	1
	Rose	1	01:56	1
	Hyacinth	1	08:48	1
	Urtica	1	11.01	1
	Platanus	1	12.34	1
	Tea	4	07:18	1
	Leaf	13	07.03	1
	Flower	13	07.06	1
Total	9			9

When Table 9 is examined, geographical elements with the theme of phytogeography in the folk songs in the documentary titled “Anisina” are seen. A total of 9 geographical elements are included. 'Violet', 'tulip', 'rose', 'hyacinth', 'urtica', 'platanus', 'tea', 'leaf', 'flower' (1) geographical elements are repeated once in the table. The theme of phytogeography stands out as one of the prominent areas in the examination of geographical elements. The findings related to the 'sample expressions' obtained from the geographical elements in the folk songs in the documentary titled “Anisina” are presented in Table 10.

Table 10. ‘Sample expressions’ from the geographical elements in the folk songs in the “Anisina” documentary

Theme	Sample Expression	Episodes	mins/seconds
Geographical Shapes	These mountains are grand mountains, with dark shadows.	17	17.16
	We bid farewell to the highlands and mountains.	1	09:25
	From the top of the highest mountains, I am thrown into the void and gone.	9	15%
Geographical Spaces	Every corner is my paradise, my heart is crushed and burns, my homeland is unique.	14	11,24
	On one side of Anatolia, a brave man lives in its embrace,	14	-11.59
Geographical Events	A stream flows secretly from the essence of my life.	5	07.30
	I have rebellions inside me with earthquakes and sorrows, I bid you farewell.	12	19.31
	You rekindled the ashes of a fire and passed through.	15	09:09
Human Factors	The world is an inn, those who come will leave.	3	17.02
	If I give a sound from the paths of home, would you hear me?	15	10.40
Calendar Chronology	I have fallen in foreign lands, I am going day and night.	3	01:21
	When you sing, it's as if the seasons change.	13	02:43
	You turned my summer into winter.	4	03:07

	My dawn darkens, and the nights shrink.	5	11.18
Locations	Beloved Istanbul, I haven't seen, explored, or loved any place.	13	05:18
	When you struggle and reach Şenova, have fun and stay in Şenova, foreign girl.	4	09.30
Weather events	The rain fell, I didn't get wet; the snow fell, I didn't behave.	1	08:01
Space, Solar system, world	Even if the world turns upside down, I won't give up; if the sun in the sky goes out, I won't give up.	5	03:15
	Ah, in this deceitful world, deceitful world, the world that deceitfully smiles at my face.	4	15:08
	As the moon revolves and years pass, let my friends remember me.	3	17.04
Phylogeography	Violets, tulips, and roses in my garden have run out, and so have I	1	01:54

When Table 10 is examined, geographical elements in the folk songs included in the documentary called "Anısına" are presented in the form of example expressions. Example expressions are included in the table in the format of section, minute/second. In Table 10, there are example expressions from geographical forms (3), geographical spaces (2), geographical events (3), human elements (2), calendar chronology (4), settlement units (2), weather events (1), space, solar system, world (3), and phytogeography (1).

Based on the tables, it is observed that there are numerous geographical elements found in the analysis within the framework of geographical elements in the "Anısına" documentary, which contains structural features specific to Cultural Geography and Music Geography. In this regard, it is understood that the "Anısına" documentary contains a significant number of geographical elements in its structure, supporting geographical issues, especially cultural geography and music geography in human-space interaction. In light of this data, it can be said that the "Anısına" documentary is an alternative source that supports geographical elements.

Discussion, Conclusion and Suggestions

In this section of the research, the results of the study, in which the geographical elements are addressed in documentaries and the "Anısına" documentary is examined as an example, are discussed. According to the results obtained from the study, the examination of geographical elements in the "Anısına" documentary revealed 9 main themes, including 'geographical shapes, geographical spaces, geographical events, human elements, calendar/chronology, settlements, weather events, space/solar system, and phytogeography'. Numerous geographical elements have been identified in each main theme, with the most geographical elements in the 'calendar chronology' theme (18 sub-themes and 68 repetitions of geographical elements) and the least in the 'geographical events' theme (4 sub-themes and 8 repetitions of geographical elements). Significant amounts of geographical elements were also found in other themes related to geographical elements.

In the context of the study's results, it is thought that using documentaries in courses directly related to geographical elements, such as social studies and geography, could be effective. Geographical elements related to cultural geography and music geography are believed to stand out in teaching geography topics. In this direction, it is observed that the geographical elements included in the "Anısına" documentary support the teaching process of geography topics within the scope of related courses. Within the scope of these results, the study focusing on knowing and understanding geographical concepts (Gümüş & Avcı, 2016), (Adanalı, 2018) and effect of documentaries in geography course in field of study supports the research process. (Ozder, 2014), emphasized from the significance of documentaries in Geography Education. Zhu (2013) contributes to the process with his study examining the geographical elements in the regional flora and focusing on the phytogeography field. Kaçmaz (2021), in his study addressing music geography, emphasizes the use of visual-auditory products in teaching geographical topics, and supports the process by focusing on the relationship between geography, music, human life, and space. In a study revealing student success by using documentaries in geography education, it is understood that teaching geographical topics with documentaries keeps students' interest in the course high and contributes positively to the teaching process (Atçı, 2019). Alı & Baştürk (2022), who benefit from environmental documentaries in the teaching process, mention the contribution provided to the education-teaching process. At this point, the study emphasizing the use of computer-based teaching process and materials in geography teaching (Ulusoy & Gülüm, 2009) and the studies drawing attention to the effect of documentaries in social studies lessons (Bektaş Öztaşkın, 2013; Çengelci, 2013; Kocabıyık Kaymak, 2016; Uçar & Karakuş, 2017) support the results. Koday & Yılmaz (2017) support the process in the context of cultural geography and geographical element relationship with their study revealing geographical motifs in folk songs. Tural (2021) is consistent with the research results in his study addressing geographical elements in folk songs. Yaşar & Örgü Yaşar (2010), in their study on determining geographical elements in proverbs and idioms, draw attention to the presence of geographical elements within cultural geography in terms of natural and human elements, Altunal & Tosun (2022) with their examination of geographical elements in poems, and Meydan (2018) support the results with their study addressing geographical elements in songs from a cultural geography perspective.

Based on the results of the study, it is believed that the "Anısına" documentary can be utilized while addressing cultural geography and music geography in social studies and geography courses and conveying geography-related topics based on geographical elements. It is recommended that educators and researchers interested in the subject.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "The Relationship between of Geography and Music: The Example of 'In Memory' Documentary", orally delivered at the IV. International Congress on Geographical Education (ICGE-2022).</p> <p>* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</p>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	<p>Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p> <p>Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)</p>

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köleme
Etik Beyan	<p>* Bu makale, IV. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Coğrafya'nın Müzikle İlişkisi: 'Anısına' Belgeseli Örneği" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.</p> <p>* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	<p>Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)</p> <p>Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)</p> <p>Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)</p> <p>Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)</p> <p>Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)</p>

References / Kaynakça

- Adanalı, R. (2018). The effect of digital documentary production through field work on *geography students' problem-solving skills. *Journal of Education and Training Studies*, 6(1), 113-123.
- Akkuş, A. & Meydan, A. (2013). Evaluation of historical and geographical place implementations in social sciences teaching. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 4(13), 14-30.
- Aladağ, E. & Karaman, B. (2018). The use of short films in value education: an application example. *Adnan Menderes University, Journal of Institute of Social Sciences*, 5 (1), 360-377.
- Alı, M. A. & Baştürk, Ş. (2022). The contribution of an environmental documentary movie on the development of vocabulary of turkish language learners: home documentary. *International Journal of Humanities and Art Researches*, 7(3), 256-274.
- Altunal, B. & Tosun, A. A. (2022). Geographical elements in Abdurrahim Karakoç poets. *Kapadokya Coğrafya Dergisi*, 3(1), 46-61.
- Arslan, M. (2014). Historical geographic issues in the 6th class social sciences classbook. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of The Institute of Educational Sciences*, 3(5), 42-49.
- Atçı, A. Ş. (2019). *The effect of using documentary films in geography teaching to student achievement and concept retention*. Master Thesis. Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde.
- Atsız. (2011). *Evlıya Çelebi Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*. Ötüken Neşriyat.
- Balcı, A. (2018). Geographical knowledge in life stories: Oral geography. *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 40-57.
- Bektaş Öztaşkın, Ö. (2013). The effect of using documentaries in social studies lesson on the levels of academic success and mindfulness. *Journal of Educational Sciences Research*, 3(2), 147-162.
- Bilgili, M. (2016). Regional geography teaching in terms of the philosophy of social sciences in universities in Turkey. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 114-134.
- Bozkoyun, M. (2022). Geographical analysis of village names in Erciş district (Van). *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 279 – 294.
- Bozyurt, O. & Koca. N. (2011). Main proverbs with geographical content and their analysis in terms of turkish national culture. *Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII(1), 89-100.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2022). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (32. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Crang, M. (1998). *Cultural Geography*. First Edition. Routledge Contemporary Human Geography.
- Çengelci, T. (2013). Determining social and cultural resources being used in the social studies course. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(43). 219-236.
- Durmuş, E. & Baş, K. (2016). The metaphoric perception of social sciences teacher

candidates' about the concept of geography. *Firat University Journal of Social Science*, 26(1), 75-92.

Efe, R. (2002). The five themes in Geography: Teaching methods and techniques of the five themes. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 5, 27-42.

Fouberg, E. H., Murphy, A. B. & Blij, H. H. D. (2015). *Human Geography People, Place and Culture*. (11th Edition). Wiley Publication.

Gülüm, K. (2009). A research on proverbs Turk and Turkmen (Turkmenistan) articulated on nature that can be used in geography teaching. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 51-58.

Gümüş, N. & Avcı, G. (2016). The determination of students' levels of understanding geographical concepts and geographical misconceptions in social studies lesson in 6th grades. *The Journal of Academic Social Science Studies-International Journal of Social Science*, 47, 191-206.

Israel, L. Q. (2015). Gender, identity, and place: understanding feminist geographies. *Localities*, 5, 181-186.

İbret, B. Ü. (2003). Çankırı'daki köy adları üzerine coğrafi açıdan bir inceleme. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 7, 53-80.

Johansson, O. & Bell, T. L. (2009). *Sound, Society and the Geography of Popular Music*. Ashgate Publishing Limited.

Kaçmaz, M. (2021). Music geography as a subject of geographical research. *Coğrafi Bilimler Dergisi/ Turkish Journal of Geographical Sciences*, 19(2), 490-511.

Kaçmaz, P. & Kaçmaz, M. (2017). Literary geography; geographical elements in Elif Şafak's novels. *Journal of Strategic Research in Social Science (JoSReSS)*, 3(4), 1-20.

Kapan, K. & Kuşçu, Ö. M. (2021). Military geography in conceptual and historical terms: Geography or geopolitics? *Türk Coğrafya Dergisi*, 78, 145-154.

Karnibüyük, M. (2019). The effects of climate, geographical location landforms and seas on political geography. *Bilecik Şeyh Edebali University Journal of Social Sciences Institute*, 4(1), 167-185.

Kocabıyık Kaymak, B. (2016). Social sciences teaching: they discovered for us, *Araştırma ve Deneyim Dergisi (Adeder)*, 1(1), 75-86.

Koç, H., Önal, H. & Ergün, A. (2016). How and what level are the geographical elements used in secondary school history course books?, *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 7(25), 99-117.

Koday, S. & Yılmaz, E. (2017). Osmaniye türkülerinde coğrafi motifler. *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları*, 527-544.

Köse Biber, S. & Kubaş, A. (2017). The impact of science fiction movies on the attitudes of 10th grade students towards geography course. *HAYEF: Journal of Education*, 14(2), 165-182.

- Krims, A. (2007). *Music and Urban Geography*. Routledge Taylor Francis Group.
- Meadows, M. (2020). Geography education for sustainable development. *Geography and Sustainability, 1*, 88–92.
- Mellander, C., Florida, R., Rentfrow, P.J. & Potter, J. (2018). The geography of music preferences. *Journal of Cultural Economics* 42, s. 593–618. <https://doi.org/10.1007/s10824-018-9320-x>.
- Meydan, A. (2018). Geographical features in the Ferdi Tayfur's songs. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 2(1)*, 79-100.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. (Second Edition). Sage Publications.
- Özder, A. (2014). documentaries as a tool to convey life into geography education. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 4 (7)*, 203-212.
- Önal, H., Çalışkan, T. & Pamukoğlu, İ. (2017). Geographical elements in eighth-grade history of Turkish Republic revolution and kemalism textbooks. *Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar, 2*, 1-7.
- Öner, G. & Memişoğlu, H. (2018). Teaching local geography in social studies: evaluation of teachers' opinions. *Cumhuriyet International Journal of Education, 7(3)*, 193-218.
- Özalp, M. T. & Güngör, İ. (2022). Representation of us and the other in epics in the 6th-grade social studies textbook. *Maarif Mektepleri International Journal of Social and Humanistic Sciences, 5(2)*, 27-42.
- Snape, D. & Spencer, L. (2003). *The foundations of qualitative research*. In *Qualitative Research Practice*. (Eds) J. Ritchie & J. Lewis. Sage Publications.
- Sözcü, U., Oğuz, S. & Aydınözü, D. (2016). Social studies teachers' self-efficacy regarding geography subjects' teaching. *Marmara Coğrafya Dergisi, 33*, 155-178.
- Şahin, V. (2019). An approach to life science and social sciences curriculum in terms of cultural geography. *Milli Eğitim Dergisi, 48(222)*, 173-183.
- Tağ Kalafatoğlu, Ş. (2019). The utilization of docudrama films for educational purposes. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 9(2)*, 391-403.
- Tural, A. (2021). Geographical elements in Neşet Ertaş folk songs in the context of human-place interaction. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE), 44*, 192-202.
- Türker, H. & Arslan, Ö. (2008). 8th Grade of primary education the use of documentary films in the Turkish Republic Revolution history and Kemalism lesson. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*. 92-104.
- Uçar, A. & Karakuş, U. (2017). The effects of using documentary in teaching environmental issues on 6th grade social sciences course on the academic success and attitudes of students. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(3)*, 992-1009.
- Ulusoy, K. & Gülüm, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde tarih ve coğrafya konuları

işlenirken öğretmenlerin materyal kullanma durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 85-99.

Ulutürk, B. & Aydın, F. (2022). Azdavay ilçesi'nin (Kastamonu) kültürel coğrafyası. Ankara: Iksad Publishing House.

Unwin, T. (2013). *The place of geography*. Routledge Publishing Taylor & Francis Group.

Üçışık, S. & Demirci, A. (2002). The geography science and its main components in the 21' Century. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 5, 117-133.

Yaşar, O. & Örgü Yaşar, F. (2007). The proverbs of çanakkale and their geographical analysis. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 95-105.

Yaşar, O. & Örgü Yaşar, F. (2010). A comparative approach concerning the geographic elements in the proverbs and idiom in the provinces of the central blacksea region. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 586-598.

Yin, R. K. (2009). *How to Do Better Case Studies (With Illustrations From 20 Exemplary Case Studies)*. In Applied Social Research Methods. (Eds) L. Bickman & D. J. Rog. 2. Edition. Sage Publications.

Yurt, B. (2019). An examination on the socio-cultural-economic characteristics of manisa area in the folk songs. Master Thesis. Balıkesir University, Balıkesir.

Yüksel, Ç. (2019). Küçük Prens'in evreninde coğrafya. *Herkes için Coğrafya geoCED, İlkbahar*, 1. 7-11.

Zhu, H. (2013). Geographical elements of seed plants suggest the boundary of the tropical zone in China. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 386, 16-22.

<https://www.trtize.com/programlar/anisina> under the citation rules and citation has been added to the references section.